

Universitat de Girona

EN LA PREHISTÒRIA DELS HISENDATS. DE SENYORS
ÚTILS A PROPIETARIS (VEGUERIA DE GIRONA, 1486-
1730)

Pere GIFRE RIBAS

ISBN: 978-84-692-6304-4
Dipòsit legal: GI-1067-2009

**EN LA PREHISTÒRIA DELS
HISENDATS. DE SENYORS ÚTILS A
PROPIETARIS (VEGUERIA DE GIRONA,
1486-1720)**

PERE GIFRE RIBAS

Tesi doctoral

**EN LA PREHISTÒRIA DELS HISENDATS. DE SENYORS ÚTILS A
PROPIETARIS (VEGUERIA DE GIRONA, 1486-1720),**

Pere Gifre Ribas

Directora

Tutor

Dra. Eva Serra Puig

Dr. Joaquim M. Puigvert Solà

**UNIVERSITAT DE GIRONA. FACULTAT DE LLETRES.
DEPARTAMENT DE GEOGRAFIA, HISTÒRIA I HISTÒRIA DE
L'ART**

Curs 2008-2009

ÍNDEX

ABREVIATURES.....	11
INTRODUCCIÓ	13
Les fonts.....	15
Hipòtesis i avançament en la recerca.....	17
Agraïments.....	25
 PRIMERA PART.....	27
SENYORS ÚTILS EN UNA SOCIETAT FEUDAL. LA CONSOLIDACIÓ DEL DOMINI ÚTIL EN ÈPOCA MODERNA	27
INTRODUCCIÓ	29
CAPÍTOL 1.....	35
LA CONDICIÓ JURÍDICA DELS SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MASOS A L'ÈPOCA MODERNA, VEGUERIA DE GIRONA.....	35
PAGESIA I PLET REMENÇA A L'ÈPOCA BAIXMEDIEVAL.....	36
MANTENIMENT DE LA SERVITUD DESPRÉS DE GUADALUPE? PERSISTÈNCIA DELS RECONeixEMENTS D'HOMES PROPIS, SOLIUS I AFOCATS.....	43
Senyors útils i propietaris de masos amb reconeixement de servitud que paguen per raó dels mals usos.....	44
Senyors útils i propietaris de masos amb reconeixement de servitud exempts de pagaments pels mals usos	51
APROXIMACIÓ A LA IDENTITAT DELS HOMES PROPIS, SOLIUS I AFOCATS	53
Els batlles de sac.....	54
Alguns homes propis del set-cents i el seu patrimoni.....	61
Per què no van redimir els tres sous els senyors útils i propietaris de masos durant l'època moderna?	65
CONCLUSIÓ	69
APÈNDIX AL CAPÍTOL 1. RELACIÓ D'ALGUNS BATLLES DE SAC I DELS BATLLIUS.....	71
CAPÍTOL 2.....	75
LES PRESTACIONS FEUDALS DELS SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MASOS	75
TIPOLOGIA DE LES PRESTACIONS.....	76
Prestacions derivades de la senyoria jurisdiccional	78
Prestacions derivades de la senyoria territorial.....	84
Prestacions derivades de la senyoria directa	88
Delmes i primícies	99
SOBRE LA TAXA DE SOSTRACCIÓ FEUDAL.....	105
CONCLUSIONS.....	108
CAPÍTOL 3.....	111
DISPUTES ENTORN DEL PAGAMENT DEL DELME, S. XVI-XVII (ESPECIALMENT EN TERRES DEL DOMINI DEL CAPÍTOL DE LA SEU DE GIRONA)	111
LES DIFERÈNCIES EXPRESSADES EN CORTS (especialment 1585, 1599 i 1626).....	115
Les controvèrsies en corts.....	117
Les instruccions als síndics de Girona	120
CONFLICTES SOBRE DELMES EN TERRES DEL DOMINI DEL CAPÍTOL DE LA CATEDRAL DE GIRONA.....	126
L'exemple de Sant Gregori: cas emblemàtic de les demandes dels delmadors i estratègia defensiva dels particulars.....	139

Cap a la superació del conflicte. Concòrdies en matèria de delmes	142
NOTA ADICIONAL SOBRE CONFLICTIVITAT ENTORN DEL PAGAMENT DE LES TASQUES	149
CONCLUSIONS.....	157
CAPÍTOL 4.....	161
PARTÍCEPS I EVOLUCIÓ DE LA RENDA FEUDAL, 1503-1705.....	161
ARRENDATARIS I FERMANCERS: LA PARTICIPACIÓ EN EL NEGOCI DE LA RENDA FEUDAL	163
L'EVOLUCIÓ DE LA RENDA FEUDAL AL BISBAT DE GIRONA. LA RENDA DE LES CAPELLANIES DE LA SEU DE GIRONA, 1503-1705	176
L'evolució de la renda de les capellanies de la seu de Girona	179
L'evolució de les quatre sèries	181
Consideracions finals a l'evolució de la renda de les capellanies de la seu de Girona.....	187
La renda de les capellanies de la seu de Girona en perspectiva comparada	189
CONCLUSIÓ	194
 SEGONA PART	 197
PATRIMONI, FAMÍLIA I MERCAT DE TERRES	197
INTRODUCCIÓ	199
CAPÍTOL 5.....	209
PATRIMONI I FAMÍLIA. LA CONTRACTACIÓ MATRIMONIAL: DOTS, HERETAMENTS I ALTRES ESTRATÈGIES FAMILIARS.....	209
LA CONTRACTACIÓ DEL MATRIMONI	214
Canvis en la pràctica de la contractació matrimonial: dels nupcials als capítols matrimonials (segle XVII).....	215
LA CONCERTACIÓ DEL MATRIMONI A LA VEGUERIA DE GIRONA. ANÀLISI D'UNA MOSTRA DOCUMENTAL (1610-1620)	225
Els dots, signe de classe i referent de la jerarquia social	226
Un intent per limitar els dots, la representació dels síndics gironins en corts (1599, 1626)	237
UNA MOSTRA DIACRÒNICA. GENALOGIES DE SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MAS	240
El dot	241
El casament hereu-pubilla.....	246
Aliances de grup i aliances de sang	249
Altres estratègies. L'entrada en religió i la carrera eclesiàstica, una fórmula per estalviar dots o una estratègia cap a la notorietat?	252
CONCLUSIONS.....	259
CAPÍTOL 6.....	263
EL MERCAT DE LA TERRA I LA FORMACIÓ DE PATRIMONIS AGRARIS	263
UNA PRIMERA APORTACIÓ EMPÍRICA AL MERCAT DE LA TERRA. LES COMPRA-VENDES DE MASOS A CALDES I LLAGOSTERA, 1559-1655	267
La desmembració del mas Vendrell. La venda d'un mas peça a peça	272
L'EVOLUCIÓ PATRIMONIAL. ANÀLISI DE TRAJECTÒRIES PATRIMONIALS DE SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MASOS DURANT ELS SEGLES XVI I XVII	275
El patrimoni Bohigas de Banyeres.....	275
El patrimoni Iglésies de Valveralla.....	279
El patrimoni Adroer de Viladasens.....	282
L'ATRACCIÓ PER LA RENDA DE LA TERRA	288
Els Teixidor: de l'abandonament de la paraireria a l'acumulació de masos o de la llana a la terra	290
L'atracció de la renda de la terra en la conjuntura de 1640: la família Ginesta. La terra, una mercaderia més.....	297
ALGUNES OBSERVACIONS A LES TRAJECTÒRIES MOSTRADES I A D'ALTRES DE CONEGUDES.	
CONCLUSIÓ	303

CAPÍTOL 7.....	307
ASCENS I EXTINCIÓ DEL PATRIMONI COLOMER, S. XVII-XVIII. UN ESTUDI DE CAS.....	307
IDENTIFICACIÓ DE LA FAMÍLIA I DEL PATRIMONI COLOMER.....	308
Joan de Colomer, l'hereu, doctor a l'Audiència, cavaller i noble.....	320
Els dos patrimonis Colomer, 1726 i 1741.....	323
La unió dels dos patrimonis Colomer: el casament entre cosins germans: (1745).....	326
ACCÉS A LA TERRA PEL MERCAT. LES COMPRES DE MASOS (1637-1712).....	328
Partíceps del mercat de terres.....	331
La compra el mas Pixarrelles: o el que pot arribar a pagar-se per un mas.....	333
LA COMPRA DE PARCEL·LES. O COM LES PARCEL·LES PRECEDEIXEN I SEGUEIXEN LA COMPRA DE MASOS.....	339
DE LES EXPECTATIVES DEL CASAMENT AMB PUBILLA A L'EXTINCIÓ.....	342
El màxim patrimonial i l'extinció.....	343
CONCLUSIÓ.....	346
 TERCERA PART.....	 349
EL MAS: UNITAT D'EXPLOTACIÓ, UNITAT DE TREBALL, UNITAT DE RENDA.....	349
INTRODUCCIÓ.....	351
CAPÍTOL 8.....	355
EL MAS, ELS MASOS, SEGLES XVI-XVII.....	355
EL MAS EN ELS SEGLES XVI I XVII.....	356
El capbreu, la font adequada per estudiar la superfície del mas dels segles XVI i XVII?.....	357
La superfície del mas.....	359
Una mostra de masos.....	360
La superfície de conreu: sobre els mínims de la superfície del mas?.....	364
Les dependències del mas.....	370
EL CREIXEMENT DEL MAS.....	378
El mas Roca de Fontajau, per exemple.....	378
Els masos empordanesos. L'ampliació per la via dels establiments.....	384
La vall d'Amer. El procés de creixement en mans del senyor directe: un cas a part?.....	390
LA DESAPARICIÓ DE MASOS.....	392
LA FORMACIÓ DE MASOS. LA FORMACIÓ DE MASOS A PARTIR DE LA COMPRA DE PARCEL·LES.....	393
CONCLUSIONS.....	398
CAPÍTOL 9.....	401
L'EXPLOTACIÓ DE LA TERRA, BASE DE LA RENDA. CEREALS I MASOVERIA.....	401
LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA. ELS CEREALS, UN MAL NECESSARI.....	402
PARTS DE COLLITA I CONREUS. RENDA I PRODUCCIÓ AGRÀRIA.....	406
El contracte de masoveria: un contracte centrat, bàsicament, en el gra d'aresta.....	406
L'arrendament dels terços dels masos.....	413
ALTRES MODALITATS CONTRACTUALS.....	415
L'arrendament a preu acotat.....	415
L'arrendament de parcel·les.....	415
Els subestabliments.....	417
ANÀLISI DE CASOS CONCRETS. ELS COMPTES DELS MASOS.....	417
El patrimoni Adroer de Viladasens, grans, vinya i olivera.....	419
Tot i la guerra, el manteniment dels pactes de masoveria.....	424
Una aproximació més real a les collites dels masos. Els comptes de definició de tutories del patrimoni Pagès d'Arenys d'Empordà, 1693-1701.....	429
Terços i mercat.....	432
CONCLUSIÓ.....	434

CAPÍTOL 10.....	437
LA RAMADERIA: CONTINGENT DE BESTIAR, MODALITATS CONTRACTUALS I INGRESSOS (1580-1640).....	437
EL NOMBRE DE CAPS DE BESTIAR: LES DIFICULTATS DEL RECOMPTE	440
El bestiar de tir: bous i vaques, eugues, mules i poques ases.....	442
El bestiar de llana	451
El porc, el principal aliment càrnic de la pagesia?.....	455
Nul·la presència de l'aviram en els inventaris i testimoni de l'apicultura a l'Empordà.....	458
RELACIONS CONTRACTUALS: EL TRIOMF DE LA MITGERIA	459
Els contractes de gazalla i comanda.....	465
EL NEGOCI RAMADER: EL PARENT POBRE DE L'ECONOMIA AGRÀRIA?.....	471
Un exemple de ramaderia destinada al mercat: el bestiar del prevere Pont de Cabanes, 1608-1611	472
CONCLUSIÓ	477
CAPÍTOL 11.....	479
ELS COMPTES DE PERE MARTÍ (1643-1654), SENYOR ÚTIL DEL MAS MARTÍ DE CASSÀ DE PELRÀS. UN EXEMPLE DE L'ECONOMIA DE MAS.....	479
FAMÍLIA I COMPONENTS DEL MAS	483
La família del mas.....	483
Mossos i criades	485
Jornalers.....	499
La força de treball del mas	506
LA PRODUCCIÓ DEL MAS	507
Cereals.....	507
Vinya i olivera.....	509
Bestiar	510
AUTOCONSUM I MERCAT	510
El mercat de grans, sobretot de blat.....	512
La ramaderia: comprar per vendre	515
Els ingressos del mas Martí.....	520
Els pagaments del mas Martí	522
CONCLUSIÓ	526
 QUARTA PART.....	 529
ELS ESCENARIS DE LA REPRESENTACIÓ: PARRÒQUIA I UNIVERSITAT.....	529
INTRODUCCIÓ	531
CAPÍTOL 12.....	537
LA PARRÒQUIA RURAL (s. XVI-XVII): ORGANITZACIÓ, REPRESENTACIÓ I MANIFESTACIÓ DELS SIGNES PARTICULARS	537
L'OBRA PARROQUIAL	538
Fonts documentals.....	539
Les funcions de l'obra.....	542
L'elecció d'obrers	546
Els obrers.....	551
Els comptes de l'obra	555
Les despeses.....	556
Els ingressos	561
El saldo	570
L'exemple de la comptabilitat de l'obra de Corçà, segle XVII	573
Els comptes segons els llibres d'obra	573
El trasvassament de cabals de les confraries i administracions a l'obra	578

LES CONFRARIES. L'EXEMPLE DE LA CONFRARIA DEL ROSER	582
El Roser entre les confraries modernes del bisbat de Girona	584
Les ordinacions de la confraria del Roser.....	586
LA REPRESENTACIÓ SOCIAL. EL LLOC A L'ESGLÉSIA PARROQUIAL	591
Bancs i escons: una geografia de la jerarquia social pagesa	591
El dret de precedència en els oficis litúrgics	600
Les tombes a l'interior de l'església parroquial.....	607
Capelles, ermites i oratoris domèstics	612
Els beneficis: el dret de presentació, un estalvi en la dotació dels fills fadrísters, però també una forma de clientelisme?.....	617
CONCLUSIÓ	620
CAPÍTOL 13.....	623
LA UNIVERSITAT EN ELS SEGLES XVI I XVII: PRIVILEGIS, AFIRMACIÓ DAVANT DEL BARÓ I CONFLICTES.....	623
LA UNIVERSITAT PAGESA	626
L'obtenció i defensa dels privilegis de les universitats en els segles XVI i XVII	628
La pertinença a la universitat	643
El regiment de la universitat	651
El consell general.....	655
El consell estret o consell ordinari	664
Les primeres magistratures de la universitat	666
Les finances de la universitat	673
Les despeses.....	673
Els ingressos	677
El saldo	683
Els arrendataris dels drets de la universitat	686
BÉNS I USOS COMUNALS. USOS COMUNITARIS I CONFLICTE.....	688
Defensa dels usos comunals de la ingerència senyorial.....	690
La privatització dels comunals per part de la universitat: de comunals a propis	692
Regulació de pastures i limitació del contingent ramader.....	696
Els bans: de la defensa dels conreus a l'enfrontament en el si de la universitat	699
Limitacions a l'aprofitament del bosc: aglanar i llenyejar.....	706
La regulació de la pesquera: de la solidaritat comunitària a l'enfrontament entre les universitats per disputes de termes	709
CONCLUSIONS.....	716
CAPÍTOL 14.....	721
UNIVERSITAT I FISCALITAT: COHESIÓ I DIFERENCIACIÓ	721
LA CONDICIÓ DE PRIVILEGIAT, L'EXEMPCIÓ CONTRIBUTIVA	724
Els eclesiàstics	724
Els militars	729
Els ciutadans honrats	730
Els gaudints de privilegi militar	734
Els familiars del Sant Ofici	735
Els oficials de la Diputació del General: els taulers	742
Els baciners de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona	744
Els baciners de Santa Maria del Collell.....	745
Els cavallers del comte d'Empúries	746
Els exempts per tenir llarga descendència.....	746
L'exempció d'alguns oficials o arrendataris de la universitat	747
L'EXEMPCIÓ PATRIMONIAL DELS PRIVILEGIATS: MASOVERS DE MILITARS I ALLOTJAMENTS.....	747
Arguments i disputes jurídiques (1677-1700).....	748
La consulta de l'Audiència de 1685.....	751
La pràctica de la masoveria a la vegueria de Girona.....	762
UNIVERSITAT I EXEMPTS.....	777

La comminació a pagar. El segrest i penyorament de béns	778
La universitat allotja per la força. Privilegi individual, corresponsabilitat col·lectiva	783
La universitat de Vilamalla contra Joan Garés (1646-1647).....	785
El sabotatge com a resposta. La crema del mas Adroher de Corçà (1687) i el motí de la Bisbal	789
CONCLUSIÓ	794
APÈNDIX AL CAPÍTOL 14.....	799
APÈNDIX 1	799
CONCESSIONS DE TÍTOLS DE CIUTADÀ HONRAT, VEGUERIA DE GIRONA, SEGLE XVII.....	799
APÈNDIX 2	802
RELACIÓ DE FAMILIARS DEL SANT OFICI DE LA VEGUERIA I BISBAT DE GIRONA, segle XVII.....	802
CONCLUSIONS GENERALS	811
APÈNDIXS GENERALS.....	827
APÈNDIX 1.....	829
ELS ARRENDAMENTS DE LES CAPELLANIES DE LA SEU DE GIRONA.....	829
INTRODUCCIÓ	829
RENDES DE LES CAPELLANIES DE L'ARDIACONAT DE BESALÚ	836
RENDES DE LES CAPELLANIES DE L'ARDIACONAT DE L'EMPORDÀ	851
RENDES DE LES CAPELLANIES DE L'ARDIACONAT MAJOR	862
RENDES DE LES CAPELLANIES DE L'ARDIACONAT DE LA SELVA.....	872
APÈNDIX 2.....	877
EL BESTIAR EN ELS INVENTARIS POSTMORTEM DELS MASOVERS	877
APÈNDIX 3.....	885
EL BESTIAR EN ELS INVENTARIS POSTMORTEM DELS SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MASOS.....	885
APÈNDIX 4.....	899
LLIBRE "PER MEMÒRIA" DE PERE MARTÍ, PAGÈS DEL MAS MARTÍ DE CASSÀ DE PELRÀS	899
JUSTIFICACIÓ	899
INTRODUCCIÓ AL TEXT.....	902
LLIBRE "PER MEMÒRIA" DE PERE MARTÍ, PAGÈS DEL MAS MARTÍ DE CASSÀ DE PELRÀS.....	905
FONTS IMPRESES I ARXIUS.....	1103
FONTS IMPRESES.....	1105
ARXIUS CONSULTATS.....	1107
BIBLIOGRAFIA	1115

ABREVIATURES

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACAE	Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà
ACG	Arxiu de la Catedral de Girona
ACBE	Arxiu Comarcal del Baix Empordà
ACS	Arxiu Comarcal de la Selva
ADG	Arxiu Diocesà de Girona
ADPO	Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHCG	Arxiu Històric de la Ciutat de Girona
AHG	Arxiu Històric de Girona
AIEE	Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos
AIEG	Annals de l'Institut d'Estudis Gironins
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
BC	Biblioteca de Catalunya
BPG	Biblioteca Pública de Girona
BPP	Biblioteca del Palau de Peralada
CRHR	Centre de Recerca d'Història Rural-Universitat de Girona (ara Centre de Recerca Històrica)

INTRODUCCIÓ

Aquest treball pretén estudiar el procés de formació del grup social dels senyors útils i propietaris de masos en els segles XVI i XVII a la vegueria i bisbat de Girona. Quan aquesta recerca va començar, les recerques destinades a l'estudi de la societat rural, ja fossin d'història econòmica o d'història social, se centraven en el col·lectiu de la pagesia, en el grup: pagesia, camperolat, pagesos, camperols, societat rural, comunitat pagesa eren els subjectes històrics. Aquí s'ha volgut aprofundir en l'estudi d'aquesta societat i s'ha centrat l'anàlisi en la formació històrica d'un grup determinat, que forma part del col·lectiu pagès, però que mostra aspectes que el fan diferent del conjunt de la comunitat, si bé encara participa de molts. L'anàlisi s'ha centrat en els senyors útils i propietaris de masos, en les bases de la seva posició econòmica i social, i també en la seva participació o exclusió dels ressorts del poder polític a nivell local. És un estudi d'un grup pagès, en una societat concreta, la vegueria de Girona dels segles XVI i XVII (que, potser, es pot fer extensible a la Catalunya Vella), no de la pagesia com a col·lectiu, i encara en molts aspectes caldria matisar moltes de les afirmacions que es fan en el text si la imatge que s'acaba donant és el general de tots els components d'aquest grup, variat també i amb canvis durant aquest període, o només del sector superior de la comunitat pagesa. En definitiva, dels que es van imposar en el seu conjunt. Amb tot, però, a partir d'aquests, i des d'aquesta visió esbiaixada de la societat rural, també són perceptibles els altres actors de la societat rural, una societat rural menys estable, deliberadment no s'usa el terme immòbil, del que alguns han volgut presentar durant els primers segles de l'època moderna.

Aquest estudi sobre la formació històrica del grup social dels senyors útils i propietaris de masos va començar fa molt de temps, de fet, des de l'acabament de la llicenciatura el 1985. Que ara s'hagi donat per acabat, que no definitiu, s'ha de relacionar amb la culminació d'un procés d'investigació, que no té res a veure amb immediateses de la carrera acadèmica, ni tampoc amb necessitats peremptòries d'acabar-lo, sinó que s'ha d'entendre en el marc d'un estudi que es dóna, temporalment, per acabat. La reflexió, l'estudi i

INTRODUCCIÓ

la recerca sobre els senyors útils i propietaris de masos no s'acaba amb la presentació d'aquest treball. Ara es fa un punt i seguit.

Ha estat una recerca efectuada en contacte amb la universitat, però no pas des de dins de la universitat. La dedicació a la docència a secundària durant els anys que ha durat aquesta recerca explica, en part, la dilatació d'aquest treball, però no sols això. Es parteix del principi que no és possible fer docència sense recerca, les dues activitats no poden separar-se, almenys en el cas dels historiadors que impartim docència a secundària, tot i que, la veritat sigui dita, tampoc som una espècie que prolifera massa. I amb els nous plans d'estudi de secundària, que requereixen el màxim de dedicació, cada vegada es donarà menys. Amb tot, però, em reafirmo en el sentit de defensar la necessitat que el que faci docència d'història ha d'exercir també d'historiador i per a fer-ho ha de fer recerca. No ho entenc de manera diferent.

Un treball de recerca com és aquest ha rebut influències de moltes menes, algunes l'han acabat condicionant. La vinculació amb el Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona, des que era Institut de Llengua i Cultura Catalanes-secció Jaume Vicens Vives fins l'ara Centre de Recerca Històrica, ha estat, però la principal. La participació en diferents grups de treball, els debats i les discussions en els seus seminaris, sens dubte han condicionat el resultat final. De tota manera, però, la meva trajectòria de recerca no s'ha apartat mai de l'objectiu final, que era l'estudi dels senyors útils i propietaris de masos, els quals els veia, en el moment de començar la recerca, com un grup social que sorgia de la pagesia i que, progressivament, se n'anava allunyant a mesura que es produïa el seu ascens social. Un ascens social, però, que en els segles XVI i XVII només era reconegut a nivell de les comunitats rurals. De com es passa d'aquesta ascendència social a nivell local a la general, en aquest treball no ens n'ocupem perquè depassa el marc temporal en què hem centrat l'estudi. Aquí s'analitza, sobretot, el procés de formació, i les bases d'aquesta força: l'acumulació de masos; la

culminació, en bona mesura, ja ha estat estudiada.¹ I el final també és conegut.²

Les fonts

A fi d'estudiar aquest grup social pagès s'ha hagut de fer una recerca prèvia en les fonts que ells mateixos van generar. Des de 1984, hem portat a terme, en uns moments en què pràcticament no hi havia recerca al respecte, una feina destinada a la localització i descripció dels fons patrimonials.³ D'alguna manera hem arribat a contribuir a l'acceptació fins i tot del nom. De llavors ençà, sortosament, l'arxivística del país ha avançat suficientment perquè no ens hàgim trobat sols. El cert és, però, que aquell cens dels arxius patrimonials, que demanàvem en la primera jornada convocada per l'Associació Arxivers de Catalunya el 1987 a Ribes de Freser, tot just ara sembla que les autoritats arxivístiques, els arxius locals i comarcals i les institucions que es dediquen a la recerca local comencen a iniciar. Era un erm que hem començat a artigar, tot i que el conreu dona rendiments creixents, no sabem encara on té el seu sostre.⁴ No sabem quins arxius hi ha. Això que és una dificultat important, sobretot per poder fer un seguiment directe de les decisions quotidianes, familiars i patrimonials dels senyors útils i propietaris de masos, s'ha pogut compensar, en part, per la cerca efectuada en els fons notariais. Sortosament, en aquest camp, l'arxivística del país es troba prou més avançada; ara, però no pas en el moment de començar la recerca. Sortosament, el buidatge sistemàtic de la documentació notarial ha aportat

¹ R. CONGOST, *Els propietaris i els altres. Anàlisi d'unes relacions d'explotació (la regió de Girona, 1768-1862)*, tesi doctoral, UAB, 1988, publicat amb el títol *Els propietaris i els altres*, Vic. Eumo, 1990.

² E. SAGUER (coord.), *Els últims hereus. Història social dels propietaris rurals gironins, 1930-2000*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2005.

³ En començar, estàvem allà on el 1959 Emili Giralt ho havia deixat: "*El estudioso de patrimonios rústicos –única forma de penetrar en lo más hondo de la realidad agraria- cuenta con raras contribuciones, insignificantes si se tiene en cuenta las extraordinarias posibilidades que ofrecen los archivos públicos y privados*", E. GIRALT, "Los estudios de historia agraria en España desde 1940 a 1961. Orientaciones bibliográficas", *Índice Histórico Español*, 24 (1959-1962), pàg. LIV. Sens dubte eren *extraordinarias posibilidades*, però calia saber quins eren, on eren i el nivell d'accessibilitat.

⁴ Aquesta tasca la vam començar amb M. Àngels Adroer i l'hem seguit amb Santi Soler i Pep Matas, tots ells arxivers. Vid. P. GIFRE, J. MATAS, S. SOLER, *Els arxius patrimonials*, Girona, CCG edicions/Associació d'Història Rural de les comarques gironines/Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, 2002.

INTRODUCCIÓ

documentació no sols de la trajectòria dels patrimonis i les famílies dels senyors útils i propietaris de masos, que eren el centre de la recerca, sinó que també ens ha aportat informació, i no pas poca, de les comunitats rurals en què estaven implicats.⁵ La universitat pagesa ha pogut conservar una part molt migrada de la seva documentació, en canvi en els arxius de protocols hem pogut trobar documentació prou significativa de la universitat i de la parròquia. L'estudi de la parròquia, sortosament, s'ha vist beneficiada pel fet que l'Arxiu Diocesà de Girona hagués aplegat la documentació parroquial de la diòcesi de Girona, al carrer Bellmirall de Girona, i més tard es traslladés per a ser consultada a la Biblioteca del Seminari Diocesà, sens dubte ha facilitat una bona part de la recerca.⁶

Si les fonts generades directament pels senyors útils i propietaris de masos han integrat la part central de la documentació utilitzada, també s'ha hagut de recórrer a altra documentació generada per altres institucions. En primer lloc, la documentació generada per les autoritats baronials, especialment s'ha treballat documentació de l'Almoina del pa de la seu de Girona, però també documentació relacionada amb administracions de la catedral de Girona, bàsicament per poder donar una visió de conjunt, tant de la renda percebuda, com de les actuacions per percebre-la. Ha estat la manera de poder circumscriure el mas a la senyoria. És clar que això s'ha hagut de fer amb una documentació concreta i limitada en la geografia de la vegueria de Girona, l'objectiu, però, no era abastar-ho tot, sinó intentar entendre les relacions entre els masos i el baró, la senyoria directa i el delme. Com que no es podia abastar tot, hem optat per l'anàlisi puntual, aquell que permet destriar els

⁵ Ho explico a P. GIFRE, "La història de la societat pagesa a través dels fons notariais, s. XVI-XVII. Una experiència des del districte notarial de Girona", *Documentació notarial i arxius, Jornades celebrades els dies 5 i 6 d'octubre de 2006 a l'Arxiu Històric de Girona*, Girona, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, 2007, pàg. 71-88.

⁶ És d'agrair la feina feta per l'arxiver diocesà de Girona Josep M. Marquès que, sense comptar amb ajuts de cap mena, portà a terme una ingent tasca de posar a l'abast dels estudiosos el ric patrimoni arxivístic de la diòcesi. En el moment de donar per escrit la guia-inventari havia posat a disposició del públic 17.280 pàgines de repertoris (1998), que ara es troben penjats a la xarxa.

mecanismes de funcionament de les estructures,⁷ o, almenys, això és el que es pretenia.

El marc que depassa la comunitat rural, la baronia, i se circumscriu en el marc general del Principat de Catalunya durant els segles XVI i XVII s'ha pogut analitzar de manera especial a partir de la visió de les corts generals d'època moderna. Sens dubte, la vinculació amb l'equip que transcriu les corts d'època moderna, de 1585 i 1706, dirigit per la professora Eva Serra, ha permès tenir una visió més global de la que des de l'anàlisi exclusivament gironina hauria tingut aquesta recerca.⁸ La visió des del braç militar, sobretot, amb les discussions sobre el delmar en garba, per exemple, ens haurien quedat desdibuixades si només ens haguéssim fixat en la legislació en corts. Així mateix, per la segona meitat del segle XVII, l'anàlisi del debat sobre l'exempció als allotjaments, a l'Audiència i al Consell d'Aragó, permet acabar de centrar el concepte de l'exempció i entendre en el seu context el que suposava el privilegi i la conflictivitat que podia comportar a nivell de les comunitats rurals.

Hipòtesis i avançament en la recerca

Després que el 1987 hagués presentat la tesi de llicenciatura centrada en l'estudi de la família Puig i la formació del patrimoni agrari en època moderna,⁹ l'interès en la recerca s'ha centrat en passar de l'estudi de cas a l'estudi del grup dels senyors útils i propietaris de terres. Aquest grup pagès, que tenia unes arrels medievals, culminava en el segle XIX aquest ascens social, per començar a partir del darrer quart del segle i culminar en el segle XX la seva decadència econòmica, social i política, al temps que queia la renda agrària. En començar la recerca, els estudis que s'estaven fent sobre el

⁷ P. Vilar ho ha escrit de manera molt clara: "un cas no pot ser representatiu d'un tipus d'estructura amb una validesa àmplia [...]. Una micro-observació ben portada pot, al contrari, constituir un testimoni sobre el mecanisme essencial que caracteritza una estructura global", P. VILAR, *Iniciación al vocabulario del análisis histórico*, Barcelona, Crítica, 1980, pàg. 76.

⁸ Coordinat per E. Serra l'equip inicial estava format per J.M. Bringué, P. Gifre, G. Marí, M. Pérez i J. Pons, als quals s'han afegit A. Muxella, G. Güell.

⁹ P. GIFRE, *Propietat i explotació agrària. El patrimoni Puig a l'Empordà dels s. XVII i XVIII: un cas de diferenciació en el si de la comunitat pagesa*, tesi de llicenciatura, UAB-Facultat de Lletres, Dept. d'Història Moderna i Contemporània, 1987.

INTRODUCCIÓ

segle XIX presentaven aquest grup social com una burgesia agrària,¹⁰ emprenedora i dominadora de la societat gironina, a mi m'interessava, però, l'etapa prèvia, l'etapa de formació, la prehistòria com diria Ramon Garrabou el 1987,¹¹ que estava, en bona mesura, per estudiar.

Estudiar la formació històrica dels senyors útils i propietaris de masos, el procés històric, amb influència thompsoniana clara, volia dir posar en relació les individualitats amb el grup, els senyors útils i propietaris de masos amb les comunitats rurals i el baró, les seves relacions amb la terra, i com aquest grup es constituïa i consolidava a partir de la possessió de drets de propietat sobre la terra. L'estudi de la trajectòria de la família i el patrimoni Puig m'havien fet entrar en contacte directe amb la universitat de Torroella de Montgrí, ara es tractava d'eixamplar el radi i estudiar aquesta comunitat rural, una comunitat rural que, sobretot, des de la historiografia clàssica modernista francesa¹² i de la microhistòria italiana¹³ trobava paral·lels on poder referenciar la recerca. Durant un temps, aquesta recerca va centrar la major part dels esforços. Sortosament, Joaquim M. Puigvert acabava la seva tesi de doctoral sobre la

¹⁰ R. GARRABOU, "La burgesia agrària gironina durant el segle XIX", *Revista de Girona*, 112 (1985), pàg. 9-14.

¹¹ Ramon Garrabou va ser el director de la tesi de llicenciatura, pel fet de ser professor a la facultat d'econòmiques, però, es va haver de demanar que actués com a ponent E. Canales. En el marc de la lectura de la tesi de llicenciatura és on R. Garrabou va pronunciar aquesta frase que ara figura en el títol d'aquest treball.

¹² P. GUTTON, *Villages du Lyonnais sous la monarchie (XVI-XVIIIè siècles)*, Presses Universitaires de Lyon, 1978, i *La sociabilité villageoise dans l'ancienne France*, Paris, Hachette, 1979. *Flaran* 4 (1982) dedicat a *Les communautés villageoises en Europe occidentale du Moyen Âge aux Temps Modernes*; *Mélanges de la Casa de Velázquez*, XXVIII-2 (1992), XXIX-3 (1993) amb el títol *Modèles de communautés rurales*. P. de SAINT JACOB, *Les Paysans de la Bourgogne du nord au dernier siècle de l'Ancien Régime*, Rennes, Association des Sociétés Rurales, 1995, sobre el lloc de P. de Saint Jacob, C. WOLIKOW, "La communauté villageoise: débats et enjeux. Autour de Pierre de Saint Jacob", *Histoire et Sociétés Rurales*, 5 (1996), pàg. 35-47. Més recentment, A. FOLLAIN, ed., *L'Argent des Villages du XIIIe au XVIIIe siècle. Actes du Colloque d'Angers (30-31 octobre 1998)*, Rennes, Association d'Histoire des Sociétés Rurales, 2000. F. BRIZAY, A. FOLLAIN, V. SARRAZIN (dirs.), *Les Justices de Village. Administration et justices locales de la fin du Moyen Âge à la Revolution. Actes du colloque d'Angers des 26 et 27 octobre 2001*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2002.

¹³ Bàsicament a partir del seguiment de la revista *Quaderni Storici*, les "premissa" de diferents volums de *Quaderni Storici*: "Villagi: Studi di antropologia storica" a cura de G. Levi, núm. 46 (1981), "Conflicti locali e idiomi politici" a cura de S. Lombardini, O. Raggio, A. Torre, núm. 63 (1986) o "Risorse collettive" a cura de D. Moreno i O. Raggio, núm. 81 (1992), presenten els diferents treballs i situen la problemàtica de la recerca. En un altre nivell, la col·lecció "Microhistorie" de l'editorial Einaudi.

parròquia rural,¹⁴ vaig poder comentar les meves recerques i vam poder establir, per mi, un profitós intercanvi. Sens dubte, aquest vessant el tenia cobert. En canvi, però, el de la universitat tornava a ser un camí poc transitat i calia, abans de situar els senyors útils i propietaris de masos, fer una recerca horitzontal, una recerca que havia de permetre conèixer els mecanismes de funcionament de la universitat pagesa. Disposava de pocs treballs previs,¹⁵ de manera que la recerca es va haver de fer amb documents de primera mà, uns documents generats per la institució comunitària, però que no sempre els havia conservat. El recurs als protocols notariais va ser la via alternativa. I és en aquesta anàlisi on he pogut acostar-me al funcionament de la universitat pagesa. I és aquí on he pogut establir les relacions entre el comú i el grup dels senyors útils i propietaris de mas, he pogut estudiar elements de cohesió, unanimitats i defeccions. Especialment clarificador d'aquestes actituds ha estat la manera d'afrontar la fiscalitat de guerra per part de les universitats, representades pels consells generals, i pels senyors útils i propietaris de masos. Mentre l'equitat d'uns era la norma de conducta, altres buscaven subterfugis, legals i legitimats pel dret, per intentar de no haver de participar de la contribució fiscal. La universitat responia, però, amb altres armes, com l'exclusió del cos i conjunt de la universitat, i els negava l'accés als usos i recursos comunitaris. El conflicte apareixia en tota la seva envergadura. Un conflicte que hem estudiat a partir dels *díversorum* notariais, uns protocols que, durant la segona meitat del segle XVII, aplegaven testimonials, requeriments i lletres de plet, i també hem recorregut als processos aplegats per la cúria diocesana. El conflicte, algun més ben documentat que altres,

¹⁴ J.M. PUIGVERT, *La parròquia rural a Catalunya (bisbat de Girona, segles XVIII-XIX)*, tesi doctoral, UB, 1990. L'edició amb el títol *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*, Vic, Eumo, 2001.

¹⁵ La referència principal procedia de la història del dret, J.M^aFONT i RIUS, especialment "Orígenes del règimen municipal de Catalunya", publicat per primera vegada els anys 1945 i 1946 a *Anuario de Historia del Derecho Español*, ara ha estat reeditat a *Estudis sobre els drets i institucions locals de la Catalunya Medieval, Col·lectànea de treballs del professor Dr. Josep Mª Font i Rius amb motiu de la seva jubilació acadèmica*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 1985. Des de la història, J.M. TORRAS, *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808. Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*, Barcelona, Curial, 1983. I, encara que amb altres finalitats, però la universitat apareix en tota la seva força col·lectiva: J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, Lleida, Pagès editors, 2000.

permet acabar d'aprofundir en la dinàmica comunitat-senyors útils i propietaris de masos.

Presentació del treball

El treball es presenta en quatre parts. Una primera part situa els senyors útils i propietaris de masos en el marc de la senyoria. La segona part queda centrada en la formació i ampliació patrimonial: bàsicament, les relacions familiars i el mercat de la terra. La tercera part se centra en el mas, entenent-lo com a unitat de producció, de treball i de renda. Finalment, el lloc dels senyors útils i propietaris en les comunitats rurals.

La primera part se situa en el marc més general del debat sobre la situació del camp català després de la sentència arbitral de Guadalupe i el pes del règim feudal. Bàsicament, els termes del debat se centren en si es pot parlar de victòria pagesa o de victòria senyorial a partir del resultat de la sentència arbitral de Guadalupe (1486). Partidaris de la victòria pagesa són, bàsicament, historiadors que parteixen de l'anàlisi de la societat pagesa anterior a Guadalupe, mentre un sector del modernisme català, sobretot centrant-se en la situació durant el segle XVI, a partir, bàsicament, de la legislació en corts i de la pràctica de la capbreuació, matisa o desvirtua aquesta pretesa victòria pagesa. L'anàlisi que aquí es fa pretén situar els senyors útils i propietaris de masos en relació als senyors directes i la jurisdicció.¹⁶ La manera de fer-ho és, bàsicament, a partir de l'anàlisi del capbreu. El capbreu entès en la seva doble funcionalitat: és el reconeixement d'un domini útil i, per tant, també d'unes prestacions degudes al domini directe. Al mateix temps, però, per als senyors útils, el capbreu, el document, és la salvaguarda del domini útil, és el que atorga el dret de propietat, i assegura la permanència del senyor útil en el bé. Al senyor directe l'interessa fer capbreuar totes les terres, al senyor útil també. Cap domini útil sense títol, si no se l'apropiarà el senyor directe, pensa en la lògica el domini útil. El

¹⁶ En línia del plantejat per E. SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*, Barcelona, Crítica, 1988. Llibre tothora present al llarg d'aquest treball, sens dubte, el punt de referència de la història rural, i no rural, catalana dels segles XVI i XVII.

domini directe, per la seva part, actua amb la lògica de fer-ho capbrevar tot: que cap terra s'escapi del control baronial.

L'anàlisi de les prestacions degudes ens portarà a situar la taxa de sostracció feudal. Una taxa que, allà on s'hagin mantingut les prestacions proporcionals a la collita, pot ser elevada, mentre els patrimonis que les hagin pogut commutar, els censos fixos s'aniran devaluant amb el pas del temps. Quins podran commutar i quins mantindran els pagaments? Les dinàmiques locals, senyors directes-senyors útils, ho marcaran. D'altra banda, aquestes prestacions reconegudes en els capbreus i degudes havien de ser efectivament cobrades pels agents senyorials. La fórmula habitual per al seu cobrament consistirà en la cessió en arrendament o la recol·lecció per part del senyor directe. Recol·lecció que sovint passarà pel batlle de sac, element bàsic per la percepció de les prestacions ja que el batlle és qui coneix la rogalia i qui, percebent un redelme sobre el recaptat (entorn del 10%), evitarà el frau. Aquests batlles de sac són senyors útils i propietaris de masos. La relació és: senyor útil >>> batlle de sac >>> senyor directe. El paper d'intermediari dels senyors útils i propietaris de masos no s'acaba aquí, ja que no pocs dels arrendataris de les rendes feudals també seran senyors útils, sols o, el més habitual, formant part de companyies arrendatàries. Aquella visió excessivament lineal que veia exclusivament el sistema feudal com una relació de senyors i pagesos queda molt lluny de ser correcta.

D'altra banda, es planteja l'existència d'una gran diversitat de posseïdors del domini directe, fet que dificulta l'exercici dels drets que comporta, i sobretot dificulta l'historiador d'arribar a documentar-los. Recentment, J. Colls¹⁷ acaba de localitzar una documentació que dona una imatge molt complexa de la realitat del domini directe en el segle XVI, per Castelló d'Empúries troba setanta-un posseïdors del domini directe. Sens dubte, una proliferació d'aquesta mena suposa una enorme dificultat per acabar d'entendre les

¹⁷ És simptomàtic de l'esmicolament del domini directe que el 1545 a Castelló d'Empúries d'un total de 513 béns denunciats, corresponents a 158 emfiteutes, hi hagués 71 senyors directes. El senyor directe amb més béns és el comte d'Empúries, amb l'11% dels béns, per altra banda, en 69 casos per un mateix bé hi ha més d'un senyor directe. J. COLLS, "Domini directe i estratègies d'informació senyorial: el comtat d'Empúries a inicis de l'època moderna", en premsa. Li agraeixo que em fes conèixer aquest text abans de la seva publicació.

INTRODUCCIÓ

relacions de propietat en el segle XVI i XVII. Però, aquesta proliferació explica, també, la gran dificultat per percebre el lluïsmes de les transaccions del domini útil, i també l'enorme varietat de quotes. En el cas de la venda d'una parcel·la de terra, a menys que la parcel·la sigui de domini compartit, hi haurà un sol senyor directe, en el cas dels masos en què les parcel·les són de dominis directes diferents, les quotes dels lluïsmes també seran diferents si les busquem des del costat del senyor directe. Amb tot, però, els senyors directes faran capbrevar les terres i disposaran, en el cas dels homes propis, que la transacció del domini útil, tot i que no afecti el senyor directe principal del mas, estava obligat, pels costums de Girona, al pagament del dret d'eixida de mas.

La complexitat dels drets de propietat queda evidenciada.¹⁸ En la segona part ens ha interessat fixar-nos en la formació dels patrimonis agraris, en el benentès que és l'acumulació de terres, de fet: de drets de propietat sobre terres, el que explica la importància dels senyors útils i propietaris de masos a la vegueria de Girona durant els segles XVI i XVII. El mercat de terres apareix com a essencial en la formació dels patrimonis agraris. Especifico que quan parlo de mercat de terres en la formació de patrimonis agraris em limito a analitzar transaccions que comporten l'obligació de pagar lluïsmes, és a dir, no entenc l'arendament de masos, sinó la venda perpètua o, si més no, el desprendiment d'uns drets sobre la terra: carta de gràcia, drets de lluir i quitar i revindicacions. En el marc més ampli, és clar, del crèdit i l'endeutament. L'anàlisi se centra en els termes de Caldes i Llagostera a partir d'una relació de transaccions que el domini directe estava interessat a cobrar el lluïsmes. Es tracta d'un mercat bàsicament rural i pagès, suficientment allunyat del nucli de la ciutat de Girona perquè el capital urbà s'hi interessi relativament poc. Aquest estudi de cas, però que ens posa en joc una comunitat rural, deixa pas més endavant al seguiment de patrimonis concrets. La lent del microscopi ha de ser variable. En aquest cas s'atura en el patrimoni per analitzar els processos, conscient, però, que una colla de talls microscòpics no

¹⁸ R. CONGOST, *Tierras, leyes, historia. Estudios sobre "la gran obra de la propiedad"*, Barcelona, Crítica, 2007.

constitueixen una obra de ciència.¹⁹ Es tracta de patrimonis escampats per la geografia de la vegueria de Girona, amb punts de partida rurals, pagesos, però també urbans, tots interessats en la terra, els drets de propietat sobre la terra, i la renda de la terra en definitiva. A partir d'aquests casos s'acabarà establint una primera proposta de periodització de la formació dels patrimonis agraris dels senyors útils i propietaris de masos. Conscients de l'esbiaixament que comporta la visió des dels que triomfen, s'analitza també les raons, quan es possible, dels que han de vendre els seus béns.

El mercat de terres²⁰ té la seva importància en la formació dels patrimonis agraris, però molts són, també, el resultat de la incorporació d'algun mas, d'alguna terra, com a conseqüència de la política matrimonial. Valgui per endavant que pensem que no hi ha estratègies matrimonials deliberades que cerquin d'immediat l'obtenció d'un patrimoni per la via matrimonial. Cada patrimoni vol mantenir-se i perpetuar-se, d'aquí que es posin les mesures per evitar qualsevol desintegració (vinculacions, imposició d'hereu gravat) i en el mateix mercat matrimonial tot cercant fadrísters per pubilles i cabaleres per hereus. Amb tot, però, la contractació matrimonial juga un paper de primer ordre en les finances dels senyors útils i propietaris de masos, les estratègies han de permetre que el mas pugui estar a l'alçada de la contractació. El suïcidi del grup social dels senyors útils i propietaris de masos, com a col·lectiu, no es produirà. Per això calia establir els mecanismes necessaris de control. Amb tot, però, la biologia, l'atzar i la via processal, en alguns casos, acabaran per integrar diferents patrimonis. Finalment, un estudi de cas. L'ascens de la família Colomer, de l'artesanat a la noblesa, i la seva extinció biològica final, permet posar en relleu els dos grans components en la formació dels patrimonis: el mercat de terres i l'estratègia familiar i matrimonial. No es presenta aquest cas per allò d' excepcional que pugui tenir, en els anys trenta del segle XVIII devia ser un dels patrimonis gironins més importants, si no el que més, que en té i molt, sinó perquè facilita la

¹⁹ M. BLOCH, *La historia rural francesa*, Barcelona, Crítica, 1978, pàg. 35. La primera edició de 1931.

²⁰ La historiografia del mercat de la terra té una gran importància a Europa, en àmbits medievalistes i també modernistes, en canvi, però, per la Catalunya d'època moderna són pocs els treballs que s'hi han referit.

INTRODUCCIÓ

demostració dels mecanismes habituals en la formació dels patrimonis agraris gironins dels segles XVI i XVII.

Els grans patrimonis agraris gironins dels segles XVI i XVII estan formats per l'acumulació de masos. En la tercera part ens hem centrat en els masos, tot intentant saber quin és el prototipus de mas d'aquest començament d'època moderna. Diguem d'entrada que entenem per mas el conjunt de les edificacions i les terres treballades pels estadants. Ens acostem a la superfície del mas, la superfície total a partir dels capbreus efectuats per homes propis, ja que tenen l'obligació, i alhora és la salvaguarda dels seus drets, de declarar totes les terres. Feta aquesta aproximació interessa fer un pas més, i aquest consisteix en acostar-se a la superfície de conreu en un sistema de rotació biennal, per fer-ho utilitzem els inventaris post-mortem, alguns dels quals ens proporcionen la informació buscada, molts d'altres no. A banda de saber la superfície conreable, i la superfície de guaret, també ens interessa saber la relació existent entre bestiar de tir i superfície de conreu, de manera que acabem per establir les dimensions del mas. Els mateixos inventaris ens serveixen per conèixer per dins la casa i les dependències, i aquí és on posarem al descobert la importància de la sala, cosa ja sabuda, però no pas documentada, però també l'entrada a la planta del mas, i les poques habitacions que, de mitjana, tenien els masos gironins. Tenim el mas descrit, ens cal veure com es gestiona. De manera general, a banda de l'explotació per la família propietària i treball assalariat, en cas d'acumulació de masos aquests són cedits en règim de masoveria al terç, però que pel bestiar, que veurem que té probablement més importància de la que sovint se li ha donat, se solia cedir en contracte de gazalla o a guarda i a mitges, en el que és una cessió en règim de parceria. Els rendiments del mas, però, no els podem saber en termes de producció/llavor, sinó que ens hem de contentar amb el coneixement dels terços de les collites o les entrades derivades de la venda de collites i de bestiar. El sistema cultural del mas gironí apareixerà com un sistema basat en els cereals, amb el blat com a producte majoritari, però que, segons les característiques del sòl podrà tenir la seva importància l'olivera, especialment de final de segle XVI fins 1640 hi hauria hagut un procés d'expansió, la vinya en zones del litoral i, finalment, el bestiar.

Sobretot, aquest darrer component l'hem pogut analitzar a partir d'un llibre de memòria que hem transcrit en apèndix (vid apèndix 4). A partir dels assentaments d'aquest propietari de mas apareix, dia a dia, a mena de dietari, durant el període 1643-1653, les actuacions més o menys comptables portades a terme en un mas. És una manera de poder oferir una imatge del que no deixava de ser el reflex de l'oralitat: tractes i contractes que difícilment hauríem pogut conèixer a través de qualsevol altra font.

La quarta part situa els senyors útils i propietaris de masos en el marc de la comunitat rural: parròquia i universitat apareixen com els dos referents immediats d'ubicació dels masos, però sobretot espais de vida de la societat rural. Una societat desigual, diversa i canviant, en la qual en els segles XVI i XVII, a la vegueria de Girona, els senyors útils i propietaris de masos ocupen la part alta d'aquesta jerarquia. Tenen la situació econòmica que els ho permet, han teixit un seguit de relacions que els atorguen aquesta preeminència i han de demostrar-ho externament a l'església parroquial, cada diumenge i festiu, i en el conjunt de la universitat cada dia. La manera de demostrar-ho és amb l'obtenció del privilegi, allò que els reconeixia als ulls dels altres, des d'instàncies exteriors a la comunitat. Ser diferents comportava tenir aquest reconeixement, però havia de ser acceptat, primer pels de fora i després pels de dins. La no acceptació pels de dins abocarà al conflicte, un conflicte, però, que, com sempre, no serà lineal, ni igual arreu de la geografia gironina. Segons les relacions de força existent anirà cap una banda o l'altra. El conflicte, però, ha de ser interpretat en primer lloc com el reconeixement del fet diferencial. Que acabi d'una manera o altra, ara no és allò que més ha d'interessar.

Agraïments

En primer lloc, a la meva família, a la que li he de demanar disculpes pel temps que no els he dedicat, i agrair també la seva comprensió i estímul per poder acabar aquest treball, ja sé que no els compenso de res, però a la Mercè i la Clara els en dono les gràcies, primer per la paciència i sempre pel suport. Són moltes més les persones a qui he d'agrair coses, començant pels arxivers: M. À. Adroer, J.M. Marquès, P. Matas, M. Osta, E. Serna, S. Soler,

INTRODUCCIÓ

J. Villar, ells m'han proporcionat la documentació requerida, però sovint s'han excedit en les seves atribucions tot indicant-me pistes per on poder seguir. Els companys de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, després Centre de Recerca d'Història Rural i ara Centre de Recerca Històrica, de la Universitat de Girona, amb qui he pogut discutir algunes de les coses que aquí es defensen, però sobretot he pogut intercanviar punts de vista, lectures i treballs, especialment el reconeixement a M. Bosch, R. Lluch, E. Mallorquí, E. Sagner, L. To i J. Blanco. Amb X. Torres hem intercanviat idees en més d'una ocasió i m'ha cedit treballs en premsa que m'han estat útils i profitosos, sobretot pel que fa al seu coneixement sobre els llibres de família. R. Congost sap des del començament el que faig; *Els propietaris i els altres*, per una etapa posterior a la que aquí presento, ha aplanat el punt d'arribada dels senyors útils i propietaris de masos, sobretot, però, he après molt de metodologia, recerca i reflexió sobre la història, les relacions de propietat i de la societat a través de la seva obra; li agraeixo, també, que durant els darrers cursos m'hagi confiat les classes d'Història Econòmica i d'Història Agrària. J.M. Puigvert ha estat la persona que, començant la dècada dels noranta, em va suggerir que fes els cursos de doctorat a la jove Universitat Pompeu Fabra, fer-li cas va ser un encert, pel professorat, pels companys amb qui vaig contactar, especialment amb els que he mantingut el contacte, i pel que suposava d'encarrilar aquesta recerca. Finalment, E. Serra ha estat qui m'ha guiat en aquest procés, des de les primers sessions d'aquells cursos de doctorat, gairebé classes particulars, primer al pis del carrer Muntaner i després a la plaça de la Mercè, on ens proporcionava bibliografia, però sobretot coneixement precís de les fonts i les possibilitats de la recerca, li agraeixo especialment les anotacions als textos que li he anat lliurant, els correus enviats i els ànims que em donava quan no veia la fi, ni la necessitat de posar punt i final a aquest treball.

Ordis, 30 d'agost de 2008

PRIMERA PART

SENYORS ÚTILS EN UNA SOCIETAT FEUDAL. LA CONSOLIDACIÓ DEL DOMINI ÚTIL EN ÈPOCA MODERNA

INTRODUCCIÓ

Durant l'època moderna assistim a un reajustament de les relacions entre senyors i pagesos, amb tota una diversitat de categories senyorials i també pageses. D'una banda, l'exercici de la justícia senyorial perd pes davant la major presència de la justícia reial, els senyors altjusticiers van condemnar a mort fins no més tard de 1630. Abans i, sobretot, a partir d'aquest moment, altres jurisdiccions, la reial i, en menor mesura la inquisitorial, s'afegiran a les que havien exercit els barons.²¹ L'exercici de la baixa justícia, però, es mantindrà en mans d'aquests. A Catalunya, les cúries baronials, poc a poc, durant el segle XVI, i tot i els impediments de la cort de 1585 que posava el llistó en les 300 lliures per poder evocar un plet a l'Audiència, van veure com les evocacions de plets anaven en augment.²² Aquest procés no suposa, però, que les cúries baronials abdiquessin de les seves funcions, sinó que particulars i col·lectius evocaven, en casos de conflicte, els seus plets a l'Audiència, superant d'aquesta manera l'estret marge que els imposava la justícia baronial. De l'altra, els senyors directes, que no necessàriament havien de coincidir amb els possessors de l'imperi, van aplicar la sentència arbitral de Guadalupe, amb la qual cosa les causes de capbreuació generals van ser l'eina per actualitzar prestacions i rendes.

Els possessors de dominis directes, com els possessors de l'imperi, com els possessors de dominis útils, però, no es van mantenir inalterables, sinó que durant l'època moderna assistim a un mercat de drets i dominis que fa que la imatge que tenim en el segle XVIII difereixi substancialment de la imatge que podem tenir el 1486. Els possessors de drets sobre persones, sobre terres i sobre béns canvien; encara que, en l'essencial, això és, la divisòria entre el domini útil i el domini directe, es mantingui ben viva. Hi ha canvis en els possessors d'aquests drets, no hi ha, però, canvis en els drets. Trobarem

²¹ D'"estat jurisdiccional" i de "confluència de jurisdiccions" es parla en un assaig recent per definir el feudalisme mediterrani d'època moderna, A. MUSI, *Il feudalesimo nell'Europa moderna*, Bolònia, il Mulino, 2007, pàg. 93-95. El feudalisme modern, segons aquest autor, està basat, essencialment, en la jurisdicció. Un dels quatre elements que el defineixen és el fet de ser "*un regime delle terre e degli uomini, caratterizzato cioè dall'unità del possesso e del governo*", pàg. 42.

²² J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, Lleida, Pagès editors, 2000, pàg. 97-101.

pagesos senyors útils de terres i de masos que eixamplaran els seus dominis a costa d'altres pagesos, però també com a resultat de nous establiments de senyors directes (amb tota la varietat de senyors directes que es vulgui, des del rei, a través de la batllia reial, a la noblesa titulada o a les institucions eclesiàstiques, fins a pagesos), trobarem també pagesos senyors útils que compraran delmes i terçons de delme que, al seu torn, l'Església havia infeudat, fins capital urbà que optarà per l'adquisició de jurisdiccions o de dominis directes i útils. El dinamisme de la societat rural ens apareix ben evident.

En aquesta primera part analitzarem les relacions entre senyors jurisdiccional i senyors útils, senyors directes i senyors útils, senyors delmadors i senyors útils. És clar, començarem per plantejar quina era la situació de sortida de la crisi de la baixa Edat Mitjana, quina era la condició jurídica, social i econòmica, dels senyors útils en començar l'època moderna. Per portar-ho a terme s'analitzarà sobretot la seva condició jurídica, una condició per la qual s'havia arribat a les dues guerres pageses baixmedievales. Ara caldrà veure què suposava aquesta condició de remença o d'exremença després de la sentència arbitral de Guadalupe. Seguidament, allò que s'estudiarà seran les relacions entre domini directe i domini útil; en la mesura que l'útil disposa d'unes terres pel directe, està sotmès a una sèrie de prestacions. Quines són i què suposen sobre la producció pagesa són alguns dels interrogants per resoldre. Per estudiar-ho, i a fi de mantenir una unitat, territorial i jurisdiccional, optem per centrar-nos en l'anàlisi del domini de l'Almoina del pa de la seu de Girona (capítols 1 i 2) i de diferents institucions de la catedral de Girona, pabordies i capellanies (capítols 3 i 4). Es tracta d'estudis de cas, convenientment contrastats, quan és necessari, però que permeten entrar en la lògica interna del funcionament del domini directe i, també, de l'útil.

Els senyors útils de masos són la part més activa d'aquesta societat, però ens equivocariem si vulguéssim analitzar-los en relació al domini directe com a simples subjectes passius limitats a pagar anualment les prestacions que

havien reconegut en els capbreus.²³ La realitat és més complexa.²⁴ En els segles XVI i XVII, que és el període en què centrem l'anàlisi, els senyors útils participen també de la renda del domini directe, si és que no tenen dominis directes, o si és que queden al marge d'aquesta relació si han assumit en la seva persona el domini útil i el directe (d'adquisicions de dominis directes per part de senyors útils també en trobem), alhora que aprofitaran les esclertes possibles per participar també del negoci de la renda feudal. Analitzar el règim senyorial exclusivament des dels pagaments que han d'efectuar els senyors útils no és suficient. Cal analitzar com es porta a terme aquest procés, qui el fa i qui participa d'aquesta renda. El cas del delme, que serà el principal tribut a pagar, serà un element suficientment clarificador. Al bisbat de Girona, i sembla haver estat un fenomen general, com a mínim del Principat, el delme no anava exclusivament a l'Església com passa en altres societats, com per exemple a la Corona de Castella, en aquesta participació del delme hi trobem també alguns d'aquests pagesos, a més d'altres que seran majoritaris, com a partíceps del cobrament del delme a través dels terçons, però també competint amb el capital urbà en l'arrendament de les rendes feudals, essent el delme la més important.

²³ El capbreu s'ha de veure d'una manera dual: com un instrument senyorial per evitar l'erosió de la renda, però també com una eina en mans pageses per evitar arbitriarietats senyorials. La primera visió és prou coneguda, la segona apareix clarament en la concòrdia entre cinc pagesos d'Arenys d'Empordà i Rafel de Palol, senyor del lloc, el 1511. En la concòrdia, els pagesos s'avenen a pagar pels terços, lluïsmes, foriscapis, morabatins, etc, deguts fins llavors la quantitat de setze ducats d'or; amb aquest pagament Rafel de Palol els defineix els deutes. Però el que és més significatiu de la concòrdia és que en un tercer ítem els pagesos obtenen del senyor que "lo dit senyor a cabbrevar tostemp e quant sia request per dits pagesos e a despesas suas haie aver notari, lo qual haia acostumat lo capbreu, francs e quití per dits pagesos e que aja consentir cartas precàries sens aver-na cosa ninguna, ab pacta e condició que dits pagesos aien a pagar lo notari per las cartas precàries e despesas lurs" (Arxiu patrimonial Pagès d'Arenys d'Empordà: pergami CO1 (segons numeració de l'ACAE). No és el món al revés, aquesta realitat obeeix a una altra dinàmica senyor-pagesos. El capbreu i el precari eren, en aquest cas, una forma de legitimar l'accés al domini útil.

²⁴ Vid. R. CONGOST, *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo, 1990, pàg. 33-106, i "Property rights and historical analysis: what rights? what history", *Past & Present*, 181 (2003), pàg. 73-106, ara a R. CONGOST, *Tierras, leyes, historia. Estudios sobre "la gran obra de la propiedad"*, Barcelona, Crítica, 2007, pàg. 39-68. Per una visió comparada entre França i Anglaterra, amb la trajectòria divergent del domini útil, vid. G. BÉAUR, "La question foncière en France et en Angleterre (Vers 1600- vers 1800)", *Bulletin de la Société d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 1-2, (1999), pàg. 3-14; i les reflexions de R. CONGOST, *Tierras, leyes, historia ...*, que també incideix en aquesta anàlisi comparada.

En els dos darrers capítols d'aquesta primera part volem introduir alguns altres elements a l'esquema: l'enfrontament entre perceptors de rendes i els pagesos senyors útils, que centrarem, sobretot, en el pagament del delme i, en menor mesura, per manca de coneixements suficients, la tasca, per finalment acabar amb l'evolució de la renda. En el tercer d'aquests capítols trobarem els senyors útils al davant de la resistència pagesa enfront dels delmadors, seran ells els que articularan la universitat, que centraran les estratègies a portar a terme i que acudirán als juristes adequats per argumentar la seva defensa. Seran també ells els que, nomenats pel comú, acudirán a prestamistes a la cerca de diner a censal per poder afrontar, entre d'altres necessitats, els plets, ja que a la universitat, en situacions excepcionals, no se li vol deixar diner a censal, i ells mateixos hauran de defensar la imposició de redelmes sobre la collita en els consells generals de la universitat per poder pagar les pensions i lluir els censals. Aquests mateixos, o alguns altres, els trobarem també, en qualitat de batlles de sac o fent part de companyies arrendatàries de delmes i drets feudals, a l'altra banda, és a dir, participant de la renda feudal, és clar que en percentatges menors que el que pot representar el capital mercantil i urbà, però la seva presència entre els arrendataris de drets no és gens negligible.

En aquesta societat rural canviant és on hem de situar els senyors útils i propietaris de masos, els protagonistes d'aquesta història. Un grup social que durant els segles moderns portarà a terme un important procés d'ascens social sense abandonar la societat agrària de procedència. Un procés que corre paral·lelament al que experimenta en aquests mateixos anys el sector dels negocis urbans, el de la manufactura i del comerç,²⁵ amb no poques connexions entre ells, però que ha atret més atenció entre els historiadors, que no l'estudi del sector pagès, tot i ser molt majoritari dins la societat: la innovació que suposava el capital mercantil i manufacturer era, historiogràficament, més atractiva que no el residualisme pagès. En un

²⁵ Aquest procés ha estat estudiat de manera excel·lent per A. GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid, Alianza editorial, 1998, i en altres obres posteriors, la seva tesi ha quedat resumida en el treball "Del territorio a la casa. Sobre la decisiva transformación de Cataluña en los siglos XVI y XVII", *Historia Social*, 58 (2007), pàg. 71-95.

moment en què res no és evident i que els processos de canvi històric han deixat de banda paradigmes i models, val la pena analitzar com es va produir aquest procés i com es va consolidar, al cap d'uns quants segles, un grup social dominant dins la societat gironina, una societat en la que el model industrialitzador no s'acabarà d'imposar.

CAPÍTOL 1

LA CONDICIÓN JURÍDICA DELS SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MASOS A L'ÈPOCA MODERNA, VEGUERIA DE GIRONA²⁶

*“Praedicti autem sex mali usus (de quibus doct. practici multo plura loquuntur) per dictam sententiam arbitralem latam per dictum domino Rege Ferdinandum ult. fuerunt reducti. Ita quod pro uno quolibet eorum solvuntur sex denarii, ita quod qui obligatus est ad praestandum unum, solvat sex denario: qui vero ad duos solvat unum solidum: sic de singulis. Per ibi in dicta sententia declarata dicti mali usus sunt facti luibiles et redimibiles: solvendo pro uno quoque ipsorum ad rationem viginti mille solidorum pro mille solidis”. (F. Solsona, *Stilus capibreviandi*, 1561).*

La situació de partida ve donada, sobretot, per l'estudi de la condició jurídica de la pagesia de mas a l'època baix-medieval. Saber quina condició tenen els protagonistes és una feina preliminar quan del que es tracta és de fixar el punt de partida sense haver de recular als orígens documentals, feina que ens portaria a retrassar l'inici als segles XII i XIII.

Per analitzar la situació jurídica de la pagesia de mas, els senyors útils i propietaris de masos, partirem d'una mostra àmplia i coherent geogràficament i jurisdiccionalment: prendrem com a marc d'estudi el del domini d'una institució senyorial com és la Pia Almoïna del Pa de la Seu de Girona, amb un domini que abasta una part representativa de la vegueria de Girona.²⁷ I ho

²⁶ Una primera versió d'aquest capítol va ser publicada a *Recerques*, 30, (1994), amb el títol “Servituds i prestacions pageses a l'època moderna. L'exemple del domini de l'Almoïna del pa de la seu de Girona (1486-1776)”, pàg. 7-26. Amb la incorporació de nova bibliografia i de més arguments, es dóna més èmfasi a les idees que llavors es varen plantejar.

²⁷ Els estudis més recents sobre l'Almoïna del Pa de la Seu: J.VILLAR, "La Pia Almoïna del Pan de la Seo de Girona", *Memoria Ecclesiae*, XI, (1997), pàg. 243-260; R.LLUCH, "L'impacte de les guerres remences: què en diu el paborde de l'Almoïna de Girona?", *Segon Congrés Recerques. Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions*, Lleida, 10-12 d'abril de 2002, I, Lleida, Associació Recerques, 2002, pàg. 48-51, i també "L'Almoïna del Pa de la Seu de Girona", *Història del Gironès*, Girona, Diputació de Girona, 2002, pàg. 372-376, i *Els remences de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona (segles XIV i XV)*, Tesi doctoral. Girona, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art i Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-Secció Jaume Vicens Vives) – Universitat de Girona, 2003, 2 vols, a les pàg. 59-77

farem a partir de la sèrie de capbreuacions efectuades al llarg de l'època moderna, desempolsades en el segle XVIII quan als pabordes de l'Almoïna els caldrà actualitzar els drets per mantenir les rendes. Ens fixarem, sobretot, en la condició dels capbreuants, els quals majoritàriament reconeixeran la condició d'homes propis, ells i la seva descendència, raó per la qual quedaran obligats a prestar sagrament i homenatge; així mateix analitzarem els béns que declaren tenir pel seu senyor directe o per altres, i els pagaments que se'n deriven. I també, per evitar una excessiva rigidesa i, a voltes fins i tot, estereotipades confessions, farem ús dels llevadors de censos, és a dir, la pràctica dels capbreus, on quedaven anotats tots els vassalls, amb la relació de les terres i béns pels quals estaven obligats envers els seus senyors directes, amb l'anotació del pagament a efectuar. Aquests llevadors de censos eren actualitzats després de cada capbreuació i eren cedits als arrendataris dels drets o als encarregats del cobrament de les rendes, els batlles de sac, amb l'obligació de ser retornats a l'Almoïna en haver acabat. Per tant, amb l'ús d'aquestes dues fonts disposarem d'allò que els obligava, i que, sovint, els conferia una condició servil determinada i del que havien de pagar, és clar, però, que a mesura que la pressió senyorial es relaxi, o per conveniència dels recaptadors o de la mateixa institució senyorial, aquests pagaments podran ésser commutats en pagaments monetaris, si és que no es deixaven de pagar. Amb tot, l'anàlisi de la pràctica de la capbreuació, en els aspectes formals, a falta d'un estudi rigorós, no sembla haver experimentat canvis substancials entre el segle XV i el XVIII.²⁸

PAGESIA I PLET REMENÇA A L'ÈPOCA BAIXMEDIEVAL

Durant la segona meitat de la dècada dels anys vuitanta i primers anys noranta del segle XX, tot un seguit de treballs han vingut a omplir el buit historiogràfic existent sobre la pagesia catalana de la Baixa Edat Mitjana que fins aquests moments era coneguda, sobretot, pel plet remença que enfrontà

traça l'evolució d'aquesta institució medieval, i també *Els remences. La senyoria de l'almoïna de Girona als segles XIV i XV*, Girona, Associació d'Història Rural de les comarques gironines./Documenta Universitària, 2005, pàg. 30-37.

²⁸ Vid. R. CONGOST, "Estudi introductor", a J. TOS, *Tratado de la cabrevación*, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-Secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona i Documenta Universitària, 2007, pàg. 7-41.

pagesos i senyors. Aquests estudis²⁹ constaten l'existència d'una pagesia amb grans diferències en el seu conjunt: tant pel que fa a l'accés al domini útil de la terra (des de pagesos amb poca terra fins a "pagesos" propietaris de diversos masos), com pel que fa a les prestacions a què, per les terres i les seves persones, venien obligats; d'aquí que els seus objectius també siguin variats en el plet que els enfronta als senyors, directes i jurisdiccionals.

La panoràmica de la societat pagesa que es dibuixa a partir d'aquests treballs fa que la tesi de Vicens,³⁰ quant a les fites de la revolució pagesa, hagi quedat qüestionada. La pagesia remença, segons aquest, hauria lluitat, bàsicament, per aconseguir la llibertat, és a dir, tenia per objectiu la supressió dels mals usos, especialment la remença. Aquesta fita, sens dubte, podia ser vàlida per a l'"aristocràcia pagesa" (el cabdill més representatiu de la qual seria Verntallat i els trenta-cinc pagesos de la vegueria de Besalú que serien recompensats amb el privilegi de generositat el 1486 i el 1503 pel suport prestat al futur Ferran II i la seva mare, quan l'assalt a la força de Girona i la seva actuació posterior durant la Guerra Civil al costat del partit monàrquic), però no explica la postura de l'"ala extremista" dels Pere Joan Sala (que també participà en la defensa de la força de Girona i que no fou recompensat

²⁹ Ordenats alfabèticament, els principals estudis són els següents: M. AVENTÍN, *La societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès Oriental, segles XIII-XVI*, Barcelona, Columna, 1996; J.J. BUSQUETA, *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu del Palomar als segles XIII-XIV*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1991; M.J. CASTILLO, *Argentona i Vilassar a cavall de dues èpoques*, Argentona, l'Aixernador, 1990; C. CUADRADA, *El Maresme Medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*, Barcelona, Caixa d'Estalvis Laietana-R.Dalmau, ed., 1988 i "La pagesia medieval, una classe homogènia? (anàlisi de la condició social dels camperols del Maresme, segles XII-XIV)", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, V (1994), pàg. 67-80; P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Vic, Eumo, 1993; J. FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995; E. GRÀCIA, *Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1989; A.L. SANZ, "La pabordia d'Aro de la catedral de Girona, 1180-1343", *La formació i expansió del feudalisme català. Actes del col·loqui organitzat pel Col·legi Universitari de Girona (8-11 de gener de 1985)*, *Estudi General*, 5-6, (1985), pàg. 419-436; J. PORTELLA, A.L. SANZ, T. BRUGADA, "El cas de la Vall d'Aro (1486): un pacte de senyors enmig de pagesos miserables?", *Revista de Girona*, 119, (1986), pàg. 44-49; M. RICHOU, *Aproximació a la història d'Argentona*, Ajuntament d'Argentona, 1987; A. SERRA i CLOTA, *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (s. XIII-XIV)*, Vic, Eumo, 1990.

³⁰ J. VICENS, *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, Barcelona, Eds. Vicens-Vives, 1978, 1ª ed. de 1945, i *El gran sindicato remensa (1488-1508)*, Madrid, CSIC, 1954.

per aquest fet) o dels Goxat, que tenien com a objectiu últim la supressió de tota mena de prestacions emfitèutiques o feudals, tant els feia l'origen.

La fi del conflicte pagès, arbitrada per la monarquia, hauria vingut a sancionar la diferenciació pagesa existent, en la mesura que s'hauria fet ressò de les demandes de supressió de la remença i dels mals usos, demandes amb les quals la monarquia estava compromesa des de, com a mínim, mig segle enrera, però no pas de les reivindicacions que suposessin un "veritable" alliberament de la pagesia. ¿Es podia esperar cap altra solució en una societat basada en l'extracció de la renda pagesa i en la qual el principal garant era la institució reial? ¿D'altra banda, l'abolició absoluta del feudalisme i del delme convenia a una part de la pagesia de mas que competia amb capitals urbans a l'hora d'aconseguir l'arrendament de drets i rendes feudals i que, per tant, participava també del "negoci" de les rendes?

La sentència arbitral de Guadalupe, en aquest nou estadi de la investigació, deixa de ser valorada com un triomf pagès³¹ per ser-ho com allò que va ser: un arbitratge o solució de compromís que posava fi al conflicte armat entre pagesos i senyors, i que establia les pautes per a la reordenació del camp català. Igualment, els estudis que han contrastat l'abans i el després de 1486, des dels reculls jurídics i, sobretot, des de la pràctica dels capbreus, confirmen la continuïtat del sistema feudal³² entre el segle XV i XVI. Si deixem

³¹ Tot i que una part del medievalisme reivindica aquesta tesi: Freedman, coneixedor de la tesi d'E. Serra, matisa la victòria pagesa, però l'admet, P. H. FREEDMAN, *Els orígens de la servitud pagesa ...*, pàg. 210, 213-214, i "Dues guerres pageses: remences catalans i camperols alemanys", *Pedralbes*, 14 (1994), pàg. 39-59, i "La servidumbre catalana y el problema de la revolució feudal", *Hispania*, 193 (1996), pàg. 425-446. G. FELIU, "El règim senyorial català als segles XVI i XVII", *Pedralbes*, 16, (1996), p. 38, no s'està de dir-ne victòria pagesa.

³²E. SERRA, "El règim senyorial: recomposició del sistema feudal", *L'Avenç*, 26, (1980), pàg. 34-41, "El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe", *Recerques*, 10, (1980), pàg. 17-32, "Remences: una ocasió per tornar-hi a pensar", *L'Avenç*, 93, (1986), pàg. 46-52, "Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII", *Terra, treball i propietat*, Barcelona, Crítica, 1986, pàg. 214-246, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1580-1729*, Barcelona, Crítica, 1988, primera part, pàg. 25-152. N. SALES, Guadalupe 1486. ¿Triomf del mas sobre el castell?, *Revista de Catalunya*, 13, (1987), pàg. 53-63, *Els segles de la Decadència. Segles XVI-XVII, Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, Barcelona, Eds. 62, 1989, "Guadalupe. Un cop d'ull a uns quants malentesos", *De Tuïr a Catarroja. Estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVII)*, Catarroja, Afers, 2002, pàg. 55-81; J.M. PONS GURI, "Motivacions jurídiques de la sentència arbitral de Guadalupe", *Recull d'estudis d'Història Jurídica catalana*, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, pàg. 261-282; M.J. CASTILLO, *Argentona i Vilassar ...* P. GIFRE, R. LLUCH, "Continuïtat del mas català abans i després de la sentència arbitral de

de banda els capítols que la sentència dedica als condemnats per la darrera guerra i les contribucions pecuniàries dels pagesos, uns altres capítols representen la reafirmació de l'ordenament social i jurídic que havia estat posat en qüestió: el capítol VIIè obligarà els pagesos “a prestar sacrament e homenatge de propietat a sos Senyors tantas vegadas, quantas aquells volran”, i el capítol XIVè remarcarà l'obligatorietat de pagar delmes, primícies, censos, tasques, quints, quarts i altres drets, sens frau.

La persecució del frau en el pagament d'aquestes prestacions serà un dels cavalls de batalla de les Corts cinc-centistes. S'ha de convenir que aquesta reordenació o legitimació jurídica, sorgida del conflicte senyors-pagesos, juga un paper clau en les relacions de producció en el món rural català durant l'època moderna. Malauradament, però, l'aplicació de les disposicions de la sentència arbitral de Guadalupe i de la posterior interpretació de Saragossa de 9 de gener de 1488 és un tema que ha estat poc estudiat per la historiografia agrària catalana. Amb tot, més enllà dels nombrosos estudis dedicats a l'anàlisi d'un sol capbreu o d'una contrada,³³ els treballs de M. Duran, G. Feliu, N. Sales i E. Serra han incidit sobre aquesta temàtica per als “segles de la decadència”³⁴ amb una visió globalitzadora i sistemàtica pel que fa a la metodologia, encara que no sempre amb coincidències en les seves interpretacions. De fons, davant les explicacions donades en el seu dia per J.

Guadalupe (segles XV-XVI)”, M.T. FERRER, J. MUTGÉ, M. RIU (eds.), *El mas català durant l'Edat Mitjana i la Moderna (segles IX-XVIII)*, Barcelona, CSIC, 2001, pàg. 593-610.

³³La bibliografia d'aquests estudis seria llarga i impossible de resseguir en una nota a peu de pàgina, amb tot, a partir d'ara caldrà tenir molt present les consideracions metodològiques efectuades per L. TO, “La diferenciació pagesa a la diòcesi de Girona (segle XIV): una nota metodològica”, M. BARCELÓ, G. FELIU, A. FURIÓ, M. MIQUEL, J. SOBREQUÉS (eds.), *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València, 2003, pàg. 441-463.

³⁴M. DURAN, *Evolució de la propietat i dedicació agràries a la Pabordia i Camareria del Penedès (s. XVI-XVIII)*, Tesi de llicenciatura, UAB-Lletres, 1977; *Renda i producció agrària (s. XVI-XVIII) a Catalunya: l'Alt Urgell, el Tarragonès, la Conca de Barcerà, el Baix Empordà*, Tesi doctoral, UAB-Lletres, 1984; “El règim senyorial català a l'època moderna: continuïtat i decadència”, *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 1, (1985), pàg. 29-37; “Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI”, *Terra, treball i propietat ...*, pàg. 186-213; “El règim senyorial a Catalunya en el segle XVIII: un estat de la qüestió”, *Catalunya a l'època de Carles III. Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Pedralbes*, 8-1, 1, (1988), pàg. 593-598; “La llarga davallada de la renda feudal a Catalunya: un exemple”, *Homenatge a Jordi Nadal*, 1, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1999, pàg. 412-421. G. FELIU, *El funcionament del règim senyorial a l'Edat Moderna. L'exemple del Pla de l'Urgell*, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1990; “El règim senyorial català als segles XVI i XVII”, *Pedralbes*, 16, (1996), pàg. 31-45. N. SALES, *Op. cit.* i E. SERRA, *Op. cit.*

Vicens Vives, planen, i tenen molta més vigència, les matisacions que en el seu moment formulà P. Vilar.³⁵ Tot i no tractar-se d'una investigació empírica com l'efectuada per Vicens, les idees de Vilar tenen més vigència a l'hora d'enfocar l'estudi del plet baixmedieval i entendre la situació pagesa durant la primera època moderna.

A tot plegat ha vingut a afegir-se, darrerament, la crítica efectuada per Lluís To a la visió apriorística de la diferenciació pagesa baixmedieval. El *ius baroniae* implicava que els pagesos remences tenien l'obligació de declarar la totalitat de les seves terres al seu senyor directe, però no tenien aquesta obligació els que només posseïen algunes parcel·les de terra. Tenint en compte aquesta premissa, l'anàlisi dels capbreus ha de tenir present que el fet de no tenir terra per un senyor directe, no pressuposa que no en puguin tenir per un altre. L'anàlisi de dos capbreus pràcticament coetanis, del monestir de Sant Feliu de Guíxols i de la Pabordia d'Aro, ha posat de manifest que molts d'aquells pagesos, que no tenien terres en un capbreu, en declaraven i eren homes propis i remences, per la possessió d'un mas, en l'altre. El que havia estat considerat una forta polarització social, de pagesos miserables havien estat qualificats,³⁶ ara és justament retornat al seu lloc. De manera que, sense negar l'existència de diferenciació pagesa a l'època baixmedieval, retorna a la pagesia de mas, la pagesia de remença, al centre del debat historiogràfic.³⁷

³⁵ P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, II, Barcelona, Eds. 62, 1986 (6 ed.), pàg. 194-212; 211-12 pel que fa a la interpretació de la sentència, i 294-307 per la situació pagesa durant el segle XVI.

³⁶ Afirmació rebatuda també per X. MARCÓ, *Homes, dones i masos de la vall d'Aro a la segona meitat del segle XV. Aproximació prosopogràfica a una comunitat rural en temps de guerra i de revolta*, Treball de recerca, Departament de Geografia, Història i Art, Universitat de Girona, 2007, pàg. 105, 191, entre d'altres.

³⁷ L. TO, "La diferenciació pagesa a la diòcesi de Girona (segle XIV): una nota metodològica", ... És també la conclusió a què arriba Josep Fernández Trabal en tornar a rellegir el conflicte pagès quan escriu: "Com a conclusió, emergeix la necessitat de replantejar la totalitat del procés remença i revisar de nou l'obra de Vicens, rellegant les nombroses fonts treballades per ell i incorporant-ne de noves, particularment les contingudes als arxius municipals, senyorials i eclesiàstics que s'han obert als darrers anys. Afegeixo únicament que en aquest ambiciós programa l'objecte d'investigació hauria de ser prioritàriament la pagesia. Si Jaume Vicens Vives estudià el comportament de la monarquia en el conflicte agrari ..., en un futur immediat s'hauria de reprendre el procés remença com una qüestió bàsica d'història agrària", J. FERNANDEZ TRABAL, "El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)", *Afers*, 42/43 (2002), pàg. 623-624.

Per la seva part, Rosa Lluch³⁸ acaba de donar un pas més en estudiar, amb dades a la mà, el significat dels mals usos. A diferència del que fins ara s'havia fet, d'analitzar els reculls de dret i donar uns quants casos que venien a reafirmar allò que era comunament establert, bàsicament, la tesi del reforçament de la pressió senyorial després de la pesta negra, l'autora ha centrat la seva anàlisi en el domini de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, en especial en la sèrie de llibres de comptes que aquesta institució ha conservat pels segles XIV i XV. Fet el buidatge, amb 1258 homenatges rebuts per l'Almoïna, 424 firmes d'espoli forçades, 557 redempcions concedides per l'Almoïna a remences, 421 cartes de redempció de remences per entrar en masos remences de l'Almoïna i 105 casos d'intestia o d'eixorquia, sense haver trobat cap referència a l'arsia ni a la cugúcia, arriba a la conclusió que la pesta negra de 1348 no representa cap tall en la dinàmica dels mals usos a l'Almoïna del Pa i, pel que pot comparar amb altres senyories, tampoc se'n desprén cap diferència significativa.³⁹ El que sí que constata, per altra banda, és que en el segle XV els mals usos comencen a recular en relació al segle XIV, fins al punt que desapareixen definitivament el 1457,⁴⁰ circumstància que l'autora relaciona directament amb la sentència interlocutòria del rei Alfons el Magnànim decretada a Nàpols per la qual quedaven suprimits els mals usos. Feta aquesta constatació, comprovada també en altres senyories, l'autora s'acaba plantejant les raons de l'alçament de 1462, si ja no eren

³⁸ *Els remences de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona (segles XIV i XV)*, Tesi doctoral ...; *Els remences. La senyoria de ...*

³⁹ "El procés d'adscripció dels camperols de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona a la terra no va empitjorar molt després de la pesta negra de 1348 i dels seus posteriors rebrotaments. Les mitjanes anuals de la segona meitat del segle XIV són molt similars a les de les dues primeres dècades del segle XV. Per contra, a partir dels anys 30 d'aquest segle els homenatges disminueixen dràsticament fins a desaparèixer després de l'any 1457...", *Els remences de l'Almoïna del pa, ...*, pàg. 177, tampoc constata canvis en el pagament de la firma d'espoli forçada entre abans i després de 1348 (pàg. 231). Pel que fa a les redempcions, no constata cap augment del preu després de 1348 (pàg. 319-320), "les mitjanes dels preus i els preus dels enfranquiments d'abans de la pesta són lleugerament més alts que els immediatament posteriors i bastant inferiors als de finals del segle XIV i de la primera meitat del segle XV" (pàg. 324, i 374-375), ni "s'hi observa una clara tendència a l'alça immediatament després de la pesta negra" (pàg. 322). Després de constatar el caràcter minoritari de la intestia i l'eixorquia, en troba 22, sobre 105, entre 1348 i 1349, fet lògic com a resultat de la mortalitat causada per la pesta, però la mitjana, fora d'aquest any excepcional, és de 2,6 casos abans de la pesta, per 3,3 després de la pesta, fins que en el XV és només d'1,8 casos anuals. (pàg. 405-406).

⁴⁰ R. LLUCH, "1457: supressió dels mals usos?", *Estudis d'Història Agrària*, 16 (2003), pàg. 131-146.

obligats els mals usos, per a què lluitaven els pagesos catalans? O és que les raons de la seva lluita no sols s'han de relacionar amb la supressió dels mals usos?

D'altra banda, introdueix un element significatiu en l'anàlisi del plet remença quan estudia l'abandonament dels masos i l'anada a ciutat per part de pagesos de remença. La seva conclusió és que es podia abandonar el mas per anar a ciutat, tot i la constitució "En les terres o lochs" de 1283, on havia quedat acordat que ningú no hi podria ser admès sense la carta de redempció.⁴¹ Però, els pagesos que no pagaven la redempció no perdien els drets sobre el mas del qual procedien, és a dir, seguien sent homes propis d'un senyor, tot i viure en viles i ciutats. La qual cosa permet a l'autora plantejar si el reconeixement dels mals usos no era, també, una salvaguarda per als pagesos, tota vegada que el reconeixement i els homenatges de servitud efectuats els suposava la garantia del manteniment del domini útil.⁴²

És des del domini d'aquesta institució senyorial, l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, que intentarem d'acostar-nos a la condició jurídica i econòmica de la comunitat pagesa, fent especial referència a la franja superior de la pagesia, els senyors útils i propietaris dels masos, per tal de precisar el que va ser l'aplicació de la sentència arbitral de Guadalupe des d'aquest sector pagès, això és: persistència o desaparició dels homes propis, solius i afocats, amb la consegüent obligació de la prestació d'homenatge de mans i de boca; datació dels pagaments a causa dels mals usos: els tres sous cada 21 d'abril o els que corresponguessin pels mals usos reconeguts en els capbreus, a fi d'aprofundir en el que E. de Hinojosa havia escrit el 1905: "*como la redención*

⁴¹ L. TO, "Servitude et mobilité paysanne: les origines de la "remença" catalane (XIIe-XIIIe siècle)", *Mélanges de l'École Française de Rome*, 112-2 (2000), pàg. 862-864.

⁴² "... crec que estar lligat a una terra no sempre era negatiu ... mentre hi hagués persones adscrites a un mas, aquest no es podria tornar a establir fins que totes i cadascuna d'elles s'haguessin redimit. I això és així perquè redimir-se no vol dir només aconseguir la llibertat personal per anar on es vulgui lliurement, sinó que significa i requereix desvincular-se del lligam que es tenia amb la terra. En d'altres paraules, la redempció és de la terra i no pas del seu propietari directe encara que sigui aquest el que la concedeixi i la cobra. Finalment, cal concloure que amb la redempció, el remença obtenia la seva llibertat personal però alhora també perdia tots els drets sobre la terra l'adscripció a la qual havia determinat precisament la seva condició de persona de remença" (*Els remences de l'Almoïna del pa, ...*, pàg. 463-464). La terra seguia essent, i això cal no perdre-ho de vista, la principal font per a la subsistència.

de los malos usos no era obligatoria, sino potestativa para los payeses, hubo algunos que no hicieron uso de la facultad que les otorgaba la sentencia arbitral, y así vemos que, muchos años después de su promulgación existían aún payeses que en las escrituras de reconocimiento de dominio declaraban estar sujetos a aquellas servidumbres”⁴³; i intentarem saber, movent-nos en el nivell de la hipòtesi o la conjectura, quin era el significat dels mals usos a les darreries de l'època moderna, atès que la majoria dels pagesos que pagaven aquests tres sous eren pagesos de mas o de masos.

MANTENIMENT DE LA SERVITUD DESPRÉS DE GUADALUPE? PERSISTÈNCIA DELS RECONeixEMENTS D'HOMES PROPIS, SOLIUS I AFOCATS

Durant l'època moderna, al bisbat de Girona, persisteixen, entre els propietaris del domini útil de masos, les confessions d'homes propis, de solius i fins d'afocats o amansats, alguns dels quals, per bé que de manera residual, poden encara estar subjectes als mals usos. Els Usatges de Barcelona, els reculls de dret consuetudinari com els Costums de Girona, els juristes d'època medieval, i també els tractadistes del dret a l'època moderna, diferenciaven les tres condicions: l'*homo proprii* era una categoria derivada de la possessió d'un mas, condició que desapareixia en abandonar-lo; l'*homo solidi*, en canvi, suposava una servitud personal, el pagès es feia “home d'un senyor” i només d'un, i necessitava per tant el permís d'aquell per tal d'entrar en servitud d'un altre senyor (Usatge *Qui solidus*); i l'*homo afocatti* (amansat o amasat) era una categoria per la qual el pagès tenia l'obligació de fer contínua residència en el mas i, sovint, encara que no sempre, aquesta situació era equiparable a la remença.⁴⁴

⁴³ Utilitzem l'edició més recent, E. de HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, Pamplona, Urgoiti editores, 2003, pàg. 244. Edició de M. Peset.

⁴⁴ P.N. VIVES i CEBRIÀ, *Los usages y demás derechos de Cataluña que no están derogados o no son notarialmente inútiles*, (1 ed.1864), Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1989, pàg. 52, 86, 90-92, 135-138, 207-208; W. PISKORSKI, *El problema de la significación de los seis "malos usos" en Cataluña*, Barcelona, L.B. de J. Bosch, 1929; E. de HINOJOSA, "Origen y vicisitudes de la pagesia de remensa en Cataluña", *Discursos leídos en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en la recepción pública de ...*, i resposta de Carreras Candi, Barcelona, Imp. de la Casa Provincial de Caridad, 1902, pàg. 3-28, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, ...; E. SERRA RÀFOLS, *Fernando el*

En la pràctica dels capbreus i llevadors de censos, aquestes distincions terminològiques, pels casos que hem pogut veure, durant els segles XVI, XVII, XVIII i XIX, significaven ben poc. El fet diferencial entre els pagesos sotmesos a "servituds" en el domini de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona era el pagament dels 3 sous, o la part equivalent per raó dels mals usos, cada 21 d'abril, tal com havia disposat la sentència arbitral de Guadalupe, mentre no fos redimit el cens que els afectava.

Senyors útils i propietaris de masos amb reconeixement de servitud que paguen per raó dels mals usos

Els capbreus i, sobretot els llevadors, que són la part pràctica dels capbreus en la mesura que eren utilitzats en les tasques de recaptació de les rendes, no fan distincions entre homes propis, homes propis i solius, i homes propis, solius i afocats. L'única diferència es troba en l'obligació del pagament pels mals usos. El pagament, segons el capítol II de la sentència arbitral de Guadalupe de 1486 i ratificat per la pragmàtica aclaratòria de Saragossa de 9 de gener de 1488, hauria de ser proporcional als mals usos que haguessin estat capbreuats abans de la sentència; en els capbreus, la majoria de pagaments són de 3 sous, com si haguessin estat sotmesos als 6 mals usos. Sabem, però, que al bisbat de Girona difícilment havien estat d'aplicació la totalitat dels mals usos,⁴⁵ i amb el que ens trobem és amb una aplicació jurídica abusiva per part de l'Almoina, i d'altres senyors, d'una qüestió que la sentència arbitral de Guadalupe i els aclariments de Saragossa posteriors no van solucionar o van voler mantenir en l'ambigüïtat, i les interpretacions posteriors de la qual donaven peu a l'abús senyorial, com podem llegir en un

Católico y los payeses de remensa. La solución del pleito agrario de Cataluña, Lleida, Tipografía Mariana, 1925; J. VICENS, *Op. cit.*; M. GOLOBARDES, *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV*, Edicions de la Biblioteca del Palau de Peralada, 1970 i 1973; J.M. PONS GURI, *Op. cit.*; J.M. SALRACH, "Esclavitud, llibertat, servitud. L'evolució social del camp català", *L'Avenç*, 93, (1986), pàg. 36-45; P.H. FREEDMAN, *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*, Barcelona, Eds. 62, 1988, i *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya Medieval, ...*; G.FELIU, "Els antecedents de la remença i els mals usos", *Quaderns de la Selva*, 13-2, (2001), pàg. 209-228, que s'ha d'inscriure en la revisió que aquest autor porta a terme de la formació del feudalisme català tal com queda apuntat en l'article: "Aspectes de la formació del feudalisme a Catalunya", *Recerques*, 41, (2001), pàg. 179-203, especialment 200-202.

⁴⁵ R. LLUCH, *Els remences de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona (segles XIV i XV)*, ... ja hem vist que no ha trobat cap referència als mals usos de l'eixorquia i la cugucia entre els comptes del prior de l'Almoina del pa dels segles XIV i XV.

*Memorial de lo que ha de haber concell sobre las capbrevacions,*⁴⁶ un text manuscrit escrit en el segle XVIII, i conservat entre els papers de la família d'hisendats Batlle de Flaçà, el qual segueix l'estructura habitual en els tractats jurídics de l'època de dubtes i respostes, que oscil·la entre una i altra interpretació:

"5a petició.

Ítem, sobre los hòmens propis qui no han capbrevadas sinó dos o tres servituts, ço és, de intestias, de eixorquias, etc., e après et altres servituts, si lo senyor los pot fer capbrevar totes les altres servituts e per quiscuna fer-se pagar, ço és, per quiscun mal ús sis diners, e si és de justícia se hage de accontentar lo senyor de las servituts anomenadas en lo capbreu no obstant y sie la dita clàusula dient *et omnes alias servitutes ibi?*

Resposta.

Se respon que lo senyor pot haber per cada mal ús sis diners y així per tots, tres sous, car prou basta que en lo capbreu se tròbia capbrevadas dos o tres de ditas servituts pues que li sia la dita clàusula, y axís o sentència lo senyor oficial eclesiàstich de Gerona y se practica".

Més endavant, no sense una certa confusió, aclarirà aquest aspecte que coincideix amb el que és la doctrina jurídica de l'època.

"12a petició

Ítem, si en lo capbreu no fan menció los hòmens propis de las servituts de intestias, cogoties, etc., ço és dels mals usos, sinó que tant solament diga lo pagès que té tal mas que és home propi, lo senyor directe sí pot haber sobre tot home sis diners per cada mal ús,

⁴⁶BPP. Sèrie G. Reg. 528, fol. 7v-13v. Aquest memorial coincideix amb un altre manuscrit de l'AHCG. XXI. I. Núm, 14. *Método per capbrevar*. Vid. R. CONGOST, "Estudi introductori", a J. TOS, *Tratado de la cabrevación*, ..., pàg. 15-17, i l'edició del "Método per capbrevar", pàg. 197-224.

posat no fasse menció de dits mals usos en lo capbreu, sinó que és home propi.

Resposta

Se respon que, ja sie per Usatges de Catalunya, los hòmens propis estan obligats a tres mals usos, ço és, angusta als. cogotia, exorquia y intestia, emperò la interpretació de la sentència arbitral donada per lo senyor Rey és declarat que lo senyor no pot haber sinó sis diners per cada mal ús qui serà capbrevat y, si no són capbrevats, sinó hu o dos mals usos, lo senyor no pot haber sinó per tants com seran capbrevats. Encara és declarat que lo senyor no té fundada la sua intenció en los dits mals usos ni en algú de aquells, encara que lo pagès confés ésser home propi del senyor e se creu que dita declaració se observa, acceptat que si són anomenats dos o tres mals usos e après ab clàusula general lo home propi confesse observar a dit senyor totes altres servituts que acostúman fer los hòmens propis, aleshores declara ésser obligats a tots los sis mals usos, encara que los pagesos no sien en pcessió de pagar aquells *et super pcessorio* púgan ésser forsats de mantenir lo senyor en pcessió; emperò sobre la propietat de la qual se coneixerà capbrevant los pagesos obtindrían que no pagarían sinó segons la dita centència e interpretació".⁴⁷

La pràctica en el domini de l'Almoina entrava en contradicció directa amb el que era la doctrina jurídica de l'època, prova ben evident que la primera interpretació del *Memorial de lo que ha de haber concell sobre las capbrevacions* sortia de la pràctica quotidiana dels capbreus, de la pràctica notarial i de la justícia baronial. És clar, però, que aquest no és l'unic punt de referència.

Així, F. Solsona escriurà el 1561, al seu *Stilus capibreviandi*, LXXVII v. : "*Ita quod pro uno quolibet eorum solvuntur sex denari, ita q. qui obligatus est ad*

⁴⁷Sobre les dificultats en la interpretació de la sentència arbitral de Guadalupe per part dels mateixos contemporanis, E. SERRA RÀFOLS, *Op. cit.*, pàg. 81-86 i ss. El qual escriurà: "La sentencia fue añadida y modificada gran número de veces, de manera que su redacción definitiva diferiría mucho de la publicada en las Constituciones", pàg. 98.

praestandum unum, solvat sex denarios: qui vero ad duos solvat unum solidum, sic de singulis"; interpretació que serà seguida en el manuscrit de l'Arxiu Capitular de Girona de 1736 quan, i segueix l'aclaratòria de Saragossa, diu: "no-s deu pagar sinó per los mals usos indivíduos en los capbreus".⁴⁸ Igualment, en la sentència de 1576, que posava fi a l'enfrontament entre Montserrat de Palol, senyor del castell d'Arenys d'Empordà, i els pagesos del lloc, s'estableix que aquests només estan obligats a pagar pels mals usos que hauran capbrevat.⁴⁹

També podem trobar, encara que de manera molt menys freqüent, reconeixements d'inferiors quantitats: d'un sou i sis diners pel mas Salom de Matajudaica (és clar que el reconeixement afecta només la meitat del mas) el 1699; d'un sou i sis diners per tres mals usos (sense especificar quins) pel mas Batlle d'Estanyol a la baronia de Brunyola el 1536; i dos sous i sis diners pel mas Avaher o Sabater de la Pera el 1768. En tots aquests casos es tracta sempre de pagesos que reconeixen la condició d'homes propis.

Si analitzem la relació, veurem que aquestes confessions es localitzen arreu de la geografia del domini de l'Almoina del Pa, per bé que la situació no és uniforme, ni en els llocs, ni tampoc pel que respecta a la cronologia: és constatable que, a mesura que avança l'època moderna, augmenten les definicions d'aquest cens. Alguns exemples seran suficients per veure com es concreta. En el capbreu del terme de Brunyola (1666-1669) trobem 69 confessants, dels quals 14 queden obligats als tres sous cada 21 d'abril, (fins i tot en dues confessions hi vénen obligats per dos masos alhora) i 6 declaren haver redimit aquest cens. A Borrassà (1668), de 52 confessants només un queda obligat als 3 sous i un altre es declara home propi. A la Pera (1700 i 1768), de 33 confessants, 3 estan obligats als 3 sous: són els 3 únics pagesos de mas que apareixen en el capbreu. A Estanyol (1535-1537), un

⁴⁸A. MASIÀ, "Derechos señoriales y dominicales en la comarca de Gerona", *Anuario de Historia del Derecho Español*, 19, (1948-49), pàg. 554.

⁴⁹P. NEGRE, E. MIRAMBELL, "Sentencia arbitral dictada por los magníficos Celedonio Valencás y Bernardo Alzina, doctores en Derechos y ciudadanos de Gerona, para dirimir las cuestiones pendientes entre el lltre. Sr. Montserrat de Palol, señor del castillo de Arenys (de Ampurdán), de una parte y de la otra varios labradores de la citada parroquia. Gerona, 3 de marzo de 1576", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, V, (1950), pàg. 247-248 i 259-260.

cas molt semblant a l'anterior, de 25 confessants, 7 paguen pels mals usos; són, també, els 7 únics masos o bordes declarats a favor de l'Almoina del Pa.⁵⁰ I aquests no són, però, els únics d'aquests llocs; ens caldria poder disposar de la totalitat dels capbreus fets a altres senyors directes a fi de saber, amb exactitud, quants eren els pagesos i els masos afectats. Per exemple, la família Adroer de Viladasens, que capbreva diferents peces de terra a l'Almoina del Pa al lloc de Viladasens i que no reconeix la condició servil, pagava els tres sous pels mals usos fins el 1542 al monestir de Sant Miquel de Fluvià.⁵¹ Però aquesta tasca és totalment inviable ja que no sempre s'han conservat els capbreus, ni, com en aquest cas, tampoc arxius patrimonials que els puguin suplir.

Relació de llocs del domini de l'Almoina del Pa on consten pagesos obligats al pagament dels 3 sous.

Aiguaviva, 1536; Brunyola (i Sant Martí Sapresa, Estanyol, Ermedans), 1530-1535, 1666-1669, 1735, 1758, 1764, 1767, 1768, 1770; Cassà de la Selva, 1565-1566, 1595; Campllong, 1572, 1676; Castanyet, 1768; Celrà, 1595; Creixell (Borrassà), 1688; Estanyol, 1535-1537, 1758-1759; Felines, 1664; Fonolles (Parlavà), 1701, 1742, 1773; Gaüses, 1699-1700; Llabià, 1700; Madremanya, 1567; Matajudaica, 1699, 1701; Medinyà, 1532, 1533; Palauborrell, 1598, 1682, 1755; La Pera, 1700, 1768; Ruplà, 1700, 1768; Sant Dalmai, 1764, 1772; Santa Cristina d'Aro, 1534; Ventalló, 1732; Vilarrobau, 1609.

Font. AHG. Reial Hospici: Capbreus dels respectius llocs.

En la relació anterior, feta sense cap pretensió d'exhaustivitat, sinó simplement per il·lustrar un fet que va essent conegut per la historiografia catalana,⁵² hem volgut mostrar la presència arreu de la geografia del domini

⁵⁰AHG. Reial Hospici. Capbreus de Brunyola: 109, *Llibre 3er. d'arxivació*, fols. 1835-2084; capbreus de Borrassà, La Pera: 213-216; capbreus de la Pera: 158; capbreus de Brunyola, Castanyet: 111; capbreus de Gaüses: 184.

⁵¹Arxiu patrimonial Adroer de Viladasens. El 31 de març de 1542, Joan Adroer "quita los tres sous dels mals usos que la casa Adroer feya a.n.al sr. dilecta del capmàs, que era [el prior] de St. Miquel de Fluvià, que avuy és unida ab la abadia de St. Pere de Galligans de Gerona", *Llibre de comptes*, 17, f. 155v.

⁵²Montserrat Duran en documenta al Baix Empordà a diferents llocs: Colomers, 1763, Fenals d'Aro, 1635, Fontanilles, Palamós, 1622, 1626, 1676, Ruplà i Corçà, 1769, Ullastret, Verges,

de l'Almoïna del pa, amb una cronologia que abasta els tres segles moderns, de senyors útils i propietaris de masos que confessen l'obligació dels tres sous pels seus masos. Amb posterioritat a la seva annexió al Reial Hospici de Girona, es mantindran els reconeixements de servitud. A Campllong, per posar un exemple, els reconeixements arribaran fins els anys 1836-1838.

Per conèixer qui són aquests pagesos de mas que paguen els tres sous, agafarem el capbreu de Brunyola de 1530-1538 (vid. taula 1) i ens fixarem en les possessions que reconeixen al paborde de l'Almoïna del Pa.⁵³ En total, entre Brunyola i Ermedans, hi ha 16 confessions en les quals es reconeix el pagament dels tres sous. La majoria de les confessions són d'un sol mas, però en trobem tres que reconeixen un mas agregat al principal, dos que en reconeixen dos i encara el possessor del mas Horta demont en reconeix tres més.

Taula 1: HOMES PROPIS DE BRUNYOLA I ERMEDANS QUE RECONEIIXEN ELS TRES SOUS A L'ALMOÏNA DEL PA, 1530-1538	
Nom del senyor útil	Masos reconeguts a l'Almoïna del Pa
Bagastrà, J.	Bagastrà
Balaguer, vídua de P.	Pladevall àlies del molí i Balaguer, agregat
Burgués, B.	Burgués d'Ermedans
Canyabars, G.	Pons, amb les cases derruïdes
Colomer, vídua de B.	Falgueres de vall, Palastrí àlies Llunell
Devesa, J.	Devesa
Esquerra, A.	Estrany, i Costa i Jaume agregats
Horta, A.	Horta demont, Pla demont, Gener i Serra, agregat
Marquès, P.	Marquès
Oller, F.	Oller i un molí en el capmàs
Pèlach de Franciac, M.	Anés d'Ermedans
Puig, J.	Puig d'Ermedans
Rossell	Rossell d'Ermedans
Selló, J.	Selló i Estrada vella d'Ermedans
Tornavells, fills de D,	Esteve
Turon, B.	Turon

Font. AHG. Reial Hospici. Capbreus de Brunyola i Estanyol, 1530-1538.

Bellcaire, 1630. M.DURAN, *Renda i producció agrària (s. XVI-XVIII) a Catalunya...*, pàg. 655-656 i nota 97. I N.Sales esmenta la seva existència a les comarques següents: Capcir, Conflent, Berguedà, Vallès, Gironès, Bages, Penedès, vescomtat de Cabrera, Camp de Tarragona, Conca de Barberà, Pallars i Urgell, *Història de Catalunya, ...*, pàg. 181-182, una mica per tot arreu.

⁵³ L'estudi de les prestacions es fa a P. GIFRE, R. LLUCH, "Continuïtats del mas català abans i després de de Guadalupe ...", pàg. 602-607.

En un capbreu posterior, del període 1666-1669, trobem canvis en els noms dels senyors útils i en les possessions, però el resultat final no varia gaire. Pere Horta del Molí confessa que és el senyor útil del mas Horta del Molí de Brunyola i també de dos molins i del mas Jaume, que havia comprat el 1659; per aquest darrer té la condició d'home propi i soliu i s'obliga a pagar els tres sous anuals, quan no apareixia per aquesta condició el 1530-38. Salvi Esteva, senyor útil del mas Esteva, és home propi i soliu. Miquel Pla, senyor útil del mas Pla de vall, àlies del Molí, i del mas Balaguer: pel primer mas té la condició d'home propi i soliu, pel segon d'home propi i obligat al pagament dels tres sous. Miquel Horta, "abans dit Horta de Mont i avuy del Puig ", senyor útil del mas Horta del Puig, pel qual és home propi; del mas Gener, pel qual també és home propi i obligat als tres sous, i del mas Serra, pel qual també és home propi i obligat als tres sous. Francesc Mateu i Lluell, que per matrimoni entrà al mas Lluell, és home propi i obligat als tres sous. Maria Torramilans i Selló, senyora del mas Selló d'Ermedans, pel qual és home propi i soliu i del mas Estrada vella, aplevat a l'anterior, pel qual és home propi i soliu i obligat als tres sous. Pere Droch i Duch i Marianna Duch, propietària del mas Duch, i del mas Prohensa, aplevat a l'anterior, i del mas Turon de Brunyola; pels dos darrers tenen la condició d'home propi i vénen obligats al pagament dels tres sous. Guillem Espígol, senyor útil del mas Ferrer, al qual té aplevat el mas Capella, pel qual és home propi i soliu i s'obliga als tres sous. El nombre de pagesos s'ha reduït, perquè hi ha hagut canvi de nom dels masos i no sempre podem precisar la correspondència. Però la relació és ben clara. Els masos confereixen la servitud als seus possessors: la compra de masos pot canviar la condició de les persones en la mesura que poden entrar en un mas remença. D'altra banda, però, no sembla que calgui insistir-hi més: els pagesos considerats sotmesos a servituds a l'època moderna en el domini de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona són els senyors útils i propietaris de masos, en plural. I aquest fenomen no és exclusiu d'aquest domini senyorial.

Senyors útils i propietaris de masos amb reconeixement de servitud exempts de pagaments pels mals usos

El que més sovinteja és la condició d'homes propis, com hem vist en la relació de pagesos i masos de Brunyola, encara que també poden ser solius i afocats. El fet de no estar obligats a cap mena de pagament pels mals usos el fan notar de manera explícita en el mateix capbreu: el 1764, Francesca Ferrer i Planas, senyora útil i propietària del mas Ferrer de Sant Dalmai, acompanyada de la seva filla i el marit d'aquesta, confessa, a favor de l'Almoina del Pa, la seva condició de dona pròpia per raó del mas Ferrer, antigament dit Serra, i fa constar que "no estan obligats a la prestació dels tres sous per rahó dels sis mals usos per haver estat lluhits per Dalmau Ferrer" en la data del 12 de maig de 1519; més endavant confessa la possessió del mas Mateu, derruït, pel qual també es reconeix dona pròpia i fa constar que no està obligada a la prestació de cens pels mals usos per haver estat redimits el 1443.⁵⁴ En el mateix capbreu, el 1772, Domènec Planas, pagès de Sant Dalmai i propietari dels masos Planas i Savaric, després de confessar la condició d'home propi, soliu i afocat, afegeix, però, que "no som obligat a la prestació dels sis mals usos respecte que de estos fos per part de la referida Almoina firmada lluhició" el 13 de desembre de 1514.⁵⁵ aquestes justificacions documentals semblen insinuar una equiparació per part de l'Almoina del Pa entre servitud i remença; aquests pagesos s'haurien pogut deslliurar d'aquesta "pressió senyorial" amb la presentació de proves documentals de dos i tres-cents anys enrera. D'altra banda, aquestes justificacions documentals proven que els tres sous pels masos eren efectivament demanats i, probablement, cobrats per l'Almoina del Pa.

D'homes propis, solius i afocats, o d'homes propis simplement, en trobem arreu de la geografia del domini. També, amb grans diferències: a Estanyol (1535-1537) no n'hi ha cap; a Borrassà (1668) i a Gaüses (1699-1700) només n'hi ha un, sobre un total de cinquanta-dos i cinquanta confessants. En canvi, al terme de Brunyola (1666-1669), si només tenim en compte els masos, un

⁵⁴AHG. Reial Hospici. Capbreu Brunyola i Castanyet. 116, *Capbreu fet en 1756 y següents de sant Dalmay, baronia Brunyola*, fols. 85-90.

⁵⁵*Ibidem*, f. 230v.

total de cinquanta-dos, resulta el següent: deu masos confereixen als seus moradors la condició d'homes propis; vint-i-set, de propis i solius i quinze d'homes propis, solius i afocats; de tots aquests, cinc declaren haver redimit el cens dels 3 sous.⁵⁶

Taula 2. LLUÏCIONS DEL CENS DE TRES SOUS PELS MALS USOS DESPRÉS DE LA SENTÈNCIA ARBITRAL DE GUADALUPE

Data	Mas	Senyor directe
1511/10/31	Pagesos de la Bisbal	Bisbe de Girona ⁵⁷
1512/12/20	Rovira de Sta. Cristina d'Aro	Monestir de St. Feliu de Guíxols ⁵⁸
1514/12/13	Planas de Sant Dalmai	Almoina del Pa ⁵⁹
1519/05/12	Ferrer de Sant Dalmai	Almoina del Pa ⁶⁰
1519/05/12	Boadas de Salitja	Almoina del Pa ⁶¹
1535/10/04	Droc de Brunyola	Almoina del Pa ⁶²
1535/10/04	Rossell d'Ermedans	Almoina del Pa ⁶³
1535/10/04	Torra d'Ermedans	Almoina del Pa ⁶⁴
1542/03/31	Adroer de Viladasens	Prior de Sant Miquel de Fluvià ⁶⁵
1572/04/26	Mas Rexach de Campllong	Senyoria compartida ⁶⁶
1572/02/10	Collada d'Albons	Sr. d'Albons ⁶⁷
1593/12/18	Pallí de Calonge	Duc de Sessa, sr. de Calonge ⁶⁸

⁵⁶ AHG. Reial Hospici. Capbreus de Brunyola: 109.

⁵⁷ Sabem que Joan Savenya, Pere Canyà i Pere Bonet dipositaren 80 lliures a la tesoreria de la seu de Girona per la lluiació dels mals usos. A raó de 3 lliures per lluiació, suposaria més de 26 pagesos, el fet que no sigui exacte es pot explicar pel fet que alguns no estarien sotmesos als sis mals usos. AHCLB. Fons patrimonial Bonet. Comptes, rebuts i notes. És una nota presa del llibre de comptes del doctor en medicina Paulí, de la Bisbal, el 28 de setembre de 1625.

⁵⁸ X. MARCÓ, *Homes, dones i masos*, ..., pàg. 130, nota 158.

⁵⁹ AHG. Reial Hospici. Capbreus de Brunyola i Castanyet. 116: Capbreu fet en 1756 ..., f. 230v.

⁶⁰ AHG. Reial Hospici. Capbreus de Brunyola i Castanyet. 116: Capbreu fet en 1756 ..., f. 85-90.

⁶¹ AHG. Reial Hospici. Capbreus de Brunyola. 109. Llibre 3r d'arxivació ..., f. 2039.

⁶² AHG. Reial Hospici. Capbreus de Brunyola. 109. Llibre 3r d'arxivació ..., f. 1890.

⁶³ AHG. Reial Hospici. Capbreus de Brunyola. 109. Llibre 3r d'arxivació ..., f. 1941.

⁶⁴ AHG. Reial Hospici. Capbreus de Brunyola. 109. Llibre 3r d'arxivació ..., f. 1958.

⁶⁵ Arxiu patrimonial Adroer de Viladasens. El 31 de març de 1542, Joan Adroer "quita los tres sous dels mals usos que la casa Adroer feya a-n-al sr. dilecta del capmàs, que era [el prior] de St. Miquel de Fluvià, que avuy és unida ab la abadia de St. Pere de Galligans de Gerona", Llibre de comptes, 17, f. 155v.

⁶⁶ L'Almoina del pa de Girona té el mas en 4/6 parts, el monestir de Sant Salvador de Breda en 1/6 i el de Sant Daniel de Girona, en 1/6, referència treteta del capbreu de 12 de setembre de 1682 (AHG. RH. 158).

⁶⁷ Arxiu patrimonial Abadal de Rupjà. Fons Mas Collada, pergami. Sembla haver estat una lluiació col·lectiva, ja que en la mateixa data també figura la lluiació de la família Padrola i d'altres pagesos d'Albons.

La cronologia d'aquestes redempcions correspon, bàsicament, als segles XV i XVI: el mas Mateu, aplevat al mas Ferrer de Sant Dalmai, redimeix el cens dels tres sous el 1443, el 1519 ho fa el mas Boades de Salitja , i el 1535 el mas Rossell d'Ermedans, el mas Droc de Brunyola i el mas Torre d'Ermedans.⁶⁹

Cronologies a banda, la diferent presència del domini directe de l'Almoina en cadascun d'aquests termes explica la major o menor presència d'homes propis. Allà on hi ha més homes propis de l'Almoina del Pa coincideix en els llocs on el domini directe és quasi exclusiu d'Almoina; inversament, els llocs on hi ha menys homes propis que declaren el pagament dels tres sous pels mals usos sol coincidir amb llocs on l'Almoina del Pa comparteix la senyoria directa amb altres senyors. Hauríem de disposar de tots els capbreus de tots els senyors directes de cada lloc per saber amb certesa quins pagesos estaven obligats al pagament dels tres sous.⁷⁰

APROXIMACIÓ A LA IDENTITAT DELS HOMES PROPIS, SOLIUS I AFOCATS

Per tal d'identificar els homes propis, solius i afocats posarem en relació el domini útil que confessen a l'Almoina i la condició jurídica confessada. Bàsicament, la identificació la reduïrem a dos grups que poden servir de casos exemplificadors i generalitzables: primerament ens referirem als batlles de sac, veritables anelles de transmissió entre els senyors útils i els senyors directes o les persones en qui deleguin la recaptació de les rendes, i després exposarem tres biografies representatives de tres zones de la geografia del domini de l'Almoina, que ho són també de la geografia agrària de la vegueria de Girona.

⁶⁸ ACBE. Fons patrimonial Oliver de la Serra (Calonge): pergami. Lluïció dels tres sous feta per Jaume Alós Colom, donzell de Barcelona, procurador del duc de Sessa, senyor del castell de Calonge, a favor de Joan Pallí, pagès de Calonge, pels masos Pallí i Salla, per 3 lliures.

⁶⁹ AHG. Reial Hospici. Capbreus Brunyola. 109, Llibre 3r d'arxivació, ff. 1890, 1941, 1958, 2008 i 2039.

⁷⁰ L. TO, "La diferenciació pagesa a la diòcesi de Girona ...".

Els batlles de sac

El batlle de sac té la funció de recollir les rendes senyorials; el nom deu venir del sac que portaven per recollir els censos i les rendes. Per tant, doncs, és la primera peça de l'engranatge senyorial i és la peça bàsica, que es manté tant si hi ha un arrendatari dels drets del lloc com si l'Almoina cobra directament les rendes.⁷¹ El seu àmbit d'actuació és el terme o “decimar”, un àmbit abastable i que ha de poder ser recorregut amb facilitat i sobretot que el detentor del batlliu de sac pugui conèixer bé: allò que el detentor del domini directe cerca en el batlle de sac és el coneixement del territori i dels pagesos per poder obtenir sense problemes la renda que figura en el capbreu i el llevador de censos.

La concessió de la batllia de sac, habitualment, es fa per establiment i va inclosa en l'establiment del mas, de manera que es renova l'establiment a mesura que es capbreva el mas, i amb el canvi del possessor del domini útil del mas canvia també el possessor de la batllia de sac: és el mas el que comporta l'ofici, no es té per tant a títol personal. És clar que, com tot, també pot ser objecte de compravenda. El mas Batlle de Palauborrell, la funció de batlle dóna nom al mas, n'és un bon exemple. Té el batlliu de sac per “ajustar y replegar los fruyts que dita Almoyna rep, percebeix y cobra en Palau-borrell, Sant Feliu de la Garriga y demás llochs circumvehins”; el reconeixement apareix ja en la primera capbreu documentada i se succeeixen en el mas i en el batlliu de sac diferents famílies, segons les capbreuacions, el 1319 i el 1418 hi ha els Batlle, el 1598 i el 1682 els Briolf, i el 1755 els Sastre i Climent.

La funció bàsica del batlle de sac era col·lectar les rendes segons estipulava el llevador. És clar que el batlle de sac podia avenir-se amb els emfiteutes a l'hora de fer la recaptació; per evitar-ho, l'Almoina tenia prou cura del que

⁷¹ El bisbe de Girona, encara el 1838, es referia a la funció del batlle de sac en contestar l'enquesta sobre delmes, referint-s'hi com la figura clau en la recol·lecció, E.CANALES, “El diezmo a fines del Antiguo Régimen”, G.ANES, (ed), *La economía española al final del Antiguo Régimen. I. Agricultura*, Madrid, Alianza Universidad, 1982, pàg. 111. En ple procés de revolució liberal els senyors directes encara es van plantejar la possibilitat de recuperar o mantenir aquesta eficaç figura per recol·lector els censos, R. CONGOST, *Tierras, leyes, historia, ...*, pàg. 199 i R. CONGOST, P. GIFRE, “Els problemes derivats de la manca d'informació en la construcció de l'estat liberal. La temptació dels batlles de sac”, en premsa.

havia de cobrar. De la vigilància a què sotmetia el batlle de sac n'hi ha una prova en el primer full del llevador d'Estanyol on es recorda la funció del batlle de sac:

"Se adverteix al batlle de sach de Estanyol que de aquí al devant [l'expressió fa pensar que hi havia alguna relaxació en les formes de pagament] deurà cobrar las rendas corresponents a son batlliu, axí de censos com taschas, en lo modo y forma se conté en lo present llevador, no emperò cobrant com cobrava antes, avenint-se ab los emfiteotas, sí que deu cobrar fielment com se troba notat en est llevador.

Las taschas se deuen cobrar anualment en esta forma: si lo emphiteota fa 1 tascha, tant solament se deu cobrar per cada 11 quarteras que cullirà en las terras tascals, 1 per lo senyor; y si són 2 taschas, de cada 5 y mitja, una per lo senyor. Y axís per cobrar-se fielment serà bo fasse bàtrer las garbas de las terras tascals a part, a no ser que se sàpian avenir fent un judici prudencial de lo que (sens frau al senyor) puga correspondrer a dit senyor".⁷²

És clar, però, que el batlle de sac tenia una altra funció, tant o més important, que era la de vetllar per les transaccions i cobrar els lluïsmes, funció que queda reflectida clarament en un informe a l'Almoina del Pa sobre el batlliu de Fonolleres de 1792, on es diu que ha "de donar y notar lo batlle las notícias y trasposos, esto se deu enténdrer de los que sàpia,[...] y en donar las notas y havisos de los que resistexen pagar taschas" ; d'altra banda, el batlle de sac també havia tingut la facultat "de fer gràcias dels lluïsmes y de firmar las àpocas", cosa que a l'Almoina li semblava que calia reconduir, quan expressament diu "que esto se deuria ab formal escriptura declarar-se y arreglar-se tot expressant en quins y ab que termes pot fer gràcias".⁷³

⁷²AHG. Reial Hospici. Capbreus Brunyola, Castanyet. 112: *Llevador de las rendas reb lo Il·lustre poborde de la Pia Almoyna del Pa de la Seu de Gerona corresponens a cobrar al batlle de sach de Estanyol.*

⁷³AHG. Reial Hospici. Capbreus Hospici: Sant Pere Pescador, Fonolleres, Viladasens. 180-tri: *Notas sobre lo fer la capbrevació del batlliu de sach, quals reparos són de alguna atenció y fundats conforme a rahó natural,* les notes les fa Cosme Martí i Deulofeu, procurador de l'Hospici a la Bisbal.

Clarament, doncs, pel que es dedueix d'aquestes expressions, el batlle de sac era un agent senyorial de primer ordre, la mà recaptadora, els ulls i l'oïda del senyor. El batlle de sac, persona que viu en el terme, és la persona que disposa de la informació necessària. És la mà executora del senyor directe en el cobrament dels censos i les rendes i al mateix temps l'informant del senyor a l'hora de conèixer les transaccions de terres, per les quals el senyor directe havia de percebre el corresponent lluïisme. La figura contrària als interessos dels senyors útils, el contrapès a la “revolució de la ignorància” de què parla Rosa Congost que es va viure a la Catalunya de final de l'Antic Règim, en què van participar els senyors útils en negar-se a reconèixer en les escriptures de compravenda els senyors directes.⁷⁴

Com accedeixen a la batllia de sac? Atès que els batlles de sac de l'Almoïna que hem pogut localitzar ho són en funció d'un establiment emfitèutic, sabem el cens que pagaven anualment pel seu ofici. És ben poc el que paguen, a excepció d'Anton Ferran i Amalric, el qual, en un origen, d'acord amb la prestació, la mateixa a la que en un principi havia estat sotmesa la família Brascó de Borrassà, fa pensar en batlles naturals que, més endavant, es convertirien en batlles de sac del lloc. Feta aquesta excepció, els pagaments anuals són de la mateixa entitat que qualsevol emfiteuta o subemfiteuta, i, com ells, havien pogut redimir aquest cens fins als sis diners que pagava Francesc Sastre i Climent. La recompensa per l'ofici desenvolupat anava en funció del terme assignat; en general, però, el batlle de sac obtenia el redelme, que es calculava, si no s'especificava el contrari, entre una desena o una onzena part d'allò que el batlle de sac recaptava, habitualment era un deu per cent del recaptat,⁷⁵ un percentatge prou important si tenim en compte, per exemple, que els censals donaven un interès del 5% anual. Un cas a part ve representat pel batlle de Fonolleres, que en rebia una cinquena part; és clar que, com hem vist, la seva funció anava més enllà de la simple recollida dels censos i convertia el batlle de sac en un veritable agent senyorial que havia

⁷⁴ R. CONGOST, *Tierras, leyes, historia ...*, pàg. 159-190, la referència a la revolució de la ignorància a pàg. 190.

⁷⁵ I així era recordat en una data tan tardana com 1838!, R. CONGOST, P. GIFRE, “Els problemes derivats de la manca d'informació en la construcció de l'estat liberal. La temptació dels batlles de sac”.

de suplir la manca d'una notaria de l'Almoina en el lloc, per tal de controlar les transaccions del domini útil.

Si bé es tracta d'un altre domini, el cas del batlliu de sac de Montcal percebut, a partir de 1692, per la família Colomer, que el té per la Pabordia d'agost de la seu de Girona, en plet amb el senyor directe pel dret de "parelles", ens informa del dret que havien de percebre els batlles de sac pels lluïsmes cobrats. En el plet iniciat per Casilda Colomer contra la Pabordia d'agost, aquesta reclama "per lo dret vulgarment dit de parellas, dos diners per cada sou de cada un dels foriscapis que se pagan per las transportacions dels masos Roig, Parer y de algunas terras del mas Anglada" que s'havien produït sense haver percebut redelme. S'està reclamant un 16,67%, és a dir, mig terç. La Pabordia s'hi nega. I la part de Casilda Colomer aporta en prova del cobrament d'aquest dret diferents capbreus de 1646-1649, en què els senyors útils reconeixien, com feia Josep Torra, pagès dels masos Torra i Tarrés de Sant Vicenç de Canet d'Adri, "que en cas de alienació dels dits masos se debían per dret de batlliu pagar los drets de parellas a rahó de dos diners per sou de foriscapi que dita Pabordia rebria segons la consuetut del present bisbat de Gerona". No sabem les raons per les quals la Pabordia negava aquest redelme als nous batlles de sac, probablement podem pensar que en els canvis de senyors útils de la batllia de sac la Pabordia havia aprofitat per apropiar-se'l. Els capbreus, però, en aquest cas, eren l'arma de defensa del senyor útil, el batlle de sac.⁷⁶ És una mostra del que podia comportar la possessió de la batllia de sac.

Sobre la identitat d'aquests batlles de sac només cal dir que són els senyors útils i propietaris de masos que hem vist anteriorment confessar la seva condició d'homes propis, solius i afocats, i també els que estaven obligats a pagar els tres sous cada 21 d'abril pels mals usos.

⁷⁶ AHG. Reial Hospici. 1293, 1284.

Taula 3. RELACIÓ D'ALGUNS BATLLES DE SAC DE L'ALMOINA DEL PA			
Batlles de sac	Batlliu o decimar	Cens anual	Part del batlle de sac
Joan Ciurana, propietari de la torre Ponsa de Riudellots. HPS i A. Prestació de 3 sous anuals (1767)	Riudellots, St.Andreu Salou, Campllong i Franciac	10 s	1/11
Anton Ferran i Amalric, familiar del Sant Ofiici, senyor útil i propietari del mas Roig, Salvador i Feliu de Fonolles. HP. Paga 3 sous pels mals usos (1783)	Fonolles, Matajudaica, Parlavà, Ultramort, Santa Coloma de Matella i Canet	Una alberga de dos cavallers; 1/2 perna de porc; 2 gallines; pa, vi i 2 mitgeres d'ordi	1/5
Cosme Pont i Albanyà, CHB, sr. útil i propietari del mas Brascó de Borrassà. HP. (1784)	Borrassà	2 capons	1/11
Montserrat Ramella, sra. del mas Ramell de la Pera. HP. Paga 18 diners pels mals usos (s. XVIII)	La Pera, Púbol i Pedrinyà	7s 2d	redelme
Francesc Sastre, pagès, port de l'Escala, sr. útil i propietari del mas Batlle de Palauborrell. HPS i A. Paga 3 sous pels mals usos (s. XVIII)	Palauborrell, sant Feliu de la Garriga	6 diners	---
Francesc Vidal, sr. útil i propietari del mas Vidal d'Ermedans. HPS i A. Redueix els 3 sous pels mals usos el 1667. (1758)	Ermedans (Brunyola)	---	1/3 dels polls

Font: AHG. Reial Hospici: 132-bis, *Capbreu fet en 1762 y següents de Cassà de la Selva, Riudellots, Campllong*; 180-bis, *Capbreus de Sant Pere Pescador, Fonolles, Viladasens. Causes de Capbreuació: Borrassà, 158. Llevador de la Pera y sos veynats. 241: Capbreus en general. 105: Capbreu de 1758 y següents del veynat de Armadans y castell de Brunyola.*

Destaca el cas de la família Ciurana de Riudellots, que el 1772 confessava a l'Almoina la torre Ponsa de Riudellots que tenia aplegada el mas Gombau, àlies Joanet, derruït, i que "de esta part de poch anys y de recort de hòmens los predecessors" havien construït un mas, el mas Capell, en part de les terres de la Torre Ponsa i de terres de masos tinguts per altres senyors. El capbreu explicita les dimensions de la torre Ponsa, 215 vessanes, del mas Gombau, 60 vessanes, el camp Joanet, 20 vessanes, a més d'altres peces de terra tingudes per diferents senyors directes. El batlliu de sac es té pel mas Gombau, el qual va ser comprat per execució de cort el 1480.⁷⁷ El més significatiu d'aquesta família és que, pel mas Pons o torre Ponsa, eren també batlles de sac pel cabiscol major de la seu de Girona, mas que els havia estat

⁷⁷AHG. Reial Hospici. Capbreus de Cassà i Campllong. 132-bis, *Capbreu fet en 1762 y següents de Cassà de la Selva, Riudellots de la Selva, Campllong, Llagostera y Franciach, Santa Pellaya*, ff. 493-499.

establert el 1426. Des de mitjan del segle XVII, la família Ciurana figura com a batlle de sac de Riudellots de la Selva pel cabiscol, arran de la compra del mas.⁷⁸ El 1710 capbreva el batlliu de sac pel qual reconeix pagar 2 sous de cens per Nadal i rebre un diner per sou de tots els establiments, terços i lluïsmes que el cabiscol hagués de rebre a Riudellots.⁷⁹

Fora del domini de l'Almoïna, coneixem altres exemples de l'existència d'aquest ofici. Començarem pel batlliu de sac de Cruïlles, que és objecte d'un seguit de transaccions que demostren l'interès econòmic i social que tenia aquest ofici per a la pagesia de mas, alhora que objecte de transacció, d'arrendament i de reconeixement de domini, com també podrem comprovar més endavant. El 1514 la batlia de sac del terme de Cruïlles és comprada per Francesc Almar de La Bisbal per 100 lliures i al cap d'uns anys, Bernat Almar arrenda el batlliu de sac (1570, 1573, 1589); per l'obtenció del batlliu de sac el senyor útil venia obligat, tant el 1301 com el 1629, anys pels quals disposem d'èpoques que ho proven, al pagament de 2 lliures de cera. És el cens pel qual es reconeixia la senyoria.⁸⁰

Un cas més elaborat en el control del territori i la recaptació de la renda el trobem en la pabordia de Juliol de la seu de Girona, o pabordia d'Aro. Els batlles de sac eren la peça principal en el marc del domini i havien de conduir els censos al castell d'Aro, on radicava la sagionia d'Aro. Sens dubte, l'allunyament de Girona feia necessari establir una organització centralitzada a la vall d'Aro. En un primer nivell desenvolupaven la seva tasca els batlles de sac, en un segon, l'obtentor de la sagionia. Els batlles de sac ho eren per cadascuna de les parròquies de la vall: el mas Saguer tenia la batllia de sac de Santa Cristina d'Aro (1416-1567), pel qual els seus moradors reconeixen la

⁷⁸Arxiu patrimonial Ciurana de Riudellots de la Selva. Llibre *Arxibació de las heretats anomenadas mas Ciurana, mas Pons, mas Capell formada per Dn. Anton de Ciurana y de Balle en 1775*.

⁷⁹AHG. I.Roig, Not. Girona-11, 498, (1710): 25 de gener de 1710. El diner per sou equival al 8,33% i no pas al 16,25 que correspondria als tres sous i quatre diners per lliura que diu el document. Si són tres sous per lliura hauria de dir dos diners per sou. De tota manera, el que ha de percebre el batlle de sac gira entorn del 10%.

⁸⁰Arxiu Caramany de Corçà. 132.3.6.

condició d'homes propis i solius,⁸¹ el mas Croanyes, la de Santa Maria de Fenals (en el capbreu de 1568 reconeixen la condició d'homes propis),⁸² i el mas Reverter, la de Sant Martí de Calonge (de 1317 a 1491, de 1521 a 1544, any en què la batllia és venuda a Miquel Albert),⁸³ també són homes propis. Les obligacions dels batlles queden clarament especificades en el capbreu, així, en la confessió de Joan Saguer, de 1567, s'esmenta l'obligació de recaptar els censos i portar els grans recollits al castell d'Aro, i, textualment, "per lo treball de dita batllia reb y ha acostumat rébrer [...] en tots los foriscapis provenients a dita pabordia en tota la dita parròquia de Aro 2 diners per quiscun sou", el que equival al 16,67%. Joan Saguer reconeix a l'Almoïna el mas, de setanta vessanes de terra campà, 30 més entre ermes i boscoses, i diferents parcel·les que sumen un total de 29,5 vessanes de terra campà, 34 de bosc i una peça amb oliveres, a més de 10 vessanes de terra i una peça indeterminada de terra campà que té per altres senyors.⁸⁴ Sens dubte, ens trobem davant d'un patrimoni considerable.

Si la funció del batlle de sac no presenta diferències respecte als batlles de l'Almoïna, la novetat està en l'existència de la sagionia. El 1470 l'Almoïna estableix la sagionia de la vall d'Aro a Gaspar Sala,⁸⁵ atès que es trobava vacant, amb tot un seguit de condicions, que ens permetran conèixer la funcionalitat d'aquest ofici. D'entrada, l'establert havia de tenir domicili i habitació al castell d'Aro, estar armat i tenir utensilis de cuina. Les seves funcions consisteixen en fer traginar al castell les prestacions que havia de rebre el paborde de les parròquies de la vall d'Aro, a més de fer complir les prestacions en forma de treball, tragines, batudes, podades, cavades, magencades i les obres al castell, així com les guaites. Entre les obligacions, hi havia la de fer-se home propi i soliu per raó de la sagionia, "axí com si fos mas amançat". Per la sagionia havia de rebre: la tasca dels emoluments del molí de la Bassa, carnalatge del delme, la sisena part del delme de raïms i la

⁸¹ACG. *Llibres d'arxivació de la pabordia de Juliol o d'Aro*, II, f. 1288 i III, ff. 2082, 2093.

⁸²*Ibidem*, II, f. 1780.

⁸³*Ibidem*, II, 1108-1109, 1111.

⁸⁴*Ibidem*, II, ff. 1288-1300v. Semblantment a les 36,6 ha que declarava en el capbreu de 1506, X. MARCÓ, *Homes, dones i masos, ...*, pàg. 106.

⁸⁵*Ibidem*, II, ff. 1088 i ss.

tasca i el delme d'Aro, i tota l'hortalissa i els formatges que pertoquessin al paborde. Havia de pagar 5 sous anuals per Nadal i una entrada de 22 lliures. Sens dubte, l'obtentor de la sagionia, el saig?,⁸⁶ era el batlle de sac general de la Vall d'Aro i, com els altres batlles de sac, també havia de ser home propi, era una de les condicions per poder exercir l'ofici.

A l'apèndix 1 d'aquest capítol hem recollit una sèrie de referències a batlles de sac i a batllies pertanyents a senyors directes diferents a l'Almoina del pa, la relació ve a confirmar el fet que la majoria dels batlles de sac són senyors útils i propietaris de masos, alguns, també ho hem vist, disposen de la condició de ciutadà honrat de Girona o de Barcelona. Veurem més endavant com aquests mateixos pagesos són els que se signifiquen en el conjunt de la universitat i la parròquia, són, en definitiva, un clar exponent de la franja superior de la pagesia. I solen reconèixer en cada capbreuació el seu origen servil. Trobem un batlle de sac singular, citat per J. Olivares, que era doctor de l'Audiència, i que el 1645, en la seva qualitat de batlle de sac de sant Vicenç de Canet, a la parròquia de Moncal, per la pabordia d'agost, i també de les terres de Cartellà, Sant Medir i Canet, reclamava trenta-nou anyades de censos i delmes deguts pels emfiteutes.⁸⁷ Se separa de la imatge comuna del batlle de sac, però segurament, tot i ser doctor de l'Audiència, devia mantenir la condició d'home propi de la Pabordia d'agost pel fet de ser senyor útil del mas que tenia establerta la batllia de sac del lloc.

Alguns homes propis del set-cents i el seu patrimoni

Els exemples que segueixen poden ser considerats com a paradigmàtics dels pagesos que tenien la condició d'homes propis encara en el segle XVIII. Es tracta de dos casos de familiars del Sant Ofici i d'un ciutadà honrat de Barcelona, els tres confessen estar en possessió de patrimonis de considerables dimensions, i els tres confessen ser homes propis i no sols per

⁸⁶Probablement sagionia prové de saig, no pas en l'accepció de nunci, sinó d'ofici equivalent a batlle. Hem vist que havia de portar armes i que havia de tenir cura d'aplegar les rendes. El terme tal com és usat a la vall d'Aro presenta similituds amb l'accepció de saig a Andorra, on substitueix el batlle en les seves funcions, fins al punt que el 1456 s'obliga els saigs a anomenar-se batlles (vid. S.VELA, *Diplomatari de la vall d'Andorra. Segle XV*, IV, Andorra, Govern d'Andorra, 2002, pàg. 20). Així, doncs, sagionia i batllia serien termes equivalents.

⁸⁷ J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, ..., pàg. 311.

un mas, sinó a vegades per dos i per tres, i estar obligats al pagament dels tres sous pels mals usos. Prenem aquests exemples d'èpoques tardanes, perquè molts ja havien redimit la seva condició, aquests que encara la mantenien, sens dubte, algunes raons devien tenir per a fer-ho, encara que no ho hàgim trobat explicitat enlloc.

Francesc Sastre i Climent, pagès del port de l'Escala, habitant a Figueres, familiar del Sant Ofici, senyor útil i propietari del mas Batlle de Palauborrell, el 2 de juliol de 1755 reconeix a l'Almoina del Pa de la Seu que, per raó del mas, ell i els seus descendents són "*homines proprii solidi et afocati*" i, després que es legitima l'acte de la capbreuació amb el recordatori del títol setè de la sentència arbitral de Guadalupe, reconeix la prestació de sagrament i homenatge de mans i boca, així com el pagament, cada 21 d'abril, dels 3 sous. Més endavant, el capbreu especifica que el mas Batlle comprèn el mas Vidal i el mas Briolf, ambdós masos sota la condició d'homes propis de l'Almoina; en total, 146 vessanes de terra i dos horts, a domini directe de l'Almoina, i 22 vessanes que es tenen per altres senyors. Per aquestes possessions s'obliga al cens general de tretze mitgeres d'ordi per Sant Pere i Sant Feliu a la mesura de Monells, una quartera de forment i 10 sous; per algunes peces de terra està obligat a pagar tasca i braçatge. Fa explícit també que els terços, lluïsmes i foriscapis pertanyen a l'Almoina. A aquestes possessions i obligacions, afegeix el batlliu de sac de Palauborrell i Medinyà, amb prestació d'un cens anual de 6 diners, segons títols que esmenta de 1319, 1413, 1598 i 1682. Una vegada més, i una prova més, el batlliu va associat al mas, tot i els canvis dels possessors del domini útil.⁸⁸

El llevador de censos de 1783 de Fonolleres, parròquia de Parlavà, que recull el capbreu de 10 d'abril de 1701, "tocants a l'Hospici de Gerona", presenta un cas semblant a l'anterior: "Anton Feran y Amalrrich, pagès y

⁸⁸AHG. Reial Hospici. Capbreus en General: 241, ff. 13-30, 147-156 i 400-407. Capbreus Palauborrell, Vilanna i Llorà, Sant Pere Pescador: 163, *Palauborrell. Llibre de capbreuacions modernes* i 205, *Llevador de l'Armentera (1754-1757)*. Que els Sastre i Climent eren una família poderosa no hi ha dubtes. Per si de cas, ja l'avi de l'hereu, Josep Sastre i Climent, que va fer testament el 1699, gaudia d'una posició privilegiada, era botiguer del port de l'Escala, i disposava de ser enterrat al vas familiar a l'església de l'Escala, llavors tot just contruïda, i deixava 200 dobles als fills amb la condició que aquesta quantitat només fos destinada per casar-los, ja que per estudiar disposaven d'una causa pia (AHG. J.Andreu, Girona-7, 451 (Testaments, 1681-1712): f. 214-216.

familiar del Sant Offici de la Inquisició de Barcelona, en lo terme de Peratellada populat, senyor del mas Roig, Salvador i Ferran, cituats en la parròquia de Fonalleras, és home propi del Real Hospici de Gerona y fa tots anys als 21 abril per los mals usos 3s." Confessa el batlliu de sac dels llocs de Fonolleres, Matajudaica, Parlavà, Ultramort, Santa Coloma de Matella i Canet, pel qual rep 1/5 dels agressos o raïms, lli i cànem; i confessa estar en la possessió de 38 vessanes de terra a domini directe de l'Almoïna, 8 que es tenen per altres senyors i 22 en alou fiscal. Pels tres masos està obligat, per la condició de soliu i afocat en el cas del mas Salvador i en la d'home propi en el dels masos Feliu i Salvador, a la prestació, per cada mas, de 3 sous per mals usos i als censos següents: 4 mitgeres de forment, 11 mitgeres d'ordi, una perna i mitja de porc, 5 oques, 8 gallines, 2 ous, una alberga de dos cavallers, 16 diners, una jova anual i una altra cada tres anys i 2 tragines.⁸⁹

La causa de capbreu iniciada el 1784 contra Cosme Pont,⁹⁰ Ciutadà Honrat de Barcelona, amb domicili a Torroella de Fluvià, ofereix un esborrany de capbreu que, tot i no ser acabat, presenta un cas semblant. Reconeix al Reial Hospici de Girona (com a successor en els béns de l'Almoïna del Pa) tres masos a Borrassà: el mas Brascó, pel qual es declara home propi, soliu i afocat "junt ab ma família nada y naxedora [...] prometent ésser fiel y leal del modo que ho deu ser tot vassall a son senyor natural "; el mas Massot, "unit y agregat a dit mon mas Brascó", pel qual és home propi i soliu, en una meitat pel Reial Hospici i en l'altra pels beneficis de Sant Pau de la Calçada i de Nostra Senyora a l'església parroquial de Sant Andreu de Borrassà; i el mas Puig, "dirruït, a dit mon mas Brascó unit y agregat ", que també té en senyoria compartida entre el Reial Hospici i els dos beneficis anteriors i del qual, es fa constar, havia redimit "las servituts de hòmens y donas" a 40 sous de tern, dels quals pagava 21 al Reial Hospici i 19 als dos beneficis. Finalment, reconeix tenir el batlliu de sac pel seu mas Brascó.

⁸⁹AHG. Reial Hospici. Capbreus Sant Pere Pescador, Fonolleres, Viladasens. 180-bis, *Llevador dels censos de Fonalleras tocants al Hospici de Gerona fet en 1783*, ff. 1-16, i 180-tri.

⁹⁰AHG. Reial Hospici. Capbreus la Pera, Ruplà, Borrassà, 212. Capbreus Borrassà, 213, 214, 215 (ff. 785-800, 1072-1108) i 216. També la causa de capbreu de Borrassà.

La pròpia documentació de l'Almoina permet resseguir la trajectòria de la família Brascó des de la Pesta Negra; una trajectòria que no deu diferir excessivament dels casos anteriors i que, alhora, pot ser il·lustrativa dels canvis operats en la franja superior de la pagesia sota el domini de l'Almoina, i que pot també ser-ho de bona part del bisbat de Girona. El 23 d'abril de 1412, Pere Brascó confessa el mas Brascó de Borrassà, del qual ja estava en possessió, a favor de l'Almoina, i es declara home propi, soliu i amansat o afocat, condició que, pels Costums de Girona, obligava a renovar el reconeixement als que entraven per via matrimonial en el mas (cosa que hem documentat el 1324, 1336, 1354, 1396, 1408 i 1429). Aquesta condició no els seria cap obstacle per tal de millorar la situació: redueixen censos, incorporen terres i tenen establert el batlliu de sac. El 1333, Berenguer Brascó redueix a 17 sous, a pagar per Sant Miquel i Carnestoltes, l'alberga de dos cavallers, dos escuders i dos troters, amb prestació de dues fogasses (que consistien en una peça de porc, una mitgera de vi i un pa d'ordi), i també una tirada de garbes, una tirada de raïms, una tirada de fems, dues joves i un feix de sarments. El 1439, en el capbreu fet per Francesc Brascó en qualitat de procurador de Margarida Brascó, muller i propietària del mas Brascó, es reconeix la incorporació del mas Puig de Borrassà, que els hauria pervingut per drets de successió. El 1526, en un nou capbreu, als béns reconeguts amb anterioritat afegeix el mas Massot, mas rònec, establert el 1493 per l'Almoina del Pa que "per falta de tenedor del dit mas y per haver-se dirruït la casa del dit mas [...] no reb los cens, agrés, cervituts homenals ni demás que com a Senyoria Directa que és del dit mas acostumaba a rèbrer dels tenetors del mateix mas" i "ésser-li de major utilitat [...] que aquell a obs de la dita Pabordia en si amenar". Encara el 1517 la família Brascó obté nou establiment del batlliu de sac de l'Almoina del Pa a la parròquia de Borrassà, amb una entrada d'una bóta d'oli i la prestació d'un parell de capons per Nadal, que els reportava un ingrés addicional a les rendes dels masos: el redelme dels grans, a la quota d'onze mesures una, i dos diners per sou de tots els pagaments en diner, sigui per terços, lluïsmes, entrades d'establiments o censos.

La trajectòria és clara: el 1412 confessen estar en la possessió de 71,83 vessanes, que passen a ser 107,45 vessanes en el capbreu de 1526, i 103,5 vessanes al 1603 (quan, sembla ser, haurien "oblidat" algunes peces de terra), fins 1784 -- en el moment que el Reial Hospici es fa càrrec de l'Almoïna i els commina a fer nou capbreu-- en què havien traslladat la residència a Torroella de Fluvià on disposaven d'un patrimoni encara superior al de Borrassà.⁹¹

Per què no van redimir els tres sous els senyors útils i propietaris de masos durant l'època moderna?

Tot plegat, presenta uns pagesos el domini útil dels quals els era suficient per poder redimir el cens per raó dels mals usos; alguns havien aglevat diferents masos i gaudien d'una situació d'ascendència sobre la comunitat pagesa: batlles de sac, familiars del Sant Ofici i ciutadans honrats de Barcelona; d'altres, amb la renda del patrimoni resultant de l'acumulació de parcel·les i fins de masos s'havien convertit en absentistes. És difícilment explicable el manteniment d'aquest cens en dates tan tardanes --i que encara es pagaran al 1832, com el cas de Jaume Horta del Molí de Brunyola, o al 1836, 1837 i 1838, com el mas Arades de Campllong, posseït pels Aniversaris de la Seu de Girona-- amb el raonament que fa M. Duran⁹² de no voler desprendre's d'un capital, evidentment exigü, que podia ser esmerçat (es refereix al segle XVI), en l'adquisició de masos rònecs: aquest temor a la descapitalització a finals del segle XVIII no té raó de ser (ni tampoc en el segle XVI). Però, per què no el redimien?⁹³ Aquesta qüestió només la podem plantejar a títol d'hipòtesi. En el cas dels pagesos que tenien establert el batlliu de sac podem suposar que temien perdre'l si s'alliberaven plenament del domini senyorial: el mas el tenien pel senyor i aquell, hem vist, comportava el batlliu de sac amb la corresponent percepció del redelme sobre el total del recaptat; en

⁹¹No coneixem el patrimoni de Torroella de Fluvià, tot i que devia ser més important que el que tenia a Borrassà, ja que hi va fixar la residència, sabem, a més, que el 1768, Josep Pont, probablement el pare de Cosme Pont, és senyor útil i propietari del mas Saguer de Sant Julià de Boada. ACG. Repertori general de capellanies, I, f. 77.

⁹²M. DURAN, "Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI", *Terra, treball i propietat* ..., pàg. 206-207.

⁹³N. SALES, "Guadalupe. Un cop d'ull a uns quants malentesos", ..., pàg. 70-72, també es planteja les raons de la seva existència, sense arribar a una conclusió clara.

canvi, però, els que no hi tenien res a guanyar, o bé s'havien acostumat a veure aquest cens com un pagament més que no els obligava a res, o bé esdevingué una qüestió purament formal i no efectiva. Però succeeix en el darrer supòsit que en els llevadors de censos, aquells de què disposaven els arrendataris del cobrament dels drets i els mateixos batlles de sac, els tres sous hi figuren com a cens a cobrar i difícilment aquests deixarien de percebre'ls. Si ens posem de la banda del senyor útil i propietari del mas, cal suposar que el capbreu era també l'element provatori dels drets sobre el mas, la condició d'home propi suposava clarament una vinculació, la servitud "notarial", no real, l'assegurava en la possessió del mas, era un salconduit. En l'univers mental de la pagesia no cal menystenir aquesta possibilitat per explicar la persistència en el reconeixement dels tres sous, alhora que també hi entrarà la qüestió del formulisme o les "reminiscències". Amb tot, l'assegurança de la continuïtat en la possessió del mas que suposava per al pagès propietari la confessió en el capbreu no la podem menystenir.⁹⁴ Els tres sous esdevenen així la seguretat de la possessió, el que comportava el dret de propietat sobre el mas.

D'altra banda, s'ha dit que els juraments de vassallatge i la confessió de la condició d'home propi, soliu i afocat a l'època moderna era un simple formulisme heretat de les disposicions sorgides de la sentència arbitral de Guadalupe. Certament, en alguns casos s'ha d'interpretar d'aquesta manera, però també s'ha de veure com una arma en mans dels senyors directes a fi de controlar amb major eficàcia la percepció de la renda. Una de les obligacions que comportava el reconeixement de la condició d'home propi era la d'haver de capbrevar la totalitat de les terres, fins i tot les que tenien per altres senyors, com ens diu el *Memorial de lo que se ha de haber concell sobre las capbrevacions* : "lo senyor pot forsar que los dits hòmens propis li capbreven les terres que se tenen per ell e que en lo capbreu díguian y especifiquen las terres que tenen per altre o altres senyors e assò per

⁹⁴ A la França revolucionària, que va començar per cremar els *terriers*, van ser els mateixos senyors útils els que van instar els legisladors perquè impedissin per llei la seva crema, ja que en les confessions hi havia la legitimació de la possessió de la terra, A. SOBOUL, "La quema de los títulos feudales", *Problemas campesinos de la revolución, 1789-1848*, Madrid, S. XXI, 1980, pàg. 43-44.

consuetut del bisbat escrita ".⁹⁵ A Sant Pere Pescador, segons un llevador de 1780, el senyor percebia el dret de deseixida de mas : "per rahó de las quals pessas que se tenen per altres senyors y en pur y franch alou, en cas de vèndrer-se o alienar-se deu pagar-se per dret de deseixida de mas dos sous per lliura";⁹⁶ és a dir: fins i tot allà on no pertocava cobrar lluíme per no ser el senyor directe, l'Almoina percebia un 10% de la transacció en concepte de dret de deseixida de mas. És més, aquesta obligació de capbrevar terres d'altres senyors incloïa també les terres tingudes "per a qui es demostrí la senyoria directa", i és lícit de suposar que el senyor directe del mas podia "documentar" a favor seu les terres de la senyoria desconeguda: sobretot en períodes d'expansió de l'activitat agrícola, com el set-cents, quan els erms es posaven en conreu. Els abusos podien ser evidents, tal com reconeixia un notari sis-centista (podria ser Onofre Caixàs?):

"Alguns abusan de demanar aquest dret perquè pretenen que aquell se deu per qualsevol terres que per spay de trenta anys hajan estat agregades o unides al capmàs que té per ells si és home propi, encara que las haja adquiridas ab sa indústria y no li sien stablidas ab lo capmàs y lo que-s pijor, que alguns senyors arriban a fer-se capbrevar dit dret *etiam* de terras adquiridas per lo home propi [...], encara que és ver, los antichs no són arribats tant avant".⁹⁷

⁹⁵En un altre recull de dret sis-centista es va més enllà, ja que amb sentències provatòries a la mà, el redactor, suposadament un notari, escriu: "Los hòmens propis deuen regonèxer a llurs senyors directes totes les terres que són en lo mas y especificar y afrontar aquellas [fins aquí no difereix del Memorial] y si n'i ha algunes que no amostren ser francas en alou o tenir-se per altres senyors, las han de capbrevar a llurs senyors sens agrés algú", afirmació que basava en la sentència donada a Girona el 22 d'abril de 1600 per misser Andreu Camps, jutge emfitèutic, i també pel tribunal de la Inquisició de Barcelona el 1598, i encara en un altre cas de 1591, però sobretot, perquè la pràctica del capbreu del mas Torrent de Raset havia estat reconegut els anys 1592 o 1593", BPG. Ms. 153, fol. 165r. Sobre el "ius baroniae", l'obligació dels homes propis de confessar les terres tingudes per altres senyories directes i fins en franc alou, L. TO, "La diferenciació pagesa ...", pàg. 458.

⁹⁶AHG. Reial Hospici. Capbreus de Sant Pere Pescador, 198-1. Llevador de 1780, basat en un capbreu de 1734, f. 263. El mateix llevador recull altres casos de drets de deseixida de mas, ff. 280-282, 322-340, etc. Sobre la deseixida de mas, J.M. MADURELL, "Derechos enfitéuticos en la diócesis gerundense", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, (1963), pàg. 267; A. MASIÀ, *Op. cit.*, pàg. 555 i L. TO, "La diferenciació pagesa ...", pàg. 457, 460..

⁹⁷ BPG. Ms. 153, f. 170r.

Que no era un dret teòric en tenim, a més de la prova del llevador de Sant Pere Pescador, l'exemple de Caldes i Llagostera, en senyoria directa del marquès d'Aitona, on els jurats de Caldes demanaran d'evocar la causa que portaven contra el marquès d'Aitona a l'Audiència per quant aquest pretenia imposar, el 1666, "un pretès dret que-s diu deseixida de capmàs y en haver-li de donar y pagar per rahó de aquell, ço és, dos sous per lliura per cada peça de terra o eretat que vendran de dins de les ditas baronias que estaran en senyoria directa de dit marquès".⁹⁸ Una altra vegada el 10%.

El 10 de juny de 1775, el doctor en drets Ignasi Ferrer i Roig, adreçava una carta al procurador de la marquesa de Castellldosrius on contestava el dubte formulat per aquest sobre si la marquesa tenia dret a cobrar lluïisme del mas Roquer d'Arbúcies, que tenia aglevat un mas derruït, el possessor del qual era home propi de la marquesa. Val la pena transcriure una part de la resposta:

“Si los dueños del mas Roquer són per ell hòmens propis, sòlidos y affocats o amansats, no sols correspon a son senyor directe lo lluïisme en lo modo que se dexa expressat de las terras de dit mas que sian de domini, sinó també la tercera part de las demás que són de domini directe de altre y confessadas *per ulterius seu pro aliis* dominis, per la estima que deu fer de totas ellas, com així se trova previngut en lo capítol 8 del títol *De re vendita* de las consuetuts manuscrites del present bisbat y més llargament en lo capítol 3, *De laudimio, tertio*, etc, la pràctica y observància de la qual consuetut és certa y constant en lo present bisbat, com de ell y també del de Vich...”⁹⁹

Per als senyors directes, el manteniment del reconeixement d'homes propis en els capbreus era el resultat d'una estratègia que tenia per finalitat poder percebre els drets que els pertocaven per les transaccions del domini útil. Les fórmules podien semblar, en el segle XVIII, obsoletes i caduques, però si convenia utilitzar-les, sabien que la llei, que provenia dels costums de Girona,

⁹⁸ AHG. P.Garriga, Not. Girona-10, 513, (Diversorum 1662-1676), f. 94v-95r.

⁹⁹ ANC. Castellsdosrius 1123.18.1.

estava de la seva part. Així, doncs, hi ha elements que permeten pensar que el reconeixement dels tres sous i les confessions d'homes propis en dates tan tardanes no obeïa exclusivament a formulismes notariais o a simples còpies de capbreus anteriors efectuades pels escrivans.

CONCLUSIÓ

Una bona part dels senyors útils i propietaris de mas o de masos tenien la condició d'homes propis, solius i afocats. Si bé la sentència arbitral de Guadalupe els va permetre substreure's a aquesta condició, en els capbreus del segle XVI, XVII, XVIII, i encara el segle XIX, trobem reconeixements a aquesta condició i l'obligació de pagar cada 21 d'abril els tres sous corresponents als mals usos als quals havien estat sotmesos els seus predecessors en la possessió del mas o dels masos.

La condició remença no va ser obstacle perquè els senyors útils i propietaris de mas poguessin prosperar patrimonial (acumularen masos rònecs i incorporaren noves possessions i això ja ho van fer molt abans de la sentència arbitral de Guadalupe) i socialment (senyors útils i propietaris de mas obtingueren en els segles moderns títols que els significaven en el si de les respectives parròquies i universitats: hem vist familiars del Sant Ofici i també ciutadans honrats que tenien la condició d'homes propis i que estaven obligats al pagament dels tres sous). En època moderna van mantenir la condició d'homes propis i l'obligació de pagar els tres sous cada 21 d'abril. Convertit en un cens més, que no era obstacle per a res.

Sobre la raó de la no lluçió dels tres sous hem aventurat diferents hipòtesis, bàsicament, pel que fa als homes propis, senyors útils i propietaris de mas, el manteniment d'aquest pagament l'hem considerat una assegurança en la continuïtat de la possessió del mas: la condició de remença (o d'antic remença) donava aquesta seguretat en la mesura que era el títol de propietat. Des del punt de vista dels senyors directes, mantenir la condició d'homes propis, en aplicació del *ius baroniae* dels Costums de Girona, ben vius i vigents en el segle XVIII, els permetia conèixer totes les possessions dels seus homes propis: per les tingudes per ells en podien percebre el lluçisme en

cas de transacció; per les tingudes per altres senyors directes, el dret de deseixida de mas.

En el fons, els homes propis asseguraven la continuïtat en el mas amb la confessió d'aquesta condició, els senyors directes amb les confessions en els capbreus dels homes propis podien controlar les transaccions del domini útil. Una vegada més trobem l'ambivalència del capbreu. Que defineixen estratègies entorn els drets de propietat de senyors útils i senyors directes.

APÈNDIX AL CAPÍTOL 1. RELACIÓ D'ALGUNS BATLLES DE SAC I DELS BATLLIUS

<u>Mas o família</u>	<u>Batlliu de sac i senyor directe</u>
Albert, Madremanya	Batlliu de Madremanya per l'Almoina del pa de Girona, 1567. ¹⁰⁰
Alenyà, de Corçà	Batlliu de Corçà i Cassà de Pelràs pel monestir de Sant Miquel de Cruïlles, 1644. ¹⁰¹
Almar, la Bisbal	Batlliu de Cruïlles, s. XVI. ¹⁰²
Balle, J. de , noble	Batlliu de Llavià. ¹⁰³
Batlle de Moncal	Batlliu de sac de Moncal per la Pabordia d'agost. ¹⁰⁴
Bohigas, negociant	Batlliu de sac de dos terçons de Pontós. ¹⁰⁵
Brascó, de Borrassà	1517. Establiment del batlliu de Borrassà per l'Almoina del pa. ¹⁰⁶
Camps, dr. en drets	Batlliu de sac del castell de Madremanya. ¹⁰⁷
Carbó, pagès, Ruplà	1678. Confirmació del batlliu de sac pel bisbe de Girona. ¹⁰⁸
Ciurana, pagesos, Riudellots	XVII: batllia de sac de Riudellots pel cabiscol de la seu de Girona. ¹⁰⁹
Faras, CHB, pagès Camprodon. ¹¹⁰	Batlliu de sac de Pontós per l'abat de
Feliu, de Pelacalç	1682. Batlliu de sac dels Caramany a Pelacalç. ¹¹¹

¹⁰⁰ AHG. RH: 165: 1 de febrer de 1567.

¹⁰¹ ACLBE. Llibre de comptes del mas Martí de Cassà de Pelràs, s.f., és un assentament del pagament efectuat pel mas Martí el 24 de juliol de 1644.

¹⁰² Arxiu Caramany de Corçà. 132.3.6.

¹⁰³ El qual arrenda els terços de sis masos i el batlliu de Llavià, AHG. J. Andreu, Not. Girona-7, 418 (1696): 4 de maig de 1696.

¹⁰⁴ El batlliu de sac de Montcal va ser comprat el 1692 per Jeroni Colomer i Pasqual, doctor en drets, ciutadà honorat de Girona, juntament amb el mas, per execució de cort efectuada per l'Audiència de Barcelona per un total de 2300 lliures. La trajectòria de la família Colomer es pot seguir en el fons de l'Hospici, de fet, la casa de Misericòrdia, de la qual en foren fundadors testamentaris, i també a l'Arxiu Cruïlles. Sobre la compra, AHG. Reial Hospici, 727, quadern: "Sobre lo origen de algunas heretats del Hospici" i 2209, 2215, i també: 1284, 1286, 1293, 2093 (pels diferents possessors de la batllia de sac), 1293 (pel plet amb la Pabordia d'agost), 1803 (el capbreu d'home propi del mas Batlle de Montcal el 1702).

¹⁰⁵ ADG. C94: 10 d'abril de 1736.

¹⁰⁶ Nota del capbreu de 26 d'agost de 1526 en què Francesc Brascó reconeix a l'Almoina del pa el batlliu de sac de Borrassà, "excepte el batlliu vulgarment dit d'en Baró" i referència a l'establiment del 15 de desembre de 1517 (AHG. Reial Hospici: 1520).

¹⁰⁷ Reial Hospici. 828: 25 de gener de 1710.

¹⁰⁸ Arxiu Abadal de Ruplà.

¹⁰⁹ Arxiu patrimonial Ciurana de Riudellots. Llibre Arxibació de las heretats ... 1775.

¹¹⁰ ADG. C94: 10 d'abril de 1736.

PART I: SENYORS ÚTILS EN UNA SOCIETAT FEUDAL

Ferrerpagès, pagès, Camallera	1671. Batlliu de sac dels Caramany a Sant Miquel de Fluvià. ¹¹²
Garriga, pagès, Palol Sabaldòria	1446-1610. Batlliu de sac de Sta. Llogaia i Palol Sabaldòria. ¹¹³
Guinart, pagès, Palagret	XVI-XIX. Batlliu de sac de Palagret (Celrà) ¹¹⁴
Hospital, pagès, Maià	1505. Batlliu de sac de Maià pel vescomte de Rocabertí. ¹¹⁵
Jutge, pagès d'Ermedàs	1656. Batlliu de sac del prior de Lladó dels llocs d'Ermedàs, Garrigàs, Vilajoan, Tonyà i Vilamalla. ¹¹⁶
Llach de Çarriba, Peralada	1722. Peralada, Vallgornera, Puigbarutell i les Costes pels vescomtes de Rocabertí. ¹¹⁷
Llambí, Sta. Cristina d'Aro	1478. Batlle del delme del monestir de Sant Feliu de Guíxols a Solius. ¹¹⁸
Llombart, burgès, Figueres	1610. Batllia de Santa Llogaia i Palol Sabaldòria. ¹¹⁹
Manresa i Coversí, donzell	1591. Batlliu de Riudarenes. ¹²⁰

¹¹¹ AHG. M.Pastell, Not. Castelló, 1471 (1682): 19 de juny de 1682. L'acte és la presa de possessió dels béns de Francesca de Caramany i Junyent i del seu fill Josep de Caramany.

¹¹² Arxiu Caramany de Corçà. 172.2.1. Memorial haont estan espesificats los béns que vuy té y posseheix lo il·lustre senyor Joseph de Caramany tant en lo pays de Empurdà com en Rosselló, fet vuy als 26 de abril 1671, f. 51. En prendre possessió el 19 de juny de 1682 figura com a batlle de sac Jaume Puig, teixidor de lli (AHG. M.Pastell, not. Castelló, 1471 (1682): 19 de juny de 1682).

¹¹³ La batllia i el dret de botigatge havien estat comprats per la família de Garriga als administradors del cortó del pa que es repartia en aquestes parròquies el dia de l'Ascensió (23 d'abril de 1446). Coneixem aquesta referència en el moment de la venda de la batllia a Francesc Llombart, burgès de Figueres i senyor del castell de Boadella, per 220 lliures el 3 de juliol de 1610. (AHG. N. Bassedas, Not. Figueres, 258 (1610), ff. 124r-128r).

¹¹⁴ El 1567 el batlliu de sac va ser venut per la família Lloberas, que el tenia des del segle XIII, a Anton Pujol, paraire de Celrà. Grau Guinart va comprar-lo al cap de trenta anys per 100 lliures (L. CAMPS, *Els castells i masos de Celrà*, Girona, Taller d'Història de Celrà, 2004, pàg. 42, i capbreu del batlliu de sac de 23 de febrer de 1717, pàg. 43-44).

¹¹⁵ L'11 de gener de 1505 és l'acta de compra. El mateix any apareixen dos batlles de sac més a la parroquia de Maià: Joan Rolf, que n'és pel donzell Gaspar de Millàs, i Antoni Subirós, pel bisbe de Girona. AHG. Fons patrimonial Casabona. Documentació en pergami (1254-1692), catàleg efectuat per S. Soler (2002).

¹¹⁶ AHG. J.Ferrer, Not. Navata, 9 (1657): 11 de juliol de 1656, f. 362-363.

¹¹⁷ BPP. A-bis, 82 (s. XVIII), pàg. 73-84.

¹¹⁸ X. MARCÓ, *Homes, dones i masos ...*, pàg. 133. Confessa estar en possessió de 42,5 ha. En el capbreu de 1478, pàg. 137.

¹¹⁹ Compra feta a Francesc Garriga, pagès de Palol Sabaldòria (AHG. N. Bassedas, Not. Figueres, 258 (1610), ff. 124r-128r).

¹²⁰ La referència la tenim arran de la descripció feta en un inventari post mortem. A la cambra del bisbe: "Ítem, altra cofra ab son pany y clau, dins lo qual se han trobades moltes cartas de pregami y altres scripturas tant tocant a la casa Coversí y de Manresa, com de balliu de Riudarenes y de rendas que dita casa reb" (AHG. Not. Girona-1, 984: Inventari pres el dia 18 de gener de 1591).

CAPÍTOL 1: LA CONDICIÓN JURÍDICA DELS SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MASOS A L'ÈPOCA MODERNA, VEGUERIA DE GIRONA

Marquès (després Carles)	Batlliu de sac del priorat de Santa Anna a Palafrugell. ¹²¹
Moret, pagès de Viladasens	1368. Batlliu de sac de Viladasens per l'Almoïna del pa ¹²²
Padró, pagès de Domeny	Batlliu de sac de Salitja pel monestir de Sant Salvador de Breda. ¹²³
Pagès, Joan, pagès d'Arenys	1416. Establiment del batlliu de sac a Arenys pel benefici de Santa Caterina de la seu de Girona. ¹²⁴
Pasqual, pagès de Lladó	1459, 1654. Establiments del batlliu de sac de Lladó i de Vilanova de la Muga (1447, 1461). ¹²⁵
Perpinyà d'Ullà ¹²⁶	1585. Establiment del batlliu de sac de 1/2 delme d'Ullà de notaris J.Corts. 1610. Capbreuació del batlliu de sac del priorat d'Ullà, comprat per execució de cort.
Puig, teixidor lli, S.Miquel de Fluvià	1682. Batlle de sac de part del delme de Caramany a Sant Miquel de Fluvià. ¹²⁷
Real, família de donzells ¹²⁸	1443-1604. Fontclara, Sant Feliu de Boada, Palau-sator, Sant Julià de Boada, Peratallada, Fontanilles i Sant Mateu de Verges per l'abat d'Amer.

¹²¹ ADG. C94: 30 de maig de 1738.

¹²² Les nones de març de 1368, Ramon Serni ven a Berenguer Moret el batlliu de sac de Viladasens per 100 sous. Encara el 20 de febrer de 1762, l'Almoïna del pa torna a fer establiment del batlliu a Pere Moret de Viladasens amb un cens anual de 3 lliures (AHG. Reial Hospici: 1527).

¹²³ Coneixem la seva existència per la venda, el 29 d'abril de 1672, del mas Oliveras de munt de Salitja i del batlliu de sac feta per Joan Güell i Padró, *agricola*, senyor útil del mas Güell de Rupjà i del mas Padró de Domeny, a Francesc Alrà, canonge de la seu, que actua com a tutor dels pubills Alrà de Girona, per 5703 lliures (AHG. Reial Hospici: 1733).

¹²⁴ Arxiu patrimonial Pagès d'Arenys d'Empordà. Pergamins: E1 (numeració actual donada per l'ACAE, que els ha catalogat). Contracte d'establiment de 27 de juliol de 1416, pel qual Joan Pagès, pagès, home propi del benefici de Santa Caterina de la seu de Girona, obtenia la batllia d'Arenys, amb obligació de recaptar tots els censos, fruits, rendes, ... i es retenia de 12 mesures, dues.

¹²⁵ Arxiu patrimonial Pasqual de Lladó. A més dels establiments, l'arxiu conserva una sentència de 1678 sobre els drets del batlle de sac de Lladó. Per raó de ser els col·lectors del delme, trobem dades d'anotacions del delme des de 1767 fins 1834. La possessió del batlliu de sac en l'enquesta adreçada als capellans del bisbat a ADG. C94: 1 de febrer de 1738. Com que la família Pasqual va incorporar el patrimoni Callabot de Vilanova de la Muga, i aquest obtenia la batllia de sac de Vilanova de la Muga per establiment de 1447 i confirmat el 1461, tenia els drets del batlliu de sac també de Vilanova de la Muga.

¹²⁶ Pagesos i després notaris d'Ullà. Arxiu patrimonial Ros de les Olives: patrimoni Perpinyà. *Llibre de notas ahont estan continuats los actes fahents de la heretat que poscheix lo honorable Joseph Ros Llogaya Vanover Ginesta y Perpinyà, situada en la parròquia de Ullà ...*, f. 54r-55v, 109r.

¹²⁷ AHG. M.Pastell, Not. Castelló, 1471 (1682): 19 de juny de 1682. L'acte és la presa de possessió dels béns de Francesca de Caramany i Junyent i del seu fill Josep de Caramany.

¹²⁸ J. BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, I, Barcelona, Ajuntament de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, 54-57.

PART I: SENYORS ÚTILS EN UNA SOCIETAT FEUDAL

	1476-1604. Palau-sator.
Ribot de Foixà	1633. Actuació en qualitat de batlle de sac de Foixà de la Pabordia d'agost de la seu de Girona. ¹²⁹
Roca de Fontajau, H.P. ¹³⁰	1217. Concessió de la batllia de Fontajau per sant Pere de Galligants. 1351,1598. Capbreuacions amb reconeixement del batlliu de sac.
Serinyà, pagès	1696. Actuació de batlle de sac de Vilanna per la capellania de la seu. ¹³¹
Sunyer de Serra de Daró	Batlliu de Serra i Cunyà. Després Puig i Carles.
Torrent, pagès, de Llorà	1696. Actuació de batlle de sac de Llorà per la capellania de la seu. ¹³²
Vallmanya,	Batlliu de sac del castell de Calonge. ¹³³
Viader, pagès de Galliners	1686. Establiment del batlliu de Galliners pel monestir de Sant Daniel de Girona. ¹³⁴
Vila i Olivet, pagesos, Borrassà	1509, 1555. 1673. Establiments del batlliu de sac de Borrassà. ¹³⁵

¹²⁹ ACG. Pabordia d'agost. "Notas fahents per la Pabordia del mes de agost de la cathedral de Gerona de los llibres de comptes de pabordrias en comú tretas".

¹³⁰ ADG. Llibre mestre Roca de la Barca, f. 7v, 30v i 31r.

¹³¹ ACG. Comptes de capellanies, 1675-1706, f. 187.

¹³² ACG. Comptes de capellanies, 1675-1706, f. 187.

¹³³ J. AYMAR, "Els Vallmanya, batlles de sac del castell de Calonge", *Estudis del Baix Empordà*, núm. 8 (1989), pàg. 139-148.

¹³⁴ Arxiu Viader de Parets. Patrimoni Viader de Galliners.

¹³⁵ A Borrassà hi havia el 1738 tres batlles de sac, un d'ells el tenia la casa Vila i Olivet, un altre, la casa Albert i l'altre, la casa Moy (ADG. C94: 9 d'abril de 1738). El 1555 es fa renúncia al batlliu de sac i torna a ser establert el 1673. Les referències a Arxiu patrimonial Bonal de Borrassà.

CAPÍTOL 2

LES PRESTACIONS FEUDALS DELS SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MASOS

Una vegada analitzada la condició jurídica, social i econòmica dels senyors útils i propietaris de masos, ens cal veure què suposa el pagament dels censos i prestacions d'origen emfitèutic o feudal per tal d'aproximar-nos a la taxa de sostracció feudal¹³⁶ que ens donarà una visió de la pagesia de mas, en tant que subjecte sobre la qual recau la renda feudal. Caldrà veure, però, més endavant, les direccions que prenia aquesta renda, cap als senyors directes, cap als partíceps del delme, però també, cap a aquests senyors útils que, en qualitat d'intermediaris, ja fos com a arrendataris del cobrament de drets, com a batlles de sac, o com a partíceps del delme, si és que no ho eren també com a senyors directes, alguns d'aquests pagesos de mas també participaven, durant els segles moderns, de la renda feudal. Aquesta visió serà estudiada més endavant en el capítol 4.

Ara ens detindrem, en primer lloc, a explicar quins eren els censos i les prestacions que es pagaven a la vegueria de Girona. És clar, la documentació utilitzada serà la proporcionada pels senyors (capbreus, llevadors), però també hi afegirem, la pràctica jurídica, derivada, sobretot, de la doctrina dels doctors, això seran especialment les sentències, però també unes altres pràctiques jurídiques, aquelles que contesten dubtes plantejats per la pràctica diària, a què els senyors directes, però també els útils, acudien sovint a doctors en drets, causídics o notaris, perquè els interpretessin el Dret (es tracta d'anotacions, curts tractats, sempre manuscrits, que servien de guia en plets i disputes), un dret que, sovint, les més de les vegades, es basava, tal

¹³⁶ Vid. per el concepte: G. BOIS, *Crise de féodalisme*, París, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1981², pàg. 349-364.

com acabem de veure, en els Costums de Girona i, sobretot, en la jurisprudència.

En aquest capítol seguim, majoritàriament, en el marc del domini de l'Almoïna del Pa, on ens adonarem de les diferències (fins i tot per una mateixa senyoria) entre els pagaments a què estaven obligats els vassalls envers els seus senyors directes i jurisdiccionals durant l'època moderna, amb les dificultats que això suposa a l'hora de generalitzar en matèria de drets i prestacions feudals. Quan sigui necessari, ja sigui per manca de documentació, o per poder confrontar el cas de l'Almoïna, introduïrem altres senyories i altres situacions. Més que grans generalitzacions, hem preferit acotar al màxim l'espai analitzat, d'aquí que la senyoria sigui l'espai òptim per a l'anàlisi que ens hem proposat.

S'ha dit que la renda feudal va disminuir a Catalunya al llarg de l'època moderna a causa, sobretot, de la conversió dels pagaments proporcionals a la collita en pagaments fixos.¹³⁷ A banda, és clar, del delme, que es mantindrà fins la seva abolició definitiva. Per què es va mantenir el delme i per què no es van mantenir les altres prestacions proporcionals a la collita és un tema central i és una qüestió que s'ha de resoldre si volem entendre la posició de senyors útils i senyors directes durant l'època moderna. Sovint s'ha parlat del triomf del domini útil sobre el directe, i aquesta realitat comprovada per altres geografies, també sembla repetir-se a la vegueria de Girona. Amb aquesta hipòtesi de partida comencem aquest capítol.

TIPOLOGIA DE LES PRESTACIONS

L'Almoïna del Pa de la Seu va ser fundada el 1228 per Arnau Escala, i en els segles posteriors augmentà les rendes amb noves dotacions; d'aquesta manera ens trobarem unes rendes originàries del segle XIII fins a d'altres del segle XVIII. L'anàlisi, per a l'època moderna, de l'origen de les prestacions pageses és una feina difícil, molt més quan els drets derivats de la cessió

¹³⁷M. DURÁN, "La llarga davallada de la renda feudal a Catalunya: un exemple", *Homenatge a Jordi Nadal*, I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1999, pàg. 412-421 i "Cataluña bajo el reinado de Felipe II: una economía en transformación", L.A.RIBOT (ed.), *La monarquía de Felipe II a debate*, Madrid, Sociedad Estatal para la conmemoración de los centenarios de Felipe II y Carlos V, 2000, pàg. 293-294.

emfitèutica (senyoria directa) acostumen a solapar-se amb els pròpiament feudals (jurisdiccionals, sobretot). No obstant això, sembla oportú de seguir la tipologia proposada en el seu moment per E. de Hinojosa (1905)¹³⁸ i posada al dia per G. Feliu¹³⁹ -- tot i la dificultat de discernir sobre l'origen d'aquests drets i de traslladar en els segles XV, XVI, XVII i XVIII allò que caracteritzarà les discussions i debats vuit-centistes¹⁴⁰ --, més que optar per altres classificacions, com les que agrupen les prestacions segons si es tracta de prestacions en treball, en diner o en espècies, encara que sigui més operatiu a l'hora de calcular la taxa de sostracció.

Disposades d'aquesta manera les prestacions pageses, segons el seu origen, són les següents:

1. Les derivades de la senyoria jurisdiccional; si bé econòmicament els drets derivats de l'exercici de la senyoria jurisdiccional (a mesura que avancen els temps moderns) no són en excés gravosos per a la pagesia, no han de ser negligits, encara que l'Almoina del Pa, en aquest cas, només els exerceixi a la baronia de Brunyola, Fonolleres i Gaüses.
2. Els drets privatis, derivats de la senyoria territorial, bàsicament drets de "fàbrica" o ferreria a Brunyola i els molins a Gaüses.
3. Derivades de la senyoria directa, que és el principal component econòmic de la renda feudal, de les terres i els masos establerts en emfiteusi, de les entrades, censos i lluïsmes percebuts; igualment, per bé que de manera progressiva es converteixen en pagaments monetaris les prestacions personals a efectuar en les terres senyorials.
4. En darrer lloc, i no de menor importància, el delme que l'Almoina percep en alguns pobles del domini, amb cotes i proporcions molt desiguals.

¹³⁸E. de HINOJOSA (1905), *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, Pamplona, Urgoiti Editores, 2003. Edició de M. Peset. L'editor i autor del pròleg s'hi refereix a la pàgina LXXVIII, per mostrar la seva vigència.

¹³⁹G. FELIU, *El funcionamiento del régimen señorial a l'Edat Moderna. L'exemple del Pla de l'Urgell*, Lleida, IEI, 1990, pàg. 19-63.

¹⁴⁰Vegeu les crítiques al respecte de N. SALES, *Els segles de la Decadència. Segles XVI-XVII, Història de Catalunya* dirigida per P. Vilar, Barcelona, Eds. 62, 1989, pàg. 134-136.

Quant a la geografia de les prestacions, segons els arrendaments dels drets senyorialis del 1776, just quan l'Almoina del Pa passa a formar part del Reial Hospici de Girona, l'Almoina del Pa cobrava rendes arreu de la geografia gironina. Trobem que percebia censos, en diner o en espècies, i tasques a Aiguaviva i Estanyol, Cassà i Campllong, Celrà i Medinyà, Fonolles, Fornells, Llambilles i Palauborrell, La Pera i Sant Pere Pescador. Censos i delmes a Borrassà, Caldes, Llagostera i Franciac, Gaüses, Brunyola, Sant Dalmai i Sant Martí Sapresa. Censos, delmes i tasques a Viladasens. Terçons de delme a l'Armentera, Navata, Sant Pere Pescador, Vilaür i Vilobí. Delmes a Felines, Marenyà, Tor i Santa Llogaia de Terri; i disposava del monopoli dels molins de Gaüses.

Prestacions derivades de la senyoria jurisdiccional

L'exercici del poder coactiu i coercitiu, l'imperi, no pot ser negligit si es vol entendre la base de l'engranatge del sistema feudal, fins i tot a l'època moderna.¹⁴¹ Encara que el domini de l'Almoina sigui ampli, la jurisdicció, i encara amb nivells diferents, només l'exerceix en tres llocs: Brunyola, Gaüses i Fonolles. No podem oblidar que el poder coactiu i coercitiu es troba en la base de la percepció d'aquestes rendes. De fet, en un estadi original, és aquí on hem de buscar la base de la senyoria; els altres drets provenen de l'exercici de la senyoria directa.

El castell de Brunyola és incorporat al patrimoni de l'Almoina del Pa per llegat testamentari efectuat el 14 d'agost de 1292 per Guillem Gaufred, clergue i tresorer de la Seu de Girona, que, prèviament, l'havia comprat a Ramon de

¹⁴¹E. de HINOJOSA, *Op. cit.*, pàg. 101-107; M.T. FERRER, "El patrimoni reial i la recuperació dels senyories jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV", *Anuario de Estudios Medievales*, 7, (1970-1971), pàg. 351-491; V. FERRO, *El Dret Públic català. Les institucions a Catalunya fins el Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, pàg. 139-144; J.M. PONS GURI, *Recull d'estudis d'Història jurídica catalana*, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, pàg. 99-115, 117-143, 339-352; C. CUADRADA, "Sobre el mer i mixt imperi als senyories de la Catalunya Vella (segle XIV)", *Mayurqa*, 22, I, (1989), pàg. 199-211; N. SALES, *Els segles de la Decadència. ...*, 1989, pàg. 153-180; J. CODINA, J. FERNÁNDEZ TRABAL, "Una baronia feudal en l'Edat Moderna. Corbera de Llobregat, 1566-1734", *Estudis d'Història de Corbera de Llobregat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pàg. 21-189. Per un estat de la qüestió, A. MUSI, *Il feudalesimo nell'Europa moderna, ...*, pàg. 45-95, on a la jurisdicció se li dona un pes que no se li havia donat, per exemple, en un altre assaig de definició del feudalisme d'època moderna, R. AGO, *La feudalità in età moderna*, Roma-Bari, Laterza, 1994.

Cabrera el 1282. Un segle després, l'1 de març de 1381, l'Almoïna adquireix els mer i mixt imperi o drets per aplicar l'alta i baixa justícia a l'infant Joan. D'aquesta manera, el paborde de l'Almoïna podia executar fins penes de mort, simbolitzades en les forques que s'alçaven dins la contrada, i tenim documentada una mutilació de membres de 1433.¹⁴² En aquesta situació restarien fins 1550, quan el lloctinent del batlle general de Catalunya, en nom del rei, pren possessió del mer i mixt imperi. És un exemple de recuperació, parcial, d'una part dels drets per part de la corona, ja que l'Almoïna mantindria, durant els segles moderns, la baixa i la mitjana justícia.¹⁴³

A Gaüses, l'Almoïna del Pa exerceix la jurisdicció civil, amb mer i mixt imperi, per la donació feta per Berenguer, comte d'Empúries, el 7 dels idus de juliol de 1274; per ella pot imposar penes corporals i pecuniàries, amb la salvetat que l'alta justícia, és a dir, la imposició de penes que impliquessin la mutilació o trencament de membres i fins la pena de mort, se la reservava el comte d'Empúries, atès que Gaüses formava part integrant del seu comtat. El lloc de Gaüses, integrat dins la batllia de Verges, formava part de la corona; però el comte d'Empúries, entorn de 1670, mantenia el dret de lluir i quitar.¹⁴⁴

A Fonolleres, l'Almoïna del Pa detenta els mateixos graus de jurisdicció que a Gaüses, i l'alta justícia també quedava reservada al comte d'Empúries. La jurisdicció de Fonolleres fou comprada per l'Almoïna del Pa, el 29 de març de 1370, a Francesc de Palol, que la tenia com a hereu per via materna de Berenguer de Terrades que, al seu torn, l'havia obtinguda de Ponç Hug,

¹⁴² Sobre els senyors altjusticiers, N.SALES, *Senyors bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII*, Barcelona, Empúries, 1984, pàg. 72-87.

¹⁴³ La informació bàsica sobre la jurisdicció del castell de Brunyola es troba a l'AHG. Reial Hospici. Capbreus Brunyola, Caldes de Malavella, Vall d'Aro. 120-bis, *Llibre de diferents instruments autèntichs fahents per la jurisdicció, domini de las ayguas de todas las baronias de la present Almoyna y diferents capbreuacions y cartas precàrias y altres títols de la baronia de Bruñola*, que serveix de base per la monografia d'E.C. GIRBAL, *El castillo de Bruñola. Memoria histórica*, Girona, 1885. Els autors de *Els Castells catalans*, III, Barcelona, 1971, pàg. 371-379, segueixen l'obra d'E.C. Girbal. La compra de la jurisdicció l'any 1381 i la recuperació de Martí l'Humà, així com la lluçió de 1557, es troben a M.T. FERRER, "El patrimoni reial i la recuperació dels senyories jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV", ..., pàg. 481.

¹⁴⁴ AHG. Reial Hospici. Capbreus Gaüses. 183, *Aranzel o llibre de arxivació de la Almoyna per lo concernent y tocant al calaix de Gahusas*, ff. 51, 53-56, 59-62, 99-103. A *Els Castells catalans*, II, Barcelona, 1967, pàg. 613, pràcticament no es diu res. El dret de lluir i quitar del comte d'Empúries a BC. Ms. 514, B.J. LLOBET, *Índice, declaración y addición de la erección, antigüedad, excelencias y grandezas del condado de Empurias ...*, s.XVIII, 150v.

comte d'Empúries, el 7 dels idus de novembre de 1287. Fonolleres, com a part integrant de la batllia d'Ullastret també havia acabat per revertir a la corona, el comte d'Empúries, però, encara conservava el dret de lluir i quitar.¹⁴⁵

Així, doncs, els diferents graus de la jurisdicció de què disposava l'Almoïna en època moderna procedien de la desmembració del poder reial,¹⁴⁶ però també de la pèrdua de pes de la noblesa catalana, si bé en el cas del comtat d'Empúries i de la corona, més tard, es farà reserva de l'alta justícia. En època moderna, doncs, l'Almoïna no exercia l'alta justícia, aquesta era reservada a la corona i al comte d'Empúries.¹⁴⁷

Les atribucions del paborde de l'Almoïna en aquests llocs les coneixem pels capbreus i, també, per les preses de possessió de Brunyola (1532) i Fonolleres i Gaüses (1755). Aquest cerimonial s'iniciava quan el paborde, després de rebre els signes d'autoritat i de propietat, la vara i les claus, que li corresponien, davant del poble congregat, nomenava els seus oficials: el jutge, el batlle encarregat de la justícia menor i també del cobrament dels rèdits (aquí hi ha identificació entre batlle-justícia i batlle de sac), el notari en el cas de Brunyola, el nunci, i altres agents senyorials. Tot seguit, els homes del lloc reconeixien, en qualitat d'homes propis, el paborde com el seu senyor. L'acte seguia amb la publicació d'una crida en què es referien obligacions com la de tenir condrets els camins; prohibicions com les de blasfemar, de caçar (a Brunyola la prohibició afecta la cacera de perdus i faisans, repetida el 1532 i el 1581) amb pena de 30 dies de presó als contraventors a la norma a Fonolleres i Gaüses, d'arrencar termes i, a Brunyola, es prohibeix de contractar cap escriptura fora del notari de la

¹⁴⁵ AHG. Reial Hospici. Capbreus Marenyà, Fonolleres (180-1, *Aranzel o llibre de arxivació de la Almoïna per lo calaix de Fonolleras en lo qual se trobaran descrits per números tots los instruments* ..., ff. 146-146, 148-149, 404-412 i ss, 1052-1054 i 2025-2031). A *Els Castells catalans* ..., I, pàg. 761-766, hi ha poca precisió. El dret de lluir i quitar en mans del comte d'Empúries a BC. Ms. 514, B.J. LLOBET, *Índice, declaración y addición de la erección, antigüedad, excelencias y grandezas del condado de Empurias* ..., s.XVIII, 150v.

¹⁴⁶M.T. FERRER MALLOL, *Op. cit.*

¹⁴⁷ Sobre l'aplicació del mer imperi en jurisdiccions reials i baronials, vid. J. TORRUELLA (coord.), *Inventaris i catàlegs dels fons de l'administració reial i senyorial: corts del batlle de Sabadell, comarca i foranes (1347-1795)*, Sabadell, Arxiu Històric de Sabadell, 2002.

CAPÍTOL 2: LES PRESTACIONS FEUDALS DELS SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MASOS

baronia amb pena de 10 lliures per cada contracte (una manera de controlar les transaccions del domini útil i, per tant, el cobrament dels lluïsmes i dels censos); d'altra banda, a Brunyola, es recorda l'obligatorietat del viafós, és a dir, acudir en auxili del batlle a so de corn, i també la prohibició de tenir aplecs i portar armes. Tot plegat anava acompanyat de penes pecuniàries i també de presó, de les quals l'Almoïna disposava a cada lloc. A Fonolles, el 1370, en la presa de possessió es fa relació de "grions de ferro [...] y una biga de fusta, en la qual biga los presoners que captúran acostúman posar y lo posa en possessió de un bastó ab correjes per vapular, fustigar y açotar aquells que segons son crim deuen ésser castigats"; el 1755, s'esmenten, encara, "seps ab pany y clau". A Gaüses, només es fa menció que es troba en la casa del delme, "en la qual és la presó". També a Brunyola, en l'inventari de 1532, "en la sala demont" hi havia "tres grillons de ferro i una cadena de collar de ferro". Sabem que, al 1538, l'Almoïna disposava d'una presó a la ciutat de Girona, a la casa de l'Almoïna, on acabarà per centralitzar també la cúria dels llocs de Brunyola, Fonolles i Gaüses.

En funció de la jurisdicció sobre aquests castells, els vassalls de l'Almoïna devien una sèrie d'obligacions al seu senyor. No obstant això, havien quedat alliberats dels serveis militars que pertocaven als vassalls de castells termenats segons el costum *De iuribus castrorum terminatorum* (host, cavalcada, obres, guaites i bades): els de Fonolles, el 6 de les calendes d'abril de 1290, havien obtingut de Ponç Hug, comte d'Empúries, l'exempció dels serveis d'host, cavalcada, tolta o questia i també de serveis al castell (no sabem si en aquell moment estava enderrocat); els de Gaüses, com la resta de castells termenats sota jurisdicció eclesiàstica radicats en el comtat d'Empúries, eren definits d'aquests serveis el 6 de les nones de març de 1303; sembla ser que els pagesos-vassalls de Brunyola devien tenir la mateixa sort. A Sant Pere Pescador, l'Almoïna compra la jurisdicció del lloc el 1731 als Caramany, els homes propis durant els segles anteriors havien estat obligats a "prestar host y cavalcada, pau y guerra [...] y en temps de guerres [...] havían de fer badas y guaytas segons los hòmens propis fer deuen", com llegim en capbreus de 1564 i de 1688; a partir de l'adquisició de la jurisdicció per part de l'Almoïna aquestes obligacions desapareixen dels capbreus.

Tot i això, en capbreus de Brunyola del segle XVIII trobem pagaments per "obres" i per "dret de castellania", convenientment reduïts a censos monetaris, només, però, com a mesura de gràcia del paborde. Així, per exemple, Pau Formiga confessa l'obligació de pagar 4 sous el 1470 per "obres" i per

"dret de castellania [...] tots anys, en lo die o festa de Nadal del senyor: dos gallinas, una quartera vella de civada [...], tres mitjas quarteras de vi, a saber, la mitat del millor y la altre mitat del menor, quatre ous, un feix de palla que lo puga portar un home y una rasa de cols, per rahó dels quals censos de castellania pagaré solament lo dit beneplàcit del referit Il·lustre senyor pabordre [...] tots anys en dit die o festa de Nadal del senyor sis sous barc. [...], ab exprés pacte que en cas que en alguns temps ell dit il·lustre senyor pabordre o los successoris pabordres en dita pabordria no volguessen estar a dita reducció dega jo, dit confessant, y mis successors [...], ipso facto, pagar-li los expressats censos de castellania sens poder may oposar".¹⁴⁸

L'origen d'aquests drets s'ha de buscar en el desenvolupament del càrrec de castlà que, durant temps, ostentà la família Vilademany i que havia incorporat l'Almoïna.

D'altra banda, queden reminiscències de velles prestacions d'origen militar, i no únicament en els llocs de castells termenats, en l'obligació d'albergues i fogasses cavallerils.¹⁴⁹ Certament, aquestes obligacions s'han convertit, en la majoria dels casos, en censos monetaris; així, Bartomeu Batlle, batlle de sac d'Estanyol, reconeix el 1536 que està obligat "per tascas y tots agressos y per una alberga de dotse soldats que antigament se fèyan, trenta dos sous en la festa de Nadal". D'aquesta situació podríem posar altres exemples, com els Brascó de Borrassà, batlles de sac també, que havien reduït l'alberga el 1333

¹⁴⁸AHG. Reial Hospici. Capbreus Brunyola, Castanyet. 105, *Capbreu de 1758 y següents del veynat de Armadans y castell de Brunyola*, fols 390-391. Sobre els castlans de Brunyola, *Castell catalans*, ..., III, pàg. 371-373. Encara en un capbreu de 1530 es llegeix: "per rahó de la castllania del castell de Brunyola que antes tenia y posseïa lo senyor de Vilademany [...] 6s. barc.", (AHG. Reial Hospici. Capbreus Brunyola. 108, *Llibre 2on. d'arxivació*, fol. 1515.

¹⁴⁹P. BONNASSIE, *Catalunya, mil anys enrera*, Barcelona, Eds. 62, 1981, pàg. 50-52; M.T. FERRER MALLOL, *Op. cit.* pàg. 361.

al pagament anual de 17 sous. No es tracta, però, d'una prestació exclusiva dels batlles de sac, com veiem en capbreus de la Vall d'Aro de 1534, on Guerau Barraquer del Vilar de Santa Cristina, home propi, està obligat a 5 fogasses cavallerils, i Antoni Cateura, també del mateix lloc, reconeix estar obligat a vuit fogasses. Amb tota probabilitat les conversions d'aquests pagaments s'haurien produït en època baixmedieval, no disposem però ni de cronologies de la seva imposició, ni tampoc de la seva conversió en pagaments fixos.¹⁵⁰

Val la pena destacar que en prendre possessió dels llocs, el paborde de l'Almoina nomenava els oficials, entre aquests, el més important era el batlle. Cal diferenciar aquest batlle, encarregat de la justícia i *alter nos* del paborde en els territoris de la seva jurisdicció, del batlle de sac, aquest darrer exclusivament dedicat al cobrament de les rendes per cadascun dels senyors directes del lloc. De manera que, de batlle només n'hi havia un a cada parròquia o batllia, mentre de batlles de sac n'hi podia haver tants com senyors directes o perceptors del delme hi hagués a cada parròquia. Una altra diferència entre els batlles i els batlles de sac, a banda els batlles naturals (els quals eren concedits a famílies de manera hereditària -o als possessors del mas?-), és el cas dels Moragas de Navata, per exemple, dins el vescomtat de Rocabertí), els batlles tenien un nomenament que solia ser per un període triennal, mentre els batlles de sac tenien establert l'ofici amb l'establiment del mas, per tant, era a perpetuïtat. Un dels pols d'enfrontament, ho veurem més endavant, entre senyors i universitats, durant els segles XVI i XVII, consistirà en l'intent de la universitat de proposar una terna d'entre la qual el senyor i baró del lloc escollís el batlle, era una manera de prendre part

¹⁵⁰Les referències a AHG. Reial Hospici. Capbreus de Sant Pere, Fonolles, Viladasens.180-bis, *Llevador dels censos de Fonolles* (1783) i 180-tri, *Llevadors de Fonolles* (1783); capbreus de Caldes de Malavella, Vall d'Aro, 232-bis, fol. 193. L'alberga era un d'aquells drets previstos en el capítol 10 de la sentència arbitral de Guadalupe que els pagesos podien redimir en el cas de presentar proves documentals en el termini de cinc anys des del moment de la promulgació de la sentència que provessin haver estat introduïts amb "cautela e deceptió": a aquests pagesos no els va ser possible. Fora del domini de l'Almoina, tenim dades relatives a la reducció d'alberga efectuada per l'abat de Sant Pere de Galligants al mas Roca de Fontajau el 1320, ADG. Llibre mestre Roca de Fontajau, f. 7. La derogació del dret d'alberga a Andorra per part del bisbe d'Urgell no es produiria fins 1466, això sí, de manera general per a tota la vall, S. VELA, *Diplomatari de la vall d'Andorra. Segle XV*, IV, Andorra, Govern d'Andorra, 2002, pàg. 328-331.

en el nomenament del principal oficial del baró a la universitat. En altres àmbits geogràfics, és el cas de les Gavarres,¹⁵¹ en època baixmedieval el batlle hauria assumit les dues funcions. No sabem les raons de la diferenciació de funcions, ni quan es va portar a terme aquesta divisió que, a l'època moderna, sembla que és ben nítida. Podem suposar, però, que la dualitat de batlles obeeix a la seva diferent funció: el batlle amb funcions judicials i de representació baronial troba la seva originària funció en el desenvolupament de la jurisdicció, mentre els batlles de sac la troben en el desenvolupament de la senyoria directa, i com que aquesta està molt repartida, d'aquí la varietat de batlles de sac. Això explicaria també que, en alguns casos, quan hi ha coincidència entre jurisdicció i senyoria directa en un mateix baró, el batlle assumeixi les dues funcions.

Prestacions derivades de la senyoria territorial

Únicament en el cas del castell de Brunyola els capbreus fan referència al dret de "fàbrica" (fàbrega o farga). S'ha discutit molt si aquest tipus de prestacions eren derivades de la jurisdicció o bé eren drets privatis del senyor. Sobre l'origen d'aquestes prestacions no hi ha unanimitat en la historiografia. E. de Hinojosa¹⁵² considera que vénen derivades del monopoli senyorial que el senyor exerceix sobre la farga, el molí, el forn, etc.; per contra, J. M. Pons Guri¹⁵³ considera que "no eren res més que la conseqüència de jurisdicció com a destret de la baronia"; V. Ferro¹⁵⁴ ha vingut a aclarir les coses quan escriu: "cal no confondre [...], la facultat d'obligar els veïns a servir-se del molí, el forn, la fleca, la taverna, la notaria, etc. de destret (o distret) -dits també per això "forçats"- amb la d'impedir que es posés un altre establiment d'aquesta mena al mateix terme, facultat derivada del dret a establir-ne o a autoritzar-ne la creació, reconegut als titulars de la jurisdicció civil". Sigui com sigui, en el domini de l'Almoïna, per el període analitzat, era de poca importància.

¹⁵¹E. MALLORQUÍ, *Les Gavarres a l'Edat Mitjana. Poblament i societat d'un massís del Nord-Est català*, Girona, CCG edicions/AHR/ILCC, 2000, pàg. 86-87.

¹⁵²E. de HINOJOSA, *Op. cit.*, pàg. 94-98.

¹⁵³J. M. PONS GURI, *Recull d'estudis ...*, 1989, pàg. 345.

¹⁵⁴V. FERRO, *Op. cit.*, pàg. 142.

Aquest dret afectava els masos. Així, segons el capbreu d'11 de maig de 1530 efectuat per Antònia Pladevall, propietària del mas Pladevall, "àlies del Molí", amb la seva filla i el marit d'aquesta, Joan Orta, "àlies Pla", aquella ve obligada pel mas Pladevall al dret de "fàbrica", pel qual ha de pagar, per Sant Pere i Sant Feliu, una quartera de blat a mesura d'Anyells,¹⁵⁵ i al ferrer, "que farà la servitut en dita fàbrica", una quartera d'ordi, una quartera de civada i una quartera de vi del millor en el temps de trescolar; de la mateixa manera, per raó del mas Balaguer, unit a l'anterior, s'obliga al pagament de mitja quartera de civada i 4 diners per vi a l'Almoina, i mitja quartera de civada, una quartera de vi i un cofí de carbó al ferrer.¹⁵⁶ No sabem, encara que és de suposar, si aquestes prestacions anaven en funció de la superfície del mas: el mas Pladevall capbreva més de 100 vessanes a l'Almoina i el mas Balaguer tan sols 30.

A Sant Dalmai, també a la baronia de Brunyola, en el capbreu fet per Francesca Ferrer, senyora del mas Ferrer, el 24 de gener de 1764, es reconeix una prestació a l'Almoina i al ferrer, per separat, per la feina de llossar les eines: "a l'Almoyna, com a senyora de la fàbrica de Sant Dalmay, sempre que hi hage ferrer que fasse la servitut de aquella, una mitgera ordi y quatre diners per vi, y al dit ferrer altre mitgera ordi, una quartera vi y un cofí de carbó; y lo dit ferrer nos deu llausar sens que se li pòrtia altre cosa".¹⁵⁷

D'altra banda, tot i la propietat senyorial de molins a Brunyola o a Sant Martí Sapresa, els pagesos d'aquests llocs no venien obligats a cap mena de prestació. No sabem si era explícita o consuetudinària l'obligació d'anar-hi a moldre. Aquests molins eren establerts a pagesos del lloc, per la qual cosa

¹⁵⁵ Anyells, veïnat de Corçà, on s'hi feia un important mercat durant l'Edat Mitjana, que acabarà per donar nom a la mesura, E. MALLORQUÍ, "La vila de Monells, del segle IX al XII", *Estudis del Baix Empordà*, 18 (1999), pàg. 44. El 1585, quan es va fer la conversió: una quartera d'Anyells era l'equivalent a 0,5 mitgeres, d'on una mitgera d'Anyells equivalia a 4 quartans, 3 quarterons i 7/12 de quarteró de Barcelona, A. SIMON, "Pesos i mesures de l'Empordà en el segle XVI", dins *Jornades d'Història de l'Empordà. Homenatge a J. Pella i Forgas*, Girona, Patronat Francesc Eiximenis, 1987, p. 199-200.

¹⁵⁶ AHG. Reial Hospici. Capbreus Brunyola. 108, *Llibre 2on. d'arxivació*, fols. 1515 i 1520; en capbreus de 1770 es repeteixen les mateixes disposicions (Capbreus Brunyola i Castanyet. 105, *Capbreu de 1758 y següents del veynat de Armadans y castell de Brunyola*).

¹⁵⁷ AHG. Reial Hospici. Capbreus Brunyola, Castanyet. 116, *Capbreu fet en 1756 y següents de sant Dalmay, baronia Brunyola*, fol. 88r.

prestaven un cens anual: Pere Horta del molí paga el 1666 "un quartó de cera mentres que sían conduhits y mòlian", i Joan Parés, per dos molins a Sant Martí Sapresa, el 1768 pagava un quartà de castanyes per Tots Sants per un molí, i per l'altre, 3 sous.¹⁵⁸ En canvi, els molins de Gaüses eren arrendats en subhasta pública, cada tres anys, amb la resta dels drets senyorials del lloc.

Resten encara, durant l'època moderna, les prestacions en treball, prestacions que tenen el seu origen en les feines a què estaven obligats els pagesos vassalls en les terres de la reserva senyorial. Desapareguda aquesta i cedides les terres que la conformaven en establiments emfitèutics, persisteixen durant els segles XVI, XVII i XVIII, per bé que molt sovint es facin efectives en diner. A Sant Pere Pescador, a mitjan segle XVIII, la jova i la tragina es pagaven a 6 sous, la veremada, la podada i la femada a 2 sous, la cavada a 4 sous, i la tirada quan era amb animal a 4 sous, i a 2 sous quan era sense animal. No sabem si aquesta commutació de les prestacions en treball era el resultat del pacte i el costum entre els cobradors de drets i els pagesos, o si hi havia un acte notarial entre la pagesia afectada i el senyor respectiu.¹⁵⁹ Pel que sembla, s'hauria optat per la primera versió, tota vegada que els capbreus del segle XVIII segueixen anotant el reconeixement de les prestacions en treball. Als pabordes de l'Almoïna, i a d'altres senyors, és el cas dels Caramany a Sant Pere Pescador, tenir les prestacions anotades en el capbreu els possibilitava, en cas de necessitar aquestes jornades en treball, d'obtenir-les; els pagesos, si no es deia el contrari, les pagaven religiosament, que, pel que sembla, s'ajustaven a la meitat de la soldada que es pagava per un jornal.

En el cas del castell de Brunyola, i en això hi ha continuïtat en capbreus del segle XVI i del XVIII, s'especificava on calia efectuar aquests treballs, cosa que sembla indicar la seva efectivitat. Així, Pere de Bernat d'Estanyol, el 1535, "fa jovas a ops de la coromina que la Almoyna té en dita parròchia

¹⁵⁸ AHG. Reial Hospici. Capbreus de Brunyola. 109, *Llibre 3r d'arxivació*. Capbreus Brunyola, Castanyet. 118, *Capbreu de 1757 y següents de sant Martí Çapresa, baronia Brunyola*.

¹⁵⁹ De tota manera, devia ser costum perquè en un *Tractat de capbrevar* del mateix període, la femada també queda reduïda a 2 sous, la trillada si és amb animal a 4 sous (Arxiu de la Ciutat de Girona. XXI.I. Núm. 14).

sempre que serà menester, y treginas y batudas conforme los demás hi són obligats"; i el 1758, Agnès Fontbernat, probablement descendent de l'anterior, reconeix l'obligació de fer "juntas, traginas y batudas necessàries a obs de la coromina".¹⁶⁰ En altres casos, s'especifica que es fan per la possessió dels molins de Sant Dalmai, i a les prestacions habituals afegeixen "sempre que se nos mània per ell [el paborde] o part", amb un to ambigu que donava peu a l'arbitrarietat. És clar que la majoria d'aquestes prestacions només es podien fer "mentres que tinga animals", com trobem repetit en més d'un capbreu.

L'Almoïna del Pa també tenia drets sobre les pastures, com en tenia sobre els recs i molins. Segons havia quedat estipulat a l'Usatge "Stradas", els senyors venien obligats a cedir l'empriu, a canvi, com trobem a Sant Martí Sapresa el 1768, del pagament de dos ous per Pasqua, o de formatges, com trobem en el capbreu de 1668 de Borrassà.

D'altra banda, no hem de buscar en el domini de l'Almoïna, durant l'època moderna, ni fogatges, ni quísties, ni cap mena de prestació monetària sobre cases o focs, ja que per una constitució de Pere I, de 1210, els homes d'església quedaven eximits de la quístia que els pogués ser exigida pels senyors de castells termenats. A aquesta disposició s'afegia l'exempció atorgada el 6 de les nones de març de 1303 pel comte d'Empúries a tots els homes d'església del seu comtat. Aquesta situació contrasta amb la que presenten altres estudis on, en terres de baró laic¹⁶¹ i eclesiàstic,¹⁶² trobem la presència de la quístia; així, M. Duran en localitza a l'Alt Urgell, el Tarragonès i la Conca de Barberà, però no en troba al Baix Empordà.¹⁶³

¹⁶⁰AHG. Reial Hospici. Capbreus Brunyola. 108, *Llibre 2n d'arxivació*, fol. 1508; Capbreus Brunyola, Castanyet. 113-2, llevador d'Estanyol.

¹⁶¹M.J. CASTILLO, *Argentona i Vilassar a cavall de dues èpoques*, Argentona, l'Aixernador, 1990, pàg. 292; G. FELIU, *El funcionament del règim senyorial ...*, pàg. 27-29; E. SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmentà 1580-1729*, Barcelona, Crítica, 1988, pàg. 109, 113; sobre la quístia a la baronia de Ciutadilla, E. SERRA, X. TORRES, "Catalunya vella i Catalunya nova a l'època Moderna. El règim feudal català a través de les baronies de Plegamans i Ciutadilla (segles XV-XVII)", E. SARASA, E. SERRANO, (eds.), *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica*, I, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1993, pàg. 347-349.

¹⁶²Per exemple, a Andorra en el segle XV, S. VELA, *Op. cit.*, pàg. 409-410, 45-458.

¹⁶³M. DURAN, *Renda i producció agrària (s. XVI-XVIII) a Catalunya: l'Alt Urgell, el Tarragonès, la Conca de Barberà, el Baix Empordà*, Tesi doctoral, UAB-Lletres, 1984, pàg. 677-678. Fins i tot en glosses dels segles XVII i XVIII als Costums de Girona, els

Prestacions derivades de la senyoria directa

Per raó de la senyoria directa, que, com veurem, no es correspon amb la jurisdicció, amb l'excepció dels casos de Brunyola, Fonolleses i Gaüses, l'Almoina del Pa obté uns ingressos gens negligibles, sobretot allà on manté les prestacions proporcionals a la collita i les fa efectives, encara que al llarg del període analitzat, i ja amb anterioritat, s'experimenta un procés de conversió d'aquests pagaments en quantitats fixes, monetàries o en espècie.

Que no cal esperar a la sentència arbitral de Guadalupe de 1486 per trobar canvis en la condició jurídica de la pagesia i millores en les prestacions a efectuar, ja sigui reduccions de prestacions proporcionals a la collita, ja sigui commutacions de prestacions proporcionals en quantitats fixes, en diner o en espècie, ho podem comprovar amb la sola lectura de registres documentals. Posem algun exemple. El fons patrimonial Cruïlles de Peratallada, que ha conservat més d'un miler de pergamins, permet una aproximació simple i senzilla. Ja els anys 1303, 1310, 1315 i 1319, trobem reduccions de delmes, tasques i braçatges efectuats per la Pabordia de Fortià en parcel·les de terra de Fortià i de Riumors, i encara el 1344. El 1356 és el torn del priorat de Santa Maria de Lladó que redueix tasca en terres d'aquest lloc. I és a finals del segle XIV quan el mas Rufí de Bescanó aconseguirà de redimir la condició d'homes propis i solius, així com deixar d'estar sotmesos als mals usos, com recordaran en capbreus de 1585, 1606 o 1620; el mas Mayoies de Vilobí d'Onyar, el 1390, esdevindrà franc d'intesties, eixorquies i cugucies, tot i reconèixer la condició d'homes propis. Encara el 1401 serà el torn del mas Palahí de Riudarenes, sota domini directe del senyor de la Roqueta i d'Esparra, que aconseguirà deslliurar-se de la condició de remença pel preu de 25 lliures.¹⁶⁴ La mostra pot ser considerada suficientment significativa. Allò que interessa assenyalar és que no hi havia impediments per millorar les

comentaristes en referir-se a la quística diuen no saber amb certesa el seu significat, vid. L'edició dels *Costums de Girona* de Tomàs Mieres preparada per A.Cobos, Girona, AHRCG/CCG, 2001, pàg. 160 i 262.

¹⁶⁴El 1994, juntament amb S.Soler, vam procedir a fer una catalogació de l'arxiu patrimonial de la família Cruïlles dipositat en aquell moment a Aiguablava, els registres i una còpia dels microfilms d'aquest fons es troben a l'ACBE i a l'AHG, i corresponen als següents números: 217, 942, 955, 957, 968, 974, 826, 966, 981, 1003, 1156 i 1165. Actualment el fons es troba dipositat a l'ANC.

condicions de la pagesia, com tampoc n'hi havia per reduir prestacions i fins per alliberar-se de la remença.¹⁶⁵ És clar que calia disposar d'algunes lliures per poder destinar a aquest fi; ni tots els pagesos podien fer-ho, i aquí torna a ser cabdal recordar la diferenciació pagesa, i també i molt especialment entre la pagesia de mas, ni tampoc tots els senyors estaven disposats a permetre'ls-ho. És aquest joc de forces entre senyors i pagesos que, potser, valdria la pena d'estudiar: per què uns pagesos sí i uns altres no? o per què unes senyories sí i unes altres no? o és que hi havia més uniformitat en les senyories i per tant podem parlar d'un comportament uniforme dels barons?

Les motivacions de part de l'Almoïna per avenir-se a aquest procés de reducció o commutació són explicitades en més d'un capbreu, en aquests o en altres termes semblants, "per quant a la exacció dels egressos hi solia haver rinya" es diu en un capbreu de 1668 de Borrassà, o "attenent [...] que és més útil [...] reduhir las ditas taschas a un cert y determinat cens pagador en un sol dia y ab una sola paga que no estar ab la indiferència o incertesa de cobrar aquellas", com es diu en un capbreu de Brunyola de 1761.¹⁶⁶ Facilitar el cobrament i evitar el frau pagès sembla haver estat la filosofia de l'Almoïna, malgrat que amb això pogués experimentar una disminució de la renda.

Les prestacions més habituals són la tasca, el braçatge i la calcatura, o la tercera part de la calcatura, que sembla haver estat la norma habitual a la vegueria de Girona i que difereix d'altres zones estudiades. Així, per exemple, M. Duran no ha documentat la presència de la tasca ni a la Conca de Barberà ni al Tarragonès, i el braçatge i la calcatura només els troba al Baix Empordà.¹⁶⁷ Segons els Costums de Girona (consuetud *ítem si aliquis*), com

¹⁶⁵ Encara que la majoria dels que redimien la seva condició de remença ho feien per canviar de senyoria, no pas la seva condició, com conclou R. LLUCH, *Els remences ...*, pàg. 284, n'hi havia que sense canviar de senyoria, estant en el mateix mas, canviaven de condició. Potser eren pocs, però n'hi havia. Per la vall d'Aro, X. MARCÓ, *Homes, dones i masos*, ..., pàg. 124, 126-127, documenta redempcions i enfranquiments anteriors a 1486: el mas Cleda, d'"*antiquitus*", el 1446 el mas Calvet de Santa Cristina, el 1450 el mas Surià i encara la borda Joer, de molt abans, de 1374, el mas Riba i Carbó de Bell-lloc, i d'altres individuals i col·lectives el 1482. Amb tot, però, es mantenen pagaments pels mals usos en capbreus de 1511.

¹⁶⁶ AHG. Reial Hospici. Capbreus Borrassà, 216, f. 145. Capbreu Brunyola, Castanyet. 105, *Capbreu de 1758 y següents del veynat de Armadans y castell de Brunyola*, f. 18v., on la tasca "y mitja dècima" queden reduïdes a una quartera de mestall i una quartera de forment.

¹⁶⁷ M. DURAN, *Renda i producció agrària (s. XVI-XVIII) a Catalunya ...*, 1984, pàg. 669 i 670.

ha quedat recollit per tots els tractadistes del dret, són unes prestacions que afecten l'onzè de la collita, una vegada pagats delmes i primícies.¹⁶⁸ Si bé en alguns casos es faria efectiva aquesta quota, a la vista dels capbreus és tanta la diversitat sota la fórmula de tasca, en un mateix lloc, o fins i tot per a una mateixa persona, que ens impedeix d'assignar la quota real de la tasca en el domini de l'Almoïna.¹⁶⁹ Posem dos casos: en el capbreu de Borrassà de 1668 trobem tasques de cereals a la dotzena, la catorzena i la setzena mesura; de vi a la setena i a la setzena; de raïms a la setzena. Tot plegat, però, representen taxes molt inferiors a les pagades a Sant Pere Pescador als Caramany el 1631, quan el mateix pagès paga tasques "de nou mesuras dos mesuras de cens" (22,2%) per una parcel·la de 18 vessanes, i per una altra parcel·la de mitja vessana la quota és rebaixada "de deu mesuras dos" (20%).¹⁷⁰ Aquestes diferències explicaran la conflictivitat que generarà, i, al mateix temps, l'opció de l'Almoïna d'intentar arribar a concòrdies amb les universitats pel seu pagament i acabar per commutar-les. Les diferències en els dominis i senyories tenen molt a veure amb les situacions de partida de pagesos i senyors. En el domini de l'Almoïna del pa s'hi pot afegir el fet que el paborde es trobi lluny de les seves senyories, i el cobrament queda en mans dels batlles de sac i dels arrendataris de drets, d'ells depenia, en darrera instància, el grau d'efectivitat; el cas de Sant Pere Pescador, en domini directe de la família Caramany, sembla haver seguit una trajectòria diferent: la presència de la família Caramany sobre el territori estant, almenys fins 1652,

¹⁶⁸J. TOS, *Tratado de la cabrevación según el derecho y estilo del Principado de Cataluña*, Barcelona, Ramon Martí, 1784, pàg. 69-70; J.M. MADURELL, "Derechos emfitéuticos en la diócesis gerundense", *AIEG*, (1963), pàg. 258-261; A. MASIÀ, "Derechos señoriales y dominicales en la comarca de Gerona", *AHDE*, 19, (1948-1949), pàg. 549, 551, 552; P. NEGRE, E. MIRAMBELL, "Sentencia arbitral dictada por los magníficos Celedonio Valencás y Bernardo Alzina, doctores en Derecho y ciudadanos de Gerona, para dirimir las cuestiones pendientes entre el Il. Sr. Montserrat de Palol, señor del castillo de Arenys (de Ampurdán) de una parte y de la otra varios labradores de la citada parroquia. Gerona, 3 de marzo de 1576", *AIEG*, V, (1950), pàg. 549, 551 i 552; J. SOBREQUÉS, G. FELIU, "Pervivència a les comarques gironines del règim senyorial d'arrel medieval a l'Edat Moderna", *La formació i expansió del feudalisme català*, Girona, Universitat de Girona, 1985, pàg. 517.

¹⁶⁹ Sobre les diferents quotes de la taxa, d'11/1, de 8/1, de 7/1, a Sant Feliu de Codines en el segle XVIII, J. DANTÍ, "Pagesos, menestrals i drets senyorials al segle XVIII. El capbreu del marquès de Rupit", *Estudis d'Història Agrària*, 17, (2004), pàg. 355.

¹⁷⁰AHG. Reial Hospici. Capbreus Borrassà. 213, *Llevador de les rendes reb la Almoïna del pa de la seu de Gerona en lo lloch de Borrassà, tret del capbreu fet en lo any 1668*; capbreus Sant Pere Pescador, 201, *Llevador de las rendas tocants y spectants al noble don Joseph de Caremany, sr. del lloch de Sant Pera Pescador, tret del capbreu de dit lloch fet en lo any 1631 per Llobet*, f. 73v.

no és, però, suficient explicació, la productivitat de les terres pot ajudar a explicar el nivell d'enfrontaments entre baró i pagesos, però sobretot aquesta productivitat més elevada de les terres explica que el senyor directe no vulgui despendre's de pagaments proporcionals a la collita, sabedor que aquests eren el principal component de la renda.¹⁷¹

Si bé durant els segles medievals, tasca, braçatge i calcatura devien ser pagaments diferents,¹⁷² entrada l'època moderna el fet de ser mencionats de manera seguida els convertí en un mateix pagament, semblantment a l'expressió terç, lluïisme i foriscapi. No sabem, però, en quin moment es produiria aquesta unificació en un sol pagament, perquè disposem d'elements que fan pensar en pagaments diferents. És el cas de la calcatura, que trobem explicitada com s'havia de pagar en un capbreu del mas Roca de Fontajau, a favor de l'abat de Sant Pere de Galligants, de 7 de juny de 1351, en el qual s'especifica que la "calcadura és tal, és a saber, que presas o agudas per dit Roca y los seus nou mesuras de dits explets, se lleva de aquellas dita una tasca y delma, y seguidament se lleva de aquellas dita calcadura, que és tanta mesura com una tasca".¹⁷³ No sabem quina fou la diferència, però com a resultat d'un plet durant el segle XVI, es produeix la reducció dels censos, tasques i calcatura del mas Roca de Fontajau el 23 de febrer de 1563 a un cens de deu mitgeres de forment i deu d'ordi, a més de 41 sous de cens anual, sens dubte, per un mas de 52 vessanes, reconegudes en el capbreu de 1598 a Sant Pere de Galligants, i alguna altra peça, entre les quals un areny a Fontajau de 50-60 vessanes, era una quantitat considerable, però fixa.¹⁷⁴ Disposem de la sentència en el plet que enfrontava Jeroni de Palol i els pagesos d'Arenys d'Empordà, de 3 de març de 1576, en la qual es declarà que el braçatge era el mateix que la tasca i que s'havia de pagar a l'onzena

¹⁷¹Ho hem analitzat en un altre lloc, P. GIFRE, S. SOLER, *Patrimoni i Arxiu. Inventari del fons patrimonial Caramany de Corçà. Segles XIII-XX*, La Bisbal d'Empordà, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1996, pàg. 24-25.

¹⁷²Això és el que es pot deduir del costum *De taschis, decimis, premitiis et aliis agrariis*, on s'exposa la forma de pagar quan s'està obligat a pagar delme, tasca, primícia i calcatura.

¹⁷³ADG. Llibre mestre de Roca de Fontajau, f. 100v.

¹⁷⁴ADG. Llibre mestre de Roca de Fontajau. L'any següent, el 1564, hi ha la confirmació i el decret apostòlic pel qual el mas Roca de Fontajau reduïa el delme.

mesura.¹⁷⁵ La cronologia queda per estudiar i sobretot cal analitzar les raons que portaren a aquesta equiparació, si és que va existir, que sembla que sí.

Malgrat que el pagament es feia en gra, el senyor acostumava de reservar-se la possibilitat de recollir-lo en garba. El control del frau en el pagament de la tasca podia portar el pagès a haver de batre les garbes procedents de les terres tascals a part de la resta de la collita per facilitar el seguiment per part del col·lector, com passà en l'enfrontament entre els pagesos d'Amer i l'abat d'Amer, i que fou sentenciat, en sentència arbitral, pel lloctinent de Catalunya el 22 de juny de 1577.¹⁷⁶ De cobrar-la se n'ocupaven el batlle de sac o els arrendataris dels drets. Derivat de la feina de recollir els censos i prestacions, a la baronia de Brunyola, els pagesos emfiteutes estaven obligats a les "comestions" o "comesticons", pagament que Hinojosa també documenta el 1321 i el 1324,¹⁷⁷ "en lo temps de taschar los blats fas y presto y dich fer y prestar dos comesticons o menjars de pa de forment, y lo que en ellas se necessita de pa, de ordi, ous, formatge y vi",¹⁷⁸ en recompensa al batlle de sac per passar a recollir els censos i les prestacions; l'obligació de la comestió canviava de direcció si era el pagès el que ho transportava. El 1772, Il·luminat Roura de Brunyola s'obliga a tragar la tasca de raïms "a mos propis gastos en la casa del batlle de sach o col·lector de dita Almoyna havent dit col·lector de donar al portador menjar o brenar segons sie estilat".¹⁷⁹

Al costat d'aquests pagaments proporcionals n'hi havia de fixos: els censos. Tantes mitgeres, tantes quarteres, pagades per Sant Pere i Sant Feliu; tantes gallines, tants pollastres, per Nadal o Pasqua; o tants ous, per Carnestoltes o

¹⁷⁵E. MIRAMBELL, P. NEGRE, *Op. cit.* Ho recull també el ms. 153 de la BPG en aquests termes: "brassatge se diu que és lo mateix que tascha, de manera que qui confessa fer brassatges és dir y fer lo mateix que tascha, ço és, la onsenà mesura", f. 163r. Però també dóna referències de cotes a la dotzena, la setzena i la vintena. Sobre la calcatura diu que un capbreu de Sant Daniel pel terme de Corçà de 1320 "apar que la calcatura és lo mateix que la tascha", f. 163v.

¹⁷⁶S'hi refereix el manuscrit 153 de la BPG en aquests termes: "perquè no-s fassa frau en pagar la tascha se hagen de batre les garbes de les terres tascals apart y separadas de las que no són tascals", f. 164r.

¹⁷⁷E. de HINOJOSA, *Op. cit.*, pàg.108-109.

¹⁷⁸AHG. Reial Hospici. Capbreus de Brunyola, Castanyet. 105, *Capbreu de 1758 y següents del veynat de Armadans y castell de Brunyola*, f. 351r.

¹⁷⁹*Ibidem*, f. 506.

Quaresma; tants sous, tants diners, etc., fins a simples recordatoris de la senyoria, com un vas d'aigua. De manera progressiva, hi ha una conversió dels censos en quantitats monetàries, que si bé no sempre figuren en els capbreus i llevadors de censos, l'efectuarien els propis encarregats de recollir-los, segons una taula de conversió que no deu diferir gaire de la que s'utilitzava a mitjan segle XVIII, a Sant Pere Pescador, s'establia el següent: el parell de gallines, 9 sous; l'oca, 7 sous; cada pollastre, 1 sou i 6 diners; el parell d'ous, 2 diners; els formatges, 2 sous; el feix de palla, 2 sous; la garba d'ordi, 2 sous; el feix de llenya, 2 sous; i la perna de porc, 6 sous.

Per últim, derivat de les alienacions del domini útil, l'Almoina disposava del dret de fadiga només per a retenir i obtenia els lluïsmes¹⁸⁰ corresponents. A Brunyola mitjançant el control que exercia des de la notaria, en els altres llocs per la via dels diferents capbreus¹⁸¹ i, sobretot, quan aquests són poc freqüents en el temps, pels batlles de sac que, en recompensa, percebien un redelme sobre els lluïsmes. Per l'Almoina, i això és vàlid per a tots els senyors directes, allò que era prioritari era conèixer l'alienació, havien de buscar estratègies relacionades amb la informació, una vegada coneguda la transacció podien requerir el venedor i aplicar la tarifa corresponent. No disposem de dades referents a l'Almoina del Pa sobre el percentatge del lluïsmes en el conjunt de la renda; en canvi, disposem de les quantitats cobrades pel Reial Hospici, entitat que succeirà l'Almoina del Pa, durant els anys 1777, 1778 i 1779, just quan es "reactualitza l'administració".

La taula 4 presenta uns percentatges que van del 27 al 17% de la renda, probablement es tracti de quantitats elevades, com a resultat d'una conjuntura molt precisa.¹⁸² L'actualització de la informació portada a terme pel Reial

¹⁸⁰ Els Costums de Girona, capítol *De laudimio, tertio, foriscapio* ..., aclareixen que lluïsmes és nom genèric: "*Nota quod laudimium est nomen generale et quandoque sumitur pro foriscapio*".

¹⁸¹ La confecció del capbreu i la demanda de títols de propietat és una fórmula per controlar les transaccions de terres i el pagament del lluïsmes, vid. L. TO, "Le marché de la terre et la seigneurie dans la Catalogne Médiévale", L. FELLER, C. WICKHAM (dirs.), *Le marché de la terre au Moyen Âge*, École Française de Rome, 2005, pàg. 520-525.

¹⁸² En el total de la renda dels Medinaceli a Catalunya, els percentatges dels lluïsmes eren de 7,17%, 7,99% i 6,21 els anys 1798, 1799 i 1800, M. CAMINAL, E. CANALES, A. SOLÀ, J. TORRAS, "Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835). Els arrendaments de la casa de Medinaceli", *Recerques*, 8, (1978), pàg. 55, nota 12.

Hospici, amb l'ordenació i classificació de l'arxiu i la posada al dia de la documentació, amb l'inici de tot un seguit de causes de capbreu i de plets contra els seus vassalls pot explicar el cobrament de lluïsmes endarrerits. A falta de més dades, aquest percentatge l'haurem de considerar de màxims.

Taula 4. EL PERCENTATGE DEL LLUÏSME EN EL CONJUNT DE LA RENDA DEL REIAL HOSPICI DE GIRONA, 1777-1779			
	1777	1778	1779
Total renda	10421,25	9961,25	9928,25
Lluïsmes	2877,60	2344,45	1697,50
%	27,61	23,53	17,10

Font. AHG. Reial Hospici. Llibre 10-bis

Malauradament, no hem pogut precisar, per a una mostra significativa, la taxa del lluïsmes en el domini de l'Almoina del Pa. Sembla que a Sant Pere Pescador era seguida la norma jurídica habitual a Catalunya, tal com la recull Tos el 1784,¹⁸³ això és, a raó de 4 sous i 4 diners per lliura, que suposa el 21,66% quan es tracta de títol lucratiu, donacions, amb l'excepció d'ascendents i descendents; per la permuta es cobraria mig lluïsmes, a raó de 3 sous i 4 diners per lliura, el 16,66%; i el lluïsmes de títol honorós, per compra, serien 6 sous i 8 diners per lliura, és a dir, el terç, el 33,33%.¹⁸⁴ La venda a carta de gràcia suposa tota una casuística, ja que de traslacions de domini n'hi ha en diferents actes: en el moment de la compra-venda, en el moment de la compra-venda del dret de lluir i quitar i encara queda la revenda; diferents autors han considerat que el lluïsmes de les vendes a carta de gràcia acabava per ser menor al d'una venda perpètua.¹⁸⁵ Aquesta és la doctrina general, però pot variar, ja que en el *Manual de lo que de haber*

¹⁸³J. TOS, *Op. cit.*, pàg. 60-69.

¹⁸⁴AHG. Reial Hospici. Capbreus de Sant Pere Pescador. 192, f. 2r, que coincideix amb les tarifes que també figuren en un altre llibre, en aquest cas del convent de Sant Agustí de Castelló d'Empúries, de 1783 (ACA. Monacals. Hisenda. 739), on es parla que el terç equival al "lluïsmes rigorós". Una vegada més, aquestes tarifes semblen ser les taxes màximes, la pràctica podia reduir les quantitats finals a pagar.

¹⁸⁵J. TOS, *Op. cit.*, pàg. 65-66; G. FELIU, *El funcionament del règim senyorial ...*, pàg. 46-48.

concell sobre las capbrevacions s'introdueix un element que caldrà tenir present, ja que planteja que a l'hora d'efectuar o de reclamar el pagament del lluïisme caldrà acollir-se als costums de cada lloc i que, per tant, les tarifes poden variar: "entès emperò si en aquella ciutat, vila o lloch ahont està cituada la terra per la qual se ha de pagar lo dit foriscapi o ters y ha consuetut que no-s paga tant o que se paga més del que dit és, que en tal cas se ha de estar a la dita consuetut e pagar, segons aquella ha lloch, foriscapi o ters". Ja ho podem veure, la "consuetut" torna a aparèixer, i què era la consuetut sinó el resultat de l'equilibri a què havien arribat pagesos i senyors, algunes vegades aquesta situació quedarà regulada a través de documents notariais, altres vegades n'hi haurà prou d'invocar el recurs al "de temps immemorial". És un altre tema per estudiar. La invocació al costum podria molt bé ser un "invent recent" o la reivindicació de nous drets; en el fons, com a l'Anglaterra del segle XVIII estudiada per E.P. Thompson, el costum podria esdevenir llei.¹⁸⁶

Davant les dificultats que presenta poder discernir clarament quina era la tarifa del lluïisme en el domini de l'Almoina del Pa, conscients que la tarifa del lluïisme és un dels principals elements a tenir present en el mercat de terres, molt actiu, com veurem més endavant, i que afectarà plenament els senyor útils i propietaris de terres i de masos, que és, en el fons, el que ens interessa estudiar, hem optat per analitzar, per un altre domini, els lluïsmes pagats durant el segle XVII.

Es tracta d'una documentació procedent de la Pabordia del mes d'agost de la seu de Girona que és el resultat del buidatge dels llibres de comptes d'aquesta institució i que va ser tramès a mitjan segle XVIII al seu procurador en el moment que portava a terme la capbrevació de Foixà.¹⁸⁷ Una vegada més tornem a trobar la utilitat de la informació procedent de l'arxiu, el passat servia les intencions del present: la causa de capbrevació de Foixà en aquest

¹⁸⁶ E.P. THOMPSON, *Costumbres en común*, Barcelona, Crítica, 1995, pàg. 13-28, 116-212.

¹⁸⁷ ACG. Pabordia del mes d'agost. Són dos documents en format foli que porten els títols significatius de: "Notas de foriscapis de la Pabordia del mes de agost de la seu de Gerona tretas de los llibres de comptes de dita pabordia en estas dos últimas centúrias, de las antecedentes no se troban" i "Notas fahents per la Pabordia del mes de agost de la cathedral de Gerona de los llibres de comptes de pabordrias en comú tretas".

cas.¹⁸⁸ La mostra amb la que hem pogut treballar fa referència a 58 èpoques de pagament de lluïisme, bàsicament referides a transaccions situades a Sant Martí de Llàmena, Moncal, Sant Cristófor les Fonts i Foixà. Ordenada la informació segons la taxa del lluïisme cobrat per la Pabordia d'agost, la distribució apunta cap a una majoria de lluïsmes situats en la taxa dels quatre sous per lliura, el 20% del preu de la venda, sense que hàgim trobat diferències en els diferents tipus d'actes:¹⁸⁹ es paguen les mateixes tarifes tant per les vendes perpètues, com per les vendes a carta de gràcia o les revendes.

Taxes	Nombre d'actes	%
Sense taxa	5	8,62
Inferior als 4s/£ (5-19,9%)	15	25,86
4s/£ (20%)	35	62,07
6s/£ (30%, terç)	3	5,17
Total	58	100,00

Font. ACG. Pabordia d'agost. "Notas de foriscapis de la Pabordia del mes de agost de la seu de Gerona ..." i "Notas fahents per la Pabordia del mes de agost de la cathedral de Gerona ...".

Val la pena explicar els diferents trams. En el primer tram hi hem situat els lluïsmes, foriscapis en els documents, pagats per l'establiment d'una peça de

¹⁸⁸ Sobre els sistemes d'informació en l'anàlisi històrica, G. POSTEL-VINAY, "Les relations de crédit dans les campagnes en France et en Angleterre, 1600-1800", J.MARSEILLE, (dr.), *La terre et les paysans en France (1600-1800)*, París, Association pour les développement de l'histoire économique, 1998, pàg. 142-160, Ph.T. HOFFMAN, G. POSTEL-VINAY, J-L. ROSENTHAL, *Des marchés sans prix. Une économie politique du crédit à Paris, 1660-1870*, París, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 2001; per Catalunya l'enfoc l'introdueix R. CONGOST, "Derechos señoriales, análisis histórico y estrategias de información. El ejemplo catalán", dins *Tierras, leyes, historia. Estudios sobre "la gran obra de la propiedad"*, Barcelona, Crítica, 2007, pàg. 159-190.

¹⁸⁹ Aquesta mateixa tarifa també la trobem confirmada per unes anotacions del Reial Hospici de Girona pels lluïsmes que cobraven de diferents pagesos de Fonalleres en el període 1780-1785, en totes les alienacions de domini en què el Reial Hospici havia de cobrar lluïisme, en comptem amb més d'una vintena, era del 20%, que baixava al 10% quan es tractava de mig lluïisme; en totes les deseixides de mas la taxa era del 10% (AHG. Reial Hospici. Capbreus Fonalleres, Vilamarí, Vilavenut, 180).

terra, per una donació i per tres successions a tres masos. Mentre per l'establiment, la Pabordia cobra 2£ i 14 s, per la donació i dues successions cobra 10£, per l'altra successió 20£. No sabem què es va tenir en compte a l'hora de fixar el preu de la successió: les dimensions del mas (o del capmàs), l'ascendència dels donants? Entrem ara a plantejar les tarifes. Si l'habitual són els 4s/£, per quines raons hi ha quinze actes amb menys i tres amb més? L'explicació que hi hem trobat és que per sota dels 4s/£ trobem els lluïsmes en què la Pabordia ha arribat a un acord amb el venedor, d'això hi ha un cas ben significatiu en el cas del lluïisme per una compra a carta de gràcia on l'escrivà anotà lacònicament: "acomodàs a rahó 3s per £ y atento era pobre lo venedor", en altres casos s'escriu "feta gràcia", que suposa el resultat d'una negociació, però també d'una concessió per part de la Pabordia, en el fons és un acte graciós. No sempre disposem d'aquesta informació tant precisa. Els altres casos solen obeir al fet que hi ha diferents senyors directes sobre el mas o les peces de terra que han estat objecte de transacció, o el que és més habitual: es tracta de masos que tenen la condició de propis, però tenen parcel·les incorporades al mas sotmeses a altres senyories,¹⁹⁰ la varietat està en el fet que el que trobem és només "la part tocant" a la Pabordia. Queda molt ben explicat quan s'anota la venda del mas Gironès de Cartellà, del qual la Pabordia n'ha de rebre una part, la resta pertoca als diferents senyors directes: "a bé que sia home propi hi hage molts altres senyors, fins a nou o deu!"

El fet que la Pabordia rebés la meitat del foriscapi, o terços, o quarts, o la part proporcional que li toqui, explica que la taxa del lluïisme sigui inferior a l'habitual, els quatre sous per lliura, el 20% del preu de la venda. I encara hem

¹⁹⁰Ja hem vist el que contestava Ignasi Ferrer i Roig, doctor en drets de Girona, a una consulta formulada per la marquesa de Castellidosrius el 1775 sobre la part del lluïisme sobre el mas Roquer d'Arbúcies: "Si los duenyos del mas Roquer són per ell hòmens propis, sòlidos y affocats o amansats, no sols correspon a son senyor directe lo lluïisme en lo modo que se dexa expressat de las terras de dit mas que sian de domini [ho ha exposat més amunt]; sinó també la tercera part de las demás que són de domini directe de altre y confessadess *per ulterius seu pro aliis dominis*, per la estima que deu fer de totas ellas, com axí se troba previngut en lo capítol 8 del títol *De re vendita* de las consuetuts manuscritas del present bisbat y més llargament en lo capítol 3 *De laudimio, tertio, etc*, la pràctica y observància de la qual consuetut és certa y constant en lo present bisbat, com de ell y també del de Vich..." (ANC. Fons Castellidosrius. 1123.18.1). La importància del document rau en el fet que confirma la pràctica i l'observància, en aquest punt, dels Costums de Girona en ple segle XVIII.

de tenir present que aquest 20% no anava a parar íntegrament a la caixa de la Pabordia, sinó que sovint s'anota que la meitat anava per als arrendataris dels drets: de fet, són els veritables "culpables" de què es cobrés el lluïisme. Per la seva part, aquests tres casos que paguen els 6 sous per lliura, o el terç pur, obeeixen a una aplicació estricta de la norma, sense que hi hagi diferència explicable pel tipus d'acte que l'ocasiona que els diferenciï dels altres casos. Així, doncs, l'habitual a la Pabordia d'agost és cobrar el 20% pel lluïisme, i no sembla haver estat un cas únic, ja que la successora de l'Almoina del pa, l'Hospici de Girona, ja hem vist que també el cobrava entre 1780 i 1785 per Fonolleres. La qual cosa pot voler dir que la reducció i la fixació de la taxa del lluïisme al bisbat i vegueria de Girona és una realitat durant el segle XVII, si més no, després de les corts de Montsó de 1585, quan els síndics de Girona portaven una instrucció del consell general de la universitat de Girona on demanaven que quedés fixada en aquesta taxa:

Ítem, com en lo pagar foriscapis y llohismes se sie molt excedit en lo bisbat de Gerona fahent pagar los senyors directas per foriscapi la meytat del preu de las cosas alienades, que sie restituhit dit dret, ço és, foriscapi a quatre sous per lliura y lluhisme a dos sous, no obstant qualsevol consuetut *etiam* immemorial.¹⁹¹

Amb anterioritat (sense que puguem precisar més), segons la instrucció, s'hauria pagat lluïisme rigorós: a raó de la meitat del preu de la cosa alienada. De la instrucció també val la pena retenir la darrera frase: que tot i la consuetut, en aquest cas, es redueixi la taxa. El costum podia ser vàlid per a reduir la taxa, en aquest cas es vol imposar una taxa única.

Disposem d'altres exemples per altres senyories, en especial, és altament significatiu, per la varietat de perceptors i per la seva representativitat i il·lustració, el lluïisme que ha de pagar Josep Ribas i Gelabert, senyor útil del mas Gelabert de Sant Climent d'Amer, el qual paga a raó de 18 diners per lliura. Sobre el preu total de 1462 lliures, n'ha de pagar 109£ 13s per lluïisme per la compra a carta de gràcia, els perceptors del qual són els següents:

¹⁹¹ AHCG. Manual d'acords de 1585, f. 16r.

CAPÍTOL 2: LES PRESTACIONS FEUDALS DELS SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MASOS

1. L'abat d'Amer com a senyor directe del capmàs i per les altres peces de terra, 63£ 1s.
2. La baronia d'Estela: 12£ 2s.
3. El senyor de la Vanera: 24£ 10s.
4. El benefici de Sant Jaume: 3£
5. Les peces franques en alou: 7£.

La cosa no s'acaba aquí, ja que hi hagué la compra del dret de lluir i quitar, per preu de 600£, a la qual s'aplicà el terç rigorós, és a dir, que pujava a 200£, a repartir entre els diferents perceptors:

1. L'abat d'Amer, pel capmàs i les altres peces: 114£ 13s 4d.
2. La baronia d'Estela: 25£ 6s 8d.
3. El senyor de la Vanera: 44£
4. El benefici de Sant Jaume: 4£
5. Les peces franques en alou: 12£.

I encara un altre exemple, com el foriscapi del mas Verdaguer, amb quatre senyors directes, als quals s'ha d'afegir el batlle de sac que s'emporta 3s 4d per lliura de la part de l'abat d'Amer. L'exemple és significatiu i aclaridor, alhora que explica moltes de les dificultats per arribar a entendre l'existència de diferents tarifes a l'hora de pagar lluïsmes i foriscapis.¹⁹² Hauríem, una vegada més, de saber en cada transacció quants senyors directes hi ha, només sabent el seu nombre podem saber amb exactitud la taxa real del lluïsmes. És clar, només estudiant la taxa del lluïsmes a partir d'un únic senyor directe ens trobem amb una gran diversitat de taxes i de percentatges.

Delmes i primícies

Els delmes i primícies, a diferència de la resta de pagaments d'origen senyorial i emfitèutic, tenen un caràcter universal en la mesura que afecten la

¹⁹² ACA. Monacals d'Hisenda, 1062. Canalar d'actes del monestir d'Amer, papers solts. Agraeixo a Joan Blanco que m'hagi cedit una còpia d'aquest text i sobretot que m'hagi "regalat" aquesta i altres idees durant les llargues converses telefòniques que hem tingut durant el curs 2001-2002.

totalitat de la producció agrària, i graven de manera proporcional el conjunt de la producció agrícola i ramadera.¹⁹³ El delme i la primícia eren recollits de manera conjunta en cada terme i decimar i posats en una única pila d'on els diferents partíceps retiraven la seva part. La forma de partir comportà no pocs conflictes. Per evitar els possibles fraus comesos en la forma de partir, els partíceps del delme havien de ser avisats per poder ser presents en el moment de la partició, d'aquesta manera ho recordava el rector de Monells en deixar-ho escrit en la consueteta:

"Lo blat no-s pot entrar dintra sens partir, si no és ab molta justa causa. Per partir han de avisar lo decimador y primítia. Los terratinents¹⁹⁴ tenen obligació de demanar llicència per tràurer del terme las garbas o llegums y, si se'ls dóna, tenen obligació de aportar lo delme y primícia en llurs respective casas, y se'ls pot fer explicar quant gra hi ha agut per saber si han pagat just".¹⁹⁵

En el domini de l'Almoina del Pa el percentatge a pagar pels cereals, que era la producció més habitual i també aquella per la qual calia pagar més, oscil·lava d'un màxim del 13,04% del total de la collita (Fellines, Medinyà, Santa Llogaia de Terri, Santa Maria de Camós, Serinyà i Viladasens) a un mínim de 6,82 % (Salitja), essent el més habitual el 9,09%, és a dir, es pagava a la cota d'11/1: deu franques per al productor i una per al delme i la primícia.¹⁹⁶ De les altres collites, raïms i vi, olives i oli, llegums i hortalisses, llana i xais, també es pagava delme quan eren produccions notòries, si bé davant la resistència dels productors a delmar tot al·legant la manca de costum, una vegada més l'ambivalència de la invocació al costum, sovint s'avenien les parts en litigi a firmar una concòrdia per la qual s'estipulava el

¹⁹³ El bisbe de Girona, el 1838, deia: "todos los frutos mayores están sujetos a la exacción decimal; con excepción empero de la aceituna, que en varios pueblos no se paga diezmo de ella, y de la uba, que generalmente tampoco que se paga del precedente de las parras (...). De los frutos menores aunque generalmente le pagan todos, hay sin embargo algunas excepciones que es imposible individualizarlas, porque la costumbre ha establecido diferentes prácticas de pueblo a pueblo; sin embargo las almendras, las castañas, las vellotas y las avellanas no pagan diezmo, así como ninguna fruta ni hortaliza", E. CANALES, "Los diezmos en su etapa final", G. ANES, (ed.), *La economía española al final del Antiguo Régimen. I. Agricultura*, Madrid, Alianza Universidad, 1982, pàg. 107.

¹⁹⁴ En l'acceptió de propietaris no residents a la parròquia.

¹⁹⁵ ADG. Arxius parroquials. Monells. Consueteta, s. XVIII, f. 18r.

¹⁹⁶ Aquests percentatges s'han obtingut de l'ACG. 37 a.c. Relacions de dècimes 1703-1817.

seu pagament a una cota més favorable. Per exemple, a Sant Pere Pescador, a partir de 1700, es paga delme de llana de tots els xais que haguessin pasturat en el terme a la cota de 15/1, quan de cereals, faves, llegums i hortalisses era d'11/1;¹⁹⁷ i a Borrassà s'introdueix el pagament del delme de l'oli i les olives a la cota de 25/1 a partir de 1744, quan aquest conreu havia assolit superfícies de consideració en el terme. Aturem-nos en la forma de pagar el delme a Borrassà,

"pagaran del dia de dita concòrdia en avant perpètuament quiscun any dècima y primícia de l'oli que resultarà de las olivas, axí ventanas com vatadissas, de todas las oliveras que eran y per temps serían radicadas y plantadas en llurs respective terras [...], a raig de tinell y de borrassos, com y també de l'oli de bassas, en esta forma, ço és, que després de ser fet lo oli prometeren triar-lo bé y lealment de las ditas bassas y pagar la dita dècima y primícia del que es triarà aleshores y no més, tenint obligació de avisar los batlles de sac o decimadors y primiciers antes de partir dit oli".¹⁹⁸

Recollit el delme, es feien les parts. En el cas del domini de l'Almoina del Pa es confirma, una vegada més, que no hi ha coincidència entre dominis directes i percepció de delmes: els dominis directes i els terçons de delme són objecte d'un actiu mercat durant l'època moderna. Mercat en el qual hi intervenen institucions eclesiàstiques, nobles, capital urbà i també senyors útils i pagesos de mas.¹⁹⁹ Per posar alguns exemples de delmes que han deixat d'estar regits directament per institucions eclesiàstiques, si bé, perceben els lluïsmes corresponents en tota alienació de domini. El 1622 Ramon de Farners ven a carta de gràcia la meitat del delme de Sant Miquel

¹⁹⁷ AHG. Reial Hospici. 731: Pobles en quals lo Real Hospici i antes Pia Almoyna percebeix dècima, f. 363r i 367v.

¹⁹⁸ *Ibidem*, f. 141-145, la cita a 143-144. El fenomen de l'expansió de l'olivera i d'altres conreus i la pretensió dels delmadors de cobrar provocarà una forta conflictivitat, tal com es podrà comprovar en el proper capítol.

¹⁹⁹ Per als pagesos de mas, el delme de Segueró i els terçons de Toralles, Vilacolum i Taravaus posseïts des del segle XVII per la casa Noguer de Segueró, F. VIADER, "La Casa Noguer de Segueró i el seu llinatge", *II Assemblea d'estudis sobre el comtat de Besalú*, Olot, Aubert impressor, 1973, pàg. 290, 298 i 299.

de Cladells per mil lliures a Antic Saleta, ciutadà de Barcelona, el 1623 ven també a carta de gràcia el terçó del delme de Santa Margarida de Vallors, Sant Miquel de Cladells, Sant Iscle i Santa Victòria de Sauleda per 500 lliures a Joan Rubira, pagès de Sant Hilari Sacalm. El 1632, la vídua de Ramon de Farners ven el dret de lluir i quitar de la part del delme de Tordera per 250 lliures a un tal Poch, mercader de Tordera. Per la seva part, els Farners, el 1649, rebien per donació la part del delme que els Saconomina tenien a Navata, que al seu torn havien comprat a carta de gràcia el 1604. No cal dir que aquests delmes eren convenientment capbrevats al bisbe o, en el cas del delme de Pontós, el reconeixement de tenir-lo en feu es fa al vescomte de Rocabertí.²⁰⁰ És un exemple clar de nobles que tenen delmes infeudats, que al seu torn venen a ciutadans o a pagesos, però que també en poden rebre d'altres per donació o política matrimonial. Un altre cas el trobem en la venda del terçó del delme i batlliu de sac de Corçà que Joan Cellers, doctor a la tercera sala de l'Audiència, fa a Baltasar Ginesta, mercader de Girona, per 806 dobles d'or, amb èpoques de foriscapi signades pel bisbe de Girona i també per la Batllia general de Catalunya.²⁰¹ Un darrer cas de desprendiment de delmes el trobem en la família Foixà, quan el 1618 ven a carta de gràcia el terçó del delme de Rupjà per 720 lliures als Aniversaris de Sant Feliu de Girona, en una estratègia que sembla desprendre's de rendes per afrontar pagaments immediats, fet que es repeteix l'any 1619 en desprendre's dels drets a Bordils per 600 lliures; la problemàtica del patrimoni dels Foixà canvia totalment quan, durant la segona meitat del segle XVII, el trobem fent adquisicions de masos: el 1663 es compra el mas Ferrer de la Sala per 660 lliures, el 1681, a carta de gràcia es compra el mas Prats de la Sala per 1600 lliures, el 1696 es compra el mas Garrigoles per 550 dobles d'or: les compres

²⁰⁰ P. GIFRE, S. SOLER, *Els Farners: vassalls de senyors i senyors de pagesos. Catàleg documental de l'Arxiu Farners*, Santa Coloma de Farners, Consell Comarcal de la Selva/CES, 1996, pàg. 24 i 25 i doc. 641, 643, 665, 693.

²⁰¹ AHG. O. Angelet, Not. Girona-1, 1030 (1667): 5 de maig de 1667, les èpoques de lluíisme a BPP. Llibre dels títols, actes y rebudas ... Fet dit llibre per Ioseph Ginesta. Ciutadà Honrat de Girona. Any 1686, ff. 121-122 i 301r la forma de pagament del delme

de masos són totes fetes a pagesos endeutats. ¿L'opció del domini útil pren el lloc del delme i els drets derivats del domini directe?²⁰²

Com a resultat d'aquests processos, l'Almoina del pa de la seu de Girona només percep la totalitat del delme, o delme universal, a Fellines, Sant Dalmai, Sant Martí Sapresa, Santa Llogaia de Terri, la vall d'Aro (a les parròquies de Santa Maria i Santa Cristina) i Viladasens. A Brunyola, on exercia la jurisdicció, participava en 3/4 parts. El més habitual era que compartís el delme amb d'altres partíceps, sovint en la forma de terçons. Al bisbat de Girona, sense que disposem d'una quantificació precisa, hi hauria una important presència de laics entre els partíceps del delme.²⁰³

Dels terçons es retirava la primícia, que anava compartida entre els rectors i domers, i encara, a vegades, calia afegir-hi la institució que tenia els drets de capellania, tal com succeeix a l'Armentera, Borrassà, Medinyà, la Pera i Púbol, i a Sant Martí Sapresa.²⁰⁴ La part de la primícia solia ser la meitat o el terç del delme. A això calia afegir el delme de novalies que, a la Pera, per exemple, a partir de 1802, obté el rector, basant-se en el fet que “en muchas parr[òqu]ias los párrocos habían logrado lo delme a más de la primícia que ja tenían de tots los fruits que se cullían en lo primer any en las terras que se reduhían a nova cultura”; els senyors útils de la Pera i el senyor directe de Púbol van convenir que només serien les terres “que no hi hagués recort de

²⁰² ACBE. Llibre major de la casa de Foxà, s. XVIII, ff. 68-69, 243-246, 263-265, 490-495, 511.

²⁰³ És el que es pot deduir de la indemnització als partíceps laics de delmes en el moment de la seva abolició, on Girona queda molt per sota dels bisbats de Barcelona o de Lleida, però per sobre del de Tarragona on E.CANALES dedueix una participació del 24,3% pel període 1772-1781, E.CANALES, *Op. Cit.*, pàg. 116-117. Per 1769, R. Congost ha calculat que la part del delme en mans dels eclesiàstics era del 59,72% del total, (*Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo, 1990, pàg. 57). Molt per sobre dels bisbats castellans, *vid.*, per exemple, per la Rioja, on els laics es movien entorn del 2% del total del delme en 1540 i 1750, (S. IBÁÑEZ, *El pan de Dios y el pan de los hombres. Diezmos, primicias y rentas en la diócesis de Calahorra* (ss. XVI-XVIII), Logroño, Universidad de la Rioja, 1999, pàg. 220, i 211-230).

²⁰⁴ ACG. 37 a.c. *Relacions de dècimes 1703-1817*, ff. 58, 66, 113, 224 i 258. Ja E.CANALES, *Op. cit.*, pàg. 127 havia escrit: “El destino de las primicias parece haber sido, en mayor medida que los diezmos pero no de forma general, el sustento de los párrocos...”. A la diòcesi de Calahorra, la primícia anava a parar a les fàbriques de les esglésies, a més de què, com era comú a Castella, deixava de ser proporcional a la collita per convertir-se en un canon fix, S. IBÁÑEZ, *Op. cit.*, pàg. 167-179, 329-340.

hòmens que haguessen estadas cultivadas".²⁰⁵ en aquesta ocasió la invocació del costum era una fórmula més, en mans dels delmadors, per tal de controlar l'expansió agrícola.

En el cobrament del delme i la primícia, a més de la figura de l'arrendatari i del batlle de sac, hi té un paper principal el rector de la parròquia, en tant que perceptor de la primícia i, en alguns casos, ell mateix batlle de sac (és el cas de Garrigoles, o de Montiró, per exemple). Val la pena analitzar la visió que a través de la consuetud el rector transmet del pagament del delme als seus successors perquè es pot veure clarament la relació entre pagesos i delmadors, i també entre la bossa i les ànimes. D'entrada, cal dir que no hi ha una sola visió, però que predomina la visió del rector malfiat que sospita dels seus parroquians. El rector de Vilamarí, no pas referint-se a delme i la primícia, sinó al pagament de censos parroquials, adverteix als rectors que el succeiran "que sian rectos en fer-se pagar y cobrar todas las sobreditas cosas, perquè los pagesos o parrochians sempre van maquinant per fer perdre alguna cosa dels drets parrochials y consuetudinarios immemorables que acostumen a rébrer los rectors";²⁰⁶ quant al pagament dels raïms, després de dir que els pagesos estan obligats a portar els raïms del delme a la rectoria, aconsella als "discrets rectors, que per temps seran, que sempre que tingan comoditat de cavalcadura que's mortifiquen en anar a cercar los rehims per las vinyas, per quant a mi me consta molt clar que se pagan sobradament dels treballs, y aun no pagan bé y llealment lo que'ls toca". En altres ocasions, el rector deixarà escrit algun cas de frau flagrant, amb referència explícita de la casa que el cometia, amb la finalitat de deixar-ho per memòria. El domer de la Pera i rector de Pedrinyà esmenta el frau comès per Casadevall, batlle de sac de Pedrinyà, en fer pagar baleig al delme i la primícia el 1716; el de Vilarobau fa referència al costum dels pagesos de pagar delme de llegums

²⁰⁵ ADG. Arxius parroquials. La Pera: *Llibre de canalars dels actes e dels censals, de les missas y aniversaris de las iglésias de la Pera y Padrinyà y de las fundacions de ditas missas, etc., y també de las consuetuds de las dos isglésias [...], començat el 1711*, f. 93r-94v.

²⁰⁶ Que va clarament en la línia de la *Instrucció pastoral per lo bon govern de las parròquias* del bisbe Taverner, de 1725. Vid. J.M. PUIGVERT, *Església, territori i sociabilitat* (s. XVII-XIX), Vic, Eumo, 2001, pàg. 66.

sense avisar el rector i al fet que el delme del gra, pagat a l'era a mesura corrent, portava moltes impureses. Hi ha d'altres rectors que, lacònicament, deixaran escrit els productes pels quals es paga delme i primícia, i la forma de pagament. Una altra consuetada, la de Monells, que està en la línia de les consuetes narratives, en fer referència a com s'ha de comptar el que resta sense arribar a les 12 parts, trasllueix una diferència interpretativa amb el poble, però acaba amb una sentència que val la pena transcriure, "... ho he trobat acostumat així y no vull remanar lo buch perque las abellas no me picasen y me recorda aver llegit de sant Phelip Neri que qui vol las ànimas, que deixia las bolsas".²⁰⁷ Sens dubte, per la part dels rectors, la discussió podia situar-se entre les ànimes i la bossa. El rector de la consuetada de Monells havia fet una clara opció, el de Vilamarí, el de Vilarobau i el de la Pera semblen haver pres l'altra.

SOBRE LA TAXA DE SOSTRACCIÓ FEUDAL

A la vista dels diferents pagaments a què estava sotmesa la pagesia podem proposar quin era el percentatge de la renda feudal. Es tracta d'un exercici que es fa amb la cautela necessària a l'hora de proposar certes generalitzacions i que pecarà més aviat per defecte que no pas per excés, sobretot a l'hora de calcular els censos traduïts en parts de collita, atès que alguns s'havien convertit en censos monetaris i altres podien ser insignificants. Com que el principal component de la renda era el delme, i aquesta cota sí que la tenim ben documentada, el risc d'error serà menor. Si considerem que la cota del delme i la primícia més habitual que hem trobat ha estat de l'11/1 (=9,09%) --deixarem a efectes de generalització cotes superiors i inferiors-- tenim que el productor manté un 90,91% de la collita. D'aquesta primera detracció de la pila de grans el productor encara haurà de retirar una part per als censos, que podem calcular, a finals de l'època moderna, en el 2 per %, la qual cosa ens dóna una collita total del 88,91%. Aquesta quantitat més habitual, d'una taxa de sostracció feudal de l'11,09% de la collita bruta, l'haurèm d'augmentar per a zones com la de Sant Pere

²⁰⁷ADG. Arxius parroquials. Consuetes de Vilamarí (*Llibre de notes de la rectoria de 1673...*, s. p.), la Pera (*Llibre dels canalars dels actes ...*, f. 85), Vilarobau (*Consuetada de Sant Tomàs de Fluvià-Vilarobau*, s. p.), Monells (*Consuetada i miscel·lània de Monells*, f. 17v.).

Pescador, on al delme s'afegia una altra punció de la mateixa magnitud, la tasca. Calculem la tasca en el supòsit extrem que aquesta afectés la totalitat de les terres del productor, a partir de la cota més habitual (si és que n'hi ha d'habituals!), de l'11/1 i ens dóna una taxa de sostracció total de la renda del 20,18% de la collita bruta. Tenim, doncs, dues taxes: una de mínima de l'ordre de l'11,09% i una de màxima del 20,18% de la collita bruta.

El segon supòsit és prou versemblant si analitzem els conflictes continuats que es donen a Sant Pere Pescador, en els segles XVII i XVIII, entre senyors directes, delmadors i universitat entorn dels pagaments i prestacions feudals. Bàsicament, els conflictes són de dues menes: entre els delmadors i entre els delmadors i els senyors útils.

1. Conflicte per límits de termes entre els delmadors de Sant Pere Pescador i Castelló, que acabarà per resoldre's el 1768 amb una fixació dels límits dels dos decimars. El conflicte de límits reflecteix l'assecament dels estanys i la posada en conreu de noves terres. D'altra banda, els mateixos delmadors de Sant Pere Pescador, el comte de Plasència, l'Almoina del Pa, l'Hospital de Pobres de Figueres i la casa d'Agullana de Figueres, per les mateixes raons, també entaularan plet.

2. Les causes introduïdes per alguns delmadors, com l'Hospital de Pobres de Figueres, codelmador del lloc, per tal de cobrar delme de les noves terres reduïdes a cultura no fa més que reflectir la mateixa dinàmica. Hi ha una primera sentència de 1691 quan es condemna els particulars a pagar delme. El conflicte encara s'arrossega el 1791 quan s'arriba a una concòrdia per les novalies que es pagaran per les terres posades en conreu durant els deu anys primers. Si el conflicte provenia de les novalies, l'altre conflicte prové de conreus nous, com el blat de moro, que s'inicia el 1770, amb una primera sentència condemnatòria als particulars i terratinents de Sant Pere per tal que paguin delme a la cota d'11/1, i confirmació de sentència i lletres executorials de 1789 i 1790. Tota una altra circumstància reflecteix la causa dels delmadors contra els terratinents que refusen pagar delme en els llocs que també paguen tasca, iniciada el 1777.²⁰⁸

²⁰⁸ AHG. Reial Hospici.10-bis: plets; 731: *Pobles en quals lo Real Hospici i antes la Pia Almoyna percebeix dècima*, f. 368-371; Impresos.

L'Almoina del Pa, que participava en el cobrament de delmes i en qualitat de senyor directe d'algunes terres percebia censos, el 1731 comprarà la senyoria directa d'algunes terres de Sant Pere que tenia la família Caramany que, en aquells moments passava per dificultats econòmiques, per un valor de 18.223 lliures 10 sous i 4 diners.²⁰⁹ L'elevat valor de la compra es devia a l'extensió del domini i al fet que era una zona on l'extensió de conreus era ben evident, amb l'assecament d'estanys i closes i la posada en conreu de noves terres. Per alguns càlculs efectuats per l'Almoina sabem que es posarien en conreu, al llarg del segle XVIII, de l'ordre de 1744 vessanes de terra en un total de 56 llocs, dels quals 44 eren closes. Aquest procés d'extensió de conreus, que havia atret l'Almoina, farà que, juntament amb els altres senyors directes i codelmadors, vulguin controlar i augmentar les seves rendes. L'ofensiva senyorial tindrà per finalitat imposar el cobrament de delmes de nous productes i la imposició del pagament de tasques per terres fins llavors ermes o no conreades. És clar que a la voracitat dels perceptors de rendes s'oposarà la universitat en forma de llargs plets, però amb poques opcions d'obtenir una sentència favorable.

De la pila restant encara se n'hauran de fer altres deduccions, en forma de fiscalitat de guerra (ben habitual durant el segle XVII i fins ben entrat el segle XVIII),²¹⁰ fiscalitat reial (cadastre) o talles de la universitat. Ara per ara, difícilment quantificables, tot i que els redelmes sobre les collites fossin habituals durant les diferents postguerres. Sumar-hi un 5% (els vintens són

²⁰⁹ Salvador de Caramany, hereu de la família Caramany, introduirà causa a la Reial Audiència per considerar que la venda de la senyoria directa no era legal en estar el patrimoni gravat amb un fideïcomís.

²¹⁰ La presència de les talles i redelmes sobre les universitats de la vegueria de Girona va ser constant, almenys, en tres episodis de l'època moderna: després de les revoltes pageses baixmedievals i el pagament dels talls, fet que va durar fins entrat el segle XVI; el segon moment coincideix amb les crisis de començament de segle XVII, s'agreugen amb la Guerra de Secessió i s'amplien amb les guerres amb França de la segona meitat del segle, quan començava a reduir-se l'enorme presència dels censals en les universitats, per un seguit de concòrdies entre universitats i creditors, s'entrà en la Guerra de Successió i la dura postguerra, que mantingué altes cotes d'endeutament fins els anys trenta o quaranta del segle XVIII. Hem estudiat aquest procés pel comtat d'Empúries a P. GIFRE, "Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705", *Recerques*, 33, pàg. 53-75 i per la vegueria de Girona, P. GIFRE, "Guerra en terra de frontera: la vegueria de Girona (1640-1713)", *Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions. Segon Congrés Recerques, Lleida, 10-12 d'abril de 2002, Lleida, Associació Recerques/Pagès*, 2005, pàg. 11-24..

habituals) a aquest mínim de l'11,09%, que donaria un 16,09%, no seria desmesurat.

Aquests càlculs tan senzills permeten de comparar el percentatge de la renda feudal en el domini de l'Almoina, que podem, amb moltes reserves, fer extensiu a la vegueria de Girona, amb altres casos coneguts. Així veiem que s'acosten clarament als proposats per Guillem Oliver el 1820 quan considerava que els pagaments feudals eren de l'ordre del 17,4%, càlculs que per a terres del Pla d'Urgell²¹¹ donen uns resultats menors, de l'ordre del 8 al 13%, que s'han augmentat per les terres de Lleida²¹² entre el 14 i el 20%. Tot i la diferent composició de la renda a les terres de la Catalunya Nova, i els marges amb què ens hem de moure, entre màxims i mínims, podem considerar una estructura de les rendes diferenciada (hem vist la presència significativa de les tasques en el domini de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona, mentre que tenen poca importància al Pla d'Urgell, on sí que apareixen fogatges i quísties que no trobem en el domini de l'Almoina),²¹³ però propera, per a alguns casos, quant a la taxa de sostracció feudal.

CONCLUSIONS

Aquests pagaments, però, no afectaven de manera uniforme el conjunt de la pagesia. Per als patrimonis grans, els pagaments feudals eren de poca importància en relació a la seva capacitat, els de pagesos de mas i de masos. Sovint, encara, sobretot en els llocs on persistia el pagament de les tasques, aquests pagaments eren traspassats als parcers o als emfiteutes. Allò més feixuc era el pagament dels delmes i els lluïsmes, i contra aquests només hi havia la possibilitat del "frau" (de "revolució de la ignorància" parla Rosa

²¹¹G. FELIU, *El funcionament del règim senyorial ...*, pàg. 123.

²¹²E. VICEDO, "Las condiciones de reproducción de la unidad familiar campesina en la Catalunya Nova: les "Terres de Lleida", *Noticario de Historia Agraria*, 5, (1993), pàg. 45.

²¹³Val la pena recordar una de les conclusions de M. Duran per al Baix Empordà, que es pot fer extensiva, pel que hem pogut estudiar, al domini de l'Almoina del pa, que reflecteix clarament les diferències: "El Baix Empordà és, entre les quatre comarques, aquella on la població camperola suporta un major nombre de càrregues proporcionals a la producció: a més dels delmes i la primícia, és freqüent que la població pagui, també, tasques, braçatges, agressos i calçadura, bé que, des del punt de vista de l'estructura jurisdiccional no presenta diferències respecte de la Conca de Barberà o del Tarragonès", *Renda i producció agrària ...*, pàg. 708, i també "El règim senyorial català a l'època moderna: continuïtat i decadència", ..., pàg. 34.

CAPÍTOL 2: LES PRESTACIONS FEUDALS DELS SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MASOS

Congost per als segles XVIII i XIX la forma de combatre el pagament del lluíisme) que, d'altra banda, aquests mateixos pagesos, en la condició de batlles de sac o partíceps del delme, contribuïen a controlar. Al llarg de l'època moderna aquests mateixos pagesos de mas que hem vist sota la condició d'homes propis, solius i afocats, han competit amb capitals urbans en les subhastes dels arrendaments de drets feudals i, amb d'altres competidors, fins en la compra de delmes i terçons de delmes; el feudalisme s'havia convertit per a ells també en un negoci, tant com en una càrrega. És per això que, durant els segles XVII i XVIII i a les acaballes de l'Antic Règim, es pot dir que els rics propietaris de masos, els futurs hisendats, participen tant o més de la renda feudal que de les dificultats de la comunitat pagesa. I aquesta és una altra manera de mostrar la separació en el si de la pagesia, però també, i sobretot, de plantejar que el procés de revolució liberal no podia ser, com massa sovint s'ha plantejat, una simple qüestió de pagesos contra senyors. Molts senyors útils i propietaris de masos, molts dels que en aquest treball estudiem, estaven més a prop de la condició de "senyors" que la de pagesos.

D'altra banda, durant l'època moderna es produeix un procés de conversió dels pagaments proporcionals a la collita, com les tasques, braçatges o terceres parts de calcatura, en pagaments fixos, monetaris o en espècie, fet que portaria a una disminució de la renda feudal. Ens falta, però, una cronologia d'aquest procés de conversió o commutació. Tot i l'existència d'aquest procés, però, no podem menystenir la capacitat del sistema feudal, sens dubte evolucionat, que era ben viu i que aprofitava tots els mecanismes al seu abast amb la intenció de mantenir el nivell de les rendes. En els darrers decennis del segle XVIII, el Reial Hospici de Girona, que precisa diners per portar a terme el seu nou centre assistencial, la casa de l'hospici, engega tot un seguit de causes de capbreuació, capbreus generals i plets davant l'Audiència a fi de recuperar drets i prestacions caiguts en desús o com a mínim no pagats, i a fi de participar de l'expansió agrícola del segle amb el cobrament sobre productes fins al moment no sotmesos a prestació i, pel que sabem, el fenomen no és exclusiu d'aquesta institució. Aquest procés de reacció feudal només és possible quan s'han mantingut els drets, en forma de repeticions monòtones, en els capbreus dels segles XVI, XVII i XVIII; quan es

fa necessari, tot recolzant en la lletra dels capbreus i en la revisió de la informació existent en els arxius senyorials (no és estrany que sigui durant la segona meitat del segle quan es porta a terme un procés general de classificació i ordenació dels arxius senyorials),²¹⁴ s'obliga els homes propis a complir amb les obligacions que, segons consuetud del bisbat de Girona, els pertocava i, ja ho hem vist, que en matèria de lluïsmes es mantenia la plena vigència dels Costums de Girona encara en el segle XVIII. Aquesta reacció (que en el cas de l'Almoina del Pa-Reial Hospici pot obeir a un fet contingent, per bé que, com hem vist en el cas de Sant Pere Pescador el procés ja arrenca de les darreries del segle XVII) té unes bases jurídiques que la legitimen, que s'han de buscar en la sentència arbitral de Guadalupe, la producció del dret feudal emanat de les corts catalanes cinc-centistes i de la jurisprudència de la Reial Audiència. A còpia de repetir-ho en els capbreus havia semblat quotidià i purament formulari; quan va ser necessari aquesta pretesa fossilització va servir de base jurídica per a la reclamació davant els tribunals de justícia. El procés judicial era una prova de força per a les parts en conflicte: la seva durada augmentava les costes judicials, però també podia forçar la part contrària a buscar una solució de compromís.

²¹⁴ Vid. P. GIFRE, J. MATAS, S. SOLER, *Els arxius patrimonials*, Girona, AHRCCG/CCG, 2002, pàg. 73-75.

CAPÍTOL 3

DISPUTES ENTORN DEL PAGAMENT DEL DELME, S. XVI-XVII (ESPECIALMENT EN TERRES DEL DOMINI DEL CAPÍTOL DE LA SEU DE GIRONA)

Hem vist que el delme era la principal prestació que pesava sobre el domini útil i alhora era el principal component de la renda feudal, per aquesta raó es fa evident que les diferències entorn del pagament del delme centrin les disputes entre delmadors i explotadors del domini útil durant l'època moderna. Anem a analitzar els motius de la disputa i, en menor mesura, atesa la documentació disponible, les formes de la disputa que, bàsicament, era canalitzada per la via judicial. Per portar a terme aquest estudi ens centrarem en el segle XVI, un llarg segle XVI, que començaria amb la sentència arbitral de Guadalupe (1486) i acabaria el 1599 amb la darrera cort general de Montsó, perquè és entre aquestes dues dates que es posaren les bases, sobretot les jurídiques (la legislació en corts és prou important, però també l'activitat de les cúries i l'Audiència) i les socials (el nou equilibri entre senyors directes i senyors útils), del camp català modern.²¹⁵

Eva Serra ha plantejat,²¹⁶ d'altra banda, que qualsevol estudi sobre el món rural a l'època moderna ha de contemplar tres aspectes bàsics: l'anàlisi de la legislació en corts, les decisions (la doctrina dels doctors) i el món notarial.

²¹⁵Si Joaquim Nadal va considerar els segles XVI i XVII de segles d'obscuritat, tot val a dir-ho, més el XVI que el XVII i Núria Sales ha considerat el període de boirós, molts són els autors que plantegen encara la manca d'estudis sobre aquests segles. Per posar alguns exemples recents, "*En Cataluña, la época del reinado de Felipe II ha merecido, hasta el momento presente, escasa atención por parte de los historiadores, hecho que contrasta fuertemente con la abundancia de trabajos dedicados a analizar el período medieval (siglos XI a XV) o la etapa posterior a la guerra de secesión (1640). Y el déficit deviene un vacío casi total en el caso de estudios de carácter económico*", M.DURÁN, "Cataluña bajo el reinado de Felipe II: una economía en transformación", dins L.A.RIBOT (ed.), *La monarquía de Felipe II a debate, Madrid, Sociedad Estatal para la conmemoración de los centenarios de Felipe II y Carlos V*, 2000, pàg. 289. I E.BELENGUER, en una obra de síntesi-recopilació de treballs, ha escrit un significatiu capítol amb el títol eloqüent de "*El largo y olvidado siglo XVI de Cataluña: del redreç económico al malestar institucional*", *La corona de Aragón en la monarquía hispánica. Del apogeo del siglo XV a la crisis del XVII*, Barcelona, 2001, vid. pàg. 283, nota 1.

²¹⁶ "Corts, constitucions i món rural (s.XVI)", dins dels Seminaris d'Història Rural organitzats pel Centre de Recerca d'Història Rural de la UdG, 25 de gener de 2002.

Sens dubte, per al segle XVI cal emprendre aquest estudi complet, complexe i difícil, un estudi que, en la seva totalitat, encara està per fer. Caldria afegir, a més, que aquest estudi s'ha de fer amb l'aportació i seguiment de casos concrets, només així es podrà posar en clar les diferències existents entre els senyors (jurisdiccionals i directes), però també entre els pagesos (el tema de la diferenciació pagesa segueix sent clau, tal com hem apuntat en els dos capítols anteriors). Les situacions són molt variades, entre les diferents senyories, entre els diferents sectors de la pagesia, i no cal dir que encara hauríem de tenir present la diferència en la geografia feudal (Catalunya vella *versus* Catalunya nova, per exemple, i també dins de les diferents "Catalunyes"), la casuística és amplíssima, però hi ha molts punts comuns que hauran de ser remarcats i que, sens dubte, després de diverses monografies al respecte, es podran deduir les pautes, trajectòries i comportaments generals.

Durant els segles XVI i XVII les diferències entre senyors i pagesos van girar, bàsicament, entorn dels pagaments proporcionals a la collita, delmes i tasques, i en el pagament dels lluïsmes, que són la part substancial de la renda feudal. Sempre, en tot cas, es tractarà d'enfrontaments reduïts, limitats a una parròquia o universitat; excepcionalment, a la vegueria de Girona, només hem trobat dos conflictes que depassin aquests marcs (és el cas de l'enfrontament per la tasca a la vegueria estreta de Girona a mitjan segle XVI i entre els pobles de la plana de Banyoles i el monestir de sant Esteve el 1624). En tot cas, que no hi hagi un enfrontament generalitzat a tota la vegueria no pressuposa que hi hagués una pau harmònica en el camp gironí, tot al contrari. La diversitat de situacions i de conflictes s'explica per la diversitat de dominis directes i de perceptors de delmes. Vist en el temps, hi ha una clara vinculació cronològica en la resistència i se'ns fa difícil de no pensar en connexions entre les parts en litigi. Pensem, si més no, en el paper dels doctors en drets, alguns dels quals podien estar al darrere de més d'un plet, les estratègies d'uns podien molt ben ser aprofitades per altres. L'habitual és que la resistència pagesa es desenvolupi de manera soterrada,

el frau²¹⁷ és la principal forma de lluita dels pagesos. No esperem trobar rebel·lions, la resistència, la lluita que portava a terme la pagesia, acostumava a ser callada i, com a molt, canalitzada per la via judicial.²¹⁸

El pagament del delme serà l'origen de la majoria dels conflictes, amb la particularitat que allò que era disposat pel delme afectava també la resta de pagaments, sobretot les tasques. Per estudiar-ho ens centrarem en les disputes d'una institució eclesiàstica, el capítol de la catedral de Girona, en alguna de les seves institucions, sobretot pabordies i capellanies, en qualitat de delmador universal de llocs o com a partícep en el cobrament del delme. A partir d'aquest exemple podrem analitzar el comportament d'un agent senyorial, les estratègies utilitzades per no veure disminuïdes les seves rendes i si pot augmentar-les, i les diverses formes de resistència pagesa que es dedueixen a partir d'aquesta documentació. Una documentació judicial que, sens dubte, és parcial, però que admet més d'una lectura. Utilitzar aquesta documentació impedeix fer sèries i establir estadístiques concloents, per contra, però, dóna una imatge concreta i real d'una etapa de canvi i, per aquesta raó, de conflicte.²¹⁹

²¹⁷ Un exemple local valencià, M. ARDIT, *Creixement econòmic i conflicte social. La foia de Llombai entre els segles XIII i XIX*, Catarroja, Afers, 2004, pàg. 523-530. Les manifestacions violentes, les pràctiques tipus *mauvais gré*, han estat presentades per apuntar una altra manera de defensar la propietat abans de 1486 en la lluita entre la lògica "cap terra sense senyor", cap terra sense títol", R. CONGOST, B. JOVER, "<<Que presentin els títols ...>> Una relectura de les reivindicacions remences i de la sentència arbitral de Guadalupe", en premsa.

²¹⁸ Dit d'una altra manera, la resistència que trobem a la vegueria de Girona no apareixeria a l'enquesta portada a terme a França per J. NICOLAS, *La rébellion française. Mouvements populaires et conscience sociale, 1661-1789*, París, Seuil, 2002, on els paràmetres per ser contemplats són: la violència contra persones o contra béns, la participació d'un mínim de quatre persones; la implicació de diferents comunitats (que entrava dins la tipologia de Bercé) no es té en compte, així com tampoc la temporalització, més d'un dia de durada. En tot cas, els actes amb ús de violència que troba a França amb el delme com a tema d'enfrontament, 45 casos sobre 8528 (pàg. 489), són pocs, aquest autor mateix convé que serien milers els casos si es tractés de processos judicials. J. Olivares que ha comptabilitzat per Catalunya els plets evocats a l'Audiència, en el període 1591-1662, només ha trobat 139 casos referits a disputes sobre delmes, sobre un total de 2757 plets, però ha constatat una forta concentració a la vegueria de Girona, J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a Catalunya dels Àustria*, Lleida, Pagès editors, 2000, pàg. 132, 143, 152. Que no s'arribés a l'Audiència no vol dir que el conflicte no es pogués canalitzar per altres vies.

²¹⁹ Sobre les dificultats de treballar amb documentació judicial, vid. I. ALMAZÁN, "Introducció", J. TORRUELLA (coord.), *Inventaris i catàlegs dels fons de l'administració reial i senyorial: corts del batlle de Sabadell, comarca i foranes (1347-1795)*, Sabadell, Arxiu Històric de Sabadell, 2002, pàg. 13-25.

Els arguments jurídics són posats en el centre del conflicte,²²⁰ aquests, però, no fan altra cosa que traduir una situació de força entre les dues parts en disputa: detentors del domini útil, majoritàriament pagesos, i delmadors. Això comporta que la forma del pagament del delme sigui molt variada, ja que tot i tractar-se d'un dret universal no era aplicat de manera unilateral, ni uniforme; per altra banda, l'argument defensiu de la pagesia, basat en la invocació al costum immemorial ("de tant lonc temps ençà que no sie memòria de hòmens en contrari", serà la principal fórmula utilitzada) a fi de demostrar que de productes nous mai no se n'havia pagat o bé per demostrar que no era possible introduir canvis en la forma de delmar, serà oposat a les pretensions dels delmadors de voler cobrar delme de tots els productes. La pagesia voldrà convertir, en aquest cas, el costum en llei o l'utilitzarà d'argument legítim per resistir embestides senyorials.²²¹

El que aquí es vol defensar és que allò que fa possible la diversitat de situacions és la correlació de forces entre delmadors i senyors útils, de la situació en què es trobin les parts tindrem unes modalitats, uns productes i unes quotes de delmar o unes altres. La situació de cada parròquia, doncs, té poc a veure amb una norma universal, la realitat és que hi ha diferents quotes per productes i alhora diferents quotes en unes mateixes parròquies, al temps que en delmars veïns poden córrer sorts diferents uns mateixos conreus. Tampoc, però, no es pot caure en el relativisme, i tot i la diversitat de casos i de situacions, hi ha una sèrie de tendències i de moviments que poden ser estudiats i analitzats, ja que al darrere hi ha les mateixes estratègies, ja siguin desl perceptors del delme o dels possessors del domini útil, és això el que es posarà de manifest a partir de les situacions derivades dels enfrontaments entre els delmadors i senyors útils.

²²⁰ Essent com era la relació establerta entre els senyors útils i senyors directes (en el cas dels delmadors no és tan evident) una relació contractual, el capbreu, és a dir, jurídica, la solució a la conflictivitat havia de ser també jurídica, J. CASEY, *El Reino de Valencia en el siglo XVII*, Madrid, S. XXI, 1983, pàg. 121.

²²¹ Sempre són oportunes les reflexions que sobre el costum i la "*lex loci*" en el segle XVIII anglès fa E.P.THOMPSON, *Costumbres en común*, Barcelona, Crítica, 1995, especialment la Introducció i el capítol III. La invocació del costum en els plets de les universitats a J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*,

LES DIFERÈNCIES EXPRESSADES EN CORTS (especialment 1585, 1599 i 1626)

Que la disputa entorn a la forma del pagament del delme era una qüestió central del sistema feudal català en tenim una bona prova en les diferències manifestades en les corts del segle XVI.²²² Unes corts que, si s'estudien i analitzen en detall, reflecteixen clarament el batec d'una societat canviant.²²³ Davant dels canvis econòmics i socials, els braços, reunits en corts, intentaran posar les bases del desenvolupament, tot i que, en ser un organisme plural, hi havia veus que no sempre coincidien. La qüestió dels delmes, i en especial del delmar en garba, serà un d'aquests enfrontaments.

De manera activa, el braç eclesiàstic intentarà d'introduir fórmules i maneres d'evitar el frau en el pagament del delme, i en això disposarà del suport del braç militar,²²⁴ no en va les diverses infeudacions del delme feien que alguns dels grans detentors i partíceps d'aquest pagament en fossin els barons i la compravenda de delmes era un objecte cobejat per senyors i ciutadans. L'oposició correspondrà al braç reial, tot i la posició de la baronial Barcelona,

²²²Eva Serra ho ha posat de manifest en repetides ocasions, vegeu, entre d'altres, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*, Barcelona, Crítica, 1988, pàgs. 49-59. Per una visió global de les corts en el seu marc polític: A. CASALS, *L'Emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)*, Granollers, ed. Granollers, 2000; J. BUYREU, *Institucions i conflictes a la Catalunya Moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, ed., 2005 i M. PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Eumo, Vic, 2003.

²²³ Sobre la legislació en les corts de 1563-64 i la de 1585, s'hi refereix E. SERRA, "Constitucions i Redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585)", dins E. BELENGUER (coord.), *Felipe II y el Mediterráneo. Barcelona 23/27 noviembre 1998*, IV, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999, pàg. 167-173. De manera global, E. SERRA, *Les corts catalanes, una bona font d'informació històrica. Discurs de recepció com a membre numerària de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 27 de novembre de 2003*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003.

²²⁴ E. SERRA, "Constitucions perdudes (1547-1552). Algunes reflexions", *Josep Fontana. Història i projecte social. Reconeixement a una trajectòria*, vol. 1, Barcelona, Crítica, 2004, pàg. 407-423 i E. SERRA, "El braç militar, un estament no homogeni. Una mirada a la cort de Montsó de 1552", J.M. DELGADO, J. IBÁÑEZ, J. PICH, L. RIUDOR, (eds.), *Antoni Saumell i Soler. Miscel·lània in memoriam*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2007, pàg. 306-308. Sobre l'actuació del braç militar en qüestió del delmar en garba a la cort de 1585, vid. P. GIFRE, "Introducció", *Cort general de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç militar*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de Justícia, 2003, pàg. XI-XII. Les súplices i constitucions no decretades, E. SERRA, *Les corts catalanes, una bona font d'informació històrica. ...*, pàg. 32-36.

més propera als plantejaments dels braços eclesiàstic i militar.²²⁵ Sense que això vulgui dir que l'estament reial fos favorable als interessos de la pagesia. L'estament reial representa, majoritàriament, els interessos dels sectors urbans, i no podem oblidar que el 1585, el 1599 o el 1626, una part d'aquests ciutadans, els que figuren en les bosses d'insaculació del consell general, abans i tot de l'entrada de la noblesa en les bosses d'insaculació dels oficis de les poblacions urbanes, tenen interessos en dominis directes, dominis útils i delmes.

L'objectiu dels delmadors, per posar un exemple, és posat de manifest el 1585 pel capítol de la seu de Vic quan, entre les vuit instruccions que donava als seus síndics en corts, a la segona, de manera clara i explícita, es diu:

"Més, que fasse instància que se pose en ús la constitució se féu en la Província de Tarragona en lo temps de la bona memòria del archabisbe Gaspar Cervantes [1573], que comensa "*Quoniam divino humanoque jure*", etc., en la qual se dispon que los delmes se paguen en garbes y que paguen de tots fruyts".²²⁶

Aquesta reivindicació no era nova, ja que l'Església catalana havia insistit a exigir el pagament sense frau del delme en els concilis provincials de 1529, 1564 i 1573,²²⁷ amb aquesta mesura simplement s'intentava que el dret particular, eclesiàstic, es convertís en dret general en ser aprovat en corts. Sens dubte, aquesta era l'estratègia compartida pel capítol de la seu de Girona, si bé entre els papers de l'arxiu capitular no hem sabut trobar instruccions, ni altres referències a les corts més enllà de les anotacions a les resolucions capitulars.

L'argument de la ciutat de Girona, és a dir, dels que prenien les decisions, consistirà en negar aquesta prerrogativa dels delmadors, del delmar en garba,

²²⁵El paper de Barcelona contrari a les posicions del braç reial en aquestes matèries a N.SALES, *Els segles de la decadència, segles XVI-XVIII*, Barcelona, Eds. 62, 1989, pàg. 263.

²²⁶Les instruccions figuren en el vol. V de l'edició de la *Cort general de Montsó (1585)*. *Montsó-Binèfar*, en curs d'edició.

²²⁷R.PLANES, "La comunitat pagesa: aplevament i diferenciació social (s. XVI-XVIII)", *L'Avenç*, 115, (maig 1988), pàg. 25.

amb arguments variats, sempre d'acord amb els seus interessos, lligats al domini útil, al directe o com a senyors delmadors, però en cap cas es posarà en dubte el pagament del delme. Cosa que sí que qüestionaran alguns pagesos i algunes universitats. Pagesos i universitats que no tenien cap representació en corts, és més, els síndics gironins tenien instruccions clares d'evitar la presència d'aquests en impedir el dret d'entrada a altres universitats.²²⁸

Les controvèrsies en corts

En la cort de 1552, el delmar en garba va ser objecte de polèmica. Hi va haver dos redactats de la llei (capítol 13 i capítol 50), cap dels quals no va prosperar. La primera començava per fer referència a la raó de ser: evitar els fraus. El segon redactat introduïa una novetat, arbitrarietat més aviat, a fi de contentar els delmadors, que potser no tots ho veien de la mateixa manera, i establia que el delmar en garba fos una possibilitat:

“... per obviar als dits fraus, li plàcia statuir y ordenar que sia en llibertat dels qui rebran dits delmes y primícies si aquells volran reebre e llevar en garba en los camps, e, que elegint dita via, que sien obligats los dits cultivadors pagar en garba, servades, sobre lo número del pagar y altrament, les pragmàticas y Constitucions de Cathalunya sobre açò disposants y consuetuts legítima de les terres”.²²⁹

El braç eclesiàstic i el braç militar tornaran a proposar el 1585 al braç reial el capítol de cort del delmar en garba, que serà objecte d'una llarga controvèrsia. Aquest capítol comença dient que es fa per posar fi als fraus comesos en el pagament dels delmes, per la qual cosa "les dècimes y primícies de forment, ordi, civada, faves y altres grans, puguen-los [...] rebre e o delmar, e exigir en guarba, salvada la consuetut en la cota de pagar aquelles". L'essencial és, doncs, el delmar en garba, la quota a pagar no és

²²⁸ Així figura en l'ítem III de les instruccions de 1585 i en el II de 1599 (AHCG. Manuals d'acords de 1585 i 1599).

²²⁹ E.SERRA, "Constitucions perdudes (1547-1552). Algunes reflexions",

objecte d'atenció, ans al contrari es manté el costum. Per pagar en garba s'especifica que "les dites guarbes no puguen ésser tretes del camp sens que no sien comptades devant lo senyor col·lector de dites dècimes y de dites premíssies", en cas de no poder assistir el delmador o persona per ell delegada, "sia lícit y permès al senyor de aquelles comptar y assenyalar les dites garbes devant dos hòmens, caps de família de la parròchia o terme, los quals sens frau testifiquen al senyor de la dècima o premícia la veritat".²³⁰ La proposta va ser rebutjada diverses vegades per diferents síndics del braç reial, entre els quals els de Pals, Perpinyà, Cotlliure, Salses i Balaguer.²³¹

Aquest capítol de cort no anava inclòs en el pergamí enviat des de la Cort per a ser estampat, i amb aquest en faltaven quatre més. E.Belenguer ho ha atribuït a una simple falla o error dels encarregats de posar ordre en el "batibull creat al voltant de la nova legislació",²³² i no a una actitud declarada dels funcionaris reials en aquest afer. ¿A qui beneficiava el fet que el dissentiment no fos imprès? Al braç reial segurament que no.

Eva Serra ha cridat l'atenció sobre la importància que tenia el capítol 33 de la cort de 1552 que, a banda de palesar una estratègia habitual a la pagesia per evitar de delmar, demostra la introducció de canvis en els conreus, quan la pagesia posava en conreu productes nous, fins llavors no delmats:

“Per evitar molts fraus que’s solen cometre o algunes persones poch tements a Déu que, per no pagar dècima y primícia de la terra dels fruyts de la qual han acostumat pagar-la, no dupten de deixar de sembrar-hi forments o altres grans y plantar-hi avellaners, oliveres, moreres, garrofers o altres arbres dels quals reeben molt fruyt y útil, y scusen-se, que puis no han pagat may delma de allò, que no y són tinguts. Per ço, suppliquen a Vostra Altesa li plàcia statuir y ordenar

²³⁰Segons la transcripció que figura als *Dietaris de la Generalitat de Catalunya, III, Anys 1578-1611*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1996, pàg. 746.

²³¹E.SERRA, "Introducció", *Cort general de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç reial*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de Justícia, 2001, pàg. XXVI. A qui agraeixo aquesta i altres referències sobre el delmar en garba.

²³²E. BELENGUER, "Pròleg: la Generalitat en la cruïlla dels conflictes jurisdiccionals (1578-1611)", *Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. III, anys 1578 a 1611, ...*, pàg. XIV-XV.

CAPÍTOL 3: DISPUTES ENTORN DEL PAGAMENT DEL DELME, S. XVI-XVII (ESPECIALMENT EN TERRES DEL DOMINI DEL CAPÍTOL DE LA SEU DE GIRONA)

que dels dits y qualsevols altres fruyts, que colliran en dita terra, haien de pagar lo delma, axí mateix com solien pagar dels forments y altres grans que nostre senyor donava en dita terra, exceptat fruyta verda de arbres y exceptats los rayms que-s porten a vendre en la plassa”.²³³

Hi ha la pretensió de la universalitat del pagament del delme, contra la qual el braç reial imposarà el “no par bé”. Davant les diferències dels braços, la via jurídica no prosperava, el recurs dels delmadors passava per la via judicial.

Per altra banda, un altre motiu de disputa estava centrat en el "pretès" capítol de cort de l'any 1553, introduït pel braç eclesiàstic i militar, pel qual es manà publicar una pragmàtica de l'emperador Carles de 1542, segons la qual revocava i anul·lava que el costum en la forma i quota de pagar pogués ser mantingut en matèria de delmes (pragmàtica de Ferran II, de 2 de setembre de 1510). En acabar les corts, el braç reial presentarà dissentiment, però aquest no figurarà en la compilació de 1588-1589.²³⁴

En les corts de 1599, els braços eclesiàstic i militar aconseguiran de tirar endavant la seva proposta,²³⁵ amb la discrepància del braç reial que ara sí que aconseguirà que el seu dissentiment figuri en el volum estampat. Els dos braços baronials aconseguixen que figuri en forma de capítol de cort un text on es disposa "que quiscun decimador puga lliberament per si o per sos procuradors y arrendadors delmar en gra o en garba, axí com li serà ben vist, y elegir a totes les altres coses en dites real pragmàtiques statuïdes, restants

²³³ E.SERRA, "Constitucions perdudes (1547-1552). Algunes reflexions", en premsa.

²³⁴ En el dissentiment presentat en la cort de 1599, el síndic de Barcelona, com a president del braç reial, dirà que no hi figurarà perquè de la compilació en van tenir cura exclusivament el braç militar i l'eclesiàstic, *Constitucions, Capítols y Actes de Cort. En la Primera Cort, celebrà als Cathalans en la Ciutat de Barcelona en lo Monastir de S.Francesch en lo any 1599*, Barcelona, Estampa de G.Graells i G. Dotil, 1603, f. LVIII. E.SERRA, "Perpinyà a les corts catalanes del 1599", dins L.ASSIER ANDRIEU, R.SALA (dirs.), *La ciutat i els poders. Actes del Col·loqui del 8è Centenari de la Carta de Perpinyà. 23/27 d'octubre 1997*, Perpinyà, ICRES, 2000, pàg. 336, i "Introducció", *Cort general de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç reial*, ..., pàg. XXXIV.

²³⁵ (*Constitucions, Capítols y Actes de Cort. En la Primera Cort, celebrà als Cathalans en la Ciutat de Barcelona en lo Monastir de S.Francesch en lo any 1599*, Barcelona, Estampa de G.Graells i G. Dotil, 1603, cap. 71 i les "Protestacions del bras real y de alguns syndichs", fols. LVII-LVIII. Utilitzem l'exemplar de la Biblioteca Pella i Forgas, AHG, malmès en el full del títol.

en sa forsa y valor", i, afegien, que això que valia pels delmes es fes extensiu també al cobrament de les tasques. El rebuig del braç reial en forma de dissentiment anava dirigit al centre de la legalitat constitucional, tota vegada que qüestionava l'haver-se fet a esquenes del seu braç la introducció del capítol de cort sobre el delmar en garba i la introducció de la pragmàtica que abolia el costum en la forma i quota de delmar: "aquella y aquell són estats fets sens saber-ho, ni ser ohits, ni cridats en lo estament real, y per ço són nul·les e invalidors, y deuen ser llevats y borrats de dit volum de Constitutions". D'aquest dissentiment se'n demanava aixecar acte i imprimir-lo en el volum de les constitucions. Aquest cop sí que els compiladors el van incloure en el text estampat el 1603. D'aquesta manera hi figurava el capítol de cort, però també el dissentiment. Les diferències, però estaven lluny d'haver-se acabat, i, a manca d'una regulació en corts durant el segle XVII, la sortida al conflicte havia de passar per la via del litigi judicial i per la negociació entre les parts en conflicte: dues vies que, com podem comprovar, no eren excloents.

Les instruccions als síndics de Girona

La posició del bras reial la podem estudiar a partir dels materials proporcionats pel consell de la ciutat de Girona als dos síndics enviats a les corts, així com la correspondència creuada entre jurats i síndics. No deu diferir massa del d'altres universitats, encara que hauria estat molt interessant poder disposar de la documentació de petites universitats pageses de la vegueria de Girona amb representació a corts,²³⁶ però d'aquestes només se'n

²³⁶No hi ha acord en la historiografia pel que fa a les universitats amb representació a corts a la vegueria de Girona. A banda de Girona i per ordre d'obtenció de privilegi de vot en corts, Morales Roca esmenta les viles de Torroella de Montgrí, Arbúcies, Figueres, Pals, Palamós, Calonge, Castell d'Aro i Cruïlles (F.J.MORALES ROCA, *Ciudadanos y burgueses honrados habilitados como síndicos del brazo real en las cortes del Principado de Cataluña. Dinastías de Trastámara y de Austria. Siglos XV y XVI (1410-1599)*, Madrid, Hidalguía, 1995, pàg. 13). Amb posterioritat, hi entraran el 1701: Cassà de la Selva, Peratallada, Roses i Verges; i el 1705: Sant Feliu de Pallarols i Sant Feliu de Guíxols (F.J.MORALES ROCA, *Próceres habilitados en las Cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII (1599-1713)*, I, Madrid, Hidalguía, 1983, pàg. 28-29). Per la seva part N. Sales no inclou en aquesta relació Arbúcies, Calonge, Castell d'Aro, ni Roses, i en canvi hi afegeix Besalú, Olot i Palausator, (*Els segles de la Decadència*, vol IV, *Història de Catalunya* dirigida per P. Vilar, Barcelona, Eds. 62, 1989, pàg. 256). Palos, per la seva part, només esmenta la presència de Girona, Arbúcies, Cassà de la Selva, Cruïlles, Figueres, Pals i Torroella de Montgrí, (*Catalunya a l'imperi dels Àustria. La pràctica del govern (segles XVI i XVII)*, Lleida, Pagès editors, 1994, pàg. 273-282). M.J.ESPUNY, "L'assistència a la Cort general de Catalunya d'una vila reial: el cas de

pot seguir el rastre a partir de la seva actuació, tal com figura en el volum del procés familiar del braç reial de cada cort, ja que no s'han conservat, o fins ara no s'han trobat, mostres documentals en els seus arxius.

Els síndics de la ciutat de Girona representaven els interessos dels ciutadans de Girona, amb terres escampades per la vegueria, però, i a més, havien de tenir cura, tal com figurava en les instruccions que els eren lliurades en ser nomenats pel càrrec, de mantenir els privilegis de la vila de Sant Feliu de Guíxols -"carrer, part y membre de aquesta ciutat"- i evitar que la vall d'Aro aconseguís privilegis que en poguessin disminuir la seva condició; al mateix temps, havien d'evitar l'habilitació de síndics de les valls d'Amer o d'Hostoles, i fer que els síndics habilitats en corts pel braç reial tinguessin la residència en la universitat que representaven. En definitiva, i el mandat es repeteix en les instruccions de 1585 i 1599, que, en els fets tocants a la ciutat, batllia i vegueria de Girona, els síndics en corts havien de procurar que "no sien manades, ni spatxades, letres, provisions, privilegis, ni altres coses, sens que los dits síndichs no y sien demanats"; per la qual cosa faran empara en el registre de qualsevol privilegi concedit a la vall d'Aro contra Sant Feliu de Guíxols (1585) i "altres actes que volguessen obtenir los hòmens de la batllia forana y vegaria streta de Gerona y qualsevol altres persones de qualsevol stament y condició sien".²³⁷ Per tant, havien de controlar tot allò que es decidia referent a la vegueria de Girona.²³⁸ La representativitat d'estudiar aquestes instruccions, veritables mandats imperatius, queda del tot

Sabadell", dins AA.VV., *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, pàg. 206-207, aporta una deliberació del braç reial de la Cort de 1701-1702 en què s'acorda que les ciutats i viles que no haguessin estat convocades en la cort de 1599 havien d'abandonar-la. Hi eren presents: Girona, Figueres, Besalú, Torroella de Montgrí, Peratallada i la seva batllia, Verges, Cassà, Palausator, Roses i la Vall de Ribes. Finalment, E. SERRA, "Introducció", *Cort General de Montsó (1585) ...*, pàg. XI, fa diferents plantejaments sobre l'assistència a corts del braç reial i dóna els assistents i no rebutjats en les habilitacions de la cort de 1585, on eren representades Girona, Besalú, Camprodon, Figueres, Torroella de Montgrí, Pals i Cruïlles. Una visió general, E. SERRA, "La representació dels municipis rurals a les corts", *Història agrària dels Països Catalans*, III, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2008, pàg. 607-611.

²³⁷AHCG. Manual d'Acords de 1585: instrucció II i III; Manual d'Acords de 1599: instrucció II.

²³⁸J.L.PALOS, *Catalunya a l'Imperi dels Àustria...*, pàgs. 275-278. En això, el seu posicionament és el mateix que el manifestat per la universitat de Perpinyà, E.SERRA, "Perpinyà, una vila a Corts catalanes (Montsó, 1585)", *Afers*, 28, (1997), pàg. 587-590.

demostrada, ja que la ciutat de Girona exercia un clar i sòlid lideratge entre les altres universitats reials de la vegueria i, potser també, sobre algunes de no reials. De totes maneres, els interessos dels qui prenen part en les decisions, el consell general i els seus assessors, i que materialitzaven els síndics en corts, no sempre havien de coincidir amb els dels habitants de la vegueria i bisbat de Girona, la majoria dels quals, pagesos i senyors útils propietaris de terres i de masos.

Si bé per les corts de 1585 en les instruccions donades pels jurats als síndics -mossèn Rafel Vivet,²³⁹ que serà escollit habilitador del braç, i Andreu Vilaplana, notari- no hi figura cap referència en matèria de delmes, hi haurà una justificació explícita de quin havia de ser el seu vot en corts i les raons que el sustentaven en una lletra enviada pels jurats de la ciutat de Girona el 21 de novembre de 1585, on els comuniquen quina ha de ser la seva posició en el delmar en garba:

"Lo capítol 98 no és de admetre, perquè delmant en garba serien los terratinents frustrats de les pallas, de les quals nunca han pagat, ni és en ús pagar-se delma, les quals sustenten les heretats, axí per los bestiaris com per los fems, majorment en les terres de aquest bisbat, que per la major part són primes y magres, y ab lo partir poria ser qüestió sobra igualtat o desigualtat de les garbes; y que fassan que la pragmàtica del rey Ferrando sia servada".²⁴⁰

Val la pena aturar-se en l'argument. Allò que preocupa és la disminució que pot suposar als terratinents, els ciutadans de Girona que tenen terres situades fora ciutat i que les tenen arrendades a masoveria. No qüestionen per a res la base del delmar en garba, sinó allò que afecta els interessos dels propietaris: la disminució de la productivitat de les terres, la disminució de la renda de la terra en definitiva, que passava necessàriament per introduir canvis en el

²³⁹Ciudadà honorat, membre de la mà major del consell de la ciutat, el 1601 serà totalment contrari a l'entrada dels nobles al govern de la ciutat de Girona i un, sinó el principal, del partit de la ciutat; era, per tant, un clar representant dels interessos ciutadans en front dels nobiliaris. Vid. J.BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Ajuntament de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, pàgs. 334-351.

²⁴⁰AHCG. Manual d'Acords de 1585, ff. 83v-84r.

contracte de masoveria que s'estava consolidant com a fórmula jurídica per posar en conreu els masos de la vegueria de Girona. Els síndics representen clarament els interessos dels ciutadans que disposen de terres escampades per la vegueria, de fet, són senyors útils de torres i de masos. La lletra és significativa dels interessos que movien al braç reial. La defensa dels interessos pagesos s'havia de fer fora de les corts, o l'havien de portar a terme els representants de les universitats pageses. Però, per altra banda, la lletra acaba dient que sigui servada la pragmàtica del rei Ferran, en la qual es preveia que es mantinguessin els usos i costums anteriors a 1510 a què en matèria de delmes havien arribat pagesos i delmadors. Davant de la insistència dels delmadors, aquest article serà suprimit el 1542, i, mantenint allò que feia referència a la persecució del frau en el pagament del delme, convertit en acte de cort el 1553, sense tenir en compte l'oposició del braç reial, és a dir, de manera fraudulenta.²⁴¹ Aquesta serà la posició defensada pels síndics gironins en corts successives.

El 1599, en la instrucció novena donada als síndics enviats a corts, el magnífic mossèn Rafel Campmany i Descoll, ciutadà, que serà escollit també per al càrrec d'habilitador del braç reial,²⁴² i Rafel Albert, notari, s'especifica clarament que la seva actuació en matèria de delmes ha d'anar d'acord amb la que determini el braç reial:

"Ítem, dissentiran expresse a tots y qualsevol actes de corts y praxmàticas que sa magestat volgués fer sobre lo negoci de dècimes

²⁴¹La pragmàtica derogada deia "que en las cosas que nunca se ha pagat delme, per costum immemorial, o sentència judicial o pactes, y conventions, que no-s pague, sinó de aquellas cosas que solen pagar, y de las altres se sirven los pactes, consuetuts, y sentèntias" Vegeu sobre això, E.SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII ...* pàg. 52-56 i també "Constitucions perdudes (1547-1552). Algunes reflexions",

²⁴²E.SERRA, "Perpinyà a les corts catalanes del 1599", ..., pàg. 334-335. J. CAPDEFERRO, "La participació de Girona a la cort general de Catalunya de 1599", *XVII Congrès d'Història de la Corona d'Aragó, Barcelona-Poblet-Lleida, 2000*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003, III, p. 110. Rafael Campmany era ciutadà de Girona i senyor directe de Campdorà, el qual arriba el 1574 a una concòrdia amb els seus vassalls de Campdorà, que veurem més endavant, on en cap moment no apareix per a res el delmar en garba. Si més no, la seva actuació com a síndic de la ciutat de Girona no entrava en contradicció amb la seva actuació com a senyor directe i delmador de Campdorà. El 1591 figura com a "ciutedà de Gerona, senyor del castell y delme del veynat de Campdorà y de tota la parròchia, terme y delmar de Santa Eulària Çacosta de Gerona" en un acte de reducció de delme sobre unes peces de terra (AHG. Hospital de Santa Caterina, 293).

com de altres coses ab assentiment dels brassos ecclesiàstic o militar o altre d'ells sens exprés consentiment del bras real; y que en coses de dècimes, taschas y altres drets dominicals no consentiran sens exprés orde de dits senyors jurats y adjunts".²⁴³

La posició dels síndics era totalment contrària al delmar en garba, tal com queda de manifest en la resposta a una carta enviada pels jurats, els quals s'havien fet ressò que s'havia fet una constitució sobre el delmar en garba, a la qual respongueren en termes prou explícits: "La constitució del dalmar en garba havem revençuda, glòria a Déu, y la havem feta volar, no ab poch treball ni indústria, tot és *donum Dei*".²⁴⁴

Aquesta mateixa instrucció rebuda pels síndics de 1599, idèntica, figura en les instruccions de 1626; tot i l'entrada dels nobles en el govern de la ciutat de Girona, no hi ha hagut innovacions en matèria de delmes: el pes i la posició dels ciutadans es mantenia inalterable. En matèria de delmes, doncs, quan el tema era suscitat en corts eren els jurats i els seus assessors eren els que tenien la plena decisió,²⁴⁵ com en els altres afers, d'aquesta manera quan aquesta qüestió es planteja en les corts de 1626 els síndics Miquel Vives i Joan Clapés escriuen, el 23 d'abril de 1626, als jurats de Girona, comunicant-los com el braç eclesiàstic lliga la votació del quint al delmar en garba:

²⁴³AHCG. Manual d'Acords de 1599, f. 25. Aquesta instrucció ha estat interpretada per J. Capdeferro (*Op. cit.*, p. 124) en termes de blocatge. En el mateix volum del manual d'acords hi ha unes "Advertències de casos particulars en hi sobre los quals appar convé se fassen constitucions en les corts que ara de present se celebren en la ciutat de Barcelona", on hi ha una proposta per limitar el que es paga al bisbat de Girona per foriscapis, per ser "ab un preu molt excessiu y different del que.s paga en ninguna part de Cathalunya", però al costat, en una altra lletra hi ha escrit: "no apar"; com tampoc "apar" la reducció de tasca, braçatge, quart i calcatura, f. 32r-33r.

²⁴⁴ AHCG. Manual d'Acords de 1599, f. 67r. Vid. J. CAPDEFERRO, *Op. cit.*, p. 129, nota 142.

²⁴⁵ Això queda del tot clar en la carta que van enviar els jurats de Girona al braç reial a la cort de 1585, recollida en la sessió de 28 de novembre, on van manifestar quina era la seva posició en el cas d'un dissentiment posat en el braç per part dels seus síndics, al qual es mostraren contraris, *Cort general de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç reial*, ..., pàg. 425. El síndic de Figueres i el de Pals, a la mateixa cort, quan es tracta el delmar en garba, diuen que no es passi endavant ja que han de consultar la seva universitat, *Ibidem*, pàg. 438. J. Capdeferro, després d'analitzar les instruccions, les actuacions i la correspondència creuada entre els síndics de Girona a la cort general de 1599 i els jurats, conclou que "llur marge d'autonomia [dels síndics] era pràcticament inexistent", J. CAPDEFERRO, *Op. cit.*, p. 119. Una vegada acabada la cort general i retornats a la ciutat, els síndics veien com era fiscalitzada la seva actuació per part del consell general de la universitat.

CAPÍTOL 3: DISPUTES ENTORN DEL PAGAMENT DEL DELME, S. XVI-XVII (ESPECIALMENT EN TERRES DEL DOMINI DEL CAPÍTOL DE LA SEU DE GIRONA)

"La constitució del quint ans de votar-se en nostre bras la ha vista misser Fontanella y li ha aparagut boníssim, fins vuy no la ha passada lo bras ecclesiàstich per quant vol li passen la que ha feta de delmar en garba, al que may aderirem, ans bé estam resolts quant no la vullan passar de demanar-ho ab una súplica a sa magestat que, com lo interès és sol seu, no-s pot fer la gràcia, són los brazos".

La resposta dels jurats, del 27 d'abril,

"Quant en lo de la constitució del quint nos apar molt bé, puix scriuen que misser Fontanella l'a vista y que està bé, y no donaran lloch en ninguna manera de que.s fassa constitució que.s delme en garba, que los danys ne resultarian en la terra, que ja en altres occasions se és intentat lo matex y no se ha volgut donar lloch, y molt bé nos apar que si lo bras ecclesiàstich no vol passar la constitució del quint sens la de dalmar en garba, que a bona súplica se acude a sa magestat per lo de remetre dit quint, puix lo interès és sol seu, com apunten vostres mercès ab llur carta".²⁴⁶

Així, doncs, no hi ha hagut novetats en la posició de la ciutat de Girona en matèria de delmes entre 1585 i 1626, com tampoc no n'hi ha hagut entre els braços en corts. Les posicions eren totalment confrontades. Els interessos dels ciutadans de Girona, els quals eren representats pels síndics en corts, estaven en contra del delmar en garba, però en cap cas estaven per una legislació abolicionista, ja que ells mateixos eren, en alguns casos, senyors delmadors.

Com que en corts no es resolía el conflicte, i aquest era una realitat ben viva, passem a veure la situació en les terres on el capítol de la seu cobrava delmes. On veurem de manera directa l'enfrontament entre senyors útils i delmadors. El cas concret permetrà clarificar actuacions i estratègies de les parts en conflicte.

²⁴⁶AHCG. Manual d'Acords de 1626, sense paginar.

CONFLICTES SOBRE DELMES EN TERRES DEL DOMINI DEL CAPÍTOL DE LA CATEDRAL DE GIRONA

La conflictivitat en matèria de delmes, tasques i lluïsmes és important durant els segles XVI i XVII, per estudiar-la ens hem concentrat en l'estudi dels conflictes que afecten parròquies o universitats senceres tal com figuren en els arxius de la catedral de Girona, de manera que obtenim una imatge més global que si haguessim, en cas que fos possible, estudiat els casos que afecten a pagesos particulars. En total, coneixem 51 conflictes en matèria de delmes entre 1526 i 1730, que, distribuïts cronològicament i temàticament, tal com els hem disposat en la taula 6, permet una primera aproximació a la conflictivitat entorn del delme.

No ha de sorprendre que a la taula 6 no hi hagi conflictes amb anterioritat a 1525, que pot atribuir-se al fet que la via legislativa semblava encarar-los totalment. La pragmàtica de 1510, a banda de la possibilitat donada als col·lectors del delme d'escorcollar les cases dels pagesos per perseguir el frau, havia introduït el respecte al costum en matèria de delmes, terme que els pagesos podien utilitzar per evitar qualsevol intent senyorial d'introduir canvis. Més encara quan en una pragmàtica de 1511, promulgada a instància d'un síndic de la vegueria i batllia de Girona, es posava traves a l'escorcoll indiscriminat en les cases de pagesos en establir que, si no hi havia frau, les despeses anirien a càrrec dels col·lectors i no introduïa cap canvi en matèria de costum, sinó que especificava "que en las cosas que nunca se ha pagat delme per costum immemorial o sentència judicial o pactes y conventions, que no-s pague sinó de las cosas que solen pagar y de las altres se sirven los pactes".

Quan la via legislativa no representa els interessos senyorials, el capítol de la seu de Girona utilitzarà la via judicial, no és per casualitat que hi hagi una forta concentració de casos en el darrer quart del segle XVI,²⁴⁷ al mateix temps, hi ha una altra lectura a fer, els pagesos percebien que la seva

²⁴⁷ E. Serra ha plantejat que el dissentiment del braç reial el 1599 pot ser vist com un factor de valor jurisprudencial, fet que serviria d'aturador de les pretensions del braç militar i eclesiàstic en matèria de delmar en garba, E. SERRA, "Perpinyà a les corts catalanes del 1599", ..., pàg. 337.

CAPÍTOL 3: DISPUTES ENTORN DEL PAGAMENT DEL DELME, S. XVI-XVII (ESPECIALMENT EN TERRES DEL DOMINI DEL CAPÍTOL DE LA SEU DE GIRONA)

fermesa en no transigir en matèria de delmes els donava bons resultats. Per altra banda, val la pena remarcar la importància i la transcendència de les corts de 1585 i 1599: les corts legislaven o procuraven fer-ho en temes d'absoluta preocupació de la població. Després, en no haver-hi nova legislació durant tot el segle XVII (caldrà esperar les corts de 1701-1702 i 1705-1706), les causes s'aniran esllanguint fins arribar al primer quart del segle XVIII quan s'inicia una dinàmica clarament de reacció senyorial que ha tingut continuïtat durant tot el set-cents.²⁴⁸

Taula 6. CONFLICTES GENERATS PEL PAGAMENT DEL DELME EN DELMARS DE LA CATEDRAL DE GIRONA (1525-1730)					
Períodes	Forma de delmar	Productes, nous conreus	Quota	Novals	Total
1526-1550	5	1	0	0	6
1551-1575	0	2	1	0	3
1576-1600	3	6	2	4	15
1601-1625	1	1	1	2	5
1626-1650	0	3	0	2	5
1651-1675	2	0	0	0	2
1676-1700	0	3	1	0	4
1701-1730	0	6	2	3	11
Total	11	22	7	11	51

Font: ACG. *Repertori Pontich*, 3 vols; *Repertori general de capellanies*, 2 vols.

A la vista de la taula 6, però, la primera reacció s'ha donat clarament el darrer quart del segle XVI, és en moments de creixement quan s'ha produït la reacció: a una iniciativa pagesa per introduir nous conreus i retallar el guaret i aprofitar les terres més marginals responen els delmadors volent participar d'aquest increment de la producció i de la renda.²⁴⁹

²⁴⁸Sobre aquest aspecte i centrat també en la catedral de Girona, J.PORTELLA, A.LI.SANZ, "Reacció senyorial i resistència pagesa al domini de la catedral de Girona (segle XVIII). Notes per a una recerca", *Recerques*, 17, (1985), pàgs. 141-151.

²⁴⁹ És significatiu que sigui el 1586, cent anys després de la seva promulgació, que la Diputació del General de Catalunya comprés l'exemplar de la sentència arbitral de Guadalupe "per recondir en lo archiu de la scrivania major de la Deputatió la sentència arbitral authèntica y original [...] de la remensa feta per lo rey don Ferrando sobre la extinció dels mals usos", citat per M. PÉREZ LATRE, "Sercar, ordenar y fer inventari y índex". Sobre arxius i institucions a Catalunya (segles XVI-XVII)", *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 22, (2004), pàg. 102, i del mateix, *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II. Política, administració i territori*, Catarroja-Barcelona, Afers, 2004, pàg. 106..

Sobre la representativitat territorial d'aquests conflictes en el marc català, disposem de l'estudi de J.Olivares que ha analitzat les lletres de plet introduïts a l'Audiència, on constata que en el període 1591-1662, el bisbat de Girona és un dels més conflictius en matèria de rendes i jurisdicció senyorial, en concret, conclou que "l'Alt Empordà assoleix la cota més elevada de conflictes de Catalunya. Al seu costat, i en ordre decreixent, la Garrotxa, el Gironès i el Baix Empordà"; entre els motius hi trobem com a més importants el pagament dels delmes, primícies i la tasca, a més dels derivats del govern senyorial, molt importants al comtat d'Empúries.²⁵⁰

Una simple classificació dels motius del plet permet assenyalar les causes de la conflictivitat entorn els delmes. Bàsicament, les diferències entre delmadors i representants de les universitats són pels següents motius:

1. Per la forma de delmar: onze casos, centrats majoritàriament en el segon quart del segle XVI. En tres casos el capítol pretén delmar en garba (Sant Esteve Salull, Fornells i Dosquers), i en els altres casos el conflicte ve de la pretensió dels delmadors de delmar del camp estant (una altra vegada Fornells), o de com es feia el recompte i el repartiment, el capítol pretén que es faci sense deducció de la llavor de sembradura, i que tampoc se'n puguin deduir baleigs, ni solatges (Sant Gregori, Sant Iscle i Moncalt, Vilanova, Llagostera, la Tallada).

El cas de la Tallada és prou representatiu de la problemàtica derivada de la forma de delmar: "se recullian los fruits sens cridar al col·lector, fent detracció, ab pretext de lo que gastaven en llossar rellas, sembrar y batrer y també trèyan franch de delme un vintè que se havian imposat y dexaven grassos baleigs y solatges",²⁵¹ segons que queda resumit en el repertori Pontich, que recull la visió del capítol de la catedral. Les pragmàtiques de 1510, 1511, que havien disposat que el delme es pagués sense retencions, ni deduccions, no

²⁵⁰ J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, ..., pàg. 133-134, 152, 302.

²⁵¹ "Aquí se parlà de un procès del any 1510 contra ells, y fou resolt pledejar a 21 janer 1548, fou declarat a favor del capítol; apel·laren a Roma y tragueren commissió a 6 agost 1548 y perderen la causa a 17 7bre., volgueren ajust y fou fet compromís", ACG. S.Pontich, III, ff. 245v-246r. El 21 de gener de 1548 ja havien estat condemnats també a cridar el batlle de sac "quant solan posar dins sas casas lo blat, quan han batut y fet net", ACG. Repertori general de capellanies, II, f. 943v.

eren seguides per aquests senyors útils; ni tampoc era cridat el col·lector. En alguns casos, les sentències seran taxatives al respecte (Fornells, 1591). En aquesta parròquia argumenten que no hi ha d'haver innovacions per tal com "en la forma de pagar delmes la consuetut servesca de ley", deien el 2 d'agost de 1586, i, especificaven en l'articulat del procés, que els baleigs i rerabaleigs dels quals els delmadors volien cobrar delme eren ben poca cosa, "de tal manera que solament servian per a donar a menjar a les gallines per ésser solament capells, miella y altres immundícies, les quals no eren bones a menjar, y era cosa tant dolenta que los delmés no-u volien pendre". La sentència del 9 de novembre de 1588 a la cúria reial era favorable als delmadors i contrària als singulars de Fornells quan establia el pagament "*de immunditiis triticorum et aliorum granorum de arista*". El costum en la formació de la pila era explicat amb detall en l'apel·lació presentada l'any següent:

"Posa que de temps immemorial ençà los particulars de la dita parròchia de Fornells no han acostumat de fer baletx ni rebaletx, sinó d'esta manera, que, quant han acabat en la batuda de fer bell la pila gran, passen també per lo garbell sobre de la dita pila lo que tenen apartat, que no està tant net, y tot ho passen en la dita pila gran, si no és lo que no s'i és pogut netejar, y de tal manera que solament resta al garbell los capells, miella y altres inmundícies, les quals no són bones per a menjar per a persones, sinó per les gallines, y és també molt poca cosa, que cómodament no-s pot pagar delme, y de tots los grans de la pila gran han pagat y sempre paguen lo delme".²⁵²

No sabem quin ressó va tenir l'argumentació, per quant no coneixem la resolució del conflicte, però allò que s'ha de remarcar és el fet que estava

²⁵²ACG. Poblacions: Fornells. El 1576, els pagesos d'Arenys d'Empordà havien estat condemnats a no poder deduir la llavor a l'hora de pagar a Montserrat de Palol, senyor del lloc, però en canvi quant al pagament dels baleigs i rebaleigs, la sentència arbitral establia que es mantingués allò que disposava el costum: "*Et quantum ad solucionem de baleixs et rebaleixs servent pragmaticam domini Regis Ferdinandi secundi in anno millesimo quingentesimo decimo etiam et hoc sub penis et iuramento in dicto compromisso contentis*", P.NEGRE, E.MIRAMBELL, "Sentencia arbitral dictada por los magníficos Celedonio Valencás y Bernardo Alzina, doctores en Derecho y ciudadanos de Gerona, para dirimir las cuestiones pendientes entre el Iltre. Sr. Montserrat de Palol, señor del castillo de Arenys (de Ampurdán) de una parte y de la otra varios labradores de la citada parroquia. Gerona 3 de marzo de 1576", *AIEG*, V, (1950), pàg. 259.

fonamentada jurídicament en la pragmàtica de Ferran II de 1510 i la de 1511. És molt probable que no servís de res. Amb tot, però, la litigiositat en aquesta parròquia es mantindrà ben viva. El procés va ser evocat a l'Audiència el 1626 i s'arribarà a sentència el 26 de juny de 1680, per la qual els particulars seran condemnats a haver de pagar de tots els productes i a fer efectius els endarreriatges. La sentència fou de nou ratificada el 9 de gener de 1691. S'arribarà a una primera concòrdia el 20 de juliol de 1692, i encara n'hi haurà una altra el 9 de novembre de 1704, després que un particular hagués refusat de pagar delme de raïms. Comencem a veure que la sentència judicial no sempre suposa la fi del conflicte.

Per evitar frauds en el recompte s'especificarà la necessària presència del col·lector, havent de ser avisat amb tres dies d'antel·lació es dirà en alguns casos (concòrdies d'Albons, i de la universitat forana de la Bisbal, 1599), la legislació en corts, però, en aquesta qüestió, posarà les coses al seu lloc i acabarà per imposar una manera més laxa a l'hora de partir, ja que es podrà fer en presència de dos testimonis.

Molts delmadors, i el capítol n'és un, pretendran que els senyors útils hagin de portar la part del delme als graners dels delmadors o a la casa del delme. Traspasar les tragines als pagesos era una forma de reduir despeses als delmadors, això, però, només passava allà on els delmadors no disposaven de col·lectors o de batlles de sac, o com a Fornells, per exemple, quan queda estipulat en la negociació del pagament dels endarreriatges que els pagesos quedaran obligats a portar a Girona, durant dotze anys, la part del delme, i, s'especifica en la concòrdia a què varen arribar delmadors i pagesos el 1692, que s'hauria de portar "en lo graner de dit molt il·lustre capítol que té construït sobre los claustros de la isglésia catedral de dita seu fins al portal dels apóstols de dita isglésia y, no posant-lo en dit graner, hagen de aportar-lo en qualsevol altre part de dita ciutat que pugan anar las carretas, donant los sachs lo dit molt il·lustre capítol".²⁵³ No és un cas aïllat, diferents sentències anteriors i posteriors vindran a confirmar l'obligació dels pagesos a fer-se

²⁵³AHG. P.Rosselló, Girona-8, 567 (1690-93): 20 de juliol de 1692.

càrrec del transport dels censos.²⁵⁴ No obstant això, en algunes consuetes, escrites a finals del XVII o a començament del segle XVIII, tot i que els rectors advertiran als seus successors que els pagesos han de portar el delme a la rectoria, com escriurà el rector de Vilamarí, a manera d'advertència als "discrets rectors que per temps seran, que sempre que tingan comoditat de cavalcadura que-s mortifiquen en anar a cercar los rehims per las vinyas, per quant a mi me consta molt clar que se pagan sobradament dels treballs, y aun no pagan bé y llealment lo que-ls toca".²⁵⁵ En aquest cas el rector de Vilamarí cobrava primícia de 23/1, la resta anava pel delme.

La persecució del frau era una constant, la malfiança dels pagesos evident, i no era per menys. A Roses, sense que hi hagi participació del capítol, però l'exemple pot ser il·lustratiu de pràctiques generals, en pocs anys la universitat haurà de sortir en defensa de la forma del pagament de la primícia i contra els arrendataris del cobrament del delme, una situació que servirà per apuntar algunes estratègies de defensa per part de la pagesia, canalitzades en aquest cas per la universitat. El 1680, la universitat elevarà queixa a l'Audiència perquè el rector, en la seva qualitat de primicier, pretenia ser avisat pels senyors útils abans de partir i que la primícia fos separada del piló del delme. A més de possibles conflictes entre primicier i delmadors, la situació tradueix un intent del primicier de controlar directament la part de la primícia en línia amb el que deia el rector de Vilamarí. L'oposició de la pagesia ho impedirà.²⁵⁶ Com també ho farà el 1688 en fer front a les pretensions dels arrendataris del delme que pretenien cobrar en diner per la venda d'una partida de farratge; la universitat de Roses, molt activa, trobarà el

²⁵⁴Tres sentències referides a senyors diferents i a parròquies també diferents venen a exemplificar-ho: el 28 de febrer de 1578, hi ha sentència de la cort reial de Girona favorable al paborde de l'Almoina del pa de la seu de Girona contra Andreu Rafart de Sarrià amb l'obligació de transportar els censos a casa del senyor directe, sentència que serà ratificada el 19 d'agost del mateix any; el 14 de desembre de 1613, una altra sentència serà dictada a favor de l'Ardiaconat major de la seu de Girona contra Miquel Geli de Santa Llogaia de Terri i confirmada per la Reial Audiència el 9 de maig de 1628; per últim, el 18 de desembre de 1632, la sentència a la cúria eclesiàstica de Girona serà favorable al col·legi de la Companyia de Jesús de Sant Martí Sacosta de Girona contra Pere Carreras de Bordils. Aquestes sentències figuren referenciades en el manuscrit *Tractat de Capbrevar o Mètode per capbrevar* signat pel doctor Ramon Vilar el 1792, AHCG. XXI.I.Núm. 14.

²⁵⁵ADG. Arxius parroquials. Vilamarí: Llibre de notes de la rectoria (consueta) de 1673..., sense paginació.

²⁵⁶AHG. M.Pastell, Not. Castelló, 1467 (1680): 7 de juliol de 1680 i 1444: 12 de juliol de 1680.

seu recurs en l'abat del monestir d'Amer, senyor delmador, que els escriurà una carta significativa on estableix el manteniment de la consuetut en la forma de delmar i també la necessitat de no innovar en aquesta matèria en moments de dificultats bèl·liques:

"Lo delme no té rahó, que mentres no-s delme en garba, la palla alguna cosa ha de valer, y açò ha de ésser en útil del amo del camp, y mentres se fassa recta estima lo còmputo del blat o gra hi hauria hagut en aquells camps venint la anyada bé, no li estarà al arrendador rebre lo delme del gra hauran resolt se podria cullir en dits camps, y resta de eixa manera fora dels perills de neula y pedra y altrás infortunis. Si's delmava en garba és certíssim hauria de pagar del diner. Est és mon sentir. Jo no sé lo arrendador en què-s funda. Introduhir jo ara lo delmar en garba no-u faré, que no sé quin sie major útil per la isglésia. Axò demana temps, y jo só poch amich de mudanças, mentres que en la antiquíssima consuetut se vaja ab fidelitat ..."

Acaba per dir-los que si l'arrendatari continua amb la intenció de voler cobrar delme del farratge que li mostrin aquesta carta.²⁵⁷ En les dues ocasions, la unitat d'acció pagesa ha passat per la universitat per evitar la introducció de novetats. En aquest cas el costum era llei, fins i tot per part del delmador.

2. Per la quota a delmar: set casos. La qüestió més debatuda era la que suposava una quota més gravosa pels pagesos: a Fornells, a Fitor i a Sant Gregori els particulars refusaven pagar d'11/1, mentre a Peratallada acabaran per pagar de 8/1: una clara demostració de les diferències en matèria de delmes entre les parròquies i que invalida la suposada universalitat del 10% en la quota del delmar.

La parròquia de Fornells pot servir d'exemple de la pressió del capítol per aconseguir d'imposar una quota uniforme en el conjunt del delmar. De primer,

²⁵⁷AHG. M.Pastell, Not. Castelló, 1481 (1688): 4 de juliol de 1688. La carta és transcrita al mig d'una conclusió de la universitat de Roses, en la que hi van ser presents 3 cònsols, 10 membres del consell i 37 habitants, particulars i caps de casa de la vila i terme de Roses, per debatre aquest afer. Una gernació considerable, a to amb el tema que s'estava dilucidant.

la pressió anirà contra pagesos concrets, després, a fi d'uniformitzar-los, pretindrà estendre la quota aconseguida al conjunt de la universitat. El 1512, s'arriba a una concòrdia amb Climent Roders, mercader de Girona, amb terres a Fornells, en què es pacta el pagament anual de 6 mitgeres de forment i de 6 mitgeres de mestall; era una manera de posar fi a l'enfrontament que mantenien sobre si s'havia de pagar a la quinzena mesura o a l'onzena, com pretenia el capítol. El 1538, però, la pretensió s'estén al conjunt de la universitat, on els testimonis parlen de la varietat de quotes en el delmar: de 15/1, de 20/1 i també d'11/1, com pretén el capítol. L'argument utilitzat per la defensa de Pere Massot, pagès de Fornells, entronca clarament amb el debat que es portava a les corts, ja que es deia "que per constitucions generals de Cathalunya ho saltim per pragmàticas reals és provehit que los delmas en Cathalunya se paguan com sia acostumat de pagar y solament de las cosas de què se acostumave de pagar delme en cada parròquia". La sentència que posa fi a aquestes diferències va ser emesa per Francesc Vivet, jutge ordinari de Girona, el 21 de juliol de 1539, on disposa que s'haurà de pagar a l'onzena mesura. Tot i que alguns terratinents i pagesos²⁵⁸ s'avindran a la sentència i ho faran explícitament prometent de pagar a la quota sancionada, la universitat apel·larà la sentència, perquè majoritàriament fins llavors s'havia pagat a la quinzena mesura amb l'argument, altra vegada, del costum, "com en la forma de pagar delmes la consuetut servesca de lley ... deu ser revocada la sentència ab la qual és estat condemnat en pagar lo delme a la onzena mesura", es dirà en la defensa d'Antic Ruset de Trullàs i del donzell Lluís de Blanes el 1586.

Una altra problemàtica es presenta en el cas de la quota que han de pagar els terratinents, els quals acostumen a pagar la primícia mentre els masovers paguen la part del delme. A Llers, els terratinents de Figueres, pretenen pagar

²⁵⁸S'hi avindrà Joan Staràs de la costa de Fornells el 17 de setembre de 1539, Gaspar Barrot, notari de Girona, el 7 de gener de 1542, o Francesc Negre i Deulonder, el 4 de març de 1627, "considerant que la maior part de dita parròchia pagan a dita rahó y cota de la onsen mesura", de 34/4 i havent-hi sentència reial. Val la pena remarcar la cronologia: quasi un segle de resistència pagesa separa la sentència del seu compliment, i encara no deuria ser total perquè el 1692 hi haurà una evocació de plet a l'Audiència contra els particulars, no contra la universitat, que recusaven pagar delmes. ACG. Poblacions: Fornells.

primícia de 30/1, quan l'habitual és de 20/1, a aquesta quota és a la que foren condemnats el 26 de gener de 1604.²⁵⁹

Una altra qüestió, relacionada amb la quota de delmar, es presenta quan el pagès ha de pagar delme i tasca. En un plet menat per la pabordia d'agost contra particulars del lloc de la parròquia de Foixà, aquests són condemnats per la cúria de Girona l'1 de setembre de 1685 a pagar "de tal manera que per rahó de la tasca no-s disminuesca la dècima". Amb anterioritat, el capítol de la seu de Girona havia introduït el plet a l'Audiència el 1614, per evitar els fraus comesos en el pagament dels grans, considerant que feien "infinites fraus, tant perquè mesclan los grans y fruyts procehits de terras francas, com perquè batan dits grans sens avisar a dits senyors directes, ni a sos arrendadors [...]; encontinent que han batut, se'n aportan los grans que volen, y és quasi imposible saber d'ells la veritat".²⁶⁰ El costum del lloc és explicat per Tomàs Torrent, pagès de Foixà, en aquests termes:

"La consuetut antiga de pagar-se lo delme generalment, y alomenos en la casa, és estada y pretén que és encara que de després que lo pagès ha masurat deu corderas que restan francas per ell, la onsen masura se paga per dècima y la dotzena après següent se paga per tasca, y de després se fa nou compte de altres deu francas per lo pagès, una après per delma y altra per tasca, y axí van multiplicant tant quant monta lo número del blat cullit".²⁶¹

En realitat, la suma del delme i la tasca suposaven una forta punció pel pagès: una sisena part de la collita se l'emportaven les dues detraccions. Però, el prior de Santa Maria de Foixà, el batlle de sac del lloc i el donzell Mateu de Ribot i de Vinyals consideraven que pagar d'aquesta manera feia disminuir el delme, ja que la 12 mesura quedava lliure de delme, i ells pretenien, i van obtenir sentència favorable, que el delme fos a l'onzena mesura i que, per tant, el delme s'hagués de comptar sobre la tasca. Era poca

²⁵⁹ACG. Llibre de capellanies de Terrades i Llers, ff. 46-47.

²⁶⁰J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, ...pàg. 307.

²⁶¹ACG. Pabordia d'agost: 11,b,6. Documents Foixà, Ruplà, Sant Cristòfol les Fonts. Segles XVI a XVIII.

cosa, segons la pràctica de Foixà s'escapava al pagament del delme una mica més del 8% de la collita, que no representava pel delme ni l'1% de la producció, tot i així, als delmadors encara els semblava massa. A Albons, delme i tasca junts suposaven la quarta part de la producció, i això segons concòrdia a què arribaren els delmadors i la universitat del lloc el 8 de juliol de 1599, on queda especificat el següent repartiment: per les terres no sotmeses al pagament de tasca s'establí la quota de 13/1; mentre per les terres tascals el repartiment es feia de la següent manera: de 12/3, i d'aquestes tres parts, a repartir a mitges entre els delmadors i el posseïdor de la tasca; es tractava clarament d'una taxa de sostracció molt elevada: no sabem, però, en quina proporció de les terres de la universitat incidien de manera conjunta delme i tasca.²⁶² Tornarem a tractar la problemàtica de la tasca més endavant.

3. Pel pagament de productes nous o de productes que per la poca importància no havien delmat fins llavors: 22 processos. Dels quals, onze fan referència a l'oli o les olives (Ordis, Sant Esteve de Guialbes, Argelaguer, Vilavenut, Terradelles, Figueres, Crespià, Saus, Taravaus, Vilamarí i Lligordà), un conreu en expansió des de 1585 quan trobem el primer d'aquests processos;²⁶³ dos a llegums (Pineda i Flaçà); tres a blat de moro (Sant Cristòfor les Fonts, Sant Jordi Desvalls, Llanars); tres a anyells i llana (Vilamacolum, Verges i Torroella de Montgrí) i un a raïms (Llers), un a peix (Empúries), un a cànem (Vilanna) i un a alls (Sant Jordi Desvalls).

Els pagesos introdueixen nous productes i en la mesura que obtenen una producció considerable són objecte d'atenció per part dels delmadors. Els pagesos utilitzaran el recurs de no haver-ne pagat mai, una altra vegada és

²⁶²La concòrdia és signada per Jaume de Vallgornera i de Foixà, senyor d'Albons, i el seu fill Francesc de Vallgornera i de Sanjust, en qualitat de possessors de la tasca i de la tercera part del delme, aquest darrer compartit amb el capítol de la seu de Girona, per raó de la capellania, i pel sagristà i domer de la parròquia, AHG. J.M.Savarrés, Not. Girona-6, 591 (1599): 8 de juliol de 1599.

²⁶³Gaspar Feliu, pel Pla d'Urgell, també situa la pretensió senyorial de cobrar el delme d'olives al final del segle XVI, en el marc d'una reacció senyorial d'àmbit mediterrani, *El funcionament del règim senyorial a l'Edat Moderna. L'exemple del Pla d'Urgell*, Lleida, IEI, 1990, pàg. 37, 40 i 67. J.OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria, ...*, pàg. 320, 322, 323, cita quatre casos més: Ventalló (1601), Vilavenut (1613), Tortellà (1621 i 1624) i Cantallops (1644), en què els delmadors són barons i el convent de Sant Bartomeu de Bell-lloc.

invocat el costum, els delmadors respondran amb l'argument que fins llavors no se n'havia conreat de manera considerable. Podem plantejar-nos diferents supòsits, si els pagesos conreaven aquests productes precisament perquè no havien de delmar o simplement es tractava de la introducció de nous productes en moments d'expansió de la superfície conreada: la cronologia d'aquests plets està clarament concentrada en el darrer quart del XVI²⁶⁴ i el primer del XVIII, quan marcarà l'inici d'una clara extensió de conreus i, en alguns casos, també d'intensificació, tota vegada que es parla de conreus sembrats en rostolls (cas dels llobins a Fornells, 1589).

Els delmadors, quan signin concòrdies, deixaran la porta oberta a delmar possibles conreus nous, tal com figura en una de les clàusules que el capítol signarà amb la universitat i particulars de Fornells el 1704, quan es diu que si un particular "fa molta montitut de alguna grana que no paga delma del que no hés aspresat en la concòrdia a n'equel cas lo dit capítol puga demanar delma a n'equells que hauran feta aquella montitu de grana".²⁶⁵ Altres vegades, però, com que ja havien especificat la majoria de conreus possibles, com passarà a la Bisbal, on el bisbe cobrarà, a més dels habituals grans d'aresta (pels quals havia arribat a concòrdia amb els pagesos l'1 d'agost de 1578), d'avellanès, d'olives, de roja i gualda, i de raïms de parres, establirà que "de aquí al devant en ningun temps los pagesos y habitants de la dita universitat y terratinents d'ella de pagar dècima alguna de les coses de què no se ha acostumat de pagar-ne, com són de herba seca y verda, nous, fasols y de totas las demás cosas de què fins vuy no se ha acostumat de pagar delme".²⁶⁶ Estem davant del triomf del costum? Negociació. En un principi, els delmadors de la Bisbal, el bisbe i la pabordia de Castelló de la

²⁶⁴A Sant Martí de Tous el delmador hauria intentat cobrar delme de llegums, cols, alls, llana i canem ja el 1548, E.BADOSA, "Un señorío en Cataluña durante los siglos XVI y XVII. Sant Martí de Tous", E.SARASA, E.SERRANO, eds., *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica*, I, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1993, pàg. 481. Per la seva part, Jordi Olivares allarga la cronologia fins 1634, és clar, però, que la comença el 1591, J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, ..., pàg. 301.

²⁶⁵Segons la memòria que en deixa Joan Amalric, pagès de Fornells, un dels tres síndics nomenats per la universitat per signar la concòrdia, ACS. Fons patrimonials, Joan Amalric: mas Tomàs de Fornells, llibre de comptes (1690-1702).

²⁶⁶Concòrdia entre el bisbe Francisco Arévalo de Suaço i els síndics de la universitat forana de la Bisbal, AHG. J.M.Savarrés, Not. Girona-6, 591 (1599): 19 de gener de 1599.

seu de Girona, pretenien cobrar de tots els productes i havien obtingut el consentiment pagès de pagar-ne dels més importants. Pocs mesos més tard, el 8 de juliol de 1599, en la concòrdia entre els delmadors i la universitat d'Albons, en una de les clàusules s'especificarà l'obligació de pagar "de tots grans y fruyts de aresta, ço és, de blat, sègol, ordi, civada, spelta, mill, arròs, faves y de tot altre gènere de llegums y cuynats, llubins, alls, anyells y llana y rayms", i avisar el col·lector abans de treure els grans de l'era, amb pena de tres lliures.

El delme del peix és objecte d'atenció a la parròquia d'Empúries, on els delmadors, el capítol de la seu, Francesc de Pau, baró de Pau, Francesc de Margarit i Desgallart, senyor de Salt Feliu de la Garriga i de Castell d'Empordà, i el sagristà i domer d'Empúries, el 9 de gener de 1597, arribaran a una concòrdia amb la universitat per posar fi a un plet que es portava a l'Audiència per pagar delme de peix fresc "y no en peix salat". Els pescadors quedaran obligats a cridar el col·lector del delme al port de l'Escala, on haurà de tenir botiga parada, en cas de no presentar-se podran fer les parts davant de dos testimonis, "dignes de fe, y posar aquell a de part en terra".²⁶⁷ La concòrdia anava en la línia de les disposicions reials i del capítol de cort de 1599. I, com a la Bisbal, la concessió dels delmadors va consistir en no cobrar delme del peix salat i a fixar una quota més favorable als pescadors.²⁶⁸

4. Pel pagament del delme de novals: onze casos (Riudellots de la Creu, Llorà, Amer, Montagut, Terrades, Fontcoberta, Fornells, Romanyà, Vilamarí, Maçanet, Flaçà i Sant Gregori), la cronologia dels quals, com en el cas del delmar nous productes, també comença a finals del XVI (vuit casos estan concentrats entre 1584 i 1626: Riudellots de la Creu, Llorà, Amer, Montagut, Maçanet, Terrades, Fontcoberta i Fornells), en un moment d'expansió de conreus, quan es posen en conreu terres marginals o terres improductives.

²⁶⁷AHG. J.M.Savarrés, Not. Girona-6, 669 (1595-1597): 9 de gener de 1597.

²⁶⁸De conflictes entorn al delme del peix, en trobem a d'altres llocs: a Lloret s'introduí plet el 1561 i s'obtingué sentència favorable als delmadors l'11 de juny de 1562, ACG. Pontich, f. 213v. J.OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria, ...*, pàg. 322, 324 i 327, en refereix a d'altres: a Roses, l'abat de Santa Maria introduirà plet a l'Audiència el 1612; i a Cadaqués serà el monestir de Sant Pere de Rodes el 1611 i el 1631 qui també recorrerà a l'Audiència.

Un dels primers conflictes en matèria del pagament del delme de novals feia referència a l'aclariment del concepte. De 1626 a 1692, els particulars de Fornells estaran immersos en un plet que els enfrontava al capítol de la seu, en qualitat d'administrador del Ferial, pels novals, atès que no els volien pagar al capítol, sinó al rector.²⁶⁹ Hi ha sentència de 26 de juny de 1680. En una còpia de la sentència emesa pel doctor Bonaventura Tristany, destaca un interessant concepte de novals, precís, restrictiu i aclaridor:

"novals no tant solament se entenen las terras reduhidas a cultura de las quals no y ha memòria de hòmens que alguns temps fossen estadas cultivadas, [...] però encara ha de ser la terra infructífera y inútil, [i ho acaba explicant amb un exemple aclaridor] si de las terras incultas se cullian aglans, puix se paga delme de porcells, si produhian herbas bonas per a pasturar bestiar del qual se paga delme, encara que après sian reduhidas a cultura no-s podan dir novals".

El concepte esmentat reduïa enormement el concepte de novals, difícilment hi devia haver cap terra que pogués considerar-se improductiva tal com ho definia Tristany i pogués escapar al pagament del delme universal. És així com fou sentenciat. Al rector de Fornells només li quedava el dret a percebre delme de novals el primer any; és clar, però, que percebia la primícia de tots els béns del lloc de 34/1, mentre el capítol només en rebia de 34/3.²⁷⁰ Amb tot, sabem que la rectoria de Fornells era de les més ben dotades del bisbat.²⁷¹ Serà que la producció era molt elevada a la parròquia!

²⁶⁹Eva Serra interpreta les disputes a Sentmenat entre baró i rector, amb el recolzament de la pagesia, en termes d'invasió del poder baronial sobre el poder eclesiàstic en el procés, encara per estudiar, de secularització del delme. En aquest cas, clarament, l'enfrontament és entre delme-primícia o entre capítol-parròquia, el delmador pretén ser universal i reduir els novals que percebia el rector. En allò que hi ha plena coincidència és en l'aliança pagesia-rector. E.SERRA, *Pagesos i senyors ...*, 115-132, específicament sobre novals, pàgs. 127-131. Semblant al cas de Sant Martí de Tous, on el 1537 el monestir incorpora el delme de la parròquia, E.BADOSA, "Un señorío en Cataluña durante los siglos XVI y XVII. Sant Martí de Tous", pàg. 480.

²⁷⁰ACG. Poblacions: Fornells.

²⁷¹J.M. PUIGVERT, *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*, Vic, Eumo, 2001, pàg. 81.

L'exemple de Sant Gregori: cas emblemàtic de les demandes dels delmadors i estratègia defensiva dels particulars

La situació a la parròquia de Sant Gregori servirà per posar de manifest, en un cas concret, la problemàtica entorn del pagament del delme, i també les estratègies enfrontades de les parts en conflicte. El 1586, en el moment d'iniciar-se el procés, els delmadors de Sant Gregori eren diferents beneficiats de la seu de Girona: Bartomeu Burgués, canonge de la seu i obtentor del benefici de Sant Esteve, Joan Batlle, sagristà de Sant Feliu de Girona i obtentor del benefici de Sant Joan i Sant Honorat, i Paulí Papi, ardiaca de la Selva i obtentor del benefici dels sants quatre evangelistes. Els primiciers i perceptors del delme de novalies eren el capítol de la seu, per raó de la capellania de Sant Gregori, el sagristà i el domer de la parròquia. Coneixem l'existència d'un procés a l'Audiència des de 1586, iniciat justament després de les corts de 1585, instat pels delmadors per un cúmul de motius, un veritable memorial de greuges contra els usos (considerats abusos pels delmadors) i formes de delmar a la parròquia de Sant Gregori: 1/ per la forma de delmar: contra la pràctica seguida a la parròquia de deduir del modaló la llavor abans de partir "alguna suma a ells ben vista" i de no pagar baleigs, rebaleigs ni solatges; 2/ pretensió dels delmadors de cobrar cànem dels horts, mentre els pagesos al·leguen que ja en paguen dels camps, però refusen pagar-ne dels horts, el capítol dirà que fan els horts "tant grans com ells volen y prenen dels camps tanta terra com los apar"; 3/ els delmadors també pretenen cobrar delme d'anyells i cabrits a la quota d'11/1 "y sempre que no basten ha honze ho a 22 ho a 33 dels qui resten que no arriben a honse no volen pagar sinó un diner y malla per cada"; 4/ pretensió de cobrar dels porcells, els pagesos paguen en diner i el capítol els vol en espècie i, de la primera porcellada, que no en paguen, també en volen cobrar; 5/ pretensió de cobrar dels formatges que, segons els delmadors, els pagesos en fan un cada dia els mesos de primavera, de març fins una part de juny, de la mateixa manera que es paga delme d'anyells i de llana l'obligació també s'ha de fer extensiva als formatges "per quant las ovellas se crian y mengen de las herbes en las terres decimals y de la primícia"; 6/ pretensió de cobrar de faves, llobins, fesols, herba, de les oliveres i dels avellaners.

Hi ha una sentència de la reial Audiència del 6 d'octubre de 1595 en què els particulars de Sant Gregori i els terratinents són condemnats a pagar delme de faves, llobins, fesols, d'herba, d'olives i d'avellanes a la quota d'11/1 i a haver de pagar sense fer detracció de cap mena, ni de llavor, ni de baleigs, ni rebaleigs, ni solatges.²⁷² Immediatament després de la sentència, el 27 d'octubre de 1595, Mariàngela de Margarit, vídua del donzell Pere de Margarit, en qualitat de propietària, firma concòrdia amb els primiciers (era costum en aquesta parròquia que els propietaris paguessin la primícia i els masovers el delme) reconeixent la sentència i essent absolta dels endarreriatges.²⁷³ La família noble dels Margarit no podia deixar d'obeir, en la seva qualitat de senyors útils, allò que en d'altres llocs altres membres de la família, com a delmadors, feien complir als seus pagesos. L'actuació de la senyorial casa de Margarit va tenir seguidors i, el 8 d'octubre de 1596, alguns particulars de Sant Gregori s'avenen a pagar primícia i delme de novalies, dels quals no se'n fa referència expressa en la sentència, de la mateixa manera en què han estat condemnats a haver de pagar delme, sempre i quant, però, el recurs d'apel·lació presentat a l'Audiència no introdueixi canvis en la sentència.²⁷⁴ L'estratègia sembla clara: contra els delmadors es manté el plet, contra els primiciers s'arriba a concòrdia. El delme el paguen els masovers, la major part dels particulars de Sant Gregori, la primícia pertoca als senyors útils, nobles com Mariàngela de Margarit i altres terratinents ciutadans de Girona com els Amat, mercaders, o els Vilaplana, notaris, o del pla de Girona, com els Ribot de Salt, en un repartiment dels pagaments que seria resultat del costum, però que devia figurar en els contractes de masoveria, però que, a ben segur, durant el segle XVII s'anirà traslladant als masovers. Per altra part, es pot considerar també la possibilitat que els

²⁷²Són condemnats a pagar a l'onzena mesura "*decimam integram absque deductione aliqua seminis sive de llavor, de baleigs, rebaleigs y solatges de omnibus fructibus sive granis quos percipiunt respective in illorum terris et etiam ad solvendum decimam de lupinis, fabbis, de vinis arborum, de pesols, de fasols, llantilles, cayretes, ciurons, fayol, avellanes, castanyes, de olivis, nucibus, lino, canapo et eiusdem canapi granis, cepis, allis sive alls et de caseis ac de herba tam de civada quam de fe y tant de verda com seca et de millo, panis et melcha*", ACG. Poblacions: Sant Gregori.

²⁷³AHG. J.M.Savarrés, Not. Girona-7, 667 (1591): 27 d'octubre de 1595.

²⁷⁴AHG. J.M.Savarrés, Not. Girona-6, 583 (1596): 6 d'octubre de 1596. L'avinença és signada per Joan Serra, pagès propietari del mas Serra, i Miquel Serra, el seu fill, heretat en temps de núpcies, i la muller d'aquest, Montserrat, propietària del mas Feixes.

pagesos siguin més proclius a pagar la primícia ja que va al rector, més proper a la població; amb tot, però, a l'hora de pagar no es fa diferència, amb l'excepció dels novals, de la part del delme i de la primícia, els col·lectors encarregats de la seva recaptació faran les parts una vegada recollida la producció. L'opció de voler pagar el rector és explicable per les contraprestacions que la parròquia rep d'aquest, però no veiem clara aquesta opció quan a l'hora de pagar el delme no es fan distincions: tot va a parar al mateix piló, els pagesos no destrien les parts dels destinataris del delme, sinó que les parts es fan una vegada aquest ha estat recollit. Probablement hi hagi alguna qüestió particular que faci explicable aquesta situació, ara per ara, però, amb la documentació consultada, no la podem intuir.

Tot i la sentència, però, passa temps fins que es comença a pagar d'aquesta manera. S'han celebrat les corts de 1599 i ha estat ratificada l'opció baronial en matèria de delmes, però també s'ha estampat el dissentiment del braç reial. Tot i això, la situació no era clara, la resistència pagesa es mantenia; calia prendre possessió del delme i la primícia segons la lletra de la sentència i de la concòrdia posterior per poder-lo cobrar. El 10 d'octubre de 1607 comença la presa de declaració de cada particular de Sant Gregori, i no acabarà fins el 31 de desembre, en què el notari enviat pels delmadors casa per casa ha d'obtenir el reconeixement dels pagesos d'acatar la sentència.

D'entrada, quan el procurador es presenta a la plaça de Sant Gregori per a prendre possessió de la forma de delmar i per cobrar els bestrets del plet, no apareix ningú, el notari en deixa constància: "e com en dita plasa no sien dits particulars, ni aparega algú de ells per a donar dita possessió"; aquesta era una altra manera de resistència. L'escrivà haurà d'anar mas a mas, casa a casa, per prendre la possessió. Les respostes inicials són d'aquest tenor: la masovera del mas Palomera, mas propietat de la família Ribot de Salt, dirà que no té ordre del marit, que és absent, ni del propietari, per donar la possessió, resposta que es repetirà en el cas del masover del castell (convertit en masoveria) dels Margarit, com també el masover del mas Xiberta, també propietat dels Margarit; un altre diu que en vol parlar amb el síndic i els altres particulars, i que, de moment, no volen donar la possessió:

"no vol donar dita possessió ni pagar bestrets alguns que no-n hage consultat ab los altres y ab en Rossell, que és síndich de la parròchia", una altra dona dirà que "si los altres se'n acontenten y ella també pagarà y per ara no vol donar dita possessió"; en altres casos, la majoria, l'escrivà es limitarà simplement a deixar constància que la casa és tancada quan s'hi presenta; altres masovers al·leguen que ells paguen el delme i que la primícia la paga el propietari, i que no volen donar la possessió ...

Amb tot, però, no tots refusen donar la possessió. Els propietaris del mas Carrió, la vídua de Llätzer Amat, mercader de Girona, i el seu fill, doctor a la cúria de Girona, diuen que "ells sempre han pagada la primícia [recordem que el delme el paga el masover] de la manera que han volgut, perquè may ells dits Amats han volgut contribuir ab lo gasto del plet que aportaven en la Real Audiència los singulars de dita parròchia de Sant Gregori contra lo dit reverent Capítol y altres primicians y, si bé miran lo sindicat que fermaren los singulars de dita parròchia per dit efecte del plet de la dita primícia, trobaran que dits Amats no-y han firmat y que per lo tant no y ha necessitat de donar possessió, sinó continuar la que fins aquí han tinguda", per tot això, refusen pagar els bestrets del plet. Una declaració semblant la fa un altre terratinent, Bartomeu Sunyer, senyor del mas Clapés, habitant a Sant Feliu de Girona. Poc a poc, tots els particulars, però acabaran donant la possessió: han hagut de passar, però, dotze anys des de la sentència. No sabem si es varen pagar els bestrets del plet, ni si es varen pagar els endarreriatges.

Aquest exemple mostra que l'allargament del plet era una clara estratègia de defensa pagesa, de mobilització per forçar la negociació²⁷⁵ i que tot i les sentències dictades a l'Audiència, calia fer-les efectives sobre el terreny, d'aquí que una bona cohesió pagesa podia dificultar-les enormement.

Cap a la superació del conflicte. Concòrdies en matèria de delmes

Les concòrdies esdevenien una necessitat si els delmadors volien cobrar i posar fi al plet, alhora que denoten la capacitat de mobilització pagesa per exigir una negociació. Els delmadors podien disposar de sentències

²⁷⁵ J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, ..., pàg. 506.

favorables als seus interessos, però per fer-les efectives necessitaven el consentiment de la universitat, sense l'acord d'aquesta no era possible. D'aquí que la sortida habitual de la majoria de plets passava per la via de la concòrdia. En la concòrdia hi entrava la negociació, la força dels pagesos radicava en la seva cohesió, quan aquesta es trenca, s'imposa la via senyorial. Sens dubte, si es pogués establir una cronologia de les concòrdies entre delmadors i universitats disposariem de pistes suficients per poder entendre el grau de cohesió de la universitat pagesa i en quins moments comencen a notar-se les clivelles en el seu conjunt. Datar aquest procés seria de gran ajut per entendre l'articulació de la pagesia, i disposar de pistes suficients que apuntessin l'inici de la seva desintegració. Ara per ara, només es pot analitzar la tipologia de les concòrdies i, indirectament, es podrà deduir la correlació de forces existents en algunes universitats. Amb l'afegit que encara que aquestes concòrdies afectin a universitats concretes, els resultats aconseguits devien ser tinguts en compte pels delmadors, però també per altres universitats per aconseguir millores en les seves condicions. Les sentències, recollides pels doctors, aixecaven jurisprudència, de les concòrdies a què arribaven les parts en devien tenir clar coneixement no sols les universitats veïnes, sinó que també podien esdevenir arma de pressió per altres universitats en les seves pròpies negociacions, quan les negociacions eren possibles. Les concòrdies, i les sentències, són importants més enllà de les petites localitats afectades, a vegades formades per pocs focs, ja que fan dos serveis: retreuen possibles accions senyorials o pageses i també poden esdevenir objectiu a assolir per les parts en conflicte.

Disposem d'una mostra de 17 concòrdies, 4 se situen entre 1585-1599, 5 entre 1606-1646, 6 entre 1673-1695 i 2 entre 1702-1703. La mostra, ordenada segons que els resultats fossin favorables o desfavorables a la universitat pagesa, tradueix l'estat de força entre delmadors i particulars.

1. Un primer tipus de concòrdies són aquelles en què la universitat acaba per pagar de productes fins llavors no sotmesos al pagament del delme, a canvi, però, els delmadors i primiciers s'accontenten d'aconseguir una quota inferior a

la que obtenen dels grans d'aresta, tal com es pot apreciar en la relació de què disposem.

Ja hem vist com la universitat d'Empúries (1597) s'avé a pagar delme del peix fresc de 21/1, mentre queda eximit del seu pagament el peix salat, probablement més difícil de controlar. La universitat forana de la Bisbal (1599) pagarà delme d'avellanes, de roja i de gualda de 20/1; d'olives, de 19/1; de raïms d'arbres de 16/1 i tasca d'avellanes a raó de 3 sous per sac.²⁷⁶ La universitat de Vilabertran (1614) haurà de pagar delme d'olives de 17/1 i tasca de 18/1, en cas que una mateixa terra faci tasca i delme es pagaran a raó de 18/2, a més haurà d'esmenar els delmadors en 500£ i pagar 100£ més per despeses d'advocats, a canvi obtindran la condonació dels endarreriatges, que serien sempre difícils de poder comptar.²⁷⁷ A Flaçà (1688), vuit pagesos s'avindran a pagar primícia de fesols;²⁷⁸ el mateix any, els pagesos de Parets s'avindran a pagar delme d'oli a la pabordia de gener a raó de 17/1.²⁷⁹ A Saus (1692) s'avindran a pagar delme d'oli de 18/1, quan els delmadors pretenien cobrar-ne d'olives, especificant que se n'havia de pagar de tot l'oli que es fes "de todas las olivas, tant ventanes y que cauhen ab lo vent, com de totes les demás que-s cullen y culliran en todas las oliveras, tant campas com margeneras, radicadas y plantadas y que en esdevenidor se plantaran en tot los terme y delmar de Saus".²⁸⁰ Tot era previst en aquesta clàusula.

2. Les que la universitat acaba per indemnitzar els delmadors amb el pagament d'una quantitat fixa d'una sola vegada o amb l'encarregament de censals, d'aquesta manera no hauran de pagar de conreus nous o recentment

²⁷⁶AHG. J.M.Savarrés, Not. Girona-6, 591 (1599): 19 de gener de 1599.

²⁷⁷AHG. M.G.Casamitjana, Not. Figueres, 210 (1613-1614): 7 de gener de 1614, ff. 3r-21r.

²⁷⁸AHG. P.Rosselló, Not. Girona-8, 566 (1686-1690): 18 de gener de 1688.

²⁷⁹P.Rosselló, 15 de febrer de 1688. Segons referència del llibre de comptes de la pabordia. A partir d'aquest moment el preu de l'arrendament dels censos i delmes va passar de 85 lliures anuals a 99 i a 114£ 10s, 121£ 25s els anys successius, doblant el preu inicial en els anys finals del segle XVII.

²⁸⁰AHG. P.Rosselló, Not. Girona-8, 567 (1690-1693): 6 de juliol de 1692.

introduïts, olives i oli, sobretot. Aquesta situació és de sobres coneguda.²⁸¹ Tot i que no hem pogut trobar casos del capítol de la catedral, disposem d'algunes concòrdies d'altres delmadors que no deuen diferir de les que aquesta institució devia portar a terme. A llarg termini aquesta solució va ser la més positiva per a la pagesia; d'immediat, però, s'havien de carregar de censals, que en aquest cas s'ha d'entendre com una bona inversió, encara que fos a llarg termini.

A Esponellà s'arriba a una concòrdia amb el marquès d'Aitona (1606), segons la qual la universitat queda enfranquida del delme d'olives i del d'oli, i també del delmar en garba, per 2000£: 900 al comptat, 1100 amb encarregament de censals.²⁸² Figueres comprarà a la catedral de Solsona (1636) el delme d'olives per 12.000£; per poder pagar aquesta quantitat s'imposa un 13è sobre l'oli durant 25 anys.²⁸³ La universitat de Vilanant, després que el 1597 hagués obtingut sentència desfavorable de l'Audiència en matèria de delme d'olives, aconseguirà l'enfranquiment (1640) per 2500£, que suposaran l'encarregament de censals que afectaven el baró del lloc, Miquel Salbà i de Vallgornera.²⁸⁴ A Lladó (1646), la universitat i particulars pagaran 450£ als delmadors a canvi de no pagar delme de l'oli que, llavors, era molt reduït, l'estimació feta era d'uns 18 mallals d'oli anuals, unes 22,5£ anuals.²⁸⁵ L'enfranquiment del pagament del delme d'olives, de raïms, de fesols i de fesoles, també l'aconseguiran els particulars de Beuda (1695), per la referència que disposem no sabem, però, quant els va costar.²⁸⁶

²⁸¹ L'endeutament a "obs de senyor" ha estat estudiat per J. OLIVARES, "Plets i endeutament comunal en la immediata postguerra dels Segadors", *Recerques*, 33, pàg. 33-52, també a *Viles, pagesos i senyors*, ..., pàg. 471-501.

²⁸² AHG. F. Pasqual, Not. Girona-5, 813 (1606): 24 de setembre de 1606.

²⁸³ ACAE. Fons municipal de Figueres. Administració general. Expedients de secretaria. 1815/1875. Capsa 1747. Hi haurà una concòrdia de ratificació de la compra el 1671 i una nova concòrdia amb el bisbe de Girona el 1718 pel pagament del lluíisme que quedà fixat en 600£ i 46£ de cens anual.

²⁸⁴ ACAE. Fons Vilanant: concòrdia de 29 de febrer de 1640.

²⁸⁵ Arxiu patrimonial Puig Massanet de Vilafant: *Llibre aranzel dels actes y escripturas del arxiu del mas Llavanera de Lledó format en lo any 1846*, ff. 52v-53r.

²⁸⁶ AHG. Reial Hospici: llibre 618. Acte de 13 de novembre de 1695.

Una concòrdia particular la trobem a Ventalló i Valveralla (1702). Una primera sentència de l'Audiència de 26 d'agost de 1603 havia condemnat els particulars a pagar delme de l'oli. En la concòrdia es va pactar el pagament del delme de 17/1. La novetat la trobem en el fet que la universitat de Ventalló i Valveralla figuren com a partíceps en el cobrament del delme, ja que d'aquest se'n feien cinc parts: una anava al benefici de Sant Jaume de l'església de Sant Miquel de Torroella de Fluvià; una altra a la universitat per compra feta a Leandre de Margarit el 1606 per 700£, amb encarregament de censals, després que aquest hagués introduït plet contra la universitat el 1601 per cobrar delme d'olives, herba seca i llegums i hagués obtingut sentència favorable el 1603 de cobrar delme d'oli;²⁸⁷ una altra també a la universitat per concòrdia a què havia arribat amb el mercader Pere Batlle de Flaçà el 1607, per la qual aquest va vendre la part del delme de l'oli a les dues universitats per 322£ 10s, amb reserva de la fadiga;²⁸⁸ el rector i el sagristà s'emportaven les dues parts restants. En la concòrdia es pacta el pagament dels endarreriatges des de 1603 amb el beneficiat de Sant Jaume per 650£, que es paguen amb l'encarregament d'un censal a lluir en el termini de sis anys; per contra, els pactes són més avantatjosos amb el rector i el sagristà, els quals els condonen els endarreriatges i prometen "que may en algun temps demanaran cosa alguna per rahó de dits derrariatges".²⁸⁹ Per poder fer front al pagament del censal de 650£, la universitat de Ventalló i els terratinents acordaren d'imposar-se un redelme sobre l'oli a pagar de 10/1. El negoci devia haver estat bo per imposar-se un redelme més feixuc que el mateix delme; per altra banda, sabem que en aquest lloc el delme de l'oli era tant o més important que el delme dels grans.²⁹⁰ la universitat havia fet un bon negoci dilatant un plet durant pràcticament un segle i comprant parts de delme a altres delmadors. Els esforços efectuats per la universitat en forma

²⁸⁷AHG. J.M.Savarrés, Not. Girona-6, 606 (1605-1606): 23 de febrer de 1606.

²⁸⁸AHG. J.M.Savarrés, Not. Girona-6, 612 (1607-1608): 8 de juliol de 1607.

²⁸⁹AHG. P.Rosselló, Not. Girona-8, 533 (1702): 26 de novembre de 1702.

²⁹⁰D'això se'n dolia Ponç de Caramany i Almar, el 1662, que pretén tenir drets en la venda del terçó del delme dels Margarit, Arxiu Caramany (Corçà): 172.2.1. *Llibre de notícies de moltes coses de importància y en particular diffarents canalars de actes fahents per nostra casa...*, f. 61.

de censals carregats devien pesar, però la resistència havia obtingut la seva recompensa.

3. Quota alta, però condonació d'endarreriatges. Aquesta és la situació a què s'arriba a Fornells (1692) quan els particulars pagaran el delme de totes les terres a la quota de 34/4 i s'obliguen a portar el delme durant 12 anys a Girona, però queden absolts del pagament d'endarreriatges dels novals des de 1626; podia tractar-se d'una quantitat elevada, però també difícil de calcular.²⁹¹ Sens dubte, la quota era alta, més encara quan el 1704 s'arribarà a una nova concòrdia per la qual s'especifica que es paga delme de tot gra d'aresta, de faves, llobins, cairetes, cànem, raïms i de tot producte del qual se n'obtingués una quantitat considerable, amb la qual cosa deixava la porta oberta a poder cobrar-ne de tots els productes. És una victòria dels delmadors, però encara pot quedar un cert regust de triomf per part de la universitat: tot dependrà del període que hagin deixat de pagar. A Sant Pere Pescador, el 1703, s'arriba a concòrdia amb els delmadors, el comte de Plassència i els administradors de l'Hospital de pobres de Figueres, que posava fi al plet iniciat a l'Audiència el 1692: d'entrada, els pagesos són absolts del pagament dels endarreriatges fins 1700, però per contra queden obligats a pagar delme de llana de 15/1, així com de faves i favolins a la mateixa quota que els grans i també de llegums sembrats en els rostolls; els delmadors absolen els pagesos i terratinents de Sant Pere de pagar delme de cols, alls i cebes, a què també volien tenir dret.²⁹² Hauríem de saber la importància que tenien aquests nous conreus sobre la superfície conreada de Sant Pere Pescador per acabar de discernir el resultat de la confrontació. En general, quan la universitat aconsegueix dilatar el màxim en el temps el procés, disposa d'una posició de força superior que quan el procés ha estat més curt: en el primer cas hi trobaríem Ventalló i Valveralla, en el segon Fornells i Sant Pere Pescador. Amb tot, encara ens falta saber el pes dels censals en les respectives universitats: a Sant Pere, que en aquests mateixos anys construïen una nova església parroquial, era molt acusat, ja feia anys que les rendes de la universitat se les emportava un arrendatari que havia de

²⁹¹AHG. P.Rosselló, Not. Girona-8, 567 (1690-1693): 20 de juliol de 1692.

²⁹²AHG. P.Heras, Not. Castelló, 1552 (1703): 25 de gener de 1703, ff. 34-44.

fer-se càrrec de la lluitació d'alguns censals i també del pagament de les pensions. L'ocupació francesa des de 1694, però havia desballestat aquest intent de sanejament de les finances de la universitat. Probablement la manca de possibilitats econòmiques havia portat la universitat a pactar aquesta concòrdia.

4. Concòrdies desfavorables a la universitat. En aquests casos, hem de parlar clarament de derrota pagesa i d'imposició per part dels delmadors. A la universitat d'Ordis, el capítol de la seu obtindrà sentència el 1585 que condemna els particulars a haver de pagar delme d'olives, una altra sentència de 1591 hi afegirà que també n'han de pagar de les terres ermes i obliga a pagar endarreriatges (1592), en total 200£ en dos anys: una quantitat considerable per una petita població de 27 focs laics el 1553.²⁹³ A Albons (1599), els particulars hauran de pagar delme de tota mena de gra d'aresta, arròs, faves, llegums, cuinats, llobins, anyells, llana i raïms, sense cap mena de deducció de 13/1 i de les terres tascals de 12/3: la meitat al delme i l'altra als Vallgornera, que també participen del delme i hauran d'avisar el col·lector abans de treure el gra de l'era. La universitat havia acordat de no cridar el delmador abans de partir, ni pagar delme de baleigs, ni de faves, ni d'alls, ni d'anyells.²⁹⁴

5. Tota una altra història ve representada per la concòrdia que van signar els successors de Garau Alemany, senyor delmador de Queixàs, i tres terratinents del lloc, el 1673.²⁹⁵ Garau Alemany havia iniciat plet contra els habitants del lloc de Caixàs el 1646 a fi de cobrar delme de les olives de 24/3, és a dir, 21 franques pel productor, dues pel delme i una per la primícia. El 1673 tres particulars terratinents, però, amb sengles masos al lloc, signen una concòrdia per la qual queden, des de llavors, exempts del pagament del delme d'olives, a canvi han de pagar un total de 200 lliures, que se les encarreguen a censal, en funció de les oliveres que tenia cadascun, i amb l'acotació que l'exempció es mantindrà "per sempre" si no en planten més de 200 més de

²⁹³ Les referències a Ordis: ACG. Pontich, II, ff. 43, 66, 166, 270 i Repertori general de capellanies II, 672v; AHG. J.M.Savarrés, Not. Girona-6, 565 (1592): 5 de juny de 1592.

²⁹⁴ AHG. J.M.Savarrés, Not. Girona-6, 591 (1599): 8 de juliol de 1599.

²⁹⁵ AHG. F. de Gayolà, Not. de Figueres, 472 (1672-1673): 30 d'agost de 1673.

les que ja tenen. En el moment de la concòrdia, Gelabert tenia plantades 690 oliveres, Torras 443 i Terrats 375. Com s'ha d'entendre aquesta concòrdia? Sense disposar del procés, només podem fer conjectures. La primera, aquests particulars varen buscar una sortida a la seva situació, quan, probablement, eren els que tenien més oliveres plantades. Sortien guanyadors amb aquesta concòrdia? Fa de mal dir, ja que la concòrdia els limitava l'exempció a la plantada de fins a 200 oliveres. Si en plantaven més, havien de pagar el delme que, probablement, consideraven que no havien de pagar. La segona conjectura fa referència als membres de la universitat de Caixàs que, sense la força dels tres terratinents, es devien veure amb dificultats per a proseguir el procés. La força la feia la unitat, trencada aquesta, què devia passar? Probablement, que la universitat va veure imposada la quota del 24/3, tot una altra cosa devia ser la negociació dels endarreriments. Es varen pagar? No es varen pagar?

NOTA ADICIONAL SOBRE CONFLICTIVITAT ENTORN DEL PAGAMENT DE LES TASQUES

El pagament de la tasca, el braçatge i la calcatura, que semblen ser pagaments idèntics,²⁹⁶ és la segona prestació proporcional a la collita, després del delme, al bisbat de Girona. Es fa difícil, però, sense analitzar capbreu per capbreu saber quantes terres afectava aquesta prestació. Per altra banda, però, en les diferents pragmàtiques i capítols de cort del segle XVI, quan es fa referència al pagament dels delmes, per extensió també es refereixen al pagament de la tasca, un pagament proporcional a la collita, i per tant subjecte a la mateixa problemàtica a l'hora de tascar.

Per estudiar-ho, canviarem de font. Partirem d'una simple lectura de la jurisprudència de l'època a partir de petits tractats de dret emfitèutic o feudal, a mena de petits reculls jurisprudencials, que proliferaren a Girona en els segles XVII i XVIII, la majoria amb anterioritat al *Tratado de la cabrevación* del

²⁹⁶Tasca i braçatge van ser considerats la mateixa cosa en la sentència arbitral entre els pagesos d'Arenys d'Empordà i Montserrat de Palol, senyor del lloc, el 3 de març de 1576, P.NEGRE, E.MIRAMBELL, "Sentencia arbitral dictada por los magníficos Celedonio Valencás y Bernardo Alzina, doctores en Derecho y ciudadanos de Gerona, ...", *AIEG*, V, (1950), pàgs. 245 i 258-259.

notari Tos,²⁹⁷ que permet fer una primera aportació a la problemàtica entorn del pagament de la tasca. Es tracta d'anotacions de notaris o causídics, pràctics en la qüestió, que permeten apuntar quins eren els principals conflictes entorn de la tasca. A partir d'aquests tractats, s'aprecia una problemàtica molt semblant a la que hem descrit pel pagament del delme: el tascar en garba;²⁹⁸ la forma, quota²⁹⁹ i modalitat de tascar; l'obligació de batre les garbes de les terres tascals a part de les altres; el transport de la tasca als graners senyorials;³⁰⁰ l'obligació de posar en conreu terres tascals;³⁰¹ o el cobrament de tasca de conreus nous, especialment d'olives, en expansió des del segle XVI, a partir de referències poc explícites dels capbreus,³⁰² etc., a

²⁹⁷De fet, el *Tratado de la cabreación* de Tos, que al seu torn ve a substituir l'obra de Solsona, no fa res més que recollir una tradició notarial que té les seves arrels en la pràctica de la notaria i del dret. La proliferació d'aquests escrits i anotacions durant els segles XVII i XVIII, alguns nomenats de manera explícita *Tractat de capbrevar* o *Mètode de capbrevar*, obeeix a la necessitat dels agents feudals i també dels propietaris útils de saber què era possible i què no ho era en matèria de dret feudal. Vid. R. CONGOST, "Estudi introductor", a J. TOS, *Tratado de la cabreación*, ..., pàg. 16-17 i ss.

²⁹⁸El 22 de juny de 1557, en el procés que portava l'abat d'Amer i els pagesos de la Vall d'Amer, va ser emesa sentència arbitral en la que es disposava que els pagesos havien de tascar en garba o bé havien de batre les garbes de les terres tascals a part de les altres. La sentència arbitral va servir de jurisprudència i presentada en altres plets, com el que va portar el canonge Joan Geroni contra en Sunyol d'Olives, ACG. Pontich, II, f. 46v-47r; transcrit per A.MASIÀ, "Derechos señoriales y dominicales en la comarca de Gerona", *Anuario de Historia del Derecho Español*, 19, (1948-1949), pàg. 553. J.SOBREQUÉS, G.FELIU, "Pervivència a les comarques gironines del règim senyorial d'arrel medieval a l'edat moderna", *Estudi General*, 5-6, (1985-1986), *La formació i expansió del feudalisme català*, pàg. 514 situen la sentència el 1554.

²⁹⁹J.M.MADURELL, "Derechos enfitéuticos en la diócesis gerundense", ..., pàg. 259.

³⁰⁰Ja hem vist les tres sentències, referides a senyors diferents i a parròquies també diferents, que venen a exemplificar-ho, de 1578, de 1613 i de 1628, per últim, de 1632 (AHCG. XXI.I.Núm. 14. *Tractat de Capbrevar* o *Mètode per capbrevar* signat pel doctor Ramon Vilar el 1792). El manuscrit 153 de la Biblioteca Pública de Girona, f. 164r, afegeix una altra sentència entre el canonge Joan Geroni i un pagès, Guilla, d'Olivars en què aquest fou condemnat a batre les garbes de les terres tascals a part de les altres, però no a pagar en garba.

³⁰¹Els pagesos no poden deixar ermar les terres tascals, en cas de fer-ho, el senyor pot demanar el pagament dels agressos de la terra, així fou sentenciat, per la cúria del Sant Ofici, en causa que portava el paborde de Maig contra Joan Pou de Parlavà, el 4 de juny de 1598. També aixecà jurisprudència. Vid. J.M.MADURELL, "Derechos enfitéuticos ...", pàg. 262; ACG. Pontich, II, f. 47r; transcrit per A.MASIÀ, "Derechos señoriales y dominicales en la comarca de Gerona", ..., pàg. 554; BPG. Ms. 153, f. 165v, hi afegeix una altra sentència del mateix sentit contra Pere Estrader, pagès de Salt, per un mas de Taialà. També s'hi refereix el manuscrit A-12 de l'IMH de Barcelona, atribuït a la mà d'un notari gironí de la segona meitat del XVIII, J.SOBREQUÉS, G.FELIU, "Pervivència a les comarques gironines del règim senyorial d'arrel medieval ...", pàg. 514.

³⁰²J.M.MADURELL, "Derechos enfitéuticos en la diócesis gerundense", *AIEG*, (1963), pàg. 258; BPG, Ms. 153, f. 161v. J.SOBREQUÉS, G.FELIU, "Pervivència a les comarques gironines del règim senyorial d'arrel medieval ...", pàg. 514-515.

totes aquestes modalitats s'hi afegeix la qüestió derivada de quines eren les terres tascals, situació problemàtica en moments d'extensió de conreus per quant els perceptors de tasca volen cobrar de terres posades en conreu i que fins llavors no havien pagat tasca (la situació no és, però, gaire diferent de la qüestió dels novals). Els tipus de conflictes no varien en relació als que es plantegen entorn del pagament del delme, allò que varia és el fet que es tracta de conflictes singulars: institucions eclesiàstiques sobretot, contra pagesos particulars.

A banda d'això, val la pena cridar l'atenció sobre un moviment molt més ampli de la vegueria estreta de Girona,³⁰³ que, de moment, només coneixem per una referència del repertori Pontich.³⁰⁴ El 1550 la vegueria estreta pretenia reunir-se al convent de Sant Francesc "sobre pretendrer sacudir-se las tascas y altres drets dominicals"; per la qual cosa la reunió va ser prohibida. S'enviaren síndics al virrei, "qui inclinà que fos decidit per la Audiència, però amigablement...se tingué junta de clero y fou resolt tractar de bé a bé, com deya lo virrey, però los de la vegueria no volgueren contribuir-hi. A 17 8bre 1552 se trobà capítol de cort en favor".³⁰⁵ El moviment ja era d'una magnitud més important, no quedava circumscrit a una parròquia o universitat. No en sabem més. La via legislativa aturava el procés, el caràcter maximalista de la reivindicació entronca, setanta anys després, amb la revolta del cabdill remença Pere Joan Sala. Per aquests pagesos de la vegueria estreta de Girona la sentència arbitral de Guadalupe no els havia suposat cap canvi. El

³⁰³La vegueria estreta de Girona estava formada per les universitats situades al voltant de Girona. Es dividia en quatre braços: el braç de l'Empordà, al sudoest de Girona (15 llocs: Celrà, Mollet, Flaçà, Madremanya, Bordils, Juià, Sant Julià de Ramis, Medinyà, Cervià, Llampalles, Orriols, el Vilar, Rabós de Terri, Vilafreser i Palol de Revardit), el braç de Rocacorba, a l'oest de Girona, vall del Llèmena (14 llocs: Sant Gregori, Cartellà, Sant Medir, Ginestar, Taijà, Llorà, Canet d'Adri, Adri, Sant Martí de Llèmena, Domeny, Moncal, Rocacorba, Les Serres, Biert), el braç de la Selva, al nord de Girona (15 llocs: Vilobí, Riudellots, Fornells, Salitja, Aiguaviva, Vilablareix, Campllong, Monfullà, Bescanó, Estanyol, Vilanna, Sant Andreu Çalou, Llambilles, Castellar, Sant Mateu i Montnegre) i el braç de la batllia, el pla de Girona (10 llocs: Sarrià, Campdorà, Palol d'Onyar, Quart, Santa Eugènia, Sant Daniel, Palau Sacosta, Sant Ponç de Fontajau, Vilarroja i Montjuïc).

³⁰⁴ACG. Pontich, III, f. 249r.

³⁰⁵Probablement es refereix a la pragmàtica reial de 10 de setembre de 1542 per la qual quedava derogada la pragmàtica de 1510 en la qual s'havia introduït que es paguessin delmes i tasques "segons el costum", però que, segons la pragmàtica, havia portat abusos per part dels pagesos.

fet que sorgeixi a mitjan segle, just quan la discussió també es tenia en corts,³⁰⁶ demostra una vegada més que hi havia moviments significatius a l'interior de la societat pagesa catalana i ben organitzats, cosa que els hauria portat a negar-se a buscar una solució amistosa amb l'estament eclesiàstic. Eren coneixedors de la seva força. Malauradament, però, les notícies d'aquest moviment pagès s'acaben aquí.

Probablement, l'estratègia dels senyors directes va consistir en buscar sortides particulars a cadascuna de les universitats, i, dins de les universitats, amb alguns particulars en concret a fi de forçar la resta a avenir-se a una concòrdia que aturés aquest veritable moviment abolicionista. La pista de per on podien anar les estratègies senyorials la tenim en el cas de la parròquia de Campdorà,³⁰⁷ on el senyor directe, Rafel Capmany i Descoll, ciutadà de Girona i senyor de Campdorà, arribà, primer, el 1540, a una concòrdia amb dos pagesos sobre el pagament del delme de la llana, que quedà fixat a la quota de 10/1. Sens dubte, una quota alta. Mentrestant, pledejà contra la universitat a la cort reial de Girona i a la Reial Audiència fins que, el 1574, s'arribà a una concòrdia sobre el delme de carnalatge i sobre la prestació "de les servituts personals y prestació de alguns censos". Fixem-nos en les clàusules de la concòrdia perquè situen clarament el nivell del conflicte. En primer lloc, i aquesta, ho hem vist, és una estratègia habitual, el senyor directe condona el pagament dels endarreriatges (malauradament, no podem valorar el que suposava, perquè no sabem des de quan es varen deixar de pagar els censos i les prestacions). En aquesta línia de definició de prestacions que difícilment podia controlar, o que no podia exigir per no disposar de coromina o de castell, el senyor directe remet els pagesos de Campdorà de pagar "censos de que com dit és de present no són en possessió de pagar, y totas jovas, traginas, batudas, famadas, cavadas, podadas, jornals de cullir olivas y rahims, fexos de palla y de llenya, vi de botatge, trescols, formatge, sistells de figues, obres, reparacions y guaites de castell". Tota una barreja de drets, d'emfitèutics a propis de castells

³⁰⁶ E. SERRA, "Constitucions perdudes (1547-1552)..."

³⁰⁷ AHG. Hospital de Santa Caterina. 293.

terminats. Per contra, però, deixa clar que té uns drets establerts per la sentència arbitral de Guadalupe que no vol perdre:

“Ítem, és pactat, transigit y concordat entre dites parts que tots los dalt nomenats pagessos de Campdorà, he los tudors de dits pubills, hagen he sian tinguts, tota hora y quant y tantas quantas vegades ells ho los llurs seran requets per lo dit mossèn Capmany ho los seus, confessar y regonèxer al dit mossèn Capmany los massos y terras tindran a directa senyoria per ells los hòmens propis e les dites servituts personals y ells y los altres ab la prestació de las taschas que li fan e encara de las que en esdevenidor se trobarà que li deuen fer y prestar, y ab los censos que lo dit mossèn Capmany reb he acostuma he deu rebre quiscun any en sos tèrmens e la prestació de delme e tota directa senyoria tinga lo dit mossèn Capmany en llurs masos y terras, ab la prestació dels drets dominicals, com són tersos, luïsmes y altres drets pertanyents, com està dit a directa senyoria, y ab los censos que los dits pagessos fan e acostuman de fer he són obligats al dit mossèn Capmany y Descoll”.

La clàusula acaba amb una relació nominal, mas per mas, casa per casa, dels censos que han de pagar els pagesos de Campdorà. El capbreu serveix, i això queda ben clar en aquesta concòrdia, per mantenir l'essencial de la renda que perceben els senyors directes en època moderna: delmes, tasques, terços i lluïsmes i, en darrera instància, els censos.

Dues clàusules més de la concòrdia es refereixen al delme d'anyells, cabrits i porcells que, a partir de la data, s'hauran de pagar a la quota d'11/1. Com que hi havia diferències en el pagament de la llana, aquest queda estipulat en una quantitat anual fixa, a raó de tres lliures de llana els que en disposin “poch o molt”.

Ja hem vist que els pagesos quedaven obligats a capbrevar “tantes vegades com seran requests”, però allò que és objecte d'una clàusula específica i molt important s'explicita tot seguit: “totas terras que ara ho en sdevenidor tindran dins dits tèrmens las quals no constarà legítimament tenir-se per algun altre

senyor ho senyors, ab sola prestació de taschas si seran tascals y de delme” i dels censos que no havien quedat enfranquits. És a dir, si no hi ha senyor directe “legítimament reconegut”, el domini directe ha de ser confessat a Rafel Capmany i Descoll.³⁰⁸ Què aconseguirà amb això? A banda de cobrar tasca i delme, d'aquesta manera podrà percebre els drets que puguin pertocar als senyors directes per les transaccions de terres, lluïsmes i drets de deseixida de mas. El capbreu fa la funció clarament de reconeixement de senyoria directa, i si no hi havia senyor directe reconegut, la senyoria era per al senyor directe principal del lloc.

A canvi de totes aquestes condicions, els particulars estaven obligats a pagar conjuntament 60 lliures, el que és el mateix, 5 lliures per cada casa o mas. És poc o és molt? A la vista de la concòrdia, podem dir que les regles del joc queden clares a Campdorà. Els pagesos no hi surten guanyant, a no ser la condonació dels endarreriatges de censos, o el delme de llana si se'n produïa amb grans quantitats, cosa improbable, perquè si així hagués estat s'hauria imposat un pagament proporcional. A partir d'aquell moment es deixaren de pagar censos en treball, probablement perquè eren de difícil cobrament, si és que el senyor directe no tenia la seva residència al lloc. Allò que surt reafirmat d'aquesta concòrdia és el pagament del delme, la tasca, el lluïsmes, les deseixides de mas i els censos reconeguts en els capbreus, és a dir, tot allò pel qual havia lluitat, conjuntament, la vegueria estreta de Girona a mitjan segle. Feta aquesta lectura de la concòrdia, la derrota pagesa a Campdorà és evident.

Tornem a la via legislativa. El 16 de juny de 1599 es va presentar un memorial a les corts, a la sala de les constitucions, per part dels síndics de Girona, un dels quals era Rafel Campmany (o Capmany) i Descoll, ciutadà de Girona i senyor de Campdorà, on, entre d'altres qüestions, es refereix a la tasca, braçatge, quart i calcatura. Del text val la pena seguir l'argumentació pel que fa a la reducció de les tasques, equiparades als mals usos, i també a la situació existent en el bisbat de Girona en aquells moments, on hi havia

³⁰⁸ És un cas clar d'atribució de la senyoria directa, contra aquesta pretensió en les escriptures notariales els senyors útils ignoraran, progressivament, el senyor directe, R. CONGOST, *Tierras, leyes, historia*, ..., pàg. 165-169.

CAPÍTOL 3: DISPUTES ENTORN DEL PAGAMENT DEL DELME, S. XVI-XVII (ESPECIALMENT EN TERRES DEL DOMINI DEL CAPÍTOL DE LA SEU DE GIRONA)

una forta diferència entre territoris en relació al pagament de la tasca, situació que s'hauria produït des dels anys setanta i vuitanta del segle XVI, en el moment d'iniciar-se una forta reacció senyorial (no podem qualificar-la així la concòrdia de Campdorà de 1574?); el memorial acaba per reclamar que els endarreriatges es paguin només dels darrers tres anys, un altre punt de discussió entre pagesos i senyors, quan el 1576 els pagesos d'Arenys havien estat condemnats a haver de pagar endarreriatges dels darrers 29 anys:

"Ítem, com no-s sàpia lo fonament, ni-s trobe dehont devalla la tascha, brassatge, quart y calcatura, encara que dels noms se verà devallar y ésser part dels mals usos que-s llevaren en temps del rey don Ferrando y vuy, per consuetut inventada en lo bisbat de Gerona, se paga la tascha conforme se paga lo delme, ço és, de deu huna, y axí mateix lo brassatge, y de la mateixa manera la calcadura, y lo quart, de quatre, huna. Que appar impossible que sent-se pagat en altre temps de aquexa manera un tan gran interès se sie may deixat de pagar y axí se judica que la dita tascha se imposa porque no-s tocàs en lo mudaló dels grans fins a tant lo senyor del delme hi fos present per a partir y pendre sa part [explícitament fa referència a la prelació del delme a la tasca] y lesores dit senyor prenia alguna cosa del mudaló ab dit nom de tascha y los altres dits mals ere una cosa consemblant. Y que dits mals se sien deixats de pagar és cert, que no ha vint anys que les demás terres que vuy paguen tasques no la pagaven abans, y encara vuy són més les terres que són obligades a tascha que no paguen, que són les que paguen, de ont naxen de cadaldia grans plets, que per excusar-los y també per lo interès que a-n-al delma toca, y també considerat lo poch fruyt que retten vuy en dia les terres, no basta apenas a pagar los dits drets, de tal modo que molts pagesos deixen de conrear les terres, lo que-s dany del bé públich. Appar també limitar dita tascha, brassatge, quart y calcadura en una cosa honesta, y també en lo que toca a derrariatges serà bé

demanar que sie provehit que no-s puguessen demanar derrariatges sinó de tres anyades, encara que dits drets sien portats".³⁰⁹

Al marge només figura: "no apar". Aquesta és la resposta legislativa. El memorial apunta cap a una situació de trasbals en el pagament i en el no pagament de la tasca que amb aquesta mesura legislativa es volia paliar. No prosperant la mesura, però, es mantenia, com veurem, el problema.

Un moviment de signe totalment contrari el trobem quan, el 1624, l'abat de Banyoles inicia plet a l'Audiència, segons que ha documentat J.Olivares³¹⁰ a partir del Registre de Cancelleria, contra els pagesos de més d'una vintena de llocs: Banyoles, Porqueres, Usall, Merlant, Sant Miquel de Campmajor, Pujarnol, Sant Vicenç de Camós, Mata, Miànegues, Guèmol, Maià, Folgons, Corts, Sors, Pujals dels Pagesos, Vilert, Esponellà, Fontcoberta, Pujals dels Cavallers, Centenys, Vilademí i Serinyà. Es tracta d'un procés d'un abast comparable al de la batllia estreta de Girona de 1550. El plet és la resposta del monestir de Sant Esteve de Banyoles al fet que els pagesos s'oposaven a obeir una sentència de 1623 que els obligava a pagar delme a l'onzena mesura; a fi de forçar-los, introdueix aquest plet que pretenia cobrar tasca d'oli i d'olives. A banda de la litigiositat del monestir de Banyoles, que J.Olivares també ha documentat per aquest començament de segle, i les violències de vassalls i monjos vers l'abat, aquí és de remarcar l'estratègia processal, però també el fet que la tasca d'oli i d'olives no es pagava, fet que venia a confirmar l'opinió dels síndics de Girona a la cort de 1599. Tampoc sabem la seva resolució.³¹¹

³⁰⁹AHCG. Manual d'Acords 1599, ff.32v-33r. Aquesta instrucció és considerada per J. Capdeferro, que ha estudiat el total de les instruccions de 1599, en termes "localistes", és una de les tres, sobre trenta-nou, que es "formularen tenint únicament en compte l'interès de Girona i de la seva àrea d'influència" (*Op. cit.*, p. 126, nota 107). J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors*, ..., pàg. 305-308, diu que "els conflictes per rendes senyorials en parts de fruits -diferents del delme- en la seva major part estan referits a la tasca", pàg. 305; de localista, com es pot veure, la mesura no ho era tant.

³¹⁰ J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors*, ..., pàg. 306.

³¹¹ Les diferències entre el monestir de Banyoles i el col·lectiu de pobles que formaven l'abadiat són anteriors i queden emmarcades en aquest moviment de reacció de les darreries del segle XVI. El 1603 la Reial Audiència va dictar dues sentències favorables al monestir i contràries als pagesos: l'una feia referència a l'obligació del pagament de la tasca i l'altra al delmar en garba. (J. TREMOLEDA (coord.), *Història del Pla de l'Estany*, Girona, Diputació de Girona, 2000, pàg. 472-473).

A diferència dels delmes que van ser objecte de concòrdies entre delmadors i universitats, la sortida a aquests conflictes entorn de les tasques va ser individual. Pel que sabem de les tasques, poc a poc varen ser commutades en pagaments fixos. Tampoc estem en disposició de presentar una cronologia ajustada i precisa. La pressió pagesa devia tenir molt a veure en aquesta posició senyorial a avenir-se a aquests acords, no fos cas que es posés en dubte tot l'entramat feudo-senyorial. Salvat el delme, bé podien els senyors, laics i eclesiàstics, desprendre's d'un pagament que suposava un alt cost per perseguir-ne el seu frau, tota vegada que hi havia multitud de quotes i multitud de situacions a l'interior mateix d'una parròquia o universitat. El caràcter universal del delme facilitava el seu cobrament i alhora el seu manteniment, no era aquesta la situació referida al pagament de la tasca.

És clar, però, que els senyors útils havien de disposar de proves efectives d'aquesta reducció, no fos cas que, temps a venir, els senyors directes els demanessin el pagament de la tasca tal com figurava en els capbreus vells. En cas de dubte, caldrà un judici provatori entre les parts: el baró aportarà la prova del capbreu vell, el senyor útil si no pot aportar la prova de la reducció haurà de disposar de testimonis. La resposta correspondrà al jutge, i en cas de dubte aquest resoldrà de fer una nova capbreuació.³¹²

CONCLUSIONS

A la vista dels processos existents, de les sentències i de les concòrdies del període que va de la sentència arbitral de Guadalupe a 1720/1730, hom té la impressió que Guadalupe va ser una simple fita, a partir de Guadalupe hi haurà un procés de reafirmació feudal, de refeudalització (o de reacció feudal): no cal arribar al XVIII per poder afirmar-ho. Les corts del segle XVI legislaran clarament en aquest sentit, i l'Audiència ho ratificarà dia a dia. Per això, també, algunes universitats, i particulars, buscaran la sortida negociada (concòrdies, reduccions, commutacions), conscients de què res millor els podia passar.

³¹²Així queda establert en el cap. 14 del "*Memorial de lo que se ha de haber concell sobre las capbreuaciones y lo que se respon a cada demanda*", pàg. 12, obra composta per Jeroni Vert, causídic de la Bisbal, el 1767, BPP.

En el XVI i el XVII, l'enfrontament directe i armat del segle XV ha deixat pas a un enfrontament a la cúria i a l'Audiència, però també al carrer: les pressions dels barons sobre els pagesos són fortes i constants, els empresonaments de síndics de les universitats van en aquesta línia d'intimidació, la resposta pagesa passava per mantenir el plet el màxim de temps possible (era una forma legal de no haver de pagar, i com hem vist en el cas de Ventalló i de Valveralla podia ser efectiva). En matèria de defensa jurídica la pagesia invocarà l'arma defensiva del costum, tot i que l'argument serà contrarestat pels agents senyorials en corts. En aquesta cursa per veure qui pot més, sovint s'acabava amb l'endeutament de les universitats, però els barons no acostumaven a estar gaire millor, i podien desprendre's de terços de delmes en benefici d'universitats a les quals es feia transferència de censals. Encara que s'arribés a la sentència a l'Audiència, aquesta era de difícil aplicació, i sovint, després de la sentència, o abans, s'arribava a una solució negociada: la concòrdia, en què o es pactava una rebaixa de les pretensions baronials, o es pactava la definició dels endarreriatges, o, i això també es dona, la universitat indemnitzava els barons o delmadors del pagament d'algun producte. Aquesta darrera via, que a la llarga serà altament beneficiosa per la universitat, en deixar de pagar delme d'un producte, per exemple, facilitarà enormement la seva extensió. O simplement, també es podia arribar a una concòrdia, quedant perdedora la universitat, per estalviar més despeses pel seguiment del plet. És clar, la universitat quedava fortament endeutada per poder seguir les costes del judici, i encara sovint carregada dels censals de què es desprenia el baró.

Cronològicament, els anys finals del segle XVI, clarament centrats entre les dues corts de 1585 i de 1599, marquen el moment decisiu en la pressió senyorial: tant en matèria de delmes com de tasques, s'aprecia clarament una reacció feudal. Els barons, laics o eclesiàstics, es valen de totes les estratègies possibles per intentar augmentar la taxa de sostracció. Les diverses respostes pageses es produiran en funció de les possibilitats de maniobra de les universitats, del seu grau de cohesió i de la capacitat de mobilització, però també dels recursos disponibles i dels que poguessin obtenir via censal; amb tot, en matèria de tasques, atesa la diversitat, cada patrimoni, cada mas i

cada pagès, acabarà per definir la seva pròpia estratègia, situació de la qual se'n podrà beneficiar el possessor de la tasca o bé, davant la diversitat de situacions, donarà per perduda la batalla i centrarà els esforços en el control de la percepció del delme. La universalitat del delme facilita el control senyorial, la diversitat de situacions existents en relació al pagament de la tasca facilita la conversió en pagaments fixos. L'erosió del delme es veurà frenada, no així la de la tasca que, pràcticament, acabarà per desaparèixer en el segle XVIII com a resultat de commutacions.

Hem vist l'actuació dels receptors del delme, la primícia i la tasca amb l'objectiu de fer pagar puntualment de tota mena de productes; no podem valorar, però, quin era el nivell de frau, i aquesta, sense por d'equivocar-nos, devia ser la principal estratègia pagesa: callada i sense fer enrenou, i també la més efectiva modalitat de resistència. Només en coneixem la seva existència per les proves en contrari que ens proporciona l'altra part, així com la seva insistent persecució.

CAPÍTOL 4

PARTÍCEPS I EVOLUCIÓ DE LA RENDA FEUDAL, 1503-1705

Després d'estudiar la condició dels senyors útils i propietaris, una bona part homes propis, la composició de les prestacions pageses/renda feudal, i de dedicar un capítol a les resistències entorn del pagament dels delmes i les tasques, correspon ara dedicar-ne un altre a l'anàlisi de l'evolució de la part dels senyors, de la renda, durant els segles XVI i XVII.

S'ha discutit molt sobre quin era l'indicador més apropiat per analitzar la renda. Sens dubte, els delmes en natura són un bon indicador,³¹³ però com que la pràctica habitual a Catalunya durant l'època moderna va ser l'arrendament d'aquestes rendes en pública subhasta, no hi ha gaire més possibilitats per portar a terme un estudi global com el que ara ens proposem.

A manca de millors indicadors, ens hem hagut de conformar amb l'estudi de la renda percebuda per les capellanies de la seu de Girona. La renda provinent de les capellanies del bisbat va quedar centralitzada a la catedral a partir de la butlla concedida el 1372 del papa Gregori XI.³¹⁴ En el moment de

³¹³ Vegeu la forta crítica als estudis que pretenen deduir la producció a partir de l'estudi del delme, efectuada per un bon coneixedor del delme castellà, S. IBÁÑEZ, *El Pan de Dios y el Pan de los Hombres. Diezmos, primicias y rentas en la diócesis de Calahorra (ss. XVI-XVIII)*, Logroño, Universidad de la Rioja, 1999, pàg. 159-164. Les prevencions a l'ús d'aquesta documentació es troben a E. Serra (*Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*, Barcelona, Crítica, 1988, pàg. 279-307) que ha optat per analitzar la renda pels arrendaments de drets senyorials de la catedral de Barcelona, i M. Duran ("L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)", *Recerques*, 17, (1985)", pàg. 7-42) la del Reial patrimoni, igual com en el seu moment va fer P. Vilar (*Catalunya dins l'Espanya Moderna*, III, Barcelona, Eds. 62, 1986, tercera edició, pàg. 485-549) pel segle XVIII). La historiografia econòmica, i la historiografia agrària en particular, en els anys setanta i vuitanta del segle XX va utilitzar els delmes en espècie com a font per a l'estudi de la producció agrària a l'època preindustrial, de llavors ençà sembla haver desaparegut de les preocupacions historiogràfiques, vid. J.M. LATORRE, "La producció agrària en el sur de Aragó (1660-1827)", *Historia Agraria*, 41, (2007), pàg. 3-7.

³¹⁴ Figura una còpia de la butlla en català a ADG. *Repertori general de capellanies* A.L., ff. 2v-6r. Sobre la importància d'aquesta butlla, l'autor del repertori va escriure al marge: "Esta butlla per obviar que esent com és original en lo arxiu no patisca extravio poden-se necessitar que se produeca en causas molt freqüenment se ha exemplat ab las degudas solemnitats en poder del dr. Bonaventura Bou y Guinart, notari de Gerona, als 31 de agost 1782, de ahont deurà tràurer-se còpia autèntica sempre que convínguia, y lo original se trobarà al arxiu

la unió eren un total de noranta-tres “prestimonias o capellanias”. És arran d'aquesta butlla que la catedral de Girona administrerà la renda que li proporcionen les capellanies del bisbat de manera centralitzada, raó per la qual ha conservat uns valuoses llibres de comptes³¹⁵ on figura any rera any la renda percebuda per cada capellania, i el nom dels arrendataris, així com dels seus fiadors o fermancers. Atès que la renda provinent de les capellanies està formada per censos fixos, en diner i en espècie, però també prestacions proporcionals a la collita, majoritàriament delmes i terçons de delme, l'evolució que presenta la renda percebuda per les capellanies reflecteix la trajectòria general de la renda. És clar, el fet que les capellanies s'arrendessin, majoritàriament cada tres anys, impedeix veure l'evolució collita a collita, per contra, atenua les oscil·lacions. Ho tindrem present a l'hora d'efectuar l'anàlisi global. Hi ha un altre element que dóna valor a la mostra i és el fet que les capellanies, en total 81 (i no les 93 que figuraven en la butlla d'unió, pel fet que algunes capellanies es troben unides a d'altres, i algunes no apareixen en els llibres de comptes d'època moderna), es troben escampades pel conjunt del bisbat.

La representativitat geogràfica de la mostra queda assegurada, encara que no ho fos, però, en la mesura que treballem amb els totals de les capellanies, l'índex resultant ens sembla que assenyalarà, amb totes les reserves que a la font es puguin fer, i les tenim en compte, quina és la tendència global. Podria semblar, per la major presència de les capellanies situades a l'Alt Empordà i al Baix Empordà que aquestes dues zones marcaran la tendència general. Potser sí, però només pel període anterior a la Guerra de Secessió, ja que després de 1660, la presència continuada de tropes farà difícil que els arrendaments puguin ser realitzats per tres anys, ja que sovint els arrendataris incloïen en el contracte d'arrendament de poder deixar en suspens el contracte en cas de guerra declarada, quan això passava, si és

de baix, en lo armari de privilegis apostòlics”, f. 2v. Sobre la incorporació de les capellanies a la catedral de Girona, M. JIMÉNEZ, “Una part de la gestació del poder i el patrimoni. L'adquisició de capellanies a la seu de Girona durant l'època medieval”, *AIEG*, XXXVIII, (1996-1997), pàg. 1555-1568.

³¹⁵ ACG. Comptes de capellanies: vol. 5: 1493/94,1503-1556; vol. 6: 1556-1615; vol. 7: 1615-1651/1663-1675; vol. 8:1675-1706; vol. 9: 1707-1715.

que la collita no havia quedat malbaratada, o es tornava a arrendar o bé, i això no pas en poques ocasions, es procedia a recollir els fruits i a vendre'ls directament, amb la qual cosa disposem per aquest any en concret de la renda real.

ARRENDATARIS I FERMANCERS: LA PARTICIPACIÓ EN EL NEGOCI DE LA RENDA FEUDAL

És un estudi habitual en la historiografia catalana d'analitzar la identitat dels arrendataris de drets senyorials. Disposem de treballs referits al Reial Patrimoni a Catalunya (P. Vilar, M. Duran), a la catedral de Barcelona (E. Serra) i també del major domini senyorial a Catalunya, els Cardona (Caminal-Canals-Torras). Ara procedirem a aportar una nova informació, aquest cop referida als arrendataris de les capellanies de la seu de Girona en el període de final del segle XVII (1691-1705). En total s'ha analitzat 519 contractes d'arrendament, alguns eren contractes de tres anys, alguns altres de dos i també d'un any, i encara en alguna ocasió varen ser renunciats per motius de guerra. Tant li fa, ja que l'objectiu que ens hem fixat ha estat analitzar qui eren aquests arrendataris, per saber com anava repartit el negoci de la renda feudal. En total, aquests contractes d'arrendament van mobilitzar, si realment varen acabar per ser pagats, un total de 65.832,25 lliures. Certament, el valor anual dels arrendaments és molt variat, des d'unes poques lliures fins a més de quatre-centes, tot plegat, però, ben poca cosa si ho comparem amb els lots que eren arrendats els drets senyorials del duc de Cardona. Ja hem dit, però, que allò que interessa és analitzar la identitat dels arrendataris, i amb aquesta mostra, d'una gran varietat de preus i de situacions, pràcticament podem dir que tothom hi podia participar: la competència, si és que era un bon negoci, estava assegurada. Per això és encara més interessant saber qui va arrendar les capellanies de la seu de Girona, ja que, d'entrada, el llistó no era excessivament alt.

En primer lloc, a fi d'entrar en el que era el capital necessari per arrendar les capellanies de la seu, procedim a distribuir el preu dels arrendaments de les 81 capellanies en franges de 50 lliures. 263 capellanies van ser arrendades per menys de cent lliures anuals, el que suposa una mica més de la meitat de

la mostra, però només va suposar el 19,23% del capital. A partir de les 100 i les 150 lliures, disminueixen el nombre d'arrendaments. A partir de 150 lliures, només disposem de 163 contractes, però que mobilitzen la majoria del capital, distribuït, però, de manera molt homogènia entre els diferents trams de la part alta.

Taula 7. DISTRIBUCIÓ DELS ARRENDAMENTS DE LES CAPELLANIES DE LA SEU DE GIRONA SEGONS EL PREU, 1691-1705

Franges, en lliures	Nombre d'arrendaments	%	Total en lliures	%
5-49	139	26,78	3.978,70	6,04
50-99	124	23,89	8.681,70	13,19
100-149	93	17,92	10.989,45	16,70
150-199	48	9,25	7.977,00	12,12
200-249	38	7,32	8.391,50	12,75
250-299	20	3,85	5.438,25	8,26
300-349	24	4,62	7.670,75	11,65
350-399	21	4,05	7.7321,35	11,73
400-449	12	2,32	4.983,55	7,56
Total	519	100,00	65.832,25	100,00

Font: ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1706.

Una primera visió del tot impressionista la tenim si prenem el primer dels noms dels arrendataris, una dada imprecisa, però significativa de qui liderava la companyia arrendatària.³¹⁶ Sovint sol ser una dada indicativa, ja que es tracta d'un sol arrendatari, o bé els altres arrendataris també exerceixen la mateixa activitat, altres vegades, però, hi ha una gran diversitat d'ocupacions que fa impossible qualsevol aproximació. Aquesta és, doncs, clarament, una primera aproximació, més endavant ja afinarem més.

³¹⁶ P.VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, III, ..., pàg. 543.

Taula 8. OCUPACIONS DEL PRIMER ARRENDATARI

Ocupacions	I	II
Pagesos	88	31
Paraires	80	52
Negociants	33	10
Sabaters	23	6
Fusters	18	5
Notaris	18	5
Corders	18	6
Taverners	17	4
Traginers	16	4
Passamaners	15	0
Sastres	15	7
Teixidors	14	0
Botiguers	14	7
Adroguers	13	5
Blanquers	13	4
Treballadors	12	2
Drs. Medicina	12	2
Manyans	11	5
Ferrers	10	4
Albadivers	10	2
Mercaders	8	6
Basters	7	2
Cirurgians	7	1
Rectors	6	6
Mestres de cases	5	0
Bracers	5	0
Boters	4	0
Cinters	4	0
Escrivans	3	2
Altres	20	5

I. Ocupació del primer arrendatari.

II. Situacions en què és arrendatari únic o que els altres arrendataris també tenen la mateixa ocupació.

D'entrada, hem de destacar que els "pagesos" són la primera ocupació dels arrendataris i a molt curta distància hi figuren els paraires, ja molt lluny se situen els negociants i les diferents activitats manufactureres-artesanals (sabaters, corders, passamaners, teixidors, blanquers, albadivers), els oficis rurals (fuster, ferrer), els oficis dedicats al comerç a la menuda (botiguers, adroguers), i els notaris i doctors en medicina. La resta d'ocupacions queden a molta distància. Ja hem dit que es tractava d'una primera visió. Ara és hora d'afinar-la. Ja que donar les dades sense saber la participació en el total dels arrendaments no aporta gaire res. Fixem-nos, que és el que ens interessa, en l'apartat "pagesos", que ara entrarem a definir amb més precisió. Fem la taula

llegible. Si agrupem les ocupacions per sectors, ben aviat tenim una imatge aproximada de la realitat dels arrendataris de les capellanies de la seu de Girona: gairebé la meitat són artesans manufacturadors rurals o urbans (el sector tèxtil: paraires, passamaners, sastres, teixidors, cinters; el sector del cuir: sabaters, blanquers, basters, albadivers; els oficis rurals i urbans: fusters, manyans, mestres de cases, boters, ferrers), una cinquena part queda per oficis dedicats al comerç (negociants, taverners, traginers, botiguers, adroguers i mercaders), els pagesos no arriben a la cinquena part, i la resta, entorn del 10%, se la reparteixen les professions lligades al dret i la medicina, i també els no qualificats (treballadors, bracers): des dels que estan a la part alta de l'escala social als que figuren en la part inferior. El resultat és molt semblant al que presenta E. Serra pels arrendataris de la catedral de Barcelona durant el segle XVII.³¹⁷

Taula 9. LA PARTICIPACIÓ PAGESA EN ELS ARRENDAMENTS DE LES CAPELLANIES DE LA SEU DE GIRONA, 1691-1705 (els trams són en lliures/any)									
Arrendataris	5-49	50-99	100-149	150-199	200-249	250-299	300-249	350-399	400-449
Pagesos sols o cies. de pagesos	7	10	11	5	2	0	0	4	1
Pagesos i oficis rurals	4	7	2	0	2	0	2	2	1
Pagesos i artesans manufacturadors	18	11	9	4	2	2	6	0	0
Pagesos i comerciants	1	5	1	3	0	1	0	2	1
Pagesos,escrivans, notaris	0	4	0	2	3	0	1	0	0
Pagesos i doctors	1	2	1	0	1	0	0	1	0
Pagesos i eclesiàstics	0	1	1	0	0	0	0	0	0
Pagesos i traginers	0	0	1	1	0	0	0	0	0
Totals	31	40	26	15	10	3	9	9	3
% sobre els totals en els mateixos trams	22,30	32,26	27,96	31,25	26,32	15,00	37,50	42,86	25,00

Tot i estar lluny, però, de la proporció que s'estableix entre els arrendataris del reial patrimoni pel XVIII estudiats per P. Vilar, sí que hi ha elements semblants: la presència del capital artesanal i manufacturer en una proporció destacada, i la resta, gairebé igualats, capital mercantil i pagesos, que en

³¹⁷ E. SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII ...*, pàg. 287-288. La presència de 235 artesans, sobre un total de 645, és observada també entre els arrendataris de les pabordies de la seu de Girona durant la segona meitat del segle XVII, N. de PUIG, *L'armari i les pabordies de la seu de Girona durant l'edat moderna. Un exemple de comptabilitat senyorial*, Treball de recerca, Universitat de Girona, 2003, quadre 22, pàg. 103.

aquesta mostra es troben en un nivell més baix.³¹⁸ Fixem-nos, però, sobretot, en les dues categories més destacades: pagesos i paraires.

Si la primera era una mostra general, hem procedit a recomptar les vegades que en els arrendaments apareixen pagesos. D'aquesta manera el quadre presenta un total de 146 pagesos, el que suposa una mica més de la quarta part de la mostra (28,13%), superior als percentatges donats per Barcelona en el XVII i en el XVIII. Hem volgut veure quina era la seva presència en els diferents trams dels arrendaments i ens adonem que, hi ha una presència gairebé uniforme entorn a la mitjana, excepte en el tram de 5-49 lliures i de 250 a 299 que es troba per sota, en la resta hi ha una presència entorn de la mitjana. Això vol dir que els pagesos tenen presència i són actius en la totalitat dels arrendaments, no només en els de poc valor, sinó que també mantenen, proporcionalment, la seva presència a l'hora d'entrar a competir i ser-los adjudicats els arrendaments més alts.

Taula 10. GRUP D'ARRENDATARIS DE LLERS			
Any	Principals	Capellania	Preu/any
1695	F. Puig, paraire, Cistella Fermança: M. Lavall, pagès, Llers	Vilarig	16,50
1695	M. Lavall, pagès, Llers J. Rovira, pagès, Llers G. Joana, pagès, Llers J. Martí, pagès, Llers	Vilanova Muga	30,00
1696	M. Lavall, pagès, Llers	Vilarig	20,50
1696	M. Lavall, pagès, Llers M. Paxeras, pagès, Llers J. Martí, major, pagès, Llers J. Martí, menor, pagès, Llers J. Rovira, pagès, Llers	Llers	350,00
1698	M. Lavall, pagès, Llers M. Paxeras, pagès, Llers J. Martí, major, pagès, Llers J. Martí, menor, pagès, Llers J. Rovira, pagès, Llers Bosch, pagès, Llers	Peralada	352,25
1700	M. Lavall, pagès, Llers A. Fortiana, pagès, Llers J. Martí, pagès, Llers F. Vergés, pagès, Llers Peris, ferrer, Llers	Llers	225,50
1703	M. Lavall, pagès, Llers A. Fortiana, pagès, Llers R. Pellisser, fuster, Llers	Llers	225,50

³¹⁸ *Ibidem*, pàg. 541.

Analitzem-los però per categories. La primera de les entrades que hem considerat és aquella en la que els arrendataris són pagesos, sols o bé formant una petita companyia. Entre aquests destaca la companyia formada per diferents pagesos de Llers (taula 10), amb presència continuada de Martí Lavall, mentre els altres arrendataris van canviant, gairebé és un grup exclusiu de pagesos, veiem, però, que hi tenen una petita presència els oficis rurals.

Molta semblança la trobem en el grup d'Agullana (taula 11), amb una activa presència dels P. Vinyes i S. Brunet, però que compten amb una aportació forània: el notari Bisbe de Peralada, que hi actua com a principal, però també com a fermança, en una relació creuada ben habitual.

És de remarcar també el fet que en el darrer arrendament d'aquesta societat, S. Brunet figuri amb la condició de negociant, mentre en tots els altres casos figurava com a pagès. Són moments de canvi.

Taula 11. GRUP D'ARRENDATARIS D'AGULLANA				
Any	Principals	Ferances	Capellania	Preu/any
1693	P.M. Serra, negociant, d'Agullana A. Brunet, pagès d'Agullana	M. Lavall, pagès, Llers	Agullana	44,00
1694	M. Bisbe, notari, Peralada ³¹⁹ S. Brunet, pagès, Agullana	P. Vinyes, pagès, Agullana	Agullana	65,50
1694	P. Vinyes, pagès d'Agullana S. Brunet, pagès, Agullana	M. Bisbe, notari, Peralada	Darnius	60,00
1695	M. Bisbe, notari, Peralada S. Brunet, pagès, Agullana	P. Vinyes, pagès, Agullana	Agullana	65,50
1695	P. Vinyes, pagès d'Agullana S. Brunet, pagès, Agullana	M. Bisbe, notari, Peralada	Darnius	60,00
1696	S. Brunet, pagès d'Agullana	P. Brunet, pag, Armentera	Les Escaules	14,25
1698	S. Brunet, pagès d'Agullana J. Serra, ferrer, Darnius		Les Escaules	10,00
1698	S. Brunet, pagès d'Agullana P. Serra, pagès d'Agullana		Agullana	108,00
1698	J. Serra, ferrer, Darnius	P. Serra, pagès, Agullana	Maçanet Cabrenys	83,00
1692	A. Brunet, pagès d'Agullana E. Brunet, pagès d'Agullana J. Giralt, pagès de Buscarós		Agullana	100,75
1702	S. Brunet, negociant, Agullana J. Genís, negociant, Agullana		Agullana	100,25
1705	J. Brunet, treballador, Agullana J. Gelabert, paraire, St. Llor Muga		Agullana	107,00

³¹⁹ Aquest Martí Bisbe figura en altres arrendaments: el 1694 arrendava la capellania de Llers, amb fermança del dr. M. Marquès de Navata i d'A. Mach i Cortada, comissari reial de Llers, que fou renunciat per raó de la clàusula de guerra i de nou adjudicat al mateix M. Bisbe. Aquest mateix any 1694 també arrendava, amb F. Pont, bracer de Peralada, la capellania de Peralada.

Un segon grup és integrat per pagesos i oficis rurals (fusters, ferrers) o que viuen en petites poblacions (sastres, sabaters). L'exemple més significatiu és el del grup d'Ordis (taula 12): F.Jutge (sol, arrenda Taravaus el 1698), els sastres Bret i Raset o el pagès, després sabater, Jaumejoan, junts arrenden Vilamalla (1694) i Ordis (1696, 1697, 1698, 1700, 1702 i 1706).

Igual com hem vist en el grup de Llers, la continuïtat d'aquest grup d'arrendataris és assegurada per Josep Jaumejoan. Aquí, però, a diferència del primer grup, presenta alguna altra singularitat: a més de la presència dels oficis rurals, hi trobem ja la presència de paraires i d'aquest blanquer de Girona. Mantenir gairebé durant tot el període estudiat una de les capellanies més cares, i és de suposar també de les més rendibles requeria, en alguna ocasió, presència forània.

Taula 12. GRUP D'ARRENDATARIS D'ORDIS			
Any	Principals	Capellania	Preu/any
1691	P. Puig, paraire, Navata Fermança: J. Jaumejoan, sabater, Ordis	Navata	39,00
1691	J. Jaumejoan, sabater, Ordis E. Jordà, ferrer, Ordis J. Bret, sastre, Ordis	Ordis	280,25
1693	J. Jaumejoan, sabater, Ordis E. Jordà, ferrer, Ordis	Ordis	210,00
1694	E. Jordà, ferrer, Ordis F. Jutge, pagès, Ordis	Vilamalla	30,00
1696	J. Jaumejoan, pagès, Ordis F. Jutge, pagès, Ordis J. J. Raset, sastre, Ordis	Ordis	342,50
1697	J. Jaumejoan, pagès, Ordis J. Bret, sastre, Ordis	Ordis	430,00
1698	J. Jaumejoan, sabater, Ordis B. Sala, ferrer, Ordis J. Raset, sastre, Ordis L. Llach, blanquer, Girona	Ordis	338,00
1698	J. Jutge, pagès, Ordis	Taravaus	25,00
1700	J. Jaumejoan, sabater, Ordis B. Sala, ferrer, Ordis F. Jutge, pagès, Ordis J. Bret, sastre, Borrassà L. Llach, blanquer, Girona	Ordis	360,00
1702	J. Jaumejoan, sabater, Ordis B. Sala, ferrer, Ordis F. Jutge, pagès, Ordis B. Vilar, passamaner, Navata J. Bret, sastre, Borrassà J. Lliurella, paraire, Argelaguer L. Llach, blanquer, Girona	Ordis	225,00
1706	J. Jaumejoan, sabater, Ordis J. Capiscol, teixidor de lli, Ordis J. Ginjaume, ferrer, Vilanant A. Puig, paraire, Navata	Ordis	452,00

El tercer grup està integrat per alguns pocs pagesos i majoritàriament artesans manufacturadors, sens dubte, aquí hi tenen un paper destacat els membres de gremis gironins, però també, i sobretot, els paraires.

El quart grup està format per ocupacions relacionades amb el mercadeig, en els quals els pagesos semblen portar a terme la feina de la recaptació. Sovint, són negociants o botiguers de procedència urbana i que disposen d'una persona del lloc on hi ha la capellania arrendada.

La resta de grups tenen en comú el fet que els pagesos, alguns dels quals poden ser substituïts per bracers, tenen un paper poc destacat: el capital de l'arrendament hi és posat per escrivans, notaris, doctors en medicina, cirurgians o eclesiàstics. Els pagesos hi són els membres que hi aporten el treball de la recaptació de les rendes. A partir d'aquests inicis es podran formar alguns capitals considerables.

Taula 13. LA PROCEDÈNCIA DEL CAPITAL		
Llocs	arrendaments	lliures
Girona	122	16.391,35
Sant Llorenç de la Muga	17	2.520,25
La Bisbal	11	1.637,50
Montagut	8	1.547,25
Navata	16	1.488,50
Tortellà	14	1.449,85
Olot	14	1.155,25
Banyoles	9	921,35
Darnius	13	793,35
Cistella	11	537,50

Algunes consideracions finals han d'anar adreçades a considerar dos aspectes que es presenten claus en aquesta descripció dels arrendataris: la primera, el pes de Girona i d'alguns altres petits nuclis urbans, així com alguns rurals més poblats, i la seva zona d'influència. Per començar, el pes de Girona és importantíssim: en 122 arrendaments els arrendataris són exclusivament gironins, en 41 més la composició és mixta, en aquest darrer cas sol ser habitual que el soci capitalista sigui gironí i el soci que hi posa la feina sigui de la localitat arrendada (aquest és el cas majoritari dels notaris o dels mercaders). Això suposa la tercera part dels arrendaments. Fixem-nos ara amb les aportacions de capital, és clar, haurà de ser un exercici

aproximat, tota vegada que només operarem amb els arrendaments en què els arrendataris siguin exclusivament del mateix lloc.

Amb totes les matisacions que es vulgui, apareix una imatge significativa i és que, a final de segle XVII, a la vegueria de Girona hi ha una ciutat que atrau capitals, però que també els irradia, és el cas de Girona. Podem plantejar el fet que la subhasta dels arrendaments es fa a Girona i que això suposa un plus a l'hora d'entendre la major presència de gironins dintre dels arrendataris. D'alguna manera era d'esperar. El que probablement no ho sigui tant, a partir de la mostra, és la vitalitat que presenten alguns nuclis rurals que ens apareixen molt actius, és el cas de Sant Llorenç de la Muga, però també els nuclis de Montagut i Tortellà. Es tracta d'uns importants nuclis de paraires i de negociants, de fet, la potència dels paraires s'aprecia quan fem el recompte: apareixen paraires en 105 arrendaments, la seva procedència queda limitada a Olot, Tortellà, Montagut, Argelaguer, el nucli de Banyoles, i el darrer nucli format per Sant Llorenç de la Muga, Cistella, Vilanant, Lladó i Navata.³²⁰ Quant als negociants, en trobem pocs menys, en 57 arrendaments. Haurem de començar per precisar què entenia per negociant la gent que va viure en els anys finals del segle XVII. En un procés que porta Joan Maragall, botiguer de Figueres, contra el noble Josep Gorgot, domiciliat a Barcelona, un testimoni referint-se a Joan Maragall, botiguer (però que molt bé podria ser assimilat a negociant, mercader, taverner, o, pel que hem vist, paraire), dirà que “és home de negoci y viu de negociar ab arrendaments de tersos, delmes, tavernes y altres, compra y ven de tot gènere de mercaderias, té parts en botigas y ne té a son compte, porta administracions, ven blat, vi y oli y

³²⁰ Caldria estudiar la importància d'aquests nuclis llaners, saber les direccions del tràfic mercantil, del seu volum, etc. Malauradament, aquests nuclis no han merescut l'atenció d'A. Garcia Espuche que només se centra en el nucli d'Olot, i encara manifesta la importància de l'adoberia i rebaixa la de la llana i dels paraires (*Un siglo decisivo ...*, pàg. 200-206), però sobretot val la pena tenir present les consideracions dels negociants, paraires, blanquers, etc., que apareixen a tota l'obra; per al període posterior, amb expressa menció al nucli de Tortellà, E. LLUCH, “La revolució industrial a la Garrotxa (1777-1822)”, *AIEG*, XXV-II, (1981), pàg. 193-230. El sector ens apareix molt més ben definit pel segle XVIII, sobretot el nucli de Tortellà, però també el de Sant Llorenç de la Muga apareix a J. TORRAS, “Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII”, *Revista de Historia Económica*, any II, 3, (1984), pàg. 120-121 i 127. Quant al nucli de Banyoles i el de Crespià s'apunta, a partir dels registres parroquials, la presència dels paraires i teixidors, els primers en acusar descens durant el segle XVIII, vid. J. TREMOLEDA (coord.), *Història del Pla de l'Estany*, Girona, Diputació de Girona, 2000, pàg. 447-453, 463-464. Pel que hem vist, seria altament desitjable una monografia sobre aquest sector manufacturer, especialment dels paraires, però també dels blanquers i assaonadors, a partir del creuament de fonts notariales i parroquials per al període anterior al segle XVIII. Nosaltres aquí ens limitarem a apuntar el potencial d'aquests que entraran en contacte amb la terra, ja sigui ara com a arrendataris de drets, i més endavant com a compradors de terres i de masos, però ens queda la recança de no conèixer l'evolució anterior.

altres diferents grans”.³²¹ La definició és digna de figurar en qualsevol antologia d’una regió, com la vegueria de Girona, en què el negoci procedia essencialment de la terra, però que no es conformava només amb la terra, d’aquí les “parts” i que “ne té a son compte”, en referència a les botigues.

Val la pena fixar-nos en dos noms per apuntar l’abast dels negocis. En primer lloc, Domingo Maranges, del port de l’Escala, que figura com a sabater i negociant en aquests quinze anys analitzats, el trobem participant en l’arrendament de diferents capellanies: Albons i Viladamat el 1691, Empúries el 1693, Ullastret el 1694, Sant Feliu Sagarriga el 1695, Pals el 1701, Empúries el 1702, Pals i Sant Feliu Sagarriga el 1704. D’una magnitud i envergadura superior són els negocis d’un mercader de Girona, Esteve Andreu. Sens dubte, els arrendaments de drets feudals eren la seva especialitat ja que no sols el trobem arrendant els drets de les capellanies,³²² sinó també drets de les pabordies³²³ i també de l’Almoïna del pa de la seu.³²⁴ Hem volgut veure els negocis entorn de la renda feudal en què participava directament aquest mercader emprenedor, n’hi ha uns altres que no apareixen aquí, són les procures que té encomanades d’alguns nobles i, finalment, ell mateix es converteix en senyor delmador. Pel moment hem localitzat 38 contractes (taula 14), Esteve Andreu, però, és només un exemple.³²⁵

³²¹ AHG. J.Pagès, Not. Castelló, processos, 1432-3 (1670-1883).

³²² Trobem la participació en l’arrendament de la capellania de Sant Gregori el 1691, de Sant Jordi Desvalls el 1694, de Pals el 1696, d’Arenys de Mar el 1697 i el 1698, de Sant Martí Vell el 1701, de l’Armentera el 1704 i de Torroella de Montgrí el 1705. Les dates sempre són referides al primer any de l’arrendament.

³²³ El delme de Caçà de la Selva el 1692 per 2018,50 lliures amb J. Bover, mercader també de Girona, la mateixa companyia repeteix l’operació el 1695 per 2400 lliures i el 1697 per 2861 lliures, el 1698 actua de fermança de G. Giberta, mercader de Caçà, per tornar a arrendar-lo amb A. Bover el 1699 per 2420 lliures. Sens dubte, les quantitats pagades eren molt més elevades que les de les capellanies. (ACG. Pabordia de setembre i octubre dita de Caçà de la Selva, 1661-1700). Les rendes de la Pabordia de novembre a Pineda el 1692, amb N. Vidal, J. Andreu, notari, i F. Parera, botiguer, tots de Girona, per 400 lliures (ACG. Pabordia de novembre dita de Lloret, 1661-1700). Les rendes de la Pabordia de febrer, març i abril a Castelló, que consisteixen en el delme, el 1691, també amb J. Bover, mercader de Girona, per 1300 lliures; també, amb J. Bover, el 1695 per 1365 lliures i per 40 lliures les menuderies, repeteixen el 1696 per 1601 lliures i 60, el 1697 per 2300 lliures i el 1698, tot sol E. Andreu, per 1650 per tres anys. (ACG. Pabordia de febrer, març i abril dita de Castelló, 1661-1700).

³²⁴ El 1700 arrenda les rendes que cobra l’Almoïna del pa a Salt, amb J. Requart, negociant de Girona, per 370 lliures (AHG. Reial Hospici. Manual de comptes del paborde, 1700-1701), i el 1703, amb J. Benages, CHB, S. Milans, botiguer, i F. Milans, adroguer, tots de Girona, Salt per 361 lliures, la Vall d’Aro per 700,50 lliures i Brunyola i Sant Dalmai, només amb F. Milans, per 551 lliures, des de 1702 (AHG. Reial Hospici. Manual de comptes del paborde, 1703-1704). Brunyola i Sant Dalmai amb F. Milans, adroguer, i fermança de J. Requart, el 1705 per 607 lliures (AHG. Reial Hospici. Manual de comptes del paborde 1705). Les dades s’han d’agafar amb una mostra resultant del buidatge dels llibres de comptes d’aquestes tres institucions dels anys que s’han conservat.

³²⁵ Sobre 423 contractes de les pabordies entre 1656 i 1700, els mercaders apareixen en 20 contractes, Esteve Andreu apareix en 14. Els contractes de més de mil lliures són 27: d’aquests Esteve Andreu i Josep Boer fill participen en 11 i 10 vegades, coincideixen en 8. Són, clarament, l’elit. N. de PUIG, *L’armari i les pabordies.*, ..., pàg. 107 i apèndix 3.

Taula 14. ALGUNS ARRENDAMENTS DE RENDES I DRETS FEUDALS AMB PARTICIPACIÓ DEL MERCADER ESTEVE ANDREU, 1688-1705

	Arrendador	Parròquia/Delmar	Preu/any	Socis
1688	Almoina del pa	Ultramort i Llabià	200 dobles	D. Puig, bot. de la Bisbal
1688	Sant Esteve de Banyoles	Rendes de la infermeria	100,00	P. Roure, F. Potau, merc., Barna.
1690	Sant Feliu de Girona	Pla de Girona	580,00	F. Benages
1690	Esteve Andreu	Montagut	150,00	Rearrendament
1690	Esteve Andreu	Palau-sator	100,00	Rearrendament
1691	F. des Miquel	Censos castell Fornells	275,00	F. Benages
1691	Capellanies	Sant Gregori	250,00	
1691-1694	Pabordia Set-Oct	Cassà Selva	2018,50	J.Boer, merc
1691-1694	Pabordia F-M-A	Castelló	1300,00	J.Boer, merc
1692-1695	Pabordia Novembre	Pineda	400,00	N.Vidal, m, J.Andreu, not, F. Parera, bot.
1694	Capellanies	Sant Jordi Desvalls	103,25	P. Clara, blanquer
1695-1696	Pabordia Set-Oct	Cassà de la Selva	2400,00	J.Boer, merc
1695-1696	Pabordia F-M-A	Castelló	1365,00	J.Boer, merc
1695-1696	Pabordia F-M-A	Menuderies Castelló	40,00	J.Boer, merc
1696	Capellanies	Pals	250,00	
1696-1697	Pabordia Juny	Celrà	1201,00	J.Boer, merc
1696-1697	Pabordia F-M-A	Castelló	1601,00	J.Boer, merc
1696-1697	Pabordia F-M-A	Menuderies Castelló	60,00	
1697	Universitat Celrà	Vintè de Celrà	701,00	
1697-1698	Capellanies	Arenys de Mar	140,00	

PART I: SENYORS ÚTILS EN UNA SOCIETAT FEUDAL

1697-1698	Pabordia Set-Oct	Cassà Selva	2861,00	J.Boer, merc
1697-1698	Pabordia F-M-A	Castelló	2300,00	J.Boer, merc
1698-1699	Pabordia Set-Oct	Cassà Selva	2090,00	P: G.Giberta, merc.; F. E. Andreu
1698-1701	Pabordia F-M-A	Castelló	1650,00	
1699-1702	Pabordia Set-Oct	Cassà Selva	2420,00	A.Bover, merc, J.Andreu, not, F.Benages, bot.
1700-1702	Almoina del pa	Salt	370,00	J. Requart, negociant
1701	Capellanies	Sant Martí Vell	300,00	P: F. Parera, botig; F: E. Andreu
1702-1704	Almoina del pa	Brunyola i Sant Dalmai	551,00	F.Milans, adroguer
1703 (1710-1715)	A. d'Oms i Cabrera	Palamós	300 dobles	
1703-1705	Almoina del pa	Salt	361,00	J.Benages, CHB, F.Milans, adrog., F.J.Requart
1703-1705	Almoina del pa	Vall d'Aro	700,50	J.Benages, CHB, F.Milans, adrog., F.J.Requart
1704	Capítol seu Girona	Castelló	300 dobles	P. Amorós, agrícola, Castelló
1704	Capellanies	Armentera	154,25	D. Riera, negociant
1705	Capellanies	Torroella de Montgrí	412,00	P: T.Ferrer, botig,; F:E. Andreu
1705-1707	Almoina del pa	Brunyola i Sant Dalmai	607,00	F.Milans, adroguer. F: J.Requart
1706	Segrestador de	Sant Pere de Galligants		
1706	Segrest. reial cte Peralada	Gualta		
1707-1709	Ardiaconat	Cellera d'Anglès	750,00	

Font: N. de PUIG, *L'armari i les pabordies de la seu de Girona durant l'Edat Moderna*. ..., apèndix 3. ACG. Comptes de capellanies. 8: 1675-1706. AHG. Reial Hospici. Manual de comptes del paborde, 1700-1701, 1703-1704 i 1705. AHG. J. Andreu, Not. Girona-7, 410 (1688): 29 d'abril de 1688, 4 de juny de 1688; 412 (1690): 18 de gener de 1690, 6 de juliol de 1690, 10 d'agost de 1690; 413 (1691): 24 de gener de 1691; 420 (1697): 25 de juliol de 1697, 16 de novembre de 1697; 427 (1703): 29 d'octubre de 1703; 428 (1704): 5 d'abril de 1704; 430 (1706): 25 d'agost de 1706; 431 (1707): 14 de maig de 1707.

Quant a les preguntes que plantejava E. Serra pels arrendaments de la catedral de Barcelona de si les adjudicacions registren vinculacions familiars i si hi ha participació d'un mateix arrendatari en més d'una adjudicació. La resposta ha de ser negativa en la primera part, que no vol dir que no hi hagi cap cas (pensem en els Maranges de l'Escala, però sobretot, i aquí fa falta establir la genealogia amb precisió, dels paraires Gelabert de Sant Llorenç de la Muga i dels botiguers i negociants Gelabert de Figueres); en canvi, la segona qüestió que apunta, a la vista dels grups de Llers, Ordís i Agullana, i també els Maranges o els Andreu,³²⁶ hem de respondre positivament ja que clarament prefiguren els arrendataris del segle XVIII.³²⁷ Sempre en termes del que són els nivells gironins, i en cap cas comparables a les grans companyies dels Cardona o dels Cortadellas de Calaf, casos emblemàtics de capital mercantil invertit en els arrendaments de les rendes senyorials.³²⁸

Aquí només hem apuntat algunes coses. Els arrendaments de les capellanies de la seu de Girona han servit d'excusa. Hi ha una oferta considerable de rendes que eren posades en subhasta pública, en primer lloc, els delmes de les parròquies, també les rendes dels senyors directes, que també s'arrendaven, i durant la segona meitat del segle XVII hi haurem d'afegir encara els redelmes que s'imposaven les universitats, a més dels arrendaments de les botigues, tavernes, fleques, dret de la sal i altres rendes estancades. L'oferta era molt ampla. El negoci hi devia ser quan molts, de tota condició, s'hi van abocar.³²⁹ Tornarem a trobar aquests paraires i

³²⁶ P. GIFRE, "Mercaders a la terra. La trajectòria d'Esteve Andreu, botiguer de teles, mercader i senyor (Girona, 1680-1706)", *Estudis d'Història Agrària*, 17 (2004), pàg. 513-523. En aquest treball hem desenvolupat la diversitat d'interessos en què es troba involucrat aquest mercader.

³²⁷ E. Serra ha escrit: "Uns altres elements a valorar són [...] si es dona la participació d'un mateix arrendatari en més d'una adjudicació i si l'arrendatari és sempre un home aïllat o és possible detectar arrendataris associats. En aquest sentit puc afirmar [...] que no] és gaire freqüent la participació d'un mateix arrendatari en més d'una adjudicació, tampoc no és gaire freqüent l'aparició d'arrendataris participant associadament en una mateixa o en diverses adjudicacions. Ara bé, també és constatable –si bé sense significació estadística– la presència de símptomes o tendències que semblen configurar-se en aquest sentit, però la meua mostra evidencia que encara és difícil trobar aquests fenòmens reproduïts d'una manera sistemàtica. En canvi, sí que puc afirmar que quan els trobem són encara amb un caràcter eventual i esporàdic" (*Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*, ..., , pàg. 289). La situació gironina divergiria d'aquests plantejaments?, o les dinàmiques que presenten aquests grups que hem analitzat són efectes del pur atzar atribuïbles exclusivament a la font usada?

³²⁸ Vid. M. CAMINAL, E. CANALES, J. TORRAS, "Sobre la renta señorial en Cataluña en el último tercio del siglo XVIII", *II Simposio sobre el padre Feijoo y su siglo*, II, Oviedo, Centro de Estudios del S.XVIII/Cátedra Feijoo, 1983, pàg. 270-278

³²⁹ L'únic estudi existent sobre el negoci dels arrendaments de drets ha estat efectuat per un període posterior al que aquí tractem, 1764-1773, i encara per zones del Baix Ebre i Aragó.

negociants quan parlem del mercat de la terra, perquè una de les direccions de la inversió era la renda senyorial, una altra la propietat de la terra. Allò que ara interessa destacar és que hi havia una base social molt ampla que participava, indirectament, de la renda feudal, que, en la mesura que en participava, i en treia benefici, no sols no la qüestionava, sinó que, per la part que li tocava, ajudava a mantenir-la dreta i consistent. Sinó, ¿com hem d'entendre que una bona part dels arrendaments de les capellanies de la seu eren copats per pagesos i gent de la mateixa contrada? No calia que els perceptors de rendes fossin presents per cobrar-les, prou que se n'encarregaven els batlles de sac i els arrendataris de cobrar el que estava apuntat en els llevadors.

L'EVOLUCIÓ DE LA RENDA FEUDAL AL BISBAT DE GIRONA. LA RENDA DE LES CAPELLANIES DE LA SEU DE GIRONA, 1503-1705

El tractament de la informació ha estat l'habitual en aquest tipus de dades. En primer lloc, s'han reconstruït les 81 sèries, amb algunes dificultats, ja que no sempre l'escrivà anotava quan tocava les dades, i d'altres vegades, simplement, no es cobraven les anyades caigudes (es tracta, i això cal recordar-ho, no tant del preu compromès en l'acte de la concessió de la subhasta, sinó del que realment es va percebre: amb la qual cosa, en anys de males collites, de segrestos per guerra, etc., el preu serà reduït o, simplement, no se n'obtindrà res), en el que converteix l'índex resultant en un reflex fidel de la renda. Una vegada s'ha obtingut les sèries, aquestes han estat deflactades amb el preu del blat de Barcelona. Hi ha diferents consideracions a fer, no es tractarà tant d'allò que podia comprar, perquè és evident que no ho convertirà tot en blat, sinó que es tracta simplement d'un indicador per reduir les puntes derivades de les oscil·lacions en els preus.³³⁰ D'altra banda, la utilització dels preus del blat de Barcelona s'ha escollit

Els guanys oscil·len entre un 35% del capital invertit en els anys bons i un 15-20% els anys dolents, G. FELIU, "El negocio de los arrendamientos de rentas señoriales. Examen de un libro de cuentas", *Revista de Historia Económica*, any III, I, (1985), pàg. 31-54.

³³⁰ La crítica en relació al càlcul de la renda de la noblesa castellana, B. YUN, *La gestión del poder. Corona y economías aristocráticas en Castilla (siglos XVI-XVIII)*, Madrid, Akal, 2002, pàg. 22. És cert, però quin indicador hauríem d'utilitzar per corregir la inflació? Aquest és un vell debat, en el cas de la macroenquesta animada per J. Goy i E. Le Roy Ladurie, aquest darrer, especialment, es manifestà en el seu més ferm defensor, davant d'altres, com G. Frêche, que el qüestionaven, vid. M. AYMARD, "Per una storia della produzione agricola in età moderna", *Quaderni Storici*, 25 (1974), pàg. 270-271 i, encara, J.-P. DESAIVE, "Comptes rendus des séances et débats", J. GOY, E. LE ROY LADURIE, (eds.) *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, París, Mouton, 1982, pàg. 785.

perquè no hi ha continuïtat en la sèrie de preus de Girona i aquests no cobreixen tot el període (les dades oficials de preus no comencen fins 1569, i són unes estimes; les de la mercurial comencen el 1670), hi falta, doncs, el segle XVI.³³¹ Hi ha elements, però, que aconsellen utilitzar la sèrie de preus de Barcelona atesa la semblança, pels períodes coneguts, entre la sèrie de preus de Girona i de Barcelona.³³² En tot cas, es tracta d'un simple càlcul corrector de la inflació. A banda d'això, s'ha presentat l'evolució amb el càlcul de les mitjanes mòbils de set anys centrada, de manera que s'han pogut atemperar les fortes oscil·lacions. Per altra banda, el fet d'agregar les dades per ardiaconats i pels totals sembla ser una bona manera de treballar amb aquest tipus de dades, ja que la suma actua de corrector en les oscil·lacions locals, al final s'acaba per obtenir un índex que pot ser un indicador de l'evolució de la renda al bisbat de Girona.³³³ Obtingut aquest indicador, el següent pas consisteix a analitzar les possibles variants locals, la renda per ardiaconats, que a la vegada també és el resultat d'agregar els preus nominals de les sèries per ardiaconats. Interessa, si és possible, buscar un indicador general, no la dinàmica concreta de cadascuna de les capellanies en la qual intervenen factors molt diversos, que només una investigació molt precisa, capellania a capellania, podria acabar d'escatir.

Els arrendaments de les 81 capellanies, que figuren en l'apèndix 1, han estat agrupats per ardiaconats, tota vegada que l'ardiaconat, encara que la figura de l'ardiaca hagués perdut tot el pes ja en el segle XIV,³³⁴ es convertirà en la forma de divisió territorial de la diòcesi, fins que el concordat de 1851 els substituirà pels arxiprestats. Les capellanies queden agrupades de la següent manera:

³³¹ G. FELIU, *Precios y salarios en la Cataluña Moderna*, I, Madrid, Banco de España-Servicio de Estudios, Estudios de Historia Económica, 1991, pàg. 27.

³³² M. Duran ha arribat a la conclusió que els preus de Girona eren molt semblants als de Barcelona, amb l'excepció del període de mitjan segle XVIII, M. DURAN, *Renda i producció agrària (s. XVI-XVIII) a Catalunya: ...*, pàg. 368-371. G. FELIU, *Precios y salarios en la Cataluña Moderna*, I, ..., pàg. 28.

³³³ M. CAMINAL, E. CANALES, A. SOLÀ, J. TORRAS, "Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835), *Recerques*, 8 (1978), p. 56; E. TELLO, "Renta señorial y renta de la tierra en la última etapa del antiguo régimen en Cataluña", *Noticario de Historia Agraria*, 4, (1992), p. 287-288.

³³⁴ E. MALLORQUÍ, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*, tesi doctoral, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, Universitat de Girona, 2007, pàg. 301-302.

Ardiaconat de Besalú (29): Agullana, Argelaguer, Beget, Begudà, Beuda i Lligordà, Cistella, Corsavell, Darnius, Les Escaules, Fontcoberta, Llers, Maçanet de Cabrenys, Montagut, Navata, Ordis, Orfes i Ollers, Porqueres, Queixàs, Segueró, Serinyà, Sant Llorenç de la Muga, Sant Esteve ça l'Ull, Sant Pere Espuig, Santa Pau, Taravaus, Terrades, Vilallonga, Llanars i Setcases, Vilanant, Vilarig.

Ardiaconat de l'Empordà (22): Albons, l'Armentera, El Far, Empúries, Fonolles, Garriguella, Jafre, Pau i Palau, Pedret i Marzà, Pelacalç i Montiró, Peralada, Saus i Vilopriu, Siurana, Sant Feliu de la Garriga, Sant Pere Pescador, Torroella de Montgrí, Ullastret i Sant Iscle, Verges, Vila-sacra, Vilamalla, Vilanova de la Muga.

Ardiaconat Major (24): Begur, Bordils, Borgonyà, Fitor, Flaça, Llorà, Madremanya, Medinyà, Palol de Revardit, Pals, Peratallada, Riudellots de la Creu, Sords i Cornellà, Sant Jordi Desvalls, Sant Esteve de Guialbes i Vilamarí, Sant Climent d'Amer, Sant Feliu de Boada, Sant Gregori, Sant Martí Vell, Sant Sadurní, Sant Vicenç de Camós, Terradelles, Viladasens, Vilanna.

Ardiaconat de la Selva (7): Arenys del Maresme, Maçanet de la Selva, Palafolls, Romanyà-Llagostera i Caldes de Malavella, Sils i Riudarenes, Sant Pere de Pineda, Vidreres.³³⁵

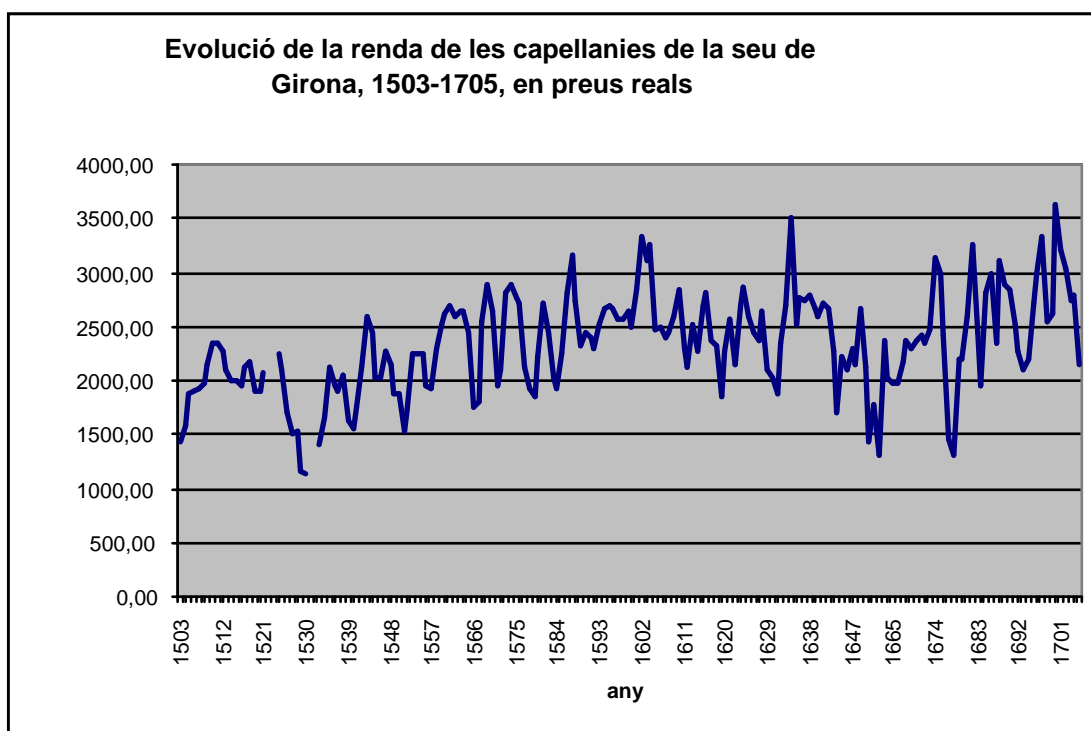
³³⁵ L'agrupació de les capellanies per comarques és la següent: Alt Empordà, 28; Baix Empordà, 13; Pla de l'Estany 11; Garrotxa, 10; Gironès, 10; la Selva, 4; Marina de la Selva, 3 i Ripollès, 2.

Alt Empordà: Agullana, l'Armentera, Cistella, Darnius, Empúries, les Escaules, el Far, Garriguella, Llers, Maçanet de Cabrenys, Navata, Ordis, Pau i Palau, Pedret i Marzà, Pelacalç i Montiró, Peralada, Sant Pere Pescador, Sant Feliu de la Garriga i Viladamat, Sant Llorenç de la Muga, Saus, Siurana, Taravaus, Terrades, Vilasacra, Vilamalla, Vilanant, Vilanova, Vilarig. Baix Empordà: Albons, Begur, Fitor, Fonolles, Jafre, Pals, Peratallada, Romanyà i Llagostera i Calonge, Sant Feliu de Boada, Sant Sadurní de l'Heura, Torroella de Montgrí, Ullastret i Sant Iscle, Verges. Pla de l'Estany: Borgonyà, Fontcoberta, Orfes i Ollers, Palol de Revardit, Porqueres, Riudellots de la Creu, Sant Esteve de Guialbes i Vilamarí, Sant Vicenç de Camós, Serinyà, Sords i Cornellà, Terradelles. Garrotxa: Argelaguer, Begudà, Beuda i Lligordà, Corsavell, Montagut, Queixàs, Sant Esteve ça l'Ull (Sant Esteve de Bas), Sant Pere Despuig, Santa Pau, Segueró. Gironès: Bordils, Flaça, Llorà, Madremanya, Medinyà, Sant Gregori, Sant Jordi Desvalls, Sant Martí Vell, Viladasens, Vilanna. Selva: Maçanet de la Selva, Sils i Riudarenes, Sant Climent d'Amer, Vidreres. Marina de la Selva: Arenys de Mar, Palafolls, Sant Pere de Pineda. Ripollès: Beget i Vilallonga de Ter.

Sobre les prevencions a l'ús de la comarca en l'anàlisi històrica dels segles moderns, E. Serra, després de comentar la conferència de N. Sales a la Universitat de Girona: *Un problema de metodologia històrica: són tan naturals com això les nostres comarques naturals?*, el 1985, escriu: "... els historiadors de l'anomenada història moderna hauríem de calibrar metodològicament l'ús del marc de la comarca com a marc d'anàlisi historiogràfica. D'una banda, no podem oblidar el marc jurídic de la Catalunya feudal; si més no, la baronia era el marc territorial d'extracció d'excedent pagès i ben sovint el marc de la solidaritat de la

L'evolució de la renda de les capellanies de la seu de Girona

La primera dada a tenir present és la de l'evolució global de la renda de les capellanies de la seu de Girona. Utilitzem l'agregat de les 81 sèries de rendes de les capellanies i deflactem el total amb el preu del blat a Barcelona i calculem els números índex de la sèrie fent 1691-1700 igual a 100.³³⁶ De 1503 a 1705 l'evolució de la renda presenta sis períodes diferenciats:

1.- 1503-1518: amb una situació clara d'alça de la renda, que té el seu màxim el 1512 (84,73). Sens dubte, reflecteix la situació creada després de la

comunitat rural amb lògica pròpia. De l'altra, és evidentment necessària l'anàlisi de processos de diferenciació comarcal, però aleshores també cal preguntar-se fins a quin punt el marc comarcal del 1936 no és una referència totalment vàlida, com ho demostrà Núria Sales a la seva conferència, fins i tot per a estudis de caràcter demogràfic i econòmic", E. SERRA, "Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII", R. GARRABOU, ed., *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, Crítica, 1986, pàg. 217, nota 10.

³³⁶ Ja hem explicat que utilitzem el preu del blat de Barcelona per deflactar perquè presenta una sèrie més llarga que el de Girona, comença en el segle XVI, amb algun buit, G. FELIU, *Precios y salarios en la Cataluña Moderna*, I, ..., pàg. 41-43. D'altra banda, quan s'ha correlacionat el preu del blat a Barcelona i a Girona han resultat molt semblants.

sentència arbitral de Guadalupe: el pagament de les taxes acordades i la normalització de les noves relacions socials al camp català.

2.- 1524-1530 fins 1561-1570: la caiguda de 1524-1530, amb un mínim el 1530 (41,80), provocada més per la pujada dels preus que per la caiguda dels preus nominals dels arrendaments,³³⁷ deixa pas a una etapa de creixement continuat fins la dècada dels anys setanta, amb el màxim del període el 1569 (107,48), quan aquest creixement experimenta una lleugera reculada, una simple aturada durant un decenni, per tornar a créixer

3.- 1571-1610: després de produir-se una aturada en el creixement, torna la recuperació del creixement del període anterior per arribar en el decenni 1601-1610 al punt gairebé màxim de la sèrie, el màxim de 1604 (121,29) no tornarà a ser assolit fins les darreries del sis-cents (el 1700 l'índex, que és el màxim de la sèrie, és de 134,85).

4.- 1611-1640: reculada en els nivells de creixement, una reculada, però matisada. El punt més baix de la sèrie es troba en el decenni 1611-1620, el mínim del període es troba el 1612 (79,09), per després anar-se recuperant fins l'aturada de 1640. Alguna incidència deu haver tingut en la baixada dels arrendaments les males collites del període.³³⁸

5.- 1641/1670: caiguda de la renda, amb una pèrdua de prop del 25%, causada en bona mesura per les dificultats de la recol·lecció de la renda, però també per la rarefacció dels preus i les males collites de la dècada de 1660.³³⁹ El mínim del període és de 1662, quan no totes les capellanies van ser arrendades.

6.- 1671-1705: recuperació de la renda fins assolir els nivells de començament del segle XVII. La recuperació és ràpida: en un decenni es recuperen els nivells perduts durant la Guerra de Secessió i la postguerra, tot i la incidència que hi pugués tenir la Guerra d'Holanda. A un primer màxim el 1682 (120,63), que no es veurà continuat per les dificultats derivades de la

³³⁷ El preu del blat de 1526-1530 experimenta una pujada del 60% respecte el quinquenni anterior, G. FELIU, *Precios y salarios en la Cataluña Moderna*, I, ..., pàg. 26.

³³⁸ Segons les anotacions deixades pel capítol de la catedral de Girona s'haurien produït processons i rogatives per pluges els anys 1610, 1612, 1613, 1614, 1618, 1619, 1623, 1628, 1629, 1630, 1631, 1633, 1636 i 1637 (ACG. 7c3. Repertori Pontich, f. 54r-55v.).

³³⁹ En les sèries de delmes de la catedral de Terol, l'autor constata l'existència en cada decenni d'un o dos anys de males collites, en els anys seixanta apunta les de 1660, 1661, 1663, 1664 i 1668, no sabem si és el cas de Girona, J.M. LATORRE, "La producción agraria en el sur de Aragón (1660-1827)", *Historia Agraria*, 41 (2007), pàg. 10.

sequera de 1683,³⁴⁰ la campanya bèl·lica de 1684 i la Guerra dels Nou Anys (1689-1697), els fets militars s'afegien a unes males collites (especialment la sequera de 1691)³⁴¹ i a la plaga de llagosta de 1687 i 1688, seguiran unes puntes màximes en acabar aquesta darrera contesa: 1697 (123,84) i 1700 (134,85), la darrera representa la punta màxima de tota la sèrie. La conjuntura de 1680,³⁴² de represa, es confirma a la sèrie de capellanies de la seu de Girona tot i l'adversitat dels fets militars i es manté a l'alça en els darrers vint-i-cinc anys.

A nivell de balanç de la sèrie. La primera constatació és que el punt baix decennal el trobem entre 1533-1540, problema de la renda o problema dels preus?, és el moment en què la inflació inicia la seva presència secular. Després d'una aturada de vint anys, la renda del segle XVI no para de créixer, hi ha una altra aturada en el decenni 1571-1580, però la continuïtat del creixement està assegurat, i amb una certa solidesa. El nivell màxim s'assoleix en començar el segle XVII i no es torna a retrobar fins els darrers anys d'aquest segle.

L'evolució de les quatre sèries

A fi de visualitzar l'evolució de les quatre sèries partim d'una triple presentació de les dades: un gràfic que recull l'evolució amb preus deflactats, un altre gràfic que presenta les dades en mitjanes mòbils i, finalment, un quadre amb l'evolució decennal de la renda.

³⁴⁰ AHG. J. Andreu, Not. Girona-7: 405 (1683), 12 de maig de 1683. "Memòria de la sequedat y axut comunament succehit", amb sis mesos seguits sense ploure.

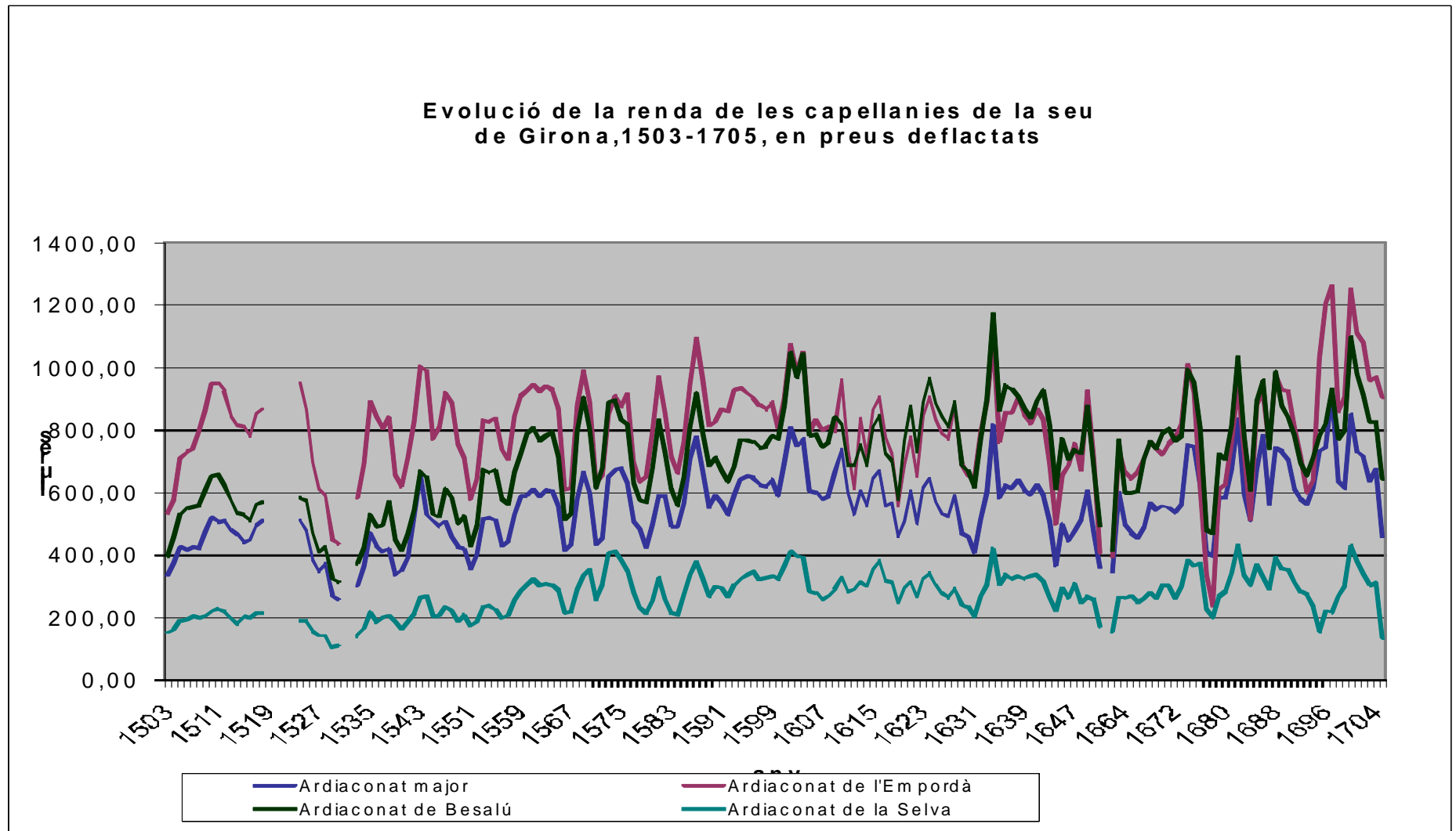
³⁴¹ "En dit any 1691 en nostra Principat, además de la guerra, vulgué Déu, per nostros pecats, de castigar-nos ab un axut tant gran que casi durà un any y mig, que la terra no ce tenpirà, en tant que la anyada ce perdé de sequedat, no collint lo més de Chatalunya la sement del blat ce havia sembrat ... Finit lo dit any, nos donà Déu aygua, comensant la vigília de Sant Narcís del mes de octubra, que fins lo mes de gener de 1692 foren pochos los días que no plogués, en tant que molts que havian sembrat ce'ls negà, altrás que fins a 22 de gener de 1692 no pogueren acabar de sembrar, ..., y després de haver acabat de sembrar tornà a ploura, y del sembrat ne negà part. De dita anyada ce'n espera poch profit per hesser los blats clars y negats, y los que no ho són són cuberts de erba ..." (BPP. F. DOMÈNECH, *Recull de documents y notes de la família Domènech*, reg. 17.757, pàg. 3-4). Per la ciutat de Girona, la manca d'aigua queda reduïda a nou mesos, però la sequera hi és evident, J. de CHIA, *Inundaciones de Gerona*, Girona, Imprenta y Librería de Paciano Torres, 1861, p. 17.

³⁴² P. VILAR, "Autour de 1680. conjuncture générale et cas espagnol", *La France d'Ancien Régime. Études réunies en l'honneur de Pierre Goubert*, II, Toulouse, Privat, 1984, pàg. 695-702. Recordem que Pierre Vilar ha resumit el canvi de tendència en la frase «el redreçament econòmic comença al camp i no a Barcelona».

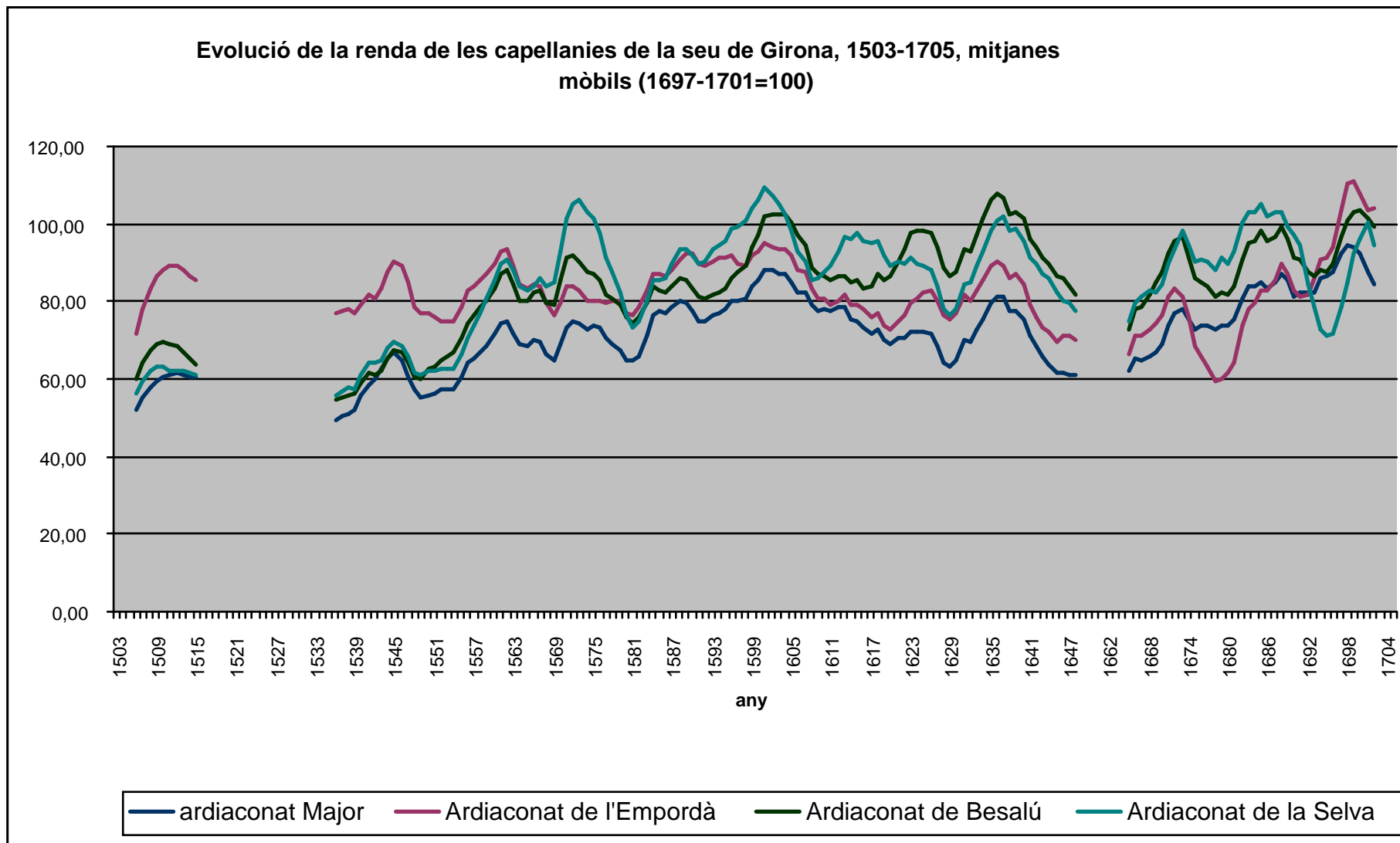
Els dos gràfics presenten una coincidència gairebé total en els ritmes de les quatre sèries, es pot veure com les quatre corbes segueixen unes trajectòries pràcticament idèntiques, fet que mostra la validesa de la renda agregada que venim de comentar. Amb tot, però, hi ha alguns fets que val la pena comentar.

Taula 15. NÚMEROS ÍNDEX DE LES MITJANES DECENNAIS DEFLACTADES, 1691-1700 = 100					
Períodes	Total capellanies	Ardiaconat Major	Ardiaconat de l'Empordà	Ardiaconat de Besalú	Ardiaconat de la Selva
1503-1510	70,48	61,90	79,67	68,02	71,07
1511-1518	77,04	70,22	92,28	71,97	84,52
1524-1530	60,44	54,59	71,01	55,93	54,92
1531-1540	66,19	56,21	79,98	57,53	67,80
1541-1550	78,59	71,78	90,45	69,20	88,93
1551-1560	79,24	71,24	84,62	78,88	93,38
1561-1570	91,46	82,37	92,59	93,42	118,85
1571-1580	86,73	79,03	82,10	88,34	114,63
1581-1590	92,37	87,72	86,50	89,61	118,42
1591-1600	94,75	88,91	95,46	92,45	130,00
1601-1610	103,22	98,92	97,10	109,46	121,36
1611-1620	87,30	83,02	80,05	89,53	126,67
1621-1630	90,87	80,34	84,09	102,20	116,20
1631-1640	98,34	87,43	91,36	108,90	127,26
1641-1651	82,42	72,37	69,91	94,51	107,97
1662-1670	77,97	73,23	68,33	83,97	102,94
1671-1680	85,15	83,54	72,38	93,05	120,33
1681-1690	101,10	99,13	83,07	106,75	129,86
1691-1700	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
1701-1705	103,33	93,58	100,25	104,29	108,99

Un primer aspecte que s'aprecia d'observar els gràfics és el diferent dinamisme de l'ardiaconat de l'Empordà i del de Besalú: fins 1600, l'ardiaconat de l'Empordà és, de llarg, la sèrie amb uns nivells més elevats de renda, des del començament del segle XVII, però, la corba de l'ardiaconat de Besalú arriba als nivells més elevats de renda, pràcticament s'igualava amb la corba de l'ardiaconat de l'Empordà. El canvi demostra un creixement considerable en les rendes d'aquest darrer ardiaconat.

PART I: SENYORS ÚTILS EN UNA SOCIETAT FEUDAL

A fi de fer comparable les diferents corbes, hem procedit a calcular els números índexs de les mitjanes decennals deflactades, fent el decenni 1691-1700 igual a 100. Amb aquest simple càlcul el que pretenem és visualitzar les diferents dinàmiques de creixement al marge dels nombres absoluts.

La sèrie de l'ardiaconat Major segueix pràcticament la seqüència del total agregat, sempre però uns punts per sota de la corba general. A destacar la caiguda de la renda en el període 1524-1540 als nivells més baixos de les quatre sèries: 5,85 i 9,98 punts per sota en relació el total i molt més en el cas de l'ardiaconat de l'Empordà: 16,42 i 23,77 punts.

La sèrie de les capellanies de l'ardiaconat de l'Empordà presenta uns índexs més elevats que les mitjanes totals en el començament de la sèrie. Fins 1570, els índexs de les capellanies de l'ardiaconat empordanès són superiors a la mitjana en cadascun dels períodes considerats, a partir d'aquest període els índexs empordanesos baixen, en relació a l'índex del total agregat de les capellanies, fins a 18,03 punts durant la Guerra de Secessió (període 1641-1651). Sens dubte, les campanyes bèl·liques s'hi fan notar (període 1671-80, 1681-1690). El fet fronterer, amb la ciutadella de Roses i la frontera natural i bèl·lica del Fluvià, tenen molt a veure amb aquesta situació.

La sèrie de les capellanies de l'ardiaconat de Besalú presenta una evolució semblant a la de l'agregat total durant el segle XVI. Remarcable és la caiguda dels anys 1524-1540, quan s'arriba als punts més baixos de la sèrie: 55,93 i 57,53, comparable amb la situació de la sèrie de l'ardiaconat Major. A partir d'aquí hi ha un creixement, amb alguna oscil·lació i reculada, que arriba al màxim de la sèrie el decenni 1601-1610: totes les altres sèries, amb l'excepció de l'ardiaconat de la Selva arriben a culminar el creixement del segle XVI, però en aquesta és el màxim de la sèrie. La caiguda de 1611-1620, en relació al decenni anterior, és de 19,93 punts, però els anys anteriors a 1640 no són tan baixos com a l'ardiaconat Major, ni al de l'Empordà. Són menors que 1601-1610, però en uns nivells poc accentuats: 7,26 i 0,56 sobre 100. La recuperació dels quaranta anys finals de la sèrie,

amb la incidència de les campanyes militars (la de 1694 hi és notòria), tot i ser-hi no arriba mai a assolir els nivells de la renda del període 1601-1610.

La sèrie de les set capellanies de l'ardiaconat de la Selva s'aparta en molts aspectes de les altres sèries: disposem de poques capellanies, amb uns nivells de renda, com s'aprecia en el gràfic inferiors, i amb uns comportaments que s'aparten en alguns aspectes a les altres sèries i, com que aquesta sèrie pesa poc en el total, en el conjunt de la tendència. El decenni 1524-1530 presenta el nivell més baix, fet comú a les altres sèries, a un nivell semblant al de l'ardiaconat Major. A partir d'aquest decenni els índexs són, de llarg, superiors als altres: de vint sèries confeccionades, tretze són superiors a 100 (a la sèrie acumulada de les quatre rendes n'hi ha tres, a l'ardiaconat Major cap, a l'ardiaconat de l'Empordà tot just un i a les capellanies de l'ardiaconat de Besalú, cinc). Pel que fa a l'evolució de la corba, un altre fet a destacar és que el màxim del període s'assoleix el 1591-1600, s'avança en deu anys a les altres sèries, i hi ha una caiguda anterior a 1640 de fins a 13,80 punts. La recuperació de la Guerra de Secessió hi és immediata, però probablement hi té una major incidència en la sèrie la Guerra dels Nou Anys, els anys noranta del segle XVII, que és quan hem calculat l'índex 100.

L'anàlisi de les capellanies per ardiaconats assenyala dinàmiques de comportament diferents. Sens dubte, el segle XVI passa per una etapa d'aturada en la renda en el període 1524-1530 i en alguna sèrie s'arrossega encara en el decenni següent (ardiaconats Major i de Besalú); a partir d'aquí hi ha un creixement, no pas lineal, que té dues culminacions: els decennis 1561-1570 i el final de segle. Les capellanies de l'ardiaconat de la Selva s'avancen a les altres, el decenni 1591-1600 és la culminació del creixement del cinc-cents, mentre a les altres capellanies no serà fins el decenni següent, 1601-1610. La caiguda de la renda en relació al màxim del segle XVI fins 1640 és una realitat, si bé a dues de les sèries (Major i Empordà) és més acusada que a les altres dues (Besalú i Selva). Pel que fa als 45 anys darrers de la sèrie, la recuperació hi és, si bé els ritmes són diferents, i la sèrie de la Selva acaba amb uns nivells baixos que no tenia des de mitjan segle XVI.

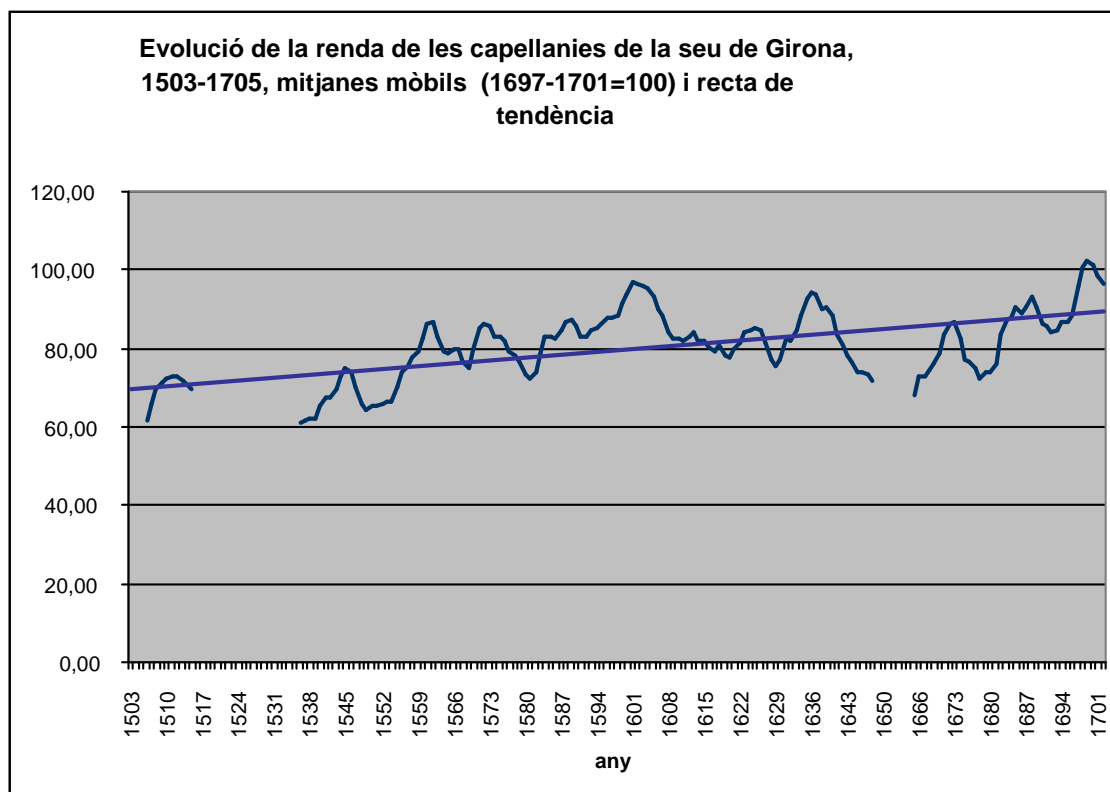
Les dinàmiques regionals, i locals tenen molt a veure per poder explicar aquests indicadors generals que hem calculat. Sense cap mena de dubtes, la corba agregada de les 81 capellanies reflecteix molt millor la conjuntura general, però la dinàmica particular de cadascuna de les capellanies pot acabar tenint la seva explicació en canvis sobtats, derivats de fets concrets i limitats a la capellania.³⁴³ Interessa, en darrer terme, confeccionar una tendència general, les particularitats n'han de quedar al marge. Raó per la qual la validesa de les tendències les hem de buscar en l'agregació de les dades.

Consideracions finals a l'evolució de la renda de les capellanies de la seu de Girona

L'evolució dels gairebé dos segles que han pogut ser analitzats demostra un creixement de la renda feudal. El gràfic de les mitjanes mòbils i la recta de tendència apunta clarament aquest aspecte. Durant els segles XVI i XVII la renda de les capellanies de la seu de Girona passa per períodes diversos, però la renda, en termes reals, no sols es manté, sinó que presenta una tendència a augmentar. Es poden discutir les causes del creixement de la renda, sens dubte hi ha factors diversos, relacionats amb l'expansió dels conreus i la implantació en una major proporció d'altres conreus (hem vist en el capítol anterior l'expansió de l'olivera i la posada en conreu de noves terres que pot tenir el seu indicador en el delme de novals), però també hem vist

³⁴³ En el cas de la parròquia d'Ordis hem vist una sentència que obliga a pagar delme d'olives el 1585, i ratificacions de la sentència el 1591, amb condemna al pagament dels endarreriatges (vid. capítol 3). Mentre el valor nominal dels arrendaments era de 176 lliures el trienni 1591-93 i passa a 238 el 1594-96 per anar pujant en triennis posteriors a 255 i 269 lliures anuals. A Sant Gregori, el 1595, els particulars seran condemnats a pagar delme a la quota d'11/1, entre d'altres coses de faves, llobins i fesols; no sabem, però, si varen persistir en el conreu de llegums; la sentència podria haver tingut uns clars efectes dissuasius en l'extensió d'aquests conreus; el valor nominal dels arrendaments, però, segueix augmentant, fet que fa preveure que no hi va haver alteracions en el sistema de conreus. A Albons, els pagesos, el 1599, quedaran obligats a pagar delme de faves, llegums, llobins i de tota mena de cuinats a la quota de 13/1: la quota és lleugerament més favorable als productors, però dista molt de l'aconseguida a Fornells, per exemple; aquí, però, en canvi, la fi del plet no representarà cap increment espectacular de la renda. (AHG, J. M. Savarrés, Not. de Girona, 591 (1599): 8 de juliol de 1599). Vid. P. GIFRE, "Temps de crisi i de transformacions productives, 1580-1680", *Història Agrària dels Països Catalans*, III, ..., pàg. 37. Sentències d'aquesta mena poden ajudar a explicar pujades substancials a Beuda i Lligordà, quan de 1568-1570 s'arrendava per 65,25 lliures anuals i es passa a 130 el trienni següent, per baixar una mica el trienni següent, i mantenir-se per sobre de 100 i doblant el trienni 1583-85 i 1591-1593. Alguna cosa semblant devia passar a les capellanies de la Selva amb uns creixements espectaculars a Arenys dels Maresme, Romanyà, Caldes i Llagostera, i també a Palafolls.

que eren institucions com les capellanies de la seu de Girona que no dubtaven a encetar plet per mantenir la taxa de sostracció feudal. El manteniment i el creixement de la renda que mostra l'agregat de les sèries de capellanies de la seu de Girona tradueix, d'alguna manera, aquesta ofensiva feudal postGuadalupe marcada per la legislació en corts del cinc-cents i l'ofensiva judicial que culmina en els anys finals del XVI i primers anys del XVII.

La corba de la renda de les capellanies també constata una altra realitat i és que el punt àlgid de la sèrie arriba en acabar el segle XVII. Tot i les dificultats derivades de la conjuntura militar, ben marcades des d'abans de 1640 i sovintejades durant els darrers trenta anys del sis-cents, la recuperació dels nivells de començament del segle XVII s'assoleix just al cap d'un segle. La recta del conjunt de la sèrie assenyala la progressió, el pendent, però és ben poc accentuat: en pràcticament dos-cents anys, la renda ha guanyat entorn de 20 punts.

La renda de les capellanies de la seu de Girona en perspectiva comparada

Quin és el valor de la corba que acabem de presentar? Fins a quin punt és representativa de l'evolució de la renda? Comparar la realitat que tradueixen les rendes de les capellanies de la seu de Girona amb altres sèries és el que li donarà el seu veritable valor.

Fins ara, la corba del valor real de l'ingrés senyorial de Pals de 1515-1800, amb les dades més puntuals de Torroella de Montgrí, Verges i Bellcaire estudiada per M. Duran, era l'única representativa de l'àmbit gironí. Aquesta corba presenta una trajectòria diferent a l'agregat de les capellanies de la seu de Girona. La comparació entre les dues corbes constata que el creixement del segle XVI segueix la mateixa tendència, però els nivells són molt més elevats a Pals. El valor nominal de l'arrendament es dobla en els primers cinquanta anys del segle XVI i en el conjunt del segle XVI es multiplica per 3 la renda inicial. Pel que fa als números índex que l'autora calcula en relació 1703-1706, en el segle XVI s'assoleixen, ja en començar la sèrie, nivells de 200 (1518-1523), per patir una lleugera davallada, però torna a trobar-los a partir de 1543 i supera els 300 entre 1560 i 1565, per tornar a baixar a final de segle, però mai per sota de 200. La tendència canvia a partir de 1609, quan els índexs baixen de 200 i, de manera ininterrompuda, la caiguda és constant fins arribar a 99,53 el 1642, quan la guerra i la postguerra porten els mínims de la sèrie el 1648. A partir d'aquest any comença una recuperació, amb alts i baixos, però la corba no arriba a superar els 100 fins 1692. En definitiva, la corba de Pals presenta uns nivells molt més elevats que la corba general de capellanies per al segle XVI i una caiguda més pronunciada de 1609 a 1642, en canvi l'etapa final de la sèrie presenta una trajectòria similar a la de les capellanies.

Quina lectura podem fer de la diferència de les corbes? Sens dubte, aventurar tendències generals a partir de sèries úniques resulta, com a mínim, sorprenent. M. Duran, que compara les dades de Pals amb les altres sèries estudiades, no s'està de parlar d'"espectacular creixement dels arrendaments

de Pals i Castellbó durant la segona meitat del segle XVI".³⁴⁴ Les altres sèries d'arrendaments estudiades per l'autora, amb l'excepció de la de Castellbó, presenten "un creixement moderat", en línia amb les corbes de les capellanies de la seu de Girona. És a dir, si haguéssim donat per representativa la corba de Pals, hauríem presentat una tendència sumament esbiaixada.

Feta aquesta advertència metodològica, passem a la comparació amb les altres corbes. De manera global, les fases de les corbes de M. Duran i les de les capellanies de la seu de Girona són semblants. Discutible és si l'alça del segle XVI arriba al seu màxim en el període de 1545-50 i 1580-85, "si bé que en alguns arrendaments aquesta fase s'allarga fins als darrers anys del segle".³⁴⁵ A les capellanies de la seu de Girona el màxim s'ateny en començar el segle XVII.

Pel que fa al segle XVII, E. Serra ha tornat a estudiar les sèries de M. Duran, amb la idea de matisar "la impressió que la primera meitat del segle XVII fins al 1640 sigui favorable a la renda feudal".³⁴⁶ Les sèries de les dades agregades de les capellanies de la seu de Girona apunten la caiguda dels nivells dels arrendaments, si bé les corbes de l'ardiaconat de Besalú i de la Selva mantenen uns nivells de renda elevats fins 1640. Disparitat en les sèries. Els valors globals ens mereixen més credibilitat que els que una sola sèrie, com el cas de Pals, pot proporcionar. Amb tot, però, alguna explicació hi deu haver per aquestes sèries discrepants. En conjunt, doncs, la tendència de les capellanies coincideix amb l'afirmació d'E. Serra que la renda feudal,

³⁴⁴ M. DURAN, "L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)", ..., pàg. 10.

³⁴⁵ *Ibidem*, pàg. 8. En un treball posterior especificarà més: "A grans trets, diríem que la trajectòria de creixement seguida per aquests arrendaments s'accelera en la dècada de 1560/1570, passa per una etapa d'aturada –de reculada en alguns casos- entre el 1585 i 1592 i el darrer decenni del segle recupera la línia ascendent prèvia a aquest parèntesi", M. DURAN, "Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI", R. GARRABOU, ed., *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, Crítica, 1986, pàg. 201.

³⁴⁶ "Des de la meua perspectiva, em sembla que caldria matisar –a excepció d'algunes sèries concretes que ens obligarien a buscar l'explicació en modificacions internes en la sèrie o en la composició de la renda i els conreus expressats en l'arrendament- la impressió que la primera meitat del segle XVII fins al 1640 sigui favorable a l'ingrés feudal i repensar si la reculada o l'estancament del parèntesi 1575-1585 a 1590-1592 seria només un fet conjuntural lligat a la pesta de 1587-1592", E. SERRA, "Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII", ..., 1986, pàg. 226-227.

després del creixement del segle XVI, hauria experimentat una caiguda de trenta anys, amb anterioritat a 1640,³⁴⁷ tot i la discrepància d'algunes sèries.

La caiguda dels anys 1640-1652 és evident en totes les sèries. Com ho és també la recuperació de la segona meitat del sis-cents. La recuperació sembla haver estat més accentuada en les capellanies de la seu de Girona que no pas en les altres rendes estudiades fins ara. A banda de la caiguda en picat de la corba de Pals, les altres corbes, del vescomtat de Castellbó i la del capítol de la seu d'Urgell, així com la sèrie de la catedral de Barcelona,³⁴⁸ no assoleixen en el segle XVII, en cap cas, els nivells màxims del XVI, fet que sí que trobem en les rendes de capellanies de la seu de Girona. Amb la qual cosa sembla apuntar-se una més ràpida recuperació de la renda que no pas en les altres sèries, tot i el fet fronterer del bisbat de Girona que implica l'existència de guerra sobre el territori i que, en alguns casos, no es pot portar a terme l'arrendament o no s'arriba a percebre en la seva totalitat.

Si bé en el cas català la comparació és possible de fer-la en els mateixos indicadors i amb la mateixa metodologia, fora de Catalunya sovint s'ha pogut estudiar la renda a partir de la part del delme, que reflecteix directament la producció agrícola. Amb totes les prevencions possibles, podem aventurar algunes comparacions sobre el moviment de la renda de les capellanies de la seu de Girona en una perspectiva mediterrània.

³⁴⁷ "...la renda feudal, després de trenta, quaranta o cinquanta anys –segons les sèries- de creixement substancial i continuat, començaria a caure també per un període llarg entre vint i trenta anys o entre quaranta i cinquanta anys, segons les sèries, i sempre dins un període anterior al 1640", *Ibidem*, pàg. 228. També té sèries discrepants amb aquesta afirmació general, però el que és més important és que el valor monetari de les sèries discrepants és poc elevat en el conjunt de les sèries analitzades per l'autora. Talment passa amb la sèrie de l'ardiaconat de la Selva i del de Besalú, sobretot és destacable la discrepància de la sèrie de la Selva, però que amb sis sèries de 81 treballades, no afecten de manera decisiva la suma global. Ja hem dit que el que volen apuntar són les tendències generals de la renda feudal entre 1503 i 1705.

³⁴⁸ L'evolució de la renda de la catedral de Barcelona, que parteix d'un índex 100 el decenni 1600-1610, arriba a 82 durant el període 1669-1683, per retrocedir a 79 els anys 1684-1695 i a 80 els anys 1696-1710, per tot això E. Serra conclou: "Tot sembla confirmar una caiguda dels ingressos senyorials de cronologia variable segons les sèries entre 1590 i 1620-1639. Aquests comencen a remunerar quan s'inicia la recuperació de la producció a la segona meitat del segle –passats els estralls de la guerra i la postguerra, és a dir, passats els efectes de destrucció de forces productives-, recuperen el seu poder adquisitiu, però sembla que amb nivells inferiors als de començaments de segle", E. SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*, ..., pàg. 294 i 300.

A nivell espanyol, disposem de la síntesi d'A. Marcos Martín, ell mateix estudiós crític dels delmes, el qual comença per dir que l'expansió agrària del segle XVI arrenca de la centúria anterior. Afirmació basada, sobretot en realitats castellanes, i que caldria comprovar per Catalunya, amb el conflicte remença de fons. Amb aquestes bases, apunta que el creixement del producte agrari, es basa en delmes, mantindria una marxa ascendent fins les darreries del cinc-cents.³⁴⁹ La dècada de 1580 marcaria la fi d'aquesta tendència, que en algunes zones seria anterior, i començaria una caiguda de les rendes fins els anys 1630-1660, a partir d'aquí començaria un estancament o lleugera recuperació, en cap cas, però, sense arribar als nivells màxims de 1580. Aquesta és la trajectòria de les sèries de Castella, la qual considera exemple d'una agricultura decadent, enfront a la cantàbrica i gallega, amb un brillant creixement, i la intermèdia que representa l'agricultura mediterrània.

M. Ardit³⁵⁰ ha estudiat l'arrendament dels delmes de la cathedral de València, tot comparant amb les dades de J. Casey, amb les quals presenta una forta coincidència per als segles XVI i XVII. Tot i les diferències de les zones estudiades per aquest autor, clarament s'aprecien tres etapes: el creixement del cinc-cents s'atura amb l'expulsió morisca, per iniciar una etapa crítica que assoliria els nivells més baixos en la dècada de 1640, per començar la remuntada a començament de 1700, just quan s'assolirien els nivells anteriors a l'expulsió. La tendència, amb els matisos que es vulguin, es molt semblant a la que es dedueix de l'arrendament de les capellanies de la seu de Girona, amb la diferència que al País Valencià 135.000 moriscos en varen ser expulsats. Amb la qual cosa cal preguntar-se per les raons de la trajectòria de la renda gironina o matisar la incidència de l'expulsió morisca valenciana.

³⁴⁹ A. MARCOS MARTÍN, *España en los siglos XVI, XVII y XVIII. Economía y sociedad*, Barcelona, Crítica/Caja Duero, 2000, pàg. 351.

³⁵⁰ M. ARDIT, "Expulsió dels moriscos i creixement agrari al País Valencià", *Afers*, 5/6 (1987), pàg. 273-316. J. CASEY, *El Regne de València al segle XVII*. Barcelona, Curial, 1981, cap. 3.

L'evolució mallorquina³⁵¹ presenta una primera singularitat, l'aturada del creixement i l'estancament productiu es produeix entre 1569 i 1589, tot i que encara hi haurà un període de bones collites entre 1592 i 1603. Per bé que la sortida de l'etapa d'estancament és anterior a les altres sèries, ja que entre 1635 i 1645 sembla apuntar-se una recuperació de les collites, per consolidar-se després de 1660, amb uns canvis importants en el sistema productiu i en l'estratègia patrimonial de la noblesa.³⁵²

En general, es poden apreciar les coincidències de la sèrie de les capellanies de la seu de Girona amb altres conjuntures mediterrànies comparables,³⁵³ i d'altres més o menys comparables,³⁵⁴ les diferències, en general, són,

³⁵¹ S'ha de fer en termes de producció, ja que són les dades de què disposem: J. JUAN, "La evolución de la producción agrícola en Mallorca durante la Edad Moderna. Fuentes y problemas de su estudio", *Moneda y Crédito*, 145, (1978), pàg. 67-99 i "La distribución de los cultivos en la Mallorca del siglo XVI", *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, 45, (1989), pàg. 165-175.

³⁵² D'agriculturació de l'espai agrari parla B. JOVER, *Societat rural i desenvolupament econòmic a Mallorca. Feudalisme, latifundi i pagesia, 1500-1800*, tesi doctoral, UB (Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales, 1997, cap. V. Pel que fa als canvis en les estratègies patrimonials de la noblesa de l'illa, B. JOVER, "Ingresos y estrategias patrimoniales de la nobleza durante la crisis de seiscientos. Mallorca, 1600-1750", H. CASADO, R. ROBLEDÓ (eds.), *Fortuna y negocios: formación y gestión de los grandes patrimonios (siglos XVI-XX)*, Valladolid, Secretariado de Publicaciones e intercambio editorial-Universidad de Valladolid, 2002, pàg. 99-130.

³⁵³ Comparable és la corba de la Itàlia centre-septentrional, que en la llarga durada presenta una tendència al creixement, tallada, en el període que ens interessa, per la pesta de 1629-1630, és a dir, el creixement del segle XVI arriba fins 1629-30 per, després d'una aturada de vint-i-cinc o trenta anys, reprendre el creixement en els anys 1670-80, P. MALANIMA, *L'economia italiana. Dalla crescita medievale alla crescita contemporanea*, Bolònia, Il Mulino, 2002, pàg. 116-117. Com comparable és també la cronologia de Sicília i la Itàlia meridional, on hi ha un període de creixement de 1450 a 1560-80, amb una crisi nítida de 1560 a 1590-1610, per deixar pas a una recuperació de 1610-1620 fins 1646-1650, la crisi de 1650-1660 torna per, finalment, insinuar-se la recuperació des de 1680-1690, M. AYMARD, "Production et productivité agricoles: l'Italie du Sud à l'époque moderne", J. GOY, E. LE ROY LADURIE, (eds.) *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, París, Mouton, 1982, pàg. 152-154. Aquest mateix autor havia començat per estudiar rendiments agrícoles i productivitats a partir de les explotacions de patrimonis eclesiàstics de l'illa quan a França es discutia sobre la "vraie croissance", "Rendements et productivité agricole dans l'Italie moderne", *Annales. Économie. Sociétés. Civilisations*, (març-abril 1973), pàg. 475-497.

³⁵⁴ Se'n poden presentar d'altres. L'evolució de la renda de la terra del Llenguadoc (E. LE ROY LADURIE, *Les paysans de Languedoc*, París, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1966 (reimpressió de 1985) presenta un creixement ràpid i sostingut durant el segle XVI, per aturar-se arran de les guerres de religió amb una forta caiguda de les corbes del delme de 1560 a 1600; el segle XVII hi ha un alentiment en el creixement, en res no és comparable al del cinc-cents: el producte decimal assoleix el 1650-1660 el nivell màxim de 1520-1530. La renda atura el seu creixement després de 1650-1660 o una mica més tard 1675-1680. La cronologia com es pot veure ve marcada per les etapes revolucionàries, les guerres de religió aturen el creixement del XVI, la recuperació del XVII també va ser aturada

bàsicament, una qüestió de temps³⁵⁵: l'aturada del creixement del cinc-cents sembla haver-se produït més tard a les rendes gironines, però també sembla haver-se produït més aviat la recuperació, tot just recuperació, dels nivells anteriors a les darreries del segle XVII.

CONCLUSIÓ

La renda feudal, tal com l'hem pogut analitzar a través de la renda percebuda per les capellanies de la seu de Girona, experimenta un creixement en termes reals durant el període 1503-1705, amb un aturada significativa, però no irrecuperable, dels anys anteriors a la Guerra de Secessió. Els nivells màxims del creixement del segle XVI són recuperats al cap de gairebé cent anys, en alguns ardiaconats fins i tot abans. Haver mantingut la renda, tot i les dificultats generals que les rendes feudals experimenten entre 1580-1640 a Catalunya i a la monarquia hispànica, té diferents explicacions. La més important, a parer nostre, és que les capellanies de la seu de Girona, i la catedral en el seu conjunt, han usat les armes a la seva disposició per a mantenir la renda en termes reals: la participació en corts en el braç eclesiàstic, tot forçant, per la via legislativa les mesures legals que els permetien de mantenir la renda en els nivells que havia quedat estipulada a la sentència arbitral de Guadalupe, és a dir, mantenint delmes, tasques i lluïsmes; i, a nivell gironí, amb el recurs a la via judicial contra qualsevol desviació a la norma general d'haver de pagar escrupulosament allò que havia quedat estipulat el 1486 i el que figurava en els capbreus. Sens dubte,

per una altra etapa revolucionària a mitjan segle i per les "rebel·lions salvatges" de 1670 i dels anys vuitanta del sis-cents, com les qualifica l'autor. En la comparació possible, el 1640 gironí no suposa l'aturada de la renda, l'aturada precedeix la revolta.

³⁵⁵ En general, el creixement de les sèries europees del segle XVI és incontestable fins els anys 1560-70, quan s'haurien reconquerit els nivells de 1320. La corba de les capellanies s'allarga, en aquest cas. La crisi del XVII és incontestable, però amb diferències en la cronologia, arreu, però, aquesta se situa en el seu punt màxim entre 1640 i 1650. La recuperació començaria entre 1670 i 1680, amb diferències també entre països. Vid. M. AYMARD, "Per una storia della produzione agricola in età moderna", ..., on fa una ressenya de la primera trobada a París el 1969 dels historiadors entorn l'evolució del delme, les actes de la qual es publicaren el 1972; un resum de les conclusions de la macroenquesta a J. GOY, E. LE ROY LADURIE, "Prestaciones campesinas, diezmos y tendencias de la producción agrícola en las sociedades preindustriales", J. TOPOLSKI, et alii, *Historia económica. Nuevos enfoques y nuevos problemas*, Barcelona, Crítica, 1981, pàg. 153-174, que és la comunicació presentada al 7è Congrés Internacional d'Història Econòmica a Edimburg, 1978 i que figura com a presentació de J. GOY, E. LE ROY LADURIE, (eds.) *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, ...

el recurs a la cúria eclesiàstica, al tribunal del Sant Ofici o a l'Audiència era una inversió de futur. Les sentències aconseguides eren mostrades amb valor de jurisprudència per intimidar futures actuacions que tendissin a erosionar la renda. Es pot dir que aquesta explicació és una clara "imputació al polític", i ho és, ja que la coerció era allò que assegurava el poder percebre la renda.

En la percepció de la renda feudal, però, no sols hi havia un destinatari final, les capellanies de la seu de Girona, sinó que aquestes eren les darreres destinatàries de la renda. Entre la subhasta de l'arrendament i el pagament de les terces acordades hi havia no pocs partíceps: els arrendataris han estat convenientment estudiats, aquí i en altres estudis, però també els batlles de sac i els notaris, imprescindibles per poder cobrar els lluïsmes. En la mesura que les rendes feudals eren molt heterogènies i diverses, heterogènies i diversos eren els partíceps de la renda. Hem vist mercaders enriquits amb la participació, entre d'altres negocis, en els arrendaments de les rendes feudals, també hem vist, però, senyors útils i propietaris de mas, com a batlles de sac, però també com a arrendataris, artesans, traginers, i fins bracers. En més o menys quantitat el cobrament de la renda feudal era un negoci per a petits i grans. Aquest fet, aquesta realitat, no pot ser subestimada si volem entendre el manteniment de la renda feudal durant els segles XVI i XVII al bisbat de Girona, tal com les corbes de les 81 sèries de les capellanies de la seu acaben de mostrar.

A banda d'això, però, la renda feudal és un indicador de la producció agrària en la mesura que la part més important prové de les detraccions proporcionals a la collita, majoritàriament delme i tasca, en menor mesura braçatges i calcatures, per tant, en la mesura que aquesta corba tradueixi, ni que sigui mínimament, la producció agrària hem d'esperar que, si més no la tendència, hagi estat de creixement en el període 1503-1705. Estudar l'evolució de la renda, amb les dades de què disposem, és, però, més fàcil que estudiar l'evolució de la producció. Tenim indicis, alguns prou sòlids, d'altres indirectes, que permeten pensar en canvis en la producció: la plantada d'oliveres en algunes zones de l'ardiaconat de Besalú ha quedat confirmada (Esponellà, Ordís), com ha quedat apuntat en les sentències i

concòrdies que hi ha expansió de conreus guanyats a l'erm a final del segle XVI (Fornells), com també hi ha hagut en aquests mateixos anys, introducció de llegums, als rostolls o en rotacions més complexes (Albons, Fornells, Sant Gregori), dels quals, assabentada, la catedral n'ha volgut percebre delme i ha forçat el seu cobrament per la via judicial. Hem vist, però, en el capítol anterior que, tot i tenir sentència favorable, no sempre era acatada. L'anàlisi de la producció podrà aclarir alguns aspectes, la de la resistència pagesa d'altres.

SEGONA PART

PATRIMONI, FAMÍLIA I MERCAT DE

TERRES

INTRODUCCIÓ

La història de la família ha esdevingut una matèria específica d'estudi on conflueixen investigadors de diferent procedència, demògrafs, sociòlegs, antropòlegs, historiadors, i altres investigadors socials. Si analitzem aquesta producció des del camp de la Història, i ens centrem en l'època moderna, hi ha hagut, en els darrers trenta anys, tres grans moments: el primer ve marcat pels estudis de P.Laslett i el Grup de Cambridge durant els anys setanta, més endavant arribaren els estudis centrats en l'anàlisi dels sentiments i, ja en els anys vuitanta i noranta, uns altres estudis en què l'anàlisi demogràfica ha deixat pas a l'anàlisi social. En aquest darrer canvi d'orientació hi ha tingut molt a veure la historiografia modernista italiana, centrada en anàlisis regionals o fins en una sola comunitat, que ha tingut el gran mèrit de situar la família en el seu context social, econòmic i polític.³⁵⁶ A Catalunya, els estudis de la família d'època moderna han estat poc amatents al que s'estava fent fora. Els estudis demogràfics han estat tan insuficients que a hores d'ara encara no tenim clar el nombre de components de la família. L'anàlisi institucional, deguda sobretot als historiadors del dret, per la seva part, ens ha proporcionat les pautes en què es movia la família catalana. Els antropòlegs, darrerament, s'hi han referit de manera més expressa pels segles XIX i XX, on s'han dedicat a estudiar sobretot les aliances familiars en temàtiques que van de l'interès a l'amor.³⁵⁷ Tot aquest conjunt d'estudis els tenim presents a l'hora de redactar aquest apartat, però cap d'ells entra de ple en el que volem plantejar ara mateix que són els processos que intervenen en la formació dels patrimonis agraris en una societat rural marcada pel predomini de la família

³⁵⁶ A banda dels diferents treballs que seran citats expressament, i entre la molta bibliografia existent, interessa remarcar uns quants estats de la qüestió: el petit llibret de M. ANDERSON, *Aproximaciones a la historia de la familia occidental (1500-1914)*, Madrid, Siglo XXI, 1988 (1^a ed. de 1980), J. CASEY, *Historia de la familia*, Madrid, Espasa Calpe, 1990 (1^a ed. 1989), i C. CASANOVA, *La famiglia italiana in età moderna, Ricerche e modelli*, Roma, Carocci, 2000 (1^a ed. 1997).

³⁵⁷ La *Revista d'etnologia de Catalunya*, 8, (1996), hi dedicà un dossier precedit d'una interessant introducció d'I. Terradas que porta el suggestiu títol: "La història de la família a Catalunya: una proposta d'anàlisi prenent en consideració el marxisme".

troncal, amb heretament únic, on podien conviure en una mateixa casa dues o tres generacions, presidits per la figura de l'hereu.

En el cas dels estudis demogràfics, antropològics o institucionals, els patrimonis agraris són al darrere de les famílies, però poques vegades s'enfoca l'anàlisi cap a les dinàmiques familiars ni patrimonials. Pot haver influït en aquesta manca d'estudis el fet de no disposar, per època moderna, de fonts generals, fàcils de ser tractades estadísticament. O és que no entrava dins els seus objectius. Però per nosaltres sí que hi entra, ja que els patrimonis que trobem en els segles XVI i XVII experimenten canvis, alguns espectaculars, que poden portar des del seu engrandiment, fins la seva total extinció. Si no és per causes biològiques que en provoquin la seva desaparició, les famílies es mantenen, no així els seus patrimonis. Així, doncs, aquí interessa analitzar les raons per les quals alguns patrimonis pagesos varen acabar per esdevenir la capa superior de la societat pagesa. Això no vol dir, però, que ens oblidem dels altres, en la mesura que el que volem estudiar són les estratègies patrimonials i familiars entendrem que alguns van reeixir perquè, entre moltes altres causes, d'altres van fer fallida. Saber perquè uns van poder esdevenir senyors útils i propietaris de diferents masos i van obtenir notorietat i reconeixement dins la seva comunitat d'origen o la van transcendir esdevé clau en el nostre estudi. És clar, mancats com estem d'indicadors generals, ens haurem de moure en el nivell dels estudis de cas. La generalització només hi podrà ser apuntada a títol d'hipòtesi.

Durant l'època moderna no podem parlar de comportaments propis de la família pagesa catalana, sinó de pautes d'actuació en funció dels patrimonis originaris. És ben clar que existeixen diferències substancials en el si de la pagesia, diferències que provenen, en la seva major part, de la disponibilitat de terres o d'accés als béns i usos comunitaris (en les cases de muntanya l'accés a les herbes i pastures comunitàries és més important que la possessió en propietat de dominis útils). Els patrimonis, més sovint les cases, es troben en el centre de les comunitats pageses. Són les cases, que no són altra cosa que la plasmació material dels patrimonis, allò que n'és el referent i el símbol emblemàtic, les que transcendeixen les generacions. Fixem-nos

només en uns quants actes habituals de les famílies de senyors útils i propietaris de masos i veurem clarament que allò que predomina és la casa, el patrimoni, i no el nom, la família o el llinatge. En el moment que una pubilla contracta matrimoni amb un cabaler és el cabaler el que trasllada la seva residència al patrimoni de la pubilla, perquè del que es tracta és d'assegurar la continuïtat de la casa. El cabaler acabarà per perdre el cognom familiar de procedència, ell afegirà l'àlies de la casa de la pubilla, encara durant la seva vida, al cognom de procedència; sovint, al final de la seva vida, però, l'acabarà per perdre. Si encara no ho ha fet, a la generació següent, segur que els seus fills portaran el nom del patrimoni heretat, la successió del qual haurà quedat convenientment lligada en contractar el matrimoni. Podem pensar que estem en una situació en què els cognoms no s'han consolidat, sobretot, però, cal veure aquest procés en una societat agrària com la que estudiem com una mostra del predomini del patrimoni sobre la família. Un segon indicador el trobem en el moment de les darreres voluntats, sempre que és possible el testador disposa de ser enterrat en el vas dels seus familiars (és evident que el fet de disposar-ne suposa un fet diferencial, i és clar, si és dins l'església parroquial en una capella concreta, encara més), no es planteja el dubte de quina família, sempre, si no es diu el contrari, s'enterra dins el vas de la casa, del patrimoni. Hi ha tres situacions en què el que acaba per prevaldre és el patrimoni: en rebre el cognom en nèixer, en entrar en una altra casa per via matrimonial i també en ser enterrat. Al cap i a la fi són els tres moments que marcaven la vida d'una persona en època moderna.

Fixem-nos ara en un altre aspecte que posa de manifest el paper determinant del patrimoni per les famílies pageses de propietaris de mas. En els seus arxius han conservat la documentació necessària, aquella que tenia una funció, la defensa dels seus drets. Quan analitzem aquesta documentació ens adonem que allò més preuat són els actes, sovint coneguts per "actes de la casa", que no són altres que els que fan referència al patrimoni. Els actes relatius a la família apareixen en la mesura que assegurin la successió a aquests drets. Entre els llibres més importants no hi trobarem, en canvi, llibres de família on apareguin descrits els diferents components (ni que sigui

els hereus, a manera de genealogies), sinó llibres mestres, llibres d'actes o d'arxivació. És a dir, poques vegades trobarem una reconstrucció de les famílies que han posseït el patrimoni, amb el corresponent arbre genealògic. Potser en el segle XIX sigui més habitual de trobar-ne,³⁵⁸ però per als segles anteriors és més rar. Només podem donar referència a tres petites reconstruccions genealògiques i familiars (deixem de banda les reconstruccions efectuades per motius judicials), la que efectuà Fèlix Doménech, pagès propietari de terres, donzell, domiciliat a Sant Feliu de Guíxols, en la primera pàgina de la qual explica les motivacions que el portaren a redactar-la: “la geonologia o descendència de la casa de Doménech [...], ce trobaran las personas que comensaren de fundamentar la casa assentadas per sos ordes y graus, [...] y també se dixerà lloch a las personas que avuy ocupan alguns puestos perquè ci la fortuna los millorava o noten lo any y dia en què foren millorats y lo any y dia en què finiren y axí matex o podran continuar los qui després de mi succehiran a la casa, advertint que per falta de medis no he pogut desterrar major antiguidad que la que va notada”.³⁵⁹ El llibre del Noguier de Segueró, obra de Pere Noguier, escrit el 1747, amb el títol *Llibre de la antiguitat y progressos de la casa de Noguier de Segaró y genealogia de tots los hereters de dita casa y llurs descendència, junt ab la antiguitat y sèrie dels hereters de las casas que per rahó de successió són incorporadas en la isienda de dita casa*,³⁶⁰ és un exemple a Catalunya del més semblant al que a Itàlia s'anomena llibre de família.³⁶¹ L'autor recull, hereu a hereu, des de 1203, tant la línia troncal dels

³⁵⁸ M. BOSCH, L. FERRER, “Estudi introductori” a la reedició facsímil del llibre *Biografia o explicació del arbre geneològich de la descendència de casa heras de Adri (1350-1850) de Miquel Heras de Adri, Girona, AHRCG, 2001, pàg. 20. El mateix Miquel Heras que publicà la genealogia familiar el 1857, amb anterioritat s'havia dedicat al llibre mestre que deixà acabat el 1834.*

³⁵⁹ BPP. *Recull de Doménech*, pàg. 577 r.

³⁶⁰ Arxiu del Noguier de Segueró. Devem una transcripció d'aquest llibre a l'amabilitat de Rosa Lluch.

³⁶¹ R. MORDENTI, *I libri di famiglia in Italia. II. Geografia e storia*, Roma, Edizioni di Storia e letteratura, 2001, pàg. 14-24; del mateix autor. “Les livres de famille en Italie”, *Annales HSS*, 4 (juliol-agost 2004), pàg. 793-799. La definició de llibres de família no és acceptada per tothom, especialment els historiadors florentins són més reactis a usar aquest nom, vid. sobre aquest debat: G. CIAPPELLI, “I libri di famiglia a Firenze. Stato delle ricerche e iniziative in corso”, dins R. MORDENTI, *I libri di famiglia in Italia. II. Geografia e storia, ...*, pàg. 131-139. C. CAZALÉ, C. KLAPISCH-ZUBER, “Mémoire de soi et des autres dans les livres de famille

Noguer, com la línia genealògica de les cases que acabaren entroncant amb el Noguer. En un altre nivell, disposem de la genealogia dels Anglada, apotecaris de Banyoles, que volen remarcar l'ascens social des de Baldiri Anglada, "fill de la casa y mas Anglada de la parròquia de Vilert, lo qual fou fill estern de dita casa", amb la formació d'un considerable patrimoni urbà a Banyoles i un mas a Puigpalter, també dins el terme de Banyoles.³⁶² Ben poca cosa si ho comparem amb la proliferació de llibres mestres.

Les genealogies i els arbres genealògics els podriem trobar entre la noblesa i, encara poques vegades en els seus arxius, sinó presidint la sala, convenientment arreglat perquè les seves arrels puguin entroncar amb Carlemany. En els arxius de la noblesa, i en això hi ha total coincidència amb els arxius de la pagesia de mas, trobem, sobretot, els espèculs, una variant dels llibres mestres o d'arxivació.³⁶³ La diferència principal entre els llibres mestres i els espèculs la trobem en la seva confecció: els llibres mestres solen ser ordenats pels actes, els espèculs solen ser ordenats pels hereus de la família. Una variant la trobem en el *Llibre de notícies relatives a la casa del doctor Francisco Salvà, recullidas, arregladas y manadas copiar per ell mateix*, escrit en el darrer decenni del segle XVIII.³⁶⁴ Certament, es tracta d'una persona lletrada, el més important il·lustrat català per molts historiadors de la cultura i la ciència, però ara i aquí interessa la confecció del seu *Llibre de notícies de la casa*, tal com apareix en l'advertència inicial:

"Después de la mort de mon senyor oncle paterno, lo reverent Joseph Salvà, prevere y rector de Peralada, ocurreguda als 17 abril de 1790, haguí de encarregar-me del manetg del patrimoni de mon senyor pare, de lo que cuidà fins a son òbit lo sobredit oncle meu, del mateix

italiens", *Annales HSS*, 4 (juliol.agost 2004), pàg. 805-826, especialment 814-826, on posa la qüestió si els llibres florentins són l'arquetipus o el model de llibre de família.

³⁶² ADG. Arxiu casa Carles. Llibre 60. *Llibre de canalars y memòrias de Joan Ferrer, bottiguer de Banyoles, comensat a 14 maig 1688*, s. f.

³⁶³ Pels arxius nobiliaris ens basem en els que hem treballat directament, sobretot, en l'arxiu Cruïlles-Peratallada d'Aiguablava i en el del marquès d'Alfarràs a Viladellops; pel que fa als de les famílies propietàries de mas, P.GIFRE, J.MATAS, S. SOLER, *Els arxius patrimonials*, Girona, AHRCCG, 2002.

³⁶⁴ AHCB. Ms. B42. Devem el coneixement d'aquest interessant text a l'amabilitat de Pep Vila.

modo y ab la mateixa independència que durant la vida de son germà, mort en 1783. Fou precís pues enterar-me de varios papers y això me excità la idea de reunir en est llibre totas las notícias relatives a mà ascendència, als béns que poseiren mos pasats y a tot lo que pogués interesar a mos succesors. Tenia un bon modelo en lo que habia fet per la família de Campillo, de la qual descendeix ma senyora mare, son oncle lo reverent dr. Anton Campillo, prevere, perquè est oncle meu de part de mare era hàbil en la matèria y aixís des de dit any me dediqué a tal empresa”.

La cita és llarga, però adverteix clarament quins són els motius que l’han portat a redactar-lo, els mateixos que empenyien a qualsevol hereu a redactar el corresponent llibre mestre, i, el que ara interessa, sobretot apunta que ha seguit un model, el del seu oncle Campillo, pràctic en la matèria. Hi havia, doncs, un model. I aquest model s’acostava més als espèculs que als llibres mestres pel que fa als aspectes formals, distribució i descripció dels actes. La primera part, les “Notícias de la genealogia del doctor Francisco Salvà, oriunda de san Ciprià de Mollet prop Peralada”, s’ordena per segles i èpoques. Però, més que apuntar les actuacions dels diferents hereus, allò que l’interessa és relacionar el patrimoni. Pels objectius, doncs, és un veritable llibre mestre.

Tornem a les diferències entre espèculs i llibres mestres. Entre la noblesa interessa destacar la continuïtat en relació a una persona, la que té el títol; entre la pagesia allò que interessa és resseguir la continuïtat dels drets sobre terres i béns. Per aquesta raó, si és que els problemes successoris no hi porten, difícilment, durant els segles XVI i XVII trobarem genealogies en els arxius de pagès (l’excepció vindrà donada per qüestions de plets en què allò que es vol demostrar és la successió, no per la successió en si mateixa, sinó perquè la successió permet accedir a l’herència), ni llibres de la família (com a molt trobarem referències, anotacions, alguna actuació memorable, però res semblant a les “*Ricordanze*” de la Toscana o els llibres de família italians,

segons la definició de Raül Mordenti),³⁶⁵ en canvi els llibres mestres, sobretot en el segle XVIII, hi seran abundants.

Els canvis de dinàmiques econòmiques, patrimonials o socials tindran la seva traslació en les decisions de la casa. Val a dir que aquestes decisions es poden entendre des de la decisió patriarcal del corresponent *pater familias*, sovint solia passar, però sobretot les hem d'entendre des de l'adaptació a les noves circumstàncies, unes adaptacions, unes decisions o estratègies, que ben poques vegades suposaven grans novetats, a menys que hi haguessin transgressions a la norma general, que també n'hi havia. Les pautes en el sistema d'herència o de casament eren decidides en funció de les necessitats patrimonials. Que hi havia una minoritat amb pubilla i faltaven braços en l'explotació, els tutors encarregats de la minoritat, si es podia, cercaven mà d'obra assalariada o arrendaven el mas al terç, en darrera instància, si calia, també es podia pactar el matrimoni de la pubilla, encara menor, per obtenir uns braços joves que asseguressin la continuïtat del mas i possessin fi a la minoritat.³⁶⁶ També podia passar el contrari, que sobressin braços, i boques, en aquest cas es procedia a buscar alternatives per als fills cabalers: des d'enviar-los a cabalejar, anar de mosso o de minyona, anar a vila a aprendre un ofici, o entrar en religió. En cas que els dots fossin elevats i el mercat matrimonial es posés difícil, hi havia sens dubte opcions, les més habituals consistien en els matrimonis creuats i, en darrera instància, o no tan darrera, en la solteria. En cas de mort d'algun dels cònjuges, les segones núpcies no tardaven en produir-se, i més d'una vegada, per no trencar els enllaços pactats entre les dues famílies, la família de la núvia hi aportava una altra germana, és el sororat. Totes aquestes opcions, estratègies familiars, obeien en darrera instància a la necessitat de preservar el patrimoni originari, si es podia, ampliar-lo. L'ampliació, però, no és el primer dels objectius en el rànquing de les estratègies familiars.

³⁶⁵ Vegeu les reflexions sobre els llibres de família catalans, X. TORRES, *Els llibres de família de pagès. Memòries de pagès, memòries de mas (segles XVI-XVIII)*, Girona, AHRG, 2000.

³⁶⁶ S. de LLOBET, *El matrimoni infantil a Catalunya i Europa*, Barcelona, Fundació Noguera, 2005.

La hipòtesi que volem defensar en aquest apartat és que la principal via d'ampliació patrimonial passava, sobretot, pel mercat de terres. Les dinàmiques familiars i patrimonials solien ser dinàmiques de conservació del patrimoni que a mitjà i curt termini podien esdevenir estratègies expansives. No eren buscades, arribaven. Sovint les dinàmiques biològiques i fins l'atzar hi ajudaven. Però poques de les dinàmiques expansives que hem pogut estudiar tenien èxit d'immediat, és a dir, rarament en la generació en què es produïen els enllaços matrimonials, i difícilment en la primera generació, la dels fills, es produïa una ampliació patrimonial. No obstant aquests impediments, al llarg dels segles moderns assistirem a la formació i desmembració d'importants patrimonis agraris, la principal raó d'aquesta mobilitat l'hem de buscar en un actiu mercat de drets sobre dominis útils de terres, de dominis directes, fins de jurisdiccions i de delmes. Fos en petits lots o en lots sencers, tot podia ser objecte de compravenda, encara que hi haurà qui posarà inconvenients, com pot ser amb la institució dels hereus gravats o la vinculació dels béns, o les prohibicions expresses en els testaments de vendre terres o, sabent els mals resultats que podia ocasionar, de fer fermances.

¿Podia existir un mercat de terres en el qual l'oferta no sols era restringida, sinó que totes les dinàmiques contribuïen a reduir-la? El mercat existia perquè tot i les dinàmiques familiars i patrimonials contràries al desprendiment de terres, algunes vegades, de manera inexorable, les mateixes dinàmiques familiars o la conjuntura hi podien portar. El fràgil equilibri en què es movien moltes de les economies familiars pageses podia abocar-les a l'endeutament i, en darrera instància, a l'alienació patrimonial. Ha estat repetides vegades explicat els efectes del crèdit, tan necessari en les inversions, però que podia esdevenir altament nociu pels patrimonis familiars pagesos quan es torcia la dinàmica familiar o l'economia entrava en una fase crítica. Contingències familiars (morts d'hereus o pubilles, minoritats, pagaments de dots i llegítimes, retorn de dots, etc.), dinàmiques bèl·liques duradores (especialment difícil per la seva llarga durada va ser el període 1640-1720 a la vegueria de Girona, amb el que suposa de perduració de la fiscalitat de guerra), però també efectes puntuals sobre l'economia pagesa (males collites, epidèmies de

bestiar, caigudes de preus) podien portar el trencament d'aquest difícil equilibri entre entrades i sortides en què es movien les economies domèstiques pageses. La conjunció de dificultats internes i externes podia abocar a la roda dels censals de la qual moltes famílies de propietaris de mas n'estaven carregats (també podien ser creditors), mentre les pensions d'aquests censals eren pagats, tot entrava dins la lògica del sistema creditici: el negoci d'uns era la taula de salvació dels altres; quan començaven els endarreriments en el pagament de les pensions i els impagaments eren una realitat difícil d'afrontar, començava la pressió que forçava la venda. Entrem en una realitat que és el de la venda forçada, en quin mercat, però, la venda no és forçada? Certament, en un mercat on prima l'especulació, però no sembla haver estat aquest habitual durant els segles moderns.

Algunes reflexions han de venir també de la disponibilitat de numerari. És clar, els venedors s'hi veuen forçats, però, i els compradors com s'ho fan per acumular? S'estudiarà més endavant la procedència dels ingressos dels senyors útils i propietaris de mas, una procedència que té uns puntals bàsics: la terra i la ramaderia, però també el negoci (des de la participació en companyies arrendatàries de drets feudals o municipals, fins la participació en "negocis" manufacturers, com podien ser els pous de glaç o els forns de vidre, per posar alguns exemples), i encara, no ho podem oblidar, els ingressos derivats dels dots i l'estalvi de dots. És molt expressiva la frase que Miquel Heras d'Adri, el 1857, dedicà a l'hereu Pons Heras, que va viure a mitjan segle XVII, quan en referir-se als "adelantos" efectuats en el patrimoni diu: "tingué ademés la felicitat de no haber de pagar l'legítima alguna a sos germans ni a sos fills durant la sua administració".³⁶⁷

Així, doncs, descriurem primer unes dinàmiques essencialment contràries al mercat, per descriure després el desenvolupament del mercat de terres. D'aquesta manera ens apareixeran les principals dinàmiques patrimonials.

³⁶⁷ *Biografia o explicació del arbre geneològich de la descendencia de casa heras de Adri (1350-1850) de Miquel Heras de Adri, ...*, pàg. 31.

CAPÍTOL 5

PATRIMONI I FAMÍLIA. LA CONTRACTACIÓ MATRIMONIAL: DOTS, HERETAMENTS I ALTRES ESTRATÈGIES FAMILIARS

Dintre els estudis sobre la família rural, un dels aspectes que darrerament ha centrat l'atenció dels historiadors ruralistes és la transmissió i la successió del patrimoni agrari.³⁶⁸ A l'època moderna a la vegueria de Girona i al conjunt català la pràctica habitual ha consistit en l'heretament únic i, per tant, la transmissió íntegra dels béns a l'hereu, el fill gran o, en el seu defecte, la pubilla, la filla gran; als altres fills els era reservada la llegítima. Es tracta d'una pràctica que té l'objectiu de mantenir la integritat dels béns patrimonials, tot i amb això, però, no ens trobem davant d'una societat immòbil, sense mercat de la terra, sinó tot el contrari; si bé aquest mercat de terres (de drets sobre terres), almenys com a hipòtesi de partida que no ha estat comprovada, no deu ser comparable al mercat existent en els territoris on la pràctica de la transmissió patrimonial consisteix en un repartiment igualitari entre els fills,³⁶⁹

³⁶⁸Vid. "Nécessités économiques et pratiques juridiques: problèmes de la transmission des exploitations agricoles, XVIII-XXe siècles", J.GOY, A-L. HEAD-KÖNIG (eds.), *Mélanges de l'École Française de Rome*, 110-1, (1998). Millor encara, B.DEROUET, "Parenté et marché foncier à l'époque moderne: une reinterprétation", *Annales HSS*, 2 (2001), pàg. 337-368, on discuteix la tesi de G.Levi sobre la formació del preu de la terra i la interpreta a partir dels sistemes de reproducció social existents, i no pas com a resultat de la relació de parentiu entre comprador i venedor. Val la pena referir-se a la relació bibliogràfica de J-M. MORICEAU, *La Terre et les Paysans aux XVIIe et XVIIIe siècles (France et Grande-Bretagne). Guide d'histoire agraire*, Rennes, AHSR-Bibliothèque d'histoire rurale, 1999, pàg. 146-151 i 224-231. G. BÉAUR, Ch. DESSURREAUT, J. GOY, *Familles, Terre, Marchés. Logiques économiques et stratégies dans les milieux ruraux (XVIIe-XXe siècles)*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2004.

³⁶⁹Cal, però, plantejar-ho en forma d'hipòtesi, ja que no disposem de treballs que puguin ser comparables als efectuats en zones de repartiment igualitari de l'herència: G.Béaur apunta que al Narbonès estudiat per Larguier hi ha un mercat de terres més important que el de la Normandia o de la Beauce (G.BÉAUR "Le fonctionnement du "marché-père": la circulation des propriétés dans le bocage normand au XVIIIè siècle", R.BONNAIN, G.BOUCHARD, J.GOY, *Transmettre, héritier, succéder. La reproduction familiale en milieu rural, France-Quebec (XVIIIe-XXe siècles)*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon, 1992, pàg. 80). Per un plantejament general, vid. B.DEROUET, "Pratiques successorales et rapport a la terre: les sociétés paysannes d'Ancien Régime", *Annales ESC*, 1, (1989), pàg. 173-206, i "La transmission égalitaire du patrimoine dans la France rurale (XVIe-XIXe siècles): nouvelles

no per això el "conservadorisme" patrimonial, raó que condiciona l'actuació dels hereus, impedeix la participació en el mercat de terres: en teoria, mancats com estem d'estudis empírics que permetin fonamentar-ho suficientment, els senyors útils i propietaris de masos els hem de trobar més com a compradors que no com a venedors, però també els trobem en aquesta darrera condició com a resultat de processos d'endeutament dels quals tampoc no en podran escapar sempre.

Tot i ser aquesta la norma general, cal, però, analitzar pràctiques familiars i patrimonials, ja que el dret està al servei del patrimoni, i l'hereu, i la família per extensió, es limita a gaudir de l'usdefruit generacional del patrimoni, tot assegurant la seva reproducció (social, econòmica i patrimonial). La família es converteix en una anella de la continuïtat patrimonial que els seus hereus han de mantenir i, si poden, augmentar. El dret és posat al servei d'aquests interessos, de la casa o de la família, però el que cal estudiar, primerament, és com es concreta en cada cas i en una època històrica determinada, els primers segles de l'època moderna (sobretot aquest estudi se centrarà en el XVII: període pel qual es consoliden canvis significatius en l'organització familiar i patrimonial que tenen la seva traducció en l'ordenament jurídic), tot defugint l'"institucionalisme" i retornant a la Història.³⁷⁰

Deliberadament, en el títol hem posat patrimoni al davant de la família, perquè partim de la constatació que, com a mínim durant els segles XVI i XVII (la

perspectives de recherche", F.CHACÓN, LI.FERRER, (eds.), *Familia, casa y trabajo. Historia de la familia. Una nueva perspectiva sobre la sociedad europea*, Murcia, Universidad de Murcia, 1997, pàg. 73-92. També: G.BÉAUR, "La transmission des exploitations: logiques et stratégies. Quelques réflexions sur un processus obscur", i B.DÉROUET, J.GOY, "Transmettre la terre. Les inflexions d'une problématique de la différence", "Nécessités économiques et pratiques juridiques: problèmes de la transmission des exploitations agricoles, XVIII-XXe siècles", J.GOY, A-L. HEAD-KÖNIG (eds.), *Op. cit.*, pàg. 109-116 i 117-153. Per a l'Espanya del segle XVIII, Llorenç Ferrer traça un panorama, influenciat, entre d'altres pels treballs de B. Dérouet, on sosté la tesi que el sistema successori no és el responsable de la destrucció dels patrimonis agraris, tesi que defensa tot posant en relació els diferents sistemes successoris i la seva concreció en el predomini de la petita o la gran propietat a l'Espanya del segle XVIII, la conclusió és evident: "Ce sont les relations sociales qui en déterminent l'évolution, non pas les systemes de succession" (L. Ferrer, "Comment se perpétuer? Systèmes successoraux et transmission patrimoniale dans l'Espagne du XVIIIe siècle", *Histoire et Sociétés Rurales*, 27, (2007), pàg. 65).

³⁷⁰Interessants reflexions metodològiques sobre la relació entre Història i Dret a P.VILAR, "Historia del Derecho, Historia "total", *Economía, Derecho, Historia*, Barcelona, Ariel, 1983, pàg. 106-137, i la crítica a l'institucionalisme a la pàg. 119 .

situació s'allargarà fins el segle XIX, si no arriba fins el XX), l'objectiu principal de les famílies que regeixen el patrimoni consisteix en mantenir-lo, si és possible engrandir-lo, i transmetre'l de manera íntegra a les generacions futures. D'aquí l'heretament únic; d'aquí la llegítima reservada als fills cabalers cristal·litzada definitivament en la cort de Montsó de 1585, quan s'especifica que només podrà ser de la quarta part dels béns "y que estiga en opció del hereu pagar-la ab diners, estimada la valor dels béns del deffunct, o ab propietat immoble", fet que suposava estendre al conjunt del Principat i Comtats, segons diu la constitució, el que era pràctica i costum de Barcelona, i encara en la cort de Barcelona de 1599 s'anirà més lluny, i es facultarà als pares "qui faran testament prohibir ab paraules expresses" de treure la quarta trabel·liànica amb l'objectiu, es diu, "de conservar los patrimonis"; d'aquí també els possibles vincles que poden figurar entre les clàusules testamentàries de les darreres voluntats de l'hereu, la més important de les quals serà la instauració de l'hereu gravat. Així, doncs, durant una generació l'hereu ha de trasmetre el patrimoni i col·locar els fills cabalers d'acord amb l'estatus de la casa; totes les estratègies familiars i patrimonials que es faran servir, variables en funció de les situacions i les necessitats patrimonials, tenen aquest objectiu.³⁷¹

³⁷¹ Els primers interessats en l'estudi de l'organització familiar han estat els estudiosos del Dret, d'aquests, només pel segle XX, cal remarcar: F.MASPONS, *Nostre dret familiar segons els autors clàssics y les sentències del antich Suprem tribunal de Catalunya*, Barcelona, Llibreria d'A.Verdaguer, 1907, *La llei de la família catalana*, Barcelona, Barcino, 1935 i *Derecho catalán familiar*, Barcelona, Ed. Bosch, 1956. Sobre els capítols matrimonials: J.FAUS, "Els capítols matrimonials a la comarca de Guissona (Catalunya segriana)", *Revista Jurídica de Catalunya*, 1902 i J.LALINDE: "Los pactos matrimoniales catalanes", *Anuario de Historia del Derecho Español*, XXXIII (1963), pàg. 133-266. L'interès dels historiadors i antropòlegs és més recent, d'entre aquesta producció val la pena destacar: A.SIMON, "La familia catalana en el Antiguo Régimen", J.CASEY *et alii*, *La familia en España Mediterránea (siglos XV-XIX)*, Barcelona, Crítica, 1987, pàg. 63-93; J.CASEY, "Familia y comunidad: perspectivas sobre Cataluña y Europa", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18-1 (1998), pàg. 215-226, i sobretot: A.BARRERA, *Casa, herencia y familia en la Cataluña rural*, Madrid, Alianza Editorial, 1990; S.PONCE, I.FERRER (coord.), *Família i canvi social a la Catalunya contemporània*, Vic, Eumo, 1994. Quant als estudis concrets sobre les estratègies patrimonials, L.FERRER, *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (s.XVIII-XIX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, pàg. 567-646; "Familia y grupos sociales en Cataluña en los siglos XVIII y XIX, F.CHACÓN, J.HERNÁNDEZ, A.PEÑA-FIEL, (eds.), *Família, grupos sociales y mujer en España (s. XV-XIX)*, Universidad de Murcia, 1991, pàg. 119-135; "Familia, Iglesia y matrimonio en el campesinado acomodado catalán (siglos XVIII-XIX). El mas Vila del Soler", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, IX-1, (1991), pàg. 27-64; "Fratelli al celibato, sorelle al matrimonio. La parte dei cadetti nella riproduzione sociale dei gruppi agiati in Catalogna (secoli XVIII-XIX)", *Quaderni Storici*, 83, (1993), pàg. 527-554; "Sistema hereditario y reproducción social en Cataluña", *Melanges de*

El patrimoni té la seva principal concreció en la casa. Els hereus reben el nom de la casa. En la figura material de la casa hi ha concentrat el patrimoni: les terres, els drets, l'estatus, el rol social, etc. En aquest aspecte, no hi ha diferències considerables entre la casa de les valls pirinenques, ben coneguda pels estudis que s'hi han dedicat,³⁷² i la casa de la plana gironina. La casa, el patrimoni en definitiva, condiona les pautes de comportament familiar; en primer lloc, les estratègies matrimonials concretades en la contractació dels casaments i els pactes que aquests comporten, o el manteniment del celibat en el cas dels cabalers i les cabaleres que resten solters a la casa o l'entrada en religió i, per acabar de definir-ho, l'hereu disposa, encara, del testament i de la possibilitat de codicilar; en general, però, l'acte més important, pel que fa a l'herència i la successió, s'escriu en el moment en què es pacta el casament del futur hereu, el qual, però, no esdevindrà l'amo de la casa fins la mort del pare i, més endavant, en el segle XVIII, quan els capítols matrimonials ja estiguin consolidats com a document jurídic, també s'estipularà un heretament preventiu per als fills naixedors (que ve a afegir-se a l'heretament prelatiu, habitual ja en el segle XVII). Tot plegat,

l'École Française de Rome, 110, (1998), I, pàg. 53-57. Altres estudis concrets sobre la família rural: R.CONGOST, *Notes de societat (la Selva, 1768-1862)*, Santa Coloma de Farners, Consell Comarcal de la Selva, 1992 i J.PEITAVÍ, *La família nord-catalana. Matrimonis i patrimonis (segles XVI-XVIII)*, Perpinyà, El Trabucaire, 1996, i L. TO, "Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas", *Aragón en la Edad Media. Demografía y sociedad en la España Bajomedieval. Sesiones de Trabajo. Seminario de Historia Medieval*, Saragossa, Universitat de Saragossa, 2002, pàg. 129-156.

³⁷²Conegudes pels treballs sobre la Vall d'Aran de M.A.SANLLEY, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tesi doctoral, UB, 1995-96; pel Pallars: J.BRINGUÉ, *Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà, segles XV-XVIII*, Tesi doctoral, IUHJVV-UPF, 1995; per Andorra: E.LÓPEZ, J.PERUGA, C.TUDEL, *L'Andorra del segle XIX*, cap. 3 i sobretot pàg. 141-145, I. de la PARTE, D.MAS, *La casa a Andorra. Dues històries de família*, Barcelona, Alta Fulla, 2000; M. CAMIADE, *La casa en la comunitat andorrana del segle XVII al segle XIX. Solidaritats, estratègies d'aliances i de poder*, Andorra la Vella, Ed. Andorra, 2001; per Navarra: A.ZABALZA, *Aldeas y campesinos en la Navarra prepirenaica (1550-1817)*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 1994, sobretot la segona part i A.MORENO, A.ZABALZA, *El origen histórico de un sistema de heredero único. El Prepireneo navarro, 1540-1739*, Madrid, Rialp/Instituto de Ciencias para la familia-Universidad de Navarra, 1999, a la II part dediquen un capítol a la "invenció de la casa", on es remarca la seva aparició històrica a final del segle XVI, començament del XVII; per l'altra banda: A.ZINK, *L'héritier de la maison. Géographie coutumière du Sud-Ouest de la France sous l'Ancien Régime*, París, Eds. de l'École des hautes études en sciences sociales, 1993. Una visió global, G.AUGUSTINS, *Comment se perpétuer? Devenir des lignées et destins des patrimoines dans les paysanneries européennes*, Nanterre, Société d'ethnologie, 1989, pàg. 69-73, 124-129, 191-201, 315-331 i la síntesi "Du système à maison au système à parentèle", D. COMAS, J-F.SOULET (eds.), *La família als Pirineus*, Conselleria d'Educació, Cultura i Joventut del Govern d'Andorra, 1993, pàg. 124-136.

sempre, amb l'objectiu d'evitar el repartiment de l'herència. Fins i tot allà on hi hagi morts intestades, fet que comportava el repartiment igualitari de l'herència entre els fills, sovint, les pràctiques familiars portaran a una recomposició del patrimoni primigeni.³⁷³

Aquestes actuacions familiars han estat regulades pel dret i posades en la pràctica pels notaris i capellans, aquests darrers en qualitat de fedataris de les últimes voluntats en les petites parròquies, on el rector pren el caràcter de subsidiari del notari.³⁷⁴ Tot està reglamentat, però les exigències patrimonials no són immutables. Per aquesta raó, cal analitzar les pràctiques familiars tenint com a centre el patrimoni, si s'analitzen des de la institucionalització que suposa la norma jurídica hi ha el perill de veure unes institucions immòbils, fet que suposa allunyar-se de la realitat. La realitat, dins de la norma jurídica, ofereix altres possibilitats als patrimonis sense, per això, allunyar-se del dret institucionalitzat. El Dret, però, no determina les actuacions.³⁷⁵ D'altra banda, tampoc no es tracta d'estudiar només les situacions excepcionals,³⁷⁶ quan hi són tenen sempre la seva explicació, per aquesta raó en la mostra analitzada hem volgut tenir una visió global de la societat gironina, pagesa i no pagesa, per poder situar-hi els senyors útils i propietaris de masos, tot combinant una

³⁷³ Posem tres exemples bibliogràfics ben allunyats cronològicament: a finals del segle XIV, la mort intestada de Pere de Bell-lloc, el 1385, va provocar que el seu fill gran hagués de pledejar en els tribunals fins 1398 per recuperar l'herència (J.FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*, Barcelona, (Ajuntament de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, pàg. 146, 298-299); la família Ros de les Olives l'any 1661 va resoldre la mort intestada de Pere Ros i Llogaya amb una cessió de drets de tots els germans a l'avi, el qual va poder restituir l'herència i testar a favor de l'hereu (M.BOSCH, P.GIFRE, "Els llibres mestres dels arxius patrimonials. Una font per a l'estudi de les estratègies patrimonials", *Estudis d'Història Agrària*, 12, (1998), pàg. 178) i encara en el XIX per part de la família Heras d'Adri, a la mort de Miquel Heras, l'hereu del patrimoni, el 1872 (M.BOSCH, LI.FERRER, "Genealogia, família i patrimoni: els Heras d'Adri", *Biografia o explicació del arbre genealògic de la descendència de casa Heras de Adri (1350-1850) de Miquel Heras de Puig*, Girona, AHRG/CRHR-UdG/CCG edicions, 2001, pàg. 36-37).

³⁷⁴ Si bé en un primer moment els rectors podien en les seves parròquies rebre, de dret comú, testaments, codicils i altres escriptures d'últimes voluntats, però no els era permès d'estendre altres instruments d'escriptures i contractes; a Catalunya, per costum, podien rebre tota mena de contractes, J.COMES, *Viridarium artis notariatus*, Girona, 1704, I, cap. I, 19 i 20. La doctrina dels doctors en aquesta matèria és resumida per J.GUNZBERG, "L'instrument notarial a l'època moderna (segles XVI i XVII)", *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, pàg. 319.

³⁷⁵ P.VILAR, "Op. cit."

³⁷⁶ Crida l'atenció sobre aquest fet, B.DEROUET, "Transmettre la terre. Origines et inflexions récentes d'une problématique de la différence", *Histoire et Sociétés Rurales*, 2, (1994), pàg. 42-46.

mostra sincrònica, horitzontal, la que ens ofereix una cata en els protocols notariais, amb una altra mostra diacrònica, vertical, la que proporciona l'estudi de seixanta genealogies de famílies que arrenquen dels darrers anys del segle XV i arriben a començament del segle XVIII.

LA CONTRACTACIÓ DEL MATRIMONI

La lectura que proposem de la contractació matrimonial parteix d'aquesta premissa, raó per la qual no ens limitarem als tractadistes del dret (que, lògicament, tenim present), sinó que acudim a la pràctica que ha quedat concretada en els manuals notariais. Partim de l'anàlisi de 464 actes notariais - donacions de dot, heretaments, definicions de llegítimes, èpoques de dots, nupcials o capítols matrimonials-, actes protocolitzats tots ells, que estudiem a partir dels manuals notariais i que ens donen una visió concreta, fixa, d'una època històrica determinada, la que se situa entre 1610 i 1620, un període que considerem bàsic en la concreció de la contractació matrimonial, ja que és en aquests anys quan s'institucionalitzen els capítols matrimonials com a document notarial que regula els matrimonis.

Per acabar de concretar la imatge, utilitzem una documentació dinàmica, la que ens proporciona l'estudi de 61 arbres genealògics³⁷⁷ i també la que a partir dels arxius patrimonials aporta una informació més detallada, concreta i precisa, on les estratègies familiars i patrimonials poden ser contextualitzades al llarg del temps i sobretot poden ser copsades en tota la seva complexitat, ja que és llavors quan la família es pot analitzar en el marc global del patrimoni.³⁷⁸

³⁷⁷ Conscients de les prevencions que cal tenir, G.DELILLE, *Famille et propriété dans les Royaume de Naples (XVe-XIXe siècle)*, Roma-París, École Française de Rome/Éditions de l'Écoles des Hautes études en sciences sociales, 1985, pàg. 217-230, utilitzem les genealogies realitzades per F.Viader a partir del buidatge d'arxius parroquials, patrimonials i notariais, la majoria de les quals estan transcrites a *127 genealogies de Fernando Viader. La memòria familiar dels propietaris gironins*, ed. a cura de R. GARCIA, P. GIFRE, Girona, CCG edicions/AHR/CRHR de la UdG, 2004.

³⁷⁸ L'anàlisi patrimonial, però, sobretot es veurà en el capítol 6 quan posem en relació patrimonis i mercat de la terra.

Canvis en la pràctica de la contractació matrimonial: dels nupcials als capítols matrimonials (segle XVII)

La base jurídica de la contractació matrimonial a la vegueria de Girona es troba recollida, en allò que és essencial, en els costums de Girona, tal com foren recopilats per Tomàs Mieres en el segle XV. Els costums plantegen la relació entorn de la ferma d'espoli i la redempció de la dona per poder casarse (caps. III i XXVII), la situació de la dona propietària de mas i el paper que desenvolupa el marit que per matrimoni entra en el mas i a qui pertoqueu els guanys efectuats durant el matrimoni (X), s'hi torna més endavant en tractar de les donacions (XX), on s'afirma que als augments s'aplica la igualtat entre els cònjuges, la garantia del dot (XXXIV), el retorn del dot en ser dissolt el matrimoni (XXXV i XXXVI) i la finca dotal (L).³⁷⁹ En allò que fa referència a l'essencial, aquests costums es converteixen en la base del dret que regula la contractació matrimonial, excepte en allò que serà abolit per la sentència arbitral de Guadalupe relatiu al mal ús de la ferma d'espoli.

Mentre les corts cinc-centistes legislaven sobre la llegítima, només trobem una constitució, a les corts de Montsó de 1537, capítol V, que faci referència al matrimoni, i encara es tracta d'una constitució que ve a refermar una d'anterior de 1313, en què quedava estipulat que no tindria valor de llei qualsevol mena de matrimoni fet sense el consentiment dels pares, tutors o curadors, simplement aclareix "que dita constitució sie entesa, encara que no-y entrevinga rapte, o altra violència" i condemnava els contrafactors a ser gitats de pau i treva. Quedava reafirmada, institucionalment, la presència, manifesta i necessària, a l'hora de contractar casament, dels pares o familiars directes. En tenim proves de la seva aplicació en llegir qualsevol acte relatiu a la contractació notarial. El donatari del dot sempre hi és explicitat, sovint seran els pares, en cas de defunció d'aquests poden figurar-hi altres familiars o parents (i fins persones del tot alienes a la família, però amb una forta ascendència social o familiar), els quals donen el seu consentiment al casament. Només en els casos de dones vídues que contracten segones o

³⁷⁹Utilitzem *Costums de Girona* de Tomàs Mieres, edició crítica i traducció d'A. Cobos, Girona, AHRCG/CCG edicions, 2001.

terceres núpcies pot ser que no hi apareguin els parents a l'hora de contractar nou casament; la dona vídua actuava amb plenitud de facultats i, sovint, aportava un dot considerable, si és que no tenia la plena propietat.³⁸⁰

No seran les corts catalanes les que institucionalitzaran la pràctica de les capitulacions matrimonials, sinó que aquestes acabaran per ser fixades per la pràctica notarial, i, en aquesta, hi ha algunes fites significatives que tenen la seva concreció entre els anys finals del segle XVI i els primers decennis del segle XVII.

1/ Els formularis notariais tenen la funció, a partir de l'experiència que imposa la pràctica, de fixar els que són els actes més demanats pels clients que han d'acudir al notari. Sovint han estat menyspreats pels juristes per considerar que els seus autors no eren *legum doctor*, sinó simples notaris, escrivans; el cert és, però, que allò que serveix de model als escrivans són els formularis notariais, i no pas els tractats jurídics per a ús de notari.³⁸¹ Durant el segle XVI, els formularis manuscrits coneguts donen diferents fórmules relatives a la contractació notarial, des de la pluralitat d'actes fins els capítols matrimonials.

Un formulari, dipositat a la Biblioteca Universitària de Barcelona, de la segona meitat del segle XVI, presenta les cartes d'arres, els capítols matrimonials i els instruments dotals com a fórmules que habitualment devien utilitzar els notaris;³⁸² un altre formulari de l'Arxiu de Protocols de Barcelona, a més de

³⁸⁰Anguera de Sojo, en una important dissertació que serà citada diferents vegades, ho resumia en aquests termes: "La contractació és familiar i quan, amb rarsa, hom troba un nom sol, pot presumir que és d'un solter o vidu sense família", (O.ANGUERA de SOJO, "Dret especial de la comarca de Vic", *Conferències sobre varietats comarcals del dret civil català*, Barcelona, Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, 1934, pàg. 286).

³⁸¹Vid. M.RIMONT, "Prólogo" a la tercera edició en castellà de V. GIBERT, *Teórica del arte de notaría*, Barcelona, M.Saurí y E.Puig, editores, 1875 i J.Mª PONS GURI, "Algunes orientacions per a la utilització dels fons de seccions històriques en districtes notariais", publicat el 1960 en una Circular de l'Arxiu Fidel Fita, ara a J.M.PONS GURI, *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, I, pàg. 187-189. Un recent estat de la qüestió sobre els formularis notariais a J.GUNZBERG, "L'instrument notarial a l'època moderna (segles XVI i XVII)", *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*, ..., pàg. 331-336.

³⁸²M.J.ARNALL, "La "praxis" en un formulari notarial barcelonès del segle XVI (Ms. 994 de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona)", *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, II, pàg. 105-107.

les diferents fórmules relatives a les èpoques de dot, aporta models de *capitula matrimonialia diversa*, *capitula inter domicellam heredem mansi*, *capitula nupcialia inter viduos*, *capitula debitori dotis*, *capitula arrarum*, al costat de fórmules de donació, definició o absolució de dot i heretament.³⁸³

Una recerca gironina de formularis notariais manuscrits porta a precisar la cronologia de la substitució dels nupcials pels capítols matrimonials.³⁸⁴ Per il·lustrar-ho hem optat per presentar aquest trànsit classificant els formularis per èpoques, a partir, sobretot, de la lletra, ja que cap d'aquests instruments notariais no porta data de redacció en tractar-se de textos manuscrits que ben bé devien passar de notari a notari i que l'única aproximació documental a la data de la seva primera redacció ens la donen els documents que transcriuen, a mena d'exemple, i que són convenientment datats; disposem, doncs, de la data extrema de la seva redacció, però sempre només de manera aproximada.

- Formularis del segle XVI. Un formulari notarial del notari Germà Negre,³⁸⁵ de finals del segle XVI, aporta dos models: uns nupcials i una donació per núpcies, tots dos escrits en llatí; aquesta situació coincideix amb la d'un altre formulari, en possessió de Pere Ribot, notari de la Bisbal, i que pot atribuir-se la seva autoria a Joan Alemany, escrivà eclesiàstic de Girona, el qual l'escriuria dins la segona meitat del segle, on no apareix cap referència ni model de capítols matrimonials.³⁸⁶ Un altre voluminós exemplar del segle XVI inclou amb el títol "*De sponsalitiis seu capitulis matrimonialibus*" diferents exemples: uns capítols matrimonials fets entre Lluís de Cardona i Jerònima de Queralt, escrits en català, uns altres en què el marit entra en l'heretat de la seva futura muller, també en català, i diferents instruments, en llatí, referits a esponsalícis o dotalies, esponsalícis fets per vídues amb o sense augment,

³⁸³J.M.MADURELL, "Formulario notarial del siglo XVI", *Estudios históricos y documentos de los Archivos de protocolos*, IV, (1974), pàg. 9-27.

³⁸⁴Agraïm a Josep Matas que ens facilités l'accés a les set caixes de formularis notariais que es troben a l'AHG en el moment que s'estava catalogant.

³⁸⁵La cronologia d'aquest formulari ha estat precisada per M.J.ARNALL, J.M.PONS GURI, *L'escriptura a les terres gironines*, 1, Diputació de Girona, 1993, pàg. 508. AHG. Fons Notarial. Formularis. Caixa 2, núm. 2.

³⁸⁶AHG. Fons Notarial. Formularis. Caixa 4.

aixovar, institució dotal en diners comptants, constitució dotal en béns estimats i dos instruments més d'institució de dot.³⁸⁷ L'extensió dedicada als capítols matrimonials (10 folis sobre 15 dedicats a la contractació matrimonial) i la seva especificitat en posar com a exemple els capítols de nobles, demostra clarament la seva raresa en relació als nupcials, però també, que aquells s'anaven introduint.

- Formularis escrits en la transició del segle XVI al segle XVII. Un formulari atribuït als notaris Bernat Mascort o a Pere Bahí de la Bisbal (ca. 1594-1619) aporta dos exemples de capítols matrimonials.³⁸⁸ Un altre formulari, les dates extremes del qual se situen entre 1557 i 1632, només dóna com a mostres les "*donatio et nuptialia*".³⁸⁹

- Formularis del segle XVII. Entrat el segle XVII, els formularis només presenten els capítols matrimonials, encara, però, poc desenvolupats, ja que no contempen una de les clàusules que seran habituals en el segle XVIII, el testament preventiu. Un formulari notarial de Figueres presenta quatre capítols matrimonials de 1680, en la part final, a manera de casos concrets, però en el formulari apareixen encara la *donatio*, els *nuptialia* i la *diffinitio*.³⁹⁰

La unitat d'actes (els capítols matrimonials) perviu al costat de la pluralitat (la donació de dot, l'heretament, els nupcials, la definició de l'ilegítima),³⁹¹ en una prova del procés de canvi que s'està experimentant i que documentarem expressament en els protocols notariaus gironins. El procés de canvi comença en els formularis en el trànsit del segle XVI al XVII; caldrà veure, però, quan es concreta en la pràctica notarial, ja que una cosa és el que proposa el notari, les taxes que cobra, i l'altra, el que volen els clients.

³⁸⁷ AHG. Fons Notarial. Formularis. Caixa sense numerar, ff. MXVIII-MXXV.

³⁸⁸ AHG. Fons Notarial. Formularis. Caixa sense numerar.

³⁸⁹ AHG. Fons Notarial. Formularis. Caixa 3.

³⁹⁰ AHG. Fons Notarial. Formularis. Caixa 2, núm. 1.

³⁹¹ La pluralitat d'actes l'haurien imposat els notaris a fi de cobrar més del que havia estipulat una constitució de 1363 per la qual el notari havia de cobrar d'acord amb el muntant del dot; en redactar escriptures separades augmentava el salari percebut pel notari, M.T.FERRER, "L'instrument notarial (segles XI-XV)", *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, pàg. 49, que segueix la tesi de J.Lalinde.

Aquests formularis notariais són, sovint, textos manuscrits, dels quals, probablement, en tindrien a cada notaria a fi de facilitar la feina als escrivans i també servien per a l'aprenentatge de l'ofici de notari, però a mesura que eren copiats s'anaven transmetent els errors.³⁹² Un pas més i significatiu en la fixació d'aquestes fórmules la tenen els llibres impresos, en especial: l'*Opera artis notariae theoreticam simul et practicam eruditionem complectentia* de J. Galí, notari públic de Barcelona, editada a Barcelona el 1683, que destina la quarta part de l'obra a les donacions entre vius,³⁹³ i que suposa el primer esforç per sistematitzar la teoria i la pràctica notarial, si bé l'obra quedà inacabada; el clàssic de J. Comes, *Viridiarium artis Notariatus*, notari de la cúria de Vic i escrivà del comte de Centelles, publicat per primera vegada a Girona el 1704, presenta diversos models de "*capitula matrimonialia*" en català,³⁹⁴ que devia traduir la tradició viva del notariat català;³⁹⁵ encara el 1772, a Barcelona, es publicarà la *Theorica artis Notariae* de V. Gibert, que es converteix en llibre important, traduït al castellà en diverses ocasions, i esdevingut llibre de text pels estudiants de notaria.³⁹⁶ Tot aquest moviment de concreció dels capítols matrimonials no quedarà només en mans dels notaris, sinó que s'hi ha d'afegir, en la mateixa direcció, l'Església catalana, ja que cal

³⁹²S'hi refereix en el pròleg V.Gibert a la *Theorica artis Notariae*, 1772, en aquests termes: "*Innumeris plenum erroribus, nedum in latino idiomate, verum etiam in his, quae pertinet ad regulas, et praecepta quibus constare ars nostra debet ...*".

³⁹³*Quarta pars ..., tractans de donatione inter vivos*, ff. 412-475.

³⁹⁴*Viridiarium artis Notariatus, sive tabellionum viretum ex odoriferis doctorum et hujusce Artis aucthorum floribus quibusque aptioribus compactum, sacraeque Romanae Rotae utriusque Senatus affluentibus aquis perutiliter faecundatam*, Girona, impremta de Francesc Oliva, 1704, II, cap. II, § II, pàg. 273-302, després dels diferents formularis acaba amb un petit tractat teòric "*De matrimonio*", pàg. 303-314. Aquest llibre l'havia començat a imprimir a Girona Jeroni Palol, però en comprar Oliva els materials, es féu càrrec d'aquesta edició (E.MIRAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, Girona, IEG, 1988, pàg. 43). El llibre serà traduït al castellà, en "traducció llibre", amb el títol *Tratado teórico práctico del arte de Notaría*, Barcelona, Imp. de J.Mayol y Cía., 1826, 2 vols.

³⁹⁵D'aquest llibre O.Anguera de Sojo n'elogiarà la part teòrica, per la competència de l'autor, i dels formularis proposats remarcarà que reflecteixen la pràctica notarial del segle XVII i dels segles anteriors pel respecte a la tradició manifestada per l'autor. De fet, aquest formulari de J.Comes serà la base de la conferència pronunciada per Anguera de Sojo el 1934, O.ANGUERA de SOJO, "Art. cit.", pàg. 276-277.

³⁹⁶G.M. de BROCÀ, *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del civil y Exposición de las instituciones del Derecho Civil del mismo territorio en relación con el código civil de España y la jurisprudencia*, (1918), Barcelona, Generalitat de Catalunya/Departament de Justícia, 1985, pàg. 458. I, sobretot, la valoració d'aquesta obra en el "Prólogo", a la tercera edició, 1875, de M.Rimont, on es traça la història dels formularis notariais impresos i se situa aquest treball.

recordar que els rectors també exercien l'art de notaria, tal com apareix en una "Breu instrucció per als rectors o curats qui han de exercir la art de notaria en ses parròquies", que figura en la part final de les Constitucions sinodals de Vic, editades el 1591, on hi ha, entre d'altres models, una definició "De la dot y carta nupcial", un model d'època de dot escrit en llatí i "la forma dels capítols matrimonials", en català.³⁹⁷

2/ L'altra fita significativa és l'obra de J.P. Fontanella, *De pactis nuptialibus* (la primera edició és de 1612, però n'hi ha, com a mínim, tretze més (1634, 1638, 1641, 1647, 1659, 1662, 1667 -a Ginebra i a Lió-, 1695, 1701, 1712, 1719 i 1752),³⁹⁸ que contribuirà de manera decisiva a la institucionalització dels capítols matrimonials (*instrumentum capitulorum matrimonialium*): el seu formulisme, plantejat en l'inici del primer volum, on proposa l'exemple d'un nuvi heretat pels pares amb una baronia i la núvia dotada amb tres mil lliures, vindrà a ser l'habitual en els actes notariais. Els formularis notariais ja utilitzaven els capítols matrimonials (que, de fet, venien a recollir la pràctica notarial), el llibre de J.P. Fontanella va acabar per estendre'n el seu coneixement entre els notaris i, juntament amb els formularis, a fer possible la seva implantació: l'obra marca un canvi decisiu en el tractament de la contractació matrimonial que recull les novetats introduïdes pel Concili de

³⁹⁷Exemplar de l'AHG. Biblioteca Pella i Forgas, *Constitutiones Synodales Vicenses*, 1591, pàg.45-67. La compilació de la legislació sinodal d'Àger, de 1648, també acaba amb "fórmules que han d'usar els rectors i d'altres que regeixin la cura de les ànimes a les parròquies i llocs de la diòcesi d'Àger, del Principat de Catalunya, quan redactin els instruments que el costum els permet fer", totes les fórmules són redactades en llatí, llevat dels capítols matrimonials i els testaments, que són escrites en català (E.MOLINÉ, "Les constitucions sinodals d'Àger i Meià", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13-II (1993), pàg. 167).

³⁹⁸Brocà qualificarà l'autor de "jurisconsulto catalán de mayor vuelo" i del *De pactis nuptialibus* dirà que és "un monumento a las instituciones familiares", *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del civil ...*, pàg. 411 i 413. A Sobrequés li mereix el qualificatiu de "el llibre més important que s'ha escrit sobre la matèria", (S.SOBREQUÉS, *Història de la producció del Dret català fins al Decret de Nova Planta*, Girona, CUG, 1978, pàg. 82) i a la pàgina 83 dóna referència a algunes de les edicions d'aquest llibre. J.L. PALOS, *Els juristes i la defensa de les Constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Vic, Eumo, 1997, el darrer en estudiar la trajectòria de J.P. Fontanella, menysvalora la importància del *De Pactis Nuptialibus* per considerar que les clàusules dels capítols matrimonials eren una excusa utilitzada per l'autor per exposar d'altres qüestions d'interès (pàg. 62), però, per contra, a la conclusió (pàg. 171) no pot estar-se de recollir les diverses edicions d'aquesta obra: per alguna cosa es devien reimprimir!

Trento, mantenint, però la tradició anterior.³⁹⁹ Amb pocs anys de diferència, F. Moli (o Molí, *Molinus*) jurisconsult de Lleida, publicarà el *Tractatus celebris et insignis de ritu nuptiarum et pactis in matrimonio conventis*, a Barcelona el 1617,⁴⁰⁰ el darrer llibre dels tres que componen aquest volum està dedicat als pactes que es contenen en les capitulacions matrimonials, on es tracta de les donacions en els capítols matrimonials, els pactes sobre dots i, tot plegat, en el marc de la definició del contracte matrimonial com el d'un contracte de societat.

No sabem què va ser el que va contribuir a possibilitar el canvi de la pluralitat d'actes relatius a la contractació matrimonial a un sol acte unitari, però, a partir de començament del segle XVII els notaris gironins passen d'escripturar les donacions de dot o nupcials (la fórmula de contractació matrimonial fins llavors), els heretaments, les institucions de dot, les donacions de dot i les defincions de llegítimes a unes capitulacions matrimonials que recullen tots aquests actes que fins la segona meitat del segle XVI eren despatxats de manera separada i autònoma (durant aquests anys de transició, els capítols matrimonials encara coexistiran amb els nupcials, les definicions de llegítima o les institucions de dot). No es tracta d'una qüestió purament formal, ja que el contingut dels actes varia segons si es manté una fórmula o s'opta per l'altra.⁴⁰¹

Per poder comprovar el moment precís en què es fa el pas de la pluralitat de documents als capítols matrimonials, hem analitzat la totalitat dels contractes

³⁹⁹L'encertada valoració d'Anguera de Sojo val la pena repetir-la: "Molt errat, en efecte, anirira qui de bona fe cregués que l'exemplar de les capitulacions matrimonials que serveixen de pauta a Fontanella pel seu admirable tractat *De Pactis nuptialibus*, és el tradicional a Catalunya. Res menys cert: és la forma tradicional del segle XVIè, no d'abans; pren institucions certament més antigues, però modificades; per la nova fórmula hi han passat tres ventades ideològiques: la dels glossadors, la reacció contra el protestantisme i les innovacions del Tridentí que produeixen una modificació purament conceptual del matrimoni, o més ben dit sobre el moment en què comença d'existir", O.ANGUERA de SOJO, "Art. cit.", pàg. 284-285.

⁴⁰⁰G.Mª de BROCÁ, *Op. cit.*, pàg. 414, proposa una edició de 1606. Hem treballat sobre l'edició de Barcelona de la tipografia de Ll. Déu de 1617, exemplar de la Biblioteca del Col·legi d'Advocats de Barcelona.

⁴⁰¹El notari Puig Salellas fa notar el canvi en analitzar els contractes matrimonials existents en l'arxiu patrimonial particular: els darrers nupcials corresponen a 1663 i els primers capítols matrimonials són de 1647, J.M. PUIG SALELLAS, *De remences a rendistes: els Salellas (1322-1935)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, pàg. 96-98.

relatius al matrimoni que hem localitzat en els protocols de les diferents notaries que actuaven a Castelló d'Empúries, Figueres, Peralada, i també en una notaria de Girona, la Girona-3, entre 1610 i 1620, tot partint de la hipòtesi que és en aquests anys quan es fa el pas definitiu cap els capítols matrimonials.⁴⁰² Es tracta de notaries sotmeses a diferents dominis directes: les de Castelló al comte d'Empúries, les de Peralada al comte de Peralada i vescomte de Rocafort, i les de Figueres i Girona eren de domini reial,⁴⁰³ la varietat de dominis contribueix a fer més representativa la mostra.

En els volums notariais de Peralada les escriptures mantenen la pluralitat d'actes, excepcionalment es fan capítols matrimonials. Aquesta nova escriptura es reserva per a casos molt concrets: casos de casament on intervingui un hereu, o en casos excepcionals que porten a redactar els capítols matrimonials amb posterioritat al casament, en definitiva en un cas, vista la seva excepcionalitat, s'arribarà a intitular, per part del notari, "capítols, pactes de concòrdia y avinença",⁴⁰⁴ en qualificar un acte diferent als habituals que eren reservats als nupcials. El seguiment dels manuals del notari Jeroni de Palol, amb un manual notarial anual des de 1609, i amb un encapçalament per cada acte, permet analitzar la presència dels nupcials i dels capítols: sobre 123 actes, 106 són nupcials i 17 són capítols matrimonials. És molt significatiu que la primera vegada que escriu uns capítols matrimonials, el 1610, aquests reben el qualificatiu a posteriori: figura ratllat el terme *nuptialia*

⁴⁰² El mateix Puig Salellas es preguntava: "quan es produeix en la pràctica notarial d'aquest territori –i insisteixo en la precisió geogràfica- la substitució d'aquell sistema de juxtaposició de documents, un per cada negoci jurídic, per la inclusió d'aquests en un sol text? De fet, en les primeres èpoques, per exemple, en la documentació en pergami, només he trobat el sistema pluridocumental [...]. Després, és evident la coexistència de les dues fórmules, però, al final, els capítols acaben imposant-se definitivament [...]. La configuració unitària representava –no cal dir-ho- un progrés tècnic notable, tant des del punt de vista jurídic com des de l'aspecte material, i és lògic que acabés predominant", *Ibidem*, pàg. 97. A partir d'aquestes dades, podem començar a precisar l'inici de la transició.

⁴⁰³Vid. M.A.ADROER, J.MATAS, "Sobre la propietat i la regència de les notaries a la demarcació de Girona", *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català. Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993*, Barcelona, Fundació Noguera, 1994, pàg. 493-514.

⁴⁰⁴De fet, en aquest cas, el matrimoni ja s'havia efectuat i es tracta d'una veritable capitulació entre les parts, per la qual l'administració del patrimoni és transferida a la dona perquè el marit, Pere Pau de Ribes i Terrades, donzell, degut a les seves "ocupacions y negocis no pot entendre", i els "fruyts de aquells poceïdors convertesca en ses utilitats" (AHG. J.Cellers, Not. de Peralada, 513 (1612-1613), 150v).

que és substituït pel de *capitula matrimonialia*,⁴⁰⁵ una vacil·lació pròpia del moment de canvi que s'estava produint, la novetat comportava innovacions en la tradició notarial. L'acte dels capítols matrimonials queda reservat a casos en què en la contractació matrimonial hi ha un heretament, sovint de la núvia, i es pacten les condicions amb les quals el nuvi entra a administrar l'heretat: per començar, queda obligat a fer inventari dels béns, les seves aportacions sobre l'heretat, que sol estar carregada de censals o amb terres venudes a carta de gràcia, li seran reconegudes sobre aquesta, també hi ha clàusules relatives, si és el cas, als drets de la mare vídua.

La mateixa situació presenta la notaria de Girona-3, on actua durant el període 1610-1620 el notari Joan Riurans, on, sobre un total de 190 actes relatius a la contractació matrimonial, només 25, el 13,16%, són capítols matrimonials, la resta són nupcials. Els actes de capítols matrimonials són reservats a casos excepcionals: 17 són actes de casament on intervenen hereus o pubilles, en 2 es tracta de casaments dobles, en un la contractació es fa entre nobles i en els cinc restants la complexitat del pagament dels dots, amb clàusules específiques de pagament, hauria portat al notari o als clients (no sabem a qui corresponia la decisió) a optar per aquesta fórmula. Els capítols matrimonials estan repartits de manera equilibrada en tots els anys del període: des d'un mínim d'un per any (1610, 1611, 1612, 1613, 1614 i 1620) a un màxim de cinc (1616 i 1619).

A les dues notaries de Castelló, els primers capítols matrimonials no els trobem fins 1618, i encara de manera excepcional. En un cas, els pares de la núvia són morts, l'hereu és un germà que és estudiant i que fa donació de 70 lliures a la seva germana, les quals les obtindrà amb l'usdefruit de l'heretat.⁴⁰⁶ En l'altre, es tracta d'un casament amb una vídua que aporta en herència un patrimoni, i es pacta que les millores que el nuvi faci li siguin reintegrades "en cas de separació del matrimoni", a més d'assegurar 100 lliures a la filla

⁴⁰⁵AHG. J. de Palol, Not. de Peralada, 530, (1609-1610): 4 de juliol de 1610, f. 75r.

⁴⁰⁶AHG. P.Ves, Not. de Castelló, 1172 (1617-1618): 18 de febrer de 1618.

tinguda del primer matrimoni.⁴⁰⁷ En total, però, només són dos casos sobre una mostra de 55 actes.

Per contra, els dos notaris que trobem actuant en aquests anys a Figueres només fan capítols matrimonials, l'excepció ve representada pels nupcials que trobem en el manual de 1616 del notari N.Bassedes: en total, però, només hi ha 5 nupcials, la resta, 63, són capítols matrimonials.

Hi ha diferents lectures a fer. D'entrada, que els nupcials van quedant només pels casos habituals on no hi ha clàusules específiques, allà on les parts contractants volen introduir-les el notari utilitza la fórmula dels capítols matrimonials. En aquest període de transició, manifestat clarament en els volums notariais de Peralada i Castelló, la notaria de Figueres ja ha fet el canvi. Hi ha alguna raó derivada de la titularitat del domini directe? No ho sembla, almenys pel que passa a Girona. O simplement es tracta de notaris que estan al corrent dels nous formularis notariais que s'estan imposant? No sabem, d'altra banda, quina era la tarifa que s'havia de pagar pels nupcials i quina pels capítols matrimonials: l'extensió dels segons era clarament superior als primers, l'acte, ho hem de suposar per les persones que l'usarien, també deuria ser més car. Hi intervenia aquesta qüestió en el canvi efectuat pels notaris? Tot i els dubtes, sembla plausible pensar que l'opció pels capítols matrimonials en detriment dels nupcials es va fer per tractar-se d'un document obert, on era possible introduir-hi les clàusules que es volguessin.

Lligat a aquest procés de trànsit, el pas dels nupcials (*nupcialia*) als capítols matrimonials també comportarà un altre canvi, no menys significatiu, el pas del llatí al català en la redacció del document. Mentre els nupcials eren escrits sempre en llatí, i també les definicions de llegítima, de dot, i les èpoques pertinents, els capítols són escrits en català des dels primers moments.⁴⁰⁸ No sembla que la llengua fos una raó clau per explicar el canvi, ja que la majoria dels nupcials en llatí corresponen a les persones que menys sabien de lletra:

⁴⁰⁷AHG. J.Mercader, Not. de Castelló, 1218 (1617-1618): 23 de novembre de 1618.

⁴⁰⁸S.SOLÉ, "La llengua dels documents notariais catalans en el període de la Decadència", *Recerques*, 12, (1982), pàg. 41.

bracers i treballadors, que doten per sota de les 25 lliures, quan pactaven matrimoni ho feien en la forma dels nupcials (perquè eren més barats?).

En els capítols no sols es pacta la transferència del dot i totes les possibilitats que podien seguir-se'n, sinó també es plantegen altres clàusules, tantes com se'n vulgui. El testament preventiu per tal de preservar els futurs fills en l'herència a fi de prevenir la mort intestada, que és una de les principals clàusules definitòries dels capítols matrimonials, no es troba encara en els actes analitzats del període 1610-1620. D'altra banda, els capítols matrimonials no són, des d'un punt de vista formal, l'aglutinació de tots els actes que feien amb anterioritat, sinó que el pas als capítols introdueix unes noves clàusules que acaben per assegurar les relacions entre les parts contractants. Per assegurar la continuïtat patrimonial, cal assegurar el matrimoni, el dot, i si cal la reversió del dot al patrimoni originari; per aquesta darrera situació les clàusules dels capítols matrimonials expliciten clarament que en cas de mort sense descendència, sempre el dot retornarà al patrimoni que n'ha fet la donació.⁴⁰⁹

LA CONCERTACIÓ DEL MATRIMONI A LA VEGUERIA DE GIRONA. ANÀLISI D'UNA MOSTRA DOCUMENTAL (1610-1620)

L'estudi d'una mostra de matrimonis contractats a la vegueria de Girona, segons els documents protocolitzats davant notari, té com a objectiu situar el lloc que ocupen els senyors útils i propietaris de masos en el conjunt de la societat gironina. La mostra serveix per presentar, amb una base documental significativa, les tendències, les pràctiques i les relacions que, per via del matrimoni, estableix aquest grup pagès. En la mesura que hem optat per estudiar tots els contractes escripturats en diverses notaries, no sols apareixen pagesos, hi són representats tots els sectors de la societat (si més no, els que anaven al notari per deixar-ne constància, que devien ser molts, però no tots), fet que permet ubicar millor dins l'escala social gironina els

⁴⁰⁹La clàusula ja apareix en el contracte publicat amb les Sinodals de Vic (1596) pàg. 54v, i també a J.P. Fontanella (1612) i al *Viridiarium* de J.Comes (1704), li, f. 276 i 277.

pagesos de mas; el dot es converteix en un dels elements que els identifica, en la mesura que els diferencia dels altres.⁴¹⁰

Els dots, signe de classe i referent de la jerarquia social

En total han estat localitzats 464 contractes matrimonials, entre 1610 i 1620, en les notaries de Castelló d'Empúries, Figueres, Peralada i Girona-3, en 395 dels quals el dot es pacta en metàl·lic i en 69 es pacta en béns mobles (aquest és el cas, sobretot, dels sectors de jornalers, bracers i treballadors de la manufactura urbana) o immobles (sovint, cases, masos o heretats, quan es tracta de casament amb una pubilla).⁴¹¹ A remarcar d'aquesta primera classificació la importància del dot monetari en la contractació matrimonial en tots els sectors de la societat gironina.

El dot concertat marca clarament una determinada jerarquia de la societat gironina. Els tres grups, tal com s'han distribuït en el quadre, mostren una forta concentració en el tram 1-150 lliures (el 70,13% dels contractes analitzats); per baixar definitivament a mesura que els dots augmenten el seu valor, ja que, per més de 150 lliures només doten (o poden dotar) gairebé el 30% restant. La primera filera correspon als homes i dones que qualifiquem de treballadors, rurals o urbans, i petits propietaris; la segona filera, la que dota de 151-600 lliures correspon bàsicament als sectors pagesos, els pagesos propietaris de masos, i els sectors superiors de l'artesanat urbà, els

⁴¹⁰Per això R.Congost ha qualificat el dot, per a una època posterior a la que aquí s'estudia, com un "signe de classe", *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo, 1990, pàg. 220-226. La mateixa consideració li mereix a A.Zink, *Op. cit.*, pàg. 229, que remarca el seu contingut social.

⁴¹¹AHG. Notaria de Castelló: P. Ves: 1158 (1610-11), 1161 (1613), 1163 (1613-14), 1165 (1614-15), 1166 (1615-16), 1168 (1616-17), 1172 (1617-18), 1173 (1618-19), 1176 (1620-21). J. Mercader: 1213 (1615-22), 1215 (1616-17), 1218 (1617-18), 1219 (1618-19), 1220 (1618-19), 1221 (1619-20). Notaria de Figueres: N. Bassedes: 890 (1609), 258 (1610), 260 (1614), 262 (1614-1615), 263 (1616), 265 (1616-1617), 266 (1618), 267 (1620). M.G. Casamitjana: 204 (1609-1610), 206 (1610-1611), 209 (1612-1613), 210 (1613-1614), 212 (1614-1615), 213 (1615-1616), 215 (1616-1617), 217 (1617-1618), 218 (1619), 220 (1619-1620). Girona-3. J.Riurans: 497 (1609-10), 499 (1610), 500 (1610-11), 502 (1611-12), 504 (1612), 505 (1612), 507 (1612-13), 508 (1613), 510 (1613-14), 512 (1614), 515 (1615), 514 (1615), 517 (1615-16), 519 (1616), 521 (1616-17), 523 (1617), 524 (1617-18), 529 (1618), 528 (1618), 530 (1618-19), 533 (1619), 532 (1619), 531 (1619), 536 (1620), 538 (1620-21). Notaria de Peralada: J. Cellers: 511 (1610), 512 (1611-1612), 513 (1612-1613), 514 (1614), 515 (1614-1615), 516 (1615-1618), 518 (1618-1619), 519 (1620). J. de Palol: 530 (1609-1610), 531 (1610-1611), 533 (1611-1612), 534 (1612-1613), 536 (1613-1614), 538 (1614-1615), 540 (1615-1616), 542 (1616-1617), 545 (1618-1619), 546 (1619-1620), 548 (1620-1621).

negociants, etc; la tercera filera, la dels que doten per sobre de les 600 lliures, correspon a l'elit social gironina d'aquest període, integrada exclusivament per mercaders, algun membre de l'artesanat, més negociant que artesà (paraires, sobretot), un integrant del món del dret i, finalment, un noble, amb un dot molt superior al de tots els altres contractes.

Taula 16. Distribució dels dots en lliures					
Trams	Total dots	Trams	Total dots	Trams	Total dots
1-10	11	151-175	5	601-700	1
11-20	32	176-200	20	...	
21-30	43	201-225	1	1000-1100	5
31-40	34	226-250	11	...	
41-50	37	251-275	3	1200	1
51-60	24	276-300	18	...	
61-70	14	301-325	1	1500	1
71-80	9	326-350	5	...	
81-90	5	351-375	4	2000	2
91-100	26	376-400	18	3000	2
110	3	401-500	13	...	
120	20	501-600	6	7000	1
130	5				
140	1				
150	13				
Total	277		105		13
%	70,13		26,58		3,29

Font. AHG. Notaries de Castelló, Figueres, Peralada i Girona-3.

Per completar el quadre s'ha d'introduir un altre element. El muntant total pactat en aquests 395 contractes és de 75.676,35 lliures que, com es pot suposar, no es distribueix de manera equitativa entre els tres trams, tot el contrari: els 277 contractes fins a 150 lliures (que representen el 70,13% dels contractes), només s'emporten el 21,83% del capital total; els 105 contractes que pacten dots entre 151 i 600 lliures (que representen el 26,58% dels contractes), suposen el 44,59% del capital i, per acabar, els 13 contractes superiors a 600 lliures (que representen el 3,29% dels contractes), suposen el 33,58% del capital total. La majoria, el 70,13% dels contractes mou només el 21,83% dels capitals objecte de transferència interfamiliar; el quasi 30%

restant controla plenament el mercat dels dots, ja que mou gairebé el 80% del capital objecte de transacció. En aquesta societat, tal com queda reflectida en la mostra de 1610-1620, el tram intermig, de 150 a 600 lliures, el sector integrat majoritàriament pel sector superior de la pagesia, s'emporta el 44,59% del capital dotal en circulació. No disposem d'estudis comparatius, però sens dubte el mercat dotal representava un motiu important de circulació de monetari en la societat gironina de l'època, no sabem, és clar, si era el "negoci" que movia més diner.

Fixem-nos una mica més en el dot. Segons el muntant assegurat en el contracte, els dots tendeixen a concentrar-se en xifres rodones: les 20, 30, 50, 100, 120, 150 i 200 lliures són lliars que marquen situacions socials concretes, com per dalt ho són també les 400 ó 500 lliures. Per cadascuna d'aquestes quantitats podem identificar grups socials concrets: fins les 20-25 lliures hi trobarem els bracers, *laboratori*, treballadors diversos del món rural, pastors, mulaters, entre els quals s'hi situen la majoria dels francesos que contracten matrimoni: així, en 13 contractes, sobre 86 en què es pacten dots fins a 30 lliures, que representa el 15,12% dels dots del tram, hi intervé, almenys, un francès; en els trams superiors acaben per desaparèixer ben aviat (dos se situen entre 31 i 40 lliures; tres entre 40 i 50, un de 60 i un altre de 75);⁴¹² en el món urbà gironí, aquestes quantitats són les que paguen els oficis artesanals.⁴¹³ En alguns casos trobem explicitada la procedència del dot dels bracers i treballadors, hi ha causes pies d'universitats pageses per a

⁴¹²J.NADAL, E.GIRALT, *La population Catalane de 1553 à 1717. L'immigration française*, París, SEVPEN, 1960, pàg. 135-138, remarca la importància dels immigrants francesos entre els treballadors agrícoles no qualificats. També planteja, però, que aquests es casarien amb gent del país i que, poc a poc, anirien consolidant la seva posició. Entre els dots no monetaris, trobem 7 contractes en què intervenen francesos: hi ha bracers i treballadors, però també oficis: un tintorer, un paraire, un teixidor de lli i un sabater.

⁴¹³Serveix de comparació la mostra d'artistes-artesans que proporciona G.Domènech per Girona, a partir, però, de testaments i inventaris, on situa la majoria dels dots dels mestres de cases i picapedrers per sota de les 100 lliures (el 25% en reben menys de 50), la proporció arriba al 75% en els fusters escultors, mentre els dots dels pintors són més elevats (no en troba cap per sota de les 50 lliures). Aquest mateix estudi confirma la importància de la immigració francesa, ja que representa més del 20% dels mestres de cases i picapedrers, mentre els fusters escultors representen més del 10% de la mostra. (G.DOMÈNECH, "Artistes i artesans a Girona (segles XVI-XVII): una aproximació sociològica", *AIEG*, XL, (1999), pàg. 95-121).

donzelles pobres maridar (Peralada) que doten amb 25 lliures,⁴¹⁴ en altres ocasions, però, el dot és, clarament, el resultat del treball: Baldíria Fàbregas, donzella, aporta 25 lliures de dot "*per me lucratas stando in domibus den Serra Sancti Gregorii et D. Antichi Pons, agricole dicte parochie Rivolutorum da Silva*";⁴¹⁵ en altres ocasions, hi ha aportacions parcials dels amos i fins totals, com la donació de 40 lliures que fa l'hereu Adroer de Viladasens per dotar una criada.⁴¹⁶ En general, tots els fadristerns havien de cabalejar si volien casar-se, però mentre els fadristerns de patrimonis pagesos disposaven de la llegítima, els de famílies de bracers, jornalers i petits propietaris, si volien arribar a les 25 lliures, havien de treballar molts anys, i alguns encara no ho aconseguien.

En el tram comprès entre les 30 i 50 lliures desapareix, a poc a poc, el sector del proletariat rural i comencen a tenir presència, de manera significativa, els pagesos, amb denominacions diverses: *agricola* o *cultor*, sense que sigui possible d'identificar sempre aquestes figures; sovint, l'*agricola* tant pot ser el pagès propietari com el masover, generalment el notari dóna la pista de ser de tal lloc i habitant en l'actualitat en tal altre, que pot ser sinònim de masover, si bé aquesta darrera categoria queda determinada pel terme joer, amb referència expressa al mas en què està. Les 50 lliures de dot marca, doncs, un tall significatiu: amb menys s'hi situa el proletariat rural, els oficis manufacturadors i artesanals; a partir de 50, els sectors de pagesos amb petita propietat i, fet significatiu, també els sectors d'ofici lligats al món rural (ferrers, fusters, carreters), els quals doten fins a 60 lliures.

⁴¹⁴El 1660 la ciutat de Girona instaura un sorteig anual per dotar noies pobres de la població amb cinquanta lliures, aquest sorteig es mantindrà sense interrupció de 1661 a 1809 (llevat de 1716 i 1721) i de 1815 a 1869, R.ALBERCH, "La rifa per a maridar donzelles", *Revista de Girona*, 126, (1988), pàg. 92-93. Altres referències a institucions semblants les trobem a Sant Pere Pescador, fundada el 1637 per Francesc de Caramany, amb una dotació de 800 lliures de capital i 40 lliures anuals "per a donselles a maridar o ingrés en religió" "de les donselles pobres de dita parròquia" (ADG. Institució de causes pies, llibre 21, f. 296v); la universitat d'Argelaguer el 1709 converteix dues causes pies en una sola per a dotar donzelles i estudiar infants (ADG. Institució de causes pies, llibre 10, f. 252v i Arxiu Caramany de Corçà: 171.1.9), per posar alguns exemples. Un treball de més envergadura, com a resultat d'una institució semblant patrocinada pel gran duc de Toscana, a M.FUBINI, "*Condurre a onore*". *Famiglia, matrimonio e assistenza dotale a Firenze in Età Moderna*, Firenze, L.Olschki ed., 1999.

⁴¹⁵AHG.J.Riurans, Girona-3, 499 (1610): 17 d'agost de 1610.

⁴¹⁶AHG.J.Riurans, Girona-3, 517 (1615-16): 26 d'abril de 1616.

TAULA 17. CONTRACTES MATRIMONIALS AMB DOTS FINS A 150 LLIURES									
Dots	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Total
1-10	8	0	0	0	0	3	0	0	11
11-20	17	1	3	3	0	8	0	0	32
21-30	16	0	11	4	1	11	0	0	43
31-40	18	0	7	1	0	7	0	1	34
41-50	8	1	12	3	1	12	0	0	37
51-60	4	0	11	6	0	3	0	0	24
61-70	2	0	7	0	0	4	0	1	14
71-80	4	1	2	0	0	2	0	0	9
81-90	1	0	2	1	0	1	0	0	5
91-100	2	0	7	3	0	14	0	0	26
101-110	0	0	1	0	0	3	0	0	3
110-120	0	1	10	0	0	8	1	0	20
121-130	0	1	2	1	0	1	0	0	5
131-140	0	0	1	0	0	0	0	0	1
141-150	1	0	3	2	0	6	0	1	13
Total	81	5	79	24	2	82	1	3	277

I: Bracer, treballador, *laborator*, pastor, mulater (també s'inclouen 3 pescadors). II: Joer. III: *Agrícola*, *cultor*, pagès. IV: Ferrer, fuster, carreter, carnisser i mestre de cases. V: Hostaler. VI: Oficis manuals, artesans. VII: Negociant. VIII: Cirurgià, doctor en drets i en medicina, notari.

Font. AHG. Notaries de Castelló, Figueres, Peralada i Girona-3.

De 51 a 150 lliures, amb un tram molt superior a l'anterior, però amb menys contractes (n'hi ha 120 de contractes, mentre fins a 50 n'hi ha 157) hi ha un altre sector: aquí s'observa la desaparició definitiva del proletariat rural i la presència continuada dels *agricola*, que ara ja manifesten, quan s'explicita, o per altres referències documentals, que es tracta de pagesos propietaris de mas o *agricola*, sempre acompanyat del "senyor útil i propietari del mas tal". Per la seva banda, en els sectors urbans, hi ha els teixidors, assaonadors,

albadivers, sastres, sabaters, etc.,⁴¹⁷ i també els paraires, a mig camí, sempre, de l'ofici i el mercadeig, que els posa en contacte amb els negociants, i que es mantindran encara en els primers trams superiors a les 150 lliures.

A partir de 150 lliures es produeix un tall definitiu: és a partir d'aquesta quantitat en què es dota els fills cabalers dels senyors útils i propietaris de masos, en funció de les seves disponibilitats o del tipus de casament contractat (segons amb qui es pacta el casament el dot pot ser superior o inferior: el casament amb pubilla o hereu és clarament superior al casament amb cabalers, les altres variacions corresponen a diversos components de les dues famílies contractants, entre aquests cal comptar sempre amb el nombre de fills en edat de dotar i la potència del patrimoni respectiu). Els dots més corrents són 200, 300, 400 i 500 lliures. En total, trobem 77 pagesos, sobre una mostra de 118 contractes, que representa el 65,25% del tram. Clarament, el dot pagat pels senyors útils i propietaris de masos oscil·la entre 200 i 500 lliures. En aquest nivell han desaparegut, pràcticament, els sectors urbans d'oficis: només n'hi ha 15 sobre 118, el 12,71% de la mostra.⁴¹⁸ Una mica per sobre, tot i que la mostra és poc representativa (només 5 contractes), hi ha els doctors en medicina, en drets i els notaris. Clarament per sobre, si bé els sectors de negociants i botiguers de draps o de teles doten en els mateixos nivells que els pagesos de mas, trobem els mercaders (els Ferrer de Fortià aconseguiran per als seus fills dots de 651 i 1000 lliures; els Prats de Girona casaran els seus dos fills per 1500 (en un casament entre cosins germans) i 2000 lliures i els Saconomina pactaran un doble casament, entre cosins germans, per 3000 lliures), que suposen la part alta de la societat gironina, només desplaçada per la noblesa, tot i que només disposem d'un cas, el

⁴¹⁷De la mostra de G.Domènech dels artistes-artesans de Girona pel XVII, per sobre de les 100 lliures de dot, s'hi troben el 30% dels mestres de cases-picapedrers, el 25% dels fusters escultors i, sense que en precisi el nombre, tots els pintors. (G.DOMÈNECH, "Artistes i artesans a Girona...", pàg. 103, 112 i 118).

⁴¹⁸Destaca el contracte de Jaume Galí, assaonador de Girona, amb Jerònima Font, també de Girona, vídua de paraire, que aporta un dot de 1060 lliures i 282 lliures més en béns mobles (AHG. J.Riurans, Girona-3, 536: 30 de maig de 1620) i també el de Jaume Tagell, argenter de Girona, que aporta un dot de 2000 lliures pel seu casament amb Magdalena Teixidor, filla de noble i mercader de Girona, que només aporta un dot de 1000 lliures (AHG. J.Riurans, Girona-3, 530: 15 de gener de 1619), sens dubte, en aquest darrer cas, en el contracte matrimonial hi anava inclòs l'ascens social.

d'Agnès de Foixà, filla de Jerònima de Foixà i de Boxadors, vesvessora de Foixà, que contracta matrimoni amb Ramon de Xammar, donzell, senyor del castell de Medinyà i Cervià i dels llocs de Sant Esteve de Guialbes, l'Armentera i Riumors, que dota amb 7000 lliures.⁴¹⁹

El fet que el sector del comerç i la mercaderia estigui al capdamunt de l'escala dels dots obeeix a la necessitat de demostrar la preeminència social, fet que passa, entre d'altres aspectes, per dotar els seus fills més que els altres sectors, en una demostració de què la seva riquesa no es troba en el patrimoni immobiliari (i això que alguns en tenen o n'acabaran per tenir en una clara opció rendista, però també demostrativa del prestigi social que comportava la propietat de la terra),⁴²⁰ sinó en el diner i en el negoci (dotaran amb diner al comptat, però també en diner a censal i fins en participacions o acollint el fill a la companyia mercantil, de fet la figura jurídica consisteix en l'acolliment a la companyia). En la mateixa tesitura s'hi troben els notaris i doctors en drets, alguns dels quals també aporten patrimoni immobiliari. En canvi, els pagesos de mas han de procurar dotar els fills, però sobretot han de tenir present la continuïtat del patrimoni; el patrimoni és el seu signe distintiu i diferenciador, el dot és una part, significativa, però no la més important; en cap cas, el cap de casa pot posar en qüestió la continuïtat del patrimoni.

⁴¹⁹La dotació correspon a la disposició testamentària deixada pel pare, Sever de Foixà i de Salbà, el 1595. Una part del dot es paga en forma de censal de 4000 lliures de capital. Probablement hi hauria desprendiment patrimonial per fer efectiu el pagament, ja que la mare de la núvia ven un molí draper i els drets d'un molí fariner a Amer a Leandre de Margarit pocs mesos després de ser contractat el matrimoni per 800 lliures (AHG. J.Riurans, Not. Girona-3, 504 (1612): 11 juny de 1612 i J.Riurans, Not. Girona-3, 505 (1612): 13 de setembre de 1612).

⁴²⁰X.TORRES, "De senyors del drap a senyors de la terra: draperia i masoveria en la regió de Girona als segles XVI i XVII", R.CONGOST, L.TO, (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 229-268.

TAULA 18. CONTRACTES MATRIMONIALS AMB DOTS SUPERIORS A 151 LLIURES					
Trams	Pagesos, srs. útils de mas	Sector urbà, artesans	Doctors i notaris	Mercaders, negociants i botiguers	Nobles
151-200	14*	8	--	3	--
201-250	8	2	1	1	--
251-300	18	2	--	1	--
301-350	5	--	--	--	--
351-400	16	1	1	1	--
401-450	1	--	--	--	--
451-500	10	--	--	3	--
501-600	3	--	1	2	--
651	--	--	--	1	--
1000	--	1	1	2	--
1060	--	1	--	--	--
1200	--	--	1	--	--
1500	--	--	--	1	--
2000	--	--	--	1	--
3000	--	--	--	2	--
7000	--	--	--	--	1
Total	75	15	5	22	1

*S'hi ha afegit un joer.

Font. AHG. Notaries de Castelló, Figueres, Peralada i Girona-3.

En el dot també hi van incloses les joies⁴²¹ i roba de la núvia. Mentre en els trams inferiors poques vegades s'especifica en què consisteix o s'especifica convenientment perquè és una part substancial del dot aportat, a partir de les

⁴²¹ En la mostra analitzada en cap cas no es fa una estimació de les joies, probablement perquè devien ser de poc valor. Per una època posterior, en els capítols entre Francesc Benages, botiguer de teles de Girona, i Maria Vicens i Serra, en què es pacta un dot de 2000 lliures i dues caixes de núvia, s'hi afegeix una doble dotació en joies, estimades en 210 lliures i 9 sous i 373 lliures 13 sous i 6 diners (AHG. J.Andreu, Not. Girona-7, 417 (1695): 6 de març de 1695).

50 lliures de dot, la núvia aporta també una caixa de roba (amb menys de 50 lliures hi ha poques referències: 10 núvies sobre un total de 125 casos aporten una caixa) i a partir de les 120 lliures n'aporten dues (també hi ha excepcions i amb menys dot poden aportar dues caixes). Hi ha poques referències a la caixa de núvia, com a molt, el notari anota si és d'arbre blanc o de noguer i en dues ocasions utilitza el qualificatiu de "monge" o de "tall de monja".⁴²² Malauradament, però, en els anys escollits per la mostra, no podem precisar la qualitat, ni la quantitat de les peces de roba (són habituals aquestes fòrmules: "*omnes vestes et jocalia persona mea*", "robes i joies de sa persona" o "tota la demás roba de son vestir, axí de lli com de llana, inestimada"), ja que el notari es limita a donar la referència al nombre de caixes, i encara no sempre les dóna, i només en algunes ocasions especificarà el tipus de roba, sense, però, que sigui l'habitual, mai, però descriu més de dos vestits.⁴²³ La descripció, peça a peça, només apareix quan es tracta de l'aportació única del dot quan, a més de la relació de les peces que l'integren, acostuma a haver-hi una estimació monetària, acceptada per les dues parts contractants, en el que és el dot dels sectors treballadors, rurals i urbans.

En 69 contractes, que representa el 14,87% del total de la mostra analitzada, el dot és pactat en béns materials no monetaritzats. D'aquesta mostra, en 49 casos una de les dues parts aporta en dot una herència.⁴²⁴ En el cas de tractar-se d'una pubilla, l'entrada en el patrimoni per part del nuvi va aparellada a l'obligació d'aixecar inventari dels béns i, si hi ha fills menors per

⁴²²AHG. P.Ves, Not. Castelló, 1166 (1615-16): 16 d'octubre de 1616 i J. Riurans, Not. Girona-3, 517 (1615-16): 18 de maig de 1616).

⁴²³Aquest fet impedeix qualsevol aproximació als nivells materials de vida i de consum comparable amb l'estudi efectuat per Igualada, on els notaris anotaven les peces de roba, Vid. J.TORRAS, M.DURAN, L.TORRA, "El ajuar de la novia. El consumo de tejidos en los contratos matrimoniales de una localidad catalana, 1600-1800", J.TORRAS, B.YUN (dirs.), *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, siglos XVII-XIX*, Junta de Castilla y León, 1999, pàg. 61-88. Estaria en la mateixa línia de la València estudiada per I.A. Baixauli, on de 1123 cartes nupcials, només n'ha trobat trenta-vuit que facin una descripció acurada dels objectes dotals, I.A. BAIXAULI, "Els dots i l'aixovar domèstic a la València del segle XVII", *Afers*, 46 (2003), p. 665.

⁴²⁴En tres casos es tracta de la meitat de l'herència: dos com a resultat de la mort intestada del pare (AHG. J.Palol, Not. Peralada, 536 (1613-14): 2 de febrer de 1614 i 14 d'abril de 1614) i en un cas el pare manté en el seu poder, mentre visqui, la meitat dels béns, a la seva mort passaran íntegrament a la seva filla (AHG. J.Palol, Not. Peralada, 533 (1511-12): 11 de novembre de 1612).

tractar-se d'una vídua, de calçar-los, vestir-los i cuidar-los fins a l'edat de "poder servir un amo" (aquesta anotació és l'habitual en els casos de contractes en què intervenen treballadors)⁴²⁵ o de poder ser col·locat/da convenientment en matrimoni segons el poder de la casa (això figura en els casos de pagesos propietaris de masos). En aquests tipus de contractes s'aprecia la situació que ha portat el patrimoni a contractar el casament amb membres de famílies "solvents" que, sovint, s'han de fer càrrec dels deutes amb què es troba el patrimoni en el qual entraran. Serveixi d'exemple la clàusula que figura en els capítols matrimonials concertats entre Bernat Boix, pagès de Vilortolí (Sant Climent Sescebes), i Joana, vídua de Bernat Riera, moliner de Vilortolí, i hereva de Joan Güell i Joher, moliner de farina de Vilortolí, el 20 de gener de 1617:

"... attès y conciderat que en la casa y molí de ella dita Joana Johera y Riera s'i han de fer moltes obras de necessitat com sia molt spallat y en particular lo molí estiga en tal punt que vessa tota la aygua per las parets de la bassa com si fora casi una cistella, com al ull se veu i's pot véurer, y attès que los dits béns de ella dita Joana Johera estan tinguts y obligats ha la solutió y prestació de alguns censals y altres deutes y mals, és per ço pactat y concordat entre las ditas parts que lo dit Bernat Boix pugua lluir y quitar y pagar los censos y altras deutes als quals los béns de ella dita Joana Johera y Riera, sposa sua sdevenidora, són obligats fins lo present dia, y no res manco pugua lo dit Bernat Boix fer qualsevols obras necessàries en dita casa y molí, y que la dita Joana Johera y Riera sia tinguda y obligada en salvar y assegurar, si y segons ara de present salva y assegura ha dit Bernat Boix sobre dits béns seus totas y qualsevols quantitats de pecúnias que ell dit Bernat Boix amostrarà aver pagadas ..."⁴²⁶

⁴²⁵L'edat de poder servir un amo "per a guanyar-se la vida, calçar y vestir" varia, hem trobat referències a 7, 12 i 14 anys (AHG. P.Ves, Not. Castelló, 1165 (1614-16): 27 de desembre de 1614); 1163 (1613-14): 13 de desembre de 1614 i M.G.Casamitjana, Not. Figueres, 206 (1610-1611): 9 de juny de 1611).

⁴²⁶AHG. J.de Palol, Not. Peralada, 542 (1616-1617), f.23r i v.

En la resta dels contractes, hi ha cinc casos en què es pacta un dot en béns mobles (sovint, es tracta de bracers), en sis el contracte es fa en part en béns mobles i en part en béns immobles i sis només en béns immobles, consistents en casa, peces de terra o drets de successió familiars (aquests corresponen clarament a treballadors).

Una tercera part d'aquests dots (24 contractes, que representa el 34,78%) corresponen a contractes on la núvia és una dona vídua. Sens dubte, la situació del cicle de vida influeix enormement en la decisió de contractar noves núpcies, però sobretot allò que explica aquesta presència es deu a la possibilitat d'aportar un bon dot al futur matrimoni: en 13 casos la dona vídua és hereva d'un patrimoni; en cinc, el dot consisteix en béns mobles i roba; en quatre, en béns mobles i immobles; en un altre, només béns immobles i en un darrer cas la dona disposa de drets successoris. La dona vídua sol aportar el dot de l'anterior matrimoni, deixes testamentàries del primer marit i també diners guanyats amb el seu treball, tal com aporta Miquela, vídua de Joan Padern, *agricola* de Sant Miquel de Fluvià, al seu matrimoni amb Pere Satger, *cultor*, habitant a Peralada, de les quals especifica la procedència: "*quas ego meis propriis labore et industria lucravi et acquisivi*".⁴²⁷ La proporció de dones vídues que contracten matrimoni amb aportació de béns immobles o mobles no monetaritzats és molt superior a les dones vídues que contracten nou matrimoni amb aportació de dot monetari, aquestes darreres són 75 sobre 395 casos, un 18,98%; la dada prova que la possibilitat del nou matrimoni de la dona vídua, una vegada més, anava estretament lligada a la seva capacitat econòmica.

D'aquests 69 casos, només cinc contractes són entre hereu i pubilla, de fet, aquesta contractació és vàlida fins al total dels 464 casos analitzats. Un és entre *laboratori* de la Jonquera, tres ho són entre pagesos propietaris, en què clarament s'aprecien les dificultats d'un dels dos patrimonis, i un entre nobles.⁴²⁸

⁴²⁷AHG. J.de Palol, Not. de Peralada, 540, (1615-16): 4 de març de 1616, f. 116v.

⁴²⁸El baix percentatge és similar al que troba A.Zink pel País Basc i el Bearn, on només localitza 8 casaments entre hereus entre una mostra de 520 contractes, fet que representa l'1,4% dels contractes; les raons perquè aquest tipus de casaments siguin poc abundants

Un intent per limitar els dots, la representació dels síndics gironins en corts (1599, 1626)

En el memorial presentat pels síndics de Girona el 16 de juny de 1599 a la sala de les constitucions de la cort de Montsó, hi ha un ítem significatiu que promou la limitació dels dots, tant en diner com en béns, segons la categoria social dels contractants, al menestral li correspondria un màxim de 100 lliures, a l'artista, 300, al mercader, 600, al ciutadà, 800 i al cavaller, 1000). És especialment significatiu tant el màxim proposat, com també l'argumentació, ja que es vol evitar la ruïna dels patrimonis, així com les dificultats per poder col·locar els fadrísters, en especial les noies. De la mateixa manera, es vol limitar el nombre de vestits que aportaran les núvies en casar-se, en línia amb el que serà un intent per uniformar els grups socials en el vestir (hi destinaran un ítem: "Limitació de vestits").⁴²⁹ L'ítem tradueix el desig de limitació dels dots, però també fixa una clara jerarquització social dels dots.

"Item, com los adots que vuy se donen a les donselles sien tan excessius que en casar-ne huna resta la casa impossibilitada de poder-ne casar ninguna altra, per hont és forsat de fer-les monies y als demás molt contra la voluntat d'elles, que.s gran càrrech de consiència y també per lo poch profit que de dits adots redunda a dits marits, com per respecte d'ells havien de supportar un gasto que no poden sustentar de vestits molt costosos, de criats, criades y altres superfluïtats, y en cas de restitució resten les cases molt nafrades per haver de restituhir lo que vanament se és despès, appar convé se provehesca de limitar los adots y en cada terra de Cathalunya conforme la possibilitat d'ella. E en Gerona appar serie bé que lo manesteral no pogués donar més de fins en cent lliures, lo artista fins en tres-centes, lo mercader fins en sis-centes, lo ciutedà fins en vuyt-centes y lo cavaller fins a mil lliures

s'expliquen pel fet que no hi aportació de dot per part de cap dels contraents, A.ZINK, *L'héritier de la maison ...*, pàg. 160 i 176.

⁴²⁹Les corts castellanques van limitar l'aportació de robes i vestits en una vuitena part del dot monetari, vid. M-C.BARBAZZA, *La société paysanne en Nouvelle-Castille. Famille, mariage et transmission des biens à Pozuelo de Aravaca (1580-1640)*, Madrid, Casa de Velázquez, 2000, pàg. 73-74.

o lo més apparexerà a ells dits cavallers per llur interès. E si per adot se donava alguna cosa o propietat se haie de avaluar al just preu per llevar que ab dites coses no.s done més adot del assenyalat y ab ell no.s puga fer frau y, sempre y quant que ab dit adot se farà frau, que lo marit, en cas de restitució, no sie obligat de restituhir més del taxat, no entenent-se emperò ab la dita tatxa los pares que tindran filles y no tindran ni speraran tenir fills mascles. E també tatxar als sposats que no pugan fer a les sposades més de dos vestits, posant als contrafahents les penes que apparexerà convenir".⁴³⁰

Val a dir que de les categories socials expressades pels síndics no hi ha cap referència als pagesos per tractar-se d'una proposta urbana. La pràctica de dotar els seus fills, però, situa els senyors útils i propietaris de masos entre el que havien de dotar els artistes (300 lliures) i els mercaders (600), aquests darrers, però, sens dubte, ho sobrepassaven amb escreix, com també els cavallers. No sabem si la recomanació a la limitació als dos vestits podia tenir alguna relació amb la poca explicitació del contingut de les caixes de núvia que feien els notaris. Tot i que aquesta proposta, o d'altres de semblants, va ser tractada en les corts a fi de moderar els dots, però, no va ser aprovada per l'oposició majoritària, "*sed nihil fuit conclusum quam plurimis contradicentibus*" resumirà J.P. Fontanella, amb l'argument dels qui creien que aquesta limitació havia de comportar un perjudici per les noies en ser dotades per sota dels nois, i, per tant, es va mantenir la llibertat en la manera de dotar.⁴³¹

⁴³⁰ Al marge figura l'anotació "ja està fet": suposem que volia dir que la proposició ja havia estat presentada en corts. AHCG. Manual d'acords de 1599, f. 31v.

⁴³¹ "*Sed nihil fuit conclusum quam plurimis contradicentibus qui forsan ad presens lugent iniustan contradictionem, quando habent filias quas deberent ne quid deterius eis contingat celeriter nuptui tradere non possunt tamen quia non est eis unde tamen immoderatas dotes quales nostris temporibus constitui solent filiabus tradant: expertus loquor, mihi crede. Remansit igitur sicut antea nostra Cathalonia in libera facultate dandi filiabus dotis nomine quid, quantum velit pater et ideo nostro huic nubenti in prima hac clausula a qua initium sumit hic secundus labor, non attendendo ad aliquam taxam, sed pro mera liberalitate ac facultate fuere tria millia librarum*", J.P. FONTANELLA, *De pactis nuptialibus ...*, clàus. V, glossa 1, núm. 21 (vol. II, fol. 5).

El 1626, els síndics de Girona portaran una altra instrucció, aquesta vegada unificaran la seva pretensió, que els dots i els vestits corresponguin a l'estament dels contractants. És de remarcar que els dots de la noblesa queden fixats en un màxim de 6000 lliures, els militars i ciutadans en 3000 i els gaudints de privilegi militar, 2000; la resta no podran passar de les mil lliures. Sens dubte, la tarifa de 1599 era calculada a la baixa, ara hi ha un salt important en els sostres proposats, però, probablement sigui més realista pel que fa als màxims.

"Ítem que-s provehesca per constitució o capítol de cort que los dots y vestits se hajan de regular al stament de cada hu y així los nobles no puguen donar més de sis mília lliuras de dot y vestit vellut y qualsevol género de seda o vestit ygal a vellut; los militars y ciutedans tres mil lliuras y vestit setí y qualsevol altre seda ygal; y los qui gaudexen de privilegi militar dos mília lliuras y vestit taffetà y no altre seda, si no és que sia igual al taffetà; y los demás mil lliuras y no puguen vestir seda, sinó sols drap, xamellots o altre género de vestit ygal y que en assò sien també compresas las donas y que ningú de ells, ni d'elles, no puguen portar los vestits guarnits de or ni perles en los vestits y axí matex no puguen portar seda, sobraseda y que en cada roba no puga excedir la guarnitió la valor de sinquanta reals, sots pena de cent lliuras per quiscú y per quiscuna vegada en lo que toca als vestits y en lo que toca als dots, sots pena de perdre tot lo demás que serà donat en dot del que està dalt senyalat, que se haja de aplicar la mitat al fisch y l'altra mitat al hospital de la terra ha hont se seguirà lo cas".⁴³²

Per la mostra de 1610-1620, els dots estaven per sobre del que volien limitar els síndics gironins. Val la pena remarcar, però, l'intent per regular una sortida de numerari important per part dels patrimonis familiars que era, amb tota probabilitat, la més important despesa que havia d'assumir cada generació. D'aquí que, en alguna ocasió, es puguin produir estratègies clarament

⁴³²AHCG. I.1.2.16 núm. 2 Cort de 1626.

estalviadores de dots, com ho són els casaments creuats entre pares i fills, entre germans o fins i tot casaments triples entre pares vidus i els respectius fills.⁴³³ En el total de la mostra analitzada de 464 contractes, hem localitzat: cinc casaments dobles i un de triple. Tres casaments dobles són contractats entre els pares vidus i els fills respectius, en el que pot haver-hi, a la generació següent, la unió de dos patrimonis (almenys en un cas aquest és el resultat); un casament triple, els dos vidus i els dos fills: fill i filla de cada patrimoni que, d'aquesta manera mantindran, de manera separada els dos patrimonis separats; i dos casaments doble entre dos germans, en què cadascun dels patrimonis manté el seu respectiu hereu i es pacta el mateix dot: és el cas del casament entre els cosins germans Saconomina de Girona , que pacten 3000 lliures de dot i el que pacten els Julià de Bordils, hereus dels masos Viella de Bordils i Pujades de Foixà, amb els Bahí de la Pera que doten en 400 lliures.

UNA MOSTRA DIACRÒNICA. GENALOGIES DE SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MAS

A.Collomp, en un important estudi sobre la casa, les aliances familiars i la successió a l'Alta Provença, planteja la necessitat de fer estudis sincrònics, horitzontals, per una mateixa generació, però també considera necessària la reconstrucció vertical, sobre diverses generacions, fet que permet estudiar les aliances familiars.⁴³⁴ La combinació d'aquests dos tipus d'estudis ha estat possible pel fet de disposar d'una col·lecció de genealogies de pagesos propietaris de masos confeccionada durant molts d'anys per part de F.Viader,⁴³⁵ estudiós del món de les famílies pageses, a les quals n'hem pogut afegir unes quantes més, en total s'ha pogut treballar sobre una mostra de seixanta-una genealogies.

Les genealogies confeccionades per F.Viader corresponen a les següents famílies: Adroer de Viladasens, Anglada de Fontcoberta, Anglada de Vilert, Arrufat de Taravaus, Balle de Flaçà, Batlle de Parets, Batlle Vilosa de Palau de Santa Eulàlia, Bru de Domeny, Ciurana de

⁴³³Sobre aquestes pràctiques: A.COLLOMP, *La maison du père. Famille et village en Haute-Provence aux XVIIe et XVIIIe siècles*, París, PUF, 1983, Pàg. 113-126.

⁴³⁴A.COLLOMP, *La maison du père. ...*, pàg. 127.

⁴³⁵ 127 genealogies de Fernando Viader. *La memòria familiar dels propietaris gironins,*

Riudellots, Cobarsí de Riudarenes, Comas del Brugar de la Bisbal, Corominas de Vilademires, Feliu de Camallera, Ferrer de Foncoberta, Fort de Sant Esteve de Guialbes, Galter de Celrà, Garrofa d'Aiguaviva, Geli de Vilamacolum, Gifre de Camallera, Gispert de Vilablareix, Gordey de Moncal, Guinart de Celrà, Gustà de Bàscara, Llavanera de Lladó, Llovera d'Orfes, Miquelet de Parlavà, Moní de Pins, Moragas de Navata, Noguer de Segueró, Olivas de Lladó, Ordis d'Usall, Pagès d'Arenys d'Empordà, Pagès d'Ermedàs, Pagès de Sant Miquel de Fluvià, Perramon de Ventalló, Piferrer de la Torre de Crespià, Pol de Monfullà, Puig de les Olives (Peralada), Puig de Vilaür, Pont de Torroella de Fluvià, Puig-Medinyà de Parets, Quera de Talaixà, Quintana de Colomers, Rich de Jafre, Riuró de Vilamarí, Ribot de Foixà, Saleta de la Vila de Sant Hilari Sacalm, Serra de Vall de Sant Gregori, Sobirà de Santa Creu d'Horta, Terrats de Romanyà d'Empordà, Vehí de la Pera, Viader de Montiró, Viladevall de Sant Jordi Desvalls. A més, hi hem afegit altres genealogies: Bohigas de Banyeres, Fàbrega de Monells, Heras d'Adri, Iglésies de Valveralla, Puig Padrola (branca fadristerna dels Puig de Vilaür), Ros de les Olives, Torbagur de Torroella de Montgrí.⁴³⁶

Totes aquestes famílies tenen en comú el fet de tractar-se de senyors útils i propietaris de mas, les genealogies de les quals presenten una continuïtat d'un segle o més. L'anàlisi efectuat ha consistit, bàsicament, en veure les relacions familiars entre aquests pagesos propietaris al llarg de dos segles, entre 1500 (a vegades la genealogia comença a les darreries del segle XV) i 1730/40. S'ha cenyit l'estudi al moment en què la genealogia comença a tenir una continuïtat i una base documental prou segura, que sol coincidir amb la inscripció dels actes vitals en els sacramentals de les parròquies.

El dot

L'estudi dels dots contractats entre 1610-1620 ofereix una imatge estàtica, ara és el moment d'analitzar l'evolució. Qualsevol caracterització que es vulgui fer del dot, però, topa amb dificultats, ja que el dot reflecteix l'evolució patrimonial i és un signe clarificador de les conjuntures i les dinàmiques familiars dels

⁴³⁶Bohigas de Banyeres, a partir del llibre mestre del mas Bohigas de Banyeres realitzat el 1799, fons patrimonial Teixidor de Madremanya, AHCLB; Fàbrega de Monells, a partir de J.M.PUIG SALELLAS, *Op. cit.*; Heras de Puig, a partir de M.BOSCH, L.FERRER, "Estudi introductor", M.Heras de Puig, *Biografia o explicació del arbre geneològic de la descendència de casa Heras de Adri (1350-1850)*, Girona, CCG edicions/AHRCG/ILCC-Secció Vicens Vives UdG, 2001; Iglésies de Valveralla, a partir del llibre mestre Miró de Navata, BPP. *Llibre de notes ahont estaran continuats los actes que són de la heretat anomenada lo mas Iglésias de Valveralla que vuy posseheix lo honorable Jaume Miró de la Vila de Navata*,; Puig Padrola i Torbagur, a partir de l'arxiu patrimonial de Casa Carles (ADG) i Ros de les Olives, genealogia efectuada per Mònica Bosch a partir de l'arxiu patrimonial Ros de les Olives, vid. M.BOSCH, P.GIFRE, "Els llibres mestres dels arxius patrimonials...", pàg. 168-169.

patrimonis pagesos. Uns poden anar en ascens, altres poden baixar; i aquestes dinàmiques també es produeixen en una mateixa família o patrimoni. Diposem dels dots percebuts pels hereus d'unes quantes famílies que serviran d'exemple de l'evolució del dot en dos tipus de famílies: en primer lloc, s'analitzarà una família de propietaris de mas, després es passarà a famílies propietàries de masos. Quant als dots percebuts pels seus hereus, la categoria dels pagesos de mas no passarà de les cinc-centes lliures durant el segle XVII, mentre els propietaris de diversos masos en passaran llargament i alguns arribaran ja a les mil lliures, l'habitual serà, però, que a la quantitat de mil lliures aquest sector hi arribi a començament del segle XVIII.

Els dots percebuts pels diferents hereus de la família Bohigas de Banyeres no experimenten grans canvis: doblen el dot en el segle XVI i també ho fan en el segle XVII, però sense que es tracti de creixements espectaculars. Destaca del quadre dels dots en aquest patrimoni la successió de tres pubilles en els anys centrals del segle XVII i el retrocés experimentat en els anys inicials del segle XVIII, sens dubte resultat dels efectes de la Guerra de Successió.

En una situació semblant s'hi troba el patrimoni Heras d'Adri, que havia aglevat dos masos el 1504, probablement rònecs, i que durant els segles XVI i XVII ampliarà les seves possessions amb la compra de parcel·les, en un nombre total de 340 vessanes, amb tot, podem considerar-lo dins la categoria dels pagesos de mas. La superació de les mil lliures no arribarà fins 1744: durant el XVI no trobem una evolució significativa, encara que s'arribi a 210 lliures el 1588, el 1529 el dot és de 60 i de 50 el 1569; en el XVII, es mou entre les 400 i les 700 lliures, amb una reculada significativa el 1646 quan es pacta un casament doble i l'hereu només és dotat amb 70 lliures; el 1715, per trobar una data comparable a la del patrimoni Bohigas, es pacta un casament de 700 lliures.⁴³⁷ Ens movem en uns paràmetres superiors al mas Bohigas, però encara no ens trobem en el nivell dels dots dels pagesos més poderosos.

⁴³⁷M.BOSCH, L.FERRER, "Estudi introductor", ..., pàg. 23-24 i 30.

TAULA 19. DOTS PERCEBUTS PELS HEREUS I PUBILLES DEL MAS BOHIGAS DE BANYERES, EN LLIURES		
Any dels capítols matrimonials	Hereu	Pubilla
1520	50	
1551	50	
1597	100	
1637		200
1661		200
1678		500
1712	400	

Font: AHCLB, fons patrimonial Teixidor de Madremanya, llibre mestre del mas Bohigas de Banyeres (1799).

En un nivell superior se situen patrimonis de pagesos que acumulen diferents masos, els quals experimenten creixements dels dots de manera considerable. Exemplifiquem la situació en els patrimonis Arrufat de Taravaus, Viader de Montiró i Puig Padrola d'Albons, amb dades només pel segle XVII: el patrimoni Puig Padrola el multiplica quasi per sis en menys de seixanta anys, per reduir-se en el segle XVIII; el patrimoni Viader multiplica per 10 el dot inicial en un segle; mentre el patrimoni Arrufat de Taravaus ja havia arribat al segle XVII en un nivell elevat que mantindrà durant tot el període considerat i només superarà les mil lliures el 1720. La coincidència en els tres patrimonis coincideix en el fet que doten en 2000 lliures o més en els primers trenta anys del segle XVIII. Fixem-nos-hi amb més detall.

TAULA 20. DOTS PERCEBUTS PELS HEREUS I PUBILLES VIADER DE MONTIRÓ, EN LLIURES		
Anys dels capítols matrimonials	Hereu	Pubilla
1611		200
1641	600	
1675	Mas Piguillem	
1685	1200	
1693	1400	
1716	2010	

Font: *127 genealogies de Fernando Viader...*, pàg. 243-244.

La situació, però, s'estancarà en iniciar-se el segle XVIII, com a resultat de la participació de l'hereu Viader, en qualitat de capità de cavalls de l'emperador, en el bàndol austriacista durant la Guerra de Successió, situació que tindrà conseqüències inevitables per al seu patrimoni: empenyorament de terres i segrest de béns de 1707 a 1725. Amb tot, el 1742, el dot pactat per l'hereu Viader arribarà a ser de 2240 lliures.

El dot pactat gairebé és inamobible en les quatre primeres generacions, és en la cinquena quan arriba a les dues mil lliures. Sens dubte, pels casaments amb la pagesia de mas, el patrimoni Arrufat havia arribat al començament del segle XVII a un nivell elevat, difícil de superar si és que volia mantenir els enllaços entre aquest sector de la pagesia. Si volia continuar el creixement havia de buscar els dots entre altres sectors socials. El quadre és una demostració clara que els seus interessos no s'havien mogut del sector del que havia sortit, d'aquí que la família hagués de limitar els dots a menys de mil lliures, però també és cert que la cotització de casar amb un Arrufat es mantenia en una quota gairebé inalterable tant si es tractava de primeres núpcies com de posteriors. Deixem els casaments dobles i triples per més endavant, ja que apunten tot una altra estratègia matrimonial.

TAULA 21. DOTS PERCEBUTS PELS HEREUS I PUBILLES ARRUFAT TARVAUS, EN LLIURES		
Any dels capítols matrimonials	Hereu	Observacions
1609	600	Primeres núpcies
1628	700	Segones núpcies
1631	600	Casament doble
1658	800	Primeres núpcies
1666	800	Segones núpcies
1672	850	Terceres núpcies
1683	600	Quartes, casament triple
1683	800	Casament triple
1720	2000	Primeres núpcies

Font: *127 genealogies de Fernando Viader...*, pàg. 48-49.

Les 500 i les 800 lliures dels dots de 1635 i 1638 corresponen a una etapa d'expansió del patrimoni, les 600 de 1660 reflecteixen les dificultats de la postguerra de Seccessió. El salt efectuat el 1690, però, no corresponen a una realitat patrimonial, ja que el patrimoni havia passat per una etapa de tutoria mentre el jove hereu acabava els estudis de dret, alhora que per part de la núvia s'establí la possibilitat d'entroncar amb un doctor en drets. L'ascens social aconseguit pels estudis feia augmentar les expectatives i permetia, tot i restar en l'àmbit dels pagesos de mas, buscar dots més quantiosos.⁴³⁸

TAULA 22. DOTS PERCEBUTS PELS HEREUS I PUBILLES PUIG PADROLA D'ALBONS, EN LLIURES		
Any dels capítols matrimonials	Hereu	Observacions
1635	500	
1638	800	Segones núpcies
1660	600	
1690	2900	
1727	2380	

ADG. Arxiu Casa Carles, llig. 4. Capítols i inventaris.

A la llarga, aquest entroncament representarà l'ampliació del patrimoni Puig amb la incorporació del patrimoni Portas de Torroella de Montgrí. La incorporació del patrimoni Portas no suposarà un creixement del dot a la següent generació, sinó que el 1727 el dot pactat serà de 2380 lliures, i ara sí, per primera vegada al marge de la pagesia de mas (contractarà matrimoni amb Maria Diern, filla de botiguer de teles de Barcelona, i germana del vicari general de Girona Ferran Diern). Havia passat que el patrimoni incorporat, peça cobejada, no era el que semblava, al costat dels masos i terres que s'aportava, hi havia molts censals acumulats: el 1728 Francesc Puig i Portas signà concòrdia amb els creditors per la qual havia de pagar dos censals de 4500 i 2700 lliures, que no acabarà de pagar fins 1743.⁴³⁹

⁴³⁸ Haver pogut estudiar dret era una novetat inqüestionable entre els pagesos de mas; en el patrimoni Heras d'Adri no hi ha notícies d'estudis de l'hereu fins mitjan segle XVIII, (M.BOSCH, L.FERRER, "Estudi introductori", ..., pàg. 31). Sembla, pels indicis de què es disposa, que hi ha una major predisposició als estudis, especialment als de dret, entre les famílies de mercaders, això, però s'hauria de confirmar.

⁴³⁹ ADG. ACC. Llibre 5. Puig (1756).

El casament hereu-pubilla

En primer lloc, s'ha volgut veure si es mantenia la proporció respecte d'aquells cinc casaments entre hereu-pubilla que trobàvem en la mostra de 1610-1620 (en la mostra de 1610-1620 s'ha treballat sobre 464 contractes, els 5 casaments entre hereu-pubilla suposen l'1,07% dels casos analitzats). D'aquestes genealogies s'han pogut analitzar les aliances de 452 generacions d'hereus, en total s'han documentat, com a mínim, 51 casaments entre hereu-pubilla (l'11,28% dels casaments efectuats) per 401 casos d'hereu/pubilla amb cabaler/cabalera. La primera constatació és evident: 34 patrimonis s'han vist ampliat com a resultat d'una aliança matrimonial hereu-pubilla, mentre 26 patrimonis han vist passar dos segles, pel cap baix, sense que s'hagi produït cap aliança hereu-pubilla.

TAULA 23. CASAMENTS HEREU-PUBILLA EN GENEALOGIES DE SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MAS, 1500-1730/40					
Generacions analitzades	Nombre de genealogies	Casaments hereu-pubilla			
		0	1	2	3
4	1	0	1	0	0
5	5	0	1	0	0
6	9	3	2	0	0
7	12	7	4	1	0
8	13	4	8	1	0
9	14	8	3	2	1
10	3	1	1	0	1
11	4	0	1	0	1
12	1	1	0	0	0
Total	60	26	25	6	3

Font: 127 genealogies de Fernando Viader ..., i les referències de la nota 436.

En la mostra hi ha situacions extremes: el patrimoni Bohigas de Banyeres, del qual s'han documentat 12 generacions, no ha tingut mai cap casament hereu-pubilla, mentre el Noguier de Segueró, amb només 9 generacions analitzades n'ha tingut tres, el Puig-Medinyà de Parets, amb 10 generacions, també tres i el Gifre de Camallera d'11, també tres. Pel període cronològic que hem agafat, en el patrimoni Ros de les Olives durant sis generacions trobem dos casaments hereu-pubilla, el més significatiu és que durant el segle XVIII: de quatre hereus casats, tres ho faran amb pubilla. ¿És el segle XVIII el moment

en què es produeixen la majoria dels emparentaments hereu-pubilla entre els senyors útils i propietaris de masos gironins?

No sempre, però, els casaments hereu-pubilla acabaran per concretar l'ampliació patrimonial. El casament entre Anna Moret, filla única i hereva del patrimoni Moret de Viladasens, amb Antoni Adroer, hereu del patrimoni Adroer de Viladasens, el maig de 1642 ("los quals no feren capítols matrimonials per certas convenièncias a ells fins a 19 de maig 1644"), feia preveure la unió dels dos patrimonis, més encara quan tingueren una filla, Esperança. La situació va canviar de cop quan el 26 de setembre de 1651 morí Antoni Adroer "y la dita Anna Moret se tornà casar dins de un mes ab Joan Arrufat y se'n tornà en sa casa de Moret". El 3 d'octubre de 1651, es fa restitució d'inventari dels béns aportats per Anna Moret a la casa Adroer.⁴⁴⁰ D'aquesta nova unió tingué descendència i els dos patrimonis seguiren vies separades.

Una situació semblant es produirà arran del casament entre hereu-pubilla en el patrimoni Iglésies de Valveralla, ja que la pubilla era hereva gravada, amb la qual cosa, morint sense fills, no es produirà la unió esperada, sinó que el patrimoni acabarà passant a una branca fadristerna que havia casat amb la pubilla Miró de Navata. És interessant aquest darrer cas, perquè es produeix un fet significatiu: Dorotea Iglésies era l'hereva del patrimoni Iglésies, amb terres a Valveralla i a Ventalló (aquí hi tenia el mas Saurina) per part de mare, i per part de pare ho era del mas Avinyó de Sant Pere Pescador. Mentre en fer testament la seva mare li havia deixat en herència el patrimoni Iglésies si tenia descendència, el pare li farà donació del mas Avinyó sense cap impediment; de manera que quan Dorotea Iglésies faci testament, el 12 d'abril de 1667, podrà fer donació al seu marit de la part de l'herència que no estava gravada: el mas Avinyó de Sant Pere Pescador serà pel seu marit Jeroni Puig àlies Iglésies, pagès familiar del Sant Ofici. La solució final passarà per una concòrdia entre la branca fadristerna dels Iglésies, que ara porta el nom de Miró, com a resultat del casament amb la pubilla Miró de Navata, i Jeroni Puig Iglésies, signada el 1670, per la qual: Pere Miró signarà

⁴⁴⁰Arxiu Adroer de Viladasens. Llig. 1. Plet Adroer/Moret.

debitori de 1000 lliures a Jeroni Puig, a canvi, aquest deixarà lliure l'heretat de Valveralla, i es quedarà amb el mas Avinyó i també dues peces de terra a Sant Pere Pescador.⁴⁴¹

El fill de Pere Miró, Joan Miró i Iglésies de Navata serà l'hereu i casarà, el 1688, amb una jove cabalera de la casa Adroer de Viladasens, la qual aportarà un dot de 1200 lliures: que no hagués prosperat la unió amb el patrimoni Moret, tot i les dificultats que comportà la minoritat, no va ser obstacle perquè el patrimoni Adroer pogués casar la filla de la pubilla Esperança Adroer amb l'hereu Miró de Navata i Iglésies de Valveralla. El dot pagat pel patrimoni Adroer era el mateix que rebria l'hereu en la mateixa generació, aquest fet, per si sol no vol dir res, però fa preveure alguna dificultat de la casa Adroer per poder casar amb un patrimoni ascendent, mentre només pot aconseguir pel seu hereu la mateixa quantitat.

Els pactes matrimonials que conduïen a la unió de dos patrimonis no sempre eren tan directes. Algunes vegades, la unió patrimonial és el resultat de constatar les dificultats temporals de dos patrimonis, els quals tenien problemes derivats de la viduïtat dels pares i, d'aquesta manera, pactaven un casament doble on enllaçaven les dues generacions: una quedava al davant d'un patrimoni i l'altra generació quedava al front de l'altra, la futura descendència uniria els dos patrimonis. En aquesta situació trobem el casament doble de la família Gordey de Moncal amb els Riuró de Vilamarí el 1713; el casament doble dels Ordis d'Usall amb la família Piferrer de la Torre de Crespià el 1710 quan els fills tenien tot just 11 anys; la família Gifre de Camallera optarà per aquesta estratègia en dues ocasions: el 1588 quan els entronca amb els Navarra de Garriguella i la següent generació, el 1621, amb els Papí de Corçà. Al marge de la mostra estudiada, una situació idèntica es troba en la unió dels patrimonis Vidal i Goy, el 1635, que acabarien per entroncar amb els Negre i Pastell de Castelló el segle XIX.⁴⁴²

⁴⁴¹BPP. *Llibre de notas ahont estaran continuats los actes que són de la heretat anomenada lo mas Iglésias de Valveralla ...*, f. 43, 51, 59-62 i 281.

⁴⁴²E.SAGUER, "Els Negre i Pastell: notes sobre els orígens d'un gran patrimoni agrari", R.JULIÀ, M.ROIG (eds.), *Gent de Castelló. La seva vida i la seva obra (segles XVI-XIX)*, Ajuntament de Castelló d'Empúries, 2001, pàg. 163-172.

Aliances de grup i aliances de sang

La contractació d'un matrimoni té una transcendència més enllà de les cases contractants, sobretot pel fet que una vegada assolit un status s'ha de mantenir o millorar, el descens social podia ser considerat com un fracàs als ulls de la resta de la comunitat i en conseqüència era qüestionada la notorietat adquirida. Com que la tendència és a augmentar les dotacions, les possibilitats dins l'àmbit de la parròquia o de la universitat es redueixen, fet que permet constatar l'endogàmia entre els pagesos de mas i entre famílies concretes (a mesura que els dots augmenten, i en una estratègia clara de mantenir la situació adquirida, augmenten les dispenses per casaments entre parents amb diferents graus de consanguinitat: a l'endogàmia de grup s'hi afegeix l'endogàmia de sang). Un pas més es produeix quan els casaments s'han d'anar a buscar fora del lloc de residència, quant més alt és el dot, sovint, més lluny s'ha d'anar a buscar. L'endogàmia de grup és del tot manifesta, aquesta, però, ve determinada per la disponibilitat econòmica dels patrimonis respectius per poder dotar a partir d'un determinat nivell: l'endogàmia esdevé llavors, sobretot, econòmica.

Una ullada superficial a les genealogies permet veure els llaços entre les famílies de senyors útils i propietaris de masos. La família Feliu de Camallera casa amb els Puig de Vilaür, amb els Viader de Montiró, els Saguer de Jafre, els Ribot de Foixà, els Rich de Jafre o els Fort de Sant Esteve de Guialbes. Els Ribot de Foixà, a finals del XVII, amb els Feliu de Camallera, els Adroer de Corçà, els Coloma de Sant Iscle i la primera generació del segle XVIII ho fa amb els Ferrer-Pagès de Camallera, els Viladevall de Sant Jordi Desvalls, els Vehí de la Pera o els Guinart de Celrà. I d'aquests Guinart, que entroncaran amb els Arrufat de Taravaus, val la pena destacar els quatre matrimonis de Josep Guinart i Fonolles: el primer amb Maria Arrufat i de Batlle de Taravaus (1722), després amb Maria Rich i Pagès, vídua Quintana de Colomers (1728), encara més tard amb Maria Pagès de Vilatenim, vídua Azemar de la Jonquera (1736) i, finalment, amb Maria de Ribot i de Feliu de Camallera (1743). Podríem allargar la relació, però sembla suficientment clar que les relacions les estableixen entre ells mateixos, i al seu nivell no hi havia massa on poder triar.

Precisem més. L'anàlisi dels casaments de 25 famílies, durant les quatre, cinc o sis generacions dels darrers anys del segle XVI fins els primers anys del XVIII, moment en què les genealogies tenen un elevat grau de fiabilitat en ser el resultat del buidatge dels actes sacramentals, clarament representatives del sector superior de la pagesia, com ho proven abastament els títols que assenyalen el seu ascens social.

TAULA 24. L'ENDOGÀMIA DE GRUP. CASAMENTS ENTRE 25 FAMÍLIES DE SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MASOS, SEGLE XVII					
Famílies	Generacions	Casaments simples	Casaments dobles	Casaments triples	Total
Adroer de de Viladasens	6	1	-	-	1
Arrufat de Taravaus	5	6	2	1	9
Batlle de Saus	3	3	2	-	5
Bruguer-Piferrer de Vilatenim	6	2	-	-	2
Ciurana de Riudellots	5	3	1	-	4
Feliu de Camallera	5	11	1	-	12
Fort de Sant Esteve de Guialbes	5	2	-	-	2
Garrofa d'Aiguaviva	4	4	-	-	4
Geli de Vilamacolum	4	4	1	-	5
Gifre de Camallera	6	4	1	1	6
Guinart de Celrà	4	5	-	-	5
Miquelet de Parlavà	6	3	1	-	4
Moragas de Navata	4	3	-	-	3
Noguer de Segueró	4	5	-	-	5
Ordis d'Usall	5	1	-	-	1
Perramon de Ventalló	4	4	-	-	4
Prim de Bordils	4	2	-	-	2
Puig de Vilaür	4	12	1	-	13
Quintana de Colomers	5	4	1	-	5
Ribot de Foixà	5	7	-	-	7
Rich de Jafre	5	5	3	-	8
Ros de les Olives	5	1	-	-	1
Serra d'Avinyonet	4	5	-	-	5
Vehí de la Pera	5	6	-	-	6
Viader de Montiró	5	3	-	-	3

Font: 127 genealogies de Fernando Viader,,

Una família gaudeix de la condició de cavaller des de 1545, set d'aquestes famílies van obtenir la titulació de ciutadans honorats (cinc obtenen el títol durant l'època de Carles II), una gaudeix de la condició de burgès honorat de Perpinyà, una altra és batlle natural i una altra gaudeix de la familiatura del Sant Ofici; en el segle XVIII, ja fora de la cronologia que aquí s'analitza, unes altres famílies aconseguiran el títol de ciutadà honorat (una a la primera meitat

del segle i cinc a la segona meitat), tres esdevindran cavallers i una obtindrà el títol de noblesa.⁴⁴³

Més il·lustratiu encara. Si reduïm la mostra a catorze d'aquestes famílies (Arrufat de Taravaus, Batlle de Saus, Ciurana de Riudellots, Feliu de Camallera, Garrofa d'Aiguaviva, Geli de Vilamacolum, Guinart de Celrà, Miquelet de Parlavà, Noguer de Segueró, Puig de Vilamacolum, Quintana de Colomers, Ribot de Foixà, Rich de Jafre i Serra d'Avinyonet) i analitzem els casaments efectuats durant el segle XVII, podrem apreciar amb major coneixement de causa els seus lligams, discriminant clarament entre els casaments amb l'hereu o la pubilla i els dels cabalers.

És un simple exercici, podríem afegir-hi altres famílies, i el llistat es podria allargar, però les relacions entre aquestes no disminuïrien. D'entrada, entre els membres d'aquestes famílies s'anaven a buscar bons casaments pels hereus, això volia dir bons dots, no pas casaments hereu-pubilla (quan el patrimoni Guinart incorpori el patrimoni Arrufat serà com a resultat d'un fet altament atzarós, no previst en el moment del matrimoni, ja que hi hagué una forta mortalitat de tots els onze germans i fins de l'hereu, raó per la qual l'herència va recaure en Maria Arrufat, el 1725, casada amb Josep Guinart, hereu, amb el qual havia contret núpcies el 1722, dos anys després que ho hagués fet l'hereu Felicià Arrufat amb Teresa Feliu de Camallera).

Els altres patrimonis que també busquen els casaments amb hereus d'entre aquestes famílies són:

- El Puig: amb els Rich, els Noguer i els Feliu.
- El Ribot: amb els Miquelet (1636), amb els Feliu (1687).

⁴⁴³Sobre l'ennobliment, ultra la informació que proporciona F.Viader en les genealogies (127 *genealogies de Fernando Viader. La memòria familiar dels propietaris gironins...*), els diferents treballs de F.MORALES ROCA publicats a *Hidalguía*, 153, 156, 157, 158 i 159 (1979 i 1980), 201 i 204 (1987) i *Próceres habilitados en las Cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII (1599-1713)*, Madrid, Hidalguía, 1983 i *Ciudadanos y burgueses honrados habilitados como síndicos del Brazo Real en las Cortes del Principado de Cataluña. Dinastías de Trastámara y de Austria. Siglos XV y XVI (1410-1599)*, Madrid, Hidalguía, 1995.

- El Rich de Jafre: amb els Quintana (1613), els Arrufat, en matrimoni doble (1631), en segones núpcies amb els Garrofa (1637), amb els Geli (1668) i amb els Feliu (1690).

TAULA 25. L'ENDOGÀMIA MATRIMONIAL, S.XVII. 14 FAMÍLIES DE SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MAS			
Famílies	Casaments amb l'hereu o la pubilla	Casaments de cabalers	Total
Arrufat de Taravaus	2	3	5
Batlle de Saus	2	2	4
Ciurana de Riudellots	0	2	2
Feliu de Camallera	2	5	7
Garrofa d'Aiguaviva	1	2	3
Geli de Vilamacolum	1	1	2
Guinart de Celrà	4	1	5
Miquelet de Parlavà	2	2	4
Noguer de Segueró	2	1	3
Puig de Vilaür	3	3	6
Quintana de Colomers	1	3	4
Ribot de Foixà	2	3	5
Rich de Jafre	5	3	8
Serra d'Avinyonet	1	1	2

Només es comptabilitzen els enllaços matrimonials entre membres d'aquestes catorze famílies.

Font. 127 genealogies de Fernando Viader ...

Altres estratègies. L'entrada en religió i la carrera eclesiàstica, una fórmula per estalviar dots o una estratègia cap a la notorietat?

Quan Miquel Heras de Puig escrivia a mitjan segle XIX la genealogia de la família Heras d'Adri en referir-se a l'hereu Ponç Heras, a qui li va correspondre l'herència i el regiment del patrimoni entre 1630 i 1646, deixà escrit: "Tingué ademés la felicitat de no haber de pagar llegítima alguna a sos germans ni a sos fills durant la sua administració", la sort encara es va mantenir a la generació següent (la de Jaume Heras, 1646-1670), ja que "no tingué de pagar llegítimas".⁴⁴⁴ Sens dubte Miquel Heras traduïa el que era el desig de tot hereu. L'estalvi en el pagament de dots i llegítimes ha estat prou

⁴⁴⁴M.HERAS de PUIG, *Biografia o explicació del arbre geneològich de la descendència de casa Heras de Adri ...*, pàg. 31 i 35.

estudiat per antropòlegs i historiadors, aquí només caldrà recollir-ho i, sobretot, apuntar alguns aspectes cronològics que poden ser d'interès.

D'entrada, la solteria era un aspecte a considerar i que podem trobar en les genealogies examinades. Amb tot, però, cal establir algunes prevencions davant les genealogies, ja que no sempre el solter restava a la casa o, simplement, no es tenen referències del casament. Amb totes les prevencions possibles, la solteria sembla haver estat una realitat present entre aquestes famílies en etapes posteriors a les aquí considerades: en el XVIII era una realitat present,⁴⁴⁵ pel XVII, no sembla que la proporció fos tant important (les dificultats per fer el seguiment dels fills segons són una realitat, però no pot ser que la dificultat sigui tan general).

Per altra banda, l'opció matrimonial amb un veritable estalvi de dots es produïa amb el creuament de membres de dues famílies, ja hem vist casos de casaments dobles i triples. I es pot arribar a situacions extremes, com el casament efectuat a casa Heras, quan la tercera muller de Ponç Heras aconseguí casar la seva petita filla amb el futur hereu del patrimoni: un casament entre el noi de catorze anys i la noia que encara no en tenia dotze, per la qual cosa hagué d'obtenir dispensa. El casament es va efectuar el 5 d'abril de 1646, i el dot de la núvia tan sols va ser de 70 lliures.⁴⁴⁶ La situació no és generalitzable, però és lluny de ser insòlita.

Considerem ara l'entrada en religió en els segles XVI i XVII.⁴⁴⁷ L'entrada en religió, però, no eximia al pare o l'hereu de pagar llegítimes; amb tot, però, la

⁴⁴⁵Sobre 25 genealogies considerades, moltes de les quals són coincidents amb les utilitzades en aquest treball, S. de Llobet compta un 3% de solters en el XVIII i un 5,8% en el XIX sobre el total de fills, S. de LLOBET, "Les famílies pairals del bisbat de Girona. Un segle d'evolució (1830-1930)", S.PONCE, L.FERRER (coord.), *Família i canvi social a la Catalunya contemporània*, Vic, Eumo, 1994, pàg. 55.

⁴⁴⁶El comentarista dels actes de la casa Heras no podrà deixar d'exclamar-se per aquest matrimoni tot referint-se a la forma: "Pot afigurar-se cualsevol la influència y medis que empleà la expressada Margarida, madrastra y mare respectiva dels dos novis, a fi de què se efectuàs dit matrimoni a pesar de ésser ells dos inocentas criaturas incapasos, se pot dir, de soportar las obligacions de ell en la edat de onse y catorse anys; passaren més de sis sens tenir successió", M.HERAS de PUIG, *Biografia o explicació del arbre geneològich de la descendència de casa Heras de Adri ...*, pàg. 34.

⁴⁴⁷ Sobre l'entrada en religió. LI. FERRER, "Fratelli al celibato, sorelle al matrimonio. La parte dei cadetti nella riproduzione sociale dei gruppi agiati in Catalogna (secoli XVIII-XIX)", *Quaderni Storici*, XXVIII, (1993), pàg. 527-554, "Familia, iglesia y matrimonio en el

fundació de personats i beneficis podia permetre dotacions posteriors. Hi ha famílies que tindran canonges en més d'una generació, els Ciurana de Riudellots disposaran de 3 canonges i un rector a mitjan segle XVII, i dos canonges i dues monges a la generació següent. Els Coromines de Vilademires tindran capellans durant tres generacions successives del segle XVII; situació que també es repeteix en els Garrofa d'Aiguaviva. Els Guinart tindran preveres: tres preveres i un que quedarà a la casa per no poder-se ordenar a la primera generació del XVII, un sol prevere a la segona i tres més en la tercera generació del sis-cents. Els Noguer de Segueró també optaran per col·locar fills a l'església: tres generacions seguides, les que van de mitjan segle XVII a començament del segle XVIII, aportaran tres canonges a Vilabertran, un a la seu de Girona i una noia es farà monja, i a començament del XVIII un altre s'ordenarà sacerdot. El súmmum el trobem en la família Prim de Bordils que al llarg de les set generacions dels segles XVII i XVIII, en totes, hi ha algun membre eclesiàstic: un canonge de Sant Feliu de Girona, un rector de Vilafreser, un diaca, beneficiats a Amer, dos a la seu de Girona, un a Bordils i un cambrer del monestir de Sant Esteve de Banyoles. De les genealogies sembla deduir-se un canvi en començar el segle XVII: si fins llavors les famílies tendeixen a casar la totalitat dels membres, a mesura que entrem en el sis-cents, les expectatives de la carrera eclesiàstica feien atractiva aquesta opció per a cabalers de famílies de pagesos de mas. La carrera eclesiàstica podia ser, per aquestes famílies, una mostra de notorietat i una bona sortida pels fills cabalers.⁴⁴⁸

La regulació de la carrera sacerdotal després del Concili de Trento hi devia ajudar, però sobretot la legislació sobre personats que quedà establerta als

campesinado acomodado catalán (siglos XVIII-XIX)", *Boletín de la ADEH*, IX (1), (1991), pàg. 27-64 i "Fills a l'Església. Una estratègia de reproducció de la petita noblesa a la Catalunya central (segles XVII-XVIII)", *Església, societat i poder a les terres de parla catalana, Actes del IV Congrés de la CCEPC. Vic, 20 i 21 de febrer de 2004*, Valls, Cossetània, 2005, pàg. 449-472. M. BOSCH, LI. FERRER, "Genealogia, família i patrimoni: els Heras d'Adri", M.HERAS de PUIG, *Biografia o explicació del arbre geneològich de la descendència de casa Heras de Adri ...*, pàg. 60-70.

⁴⁴⁸Vegeu, encara que per un altre context històric, el que planteja I.TERRADES, *El món històric de les masies*, Barcelona, Curial, 1984, pàg. 115-124, 132-155, reflexions que són prosseguides a *El Cavaller de Vidrà. De l'ordre i el desordre conservadors a la muntanya catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987. I, sobretot, el trencament del tòpic de la pobresa del clergat per part de J.M.PUIGVERT, *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*, Vic, Eumo, 2001, pàg. 76-84.

Concilis Tarraconenses el 1564-66, amb providències posteriors de 1685, 1691, 1699, 1717 i 1727, hi tenen un paper destacat. La dotació del personat la podia fer la família del religiós i aquesta dotació en forma de censal podia retornar a la família o ser objecte de permuta per poder ascendir dins l'escalafó i assegurar la dotació de membres posteriors. La carrera eclesiàstica podia ser vista com una inversió per futures generacions. És significatiu que, tot i que J.M. Marquès ha trobat fundacions de personats des de la primera meitat del segle XVI, sigui sobretot des de 1580 quan augmenta el seu nombre i arribaran fins 1750 quan els censals reduiran la seva renda del 5 al 3%. D'altra banda, aquest autor remarca que els fundadors de personats són majoritàriament famílies pageses benestants, parla dels Garrofa d'Aiguaviva que en crearen tres en un segle, i segueix la trajectòria de les diferents generacions dels Solers de Parlavà i dels Gondahí de Vilanna, com a exemples de nissagues eclesiàstiques.⁴⁴⁹ El que s'ha de remarcar és que les estratègies que tenen en l'Església una fórmula de col·locació de fills segons comença a les darreries del segle XVI, amb anterioritat, com ho proven les dades aportades per J.M. Marquès amb la fundació i permutes de personats, així com es desprèn de les genealogies de F.Viader, aquest era un recurs poc utilitzat. A vegades, portats pels estudis centrats en el segle XVIII (sens dubte molt millor estudiat que els segles XVII, XVI i XV), es fa extensiu a segles anteriors allò que no era habitual, ni existent: oblidar els orígens de les institucions eclesiàstiques, com no estudiar els orígens de la institucionalització dels capítols matrimonials, pot fer caure en extrapol·lacions mancades de rigor absolut. Com també ho és atribuir tots els canvis en les institucions eclesiàstiques al Concili de Trento.⁴⁵⁰

Era, però, un estalvi per als patrimonis familiars la col·locació de fills en religió? Si ens centrem en el clergat secular, les inversions que han de fer les famílies, si volen que els seus fills obtinguin un personat o un benefici amb cura d'ànimes, són considerables, més encara si volen accedir a les millors

⁴⁴⁹J.M.MARQUÈS, "Els personats i permutes de beneficis al bisbat de Girona (s. XVI-XVIII)", *AIEG*, XL, (1999), pàg. 145-183.

⁴⁵⁰Contra aquestes atribucions al Concili de Trento, excessives i antihistòriques, van moltes de les invectives de J.M. Marquès, *ibidem*, pàg. 145 i 179-180, per exemple.

parròquies del bisbat.⁴⁵¹ És cert, també, que aquestes inversions després podien créixer, en la mesura que els personats podien ser permutats i augmentats, i podien ser transferits, com és del tot demostrat, a altres membres de generacions posteriors i també a d'altres famílies, de manera que es poden establir vinculacions clientelars que, ara per ara, no estem en condicions d'avaluar. El que cal remarcar és que, d'entrada, una bona carrera eclesiàstica no suposava dotar per sota dels altres germans als que feien aquesta opció, ja que si bé es fundaren personats per 100 o 200 lliures, els augments successius portaren a despeses de més de 2000 lliures, clarament per sobre, com hem pogut veure, dels dots percebuts pels hereus de pagesos de mas. Així, doncs, la carrera eclesiàstica, en aquestes condicions, no suposava cap estalvi de dots. Buscar les raons d'aquesta opció sembla que passa per àmbits diferents als de les estratègies matrimonials: la notorietat que el rector tenia dins la jerarquia de la societat pagesa devia ser un element a considerar per les famílies de pagesos de mas.

Fins aquí hem parlat de beneficis amb cura d'ànimes, una altra cosa són els beneficis simples, que moltes vegades s'han confós amb els anteriors. En el cas d'aquests darrers, sí que es pot tractar d'un estalvi, ja que no entren en la carrera per aconseguir una rectoria o una sagristia millor, la inversió inicial permet dotar generacions posteriors de beneficiats, els quals, al seu torn, els poden millorar i al final de la seva vida podien originar causes pies que podien retornar a la família originària.

El seguiment de la trajectòria dels membres eclesiàstics de la família Prim de Bordils aportarà més elements.⁴⁵² El primer que trobem és Jaume Prim que entre 1601 i 1604 figura com a obtentor de la doma curada de Viladasens, aquesta, però, serà permutada el 1604 pel benefici de Santa Magdalena de Fellines. El 1605 aquest mateix funda un personat a Bordils, el benefici del

⁴⁵¹ Si bé per al segle XVIII, vegeu les rendes que percebien els rectors de les principals parròquies del bisbat, J.M. MARQUÈS, "Tomàs de Lorenzana, bisbe de Girona, un funcionari benefactor (1775-1796)", J.M. PUIGVERT (ed), *Bisbes, Il·lustració i jansenisme a la Catalunya del segle XVIII*, Vic, Eumo/UdG/UV, 2000, pàg. 29-31. Sobre els concursos, J.M. PUIGVERT, *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*, ..., pàg. 84-88.

⁴⁵² El seguiment dels eclesiàstics d'aquesta família s'ha pogut efectuar perquè l'arxiver Josep Mª Marquès ha regestat i indexat la totalitat dels manuals diocesans; aquí ens hem limitat a la família Prim i al segle XVII, es podria fer extensiu a altres famílies i a altres períodes.

Roser i Sant Jaume, dotat amb 800 lliures; el mateix any obté el benefici de Santa Anna de Madremanya i, sense acabar l'any, el permuta per la capellania major de Sant Feliu de Girona. El 1608, en previsió de la seva mort, encara permuta el benefici de Santa Magdalena de Fellines amb Joan Prim, obtentor del benefici de Santa Maria de les Puelles de Girona. En morir el 1608, els beneficis acumulats quedaren vacants i foren atribuïts pel vicari general o pel patró corresponent. El benefici del Roser i de Sant Jaume de Bordils, del qual n'era patró l'hereu Pere Prim, va ser adjudicat, primer a J.Ametller, domer de la Bisbal, després a Josep Teixidor i a la mort d'aquest, el 1612, és adjudicat a Pere Prim, fill de l'hereu del mateix nom, que l'obté fins el 1622, quan és adjudicat a un altre fill, de nom Joan. La trajectòria dels germans Pere i Joan difereix: el primer, des de 1615 obté el benefici de Sant Pere i Sant Pau de la seu de Girona; Joan Prim, serà capellà de Vilafreser (1638), aconseguirà el benefici de Sant Andreu de Peralada (1639-1647) fins que el permutarà per un personat instituït per Pere Malloles, clergue d'Olot, obtindrà també el benefici de Santa Maria de Corçà (1644) i finalment accedirà al benefici de Sant Pere i Sant Pau de la seu de Girona que havia obtingut el seu germà (1648), encara el 1652 serà presentat per Francesc Bas al benefici de Sant Andreu de Raset, el 1656 al benefici dels sants Domènec i Bernat de Pals i el 1669 obtindrà un altre benefici a la seu: el benefici de Santa Helena, just l'any que morirà; en tot el temps, però, segueix figurant com a rector de Vilafreser.

De les tres trajectòries analitzades hi ha un element comú: l'objectiu final sembla haver estat un benefici a la seu o a Sant Feliu de Girona, per arribar-hi havien calgut no poques permutes, és de suposar que la dotació era prou elevada per compensar-ho. Però també és significatiu el manteniment de la parròquia, canvien els beneficis simples, però no hi ha canvis en els beneficis amb cura d'ànimes, les rendes devien ser superiors. La família Prim, de fet l'hereu, disposava d'un benefici familiar en el qual podia col·locar els fills segons, les 800 lliures de capital al cinc per cent, però, només rendien 40 lliures anuals, d'aquí que s'haguessin d'acumular diferents beneficis simples. A la mort de Joan Prim, qui trobem actuant és el nou hereu de la casa Prim de Bordils, Pere Melcior Prim, el qual, el 1672, el trobem en un acte en què

Pere Joan Griver insta la collació del benefici de Sant Pere i Sant Pau de la seu que havia quedat vacant per la mort de Joan Prim i l'hereu el presenta: la família Prim tenia un segon benefici, aquest cop a la mateixa seu. El 1675, el mateix Pere Melcior Prim, a la mort del beneficiat anterior, presenta Francesc Oliva i Prim, pel nom és un familiar directe; i també a Miquel Caselles, clergue de Vilafreser, per al benefici del Roser de Bordils, i el mateix any presentarà Miquel Savalls, també clergue de Vilafreser; aquesta actuació la repetirà el 1687, a favor d'un membre de la família, Feliu Prim. El 1694, en ser vacant el benefici de la seu, hi presentarà primer un fill seu, Pere Prim, i, sense que sapiguem les raons, el mateix any variarà la presentació a favor de Pere de Portós i Prim, beneficiat de la seu.

Hi havia, però, qui posava fortes prevencions en la relació entre béns eclesiàstics i béns seculars. Felicià Puig, hereu del patrimoni Puig de Vilaür, en un llibre començat el 1745, com a resultat de l'experiència ("si bé atenem, per experiència parlo"), deixa escrit als seus descendents que "no és de ninguna utilitat que los béns eglesiàstichs se miscuhescan ab los béns seculars". De manera general, sense entrar en detalls, fa referència al fet que eclesiàstics "han augmentat los patrimonis que apareix no se havien may més de acabar, però en breu se han dirruït, en tal manera que apenas són cosa del que eren". No és més explícit. Quant a la contractació matrimonial, aconsella que s'acomodi els fills "ab son estat acostumat y ordinari, ço és, en acomodar los fills de aquella y encara en falta de medis, igual a son estat y no en altre manera"; sobretot que no entrin en religió perquè "allò que donarà lo eglesiàstich per augmentar serà com una dolenta poma en mig de altres de bonas, que aquella carcoma las demás y vindran a perdre-se totas". Discuteix que la fundació de causes pies per donzelles maridar o infants estudiar puguin ser d'ajut per a la família, ja que considera que l'hereu no s'ha de valdre de causes pies per poder fer estudiar els fills o per dotar per sobre de les possibilitats de la seva família; és partidari de col·locar "segons lo estat y honor de dita casa", i no més. També mostra les seves prevencions en l'administració de causes pies per part de seculars "per los molts perills y casos succeheixen". Per altra banda, l'eclesiàstic només s'ha d'immiscuir en els béns seculars en els casos que els pares o hereus el requereixin.

L'argument amb què acaba és el de què s'han engrandit grans patrimonis, "fabricadas de diners eglesiàstichs", "ab brevetat", però aquesta, sosté, no és la via. Sens dubte devia tenir raons per deixar-ho escrit.⁴⁵³ No es tracta d'una persona descreguda, ja que el 20 de desembre de 1760 es començà a dir missa a l'oratori particular de la casa Puig de Vilaür, i fills de la casa hi oficiaran, i també d'altres en anys posteriors, sinó que sembla parlar des de la veu de l'experiència, des de la prevenció d'aquell qui es malfia del guany fàcil i que tot ho fia al regiment de la terra i de les rendes patrimonials.

Caldria veure quina era la relació entre beneficis simples i beneficis amb cura d'ànimes; o fins a quin punt s'arribaven a acumular en una mateixa persona (el cas de Joan Prim, rector de Vilafreser, que acumulà diferents beneficis no deu ser estrany). Això, però, s'escapa de les consideracions centrals d'aquest capítol.

CONCLUSIONS

El patrimoni condiona de manera directa les pràctiques matrimonials de les cases i de les famílies. El cas dels senyors útils i propietaris de masos de la vegueria de Girona ho demostra abastament.

En la dinàmica matrimonial, resultat de l'estratègia patrimonial, el primer quart del segle XVII marca una fita significativa, ja que és en aquests anys quan hem pogut estudiar la concreció dels capítols matrimonials com element notarial que regula la contractació dels matrimonis a la vegueria de Girona. I en aquest procés de bastir l'entramat familiar i patrimonial hem vist que és el notari el que acaba per instaurar un model de capítols matrimonial i que aquest s'imposa a través dels manuals de notaria. En aquest període assistim al pas de la pluralitat d'actes que acompanyaven la contractació notarial del matrimoni a un sol acte, els capítols matrimonials.

Dotar segons les capacitats de la casa és un mandat habitual en els testaments dels senyors útils i propietaris de masos, en aquesta disposició

⁴⁵³ADG. 5.6. Altres arxius incorporats. Puig de Vilaür. Llibre que porta per títol: *En aquest llibre contindran algunas notas recopiladas del regimen de Miquel Puig y Padrola, Montsserrat Puig, son fill, y de mi Felicià Puig, son visnet, vuy als 20 abril del any 1745*, ff. 7r-78r

que figura repetida en les darreres voluntats, els hereus hauran de convenir que el dot i la llegítima són un dels elements identificadors de la família i del patrimoni, en tant que cada patrimoni té el seu rang dins la jerarquia social de la universitat i la parròquia i que el vol traspasar. Hem pogut veure, en els primers anys del segle XVII, que fins les 25 lliures era una dotació pròpia dels que no tenien terres, fossin jornalers, treballadors, bracers o *laboratori*, la paraula que els defineix. De les 25 a les 50, predomina la presència dels *agricola* o *cultor*, amb el que vulgui dir aquesta etiqueta, referida als petits propietaris de terres i també els masovers. De 51 a 150 lliures trobem els *agricola* i els primers senyors útils i propietaris de mas, de reduïdes dimensions o bé amb situacions particulars (patrimonials, però també relacionades amb el cicle de vida) que no els permeten dotar per sobre d'aquesta quantitat. De 200 a 500 lliures trobem els dots dels senyors útils i propietaris de masos, que clarament ocupen la capa superior de la jerarquia pagesa. Les diferències en les dotacions que se situen en aquesta forquilla tan ampla tradueixen clarament el rang social que s'ocupa o es vol ocupar, ja que en la constitució del dot hi ha tant o més de futur que de present.

De l'anàlisi dels actes també hem pogut veure la poca presència de béns immobles en les transaccions matrimonials entre senyors útils i propietaris de mas. Només doten amb béns immobles els que es troben en dificultats o els que, a la base de l'escala social de la societat pagesa, com a resultat de cabalejar és tot el que han pogut obtenir. Dotar amb béns immobles és un signe extern de reconeixement de la incapacitat patrimonial de no haver pogut acumular el suficient durant la generació per dotar amb diner, i d'acord al seu estatus, és una exteriorització del fracàs.

Els dots concertats, a través de l'anàlisi de les genealogies, canvien tot reflectint la marxa del patrimoni. En va les corts de 1599 i 1626 van voler imposar uns màxims en les quantitats dotades que traduïssin els diferents estaments socials, una manera d'evitar, per la via de la limitació dels dots, el suïcidi de classe. No havent-ho aconseguit, els dots reflecteixen la conjuntura general, en primer lloc, però sobretot la particular de cada patrimoni. Els dots pagats durant una generació per cada patrimoni són la manifestació més

clara del seu estat. Poden ser analitzats com a indicadors fidels de la conjuntura.

Si considerem que dotar amb béns immobles és un fracàs per als senyors útils i propietaris de mas, quina consideració ens mereix el casament hereu-pubilla? D'entrada, es tracta d'una aliança poques vegades portada a la pràctica, la realitat de les genealogies estudiades és que poques, molt poques vegades, hi ha un casament hereu-pubilla, en tot cas s'esdevé hereu o pubilla com a resultat de l'atzar o la casualitat biològica després de la contractació del matrimoni. Quan es pacta un casament hereu-pubilla, i ho veurem al final del capítol següent, sol ser per necessitat i com a resultat d'una estratègia negociadora entre les parts i, sovint encara, entre familiars de sang. Que hi ha endogàmia de grup és cosa sabuda, l'endogàmia de sang, amb les oportunes llicències per a portar a terme els casaments, sol obeir a necessitats d'estratègia present i futura de família.

La limitació de l'accés al matrimoni dels fills cabalers ha estat estudiada sobretot per al segle XVIII, i que ja era present en els segles anterior. No era tan present l'entrada en religió en els segles XVI i XVII com ho serà en els segles XVIII i XIX. Hi ha factors institucionals relacionats amb l'espirit contrareformista sorgit de Trento que ajuden a explicar-ho. Amb tot, la inversió en beneficis i personats per part de les famílies de senyors útils i propietaris de mas acabarà per integrar-se dins les estratègies estalviadores de dots i llegendes: es tracta d'inversions de futur que el patrimoni fa pensant en els cabalers de la família, i que també poden acabar per bastir un entramat de relacions clientelars com a resultat de l'exercici del dret de presentació de futurs beneficiats. Era una bona manera de gestionar el futur, però, no era ben vista per tothom; hem vist com un Felicià Puig, hereu del patrimoni Puig i Padrola de Vilaür, ho explicitarà de manera gràfica i negativa en considerar que era una inversió semblant a "una poma dolenta enmig de altres de bones". Sens dubte, les estratègies relacionades amb la contractació matrimonial mereixen més d'una lectura.

CAPÍTOL 6

EL MERCAT DE LA TERRA I LA FORMACIÓ DE PATRIMONIS AGRARIS

Durant els segles moderns es produeix la consolidació dels senyors útils i propietaris de masos. En general, la seva procedència és pagesa. Remença. Hem vist la continuïtat dels reconeixements de la condició d'home propi i hem vist, també, el reconeixement dels tres sous pels mals usos, que havien de ser pagats cada 21 d'abril.

En un nivell social superior també hi trobarem altres procedències, sovint paraires, mercaders o simplement negociants que s'interessen per la renda de la terra, primerament per diversificar les inversions, després per esdevenir la seva principal font d'ingressos. Res de nou en relació a la Baixa Edat mitjana on famílies com els Bell-lloc, estudiats per Josep Fernández Trabal, segueixen aquesta trajectòria.⁴⁵⁴

Encara que les procedències hagin estat diverses, els interessos coincidirán i les relacions familiars i matrimonials acabaran per configurar un important grup, que no limitarà el seu poder a l'interior de les parròquies i universitats respectives. La base del poder d'aquest grup provindrà dels drets de propietat sobre la terra, i de l'acumulació de masos en particular, trampolí des del qual s'aspirarà a la projecció política i social.

Pretenem apuntar alguns elements per a conèixer les trajectòries d'aquest grup social. Sobretot ens fixem en un element, la compra de drets de propietat sobre la terra a fi d'augmentar i consolidar els respectius patrimonis. Bandegem, a fi de fer-ho més intel·ligible, les estratègies familiars i

⁴⁵⁴ J. FERNÁNDEZ TRABAL, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*, Barcelona, Ajuntament de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995. L'estudi apunta la trajectòria d'una família que passa dels orígens pellissers a mercaders i a ser senyors de terres, tot entenent la inversió en terres com una fórmula de diversificació dels negocis. Un estat de la qüestió del patriciat català, F. SABATÉ, "Ejes vertebradores de la oligarquía urbana en Cataluña", *Revista d'Història Medieval*, 9, (1998), pàg. 127-149.

matrimonials. Sabem de la seva importància i les acabem de veure. Però, i ho repetim, partim de la hipòtesi que tot patrimoni té la intenció de perpetuar-se.⁴⁵⁵ Per tant, els enllaços hereu-pubilla són rars, i encara amb mecanismes reguladors de la successió que apunten cap el manteniment de la independència dels respectius patrimonis. Les unions de patrimonis per la via de les relacions familiars han estat, sobretot, accidentals. D'altra banda, el mercat de la terra, un mercat forçat pels problemes derivats de l'endeutament, és ben viu durant els segles XVI i XVII. Amb tot, però, el crèdit i l'endeutament han de ser valorats en la seva justa mesura: tant aviat els patrimonis s'endeuten per comprar terra, com la terra els pot servir de garantia per accedir al mercat del crèdit.⁴⁵⁶ Crèdit, per la via del censal, i endeutament són dues realitats presents i constants en la societat rural gironina d'època moderna, almenys fins 1750 quan el censal comença a desaparèixer de l'escena. Amb tot, una constatació és fa evident, l'ascens patrimonial d'uns és la conseqüència de la decadència d'altres. La dinàmica econòmica i social del camp gironí dels segles XVI i XVII s'ha d'estudiar tenint en compte aquesta doble perspectiva.

El mercat de la terra és objecte d'un important debat historiogràfic. Hi ha hipòtesis i treballs realment fascinants, difícils, però, de provar per realitats diferents de les que han estat formulades. Pensem, per un moment, en els treballs de Giovanni Levi sobre la localitat piemontesa de Sentena, per posar un exemple.⁴⁵⁷ O l'intent de Gérard Béaur de transcendir el crèdit i

⁴⁵⁵ G.AUGUSTINS, *Comment se perpétuer? Devenir des lignées et destins des patrimoines dans les paysanneries européennes*, Nanterre, Société d'ethnologie, 1989.

⁴⁵⁶ Tot i que per una altra època, L. LORENZETTI, "Endettement paysan, demande foncière, spéculation. Les vallées tessinoises au XIXe siècle", G. BÉAUR, CH. DESSUREAULT, J. GOY, (dirs.), *Familles, Terre, Marchés. Logiques économiques et stratégies dans les milieux ruraux (XVIIe-XXe siècles)*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2004, pàg. 185-198.

⁴⁵⁷ *La herencia inmaterial*, Madrid, Nerea, 1990, (1ª ed. italiana: 1985), pàg. 107 i ss. L'estudi de la petita població de Santena al Piemont estudiada per Giovanni Levi ha permès al seu autor remarcar alguns aspectes que havien passat desapercebuts en el món historiogràfic. És un estudi de referència, tot i que difícilment traslladable a altres realitats. El treball, però, va permetre centrar el tema del mercat, més enllà de l'acumulació de preus, superfícies i conjuntures. El mèrit d'aquest treball rau en el fet de qüestionar apriorismes, i d'haver suposat una ingeniosa resposta a unes dades difícilment interpretables. El mercat és opac en molts aspectes. La introducció del component de parentiu i les reciprocitats a l'hora d'explicar les dinàmiques i els preus li atorga un component explicatiu que ha marcat clarament els estudis posteriors sobre el mercat de la terra d'època medieval i moderna.

l'endeutament com a condicionant del mercat i d'inserir-lo en el marc del mercat de la terra.⁴⁵⁸ En un altra línia, més integradora, més globalitzadora, es troben els treballs de Bernard Derouet, que ha posat en relació la dinàmica familiar i el mercat de terres.⁴⁵⁹

Els nostres objectius són més immediats, queden limitats a l'estudi dels mecanismes de formació dels patrimonis dels senyors útils i propietaris. Hem preferit la presentació de trajectòries, realitats singulars, a l'acumulació de dades. No hem pretès estudiar "el" mercat de la terra, sinó com aquest mercat de terres incidia sobre patrimonis concrets. Els capbreus, ha assenyalat justament Lluís To per a època medieval (afirmació que es pot fer extensible a l'època moderna), poden contribuir a facilitar l'estudi del mercat de la terra.⁴⁶⁰ Just abans o després de l'acte de capbreuació hem de buscar les lloacions i també les èpoques de pagament de les lluçions i també les definicions, o nous establiments, si és el cas.⁴⁶¹ Són vies possibles. Fer-ho pel camí, que marquen els capbreus i els protocols notariais, o per la drecera, a partir del buidatge dels llibres mestres i dels canalars d'actes de senyors directes, ens ha de portar allà mateix, a conèixer un acte imprescindible en la societat pagesa. La compra de terres i de masos era un punt final per a uns, un inici per a uns altres, però sovint, el més sovint, era un punt i seguit. Qui venia no acostumava a parar amb una sola transacció, i qui comprava no comprava una sola parcel·la. La diferenciació pagesa, a través de l'estudi del mercat de terres, apareix amb tota la seva nitidesa.

⁴⁵⁸ "Foncier et crédit dans les sociétés préindustrielles. Des liens solides ou des chaînes fragiles?", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 6 (novembre-décembre 1994), pàg. 1411-1428.

⁴⁵⁹ B. DEROUET, "Parenté et marché foncier à l'époque moderne: une réinterprétation", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 2 (2001), pàg. 337-368.

⁴⁶⁰ "Le marché de la terre dans la Catalogne médiévale", L. FELLER, C. WICKAM, (dir.), *Le marché de la terre au Moyen Âge*, École Française de Rome, 2005, pàg. 508-542.

⁴⁶¹ Eva Serra constata per Sentmenat, en el marc d'un procés de capbreuació amb resistència pagesa, encetat el 1592, que el baró va atorgar 24 nous establiments emfitèutics entre 1592 i 1611, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*, Barcelona, Crítica, 1988, pàg. 98.

L'anàlisi queda centrada, després d'unes primeres referències al mercat de masos a Caldes i Llagostera, al seguiment de cinc trajectòries: tres de famílies que han tingut en la renda de la terra la base de la seva subsistència i de la seva notorietat, i dues famílies que han arribat a la terra procedent de la paraireria i del comerç. El cicle de vida,⁴⁶² la dinàmica patrimonial⁴⁶³ i fenòmens externs⁴⁶⁴ han portat a evolucions diferents, és això que ens ha interessat de remarcar, tot apuntant, a nivell d'hipòtesi, cap a una possible cronologia de la formació dels patrimonis de senyors útils i pagesos de mas a la vegueria de Girona.

⁴⁶² En la línia de com incidia en la dinàmica de la família pagesa plantejat per A.V. CHAYANOV, *La organización de la unidad económica campesina*, Buenos Aires, Ediciones Nueva Visión, 1974. Per al qual, el tamany d'una família depén del seu cicle de desenvolupament: des de la seva constitució fins la mort del cap de família s'atravesen diferents períodes. El seu principal argument és que són les variacions en la força de treball disponible en cada grup domèstic les que determinen l'accés a la terra. Lloguen força de treball en èpoques en què la força de treball familiar no és suficient (durant la collita, per exemple) i venen força de treball durant l'hivern o la utilitzen en la producció artesanal. És clar que a la realitat russa estudiada per Txaianov hi ha una reserva de terra de la comunitat que és transferida a les famílies quan aquestes la necessiten. Aquest element no existeix en la societat agrària de la vegueria de Girona. Refusat massa depressa per una part dels modernistes, M. AYMARD, "Autoconsommation et marchés: Chayanov, Labrousse ou Le Roy ladurie?", *Annales. E.S.C.*, nov-des. 1983, pàg. 1392-1410; reprès pels medievalistes, F. MENANT, "Comment le marché de la terre est devenu un thème de recherche pour les historiens du Moyen Âge", L. FELLER, C. WICKAM, (dir.), *Le marché de la terre au Moyen Âge, ...*, pàg. 206-210.

⁴⁶³ El patrimoni requeria l'acumulació, durant molt de temps, de masses metàl·liques quantioses que constituïen "un fons d'amortització" essencial per a assegurar la reproducció, a llarg termini, de les condicions de producció, P. PASCUAL, "L'agricultura de finals de l'Antic Règim (1833-1847). Una aproximació de tipus microeconòmic", dins *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX*, Barcelona, Crítica, 1990, pàg. 44.

⁴⁶⁴ Especialment marcada és la conjuntura bèl·lica a la vegueria de Girona entre 1635-1720, vid. sobre la incidència en les universitats: P. GIFRE, "Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705", *Recerques*, 33, pàg. 62-69; "Guerra en terra de frontera: la vegueria de Girona (1640-1713)", dins *Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions. Segon congrés Recerques, Lleida, 10-12 d'abril 2002*, III, Lleida, Recerques/Pagès ed., 2005, pàg. 11-26. Sobre els efectes de l'endeutament en universitats empordaneses, M. BOSCH, R. CONGOST, P. GIFRE, "L'assalt als comunals. Tres universitats empordaneses (segles XVII-XVIII)", dins J.J. BUSQUETA, E. VICEDO (curadors), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996, pàg. 123-147. La incidència sobre un patrimoni concret, P. GIFRE, X. TORRES, "Introducció", *Treballs y desdixas que àn succeït en lo present principat de Chatalunya y en particular a nostre bisbat de Gerona (1674-1700) de Fèlix Domènech*, Girona, CCG edicions/AHRCG/Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, 2001, pàg. 28-32.

UNA PRIMERA APORTACIÓ EMPÍRICA AL MERCAT DE LA TERRA. LES COMPRA-VENDES DE MASOS A CALDES I LLAGOSTERA, 1559-1655⁴⁶⁵

Els capbreus ofereixen una imatge de la societat pagesa en un moment concret. A la dinàmica pagesa, tal com ens la deixen conèixer els documents, podem aproximar-nos-hi de dues maneres: amb documentació notarial i amb la documentació patrimonial que aquests patrimonis varen generar en la seva trajectòria. Quant a la documentació notarial, tothom sap la dificultat que comporta la seva consulta, tota vegada que no disposem per als segles XVI i XVII de documentació comparable als Registres d'Hipoteques ni al "*Centième Denier*" francès, no obstant això, per unes localitats molt concretes, la baronia de Caldes i Llagostera, hem pogut comptar amb un "Canalar" dels actes notariais entre 1559 i 1655 que recull tota mena d'actes on va haver-hi canvis en el domini útil.⁴⁶⁶

Sens dubte aquest document, havia estat demanat pel senyor directe⁴⁶⁷ que, a més, tenia la notaria dels llocs, a fi de poder percebre el lluïsmes i foriscapi corresponent. A partir d'aquest llibre, podem fer una primera aproximació al mercat de la terra, limitat a les transaccions de masos durant gairebé un segle. En segon lloc, disposem de documentació patrimonial, sobretot dels

⁴⁶⁵ Una bona part de la base documental d'aquest capítol va ser publicada a R. CONGOST, L. TO, (coords), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 185-228. Treball que va ser acollit de manera positiva per N. Sales en la ressenya que en va efectuar (*Afers*, 35, (2000), pàg. 235-238), tot remarquant l'estudi "transedàtic", però recriminant el fet de no haver tingut en compte les *Rúbriques Puignau* de l'Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals. Mantenim la base documental d'aquell treball, entre d'altres raons perquè les *Rúbriques Puignau* no són altra cosa que llibres mestres d'encàrrec al notari Puignau per part de la noblesa dels Comtats, els mateixos llibres mestres que usem per seguir les trajectòries de senyors útils i pagesos propietaris de mas i també de paraires i mercaders que van acabar invertint en la renda de la terra passant, és clar, pel mercat de terres. D'altra banda, l'article, i tot aquest treball, l'hem cenyit a la vegueria de Girona i, tant li fa que el notari Puignau sigui originari de Castelló d'Empúries, els seus registres són de la noblesa dels Comtats. Quan treballem la noblesa dels Comtats prou que les fem servir les *Rúbriques Puignau*.

⁴⁶⁶ La base documental és el *Llibre de canalars de totes las vendas y altres translations de domini de terras, casas y demás propietats de la baronia de Llagostera y Caldes de Malavella y llurs parròquias fetas en la notaria de dita baronia...* (AHG. Notaria de Caldes i Llagostera: 389bis).

⁴⁶⁷ Era una manera de poder controlar les transaccions del mercat de terres i poder instar la percepció del lluïsmes per part del senyor directe, tot usant la informació per enfrontar-se a la "clandestinitat de transmissions", R. CONGOST, *Tierras, leyes, historia. Estudios sobre "la gran obra de la propiedad"*, Barcelona, Crítica, 2007, pàg. 162-163.

llibres mestres,⁴⁶⁸ document clau dels arxius patrimonials on queda recollida la trajectòria familiar i patrimonial, en forma de regist, de tots els actes, generalment protocolitzats, que han tingut una incidència directa per a la vida de la família i del patrimoni. Quan el regist és insuficient, en donar les referències notarials, podem acudir al protocol *in extenso*. Aquesta documentació patrimonial, concreta i singular, ens posarà en relació amb la societat pagesa en la qual es troba imbricada la família i el patrimoni. De tota la informació que contenen els llibres mestres, ara i aquí només ens interessa destacar aquella que afecta la trajectòria del patrimoni, per aquesta raó començarem per analitzar la que fa referència al "mercat de la terra": compra-vendes (amb tota la varietat d'actes que el terme pot englobar, des de compra-vendes a carta de gràcia, a compra-vendes del dret de lluir i quitar, reivindicacions, ajustaments de preus o les vendes perpètuas, amb les èpoques de pagament de lluíisme i foriscapi, les signatures per raó de senyoria, etc), censals (creacions, encarregaments, lluïcions i concòrdies) i debitoris. És clar que ens movem en el terreny de les aproximacions en centrar l'estudi en anàlisis molt concretes, però la base documental és prou sòlida com per poder assenyalar estratègies, mecanismes i tendències. Ens movem, doncs, en el nivell de les hipòtesis, una ampliació de la mostra podrà matisar les conclusions que se'n puguin derivar.

Prenem l'exemple de Caldes i Llagostera, amb un total de 199 focs reconeguts en el fogatge de 1553, que pot ser un cas de mercat pagès, suficientment allunyat del capital urbà perquè pugui interessar-s'hi. Analitzarem les transaccions de masos i posarem un exemple, la desmembració del mas Vendrell i els mecanismes emprats per evitar-ho, que il·lustrarà les dificultats davant la problemàtica generada per l'endeutament i alhora les possibilitats que la figura jurídica de la venda a carta de gràcia podia tenir per evitar la disgregació patrimonial.

⁴⁶⁸ M. BOSCH, P. GIFRE, "Els llibres mestres dels arxius patrimonials . Una font per a l'estudi de les estratègies patrimonials", *Estudis d'Història Agrària*, 12, (1998), pàg. 155-192. P. GIFRE, J. MATAS, S. SOLER, *Els arxius patrimonials*, Girona, CCG edicions/ AHRCCG/ Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, 2002, pàg. 68-75.

Una primera aproximació permet apuntar l'existència d'un mercat de masos. El mas ha estat objecte de transaccions. Era un element més del mercat. Sovint com a resultat de l'endeutament i com a sortida a l'atzucac en què es trobaven les famílies pageses s'han hagut de vendre masos per afrontar problemes de liquidesa patrimonial. Amb això no volem posar en dubte que la terra hagi esdevingut un element més de compra-venda.⁴⁶⁹ Plantejar en termes de disjuntiva: l'endeutament, causa de la penetració del mercat en la societat pagesa, o la venda com a resultat de l'existència del mercat, és un fals problema.⁴⁷⁰ Les realitats històriques són reàcies a entrar en plantejaments conceptuals massa teòrics. La realitat ha de ser la base per a la formulació dels models, i això, que és evident, no sempre passa.

Una primera constatació de l'existència d'un "mercat forçat" de masos per poder fer front a l'endeutament el trobem en el fet que hi ha 16 vendes a carta de gràcia, entesa aquesta fórmula jurídica com una manera de no despendre's definitivament del domini útil, però, alhora, com una manera d'obtenir liquidesa o transferència del deute. En el període estudiat, hem documentat 6 revendes o recuperacions de masos, just entre 1559-1570, el

⁴⁶⁹Sobre les diferents interpretacions entorn del mercat de la terra vegeu: *Quaderni Storici* 61 (1986), pàg. 309-311, *Quaderni Storici* 65 (1987) dedicat a "*Il mercato della terra*", amb una "*Premessa*" a cura de G.Delille i G.Levi. Amb posterioritat, G.BEAUR, que també havia contribuït al número monogràfic de *Quaderni Storici* 65, ha situat el crèdit en el cor mateix del mercat de la terra, "Foncier et crédit dans les sociétés préindustrielles. Des liens solides ou des chaînes fragiles?", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 6 (novembre-décembre 1994), pàg. 1411-1428. La revista *Hispania*, 191 (setembre-desembre 1995), dedica la secció monogràfica a "El mercado de la tierra en la Edad Media y Moderna. Un concepto en revisión", on, especialment Reyna Pastor, la curadora de l'edició, defensa la idea de la inexistència del mercat de la terra a l'Edat Mitjana perquè no es correspon amb els principis bàsics del mercat liberal, tesi que contrasta plenament amb la d'altres autors d'aquest dossier que constaten l'existència real de compravendes de terres en època medieval. A aquest mateix debat ve a incidir el llibre de G.POSTEL-VINAY, *La terre et l'argent. L'agriculture et le crédit en France du XVIIIe au début du XXe siècle*, París, A.Michel, 1998, on, pel que fa al paper del crèdit abans de la banca, assenyala la importància del crèdit tradicional, sobretot el "formal", protocolitzat, el que pot ser estudiat, com un dels motors del creixement econòmic. Més recentment, els medievalistes de l'Escola Francesa de Roma, que ja havien pres part en el *Quaderni Storici* 65 de 1987, tornen a plantejar el problema del mercat de la terra en un número monogràfic on es conjuga l'anàlisi historiogràfica del mercat medieval de la terra amb treballs concrets, L. FELLER, C. WICKAM, (dir.), *Le marché de la terre au Moyen Âge*, École Française de Rome, 2005.

⁴⁷⁰Vegeu un plantejament general sobre els estudis del mercat de la terra i algunes consideracions sobre l'Espanya moderna a B.YUN, "Transacción mercantil y formas de transmisión de la propiedad territorial (Informe sobre el mercado de la tierra en la España moderna)", *Hispania*, 191 (1995), pàg. 846-885.

període inicial que considerem, i 6 vendes del dret de lluir i quitar, és a dir, quan les vendes inicials a carta de gràcia havien esdevingut a perpetüitat. Sens dubte, la venda a carta de gràcia per aquests patrimonis havia estat una manera d'allargar l'agonia. Un altre signe de l'endeutament el trobem en les vendes per execució de la cort fiscal davant les demandes dels acreedors: nou masos, dels quals, i això sí que és més significatiu, set corresponen a Caldes, que es fan durant la primera meitat del segle XVII. Quant a les vendes a perpetüitat, en l'acte de la venda, hem trobat pràcticament en tots els casos una transferència del deute acumulat. El preu de la venda era pagat en bona part amb encarregament de censals i la resta amb diners al comptat o amb firma de debitori.

Quant a la tipologia dels compradors de masos, aquests surten, majoritàriament, d'entre els pagesos, senyors útils i propietaris de masos de Caldes i Llagostera. Aquest fet es tradueix en la compra de masos durant els mesos immediatament posteriors a la collita. En el mercat de la terra "pagès" són els compradors els que activen el mercat i ho fan quan disposen de numerari, els venedors van a remolc. L'oferta era coneguda pels compradors, però havien d'esperar el moment propici. Si es tractés de compradors urbans els actes estarien escampats durant tot l'any, amb la possibilitat que hi hagués actes marcadament estacionals durant els mesos crítics que precedeixen la collita. Però són comptades les ocasions en què els compradors són foranis al lloc, com també són comptats els venedors que no siguin pagesos del lloc (aquí trobaríem Joan Font àlies Ginesta de Palausacosta (1577) que ven a Roc Vallmajó de Juià). En realitat, com es pot comprovar pel cas de Vilajoan, hi ha una clara recomposició de l'accés al domini útil entre els mateixos pagesos.⁴⁷¹ L'excepció la representen tres actes de mitjan segle XVII en què els compradors són eclesiàstics: el 1640 i el 1644, l'ardiaca de la Selva, com a laica i privada persona, compra els masos Homs i Giribert de Caldes i el 1655 és un sagristà de Caldes qui compra a carta de gràcia un mas a Caldes. D'altra banda, Francesc de Cabanyes, nou baró de Llagostera arran del segrest dels béns del marquès d'Aitona, compra

⁴⁷¹ S. SOLER, "Els capbreus de Vilajoan (1482-1566). Aproximació a l'estudi d'un petit senyoriu empordanès", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 21, (1988), pàg. 37-56.

l'octubre de 1649 el mas Xifra de Llagostera per 510 lliures, que ven el març de 1650 per 1060 lliures, a Sebastià Fonalleres, negociant, l'únic amb aquesta consideració de tots aquests compradors, de Llagostera.⁴⁷²

Taula 26. COMPRA-VENDES DE MASOS A CALDES I LLAGOSTERA, 1559-1655				
PERÍODES	VENDES A CARTA DE GRÀCIA	REVENDES	VENDES DEL DRET DE LLUIR I QUITAR	VENDES PERPÈTU
1559-1570	5	6	3	5
1571-1580	2	--	--	5
1581-1590	3	--	--	4
1591-1600	--	--	--	2
1601-1610	4	--	--	6
1611-1620	1	--	1	2
1621-1630	--	--	--	3
1631-1640	--	--	2	2
1641-1650	--	--	--	7
1651-1655	1	--	--	3

Font: *Llibre de canalars de todas las vendas y altres translations de domini de terras, casas y demás propietats de la baronia de Llagostera y Caldes de Malavella y llurs parròquias fetas en la notaria de dita baronia...* (AHG. Notaria de Caldes i Llagostera: 389bis).

La taula 26 també permet una primera lectura de la cronologia de la venda de masos. A remarcar el període 1559-1590 amb set vendes perpètuas de mitjana (en el càlcul s'inclouen les vendes del dret de lluir i quitar), a més, de deu vendes a carta de gràcia. Després d'una disminució del nombre d'actes durant el darrer decenni del segle XVI, trobem set masos venuts a perpetuïtat i quatre a carta de gràcia els anys 1601-1610, període que marca una inflexió en la venda de masos fins els anys centrals del segle XVII, 1641-1650, en què tornem a trobar els mateixos nivells de 1559-1590. A fi de matisar aquesta cronologia, la documentació ens permet presentar algunes altres variants. Quant a les vendes de masos, en cinc vendes de Llagostera, les vendes afecten a masos derruïts (1559, 1561, 1573 i 1578), situació que trobem a Caldes en dues ocasions (1620 i 1629). Al mateix temps, a Caldes

⁴⁷²AHG. F.Boria, Notaria de Caldes i Llagostera, 382 (1649-1651): ff: 61-63 i 102-104. Sobre el segrest de béns de la noblesa i les possessions de Ramon de Montcada, marquès d'Aitona i, entre les moltes possessions, senyor de Caldes i Llagostera, J.VIDAL, *Guerra dels Segadors i crisi social*, Barcelona, Eds.62, 1984; les possessions a pàg. 224.

trobem quatre masos establerts de nou pel baró (1560, 1565, 1571 i 1652), alguns dels quals derruïts i renunciats. La venda de masos derruïts l'hem d'entendre com una fórmula inicial de desprendre's de la part del patrimoni menys productiva, la més marginal. L'establiment de masos derruïts sembla assenyalar una recuperació de l'espai agrari abandonat, qui sap si des de la crisi de la Baixa Edat Mitjana. Són dos fenòmens diferents que apunten cap a la recuperació de l'espai agrari, que vindria a traduir el creixement de la renda. Al final tornarem a parlar de la cronologia de la venda de masos.

La desmembració del mas Vendrell. La venda d'un mas peça a peça

L'habitual, però, no era la venda de masos, sinó de parcel·les i de petites parcel·les sobretot.⁴⁷³ Entre 1593 i 1606, Antoni Vendrell de Llagostera es va veure obligat a vendre el seu mas, en total, hem comptat entre les dues notaries de Caldes i Llagostera un total de 355 vessanes venudes, que, sens dubte, serien més ja que en algunes peces no s'especifica l'extensió, amb una gran presència de bosc, si bé, com a mínim, la terra campa arribava a més de vuitanta vessanes.

La venda, però, es farà poc a poc, parcel·la a parcel·la (vint-i-nou peces), sens dubte en funció de les necessitats del venedor i, aprofitant, d'aquesta manera, les possibilitats que li oferia el mercat. En total, 29,5 vessanes varen ser venudes directament de manera perpètua, en cinc actes, i una altra petita peça de sureda també ho va ser, però no en sabem la superfície. La resta de les vint-i-tres peces van ser venudes a carta de gràcia. La singularitat comença quan el venedor ven a carta de gràcia a un pagès i el dret de lluir i quitar la peça de terra a un altre, d'aquesta manera dificultava la venda perpètua, i s'assegurava un preu més elevat en la venda. A vegades, però, l'acte de compra o l'ajustament de preu, era per un preu real a l'inferior del pagat pel comprador, de manera que la relació entre comprador i venedor amagava una relació de crèdit-endeutament. Així, per exemple, en l'ajustament de preu que fa Antoni Vendrell a Tomàs Vidal de Lobatera en la venda a carta de gràcia d'unes cent vessanes al bosc de Santa Ceclina, pel

⁴⁷³G.LEVI, "La transformación de la tierra en mercancía: el caso piemontés (1680-1717)", *Hispania*, 191 (1995), pàg. 836-838, especialment el quadre 4.

qual reconeix haver rebut de Tomàs Vidal 44 lliures, en una clàusula s'especifica que "dit Vendrell no puga quita[r] dita peça de terra que no li do tot lo preu que té sobre dita pesa de terra que no li pach todas las dos-centas y quinze lliuras té sobre dita peça de terra ab tres actes juntament ab lo foriscapi y salaris de actes amostrarà aver pagats". Tomàs Vidal de Llobatera coneixedor de l'estratègia emprada per Antoni Vendrell, es fa reserva expressa del dret de fadiga "y que dit Vidal puga fer pendre jurament als compradors lo preu si serà conforme li serà inscrit": aquesta era una altra possibilitat.⁴⁷⁴

Taula 27. LA DESMEMBRACIÓ DEL MAS VENDRELL, 1593-1606				
Parcel·la	Vendes a carta de gràcia	Ajustament de preu	Dret de lluir i quitar	Venda perpètua
Peça de 5v.	1593		1600: 6£ a Antic Amat.	
Celló de bosc	1593		1600: 6£ a Antic Amat.	
La vinyassa (bosc-sureda)			1593: 25£.	
10v a la llla (bosc)				1595: 20£ a Sebastià Bofill .
Peça campà 5v.				1596: 15£ a Bartomeu Pla
Peça de 2v a les Gregues.	1597: 100£ a Jaume Joher			
10v a la Retega (boscosa)			1598: 40£ a Sebastià Bofill	
1,5v a la sureda dels castanyers	1598: 16£ a Sebastià Bofill		1601: 10£ a Jaume Companyó.	
4v al Pla de Benaula	1599: 85£ a Tomàs Vidal		1600: 120£ a Sebastià Bofill	
10v al Pla de Gascons	1600: 60£ a Antic Amat	1603: 40£	1603: 40£ a Jaume Companyó	
2,5v de vinya mig morta				1600: 21£ a Jaume Companyó
10v de sureda	1600: 30£ a Sebastià Bofill			
70v	1600: Tomàs Vidal			
Porció de la peça de la sureda dels castanyers				1601: 15£ a Jaume Companyó
2v				1601: 39£ a Jaume Companyó

⁴⁷⁴ AHG. F.Estanyol, Notaria de Caldes i Llagostera 344 (1604): 25 d'agost de 1604, f. 252.

PART II: PATRIMONI, FAMÍLIA I MERCAT DE TERRES

10v a la Modeguera	1601: 30£ a Antic Amat		1604: 40£ a Sebastià Bofill	
4v vinya-erm	1603: 80£ a Sebastià Batlle			
5v camp d'en Font	? Bartomeu Pla		1603: 14£ a Jaume Companyó	
25v de sureda	1604: 32£ a Tomàs Vidal		1604: 95£ a Jaume Companyó	
10v de sureda	1604: 95£ a Jaume Companyó		1604: 130£ a Jaume Companyó	
Modeguera de Dalt	1604: Sebastià Bofill		1604: 20£ a Sebastià Bofill	
9v a les Gregues i 3v als Feixons	1604: 100£ a Montserrat Sabater			
100v	1604: 71£ a Tomàs Vidal	1604: 44£ a Tomàs Vidal		
30v terra-pins	1604: Tomàs Vidal		1605: Jaume Companyó	
Bosc-sureda al pas de Vidreres	1604: Tomàs Vidal		1605: Jaume Companyó	
Mas Vendrell: 10v	1605: 60£	1605: 70£ a Tomàs Vidal	1606: 44£ a Miquel Anglada àlies Bonet de Negallops	
10v al Pla de Gascons				1605: 126£ a Bartomeu Pla
2v a les Femades	1606: 20£ a Jaume Companyó		1606: *110£ a Tomàs Vidal	
5v a les Femades	1606:*110£ a Tomàs Vidal			

Entre 1593 i 1606, disposem de la venda del dret de lluir i quitar de dotze peces, de les quals només en dues ocasions hi ha coincidència entre el comprador a carta de gràcia i el qui compra el dret de lluir i quitar, per tant, la venda perpètua s'ha produït en dues ocasions, per peces de poca superfície. Els compradors de drets de propietat sobre el mas Vendrell són 9 pagesos de Caldes i Llagostera, d'entre els quals destaquen, pel muntant pagat, Tomàs Vidal de Llobatera (482 lliures), Jaume Companyó, pagès de Santa Ceclina (369 lliures) i Sebastià Bofill, senyor del mas Bofill (286 lliures). Tomàs Vidal de Llobatera serà qui se n'emportarà la major part: comprarà les grans peces de 70 i 100 vessanes, on hi havia el mas Cabanyils de Santa Ceclina, o el mateix mas i quintà. Del mas, però, només en tindrà els drets derivats de la compra a carta de gràcia, tot i l'augment de preu, però el dret de lluir i quitar era transferit a Miquel Anglada àlies Bonet de Negallops. Era una actuació en

coherència. Aquest exemple ve a demostrar que el mercat de la terra a Catalunya ofereix una gran complexitat, és en realitat un mercat dels drets de propietat sobre la terra. Si només haguéssim analitzat les vendes perpètuas no hauríem pogut veure el procés de desmembració total del mas Vendrell que passava per la venda a carta de gràcia parcel·la a parcel·la.⁴⁷⁵

L'EVOLUCIÓ PATRIMONIAL. ANÀLISI DE TRAJECTÒRIES PATRIMONIALS DE SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MASOS DURANT ELS SEGLES XVI I XVII

Considerem en aquest apartat un conjunt de trajectòries patrimonials durant la primera època moderna, sobretot centrat en el segle XVII, marcades pel manteniment de la condició d'*agricola*, de senyors útils i propietaris de masos, de les famílies considerades. Les trajectòries venen marcades per petites compres, parcel·la a parcel·la, a prop del patrimoni originari. En cada trajectòria hi ha, també, alguna gran adquisició, algun mas. Per contra, però, les dificultats generals i els fets contingents i particulars portaran a episodis d'endeutament i poden comportar efectes disgregadors pel patrimoni. Sens dubte, l'endeutament es troba en els processos de compra i de venda. El mercat de la terra ens apareix en aquestes trajectòries com un mercat forçat pels deutes.

El patrimoni Bohigas de Banyeres

El patrimoni Bohigas de Banyeres,⁴⁷⁶ a Sant Sadurní de l'Heura, és un bon exemple de la pagesia arrelada al lloc. Les relacions matrimonials són properes al lloc, així com les compres i les vendes, i també els conflictes. Per donar una imatge de la magnitud del patrimoni, a falta d'inventaris, disposem dels dots percebuts pels hereus o les pubilles del mas: 50 lliures els anys

⁴⁷⁵Bartolomé Yun en el balanç del mercat de la terra acaba per apuntar l'existència de dos mercats paral·lels: el mercat del domini útil i el del domini directe pel cas de Galícia, *Op. Cit.* pàg. 882, per concloure que "La tierra podía circular de muchos modos y ello obliga a no hacer una delimitación demasiado estrecha del campo de análisis" (pàg. 881).

⁴⁷⁶La base documental es troba a l'AHCLB. Fons patrimonial Teixidor de Madremanya. Patrimoni Bohigas: 5. *Llibre de Arxivació dels actes en pergami pertanyents al mas Buhigas de Banyeras, parròquia de Sant Sadurní, en lo any 1799.* 6. *Llibre de notas dels actes en pape[r] arxivats y altres sens ser arxivats dels quals sols se té la nota fahens per lo mas Bohigas del vehinat de Banyeras del lloch de Sant Sadurní...*

1520 i 1551, 100 el 1597, 200 el 1637 i 1661, 500 el 1678 i 400 el 1712. Tot just si arriben a les 500 lliures, llistó a partir del qual dota els seus fills la pagesia benestant i els ciutadans honrats durant el segle XVII. Si només partíssim d'aquest indicador, els Bohigas de Banyeres s'haurien de situar en el llinar d'aquest grup pagès que volem considerar.

Els orígens del patrimoni arrenquen de l'establiment del mas Bartomeu el 1286 quan havia quedat deshabitat, sens "obligació de fer contínua residència en dit mas, ni de fer servitut alguna personal".⁴⁷⁷ Amb anterioritat a la pesta negra, entre 1356 i 1383, el patrimoni creixerà amb la compra de 17 parcel·les: 5 de terra campà, 4 de vinya, 3 de terra erma-vinya, 2 de terra boscosa-vinya i 3 de terres ermes. Superats els efectes de la pesta, una nova etapa, entre 1427 i 1450, suposarà la incorporació de 6 peces de terra campà, 2 de vinya i 2 de bosc, però, sobretot els seran establertes les terres del mas Arades el 1438, el qual havia estat renunciat pel seu possessor. En aquesta etapa de recuperació, el bisbe de Girona, per atreure conreadors, reduirà a mitja tasca dels esplets dues peces situades al Pas del Daró amb la condició de femar i posar-les en conreu. Dos fenòmens ben coneguts de la recuperació del segle XV.

Pràcticament, haurem d'esperar un segle per tornar a trobar una etapa expansiva, entre 1531 i 1543, amb l'adquisició de 20 vessanes de terra, de fet una peça de 15 vessanes d'avellaner i d'erm. El segle XVII començà amb una compra per execució de cort de 10 vessanes el 1605. El 1613, però, Bernat Massanet àlies Bohigas havia de vendre 16 vessanes a un notari de la Bisbal i el 1622 el mateix mas Bohigas, carregat de censals, era objecte d'execució fiscal. Devia tractar-se d'una jugada que va sortir bé, tota vegada que va ser comprat per Anton Patller, pagès de Sant Sadurní, el qual en va fer acte d'agnició de bona fe a Joan Massanet àlies Bohigas. Els efectes de la crisi de començament de segle s'havien fet notar. Els anys centrals del segle també trobarem els Bohigas encarregant-se censals o commutant censals per deutoris. En aquesta tesitura es trobava el patrimoni Bohigas quan el 1667

⁴⁷⁷ *Op. Cit.*, Llibre 5, fol. 7v.

haurà de vendre el mas Salvador⁴⁷⁸ per 500 lliures de plata, de les quals el comprador, Bernat Mas, pagès de Monells, s'encarrega 214 lliures i 6 sous en censals. El 1678, el torn canvia i Isidre Bohigas, casat en segones núpcies amb Anna Font, paga per la compra el mas Mates de Banyeres 400 lliures a Anton Font, germà d'Anna i hereu dels masos Font i Mates, a les quals s'han d'afegir 120 lliures a Isabel de Meca i de Cardona pel pagament del lluïisme. La compra del mas és el resultat final d'una estratègia que ha consistit en l'apropament a un patrimoni fortament endeutat de censals, al qual s'ha afegit la mort de l'hereu. El casament d'Isidre Bohigas amb Anna Font l'hem d'entendre com un pas en aquesta estratègia familiar i patrimonial per a incorporar el mas Mates.

Què ha passat entre els dos actes separats només dotze anys? Haurem de pensar que l'estalvi provinent de la venda del mas Salvador hauria servit per comprar el mas Mates, més interessant a la família, ja que aportacions foranes al patrimoni no en coneixem: pel que fa als dots, Isidre, l'hereu, rep un dot de 200 lliures el 1661, però paga dots als seus germans de 120 el 1666, 180 el 1672 i 205 el 1676, a més d'un altre pel qual no sabem el muntant i un germà és ordenat prevere. Podem pensar en una aportació de numerari del germà prevere? Sense abandonar del tot aquesta hipòtesi, la situació comença a aclarir-se quan Pere Bohigas, el nou hereu, uns mesos després de la compra del mas, pacta capítols matrimonials amb Francesca Moret de Sant Julià de Boades, la qual aporta un dot de 500 lliures, el dot màxim percebut per la família Bohigas en els anys que estudiem.

La compra del mas Mates comportarà tot un seguit de problemes. Era una compra entre parents, com a resultat d'una transacció entre les parts. Els Bohigas havien preparat de manera convenient la compra d'aquest mas. Arran de la venda del mas Salvador, com a forma de pagament, els Bohigas havien esdevingut creditors censalistes del mas Mates per valor de 171 lliures censals. El mas Mates, a més, estava carregat d'altres censals i debitoris, en total, 511 lliures 2 sous i 10 diners el 1678. És amb l'encarregament de tots

⁴⁷⁸La documentació treballada no ens aclareix la procedència d'aquest mas. No sabem si es tractava d'una divisió del mas originari.

aquests censals que Isidre Bohigas va comprar el mas, el qual podia ser retornat, previ pagament d'un debitori de 400 lliures.⁴⁷⁹ Es tracta ben bé d'una venda a carta de gràcia, no sabem per quina raó no es va utilitzar aquesta modalitat contractual. El mateix dia que es feia la transacció i la venda, el venedor, Anton Font, feia donació de dot a Anna, ja muller d'Isidre Bohigas, consistent en dues peces de terra del mas Mates d'un total de quatre vessanes.⁴⁸⁰ Una vegada en possessió del mas, la casa del qual estava derruïda, Pere Bohigas recuperarà terres venudes a carta de gràcia o les rescatarà de la venda perpètua.

Els Font, domiciliats a Sant Feliu de Guíxols, no anaven bé, prova d'això és que aniran venent terres del mas Font a Banyeres: 12 vessanes el 1699, 18 vessanes el 1700 i, finalment, dues vessanes i mitja el 1701. Tornem a trobar els Font en relació als Bohigas quan els creen diferents censals: el 1723 un de 91 lliures i un altre de 376, el 1724 un de 45. Amb aquests dos censals, Joan Ribas àlies Bohigas entrava en possessió del mas Font, també a Banyeres. En compensació del pagament de les pensions caigudes Joan Ribas àlies Bohigas percebia l'usdefruit del mas, el mas el tenia en concepte d'arrendament, de 41 lliures i 10 sous el 1732, el valor de dues pensions caigudes del censal de 376 lliures. El mas Font, però, retornaria als seus antics propietaris quan el 1734 s'arriba a una concòrdia segons la qual els Bohigas deixen lliure el mas Font a canvi de 466 lliures que els estaven devent: firmen debitori de 166 lliures i s'encarreguen tres censals de 100

⁴⁷⁹No sabem si entendre aquesta compra segons la hipòtesi formulada per G.Levi, segons el qual, el preu de venda entre parents era més elevat que no entre estranys, atès que podria tractar-se d'un ajut en cas de dificultats. L'atractiva hipòtesi a l'hora d'estudiar el preu de mercat parteix de realitats ben diferents: ni els preus per vessana semblen ser tant diferents, ni hi ha un repartiment de l'herència, ni els lligams de parentiu semblen tant acusats a la vegueria de Girona com al Piemont. Vid. G.LEVI, *La herencia inmateral*, Madrid, Nerea, 1990, primera edició italiana de 1985, pàg. 105-118, en part recollit també a "El mercat de la terra; Anglaterra, Amèrica colonial, Índia i un poble del Piemont en el segle XVII", *L'espai viscut. Col.loqui Internacional d'Història Local. València, 7,8, 9 i 10, novembre, 1988*, Diputació de València, 1989, pàg. 243-254. Contra aquesta visió, G.BÉAUR, "Prezzo de la terra, congiuntura e soicità alla fine del XVIII secolo: l'exempio di un mercato della Beauce", *Quaderni Storici*, 65 (1987), pàg. 529-533, treball on recull l'essencial de la seva publicació: *Le marché foncier a la vieille de la Révolution. Les mouvements de propriété beaucerons dans les régions de Maintenon et de Janville de 1761 à 1790*, París, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1984.

⁴⁸⁰AHG. F.Castelló, Notaria de la Bisbal, 620 (1678): 15 de març de 1678.

lliures, a més, s'estableix la promesa de quitar-los en el termini de cinc anys, en cas de no fer-ho efectiu, passats tres anys sense pagar les pensions, els Bohigas podran ocupar el mas.⁴⁸¹ El resultat de la relació amb els Font ha comportat l'entrada d'un nou mas en el patrimoni Bohigas i l'usdefruit, temporal, d'un altre. I la família Font acumulava un deute considerable.

El patrimoni Iglésies de Valveralla

El patrimoni Iglésies de Valveralla⁴⁸² estava format el 1630 (Testament de Bartomeu Iglésies) pel mas Iglésies de Valveralla i dues cases a Valveralla, la casa Pujola i la Torra. Les terres eren treballades directament per la família i 23 vessanes, de vinya plantada o d'erm, van ser establertes a rabassa morta entre 1604 i 1628 a diferents treballadors del lloc. En el que és un exemple de com no sols els senyors directes estableixen terres. Els dots percebuts són de 600 lliures (1631) i de 800, unes segones núpries, el 1658, i els casaments són pactats amb altres pagesos de mas, amb els Bahí de la Pera, els Gifre de Camallera, els Pagès d'Arenys de la batllia de Siurana o els Puig de Valveralla, aquest darrer familiar del Sant Ofici. Els dots pagats són de 300 lliures a començament del XVII i de 700 el 1639. La situació, pel muntant dels dots, és la pròpia i l'habitual dels senyors útils i propietaris de masos.

La taula 28 mostra la cronologia de les adquisicions del patrimoni Iglésies de Valveralla. Parcel·la a parcel·la. A destacar, com en el cas del patrimoni Bohigas, les adquisicions del primer quart del segle XVII. Pel que fa a les grans compres de 1635, totes comencen per ser-ho a carta de gràcia, són el resultat de la problemàtica del patrimoni venedor. En la compra de la casa i 11 peces de terra de la família Cargol de Ventalló, el venedor és una vídua, situació que pot comportar l'existència d'una minoritat, i les 322 lliures de la compra "*les delegan a pagar a diferents acreedors*".⁴⁸³ L'altra compra

⁴⁸¹ AHG. J.Aulet, Notaria de la Bisbal, 947 (1734): 4 de març de 1734.

⁴⁸² Biblioteca del Palau de Peralada. *Llibre de notas ahont estaran continuats los actes que són de la heretat anomenada lo mas Iglésias de Valvaralla que vuy posseheix lo honorable Jaume Miró de la vila de Navata* (1759). Cota topogràfica 95 A-V, reg. 3449. Agraïm al personal de la Biblioteca les facilitats donades en tot moment per a consultar aquest i altres fons.

⁴⁸³ *Op. Cit.* f. 332.

important, també primer a carta de gràcia, és el mas Saurina de Ventalló per 1800 lliures el 12 d'abril de 1635. Era un preu elevat, difícilment retornable. Tot i amb això, es dona un pas més en la compra del mas l'agost de 1641 quan Bartomeu Iglésies paga 600 lliures en concepte d'augment de preu. La compra definitiva, amb l'adquisició del dret de lluir i quitar es va produir el 30 d'octubre de 1643, per 50 lliures.⁴⁸⁴

Taula 28. COMPRES DE DRETS DE PROPIETAT DE LA FAMÍLIA IGLÉSIES DE VALVERALLA, 1600-1660					
ANYS	COMPRES A CARTA DE GRÀCIA	COMPRES DEL DRET DE LLUIR I QUITAR	REVENDES	COMPRES PERPÈTUES	TOTAL PAGAT LLIURES
1600-1610	1: 10v. 71£			2: 4v. 45£	116
1611-1620	1: 5v. 110£	2: 12v. 43£	2: 21v. 80£	6: 35v. 512£	745
1621-1630				2: 10,5v. 107£	107
1631-1640	casa i 29,5v. mas Saurina: 212£	2: 30v. 51£	1: 10v. 121£	3: casa i 8v. 99£	2393
1641-1650		1: 16v. mas Saurina, 50£		1: 6v. 80£	130
1651-1660				3: 5v i casa 353£	253

Font: Biblioteca del Palau de Peralada. *Llibre de notas ahont estaran continuats los actes que són de la heretat anomenada lo mas Iglésias de Valvaralla que vuy posseheix lo honorable Jaume Miró de la vila de Navata* (1759).

El patrimoni Iglésies encara augmentarà el 1647 arran del casament pactat entre Maria Iglésies i Paulí Gifre i Avinyó de Camallera, el qual aportarà en dot el mas Avinyó de Sant Pere Pescador. De fet, aquest casament havia estat pactat amb l'esperança que Pere Iglésies, el pare i hereu del patrimoni, encara tindria descendència masculina, ja que a Maria se li atorgava en dot

⁴⁸⁴El mas devia tenir unes dimensions considerables, ja que a l'hora d'arrendar-lo en contracte de masoveria se'n feia dues parts: la casa principal del mas i 2/3 de l'heretat era arrendat a un masover i el terç restant de les terres, juntament amb una casa de Ventalló, a un altre masover. AHG. M.Pastell, Notaria de Castelló, 1456 (1672-1673): 14 de novembre de 1672.

l'usdefruit del mas Saurina fins que arribés la descendència masculina. No va arribar mai. En canvi, el nou matrimoni sí que en va tenir i el mas Avinyó entrarà a formar part del patrimoni Iglésies.

L'encarregament de censals serà la conseqüència d'aquesta etapa compradora i marca un canvi en la dinàmica censalista del patrimoni. De 1629 a 1656, el patrimoni Iglésies actua de creditor de pagesos del lloc: deixa petites quantitats a debitori, en total 83 lliures en 5 contractes; 2398 lliures a censal, petites quantitats a pagesos, però 1500, en quatre actes a la universitat de l'Armentera i, l'any 1656, dos violaris de pensió anual 19 lliures i 8 sous, 16 lliures i 8 sous a la universitat de la Pera. De 1631 a 1652, de manera paral·lela al préstec de diners, el patrimoni Iglésies llueix censals, els encarregats en les compres: en total 1358 lliures en 12 actes. Després d'uns anys de transició, per fets puntuals: l'encarregament d'un censal en l'arrendament d'un trentè a Torroella de Fluvià el 1652 i la creació d'un censal de 600 lliures el 1658, en concepte de part de dot, a partir de 1672 i fins 1707, el patrimoni Iglésies esdevé censatari, amb la creació de 3063 lliures de capital censal. És cert que els primers anys d'aquest nou període es mantenen encara mostres de liquidesa: el 1671 es llueix un censal de 500 lliures i el 1674 es deixen 1000 lliures a censal. La situació havia canviat, la dinàmica familiar truncava la trajectòria patrimonial ascendent.

La manca de descendència de Dorotea Iglésies, morta el 1667, explica el canvi de trajectòria i implica que el patrimoni Iglésies passi a la família Miró de Navata. La vinculació amb la família Miró de Navata ve de 1630, arran del casament de Joan Moragas i Miró, hereu del patrimoni Miró, i Marianna Iglésies, filla segona de Bartomeu Iglésies. Serà aquesta família la que assumirà el patrimoni després que Maria Iglésies fes testament el 1659 segons el qual si Dorotea Iglésies no tenia fills, el patrimoni passava a un membre extern, amb la clara prevenció del manteniment de la independència del patrimoni Iglésies, de la família Miró. Però, Dorotea Iglésies, en testament efectuat el 1667 intentarà evitar-ho i heretarà el seu marit, Jeroni Puig, pagès de Valveralla i familiar del Sant Ofici, fet que complicarà la successió, atès que Joan Miró reclamarà els drets al patrimoni Iglésies i considerarà que

Dorotea no tenia facultat de testar dels béns del patrimoni Iglésies en considerar que el patrimoni estava vinculat. La situació no havia de quedar resolta fins la concòrdia de 1670⁴⁸⁵ per la qual Pere Miró, que ara prendrà el nom d'Iglésies, accedia a l'heretat dels Iglésies i hi havia de traslladar la residència, a canvi, però, havia de rescabalar Jeroni Puig, el qual deixava vacua l'heretat i béns que foren de la seva muller, amb un deutor de mil lliures i amb reserva expressa dels béns que havien estat heretats per Dorotea Iglésies, la qual els havia cedit en deixa testamentària: el mas Avinyó de Sant Pere Pescador que, en procedir del seu pare, quedava alliberat de la vinculació dels béns d'Iglésies, i dues peces de terra a Sant Pere Pescador, així com dos violaris de 19 lliures i 8 sous de pensió anual creats a Paulí Gifre per la universitat de Sant Pere Pescador. A més a més, Pere Miró haurà de fer-se càrrec d'un censal de 150 lliures i dels censals que, per raó de la universitat, fan els particulars de Valveralla. En aquest cas, la manca de descendència va repartir el patrimoni Iglésies. D'altra banda, posava les bases per a la notorietat del patrimoni Miró.

El patrimoni Adroer de Viladasens

El patrimoni Adroer de Viladasens es mou en un nivell més alt pel que fa als dots rebuts i pagats. La línia dels hereus entronca també amb pagesos benestants. Referit només al segle XVII, els casaments són amb: els Batlle de Flaçà (1594), amb els Avinyó de Vilatenim (1597), amb els Morer de Viladasens (1616), amb els Saguer de Jafre (1625), amb els Moret de Viladasens (1644), amb els Frigola d'Esclet (1664), amb els Solers de Parlavà (1671) o els Sastregener de Ventalló (1724). Els dots rebuts van de les 400 lliures (1664) a les 1200 lliures (1671, 1724). Els cabalers i cabaleres també entroncaran amb aquestes mateixes famílies.

El 1542, Joan Adroer redimeix els tres sous que pagava pels mals usos al monestir de Sant Miquel de Fluvià, unit a l'abadia de Sant Pere de

⁴⁸⁵BPP. *Op. Cit.* , fols. 28, 43, 59-62.

Galligans.⁴⁸⁶ Amb aquest acte deixava enrere el passat remença, que no havia estat obstacle per fer créixer el patrimoni Adroer, amb una bona part de les terres de Viladasens sota la senyoria directa de l'Almoina del Pa de la seu de Girona. Amb aquest patrimoni acumulat, com s'aprecia en la taula, la família Adroer podrà, l'any 1638, aconseguir la titulació de ciutadà honrat de Barcelona.⁴⁸⁷

Taula 29. COMPRES PERPÈTUES DEL PATRIMONI ADROER DE VILADASENS, 1432-1692			
ANYS	NOMBRE DE PARCEL·LES	NOMBRE VESSANES	MASOS
1432	1	3	
1500-1550	5	30	
1551-1575	4	44-45	
1576-1600	6	19,5	
1601-1630	3	43	
1631-1640	2	4	Mas Briolf (Viladamat)
1641-1670	-	-	
1671-1680	2	4	Casa Masó (Viladasens)
1681-1690	3	1,5	Mas Cugulanyes (Viladamat)
1692	1	---	

Font: Arxiu Patrimonial Adroer, Viladasens. Llibre 7: "*Nota de las pessas de terra que són a la casa de Adroer de Viladasens dels quals he pogut trobar lo acte per lo qual los posseixen lo any 1680*", ff. 157-166v i ff. 143-146.

A destacar, una vegada més, la compra, parcel·la a parcel·la, però també quatre compres de major entitat: la compra del mas Ballell entre tres pagesos de Viladasens (1628) que després es repartiran l'heretat, la compra del mas Briolf (1638), amb la família propietària del qual la família Adroer estava emparentada, la compra de la casa Masó de Viladasens (1679) i la casa i quintà del mas Cugulanyes de Viladamat (1682). En el quadre hi ha però un

⁴⁸⁶ Arxiu Patrimonial Adroer, Viladasens. Llibre 7. *Llibre de comptes i Memorial dels censals del mas Adroer*, doc. 42 i llibre 17. *Llibre d'Actes de la casa Adroer*, f. 155v. Agraïm les facilitats donades per la família Adroer, en especial de M^aÀngels Adroer.

⁴⁸⁷ Arxiu Patrimonial Adroer, Viladasens. El privilegi en pergamí de 6 de febrer de 1638. En un llibre de notes, llibre 18 (*Comta de las dadas y Rebudas fas jo, Banet Adroer del lloch de Viladasens*), s'apunta que costà 400 lliures.

hiatus significatiu, trenta anys que van de 1640 a 1670, com a resultat de l'aturada en l'expansió patrimonial com a conseqüència de problemàtiques familiars, una minoritat amb tutoria, però també dels efectes de les guerres amb França, sobretot de 1652 a 1660.

L'origen d'aquesta aturada es troba en el matrimoni, el maig de 1642, entre Antoni Adroer, hereu, amb Anna Moret, hereva de l'important patrimoni Moret de Viladasens, el qual per mort de l'hereu, i amb la filla hereva menor, era administrat per un oncle entre 1640 i 1642. El patrimoni Moret estava constituït per l'heretat principal de Viladasens de, com a mínim, 387,25 vessanes de terra,⁴⁸⁸ una heretat a Felines que estava arrendada al terç, una altra heretat a Sant Andreu del Terri i el batlliu de sac de l'Almoïna del pa de la seu de Girona a Viladasens. Per raons que la documentació no aclareix, no es van pactar capítols matrimonials fins el 19 de maig de 1644, on s'especifica que el dot aportat per Anna Moret consisteix en els béns de la casa Moret, amb expressa reserva de la propietat, si bé en fa usufructuaris la casa Adroer. Després del matrimoni, Antoni Adroer, juntament amb el seu pare Benet, es fan càrrec de l'administració de la casa Moret. Aquest matrimoni va tenir Esperança, filla que havia d'heretar els dos patrimonis. Però, i aquí comencen els problemes, el 26 de setembre de 1651 Antoni Adroer moria. El 3 d'octubre es fa la restitució d'inventari a Anna Moret, la qual però en el termini d'un mes contractava segones núpcies amb Joan Arrufat de Taravaus, amb el qual va tenir tres fills. Es desfeia la possibilitat d'unificar els dos patrimonis i començava la problemàtica del patrimoni Adroer, amb la minoritat i tutoria d'Esperança. Una minoritat que va durar de 1651 a 1663, període que va ser difícil: va haver d'afrontar els efectes de les guerres i va haver de pagar dots de l'anterior generació. D'aquests anys, els llibres de notes i de comptes han deixat apuntats els ingressos, clarament a la baixa, i també les despeses. N'hi haurà prou de comparar la producció de raïms: mentre pels anys vint del sis-cents, la producció mitjana oscil·lava

⁴⁸⁸ Aquesta és la superfície confessada per Joan Arrufat i Moret, home propi, soliu i afocat, en el capbreu fet a l'Almoïna del Pa de la seu de Girona a les darreries del segle XVII. A aquestes dimensions s'hi han d'afegir tres parcel·les més de terra de les quals no disposem de la superfície. AHG. Reial Hospici: 671, Capbreus Hospici. Sant Pere Pescador, Fonoleres, Viladasens.

entorn de les cent càrregues anuals, que eren 122 els anys trenta, en un total de 7 vinyes: una producció considerable; pels anys de la minoritat, i deixant de banda els anys desastrosos, la producció s'ha reduït a tres vinyes i la mitjana volta les 31 càrregues anuals.⁴⁸⁹

Comencem pels efectes derivats de la guerra. Ja el 1652 trobem una anotació important, el patrimoni Adroer paga un soldat, durant quatre mesos, al setge de la ciutat de Barcelona. A partir d'aquí, però, les despeses no paren. A les talles anuals: 3 lliures i 10 sous el 1653, 6 lliures 7 sous i 6 diners el 1654, a més d'una quartera i un quartà de civada; 10 lliures el 1655; 16 lliures i 8 sous el 1656; 28 lliures i 7 sous el 1657 o 27 lliures 11 sous i 8 diners el 1660; s'hi han d'afegir les ocupacions constants de tropes: en una d'aquestes, el 1653, el masover del mas Briolf desapareixia amb els bous i abandonava el mas, qui sap si per anar-se'n amb els miquelets, i també varen ser objecte del segrest de moltons per valor de 54 lliures; els efectes a les vinyes també es fan notar: el 1654 "la armada no nos dexà res, que nos mengaren tots los reiems" i el 1655 s'anota "la armada de Aspana y de Fransa nos o malmateran"; finalment, el 1659, el llibre de notes assenta "no e tingut guera cosa, ni tampoch no tenia bous per a lleurà. No sembrí ninguna cosa de blats". Sens dubte, el corol·lari era d'esperar, la venda de joies i de béns mobles a fi de poder assumir el pagament de dots (529 lliures 3 sous i 3 diners s'obtenen el 1651 per casar Teresa Adroer i 119 lliures 7 sous i 6 diners el 1657 de la venda de joies per casar Maria Adroer),⁴⁹⁰ ja que en una minoritat amb tutoria no són possibles ni els empenyoraments ni les vendes.

La minoritat es dóna per acabada amb el casament d'Esperança Adroer amb Joan Frigola d'Esclet (CM: 3/5/1664). El dot pactat és ben significatiu de la situació en què es trobava el patrimoni Adroer: només 400 lliures. El dot més baix d'entre tots els dots rebuts pels hereus Adroer durant el segle.

⁴⁸⁹Arxiu Patrimonial Adroer, Viladasens. Anotacions tretes dels llibres de notes 23, *Quadern de comptes de Benet Adroer*, i 25, *Quadern de comptes de la casa Adroer*.

⁴⁹⁰Arxiu patrimonial Adroer, Viladasens. Llibre 31. *Llibre de dadas y rabudas que jo lo canonge Miquel Gironella faré del que rabré y pagaré com a procurador de Anna Adroer y Morer, viuda, y de Antoni Saguer de Jafra, com a curadors que són de la persona y béns de Esperança Adroer y Moret*, ff. 3-4 i 8r.

L'acabament de la tutoria i de les guerres, però, no suposava acabar amb les problemàtiques familiars. Ara calia recuperar el terreny perdut. La via del plet tot just s'iniciava. Plets amb els Puig de Vilaür, els quals acudien a la cúria a fi de cobrar dots deguts, que comportaren l'encant dels béns de la casa Adroer el 1671, per un valor de 153 lliures i 10 sous.⁴⁹¹ Però, sobretot, plet contra els tutors i contra la casa Moret.

En primer lloc, trobem un procés entre els descendents de Joan Adroer, oncle patern i tutor, i Esperança Adroer, en què es reclama els drets que Joan Adroer tenia en el patrimoni Adroer, 350 lliures "que ell havia guanyades i adquirides ab sa indústria", mentre Esperança Adroer li reclama comptes de l'administració de la minoritat per saber què se n'ha fet dels "bestiars y cabals y també un ramat de moltons que les hores y havia en dit mas Adroer". Davant les pretensions de les dues parts, s'arriba a una concòrdia, el 14 de febrer de 1691, segons la qual Esperança Adroer pagarà 300 lliures a la seva cosina: 150 en el dia del casament amb Pere Garau i de Porcioles, de privilegi militar decorat, domiciliat a Crespià, i 150 lliures al cap d'un any.⁴⁹²

L'altre plet, el més important, és instat el 1677 per Anna Moret i el seu marit en segones núpcies, Joan Arrufat, contra Esperança Adroer, on demanen comptes de l'administració dels béns del patrimoni Moret durant els anys que aquesta va anar a càrrec de Benet Adroer, avi d'Esperança. Hi ha una primera sentència, del 26 d'abril de 1688, en què Esperança Adroer va ser condemnada a donar comptes de l'administració del patrimoni Moret des del dia de la formulació dels capítols matrimonials l'any 1644. Després d'un recurs, hi ha la ratificació de la sentència el 1692. Entre tant, el 1689, Esperança Adroer incoa plet contra la família Moret en reclamació de la llegítima materna. El procés s'allarga, amb la qual cosa les costes del procés augmenten i, finalment, s'arriba a una concòrdia el 24 de setembre de 1739, segons la qual les parts renuncien a les causes i als drets que poguessin tenir en els patrimonis dels altres contendents. Més de seixanta anys de pledejar, amb el que això devia suposar per als patrimonis respectius, per a res!

⁴⁹¹ Arxiu patrimonial Adroer, Viladasens. Llibre 24. *Quadern de comptes de Benet Adroer*.

⁴⁹² Arxiu patrimonial Adroer, Viladasens. Llibre 15. *Llibre d'Actes de la Casa Adroer*.

Taula 30. ELS CENSALS EN EL PATRIMONI ADROER, 1651		
	Creació i encarregament de censals, en lliures	Lluïció de censals, en lliures
1608	150,0	--
1630-1640	1940,5	35,0
1641-1650	1200,0	300,0
1651-1660	700,0	--
1661-1670	--	122,0
1671-1680	--	2153,0
1681-1690	--	420,5
1691-1700	--	160,0
1735	--	600,0
Sense data	--	200,0

Font: Arxiu patrimonial Adroer, Viladasens. Llibre 7: "*Memorial. Compte dels censals que fa la casa Adroer de Viladasens*", ff. 139-140, i "*Memorial dels censals del mas Briolf*", ff. 143-145v.

Els censals en el patrimoni Adroer, taula 30, permeten apreciar els efectes d'aquest període crític. La primera columna recull només els censals encarregats el 1638 arran de la compra del mas Briolf i els censals que feia la casa Adroer abans de la minoritat. La segona columna permet d'apuntar les dificultats del patrimoni per poder lluir aquests censals, ja que no serà fins la dècada dels setanta quan es produirà la recuperació. El cert és, però, que la postració d'heretats i la persistència de la guerra, dificultaven la seva recuperació. Així, per exemple, el mas Briolf s'arrenda al quart a fi de trobar masover el 1677, ja que la casa estava molt destruïda; el 1682, quan es fa balanç de l'administració del mas Briolf, l'hereu anota en el llibre de comptes que "del que ha aprofitat dita casa no me'n he posat cosa a la faltriguera, que tot se és gastat ab las obras se són fetas a dita casa, com consta dels albarans, y se pot veura a la dita casa, [...], al corral, y mols rechs se són fets perquè no se negassen los sembrats".⁴⁹³

⁴⁹³ Arxiu patrimonial Adroer, Viladasens. Llibre 24.

La recuperació del patrimoni Adroer, però, contrastava amb la d'altres, com el Cugulanyes de Viladamat, el qual, en el moment de la compra, el 10 de juliol de 1682, feta als administradors de l'hospital de Girona, presentava un aspecte del tot deteriorat: "és tota descoberta dita casa, sens sostras ni portas, las terras, la major part, ermas",⁴⁹⁴ segons es deixa anotat en el llibre de comptes. La prova més evident de la superació de la crítica etapa per la que havia passat el patrimoni és que Miquel, l'hereu d'Esperança Adroer, va rebre un dot de 1200 lliures de Maria Solers de Parlavà. La mateixa quantitat que va aportar la seva germana Esperança en casar amb Joan Miró àlies Iglésies el 1688. En termes d'entrades i sortides, el pressupost familiar quedava equilibrat, el més important, però, és que els dots duperaven les mil lliures i aquest és un indicador social de primer ordre. La superació de les mil lliures, com a llindar del dot, denota un status important entre els senyors útils i propietaris de masos.

L'ATRACCIÓ PER LA RENDA DE LA TERRA

L'atracció que la renda de la terra ha exercit entre sectors provinents d'oficis artesanals o de la mercaderia ens porta a tractar d'uns altres senyors útils i propietaris de terres que, una vegada consolidada la seva situació, acabaran per fer front comú amb els propietaris pagesos. Tant se val l'origen, durant la segona meitat del segle XVII, sobretot, s'adornaran d'un títol de ciutadà honrat, de Girona o, el més habitual, de Barcelona, que els equipararà en els interessos i els associarà en la defensa de privilegis propis en institucions com la confraria de Sant Jordi. Sobre les raons del canvi en la destinació dels negocis s'ha teoritzat, probablement de manera excessiva, s'ha dit que la terra ofería una major seguretat, una major estabilitat o un major prestigi social en front als negocis del mercat o dels oficis. Probablement pugui arribar a ser cert. Amb tot, una ullada a les rendes d'algunes de les famílies i patrimonis que presentarem, fan difícil separar aquests negocis: on és la separació entre les rendes de la terra obtingudes de l'arrendament al terç dels masos o les rendes obtingudes dels arrendaments de delmes o redelmes? La via del negoci a través dels censals i violaris, al 5 i al 14%, sense que puguem

⁴⁹⁴ *Op. Cit.*, f. 146.

saber què s'amagava darrere dels deutoris, practicada per institucions eclesiàstiques és també una pràctica habitual entre alguns pagesos de mas, aquesta renda usurària aportava suficients ingressos a aquests pagesos-negociants (aquest és el cas, per exemple, dels Fàbrega de Monells).⁴⁹⁵ Com també els aportava bons ingressos el mercadeig amb grans, alguns amb mercaders marsellesos, després de 1659 (serà el cas de Pere Teixidor, per exemple, trajectòria que analitzarem de seguida), altres amb la inversió en ramats d'ovelles o en la compra de llana que era venuda a companyies de mercaders i paraires de Sabadell o a botiguers de teles de Barcelona, com Pau Feu (aquesta era, per exemple l'activitat de Joan Perramon de Ventalló l'any 1663,⁴⁹⁶ activitat que ja desenvolupava el 1651 en companyia, per exemple, de Benet Adroer de Viladasens) o a tants d'altres negocis, complementaris i no tant complementaris de la renda "estrictament" agrària, com pot ser, per exemple la venda de glaç. En el marc de la vegueria de Girona, on ens movem, la renda de la terra havia de ser un bon negoci, sinó, no podem entendre aquest afany per comprar masos i terres per part de ferrers (els Fàbrega de Monells estudiats per Puig Salellas), paraires (com els Teixidor que analitzarem), moliners (com els Riembau de la Crota a la Vall d'Aro) o mercaders (com els Colomer de Besalú durant la primera meitat del XVII i que estudiem en el capítol 7), especialment a partir dels anys trenta del segle XVII. Els quals, alhora, podien acabar essent engolits per aquests mateixos ferrers, paraires, mercaders o pagesos.

⁴⁹⁵ Activitat i trajectòria molt ben analitzada per J. M. PUIG SALELLAS, *De remences a rendistes: els Salellas (1322-1935)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, pàg. 175-178, 205-211, 233-235. Els Salellas també dedicaran diners al negoci dels censals, pàg. 136-139 i entraran en relació amb universitats endeutades. Vegeu el capítol 9, dedicat a la relació jurídica dels censals, que ha de ser un punt de referència en els estudis sobre l'endeutament.

⁴⁹⁶ Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries. II. Fons judicial. Processos. Castelló d'Empúries, 1663-1687. Coneixem el procés de Joan Compte, arrendatari dels drets del General de Castelló d'Empúries, contra Joan Perramon de Ventalló acusat d'haver defraudat al General per no haver posat en manifest unes partides de llana comprades l'estiu de 1663 a Francesc Armada, pagès de Sant Pere Pescador, i a Joan Sastreger, pagès de Ventalló i "*de diferents pagesos de diferents llochs del Empurdà*". Acusació de la qual es defensa Joan Perramon dient que les havia manifestat a les taules de Sant Pere Pescador i d'Empúries.

Els Teixidor: de l'abandonament de la paraïreria a l'acumulació de masos o de la llana a la terra

La primera referència documental⁴⁹⁷ que hem localitzat esmenta Bernat Teixidor com a senyor útil del mas Teixidor del veïnat de Pedrinyà (Crespià) atorgant testament el 1516. La documentació, però, no ens ha permès de conèixer la trajectòria de l'hereu ni de la seva descendència. El 1557 un tal Sebastià Teixidor, paraire de Crespià, contracta matrimoni amb Antònia Riera de Dosquers, la qual aporta un dot de 50 lliures. A partir d'aquest moment en coneixem l'evolució posterior. El seu hereu, Miquel, que serà encara paraire, ostentarà la condició de familiar del Sant Ofici. Les relacions matrimonials, però, no abandonaven el lloc originari: en primeres núpcies es casava, el 1583, amb Anna Olives, hereva de Damià Olives, ferrer de Crespià, descendent del mas Olives de Lladó; en segones núpcies, casava amb Jerònima Sabater d'Espinavessa, hereva del mas Sabater i Costadevall d'Espinavessa. I aquí comença la relació amb la terra quan passa a viure a Espinavessa. Les seves primeres compres de terra seran a carta de gràcia: un hort el 1581 i un olivar el 1594. El 1599, haurà de revendicar els masos Costadevall i Sabater, però també en comprarà el domini directe. La tercera generació, segons que ens és coneguda, comportarà un canvi significatiu en l'ocupació i la trajectòria patrimonial. Encara que Miquel Teixidor mantindrà l'ofici de paraire i el 1608 obtindrà de la Batllia General una llicència per a tenir bassa i escurridor al torrent Marder. Joan Teixidor, l'hereu, contractarà matrimoni amb Marianna Guillemjoan, hereva del mas Guillemjoan de Sant Pere Pescador, el 1606. La contractació del matrimoni era el resultat d'una estratègia reeixida. Els Teixidor s'havien constituït en creditors censalistes del patrimoni Guillemjoan (els havien deixat 800 lliures a censal), administrat per uns tutors que s'havien fet càrrec de la minoritat de la pubilla, atès que no havien pogut pagar les pensions, els Teixidor havien arrendat els terços de l'heretat durant dos anys. Una sortida, la que varen prendre els tutors, va ser la contractació del casament. En una de les clàusules dels capítols

⁴⁹⁷Bona part de les referències d'arxiu, si no es diu el contrari, són del llibre mestre de la família Teixidor confeccionat arran del matrimoni entre Suficiència Teixidor i Martí Carles (1673), ADG. Arxiu de Casa Carles. Lligall en foli 42. Casa Teixidor.

matrimonials Marianna Guillemjoan assegura "en y sobre dits béns seus la dita quantitat de dites vuyt-centas cinquanta lliuras [...] e per ço ne obliga e hypoteca al dit sposat sdevenidor tota la universal heretat y béns seus, los quals tinga hypotecats y obligats lo dit sposat sdevenidor y los seus fins sien íntegrament pagats y satisfets en les dites vuyt-centas cinquanta lliuras".⁴⁹⁸

Després del matrimoni amb la pubilla Guillemjoan, Miquel Teixidor, pare, conserva la condició de paraire i segueix amb residència a Crespià, si bé el 1628, apareix amb el concepte de "negociant" i el 1631 amb el de ciutadà honrat de Barcelona i amb la condició de familiar del Sant Ofici. Joan Teixidor, el fill, ha fixat la residència a Sant Pere Pescador, on el 1624 figura amb el qualificatiu de botiguer. Des de Crespià o des de Sant Pere Pescador, Miquel i Joan Teixidor comencen una etapa compradora de considerables dimensions: 12 masos entre 1621 i 1650 són comprats entre aquests dos personatges.

De l'activitat compradora de la família Teixidor n'hem de destacar la pràctica absència de les parcel·les, fet del tot diferent al que hem vist en les trajectòries compradores dels pagesos. D'altra banda, és encara més significatiu que dels 12 masos comprats, 5 ho siguin per execució de cort i a l'encant públic, prova manifesta de la situació d'endeutament a què havien arribat els respectius patrimonis: aquestes compres queden centrades en el començament de l'activitat compradora. D'aquesta manera són comprats els masos Llach a Sant Pere Pescador (1621), el Garriga de Navata (1628), el Pujol d'Espinavessa (1631), el Vidal de Vilamacolum (1634), el Carbonell de Vilamacolum (1636) i també una vinya "derruïda" a Figueres (1637). És a dir, amb l'excepció del mas Marcó (1635), els masos comprats abans de 1640 ho són a l'encant públic. Després de 1640, encara es compraran 6 masos més, cap d'ells, però, serà a l'encant públic, si bé donaran mostres de clares dificultats dels venedors, com en la compra el 1648 del mas Vaquer de Vilamacolum en runes o la compra a carta de gràcia dels masos Poch i Lliurat de Vilamacolum el 1650.

⁴⁹⁸ADG. Arxiu de Casa Carles. Lligall en foli 4. Capítols matrimonials i inventaris: 9 de setembre de 1606.

Taula 31. ADQUISICIONS DEL PATRIMONI TEIXIDOR, 1563-1650				
ANYS	COMPRES A CARTA DE GRÀCIA	COMPRES DEL DRET DE LLUIR I QUITAR	REVENDES	COMPRES PERPÈTUES
1563-1620	3 actes: 265£	1 acte	Masos Sabater i Costadevall (Espinavessa).	2: 28v. 43£
1621-1625	1 acte: 4v.	1 acte: 5v.		1: 12v. 250£
1626-1630			1 acte: 99£8s6d	Casa, eixida i hort (Besalú) Mas Llach (Sant Pere Pescador): 416£
1631-1635			3:11,75v. 91£16s	Terços mas Pujol (Espinavessa) per 10 anys: 209£. Mas Vidal (Vilamacolum): 1550£. Mas Marcó (Crespià): 80£
1636-1640	1 acte: olivar		3:31v. 466£4s6d	Mas Carbonell (Vilamacolum): 430£. Vinya (Figueres): 50£
1641-1645				Mas Pagès (Vilacolum): 1300£. Mas Paller (Bellcaire): 1200£
1646-1650	Masos Poch i Lliura de Vilamacolum: 1500£.		2: 8v. 1 olivar: 100£	67 Mas Bernat (Sant Pere Pescador): 230£. Mas Vaquer (Vilamacolum): 200£.

Font: ADG. Arxiu de Casa Carles. Lligall en foli 42. Casa Teixidor.

A partir de la dècada dels anys quaranta comencen a apreciar-se canvis en la tendència. El 1641, probablement a la mort de Miquel Teixidor, els masos Costadevall i Sabater a Espinavessa són venuts per 900 lliures, si bé es fa expressa reserva del domini directe, amb la corresponent obligació de pagar terços, lluïsmes i foriscapis i el pagament anual d'un cens de dos sous, i també es fa expressa reserva de l'empriu d'una peça de terra on poder

pasturar el bestiar del mas i el del seu joer.⁴⁹⁹ El casament de Pere Teixidor amb Eufrasina Gros, filla de Joan Gros, notari de la Bisbal, el 1643, denota la situació assolida, i el dot pactat, 3000 lliures, era una quantitat considerable amb la qual haver pogut recuperar el patrimoni, sens dubte, però, les compres per execució de cort, amb el corresponent encarregament de censals, començaven a passar factura.⁵⁰⁰ El 1649 hi ha un altre fet significatiu que denotarà l'aturada patrimonial: una sentència condemnatòria obliga a pagar 353 lliures 6 sous i 2 diners o a deixar lliure el mas Vidal de Vilamacolum. Els anys cinquanta confirmen plenament aquesta inversió en la tendència: el 1656, s'ha de vendre a carta de gràcia el mas Garriga de Navata; però, a partir dels anys seixanta les vendes ja seran a perpetuïtat: el 1663, és el torn del mas Llach de Sant Pere Pescador per només 104 lliures;⁵⁰¹ el 1667, però, la venda és a carta de gràcia dels dos masos del veïnat de Llanera de Crespià per 127 dobles d'or, unes 700 lliures,⁵⁰² el 1668, la venda a carta de gràcia del mas Paller de Belcaire per 600 lliures, per "*tantes com li n'estava devenit*" a Joan Mir, cirurgià de Torroella de Montgrí.⁵⁰³

Els anys cinquanta del sis-cents han marcat la inflexió en la tendència compradora del patrimoni Teixidor. Hi ha una clara coincidència amb la situació del patrimoni Adroer, allà, però, les causes les hem trobat, sobretot, en la minoritat. No sabem que passés el mateix en el patrimoni Teixidor. Pere Teixidor, que ara figura com a "*miles*"⁵⁰⁴ a la documentació, s'ha desentès del patrimoni des de 1652 fins 1660, quan participà, com a capità de cavalls, en diferents campanyes militars, participació que ens és coneguda pels anys

⁴⁹⁹ *Op. Cit.*

⁵⁰⁰ ADG. Arxiu de Casa Carles. Lligall 4: Capítols i inventaris. N.Bassedas, Notaria de Figueres, 27 d'abril de 1643.

⁵⁰¹ AHG. O. Angelet, Notaria de Girona, 1026 (1663): 18 de gener de 1663.

⁵⁰² ADG. Arxiu de Casa Carles. Lligall en foli 42. La referència de la venda la coneixem a partir de la ratificació de la venda feta el 27 d'octubre de 1677.

⁵⁰³ AHG. J. Pagès, Notaria de Castelló, 1398 (1668): 2 de març de 1668.

⁵⁰⁴ En qualitat de membre del braç militar figura proposat com a oïdor militar per la vegueria de Girona en la terna presentada el 31 de març de 1665, *Dietaris de la Generalitat de Catalunya, VII, anys 1656 a 1674*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2002, pàg. 1072 i 1110.

1652 i 1653.⁵⁰⁵ Per diferents actes notariais de 1659, sabem que Pere de Teixidor, donzell, vivia a Lloret,⁵⁰⁶ i que, anteriorment havia estat governador del ducat de Cardona,⁵⁰⁷ el 1664 ho serà del comtat d'Empúries i el 1668, domiciliat a Sant Pere Pescador, el tornarem a trobar com a capità de cavalls. Sigui per aquestes activitats o per l'acumulació dels censals encarregats en la compra dels masos, el creixement espectacular del patrimoni s'ha truncat. Ara, els actes i les anotacions deixades ens refereixen uns senyors útils preocupats per l'administració de les heretats, imposant arrendaments al quart dels fruits a fi de trobar arrendataris, ja que les terres feia temps que havien quedat ermes. En els arrendaments es fa notar l'obligació dels masovers d'arrencar peces de terra, per les quals l'arrendatari podia arribar a quedar lliure de donar parts de fruits durant el primer any.⁵⁰⁸

⁵⁰⁵En començar un nou llibre de notes el 1660, on deixarà anotades referències significatives de l'administració patrimonial, escriu a manera de títol: "*Llibre de dades y rebudes de Pere de Teixidor, comensant als 13 de noembre de 1660 en lo qual dia he tornat en ma casa, de la qual, per causa de las gerres me avia ausentat ab ma família lo dia dels 18 de agost de any 1652*" (ADG. Arxiu de Casa Carles. llibre 3. *Llibre de comptes de don Pere de Teixidor*, 1660). Tornaria a participar en campanyes posteriors, el 1680 figura en diferents documents com a capità de cavalls amb domicili a Sant Pere Pescador (AHG. J.Nató, Not. Girona-2, 894 (1680): 28 de novembre de 1680 i J.Andreu, Not. Girona-7, 404 (1680-82): 14 de novembre de 1680).

⁵⁰⁶AHG. J.Prats, Notaria de Figueres, 406 (1659).

⁵⁰⁷AHG. J.Prats, Notaria de Figueres, 407 (1660): 7 de desembre 1660. Acte en el qual Pere de Teixidor, donzell domiciliat a Figueres, estén procura a Benet Plana, batlle de la sal de Cardona, perquè cobri el salari que se li deu des del primer de gener fins el 6 de novembre. Va ser mal rebut pel comú de Cardona en prendre possessió del càrrec el 1660 "per les moltes vexacions que havia comès quan ocupà el càrrec en el passat", A. GALERA, "Cardona i l'adhesió a la causa austriacista (1600-1705)", *Congrés Internacional. L'aposta catalana a la Guerra de Successió (1705-1707)*, Barcelona, 3-5 de novembre de 2005, II, pàg. 720.

⁵⁰⁸En l'arrendament que fa Maria Comas, vídua de Joan Teixidor, el 1657, del mas Llach de Sant Pere Pescador, les parts de fruits són pactades al quart de grans (AHG. J.Prats, Notaria de Figueres, 403 (1657): 13 de desembre de 1657). El mateix es pacta en l'arrendament, per tres anys, fet el 1659 del mas Vidal de Vilacolum, ja per Pere de Teixidor, on s'especifica que el masover haurà "de arrencar, per tot lo dit temps del present arrendament cent cinquanta vessanas de terra de sembradura si són en dita heretat" (AHG. J.Prats, Notaria de Figueres: 406 (1659): 7 de desembre de 1659). En les clàusules de l'arrendament del mas Llop de Vilamacolum, per quatre anys, fet el 1660, el masover s'obliga a pagar el quart dels fruits durant els tres primers anys, quan té l'obligació d'arrencar totes les terres que es conreïn de l'heretat; el darrer any, quan ja estarà tot arrencat, n'haurà de pagar el terç (AHG. J.Prats, Notaria de Figueres, 407 (1660). El 1660, en l'arrendament de les terres de Sant Pere Pescador, es pacta el pagament del terç de les terres arrencades i el quart per les que seran arrencades durant l'arrendament (AHG. J.Prats, Notaria de Figueres, 407 (1660): 12 de setembre de 1660). Sovint, en tots els arrendaments, Pere de Teixidor proporciona bous o llavor a retornar el primer o segon any de l'arrendament i participa en el pagament de les

Si els anys seixanta són anys de recuperació dels masos i també de vendes, el 1673 es pacta un triple casament que pretenia aturar la sortida de numerari en el pagament de dots. Era una modalitat d'estalvi de dots, tota vegada que Pere de Teixidor, vidu, casava amb Francesca Carles, vídua, i Josep de Teixidor, l'hereu, casava amb Mariàngela Carles, mentre Martí de Carles, hereu, ho feia amb Suficiència Teixidor.⁵⁰⁹ No va ser la solució definitiva, sinó l'inici d'una problemàtica posterior. En primer loc, el 1677 tornem a notar les dificultats del patrimoni Teixidor quan es ratifica la venda a carta de gràcia de dos masos al veïnat Llanera de Crespià venuts a Miquel Traver el 1667. L'estratègia matrimonial, ben calculada, però, començà a fallar per desavinences entre Pere de Teixidor i el seu fill Josep de Teixidor, domiciliat a Castelló d'Empúries, on el 1680 era governador del comtat. Una concòrdia, signada el 1680 entre pare i fill Teixidor, ens informa que les diferències per drets successoris havien portat un plet davant la cúria del veguer de Barcelona, primer, i a l'Audiència després. La solució va consistir en una separació de l'herència, segons la qual Josep de Teixidor havia de rebre l'herència materna, d'Eufrasina Gros, la qual cobraria amb diners al comtat i amb els terços de l'heretat de Sant Pere Pescador resultants de la collita de l'any 1680, mentre renunciava als drets de l'herència paterna.⁵¹⁰ En aplicació de l'acordat en la concòrdia, Pere de Teixidor va vendre l'heretat d'en Pagès de Vilamacolum per a pagar al seu fill Josep de Teixidor, en concepte del dot aportat per la seva mare Eufrasina Gros, 1917 lliures que havien de ser disposades a la taula de canvis de Girona.⁵¹¹ La mort de l'hereu Josep de Teixidor (gener de 1682) i del seu pare Pere Teixidor (abril de 1682) va posar fi a les diferències. El testament de Pere de Teixidor (4/IV/1682) disposa que els hereus han de ser els fills de Josep de Teixidor, l'impúber Ramon i el fill

talles de la universitat. Són anys de recuperació per al patrimoni Teixidor. La manca de bous que palesen els contractes d'arrendament denota la situació dels masovers i els efectes de les guerres.

⁵⁰⁹ADG. Arxiu de Casa Carles. Lligall 4: Capítols i inventaris.

⁵¹⁰ADG. Arxiu de Casa Carles. Lligall 42. Acte privat de concòrdia signat el 24 de maig de 1680 a Barcelona.

⁵¹¹AHG. J.Pagès, Notaria de Castelló, 1424 (1681): 27 de març de 1681. L'heretat, consistent en casa, corral i era i 107 vessanes i 2 cellons, va ser comprada per la Comunitat de Preveres de Sant Genís de Torroella de Montgrí per 3207 lliures i 10 sous.

pòstum, si aquests no ho poden ser, ho serà Suficiència. No sabem què va ser d'aquests dos fills. Només sabem que el patrimoni troncal de la família Teixidor passà a Suficiència i, per successió, al seu fill Martí Carles i Teixidor, futur hereu de la casa Carles.

Suficiència de Teixidor i Carles, però, va haver de fer front a un altre procés, aquest cop instat el 1687 a la Reial Audiència pels creditors censalistes contra ella, com a successora en els béns de Pere de Teixidor.⁵¹² En defensa de les seves posicions, Suficiència Teixidor argumenta que el seu pare "havia la major part [s'està referint a la hisenda] consumida en servey del rey catòlich, nostre senyor" i especifica que pagà una partida de 50 homes el 1652 per anar a "reduhir a diferents vilas en lo Enpordà", fet que va repetir el 1653. El patrimoni, en el moment del plet, havia quedat reduït a cinc heretats a Vilamacolum i una a Sant Pere Pescador. Per aturar l'execució fiscal, el 1694, s'arriba a una concòrdia per la qual les heretats s'arrenden al més donant per poder pagar pensions i lluir censals, de manera que el primer any es pagaven totes les pensions i l'any següent es lluien censals a sort de rodolí. Amb aquesta mesura els creditors censalistes acordaven de condonar un terç dels endarreriatges, quantitat amb la qual calculaven els efectes de les guerres. Tot i amb això, el capital censal acumulat pujava a 4470 lliures i el deute de les pensions endarrerides era de 1102,6 lliures.⁵¹³ No era suficient per aturar els efectes. El 12 de juny de 1696, Suficiència Teixidor venia per 8000 lliures les cinc heretats de Vilamacolum per satisfer els deutes amb els seus acreedors. El comprador era Francesc Benages, botiguer de draps i teles de Girona.⁵¹⁴ El patrimoni passava a capital urbà.

⁵¹²ADG. Arxiu de Casa Carles. Llibre 78. Còpies autèntiques d'escriptures de Martí de Carles, 1693.

⁵¹³*Op. Cit.*

⁵¹⁴AHG. J.Silvestre, Notaria de Girona-, 1060 (1696): 12 de juny de 1696.

L'atracció de la renda de la terra en la conjuntura de 1640: la família Ginesta. La terra, una mercaderia més

La trajectòria de la família i el patrimoni Ginesta⁵¹⁵ la circumscriuim a la curta etapa de 1630 a 1700, etapa en la qual es produeix una transformació important en les activitats dels membres principals de la família que passen de ser botiguers de teles a la Bisbal (1631) a mercaders de Girona (1651), pas que es dona en una generació.

De la Bisbal estant, Miquel Ginesta es va interessar per la renda de la terra: el 1631 va comprar a carta de gràcia el mas Negre de Corçà per 900 lliures a Esperança Negre, la qual ja havia hagut de vendre algunes peces del mas per estar fortament carregat de censals. La definitiva compra del mas encara va trigar. El 1643 trobem la compra del dret de lluir i quitar per 60 lliures. Sens dubte, la quantitat era molt poc elevada, i acabades les guerres, els hereus d'Esperança Negre reclamen per considerar que era una quantitat massa mòdica. Finalment, el 1666, les parts arriben a una concòrdia segons la qual Baltasar Ginesta, que en l'acte figura com a mercader de Girona, en qualitat d'hereu de Miquel Ginesta, s'encarrega dos censals de 45 lliures i dues lliures de pensió anual i, a més a més, s'encarrega tots els censals sobre el mas Negre que puguen a 300 lliures de capital. Més important que la compra d'aquest mas és el fet que, el 1640, Marianna Ginesta va comprar una casa al Mercadal de Girona on "y comensaran de habitar en lo maig de 1640" convertint-se en la "casa pairal de Ginesta".⁵¹⁶ Tot i mantenir cases i botigues a la Bisbal (el 1670 encara arrenden la casa, i les botigues són arrendades entre 1670 i 1681 i entre 1682 i 1703), l'anada a Girona suposa un canvi important en els negocis: la renda de la terra anirà prenent cos en el conjunt de la renda de la família Ginesta. Anar a Girona era un primer pas cap a la

⁵¹⁵BPP. *Llibre de títols, actes y rebudas que se han de mirar antes de pagar a diferents, com consta en los plechs del abecedari, papers volants, rendas y senssals que se cobran per discurs del any y los noms dels actes de cada propietat per si que estan notats per totes las lletras y ab un dels sinch calaxos y lo que resulta de las propietats, mals, farmansas y senssals quitats, desendència de Ginesta són calendats en los folios números del abecedari. Fet dit llibre per Ioseph Ginesta, ciutadà honrat de Girona. Any 1686. Cota topogràfica 92-V, registre 48.196.*

⁵¹⁶*Op. Cit.*, f. 27.

notorietat, el pas següent era l'obtenció del privilegi de ciutadà honrat i l'entrada en els càrrecs de govern de la ciutat. En aquesta nova etapa, Marianna Ginesta desenvolupa un paper de primer ordre. En la conjuntura de 1640 compra a carta de gràcia, primer, els masos Bassó i Salelles a Muscaroles, veïnat de Cassà de la Selva (1643-44), i, més endavant, també a carta de gràcia el mas Creixell de Llagostera (1649),⁵¹⁷ del qual entra en la seva possessió el 1650 quan ferma acte de la venda.

L'hereu Baltasar Ginesta, mercader de Girona, casa amb Francesca Llaudes, filla de Miquel Llaudes, ciutadà honrat de Besalú, el 1651.⁵¹⁸ La núvia aportava, segons l'estipulat en els capítols matrimonials, "tota aquella casa y horta circuhida de paret que té y posseheix cerca lo hospital y fora y prop los murs de la present ciutat, dita la horta de Ferrer de las monedas" i també fa cessió al seu esposat esdevenidor de 1500 lliures de dèbits que el seu pare havia pagat "de la universal heretat y béns que foren de la quòndam pubilla Verat, a la qual dita Francisca ha succehit". Entre els béns de la universal heretat de Francesca Llaudes i Verat hi havia la carnisseria de l'anyell i ovella de la ciutat de Girona, la qual es mantindrà dins el patrimoni fins que el 1688 sigui venuda a la ciutat per 1400 lliures. Les relacions matrimonials els emparentaven ja amb l'èlite gironina. El mateix farà Margarida, vídua de Miquel Ginesta, la qual havia casat en segones núpcies amb Jeroni Perpinyà i Vinyabella, doctor en drets de la Bisbal: la via del dret era una altra forma d'ascens social.

Les adquisicions no s'aturen el 1651. És cert que haurem d'esperar a 1667 per tornar a trobar una compra d'envergadura: la meitat del delme i el batlliu de sac de Sant Julià de Corçà per 4434 lliures i 8 sous a Joan Cellers, doctor a la Reial Audiència;⁵¹⁹ el 1669 s'arrodoneix l'heretat de Moltilivi que s'arrendarà al terç i el 1680 Josep Ginesta compra terra i un molí a Corçà.

⁵¹⁷AHG. F.Boria, Notaria de Llagostera, 382 (1649-1651): 27 de febrer de 1649.

⁵¹⁸AHG. P.Rosselló, Notaria de Girona-8, 480 (1651): 3 de desembre de 1651.

⁵¹⁹AHG. O.Angelet, Notaria de Girona-1, 1667 (1030): 5 de maig de 1667. L'acte va ser fet a Barcelona. Després de l'acte hi ha la crida feta a Corçà el 27 de juny de 1667 on es notifica l'acte de la compra. En el *Llibre de títols, actes y rebudas...* s'assenta el pagament del

Fins ara ens hem fixat en el patrimoni. Aturem-nos ara a analitzar la procedència de la renda de Baltasar Ginesta, el qual figura amb el qualificatiu de mercader.

a) De l'exercici de la mercaderia, sense haver fet un buidatge dels protocols notariaus, coneixem la participació en la companyia formada amb Francesc Delàs "sobre la botiga de draps y telas que dit Francesch Delàs ha tinguda parada en lo cap de vall de la volta de la plassa de las cols de la present ciutat", entre maig de 1661 i agost de 1663 que va acabar en una concòrdia amb divisió de la companyia amb la firma d'un debitori de 677 lliures a favor de Baltasar Ginesta, quantitat que resultava del capital que tenia en la botiga i pels avanços fets. La companyia no es limitava a la botiga, sinó que també es dedicava a l'arrendament de delmes, com el de Cadaqués, fet per quatre anys el 1661 per una companyia formada per Baltasar Ginesta, Francesc Delàs, Narcís Camps, mercader, Antoni Marquès, mercader de Cadaqués, i Joan Carreras, ciutadà honrat de Barcelona, en el qual Baltasar Ginesta hi tenia una dotzena part. Per la seva participació en l'arrendament del delme rep 52 lliures 6 sous i 6 diners i 21 lliures 17 sous i 1 diner pels interessos i pensions dels quatre anys.⁵²⁰

b) Els arrendaments de masos al terç. Aquesta és la pràctica més habitual en la que coincideixen senyors útils de masos, mercaders i títols. El contracte d'arrendament a masoveria havia quedat establert en les seves clàusules i, en allò més habitual, el masover s'obligava al terç sense que hi hagués participació del propietari. D'aquesta manera s'arrendaven els masos del patrimoni.

El 1662 s'arrenden 26 vessanes a Montilivi, en el que serà la futura torre de Montilivi després de la construcció de la casa el 1670, al terç de tot gra d'aresta i cànem.⁵²¹ Entre 1679 i 1710, el terç de la torre de Montilivi donava

foriscapi a la Batllia General de Catalunya per valor de 534 lliures i 12 sous, és a dir, el 12,06% del preu, ff. 121-122.

⁵²⁰AHG. O.Angelet, Notaria de Girona-1, 1028 (1665): 6 d'agost de 1665.

⁵²¹AHG. O.Angelet, Notaria de Girona-1, 1025 (1661-1662): 19 de febrer de 1662. Entre 1671 i 1679 el masover serà Josep Esteve de Palau i de 1680 a 1710 hi entrarà Antic Pujades.

de "tots grans" una mitjana anual de 24,12 quarteres. El mas Negre de Corçà, del qual també es rebia el terç "de tots grans" donava, de mitjana entre 1678 i 1710, 49,06 quarteres anuals. El mas Bassó de Muscaroles a Cassà de la Selva, comprat a carta de gràcia el 1663, és arrendat, el 1664, als propietaris del mas, els quals queden obligats al pagament del terç de tot gra d'aresta, amb la salvetat de les terres que han de ser arreballades, tal com passa en el patrimoni Teixidor, que són franques el primer any i després n'han de pagar dues setenes parts.⁵²² La situació dels Bassó devia ser molt crítica, ja que el 28 d'octubre de 1664 van haver de vendre dues vessanes del mas a Baltasar Ginesta per 70 lliures, de les quals 60 se les reté Ginesta per pagues de talles als jurats de Cassà. Quan la venda esdevé perpètua, Baltasar Ginesta arrenda el mas al masover de Montilivi, que d'aquesta manera entrava en un mas de majors dimensions, al qual se li mantenen els mateixos pactes, si bé en les clàusules no apareix el comiat per deixar ermar el mas.⁵²³

Les darreres incorporacions s'arrenden tant bon punt han estat comprades. El molí i l'horta de Corçà són arrendades entre 1680 i 1710.

També s'arrenden altres peces de terra a Girona: com l'horta situada davant l'església del Mercadal, una vessana al rec Monar i una vessana dins el fort de Sant Francesc.

c) La carnisseria d'ovella de Girona. Era un monopoli⁵²⁴ que tenia el preu taxat per la ciutat i que s'arrendava anualment, el 1667 per 200 lliures,⁵²⁵ el

⁵²²El contracte d'arrendament inclou la clàusula que "sempre y quant dits pare y fill Bassons no amenaren las terras de dit mas bé y degudament y no sembraren aquellas de las serments necessàries en tal cas vos puga tràurer de dita casa y mas", AHG. O.Angelet, Notaria de Girona 1, 1027 (1664): 14 de maig de 1664. Amb anterioritat al contracte d'arrendament, el mateix dia, Baltasar Ginesta reconeix a Joan Horta i Bassó i al seu fill el pagament de 254 lliures i 14 sous per dos censals. La compra del mas Bassó és un altre exemple d'endeutament del venedor que, en aquest cas, queda com a masover del mas.

⁵²³AHG. O.Angelet, Notaria de Girona 1, 1030 (1667): 29 de gener de 1667. En cas de deixar de sembrar una vessana, el masover haurà de pagar una quartera de blat.

⁵²⁴El 26 de desembre 1666 Baltasar Ginesta presentarà un requeriment contra els jurats de Girona per haver fet erigir dues carnisseries, fet que atemptava contra els seus interessos (AHCG. Manual d'Acords 269 (1666): ff. 193v-195v). Això desembocarà en plets que obligaran Francesca Ginesta a vendre-la a la ciutat de Girona, la qual li fa un censal anual.

⁵²⁵"De temps immemorial, es diu en una demanda contra la ingerència permesa per la ciutat de Girona de tallar carn en diferents llocs a menor preu de l'estipulat, han observat y

1679 a 450 lliures l'any i el 1680 a 400. A més de l'arrendament del tall de la carn d'ovella i de moltó, s'obtenien altres rendes: les pells d'ovella eren arrendades per un any a blanquers de Girona el 1663 a raó de 2 sous i 4 diners la peça de Pasqua a Sant Miquel de setembre i a 4 sous i 8 diners de Sant Miquel a Carnestoltes,⁵²⁶ l'any següent eren arrendades a un preu més alt a albadivers de Girona a raó de 2 sous i 9 diners de Pasqua a Sant Miquel i de 5 sous i 6 diners a partir de Sant Miquel,⁵²⁷ també s'arrendava, en aquest cas el 1663 es fa per tres anys, els caps "y demás manuderias" a raó de 16 diners per cap d'anyell i 11 diners per cap d'ovella, l'arrendatari tenia l'obligació de transportar la carn de l'escorxador fins al pes i d'allí fins la taula de la carnisseria.⁵²⁸

d) El préstec de diners (taula 32). Sense arribar a quantitats espectaculars, com les practicades pels Fàbrega de Monells,⁵²⁹ era una pràctica habitual.

Durant la primera meitat del segle XVII el saldo entre els diners deixats a censal i els que ha de pagar és positiu, en canvi, durant la segona meitat del segle el patrimoni esdevé deutor. El saldo de la segona meitat del segle XVII reflecteix l'activitat compradora del patrimoni, ja que en adquirir terres i masos s'encarrega censals.

e) La meitat del delme de Corçà. De fet es tracta de 5/12 de delme que, entre 1678 i 1710 és percebut directament per la família Ginesta. En el *Llibre de títols, actes y rebudes ...* s'ha anotat globalment el nombre de quarteres de gra percebudes, que dona una mitjana de 71,88 quarteres per any i 8,15 lliures anuals de censos en diner. Sens dubte era el principal component de la renda de la terra.

acostumat de tallar las carns de las ovelas y anyells, ço és, del anyell al preu que lo comú de esta ciutat ha destinat y constituït pagar per la carn de moltó y lo de ovella al ters menos del preu que constitueix la ciutat en la carn de moltó", AHG. O.Angelet, Notaria de Girona-1, 1030 (1667): 30 de març de 1667; l'arrendament el 8 d'abril de 1667.

⁵²⁶AHG. O.Angelet, Notaria de Girona 1, 1026 (1663): 26 d'emaig de 1663.

⁵²⁷AHG. O.Angelet, Notaria de Girona 1, 1027 (1664): 27 de maig de 1664.

⁵²⁸AHG. O.Angelet, Notarai de Girona-1, 1026 (1663): 13 de febrer de 1663.

⁵²⁹J.M. PUIG SALELLAS, *De remences a rendistes ...*, pàg. 136-139, 175-178, 205-211.

Taula 32. CREACIONS I LLUÏCIONS DE CENSALS EN EL PATRIMONI GINESTA, EN LLIURES				
Període	Creació. Creditor	Creació. Deutor	Lluïció. Creditor	Lluïció. Deutor
Fins 1629	3: 191	3: 155	---	200
1630-1639	2: 225	---	---	---
1640-1649	2: 2100 1 violari: 40	2: 160	---	---
1650-1659	5: 380	1: 2910	---	---
1660-1669	7: 740	9: 1643 1 debitori: 406 dobles	2: 170	11: 4781
1670-1679	2: 80	2: 420 1 debitori: 534	5: 1235	4: 750
1680-1689	4: 298 1 debitori: 82	5: 1160	1: 50	2: 350
1690-1699	2: 150	2: 260	3: 280	2: 400
1700-1709	3: 244	1: 100	2: 160 1 debitori: 64	---

Font: BPP. *Llibre de títols, actes y rebudas ... Fet dit llibre per Ioseph Ginesta, ciutadà honrat de Girona. Any 1686.*

Quantificar la renda anual del patrimoni és un exercici impossible per les dades de què disposem. Ara bé, els terços percebuts de la torre de Montilivi, el mas Negre de Corçà i la part del delme de Corçà ens donen, de mitjana, 145,06 quarteres de "grans" anuals. Si tenim present que els preus del blat entre 1678 i 1710 es paguen de l'ordre de 70,33 sous la quartera, de mitjana, i l'ordi queda a la meitat, mentre la civada puja una mica més, en conjunt la renda bruta anual que deixaven els terços dels dos masos i el delme de Corçà no devia ser inferior a les 500 lliures. I encara hauríem de considerar el mas Bassó de Muscaroles del que no disposem de dades. És una bona prova de l'atracció que exercia la renda de la terra per aquests mercaders.

Les rendes de Baltasar Ginesta varen permetre situar la seva descendència entre l'èlite gironina. L'hereu Josep Ginesta, casat amb Magdalena Metge de Torroella de Montgrí, el germà de la qual era ciutadà honrat de Barcelona, assumirà els càrrecs més importants que podia obtenir un ciutadà gironí. El cursus honorum és ben significatiu: batlle de Girona (1683), insaculat a les bosses de la Diputació del General en la seva condició de ciutadà honrat de Girona, jutge de taula de la ciutat (1689 i 1698), oïdor de comptes (1692,

1695, 1699 i 1703), clavari (1693-1694), administrador de la taula (1694), administrador de l'Hospital de Girona (1694, 1695 i 1696), jurat (1698, 1701, 1707, 1710), lloctinent de mostassà (1699), mostassà (1702) i síndic a la cort general de 1705. Els germans seran col·locats entre senyors útils (Marianna casarà amb Gaspar Xiberta de Cassà de la Selva i Baltasar, doctor en drets, domiciliat a la Bisbal, ho farà amb Maria Geli de Llavià, senyora del mas Franc de Peratallada), notaris (Narcisa casarà amb Joan Silvestre, notari de Girona) i dos faran carrera eclesiàstica, convenientment dotats (Anton, capellà beneficiat a la Bisbal obtindrà el benefici de Sant Francesc i Sant Antoni de Peratallada, el patronat del qual corresponia al mas Franc de Peratallada, que, a la seva mort, serà gaudit pel seu germà Miquel, canonge a Vilabertran).

ALGUNES OBSERVACIONS A LES TRAJECTÒRIES MOSTRADES I A D'ALTRES DE CONEGUDES. CONCLUSIÓ

En el cas dels senyors útils i propietaris de masos les adquisicions de terres es fan, majoritàriament, parcel·la a parcel·la, a fi d'arrodonir, en molts casos, l'explotació base i ampliar, per compra de parcel·les limítrofes, l'explotació. Es tracta, en la seva majoria, de compres efectuades a pagesos de la mateixa localitat. El mercat de terres de Caldes i Llagostera és eminentment un mercat pagès. L'exemple dels Bohigas de Banyeres, per altra banda, és ben clar. En els actes de compra trobem signes evidents d'endeutament que han abocat als venedors a vendre: primer ho han volgut aturar amb la creació de censals, no ha estat suficient i han acabat venent, alguns primer a carta de gràcia, però en poc temps es pot haver convertit en una venda perpètua. De fet, es tracta de vendes forçades.⁵³⁰ Per diferents motivacions: per crisis

⁵³⁰Vid. G.LEVI, *La herencia...*, pàg.109. G.BÉAUR, "Le marché foncier éclaté. Les modes de transmission du patrimoine sous l'Ancien Régime", *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 1 (1991), pàg. 195-197 on parla d'un mercat dominat per les vendes forçades i introdueix l'equivalent a la venda a carta de gràcia: "vente a rémeré" o "vente à pacte de rachat". La dinàmica a la Catalunya del segle XVIII ha estat plantejada per LI.FERRER, "Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès al Bages (s. XVIII)", *Estudis d'Història Agrària*, 4 (1983), pàg.101-128, i *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, pàg. 483-566; E.TELLO, "La utilització del censal a la Segarra del set-cents: crèdit rural i explotació usurària", *Recerques*, 18 (1986), pàg. 47-71 i *Cervera i la Segarra al segle XVIII*, Lleida, Pagès editors, 1995, capítols III i I. Un balanç espanyol a E.TELLO, "El papel del crédito rural

derivades del cicle de vida (minoritats de les quals no n'escapen ni els pagesos benestants, en el cas del patrimoni Adroer entre 1651-1660 ha estat clar, com abans ho havia estat pel patrimoni Moret, com també és present en el patrimoni Puig i Padrola entre 1666-1690),⁵³¹ per problemes derivats d'un seguit de males collites (significatives són les compres dels Bohigas a començament del segle XVII) o per fets derivats de la fiscalitat de guerra (la presència dels exèrcits és constant durant bona part del segle XVII). En els tres patrimonis pagesos examinats, el creixement patrimonial ha vingut, sobretot, per la compra de masos.

En els casos examinats, la família i el cicle de vida acaben per condicionar la trajectòria familiar: en el patrimoni Bohigas, la compra del mas Mates i el casament van en la mateixa direcció; en el patrimoni Iglésies, així com la relació matrimonial amb els Gifre de Camallera els havia comportat la incorporació del mas Avinyó de Sant Pere Pescador, la manca de descendència abocarà a la bifurcació patrimonial; en el patrimoni Adroer, el casament pactat amb la casa Moret el 1642, en trobar-se el segon en una situació d'administració amb minoritat, que havia de suposar la unificació dels dos patrimonis més importants del lloc, va portar al plet entre mare i filla on els objectius patrimonials, de la casa, van passar per sobre dels materno-filials; en el cas del matrimoni Teixidor-Guillemjoan: el casament va precedir de l'endeutament del patrimoni Guillemjoan envers la família Teixidor. De tot plegat el que n'hem de deduir és que amb només l'anàlisi del mercat de la terra no n'hi ha prou per entendre les dinàmiques patrimonials.

Per acabar, volem plantejar una periodització de la formació dels patrimonis agraris a la vegueria de Girona. Tot i els condicionaments particulars de cada família i de cada patrimoni, a la vista de la venda de masos de Caldes i Llagostera i de les trajectòries conegudes sembla possible d'establir tres etapes:

en la agricultura del Antiguo Régimen: desarrollo y crisis de las modalidades crediticias (1600-1850)", *Noticiario de Historia Agraria*, 7 (1994), pàg. 9-37.

⁵³¹ P.GIFRE, "Una aportació a la prehistòria dels hisendats gironins: la família i el patrimoni Puig (segles XVII i XVIII)", *Estudis sobre el Baix Empordà*, 9 (1990), pàg. 207.

1/ fins 1640, etapa marcada per la consolidació d'una propietat pagesa,⁵³² en la qual els masos forts haurien pogut incorporar noves terres amb les quals ampliar els masos aprofitant les dificultats generals (1560-1580, 1600-1610, 1620-1630). Els compradors, en general, sortirien de les mateixes comunitats pageses. Hi ha excepcions, com les compres a l'encant efectuades per la família Teixidor durant el període 1621-1640. El fenomen seria comparable al segle XVI anterior a les guerres de religió del Llenguadoc estudiat per Le Roy Ladurie,⁵³³ on constata la presència manifesta de la pagesia benestant que acumula terres. No és comparable, però, la magnitud del mas llenguadocià (de 140 hectàrees) amb el gironí i català. Interessa remarcar, però, la similitud dels processos, no les magnituds dels patrimonis.

2/ Entre 1640 i 1660/70,⁵³⁴ hi hauria una aturada en el procés anterior, amb una crisi generalitzada, marcada en bona mesura per causes derivades del cicle familiar (patrimonis Adroer i Moret de Viladasens, però també el Puig i Padrola)⁵³⁵, però també de la fiscalitat de guerra o d'altres causes que no coneixem (patrimoni Heras d'Adri: sense compres de terra entre 1630 i 1670, tot i no haver de pagar dots,⁵³⁶ o el patrimoni Ros de les Olives: sense compres entre 1651 i 1675), que comportaria una atonia generalitzada en les compres de terres per part dels senyors útils que no concorreran en les subhastes per execució de cort i, per contra, carregament de censals (Puig Padrola) o canvi en l'actitud creditora: de censalistes passen a ser censataris (patrimoni Iglésies de Valveralla), aquesta situació és aprofitada per capital

⁵³²Vid. E. SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*, Barcelona, Crítica, 1988, pàg. 319-322, 325 i 328, on constata l'ampliació del mas.

⁵³³ E. LE ROY LADURIE, *Les paysans de Languedoc*, París, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1966 (reimpressió de 1985), pàg. 255-256.

⁵³⁴Aquesta aturada també ha estat apuntada pel Vallès per J.DANTÍ, "Granollers i comarca als segles XVI i XVII: Evolució demogràfica i econòmica", *Revista Catalana de Geografia*, 18 (1982), pàg. 217-220.

⁵³⁵P.GIFRE, "Una aportació a la prehistòria dels hisendats gironins: la família i el patrimoni Puig (segles XVII i XVIII)", ..., pàg. 198 i 207.

⁵³⁶*Biografia o explicació del arbre geneològich de la descendència de casa Heras de Adri, desde lo any 1350 hasta 1850 compost per Miquel Heras de Puig*, Girona, 1857, pàg. 35.

procedent de l'àmbit urbà⁵³⁷ o d'activitats no pageses per comprar terres i masos (el tombant de 1640 és clar en el patrimoni Ginesta, anterior era la situació del patrimoni Teixidor).

3/ A partir de 1670 i fins 1700-05, assistim a la recuperació d'alguns patrimonis pagesos amb compres de masos d'altres pagesos (Adroer, 1682; Bohigas, 1678; Ros de les Olives, 1693; Salellas, 1701), alguns dels quals però poden entrar en una espiral disgregadora imparable, sobretot si s'havien carregat de censals en adquirir terres i masos durant el període anterior (la situació del patrimoni Teixidor és exemplar al respecte). En aquests anys, alguns dels nous compradors han esdevingut definitivament senyors útils i propietaris.⁵³⁸ S'ha consolidat una nova propietat. En general, durant aquest període la situació derivada de la càrrega fiscal i militar, la incidència de la qual encara no s'ha pogut quantificar, però tot sembla indicar que s'ha mantingut i pot fins i tot haver augmentat. És cert, però, que la fiscalitat de guerra no és l'única causa, ni tampoc potser la primera responsable de la crisi d'alguns patrimonis.⁵³⁹ D'exemples n'hem donat prou. Ara en podrem veure alguns altres.

⁵³⁷ En el cas de Cornellà de Llobregat es produiria entre 1650-1665 quan el capital barceloní compraria un bon nombre de masos. J. i J.FERNANDEZ TRABAL, *Un aspecte desconegut de la crisi agrària del segle XVII: la pèrdua de la propietat pagesa. Cornellà de Llobregat 1580-1665*, treball inèdit, el coneixement del qual dec a Eva Serra. E.SERRA, *Op. Cit.*, pàg. 327-328, 339-340 i 371-372, ha remarcat el paper jugat per la fiscalitat de guerra en aquests anys.

⁵³⁸ Per al Llenguadoc, Le Roy Ladurie parla d'una etapa d'estancament de la renda en el període 1660-1700/1730 que porta com a conseqüència el naufragi de la petita propietat i l'apropiació per part dels més grossos i del capital de procedència urbana, E. LE ROY LADURIE, *Op. cit.*, pàg. 571-581.

⁵³⁹ E. LE ROY LADURIE, *Op. cit.*, pàg. 603.

CAPÍTOL 7

ASCENS I EXTINCIÓ DEL PATRIMONI COLOMER, S. XVII-XVIII. UN ESTUDI DE CAS

Plantegem ara, a partir d'un cas concret, l'actuació conjunta de les dues modalitats d'accés a la terra que fins ara hem considerat. Hem escollit l'estudi d'un cas, amb el que això suposa de dificultat de discernir sempre el que és una situació única de la que pot ser generalitzable, però l'hem preferit pel que suposa de plasmació d'una realitat.⁵⁴⁰ No pretenem la generalització, sinó la il·lustració, d'aquí que hàgim escollit un cas extrem on s'apreciaran les estratègies relacionades amb el mercat de terres i on també podrem comprovar les relacionades amb estratègies familiars i matrimonials. El qualifiquem de cas extrem perquè s'allunya totalment del que és el pagès senyor útil i propietari de mas (o de masos, ja que el patrimoni Colomer passarà de la desena de masos), i s'acosta plenament als sectors de la noblesa, la darrera generació en serà considerada, però manté allò que els identifica: el viure de la renda provinent dels seus masos, uns masos que seran cedits, com era habitual entre els senyors útils, en règim de masoveria al terç. A mitjan segle XVIII, moment màxim de formació, aquest patrimoni seria, sens dubte, dels més importants de la vegueria de Girona. Avancem, també, que el resultat final serà l'extinció de la família i la fundació, amb el patrimoni acumulat durant tres generacions, d'una entitat benèfica, la casa de Misericòrdia de Girona, acte darrer d'aquesta genealogia que tindrà per finalitat perpetuar la memòria del nom després de la seva extinció biològica.

⁵⁴⁰ En línia amb el que proposa Pierre Vilar quan escriu sobre la necessitat de combinar els estudis microanalítics i els estudis d'abast general sobre les estructures de funcionament d'una societat: "Combinar l'observació de les microestructures amb l'anàlisi de les estructures globals és, doncs, un mètode fecund. No obstant, s'ha de recordar sempre que un cas no pot ser representatiu d'un tipus d'estructura amb una validesa àmplia. Però mentre els "talls", les "corbes", els mapes i les taules donen només informació sobre les estructures "parcials", una micro-observació ben portada pot, al contrari, constituir un testimoni sobre el mecanisme essencial que caracteritza una estructura global", *Iniciación al vocabulario dels anàlisis històric*, Barcelona, Crítica, 1980, pàg. 76.

IDENTIFICACIÓ DE LA FAMÍLIA I DEL PATRIMONI COLOMER

En tractar-se d'una documentació que no ha estat conservada per la família originària, sinó per la institució que en va rebre el patrimoni, les dades reculades les hem hagut d'espigolar aquí i allà, raó per la qual no disposem de la continuïtat necessària que hauríem volgut entre les generacions, sobretot pel segle XVI, fet que impedeix la confecció de la genealogia.⁵⁴¹

Les primeres referències a la família Colomer les situem amb certa continuïtat a Besalú en el segle XVI, durant la primera meitat del segle. La primera dada segura fa referència als nupcials entre Rafael Colomer, ferrer de Besalú, i Anna Ramis, la qual li aporta un dot de 40 lliures el 1507. En la mateixa data, Rafael Colomer és fet hereu per la seva mare. Un altre Rafael Colomer, fill de l'anterior, també ferrer de Besalú, contractarà casament el 1533 amb Joana, la qual li aportarà un dot de 52 lliures i 10 sous. Un altre Rafael succeirà el seu pare, pel qual serà heretat el 1555, i casarà amb Júlia Anfós, filla d'un pare de Besalú. Aquest mateix Rafael seguirà l'ofici familiar, i tot i que en el moment de casar-se s'intitularà treballador, en actes successius, efectuats en companyia del seu pare, també serà considerat ferrer de Besalú. Les primeres referències relacionen els Colomer, doncs, amb l'ofici de ferrer i amb continuïtat a la vila de Besalú.

A partir d'aquest moment, sense establir-ne la continuïtat, ni assegurar-ne la filiació, ens apareixen en la documentació uns altres Colomer de Besalú. Un Gaspar Colomer i Antoni Cassà compren el mas Casadevall de Pidra a Besalú a Llorenç Rafel, paraire, per 30 lliures, el 1533 (aquest mas, al cap de

⁵⁴¹ Utilitzem la documentació procedent de dos arxius, complementada sempre que ha estat possible per la que procedeix dels protocols notarials de l'AHG. Per les dades més endarrerides hem utilitzat els fons de l'Arxiu Cruïlles-Peratallada dipositat quan el varem consultar i catalogar a Aiguablava; citarem sempre pel número de pergami segons el catàleg. En l'actualitat es troba a l'ANC. Per les dates més recents: AHG. Reial Hospici. De fet la casa de Misericòrdia. En concret: 832: *Repertori y cohordinatió de notas dels Actes de cada una de las Heretats y sas terras de Dn. Ignasi de Colomer y de Cruïlles, ab relació als fòleos y lletas que-s troban en un llibre antich de notas confusas y sens algun ordre dels actes de dita hisienda. Lo qual llibre fou format en diferents temps per los quòndams srs. Joan Colomer y per Dn. Joan de Colomer i Dr. Gerònim Colomer, germans, y fills de aquell, y per Dn. Joan de Colomer y de Cruïlles, fill de dit Dn. Joan de Colomer ...*; 822: *Llibre de notas contenint las diadas, mesos y anys en poder del notari dels actes fahents per la sra. Casilda Colomer y Bofill*; i els quaderns: *Mas Costa de Crespià y mas Riera de Caixàs i Sobre lo origen de algunas heretats del Hospici*.

més d'un segle, retornarà als Colomer: no sabem quina va ser la trajectòria, ni quins van ser els seus propietaris). Coetani dels diferents Rafael Colomer, ferrers. Un Miquel Colomer, notari, el trobem en diferents actes relatius al mas Vinyals de Lligordà: el 1586 paga 120 lliures per la construcció d'un terraplé i 10 lliures, a compte de les 108 lliures i 3 sous, promeses a un serrador per la construcció d'un corral. No tenim la certesa de com, però el mas Vinyals és donat a Joan Colomer, el 1612 pel seu oncle Miquel Colomer, canonge de Besalú, que al seu torn l'havia rebut de Pere Vinyals. A partir d'aquest moment, Joan Colomer és el protagonista que podem seguir amb una certa continuïtat. Qualificat en la documentació de mercader de Besalú, el trobem en diferents actes d'adquisicions de terres i cases a Besalú i l'entorn:

-El 1615 compra el dret de lluir i quitar sobre una peça d'oliveres de 5 vessanes a sobre Racolta per 20 lliures. I també d'un altre olivar. També compra a carta de gràcia dues peces de terra, una amb oliveres, i l'altra campa, a la Gordiola de Besalú per 100 lliures. I encara a carta de gràcia compra una casa a Besalú, al costat de la seva, per 240 lliures.

-El 1617 sabem que va rebre del seu oncle, ara prevere de Besalú, la totalitat dels drets sobre el mas Vinyals de Lligordà. I el mateix any, crea al seu oncle prevere de Besalú un censal de 200 lliures.

-El 1619 compra a carta de gràcia un altre olivar, també sobre Racolta per 126 lliures i l'any següent compra el dret de lluir i quitar. S'encarrega un censal de 100 lliures que no serà lluit fins 1651.

-El 1622 compra també a carta de gràcia un altre olivar de 3 vessanes a Lligordà. El mateix any revendica una peça d'oliveres pertanyent al mas Vinyals.

-El 1627 compra a carta de gràcia un camp de 4 vessanes al camí ral de les Boades per 110 lliures.

-El 1628 compra el dret de lluir i quitar d'un olivar, dit l'olivar d'en Garsias a les Boades per 10 lliures. El 1634 revendica l'olivar per 154 lliures.

-El 1629 compra a carta de gràcia l'olivar de Güell i el 1631 el dret de lluir i quitar.

-El 1631 compra una casa, dita la casa del Trull, per 170 lliures.

La situació semblava haver acabat quan el 1634 ven a carta de gràcia els masos Ornós, Carreras i Palau al veïnat de Pidra de Besalú a Esteve Duran, pagès de Juïnyà, per 400 lliures. No sabem com aquests masos havien passat a formar part del patrimoni Colomer. De tota manera semblava una situació previsible, després de les compres de parcel·les, havia acabat per haver de vendre masos. El 1636 compra una casa al carrer de les Grasses de Besalú per 133 lliures, no ens especifica suficientment la ubicació, però amb el temps, aquesta o una altra casa situada al mateix carrer, serà la casa principal de la família Colomer a Besalú. A partir d'aquí, les compres, en la difícil conjuntura bèl·lica i fiscal que començava, seran sobretot de masos.⁵⁴²

Fins aquí, doncs, una situació ben habitual. Uns orígens en el treball del ferro, almenys una branca, amb entroncaments amb paraires, però allò que marca el tombant és aquest familiar prevere de Besalú i aquest notari. Aquí ja trobem un salt qualitatiu. I més encara quan entrem en la següent generació, la de Joan Colomer, mercader de Besalú, que començarà per comprar parcel·les de terra, en especial plantades d'olivera, un conreu en expansió en aquells moments de final del segle XVI i primers anys del segle XVII, sens dubte, però, el salt endavant, allò que converteix a Joan Colomer, mercader de Besalú, en un veritable propietari de terres és la seva entrada en el mercat de masos: entre 1637 i 1652 intervé en la compra de drets sobre quatre masos (dues compres a carta de gràcia, les quals esdevingueren perpètuas amb la compra del dret de lluir i quitar; una compra perpètua, aprofitant una execució de cort, i una compra no reeixida: la compra del dret de lluir i quitar dels masos Casadellà i Torrent de Buscarós, juntament amb el mas Querdessà, el 1648, no va prosperar perquè els seus propietaris van procedir a revendicar-lo l'any següent). La seva muller Rafela compra a carta de gràcia el mas Quera de Beuda i el molí fariner el 1654, que esdevindrà una compra

⁵⁴² Les referències a tots aquests actes procedeixen de l'arxiu Cruïlles. Com que els pergamins han estat classificats cronològicament, els actes poden ser localitzats amb facilitat.

perpètua el 1663, ja en la següent generació. Ja hem vist en el capítol anterior que els moments crítics són aprofitats pels que disposen de capital o de crèdit per comprar, ja que en la totalitat d'aquestes compres els venedors manifesten la problemàtica derivada de l'endeutament i el comprador haurà de carregar-se dels censals que pesaven sobre els masos.

A partir d'aquest Joan Colomer, mercader, notem l'important canvi en la generació dels seus fills: Jeroni Colomer i Joan Colomer. Sovint, en la documentació el nom Colomer apareix precedit pel de, signe de notorietat. Tots dos apareixen com a doctors en quiscun dret, sense que en la documentació disposem d'indícis de la universitat per la qual els van obtenir. Fixem-nos en una primera dada significativa, els seus respectius matrimonis, ja que ambdós es casaren dues vegades, fet que permet veure les seves relacions i les oportunes aliances familiars que es podien establir, però també les raons que es podien tenir en contractar segones núpcies.

Jeroni Colomer, doctor en drets: de casar amb una pubilla hereva de ciutadà honrat a un segon casament que l'entronca amb la noblesa

Jeroni Colomer, doctor en drets, domiciliat a la ciutat de Girona, casà en primeres núpcies amb Margarida Pasqual, vídua de Francesc Dalmau de Vilobí, filla de Joan Pau Pasqual, ciutadà honrat de Barcelona, i d'Àngela Burgués, el 1664.

La situació del patrimoni Pasqual de Vilobí, constituït per quatre masos i un molí,⁵⁴³ durant els primers anys de la segona meitat del segle XVII es veia perjudicada per la mort de l'hereu, Joan Pau Pasqual, i la tutoria dels seus fills. No tenim dades de la tutoria. La situació encara es complica més quan el jove hereu, Pere Joan, mor essent menor d'edat, per tant sense deixar descendència. Pere Joan, però, farà testament el 19 d'octubre de 1657 i disposarà, com sempre, que l'herència passi als seus futurs fills, en cas de no tenir-ne estableix que s'apliqui la successió disposada "del dit quòndam Joan

⁵⁴³ Que de terços obtenia, durant el període 1666-1671, una mitjana de 187 quarteres de blat anual, distribuïdes d'aquesta manera: 1666: 200,75; 1667: 199,25; 1668: 193,00; 1669: 163,50; 1670: 182,45; 1671: 184,50.

Pau Pasqual, mon pare, ab lo últim testament que Salvi Garrofa y Pasqual, ciutedà honrat de Barcelona, quòndam, mon avi, tenint facultat testamentària del dit mon pare de elegir y nomenar, féu i firmà [...], volent que los vincles, gravàmens y conditions allí repetits sien en tot y per tot observats, axí que lo qui serà hereter en tot temps del dit mon pare, sie també hereter meu”. És a dir, Joan Pau Pasqual havia disposat, davant la minoritat dels seus fills, un heretament fiduciari, figura jurídica segons la qual s’atribueix a un tercer el nomenament d’hereu, a fi que sigui nomenat el més idoni.⁵⁴⁴ L’herència de la casa Pasqual l’havia decidit, doncs, Salvi Garrofa en testament atorgat el 3 de març de 1656. I què havia disposat? Doncs allò que era previsible. Que l’ordre de la primogenitura passava per Pere Joan Pasqual, faltant aquest passava a Mariàngela i després a Margarida. Però establia una condició singular: en cas de ser hereves les noies, disposa que s’haguessin de preferir “les donselles a las que-s trobaran casades, ab expressa declaratió que en cas se trobassen les de un mateix grau y línea totes col·locades en matrimoni lo die de la successió, preferescan las mayors en edat y se observe entre ells orde de primogenitura, axí que si al temps de la successió dita Mariàngela serà col·locada en matrimoni, vull que succehesca primer la dita Margarida, que és mayor en edat”.⁵⁴⁵ Aquesta clàusula mereix un aclariment. La preferència per les donzelles s’explica perquè d’aquesta manera la família podia buscar el millor partit per la pubilla, un partit que no era altra que el d’un fadrister, que assegurés la perpetuació del patrimoni Pasqual. La situació, però, no va ser aquesta i l’ordre successori seguit va correspondre a la filla gran.

És en aquest marc quan hem de situar el casament de Jeroni Colomer i Margarida Pasqual, la qual, essent en la línia successòria la filla gran era la futura hereva del patrimoni Pasqual de Vilobí i de fet actuarà en qualitat d’hereva.

⁵⁴⁴ Sobre aquesta figura jurídica, R. M. ROCA i SASTRE, “L’heretament fiduciari al Pallars Sobirà”, *Conferències sobre varietats comarcals del Dret Civil catal, Barcelona, Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya*, 1934, pàg. 102-103, 122-124, per la definició i els fonaments.

⁵⁴⁵ Les disposicions dels dos testaments a P.Rosselló, Not. Girona-8, 579 (1r. Testaments 1649-1662), ff. 82v-84r, i 102r-103v.

En casar-se el 1664 amb la pubilla Pasqual, Jeroni Colomer va ser dotat amb 250 lliures i el mas Romeu, el mas Costa i la casa anomenada la cabanya del mas Costa a Juinyà, vegueria de Besalú. El seu germà Joan, hereu, ja que el pare era mort, feia reserva expressa de poder recuperar els masos si pagava 750 lliures. Per la seva part, Margarida Pasqual, pubilla, aconsellada pels seus oncles canonges de la seu, els dos germans Burgués,⁵⁴⁶ aportava en dot l'heretat Pasqual a Vilobí, el molí fariner de Vilobí, el mas Riera de Salitja, un censal de 1097 lliures 14 sous i 4 diners de capital i 1097 sous i 6 diners de pensió anual que feien els hereus del mas Pixarrelles de la Cellera, un altre censal de 70 lliures de capital que feien els Coll de Pujarnol i un violari de 5 lliures de pensió anual i 35 lliures de capital que li feia Amer Domènech, pagès de Perles (Vilafreser) i un tal Salamia de Borgonyà. I encara diferents diners deixats pel seu pare o avi en forma de lletres de canvi: 300 lliures a Miquel Vilar, corredor d'orella de Girona, 100 lliures a G. Masdeu, ciutadà honrat de Barcelona, 200 lletres a Andreu Alba, 100 lliures a Miquel Oliva, corredor d'orella de Girona, 200 lliures a Jaume Narcís Alba, mercader de Girona. Margarida Pasqual feia reserva expressa del mas Bosc de Vilobí, exclusivament per ella mateixa.

Era un casament amb pubilla i en conseqüència “per cumplir a la disposició que ordenà lo magnífich Joan Pau Pasqual, quòndam, pare de dita senyora Margarida, ab son últim testament, és pactat que dit senyor doctor Gerònim hage de ajustar a son cognom de Colomer lo de Pasqual y en todas scripturas, tant públicas y privadas, hage de cognominar-se Colomer y

⁵⁴⁶ Sobre la família Burgués d'Estanyol, AHCG. IV. Llig. 1. *Llibre d'albarans de Ponç Burgués, pagès d'Estanyol* (1556), que és molt més del que el títol pot semblar. Hi ha, per exemple, el *cursus honorum* dels Burgués en el Sant Ofici, referències als títols de ciutadà honrat i de cavaller, així com els títols acadèmics de Jaume i Narcís Burgués, escrit pel canonge Narcís de Burgués, amb referències fins 1701. Aquest Narcís de Burgués devia ser el pare d'Àngela Burgués, ja que en els capítols de Maria Colomer i Burgués s'hi referirà com el “seu avi” i encara en el testament de Joan Colomer, aquest es referix a Narcís de Burgués, canonge, com a pare d'Àngela Burgués.

Pasqual".⁵⁴⁷ Tal com quedà disposat en els capítols matrimonials, Jeroni Colomer, va prendre d'immediat inventari dels béns.⁵⁴⁸

Valia la pena estendre's en el dot perquè permet situar clarament Jeroni Colomer, però sobretot, la importància que tenia el patrimoni Colomer, ja que a més de contractar un bon casament, casament amb pubilla, establia relacions amb famílies ben situades: els pagesos ciutadans honrat Pasqual de Vilobí i els Burgués a la seu de Girona. Un bon casament, però, com que la pubilla morirà sense deixar descendència, comportarà raons i problemes.

Disposem de diferents esborranys de testament de Margarida Pasqual, de 1668 i de 1684, però el definitiu no el farà fins el 1685, en el qual a més de nomenar els marmessors habituals en els actes de la família, els seus oncles, els germans Jaume i Narcís Burgués, doctors en drets i canonges de la seu de Girona, hi haurà també el seu cosí germà, Narcís Burgués, també doctor en drets, la seva germana Mariàngela, el marit Jeroni Colomer i el seu cunyat, Joan de Colomer, doctor a l'Audiència – el món del Dret hi era molt ben representat. Estableix que Jeroni Colomer rebi "tot lo ple e íntegro usdefruyt de tota ma universal heretat y béns, y especialment de tots los masos y heretats que tinch y posehesch en lo terme y parròchia de Vilobí", i acaba per establir la línia successòria a favor dels fills naixedors i, no tenint-ne, fa hereu el seu marit Jeroni Colomer.⁵⁴⁹ No hi haurà descendència del matrimoni, però l'herència no arribarà a Jeroni Colomer, sinó que a la mort de Margarida Pasqual el 1701, disposem de codicils d'aquest any (de 20 de novembre de 1701),⁵⁵⁰ hi haurà un llarg litigi amb les germanes, o successors de les

⁵⁴⁷ AHG. Reial Hospici. 804. Capítols matrimonials, F. Dedeu, notari de Girona, 19 de març de 1664.

⁵⁴⁸ AHG. Reial Hospici. 804. Inventari dels béns, P. Rosselló, notari de Girona, 19 de març de 1664.

⁵⁴⁹ AHG. Reial Hospici. 1515. Testament de 18 de febrer de 1685 al notari de Girona S. Regordera.

⁵⁵⁰ On no fa canvis espectaculars, simplement estableix llegats a criats, i ordena que sigui sepultada "en los claustros de la seu y en la sepultura del quòndam canonge Bartomeu Burgués, ahont també està enterrat Pere Joan Pasqual, quòndam, mon germà, volent ésser-me feta en la conformitat fou feta lo de dit mon germà" (AHG. Reial Hospici. 804. Codicils, F. Puig, notari de Girona, 20 de novembre de 1701).

germanes, que reivindicaran, davant l'Audiència, els drets successoris al patrimoni Pasqual de Vilobí.

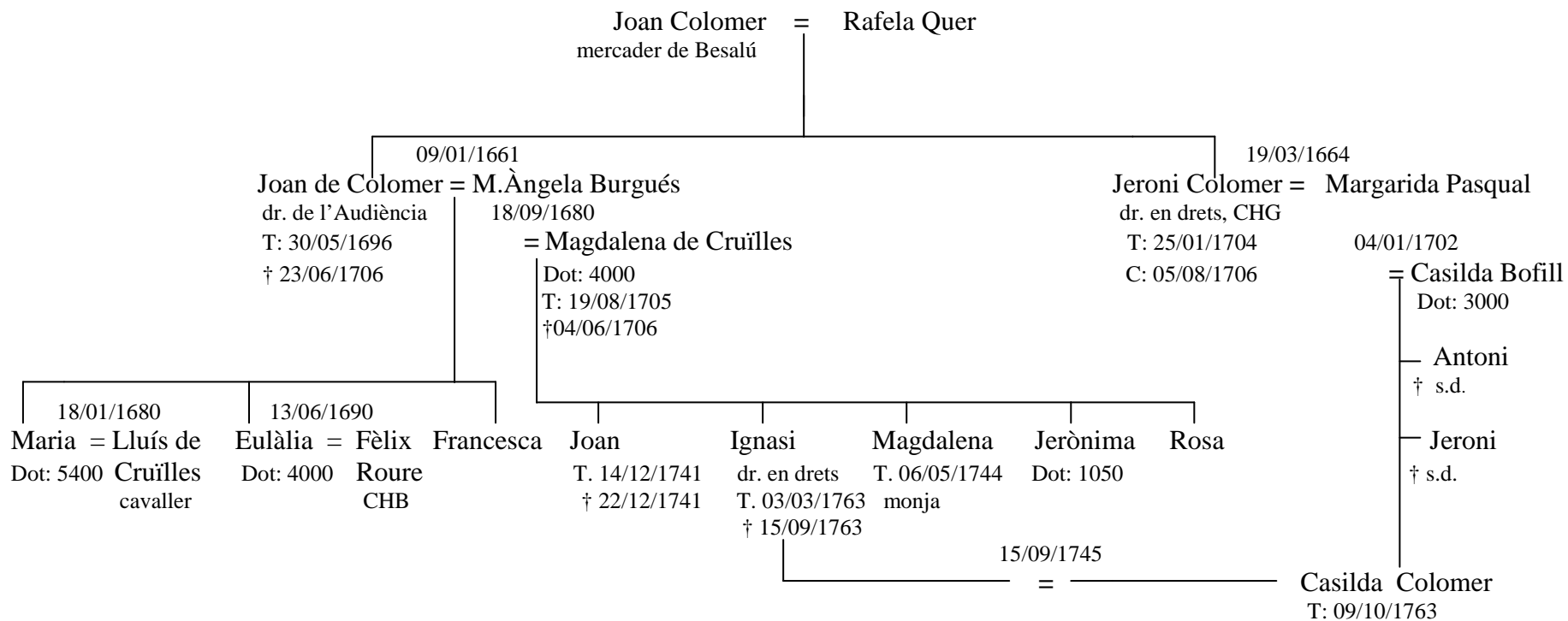
Des de 1664, que Jeroni Colomer va prendre inventari dels béns, tal com era preceptiu, va anotar amb cura les seves actuacions al davant del patrimoni que administrava. No totes les que hauríem volgut, ja que, per exemple, els terços de les heretats només van ser anotats sistemàticament entre 1666 i 1671. Era una manera d'assegurar els pagaments efectuats sobre el patrimoni, tot esperant una descendència que no va arribar. A la mort de Margarida Pasqual, el 21 de novembre de 1701, Jeroni Colomer pren possessió dels diferents masos que integraven el patrimoni. Però ben aviat començaren els conflictes per l'herència.

En primer lloc, Maria Pasqual, muller de Jaume Tió de Franciac, prosseguirà plet a l'Audiència reclamant que era la "secundo gènita" i que era ella a qui li corresponia la successió en els béns del seu pare. S'arribà a una concòrdia el 14 de desembre de 1702, per la qual Jeroni Colomer "cedeix y dexa" a Jaume Pasqual i Tió la possessió dels masos Pasqual, Bosc, Geronès i el molí fariner, així com els terços collits aquell any, en compensació Jeroni Colomer rep 2.600 lliures per definició de drets, però fa reserva expressa del dret de "demanar tots y qualsevols crèdits" sobre el patrimoni Pasqual.

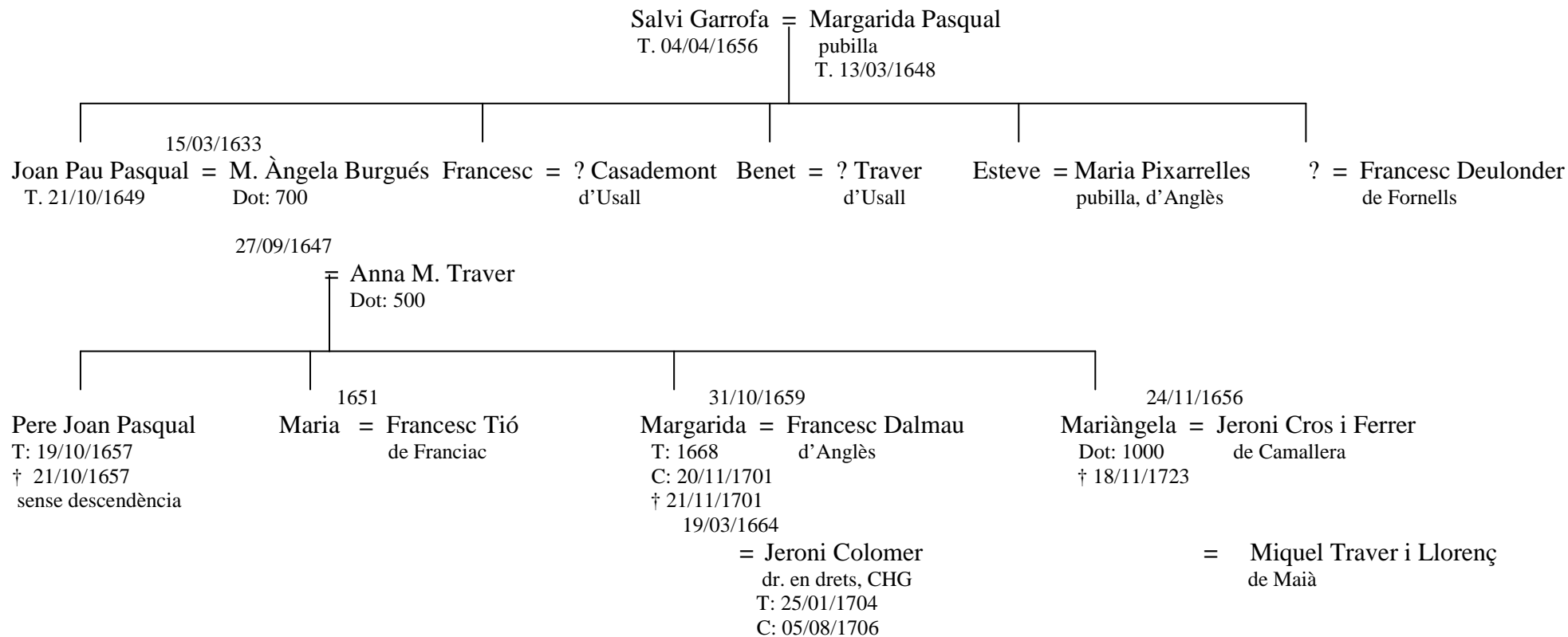
Quedava un altre contenciós obert, en aquest cas amb Mariàngela Pasqual Llorens i Traver, començat el 1702, que reclamava, com a hereva fideïcomissària del seu avi Salvi Garrofa i Pasqual el censal de 1097 lliures 14 sous i quatre diners, que hem vist que estava en l'origen de la compra del mas Pixarrelles. La causa va durar anys. El 1745 hi haurà sentència a l'Audiència per la qual es donava la raó a la part de Traver. Hi hagué suplicació i finalment tot acabà en una concòrdia entre les parts, el mateix any 1745, per la qual els hereus de Jeroni Colomer eren obligats a pagar 3700 lliures.⁵⁵¹ Vet aquí com acabaren les expectatives dipositades en un casament amb pubilla.

⁵⁵¹ AHG. J.Andreu, Not. Girona-7, 470 (1745), ff. 264-271.

GENEALOGIA DE LA FAMÍLIA COLOMER

GENEALOGIA DE LA FAMÍLIA PASQUAL DE VILOBÍ

Al cap de poc de la mort de Mariàngela Pasqual, el 4 de gener de 1702, Jeroni Colomer contractà matrimoni amb Casilda de Bofill i Desvalls. En els capítols matrimonials, el doctor en drets Jeroni Colomer encara hi afegeix el cognom Pasqual, però més important encara, ciutadà honrat de Girona, amb domicili a la mateixa ciutat, i casava amb Casilda Bofill, filla del cavaller Narcís de Bofill i de Jacinta Desvalls, domiciliats a Girona. La “noblesa” dels Bofill procedia del comerç i de la mercaderia. Casilda aportava un dot de 3000 lliures, de les quals en paga mil en el moment de contractar el matrimoni i les restants al cap d’un any de la seva celebració. Per la seva part, Jeroni Colomer li feia reserva expressa de 400 lliures mantenint-se vídua i, el que ara interessa, les assegurava sobre els fruits del mas Joan de Sarrià i del mas Batlle de Montcal, “propis de ell”.⁵⁵²

O sigui que durant el matrimoni amb Margarida Pasqual ha tingut la capacitat suficient per poder comprar masos: la separació de béns, però sobretot l’increment patrimonial, ha fet que Jeroni Colomer pogués amb tanta celeritat tornar a contractar matrimoni. D’aquest matrimoni hi hagué descendència, Casilda Colomer i Bofill. El 1704, quan la seva muller Casilda esperava la que seria la seva única filla i hereva, Jeroni Colomer atorga testament davant notari on nomena marmessors testamentaris les persones del seu germà Joan, dos canonges de la seu de Girona: Miquel Viader i Sist Veray, Joan de Cruïlles i de Rajadell, Narcís Burgués, donzell i doctor en drets de Girona, i la seva muller Casilda Colomer, i exclou expressament de qualsevol ingerència en l’administració patrimonial Narcís de Bofill, cavaller, el seu sogre.⁵⁵³ Estableix la successió en els seus béns: en primer lloc el fill que ha de néixer, i després els seus nebots, fills del seu germà Joan de Colomer, que vol que es mantinguin en tota la seva integritat, tot un seguit de disposicions que recullen clarament la filosofia patrimonial:

⁵⁵² AHG. R. Vila, Not. Girona-3, 718 (1702): 4 de gener de 1702.

⁵⁵³ “[...] Altrament, ab expressa declaració que ni com ha tudor y curador, ni altrament per via directe ni indirecte puga entrevenir en governar ni administrar mos béns lo Dr. Narcís de Bofill, cavaller, mon sogre”, AHG. J. Andreu, Not. Girona-7, 451 (Testaments 1681-1712), ff. 149r i v.

“vull que ma universal heretat y béns conserve íntegrament fins al últim y del un al altre, sens que ells ni ningú d’ells, ni llurs descendens pugan véndrer, empenyar, ni alienar cosa de mos béns, perquè com tinch dit és ma voluntat se conserve íntegrament; encara que algú de dits mos hereus arribàs a edat de fer testament no vull que aquell pugua disposar a favor de estranys, sinó a favor de sos fills y descendens y, si no-n tenia, que vinga ma heretat, axí y de la manera ho tinch jo disposat, del un al altre, y declaro també que ningú sie en ordes sagrats, ni sie religiós, pugua succehir en ma universal heretat y béns, antes bé ab lo present los ne excloch y també vull y man que si acàs lo vingle ve tenir lloch a favor de qualsevol fill o filla de dit don Juan de Colomer, mon germà, per mi sobre cridats, que aquell haje de estar y habitar en la present ciutat y en la mia casa principal, antes bé, fent lo contrari lo excloch y privo de succehir en dita ma hazienda y en tal cas la ving a succehir y vull que vaje al següent que vindrà cridat y succehirà en dita ma universal heretat y béns”.⁵⁵⁴

Prohibicions i disposicions ben habituals en la majoria de testaments de propietaris de terres i de masos. La clàusula recull, en l’essencial, el que era corrent en els testaments gironins de l’època. Encara atorgarà codicils el 1706, on simplement disposarà que la seva muller actui d’usufructuària en els seus béns.

Joan de Colomer, l’hereu, doctor a l’Audiència, cavaller i noble

Joan de Colomer també era doctor en drets, però a diferència del seu germà, aquest va exercir directament el dret i arribà a ser doctor de l’Audiència. Joan de Colomer és oïdor a la sala del canceller des de 1672, on fa tota la seva carrera, el 1691 és nomenat advocat fiscal patrimonial. Tot i que “ser oïdor és una via fàctica d’accés” dins la carrera judicial, la seva carrera va quedar estancada.⁵⁵⁵ El 1701, encara era a la mateixa sala.⁵⁵⁶ Per raó del seu càrrec tenia el domicili fixat a Barcelona.

⁵⁵⁴ *Ibidem*, ff. 148v-149r.

⁵⁵⁵ Vid. M.A. MARTÍNEZ, *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006, pàg. 122, 136, 141, 144, 147, 153-154, 158-159 i 280. S’equivoca aquest autor quan estableix l’ascendència familiar de

Joan de Colomer, l'hereu, casà amb Maria Àngela Burgués, de família de ciutadans honorats d'Estanyol. Ja hem situat els Burgués a la seu de Girona, on tingueren trajectòries destacades. Malauradament no disposem d'informació d'aquests capítols matrimonials, ni tampoc del testament d'aquesta, ja que va morir sense fer-ne. Sabem que va tenir tres filles: Maria, Eulàlia i Francesca. Sí que en disposem del seu segon matrimoni, que el 1680 l'entronca amb els Cruïlles, senyors del castell de Peratallada. Aquest segon matrimoni va ser contractat amb Magdalena de Cruïlles en un casament doble, ja que també es varen aparellar Maria, la filla gran del doctor Colomer, i Lluís de Cruïlles i de Rajadell, cavaller, i hereu del patrimoni Cruïlles. Parem-nos una mica en aquest casament doble, perquè suposa una estratègia diferent a la seguida en el primer matrimoni i també a la del seu germà. Definitivament interessa ascendir socialment, d'aquí l'entroncament amb els Cruïlles, però per la seva part, Joan de Colomer no es conforma en veure que el patrimoni Colomer ha entroncat amb els Cruïlles, ell mateix voldrà assegurar la seva descendència masculina, d'aquí el casament amb una dona més jove que ell. D'entrada, si ens fixem en els dots pagats per les dues famílies trobem una primera diferència a favor dels Cruïlles: Maria de Colomer aporta un dot de 5400 lliures, mentre Magdalena de Cruïlles, només de 4000 lliures. En aquest cas, el casament doble no suposa cap estalvi de dots pel patrimoni Colomer, les 1400 lliures de diferència, però, ben bé van ser compensades per l'entroncament amb noblesa de vella nissaga; d'altra banda, quedà fixat en els capítols que si Joan de Colomer no tenia descendència masculina de la seva unió amb Magdalena, l'hereva seria la seva filla Maria. D'aquesta manera els Cruïlles deixaven la porta oberta a una

Joan Colomer, ja que fa als Pasqual de Vilobí barcelonins, així com els Burgués d'Estanyol, pàg. 159.

⁵⁵⁶ El 1701 formava part de la sala primera presidida pel canceller M.J. de Taverner, juntament amb P. d'Amigant, C. De Potau, F. De Rius i Bruniquer i D. d'Aguirre. Malauradament, l'autor d'on extreiem la notícia, dona breus referències a les trajectòries d'altres ministres de l'Audiència, però no fa cap esment a la de Joan de Colomer, vid. F. DURAN i CANYAMERES, "Catalunya sota el govern dels reis absoluts de la casa de Borbó", *Revista Jurídica de Catalunya*, XXXX, (1934), pàg. 197. De Quinson, general de Lluís XIV, dirà de la filiació de Joan de Colomer: "és indolent, encara que no és maliciós. S'envolta d'austriacistes i això fa pensar que és d'aquest partit", citat a J. ALBAREDA, *Els catalans i Felip V. De la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Barcelona, Vicens Vives, 1993, pàg. 147.

possibilitat. La biologia havia de fer la resta.⁵⁵⁷ L'ascens social, lligat a l'exercici a l'Audiència i la seva relació amb la noblesa facilitarà definitivament la consecució de títols nobiliaris: el 1680 serà cavaller, el 1700, noble.⁵⁵⁸ Una cosa i l'altra facilitaven l'ascens social.

Fixem-nos ara en les descendències de Joan de Colomer i de Jeroni. De les seves actuacions davant dels patrimonis respectius en parlarem més endavant. Del primer matrimoni de Joan de Colomer, ja hem vist el matrimoni de Maria amb Lluís de Cruïlles, la segona filla casà, al cap de deu anys, el 1690, amb Fèlix Roure, ciutadà honrat de Blanes, i l'altra filla, Francesca, era soltera en el moment que el seu pare va atorgar testament el 1696. Del segon matrimoni, tingué dos fills i tres filles: Joan, l'hereu, que morí sense descendència, Ignasi, que serà finalment l'hereu, Magdalena, Jerònima,⁵⁵⁹ religiosa al convent del Mercadal de Girona i que serà abadessa entre 1748 i 1762, i Rosa.

En el moment d'atorgar les seves darreres voluntats, Joan de Colomer va nomenar marmessors testamentaris representants de les seves dues mullers: per la banda dels Cruïlles van ser cridats la seva muller, Magdalena de Cruïlles, la seva filla Maria, casada amb Lluís de Cruïlles, el mateix Lluís de Cruïlles, el seu germà Jeroni, la muller d'aquest, Margarida Pasqual, Anton de Cruïlles, cunyat, Narcís de Burgués, canonge de la seu Girona, també el germà d'aquest i canonge, Jaume, i per últim Fèlix Roure. Era un veritable consell de família. Després de les oportunes disposicions de misses, dues mil, i aniversaris, passa a disposar la seva herència. D'entrada nomena usufructuària la seva muller i després estableix la prelació dels hereus: primer Joan, després Ignasi, que són els fills mascles, després Maria, Francesca, filles de la primera muller, no hi figura Eulàlia perquè ja era morta; Magdalena, Jerònima, Rosa i encara Maria Antònia, neta, filla d'Eulàlia i de Fèlix Roure.

⁵⁵⁷ AHG. Reial Hospici. 801. Els capítols van ser efectuats el 18 de gener de 1680, a P. Rosselló, notari de Girona.

⁵⁵⁸ M.A. MARTÍNEZ, *Op. cit.*, pàg. 144.

⁵⁵⁹ Jerònima va rebre un dot de 1050 lliures per entrar en religió, segons l'àpoca signada per l'abadessa del Mercadal de Girona el 9 de gener de 1701. AHG. Reial Hospici. 801.

Tots els que podien tenir dret a l'herència tenien la representació corresponent en els marmessors. El més important, per la transcendència que tindrà després, imposa vincle real i perpetu.⁵⁶⁰ Des del punt de vista del dret, la successió quedava ben lligada. Ja veurem, però, la transcendència que tindrà aquest fideïcomís.

Els dos patrimonis Colomer, 1726 i 1741

Parem-nos un moment a analitzar el patrimoni acumulat per les dues branques. En morir el 1726, Jeroni de Colomer disposava de casa a la plaça del Vi de Girona, amb la cotxeria al costat, i una altra casa a les voltes dels Esparters, i onze masos: el mas Joan a Sarrià, el mas Batlle, el Colomer o Casanova i la rajoleria a Montcal, el mas Palau de Vilobí, el mas Pixarrelles a Anglès, els masos Romeu, Cassà, Font i la casa o mas Costa, amb la cabanya del mas Costa a Juinyà, el mas Cadevall d'Ausinyà, el mas Costa de Crespià, el mas Riera de Queixàs i encara tres camps a Besalú i tres olivars a Lligordà.⁵⁶¹ Sens dubte, un patrimoni important.

L'inventari dels béns de Joan de Colomer, efectuat l'1 de juliol de 1706, només ens informa dels béns mobles, així com del parament de la casa i de la llibreria dipositada en les cases de lloguer que tenia a Barcelona, al carrer de la Boqueria. Res no diu, dels seus béns immobles,⁵⁶² els quals surten reflectits en l'inventari del seu fill i hereu, Joan Colomer. En morir, el 22 de desembre de 1741, Joan Colomer, que era l'hereu disposat pel seu pare, deixava un patrimoni també de consideració, aquest menys repartit i situat entorn de Besalú, que, de fet, era el patrimoni del seu pare. Allà hi havia l'heretat de Besalú, amb la casa al carrer de les Grasses, amb una altra casa al mateix carrer "quasi dirruhida", i encara dos solars, un amb la casa

⁵⁶⁰ Arxiu Cruïlles. Testament de Joan de Colomer, atorgat davant A. Navarro, notari de Barcelona, 30 de maig de 1697. Vid. també M.A. MARTÍNEZ, *Op. cit.*, pàg. 122.

⁵⁶¹ AHG. A.Andreu, Not. Girona-7, 456 (1726), ff. 53r-64v.

⁵⁶² L'única referència és aquesta: "Ítem, las heretats, béns y fruits que dit quòndam senyor don Joan de Colomer tania y possehia en Besalú y altres parts del bisbat de Gerona, que per no saber certament dit don Joan de Colomer y Cruylles quals són y en què consistiesen no'ls designa en lo present inventari, dels quals ne farà inventari a part en saber-ho". O mai es va fer o no s'ha conservat. AHG. Reial Hospici. 801. Inventari a A.Navarro, notari de Barcelona, l'1 de juliol de 1706.

“enterament dirruhida” i set masos més: la casa i el mas Casadevall de Pidra (Besalú), el mas Vinyals de Lligordà, el mas i el molí de la Quera a Beuda, el mas Casadevall de Buscarós (Serinyà), la casa i les terres de les Planetes a Serinyà i el mas Querdessà i el mas Malloles a Esponellà.⁵⁶³ Val la pena aturar-se en la situació d’aquest patrimoni, ja que el notari sovint utilitza els qualificatius de “vell”, “espatllat”, “dolent”. Tant si es refereix a béns mobles, encara hi havia els béns del pare Joan de Colomer a Barcelona, tot “molt vell y usat”, “vell y dolent”, com immobles: la casa principal a Besalú era “molt espatllada de portas, finestras, sostres y teulada”, i la majoria de les cases dels masos portaven l’afegit: “la casa del qual mas és molt dolenta y per conservar-se necessita de moltes obras” o “la qual casa està molt espatllada y necessita moltes obras”. La imatge que trasllueix el document és la d’un patrimoni en plena decadència, fins deixadesa, ja que molts masovers encara tenien les collites de l’any i alguns de l’any anterior en els seus graners i a les seves piques; però, per contra, Joan Colomer disposava de quantitats importants de diner al comptat, o en deixes, fins a 3640 lliures 9 sous i 1 diner, de les 677 lliures 9 sous i 11 diners “tenia recondidas dins una caixeta sota lo llit ahon ell dormia y morí”, i encara 6087 lliures 1 sous i 10 diners dipositats a la teca de Girona, el 3 de setembre de 1741, per la revenda que Joan Colomer havia efectuat del terçó de Santa Pau, que havia estat comprat amb anterioritat a carta de gràcia. Tot aquest patrimoni va passar, tal com havia previst el testament del pare, al seu germà Ignasi.

De la trajectòria de les germanes en la documentació conservada no apareix cap referència, a no ser quan es produeixen conflictes entre ells. Una vegada s’ha rebut el dot i s’ha fet la definició de llegítima, es perd la relació amb el patrimoni originari. Sabem que Magdalena no es va casar o si es va casar va tornar a la casa familiar i que tingué un contenciós amb el seu germà Joan de Colomer des de 1707 per la taxació d’aliments que aquest li havia de lliurar

⁵⁶³ AHG. Reial Hospici. 801. Inventari dels béns a M.Berga, notari de Besalú, el 19 de gener-6 de març de 1742. En referir-se als béns el notari comença amb un títol explícit de què eren els béns de Joan Colomer, ministre de l’Audiència, “Nota de las casas, heretats y béns immobles que componen lo universal patrimoni del quòndam don Joan de Colomer, ministre que fonch de la Real Audiència del present Principat de Catalunya, son pare”. No podia ser de cap altra manera, hi havia fideïcomís posat.

anualment. Com que eren temps de guerra, i la disposició de l'Audiència era de fer-li cessió de 210 lliures, no sembla que fes donació d'aquesta quantitat, però en canvi sabem que “per lo espay de quinze anys [va viure] fent los dos habitació junts en la casa de dit don Joan”: els dos es van mantenir solters. El 1742, en morir l'hereu Joan Colomer, i en accedir a l'herència el seu germà Ignasi de Colomer, varen arribar a una concòrdia, en la qual quedava fixada la taxació d'aliments i se li reservava habitació a la casa de Besalú. Magdalena, però, no va reclamar les pensions endarrerides, entre d'altres coses, “per trobar-se en lo dia de vuy la hazienda y patrimoni de dit Dn. Joan de Colomer, son pare, molt deteriorada y disminuhit respecte al que es trobaba al temps de dita declaració y provisió per rahó del real catastro y altres imposicions y càrrechs intrínsechs y extrínsechs que des de dit temps han sobrevingut en dits béns, com de la notable disminució de fruyts que ha patit dita hazienda des de dit temps y ab singularitat de oli”. Al costat del recurs habitual a la dificultat dels temps i al pes del cadastre, val la pena destacar la referència a la caiguda de la producció d'oli, tota vegada que, com veurem, el patrimoni Colomer situat a Besalú i a la vegueria estreta de Besalú era quasi especialitzat en el conreu de l'olivera. Quina és la taxació d'aliments convinguda entre les parts? D'entrada, l'hereu fa cessió a la seva germana de roba, de la qual en fa relació, i li reserva una habitació al carrer de les Grasses de Besalú “cuynant y fent foch per sa quietut en lo allar o ximinella que se troba ben construhida en dit quarto”, casa que comparteix amb els masovers, i anualment es compromet a fer-li lliurament de sis quarteres de blat, sis bótes de vi claret, un mallal d'oli, vint-i-cinc lliures de carn fresca de porc i setanta lliures en diner.⁵⁶⁴

Dues observacions encara. La primera fa referència a què la casa pairal de Besalú ha esdevingut una masoveria, el trasllat a Barcelona i a Girona ha fet que la casa canviés de destinació, la segona depassa el fet anecdòtic de la taxació d'aliments, per plantejar el paper de la solteria en no poques cases. El problema en aquest patrimoni serà de solteria, per una banda, però sobretot, de manca de descendència.

⁵⁶⁴ AHG. Reial Hospici. Concòrdia entre Magdalena de Colomer i Ignasi de Colomer de 12 de febrer de 1742, a M. Berga, notari de Besalú.

Taula 33. INGRESSOS DELS DOS PATRIMONIS COLOMER, 1739-1743 EN LLIURES		
Anys	Patrimoni d'Ignasi de Colomer	Patrimoni de Casilda Colomer
1739		1167,05
1740		1143,35
1741		1074,90
1742	829,35	1164,95
1743	623,80	959,10

Font. AHG. Reial Hospici. *Fruits, r ddits y emoluments de la universal heretat y béns de la Sra. Casilda Colomer y Bofill y lo producte y valor que de dits fruyts y r ddits ha resultat segons los preus en què foren venuts dits fruits y se tragu  de adjutoris y arrendaments cada any, comptant los sinch últims anys, des de 1739 fins al de 1743 inclusive, sens defalcar los càrrechs a què estan obligats dits béns, menos los censsos y real catastro de las heretats. Y seguidament se trobaran los de la universal hereat y béns de Dn. Ignasi de Colomer.*

Sens dubte, el patrimoni acumulat per la branca fadristerna donava uns ingressos superiors als de la branca de l'hereu, és clar, ja hem vist que en 1742 les situacions en qu  es trobava eren d'absoluta postració. En tot cas, l'un i l'altre eren patrimonis de considerable envergadura.

La unió dels dos patrimonis Colomer: el casament entre cosins germans: (1745)

Ja hem dit que Jeroni Colomer només va tenir una filla, Casilda. Malauradament, la documentació notarial només ens dóna capítols matrimonials, testaments i inventaris. Davant l'existència de dos grans patrimonis, i el fet que havien actuat per separat, però en estreta connexió: Jeroni Colomer sovint actu  en nom del seu germà, naturalment domiciliat a Barcelona per motiu del seu càrrec, la manera d'acumular el patrimoni en un de sol passava pel casament entre els dos hereus respectius: Ignasi i Casilda, un casament entre cosins que va necessitar la dispensa oportuna, i que es va produir uns anys després de la mort del seu germà hereu, l'any 1745; a ben segur, el camí va ser aplanat per alguns canonges, parents i amics a la cúria.

El 25 de setembre de 1745⁵⁶⁵ es firmaven capítols matrimonials entre Ignasi de Colomer, doctor en drets, i Casilda Colomer, els pares dels quals eren difunts. Casilda Colomer aportava en dot “totas las heretats y béns immobles, ab sas terras, honors y posecions y los béns mobles, alayas, censals, censsos y demás béns, drets y accions que de present té y poseheix”. Era un clar casament entre dos hereus. Però, els capítols especificaven que Ignasi de Colomer actuaria com a usufructuari “durant lo matrimoni y no més”, i afegia: “seguida la mort de dit senyor don Ignasi tornen íntegrament a dita senyora Casilda, si li sobreviurà, o a qui haurà ella desposat o spectaran los mateixos béns”. D’aquest usdefruit en quedava exceptuat el mas Joan de Sarrià, que se’l reservava Casilda. Que no es volia, d’entrada, la unió dels dos patrimonis, en tenim una prova més en la disposició hereditària, quan es disposa que “fills per fills y fillas per fillas, hagen preferir y fer hereus als fills del present matrimoni antes que als fills de altre matrimoni, ab expressa declaració que ab lo present no entén fer heretament, ni aduch prelatiu, sinó solament concedir la prelació als fills del present matrimoni respecte dels fills de qualsevol altre matrimoni”, i en cas de no fer-se testament, per evitar la mort intestada, “heretan als fills mascles del present matrimoni de un ab altres, servant entre ells ordre de primogenitura [...], declarant emperò que lo present heretament sols entenen fer-lo dits senyors en lo cas precís de morir intestats y no altrament”. Moltes prevencions per l’herència, però primer calia tenir hereus. El matrimoni es va celebrar el mateix dia, a la tarda, al convent del Mercadal de Girona, essent els testimonis representants de la noblesa gironina: la comtessa de Solterra i Marianna de Sarriera, Anton de Caramany i Ros i Benet de Sala i Cella.

El patrimoni resultant de la unió dels dos patrimonis quedava format per divuit masos, a més de les cases de Girona i de Besalú, era, sens dubte, un dels més grans de la vegueria de Girona. Però com s’hi havia arribat?

⁵⁶⁵ AHG. Reial Hospici. 2410. A. Andreu, notari de Girona.

ACCÉS A LA TERRA PEL MERCAT. LES COMPRES DE MASOS (1637-1712)

Hem volgut resumir l'activitat compradora en la taula 34 que recull la totalitat de les compres efectuades per aquests tres personatges que són els artífexs del creixement i l'expansió territorial: ja hem vist les compres de Joan Colomer, mercader, les de Joan, doctor en drets i ministre a l'Audiència, i finalment, l'altre doctor en drets, Jeroni.

Taula 34. COMPRES DE MASOS, DATES DE COMPRA I PREU PAGAT EN LLIURES			
Masos	C.C.G.	C.D.L.	C.P.
Mas Casadevall, Pidra (Besalú)	1637: 200	1640: 200	
Mas Romeu amb Font i Pedrija, Juinyà	1643: 180	1644:1905,95	
Mas Costa i cabanya, Juinyà			1646: 249,95
Mas Casadellà i Torrent, Buscarós (Serinyà)		1648: 1200	
Mas Malloles, Esponellà			1652: 970 (EC)
Mas Quera i molí fariner, Beuda	1654: 400	1663: 200	
Mas Casadevall, Buscarós (Serinyà)	1673: 1600	1683: 55	
Mas Pujades, Esponellà			1675: 700 (EC)
Mas Casadevall i masos alevats, Ausinyà	1678: 1120	1745: 400	
Mas Costa, Pompeu (Crespià)			1680: 3725
Mas Palau, Vilobí	1682: 1200	1750	
Mas Joan, Sarrià			1685: 3010 (EC)
Mas Pixarrelles, Anglès			1687: 4901,03
Mas Batlle, una caseta i batlliu, Moncal			1692: 2300 (EC)
Mas May, Montfullà		1703: 3000	
Mas Cassà, Juinyà		1695: 250	1710: 495,85
Mas Roures del Clos, Cellera d'Anglès			1712: 1035,65

CCG = Compra a carta de gràcia. CDL = Compra del dret de lluir i quitar.

CP = Compra perpètua. (EC) = Compra per execució de cort.

Font: les mateixes de la nota 541.

Fixem-nos una mica més en la modalitat d'aquestes compravendes. En el quadre hem volgut diferenciar el tipus de compravenda perquè apunta, ja d'entrada, la situació general de dificultats: en sis casos, primer hi ha la compra a carta de gràcia, més endavant hi haurà la compra del dret de lluir i quitar; només en dos casos hi haurà la reivindicació per part del comprador (és el cas dels masos Casadellà i Torrent de Buscarós i May de Monfullà); de vuit compres perpètuas, quatre seran per execució de cort, i en les altres, els compradors s'encarregaran censals dels venedors.⁵⁶⁶ En una simple nota, escrita en apuntar la compra del mas Cassà de Besalú per Casilda Colomer el 25 de gener de 1710, trobem explicada la situació de fons de molts venedors de masos: "dit Duran [referint-se al venedor] està moltíssim obligat a diferents acreadors, que no és bastant la sua heretat".⁵⁶⁷ Perquè estava obligat dels creditors no ens ho explica, sí que ho trobem explicat en una altra compra a carta de gràcia, del mas May de Monfullà, el 1703, encara que en aquest cas, va poder ser reivindicada pel venedor. La justificació de la venda pot semblar exagerada, ja que hi ha un contenciós entre els tutors de Narcís de Camps, el venedor, mercader amb masos,⁵⁶⁸ i Esteve Andreu,⁵⁶⁹

⁵⁶⁶ Un exemple. La compra a carta de gràcia del mas Casadevall de Buscarós el 18 de juny de 1673 per Joan de Colomer es va pactar en 1600 lliures, de les quals només es varen pagar al comptat 66 lliures i 13 sous, la resta les reconegueren a Joan Colomer. El mateix dia en el mateix notari, els venedors varen fer un acte de reconeixement en què confessaven deure a Joan de Colomer les pensions de dos censals: un de 1400 lliures i un altre de 103 que des de 1653 havien contret per reedificar la casa que "per ocasió de las guerras era estada dirruída y sens sostras, portas, finestras, ni tauladas, y las terras ermas per espay 10 anys". Al cap de deu anys es comprava el dret de lluir i quitar. La via inicial de penetració va ser el censal. (AHG. P. Rosselló, Girona-8, 502 (1673): 18 de juny de 1673).

⁵⁶⁷ AHG. Reial Hospici. 822. *Llibre de notas contenint las diadas, mesos y anys y en poder del notari dels actes fahents per la senyora Casilda Colomer y de Bofill.*

⁵⁶⁸ El cos hereditari de Narcís Camps estava format per tres masos: Vives i May de Monfullà i Bellafilla de Vilablareix, el terçó del delme i el batlliu de sac del castell de Madremanya, tres camps a prop de la font del rei de Girona, cinc cases a Girona: la principal al carrer Mercaders, amb una altra al mateix carrer, una junt al rec Monar, una altra al carrer Fontanilles i una al carrer Nou, a més de molts censals. Sens dubte, estem davant d'un important patrimoni on, una vegada més, la mercaderia porta a la renda de la terra. (AHG. Reial Hospici. 828).

⁵⁶⁹ Vid. P. GIFRE, "Mercaders a la terra. La trajectòria d'Esteve Andreu, botiguer de teles, mercader i senyor (Girona, 1680-1706)", *Estudis d'Història Agrària*, núm. 17, (2004), Homenatge al Dr. Emili Giralt i Raventós, p. 513-532.

mercader de Girona, que insta a cobrar el degut, però no devia ser gaire allunyat de la realitat:

“Ítem, fa advertir que en los anys 1684 y 1694 dels dos citis de la ciutat de Gerona perdé lo dit dr. Narcís Camps y Amat las dos cullitas de blat y otras cosas dels dits dos anys per causa y ocasió de dits citis y en lo primer de 1684 fou precís a dits Camps manllevar un censal de 500 lliuras al reverent Joseph Veguer, prevere, lo qual preu de dit censal rebé en realitat y de diners de dit senyor Veguer, que avia de servir per son sustento de sos fills y família, lo qual censal encara se fa vuy en dia y presta a dit senyor Veguer y se podrà lluir quant hi aja ocasió, axí com està dit dels demás tres censals faltan a luir. En lo any 1694, no sols perdé dit Camps las cullitas de totas las heretats y [de] la dita senyora dona Maria Antònia, sa mare, però també patiren ruïna las casas de Gerona y de sas heretats, que per reedificar-les y per lo sustento de tota sa casa, en la qual cohabitant junt ab dit dr. Narcís Camps, lo dit don Joseph, son fill, y la dita senyora dona Maria Antònia, sa mare, y en anys tan atabellats que foren aquells en los quals la dita ciutat de Gerona estigué en domini de França fou precís lo gastar y consumir cerca de set-centes lliures que tenia dit dr. Narcís Camps en son poder, que eran part del preu de la heretat de Ridellots, que-s vené a Sebastià Giberta, vidrier de llum de Gerona, [...], a més de això per subvenir a ditas cosas fou menester manllevar un censal [de] preu 342 lliuras al senyor rector de Monfullà, lo qual vuy encara se fa y presta [...]. E ultra de això consumí dit Camps per subvenir a ditas cosas 550 lliuras, que rebé a compliment del preu de la heretat que veneren dits pare y fill Camps a Damià Roure, negociant de Gerona, situada en la parròquia de Sant Gregori, per preu de 2200 lliuras, que fou del dot de la senyora Marianna, primera muller de dit dr. Narcís Camps, com la major part del preu de dita venda se convertís en la luïció de un censal que fou

manllevat per lo casament de dona Maria, filla del dit dn. Narcís Camps”.⁵⁷⁰

Apareixen motivacions diverses. La guerra en primer lloc. Es fa difícil analitzar els efectes de les guerres amb França només amb aquests arguments.⁵⁷¹ En segon lloc apareixen uns altres motius: el retorn d'un dot i el pagament d'un altre dot. L'efecte sobre el patrimoni va tenir una primera conseqüència, la creació de censals i la venda d'una heretat a Riudellots. Ni una cosa ni l'altra van ser la solució. La venda a carta de gràcia, en aquest cas, com a mínim, va servir per aturar el cop. És clar, però, que darrera hi havia un important patrimoni. El que demostra aquest cas és que aquests patrimonis grans també entraven en fases i episodis de dificultats. És clar que també tenien més possibilitats de sortir-se'n.

Partíceps del mercat de terres

Clarament, l'acostament al mercat de terres el fem des de la posició d'un comprador, el qual disposa d'un capital que pot esmerçar en la compra de terres. Els venedors, per la seva part acostumen a ser pagesos, senyors útils i propietaris de mas en la seva immensa majoria. És clar que mercaders com els Camps tampoc escaparien a aquesta mena d'iman que semblen representar els Colomer.

Fins aquí res de diferent, el seguiment de la documentació Colomer permet presentar uns altres partíceps del mercat de terres, els perceptors de lluïsmes

⁵⁷⁰ AHG. Reial Hospici. 828. *Compra a carta de gràcia del mas May de Monfullà, feta per lo dr. Gerònim Colomer als 7 9bre. 1703.*

⁵⁷¹ Els efectes de les guerres amb França, amb l'ocupació de Girona entre 1694 i 1697, portaren no pocs senyors útils a demanar al rei la condonació del pagament de les pensions de censals, amb l'argument que no havien pogut tirar de les rendes dels seus masos durant aquests anys. Així ho va fer, per exemple, Narcís Bofill, mercader, oïdor reial de la Diputació del General el trienni 1693-1695, i que va ser atesa per part del rei el 25 de juny de 1695. En aquest memorial “suplica sea servido demandar no se le moleste por ello en el interín que dura la guerra, y que en el casso de recuperarse Girona volviendo a mi real dominio se contenten sus acrehedores con la mitad de cada pensión, y se le aplique la otra mitad para rehedificar las cassas que en aquella ciudad le ha derribado el enemigo y reparar la demás hazienda que le ha destruydo”. En el trasllat al virrei s'ordena “observeys y executeys con el suplicante el rateo para la paga de las pensiones que cita de la hazienda confiscada conforme a Constituciones y a lo que se ha practicado con otros sujetos que en ello seré servido” (AHG. Reial Hospici. 746).

i foriscapis: des de particulars, senyors útil de masos (els Llawanera de Lladó o els Ordis de Crespià, senyors directes del mas Costa de Pompejà), fins pabordies (la pabordia del mes d'Agost de la seu és senyor directe dels masos Casanovas i batlle de Montcalt), monestirs (Sant Pere de Galligants, part del mas Joan de Sarrià), hospital de Santa Caterina (part del mas Joan de Sarrià), o universitats (la universitat de la vila d'Anglès té la senyoria directa del mas Pixarrelles i Roure), per posar alguns exemples, els quals perceben percentatges, desiguals, però gens menyspreables.

Taula 35. LLUÏSMES PAGATS PER LA COMPRA DE MASOS			
	Preu compra	Lluïсме	%
Casadevall de Pidra, Besalú (1637-1640)	200 ll.	15 ll.	7,55
Romeu de Juinyà (1643-1670)	1905 ll. 19 s.	112 ll.	5,88
Casadevall d'Ausinyà (1678-1745)	1520 ll.	44 ll. 18 s.	2,95
Costa de Pompejà, Crespià (1680)	3725 ll.	160 ll.	4,30
Joan de Sarrià (1685-1686)	3631 ll.	557 ll. 10 s.	15,35
Pixarrelles d'Anglès (1687)	4686 ll.	337 ll. 10 s.	7,20
Batlle de Moncalt (1692-1700)	4161 ll.	766 ll. 4 s.	18,41
Cassà de Juinyà (1695-1710)	745 ll. 19 s.	28 ll.	3,75
Roures de la Celleria d'Anglès (1712)	1235 ll. 12 s.	207 ll. 7 s.	16,78

Font: les mateixes de la nota 541.

En primer lloc, s'han de fer alguns aclariments al quadre. Posem entre parèntesi les dates extremes de compra de drets o parcel·les del mateix mas. La compra de drets sobre terres sol tenir una continuïtat, poques vegades la compra es fa en una data concreta. Disposar del total pagat per aquestes compres dilatades en el temps no sempre és possible amb les fonts amb què

treballem, d'aquí que faltin masos. Pot sobtar la gran varietat de percentatges del lluïisme, ja hem explicat en el capítol 2 que obeeix a la varietat de senyors directes de cada mas. Només en el cas que disposéssim de tots els senyors directes sabriem amb certesa quina era la quota del lluïisme. Ara només ens interessa apuntar que a banda de compradors i venedors, hi ha també perceptors del lluïisme. El mercat de drets sobre la terra té altres interessats, aquests, molt interessats en el mercat de terres, si no són els més interessats.

La compra el mas Pixarrelles: o el que pot arribar a pagar-se per un mas

També podiem haver titulat aquest apartat com la gestió d'un censal suposà l'adquisició d'un mas. O els efectes que el crèdit familiar jugava en la desintegració d'alguns patrimonis i els efectes posteriors que podia comportar. L'origen de tot plegat l'hem de buscar en la situació de dificultats d'un patrimoni important, el patrimoni Pixarrelles d'Anglès. Però també acabarem per considerar si, al cap del temps, aquesta va ser una bona compra.

La relació amb el patrimoni Pixarrelles d'Anglès arrenca de l'any 1657 quan Maria Pixarrelles, vídua deixada d'Esteve Pasqual, crea un censal de 1097 lliures i 10 sous a Margarida Pasqual, "*nepti, sive neta et haeredi universali magnifici Salvi Garrofa y Pasqual, quondam, civis honorati Barchinone*", per fer front a les despeses ocasionades per un plet que l'enfrontava a la universitat d'Anglès, que havia obtingut la lluçió de la jurisdicció senyorial, per la negativa d'aquesta a pagar les talles que la universitat s'havia imposat.⁵⁷² És un cas de cerca de crèdit en la família. D'altra banda, algun dia caldrà

⁵⁷² AHG. Reial Hospici. 809, acta al notari P.Rosselló de Girona. Bàsicament, la informació procedeix de les notes de Jeroni Colomer, el qual va tenir cura d'anotar-ho tot i fins de guardar la documentació referida a la relació amb el mas Pixarrelles. De l'acte en què pagà a la universitat d'Anglès per compte de Maria Pixarrelles anotarà: "los quals papers tinch jo en ma casa que los de Anglès me'ls han entregats quant los he pagadas y quitadas dita quantitat de 737 lliures 14 sous 6 per medi de taula de la ciutat de Girona", en referencia a la sentència dictada a l'Audiència contra la part de Maria Pixarrelles i a l'acte d'execució contra aquesta. Bàsicament hem utilitzat: AHG. Reial Hospici. "Quaderns de notas fetas per lo Sr. Dn. Geroni de Colomer dels actes de sa hisienda y altrás cosas dependens de ella" i "Aquest llibra és en lo qual estan assentats los deutas y crèdits de mi Hieroni Colomer y Pasqual, en drets doctor, abitant en la ciutat de Gerona vuy als 2 7bre. 1664". Disposem de la visió del comprador, i dels actes notariais corresponents, malauradament, com sol passar, no tenim la visió del venedor.

analitzar l'esforç efectuat per les universitats per lluir i quitar la jurisdicció senyorial. Ara bé, el que és interessant del cas és que la universitat d'Anglès, en qualitat de senyor directe, feia capbrevar als seus homes i aquests, com trobem en el capbreu efectuat pel mas Pixarrelles el 9 de juny de 1623, reconeixen la condició d'home propi, soliu i afocat, i també trobem el corresponent reconeixement dels tres sous pels mals usos.⁵⁷³ Canviaven els senyors directes, es mantenien els censos.

Aquell censal inicial es va anar ampliant i Jeroni Colomer, al davant del patrimoni Pasqual, recordem que en l'inventari dels béns que va prendre en entrar en el patrimoni hi figurava aquest censal, es va convertir en el creditor habitual de la família Pixarrelles: les pensions caigudes no es pagaven, augmentaven les dificultats pel patrimoni Pixarrelles (una sentència de l'Audiència de 1667⁵⁷⁴ obligava a Maria Pixarrelles a pagar les talles endarrerides i a pagar les costes del procés, entre tant, ha de pagar el dot d'una filla, i retornar-ne un altre), i amb tot això el patrimoni no podia fer-hi front de cap manera. Quan el 20 de febrer de 1668 el síndic de la universitat d'Anglès insta l'execució de la sentència, Maria Pixarrelles alega que pel seu casament amb Esteve Pasqual, el 1643, havia de ser considerada exempta del pagament de les talles, atès que aquest era fill de Salvi Garrofa i Pasqual, el qual era ciutadà honrat de Barcelona des de 1639, privilegi "per ell y sos descendents", "lo qual privilegi no avia trobat fins vuy", però que ara en apàrèixer és exhibit en el procés. Val la pena retenir l'argument de Maria Pixarrelles: "Posa que per conseqüent esta part de Maria Pixarrelles y Pasqual, com a persona militar, no està obligada com a possessora de dit mas Pixarrelles en contribuir als talls y tatxes té fets en la vila de Anglès per accedir a pagar los mals y càrrechs de la vila, ço és, los que estan imposats després de dit any 1643, que casà dita Maria Pixarrelles ab Esteve

⁵⁷³ El capbreu d'Antic Pixarrelles a favor dels jurats d'Anglès reconeix l'obligació d'efectuar sagrament i homenatge "*et q. debeo tenere dictum mansum Pixarrelles sive domos eiusdem cassatas et affocatas et facere ibidem focum et larem et continuam ac personalem residentiam*", AHG. Reial Hospici.2415.

⁵⁷⁴ AHG. Reial Hospici. 806.

Pasqual”.⁵⁷⁵ Els arguments, però, no serviran, i el 31 d’agost de 1669, Maria Pixarrelles es veu obligada a crear un altre censal a Jeroni Colomer per 738 lliures 14 sous i 6 diners “per otras tantas ne avia de pagar dita Pixarrelles per gastos, pensions y propietat de 315 lliures que dita casa d’en Pixarrelles spectava a pagar per rahó del repartiment fet per la universitat de Anglès, servint aquellas per redimir-se y quitar-se del senyor qui aleshoras tenian, lo qual repartiment fou fet als 30 janer 1626 en la notaria de Anglès tocant per dita casa 315 lliures de las quals se avian de quitar censals molt antichs per los quals estava dita universitat petxada, a la paga del qual repartiment recusà dita Pixarrelles pagar pretenint aver pagat ja com los demés, contra de la qual fou promulgada sentència y decret de exeqüció de la causa de liquidació per las pensions y gastos, que muntavan 422 lliures 14 sous barcelonesos, sens la propietat que restava”. Ja tenim el motiu de la problemàtica: la negativa a contribuir al conjunt de la universitat. Se’ns escapa quins eren els motius d’aquesta negativa, ni de si es tractava d’un cas únic en el conjunt de la universitat. El deute, però, anava en augment. El 7 de setembre de 1671, finalment, Jeroni Colomer, “*habens vestris legitimis titulis mansum Pixarrelles et mansum Prat dirrutum eidem manso annexum et agregatum*”, paga 738 lliures 9 sous i 6 diners, 315 eren per la talla i 423 lliures 9 sous i 6 diners per les pensions caigudes.⁵⁷⁶

El 1687, en un “Memorial de crèdits que lo doctor Gerònim Colomer et Pasqual, ciutadà honrat de Gerona, en dita ciutat de Gerona domiciliat, té y

⁵⁷⁵ AHG. Reial Hospici 807.

⁵⁷⁶ AHG. Reial Hospici. 809. Enfranchiment de talles feta pels jurats d’Anglès a J. Colomer, a J. Garriga, notari d’Anglès, el 7 de setembre de 1671. En aquesta acte s’especifica clarament que l’enfranchiment és a les terres del mas, no pas a les persones: “cum pacto que si en lo esdevenidor lo hereu o hereus y pocsorsors de dit mas Pixarrelles compraven terras o altres propietats dins la vila, parròchia y terme de Anglès que fossen obligades a fer y pagar talla, en tal cas hajen dits hereus de pagar tot allò que per rahó de ditas terras y propietats per dits pocsorsors de dit mas Pixarrelles compradores justament foran tallats per dita universitat, com nostra intensió sie tantsolament de fer enfranchiment de les terras, casa y béns de dit mas Pixarrelles y mas Prat y no altrament”, quant a la qüestió del privilegi i l’exempció que aquest comportava, la universitat s’avé a reconèixer-lo: “Ítem, és pactat que si en lo esdevenidor la dita universitat manllevarà altres censals, sent emperò lo hereter del mas Pixarrelles privilegiat en tal temps que-s faran ditas creations de censals, en tal cas no sie obligat per rahó de dit mas Pixarrelles y mas Prat y terras y pocsorsions de aquells pagar ninguna talla per pagar pensions ni propietats de aquelles, no entenent emperò enfranquir lo dit mas Pixarrelles de les tallas se faran del die present en avant per novas impositions, no essent lo hereter de aquell privilegiat”. El privilegi havia de ser anterior a la talla.

respectiva ha pagat per lo mas Pixarrelles del Pla de Munt del terme de Anglès”, trobem que aquest havia deixat, en forma de censal, o a debitori, o bé havia esmerçat en nom de Maria Pixarrelles i d'Esteve, el seu fill, un total de 9.133,45 lliures. Per poder aturar aquest procés irreversible, a partir de 1664, Maria Pixarrelles cedirà una part dels terços del mas per poder pagar les pensions de censal: el 1665 cedirà 20 quarteres de blat i 15 de mestall, el 1666, 30 de blat i 15 de mestall, però, el 1667, anota Jeroni Colomer, que de fet ho anotava tot, “no me'n à volgut donar cap, ja que ella se l'à volgut menjar tot y fer-ne lo que ha volgut y no n'è tirat gens”, el 1668 diu que només l'ha dexat tirar sinó vuyt corteras de blat y deu de mestall”, el 1669 ja són 30 de blat i 30 de mestall, encara el 1670 seran 17 i 5, “que no me ha volgut dexar tirar més dita Pixarrelles”, finalment, el 1671 s'acaba el tracte i Jeroni Colomer entra directament en possessió del mas per poder cobrar efectivament els deutes.

Mentrestant, Jeroni Colomer s'havia assegurat que no tindria altres competidors en l'accés al mas Pixarrelles. El 24 de juny de 1669 obtindrà un acte notarial que, explicat per ell mateix, diu que Maria Pixarrelles es comprometia que “no obligarà, ni vendrà, ni empenyarà pessa de terra alguna de sa heretat y béns per tenir-la tant obligada [...] y vehent que'm deu tantas pensions de censal y axí matex que ha menester casar sa filla Marianna o fillas, y que no té diners per conllocar-las”.⁵⁷⁷ Amb aquesta disposició Jeroni Colomer, a més d'assegurar-se que no tindria competidors, evitava haver de reivindicar peces de terra i, sobretot, impedia la desintegració definitiva de l'heretat. Maria Pixarrelles i el seu fill eren els senyors útils i propietaris del mas, però només de dret, ja que en realitat, des de 1672, passarà a ser administrat directament per Jeroni Colomer, “en forsa de la special obligatió de dit mas y terras posada en lo acta de debitori” de 4 d'abril de 1670 per execució de la cort reial de Girona, ja que “en la qual casa no trobaren res per poder prenda, sinó lo blat de tersos de las garbas del masover que eran encara a batre”. Jeroni Colomer arrendarà a l'encant els terços del mas i canviarà el masover (1670, 1677). Actuava com a efectiu senyor útil del mas.

⁵⁷⁷ AHG. Reial Hospici. 809. La promesa és de 24 de juny de 1669, davant el notari Regordera de Girona.

I per l'entrada en possessió del mas pagava els corresponents foriscapis als senyors directes, l'abat d'Amer, la pabordia i camareria de Sant Pere de Galligants, i la part que corresponia al batlle de sac.

És evident que el crèdit sobre el mas era molt superior al que Jeroni Colomer havia obtingut amb els terços de les collites. En total, els Pixarrelles reconeixen un deute, l'agost de 1687, de 5.237 lliures 16 sous i 6 diners. El desenllaç estava cantat. La venda del mas era una realitat i aquesta es va produir el mateix dia, després de reconèixer els comptes, per la quantitat de 4.901 lliures sis sous i quatre diners, és evident que Jeroni Colomer s'encarregava els deutes del mas, els diners que havia anat avançant per quan la venda fos efectiva. És el mas més car dels comprats pel patrimoni Colomer. Hi té alguna cosa a veure la relació de parentiu establerta entre els Colomer i els Pixarrelles en la fixació d'aquest elevat preu? O més aviat hem d'entendre el preu final com el resultat de la negociació empresa per Jeroni Colomer per poder recuperar el crèdit sobre el mas? Dit d'una altra manera, que probablement Jeroni Colomer s'havia equivocat en l'estratègia i el crèdit era molt superior al possible valor real del mas, però les expectatives no eren millors.

I això no és tot. El censal de 1097 lliures i 10 sous, però, pertanyia a la casa Pasqual de Vilobí, i els hereus de la casa Pasqual el reclamaven, de fet, amb la reclamació del censal el que realment es reclamava era el mas Pixarrelles. El 1702 va començar un plet a la Reial Audiència de Barcelona interposat per Mariàngela Pasqual, de casada Traver, que el reclamava com a hereva "fideïcomisària del seu avi Salvi Garrofa i Pasqual", entre els béns del qual figurava el censal. El plet va durar fins la sentència de 9 d'abril de 1745, que fou fallada a favor dels descendents de Mariàngela Pasqual i Traver i condemnada Casilda Colomer a reintegrar el fideïcomís de Salvi Garrofa i Pasqual. Finalment, però, s'arribarà a una concòrdia el 19 d'octubre de 1745 entre les parts: per una banda, els curadors de Narcís Traver Garrofa i de Çafont de Maià i, de l'altra, Ignasi de Colomer i Cruïlles i Casilda Colomer, per la qual Ignasi i Casilda Colomer es comprometien a pagar al comptat 3.700

lliures.⁵⁷⁸ Per molt bo que fos el mas, el mas no valia les 8.601 lliures 6 sous i 4 diners que es van haver de pagar entre el 1687 i el 1745! Sense cap de dubte, no podem deixar de qualificar aquesta estratègia com un mal negoci.

Taula 36. TERÇOS DEL MAS PIXARRELLES D'ANGLÈS, EN LLIURES	
Anyada	En lliures
1672	51,00
1673	91,50
1674	104,00
1675	122,00
1676	100,00
1677	138,25
1678	232,50
1679	220,00
1680	126,00
1681	150,00
1682	168,00
1683	“El 1683 no n'hagué res a causa d'una forta pedregada”.
1684	161,00
1685	150,50
1686	
1687	135,00
1688	
1689	150,00
Total	2.103,75

Font: “Comte eo memorial del que lo doctor Gerònim Colomer y Pasqual tinch rebut dels tersos y fruyts del mas Pixarrellas del Pla de munt de Anglès”, (AHG. S. Regordera, Not. Girona-9, 594 (1687): 22 d'agost 1687).

⁵⁷⁸ AHG. Reial Hospici: 823. Concordia entre els tutors i curadors de Narcís Traver i el noble Ignasi de Colomer i Cruilles i la seva muller Casilda Colomer. Not. A. Andreu, 19 d'octubre de 1745.

LA COMPRA DE PARCEL·LES. O COM LES PARCEL·LES PRECEDEIXEN I SEGUEIXEN LA COMPRA DE MASOS

El 20 de juliol de 1674, Joan Colomer pren possessió d'un camp de 3v amb 13 oliveres a Racolta (Lligordà) "en força de la especial obligació de dit camp feta per Baldiri Felip" d'un censal de 70£ que havia creat a Joan Colomer el 5 de març de 1651 "ab pacte que pogués posar-se en posesió de dit camp cessada una penció del censal del qual en dit temps se estava devent 77£ de pensions cessas".⁵⁷⁹ El crèdit censal de Joan Colomer precedeix l'entrada en possessió d'aquesta parcel·la, com havia precedit, just un any abans, l'adquisició del mas Casadevall de Buscarós (Serinyà) a carta de gràcia, quan del preu acordat per a la compra del mas, 1600 lliures, 1503 s'estaven devent a Joan de Colomer per dos censals. Un de 1400 i l'altre de 103 lliures.⁵⁸⁰ La via de la cessió de diner a censal per part dels Colomer apareix com una estratègia que comporta resultats a mitjà termini en forma d'adquisició de béns immobles. El censal reporta un interès anual del 5%, l'entrada en possessió del bé a carta de gràcia, suposa per al venedor desprendre's d'un bé del qual no en treurà res. L'empitjorament és evident.⁵⁸¹

Sens dubte, les compres de masos són importants. L'activitat compradora del mercader Joan Colomer i els seus dos fills Joan i Jeroni no s'atura en els masos, tot i que 16 masos van ser incorporats d'aquesta manera. Hi ha una

⁵⁷⁹ AHG. Reial Hospici: 618, f. 9-10.

⁵⁸⁰ Els venedors varen fer el mateix dia a P.Rosselló, "un acte separat de regonexensa en què confessaren deurer a Dn. Joan de Colomer todas las pensions de dits dos censals, un de preu 1400£ bar. y lo altre 103£ barc. del temps de la creació de aquells y todas las quantitats per ell y Joan Colomer, son pare, pagades per deutes a què estava obligat dit mas Casadevall y per reedificar la casa de dit mas que des del any 1653 per ocasió d elas guerras era estada dirruïda sens sostras, portas, finestras, ni tauladas, y las terras ermas per espay de 10 anys y que li asseguraven todas las ditas quantitats degudas sobre lo dit mas Casadevall y terras, menos en quant a 300£ barc. que dit Dn. Joan de Colomer, segons los comptes havia tret dels fruits de algunas terras que dit intermedi de temps havia fet tornar a cultivar" (AHG. P.Rosselló, Not. Girona-8, 502 (1673): 18 de juny de 1673. Reial Hospici. 618. f.49).

⁵⁸¹ LI. FERRER, "Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès al Bages (s. XVIII)", *Estudis d'Història Agrària*, 4, (1983), pàg. 111.

important activitat anterior o posterior a la compra dels masos. Com que molts dels venedors de masos es trobaven entrampats pels deutes i havien hagut de vendre o empenyorar parcel·les amb anterioritat a la venda definitiva del mas, els compradors del mas intentaràn també recuperar les parcel·les empenyorades o aprofitar les dificultats de veïns per arrodonir el mas.

La cronologia expansiva del patrimoni Colomer se situa clarament durant la segona meitat del segle XVII, especialment actius són els vint-i-cin anys que van de 1651 a 1675. Vist amb perspectiva, de 1615 fins 1705, hem localitzat 59 actes d'adquisicions de drets sobre la terra. Actes de diferent índole: 22 compres a carta de gràcia, 19 actes en què es compra el dret de lluir i quitar i 18 actes de compra perpètua de parcel·les de terres. Estem treballant amb la documentació que ha restat en el patrimoni en el moment de la seva plenitud, això fa que no puguem saber amb certesa suficient quin és el pes de les alienacions de terres. És la dificultat que comporta treballar amb la documentació d'una de les parts que intervenen en el mercat de terres.

Taula 37. LES COMPRES DELS DRETS SOBRE PECES DE TERRA, 1615-1705						
	Compres a carta de gràcia		Compres del dret de lluir i quitar		Compres perpètuas	
	Actes	Peces	Actes	Peces	Actes	Peces
1615-1625	4	5	3	3	-	-
1626-1650	2	2	3	3	2	2
1651-1675	10	13	7	8	8	14
1676-1705	6	9	6	9	8	9
Total	22	29	19	23	18	25

Font: les de la nota 541.

El mercat de la terra presenta moltes cares. Aquí volem presentar l'adquisició de parcel·les. La dinàmica compradora és súmmament complexa. Amb tot, algunes línies es poden destacar. En el patrimoni Colomer, tal com es

presenta en la taula, hem volgut presentar per separat els actes de compra de les peces de terra, sens dubte, un sol acte pot contenir més d'una peça de terra, com així es pot deduir. El que es fa evident, però, és que hi ha una concordança en els períodes cronològics tant en la columna d'actes com en la de peces.

La complexitat del mercat de terres, i de drets sobre terres, vist des del comprador, comença a aclarir-se quan es veu que moltes de les compres a carta de gràcia esdevenen compres perpètuas.⁵⁸² Dels 22 actes de compra a carta de gràcia, esdevenen compres perpètuas, després de la compra del dret de lluir i quitar, 12: en sis d'aquests actes, la compra definitiva es fa entre un i dos anys després de la compra del dret de lluir i quitar, en el que suposa un interès immediat per fer efectiva definitivament la compra; en sis casos més, la compra d'aquests drets es dilata en el temps: des dels 10 fins els 31 anys. L'interès del comprador no és immediat o bé sap que el venedor, pel preu que ha pagat de la venda a carta de gràcia, difícilment vendrà el dret de lluir i quitar.

Afegim-hi encara que les compres del dret de lluir i quitar poden ser de peces de terra en què s'ha efectuat una primera compra a carta de gràcia, però també pot ser que la compra del dret de lluir i quitar sigui una estratègia del comprador per comprar béns que han estat venuts per una altra persona. Sovint, es tracta de casos en què els Colomer han comprat un mas i ara volen recuperar els drets sobre peces de terra de masos que els antics posseïdors havien venut a carta de gràcia.

Per últim, en nombre menor d'actes, que no de peces, hem situat les compres perpètuas. L'habitual és que es tracti de compres de parcel·les de terra de masos comprats per la família Colomer, o bé de parcel·les que limiten amb peces dels masos adquirits.

⁵⁸² El seguiment d'un cas, el patrimoni Colomer, porta a aquesta conclusió. D'haver treballat amb documentació notarial potser diríem el mateix que Llorenç Ferrer per al Bages del segle XVIII que "la trajectòria normal del contracte és la seva quitació, és a dir, tornar els diners que el comprador havia pagat", (LI. FERRER, "Censals, vendes a carta de gràcia ...", pàg. 122); la trajectòria d'aquest patrimoni comprador, però, planteja que la compra a carta de gràcia, com abans ho havia estat el censal, és un primer pas en la seva estratègia compradora.

En aquest mercat de terres de parcel·les, la família Colomer s'ha interessat especialment per peces de terra dels masos comprats, masos que es troben a la rodalia de la vegueria estreta de Besalú: Besalú, Beuda, Lligordà, Juïnyà, Ossinyà, Esponellà i Pla de Martís.⁵⁸³ Zona en la qual devia abundar la superfície d'olivar, o bé els Colomer consideraven que era una espècie rendible econòmicament, ja que el 57,63% dels actes de compra i el 57,14% de les peces de les quals s'adquireix algun dret hi ha oliveres plantades: poden anar des de la qualificació d'olivar, fins la de terra plantada d'oliveres o amb rengleres d'oliveres plantades. Sembla deduir-se un clar interès per l'olivera i l'oli. D'aquí podem plantejar dues hipòtesis explicatives. En primer lloc, l'expansió de l'olivera en aquesta rodalia de Besalú on, especialment a Esponellà, podria atribuir-se als efectes de la concòrdia de 1606 en què s'havia eximit els productors de pagar delme. En segon lloc, ens trobaríem en una zona d'especialització del conreu de l'olivera en un moment d'augment del preu de l'oli fet que explicaria l'interès de la família Colomer.⁵⁸⁴ Són hipòtesis, però de totes maneres és significatiu que la meitat de les compres sigui de parcel·les amb oliveres plantades.

DE LES EXPECTATIVES DEL CASAMENT AMB PUBILLA A L'EXTINCIÓ

La trajectòria i la dinàmica familiar del patrimoni Colomer és la història de dos grans fracassos, si bé també hem de dir que la unió entre Ignasi Colomer i Casilda Colomer portà al patrimoni als seus màxims nivells. Aquesta és la que ara volem mostrar. Les dinàmiques familiars, en última instància, unifiquen i augmenten patrimonis (serà el cas del casament hereu-pubilla), però la manca de descendència directa, que no indirecta, ni colateral, explica, al costat d'una fervor religiós que se'ns escapa, la definitiva extinció d'aquest patrimoni. Per començar, però, volem detenir-nos en un primer intent, via casament, per entroncar amb el patrimoni Pasqual de Vilobí, que passava per

⁵⁸³ Sobre aquesta demarcació, vegeu l'acta de reconeixement dels límits davant el notari de Besalú A. Freixes el 1531 i que transcriu d'un document de l'arxiu particular P. VAYREDA, *El priorat de Lladó i les seves filials*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1930, pàg. 231-234.

⁵⁸⁴ Per al Piemont, G. Levi, "La transformació de la tierra en mercaderia: el caso piemontés (1680-1717)", *Hispania*, LV/3, 191 (1995), pàg. 835, arriba a la conclusió que la participació en el mercat és proporcional a la fertilitat del sòl. En el cas Colomer, l'atractiu de l'olivera obeiria a l'interès per una renda diferencial.

moments de dificultats i que el casament amb Jeroni Colomer li podia suposar una entrada de diner al comptat, alhora que la fi d'un període marcat per la precarietat de la mort dels dos hereus. Aquest primer episodi acabarà malament, malament perquè les expectatives creades no sols no es varen complir, sinó que la generació posterior hagué de fer front, en forma de plets, i de sentència desfavorable, a aquest intent d'expansió patrimonial.

El màxim patrimonial i l'extinció

Finalment, el matrimoni format per Ignasi de Colomer i de Cruïlles i Casilda Colomer no va tenir fills que arribessin a edat de testar. De família colateral en tenien, però els dos varen decidir unificar l'herència i fer hereu universal "a Nostre Senyor Déu". En aquesta decisió no podem ponderar prou bé el paper de familiars o amics. És una decisió pensada i presa amb antelació a la seva mort. Per començar, Casilda Colomer, en testament efectuat el 9 d'octubre de 1762,⁵⁸⁵ al costat de les disposicions de misses i aniversaris, disposa que sigui hereu universal dels seus béns el seu marit. Per la seva part, el 3 de març de 1763, Ignasi de Colomer, ja vidu, havia "escrit y firmat de mà y lletra mia" el seu testament a la casa on habitava, a la plaça del Vi de Girona, i el 14 de setembre va fer codicils.⁵⁸⁶ Parem-nos en el testament d'Ignasi de Colomer. D'entrada els manumissors testamentaris són dos nebots seus: Josep i Joaquim Bassols i de Colomer, canonges, el primer a Girona i el segon a Barcelona, i un altre canonge de Girona, Francesc Regàs; la presència dels canonges no suposava cap novetat en els testaments de la família Colomer d'ençà, com a mínim, dels canonges Brugués. La novetat rau en el fet de fer hereu universal "Nostre Senyor Déu".

"En tots los altres emperò béns meus, mobles e immobles, haguts y per haver, noms, veus, drets, forsas y accions mias universals, qualsevols y ahontsevulla que sien y a mi pertanguen o pertànyer pujan, ara o en lo esdevenidor, y en qualsevol temps, per qualsevols

⁵⁸⁵ Encara que el testament estigui datat, erròniament, el 1763. AHG. J.Andreu, Not. Girona-9, 498 (testaments 1760-1772), ff. 57-58.

⁵⁸⁶ AHG. G. Martorell, Not. Girona-11, 576 (testaments 1737-1777): codicils, ff. 405-407, testament, ff. 407-416.

rahons, drets, títols, causas y motius, exceptats los que dalt expressament tinch disposat, institutesch, crido y hereter meu universal fas a Nostre Senyor Déu; y vull, ordeno y dispozo que immediatament de seguida la mia mort, per los sobredits mos manumissors, en satisfacció de mos pecats y sufragi de la mia ànima y de la de D^a. Casilda de Colomer, muller mia, difuncta, y dels demás a què estiga obligat, sian tots mos béns aplicats y empleats en la fundació y dotació de un Hospital y casa baix lo nom o títol de Nostra Senyora de Misericòrdia en la present ciutat de Gerona y en lo paratge los apareixerà més convenient, a fi de recullir y sustentar en dita casa minyonas pobras que-s trobaran desamparadas, fillas del present bisbat de Gerona”.

Una diferència total amb les disposicions testamentàries de Jeroni Colomer, de 1704, l'única semblança la trobem en la constant presència de canonges entre els marmessors testamentaris. Per què va prendre aquesta decisió? Per què va decidir que amb els seus béns es fundés un Hospital de Misericòrdia, amb una normativa apropiada al seu funcionament que ell mateix havia dissenyat: “tot en lo modo y forma que més llargament se trobarà continuat en un paper de reglas y constitucions que deuran observar-se en dita casa y hospital de Nostra Senyora de Misericòrdia, lo qual paper quedarà guardat en una arquimesa o papelera que-s troban en un quarto de ma casa”, en cas que no trobessin aquests papers disposa que els manumissors les formin d'acord amb altres exemplars de cases de misericòrdia. Estem davant d'una disposició filantròpica, en la línia del que van ser moltes altres fundacions d'aquesta mena en l'Europa moderna, almenys des dels anys vint del segle XVI, i en la línia d'altres institucions, més modestes, d'aquesta mena fundades al bisbat de Girona, amb l'objectiu d'acabar amb la pobresa, per la rehabilitació, el treball i l'educació.⁵⁸⁷ L'especificitat d'aquesta dotació afecta

⁵⁸⁷ Algunes síntesis ajuden a situar el tema de la pobresa a l'Europa moderna: J.P. GUTTON, *La société et les pauvres en Europe (XVIe-XVIII siècles)*, París, PUF, 1974; S. WOLF, *Los pobres en la Europa Moderna*, Barcelona, Crítica, 1989, especialment interessant és la introducció, pàg. 11-58, una referència a la dona i l'educació pel treball, pàg. 40-41, a partir de l'exemple de l'hospici Barracà de Bologna; també B. GEREMECK, *La piedad y la horca*, Madrid, Alianza Universidad, 1989, sobre la idea de filantropia, pàg. 255-259. Els dos autors es refereixen diferents vegades al debat sobre la pobresa en els “decisius anys vint” del segle

les dones pobres i desvalgudes i va molt més enllà de les habituals causes pies per a donzelles maridar. Les raons poden ser diverses, és clar la devoció religiosa del fundador, només comprovable de llegir l'inventari postmortem en les habitacions del qual abunden les imatges i estampes religioses, o els llegats piadosos que figuren en el testament, la devoció és un element a tenir present; també hi deu jugar un paper important el contacte amb canonges, que hem vist proliferar en testaments de la família en el seu paper de marmessors testamentaris, o el paper de la seva germana, abadessa del convent del Mercadal de Girona; també haurem de tenir present aquest clima de mecenatge particular destinat a la creació d'hospitals⁵⁸⁸ i de control de la pobresa que en temps del bisbe Lorenzana culminarà en el Reial Hospici de Girona, per últim i no per això menys decisiu, també cap la possibilitat de suspesar el paper que podia jugar en una època en què el patrimoni familiar era una finalitat en si mateixa el fet de transcendir al futur amb la immortalització del nom i de la família a través d'una fundació d'aquesta mena.⁵⁸⁹ la fundació de la casa de Misericòrdia de Girona perpetuava el nom

XVI, amb la publicació del *De subventione pauperum*, escrit el 1527, per l'humanista Joan Lluís Vives, i el paper de ciutats com Venècia, París, Yprés, i algunes altres, en aquest marc val la pena destacar els estudis centrats en la ciutat de Lió: J.P. GUTTON, *La Société et les Pauvres. L'exemple de la généralité de Lyon, 1534-1789*, París, PUF, 1971 i, sobretot, l'interessant l'estudi de N. Z. DAVIS, "Assistance, humanisme et hérésie: le cas de Lyon", *Les cultures du peuple. Rituels, savoirs et résistances au 16e siècle*, París, Aubier, 1979, pàg. 40-112. Pel segle XVIII, i mantenint-nos en el medi urbà, disposem de diferents treballs: per València, F. DIEZ, "Estructura social y sistema benéfico-asistencial en la ciudad preindustrial", *Historia Social*, 13, (1992), pàg. 101-121; per Barcelona, centrat en la Casa de Misericòrdia: M. CARBONELL, "Las mujeres pobres en el Setecientos", *Historia Social*, 8, (1990), pàg. 123-134, i *Sobreviure a Barcelona. Dones, pobresa i assistència al segle XVIII*, Vic, Eumo, 1997; pels segles XVI i XVII, i centrat en l'hospital de Sant Pau: J.L. BETRÁN, "Pobreza y marginación en la Barcelona de los siglos XVI y XVII", *Historia Social*, 8, (1990), pàg. 101-122; per Girona, M. BORRELL, *Pobresa i marginació a la Catalunya il·lustrada. Dides, expòsits i hospicians*, Cabrera de Mar, Centre d'Estudis Selvatans/Galerada, 2002, pàg. 29-63. Sobre la pobresa, "la caritat i l'assistència pública difusa" en l'àmbit rural són interessants les observacions formulades sobre el corregiment de Girona per J. M. PUIGVERT, *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*, Vic, Eumo, 2001, pàg. 188-194.

⁵⁸⁸ J.M. MARQUÈS, "Tomàs de Lorenzana, bisbe de Girona, un funcionari benefactor (1775-1796)", J.M. PUIGVERT, (ed.), *Bisbes, Il·lustració i jansenisme a la Catalunya del segle XVIII*, ..., pàg 44-45.

⁵⁸⁹ Seria un cas de "gestió de recursos simbòlics", una manera de mantenir el prestigi social que transcendeix la vida de les persones, s'hi refereix en un interessant estat de la qüestió, M. BOLUFER, "Entre Historia Social e Historia Cultural: la historiografia sobre pobreza y caridad en la época Moderna", *Historia Social*, 43, (2002), pàg. 117-119. El mateix bisbe Lorenzana s'hi referirà en aquests termes: "logró con esta piadosa fundación este Ilustre Héroe y buen Patricio dexar para siempre una abundante sucesión en esta casa, ya que Dios llevándole

de Colomer. El nom de la família i del seu fundador aconseguia, d'aquesta manera, mantenir-se present en la memòria col·lectiva, ¿era aquest, en última instància, l'objectiu?

El 15 de setembre de 1763 moria Ignasi de Colomer i de Cruïlles, i amb ell aquest patrimoni, que havia arribat al seu màxim a la mort de la seva muller en unificar les dues herències, i donava lloc a una casa de misericòrdia per educar donzelles pobres i desamparades. Aquest és el destí final d'una família que havia utilitzat el recurs de la política matrimonial per intentar ampliar el patrimoni, amb èxit no sempre immediat, i que acabava amb una fundació que, entre d'altres coses, tenia com a objectiu ajudar a donzelles pobres a casar-se. De pagar i rebre dots de tres i quatre mil lliures a facilitar casaments de vint-i-cinc, cinquanta o cent lliures.

CONCLUSIÓ

Aquesta trajectòria, singular, extrema si es vol, planteja les possibilitats d'ampliació patrimonial a través del mercat de terres i de la dinàmica familiar i matrimonial, però també tradueix les dificultats i les limitacions de les dues estratègies: pel que fa al mercat de terres, l'estratègia seguida per a la consecució del mas Pixarrelles amb les cessions de crèdit inicial acaba en èxit, havent de pagar, però, un preu molt elevat; quant a la política matrimonial envers la consecució del patrimoni Pasqual de Vilobí, també reflecteix els mecanismes defensius reeixits dels que no volien ser absorbits, amb. La culminació el 1745 en el casament dels dos cosins Colomer representa la culminació de tot el procés de formació.

A partir d'aquest estudi de cas, una vegada més, la realitat històrica es mostra contrària a les visions lineals i ahistòriques. Sens dubte, el mercat de terres, de parcel·les i de masos, com també ho són les dinàmiques matrimonials (expansives o defensives, segons quina sigui la necessitat), són elements indispensables en la formació de patrimonis agraris: però l'ofensiva d'uns contrasta amb els mecanismes de defensa d'altres a perdre el patrimoni. Allò que s'ha de destacar d'aquest patrimoni és que no obstant els impediments,

para este fin no le concedió la que deseaba en el único matrimonio que contraxo", citat per M. BORRELL, *Pobresa i marginació a la Catalunya il·lustrada ...*, pàg. 360.

l'acumulació patrimonial és possible: no podem deixar de remarcar que, en un segle, es varen acumular divuit masos. Una altra cosa és que sigui una situació poc habitual.

El final del patrimoni Colomer no acaba amb la fundació de la casa de Misericòrdia, de fet, en la mentalitat d'Ignasi i Casilda de Colomer amb aquesta darrera voluntat es perpetuava el nom, la família, el patrimoni i les seves persones. Fins i tot després que aquesta institució acabés formant part del Reial Hospici de Girona el patrimoni es mantindrà i la seva gestió no diferirà en res de l'efectuada pels Colomer. La fi del patrimoni Colomer, en tant que desintegració, només vindrà de l'exterior, la desamortització posarà fi al Reial Hospici de Girona i desintegrarà un patrimoni que tant havia costat d'ajuntar. El mercat, en forma de subhasta pública, disgregarà aquest patrimoni, el més important dels desamortitzats a Girona.⁵⁹⁰ És la fi d'un patrimoni que també havia trobat en la compra per execució de cort una de les formes d'ampliació patrimonial.

⁵⁹⁰ R. CONGOST, *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo, 1990, pàg. 198.

TERCERA PART

**EL MAS: UNITAT D'EXPLOTACIÓ, UNITAT DE
TREBALL, UNITAT DE RENDA**

INTRODUCCIÓ

S'ha escrit i teoritzat molt sobre el mas. Aquí es tracta simplement de presentar el mas i l'acumulació de masos com la base del patrimoni agrari en els segles XVI i XVII del sector superior de la pagesia gironina. El mas, i sobretot l'acumulació de masos, és allò que dóna la base econòmica i el poder d'aquest grup social pagès. El patrimoni, format pel mas o per l'acumulació de masos, és a la base del seu poder social i polític. El grup social dels senyors útils i propietaris de masos és un grup que es diferencia dels altres grups socials rurals per la possessió del domini útil de masos. La possessió dels masos els atorga la preeminència dins la jerarquia social pagesa. El seu qualificatiu coincideix amb el que com a resultat de l'anàlisi històrica li donem. No hi ha diferències entre la qualificació del notari i la qualificació de l'historiador, no inventem: la documentació explicita clarament la diferenciació.⁵⁹¹

En un primer moment, però, hem de plantejar en què consisteix el mas modern, el mas posterior a la sentència arbitral de Guadalupe. Que si bé

⁵⁹¹ Des del col·loqui de Saint-Cloud de 1967, que es va debatre la divisió social en època preindustrial, bàsicament si s'havia de parlar d'ordres o classes, un sector historiogràfic va acabar intentant etiquetar les diferents categories socials (línia seguidora de R. Mousnier). En aquest mateix col·loqui, P. Goubert va plantejar la necessitat d'estudiar la denominació de la pagesia, crida l'atenció sobre el caràcter polisèmic del terme "*labouere*". El tema no ha quedat clos i la història social agrària l'ha tornat a reprendre, en part, per l'interès que des de la microhistòria italiana i francesa s'ha mostrat sobre aquest aspecte. La intervenció de P. GOUBERT, "Remarques sur le vocabulaire social de l'Ancien Régime", dins P. GOUBERT, *Clio parmi les hommes*, Paris-La Haye, Mouton-EHESS, 1976, pàg. 287-292. *Vid.*, sobre el debat actual les reflexions de G. BÉAUR, "Les catégories sociales à la campagne: repenser un instrument d'analyse", *Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest*, 106, (1999), pàg. 159-176 i G. BÉAUR, "Stratigraphier le monde rural. Les catégories sociales en question", A. ANTOINE, (ed.), *Campagnes de l'Ouest. Stratigraphie et relations sociales dans l'histoire. Colloque de Rennes, 24-26 mars 1999*, Presses Universitaires de Rennes, 1999, pàg. 17-20. Més interessant ens ha semblat el treball de J-M. BOEHLER, "Quels critères pour l'identification des élites rurales d'Ancien Régime? L'exemple des campagnes de l'espace rhénan et germanique aux XVIIe et XVIIIe siècles", dins J-M. BOEHLER, C. LEBEU, B. VOGLES, *Les élites régionales (XVIIe-XXe siècles). Construction de soi-même et service de l'autre*, Presses Universitaires de Strasbourg, 2002, pàg. 83-99.

tenim prou ben documentat per l'època medieval,⁵⁹² no el tenim suficientment caracteritzat per l'etapa posterior. Hi ha una dificultat metodològica per estudiar-ho. No hi ha, per als segles moderns, cap mena de documentació que permeti una base de dades suficientment representativa per, a partir d'aquesta font, intentar treure una imatge tipus. A fi de fer un apropament a la constitució del mas partim de dues fonts documentals complementàries: els capbreus i els inventaris post-mortem. De capbreus, però només usem aquells que la confessió està feta per homes propis (el treball de Lluís To és definitiu en aquest aspecte i obliga a matisar algunes de les afirmacions fetes, en matèria de masos, i no només de masos, en molts treballs d'època medieval o moderna),⁵⁹³ amb la qual cosa hem de treballar amb mostres reduïdes. D'inventaris post-mortem, aquells que presenten una descripció de la casa i les dependències que formen part del mas, però que també fan referència a les superfícies del mas, la cabana ramadera i les existències del graner. Certament que l'escrivà està obligat a reflectir-ho tot, en la descripció hi va la seguretat de la dona vídua, no sempre, però, tot i aquests condicionants, l'escrivà s'estenia en les descripcions. Amb aquestes limitacions derivades de les fonts existents, acabem per disposar d'una mostra, probablement representativa, però no la que hauríem volgut.

No tots els masos són iguals, la diversitat de masos té relació directa amb la geografia territorial de la vegueria de Girona, però sobretot, allò que marca la diferència entre els masos és la seva superfície de conreu. La superfície de conreu en una rotació biennal, que era la predominant, porta a què els masos

⁵⁹² Vid. L.DONAT, R.LLUCH, E.MALLORQUÍ, X.SOLDEVILA, L.TO, "Usos i abusos del concepte de mas: el cas de la regió de Girona (segles XIII-XIV)". Dins M.T.FERRER, J.MUTGÉ, M.RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*, Barcelona, CSIC-Institució Milà i Fontanals-Departament d'Estudis Medievals, 2001, pàg. 125-158. E. Mallorquí hi afegeix les implicacions del mas amb el senyor jurisdiccional, amb la universitat i la parròquia, aquesta darrera relació considera que "en la major de les recerques dedicades als masos, però, aquests vincles no solen ser destacats, tot i que eren clarament perceptibles als segles XIII i XIV i que, segurament, provenen de molt abans, potser des de la mateixa fundació de les parròquies", E. MALLORQUÍ, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*, tesi doctoral, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, Universitat de Girona, 2007, pàg. 218, afirmació que repeteix més endavant, pàg. 231, i relaciona, pàg. 231-238.

⁵⁹³ L. TO, "La diferenciació pagesa a la diòcesi de Girona (segle XIV): una nota metodològica", M. BARCELÓ, G. FELIU, A. FURIÓ, M. MIQUEL, J. SOBREQÜÉS (eds.), *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València, 2003, pàg. 441-463.

s'acabin medint pel nombre de parells de bous que es necessiten per treballar-lo. En la jerarquia dels masos la superfície de conreu és una dada definitiva. Però en la jerarquia dels senyors útils i propietaris de masos allò que marca les diferències està en el nombre de masos posseïts. La possessió i la seva administració, de manera molt majoritària amb la cessió de la terra a masoveria, per la qual el joer o masover fa estada al mas amb l'obligació de treballar les terres a ús i costum de bon pagès i pagar el terç de tot gra d'aresta i si la producció és considerable i supera les necessitats de consum de la família masovera també de l'oli i de vi.

Amb aquesta modalitat contractual ens acostem al coneixement de la renda percebuda pels propietaris de masos. El terç percebut és l'indicador principal d'aquesta renda. Que no cal confondre amb la producció. Ja que el contracte de masoveria estableix en les seves clàusules la cessió del terç dels grans d'aresta i limita altres produccions, com la de llegums, els quals només es poden conrear per a ús de la família masovera. La realitat, però, és que en aquestes poques vessanes que se'ls permet conrear, els masovers en treien unes produccions més que suficients pel consum domèstic. Si la renda pagada pels masos ens dona una imatge de mas exclusivament cerealícola, l'anàlisi de comptabilitats pageses, de pagesos de mas que dirigeixen directament la seva explotació, amb les dificultats que comporta la seva anàlisi, perquè no estan pensades en termes de comptabilitat, sinó pensades exclusivament per a deixar-ne constància en moments de tutories o minoritats, o bé per a memòria de l'explotació, donen una imatge més complexa que la que podiem obtenir amb l'anàlisi exclusiva dels terços de collites. A fi d'acostar-nos a aquesta realitat, en els capítols 10 i 11 fem ús d'aquestes fonts, més qualitatives, més complicades de treballar, però que sens dubte s'acosten més a la realitat del mas: pluricultural, sens dubte, però també amb un component important, el bestiar, massa vegades menystingut en anàlisis del mas.

Les anàlisis micro, puntuals i concretes, no són generalitzables,⁵⁹⁴ però sí que apunten l'existència d'una gran diversitat de masos i de senyors útils i propietaris de masos. Les estratègies productives per donar valor a la producció del mas poden ser moltes i variades. Aquí se'n plantejarà una, relacionada amb el mercat de bestiar. Alhora que es posarà de manifest que el mas viu mirant el mercat, o els mercats. La idea de produir per l'autoconsum s'ha d'abandonar si s'acaben analitzant les relacions amb tota mena de mercats: hem vist ja el mercat del crèdit i de la terra, ara apuntarem els mercats de treball i el pes que tenien els bracers, jornalers i petits propietaris en la despesa del mas; i veurem també el mercat de productes agraris, agrícoles, però també ramaders. El mas no viu d'esquenes al mercat, de fet, ni que vulgués no podria.

Com a resultat de l'anàlisi del mas i de l'acumulació de masos, els senyors útils i propietaris de masos aniran situant-se dins la jerarquia rural. Situats en la part superior miraran els de baix (masovers o joers, petits propietaris, bracers, jornalers, treballadors, mossos), perquè els necessiten, però també els de dalt, perquè aspiren a ser com ells, per començar gestionen els masos de la mateixa manera. Deixem per la quarta part en què més volen semblar-s'hi i com ho fan per arribar-hi.

⁵⁹⁴ Pierre Vilar s'hi refereix en diverses ocasions, valgui la reflexió que li mereixen les "reliquies de comptabilitats pageses", les quals serveixen "per donar testimoni", i més clarament: "és en virtut d'aquestes observacions que preconitzem els estudis de microobservació de l'empresa antiga com a complement il·luminador dels càlculs globals artificials". Això era escrit en el marc de la Conferència Internacional d'Història Econòmica, Estocolm 1960. Publicat P. VILAR, *Crecimiento y desarrollo*, Barcelona, Ariel, 1980, 4 edició, pàg. 69.

CAPÍTOL 8

EL MAS, ELS MASOS, SEGLES XVI-XVII

És la possessió del mas (d'un gran mas), o l'acumulació de masos, allò que possibilita l'ascens social dels senyors útils i propietaris de masos entre 1486 i 1720/30. El treball de la terra i les rendes procedents dels masos permeten la consolidació d'un grup social pagès, sorgit de la pagesia, però que, progressivament s'anirà diferenciant d'una societat pagesa que, al temps que es produeix aquest ascens, es va estratificant.⁵⁹⁵ L'estratificació social pagesa⁵⁹⁶ ve marcada per l'accés a la terra, des dels pagesos sense terra (bracers i jornalers) o amb poca terra (emfiteutes als quals se'ls estableixen unes poques vessanes de terra), passant per els masovers (que tot i no disposar de terra disposen de bestiar de tir i del capital en instrumental de treball, així com de capital humà, variable segons el cicle de vida, amb diferències també entre ells sempre segons el capital disposat) fins els senyors útils i propietaris de masos (amb les diferències oportunes segons la superfície, la qualitat i la ubicació de les terres, així com l'acumulació de masos). L'estratificació ve clarament marcada per l'accés a la terra, essent el mas la principal unitat de treball familiar. Essent com era la possessió del domini útil del mas el principal element diferenciador dins d'aquesta societat, abans d'entrar a exposar com s'explota el mas, com es gestionen els masos, cal aturar-se a explicar breument com era el mas dels segles XVI i XVII a la vegueria de Girona.

⁵⁹⁵ Vid. una síntesi de l'evolució dels senyors útils i propietaris de masos a R. CONGOST, P. GIFRE, "Des paysans remences aux propriétaires rentiers. Les transformations agraires de la Catalogne moderne", *Domitia*, 3 (2002), pàg. 27-47. Per als segles XVI i XVII, P. GIFRE, "La consolidació d'un grup pagès: els senyors útils i propietaris de masos (1486-1730)", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23 (2003), pàg. 513-536.

⁵⁹⁶ Sobre l'estratificació social, vid. A. ANTOINE (dir.), *Campagnes de l'Ouest. Stratigraphie et relations sociales dans l'histoire*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 1999. G. BÉAUR, "Les catégories sociales à la campagne: repenser un instrument d'analyse", *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, núm. 106 (1999), p. 159-176.

EL MAS EN ELS SEGLES XVI I XVII

El sistema de mas⁵⁹⁷ està plenament definit⁵⁹⁸ i consolidat en començar l'època moderna. El mas, que consisteix en la casa, habitada (tot i que poden haver-hi masos rònecs, masos enrunats, ...), amb les diferents dependències annexes i les terres treballades pels habitants del mas i pel personal assalariat (fix: els mossos, o temporal: els jornalers) en els moments que pugui convenir, és, clarament, una unitat d'explotació. No es pot entendre la casa, la masia, sense les terres que permeten els seus moradors de viure del treball de la terra. Hem vist, també, que és una unitat d'extracció de rendes, el capbreu pren el mas com a unitat, i és també una unitat fiscal (pels fogatges, per exemple, o per les talles imposades per la universitat), i és una unitat familiar: el mas és habitat i treballat per la família propietària del mas o, en el seu cas, per la família masovera, amb una organització familiar que obeeix al tipus de família nuclear o estesa, segons el moment del cicle familiar en què es faci el tall. Situat en zona de poblament concentrat, ja des dels seus orígens en els segles XI o XII, o en poblament dispers, les terres del mas difícilment formen una unitat compacta més enllà de la quintana immediata a la casa (el que en els capbreus medievals seria el capmàs), les parcel·les, d'altra banda, poden estar escampades en més d'una parròquia. Parcel·les unides o escampades, tant li fa, però difícilment el mas modern dels segles XVI i XVII disposa d'un sol senyor directe per a tot el mas: el capmàs i una part principal de les parcel·les del mas es tenen per un senyor directe, al qual, hem vist, se sol confessar la condició d'homes propis, solius i afocats, amb la corresponent obligació del pagament dels 3 sous cada 21 d'abril, però la resta de parcel·les es tenen per senyories directes diferents, al costat de parcel·les en franc alou.

⁵⁹⁷ Utilitzem el concepte de sistema de mas tal com apareix a R.CONGOST, L.FERRER, P.GIFRE, R.LLUCH, E.MALLORQUÍ, E.SAGUER, "Els masos de la Catalunya Vella". Dins R.CONGOST, G.JOVER, G.BIAGIOLI (eds.), *L'organització de l'espai rural a l'Europa Mediterrània. Masos, possessions, poderi*. Girona, CCG edicions, Associació d'Història Rural de les comarques gironines, Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-secció Vicens Vives) de la universitat de Girona, 2003, pàg. 19-123.

⁵⁹⁸ L.DONAT, R.LLUCH, E.MALLORQUÍ, X.SOLDEVILA, L.TO, "Usos i abusos del concepte de mas: el cas de la regió de Girona (segles XIII-XIV)". Dins M.T.FERRER, J.MUTGÉ, M.RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*, Barcelona, CSIC-Institució Milà i Fontanals-Departament d'Estudis Medievals, 2001, pàg. 125-158.

El capbreu, la font adequada per estudiar la superfície del mas dels segles XVI i XVII?

Tot i que els capbreus no siguin la font més idònia per analitzar l'extensió de les terres d'un mas, perquè sovint en la confessió no hi figuren totes les parcel·les, només les que es tenen per al senyor directe que fa el capbreu, i no hi figuren les terres que es tenen en règims de masoveria o arrendament, ja que els capbreus els fan els senyors útils, el capbreu és, amb les condicions que posarem, la millor font per acostar-se al coneixement de la superfície total d'un mas durant els segles XVI i XVII. Per acostar-se a aquesta xifra cal, però, una condició. La més important, que el capbrevant sigui home propi,⁵⁹⁹ ja que només els homes propis estan obligats a confessar la totalitat de les terres i possessions que tenen al seu senyor directe, tant les terres tingudes per aquest com per altres senyors directes, en el benentès, sempre, que el mas (o els masos), el capmàs (o capmasos), i les terres declarades les tingui en domini útil. El capbreu només reflecteix el recompte de les possessions del senyor útil. L'home propi, segons els costums de Girona, està obligat a confessar tots els béns al seu senyor directe, en primer lloc, el mas i el capmàs que els confereix la condició d'homes propis, després, totes les altres terres tingudes per altres senyors directes i fins les tingudes en franc alou. La norma, és clar, està posada per evitar la desmembració del mas: al senyor directe del mas l'interessa mantenir-lo en la seva integritat i, en el cas que hi hagi qualsevol desmembració del mas, ha de poder evitar-ho: en el cas de tenir la senyoria directa amb l'exercici del dret de fadiga i, de no exercir-lo, fet habitual, el

⁵⁹⁹ Sobre aquest punt, les reflexions de L. TO, "La diferenciació pagesa a la diòcesi de Girona (segle XIV): una nota metodològica", M. BARCELÓ, G. FELIU, A. FURIÓ, M. MIQUEL, J. SOBREQÜÉS (eds.), *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València, 2003, pàg. 441-463. S'equivoca M. Camiade quan diu que en les capbrevacions els pagesos sols reconeixen al senyor directe les terres que tenen per un senyor (M. CAMIADE, "Un mas stratégique de l'Albera, le mas del Pou du Vilar (XVe-XXIe siècle", dins M. CAMIADE (dir.), *L'Albera. Terre de passage, de mémoires et d'identités*, Presses Universitaires de Perpinyà, 2006, p. 78); els homes propis, i aquesta és la gran diferència, reconeixen totes les terres: les tingudes per al senyor principal, però també relacionen les que tenen per altres senyors. Aquesta relació de totes les terres és especialment volguda pel senyor principal del mas en la mesura que percep el dret de deseixida de mas de les terres tingudes per altres senyors. En aquest cas, el capbreu recull fidelment les terres del mas.

cobrament del lluïisme; en el cas de no tenir la senyoria directa, encarint la transacció amb la percepció del dret de deseixida de mas.

Un exemple de com el senyor directe feia capbrevar terres tingudes per altres senyors. El 31 de maig de 1685, per exemple, el possessor del mas Gruartmoner, al veïnat de Serinyà (Cassà de la Selva), no va confessar la totalitat de les terres i al final de l'acte de capbreuació, el representant del paborde de l'Almoina del pa de la seu de Girona va fer constar la protesta per la no inclusió de la totalitat de les terres que tenia sota la seva senyoria:

“[...] com en dita confessió no y haja totas las terras que vosaltres dit pare y fill Guardmoner teniu y possehiu que-s tenen en alou y directa senyoria per dita almoyna, las quals teniu obligació de confessar per ésser hòmens propis de dita almoyna, com també per una clàusula general continguda en la capbreuació feta per dit Pere Guardmoner, praedecessor vostre en lo any mil tres-cents vint-y-vuyt, que diu que las terras no hauran confessadas y sian en dit mas *propter oblivionem* sian de dita almoyna, com també hajan confessadas algunas pessas de terra que las afrontacions no són en dita confessió, per ço y altrament a mi lícit de protestar protesto a vosaltres dits pare y fill Guardmoner que cabbreueu a dita almoyna totas las pessas de terra que no haveu capbreuadas ...y que no sie donada còpia de dita cabbreuació sens inserta de la present protesta”.⁶⁰⁰

El 15 de març de 1686, després d'un “*scientes in quam attendentes nos ab negligentiam seu oblitum cum acto et prechalendato capibreviationis instrumento non confessum fuisse neque capibreviasse vobis omnia petias terrae quae tenentur sub directo et alodiali dominio vestri et vestrorum*”,⁶⁰¹ són capbreuades, en una addenda a la capbreuació anterior, 8 peces de terra: tres de les quals per l'Almoina i cinc per altres senyors directes, tot reconeguent que l'Almoina del pa tenia per aquestes terres, tingudes per

⁶⁰⁰ AHG. Reial Hospici. 159: f. 35r i v.

⁶⁰¹ *Ibidem*, f. 52r.

altres senyors directes, el dret de deseixida de mas a raó de dos sous per lliura. És un exemple del control exercit per un senyor directe. Aquest control, tot s'ha de dir, només era possible quan els capbreus eren poc espaiats en el temps i es tenia un control senyorial de la situació. No sempre era així.

La superfície del mas

En general, els estudis que han pogut comparar diferents capbreus apunten cap a un augment de la superfície del mas en els segles XVI i XVII en relació a les superfícies de l'edat mitjana, amb un augment considerable de 1350 a 1500, això és així al Sallent (Garrotxa), Cruïlles i Vilajoan (Empordà interior), vall d'Aro (Empordà litoral) i Amer (la Selva),⁶⁰² estudis que són representatius de les diferents geografies del mas a la vegueria de Girona.

Que el mas s'ampliï no vol dir, però, que s'ampliïn tots els masos. Uns s'amplien perquè d'altres, com a resultat de diferents processos, s'empeteixen o acaben per desaparèixer. Els masos resultants, "masos grassos", són els que s'ampliaran per incorporació d'altres (incorporació de masos rònecs) o de parcel·les d'altres, pel mercat de terres, però també, com hem pogut veure, com a resultes d'estratègies familiars i matrimonials.

En els segles XVI i XVII s'aconseguiran els màxims pel que fa a la superfície dels masos, de fet, com veurem més endavant, en el segle XVII es mantindran encara els establiments senyorials de terres a pagesos, entre els quals els pagesos de mas també en seran beneficiaris. Estem lluny, encara, de l'inici dels subestabliments efectuats pels senyors útils de masos que, en altres indrets de Catalunya, haurien començat, de manera majoritària, en la

⁶⁰² J.PORTELLA, A.L.SANZ, T.BRUGADA, "El cas de la Vall d'Aro (1486): un pacte de senyors enmig de pagesos miserables?", *Revista de Girona*, 118 (1986), pàg. 44-49. S.SOLER, "Els capbreus de Vilajoan (1482-1566). Aproximació a l'estudi d'un petit senyoriu empordanès", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 21 (1988), pàg. 37-56. J. de BOLÓS, *El mas, el pagès i el senyor. Paisatge i societat en una parròquia de la Garrotxa a l'edat mitjana*, Barcelona, Curial, 1995, pàg. 187-208, 230-232. E.MALLORQUÍ, "Homes, viles i masos (Cruïlles, 1319)", R.CONGOST, L.TO (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Girona, ILCC de la UdG/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 79. J.BLANCO, "Masos i masos grassos a la vall d'Amer (segles XIV-XVI)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLIII (2002), p. 29-105 i "Masos grassos a la vall d'Amer (segles XIV-XVI): masos "ad benevisum" i estructures senyorials", M.BARCELÓ, G.FELIU, A.FURIÓ, M.MIQUEL, J.SOBREQUÉS (eds.), *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València, 2003, pàg. 403-439.

segona meitat del segle XVII i especialment durant la darrera dècada, entorn de 1690,⁶⁰³ però que a la regió de Girona, a manca d'una investigació precisa en els protocols notariais, no semblen haver-se generalitzat fins entrat el segle XVIII.⁶⁰⁴ Aquest màxim de la superfície del mas no és un màxim per a tots els masos, és el moment en què la majoria dels masos van arribar a la seva màxima extensió. A partir del segle XVIII hi haurà masos que s'ampliaran, però un nombre important de masos començaran a deixar de treballar directament una part de les terres, sovint la superfície més aspra o més allunyada del nucli de l'explotació, per a ser cedida, parcel·la a parcel·la, a parceria o, el més sovint, en contractes de subestabliment emfitèutic. Per aquestes raons podem dir que el segle XVII i encara fins a començament del segle XVIII representa, a la vegueria de Girona, el moment en què el mas arriba a la seva superfície màxima.

Aquesta ampliació de la superfície del mas, amb el corresponent augment de les rendes derivades de la seva explotació, explica el creixement constructiu del mas, així com les necessitats derivades del treball de la terra i de les possibles tendències a l'especialització que hi pugui haver, especialment significativa serà la presència de corrals o estables, però també de trulls, amb les piques pertinents, i les premses, tines i carratells del celler.

Una mostra de masos

Amb totes les prevencions fetes utilitzem els capbreus efectuats per homes propis a l'Almoina del Pa per acostar-nos al coneixement de la superfície del mas durant els segles XVI i XVII. Tot i això, com que hi ha

⁶⁰³ E. BADOSA, *Explotació agrícola i contractes de conreu (1670-1840). Les finques del clergat de Barcelona*, Barcelona, Col·legi Notarial de Barcelona, 1985, pàg. 244 i ss. L.FERRER, *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*, Barcelona, Publicacions de l'abadia de Montserrat, 1987, pàg. 251-253, 442-459. E. SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*, Barcelona, Crítica, 1988, pàg. 351-357. F. VALLS, "Creixement agrari i diferenciació social pagesa a la comarca d'Anoia entre començaments del segle XVI i mitjans del XVII", *Pedralbes*, 10 (1990), pàg. 99-136. B. MORENO, *La contractació agrària a l'Alt Penedès durant el segle XVIII. El contracte de rabassa morta i l'expansió de la vinya*, Barcelona, Fundació Noguera, 1995, pàg. 57-67. Una síntesi, R. CONGOST, L. FERRER, P. GIFRE, R. LLUCH, E. MALLORQUÍ, E. SAGUER, "Els masos de la Catalunya Vella", ..., pàg. 81-92.

⁶⁰⁴ R. CONGOST, *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo, 1990, pàg. 109-132. M. BOSCH, R. CONGOST, J. SANTALÓ, "Vessana a vessana. Reflexions sobre la pràctica dels establiments emfitèutics a la regió de Girona (segles XVIII-XIX)", *Estudis d'Història Agrària*, 11 (1997), pàg. 11-35.

algunes geografies de la vegueria de Girona que quedaran poc representades en aquesta mostra de 62 masos, acudirem a inventaris de masos d'aquestes zones geogràfiques per intentar apropar-nos a la superfície mitjana del mas.

Una vegada buidats els capbreus de l'Almoina del Pa, rebutjades les confessions que no donen les superfícies dels masos en la seva totalitat, que són un part important de les confessions,⁶⁰⁵ i rebutjats els capbreuants que no reconeixen la condició d'homes propis, ens hem quedat amb una mostra de 62 masos repartits de la següent manera: de la vegueria estreta de Girona disposem de 35 masos, de la baronia de Brunyola 7, de l'Empordà 14 i 6 masos de la zona de la sotvegueria de Besalú. Les confessions són dels segles XVI-XVIII: 15 del segle XVI, 38 de la primera meitat del XVII i 9 de la segona meitat del XVII.

Tal com es pot apreciar a la taula, la major part dels masos de la vegueria de Girona, segons aquesta mostra, van de les 50 a les 100 vessanes de terra (11-22 hes): 27 masos sobre 62 i si allarguem la forquilla fins a 120 vessanes, són 34 sobre 62. Aquestes dimensions de 50 a 100 vessanes coincideixen amb la mostra de Lluís To segons el cadastre de 1344 del capbreu de la pabordia d'Aro, a Santa Cristina d'Aro, on conclou que "*la plupart des mas du domaine avaient une superficie entre 12 et 20 ha*".⁶⁰⁶ I amb la proposta feta

⁶⁰⁵ Podem fer extensible als segles XVI i XVII el que diu Joan Blanco per a l'Edat Mitjana: "És difícil calcular l'extensió d'un mas a l'Edat Mitjana, de fet nosaltres només hem pogut establir amb relativa seguretat l'extensió de tres masos en tot el període estudiat: el mas Oliveres de Figuereda de 1442, el mas Ballella de 1503 i el mas Concs de 1567. En la resta dels casos l'extensió que donem és mancada. Ignorem l'extensió d'alguna de les peces, en la majoria dels casos la mancança no sembla que hagi de ser greu, ja que el nombre de peces d'extensió desconeguda no és superior a tres, però en d'altres aquesta mancança és més greu, ja que el nombre de peces de les quals desconeixem l'extensió pot superar les sis, xifra que sí que creiem que pot alterar els càlculs, sobretot si la descurança dels redactors dels capbreus es concentra en algun mas en concret, o bé el nombre de parcel·les d'extensió desconeguda en algun capbreu assoleix xifres altes", J. BLANCO, "Masos i masos grassos ...", pàg. 66-67.

⁶⁰⁶ L. TO, "Le marché de la terre et la seigneurie dans la Catalogne médiévale", L. FELLER, C. WICKAM (dirs.), *Le marché de la terre au Moyen Âge*, École Française de Rome, 2005, pàg. 512. Coincideix també amb els masos de Valors confessats a la casa de Farners entre 1512-1514, que tenen de mitjana 67,16 vessanes, no pas amb els de l'Esparra, ja que la mitjana queda desvirtuada per la gran presència del bosc. Vid. P. GIFRE, S. SOLER, *Els Farners: vassalls de senyors i senyors de pagesos. Catàleg documental del l'Arxiu Farners*, Santa Coloma de Farners, Consell comarcal de la Sela/Centre d'Estudis Selvatans, 1996, pàg. 48-51. També coincideix amb la mostra recollida dels capbreus de Santa Cristina d'Aro i de Fenals del monestir de Sant Feliu de Guíxols (1478) i de la Pabordia d'Aro (1506), on més

per Yvette Barbaza, a partir de l'estudi dels cadastres del litoral empordanès, que considera l'explotació mitjana la situada entre 12 i 20 hectàrees (54,84-91,4 vessanes).⁶⁰⁷

Superfície	Nombre de masos	Total	Superfície	Nombre de masos	Total
0-9	1	11	100-109	2	10
10-19	2		110-119	5	
20-29	2		120-129	1	
30-39	4		130-139	1	
40-49	2		140-149	1	
50-59	6	27	150-159	0	14
60-69	9		160-169	2	
70-79	4		170-179	1	
80-89	5		180-189	1	
90-99	3		190 i més	10	

Font: AHG. RH: 111, 113, 130, 142, 158, 159, 162, 165, 180 bis, 184, 219 bis, 232 bis, 241, 238, 261, 302, 310, 361, 671, 1097.

Això que sembla ser la norma, però, no impedeix que hi hagi masos per sota i per sobre. De masos petits en trobem, el mas Oliveres de Tomet (Medinyà) és el més petit de la mostra, si no hi ha errades de l'escrivà, amb un total de 4 vessanes de terra segon el capbreu de 1688, una mica per sobre ja hi ha la borna (sic!) Garau (1566) de Cassà de la Selva amb 14 vessanes i el mas Calvó de Cassà (1685) amb 18,5 vessanes.⁶⁰⁸ Són els masos més petits. Val a dir que en aquests masos més petits, afirmació que es pot fer extensible fins arribar a les cinquanta vessanes, la terra majoritàriament és de conreu, i no apareix cap superfície destinada a bosc o a erm, serien els masos representatius del pla de Girona.⁶⁰⁹ A partir de les cinquanta vessanes ja entrem en superfícies on el bosc hi juga un paper important.

de la meitat dels masos se situen entre 10,1 i 20 ha, X. MARCÓ, *Homes, dones i masos de la vall d'Aro a la segona meitat del segle XV. Aproximació prosopogràfica a una comunitat rural en temps de guerra i de revolta*, Treball de recerca, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, Universitat de Girona, 2007, pàg. 104.

⁶⁰⁷ Y. BARBAZA, *Le paysage humain de la Costa Brava*, París, A. Colin, 1966, pàg. 270.

⁶⁰⁸ AHG. RH. 302 (1688), 165 (1566) i 159 (1685).

⁶⁰⁹ Amb cadastres a la mà, els masos del Pla de Girona són de reduïdes dimensions, la mitjana és de 33,84 vessanes, fet que s'ha explicat per la bona qualitat de la seva terra, J.

Quant als masos més grossos, aquests es localitzen en zones amb predomini de la terra de bosc. D'aquesta mostra, els més grossos són el mas Taverner amb 1200 vessanes (1768) i el mas Surós amb 1720 (1758), els dos a Castanyet, però de més de 200 vessanes n'hi ha 10: el mas Sarpey de 215 (Santa Cristina d'Aro, 1534), el mas Maura, 228, el mas Costa, 235 i el mas Puig Amalric, 342,25 (Viladasens, 1698), el mas Albert de Bavià, 364 (Madremanya, 1567), que compta amb 300 vessanes de bosc, el mas Arnau, 386 (Santa Maria de Camós, 1765), el mas Moret, 387,3 (Viladasens, 1698) i el mas Viader, 400 (Sant Jordi Desvalls, 1707). Si tornem a la classificació d'Yvette Barbaza, aquests grans masos correspondrien clarament als propietaris rics, els quals disposen de 60 a 70 hes (274-320 vessanes). Yvette Barbaza, però, veu el mas com una unitat de producció, que ho és. En els segles XVI i XVII serà l'acumulació de masos, petits, mitjans i grossos el que acabarà per constituir els grans patrimonis.

D'aquesta mostra, la zona litoral empordanesa, zona de masos i de cortals, queda poc representada. Per tal d'acostar-nos al mas "empordanès" utilitzem les superfícies de 24 masos. Els nou masos de Josep de Caramany, inventariats el 1671,⁶¹⁰ situats a Castelló i Sant Pere Pecador, fan 120 vessanes de mitjana: els més grossos són el cortal Caramany a Sant Pere Pescador, amb 234 vessanes i el cortal de l'Estanyol a Castelló, amb 253, però també n'hi ha de petits: com el cortall vell o Ascot de 52 vessanes a Sant Pere Pescador i el cortal de la Garriga a Castelló d'Empúries amb 31 vessanes. Els més petits, majoritàriament amb terra conreable, els més grossos disposen una superfície important de closa i d'aiguamolls.

Si bé per un període lleugerament posterior al que aquí es tracta, disposem de la superfície de quinze masos situats a la zona del Montgrí, dels patrimonis Puig (1756)⁶¹¹ i del patrimoni Carles (1762).⁶¹² Els set masos del

BOADAS, "Població, ramaderia, conreus, rendiments i accés a la terra al Pla de Girona, a principis del segle XVIII", *Quaderns de la Selva*, núm. 1 (1984), pàg. 107-108.

⁶¹⁰ Arxiu Caramany de Corçà. 172.2.1. Memorial ahont estan especificats los béns que vuy té y posseheix lo il-lustre senyor Joseph de Caramany.

⁶¹¹ ADG. Arxiu Casa Carles: llibre 5. Puig (1756).

⁶¹² ADG. Arxiu Casa Carles: llig. 3. Patrimoni en general. Llibreta ahont quedan notadas las heretats, pesas de terra de què cada qual se componan, ab lo número de vessanas y de qual

patrimoni Puig tenen, de mitjana, 169,57 vessanes, els vuit del Carles, 228 vessanes de mitjana. La mitjana del patrimoni Carles queda desvirtuada per les 537 vessanes del Pinell, tot i que només es conreaven 185 vessanes, les altres eren ermes o destinades a terres de pastura. Fet que era extensible a altres masos del patrimoni Carles (mas Carles, Closa Pagesa i el mas Ral).

Per valorar convenientment la superfície del mas no ens hem de fiar exclusivament de la superfície total, ni de les mitjanes, hem de saber quanta superfície conreable hi ha a cada mas, aquest sí que és un indicador fiable. Per als masos del patrimoni Puig situats a Torroella de Montgrí, segons el cadastre de 1716, la terra de sembradura representava el 73,8% de la terra dels seus masos, mentre per al conjunt del terme de Torroella de Montgrí la terra de sembradura era del 45,89%, però és que el 1757, la terra de sembradura arribava en el patrimoni Puig al 84,2%, amb una forta reculada de l'erm i la closa (fet que coincideix amb la construcció d'un mas nou, el mas Nou de Puig).⁶¹³ Els masos situats fora del terme de Torroella de Montgrí presenten una altra proporció: al mas Tomassí d'Albons la terra de sembradura representa el 71,4% per 117 vessanes, al mas Vicens del Recs (Empúries) del 55 al 65%, segons la canació que usem, per un total de 194 vessanes i el mas Puig de Fellines, només el 28,4% per un total de 175,75 vessanes. Fixar-se en la terra de sembradura dels masos no vol dir deixar de banda les altres superfícies, vinya i olivar especialment, ni tampoc la superfície dels erms o closes, molt important per a pastures i per al contingent pecuari d'aquests masos empordanesos, ni tampoc del bosc, si bé no disposem de prou indicadors per poder valorar, suficientment, els usos, ni els ingressos provinents del bosc per aquests masos.

La superfície de conreu: sobre els mínims de la superfície del mas?

En els inventaris postmortem d'alguns masos, l'escrivà apunta la superfície de la terra de sembradura, sens dubte és una aproximació, tota vegada que

qualitat són, junt ab altres pesas de terra separadas ... conforme a la estimació se ha fet en lo present any 1762.

⁶¹³ AHTM. Cadastre de 1716 i 1757. La comparació amb el conjunt del terme, Y. BARBAZA, *Le paysage humain de la Costa Brava*, taula XVIII-X.

no sempre descriu peça a peça, sinó que apunta allò que li diuen els que estan interessats que aquesta dada figuri en l'inventari, la vídua, els tutors, etc. Amb tot, l'anotació admet una lectura del que és la terra "conrohadissa" o "conreadissa", la terra susceptible de ser sembrada, en altres ocasions, quan encara no s'ha sembrat (l'inventari es fa en el mes de setembre i la terra és apunt per rebre la llavor) se'ns dóna la superfície de guaret.

Taula 39. SUPERFÍCIE DE SEMBRADURA DE MASOS DE LA VEGUERIA ESTRETA DE GIRONA (1586-1604), SEGONS ELS INVENTARIS POSTMORTEM				
Mas	Superfície de conreu	Superfície sembrada	Superfície de guaret	Referència
Vidal de Vilafreser		10 v	14/15 v	Gi-9, 417: 09/02/1588
Dalmau de Domeny	30 v	(15 v)		Gi-1, 859: 21/05/1586
Gònech de Campllong	50 v	19 v		Gi-3: 488: 03/04/1594
Martí de Medinyà		20 v		Gi-8: 416: 06/01/1591
Compte de Vilobí	40 v	21 v		Gi-3, 488: 15/02/1593
Torre Escales de St. Por		22 v		Gi-3, 488: 27/09/1593
Noguer de Sant Martí de Llémna			25 v	Gi-1, 984: 20/09/1589
Bohil de Riudellots		26 v		Gi-9, 417: 11/01/1587
Mut de Salt		28 v		Gi-1, 859: 15/01/1587
Ros de Juià	60 v	(30 v)		Gi-1, 859: 21/05/1586
Tallada de St. Martí de Llémna		30 v		Gi-7: 352, 07/04/1604
Joeria del Bisbe de Domeny		75 v		Gi-11, 273: 6/04/1594

Dels onze masos dels quals disposem d'aquesta informació per als darrers anys del segle XVI, deduïm que la superfície de sembradura va d'un mínim de 10 vessanes a un màxim de trenta, en què vuit estan entorn de les 20 vessanes. Sens dubte, dimensions reduïdes pel que fa a la terra de sembradura. L'excepció ve representada per la Joeria del Bisbe de Domeny amb 75 vessanes de sembradura, de ser correcte l'inventari i el mateix inventari aporta proves de què així és, ja que disposa de tres parells de bous, i de tres parells d'arades i de tres jous, estem davant d'un gran mas pel que són les dimensions habituals del pla de Girona.⁶¹⁴

Del que es diu en els inventaris, també queda clar que practiquen una rotació biennal i que els masos disposen d'un parell de bous com a mínim. De què se

⁶¹⁴ AHG. Girona-11, 273: 6 d'abril de 1594.

sembrada? Majoritàriament, com tornarem a veure més endavant, blat i mestall. En l'inventari del mas Compte de Vilobí (1593) la terra de sembradura de forment és de 15 vessanes, 6 vessanes són sembrades d'espelta i de civada: hem de pensar que aquesta és la proporció entre el cereal panificable i el cereal per a pinso?, és a dir, una proporció de 5 a 2. Sabem, d'altra banda, que el mas disposa d'una quarentena de vessanes més "entre herms, bosch y brugueras",⁶¹⁵ l'inventari res no ens diu del que poden aportar aquestes vessanes, si més no, es fa difícil de quantificar. Al mas Gònech de Campllong, la proporció és de 18 vessanes sembrades de forment, per una sola de civada. Una vegada més, no sabem què aportaven les "altres terres heremas y boschoses".⁶¹⁶

Hem decidit no incloure dins la taula l'inventari de la casa i heretat de mossèn Miquel Moler, mercader de Girona, a Palau, i ho hem fet perquè no sabem com interpretar les dades. A l'inventari figura que hi ha 35 vessanes sembrades entre blat i mestall l'1 d'abril de 1583.⁶¹⁷ I diu que hi ha 33 vessanes més de guarets, però afegeix que en aquestes terres de guaret n'hi ha tres sembrades d'ordi, especifica que són "per donar tendra al bestiar", mitja vessana és deixada per pastura, n'hi ha dotze sembrades de fenc i quatre de llobins, és a dir, que de guaret guaret, només hi ha 14 vessanes. El no saber com interpretar-lo obeeix a si hem d'entendre aquesta anyada com a habitual, estariem davant d'una rotació molt intensiva: blat/mestall ocupa la meitat de les terres de conreu, una quarta part queda per les pastures i alimentació del bestiar i el quart restant seria reservat al guaret, és a dir, estariem davant d'una rotació quadriennal. D'altra banda, queda clar que el guaret no és un guaret mort, ja disposavem de pistes, i aquesta vindria a confirmar-ho. El gran dubte és si es tracta d'un cas habitual o d'un cas excepcional. Ho deixem apuntat.

Per un període immediatament posterior disposem d'una mostra centrada en dos àmbit geogràfics diferents: la vegueria estreta de Girona i l'Empordà, i en

⁶¹⁵ AHG. Girona-3: 488, f. 577r.

⁶¹⁶ AHG. Girona-3: 488, f. 683.

⁶¹⁷ AHG. Girona-1: 859.

la presentació de les dades hi hem introduït una altra columna: el nombre de bous. Hem presentat les dues zones en quadres diferents per considerar que obeixen a dinàmiques agrícoles distintes. En aquesta mostra de masos de la vegueria estreta de Girona la superfície sembrada és superior a les vint vessanes que veiem de mitjana en el quadre anterior i arriba prop de les 35 vessanes. No volem anar més enllà. Són només nou masos.

Taula 40. SUPERFÍCIE DE SEMBRADURA DE MASOS DE LA VEGUERIA ESTRETA DE GIRONA (1634-1647), SEGONS ELS INVENTARIS POSTMORTEM				
Mas	Nombre de bous	Superfície sembrada	Superfície de guaret	Referència
Rexach, Campllong	4	25,00 v		Gi-2, 838: 27/02/1639
Geroní de Medinyà	2	25,75 v		Gi-9, 565: 30/06/1633
Bonet de Flaçà	2	27,00 v		Gi-9, 565: 07/06/1638
Renart, Aiguaviva	4		31,00 v	Gi-9, 565: 31/01/1635
Ferrer, Pla de Girona	5	40,00 v		Gi-2, 838: 23/05/1644
Subirà, Fornells	5	41,50 v	4,00 v	Gi-9, 565: 29/11/1634
Ribas de la Torre, Bordils	3	43,00 v		Gi-3, 637: 29/02/1647
Casa Mosqueres, Celrà	6	43,00 v		Gi-9, 565: 16/04/1637
Torre Nova de Fontajau	8	34,00 v	80,00 v	Gi-9, 565: 05/11/1634

Per l'Empordà disposem d'una mostra de dinou masos. Les superfícies, tant les sembrades com les que estan en guaret en el moment de prendre's l'inventari, apunten cap a superfícies superiors, especialment els quatre darrers, cortals o en terra de cortals; però, també n'hi ha cinc que disposen de menys superfície, sembrada o en guaret, que els del pla de Girona. La mitjana de les superfícies sembrades és de 46 vessanes per mas, 37,5 si deixem de banda els dos darrers masos. Per aquesta mostra, els masos empordanesos pel que fa a les terres de sembradura són manifestament més grans.

Pel que fa a la columna del nombre de bous o d'animals de tir, sembla poder deduir-se d'aquesta mostra que hi ha una relació d'un bou per cada deu vessanes de terra de sembradura: això és així, almenys, per als masos més grossos. Hi tornarem quan ens referim directament al pes i el lloc del bestiar en els masos

Taula 41. SUPERFÍCIE DE SEMBRADURA DE MASOS DE L'EMPORDÀ (1614-1642), SEGONS ELS INVENTARIS POSTMORTEM				
Mas	Nombre de bous	Superfície sembrada	Superfície de guaret	Referència
Molló de Sant Silvestre	1+2	15,00 v		Ca, 2009: 22/03/1614
Cornellà, Vila-sacra	4		18,00 v	Ca, 1375: 10/03/1633
Corsà, Montiró	4		21,00 v	Ca, 1375: 10/11/1636
Simon, l'Oliva (El Far)	3	24,00 v	21,50 v	Ca, 1375: 12/01/1631
Donadiu, Rabós Empordà	5		22,00 v	Pe, 569: 25/06/1624
Cabanes, Cunyà (Serra)	3	28,00 v		Mon, 134: 04/12/1622
Concas, Viladamat	4	31,00 v		Ca, 1300: 13/02/1627
Homas, Marzà	5		34,00 v	Ca, 2069: 27/10/1641
Cortal Puigllobet, Castelló	4		37,50 v	Ca, 1285: 22/04/1630
Casa Adelat, Fortià	5		45,00 v	Ca, 2069: 18/04/1642
Cortal lo Castelló	1+1		50,00 v	Ca, 1285: 15/10/1631
Vda. Guàrdia, St. Joan Sescloses	4		50,00 v	Ca, 1285: 27/04/1630
Puig, Cinc-claus	3+2	40,00 v	60,00 v	Ca, 1376: 19/11/1641
Castell de Pau	4	41,50 v		Ca, 1232: 12/03/1620
Cortal Raset, Castelló	5	43,00 v		Ca, 1375: 07/01/1637
Surell, Torroella de Fluvià	2	56,00 v		Ca, 1376: 27/04/1637
Casa Vidal, Vilamacolum	7	59,00 v		Ca, 1285: 28/10/1629
Barrera, St. Joan Sescloses	8	82,00 v		Ca, 2069: 20/03/1638
Cortal Savarrés, Castelló	8	87,00 v	90,00 v	Ca, 1300: 12/05/1627

Per uns quants anys més tard, disposem d'una altra informació que pot acabar d'arrodonir la imatge dels masos, de les diferències i de les dimensions. Es tracta de masos de Vilanova de la Muga i de la parròquia de Peralada que han estat tallats per pagar la taxa del batalló els anys 1644 i 1646. En establir la taxa a pagar els masos queden jerarquitats segons el nombre de parells, no pas per la superfície dels masos. S'aprecia com els masos de Vilanova de la Muga són de majors dimensions, i a Vallgornera hi predomina el mas de menor dimensió amb un sol parell per llaurar. Es tracta, en tot cas, de terres de bona qualitat. Sembrades a raó d'una quartera de blat o d'ordi per cada vessana de sembradura i de dues quarteres si la sembradura és de civada.

Taula 42. MASOS DE VILANOVA DE LA MUGA I PARRÒQUIA DE PERALADA 1644 I 1646, SEGONS ELS PARELLS PER LLAURAR					
	Vilanova de la Muga	Puigbarutell	La Garriga	Vallgornera	Total masos
Parells					
1	4	1		5	10
2	8	2	2	2	14
3	7	2			9
Total	19	5	2	7	33

Font: ADPO. 3J552

Que a l'hora d'aproximar-se a la superfície del mas es fixaven, bàsicament, en la superfície de la terra de sembradura en tenim una bona mostra en aquesta anotació d'una documentació de la casa Bassedes de Figueres, de la dècada dels anys quaranta del segle XVII. Es tracta d'una nota "Si acàs la heretat que tinch a Figueres he de dividir en dos heretats se a de dividir en esta forma". Una divisió que es feia atenent a la superfície de sembradura, partint d'una rotació biennal, però que disposava també de vinya, d'olivar, i de superfície de pastures. Una mena d'unitat ideal.

Primer: el mas Bassedas, scituat en lo Garrigal y junt ab los corral, paller, casa, coniller, quintà, prat y viver. Divisió de camps, los quals lo qui amena junts se ajan de sembrar ab una anyada". Disposa la divisió de les parcel·les en dos grups de camps: per una banda, 80 vessanes: un grup de parcel·les de 41 vessanes i un altre de 29. De manera que cada any eren sembrades 40 vessanes. Aquest mas estaria format també d'una vinya, un olivar, una costa, dos corral, un prat i viver, un hortet i "lo aiguardenter".

L'altre mas, estaria format per "lo capmàs de la altre partió de heretat ha de ésser la casa, stabler y paller que tinch dins la vila en lo carrer de'n Oliva, ab las terras següents axí": 25 vessanes de sembradura i un altre lot de 20 vessanes. La resta de possessions: una vinya, dos olivars, especifica que "falta un prat", una era, i, "del corral gran li ajau de dar cada any ab dos partits iguals fems: 50 carretadas", i encara: puga fer mitja vesana de ort als Senrasos".⁶¹⁸

A la vista de tot plegat, quina és la superfície mínima del mas? La resposta hauria de tenir en compte molts paràmetres, que no disposem (composició del nucli familiar, qualitat de la terra de conreu i de no conreu, ingressos alternatius al mas, etc), amb tot, però, del que portem dit fins ara hi ha alguns elements que sembla possible de deduir:

1. La mitjana de la superfície dels masos se situa ente 50 i 100 vessanes (10,94 i 21,87 hes), essent inferior a les terres del pla i vegueria estreta de Girona i superior a les terres de la Selva i també de l'Empordà.

⁶¹⁸ ADPO.3J552, f. 80r.

2. La superfície del mas destinada a sembradura considerada mínima se situa entorn de les 20 vessanes (4,37 hes), que en una rotació biennal, si és que realment era biennal, vol dir disposar d'un mas d'una superfície mínima de 40 vessanes (8,75 hes) de terra. Si considerem que la majoria de masos tenen altres superfícies dedicades a conreus arbustius o arboris (i les dependències del mas ho testimonien clarament tal com veurem tot seguit), així com a erms, pastures i boscos, s'arriba a la mitjana considerada en el primer punt.
3. Aquesta superfície mínima del mas, per a poder ser treballada convenientment, necessita, com a mínim, un parell de bous. La relació sembla anar d'un cap de bestiar boví per cada 10 vessanes de sembradura.

Les dependències del mas

La casa i les dependències del mas en els segles XVI i XVII s'amplien, com també s'amplien les terres treballades. L'embelliment dels masos, amb la presència d'arcs conupials,⁶¹⁹ ha estat considerat per part de la historiografia de final del segle XIX un signe del triomf del mas sobre el castell com a resultat de la fi de les guerres remences. El cert és que les cronologies d'aquest embelliment del mas no són generals, ni precises. L'engrandiment del mas i la imposició d'un model de mas amb la sala⁶²⁰ com a eix vehiculador i articulador de les diferents estances és una realitat d'època moderna, la cronologia i la seva geografia estan encara, també, per fixar amb documentació escrita.⁶²¹

⁶¹⁹ Vid. J. PELLA y FORGAS, *Historia del Ampurdán*, Barcelona, 1883, pàg. 700, nota 2.

⁶²⁰ J.MONER, "L'estructura tipològica del mas: els precedents medievals", *Quaderns. Centre d'Estudis comarcals de Banyoles*, 19 (1998), pàg. 131-136. J.MONER, "La "sala" com a eix vertebrador de l'evolució tipològica del mas". Dins M.T.FERRER, J. MUTGÉ, M.RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*, ..., pàg. 263-278. J.MONER, "La masia: una arquitectura singular". Dins R.CONGOST, P.GIFRE, A.GONZÁLEZ, R.LLUCH, E.MALLORQUÍ, J.MONER, R.RIPOLL, E.SAGUER, *La masia catalana. Evolució, arquitectura i restauració*. Figueres, Brau, 2005, pàg. 76-86.

⁶²¹ El punt de vista dels arquitectes ha estat recollit per Jeroni Moner: Puig i Cadafalch el situa en el segle XIV, "afirmació una mica agosarada. Danés, més prudent, i amb més casos estudiats, considera que és al segle XVI quan la major part dels masos construïts ja tenen els tres cossos i la sala al pis. El fet indiscutible és que des del segle XVII en endavant pràcticament tots els masos de nova planta parteixen d'aquesta organització estructural i la

L'estudi d'una mostra de 86 masos, descrits a partir d'inventaris post-mortem, situats a la vegueria estreta de Girona, entre 1561 i 1601, majoritàriament la mostra està centrada entre 1571 i 1599, període per al qual disposem de la descripció de 81 masos, és una base suficient per a descriure la composició i distribució interna del mas.⁶²² És sabut que els escrivans descriuen, sobretot, els béns mobles, les estances les apunten en la mesura que formen l'itinerari de la descoberta dels béns mobles.⁶²³ De fet, quan s'ha de fer un encant, són els béns mobles els que són encantats, no les estances del mas.⁶²⁴ Amb tot, però, és l'únic indicador, amb les omissions i els descuits que hi puguin haver, per saber, amb una certa base fidedigna, els espais del mas. La mostra està integrada per masos que el mateix escrivà considera com a tals, o bé perquè es disposa de documentació paral·lela que assegura que es tracta de masos (a vegades la documentació parla d'heretats, o de torres). S'han deixat de banda les cases de pagès de nuclis urbans, perquè tenen una altra ordenació i, sobretot, els impediments de l'espai limitat a les ampliacions.

majoria de les construccions anteriors –masos o rehabilitacions d'altres edificacions- l'han assolit d'una manera o d'una altra”, (J. MONER, “L'estructura tipològica ...”, pàg. 130-131). En un estudi més recent, l'autor ha mostrat moltes precaucions: “El nom de sala per designar aquest espai en els inventaris –espai cada vegada més representatiu del mas i on hi haurà els mobles més importants de la família- no es donarà fins ben entrat el segle XVI, a falta de conèixer (per part d'aquest autor) més documentació que ho ratifiqui”, més endavant, en la mateixa línia escriu: “Pel que fa als mostraris efectuats fins avui, es pot constatar que a principis del segle XVI –i en molt menor grau o amb molts dubtes, a final del segle XV- ja hi ha un nombre considerable de masos amb sala central construïts de nova planta, mentre que a la resta del segle XVI i al XVII són molt més nombrosos els masos reformats afegint-hi un cos, per tal d'obtenir el mateix resultat, si bé els estudis actuals no són prou exhaustius per fer afirmacions gaire rotundes” (J. Moner, “La masia: una arquitectura singular”, ..., pàg. 80-81 i 82).

⁶²² Hem utilitzat, per facilitar la recerca, els llibres d'inventaris de les següents notaries de Girona: Girona-1, 762, 833, 859, 984; Girona-3: 318, 375, 376, 488, 489; Girona-8: 373, 416; Girona-9: 283, 417; Girona-10: 384; Girona-11: 273.

⁶²³ Una mostra de l'escrupulositat del notari en la descripció la trobem en l'inventari del mas Fuster de Riudarenes (18 d'agost de 1584) quan s'anota: “Ítem, tres portes, les dues són de cambres, l'altre és lo graner, tancades ab clau, les quals claus té preses Joseph Llaudes, y per no tenir les claus no avem pogut pendre inventari de lo que era dintre de dites cambres y graner” (AHG. Girona-9, 417). Més endavant serà descrit el mobiliari i el contingut del graner.

⁶²⁴ No tot, però, apareix esmentat. Jaume Codina, que n'ha vist de tota mena d'inventaris, diu: “Pensem que un inventari és exhaustiu i ho recull tot”, però no sabem “què calçava tota aquesta gent en un moment donat. Un inventari és una instantània d'un moment real”, J. CODINA, *Els pagesos de Provençana (984-1807). Societat i economia a l'Hospitalet pre-industrial*, I, Barcelona, Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, pàg. 535. Una ressenya, N. SALES, “Inventaris post-mortem”, *L'Avenç*, núm. 92, (abril 1986), pàg. 54-57.

L'espai d'accés al mas té una gran importància. Ja es tracti de l'era, que no sempre és citada per l'escrivà, a no ser que hi hagi algun element moble a descriure, l'habitual és que el mas disposi de porxo (20 vegades citat en la mostra) o el més correntment: l'entrada (citada 79 vegades), que fa de distribuïdor cap a les dependències de la casa, i també de magatzem de no poques de les eines (hi trobem des de jous, a tota mena d'eines de mà, fins arades, rascles, tamborells, carretes, etc., i també piles d'oli, estables,⁶²⁵ o trulls⁶²⁶). El paper de distribució que fa la sala en les dependències superiors del mas, el juga l'entrada en la planta. L'entrada és la base d'operacions de les feines diàries i també el magatzem, alhora que fa de distribuïdor de les dependències de la planta. A la vista dels inventaris apareix com un espai d'una gran importància.⁶²⁷

Immediatament trobem l'espai destinat al bestiar, amb una nomenclatura que va d'estables (44 vegades citats) o corts (42 citacions), en canvi els corrals, més específics per a bestiar oví i caprí, només apareixen en la mostra en 31 ocasions, i encara solen ser dependències annexes al cos principal del mas.

Si l'espai destinat al bestiar és important, també ho és el destinat a la transformació del raïm i de l'oliva. Tot i els problemes semàntics en què sol incórrer l'escrivà, celler i trull acostumen a ser sinònims: s'especifica, com a molt, celler de l'oli o botiga de l'oli. El celler apareix citat en 74 casos i el trull només en 11; la veritat és que, quan s'analitza la descripció del celler, poques vegades aquest és únicament dedicat a la transformació del raïm; és tina (en els anys de la mostra apareixen indiferentment tines de fusta i tines de pedra), és celler amb botes i carratells i és espai de premsa, com també apareixen els norris i fins en alguns casos s'especifica l'existència de moles, i

⁶²⁵ Al mas Teixidor de Martís: AHG. Girona-1, 984 (1588-1601): 25 d'octubre de 1596.

⁶²⁶ "Un orri de fer oli ab tinell" al mas Masses de Gaüses (AHG. Girona-8, 372: 3 de març de 1574); també al mas Berenguer de Sant Jordi Desvalls (AHG. Girona-8, 373: 3 de novembre de 1575); al mas Veguer de Sant Jordi Desvalls trobem una mola, (AHG. Girona-8, 373: 8 de maig de 1580) i al mas Joher de Flaça un trull "amb la tramuja a la entrada" (AHG. Girona-3, 375: 6 de juny de 1580).

⁶²⁷ L'entrada, no és, com al Prat de la primera meitat del segle XVI (J. CODINA, *Delta del Llobregat. La gent del fang. El Prat: 965-1965*, Granollers, Montblanc, 1966, pàg. 71), espai de menjador, en cap ocasió no hem trobat referència a una taula a l'entrada.

més sovint, les piques de pedra per a contenir oli. Una vegada més, el caràcter policultural del mas queda evidenciat a partir d'aquestes estances.

Taula 43. DIFERENCIACIÓ DE L'ESPAI DEL BESTIAR. ESTABLES I QUADRES, 1573-1599					
Data de l'inventari	Mas	Estables i quadres per a			
		Bous	Mules	Porcs	Ovelles
28/05/1573	Negra de Llorà	x	x	x	x
07/06/1573	Onyar de Vilarroja	x	x	x	x
12/06/1573	Onyar de Vilarobau	x	x	x	x
02/08/1573	Ferro de Bordils	x	x		x
21/06/1574	Enric de Sant Medir	x	x	x	x
03/01/1576	Vidal de Quart	x	x		x
15/01/1576	Massa d'Aiguaviva	x	x		x
23/12/1576	Deulonder de mont (Quart)	x		x	x
08/05/1580	Veguer de Sant Jordi Desvalls	x			x
14/09/1580	Prat de Taialà	x	x		x
1585	Motger de Cartellà	x	x	x	x
11/03/1585	Gordey de Montcal	x	x		x
22/09/1585	Ribas de la Torre de Bordils	x	x		x
06/08/1585	Negra de Campllong	x	x	x	x
21/05/1586	Ros de Juià	x	x	x	x
15/01/1587	Mut de Salt	x	x		x
31/07/1588	Valls de Celrà	x		x	x
22/11/1588	Vidal de Madremanya		x		x
22/12/1588	Palahí de Palausacosta	x	x	x	x
10/09/1589	Noguer de st. Martí de Llèmena	x	x	x	x
13/03/1590	Guilana de Sarrià	x		x	x
15/09/1590	Gordey de Montcal	x	x		
02/11/1590	Carrió demont de Domeny	x			x
29/04/1591	Pefarrer de Campllong	x	x		x
09/09/1591	Dalmau de Vilablareix	x	x		x
12/12/1591	Barceló de Montjuïc (St. Feliu)	x	x	x	
25/02/1592	Crosa de Salitja	x		x	x
15/02/1593	Compte de Vilobí	x		x	
18/07/1593	Vendrell de Vilablareix	x			x
27/12/1593	Torre Escalles de sant Ponç	x		x	x
03/12/1594	Gònech de Campllong	x			
14/09/1596	Motger de Cartellà	x	x	x	
26/10/1596	Saurí de Riudellots	x	x		x
25/10/1596	Teixidor de Martís	x			x
16/03/1598	Pujol del mas de Bordils	x			x
13/09/1599	Oliveres de Salitja	x	x	x	x

Font: AHG. Not. Girona-1, 762, 833, 859, 984; Girona-3: 318, 375, 376, 488, 489; Girona-8: 373, 416; Girona-9: 283, 417; Girona-10: 384; Girona-11: 273.

Sens dubte, l'espai més citat en els inventaris és la cuina, en 80 ocasions sobre 86 casos. I encara en els casos que no l'ha citada s'ha de tractar d'un error de l'escrivà. D'aquí la precaució amb què s'han d'usar aquestes dades.

Al costat de la cuina, acostuma a haver-hi el pastador (citada en 22 casos) i el rebost (citada només en 5 ocasions). Si la cuina és important, els arquitectes ens han explicat que allò que marca el mas modern és la sala en la mesura que suposa una diferenciació de l'espai de cuina i de l'espai de menjador, tot i que la sala és molt més que el menjador. La realitat és que la sala apareix citada en 71 masos i el menjador en 14, només en tres ocasions en la descripció del mas apareixen sala i menjador com a dues estances diferenciades, en el que pot suposar que sala i menjador siguin estances extrapolables. Clarament, durant la segona meitat del segle XVI la sala apareix citada amb una quantitat suficient, en aquesta mostra, per poder establir que la seva presència és gairebé absoluta: l'espai de sala, menjador per a les grans ocasions, distribuïdor, peça central del mas modern, apareix clarament en aquest període.⁶²⁸ És clar que l'escrivà, a vegades, anota amb precaució el nombre de l'estança: al mas Batlle de Llampaias (24 de juliol de 1561),⁶²⁹ l'escrivà escriu "sala o menjador", que pot tractar-se d'uns inicis de la seva presència (és el primer inventari de la nostra mostra), al mas Verdaguer de Sant Gregori (3 de setembre de 1573)⁶³⁰ hi ha un menjador que dóna a l'entrada del mas i una sala i menjador del primer sostre: en aquest cas la sala com a element ordenador de l'espai superior hi és evident, fet que també trobem al mas Vidal de Madremanya (22 de novembre de 1588)⁶³¹ on trobem un menjador de baix i la sala, de suposar en el pis; el mateix es repeteix, però, per exemple, al mas Guilana de Sarrià (13 de març de 1590)⁶³² amb el nom de "sala o menjador". En tots aquests inventaris allò que és comú en descriure la sala és el mobiliari: una taula llarga amb dos bancs a banda i banda, això hi és en tots, però, a banda de la taula i els dos bancs, a la sala hi ha de tot el relacionat amb la roba i parament de la llar, però també caixes (on hi pot haver roba, roba de llit, però també la documentació de la

⁶²⁸ Al Prat, J. CODINA, *Delta del Llobregat*, ..., pàg. 71, diu que durant la primera meitat del segle XVI, el pis superior s'ha generalitzat com a mesura precautòria davant les pujades de les aigües. D'altra banda, apunta: "La sala, dita més rarament menjador, manca en els masos petits".

⁶²⁹ AHG. M. Renart, Girona-1, 762.

⁶³⁰ AHG. A. Vilaplana, Not. Girona-1, 859 (1571-1588).

⁶³¹ AHG. P. Galí, Not. Girona-1, 984 (1588-1601).

⁶³² AHG. P. Galí, Not. Girona-1, 984 (Inventaris 1588-1596).

casa: en 19 inventaris hem trobat referències a documentació del patrimoni, repartida, gairebé a parts iguals entre la sala i la cambra on morí l'hereu) i fins sacs de gra: es repeteix, amb altres funcions, el que fa l'entrada en l'espai inferior.

Durant la segona meitat del segle XVI, segons aquesta mostra, la sala apareix mencionada en un nombre important de masos. La font usada no permet cap aproximació a la cronologia de la implantació de la sala, amb els inventaris a la mà només podem constatar que en la segona meitat del segle XVI apareix mencionada la seva presència en una geografia suficientment variada de la vegueria estreta de Girona perquè puguem parlar d'un fenomen general. Saber des de quan és una qüestió que requeriria una altra informació (posem per cas disposar d'un nombre significatiu de tabes de construcció/ampliació de masos) que, de moment, no hem pogut trobar. Per altra banda, en cases de poble, els qui s'havien significat dins la pagesia i havien ascendit socialment, no sols trobem descrits en els inventaris una sala, sinó que en trobem dues de sales a la casa Coversí de Riudarenes (17 de juny de 1591),⁶³³ en possessió d'una família de donzells: "una sala gran de la casa que és al capdemunt de la scala" i una "sala nova".

L'espai del descans, en contra del que es podria suposar, és poc important en relació al conjunt del mas. En la mostra, de mitjana trobem 2,97 cambres per mas. Sens dubte, hi ha altres espais que podrien fer la mateixa servitud, però amb llits parats, només hem trobat aquests. Ens trobem davant d'unes situacions molt variades, des d'11 masos que només citen una cambra, 19 que en citen dues i 24 que en citen tres, a partir de quatre cambres n'hi ha 17, i de cinc només cinc, de sis cambres n'hi ha dos i de set només una. Hi ha alguns casos que l'escrivà només anota el plural "cambres" sense donar cap més altre detall. No voldríem deixar passar aquesta dada del nombre de cambres sense fer alguns comentaris. En primer lloc, la mostra denota la gran diversitat de masos existents: des de masos petits, i molt petits, a masos molt grossos: d'una a set cambres va la gradació segons aquesta mostra. En

⁶³³ AHG. P.Galí, Not. Girona-1, 984 (1588-1596). La casa disposa també, com a caràcter notori, d'una cambra "dita del bisbe" i una altra "dita dels frares".

segon lloc, aquesta dada fa pensar, si és que podem fer cas de la font, que d'haver-hi poques cambres, és clar que no sabem les dimensions, la família extensa és poc probable segons aquesta mostra, ja que, i això ho veurem, en un nombre important de masos, d'aquestes cambres n'hi ha 18 destinades a mossos, mosses o, en general, fadrins.

Per últim, si l'espai destinat a la transformació del vi i l'oli hem dit que hi era important, no podiem deixar de banda el graner, sovint en la part superior de la casa. És citat en 48 masos, però de sacs de gra o de gra en altres llocs de la casa també en trobem.⁶³⁴ Per últim, el terrat apareix citat en 13 casos, en alguns dels quals fa la funció de graner, no sabem si tots els masos hi són presents, sempre hem de pensar que si hi havia alguna cosa a descriure l'escrivà hi anava.

Del que portem escrit, podem treure la conclusió principal que assistim, en el segle XVI, a l'ampliació en horitzontal del mas a partir d'un cos inicial, en què l'entrada i la sala tenen un paper de primer ordre en la distribució de la planta i del pis. A banda d'això hi ha quatre consideracions més a fer:

1. La separació del bestiar en corts, estables ("estableries") o corrals implica una ampliació de les estances de la planta baixa de la casa, alhora que una presència de bestiar estabulat, majoritàriament gros (bestiar de tir), però també bestiar porcí. Tot plegat pressuposa un major aprofitament de les dejeccions i un millor adobament de la terra camp, les carretes i tamburells són presents gairebé a tots els inventaris, fet que facilita el transport dels fems als camps. ¿Pot pressuposar això una millora a l'hora d'adobar la terra? Sens dubte. Deduir d'això, però, una millora en els rendiments de la terra, amb les dades de què disposem, com veurem més endavant, és agosarat.

2. Es produeix una diferenciació entre l'espai dels amos i el dels masovers. Significativa d'aquesta diferència és la manera com l'escrivà ho escriu en l'inventari del mas Candell de Santa Cristina d'Aro el 1590 quan identifica, a diferència de les altres estances, l'estança del joer. Encara no dos anys més

⁶³⁴ Al Delta del Llobregat, el graner a les golfes és una novetat de les darreries del segle XVI, allà on no hi ha graner, les diferents estances de la casa fan la funció de graner, J. CODINA, *Delta del Llobregat...*, pàg. 94.

tard, un altre inventari del mateix mas especifica clarament la cambra del joer i la cambra “dels senyors”.⁶³⁵ Els propietaris són definits com a senyors. Un pas més en aquesta diferenciació de l'espai entre propietaris i masovers, en el cas de compartir mas, la trobem al mas Agustí de Bordils (18/10/1643), ja fora de la mostra que estem analitzant, quan en la descripció apareix la “casa del joer contigua a dita casa de Agustí, que dormen los fadrins”,⁶³⁶ es tracta, d'una dependència annexa al mas principal, resultat d'una ampliació en horitzontal.

Taula 44. REFERÈNCIA A CAMBRES DE MOSSOS O FADRINS, 1561-1599

Data de l'inventari	Mas	Estances	Llits
24/07/1561	Mas Batlle de Llampaies	1	2
14/04/1567	Mas Prat de Taialà	1	2
21/06/1574	Mas Enric de Sant Medir	2	2
03/01/1576	Mas Vidal de Quart	1	2
21/10/1576	Mas Rovira d'Estanyol	1	-
11/03/1585	Mas Gordey de Montcal	2	3
01/06/1585	Mas Pedró de Domeny	1	2
22/09/1585	Mas Ribas de la Torre de Bordils	2	3
21/03/1586	Mas Ros de Juià	1	1
15/06/1586	Mas Salvany d'Aiguaviva	1	2
05/01/1587	Mas Mut de Salt	1	1
22/12/1588	Mas Palahí de Palausacosta	1	-
20/09/1589	Mas Noguer de St. Martí de Llémèna	1	2
13/03/1590	Mas Guilana de Sarrià	1	2
15/09/1590	Mas Gordey de Montcal	2	3
09/09/1591	Mas Dalmau de Vilablareix	1	2
15/11/1595	Mas Simon de Montjuïc	1	1
13/09/1599	Mas Oliveres de Salitja	1	-

3. La progressiva presència d'una estança dedicada als mossos i fadrins, de vegades no del tot diferenciada d'altres espais, com per exemple “la cambra del trull hont dormen los mossos” del mas Concas de Viladamat (13 de febrer de 1627), que si bé denota una activitat que requereix la presència dels mossos també de nit, apunta la proximitat entre l'activitat laboral i l'espai de descans. Però, sobretot assenyala que el mas compta amb personal assalariat fix.

⁶³⁵ AHG. Not. Girona-7, 352: 27/11/1590; Girona-1, 984: 22/02/1592.

⁶³⁶ AHG. P.Casadevall, Not. Girona-9, 566.

4. La presència d'espais destinats a l'elaboració i la conservació de l'oli i del vi. A banda de la presència de dos alambins petits al mas Verdaguer de Sant Gregori "per afer ayguaros" (3 de setembre de 1573),⁶³⁷ d'un altre al mas Masses de Gaüses (3 de març de 1574),⁶³⁸ d'uns "alambins" a la cuina del mas Valls de Celrà (31 de juliol de 1588),⁶³⁹ d'un altre al mas Palahí de Palau-sacosta (12 de desembre de 1588)⁶⁴⁰ i d'"uns alambichs" a la cuina del mas Pefarrer de Campllong (29 d'abril de 1591),⁶⁴¹ l'habitual és la presència del celler: espai destinat a la tina, de fusta o de pedra, amb alguna referència a premses, i el trull, amb les moles, i les piques per a contenir l'oli.

EL CREIXEMENT DEL MAS

Hem apuntat que durant els segles XVI i XVII, el mas experimenta un creixement en la seva superfície. Ara es tracta de veure com és possible aquest creixement, tot tenint present, també, que el creixement d'uns masos es pot fer a costa de l'erm, la closa o les terres humides, però també pot ser a costa d'altres masos.

El mas Roca de Fontajau, per exemple

El mas Roca de Fontajau, al pla de Girona, és el cas d'un creixement continuat fins la seva desaparició per manca de descendència de la línia successòria principal. Tot i que els tres talls que hem efectuat suposin un creixement lineal del mas, no sempre és així. El creixement s'ha fet a costa d'altres i amb l'obtenció d'un establiment sobre els aigualleixos del Ter, a banda, del control de l'aigua de dos torrents.

El primer estat del mas el trobem en el capbreu del mas Roca de Fontajau a favor de l'abat de Sant Pere de Galligants efectuat el 7 de juny de 1351.⁶⁴² En

⁶³⁷ AHG. Not. Girona-1, 859 (1571-1588).

⁶³⁸ AHG. Not. Girona-8, 372.

⁶³⁹ AHG. Girona-10, 384.

⁶⁴⁰ AHG. Not. Girona-9, 417.

⁶⁴¹ AHG. Not. Girona-10, 384.

⁶⁴² ADG. Roca de la barca. Llibre ahont estan continuats tots los actes del arxiu de casa Roca de la Barca, 232 ff.

aquest capbreu es confessa la condició d'home propi i soliu de l'abat,⁶⁴³ el mas, les cases, l'era i el quintà, el que seria el capmàs, que en total suposen 52 vessanes, i que afronta amb el riu Ter a migdia. A més del capmàs confessa estar en possessió per l'abat d'una peça de 42 vessanes, d'una vinya de 6 vessanes i d'una coromina de 26 jornals de bous, equivalents, segons capbreus de Cassà, Campllong i Fornells, a 52 vessanes. Per aquestes 152 vessanes està obligat a la prestació de tasca, delme i calcatura. La calcatura és equivalent, segon el capbreu, a la tasca. També s'especifica que de la calcatura se'n fan tres parts: una per l'abat de Sant Pere de Galligants, una pel rector de Sant Ponç, en lloc de la primícia, i la restant tercera part queda pel mas Roca. A més de l'anterior, confessa el batlliu de sac del lloc, pel qual rebrà redelme, però no percebrà res pels lluïsmes i foriscapis.⁶⁴⁴ Encara confessa, com a homes propis que són del mas, que estan en possessió d'una peça de 5 vessanes, tinguda a senyoria directa d'un dels dotze llocs presbiterials del capítol de la seu de Girona. També confessa estar en possessió de la barca de passar el riu Ter, segons establiment concedit per la batllia General de Catalunya, amb prestació anual de 2 capons. El capbreu no s'acaba encara aquí, sinó que confessa que pel mas estan obligats els seus possessors a pagar 63 sous de censos per Sant Pere del mes de juny, així com estan obligats al pagament d'una alberga que havia estat reduïda el 1320.

L'exemple del capbreu del mas Roca de Fontajau efectuat just després de la pesta negra recull la varietat de senyories directes sobre el mas, un mas que disposa de 157 vessanes de terra, la major part sota l'abat de Sant Pere de Galligants, una petita peça per aquesta institució del capítol de la seu i, finalment, la barca per la batllia general. Anem a veure com evolucionen aquestes relacions entre domini directe i domini útil.

⁶⁴³ El 10 de les calendes de desembre de 1325, l'abat de Sant Pere de Galligants havia definit l'eixorquia a Bernat Roca, que actuava en nom de la seva muller Aldonsa, per 260 sous.

⁶⁴⁴ La concessió de la batllia va ser feta per primera vegada el 7 dels idus de gener de 1217 per l'abat de Sant Pere de Galligants (ADG. Roca de la barca. Llibre ahont estan continuats tots los actes del arxiu de casa Roca de la Barca, f. 30v i 31r.)

El 30 d'octubre de 1598 trobem un nou capbreu en el qual ratifiquen els termes del capbreu anterior. És a dir, al cap de 247 anys es fa un nou capbreu per ratificar la condició d'homes propis del mas, ja que s'havia produït un casament amb pubilla i Francesc Valls, àlies Roca, que és qui ha entrat al mas per matrimoni, és qui confessa la condició d'home propi. Apareixen les mateixes possessions i se n'afegeix una altra: de 50 o 60 vessanes de terra de la qual no se'n sap (o es diu no conèixer) el senyor directe: "no sabem per quin senyor", es tracta d'un erm o arenal a la parròquia de Fontajau. Les terres del mas s'amplien: ara estem en 207-217 vessanes. I els censos, tasques, delmes i calcatura queden reduïts com a resultat del conveni, resultat d'un plet, entre l'abat de Sant Pere de Galligants i el senyor útil del mas del 23 de febrer de 1563; els pagaments proporcionals a la collita són reduïts a pagaments fixos anualment: un cens de 10 mitgeres de forment i 10 mitgeres d'ordi a mesura de Girona, 41 sous per Sant Pere i Sant Feliu, el manteniment de la condició d'homes propis pel mas i l'obligació de pagar pels lluïsmes i els foriscapis. La reducció del delme a què havien arribat amb l'abat fou confirmada per un decret apostòlic l'any següent. El cens pel batlliu es manté en 40 sous i dues oques i 21 sous i 4 diners per Sant Vicenç, per la reducció de l'alberga es paguen 1 sou i 4 diners a cada monjo del monestir i 2 sous i 8 diners a l'abat. El llibre mestre no especifica quant va pagar el mas per aquesta reducció, sens dubte, a la llarga, molt beneficiosa. Amb tot, però, el que haurem de convenir és que el mas havia hagut de fer front fins aquesta reducció al pagament del delme, tasca i calcatura de totes les terres del mas, fins 1563!.

Pel que fa a la barca de Fontajau, del dret de passar en barca de Constestins fins al Pont Major, disposem de reestabliments de la barca el 1314 i el 1321, al·leguen haver-los estats robats els títols "y perduts en lo citi de Gerona fet per los francesos". L'establiment és fet de nou

"en atenció de tant temps que no y ha memòria de hòmens al contrari tenian y possehian quieta y passíficament barca en lo riu Ter, a cens de un parell de capons, pagadors al senyor rey a Sant Miquel de satembre, y del foriscapi y fadigas en cas de alienassió de dita

barca, ab la qual avien sempre tingut lo empriu de passar las gents y de altres cosas conforma los aparexia reber-ne per lo treball y salari los salaris y lloguers condecents”.⁶⁴⁵

Del dret de la barca també se'n fa capbreu l'11 de novembre de 1549, en el qual es reconeix haver de prestar anualment dos capons a Lluís Estrús, senyor del castell de Taialà, reservat el domini directe al rei, en el que suposa que hi ha un senyor directe, el rei, i el senyor del castell de Taialà que, per la documentació, sembla haver comprat el domini el 1323. El cert és que el 1685 es tornarà capbrevar el dret de la barca al senyor de Taialà, i amb anterioritat, el reial patrimoni havia instat causa contra aquest senyor, el 1599, però la causa fou suspesa.

El dret de la barca entrarà en colisió amb els interessos de la ciutat de Girona, que també voldrà posar-hi barca en el Ter i l'Onyar, els síndics al·leguen poder tenir barca per portar pedra i fusta per reconstruir les rescloses dels molins. El plet es resol amb una sentència de la batllia general, de 23 de juny de 1671, pel qual el mas Roca mantenia el privilegi de la barca “a effecte de passar de una part a altre, privative a qualsevol personas, bestias y qualsevol altre cosa general”.

Les relacions amb la batllia general de Catalunya no s'acaben amb la barca, així, el 7 de juliol de 1691, Francesc Roca i Sitjar obté establiment dels aigualleixos del Ter des de Fontajau fins el torrent vell, que serveix de divisòria amb la parròquia de Sarrià, amb una entrada de 80 sous i un cens anual de 10 sous. El Ter i les ribes del Ter eren, una mica més, del mas Roca: era sols una manera d'estendre les terres? O era una estratègia per preservar l'aigua al molí d'en Xunclà comprat el 1632?⁶⁴⁶ El 3 de desembre de 1691, obtindrà un nou establiment de la batllia general de Catalunya de

⁶⁴⁵ ADG. Roca de la barca. Llibre ahont estan continuats tots los actes del arxiu de casa Roca de la Barca, f. 4.

⁶⁴⁶ L'intent de controlar l'aigua del torrent de Fontajau i de la riera d'en Xunclà serà un objectiu dels Roca de Fontajau: el 20 de juny de 1630 obtenien establiment per poder treure aigua i poder regar del torrent de Fontajau, el 20 de maig de 1631 l'havien ratificat i el 13 de gener de 1631 l'establiment era per fer glaçar i fer pou de glaç en aquest torrent; el 7 de setembre l'establiment obtingut era per a poder treure glaç de la riera d'en Xunclà (ADG. Roca de la barca. Llibre ahont estan continuats tots los actes del arxiu de casa Roca de la Barca, f. 28r.).

tenir carnisseria, taverna, fleca i gabella a Sant Ponç de Fontajau, gabella i fleca a Domeny (una sentència de la Intendència de 1760 atribuirà la taverna i la carnisseria de Domeny a Daniel Oliver) i taverna, fleca i gabella a Sant Gregori, amb un cens anual de 8 sous i una entrada també de 80 sous. Sens dubte, la via de l'establiment era una manera d'augmentar els drets sobre terres, però també, pel que acabem de veure, de potestats d'ús exclusiu de drets de barca (que reportaven anualment 228 lliures l'any el 1640),⁶⁴⁷ d'aigües (a banda del reg de l'horta, permet omplir de glaç el pou que arrenda el 1638 per 65 lliures l'any; el 1663 el ven per 445 lliures),⁶⁴⁸ i fins de monopolis de la universitat.

Al cap d'un segle i mig del darrer capbreu, segons el cadastre de 1716, el mas Roca de Fontajau arriba a 352 vessanes. Sens dubte, els establiments de la batllia general expliquen una part important d'aquest creixement, però també el mercat de la terra. Interessa, però, ara de fixar-se en la distribució de la terra del mas: la terra campa suposa 187 vessanes, el 53% de les terres del mas, l'horta ocupa mitja vessana; la vinya, 4 vessanes i els erms, garrigues i aigualleixos, 160,5 vessanes.⁶⁴⁹

Fins aquí una part dels drets i les superfícies del mas, ara fixem-nos amb les persones del mas Roca, i com els senyors útils cedeixen el conreu de la terra, i algunes de les clàusules que imposen als masovers, per un període curt de temps, que no es pot considerar cessió del domini útil. El mas que havia estat la casa principal durant segles, era arrendat a masoveria el 19 de desembre de 1702, en el contracte figura que una de les obligacions del masover consistia en treballar el mas amb un mínim de dos parells de bous, sens dubte, les dimensions del mas requerien un parell de bous i més, però la situació del masover, probablement, no permetia el senyor útil de demanar més. El propietari havia de rebre delme de les collites del mas, a més del terç, "com a senyor de aquell": la reducció de 1563 i confirmada el 1564 tenia ara aquesta finalitat, de pagar el delme a percebre'l. Una altra condició

⁶⁴⁷ ADG. Arxiu Roca de la barca. Llibre de censals y demás rendas de Francesch Rocha de Sant Ponç de Fontajau (1629).

⁶⁴⁸ *Ibidem*.

⁶⁴⁹ ADG. Roca de la barca. Lligall.

imposada al masover consistia en el pagament del terç dels censos, en canvi, però, no havia de pagar adjutori, “en lloch del adjutori, fer la vida al barquer o barquers y tenir cuydado ab la barca quant venan lo riu, [a canvi] jo donaré al dit Bosch sis botas bi per lo barquer, y de lo demás corra per son comta”. El tenir cura de la barca no sols era obligació del masover del mas Roca, sinó de tots els masovers dels tres masos que la família Roca tenia a Fontajau, tal com queda clar en el contracte de masoveria del mas Escales de Sant Ponç del 12 de desembre de 1699 on es diu: “Ítem, que per vostra part, igual ab los altres masovers de las heretats de Sant Pons, me hajau de aportar tota la fusta que hauré de manester per la conservació de la barcha o bé si se espatllave o Ter se le n’aportave per fer-la nova, y sempre que se hagen de manester dos barquers, que tot lo temps se hauran menester, me hajau de deixar un fadrí, donant-vos dos sous moneda corrent per lo treball de quiscun die”.⁶⁵⁰ El 1683 l’adjutori ascendia a 50 lliures.⁶⁵¹

Sabem, per un esberrany al qüestionari de Patiño, que en el mas Roca hi vivien onze persones: “4 homes y tres donas, entre ells dit Bosch, casat, de edat de 25 anys, y dos viudas, edat la una de 70 anys y l’altre de 45 anys, y la casada de 24 anys, y lo fadrí de 23 anys, lo moso de 50 anys, un minyó y quatre minyonas”. Sens dubte, un potencial de treball important, no sabem si suficient donada l’embergadura del mas.

Una política matrimonial atzarosa (l’herència del patrimoni Montaner serà el resultat de la mort sense descendència de la línia principal), al costat d’una participació activa en el mercat de terres (amb compres de masos per execució de cort), portarà aquest patrimoni a acumular deu masos el 1736: el mas Roca, el mas Domènech (comprat per execució de cort el 1581), el mas Escales i el delme de Sant Ponç de Fontajau; la torre dels Jueus, el mas Vidal i l’horta dita de Farnés al pla de Girona; el mas Negre de Campllong; el

⁶⁵⁰ ADG. Roca de la barca. Lligall arrendaments. El dret de tenir barca per passar el Ter el trobem també a Anglès, quan el 10 de gener de 1692, s’arrenda el molí fariner d’Anglès, porpietat de Marianna Cuch, i en l’arrendament s’especifica que l’arrendatari “ultra dit preu [50 lliures], sie obligat en cuydar de la barca dita d’en Cuch per a passar los passatge, havent de tenir allí persona per eix efecte”, queda clar que la barca ha de servir per “passar gent y bestiar”, AHG. J. Andreu, Not. Girona-7: 414 (1692).

⁶⁵¹ ADG. Roca de la barca. Lligall.

mas Frou al veïnat d'Olivàs; el mas Esteva de Palol de Fargat a Pujals dels Pagesos (comprat per execució de cort el 1666); el mas Sitjar i el mas Massanet de la Corona de Verges; i el terçó de la Pera i Púbol.⁶⁵²

Els masos empordanesos. L'ampliació per la via dels establiments

Durant el segle XVII, amb les prevencions que s'han de tenir davant dels establiments, pel fet que poden no ser un primer establiment, sinó una renovació d'un establiment emfitèutic,⁶⁵³ alguns masos veuen augmentada la seva superfície com a resultat d'establiments emfitèutics atorgats per senyors directes. Montserrat Duran, a la vista de l'estudi dels establiments del reial patrimoni anteriors al segle XVIII, considera que reflecteixen una activitat “gens mesnypreable, tant pel que fa a l'establiment de deveses, prats, masos i terres, com pel que respecta a l'ocupació –amb finalitat de dedicar-los a usos que en millorin el seu rendiment-, de boscos, muntanyes, illes i aigualleixos: l'interès per conrear i millorar les explotacions no pot ésser considerat, creiem, com un tret característic només del segle XVIII”.⁶⁵⁴ Poden ser grans extensions de terres,⁶⁵⁵ poden ser petites parcel·les objecte d'un

⁶⁵² ADG. Roca de la barca. Llibre de entradas y eixidas (1736 i ss.)

⁶⁵³ Montserrat Duran, després d'estudiar els establiments del patrimoni reial entre 1500 i 1714 es mostra crítica en la utilització dels establiments per valorar el creixement: “La distinció ente noves concessions i precaris de nou establiment no és sempre senzilla d'establir, atesa la poca claretat amb què aquest punt és tratat sovint en el contracte, però les observacions efectuades sobre establiments corresponents als segles XVI, XVII i XVIII ens han fet adonar de què bona part dels actes registrats no són altra cosa que confirmacions d'antigues concessions, subsegüents, probablement, a l'endegament de processos de capbreuació. Així, per exemple, l'increment del nombre d'establiments constatable a partir dels anys 1660/1670, primer, i dels anys 1720/1725, en una segona fase, pot ésser interpretat, certament, com un símptoma de la recuperació i sortida d'una etapa de crisi anterior, però, també, cal atribuir-lo a l'obligada regularització de la situació jurídica que havia resultat desballestada per causes conjunturals: passada l'etapa d'instabilitat bèl·lica, senyors i pagesos consoliden novament el seu estatut i procedeixen a reconèixer i confirmar els seus drets”, M. DURAN, *Renda i producció agrària (s. XVI-XVIII) a Catalunya: l'Alt Urgell, el Tarragonès, la Conca de Barberà, el Baix Empordà*, Tesi doctoral, UAB, 1984, pàg. 284-285. Caldrà tenir-ho present.

⁶⁵⁴ *Ibidem*, pàg. 284.

⁶⁵⁵ El 1613, per exemple, Francesc Jofre de Rocabertí, comte de Peralada, renova l'establiment que havia fet a Pere Reig àlies Mir, pagès de Torroella de Montgrí, del Pinell de cent vessanes de terra, a Antoni Puig, prevere de Gualta. El primer establiment havia estat efectuat el 16 de novembre de 1530. Aquest establiment es fa amb pacte d'arrencar 50 vessanes en quatre anys, amb un cens anual de 50 sous i sis mitgeres de civada, i una entrada de 500 lliures, a censal, en el que suposa 20 lliures anuals de pensió (AHG. J. Cellers, Not. Peralada, 513 (1612-1613): 1 de juliol de 1613). L'Almoïna del pa de la seu de Girona estableix, el 1707, 400 vessanes de terra erma a Francesc Soler i Viader, qui per

repartiment més o menys igualitari efectuat per l'establient entre els veïns d'un lloc, o pot ser també un repartiment efectuat per la universitat entre els veïns a fi d'aconseguir ingressos amb els quals poder afrontar l'endeutament en què es troba,⁶⁵⁶ sobretot després de la Guerra de Secessió i la Guerra de Successió, en una fase del que serà l'assalt als comunals. Posem tres exemples.

El 22 de març de 1621 Pere Ribas, burgès de Camprodon, en qualitat de procurador de la seva mare Àngela Ribas i de Vallgornera, senyora de Vilanova de la Muga, estableix un total de 31 vessanes de terra a vuit persones diferents del lloc, amb una entrada simbòlica d'un parell de gallines i un cens anual d'un sou per vessana, tot plegat ben poc, però d'aquesta manera es posaven en explotació terres incultes.⁶⁵⁷ Aquesta serà la dinàmica habitual, en una escala superior.

Una mostra més àmplia cronològicament l'hem resumida en la taula dels establiments atorgats pel baró de Pau, una branca dels Rocabertí, en el període 1627-1728, quan en un segle s'estableixen un total de 571,83 vessanes, en 88 contractes d'establiment, dels quals setanta són exclusivament de terra i 18 fan referència a establiments per a construir cases, fer eres o horts. Quatre són els períodes amb més activitat: el 1627-1628, el 1653,⁶⁵⁸ el 1664-1673 i el 1701-1705.

causa de matrimoni entrà al mas Viader de Sant Jordi Desvalls, a la parròquia de Palauborrell, amb un cens anual d'11 lliures, i amb el pacte que en els propers quatre anys haurà hagut de fer casa i habitar-hi, havent de confessar la condició d'home propi de l'Almoïna, i amb l'obligació de treure a cultura la terra apta i bona per conrear, i amb el pagament d'una entrada de 80 lliures. En aquests cas estem davant l'establiment d'un futur mas. A l'hora d'exposar les raons d'el'establiment, el paborde de l'Almoïna diu que en el treme de Palauborrell "se troban moltas terras heremas y boscosas, lo senyor de las quals se ignora y per ço tocan y espectan a la dita Pia Almoyna", no volent usurpar terres de ningú mana publicar un edicte a les parròquies de Garrigoles, Sant Feliu de la Garriga, Montiró i Ventalló perquè els qui diguin tenir-hi drets presentin els títols acreditatius en el termini de 20 dies de la publicació de l'edicte. (AHG. R. Vila, Not. Girona-3, 723 (1707): 4 de març de 1707).

⁶⁵⁶ La universitat de Viladamat, que ha comprat la senyoria directa del lloc al monestir de Sant Pere de Roda, es reserva la potestat d'establir terres que depassin les dues-centes vessanes de l'Estapar exclusivament als habitants i terratinents del lloc (AHG. Not. La Bisbal, 834, 6 de febrer de 1702).

⁶⁵⁷ AHG. J. de Palol, Not. de Peralada, 548 (1620-1621): 22 de març de 1621.

⁶⁵⁸ Per un altre àmbit, Ramon de Farners inicia el 1653 un procés d'establiments a rabassa morta a les partides del Sant Esperit, en total entre 1653 i 1661 va establir 71,5 vessanes de

Taula 45. ESTABLIMENTS ATORGATS PEL BARÓ DE PAU, 1627-1728			
Períodes	Actes	Cases, eres i horts	Vessanes
1627-1628	10	1	51,00
1632	1		4,00
1639	5		22,00
1646	2		5,00
1653	11		52,00
1664-1673	31	9	137,50
1676	3		17,00
1701-1705	10	6	139,33
1710	2		6,00
1714	3		13,00
1720	3	2	10,00
1723	1		2,00
1728	6		24,00
total	88	18	571,83

Font: AHG. Notaria de Pau: 2 (cúria 1619-1637), 3 (cúria 1637-38, 1641-68), 7 (cúria 1668-1676), 10 (1701-1723).

Els establiments de Pau s'han d'entendre com a resultat de dinàmiques baronials que tenen l'objectiu de fer créixer la zona agrícola, essent com era el baró de Pau perceptor del delme, i sobretot aquesta extensió de la superfície conreada es fa amb la plantada de vinya, convenientment regulada per la crida de bans en els quals, progressivament, es limita i fins prohibeix l'accés a les vinyes per part del bestiar i fins dels mateixos veïns.

Una mostra més àmplia la trobem en els 432 establiments efectuats pel vescomte de Rocabertí i comte de Peralada en el període 1683-1693 en el vescomtat de Peralada. Una primera ullada al llistat ja ens dona pistes per on anava l'activitat establidora del vescomte de Rocabertí: la zona de la plana, és a dir, Cabanes i Peralada, a molta distància dels altres llocs. El cas de la població de Sant Llorenç de la Muga presenta una acusada particularitat: dels 49 actes d'establiment, 38 fan referència a "troços", sense especificar la superfície, dins del nucli emmurallat de la vila, solars, horts, etc. Recordem el

terra, a menestrals, bracers i jornalers de Santa Coloma de Farners, amb una entrada simbòlica, un parell de pollastres, però amb l'obligació de pagar una setena part de la collita de raïms, a més del delme (Vid. P. GIFRE, S. SOLER, *Els Farners: vassalls de senyors i senyors de pagesos*, ..., pàg. 25-27).

predomini de la manufactura de la llana d'aquesta població. Aturem-nos en les dues poblacions que presenten un major nombre d'establiments

Taula 46. ESTABLIMENTS ATORGATS PEL VESCOMTE DE ROCABERTÍ, 1683-1693

Llocs	Establiments
Agullana	1
Cabanes	172
Cantallops	4
Darnius	4
Les Escaules	11
La Jonquera	6
Llers	19
Masarac	1
Mollet	2
Morasac	1
Navata	2
Les Olives	1
Ordis	1
Orfes	3
Parets	1
Peralada	142
Pont de Molins	1
Terrades	1
Sant Climent Sescebes	1
Sant Llorenç de la Muga	49
Vilabertran	7

Font: AHG. A. Julià, R. Albareda, Not. Peralada, 1017.

En primer lloc, Cabanes, un exemple de colonització per la via del contracte d'establiment de les terres situades al costat dels rius la Muga i el Llobregat, però també en terres d'estepar (el Romaninar és un bon topònim al respecte).⁶⁵⁹ Els establiments, com s'aprecia en la quarta columna, són de dimensions molt desiguals: mentre a la zona del Balcar els contractes poques vegades arriben a la mitja vessana, sovint s'estableixen "cortons" (per quarts de vessana), en canvi a la zona de les Deveses i la Garriga les parcel·les són de superiors dimensions. La mitjana de la Garriga no deixa de ser

⁶⁵⁹ Vid. la descripció del paisatge agrari del terme en el segle XVIII a A. COMPTE, "Cabanes al segle XVIII: un exemple d'expansió de les terres de cultiu per mitjà d'establiments i roturacions d'aigualleixos i garrigues", ..., pàg. 197-200.

enganyosa, tota vegada que trobem un acte de 80 vessanes. És evident, però, que el tipus de sòl no té res a veure amb el dels riberals, ni de la plana.

Taula 47. ESTABLIMENTS A CABANES EFECTUATS PEL VESCOMTE DE ROCABERTÍ, 1683-1693			
Indrets	Nombre d'actes	Superfície establerta, en vessanes	Nombre d'actes/ Superfície establerta en vessanes
Balcar	54	23,93	0,44
Les Deveses	4	43,00	10,75
La Garriga	32	331,00	10,34
El Llobregat	9	32,63	3,63
El Pla de Sant Feliu	16	77,00	4,81
El Riberal de la Muga	4	5,25	1,31
El Romaninar	7	24,12	3,45
El Salitar	22	30,62	1,39
Altres	11	34,87	3,17
Camps	1		
Cases	2		
Corrals	1		
Patis	1		
Troços (solars, horts)	6		
Vinyes	2		
Total	172	602,42	4,07

Els beneficiaris d'aquests establiments són 80 persones, totes de Cabanes, excepte una. El repartiment, però, és lluny de ser fet en termes igualitaris: Rafel Aguer, per exemple, s'emporta 108,25 vessanes (és el beneficiari de l'establiment de les 80 vessanes), Pere Aguer 43,25, Miquel Brugat 32, Miquel Maimó 30,375, Ferriol Salvaire 21,875, Pere Arnall 17,75, la resta són extensions menors, moltes de les quals no arriben a les cinc vessanes. Els establiments de terra no fan res més que augmentar la superfície de terra dels que ja en tenen, de manera que Rafel Aguer declararà 190 vessanes en un capbreu contemporani a aquests establiments, i en el cadastre de 1779, la seva família apareix com un dels màxims contribuents del lloc.⁶⁶⁰ Tant se val que el 1700, la universitat de Cabanes signi una concòrdia amb el comte de Peralada pel qual renunciïn a tots els establiments fets entre 1671 i 1700, a

⁶⁶⁰ N. CRUZ, "El cadastre de Cabanes de 1779. Consideracions sobre la font per a l'estudi històric", *AIEE*, 29 (1996), pàg. 255.

excepció dels establiments fets a “la Garriga de Cabanes, scituades a effecte de fer vinyas, y també los establiments fets a qualsevols personas de qualsevols terras scituades en lo territori dit Pla de las Devesas, terme de dit castell de Cabanes, y axí mateix lo establiment fet a Rafael Aguer, quòndam pagès de dit castell de Cabanes de tota aquella pessa de terra scituada en dit terme de Cabanes y sota lo pou del corral del comte de tinensa de setze vessanas”. El senyor tornaria a iniciar de nou tot el procés d'establiments, amb poques variacions respecte als establiments efectuats amb anterioritat, la universitat de Cabanes obtenia, a canvi, la reserva expressa de comunals per a pastures, ahora que la concòrdia possibilita l'establiment d'horts al Balcar a raó de mitja vessana, com s'havia fet fins llavors.⁶⁶¹ D'aquest cas val la pena retenir el període cronològic en què semblen haver començat els establiments de terres a Cabanes: 1671-1700.

El cas de Peralada no ens és tan ben conegut per treballs paral·lels sobre el lloc, però té les mateixes característiques de sòl i d'ubicació: aquest cop també les ribes de la Muga i l'Orlina, tot just s'insinuen, com si els establiments d'aquestes zones fossin inicials, però sobretot les zones de garriga són objecte d'establiment. El nombre d'establiments és menor que a Cabanes (141), així com la superfície establerta (398,81 vessanes).

La quarta columna apunta una dinàmica molt diferent a la que hem vist per Cabanes: les parcel·les són de menors dimensions i, el que és més significatiu, són poques les persones que obtenen més d'un contracte d'establiment, i en cas d'obtenir-ne més d'un la superfície amb prou feines arriba a les 10 vessanes. Ens trobem, per tant, doncs, davant uns contractes d'establiment que no suposaran canvis substancials en l'estructura agrària de Peralada, però sí que permeten ampliar la superfície de conreu, sobretot a costa de les zones de garriga (Garriga Pelosa, Montpedrós).

⁶⁶¹ AHG. Not. Peralada, 809, concòrdia de 17 d'octubre de 1700. La concòrdia i el seu context general és estudiada amb més detall a M. BOSCH, R. CONGOST, P. GIFRE, “L'assalt als comunals. Tres universitats empordaneses (segles XVII-XVIII)”, *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996, pàg. 130-138. Per als repartiments posteriors: A. COMPTE, “Op. cit.”, pàg. 218-239.

Taula 48. ESTABLIMENTS A PERALADA EFECTUATS PEL VESCOMTE DE ROCABERTÍ, 1683-1693			
Indrets	Nombre d'actes	Superfície establerta en vessanes	Nombre d'actes/ Superfície establerta en vessanes
Garriga Pelosa	48	197,50	4,11
Les Illes	12	27,50	2,29
Montpedrós	22	109,50	4,98
La Muga Vella	11	4,50	0,41
Orlina	4	1,36	0,34
Sant Sebastià	8	5,25	0,66
Altres llocs	21	53,12	2,53
Bassa	1		
Casals	7		
Casal derruït	1		
Pati	4		
Tros	2		
Total	141	398,81	2,83

A l'altra banda de l'Albera, a final del segle XVI i també a final de segle XVII, hem documentat dos moments d'establiments de terres. Entre el 4 i el 9 de maig de 1595, el procurador de Francesc de Llupià i Oms, senyor de Montner, efectua un total de 59 contractes d'establiment, d'un total de 95 eiminades⁶⁶² i 2,5 cortonades de terra, amb un cens de 2 diners per eiminada de cens, a més de delme i foriscapi.⁶⁶³ Un segle més tard, entre 1693 i 1695, en 14 contractes d'establiment, la segrestadora dels béns de Carles de Llupià estableix unes cinquanta eiminades de terra a Vilarmilà. Tant se val que amb les paus de Ryswick, Carles de Llupià reclamés davant el Consell Sobirà del Rosselló la invalidació dels establiments i el retorn dels dominis.⁶⁶⁴ El que volem assenyalar amb aquest acte és l'existència del mateix procés a banda i banda de l'Albera. Són els senyors directes els que estableixen terres.

La vall d'Amer. El procés de creixement en mans del senyor directe: un cas a part?

Els historiadors de la baixa edat mitjana han vingut explicant que després de la pesta negra, davant la forta mortalitat i la consegüent caiguda de la renda senyorial, no trobant pagesos a qui establir els masos rònecs, els senyors

⁶⁶² Una eiminada del Vallespir equival a 1600 canes quadrades de Montpeller (6.377,87 m²), una del Rosselló a 1500 (5.979,2580 m²).

⁶⁶³ ADPO. 1E501.

⁶⁶⁴ Arxiu del marquès d'Alfarràs (Viladellops). 198.

acabaren per establir els masos rònecs als masos que havien perviscut a la crisi. D'aquesta manera no s'accentuava la caiguda de la renda i s'aconseguia treballar unes terres ermes. El procés, però, no era tan senzill i els senyors directes havien de fer crides abans de declarar el mas en benevís, i aquestes crides podien servir perquè familiars col·laterals acudissin al mas.⁶⁶⁵ Els masos que havien sobreviscut a la crisi podien, passats els terminis, eixamplar el mas principal; en ocasions, i això sempre en funció de la posició de força en què es trobessin, els pagesos de mas podien pactar unes millors condicions de la cessió que passaven per la reducció dels censos.

Gràcies als estudis de Joan Blanco coneixem una forma diferent de creixement del mas, així com una altra cronologia. A partir de l'estudi de capbreus de la vall d'Amer de 1392, 1442, 1503 i 1567, arriba a la conclusió que el creixement del mas es produeix a partir de la pesta negra, sobretot durant el segle XV i en el segle XVI aquest creixement s'estanca. La cronologia pot semblar sorprenent. No ho és, però, si entenem la dinàmica del creixement del mas. Com a resultat de la pesta negra i de l'episodi dels terràtremols a la vall, un nombre considerable de masos, que J. Blanco calcula entorn de 2/3 del total de masos,⁶⁶⁶ queden rònecs entre 1348 i 1486. Els senyors directes de la vall (especialment el monestir de Santa Maria d'Amer, l'únic senyor directe i jurisdiccional d'importància a la vall),⁶⁶⁷ en lloc de tornar a establir-los en la seva totalitat, ja que els masos havien quedat en benevís, després de respectar els terminis oportuns, el que fa és establir parcel·la a parcel·la els masos rònecs entre els masos de la vall, en el que seran els *membra disiecta*. Es tracta d'una fórmula interessant i diferent. El procés està en tot moment en mans del senyor directe, és el senyor directe el

⁶⁶⁵ L. TO, "Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas", *Demografía y Sociedad en la España bajomedieval. Sesiones de trabajo*, Saragossa, Universidad de Zaragoza, 2002, pàg. 147-151.

⁶⁶⁶ J. BLANCO, "Masos i masos grassos a la vall d'Amer (segles XIV-XVI)", ..., pàg. 50.

⁶⁶⁷ *Ibidem*, pàg. 43.

que decideix a qui estableix, però fa reserva expressa de la recuperació de la parcel·la per poder tornar a reconstituir el mas.⁶⁶⁸

El resultat acaba per ser el mateix que en els casos habituals d'aglevament de masos rònecs, el mas gras, el mas que ha sobreviscut a les epidèmies de pesta baixmedievales i a les conjuntures adverses aprofita la situació per incorporar el mas sencer, amb la casa i les dependències enrunades, la diferència de la vall d'Amer està en què el creixement és parcel·la a parcel·la, i, sobretot, que el senyor directe manté la potestat de recuperar. És una dinàmica diferent a la que hem vist en primer lloc, quan són els senyors útils els que, en funció de les possibilitats del mas, van a la batllia general o al senyor directe a pactar l'establiment d'unes terres ermes. De qui era la iniciativa: del senyor directe, com s'aprecia a la vall d'Amer, o del senyor útil, com sembla haver estat la norma? La resposta difícilment pot anar en una sola direcció, ens cal conèixer millor la dinàmica senyors directes-senyors útils de la segona meitat del segle XIV i del segle XV.

LA DESAPARICIÓ DE MASOS

Fins ara hem donat la imatge del creixement dels masos durant els segles XVI i XVII. Hi ha una altra imatge, la que ve representada per la desaparició dels masos. Hem de començar per aclarir el concepte. Quan parlem de desaparició de masos ens referim a aquells masos que desapareixen com a masos, no pas aquells que canvien de titulars, en aquesta ocasió no és tan important la desaparició de la família titular del mas, el nom del mas, com la desaparició del mas. Quan parlem de desaparició del mas sempre pensem en el segle XIV, quan a causa del despoblament provocat per la mortalitat derivada de la pesta negra van quedar molts masos rònecs, sense ser ocupats. Però és que de masos també en desapareixen amb posterioritat a la pesta negra i a la crisi baixmedieval. Potser sigui molt més visible la venda de masos i que el propietari de mas esdevingui masover del que havia estat el seu propi mas. De desaparicions n'hi ha. Hem posat l'exemple del mas Vendrell de Llagostera, el qual va ser venut entre 1593 i 1606, per Antoni

⁶⁶⁸ *Ibidem*, pàg. 51. J. BLANCO, "Masos grassos a la vall d'Amer (segles XIV-XVI): masos "ad benevissum" i estructures senyorials", ..., pàg. 422-425.

Vendrell, peça a peça (vid. capítol 6). No era, però, un fet habitual. És un cas extrem. Més habitual era la pèrdua de peces de terra, de moltes o poques, però els senyors útils i propietaris de masos tenien un coixí prou ampli en la seva propietat per no acabar de desaparèixer.

La dificultat per estudiar aquests masos que fan fallida i acaben per desaparèixer ve provocada per les fonts. Per poder estudiar-ho hauríem de fer buidatges exhaustius de protocols notariais. De tota manera, no tenim la certesa que servís de massa. Ja que de parcel·les se'n venien, segons les dificultats, també se'n compraven, però ens sembla prou més plausible la venda del mas, íntegre, que no pas la seva desaparició.

LA FORMACIÓ DE MASOS. LA FORMACIÓ DE MASOS A PARTIR DE LA COMPRA DE PARCEL·LES

Fixem-nos ara en el procés invers. La formació de masos a partir de l'acumulació de parcel·les. El que interessa és remarcar el procés i, sobretot, la renda de la terra com a mòbil del capital. Una renda de la terra que tenia la seva millor forma de percepció a través de la formació de masos.

La trajectòria de la família Bassedes, que trobem com a paraires i mercaders a la Banyoles de la segona meitat del segle XVI, més tard com a mercaders, burgesos⁶⁶⁹ i cavallers⁶⁷⁰ establerts a Figueres des de 1590 i fins 1650, i després culminant amb un ascens cap a la notorietat i la noblesa, entroncant amb els Calvó exiliats al Rosselló, és especialment important pel que fa a l'accés a la terra. A la qual hi accedeixen després de mercadejar amb tot el que era mercadejable: censals sobretot,⁶⁷¹ ferro,⁶⁷² draps,⁶⁷³ formant part de

⁶⁶⁹ De fet, el qualificatiu hauria de ser <<burgès honrat de Figueres>>, segons privilegi reial a les viles de Perpinyà i Figueres atorgat el 1599, ADPO. 1J81.

⁶⁷⁰ El privilegi de cavaller a favor de Benet Bassedas va ser atorgat el 3 de desembre de 1610, ADPO. 3J651.

⁶⁷¹ En un llibre de notes de 1605, amb anotacions dels anys posteriors en què encara es mantenen els censals i s'anota el pagament de les pensions i les lluïcions, entre 1556 i 1615, trobem la família Bassedes com a censalista en 87 actes, especialment activa va estar en els anys 1596 i 1600, quan figura com a creador de 65 actes de censal, ADPO. 3J468.

⁶⁷² Per un censal de propietat 120 lliures carregat sobre la farga Pelegrí de Sant Llorenç de Cerdans, els seus propietaris estan obligats a pagar a Benet Bassaedas, anualment, quatre quintar de ferro, els quals s'han de portar a la casa de Figueres. Trobem anotacions del seu pagament de 1590 a 1626, ADPO. 3J468.

companyies en l'arrendament de delmes i censos,⁶⁷⁴ comprant delmes⁶⁷⁵ i, finalment, decidint-se a participar en el negoci dels terços des de la compra⁶⁷⁶ de masos (el patrimoni compta amb catorze masos en començar la dècada de 1640). No interessa apuntar el procés de formació del patrimoni, això quedarà per a una altra ocasió, sinó que ens volem fixar en la formació de masos per acumulació de parcel·les. I, sobretot, buscar-hi les raons.

El mas, els masos, no són un objectiu en si mateix. Ho són en la mesura que els masos reporten uns terços. La masoveria amb la percepció del terç per part dels senyors útils i propietaris de masos era una renda segura, permetia als seus posseïdors comercialitzar en el moment oportú del calendari agrícola, permetia poder especular a l'hora de decidir el moment precís per a vendre. La família Bassedas, que havia participat de totes les possibilitats del comerç i de les possibilitats de fer créixer el diner, en el període de 1590 a 1650 opta clarament per la renda de la terra, la renda provinent dels terços dels masos. Compra masos, i si no pot compra terres, parcel·les, per a després convertir-les en masos. Tenint molt present que el mas s'havia de convertir en una unitat agrària, treballada segons el sistema de masoveria i que la família propietària n'havia d'obtenir el terç corresponent. El mas és gestionat com una renda més, una renda que ha de donar beneficis, i en

⁶⁷³ El 1590, Pere Bassedas participa en una companyia en què, entre d'altres coses, mercadeja amb "draps de grana valenciana", ADPO. 3J523.

⁶⁷⁴ Aquesta pràctica ja la trobem documentada quan estaven a Banyoles, el 8 de febrer de 1583, Joan Bassedas, mercader de Banyoles, i Amer Ramis, notari de Banyoles, arrenden les rendes del monestir de Sant Esteve de Banyoles del juny de 1583 al maig de 1584 al preu de 720 lliures 10 sous. ADPO. 3J523.

⁶⁷⁵ Benet Bassedas compra el delme de Ferrarons i Carbonils a la parròquia de Sant Llorenç de la Muga, primerament, el dret de lluir i quitar (6 de febrer de 1582), el 10 d'agost de 1585 ja trobem l'acte de presa de possessió i fa capbrevar el delme el 25 de març de 1587, del qual percep de tot a raó d'11/1. També posseeix el de la casa d'en Collsamata de Capmany, primer compra el dret de quitar (13 de gener de 1605), més tard porta a cap l'acte de revenda (19 de gener de 1605) i fa capbrevar el delme el 15 de març de 1607. (ADPO. 3J521).

⁶⁷⁶ Anotem algunes de les compres de masos resultat de la consulta d'un sol volum d'actes, ADPO. 3J521. A carta de gràcia: el mas Peramiquel de Torras de Fontcoberta (1575), el mas Boxeda de Sant Llorenç de la Muga (1591), el mas Albanyà de Sant Llorenç de la Muga (1599), el molí de les Illes i el mas lalguer a Fontanills (1591 tot i que ven els drets sobre el mas el 1613). Compra perpètua: l'heretat Vilar de Vilanova de la Muga (1593), l'heretat Gabriela Giralda de Vilanova de la Muga (1595), el mas Vermell de Taravaus (1596), el mas Puig Estreba de Mieres per execució de cort (1596), el mas Pòlit (1597) i el mas Pagès de Vallpieres (1599) a Navata, el mas de la Tortuga de Llers per execució de cort (1609). Sens dubte hi ha altres compres, o es tracta de masos que canvien el nom, perquè estan en possessió d'altres masos en la dècada de 1640.

aquesta realitat la fórmula per a fer-los efectius era amb el contracte de masoveria.

Taula 49. ACTES DE COMPRA DE PARCEL·LES DEL PATRIMONI BASSEDES, 1586-1650			
Períodes	Total actes de compra	Actes de compra situades a Peralada	
		Actes	Vessanes
1586-1590	3	3	8,5
1591-1585	5	4	26,5
1596-1600	4	4	16,0
1601-1605	8	6	73,0
1606-1610	8	6	66,0
1611-1615	6	6	28,0
1616-1620	8	8	35,0
1621-1625	6	5	21,0
1635	1	1	12,0
1641-1645	4	2	7,0
1645-1650	2	2	9,0
Total	55	47	302,0

Font: ADPO. 3J674.

La via de penetració cap al mercat de terres comença pels censals. La família Bassedes deixa diner a censal i comença a detectar les possibilitats del mercat de terres. D'altres vegades, s'encarrega censals com a resultat de la compra de terres. Sens dubte, el radi d'influència que es pot veure a partir de la procedència dels censataris, tot mantenint el nucli inicial de Banyoles, a partir de 1586, se situa en terres empordaneses, allà on anirà situant les compres de masos.

L'interès per Peralada ve donat pel casament efectuat entre Pere Bassedas i Margarida Espolla. En fer aquesta testament,⁶⁷⁷ lloga al seu marit una casa i un seguit de peces de terra a Peralada, en total sumaven una mica més d'una quarantena de vessanes. És la coneixença d'aquesta zona la que farà que opti per una estratègia compradora determinada: la compra de parcel·les que acabaran per donar origen a dos masos. Amb una particularitat, les

⁶⁷⁷ Testament de Margarida Espolla de 14 d'abril de 1599, notari Salvador Prats, de Figueres, ADPO. 3J521.

parcel·les estan situades, majoritàriament, a la zona de la confluència del Llobregat i la Muga.

Que l'activitat compradora de parcel·les s'hagi situat en aquesta zona del terme de Peralada ha de tenir la seva explicació en la zona en qüestió, zona de riberals, però també ha de tenir molt a veure amb el fet que, segons és costum al terme i universitat de Peralada, l'accés a les terres estava ben regulat amb pena de ban als contraventors a la norma donada. Que hàgim trobat en el llibre de canalars una petita "Memòria del que se observa en Perelada aserca dels bans"⁶⁷⁸ deu tenir una part d'explicació en aquesta estratègia compradora. Més encara quan el text figura en un full solt,⁶⁷⁹ però que ha estat traslladat en el llibre de títols de la casa Bassedes just després de relacionar les compres efectuades al terme de Peralada. Què diu la memòria? D'entrada, comença per especificar que "lo bestiar menut y boy de qualsevol habitant de dita vila y terme pot pasturar, pascar, estar, dormir en qualsevol part de las terras del terme de dita vila, sols no sian sembradas de explet", amb algunes excepcions, el bosc del comte, les valls de la vila que són exclusius del carnisser, ni tampoc en "closa o prat de algú que la tinga motada". És a dir, llibertat de pastura, excepte allà on està motada. No sabem quina era la proporció de les terres motades. Aquesta és una primera dada que faria pensar en la possibilitat de dedicar aquestes terres a pastura o bé, si la terra està motada, s'impedia l'accés dels altres. Més encara quan s'especifica que el comte "no pot tenir més bestiar que los demás" i que s'ha de limitar a les pautes generals. En cap lloc, però, no es limita els caps de bestiar. Hi ha, encara, un altre ítem que clarifica la possible raó de les compres de la família Bassedes. Especialment quan es diu que "los riberals, aigualexos devés de Perelada dels rius de la Muga y Llobragat són comuns, no emperò los de dellà de la Muga, so és, en la Salanca no són comuns per a pasturar y menos per a llenyejar". Les compres de la família Bassedes s'han fet especialment en aquesta zona de la Salanca on acabaran formant dos masos: Salanca vella i Salanca nova, i on, el 1643, faran construir un nou corral.

⁶⁷⁸ ADPO. 3J521.

⁶⁷⁹ ADPO. 3J640.

Que la zona de la Salanca era especial en tenim una altra prova quan el 25 de setembre de 1609, Benet Bassedas i Pere Bassedas s'avenen amb la universitat de Peralada a pagar vintè durant sis anys, juntament amb altres privilegiats, per lluir censals que gravaven la població. Amb tot, però, s'anota en el llibre de comptes "fa també advertir que la Salanca no paga vintè, com resulta de dit acte". Els vintens no van desaparèixer i es manté la negociació amb la universitat de Peralada. El 1623, en un procés a la cúria de Peralada, en què els Bassedes mantenen que no poden ser jutjats a la cúria baronial, ja que no són vassalls del comte en tenir privilegi de cavallers, anoten que només ha de ser la part del joer la que està obligada a pagar vintè, amb tot, però, en el que sembla ser la raó de ser dels masos i les seves possessions, i la línia estratègica a seguir:

"Fa també advertir que poria pagar per alguns 3 o 4 anys vintè del ters, ab què y agués salvetat de no perjudicar-se en lo privilegi, y també que en recompensa de assò los cònsols y consell de dita vila de Peralada perpètuament cedissen y donassen a dit Bassedas que tot lo bestiar estaria en lo corral de las heretats que lo dit Bassedas té en Puigbarutell pugue pasturar líberamnet per tot o terme de dita vila de Perelada sens aver de pagar cada any ningun interés y també llevat tot y qualsevol impediment".⁶⁸⁰

Sens dubte, estem davant un cas excepcional. Som plenament conscients que pocs patrimonis, i molts pocs senyors útils i propietaris de mas, disposaven dels cabals suficients per portar a terme una estratègia com aquesta. Però precisament per això és encara més representatiu. Havent pogut destinar els seus recursos a altres negocis, els Bassedes van optar per comprar masos i, quan no, per acumular parcel·les i formar masos per ser explotats de manera conjunta, en la mesura que el mas esdevenia una unitat de treball familiar, de la família masovera, i una unitat de renda amb la percepció del terç per part de la família propietària.

⁶⁸⁰ ADPO. 3J521, f. 152r. (no tots els folis estan numerats, aquest sí).

CONCLUSIONS

Hem volgut remarcar el dinamisme del mas en els segles XVI i XVII, a fi de reivindicar la importància d'aquest període en la història del mas. Massa sovint, el mas, i no sols el mas, ha quedat diluït entre la baixa edat mitjana i el segle XVIII-XIX: des de l'etapa de formació medieval fins la desintegració amb la cessió de terres poc productives en forma de subestabliments emfitèutics. A la vegueria de Girona, el mas arriba a la seva màxima extensió en el segle XVII i fins mitjan segle XVIII.

L'aproximació a la superfície del mas, a partir de les confessions que els homes propis feien en els capbreus, així com les descripcions de les peces constitutives del mas fetes en els inventaris postmortem, apunta cap a una gran diversitat de superfícies de masos, fet que tradueix, per la seva part, una veritable estratificació de masos i, al seu torn, una estratificació dels seus possessors. Si la forquilla del mas tipus és massa ampla, de 50 a 100 vessanes (d'11 a 22 hes), més aproximat ha estat el càlcul sobre la superfície de conreu, al cap i a la fi, el mas gironí és, essencialment, un mas blader, cerealícola en general. La superfície de sembradura mitjana és de 20 vessanes, el que en una rotació biennal suposa disposar del doble de terra de sembradura, és a dir, de 4,37 a 8,75 hes són les terres sembrades i les sembrables. Els màxims aniran en consonància amb la capacitat de treball i la disponibilitat de capital moble, entre aquest ocupa un lloc preeminent el bestiar, ja que sembla poder establir-se la relació d'un parell de bous per cada 10 vessanes de terra de sembradura.

Pel que fa a l'edifici del mas, a partir dels inventaris hem pogut treure en clar unes quantes constatacions: en primer lloc, que l'extensió del mas es fa en els segles XVI i XVII en horitzontal, bàsicament a partir de l'afegit de dependències per al bestiar. Això no vol dir, però, que no hi hagi masos que també puguin créixer en vertical, i aquí la sala té el seu paper distribuïdor. Una sala que apareix documentada gairebé en tots els inventaris de la segona meitat del segle XVI, si bé aquesta sala és important en el pis del mas, a la part baixa del mas té un gran paper l'entrada: fa de distribuïdor, de magatzem, de passadís, d'estable, etc. Tant important com la sala apareix,

doncs, en aquests segles, l'entrada. Una altra consideració a fer és que la mitjana de gairebé tres cambres per mas ens dóna una imatge de mas petit, o de mas en què encara no s'han produït les separacions definitives entre els diferents espais que el configuren. Sembla ser que aquesta separació de les estances s'està produïnt en aquest període analitzat: vacil·lacions en els noms de les estances i també presència d'habitacions destinades al proletariat rural en són els principals testimonis.

La dinàmica de creixement del mas dels segles XVI i XVII l'hem volgut presentar de dues maneres: a partir del cas del patrimoni Roca de la Barca de Fontajau, amb el creixement a partir de l'aprofitament de drets sobre l'aigua i els arenys, i de l'altra la participació dels masos en els establiments de senyors directes (Vilanova de la Muga, 1621, Pau (1627-1728), Peralada i Cabanes (1683-1693). Sens dubte aquesta era una possibilitat, com també ho era, i això ho hem vist en un capítol anterior, la participació en el mercat de terres. Al mercat de parcel·les de terra ens hi hem acostat tot analitzant l'estratègia de la família Bassedes a Peralada. La suma de les parcel·les ha acabat per configurar dos masos. El mas és la forma habitual d'explotació. Sobretot, però, hem volgut cridar l'atenció en les raons de l'estratègia compradora, cap a Peralada, a la Salanca, per ser zona de riberals, però, sobretot, perquè era una zona privativa i exclusiva dels seus propietaris. Són els drets de propietat en exclusiva, és a dir, sense que poguessin ser molestats per ningú, allò que porta la família Bassedes a comprar parcel·les i explotar-les en forma de masos. Era una manera de formar masos, però darrera la formació hi ha uns drets de propietat privada que expliquen l'opció presa.

Havent remarcat la dinàmica expansiva del mas durant els segles XVI i XVII, això no suposa, però, que d'altres s'empetitissin. El mercat de terres n'engrandeix uns per portar a d'altres, i és el cas extrem del mas Vendrell de Llagostera, a la seva desaparició definitiva. Podem saber, amb més o menys certesa, els patrimonis Roques de la Barca o els Bassedes que hi havia, no sabem, però, quants masos Vendrells hi va haver. Les fonts ofereixen moltes facilitats per a conèixer els triomfadors, els que creixen, els que guanyen

terres i estatus; però moltes dificultats per a conèixer els perdedors. D'aquests darrers també n'hi havia. Quants? De moment, no ho sabem. L'estudi del mercat de terres, especialment, ha de donar les pautes i el coneixement dels que van desaparèixer. Els guanyadors d'un moment històric, però, poden ser els perdedors d'un altre.

CAPÍTOL 9

L'EXPLOTACIÓ DE LA TERRA, BASE DE LA RENDA. CEREALS I MASOVERIA

Hem vist que l'acumulació, de terres i de masos, és la base dels patrimonis dels senyors útils i propietaris de masos. Ara es tracta de veure de quina manera es gestiona i s'explota aquesta terra.⁶⁸¹ És clar que la gestió difereix molt en funció de la terra acumulada: la gestió directa es manté en un estadi inicial, quan es disposa de poca terra, d'un sol mas, i les capacitats de treball familiar són suficients amb l'ajut de treball assalariat, si cal; a mesura que s'acumulen masos s'imposa la cessió de la terra, encara que es pot mantenir l'explotació directa per les terres que conformen el mas principal. Això, que pot semblar lineal, té, però, moltes excepcions. La gestió patrimonial no admet esquemes tant simples. En una mateixa generació i en un mateix patrimoni podem trobar diferents modalitats, que donen resposta a situacions familiars i patrimonials diferents. El recurs a l'explotació indirecta de la terra, amb cessió a masoveria, existeix sempre: en casos de viduïtat, de minoritat amb tutoria, en casos de manca de braços, etc, en els segles XVI i XVII el contracte de masoveria s'imposa a la vegueria de Girona com a forma predominant de gestió i d'explotació indirecta de la terra. Els que disposen d'un sol mas, però, sovint mantenen la gestió directa, a no ser que per contingències familiars l'hagin de cedir, temporalment, a masoveria, i encara cap la possibilitat d'arrendar a preu fixat el cobrament dels terços a percebre.

⁶⁸¹ Disposem, com a referència, de l'estudi de la gestió de la gran propietat a la Catalunya contemporània, però no disposem, com pel cas de la regió parisenca, de la gestió dels patrimonis agraris de masos per a l'època moderna. Un cas i l'altre, amb realitats històriques diferents, ens serveixen de referència a l'hora de redactar aquest apartat. *Vid.* J-M. MORICEAU, G. POSTEL-VINAY, *Ferme, entreprise, famille. Grande exploitation et changements agricoles. Les Chartiers XVIIe-XIXe siècles*, París, Eds. de l'EHESS, 1992; J-M. MORICEAU, *Les fermiers de l'Île -de-France. XVe-XVIIIe siècle*, París, Fayard, 1994; R. GARRABOU, J. PLANAS, E. SAGUER, *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat a la Catalunya contemporània*, Vic, Eumo, 2000; J-M. MORICEAU, *Terres mouvantes. Les campagnes françaises du féodalisme à la mondialisation, XIe-XIXe siècle*, París, Fayard, 2002.

LA PRODUCCIÓ AGRÀRIA. ELS CEREALS, UN MAL NECESSARI

La producció de cereals, especialment de blat, en les varietats de forment o de mestall, així com, en un nivell molt inferior, de cereals per a pinso destinats al bestiar, de manera destacada la civada i l'ordi, és la principal preocupació i ocupació de la pagesia de mas.⁶⁸² En un segon terme hi havia la vinya i l'olivera, aquesta darrera en expansió des dels darrers anys del segle XVI, segons el que es pot deduir de la pressió dels delmadors per a cobrar delme de l'oli des del darrer quart del cinc-cents;⁶⁸³ pel que fa a la vinya, si bé s'aprecia, sobretot en el segle XVII, una extensió del seu conreu i s'escripturen, en algunes notaries i en algunes àrees, establiments a rabassa morta, no hi ha res semblant al que passarà en el segle XVIII.⁶⁸⁴ Aquí, però, volem presentar indicis de què hi havia altres collites significatives, no tant per la seva extensió, però que per necessitats derivades de l'alimentació (de les persones i dels animals) o de la rotació dels conreus els feia necessaris: ens referim als llegums,⁶⁸⁵ però també als farratges (aquests darrers, però, si

⁶⁸² M.BLOCH, (1931), *La historia rural francesa*, Barcelona, Crítica, 1978, pàg. 119-124. Que en el fons és el model mediterrani, com recorda Pierre Vilar en referir-se a una memòria de Barba i Roca, de 1787, quan conclou "hom fa "una mica de tot" i tant de gra com sigui possible", *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, III, Barcelona, Eds. 62, 1986 (3ª ed. revisada), pàg. 319. M. Duran, que ho ha estudiat per al Baix Empordà a partir del buidatge de capbreus del reial patrimoni i de comptes de collites, arriba a la conclusió que "els conreus d'espiga ocupen més del 50% de la superfície registrada, i són el blat, el mestall, el sègol, l'ordi i la civada –en aquest ordre d'importància- els grans conreats. Les dades corresponents al segle XVIII assenyalen un lleuger increment de la superfície ocupada pels cereals en comparació als segles anteriors, essent constatable una pèrdua de pes específic del blat, i un increment de la producció de mestalls", *Renda i producció agrària (s. XVI-XVIII) a Catalunya ...*, pàg. 246. Prenem l'expressió amb què s'encapçala el paràgraf del ja clàssic treball de J. MULLIEZ, "'Du blé, 'mal nécessaire'. Réflexions sur le progrès de l'agriculture de 1750 à 1850'", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, XXVI (gener-març 1979), pàg. 3-47, tot i que estudia un període més tardà al que aquí es tracta, per significar que el predomini del blat i dels cereals en l'agricultura dels masos no ha de ser considerat una mostra del retard del creixement agrícola a la vegueria de Girona, era una opció.

⁶⁸³ Vid. I part, capítol 3.

⁶⁸⁴ Al Baix Empordà, M. DURAN, *Op. cit.* pàg. 209-217, considera que la vinya no experimenta canvis espectaculars en relació a la superfície ocupada pels cereals entre els segles XVI i XVIII. Veurem, però, que a Pau a l'Alt Empordà, per posar un exemple, l'expansió, via establiments, havia estat significativa durant el segle XVII (vid. capítols 8 i 11), i a finals de segle, en algun protocol notarial del vescomtat de Peralada hi proliferen els establiments, entre els quals els dedicats a plantar vinya a rabassa morta (capítol 8).

⁶⁸⁵ Per al Baix Empordà, M. DURAN, *Op. cit.*, pàg. 253, considera que el conreu de llegums, per a la segona meitat del segle XVIII, suposaria el 20% de la producció cerealícola. Dada que queda poc demostrada amb les fonts emprades per aquesta autora: "Malgrat l'escassetat de cites sobre la presència de lleguminoses –constatem, una vegada més, que, ni els capbreus ni els cadastres hi fan cap al·lusió-, creiem que en el segle XVIII, havien atès al

no granaven difícilment apareixen en la documentació: no han de delmar, ni tampoc pagar terç, amb la qual cosa s'escapen de les possibles rastres documentals deixades pels perceptors dels terços, que són les fonts amb què hem de treballar). Sobre si aquests llegums eren sembrats en el rostoll o sobre les terres de guaret en parlarem més endavant.

Ara el que volem posar de manifest amb la taula del delme percebut per la Pabordia del mes de desembre de la seu de Girona a Vilablareix entre 1663 i 1699 és la proporció que, a partir del que cobrava el delmador, tenim entre els diferents conreus objecte de pagament del delme.

La font pot ser criticable, però, és una clara exemplificació del que acabem de dir: sens dubte, a Vilablareix la part del delme més important, i d'alguna manera deu traduir els conreus i les collites del lloc, és la de cereals, i entre aquests el forment ocupa el primer lloc, el mestall ocupa el segon, però a una distància significativa, ja que en el total de la collita la relació pot arribar a ser de 8/1 a favor del forment. Els altres conreus hi són testimonials, és el cas de l'ordi i la civada, que no hem considerat necessari obrir una columna diferenciada per cada conreu, més encara quan en l'anotació del delme s'acabava per presentar de manera conjunta, i encara, a vegades, la collita es troba barrejada amb les veces; més que testimonial apareix la producció de faves, especialment en alguns anys, així com el cànem. És una primera mostra.

Altres conreus específics d'àrees concretes del litoral irrigat empordanès, com l'arròs, ja en el segle XVII tindran la seva importància; com, en part, també podem trobar en zones de la Selva interior, presència significativa de la producció d'avellanes, o castanyes, fins d'aglans. Res comparable, però, amb l'excepció de l'arròs, al resultat de les altres produccions.

Baix Empordà, una importància lleugerament superior a la que, en aquestes mateixes dates, havien adquirit al Tarragonès, i, sobretot, a la Conca de Barberà", pàg. 218.

Taula 50. DELME DE VILABLAREIX PAGAT A LA PABORDIA DE DESEMBRE, 1663/1699, EN QUARTERES							
Anys	Forment	Mestall	Ordi i civada	Faves	Veces	Pèsols	Cànem, en lliures
1663	104,00	22,00	2,75	6,00	4,00	1,25	2,00
1664	125,00	26,50	1,00	3,75	5,00	1,00	
1665	156,75	27,00	2,00	4,00	2,00	1,00	
1666	171,00	26,00	6,25	8,00			1,85
1667	174,00	18,00	12,00	4,50	1,00		5,25
1668	154,00	18,00	10,00	5,00			3,30
1669	154,00	18,00	8,50	9,00			3,00
1673	82,00	20,00	6,50	8,00	4,00		4,00
1680	197,00	20,00	0,25	7,75			
1681	197,00	36,00	8,50	16,50			4,85
1682	198,00	23,00		18,00			
1683	150,00	15,50	5,00	18,00	2,25		3,85
1684	104,00	14,00	11,00	9,00	1,00		2,80
1685	48,00	14,00					3,85
1686	104,50	28,00	4,25	3,00			6,00
1687	106,00	27,00	4,50	6,00	9,00		4,00
1688	151,50	31,00	11,00	20,00			
1689	143,00	46,50	7,00	15,00			6,90
1690	164,25	34,00	5,75	7,00			5,20
1691	183,00	51,00	6,00	25,25			15,95
1692	80,00	18,50	1,00	7,50			4,00
1693	90,00	43,75	5,75	16,00			6,00
1694	175,00	54,00		27,00			4,00
1696	132,00	24,00		4,25			4,50
1697	10,00	8,50			1,50	0,50	
1698	203,00	30,00		7,00			2,35
1699	148,50	31,00		13,50			

Font: ACG. Comptes de la pabordia de desembre (1662-1698).

La presència gairebé exclusiva de la collita de cereals ens porta a relacionar-la, a la vegueria de Girona, amb la imposició des de final del segle XVI i començament del segle XVII, sinó d'abans, de la modalitat de la cessió dels masos en explotació a masoveria,⁶⁸⁶ amb el que suposa de cessió de la terra a quatre o cinc anys (més a quatre que a cinc, els cinc s'imposaran en el segle XVIII), al terç de tot gra d'aresta. Per als altres productes, els tractes

⁶⁸⁶ R. CONGOST, P. GIFRE, E. SAGUER, X. TORRES, "L'evolució del contracte de masoveria (Girona, s.XV-XVIII)", R. CONGOST, L. TO (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, ILLCC de la Universitat de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 269-297.

entre propietaris i masovers són molt més variats. El terç del gra d'aresta és, fora d'excepcions, la norma en la cessió de l'explotació de masos. Els senyors útils i propietaris de masos obtenen inexorablement el terç de la collita, amb el qual poden disposar de la farina i del pa necessari, fet que ens pot portar a relacionar-ho amb les pautes de conducta alimentària,⁶⁸⁷ que segurament hi són. Ens sembla que per entendre la dinàmica cereal/masoveria, sense que hi hagi participació del propietari en les despeses de l'explotació, hem de tenir present dos condicionants:

1) L'arrendador obtenia amb la participació en el terç de tot gra d'aresta el cereal necessari per al consum de la família i també per al bestiar. A més d'altres condicionants que podrà especificar en el contracte (carretades de palla, de llenya, etc). La imposició del terç en espècie era una assegurança per a la subsistència familiar dels propietaris de masos.

2) La puja del preu del blat durant el període considerat no és un element a negligir. El senyor útil i propietari de masos que ingressa una renda en espècie pot vehicular-la, si no la necessita, cap al mercat quan ho considera oportú, atesa la seva demanda.

Autoconsum i mercat no són termes excloents entre la pagesia de mas gironina del segle XVII.⁶⁸⁸ Ans al contrari, l'accés al mercat, fins i tot en situacions difícils (o, potser, més encara, en situacions difícils?) era una pràctica habitual. La lògica labroussiana és al darrere dels senyors útils i propietaris de masos: disposar del terç de les collites els permet "especular" amb els preus; en els moments difícils, quan els preus són elevats, poden fer un bon negoci, i en les bones collites, quan els preus baixen, poden esperar,

⁶⁸⁷ La introducció primer del model romà, i cristià després, en definitiva, mediterrani, en les pautes culturals, fa que es pugui parlar de "model alimentari" marcat per la producció de cereals, vi i oli, *vid.* M. MONTANARI, *El hambre y la abundancia. Historia y cultura de la alimentación en Europa*, Barcelona, Crítica, 1993, pàg. 13-45, 54-58, 105-108.

⁶⁸⁸ *Vid.* M. AYMARD, "Autoconsommation et marchés: Chayanov, Labrousse ou Le Roy Ladurie?", *Annales. E.S.C.*, (nov-des. 1983), pàg. 1392-1410. Una versió resumida d'aquesta visió, com a resultat de la seva exposició oral, M. AYMARD, "Mercats i economies camperoles a l'Europa mediterrània (segles XIV-XVIII)", *Els espais del mercat. 2on col·loqui internacional d'història local*, València, Diputació de València, 1993, pàg. 101-110.

perquè poden amagatzemar, a l'espera dels mesos xarnera per a vendre.⁶⁸⁹
Això és així, almenys en la teoria.

PARTS DE COLLITA I CONREUS. RENDA I PRODUCCIÓ AGRÀRIA

Amb les dades disponibles, poques i esparses, no ens podem acostar, ni de lluny, a la producció agrària dels masos. Les fonts de què disposem no ens permeten aquesta aproximació. El màxim que podem deduir de les taules que presentem és que als senyors útils i propietaris de masos els interessava, per sobre de tot, la producció de cereals. Quan disposem de dades comptables, aquestes es limiten a recomptes parcials dels terços percebuts pel propietari quan ha cedit l'explotació a masoveria al terç: és el gra d'aresta del que ens informa, perquè és el principal conreu. La font, i les fonts alternatives quan en tenim, no permeten anar gaire més enllà.

El contracte de masoveria: un contracte centrat, bàsicament, en el gra d'aresta

Partim d'un estudi inicial que ha posat les bases del contracte de masoveria a Girona,⁶⁹⁰ es tracta d'aportar més elements centrats en la gestió patrimonial dels senyors útils i propietaris de mas que, és clar, no són els únics que en fan ús. Mercaders, negociants, artesans, botiguers, notaris i doctors en drets, nobles i senyors, institucions eclesiàstiques i eclesiàstics com a laica i privada persona, és a dir, tothom qui disposa de masos, també els cedeix en contracte de masoveria.

Disposem d'una mostra centrada en els anys 1610 i 1620, ja que en el període 1595-1600 havia quedat clar que el contracte de masoveria estava ja plenament incorporat a la gestió dels masos. La mostra, en aquest cas,

⁶⁸⁹ E. LABROUSSE, *Fluctuaciones económicas e historia social*, Madrid, Tecnos, 1980, pàg. 107-111. Això que devia ser la visió general, l'anàlisi empírica dels preus del mercat de Chartres sembla desmentir, G. BÉAUR, "La <<soudure>> n'est plus ce qu'elle était. Contribution à l'étude du mouvement saisonnier du marché de blé et du marché de la terre d'après le cas de la région de Chartres au XVIIIe siècle", J-F. CHAUVARD, I. LABOULAIS, (eds.), *Les fruits de la récolte. Études offertes à Jean-Michel Boehler*, Estrasburg, Presses Universitaires de Strasbourg, 2007, pàg. 93-99.

⁶⁹⁰ R. CONGOST, P. GIFRE, E. SAGUER, X. TORRES, "L'evolució del contracte de masoveria (Girona, s.XV-XVIII)", ...

queda limitada a l'Empordà, en concret a les notaries de Castelló (67 contractes), Figueres (50 contractes) i Peralada (46 contractes), terres de plana, terres de masos i de cortals, terres de cereals per excel·lència.⁶⁹¹ El lloc de residència dels arrendadors, i aquesta és una dada a tenir en compte, és molt variada: 32 són de Castelló, 18 de Peralada, 11 de Figueres, 10 de Fortià, 5 de Garriguella i de Cabanes, i la resta es reparteixen en 58 municipis. Aquesta dada demostra que el contracte de masoveria no és només un contracte dels propietaris absentites, dels que han traslladat el domicili a les petites viles empordaneses, tot i ser important, sinó que el contracte és una realitat ben viva arreu del territori. Hi ha una oferta de masos i una demanda de masos per a ser arrendats a masoveria.

D'entrada, hem de dir que hem escollit unes notaries que reflecteixen economies bàsicament rurals. Castelló i Peralada esdevenen en els segles moderns veritables nuclis rurals, desindustrialitzats pràcticament després de la significativa presència manufacturera dels segles baixmedievals, Figueres pren, a poc a poc, la centralitat, però no deixa de ser un petit centre mercantil i manufacturer.⁶⁹² El quadre dels arrendadors de masos reflecteix clarament

⁶⁹¹ AHG. Notaria de Castelló: PÀG. Ves, 1158 (1610-1611), 1161 (1613), 1613 (1613-1614), 1165 (1614-1616), 1166 (1615-1616), 1168 (1616-1617), 1172 (1617-1618), 1173 (1618-1619), 1176 (1620-1621). J. Mercader, 1213 (1615-1622), 1218 (1617-1618), 1220 (1618-1619), 1221 (1619-1620).

Notaria de Figueres: M.G. Casamitjana, 206 (1610-1611), 209 (1612-1613), 210 (1613-1614), 212 (1614-1615), 213 (1615-1616), 215 (1616-1617), 217 (1617-1618), 218 (1619), 220 (1619-1620). N. Bassedas, 891 (llibre de comptes 1608-1633), 258 (1610), 260 (1614), 262 (1614-1615), 263 (1616), 265 (1617), 266 (1618), 267 (1620).

Notaria de Peralada: J. de Palol, 530 (1609-1610), 531 (1610-1611), 533 (1611-1612), 534 (1612-1613), 536 (1613-1614), 538 (1614-1615), 540 (1615-1616), 542 (1616-1617), 545 (1618-1619), 546 (1619-1620); J. Cellers, 513 (1612-1613), 514 (1614) 515 (1614-1615), 518 (1618-1619), 5190 (1620).

⁶⁹² La transformació de Castelló d'Empúries a A. PINTO, *Commerce et draperie dans le comté d'Empúries de 1260 à 1497*. Thèse de Doctorat, Université de Savoie, 2002 i J. COLLS, *D'artesans a pagesos: l'evolució del treball en una vila de la Catalunya moderna (Castelló d'Empúries, segles XV-XVII)*, Treball de recerca, Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-Jaume Vicens Vives)-Universitat de Girona, 2002. A. EGEA, *Figueres als segles XVI i XVII*, Figueres, Ajuntament de Figueres-Diputació de Girona, 1999. Sobre el lloc d'aquestes poblacions dins la xarxa urbana catalana es poden trobar algunes referències a la bibliografia general: A. GARCÍA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid, Alianza Editorial, 1998; J. DANTÍ, "Barcelona i la xarxa urbana catalana als segles XVI-XVII", dins J. DANTÍ (coord.), *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya moderna*, Barcelona, R. Dalmau, editor, 2005, pàg. 30-37, on presenta unes primeres dades a partir de les entrades i eixides del General; E. SERRA, "El món urbà en l'espai històric català. Incidència territorial i legislativa", dins J. DANTÍ (coord.), *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya moderna, ...*, pàg. 41-93, on reivindica el paper de les ciutats a la

aquesta dinàmica, els propietaris de masos que cedeixen la terra a masoveria són, majoritàriament, pagesos (*agricola, cultor*, pagès senyor útil i propietari de mas).

Arrendadors	Castelló	Figueres	Peralada	Total
Eclesiàstics	9	2	1	12
Donzells	12	1	7	22
Ciudadans honrats	--	--	1	
Decorats de privilegi militar	1	--	--	11
Notaris, causídics	6	1	--	
Doctors en medicina	--	--	4	23
Mercaders	12	9	1	
Botiguers	--	1	--	90
Pagesos, senyors útils de masos	25	33	32	
Masovers	1			1
Sense dades precises	1	3	--	4
Total	67	50	46	163

Els sectors rendistes hi tenen presència, però en un segon nivell: entre els eclesiàstics destaquen els nou masos arrendats a Castelló (sis per institucions i tres per clergues, però en la seva condició de laica i privada persona), i també els donzells: dotze a Castelló i set a Figueres. A remarcar, però, que no hi ha noblesa titulada. Els professionals de la notaria i del dret, amb l'excepció de Castelló, hi tenen poca presència. Per últim, el capital urbà hi té una certa presència: els dotze contractes efectuats per mercaders de Castelló o els nou de Figueres, en el que és una mostra del dinamisme d'aquest sector. La presència d'un masover es deu al fet de tractar-se d'un rearrendament.⁶⁹³ Fixem-nos, però, en qui són aquests pagesos, senyors útils i propietaris de masos. Si desglossem aquesta entrada ens adonarem que hi ha unes situacions, que poden ser puntuals, que han portat a cedir l'explotació del mas a masoveria: és el cas de les vídues i de les minoritats amb tutoria. La masoveria és el recurs a una contingència familiar.

Catalunya moderna, enquadrades en el braç reial en corts (més municipal que reial), enfront a la Catalunya dels masos.

⁶⁹³ AHG. P.Ves, Not. Castelló, 1168 (1616-1617): 1 de gener de 1617.

Taula 52. LA CONDICIÓN DELS PAGESOS ARRENDADORS DE MASOS, 1610-1620				
	Castelló	Figueres	Peralada	Total
Hereus	20	22	27	69
Minoritats	4	2	--	6
Vídues	1	9	5	15
Total	25	33	32	90

Els fets contingents existeixen, la majoria de les ocasions, però, en el període de 1610-1620, hi ha un sector de pagesos, senyors útils i propietaris de masos que han optat per cedir l'explotació de la terra dels seus masos a masoveria. Amb les simples dades que proporcionen els contractes no estem en condicions de saber les raons, podem aventurar el fet d'estar en possessió de més d'un mas en els casos que el domicili de l'arrendador no coincideix amb el del mas, però tot i això no sabríem dels casos en què es disposa de més d'un mas en la mateixa població. De moment, simples conjectures.

La durada dels contractes és una dada a tenir en compte. Per raons jurídiques, tot i que en això no hi ha acord unànime entre els tractadistes del Dret, el contracte de masoveria no depassa els cinc anys, ja que de fer-ho es consideraria una transacció i per tant seria objecte de pagament de lluíisme.⁶⁹⁴ En el segle XVIII el contracte establitzarà la seva durada en els cinc anys, en aquesta mostra, però, els quatre anys hi són la majoria. Amb tot, però, la versatilitat del contracte permetia qualsevol durada, sempre amb el màxim dels cinc anys, tot i que el contracte podia ser renovat. Establir el període dels quatre anys, que és el més corrent en aquesta mostra, obeeix a la lògica dels dos anys del conreu biennal, d'aquesta manera s'havia sembrat

⁶⁹⁴ És el que defensa E. BADOSA, *Explotació agrícola i contractes de conreu (1670-1840). Les finques del clergat de Barcelona*, Barcelona, Col·legi Notarial de Barcelona, 1985, pàg. 299, nota 102. J. Cancer, *Variarum Resolutionum Iuris Caesarei, Pontifici et Municipalis Principatus Cathalauniae*, 1635 (segona edició), I, cap. XIV, 26, 27 i 28 no ho deixa del tot clar. Un comentarista del dret emfitèutic i feudal gironí del segle XVIII negava que hi hagués transferència de domini en els contractes d'arrendament, vid. J. M. MADURELL, "Derechos emfitèuticos en la diócesis gerundense", *AIEG*, (1963), pàg. 25-26. En el cas francès, amb contractes de llarga durada de 9 anys, habitualment, però també de 27 anys, G. Beaur, planteja si no és una venda quan converteix els arrendataris en quasi "propriétaires, à titre provisoire, certes, mais durable", G. BÉAUR, "Contrats d'exploitation et système de contrats dans la France d'Ancien Régime", dins G. BÉAUR, M. ARNOUX, A. VARET-VITU (coord.), *Exploiter la Terre. Les contrats agraires de l'Antiquité à nos jours. Actes du colloque international tenu à Caen du 10 au 13 septembre 1997*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes/Association d'Histoire des Sociétés Rurales, 2003, pàg. 43.

la totalitat de les terres en dues ocasions. És clar, però, que sovint apareix la clàusula, encara poc freqüent en aquests anys, serà més habitual quan s'imposin els cinc anys, dels tres anys primers forçats i els dos darrers *lìberos*, de manera que les parts contractants podien donar-se comiat després d'haver posat en conreu tota la terra en una primera ocasió.

Taula 53. LA DURADA DELS CONTRACTES				
Durada	Castelló	Figueres	Peralada	Total
1 any	2	0	0	2
2 anys	10	3	3	16
3 anys	14	4	8	26
4 anys	37	31	19	87
5 anys	4	11	14	29
s.d.	0	1	2	3
Total	67	50	46	163

Si la durada dels contractes no està del tot estabilitzada, sí que ho està la participació de la collita, en 153 contractes es pacta que el masover haurà de pagar el terç de tot gra d'aresta. L'excepció són dos contractes de les notaries de Peralada, en què es pacta el quart, i set contractes en què es pacta un pagament fix en diner, en un altre es pacta una quantitat fixa en espècie. El terç, doncs, estava plenament establert en aquestes notaries empordaneses en començar el segle XVII. Una acotació, en un contracte d'una heretat a Vilortolí (Sant Climent Sescebes), aporta pistes significatives, quan disposa que el terç de tot gra d'aresta s'ha de pagar de les terres "femadisses",⁶⁹⁵ o el que és el mateix, el terç es cobra de les terres millors, les quals, per tant, eren les que havien de ser sembrades de cereals.

El fet que el propietari percebi el terç de la collita, a vegades, s'ha interpretat com una manera de desentendre's de l'explotació, en comparació amb la mitgeria. La realitat, però, és molt diferent. Sovint, en els contractes i en acta a part del contracte de masoveria, trobem cessions del propietari al masover de gra per sembrar o de bestiar de tir, a tornar quan la collita, o quan es pacti.⁶⁹⁶ D'altra banda, la clàusula que obliga al masover a treballar la terra "a

⁶⁹⁵ AHG. J. de Palol, Not. Peralada, 536 (1613-1614): 16 d'agost de 1614.

⁶⁹⁶ Una altra modalitat consisteix en l'establiment d'una societat per arrendar una heretat, contracte que consisteix en què el masover, sense disposar de capital pecuari, ni, de vegades llavor suficient per sembrar, pacta amb un altre que aquest li aporti. El 5 d'agost de

ús i costum de bon pagès” implica tot un seguit d’obligacions per al masover que, de no complir-se, serviran de base per al possible desnonament d’aquest. El 18 de novembre de 1615, per exemple, els procuradors d’Antoni Genover de l’Armentera requereixen al masover del mas que tenen a Sant Joan Sescloses que sembri ja les terres, ja que sinó serà massa tard.⁶⁹⁷ En el que suposa un seguiment de l’explotació més enllà exclusivament del control de la collita. No és un cas aïllat, fora del període analitzat i de la mostra, el 1646 trobem un altre requeriment en el que s’invoca el “conrear a ús i costum de bon pagès” per forçar un masover a treballar les terres arrendades, les quals aquest les vol abandonar per canviar de mas.

“Ignorar no podeu vós, diu el requeriment, Pere Badia, que en virtut del arrendament a vós fet del mas Perich y terras de aquell per Pere Albanyà y Conques, parayre de la vila de Peralada,⁶⁹⁸ hajau promès de conrrohar dita heretat a ús y costum de bon pagès y sembrar las terras de las sements requeriran ditas terras y axí mateix també cultivar les vinyas de dita heretat, y no obstant dita promesa dexau de conrrohar part de las terras de dita heretat y ditas vinyas volent-von, com von voleu, anar a Vallgornera en lo mas de don Gerònim Ribes, y com no sie just que alomenos *ustque* haveu conrohat part de dita heretat dexeu de conrrohar lo que resta de conrrohar-se”.

La resposta a aquesta interpel·lació per part del masover és que la part de Pere Albanyà i Conques no ha complert amb el que havia pactat: és a dir, que no arreglat la casa del mas, ni tampoc li ha deixat “sent y tantas bestias de ventre de llana y dos vacas per llaurar las terras de dita heretat”.⁶⁹⁹ Deixem ara aquesta segona part, hi tornarem. El que interessava apuntar era que la fórmula “ús i costum de bon pagès” no era una fórmula gratuïta, l’argument que el masover no treballi a “ús i costum de bon pagès” pot servir

1610 trobem una societat d’aquesta mena entre oncle i nebot, atès que el segon “és encara jove y no és tant abte per a regir” i “li falta bestiar per a amenar conrou y li faltan també altres cosas per a tenir casa y no té prou gra per a sembrar” (AHG. J. de Palol, Not. de Peralada, 530 (1609-1610), f. 98-99).

⁶⁹⁷ AHG. P. Ves, Not. Castelló, 1165 (1614-1616): 18 de novembre de 1615.

⁶⁹⁸ Deia “no”, quan, pel sentit, la frase és afirmativa.

⁶⁹⁹ AHG. J. Peiró, Not. Peralada, 618 (1645-1646): 30 de juliol de 1646.

al propietari per, valent-se de la pragmàtica “*De domibus evacuandis*”, traspassada als “*praedis rusticis*” a la cort de 1599, poder arribar a desnonar judicialment el masover.⁷⁰⁰

Que es cobrés terç de tot gra d'aresta no implica que no hi haguessin altres conreus. En les clàusules dels contractes hem trobat una limitació als llegums, explicada perquè “com se veja que ab lo fer de llegums se gasta molt la terra”.⁷⁰¹ De manera que les clàusules estableixen una limitació als llegums d'una a cinc vessanes de terra, de les quals el masover no ha de pagar terç, l'habitual, però és que la superfície sigui limitada a una o dues vessanes, és a dir, la superfície necessari per al consum de la família masovera.⁷⁰² A vegades s'especifica el tipus de llegum o cuinat: faves a Marzà (1620), llovins a Peralada (1616), l'habitual, però, és que quedi en un genèric llegum. A banda d'aquesta limitació a la superfície dedicada als llegums, en altres contractes el masover podrà fer-ne lliurement: la Garriga (Peralada, 1617), Garriguella (1619). Mentre es vol limitar la superfície de llegum a les rotacions, les clàusules especifiquen que aquests es podran sembrar als rostolls sense cap limitació,⁷⁰³ com el que queda especificat per l'heretat Floreta de les Costes de Peralada, el 1614: “pugueu fer tants llegums com voldran en ditas terras, sols los fassen demunt de rostolls, y que aquells que no haien de pagar ters, sinó tantsolament una cortera de mongetas quiscun any”.⁷⁰⁴

⁷⁰⁰ Usem la compilació de 1704, Llibre IV de les Constitucions, tit. XXI: “De lloguers”, f. 290. Seria el quart cas en què es pot procedir a desnonar el masover citat per J. CANCER, *Variarum Resolutionum* ..., par. I, cap XIV, 23-24, f. 321. Vid. E. SERRA, “El món urbà en l'espai històric català. Incidència territorial i legislativa”, ..., pàg. 103-104.

⁷⁰¹ AHG. P. Ves, Not. Castelló, 1168 (1616-1617): 24 d'abril de 1617.

⁷⁰² Els contractes que estableixen les quatre vessanes són a El Far: AHG. P. Ves, Not. Castelló, 1172 (1617-1618): 6 d'octubre de 1618, i a cinc vessanes el trobem a Fortià, P. Ves, id. 13 de desembre de 1618.

⁷⁰³ Són diferents els contractes de la notaria de Peralada que ho disposen així: 540 (1615-1616): castell de Pau (14 de febrer de 1616), les Costes de Peralada (6 de novembre de 1616)

⁷⁰⁴ AHG. J. de Palol, 536 (1613-1614): f. 44v.

L'arrendament dels terços dels masos

L'arrendament dels terços dels masos, amb noms diversos com "*arrendo seu ad usum fructum vendo*", "*locatione ad usufructum venditionem*" o "arrendament eo venda a usdefruit", apareix com una pràctica habitual, si bé no pas freqüent entre els pagesos, senyors útils i propietaris de masos, ja que opten per cobrar el terç de les collites, amb el qual poden comerciar.

Els casos més freqüents d'arrendament de terços de masos els trobem en arrendadors rendistes que viuen lluny dels seus masos, fet que els impedeix fer el seguiment de la producció. Arrendar el terç suposa no haver de preocupar-se del control de la collita. Hi ha, però, altres ocasions en què els qui arrenden els terços són arrendadors pagesos, sovint, sense especificar més, es diu "*pro subveniendis aliquibus necessitatibus*", pot ser per contingències familiars, però també per necessitats econòmiques: per quitar vendes a carta de gràcia,⁷⁰⁵ per pagar dots,⁷⁰⁶ per acudir a l'Audiència⁷⁰⁷ ... En els casos de minoritat amb tutoria, l'opció d'arrendar els terços dels masos s'explica per la necessitat de numerari de la minoritat, però també per facilitar l'administració de la tutoria, i evitar que als tutors els puguin ser demanades responsabilitats en acabar: a l'encant públic i en taba arrenden els terços del mas Subirats de Vilarig els tutors del pubill Senan el 1615.⁷⁰⁸

Els qui acuden a aquest mercat de terços solen ser els mateixos que arrenden delmes i rendes feudals. En aquests anys de la mostra tenim un exemple significatiu en el mercader Antoni Genover de l'Armentera, actiu durant aquests anys, ell mateix propietari de masos, que el trobem en la

⁷⁰⁵ AHG. J. Mercader, Not. Castelló, 1213: 29 d'agost de 1617.

⁷⁰⁶ És el cas, per exemple, dels capítols matrimonials pactats entre Miquel Deportos i Adroher, ciutadà honrat de Barcelona, domiciliat a Monells, amb Francesca Carreras, filla de Pere Carreras, pagès de Cartellà, en els quals es pacta un dot de 550 lliures. El mateix dia dels capítols, Pere Carreras arrenda els terços del mas Prat de Tialà i del mas Carreras per un total de 550 lliures, el preu del dot pactat (AHG. J. Andreu, Not. Girona-7, 416 (1694): 10 de maig de 1694).

⁷⁰⁷ Aquest és el cas de la venda dels terços del mas Fraser d'Aiguaviva que fa Joan Fraser, *agricola*, senyor del mas, el 27 de novembre de 1703, per un any a Francesc Parer, mercader de Girona, per 54 lliures i 12 sous, per acudir a una sentència de l'Audiència (AHG. J. Andreu, Not. Girona-7, 427 (1703)).

⁷⁰⁸ AHG. N. Bassedas, Not. Figueres, 262 (1614-1615): f. 97v.

compra dels terços del mas Barrera de Sant Joan Sescloses per 80 lliures l'any, del mas Mediona d'Avinyonet per 27 lliures 10 sous anuals, el mas Roca d'Albons, per 40 lliures l'any, el mas Estrada d'Agullana per 20 lliures l'any, tots el 1614 i el 1615 el mas Vidal de Llers, per 30 lliures anuals. Els arrendaments solen ser fets per tres, quatre o cinc anys.⁷⁰⁹ Val la pena apreciar que el preu del terç d'aquests masos és poc important, excepció feta del mas Barrera. Aquesta quantitat la podem considerar com la renda anual monetaritzada d'un propietari de mas, en aquest cas, es tractaria de la renda neta.

Per l'any 1689, disposem de diferents contractes d'arrendament de terços de masos, fet que ens permetrà veure quins són els arrendadors. El 19 d'abril de 1689, Martí Sabater i d'Agullana, senyor dels castells de Palausator⁷¹⁰ i de Cartellà,⁷¹¹ domiciliat a Barcelona, de fet el seu procurador, arrenda per un any els terços del mas Ros de Cassà de la Selva per 55 lliures i 5 sous, el mas Frugell de Sant Medir per 71 lliures i 5 sous, juntament amb altres censos i delmes. El 26 d'abril és el procurador d'Emanuel de Sentmenat qui arrenda la torre de Call al veïnat de Corantella, juntament amb el delme de la parròquia, per un any i per 140 lliures. El 14 de setembre de 1689, és Francesc de Miquel, senyor del castell de Fornells,⁷¹² qui arrenda els terços d'arròs del mas Noves, el mas Duran i el mas Guimi de la Tallada, també per un sol any, per 200 lliures. El 14 de desembre de 1689, el mateix Francesc de Miquel arrenda per un altre any els terços dels masos de la Tallada, també per 200 lliures i faculta els arrendataris a canviar de masovers. És un simple exemple d'un volum de protocols notariais:⁷¹³ en els quatre casos es tracta d'arrendadors de procedència nobiliària, amb problemàtiques diverses, però

⁷⁰⁹ AHG. P. Ves, Not. Castelló, 1163 (1613-1614): 4 de febrer de 1614; M.G.Casamitjana, Not. Figueres, 210 (1613-1614): 4 de setembre, 29 d'octubre i 28 d'octubre de 1614, i 212 (1614-1615): 23 de febrer de 1615.

⁷¹⁰ És senyor, també, de part de delmes de Palausator, Montagut, Ruplà, Sant Esteve de Llémna i Salt (AHG. J.Andreu, Not. Girona-7, 412 (1690): 10 d'agost de 1690.

⁷¹¹ Vendrà el castell de Cartellà per 10.900 lliures, l'11 de setembre de 1692 (AHG. J. Andreu, Not. Girona-7, 414 (1692).

⁷¹² És propietari, també, del mas Safont de Bàscara, on també posseeix una part del delme (AHG. J. Andreu, Not. Girona-7, 414: 19 de juny de 1692). Acabarà per vendre a carta de gràcia el castell de Fornells el 1691 i el recuperarà.

⁷¹³ AHG. J. Andreu, Not. Girona-7: 411 (1689).

que coincideixen amb la necessitat de numerari, en els quatre casos el termini és d'un any, en els quatre casos, i això no ho hem dit, els arrendataris són negociants, o mercaders com Esteve Andreu de Girona, a qui ja coneixem de la participació en l'arrendament de drets feudals.⁷¹⁴

ALTRES MODALITATS CONTRACTUALS

Que el contracte de masoveria era l'habitual en la contractació dels masos de la vegueria de Girona, clarament en el segle XVII, i caldria fer un estudi detallat per saber des de quan: des de mitjan segle XVI?, no impedeix que hi hagi altres modalitats.

L'arrendament a preu acotat

La pràctica de l'arrendament a preu acotat és molt poc freqüent, obeeix, en la majoria de les ocasions, a necessitats peremptòries de numerari per part dels arrendadors. És més, en algunes ocasions, el pagament de l'arrendament inclou l'encarregament de censals a l'arrendatari. Una vegada l'arrendatari es fa càrrec de l'explotació, el més habitual és que acostumi a fer un contracte de masoveria.⁷¹⁵

L'arrendament de parcel·les

En l'arrendament de l'heretat del castell de Pau el 1616, el contracte de masoveria especifica que les terres magres de l'heretat "los demás arrendadors de dita heretat an acostumat y acostuman de rearrendar eo dexar conrohar a altres".⁷¹⁶ És a dir, hi ha una absoluta coexistència entre arrendament de parcel·les i arrendament de masos. Tant pot ser que els arrendadors siguin els masovers, com és aquest cas, com que siguin els

⁷¹⁴ P. GIFRE, "Mercaders a la terra ...", pàg. 524-525.

⁷¹⁵ Posem un exemple de la segona meitat del segle XVIII, Salvador Puig i Diern arrenda a preu acotat cinc masos a Torroella de Montgrí a una companyia per cinc anys (1758-1763) per 12.600 lliures, una mica més de la meitat del preu havia de servir per lluir censals. L'atracció del conreu de l'arròs explica l'elevada quantitat que es va pagar per aquest arrendament i explica també la seva fi quan es va prohibir el seu conreu. Els masovers que hi havia davant l'explotació d'aquests masos es van mantenir amb la companyia arrendatària. Vid. P. GIFRE, *Propietat i explotació agrària. El patrimoni Puig a l'Empordà dels s. XVII i XVIII: un cas de diferenciació en el si de la comunitat pagesa*, tesi de llicenciatura, UAB-Facultat de Lletres, Dept. d'Història Moderna i Contemporània, 1987, pàg. 235-238.

⁷¹⁶ AHG. J. de Palol, Not. Peralada, 540 (1615-1616), f. 48r.

propietaris, els quals arrenden parcel·les més o menys allunyades del cos central de l'explotació, la qual és treballada i gestionada directament amb, si cal, treball assalariat de mossos i jornalers per les feines puntuals del cicle agrícola: llaurar, sembrar, eixarcolar, segar i batre. Aquests contractes poden ser protocolitzats o no, en general, però l'arrendament de parcel·les és en diner.⁷¹⁷ Amb tot, però, es poden trobar contractes d'"acolliment per sembrar a mitges" o "*societas seminandi*", pel qual un masover acull, a un propietari o a un altre masover, perquè sembri una part d'heretat, la collita és repartida a mitges, una vegada deduït el terç i retornada la meitat de la llavor. En aquest contracte el masover hi aporta la terra de guaret, l'altre la llavor i el treball. Això és el que hem trobat en quatre contractes per la zona de Peralada per extensions no massa elevades de terra de sembradura: de vuit a dotze vessanes de terra.⁷¹⁸ Aquest contracte devia ser habitual en moments de dificultat del masover, especialment ens ho fa pensar el que s'escriptura el mes de desembre, quan en no tenir llavor per sembrar i havent de deixar el camp en guaret blanc s'opta per aquest contracte de societat per sembrar a mitges.

El 7 de juny de 1616 es va escripturar un contracte per "segar, lligar i agarberar" un camp de 40 vessanes de blat i civada, del cortal gros de mossèn Perpinyà, a Castelló, per part de Galceran Avinyó, pagès, del cortal petit de mossèn Rubies de Castelló, masover, a Jacas Puig, treballador francès, amb un preu fet de 31 lliures: 10 a pagar en començar la sega, 10 a mig segar i la resta en acabar.⁷¹⁹

⁷¹⁷ Contractes protocolitzats en el cas del mas Martí de Cassà de Pelràs, ACBE. Fons Martí de Cassà de Pelràs. Llibre de comptes, 1643-1653, i apèndix 2. Vid. per la regió de Girona XVIII-XIX, R. CONGOST, *Els propietaris i els altres ...*, pàg. 68; per la Catalunya dels masos, XIX-XX, R. GARRABOU, J. PLANAS, E. SAGUER, *Un capitalisme impossible?*, ..., pàg. 202-205. M. ARNOUX, G. BÉAUR, "Les contrats agraires et l'histoire des sociétés rurales", dins G. BÉAUR, M. ARNOUX, A. VARET-VITU (coord.), *Exploiter la Terre. Les contrats agraires de l'Antiquité à nos jours.*, ..., pàg. 8, on constaten, a mena de balanç del col·loqui, que en terra de mitgeria, els arrendaments de parcel·les es fan en diner.

⁷¹⁸ AHG. J. de Palol, Not. de Peralada, 530 (1609-1610): 5 de desembre de 1610; 531 (1610-1611): 4 d'octubre de 1611; 533 (1611-1612): 12 de novembre de 1612 i 534 (1612-1613): 5 de novembre de 1613.

⁷¹⁹ AHG. J. Mercader, Not. Castelló, 1213 (1615-1622).

Els subestabliments

Els subestabliments de terres no seran significatius fins entrat el segle XVIII, que queda fora del període cronològic considerat en aquest treball. Prenem l'exemple del patrimoni Pagès d'Arenys d'Empordà. La sèrie de subestabliments comença a mitjan segle XVIII: 1742 (5 vessanes de terra), 1755 (4,5 v), 1758 (3v), 1759 (4v), 1763 (3,5, 4,5 i 4v i un a rabassa morta . 2,5 v), 1766 (6v: a parts de fruits i a rabassa morta), 1767 (3v: a parts de fruits i a rabassa morta), 1768 (4,5 v), 1769 (de fet és un reestabliment), 1777 (5,5v), 1781 (1,5v), 1789 (2v), 1791 (2v), 1792 (3/4 v), 1797 (3, 3, 3, 2,5v) i 1849 (1/4 v). En total vint-i-tres actes i seixanta-nou vessanes establertes, ja fora del marc cronològic que aquí es tracta. Falta saber en quin moment van començar, el registre d'hipoteques, font utilitzada per Rosa Congost, comença a partir de 1768.⁷²⁰

ANÀLISI DE CASOS CONCRETS. ELS COMPTES DELS MASOS

L'habitual, en els segles XVI i XVII, i amb anterioritat a mitjan segle XVIII, és la cessió de l'explotació íntegra dels masos a masoveria. La història agrària europea dels anys seixanta i setanta recorria a les comptabilitats d'explotacions agràries amb la finalitat de poder mesurar el rendiment de les collites.⁷²¹ No fa pas tant, la revista *Histoire & Mesure* dedicava un

⁷²⁰ "Quant de temps feia que durava aquesta dinàmica?" es pregunta R. CONGOST, *Els propietaris i els altres ...*, pàg. 114.

⁷²¹ La tercera Conferència Internacional d'Història Econòmica celebrada a Múnic el 1965 dedicava unes sessions a la producció i la productivitat agrícoles, que tenien com a organitzador Jean Meuvret, les actes de la qual començaven amb un extracte de la ponència de B.H. SLICHER VAN BATH, "La productivité agricole. Les problemes fondamentaux de la société pré-industrielle en Europe Occidentale (une orientation et un programme)", *Troisième Conférence Internationale d'histoire Économique*, II, París-L'Haya, Mouton, 1968, pàg. 23-30, a banda de les comunicacions, val la pena referir-se a la participació de Pierre Vilar en el "débat terminal", on exposa un veritable programa internacional de recerca. M. Morineau criticarà tant l'estudi dels rendiments de Slicher van Bath, com les estadístiques generals, per acabar defensant l'estudi dels comptes de les explotacions, tot i la dificultat de poder generalitzar amb aquestes fonts, *Les faux-semblants d'un démarrage économique: agriculture et démographie en France au XVIIIe siècle*, París, Cahiers des Annales-A. Colin, 1970, pag. 7-24. A partir de la conferència de Múnic, l'evolució dels estudis se centrarà, sobretot, però, en l'estudi del delme, vid. J. GOY, E. LE ROY LADURIE, (eds.), *Les fluctuations du produit de la dîme. Conjoncture décimale et domaniale de la fin du Moyen Âge au XVIIIe siècle*, París-L'Haya, Mouton, 1972; J. GOY, E. LE ROY LADURIE, *Prestations paysanne, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, París-L'Haya-Nova York, EEHESC-Mouton, 1982 (el resum de la seva ponència traduïda al castellà a J.TOPOLSKI et alii, *Historia económica. Nuevos enfoques y nuevos problemas*, Barcelona, Crítica, 1981, pàg. 153-174), que era un material preparatori

monogràfic a replantejar les dades del creixement econòmic del XVIII-XIX a França i a Anglaterra, en un retorn al vell debat sobre les causes i les diferències del creixement agrari, en la introducció G.Béaur i J-M. Chevet situen el debat i recuperen les comptabilitats de les explotacions com a font, de les quals diuen que són conegudes (d'això no en podem pas dubtar), però rarament preses seriosament, i que usades a Anglaterra han relançat el debat del creixement agrari.⁷²² Com sempre, però, per a uns objectius tan grans com els que es proposen, caldria un programa de recerca que creués el màxim d'informacions possibles.⁷²³

A la vegueria de Girona, però, en haver-se imposat la modalitat de la masoveria ens hem de conformar, quan en tenim, amb llibres de comptes que donen informació de collites o, el més habitual, de terços de collita percebuts pels senyors útils.⁷²⁴ I, encara, les sèries que es poden obtenir, després de no poques dificultats, si parlem del segle XVI i XVII, ens informen de poc més

del VIIè Congrès Internacional d'Història Econòmica, Edimburg, 1978. Un reflex de tot això a Catalunya ve representat per la publicació del primer número d'*Estudis d'Història Agrària* el 1978, que comença amb la traducció d'un article de B.H. Slicher van Bath amb el títol "El desenvolupament de la productivitat agrícola", i que compta amb un dossier dedicat a "Producció, rendiments i productivitat agrícoles a Catalunya (segles XVII a XIX)" a partir de comptabilitats pageses i privades.

⁷²² Certament, plantegen el debat sobre l'ús d'aquestes fonts: les fonts macro porten aparellada la representativitat, les fonts micro, l'exemplaritat, "Le choix va plus loin qu'il le semble, puisqu'il met en présence deux méthodes pour faire de l'histoire, celle que propose depuis longtemps l'analyse statistique, celle que suggère la micro-histoire" (G. BÉAUR, J-M. CHEVET, "Introduction", *Histoire & Mesure*, XV, núm. 3/4 (2000), pàg. 193). En el mateix número, A. Antoine reflexiona sobre les comptabilitats agrícoles d'Antic Règim, a partir d'una mostra d'una trentena de comptabilitats, les quals només li forneixen la informació de la part del propietari. Tot i mostrar els dèficits de la font, apunta que permeten comprendre el funcionament intern d'una explotació, i remarca sobretot l'exemplaritat, més que la generalització que es pot deduir del seu estudi i el coneixement dels fluxos, més que la quantitat i conclou que cal analitzar les comptabilitats pel seu valor exemplar, més que per la norma comuna que poden recollir. Ho resumeix en aquests termes: "Les petites comptabilités [...] sont plus intéressantes pour les détails qu'elles donnent que pour les phénomènes généraux qu'elles révèlent. Elles sont, de ce fait, mieux adaptées à l'appréciation des logiques de l'exploitation qu'à la reprise des questions classiques de l'histoire macro-économique" (A. ANTOINE, "Entre macro et micro. Les comptabilités agricoles du XVIIIe siècle", *Histoire & Mesure*, XV, núm. 3/4 (2000), pàg. 255).

⁷²³ P. SERVAIS, "La productivité agricole au XVIIIè siècle en région mosane (Belgique)", *Histoire & Mesure*, XV, núm. 3/4 (2000), pàg. 213.

⁷²⁴ Unes reflexions sobre les comptabilitats catalanes, més centrades en el segle XIX que en els segles anteriors, quan les comptabilitats obeeixen a conceptes immediats i peremptoris, les podem trobar a J. PLANAS, E. SAGUER, "Accounting Records of Large Rural Estates and the Dynamics of Agricultures in Catalonia (Spain), 1850-1950", *Accounting, Bussiness & Financial History*, 15, núm. 12, (2005), pàg. 171-185.

que de les fluctuacions de les collites. I no pas del totals de les collites, ja que una part, com hem pogut veure, quedava a disposició del masover, de la qual, en petita proporció en podia conrear per les seves necessitats. Difícilment podrem saber, amb certesa, si aquestes poques vessanes de què podien disposar els masovers per a sembrar llegums eren respectades o no. Tot i amb aquestes dificultats, ens sembla que una anàlisi acurada d'aquestes comptabilitats pot oferir elements suficients per analitzar la situació en la que es movien les economies dels senyors útils i propietaris de masos.⁷²⁵

El patrimoni Adroer de Viladasens, grans, vinya i olivera

Estudiar la gestió del patrimoni Adroer és estudiar un prototipus de senyor útil i propietari de masos en el segle XVII, el qual disposa de dues explotacions, la casa Adroer, amb terres bàsicament a Viladasens, i el mas Briolf situat a Viladamat. El caràcter prototípic no sols prové de la possessió de dos masos, també del reconeixement social. Des de 1638 la família Adroer té la condició de ciutadà honrat, a més d'altres distincions significatives, el 1627 obté la llicència de tenir banc a l'església parroquial, i el 1639 obté dret de "fer la porta que és feta des de la casa al samantiri de la l'església del lloch de Viladasens".⁷²⁶

La forma d'explotar les dues possessions és diferent. Les terres de Viladasens són explotades directament, amb treball assalariat, fins 1660, quan són cedides al terç, i el mas Briolf és cedit a masoveria, per tant tenim les dues modalitats habituals de gestió del patrimoni.

⁷²⁵ Pierre Vilar ha assenyalat, en més d'una ocasió (des de la *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, ..., III, pàg. 581 i ss., quan presenta els comptes de les explotacions agrícoles de l'Hospital de Sant Pau de Barcelona, com, en l'Homenatge a Jaume Vicens Vives, 1967, quan presenta l'estudi de dos llibres de la casa de Copons a Tàrraga, *Assaigs sobre la catalunya del segle XVIII*, Barcelona, Curial, 1979, pàg. 11-42), la validesa d'acostar-se des de la microobservació al coneixement aproximat de les estructures, amb totes les prevencions que es puguin i es vulguin efectuar. Cfr. P. VILAR, "Estructura", *Iniciación al vocabulario del análisis histórico*, Barcelona, Crítica, 1980, pàg. 76-77.

⁷²⁶ Arxiu patrimonial Adroer (Viladasens). El privilegi de ciutadà honrat al Llibre 18, assentament fet per Benet Adroer, del 9 de març de 1638, amb l'anotació de les 400 lliures que ha costat el privilegi. Els altres dos al Llibre 7, f. 155r.

D'altra banda, les terres de Viladasens aporten les tres collites necessàries: cereals, especialment blat, raïms (el 1639 disposaven de set vinyes, que poc a poc, per dificultats familiars-una minoritat-, i derivades de la conjuntura militar del segle XVII, aniran quedant reduïdes exclusivament a tres) i olives. El fet de tenir uns comptes derivats del terç, les altres collites hi tenen una presència poc més que testimonial (és el cas de la civada i l'espelta).

Anys	Càrregues
1620	84
1621	122
1622	98
1623	142
1624	92
1625	24
1626	
1627	66,5
1628	170
1633	92
1636	104
1639	164
1640	130

1 càrrega = 124,800 kg.

* 1625: "La pedra se'n ha aportats los reïms"

Font: Arxiu Adroer (Viladasens). Llibre 23. Quadern de comptes de Benet Adroer, s.XVII.

En diferents assentaments dels llibres de comptes de la casa Adroer es fa notar la dificultat de trobar masovers durant els anys de la Guerra (1652-1659). "En temps que Jauma Martí estava per arrendadó en casa de Adroer, lo qual y astiga dos anys, so és, lo any de 1656 y 1657, li pagí totas las tallas perquè se cultivàs la casa y no es perdés, que moltas se'n an perduads per no trobà arrendadó y se són armadas y perdudas las plantas"⁷²⁷, l'any següent hi entra un altre masover, "lo qual li tinch dexat per amor de què y vingés lo any anbans tres corteras de blat, que me'l pagarà en lo preu que anirà per Nadal que ve, que contarem lo Nadal de lo any de mil sis-cents

⁷²⁷ Arxiu Adroer (Viladasens), Llibre 18.

sinconta-y-vuit, dich 1658, lo qual Espitall a arrendat per temps de quatra anys, so és, dos de forsat y dos de libertat”, afegeix encara, “li dexo lo primé any que aurà de sembrà la aretat sis corteras de blat, a tornà”.⁷²⁸

Taula 55. PARTS DE COLLITA DEL PATRIMONI ADROER, 1652-1662					
Anys	Blat, quarteres		Raïms		Oli, bótes
	Viladasens	Viladamat, 1/3	càrregues	bótes	
1652	41,25	7	40		4,50
1653	50,00		52		3,25
1654	30,00		--		3,25
1655	45,00		19	22 ⁷²⁹	4,00
1656	22,25		10*		6,00
1657	26,00				7,75
1658	24,25		27		9,00
1659	15,00 ⁷³⁰		34		
1660	15,00		34	30	5,50
1661	15,00		21	20	
1662	15,00	20		57	4,75

1 càrrega = 124,800 kg; 1 bóta de vi = 56,910 l; 1 bóta d'oli = 71,691 l.

**A partir de 1656, només és la collita de tres vinyes.

Font: Arxiu Adroer (Viladasens). Llibre 25.

El 1672 trobem una altra modalitat: la mitgeria. És una modalitat puntual que obeeix a necessitats dels masovers, de fet, de trobar masovers en condicions, és a dir, amb bestiar suficient. És la conseqüència directa dels efectes de la Guerra de Secessió i les campanyes franco-espanyoles de 1652-1659 sobre les terres de la vegueria de Girona. L'assentament en el llibre de notes clarament obeeix a una situació excepcional:

“Ítem, lo blat a·y ha hagut en la collita del present any 1672, pagadas las personas, per lo que se'ls avia de ajudar a cegar y batra, per aver-i sembrat a mígias. Tot lo que y avia sembrat són estadas quinsa quarteras de blat, lo qual se hés vanut vuy als 30 de agost de dit any y pèr poder-lo millor vendra, ara de present lo he tingut de fer aportar

⁷²⁸ Arxiu Adroer (Viladasens), Llibre 25.

⁷²⁹ “Y la falta de què no feram vi fou perquè la armada no nos dexà res, que nos mengaren tots los reiems”. En un altre lloc: “y és la quausa que no ayam fet vi fou perquè la armada de Aspana y de Fransa nos o malmateran”, Arxiu Adroer (Viladasens). Llibre 25.

⁷³⁰ “No e tingut guera cosa, ni tampoch no tenia bous per a lleurà. No sembrí ninguna cosa de blats”, Arxiu Adroer (Viladasens). Llibre 25.

en Gerona, y pagats los pors, ne ha restat per dita casa per cada quartera dos lliuras catorsa sous ardots, que tot fa quaranta dos lliuras dos sous”.⁷³¹

A partir d'aquest any, però, només disposem de les anotacions del terç, tant dels cereals, com la vinya i l'olivar, en el que suposa el retorn a la masoveria. El fet de saber que el patrimoni de Viladasens disposava de quatre bous, dos vedells i una mula el 1692,⁷³² permet pensar que amb aquest bestiar de tir es podia conrear, amb mossos, o cedint-lo al mateix masover, alguna part de la terra, i potser la collita resultant no figurava en el llibre de comptes.

L'excepció al terç la representa el mas Briolf que és cedit al quart entre 1677 i 1680, sens dubte, per tornar-lo a posar en conreu després d'una temporada fora d'explotació. El 1677 s'anota “que és lo primer any que s'és cullit després del arrendament aviam fet a n'an Antoni Casamor de Navata, y la ha dexada dita casa vàcua molt de temps y s'és espellada, y tota armada, en què per lo present any no's és estat gran dany. Lo dit blat [les 5 quarteres i dos quartans] se's dexat a Isidro Puig per a sembrar que està a dita casa, a tornar”. La posada en explotació del mas Briolf mereix un assentament significatiu: “Noto que fins vuy 9 abril 1682 del que ha aprofitat dita casa no me'n he posat cosa a la faltriquera, que tot se és gastat ab las obras se són fetas a dita [casa]. Com consta dels albarans y-se pot veura a la dita casa: a la sala, sostra y teulada, a la cambra de sol ixent, a la teulada que se era cremada y molts cayrats al sostra, la cantonada de sol ixent, al corral y mols rechs se són fets perquè no se negasen los sembrats”. No sabem si per les despeses que comportava desapareix de la comptabilitat sense deixar més rastre fins la collita de 1689.

⁷³¹ Arxiu Adroer (Viladasens). Llibre 24.

⁷³² Llibre 37, Arxiu Adroer (Viladasens). Un parell d'aquests bous anirien a bagatge el 12 de novembre de 1694 al Rosselló, i tornats el 18 del mateix mes, “són tornats sense carretas y als bous molt espatllats”.

Taula 56. PARTS DE COLLITA DEL PATRIMONI ADROER, 1673-1692				
	Blat, quarteres		Vi, bótes	Oli, bótes
	Viladasens	Viladamat		
1673	17,00		10	1,50
1674	13,75		4 ⁷³³	2,00
1675	18,08		12	10,00
1676 ⁷³⁴	10,00		5,50	1,00
1677	10,00	5,50	4,00	1,50
1678	12,00	17,25	6,00	1,75
1679	12,75	⁷³⁵	7,00	
1680	22,00	25,00	6,00	2,00
1681	18,00		⁷³⁶	1,50
1682	13,25		10,00	
1683	6,75 ⁷³⁷		10,00	2,00
1684	4,25 ⁷³⁸		4,00 ⁷³⁹	1,75
1685	7,75		6,00	12,00
1686	9,50		8,00	0,75
1687	10,00		11,00	4,50
1688	16,00		10,00	
1689 ⁷⁴⁰		22,50		
1690	17,75	28,50	8,00	1,25
1691		24,00		
1692		55,00		

1 bóta de vi = 56,910 l; 1 bóta d'oli = 71,691 l.

Font: Arxiu patrimonial Adroer (Viladasens). Llibre 24.

⁷³³ “Per haver-i passat la pedra”.

⁷³⁴ “Est any la armada francesa ha y ha fet gran dany”, Arxiu Adroer (Viladasens). Llibre 24.

⁷³⁵ “Se'n feu malbé la major part las aigüas”, Arxiu Adroer (Viladasens). Llibre 24.

⁷³⁶ “No hi ha hagut per aver-se'l aportat la pedra”, Arxiu Adroer (Viladasens). Llibre 24.

⁷³⁷ “Per causa del axut, per a tot és molt curta la anyada”, Arxiu Adroer (Viladasens). Llibre 24. La sequera de 1683 també mereix un assentament el 12 de maig de 1683 del notari Andreu de Girona: “Memòria de la sequedat y axut comunament succehit”, on refereix que es porten sis mesos sense ploure (AHG. J. Andreu, Not. Girona-7: 405 (1683)).

⁷³⁸ “Los grans a y ha agut de tersos a la casa de Adroer en Viladasaens lo any 1684 per àver-los devestats lo exèrcit francès en los dies estigué en lo lloch de Cervià y Raset, que ja estaven cerca de segar-los”. El collit “se és dexat al masover Miquel Noguer per a què puga més sembrar”, Arxiu Adroer (Viladasens). Llibre 24.

⁷³⁹ “Dolent per aver-i passada dos vegadas la pedra”, Arxiu Adroer (Viladasens). Llibre 24.

⁷⁴⁰ “De la heretat de Viladasens no-n he rebut cosa, ni blat, ni vi, per asser-i passada (...) la padregada”, Arxiu Adroer (Viladasens). Llibre 24.

Tot i la guerra, el manteniment dels pactes de masoveria

Ja hem vist les dificultats bèl·liques sobre el patrimoni Adroer. Ara volem estudiar-los amb més detall pel període de final del segle XVII i primer quart del segle XVIII.⁷⁴¹ En anys que la presència de les tropes era constant, els propietaris de masos faran el possible per mantenir el contracte de masoveria i seguir percebent els terços dels masos. El que veurem per tres patrimonis diferents és que, tot i les dificultats i l'existència de la clàusula de poder abandonar el mas en cas de guerra, només en una ocasió serà aplicada en un contracte, la masoveria es manté, en tot cas els pagaments queden atenuats i els terços minvats. Els propietaris tenien cura de mantenir l'explotació i evitar la situació en què havia quedat el mas Briolf de Viladamat en el patrimoni Adroer: destruït el mas i les terres ermades.

El castell de Fornells, en el temps que està en mans del mercader Esteve Andreu,⁷⁴² és explotat com una heretat i concedit en règim de masoveria al terç. La comptabilitat que ens ha arribat, però, només comptabilitza els terços del forment i el mestall, no disposem de cap referència dels altres grans, destinats a pinso i que, segurament, eren conreats. El període ve marcat per la situació de l'ocupació francesa de 1694 a 1697, especialment significativa és en els anys 1694, 1695 i 1696, quan la reculada dels terços és evident. Amb tot, però, la situació no estava com perquè el masover pugués aplicar la clàusula, que figurava en tots els contractes de masoveria, de poder abandonar el mas en cas de guerra.

⁷⁴¹ El marc a P. GIFRE, "Guerra en terra de frontera: la vegueria de Girona (1640-1713)", dins *Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions. Segon congrés Recerques. Lleida, 10-12 d'abril de 2002*, III, Lleida, Pagès, 2005, pàg. 11-25. Vid. situacions més o menys comparables al volum col·lectiu A. CORVISIER, J. JACQUART (dirs.), *De la guerre à l'ancienne à la guerre réglée. I. Les malheurs de la guerre*, París, Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, 1996; la situació alsaciana, vid. J-M. BOEHLER, "La guerre au quotidien dans les villages du Saint-Empire au XVIIe siècle", *Flaran*, XXII, (2002), pàg. 83-88. Un model teòric J-P. BOIS, "Les villageois et la guerre en France à l'époque moderne", *Flaran*, XXII, (2002), pàg. 196-200. Una síntesi general, J. CHAGNIOT, *Guerre et société à l'époque moderne*, París, PUF, 2001, pàg. 146-155.

⁷⁴² P. GIFRE, "Mercaders a la terra. La trajectòria d'Esteve Andreu, ...", pàg. 519.

Taula 57. ELS TERÇOS DELS GRANS DEL CASTELL DE FORNELLS, 1693-1702				
Anys	Terços de forment i mestall, en quarteres	Valor en lliures	Adjutori, en lliures	Bacó
1693	85,00	255,00	11	1
1694	13,00	34,35		
1695	20,00	90,00		
1696	42,25	189,50		
1697	82,25	195,55		
1698	71,00	195,25		
1699	71,00	211,75	22	1
1700	60,25	138,15	22	1
1701	50,00	137,50	22	1
1702	40,25	127,75	22	1

Font: AHG. J. Andreu, Not. Girona-7, 427 (1703): 6 de novembre de 1703, concòrdia entre Pere Rosselló i Esteve Andreu.

El mas Vivolas de Vilobí d'Onyar amb una extensió de 126,25 vessanes, "las quals se conrroan ab dos anys", va ser comprat pel mercader Francesc Nasplés de Girona el 1690 per 3380 lliures als marmessors testamentaris de Joan Baptista Serra, ciutadà honrat de Girona. Immediatament d'entrar en possessió del mas, el nou propietari l'arrenda per cinc anys, al terç i amb un adjutori de 30 lliures anuals, que seria condonat entre 1694 i 1697, "per àver posat campanya lo exèrcit de França en dit lloch de Vilobí", els anys eren difícils, fins el punt que el propietari participava en la cessió de llavor per a la sembra: "Y además dels terços, perdí en dits tres últims anys de 12 ha 13 quarteras de blat quiscun any, que sembrava a mitjas ab lo masover a nos arrischs y perills".

L'ocupació francesa de Girona durant els anys 1694-1697 posaria fi a aquest contracte i, amb les paus, seria arrendat de nou, també per cinc anys, a un altre masover, també al terç, i amb uns canvis en l'adjutori, ja que es pacta en 20 lliures anuals, i el pagament d'un tocino, un anyell per Pasqua, 12 quintars de palla, 20 forcs de cebes i quatre parells de gallines. La reducció de les deu lliures monetàries tenia la seva traducció en aquest pagament en espècie.

Taula 58. TERÇOS DEL MAS VIVOLAS DE VILOBÍ, 1690-1729, QUARTERES			
Anys	Forment	Mestall	Civada
1690	71,06		3,75
1691 ⁷⁴³	21,50		
1692	35,50		
1693	58,25		
1694	58,25		
1698	64,25		
1699	76,50		
1700	42,00		3,75
1701	17,00		
1702	26,00		3,00
1703	49,75		2,00
1704	34,50		3,00
1705	48,00		2,00
1706	37,50		1,00
1707	22,00		1,25
1708	32,50		
1709	61,50		
1710	34,00		
1711	30,00		
1712	19,44		
1713	32,92		
1714	17,50		
1715	13,25		
1716	24,75		
1717	33,00		
1718	24,00		
1719	23,50	4,50	3,25
1720	22,00	6,00	
1721	12,00	23,00	4,50
1722	8,75	15,75	1,88
1723	28,25	13,75	
1724	13,25	6,50	5,00
1725	27,50	15,50	
1726	24,25	11,25	
1727	14,75	6,50	
1728	38,00		
1729	23,00	8,00	

Font: AHG. Hospital de Santa Caterina 141/719.

⁷⁴³ “Per causa de tanta falta de agua y ha àgut tant pobra anyada y és estat cosa comuna per tot lo present Principat de Catalunya en lo present any 1691”, AHG. Hospital de Santa Caterina: 141/719, f. 23v.

El 1713, de nou, l'endemà d'acabar la guerra s'escriptura un nou contracte, un altre masover hi fa entrada. Es mantenen els mateixos pactes, apareixen, però dues clàusules noves: es pagarà cànem a raó de sis/una i mentre es mantingui l'ocupació francesa el masover quedarà alliberat de pagar l'adjutori de les 20 lliures, en canvi, però, es manté el pagament del tocino annual. El darrer contracte que coneixem sabem que l'adjutori desapareix del tot, en canvi, però, el masover ha de fer front als talls i talles, mentre el vintè imposat per la universitat es paga del modoló.⁷⁴⁴

La taula dels terços dels grans del patrimoni Ginesta (taula 59), que procedeixen d'una heretat a Montilivi i del mas Negre de Corçà, tenen la qualitat de testimoniar clarament els efectes de les guerres en la dinàmica de la renda. Especialment, els efectes de la guerra es fan notar en els terços provinents de l'heretat de Montilivi (1684, 1691 –a la guerra s'afegeix la sequera-, 1694-1696, 1707). El pla de Girona era especialment afectat per la presència militar, en canvi, Corçà quedava prou allunyat perquè els efectes hi fossin atemperats (tot i això s'hi feien notar: 1691, 1696, 1707).

Només disposem de dos contractes relatius a aquests masos, contractes típics de masoveria. El 1704, en un contracte d'arrendament del delme de Corçà i dels terços del mas Negra, figura la clàusula dels pactes de guerra: “que en lo cas de guerra y pesta (lo que Déu no vulla y nos preserve) se tinga de observar y estar-se en lo pacte de guerra y pesta que lo molt il·lustre capítol de la seu de Gerona posa en los actes de los arrendaments, lo qual sie en tot y per tot observat com si aquell fos en lo present acte paraula per paraula insertat”.⁷⁴⁵

⁷⁴⁴ AHG. Hospital de Santa Caterina 141/719. Llibre de notas de Francisco Nasplés, mercader de Gerona, ahont seran continuats los fruits que cullirà en lo mas Vivolas de Vilobí, 1690.

⁷⁴⁵ AHG. F. Vilosa, Not. la Bisbal, 835 (1704-1707): 20 de febrer de 1704.

Taula 59. TERÇOS DELS GRANS DEL PATRIMONI GINESTA, 1678-1710, EN QUARTERES		
Anys	Heretat de Montilivi (Girona)	Mas Negre de Corçà
1678		40,42
1679	30,12	58,50
1680	26,08	54,54
1681	33,50	51,71
1682	18,08	41,54
1683	19,04	47,46
1684	10,04	41,08
1685	16,00	49,75
1686	17,08	52,00
1687	31,00	64,00
1688	27,00	65,00
1689	36,75	60,00
1690	30,00	60,00
1691	22,00	17,87
1692	25,37	59,25
1693	36,50	53,25
1694	0,00	51,50
1695	20,00	40,00
1696	18,50	21,00
1697	30,00	52,75
1698	23,00	47,50
1699	34,50	51,50
1700	32,75	47,50
1701	12,50	51,75
1702	11,50	32,00
1703	24,75	38,00
1704	23,00	39,25
1705	33,00	65,00
1706	25,75	56,00
1707	19,00	33,00
1708	30,00	61,75
1709	34,00	68,08
1710	21,08	46,00

Font: BPP. 92-V. Ms. *Llibre de títols, actes y rebudes ... Fet dit llibre per Joseph Ginesta, ciutadà honrat de Girona, any 1686*, ff. 49-50 i 59-61.

Una aproximació més real a les collites dels masos. Els comptes de definició de tutories del patrimoni Pagès d'Arenys d'Empordà, 1693-1701

La masoveria implica la cessió del terç dels grans d'aresta, de fet, de tots els grans d'aresta. La realitat dels comptes que hem vist assenyala de manera gairebé exclusiva la presència del blat.

Taula 60. PARTS DELS GRANS DEL PATRIMONI PAGÈS D'ARENYS D'EMPORDÀ, 1694-1701, EN QUARTERES

Anys	Blat	Civada	Ordi	Espelta	Mill	Blat de moro	Fajol	Cairetes	Faves	Fesols	Garrofins	Essos	Sinegrecs
1694	55,25			14,00	4,00			7,00	8,00		2,87	6,00	
1695	6,50			0,75	18,25	2,0	0,75	0,75	0,50	0,5	6,50		
1696	60,50	4,5	0,37	14,00	3,50			2,12	3,25		9,50	18,00	
1697	105,00	16,0		40,00	14,00			0,75	2,87			7,00	1,50
1698	41,75	51,0	9,00	14,00				9,50		9,5		2,25	
1699	219,25	53,0						2,75	12,00				3,00
1700	162,25		41,75					2,75	26,75				0,75
1701	128,00		46,0					10,50	15,00				

Font: Arxiu patrimonial Pagès d'Arenys d'Empordà. *Còpia autèntica del acte de difinició de tudela de la universal heretat y béns que foran de Joseph Pagès, ..., 1703.*

Tot i ser majoritari, en les definicions de tutoria, en el moment que el tutor o els tutors presenten els comptes a l'hereu, a vegades, en una comptabilitat quartera a quartera, bóta a bóta, apareix una major varietat de collites. És el que trobem procedent dels comptes de la tutoria de Baltasar Pagès, jove pubill d'Arenys d'Empordà, entre 1694 i 1701. En la definició de comptes es comptabilitza allò que el patrimoni rep anualment procedent del mas Pagès i el mas Arbona d'Arenys, i els terços del mas Estela de Llampaies.⁷⁴⁶

Sens dubte, en tractar-se d'una comptabilitat on hi ha presència de la collita procedent del mas Pagès d'Arenys, explotat directament, trobem una major varietat de grans, amb tot, però, aquesta comptabilitat ve a confirmar el que

⁷⁴⁶ El patrimoni està compost del mas Pagès d'Arenys, que és la casa principal, el mas Estela de Llampaies (incorporat arran d'un matrimoni el 1641) i cedit al terç i el mas Arbona d'Arenys (comprat, en part, el 1680). Miquel Pagès, pare del pubill Baltasar, figura com a familiar del Sant Ofici, almenys des de 1679. N. BATLLEM, E. SERNA, *Catàleg de documents del fons patrimonial Pagès d'Arenys d'Empordà (1317-1994)*, Figueres, 2005.

apuntàvem fins ara. Presència majoritària del blat, que sobre el total de la mostra suposa un 62,46%; però també una presència gens menyspreable dels cereals per a pinso (28,38%),⁷⁴⁷ amb una presència testimonial de les llavors per a farratge (1,35%) i, finalment, un 7,81% de llegums. Si aquesta relació és correcta, tenim una proporció d'un noranta per cent de gra, i entre els grans la proporció és de 2 a 1 favorable al blat. Els cereals per a pinso no arriben, doncs, al 30% del total, però el bestiar pot ser alimentat per una part important de llegums (faves i garrofins, sobretot), el que donaria una proporció final aproximada favorable als cereals panificables de 3/2 respecte a la resta dels grans collits. Ens calen més fonts d'aquesta mena, però és una dada aproximada al que ha de ser la proporció de les collites de cereals i llegums en els masos.⁷⁴⁸

Taula 61. LA VEREMA I EL VI AL MAS PAGÈS D'ARENYS, 1693-1700			
	Càrregues	Vi vermell, en bótes	Vi claret, en bótes
1693	41,5		
1694	3,0		
1695	34,5		
1696		100	40
1697		55	30
1698		84	32
1699		126	40
1700		150	

1 càrrega = 124,800 kg; 1 bóta = 52,913 l.

Font: Arxiu patrimonial Pagès d'Arenys d'Empordà. *Còpia autèntica del acte de*

No hi podien faltar les collites de vi i d'oli (taula 61 i 62). Pel que fa al vi, sabem que la seva procedència majoritària era del mas Pagès d'Arenys, però

⁷⁴⁷ L'espelta la considerem, en aquest cas, un cereal destinat a pinso ja que sovint en els comptes d'aquesta tutoria apareix barrejada amb l'ordi i la civada, el que suposa una diferència qualitativa respecte la comptabilitat del mas Gallardes de Sant Martí de Tous (1833-1847), on l'espelta apareix com un cereal panificable, vid. P. PASCUAL, "L'agricultura de finals de l'Antic Règim (1833-1847). Una aproximació de tipus microeconòmic", dins P. PASCUAL, *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic*, Barcelona, Crítica, 1990, pàg. 28-29.

⁷⁴⁸ Que coincideix plenament amb la que presenta el mas Gallardes de Sant Martí de Tous pel període 1833-1847, on la proporció és del 70% pels diferents tipus de blat, mentre el 30% correspon a la producció de cereals per a pinso, P. PASCUAL, "L'agricultura de finals de l'Antic Règim (1833-1847). Una aproximació de tipus microeconòmic", ..., p.àg 29.

només per 1693 disposem de la part corresponent als terços del mas Estela de Llampaiés i el terç provinent d'una vinya cedida a masoveria també al terç. Dificulta la sèrie el fet que els quatre primers anys tenim les dades en càrregues de raïms i els altres cinc les tenim en bótes de vi, diferenciant si es tracta de vi vermell o de vi claret. Pot voler dir que es tracta de vi de raig (el que en diu vi claret) i de vi de tina o premsat (el vi vermell)? La verema de 1700 el tutor deixa escrit que no pot saber el vi vermell, tota vegada "aquell posí a la tina per no tenir bótes".

Taula 62. LA COLLITA D'OLI AL PATRIMONI PAGÈS D'ARENYS D'EMPORDÀ, 1694-1701

	Mas Pagès	1/3 mas Estela	Mas Arbona	1/3 mas Berenguer
1694	62b 2m	6b 3m 3q	2b	12b 2m
1695	4b 1m 9q	7m 10q		6m 6q
1696	7b	4b 2m	1b 1m	1b
1697	14b 1m			
1698	45b 2m	5b 3m	3b 1m	
1699	23b 5m			
1700	77b 1m			
1701	31b 3m			

1 bóta = 4 mallals = 40 quarters

1 bóta = 50,35 l.

Font: Arxiu patrimonial Pagès d'Arenys d'Empordà. *Còpia autèntica del acte de*

La collita dels olivars té diversa procedència: en primer lloc la del mas Pagès, els terços del mas Estela de Llampaiés i del mas Berenguer d'Arenys, que tenia a masoveria, i el mas Arbona d'Arenys. L'olivera havia estat una opció deliberada en l'estratègia patrimonial compradora del mas Pagès, tal com es pot veure en les compres de terres: 1643 (2v d'olivar a Arenys), 1655 (revendicació de tres olivars que havien pertangut al mas Estela de Llampaiés i una compra d'una feixa d'olivar a Arenys), 1656 (olivar del mas Arbona), 1659 (2,5 v a carta de gràcia de pertinences del mas Arbona), 1672 (compra del dret de lluir i quitar de 3v a Arenys del mas Arbona: "lo acte de la venda a totas pasadas"; i un camp i un olivar), 1675 (olivar a Arenys), 1680

(olivar per 100 lliures). Com a resultat de la política compradora, el 1684 ha de comprar un trull i una pila per al mas Arbona d'Arenys.⁷⁴⁹

El caràcter desigual de les collites és del tot manifest. En el cas dels terços dels masos, sembla haver-hi una collita un any de cada dos, fet que podria deure's a la pràctica d'una forta escatida i a què les oliveres llevessin cada dos anys. En el que procedeix del mas Pagès aquesta circumstància no s'acaba d'apreciar, però sí que a una bona anyada en segueix una altra que es queda en la meitat. L'anàlisi d'aquesta comptabilitat apunta cap a una diversificació de les collites en què els cereals, i el blat en especial, ocupen el centre de la producció, però no es pot menystenir la importància de la vinya ni de l'oli, ja que una part de la seva producció podia ser comercialitzada, atès que la producció d'alguns anys depassava les capacitats de consum familiar, per molt extensa que fos la família i per molt abundós que fos el consum.

Terços i mercat

La tutoria del fill d'Antoni Vilar, que havia estat mercader de Girona, començada el 1670 i acabada el 1676,⁷⁵⁰ dóna la possibilitat d'acostar-se a la venda dels terços dels masos. La tutoria recull els terços procedents de dues heretats: una heretat a Montilivi, al pla de Girona, i una heretat a Sant Miquel de Fluvià. De la primera, com ja és habitual, només ens dóna els terços del blat i de la civada; del segon, hi afegeix els terços de l'oli. En el moment de presentar els comptes de la tutoria, els tutors testamentaris donen compte de la venda dels terços i especifiquen els mesos de venda: excepte una partida venuda el mes de gener, la resta de vendes se situen entre maig i juny, és a dir, just en els moments de la soldadura de l'any agrícola, quan els preus arriben als seus màxims, en alguna ocasió els grans quedaran en els sacs per no haver-se pogut vendre. Els mercats són el de Girona i el de Figueres.

Hi ha una altra partida: la venda de 99 moltons procedents de l'heretat de Sant Miquel de Fluvià, la venda es fa just en començar la tutoria el 29 de

⁷⁴⁹ Arxiu patrimonial Pagès d'Arenys d'Empordà. Capsa 1, llibre mestre *En aquest codern estaran asentadas las diadas dels actes de enpenyos y compras de pesas de terra són en la casa de-n Pagès de dalt del lloc de Arenys de Empordà en lo any 1690.*

⁷⁵⁰ AHG. F. Garriga, Not. Girona-10: 534 (1680), f. 254-287.

novembre de 1670, i en la rendició de comptes no hi torna a haver cap més assentament relatiu al ramat del mas de Sant Miquel de Fluvià. Sens dubte, 99 moltons eren una quantitat important. No sabem, però, de quants caps estava constituït el ramat.

Taula 63. TERÇOS DE L'HERETAT DE MONTILIVI, 1670-1676			
Anys	Blat, en quarteres	Civada, en quarteres	Cobrat, en lliures
1670	25,00		62,50
1671	24,00		65,75
1672	24,25		69,60
1673	19,25		44,45
		4,00	4,00
1674	28,25		67,90
		5,00	5,00
1675	26,75		73,55
1676	24,75		52,55

Font: AHG. F. Garriga, Not. Girona-10: 534 (1680).

El que és remarcable dels terços del mas de Torroella de Fluvià és la partida d'oli, que el 1670 representa la renda més elevada i el 1674 queda igualada a la partida de blat.

Taula 64. TERÇOS DEL MAS DE TORROELLA DE FLUVIÀ, 1670-1675						
Anys	Blat, en quarteres	Civada, en quarteres	Espelta, en quarteres	Oli, en botes	Cobrat, en lliures	Total anual
1670	12,00				28,15	76,15
				8,00	48,00	
1671	18,00				43,20	46,57
				0,75	3,37	
1672	16,00				48,00	100,52
		10,00			10,00	
			6,25		5,50	
				5,25	37,02	
1673	14,00				31,50	79,57
		3,00			3,00	
				1,50	10,57	
1674	18,00				26,40	64,30
				4,00	26,40	
		11,00			11,50	
1675	14,00				34,65	34,65

Font: AHG. F. Garriga, Not. Girona-10: 534 (1680).

Una vegada més els terços dels cereals són la part important de la producció del mas, i la part més significativa de la renda, però, ara que aquesta petita

sèrie ho permet, sabem també de la importància econòmica de l'olivera. Per als propietaris que no participaven de les despeses de la collita, les bótes i els mallals d'oli eren molt ben remunerats al mercat. Som molt lluny de les collites d'oli del patrimoni Pagès d'Arenys, però la valoració de les collites al mercat de Girona i de Figueres dels terços dels pubills Vilar de Girona ens fan veure que eren una part molt important dels ingressos d'aquell patrimoni. Cereals per al consum i oli per a vendre? La realitat no sembla haver estat tan simple. Excedents de cereals, excedents d'oli i de vi venuts al mercat, aquesta sembla haver estat la norma. Producció exclusiva per al mercat? Amb aquestes dades ens guardarem prou d'afirmar-ho.

CONCLUSIÓ

El mas i els masos són cedits en règim d'explotació a masoveria d'una manera definitiva des de començament de segle XVII, quan hem efectuat l'anàlisi. Caldria comprovar des de quan, ja que els darrers deu anys del segle XVI ja sembla haver-se establert, en canvi, pel segle XV encara no està generalitzada aquesta pràctica. Saber des de quan i perquè és una qüestió que deixem plantejada. Així com el fet que la majoria de clàusules que coneixem per al període clàssic de la masoveria, el XVIII, ja estiguin vigents a començament del sis-cents, en canvi, però, el període de durada del contracte es troba lluny encara dels cinc anys que, generalment, tindran en el segle XVIII. La masoveria tot i ser la forma majoritària de contractació en terra de masos coexisteix, però, amb altres fòrmules contractuals, com l'arrendament monetari de parcel·les, dels mateixos masos, sovint efectuats pels mateixos propietaris i conreadors del mas, però també pels masovers, amb l'objectiu de treballar terres allunyades del nucli principal de l'explotació, però també per assegurar la mà d'obra necessària per les feines que requereixen un ús més intensiu de treball. Aquesta necessitat de fixació de mà d'obra prop dels masos devia ser molt útil en moments de manca de braços.

A partir de la contractació de masos a masoveria, el que és una constant del XVII i del XVIII és la cessió del masover o joer d'un terç de tot gra d'aresta. El

fet que aquesta cessió s'hagi convertit en l'element comptable dels comptes de collites, podria fer pensar en el domini exclusiu dels grans d'aresta en els masos. Els grans d'aresta són dominants, i el blat entre ells. Hi ha, però, altres produccions importants: la vinya i l'olivera (l'exemple del patrimoni Pagès d'Arenys d'Empordà, però també l'Adroer de Viladasens), en zones determinades de la geografia de la vegueria de Girona. Però sobretot allò que es vol remarcar és una presència, que no pot ser negligida, de llegums en les produccions dels masos (observis, sonbretot, la varietat, altra vegada del patrimoni Pagès d'Arenys d'Empordà). Ja sigui en les terres alliberades als masovers de pagar-ne terç, ja sigui en altres parcel·les. Amb tot, però, no podem estar d'acord amb la suposició de M. Duran que en terres del Baix Empordà pugués ser de l'ordre del 20% de la collita de grans.⁷⁵¹ I no hi estem d'acord perquè no disposem, ni ella tampoc, de fonts per a poder quantificar-ho. Quan analitzem petites comptabilitats explotades directament, la presència de llegums hi és prou significativa (ho veurem en el capítol 11). No ens podem deixar portar exclusivament per la font. Els terços de collites reflecteixen exclusivament els grans d'aresta i, si és el cas de tenir-hi una importància considerable, vi i oli. Reflecteixen allò que es pacta en els contractes. L'agricultura dels masos de la vegueria de Girona era més diversificada del que els comptes del terç poden fer pensar. Però no estem en disposició de donar percentatges sobre els totals de les collites. Una cosa eren els terços pagats al propietari i, l'altra, la producció total dels masos.

⁷⁵¹ M. DURAN, *Renda i producció agrària ...*, pàg. 253.

CAPÍTOL 10

LA RAMADERIA: CONTINGENT DE BESTIAR, MODALITATS CONTRACTUALS I INGRESSOS (1580-1640)⁷⁵²

Els estudiosos del món rural català de l'època moderna han tendit a supeditar l'estudi de la ramaderia a l'agricultura. La ramaderia poques vegades ha tingut interès per si mateixa i molt menys en territoris de plana, com els de l'Empordà a la vegueria de Girona, tot i que eren terres de trashumància, on el bestiar hivernava⁷⁵³ per més tard pujar a muntanya durant els mesos d'estiu ("amuntanyar" diuen els textos). El que volem plantejar, amb dades a la mà procedents majoritàriament dels protocols notariais, és que a més de ser el complement necessari⁷⁵⁴ de l'agricultura, en algunes ocasions, en alguns casos i per algunes zones de la vegueria de Girona, i no sols de les situades a muntanya, els ingressos derivats de la ramaderia podien ser tant o més importants que els provinents de l'agricultura. Cal tenir present, d'entrada, que el bestiar gros, sobretot, però també l'oví i el cabrum, tenia una clara destinació al mercat. Mentre la producció agrícola era destinada en primera instància al consum, la cria i l'engreix de bestiar tenia una clara vehiculació cap al mercat.⁷⁵⁵ D'aquí la importància que atorga a la ramaderia l'autor del *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica y pastoril*.⁷⁵⁶

⁷⁵² Aquest capítol s'ha beneficiat dels suggeriments fets per E. Saguer a una primera versió d'aquest text.

⁷⁵³ Vegeu el mapa de la transhumància a Catalunya de J. Vilà Valentí on les carrerades comuniquen les zones de pastura d'estiu (el Ripollès, amb els centres de Queralbs i Setcases) i les d'hivern (la plana de l'Empordà amb el massís del Montgrí i fins les Gavarres), L.SOLÉ SABARÍS (dir.), *Geografia de Catalunya*, I, Barcelona, Aedos, 1958, pàg. 453. A.COMPTE, "El Alto Ampurdán", *Pirineos*, 67-74, (1963-1964), pàg. 117, 170-173.

⁷⁵⁴ M. Bloch qualifica la ramaderia d'indispensable: "En outre, à côté de cette préoccupation primordiale de la culture des blés, il en était une autre à peu près aussi vive: celle de l'éleveur du bétail. L'éleveur du bétail était, dans les formes d'agriculture ancienne, à la fois indispensable et difficile" (M. BLOCH, (1926), *La terre et le paysan. Agriculture et vie rurale aux 17e et 18e siècles*, 1999, pàg. 110); B.H.SLICHER VAN BATH, *Historia agraria de Europa Occidental (500-1850)*, Barcelona, Península, 1978 [1959], pàg. 415, qualifica la ramaderia de les explotacions agrícoles de "mal necessari".

⁷⁵⁵ Crida l'atenció sobre aquests aspectes en un molt bon estat de la qüestió per al cas francès, A.ANTOINE, "L'élevage en France, XVIIe-XVIIIe siècles", *La terre et les paysans*.

I no podia ser d'una altra manera quan el ramat de prop d'un centenar d'ovelles, propietat de Joan Trobat, *agricola* de Garriguella, havia reportat el 1614: 47 borrecs i 39 borregues, que van ser valorats en 87 lliures i 12 sous; mentre els 78 quintars de raïms de la mateixa explotació van valdre 60 lliures i 5 sous. Entre els diferents components de la renda obtinguda pel patrimoni Trobat, la que procedia del ramat d'ovelles era la més important, ja que l'ingrés net podia arribar a ser la meitat de la producció, una vegada fetes les parts si es donava en arrendament a gazalla o en comanda, en el cas de tenir un pastor les coses no devien ser gaire diferents; difícilment s'obtenia un ingrés tant elevat de les vinyes, on la despesa en jornals era molt superior. Si això era així en un ramat format per 97 ovelles, que no és dels ramats més grossos de la zona, què no devia ser en ramats de més caps. Això pel que fa al bestiar petit, en el bestiar gros els guanys encara podien ser majors, la inversió, però, en temps d'engreix, en superfície de pastura i en disponibilitat de gra pels mesos d'hivern, sobretot, havia de ser superior. I no comptem la mà d'obra necessària per a la seva vigilància.

Un altre cas significatiu ens el proporciona l'encant del bestiar de la torre Gorgot de Belcaire, efectuat el 1637, quan es va posar a la venda la totalitat del bestiar: 12 eugues que, segons l'edat, des de les d'edat incògnita, fins les eugues pollines, podien anar de les 18 lliures i 10 sous a les 47 lliures i 5 sous; les 11 vaques grosses es van vendre entre les 10 lliures i les 20 lliures; els 4 bous van ser venuts a 12 lliures el més vell i a 29 i 33 lliures els altres, compres totes elles efectuades per propietaris que aprofitaren la situació

*Production et exploitations agricoles aux XVIIe et XVIIIe siècles en France et en Angleterres. Actes du Colloque de 1998 (Aix-en-Provence), Bulletin de l'Association des Historiens Modernistes des Universités, 24, (1999), pàg. 9-11, 51-53, 54-58, que aprofundeix la tesi de J.MEUVRET, Le problème des subsistances à l'époque Louis XIV II. La production de céréales et la société rurale, París, éditions de l'EHESS, 1987, pàg. 192, on escriu: "...le grain était avant tout produit pour la consommation locale tandis que le bétail, s'il n'était pas souvent objet d'engraissement systématique comme il le sera plus tard, était du moins un élément essentiel des transactions commerciales". En la mateixa línia de reclamar l'interès per un tema que no ha merescut excessiva atenció per part dels historiadors, la síntesi de J-M. MORICEAU, L'Élevage sous l'Ancien Régime (XVIe-XVIIIe siècles), París, Sedes, 1999, i una altra per al cas italià, on comença parlant de "la ramaderia, historiogràficament, marginada per la tirania dels cereals", S. RUSSO, B. SALVEMINI, *Ragion pastorale, ragion di Stato. Spazi dell'allevamento e spazi dei poteri nell'Italia di età moderna*, Roma, Viella, 2007.*

⁷⁵⁶ "La major part de la utilitat del pare de família de la casa rústica consisteix en lo nodrir bestiar", M. AGUSTÍ, *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica y pastoril*, 1617, f. 172.

provocada per l'encant per, probablement, comprar a bon preu.⁷⁵⁷ Les eugues, els bous i les vaques, veritables màquines de treball, eren molt importants en els masos del litoral, on, d'altra banda, disposaven de menjar suficient, el que els proporcionava la vegetació natural, en forma de prats, però també i sobretot la que podien obtenir de les superfícies de guaret, amb una pràctica de l'alternança del conreu biennal que facilitava el seu manteniment. Amb tota probabilitat, s'ha menystingut la importància del guaret en les explotacions agrícoles que utilitzen el sistema biennal com a fórmula de rotació de conreus, és en aquelles parcel·les destinades al guaret on la ramaderia tenia la pastura adequada, alhora que les terres rebien l'excrement benefactor. La complementarietat de la ramaderia i el guaret són ben evidents; el negoci de la ramaderia, en aquests dos casos que ens serveixen d'exemple, també.

Al costat d'aquesta ramaderia destinada al mercat, n'hi ha una altra de menor volum, contingents formats per dues o tres vaques, una truça (menys habitual, dues), unes quantes eugues, que eren cedides per pagesos de mas a petits pagesos perquè en tinguessin cura i les portessin a pasturar en terres comunitàries i, a canvi, es repartien els fruits a mitges. Les dues parts en sortien beneficiades: una perquè d'aquesta manera traspassava les despeses de la pastura, però en conservava el capital, i l'altra perquè d'aquesta manera obtenia uns ingressos importants, és la ramaderia dels pobres, segons que l'ha qualificada la historiadora A. Antoine.⁷⁵⁸ No oblidem que, d'aquesta manera, els propietaris de masos tenien una eina en les seves mans per fixar mà d'obra al voltant dels masos (aquesta mena de contractes es fan sempre amb persones de la mateixa població o de les poblacions limítrofes); ¡qui millor que aquests petits pagesos podien ser cridats en els moments de màxima intensitat del cicle agrícola per ser llogats com a assalariats!

Entre aquests dos tipus de ramaderia, la destinada específicament al mercat i la dels pobres, hi ha una clara complementarietat; els pagesos de mas els

⁷⁵⁷AHG. P.Ves, Not. Castelló, 2009 (16010-1616): inventari de 6 de setembre de 1614; J.Graner, Not. Castelló, 2069 (1617-1644): inventari de 25 de gener de 1637.

⁷⁵⁸A. ANTONIE, "Op. cit.", pàg. 10, 29.

trobarem utilitzant les dues fórmules: segons les conveniències particulars (derivades del cicle de vida) o les dificultats internes de l'explotació (anys de sequera, males collites, etc) podien optar per una o altra via, sempre hi havia bracers o masovers disposats a tenir una, dues o tres vaques, o un centenar d'ovelles, en aquest cas solien ser masovers. Això només era possible si les reglamentacions de les universitats no impedièren tenir bestiar foraster o no havien limitat el nombre de caps de bestiar a les disponibilitats de terra dels veïns i terratinents del lloc. L'habitual, però, sembla haver estat que els masos i els grans patrimonis disposin entre el personal assalariat de pastors, euguassers o vaquers per, d'aquesta manera, tenir en explotació directa la pròpia ramaderia que, ultra beneficiar les terres, reportava uns elevats ingressos.

EL NOMBRE DE CAPS DE BESTIAR: LES DIFICULTATS DEL RECOMPTE

Malauradament, no disposem de cap cens que ens faciliti l'aproximació al nombre de caps de bestiar de què disposaven els masos, ni tampoc de quin bestiar disposaven els petits pagesos i fins els jornalers, si és que en tenien. La manca de fonts generals, encara que sempre haurien de ser matisades per les dificultats que imposen aquests recomptes, impedeix establir una mínima geografia de la ramaderia catalana.⁷⁵⁹ Així, doncs, ens cal utilitzar allò que disposem, que és poc, i a vegades fins indirecte. Per això hem recorregut als inventaris *postmortem* per poder exemplificar, segons les categories pageses, quin era el contingent de bestiar de què disposaven les explotacions agràries o al revés, si voleu, quins pagesos disposaven d'un, dos, tres, quatre o cap parell de bous, de vaques o de mules per poder treballar la terra, i també quins pagesos i de quines zones disposaven de bestiar de llana o de bestiar gros per a la reproducció. L'àrea d'anàlisi és la vegueria de Girona entre 1585 i 1647, de fet, però, els inventaris queden

⁷⁵⁹Eva Serra plantejava, després de doldre's que la informació disponible sobre els Sentmenat permetia avançar poc sobre el tema, tot un programa d'investigació que segueix encara pendent i que havia de donar resposta a qüestions com el: "tipus d'animal de conreu i marc geogràfic, àrea de conreu, contingent d'animals de treball i edat dels animals de llaurar ...", *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*, Barcelona, Crítica, 1988, pàg. 203.

circumscrits a l'àrea de la vegueria estreta de Girona, l'àrea ampla d'influència de la ciutat de Girona, amb 82 inventaris, i a l'Empordà, n'hauríem de dir l'Empordà gran -en termes de l'època, simplement l'Empordà-, ja que s'inclou l'Alt i el Baix Empordà, amb 64 inventaris; en total s'han treballat 146 inventaris (vid. apèndixs 2 i 3). Tot i les dificultats que suposa treballar amb inventaris postmortem, aquest registre notarial s'ha convertit en l'habitual per analitzar la composició de la ramaderia durant l'època moderna.⁷⁶⁰ Les dificultats hi són: sovint, el notari o l'escrivà podia oblidar alguna peça, en podia arrodonir d'altres (sobretot en els casos de bestiar de llana o aviram, on les dotzenes i les desenes hi són massa freqüents), però sempre deixen constància expressa del bestiar gros, del més valuós, ja que cal recordar que, en origen, l'inventari es fa per preservar la dona vídua en els béns del marit o per assegurar el dot arran d'un casament amb una hereva. La dificultat de la manca de valoració dels béns pot ser, en part, quan hi són, compensada pels encants de béns, on hi ha el preu real de venda. Tot i així, tampoc hem de pensar en una lliure concurrència. Tot i les precaucions que s'han de tenir, els interessos que hi havia en joc fan que la font no sigui menyspreable, el grau de fiabilitat dependrà dels notaris, per evitar distorsions possibles s'han buidat notaries diferents, sempre dins l'arc cronològic proposat.

D'altra banda, hem utilitzat també els contractes de bestiar que figuren inscrits en els registres notarials pel període comprès entre 1610 i 1620, període anterior a les guerres del segle XVII que, a manca d'estudis concrets que ho puguin documentar, deuria fer abaixar el contingent ramader d'una zona de frontera com la de la vegueria de Girona, en particular la de l'Empordà i el pla de Girona, que és on hem centrat la recerca, una zona de plana on l'agricultura hi és l'activitat dominant. La utilització de la

⁷⁶⁰Pel que fa a la historiografia francesa, pionera en aquesta utilització, podem posar els exemples de tesis clàssiques, com la de P.GOUBERT sobre Beauvais i el Beauvaisis, publicada el 1960, per bé que usem l'edició publicada sense notes i amb el títol: *100.000 provinciaux au XVIIe siècle*, París, Flammarion, 1968, pàg. 128-134 i 138-143 o la de J.JAQUARD, *La crise rurale en Ile-de-France, 1550-1670*, París, A.Colin, 1974, pàg. 317-326; o les més recents de J-M.MORICEAU, *Les fermiers de l'Ile-de-France. L'ascension d'un patronat agricole (XVe-XVIIIe siècle)*, París, Fayard, 1994, pàg. 374-403 i J.M. BOEHLER, *Une société rurale en milieu rhenan: la paysannerie de la plaine d'Alsace (1648-1789)*, Presses Universitaires d'Strasbourg, 1995, pàg. 930-959. En tots aquests treballs es crida l'atenció sobre la font i les prevencions que cal tenir.

documentació notarial per estudiar la ramaderia és sempre una via poc precisa perquè una bona part dels tractes es feien de manera verbal, sobretot els que fan referència al bestiar menut;⁷⁶¹ així, doncs, es tractarà clarament d'una aproximació a la qüestió, la que és possible a partir de la documentació disponible.

El bestiar de tir: bous i vaques, eugues, mules i poques ases

Sens dubte, el bestiar per llaurar és el bou⁷⁶² i, en segona instància, la vaca. Moltes de les vaques que figuren en els inventaris tenen altres funcions més enllà de les reproductives, les vaques grosses serveixen per llaurar (en l'inventari de Sebastià Selló, pagès de Sobrestany, es diu ben clar: 14 vaques "grossas, ço és, de llaurar"), però també poden ser d'utilitat a l'hora de batre a l'era, ja que eren utilitzades, juntament amb les eugues, per trepitjar les espigues, feina per la qual percebien el dret de cussura, proporcional al gra batut. Del possible aprofitament de la llet i la possible producció de formatges, en els inventaris no n'ha quedat cap rastre.⁷⁶³

En les explotacions gironines hi ha una mitjana de 3,16 bous per explotació, la proporció és més alta en les explotacions regides per masovers: 3,83,

⁷⁶¹Serveixen les reflexions de J.TRICARD, *Les campagnes Limousines du XIVe au XVIe siècle. Originalité et limites d'une reconstruction rurale*, París, Publications de la Sorbonne, 1996, pàg. 148-151.

⁷⁶²El bou hauria estat l'animal de tir habitual a l'Europa de la rotació biennal, fet que és atribuït a la insuficiència de cereals per a pinso necessaris per passar al cavall com a animal de tir (B.H.SLICHER VAN BATH, *Op. cit.*, pàg. 425-426). El bou, però, seria repudiat en algunes comunitats valencianes, fet que porta a M.Ardit a concloure que "en contra del que opinen alguns agraristes contemporanis i també els agrònoms del segle XVIII, massa fidels a les tècniques agrícoles de l'Europa continental i atlàntica, els bous, mal adaptats a l'agricultura intensiva de regadiu, eren considerats els més perillosos dels animals", M.ARDIT, "Normativa municipal sobre el bestiar al País Valencià modern. La formació d'un peculiar equilibri entre agricultura i ramaderia", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13-II (1993), pàg. 78). L'agricultura i la ramaderia gironina diferien, doncs, clarament de la situació valenciana.

⁷⁶³En el cas de l'Alvèrnia, en el segle XVIII, el negoci de l'elaboració de formatge de vaques amuntanyades podia reportar cent quilos de formatge per vaca i any, vid. A.POITRINEAU, "Le lait et la production fromagère dans les montagnes d'Auvergne au XVIIIe siècle", dins *L'élevage et la vie pastorale dans les montagnes de l'Europe au moyen age et à l'époque moderne, Colloque International*, Clermont-Ferrand, Institut d'Études du Massif Central, 1984, pàg. 249-262; sens dubte, no és aquest el cas de la vegueria de Girona, però se'ns fa difícil de creure que la llet només fos aprofitada per la criaça de vedells.

mentre les regides per pagesos propietaris és de 2,83.⁷⁶⁴ Aquesta diferència, podria fer pensar en la substitució del bou per la mula en les explotacions de pagesos. Si analitzem, però, la situació dels 19 inventaris que no esmenten cap bou, veurem com la situació era una altra. D'entrada, només una explotació de masovers no té cap bou, el mas Vidal de Vilamacolum, 1629, dedicat exclusivament al bestiar oví, quan són 18 les explotacions de pagesos propietaris que no disposen de cap bou. Les raons són diverses: perquè disposen clarament d'altre bestiar de tir (mules: mas Vidal de Madremanya, 1588, mas Martí de Medinyà, 1591, Muntada de Vilortolí, 1631; eugues: mas Gordey de Montcal 1590; vaques: Font, sastre de Sant Climent Sescebes, 1603, Corçà de Montiró, 1627, Romanyac de Roses, 1633), perquè era una explotació bàsicament ovina (Trobat de Garriguella, 1614, Maler de Peralada, 1627, Damont de la Garriga de Roses, 1627, Martinet d'Espolla, 1632, Serinyana, mercader de Cadaqués, 1633, Surell, Torroella de Fluvià, 1637) o de cria bovina (mas Regí de Sobrestany, 1642) o perquè no en tenien (mas Sallés de Sant Gregori, 1610, que per llaurar utilitzarien bestiar d'altres "a preu llevat"). En altres casos, les suposicions es fan més arriscades, és el cas de Boix de Vilortolí, 1618, que podria utilitzar tant una euga, com tres vaques; o Xicola de Castelló, 1640, o Garau de Pau, que, o bé utilitzaven vaques, o bé tenien les terres arrendades.

Així, doncs, només tres casos poden fer pensar en la substitució del bou per la mula. Massa pocs casos perquè se'n pugui deduir cap tendència.⁷⁶⁵ També s'ha de destacar que, majoritàriament, els bous van a parells: un i dos parells de bous els trobem en 37 explotacions, que fan 74 sobre un total de 146. La majoria de les explotacions se situen, doncs, entre un i dos parells de bous,

⁷⁶⁴ En tot cas, molt per sobre dels pagesos de mas del Penedès pel període 1670-1690, que compten amb 1,78 animals per família els pagesos d'un sol mas i d'1,71 els de masos, B. MORENO, "La ramaderia, el bestiar de treball i de transport en les economies familiars pageses. El Penedès (1670-1690)", *Estudis d'Història Agrària*, 14 (2000-2001), pàg. 138.

⁷⁶⁵ Al Penedès del període 1670-1690, de 75 inventaris post-mortem analitzats, sembla haver-se produït aquest canvi de tendència: les mules i els rucs es troben per davant dels bous, B. MORENO, "La ramaderia, el bestiar de treball i de transport en les economies familiars pageses. El Penedès (1670-1690)", ..., pàg. 136-139.

sense que hi hagi diferències significatives entre explotacions de masovers i explotacions de pagesos propietaris.

Taula 65. EL NOMBRE DE BOUS EN LES EXPLOTACIONS DE MASOVERS I PAGESOS			
Nombre de bous	Explotacions		Total de bous
	Masovers	Pagesos	
0	1	18	0
1	2	7	9
2	12	25	74
3	5	12	51
4	15	22	148
5	4	5	45
6	4	3	42
7	1	2	21
8	4	1	40
9	0	2	18
13	0	1	13
Total	48	98	461

Font: Apèndix 2 i 3.

El bou és l'animal rei, és el més car. Els parells de bous denoten la posició de la pagesia, la superfície del mas marca el nombre de bous de cada explotació. Un parell de bous és suficient per al petit propietari (i encara un bou, que s'ajunta amb el d'un veí, o fins dues vaques com es devia fer en el mas Romanyac de Roses), a mesura que el mas es fa més gros, els parells de bous augmenten a dos (masoveria del castell de Pau, si bé disposa de tres arades guarnides, fet que porta a pensar en la utilització d'altre bestiar de tir; el mas Concas de Viladamat, el mas Tallada de Sant Martí de Llémna, el mas Ricard de Vilablareix i d'altres), tres (la joeria del bisbe a Domeny, el cortal Raset de Castelló, o el cortal Barrera de Sant Joan Sescloses, i encara en un altre inventari figura amb quatre parells, que devia ser el real, ja que també disposa de quatre arades) i quatre (el mas Agustí de Bordils, el cortal Savarrés de Castelló, o la torre nova de Fontajau de la família Roca de la

Barca). Aquí tenim una clara estratificació dels masos, amb el condicionant de la seva superfície, i també un reflexe fidel de la societat pagesa.

En trenta-un inventaris (vegeu taula 67) disposem de la relació entre el nombre de bous i la superfície de terra sembrada, o en el seu cas, segons el moment de fer l'inventari, la superfície que es troba en guaret. Suposant una relació entre terra sembrada i terra en guaret a parts iguals, que, aproximadament, és la proporció existent en la rotació biennal, podem establir que un parell de bous podia arribar a treballar (amb el que això suposa: llaurar una o dues vegades els guarets i preparar la terra de sembradura) fins 25 vessanes de terra, amb una arada i un jou;⁷⁶⁶ dos parells de bous, passen de 30 vessanes i poden arribar fins a 40, amb dues arades i dos jous; tres parells de bous, arriben fins a 50 vessanes i quatre parells, que és el màxim que figura en els inventaris treballats, passen de les setanta vessanes i poden arribar al màxim, al cortal Savarrés, on trobem 87 vessanes sembrades i 90 vessanes de guaret. En els inventaris hi té una presència significativa la vaca, les vaques, vaques reproductores sobretot, amb els vedells corresponents, que eren lliurades en contractes de gazalla o comanda.

Els inventaris plantegen una diferència substancial entre la vegueria estreta de Girona i l'Empordà. La vaca apareix en 41 inventaris de l'Empordà sobre un total de 64, mentre només ho fa en 24 casos sobre 82 a la vegueria estreta de Girona. Allò més significatiu, però, és que mentre a la vegueria estreta de Girona els masos tenen una sola vaca i només tres en tenen dues, la mitjana de vaques pels masos de l'Empordà és de 4,36, i això deixant de banda dos inventaris que farien augmentar enormement la mitjana: un perquè dona tot el bestiar boví de manera conjunta, 40 caps, i l'altre perquè disposa de 69 vaques, fet que escapa a la majoria quan el que volem plantejar és el model i no l'excepció. D'aquest darrer en parlarem més endavant.

⁷⁶⁶ Aquesta és la proporció que encara es manté a mitjan segle XIX, quan "se conceptúan de absoluta necesidad un par de bueyes de labor para cada 25 vesanas", R. de SABATER, "Cultivo alterno (Práctica de Gerona)", *Revista de agricultura práctica, economía rural, horticultura y jardinería publicada por el Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 11 (1853), pàg. 247.

Fixem-nos ara en la taula:

Taula 66. EL NOMBRE DE VAQUES PER MAS			
Nombre de caps	Vegueria estreta de Girona	Empordà	Total caps
1	21	3	24
2	3	14	34
3	-	6	18
4	-	6	24
5	-	1	5
6	-	3	18
7	-	0	0
8	-	1	8
11	-	2	22
13	-	1	13
14	-	1	14
17	-	1	17
Total	24	39	197

Font: Apèndix 2 i 3.

És remarcable el fet que la majoria de masos de l'Empordà tenen, com a mínim, dues vaques, i això suposa que hi ha d'haver un mercat important de bestiar boví, a més d'assegurar la reproducció de la pròpia explotació. Però, què es vendria: els vedells petits?, no ho sembla, potser el mercat dels braus i braves i dels bous que era més lucratiu, perquè suposava un major valor afegit.

Que anaven a les fires i mercats de Monells, Peratallada, la Bisbal, Olot, i altres punts importants, no en tenim dubtes, però qui els comprava? Pagesos empordanesos, és clar, però segurament també aquests pagesos de la vegueria estreta de Girona; de ser certa aquesta suposició, ens trobaríem davant d'un fenomen d'especialització en la cria bovina. Una vegada més, ens falten dades.

Taula 67. Nombre DE BOUS, GUARNIMENTS PER LLAURAR I SUPERFÍCIE DE CONREU EN MASOS DE LA VEGUERIA DE GIRONA⁷⁶⁷

Mas	Bous	Arades	Jous	Relles	Sup. sembrada	Sup. guaret	Referència
Martí de Medinyà	0 ⁷⁶⁸	1	--	1	20,00	--	06/01/1591: Gi-8: 416
Molló de Sant Silvestre	1 ⁷⁶⁹	2	3	4	15,00	--	22/03/1614: Ca: 2009
Cortal lo Castelló, Castelló	1 ⁷⁷⁰	--	--	--	--	50,00	15/10/1631: Ca: 1285
Bohil de Riudellots	2	--	--	--	26,00	--	11/01/1587: Gi-9: 417
Vidal de Vilafreser	2	1	1	1	10,00	14-15	09/02/1588: Gi-9: 417
Geroní de Medinyà	2	2	--	--	25,75	--	30/06/1633: Gi-9: 565
Surell de Torroella de Fluvià	2	--	1 ⁷⁷¹	3	56,00	--	27/04/1637: Ca: 1376
Bonet de Flaçà	2	2	2 ⁷⁷²	2	27,00	--	07/06/1638: Gi-9: 565
Cabanes de Cunyà, Serra Daró	3	--	--	--	28,00	--	04/12/1622: Mon: 134
Simon de l'Oliva, El Far	3	--	--	3	24,00	21,50	12/01/1631: Ca: 1375
Puig de Cinc-claus	3 ⁷⁷³	--	--	--	40,00	60,00	19/11/1641: Ca: 1376
Ribas de la Torre de Bordils	3	2	3	--	43,00	--	29/02/1647: Gi-3: 637

⁷⁶⁷La superfície de la terra de sembradura i de guaret es dona en vessanes. Els bous, les arades, els jous i les relles, en unitats. Les relles són comptabilitzades només quan l'escrivà les anota de manera individualitzada, es tracta de relles "xiques", "velles" o "usades"; les relles en ús eren les que figuraven en la descripció de l'arada: "arades gornides ab ses steves, jous, agullades, relles i tirandes" o simplement "gornidas ab sas relles". Només es comptabilitzen els bous capacitats per treballar.

⁷⁶⁸L'únic animal de tir que figura en l'inventari és una vaca de 9 ó 10 anys.

⁷⁶⁹També hi ha dues vaques de cinc anys.

⁷⁷⁰I tres vaques, una arega.

⁷⁷¹També hi ha dos jous de mules. A l'inventari figuren dues mules i encara dues vaques. Com a mínim, llauraven dos parells: un de bous i un de mules, i potser també un altre de vaques.

⁷⁷²Especifica que un és pels bous.

⁷⁷³Hi ha també dues mules i el corresponent jou de les mules.

PART III: EL MAS: UNITAT D'EXPLOTACIÓ, UNITAT DE TREBALL, UNITAT DE RENDA

Tallada de Sant Martí de Llémèna	4	2	2	3	30,00	--	07/04/1604: Gi-7: 352
Castell de Pau	4	3	1 ⁷⁷⁴	3	41,50	--	12/03/1620: Ca: 1232
Concas de Viladamat	4	--	--	--	31,00 ⁷⁷⁵	--	13/02/1627: Ca: 1300
Cortal Puiglobet de Castelló	4	2	--	--	37,50	--	22/04/1630: Ca: 1285
Vídua J.Guàrdia, St. Joan Sescloses	4	3	--	3	--	50,00	27/04/1630: Ca: 1285
Esteve Cornellà de Vila-sacra	4	--	--	--	--	18,00	10/03/1633: Ca: 1375
Renart d'Aiguaviva	4	--	2	4	31,00	--	31/01/1635: Gi-9: 565
Corsà de Montiró	4	4	3	3	--	21,00	10/11/1636: Ca: 1375
Rexach de Campllong	4	--	--	--	25,00	--	27/02/1639: Gi-2: 838
Casa Donadiu de Rabós d'Empordà	5	2	--	5	--	22,00	25/06/1624: Pe: 569
Subirà de Fornells	5	2	3	4	41,50	4,00	29/11/1634: Gi-9: 565
Cortal Raset de Castelló	5	3	--	--	43,00	--	07/01/1637: Ca: 1375
Homas de Marzà	5	--	--	--	--	34,00	27/10/1641: Ca: 2069
Casa Adelat de Fortià	5	2	--	--	--	45,00	18/04/1642: Ca: 2069
Ferrer del Pla de Girona	5	2	--	--	40,00	--	23/05/1644: Gi-2: 838
Joeria del Bisbe de Domeny	6 ⁷⁷⁶	3	3	1	75,00	--	06/04/1594: Gi-11:273
Casa Mosqueres de Celrà	6 ⁷⁷⁷	2	2	--	43,00	--	16/04/1637: Gi-9: 565
Casa d'en Vidal de Vilamacolum	7	--	4	--	59,00	--	28/10/1629: Ca: 1285
Cortal Savarrés de Castelló	8	4	4	--	87,00	90,00	12/05/1627: Ca: 1300
Torre Nova de Fontajau	8	3	4	3	34,00	80,00	05/11/1634: Gi:9: 565
Barrera de Sant Joan Sescloses	8	4	2	--	82,00	--	20/03/1638: Ca: 2069

⁷⁷⁴Només comptabilitzem el jou de bous, n'hi ha un altre de mules.

⁷⁷⁵Disposa d'una altra heretat a Cinclaus, també amb 31 vessanes sembrades, on té tres arades i un jou de mules .

⁷⁷⁶Probablement només llauressin dos parells de bous, ja que un parell ja era vell, un era "migenser" i un era bo. També és possible, però, que llauressin amb un parell d'eugues, un parell de joves i un parell de velles. Segur, però, que llauraven tres parells.

⁷⁷⁷Probablement només n'hi havia quatre que llauraven, ja que n'hi ha dos de tres i un de quatre anys. Amb tot, hi ha també una mula de catorze anys, una de quatre, dues de dos anys i una d'un any.

Taula 68. EL NOMBRE D'EUGUES PER MAS			
Nombre de caps	Nombre de masos		Total eugues
	Vegueria estreta de Girona	Empordà	
1	13	1	14
2	4	1	10
3	1	3	12
4	1	1	8
7	-	1	7
12	-	2	24
Total	19	9	75

Font: Apèndix 2 i 3.

Significativa és també la presència de braus i de braves en els inventaris, en general encara no tenen els tres anys, moment a partir del qual els braus es converteixen en bous, però l'ensinistrament per llaurar no s'acabaria fins els quatre o cinc anys: tant hem trobat braus de tres anys, com de quatre, l'habitual, però, és que els bous més petits tinguin quatre anys. Les vaques en acabar el seu cicle reproductor podien ser utilitzades, si era necessari, també per llaurar.⁷⁷⁸

Només en dos dels inventaris de la primera meitat del segle XVII hi hem trobat la presència del cavall, més freqüent, encara que escadusser, és algun rossí.⁷⁷⁹ D'eugues sí, per cria, amb els poltres i pollins corresponents, i alguna mula o matxo, si bé sempre hi són poc importants en nombre. Fixem-nos-hi.

⁷⁷⁸Vid. les consideracions que fa el prior Agustí en la seva primera edició de 1617, *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica i pastoril*, reproduïda per Altafulla, 1988, f. 165, proposa castrar els vedells als dos anys, i aregar-los abans dels cinc anys.

⁷⁷⁹Que, per contra, és el "pilar del sistema" al Nord de França, mentre el bou hi desapareix a començament del segle XVII, P.GOUBERT, *100.000 provinciaux au XVIIe siècle, ...*, pàg. 128-129; J-M.MORICEAU, *Les fermiers de l'Île-de-France. L'ascension d'un patronat agricole (XVe-XVIIIe siècle), ...*, pàg. 270 i ss, 375 i 389.

Ens tornem a trobar, a menor escala, amb una situació semblant a la que trobavem amb el vacum. Les dades empordaneses aquest cop, però, són menys concloents: disposem de molts menys inventaris, però torna a fer pensar que hi havia una certa especialització en la cria de bestiar equí. No pot ser que les eugues existents siguin reservades exclusivament per al batre, hi són per fer feines de tir, però sobretot hi són per la reproducció, de què, però? De cavalls, no ho sembla pas; de mules i matxos? La presència de mules i matxos en els inventaris dóna una relació ben diferent dels quadres anteriors. La mula i el matxo predominen de llarg en els inventaris de la vegueria estreta de Girona: són a 41 masos i n'hi ha un total de 84; mentre per l'Empordà només figuren en 11 inventaris, i per un total de 19 caps. Així, doncs, no sabem amb certesa la finalitat última dels seguits de les eugues empordaneses. D'altra banda, la major presència de la mula i del matxo a la vegueria estreta de Girona pot fer pensar en un procés de coexistència, que no de substitució, amb el bou. ¿S'ha de pensar en un canvi en els conreus i per tant en una major presència de l'ordi i la civada en el territori del voltant de Girona? S'ha relacionat sempre la presència de la mula, en detriment del bou, amb un procés de disminució de l'herba i dels prats, i també amb la corresponent destinació, per part dels particulars, d'una part de la superfície de sembradura als cereals per a pinso.⁷⁸⁰ De ser certa aquesta suposició, al mateix temps, hi hauria un procés d'individualisme agrari en detriment de les pràctiques comunitàries de pastura en les deveses i pastures comunals. Podria ser. Ja hem dit, però, que pel nombre de caps, tot just podem parlar del començament d'un procés, una situació inicial que passava per una coexistència, en termes de desigualtat entre el bou, l'animal de tir majoritari, i la mula. O el major dinamisme de la mula feia aquest animal més apropiat a unes economies més lligades al mercat urbà que representava Girona? Sens dubte, la seva celeritat, i la seva destresa han estat posades de manifest com a animal de bast, ¿però no feien la mateixa funció els rucs i les ases?

⁷⁸⁰Sobre el debat agronòmic de la substitució del bou per la mula entre els tractadistes castellans del XVI-XVII, G.ANES, "El sector agrario en la España moderna", publicat el 1984, ara reeditat a *Cultivos, cosechas y pastoreo en la España Moderna*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1999, pàg. 24-30. Sobre l'important paper de la mula i les seves característiques com a bestiar de tracció i de bast, N.SALES, "La mula en el vell i el nou món. Mules del Poitou i ramblers de Santa Coloma de Queralt", *Mules, ramblers i fires (s. XVIII-XIX)*, Reus, Edicions del Centre de Lectura de Reus, 1991, pàg. 17-42.

El bestiar asiní tenia la funció de servir d'animal de tracció de les carretes i carriots que figuren en els inventaris, si bé la seva presència poques vegades depassa la unitat (l'excepció la presenta el mas Gordey de Montcal amb 4 unitats), de fet, tampoc era necessari tenir-ne més degut a l'ús a què eren destinats.⁷⁸¹

El bestiar de llana

Tot i que en els inventaris podem trobar vegades que el nombre de caps és arrodonit i per tant els qui duen a terme l'inventari en fan un capmàs, s'especifiquen les diverses varietats segons les edats: ovelles de ventre o fedes, anyells (de menys d'un any), borrecs (quan tenen d'un a dos anys), moltos i crestats (xais capats).

Taula 69. EL NOMBRE D'OVELLES PER MAS			
Àrea	Nombre de masos	Total de caps	Mitjana de caps per ramat
Veguèria estreta de Girona	56	1368	24,43
Empordà	28	2934	104,79
Total	84	4302	51,21

Font: Apèndix 2 i 3.

La presència en els inventaris és manifesta, tant si l'inventari el fa el masover o cortaler, llavors especifica que es tracta de la part corresponent, i en aquest cas en l'inventari només hi figuren els anyells i els borrecs, així com la part de llana que li ha correspost, com si l'inventari el fa el propietari del mas, llavors hi figuren les ovelles de ventre, moltos i marrans, a més dels fruits del ramat que hauran de ser partits. Atès que la consideració d'anyells, borrecs o moltos pot variar segons qui faci l'inventari i que varia segons l'època de l'any en què es pren inventari, prenem com a indicador el nombre d'ovelles; de la relació resumida se'n desprèn una dada molt significativa: a la veguèria estreta de Girona hi ha molts masos que disposen d'ovelles, però en poca quantitat; mentre a l'Empordà, els ramats d'ovelles hi són menys presents en

⁷⁸¹Desconegut en el segle XVI, comença a aparèixer en els inventaris del Nord de França abans de 1650, J-M.MORICEAU, *Les fermiers de l'Île-de-France...*, pàg. 283. A Itàlia és "la vettura del basso popolo", S. RUSSO, B. SALVEMINI, *Ragion pastorale, ragion di Stato*, ..., pàg. 24.

els masos, però quan hi són multipliquen per quatre el seu nombre. Un altre element a considerar és el fet que els ramats d'ovelles de l'Empordà en poder dels propietaris són més nombrosos que els ramats dels masovers: 74,6 de mitjana els dels masovers, per 121,56 els dels propietaris; mentre la proporció es manté pràcticament invariable en els masos de la vegueria de Girona. Podem pensar que el negoci dels moltons i de la llana era prou atractiu per als propietaris que no se'n despreguessin, tenir un pastor els sortia més a compte que cedir el ramat i partir-se els fruits a mitges. Sens dubte, les dimensions del ramat deuen tenir alguna relació amb aquesta explicació. Però si el negoci era tan clar, per què a la vegueria estreta de Girona els pagesos propietaris no feien el mateix quan sabem que la ciutat de Girona havia d'importar llana i moltons?⁷⁸² Havent-hi una demanda tant clara, les raons han de venir d'alguna altra banda: de l'equilibri entre agricultura i ramaderia?, de l'especialització cerealícola? No havíem quedat, però, que les zones riques de cereals acostumaven a ser al mateix temps les zones que concentraven el bestiar de llana? No sembla, per altra banda, que hi hagi hagut pel territori proper a Girona en aquests anys de la primera meitat del segle XVII un creixement espectacular de la vinya que expliqui el retrocés del bestiar de llana, almenys no hi ha dades significatives, i si fem cas dels inventaris, la presència de bótes i carretells no és gaire diferent de la que trobem a l'Empordà.

En els inventaris trobem referències a les existències de llana ("llana negra i bruta", "llana blanca bruta", "llana blanca"), i en els encants trobem referències a la venda de llana; una referència concreta a la compra de llana per part d'un paraire permet apuntar la importància d'aquest negoci, alhora

⁷⁸²De compres de llana per l'ofici de la paraieria gironina durant el segle XVI, X.Torres n'ha documentat de castellana, valenciana, aragonesa o rossellonesa, però també de la terra ("De senyors de drap a senyors de la terra: draperia i masoveria en la regió de Girona als segles XVI i XVII", R.CONGOST, L.TO, (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, ILLCC-UdG/PAM, 1999, pàg. 234-237, 252); pel període aquí considerat trobem la referència a un vaixell amb llana forastera als Graells de Castelló amb 85 bales de llana neta el 20 d'abril de 1617 (AHG. P.Ves, Not. Castelló, 1168 (1616-1617), comprada per F.Rubí i A.Arenys, paraïres de Girona, que la volen portar a Girona, i que tenen problemes amb la bolla. Quant al dèficit de bestiar de llana per a les carnisseries gironines, la prova la tenim en la compra feta per la ciutat de Girona de 2061 moltons al Rosselló, aquest quantió ramat transità per l'Empordà del 27 de març 1619 a l'11 de febrer de 1620, fet que ocasionà disputes pel pagament de la lleuda reial. (AHG. M.G.Casamitjana, Not. Figueres, 220 (1619-1620), f. 65r).

que il·lustrar sobre la presència de la ramaderia ovina a l'Empordà. Tenim uns assentaments notariais del gener de 1616, en els quals Damià Mallol, paraire, ciutadà de Barcelona, paga en forma d'avançament de la llana que obtindrà a mitjan mes de maig, en aquest moment els paga la meitat, "a velló descubert".

Taula 70. AVANÇAMENTS PER COMPRA DE LLANA, GNER DE 1616		
Nom dels pagesos	Llana compra- da, en quintars	Pagament de la 1/2, en lliures
C. Damont, <i>agricola</i> , Roses	6	22,50
J. batlle i Barrera, <i>agricola</i> , St. Joan Sescloses	2	7,25
N. Moliner, <i>agricola</i> , St. Pere Pescador	6	21,75
J. Borrassà, <i>agricola</i> , St. Pere Pescador	8	30,00
B. de Berta, <i>agricola</i> , St. Pere Pescador	6	21,50
P. Espolla, <i>agricola</i> , St. Pere Pescador	5	18,15
B. Navarro, <i>agricola</i> , St. Pere Pescador	4	14,50
J. Falgués, <i>sastre</i> , St. Pere Pescador	6	21,75
P. Simon, <i>agricola</i> , Castelló d'Empúries	4	15,00
P. J. Garau, <i>agricola</i> , St. Climent Sescebes	2	7,50
P. Barrera, <i>pagès</i> , St. Pere Pescador	6	21,75
J. Barril, <i>agricola</i> , Vila-sacra	6	22,50
J. Llach, <i>prevere</i> , Vila-sacra	4	15,00
J. Oliveras, <i>agricola</i> , El Far	3	11,00
P. Marquès, <i>agricola</i> , Castelló d'Empúries	7	26,25
J. Garriga, <i>cortaler</i> , Castelló d'Empúries	4	15,00
B. Giralt, <i>agricola</i> , Castelló d'Empúries	3	12,00
Total	82	303,40

Font: P.Ves, Not. Castelló, 1166 (1615-1616): del 24 de gener al 2 de febrer de 1616.

La geografia dels venedors de llana correspon clarament amb la dels masos que proporcionen els inventaris, en algun cas, com en el Damont de Roses, sabem, pel seu inventari de 1627, que disposava d'un ramat de 74 ovelles, 9 borrecs, 8 moltons i dos marrans el 1627, i aquest era l'únic bestiar de què disposava. La venda de llanes, d'anyells i moltons, el feia persistir en la seva estratègia. De la mateixa manera succeïa en el cas del mas Barrera de Sant Pere Pescador, la referència que figura en l'inventari de 1639, efectuat el mes

d'octubre, és pràcticament d'una economia ovina amb 140 ovelles i 5 cabres, molt més important que els dos bous imprescindibles per la collita de cereals. Estem davant, almenys per aquests dos casos que han pogut ser documentats, de veritables casos d'especialització ovina, aquella que, segons fra Agustí, o qui sigui l'inspirador del seu *Llibre dels secrets d'agricultura*, era "el més útils animal que es pot nodrir en casa rústica".⁷⁸³

La cabra apareix en poques ocasions,⁷⁸⁴ i encara la trobem en zones de la falda de l'Albera (en el patrimoni Trobat de Garriguella, juntament amb un important ramat d'ovelles, a Sant Quirze de Colera i a Rabós d'Empordà), o entre l'important nombre de caps de bestiar que té el prevere Pont de Cabanes (amb 323 caps), la resta de mencions són poc significatives (1, 3, 5 i 6 cabres), que correspondrien a la consideració que la cabra és la vaca del pobre.⁷⁸⁵ La cabra sembla allunyar-se de les zones de conreu de cereals i troba un espai més apropiat a les seves necessitats en el sotabosc i els arbustos dels primers pendents de l'Albera.⁷⁸⁶ Una altra dada significativa, les cabres pràcticament només apareixen en els inventaris dels propietaris, i encara en alguns casos de propietaris que no estan directament vinculats al treball de la terra, el prevere Pont de Cabanes o el notari Ferrer de Peralada, els quals cedeixen les cabres a gazalla o comanda. E.Serra explica la persistència del bestiar de llana i la disminució del cabrum pel major valor econòmic del primer, que sens dubte existeix, però hi ha també una raó lligada al caràcter depredador de la cabra que la fa més perillosa en terres de cereals i en canvi la fa altament beneficiosa en els sotabosc.

⁷⁸³ *Op. cit.*, f. 172.

⁷⁸⁴ E.Serra, a partir del pagament del delme de Sentmenat, ha constatat la "desaparició pràcticament del cabrum", així com la disminució de l'oví i el porcí, *Pagesos i senyors ...*, pàg. 186-187. Per les dades disponibles, a la vegueria de Girona el bestiar cabrum hauria quedat limitat a les zones marginals, però en canvi el bestiar de llana s'hauria mantingut en nivells prou elevats a la plana cerealícola empordanesa, per bé que el baix contingent dels ramats de la vegueria estreta de Girona confirmaria la seva hipòtesi. És clar, però, que treballem amb fonts molt diferents.

⁷⁸⁵ J.M. BOEHLER, *Une société rurale en milieu rhenan:...*, pàg. 951.

⁷⁸⁶ De prohibicions a la presència de les cabres en trobem a molts llocs, el 6 de novembre de 1620, el senyor de Pau feia una crida, amb pena de ban, contra la presència del bestiar cabrum "ha hont se puga fer dany". El 14 de juliol de 1621, especificava la prohibició per entrar als horts. (AHG, Not. Pau, 2 (cúria 1619-1637).

El porc, el principal aliment càrnic de la pagesia?

En la totalitat dels inventaris hem trobat 86 referències a bestiar porcí, 66 localitzades a la vegueria estreta de Girona i 23 a l'Empordà. En proporció, hi ha més referències en els inventaris de masovers, fet lògic si tenim present la clàusula que figura en els contractes de masoveria que obliga al masover a cedir anualment un porc de greix, sovint com a adjutori; això explica que la presència del porc es trobi en 34 inventaris sobre un total de 48, mentre en els inventaris dels propietaris la relació és menor: 55 sobre un total de 98. Aquesta és la primera impressió. En els inventaris treballats quan s'anota la presència del bestiar porcí en les explotacions pageses es diferencien les truges, els porcells, els nodrissos i els tocinos de greix, aquesta classificació apunta tot el procés de cria del porc. És aquesta anàlisi la que pot permetre una lectura més aproximada de la presència del porc en els inventaris de masos.

Taula 71. EL BESTIAR PORCÍ						
Àrea		Truges	Porcells	Nodrissos	Tocinos	Total
Vegueria estreta de Girona	Masos	29	28	32	26	66
	Caps	34	212	153	103	502
Empordà	Masos	5	1	7	13	21
	Caps	12	1	17	18	48

Font: Apèndix 2 i 3.

A la vegueria estreta de Girona s'aprecia clarament el procés de cria del porc. Els masos tenen una truja, com a molt dues, un nombre considerable de porcells (s'especifica en alguns inventaris que tenen de 15 dies a tres mesos, o "que mamen"), que engreixen fins tenir-los a punt per matar: d'aquí la diferència entre nodrissos, porcs desmamats (quan els inventaris especifiquen l'edat solen situar-los entre sis i set mesos, o es parla de porcs "migensers" o "mitjaners" i encara de "porcells ja avensats"), i tocinos, també dits porcs de greix o d'engreix, de més d'un any.⁷⁸⁷ El destí final d'aquests

⁷⁸⁷ El pes del porc devia ser semblant al de la Plana de Vic de Joan Guàrdia, pagès de Santa Maria de Corcó, que oscil·la entre les 8 i les 9 arroves, el que suposa un pes d'entre 83 i 93 kg, E.SERRA, "Consideracions entorn de la producció i la productivitat agràries de la Catalunya del segle XVII", *Estudis d'Història Agrària*, 1, (1978), pàg. 138.

tocinos és la matança particular, un o dos, i la resta pel propietari o per vendre. En l'inventari de la torre del mas Ginestret de Sant Martí Vell s'especifica quina és la fi dels 11 tocinos que figuren a la cort: "dos que ne a de matar ... per lo gasto de la casa" i nou "que vendrà en les places" o "on porà". Més endavant veurem en què consisteix aquest mercat. Al mateix temps, hi ha un altre mercat, tot just apuntat pels masos gironins, però ben evident per l'Empordà, i és el mercat de porcells i nodrissos: són molts els masos que tenen un tocino per engreixar i molts menys els que tenen truges per criar-los.

Si hem de fer cas dels inventaris, poca presència devia tenir el bestiar porcí en els masos i cortals de la plana empordanesa. N'hi ha en pocs inventaris i encara en poca quantitat. Amb tot, els quarts de porc figuren entre les peces ressenyades del rebost, de manera que en mataven. Estranya que la seva poca presència, i sobretot de les truges, sigui un defecte que pugui ser atribuïble a la font. La meticulositat amb què compten les peces del mobiliari i l'aixovar no sembla que fes distreure el notari i les vidues i marmessors testamentaris que tenien cura de fer l'inventari. Com que el bestiar pastura es fa difícil de comptar?⁷⁸⁸ Hi ha un comerç de porcells procedent de l'Albera cap a la plana? D'altra banda, en molts dels contractes de masoveria l'arrendador exigeix un porc com a adjutori, amb especificació del nombre de lliures carnisseres que haurà de pesar o bé el dret de poder escollir el millor porc, d'on sortien tots aquests porcs que havien de ser lliurats als arrendadors? Hi ha una altra prova en negatiu, per què hi ha tantes prohibicions a la presència del bestiar porcí, amb la imposició de penes de ban dictades per les universitats? En els inventaris poques vegades hi són. Podem pensar, com en la hipòtesi llançada fa temps per J-J. Hémardinquer pel territori francès, que la presència nombrosa del porc es produiria amb l'augment dels rendiments agrícoles⁷⁸⁹ i que, mentrestant, en el segle XVII, els porcs es trobarien

⁷⁸⁸ A la Cerdanya francesa el 1730 es troben porcs que pasturen en terres comunals, M. CONESA, "L'herbe et la terre. Communautés rurales de Cerdagne française au XVIIIe siècle et accès aux estives: un lieu structurant", A. CATAFAU (ed.), *Les ressources naturelles des Pyrénées du Moyen Âge à l'époque moderne. Exploitation, gestion, appropriation*, Perpinyà, Presses Universitaires de Perpignan, 2005, pàg. 208-209.

⁷⁸⁹ De fet, la seva tesi planteja un declivi del porc fins l'arribada de la revolució agrícola, amb la difusió de la patata i l'augment dels rendiments, J-J. HÉMARDINQUER, "Faut-il

localitzats en zones d'alzinar on podien aprofitar els glans, mentre en les zones agrícoles i de vinya serien literalment bandejats amb penes de consideració si hi eren trobats. No hi ha rastres en la documentació notarial de pràctiques comunitàries de portar els porcs a pasturar a les zones d'alzinar per poder aprofitar els glans,⁷⁹⁰ potser, però tampoc hi havien de ser, en canvi, sí que hem trobat, per la segona meitat del segle XVII, limitacions al dret d'aglanar (Agullana, 1667),⁷⁹¹ i també a la possessió de truges (Rabós d'Empordà, 1690).⁷⁹² Si hi ha una limitació a les pastures comunitàries per als porcs durant la segona meitat del segle XVII, fet que es dona en algunes regions franceses, potser hauríem de pensar en una reducció dels porcs, encara més de la que es pot apreciar en els inventaris, o ¿és que amb aquestes prohibicions a la pastura comunitària, si és que es van generalitzar les prohibicions i es van acatar, va començar l'establiment?⁷⁹³ Hi ha algunes referències en inventaris de l'entorn de Girona on s'especifica l'existència de la cort (o l'estable) dels tocinos: mas Valls de Celrà (1588), béns de C.Noguer de Sant Martí de Llémna (1589), mas Pefarrer de Campllong (1591), mas Candell de Cervià (1604), mas Agulla de Salitja (1633), mas Ginestret de Sant Martí Vell (1637), la casa Isern d'Aiguaviva (1638), la torre Grimosachs de Campllong i el mas Riera de Vilablareix (1640) i, en el que és l'única menció

"démystifier" le porc familial d'Ancien Régime?", *Annales. E.S.C.*, 6, (1970), pàg. 1745-1759 i la tesi especialment a la pàg. 1746 i 1754. L'increment del segle XVIII, J-M. MORICEAU, *L'Élevage ...*, pàg. 92.

⁷⁹⁰Vid. J-M.MORICEAU, *Les fermiers de l'Île-de-France...*, pàg. 396-397.

⁷⁹¹Quan es prohibeix als menestrals l'accés als boscos des de Sant Miquel de setembre fins el dotze de gener, (Arxiu municipal d'Agullana. Sentència arbitral feta entre los pagesos del lloch de Agullana de una part y los manestrals y particulars de dit lloch de part altre, 12 de juny de 1667).

⁷⁹²Qui ho decideix és el consell general, amb el vot contrari de quatre persones, per considerar que el lloc és "incapaç per apascentar en ell trujas verras perquè no y ha suficiència de alzinas, ni rouras per aglans y alguns particulars hagen donat en tenir de dites trujas verras tant excessivament", en l'acord es fa referència a què feia vuit o nou anys s'havia limitat el seu nombre, ara s'obligava a treure-les del terme (AHG. P.Heras, Not. Castelló, 533 (1690): 17 de desembre de 1690).

⁷⁹³Podem suposar-ho pel cas d'Ordis, on el 1666 la universitat va obtenir un privilegi del vescomte de Rocafort on es diu: "que ningú dels habitants de dit lloch y terme puga tenir trujas verras dins lo dit lloch de Ordis si no és en las masias de dit terme", la mesura era menys radical que la que es prendria a Rabós (AHG. J.Ferrer, Not. Navata, 7 (1665-1669), 20 de juny de 1666). Per la seva part, fra Miquel Agustí deia que el porc era, de totes les besties, el "que més dany fa" i per això "deu ésser singularment acomanat"; hem d'entendre per "acomantar" només el destinar-hi un bon porcater o també hem d'entendre que se l'ha de conduir a la cort?

en terres empordaneses, la casa Puig de Cinc-claus (1641). Aquestes deu referències, per un total de 87, no són encara concloents perquè en puguem treure conclusions; però algun moviment en aquesta direcció es devia produir, a més de què els porcs poguessin anar a pasturar, en el cas de l'Empordà, a zones d'alzinars, com l'Albera, juntament amb bestiar boví.⁷⁹⁴

Nul·la presència de l'aviram en els inventaris i testimoni de l'apicultura a l'Empordà

D'existir, existia, però són molts pocs els inventaris que en deixen constància.⁷⁹⁵ Ni que fos per pagar el delme o les prestacions senyorials, si és que no s'havien monetaritzat, els masos n'havien de tenir. Els escrivans i notaris, i les vídues, els marmessors testamentaris i els pubills que entraven en els masos, per la seva poca importància o per la dificultat de comptar-los, no anotaren la seva presència.

En els inventaris, hem trobat 15 referències a aviram, sempre gallinaci. Cap referència a ànecs, ni oques. Només en tretze inventaris es destria el tipus (al mas Salamanya de Salitja es diu "un gall ab algunas gallinas" i en el mas Candell a la Vall d'Aro se cita el galliner, però no apareix cap referència al nombre de gallines), de manera que la gallina apareix en tots els inventaris, en una mitjana de 14,69 per explotació; els polls només són citats en dues; els capons en tres i els galls en sis. De les referències existents, la majoria se situen a la vegueria estreta de Girona, dotze casos, i el galliner més nombrós és el del mas Ciurana de Riudellots amb 26.

La presència dels bucs d'abelles, o bucs abellats que diuen els inventaris, només la trobem en els inventaris empordanesos i en un de gironí. En total, disposem de 14 referències. Si bé la majoria se situen entre 4 i 12 bucs, també hem trobat veritables explotacions apícoles, com els 51 bucs que es venen dels béns d'A. Castelló, cultor, de Sant Quirze de Colera (1631), els 62 del mas Regí de Sobrestany (1642) o els 95 de J.Masó de Vilortolí (1619). N'hi havia tant a la plana, com en la zona dels pendents de l'Albera. En

⁷⁹⁴Situació considerada probable per l'Alsàcia, J.M. BOEHLER, *Une société rurale en milieu rhenan:...*, pàg. 954-955.

⁷⁹⁵La mateixa situació és constatada per J.JAQUART, *La crise rurale ...*, pàg. 318-319.

alguns dels encants tenim anotat el preu de venda dels bucs: el 1606, 10 bucs de J. Morató, àlies Sampsó de la Jonquera, es van vendre per 10 lliures 13 sous i 6 diners, proporció semblant es manté en la venda dos anys més tard de 5 bucs del prevere Pont e Cabanes per 4 lliures 12 sous i 6 diners; el 1632, la venda dels 51 bucs d'A. Castelló de Sant Quirze de Colera van reportar 66 lliures i 6 sous, i dos quintars de mel van valdre 6 lliures. Sens dubte, ens trobem, en aquests casos de més de cinquanta bucs, davant un negoci que no pot ser negligit.⁷⁹⁶ La resta podien ser clarament pel consum particular, en aquests casos hi ha una clara finalitat de vendre.

RELACIONS CONTRACTUALS: EL TRIOMF DE LA MITGERIA

La majoria dels contractes de bestiar localitzats en els fons notariais de Castelló, Figueres i Peralada pel període 1610-1620 s'inclouen en la modalitat de la gazalla, gairebé en règim d'exclusivitat en la notaria de Peralada, però també a la de Figueres,⁷⁹⁷ o la comanda, contracte habitual a les notaries de Castelló i en menor mesura a la de Figueres; sigui amb el nom que sigui, es tracta del mateix tipus de contracte de parceria o de mitgeria, la resta de contractes són escadussers i testimonials (companyies, societats, etc.). El contracte pot figurar com a acte independent o també inclòs en forma de clàusula en l'arrendament de masos i cortals, on es pacta el terç dels grans, però el bestiar va sempre a mitges, "com és pratiga y costum per esta terra," segons figura en un contracte d'arrendament a masoveria.⁷⁹⁸

Quant a l'escripturació d'aquests contractes, se'n troben molts més a la notaria de Peralada que a les de Figueres i Castelló. D'això, però, no podem deduir que a la zona de Castelló la ramaderia hi tingui menys importància, sinó que en el radi d'actuació d'aquesta notaria els tractes referits a la ramaderia figuren com un element clau en l'arrendament a masoveria dels

⁷⁹⁶Fra Agustí hi dedica el capítol XX del llibre tercer del *Llibre dels secrets d'agricultura* i considera que l'apicultura és "el nodriment més fructificant per la casa del pare de família", amb aquests preus ja podem entendre que considerava per "fructificant".

⁷⁹⁷El notari N. Bassedes de Figueres el 1609 el considerarà "contracte de parceria", el 1615 de "companyia" i el 1616 de "comanda a gasalla", i a partir de 1617 es diran "contractes de gazalla", o "pactes de gazalla", o, simplement, "gazalles".

⁷⁹⁸La referència figura en el contracte d'arrendament dels masos Padallà i Coll dels Horts, AHG. N. Bassedes, Not. Figueres, 265 (1617): 13 de juliol de 1617.

cortals, on, en la clàusula o les clàusules referides al bestiar, es reproduïx la modalitat de la comanda o gazalla a mitges; la gazalla⁷⁹⁹ hi és incorporada com una clàusula més del contracte masoveria: en una prova que el conreu del mas o cortal s'ha de fer a "ús i costum de bon pagès", i la ramaderia passa per "ús i costum de gazalla". De fet, l'especificitat dels contractes de masoveria dels cortals consisteix en la importància que hi té el contingent ramader.

Malauradament, però, poques vegades en els contractes relatius als cortals s'especifica el nombre i la composició del ramat, per això hem d'acudir als inventaris. Clàusules molt significatives dels contractes de masoveria apunten a l'interès dels propietaris per disposar de fems pel cortal, raó per la qual possibiliten el cortaler a tenir bestiar hivernat, és el cas del contracte que estén M.A.Nadal, pagès de Fortià, de l'heretat Nadal de Fortià, faculta l'arrendatari a poder tenir bestiar a mitges d'altres des de Sant Miquel de setembre;⁸⁰⁰ o l'obliguen a tenir-hi bestiar, la comunitat de preveres de Castelló obliga al cortaler a tenir seixanta o cent besties de llana, o, en el seu cas, de vint vaques,⁸⁰¹ generalment del propietari,⁸⁰² si no és que es faci

⁷⁹⁹ El nom sembla tenir una clara procedència occitana, de fet en les regions del Sud de França (Bearn, Armagnac, zona de Tolosa i Rosselló) aquest era el contracte habitual del bestiar. Vid. Sobre els orígens medievals del contracte, G. et M. SICARD, "Redevances a part de fruits et métayage dans le Sud-Ouest de la France au moyen age", *Les revenus de la terre, complant, champart, métyage, en Europe occidentale (IXe-XVIIIe siècles)*. Flaran, 7 (1985), pàg. 71-72; per l'època moderna, alguns estudis concrets a: P.FÉRAL, "Arrentements perpétuels, baux de métayage et a cheptel en Gascogne du XVIe au XVIIIe siècle", *Les revenus de la terre, complant, champart, métyage, en Europe occidentale (IXe-XVIIIe siècles)*. Flaran, 7 (1985), pàg. 173-176, i J.-J.MÉLIET, PH.ROUCH, "La "gazailhe", indicateur socio-économique en région d'élevage: l'exemple de la Ballongue (Ariège) de 1661 à 1690", *Annales de Midi*, 165 (1984), pàg. 5-30, i S. CAUCANAS, "À propos des baux à cheptel. Gasailles et arègues en pays d'Aude (XVe-XVIIIe siècle)", *Histoire et Sociétés Rurales*, 23 (2005), pàg. 205-216; i el seu lloc a les síntesis d'A.ANTOINE, "Op. cit", pàg. 48-49 i J.-M.MORICEAU, *L'Élevage ...*, pàg. 24-30, dins les modalitats de "bail a cheptel". E. BILLE, M. CONESA, Ch. RENDU, S. BOSOM, "L'élevage du Moyen Âge à l'époque moderne en Cerdagne au prisme des contrats de parceria. Le chantier histoire: retour sur une expérience originale", *Ceretania*, 4 (2005), pàg. 265-277. M. CONESA, M. LE COVÉDIC, C. CALASTRENC, E. BILLE, "Essai de modélisation spatiale d'une source notariale. Les contrats de parcerias et leur dynamique (Cerdagne, Pyrénées de l'est, XIIIe-XVIIIe siècle)", *RTP MoDyS Rencontre de Doctorants*, Lyon 8-9 novembre 2006 (http://www.univ-tours.fr/isa/modys/download/rd06_conesa.pdf), publicat també a *Ceretania*, 5 (2007), pàg. 89-100.

⁸⁰⁰ AHG. P.Ves, Not. Castelló, 1163 (1613-1614): 1 de febrer de 1614.

⁸⁰¹ AHG. P.Ves, Not. Castelló, 1168 (1616-1617): 24 d'abril de 1617.

expressa reserva de posar-n'hi del seu, això és el que figura en el contracte que fa el beneficiat F.Quadrós a Baldiri Llorenç, pagès de Castelló:

“Ítem, que no pugau tenir bestiar de altri en dit cortal volent-n'i tenir jo del meu y jo no tenint-n'i ne pugau en aquell tenir de vostro o altri y tenint-ne de meu hajau de fer la despesa del pastor fins que ab lo bestiar puge a montanya y en devallar pendre'l en comte y fer la despesa a dit pastor”⁸⁰³

Són clàusules habituals en aquesta supeditació de la ramaderia a l'agricultura, anteriors, sens dubte a allò que serà habitual entre els pensadors fisiòcrates, que volien, en primer lloc, obtenir una bona producció agrícola i per aconseguir-la, en un règim de rotació biennal, no els quedava cap altre remei que disposar de fems suficients per poder adobar convenientment la terra, d'aquí la pràctica habitual d'obligar el masover a destinar la palla al bestiar de l'heretat i convertir-la en fems per adobar el mas. Probablement, la denostada rutina dels propietaris i conreadors no era tant rutinària com els fisiòcrates van voler fer veure.⁸⁰⁴

⁸⁰² Pot servir d'exemple el contracte del cortal de l'Horta de Castelló fet per Jeroni Lluch, donzell de Castelló, a Arnau Cusí, cortaler, el 21 de maig de 1617: vaques a mitges (AHGP.Ves, Not. Castelló, 1168 (1616-1617)).

⁸⁰³ (AHG. P.Ves. Not. Castelló, 1166 (1615-1616): 23 d'octubre de 1616).

⁸⁰⁴ Són molt interessants les reflexions de J-M. BOHELER, “Tratition et innovation dans un pays de petites culture au XVIIIe siècle: du cas alsacien au modèle rhénann”, J-M. BOHELER, *La terre, le ciel et les hommes à l'époque moderne*, Estrasburg, Publications de la Société Savante d'Alsace, 2004, pàg. 76-79.

Taula 72. **CONTRACTES DE BESTIAR, GAZALLES SOBRETOT (not. de Castelló, Figueres i Peralada, 1610-1621)**

1. VAQUES

Arrendador	Arrendatari	Caps de bestiar	Durada	Referència notarial
A.Bosch, vdua, Peralada	G.Bonell, pag. Peralada	1vaca i 1 vedell	5	Pe:530, 13/02/1610
Q.Bonavia, pag, Mollet	P.Calvet, sabater de les Olives	2	4	Pe:530, 15/03/1610
J.Soler, fust. Peralada	G.Bonell, pag. Peralada	2	4	Pe:531, 18/02/1611
J.Malet, pag. Puigbarutell	J.Bonavia, pag. Morasac	2 i 2	4	Pe:531, 13/03/1611
A.Bosch, vda, Peralada	J. de l'Hortal, masov. Garriguella	1 i 1	4	Pe:533, 28/04/1612
J.Calvó, calsater, Peralada	J.Oliver, pag. Peralada	2	8m i 12 d	Pe:533,19/11/1612
F.Bosch, Peralada (fill vda)	D.Verdalet, pagès, les Olives	2	4	Pe:534, 14/09/1613
C.Parer, apotecari, Castelló	A.Mallol, pagès, Garriguella	2+1vedella (C)	5	Ca: 1163,20/07/1614
S.Maler, agrícola, Peralada	R.Barre i J.Sescases, Sureda	18 v. "de senyal" ⁸⁰⁵	5	Pe:514, 21/10/1614
A.Jutglar, vda, Peralada	A.Daunis, agrícola, Peralada	2+1	4	Pe:540, 24/04/1616
A.Simon, pag. Vilarnadal	B.Blanxart, pag. St. Climent Sesce	1 vaca i 1 brava5		Pe:540, 08/05/1616
A.Jutglar, vda. Peralada	J.Draper, teixidor, Peralada	1	2	Pe:540, 13/11/1616
G.Terrats, priv. mili, Jonquera	P.Terrés, cultor, St. Martí Albera	14	5	Pe:542, 22/02/1617
S.Mir, tintorer, Peralada	J.Roquí, pagès, Peralada	2+1 (A) 4		Pe:542, 15/10/1617
B.Bassedes, donzell, Figueres	J. de Plius, pagès, St.Climent Sesc	8 vaques+2 braus	4	Fi: 265, 17/12/1617
G.Castany, pagès, Castelló	J.Moner, pagès, Marzà	10vaques (⁸⁰⁶)	6	Ca: 1172,14/01/1618
G.Castany, pagès, Castelló	A.Vilaür, pagès, Garriguella	3vaques+8braves (2)	6	Ca: 1172, 14/01/1618
S.Maler, pagès, Peralada	R.Barre, pagès, Sureda	24+14+1 toro	5	Pe:545, 09/09/1619
M.Joncar, negociant, Castelló	J.Forgas, agricultor, Castelló	5+2brus+1llatò+1v (A)	5	Ca: 1176, 20/10/1620
A.Rost, sutor, Peralada	Q.Manyalich, cultor, Cantallops	1	5	Pe:548, 14/09/1621
P.Saonomina, donzell, Girona	G.Barrich, joer de Saonomina (Serra)	10+1brau+1brava (C) ⁸⁰⁷	-	Mo:134, 16/0161621

⁸⁰⁵Continuïtat d'una altra gazalla, ja que Barre està obligat a invertir en bestiar nou ducats d'una gazalla anterior.

⁸⁰⁶"capitulació i concòrdia", "parceria"

⁸⁰⁷La comanda inclou també 2 eugues, 4 pollines i 4 cabres.

CAPÍTOL 10:LA RAMADERIA: CONTINGENT DE BESTIAR, MODALITATS CONTRACTUALS I INGRESSOS (1580-1640)

2. BESTIAR OVÍ

Arrendador	Arrendatari	Caps de bestiar	Durada	Referència notarial
P.Mallol, Castelló, i F.Mallol, St.Quirze	J.Miró, pagès, St.Quirze de Colera	110fedes (C)	4	Ca: 1163,30/09/1614
F.Mir, dr. medicina, Peralada	J.Pujol, pagès, Peralada	500 ovelles+3 eug i 2	5	Pe:536, 30/07/1614
J.de Vilanova, donzell, Peral	J.Boera, carnisser, Peralada	67 (COM:1s/bestia)	st. Miq set	Pe:538, 11/05/1615
J.Simon, pag. Vilarnadal	J.Brugada, vda, Cabanes	40 anyells	(* ⁸⁰⁸)	Pe:538, 24/08/1615
P.Benet, mercader, Figueres	G.Padrola, pastor, les Corts	165 moltons (CIA) ⁸⁰⁹	sens termini	Fi: 262, 11/10/1616
P.Romaguera, pag,les Costes	P.Font, Cabanes	120 fedes	3 (A)	Pe:540, 10/07/1616
C.Azemar, vda, la Jonquera	P.Font, pagès, Canadal	20 ovelles i truges	5 (A)	Pe:540, 08/09/1616
B.Mallol, pagès El Far	P.Comallera, pag, Vilamani	208 primals	st.Miqu maig	Pe:540, 16/10/1616
A.Bonavia, vda, Peralada	F.Bonavia, fill	84 ovelles+1marrà+1b	4	Pe:540, 18/12/1616
R.Blanadell, sastre, Mollet	P.Salva, pagès, Mollet	167	(* ⁸¹⁰)	Pe:542, 22/01/1617
J.A.Savarrés, CHG	P.Llorenç, cortaler Castelló (C)	120fe+38borre+4ca	4	Ca: 1168, 26/09/1617
M.Vedruna, merc, Barna, actuaproc	A.Arnau, agrícola, Figueres	100 fedes (A)	4	Fi: 266, 18/10/1618
J.Ponç de Roca, donzell, Fortià	F.Salvador, agricultor, Fortià	111 ovelles+2mar (A)	4	Ca: 1172, 13/12/1618
P.Pagès, rector d'El Far	F.Puig, pagès, Esponellà	12+19+1mat+2bou (P) 3		Ca:1176,14/02/1620
F.Duran, pagès, Avinyonet	A.Llavanera, Lladó	125	fins maig	Fi: 220, 15/10/1620

3. CABRES

Arrendador	Arrendatari	Caps de bestiar	Durada	Referència notarial
M.Casellas de Darnius	Baldiri i Felip Justafre, pag, Riunogués	80 (parceria)	4	Fi:891, 19/10/16109
J.Guanter, pag, de Delfià (tutor) i A. Delclós, Delfià, nebot (CIA)		27 cabres	5	Pe: 530, 05/08/1610
M.Joncar, carnisser, Castelló	P.Boix, pagès, Vilortolí	50+1b+27cabrits (C)	5	Ca: 1163, 20/05/1614
P.Almar, cultor, Costes	P.Ballot, ag. Serinyà	28+ 10 porcs	(* ⁸¹¹)	Pe:536, 19/10/1614
C.Azemar, vda, la Jonquera	B.Mallol, pag. Agullana	72	5	Pe:538, 04/03/1615
P.Verdalet, mercader, Empúries	J.Miró, pagès, Capmany	130cabres+1 boc ⁸¹²	4	Fi:263, 18/10/1616
F.Coll, pagès, Capmany	J.Gallart, pagès, Maçanet Cab	100 (A)	4	Pe:545, 11/01/1619

⁸⁰⁸"per lo temps a ell [A.Simon] ben vist de assí al devant" (f. 233v)

⁸⁰⁹"encomena a gazalla y companyia y custòdia"; n'hi afegirà 35 més fins arribar a 200.

⁸¹⁰"per lo temps ha ell y ha dit Salva ben vist".

⁸¹¹Per les cabres no hi ha termini fixat, en canvi pels porcs sí: fins Carnestoltes

⁸¹²"comanda a gasalla".

PART III: EL MAS: UNITAT D'EXPLOTACIÓ, UNITAT DE TREBALL, UNITAT DE RENDA

4. EUGUES

<u>Arrendador</u>	<u>Arrendatari</u>	<u>Caps de bestiar</u>	<u>Durada</u>	<u>Referència notarial</u>
A.Xicola, vidua, Mollet	J.Q.Nouvilas, pag St.Quirze	2	5	Pe:531, 14/09/1611
P.Avinyó, agrícola, Vilatenim	P.Roquer, mas, Vilatenim	5	6+1	Fi:266, 13/09/1618
P.Bonet, agricultor, Roses	G.Peferrer, agricultor, Castelló	22 (C)	3	Ca: 1172, 04/11/1618
F.Noguer, pagès, Sagaró	F.Gorçà, pagès, Castelló	11+1mula+4 (parceria)	4	Ca: 1173, 03/10/1619

5. BESTIAR PORCÍ

<u>Arrendador</u>	<u>Arrendatari</u>	<u>Caps de bestiar</u>	<u>Durada</u>	<u>Referència notarial</u>
C.Azemar, vda La Jonquera	P.Besombes, pag. Canadal	1 truja	2	Pe:538, 04/03/1615
J.Carola, vda, Peralada	A.Ferrer, cultor, Cantalops	3 truges	1	Pe:542, 04/01/1617
M.Fita, mercader, Figueres	J.Faya, pagès, Vilortolí	1 truja	3	Fi:267, 05/03/1620

Els contractes de gazalla i comanda

Es tracta d'un contracte de cessió de bestiar (en una ocasió es considerarà "*comandam ad gazalliam*") pel qual l'arrendatari queda obligat a mantenir-lo, procurant si és necessari el pastor, les herbes i les pastures,⁸¹³ i, en finalitzar, es repartiran els guanys a mitges (en un cas es diu "parceria o gazalla", en un altre "ha mig guany"); en acabar el contracte la rabassa (o capital inicial) torna al seu propietari, hi ha alguns casos, pocs, en què fins la rabassa va a mitges, es tracta de situacions, però, excepcionals.⁸¹⁴ A l'hora de partir hi ha diferents modalitats estipulades: l'habitual és que el repartiment es faci en bestiar, però també es pot fer en diners, prèvia estimació de dues persones escollides per les parts o en repartiment dels diners obtinguts per la venda. En cas que es tracti de bestiar jove, situació que es correspon amb el bestiar gros, que no tenen edat de poder tenir cries, es pot pactar l'estimació del seu valor.⁸¹⁵ En

⁸¹³Donades les circumstàncies, pot l'arrendador contribuir en el sosteniment del bestiar i fer avançaments que li seran retornats en finalitzar el contracte, com el que es pacte entre Baldiri Mallol, pagès del Far, i Pere Comallera, pagès de Vilamaniscle, que es troba per masover en l'heretat de la muller del dit Mallol, quan es pacta "attès que lo dit Comallera per ara no té possibilitat per sustentar tant gasto que se ofereix per no tenir molt gra, que per tant lo dit Mallol y Ramis sia obligat en alimentar lo pastor y los gossos necessaris per a guardar dit bestiar y dit Comallera sia obligat, com ab lo gasto present se obliga, en donar y pagar a dit Mallol y Ramis per dits aliments de dit pastor y gossos vint-y-sis lliuras barcelonesas en ser finida dita gazalla" Aquest contracte fou fet el 16 d'octubre de 1616, Pere Comallera ha de procurar fins a Sant Miquel de maig, pastor, herbes i pastures per un ramat format de 208 primals (J. de Palol, 540 (1615-1616), f. 289r.)

⁸¹⁴Aquest és el cas de la gazalla entre Joan Malet, pagès de Puigbarutell, i Joan Bonavia, pagès de Morasac, pactada a 4 anys, de dues vaques de quatre i set anys i dues vedelles d'un any, "attès y considerat que ara [el contracte es fa el 13 de març de 1611] a penas no y ha pasturas, antes bé se té grandíssim treball per a conservar lo bestiar com las pocas pasturas que y són, són molt cercadas y molt queras per lo qui las ha de comprar, y axí si no fora per medi de la present o altre gazalla lo dit Malet haguera perillat de perdre dit son bestiar de fam, y axí sia estat y sia més útilós ha dit Malet fer la present gazalla que no si se haguera reservat en vérs si lo dit bestiar, perillant de perdre's aquell de fam, que per tant las ditas vachas y vedellas alt mencionadas [dues vaques i dues vedelles] juntament ab lo dit fruyt de aquellas proveïdor se han també de partir igualment entre las ditas parts ha la fi de dit temps, attès també que ha dit Bonavia han costat y costaran molt de conservar-las antes de aver-ne profit algú". (AHG. J. de Palol, Not. Peralada, 531 (1610-1611), f. 48r.). I també en un contracte entre S.Moler, pagès de Peralada, i R.Barre, pagès de Sureda, en què la gazalla és de 24 vaques, 14 vedells i un toro "que ja vuy és miger entre ells", i es pacta de partir-ho a mitges "ço és tant la rabassa com lo fruyt", com a mínim entre les parts que intervenen en aquest contracte n'hi ha tres més (AHG. J. de Palol, Not. Peralada, 545 (1618-1619), ff. 144r i v).

⁸¹⁵Aquest és el cas pactat en una gazalla de quatre anys per dues vaques i una vedella, per la qual es pacta que "attès que la dita vedella no té encara sinó tres mesos y no pot donar fruit tant prest sinó que ha de gastar molt anys que no sia per a donar-ne, per tant las ditas

compensació de la feina efectuada per l'arrendatari convertit en pastor, el propietari del bestiar el compensa amb la meitat dels fruits obtinguts. Per tot plegat, ha estat considerat un contracte de societat.

La majoria dels contractes se situen entre quatre i cinc anys (32/49 contractes), especialment, aquesta durada es fa més evident en els contractes de bestiar gros, vaques, eugues, però també és el més habitual en els ovins. La curta durada, que sembla haver estat la norma francesa,⁸¹⁶ només s'aprecia en pocs contractes pels ovins, com a resultat de pactes relatius a ramats que fan la transhumància, quan es pacta fins a Sant Miquel de maig, data d'inici de la partida a muntanya, o a partir de Sant Miquel de setembre, quan s'inicia la hivernada.

Taula 73. LA DURADA DEL CONTRACTE, 1610-1620						
Temps	Vaques	Eugues	Cabres	Ovelles	Porcs	Total
Menys d'un any	1	-	-	3	-	4
1 any	-	-	-	-	1	1
2 anys	1	-	-	-	1	2
3 anys	-	1	-	2	1	4
4 anys	8	1	3	6	-	18
5 anys	8	1	3	2	-	14
6 anys	2	1	-	-	-	3
Sense dades	-	-	1	2	-	3
Total	20	4	7	15	3	49

Font. Taula 72.

El bestiar que és objecte dels contractes de gazalla és, majoritàriament, bestiar de cria. Disposem de més contractes de vaques, en total 20, amb tot, però, es tracta de pocs caps: sobre 20 contractes, 13 són d'una a dues vaques, amb el seu seguit, si escau; un és de 3 vaques i 8 braves, un altre de

parts ara de present àn stimada dita vadella ha tres lliuras barcelonesas y axí és pactat que ha la fi de dit temps dita vedella se ha de tornar stimar y lo que més de ditas tres lliuras valdrà y se stimarà se haze ha partir entre ditas parts", (AHG. J. de Palol, 542 (1616-1617): 352r).

⁸¹⁶P.FÉRAL, "Op. cit.", pàg. 174. A.ANTOINE, "Op. cit.", pàg. 49. J-M.MORICEAU, *Les fermiers de l'Ile-de-France...*, pàg. 375.

5, un de 8, un de 10 i tres passen de 10.⁸¹⁷ Quant als ramats més importants, s'ha de destacar que pertanyen a pagesos de mas, però també apareix entre els arrendadors un negociant i un donzell de Figueres. A remarcar, els dos contractes de S.Maler, pagès de Peralada, de 1614 i 1619, i encara el de 1614 ja ve d'un contracte anterior, amb R.Barre, pagès de Sureda, pel primer contracte li deixa 18 vaques "de senyal" i en el segon 24 vaques, 14 vedells i un toro, el creixement del ramat és considerable. D'altra banda, s'observa un altre element, i són els dos contractes que fa G.Castany, pagès de Castelló, pels quals deixa 10 vaques a un pagès de Marzà i 3 vaques i 8 braves a un altre de Garriguella: no es fa un ramat comú, sinó que l'arrendador prefereix repartir-lo en dos i cedir-lo a persones diferents, és que el nombre depasava les possibilitats de l'arrendatari o de les herbes de què disposava? o hi ha limitacions al nombre de caps de bestiar foraster en les ordinacions d'aquestes poblacions?⁸¹⁸

Pel que fa als altres contractes, es manté la mateixa tendència que en les vaques, si bé disposem de menys contractes per poder treure'n conclusions. A remarcar que mentre les vaques anaven de la plana empordanesa cap a la zona de l'Albera, fet que també es repeteix amb les cabres, tant les eugues, com el bestiar oví tendeixen a ser cedits a pagesos de Castelló, Peralada, Fortià, Cabanes o Mollet, la plana, la zona dels cortals. En aquest darrer cas, estem molt lluny de la dissociació agricultura-ramaderia, tot el contrari, la plana agrícola és la que acull el major nombre de caps de bestiar oví.⁸¹⁹ Els cortals obtenien els fems necessaris, les ovelles i els ramats disposaven de

⁸¹⁷ Els contractes de bovins, a l'Aude, es coneixen amb el nom d'"aregues", "*terme qui tire son origine de ce que les animaux loués tracent des regues (raies) dans les champs qu'ils labourent*", S. CAUCANAS, "À propos des baux a cheptel...", pàg. 208; en català donaria lloc al terme "aregat", és a dir, bestiar apunt per a laurar.

⁸¹⁸ De referències a limitacions al bestiar foraster en trobem a molts territoris de "gazalla", serveixi d'exemple el territori de les Landes francès, A.ZINK, *Clochets et troupeaux. Les communautés rurales des Landes et du Sud-Ouest avant la Révolution*, Burdeus, Presses Universitaires de Bordeaux, 1997, pàg. 54-55, 62, 68-69, 89-90, sobretot la prohibició fa referència als porcs. Mentre allà la prohibició figura en els costums de cada lloc, a la plana empordanesa les universitats i les autoritats baronials imposaran multes al bestiar foraster que incorrerà en pena de ban, vid. M.BOSCH, R.CONGOST, P.GIFRE, "Els "bans". La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya", R.ARNABAT (a cura de), *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pàg. 137-156.

⁸¹⁹ En línia amb el proposat per P.GOUBERT, *100.000 provinciaux ...*, "país de blat, país de xais", pàg. 128, 128-134.

menjar suficient tot l'any, perquè hem vist que en poques ocasions el contracte era inferior a l'any. Sembla donar-se una certa especialització comarcal en la ramaderia, però també un estret equilibri entre agricultura i ramaderia.

Taula 74. COMPOSICIÓ DELS RAMATS OVINS	
Nombre de caps	Contractes
Menys de 25	1
25-50	2
51-75	1
76-100	2
101-125	4
126-150	0
151-175	3
176-200	0
201-225	1
Més de 225	1
Total	15

Font: taula 72.

Quant al nombre de caps de bestiar oví, no sembla apropiat fer-ho per cabres, eugues i truges en tenir una mostra tant petita, apunta una gran varietat. La mitjana se situa entre 75 i 125 caps: per sota, n'hi ha pocs, aquest rector del Far o aquest pagès de Vilarnadal són els únics que no arriben a cinquanta, perquè la vídua Azemar que deixa 20 ovelles, hem vist que disposava d'un ramat molt diversificat; per sobre destaquen F.Mir, doctor en medicina de Peralada, amb 500 ovelles, P.Bonet, mercader de Figueres amb 165 i R.Bonell, sastre de Mollet. Es tracta de casos de persones alienes a la societat pagesa, atrets sens dubte per la ramaderia d'especulació. Entre mig, s'hi situen els pagesos de mas: 120 ovelles cedeix R.Romaguera, pagès de les Costes de Peralada, 125 F.Duran, pagès d'Avinyonet, o 150 caps J.A.Savarrés, ciutadà honrat de Barcelona, propietari del cortal Savarrés de Castelló, fins 208 en cedeix B.Malloi, pagès del Far.

Pel que fa als arrendadors, i no podia ser d'una altra manera, la majoria són pagesos (19/49), i encara s'hi hauria d'afegir les vídues, que ho són de pagesos, però les hem volgut diferenciar per considerar que la seva condició pot servir d'explicació inicial del contracte, ja que probablement es tracta d'una solució momentània per poder trobar sortida als problemes que es deriven de la situació familiar. D'aquests contractes, però, tres són efectuats per la vídua Azemar de la Jonquera, que cedeix a gazalla 72 cabres, 20 ovelles i truges i una truja en un altre contracte. Assimilar vídua a pobresa, en aquest cas és del tot inapropiat. No disposem de dades relatives a la situació de tots aquests pagesos, però, molts d'ells els hem de considerar en la categoria dels pagesos de mas, és el cas dels Azemar i els Terrats de la Jonquera, els Noguer de Sagaró o P.Noguera, de les Costes de Peralada, familiar del Sant Ofici; en d'altres casos, poden tractar-se de pagesos amb menys terres que troben en aquest contracte la solució a problemes de manca d'herbes, de manca de braços o de manca de disponibilitat per poder tenir un pastor llogat. La presència de capital urbà també hi és present, oficis urbans, però també mercaders i negociants que se senten atrets per la ramaderia d'especulació. O encara, alguns privilegiats, rendistes, que cedeixen els masos i cortals a masoveria i el bestiar a gazalla, i assimilable a aquesta condició és també P.Pagès, rector a El Far, que disposa d'un petit ramat de 12 ovelles, 19 borrecs, un matxo i dos bous, ¿herència familiar o guanyat com a laica i privada persona?

En el cas dels braus i vedells la data fixada per partir els fruits de la gazalla correspon a les fires de Monells i Peratallada,⁸²⁰ o per Nadal, en un cas hem trobat per sant Francesc d'octubre, o encara en finalitzar el contracte; les

⁸²⁰Les fires de Monells es feien per sant Marc, 25 d'abril, i per sant Martí, l'11 de novembre, amb una durada de deu dies, segons privilegi reial atorgat el 23 de gener de 1595, que ratifica el de la reina Maria de 27 de setembre de 1447, (AHCLB. Ajuntament d'Ullastret. 1.1.1. Privilegis); pel que fa als orígens de la concessió del mercat i la seva relació amb el creixement de Cruïlles, E.MALLORQUÍ, "La vila de Monells del segle IX al XII", *Estudis del Baix Empordà*, 18 (1999), pàg. 35-54, sobre el mercat especialment les pàg. 44-46. A Peratallada disposen de dos privilegis per tenir fira anual: un, concedit pel rei Jaume, el tenien vuit dies abans de Tots Sants; un altre, concedit pel rei Pere i ratificat el 1472, durava quinze dies i començava el 15 de maig (els privilegis figuren a l'Arxiu patrimonial Cruïlles, segons el catàleg efectuat per P.Gifre i S.Soler corresponen als núm. 65 i 337, ara dipositat a l'ANC). En els dos llocs, les fires se situen abans i després de l'anada a muntanya del bestiar, de l'estiatge.

vedelles i braves queden per augmentar el ramat i no es parteixen fins la finalització del contracte. Aquest fet es repeteix en tot tipus de bestiar, si bé les dates per partir els fruits solen situar-se per sant Miquel de setembre. Altres vegades queda disposat a la fi del contracte i dos entesos fixen el preu.

Taula 75. ELS ARRENDADORS DE BESTIAR						
Categories socials	Bovins	Equins	Caprins	Ovins	Porcins	Total
Pagesos	7	3	4	5	-	19
Oficis rurals	1	-	-	1	-	2
Oficis urbans	4	-	-	-	-	4
Carnissers	-	-	1	-	-	1
Mercaders, negociants	1	-	1	2	1	5
Notaris, doctors	-	-	-	1	-	1
Privilegiats (*)	2	-	-	3	-	5
Vídues	5	1	1	2	2	11
Altres	-	-	-	1	-	1
Total	20	4	7	15	3	49

* Privilegiats: decorats de privilegi militar, ciutadans honrats i donzells.

Font: taula 72.

A l'hora de partir, es reparteixen els fruits a mitges, els mascles, ja que les femelles queden en la rabassa per fer créixer el capital inicial. En el cas que hi hagi alguna mort atribuïble al gazaller o encomanat, aquest l'haurà de restituir. També hi figura que si es venen besties velles, això és en ramats de cabres o d'ovelles, el preu s'ha d'esmerçar en comprar altres bèsties joves per restituir el capital. En el cas del bestiar boví es pacta a mitges llanes i migs anyells, de manera que la llana és un objecte fortament cobejat, molt més quan en la zona de Sant Pere i Castelló el bestiar hi passava els mesos d'hivern-primavera i pujava a partir de Sant Miquel de maig a muntanya, era aquí on era pelat el bestiar abans de "muntanyar".

En el cas de vaques, l'arrendatari pot fer-les treballar si no es disposa el contrari, en algunes ocasions s'explicita que l'arrendatari haurà de treballar algunes terres de l'arrendador, i també en algun cas, per aquest treball serà compensat amb alguna quartera de forment; en el cas d'eugues, l'arrendatari

podrà utilitzar-les per batre, els guanys derivats del dret de cussura (sovint el 20è de la collita) es reparteixen a mitges.

Els altres contractes localitzats tenen un caràcter especial. Un, amb el nom de comanda "ho guarda", estableix que, qui es fa càrrec del ramat rep en compensació un sou per bestia de llana.⁸²¹ És, per tant, una compensació econòmica en compensació pel treball. L'altre contracte singular correspon a una companyia per arrendar una heretat i tenir bestiar a gazalla entre Joan Guanter, pagès de Delfià, i el seu nebot Antoni Delcos, pagès de Delfià, es fa perquè a Joan Guanter li "falta bestiar" i Antoni Delcós "és encara jove y no és tant abte per a regir quant ho és lo dit Joan Guanter, son oncle". Antoni Delcós li avança 100 lliures.⁸²²

EL NEGOCI RAMADER: EL PARENT POBRE DE L'ECONOMIA AGRÀRIA?⁸²³

Els contractes de cessió de bestiar a mitges podien reportar uns guanys anuals del 20 al 30% del capital.⁸²⁴ Que la ramaderia era una activitat important ja ha quedat prou clar, ara es tracta de posar alguns exemples concrets de les diferents modalitats que es practicaven a la vegueria de Girona durant la primera meitat del segle XVII. Hem optat per fer-ho a partir d'un cas conret, que al mateix temps permeten apuntar l'existència complementària d'una ramaderia destinada al mercat i una ramaderia sorgida de la necessitat, fins i tot de la pobresa. Estudiem la situació d'un veritable especulador, a partir de l'inventari post-mortem i el corresponent encant dels béns, però també veurem qui són els qui fan pujar aquest bestiar, els qui el tenen a gazalla i a mitges. Podríem posar altres exemples, com els negocis ramaders del comte i la comtessa de Peralada, però només disposem d'unes poques referències: de cent vaques que el comte de Peralada encarrega a Andreu Cardoner en guarda i custòdia a la muntanya de Requesens el 1614, amb la facultat de poder vendre'n i, el mateix any, de la venda efectuada per

⁸²¹Comanda que fa Jeroni de Vilanova, donzell de Peralada, a Joan Boera, carnisser de Peralada, a un any (AHG. J.de Palol, Not. Peralada, 538 (1614-1615): 11 de maig de 1615).

⁸²²AHG. J. de Palol, Not. Peralada, 530 (1609-1610), f. 98v-100r.

⁸²³Prenem l'expressió de J.M. BOEHLER, *Une société rurale en milieu rhenan ...*, pàg. 956.

⁸²⁴J-M.MORICEAU, *Les fermiers de l'Ile-de-France...*, pàg. 276.

Leandre de Margarit, en qualitat de procurador, de 200 porcs.⁸²⁵ Les referències són escasses, però molt significatives; sens dubte, es tractava d'un negoci important.

Un exemple de ramaderia destinada al mercat: el bestiar del prevere Pont de Cabanes, 1608-1611⁸²⁶

El 2 d'octubre de 1608 va començar l'inventari dels béns de Quirze Pont, prevere de Cabanes,⁸²⁷ el qual tenia en el moment de morir un nombre molt important de caps de bestiar, alguns de propietat, altres com a resultat de la cessió d'aquests a gazalla. La composició del bestiar es limita a tres varietats: 170 caps de bestiar de llana, 334 de bestiar cabrum i 136 bovins, a més d'una mula i un porc figuren inscrits en l'inventari.

⁸²⁵AHG. J.Cellers, Not. Peralada, 514 (1614): 27 d'abril de 1614 i 14 d'octubre de 1614.

⁸²⁶ La contextualització a aquest cas i l'inventari a P. GIFRE, "La muntanya a la plana empordanesa: el penó de Rocabertí (s. XV-XVII)", *Estudis d'Història Agrària*, 18 (2005), pàg. 111-129.

⁸²⁷AHG. B.Ferrer, Not. Peralada, 469 (1603-1621), f. 174-183. Sobre la personalitat de Quirze Pont sabem poca cosa, devia provenir del mas Pont d'Agullana, ja que destinarà una part de la causa pia que fundarà amb els diners provinents de la venda dels seus béns, i tenia una bona posició: el 1601 fa la professió de fe com a rector de Cabanes, el mateix any obté dispensa del vicari general per poder acumular un altre benefici i encara permuta amb Pau Pont d'Agullana (germà?, oncle?) el benefici de santa Caterina de Peralada pel de Santa Maria del Llop i, més tard, sense acabar l'any, insta la col.lació dels beneficis de les Onze mil verges de la confraria d'Agullana al qual ha estat presentat pels pabordes. Malauradament, no han quedat registres en els manuals dels anys posteriors, fins després de la seva mort. En els anys 1610 i 1611, sabem que tres preveres insten la col.lació de beneficis que Quirze Pont havia tingut en vida: el benefici de Sant Nicolau de Llançà, el benefici de les Onze mil Verges d'Agullana i el benefici de Sant Joan de Darnius, als quals hauríem d'afegir la rectoria de Cabanes. No sabem si els quatre beneficis eren la seva única font de rendes, ni sabem com actuava, ni com invertia els seus diners; el que sí sabem és que el 1614, tal com havia deixat estipulat en el testament atorgat el 1605, els marmessors testamentaris fundaren el benefici de sant Quirze a la parroquial d'Agullana dotat amb 1400 lliures, una tercera part de les rendes del qual s'havien d'esmerçar en una causa pia per als fills dels masos Pont d'Agullana i Aguer de Cabanes (Utilitzem els registres de manuals de 1600-1619 i el registre de *Definicions de marmessories i causes pies, 1587-1699*, exemplars mecanografiats de l'arxiver J.M.Marquès, de l'ADG). Sabem, d'altra banda, que el 1599, en la seva qualitat de marmessor testamentari, devia haver-se fet càrrec de la venda del bestiar de Pere carreras, prevere i rector de Cantallops, del qual en va prendre inventari l'1 d'agost, el qual tenia una quantitat menor de bestiar, però també significativa: 37 fedes en un corral de Cantallops, un ramat de 12 vaques i 5 cabres i dos cabrits, AHG. P.Ferrer, Not. Peralada, 409 (1561-1601).

Taula 76. DISTRIBUCIÓ DEL BESTIAR DEL PREVERE PONT			
Destinataris	Lloc	A gazalla	Íntegre del prevere
P. Pons	Agullana	5 vaques, 2 vedelles	1 bou, 2 vaques, 3 braus, 1 vedella
A. Roig	Agullana	3 vaques, 2 vedelles, 1 vedell	2 bous
P. Planas	Agullana	8 vaques, 1 anolla, 1 vedell	1 bou, 1 vaca, 1 anolla
P. Mallol i Brunet	Agullana	18 vaques, 6 anolles, 3 vedells	4 bous, 2 toros, 9 vedells
B. Collell	Biure	2 vaques	
E. Ribas	Bosquerós	118 cabres	
Genís	Darnius	1 vaca, 3 braus	
Llosa	Darnius	Sense especificar	3 vaques, 3 braus, 2 vedells
A. Vilanova	Darnius	62 cabres, 5 cabrits	
J. Sobirats	Darnius	62 cabres i crestats	
A. Pons Riembau	Estrada	2 vaques, 1 anolla, 2 vedell	1 bou
Vergés	Llers	2 bous	
M. Ribas	Montroig	2 vaques, 1 brau, 1 vedella	
J. A. Rosa	Montroig	89 cabres	
M. Brugat	Rocabertí	20 vaques, 2 anolls, 3 vedells	1 bou, 5 braus
Vda. Canta de baix	La Vajol	2 vaques	
Vda. Canta de munt	La Vajol	57 ovelles, 15 borrecs, 1 marrà	

Font: AHG.B.Ferrer, Not. Peralada, 469, ff. 174-183.

Allò que sobta és la presència de tants caps de bestiar boví, vaques, sobretot, i també de cabres. Es tracta de bestiar que ha col·locat a gazalla en els aspres empordanesos i la muntanya de l'Albera; sens dubte, era en el bosc i en el sotabosc on aquest bestiar podia trobar les pastures adients, alhora que, també, probablement, hi havia una oferta suficient de gent disposada a tenir bestiar a gazalla. Quant a la distribució no ha d'estranyar l'alt nivell de repartiment del bestiar entre pagesos i petits pagesos,⁸²⁸ era una manera d'assegurar que tinguessin cura del bestiar. Aquesta opció, en un altre nivell, fa pensar en la indústria domèstica: els pagesos (la majoria són petits pagesos, però també hi ha algun pagès propietari de mas), amb aquest

⁸²⁸ Aquest fet també es dona al Llemusí del segle XVIII, on l'engreix es reparteix en un gran nombre d'explotacions, en un nombre poc elevat de caps, a raó de dos per any de mitjana, fet que contrasta amb la Normandia, vid. J-P. DELHOUME, "L'élevage bovin en Limousin au XVIIIe siècle", *Historie et Sociétés Rurales*, 22 (2004), pàg. 87.

complement, podien augmentar els seus ingressos, el prevere-negociant, per la seva part, disminuïa els costos de producció: la complementarietat hi és ben evident, el negoci també. En total, el prevere Pont havia col·locat el seu bestiar en nou llocs diferents i en divuit cases diferents. I encara, a partir de l'inventari, queda clar que el bestiar no era cedit tot de la mateixa manera: la part més important era cedida a gazalla, el bestiar destinat a la reproducció; mentre una altra part menor, els mascles, sobretot, eren cedits per al seu engreix i, probablement, per esperar el moment propici per vendre, no sabem, per l'inventari, com era compensada la guarda d'aquest bestiar, si en una part proporcional en el moment de la venda o a preu fixat per cada cap.

L'interessant, però, no acaba en l'inventari, sinó que després d'aquest hi hagué un encant dels béns, encant que va durar des del 14 de novembre de 1610, quan a Cabanes es va fer el primer encant, fins el darrer que es torna a fer a Cabanes, el 18 de setembre de 1611, entremig se n'han fet d'altres a la Jonquera. Les dades relatives a l'encant, pel que fa al nombre de caps, difereixen mínimament, diferència que s'explica pel lapsus de temps que passa entre l'inventari i l'encant, ja que la gazalla seguia el seu curs. Mentre en l'inventari apareixen 13 bous, 69 vaques, 27 braus/toros, i 11 braves i 16 vedells, a l'encant són venuts: 19 bous, 53 vaques, 24 braus/toros, 21 braves i 21 vedells, entre vedells i vedelles; han augmentat alguns, altres s'han reduït, però en total el recompte passa de 136 a 138; mentre, el bestiar oví passa de 170 a l'inventari a 148 a l'encant; i el bestiar cabrum de 331 a 323. Ara cal veure qui compra i el que es paga.

En total, disposem de 134 assentaments que recullen les vendes del bestiar del prevere Pont i el que se'n paga en total, que arriba a la suma considerable de 1665 lliures i 8 sous. Entre els compradors repetim la zona en què fou col·locat el bestiar: pràcticament tots els compradors són de l'Albera o de la seva zona d'influència (Agullana, Darnius, Maçanet, la Jonquera i Terrades, amb els seus veïnats respectius), en canvi, hi ha pocs compradors de la plana empordanesa, tot i que es va efectuar més d'un encant a Cabanes (entre els compradors de la plana només en trobem sis de Cabanes, un del Far, un de Vila-sacra i un de Peralada). Una vegada més, tot apunta a què hi havia una

especialització agrícola a la plana i una especialització pecuària a la muntanya, especialització forçada en la darrera zona?

Taula 77. ELS PRINCIPALS COMPRADORS			
Compradors	Valor en £	Nombre d'actes	Bestiar comprat
A. Gorgot, pagès de Terrades	122,05	5	77 cabres, 3 bous, 1 vaca
J. Pujol, pagès de Peralada	113,30	1	103 ovins, 3 cabrits
B. Mallol, pagès de Darnius	110,40	10	5 vaques, 3 bous, 1 brau, 1 vedell
P. Azemar, pagès de la Jonquera	86,05	5	49 cabres, 3 braus, 1 anoll
F. Descals, J. Genís de Darnius	84,56	1	99 cabres
Q. Palau, pagès de Darnius	77,62	2	45 ovins, 1 bou
A. Vilanova, pagès de Darnius	50,31	3	45 cabres, 1 brau, 1 brava
P. Mallol Brunet, d'Agullana	43,12	1	50 cabres

Font: AHG.B.Ferrer, Not. Peralada, 469, ff. 184-207.

En total apareixen 76 compradors diferents pels 134 assentaments de què disposem, d'aquests 76, vuit persones acumulen el 41,28% del capital esmerçat per comprar el bestiar del prevere Pont en només 28 compres. Es tracta, és clar, de les persones que compraren els ramats de cabres i d'ovelles, que en ser venuts en lots importants suposaven les principals quantitats pagades, de fet adeutades, ja que en la majoria de les ocasions s'anota que es va aixecar acte de debitori.

No cal dir que els compradors es poden identificar com a propietaris de terres i de masos, és el cas d'A.Gorgot, de P.Azemar (entre els compradors també hi ha un J.Azemar, *maior*, que intervé en quatre actes de compra),⁸²⁹ de Descals i Genís de Darnius. Hi ha, però, una situació que crida l'atenció i és la

⁸²⁹La família Azemar de la Jonquera, amb tres cases i dos corrals dins la força de la Jonquera i una heretat al veïnat de Canadal, segons un capbreu de 1616, la trobem en diferents ocasions relacionada amb bestiar. En comentar els contractes de gazalla, hem trobat l'activa vídua de Jaume Azemar en tres contractes els anys 1615 i 1616; en l'encant dels béns de Jaume Morató, àlies Sampsó, de la Jonquera efectuat el 1606, Jaume Azemar apareix com al més important comprador ja que hi comprà: dos bous, dues vaques, un anoll i dos vedells; mentre Pau Azemar només hi comprà un bou (AHG. B.Ferrer, Not. Peralada, 469 (1603-1621): ff. 152-162). Sobre la família Azemar, A.COMPTE, "Una visió de la Jonquera i els jonquerencs en els anys immediatament anteriors al tractat dels Pirineus (primera meitat segle XVII)", *AIEE*, 19 (1986), pàg. 68 i 86.

del major comprador, per nombre d'actes, és Bartomeu Mallol d'Agullana, que tenia a gazalla del prevere Pont en el moment de fer l'inventari 18 vaques, 6 anolles i 3 vedells de llet, ara, en el moment de procedir a fer-se l'encant dels béns, comprarà 10 caps de bestiar boví: és el cas de la situació d'un gazallador que passa a ser propietari d'una part del bestiar que tenia en guarda i custòdia, hi ha algun altre cas, com el de M.Brugat de Rocabertí, que comprarà, quatre vaques, però cap de tan significatiu com aquest (els altres pagesos que tenien bestiar a gazalla només faran una compra, és el cas d'A.Vilanova, o dues, és el cas de P.Pons i A.Roig). La majoria de compradors, però, només intervenen en una ocasió (44 persones) o dues (15) per comprar allò que devien necessitar en el moment concret que es va produir l'encant.

Quant als preus que es paguen, el més elevat és el d'un matxo, l'únic que estava a la venda, 48 lliures. Els bous es pagaren de 10 a 30 lliures amb una gran varietat de preus, els braus de 10 a 20, els anolls una mica per sota d'aquests preus, les vaques de 6 a 13 lliures, les braves de 4 a 12 lliures, i els vedells per sota de les 5 lliures. Hi ha una gran varietat de preus, en què es tenia en compte l'edat i el tipus de bestiar; de mitjana, els 19 bous es van vendre a 13,36 lliures; els 18 braus a 9,66 lliures; les 8 vaques amb un vedell a 9,61 lliures; les 43 vaques a 8,95 lliures; per sota, a una certa distància, els 4 anolls (bous d'un a dos anys) a 7,25 lliures; les 15 braves a 6,36 lliures; els 7 vedells a 6,18 lliures; les 5 anolles (vaca d'un a dos anys) a 5,88 i les 6 vedelles a 3,45 lliures. De la lectura d'aquestes mitjanes es dedueix que els mascles eren més ben pagats que les femelles, per la raó que es tractava de bestiar destinat sobretot a la tracció: el bou és la màquina del pagès, per això, els braus, els anolls i els vedells són més ben pagats que les braves, anolles i vedelles; la vaca, a més de la funció reproductora i de llet, pot fer també funcions de tracció, d'aquí que figuri en tercera posició pel preu. Pel que fa a les cabres i les ovelles, la cabra es paga gairebé a una lliura la peça (0,988 lliures) i l'ovella passà de la lliura (1,21 lliures). Per altres encants de la mateixa zona i de la mateixa època, sembla que el bestiar del prevere Pont va ser pagat per sota del que es va pagar per altres, les comparacions, però, són d'una extrema dificultat: cal tenir en compte varietats, edats, i situació del

bestiar en el moment de la venda, elements que, a partir dels inventaris, no sempre es tenen.

CONCLUSIÓ

Sembla evident, a la vista del balanç presentat, que, per explotacions significatives, la ramaderia suposava una aportació important a les economies agrícoles, s'ha de considerar un sumant més, que no una càrrega necessària i imprescindible per a l'explotació agrícola. La ramaderia no sembla haver estat, a la vegueria de Girona, i menys encara en algunes zones de l'Empordà, el parent pobre de l'economia agrària, fins i tot en alguns casos, hem pogut veure que s'havia deslliurat de la dependència agrícola, per convertir-se en un bon negoci, fins en un negoci rodó: és el cas, sobretot, d'explotacions dedicades als bovins, però, també als ovins, zones de muntanya, però també de plana, fet que s'acabarà de confirmar en el proper capítol.

Al mateix temps, la pràctica ramadera planteja l'existència d'uns hàbits d'acudir al mercat significatius i importants. Les fires de Peratallada i Monells són destacades al Baix Empordà com a fires ramaderes, però també hem vist tancar tractes en els mercats setmanals, així com les compra-vendes efectuades directament a l'explotació pagesa. És una altra cara del mercat, un mercat estacional, sobretot, però on es devien moure quantitats considerables de capitals, la pena és, però, que només podem seguir el curs d'aquests capitals en els casos d'encantament de béns, ja que de les transaccions efectuades a les fires poques vegades n'han quedat constàncies documentals.⁸³⁰

D'altra banda, en les modalitats contractuals, fet que suposa una diferència considerable amb la contractació agrària, s'imposa la mitgeria, en una pràctica que posa en relació la disponibilitat de capitals de part de la pagesia

⁸³⁰ “Mercats i fires no pertanyen al món de l'escrit, sinó al món de la més estricta oralitat i, per tant, per importants que hagin estat per la vida de la major de la població, per importants que hagin estat les transaccions que hi tenien lloc, tot quedava esborrat amb la desaparició de la gent que hi participava”, G. FELIU, “Fires, mercats i món rural a l'edat moderna”, E. VICEDO (edr.), *Fires, mercats i món rural. Quartes jornades sobre sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, IEI/Fundació Pública de la Diputació de Lleida, 2004, pàg. 247-248.

de mas i de negociants i, de l'altra, una petita pagesia, joves pagesos, vídues o jornalers, necessitats d'ingressos.⁸³¹ El repartiment dels beneficis a canvi de l'aportació del capital per part d'uns, i les despeses i la vigilància per part d'altres, posa en relació els estrats superiors de la pagesia i les capes inferiors, i pot acabar per establir unes relacions de dependència que, amb els protocols notariais a la mà, només es poden insinuar. A partir de l'estudi de l'explotació ramadera no sols es posa en evidència un negoci, que ho és, sinó que entrem a veure una part important de la societat rural, i en aquesta societat rural els senyors útils i propietaris de mas juguen més d'un paper. Ho acabarem de veure en el proper capítol, un estudi de cas, il·lustratiu de les possibilitats que, per als masos, oferia el negoci ramader.

⁸³¹ Es planteja la mateixa relació en una economia pastoral de muntanya com és la cerdana en una conclusió inicial a un projecte de cinc segles d'estudi de la parceria on es conclou que *"le petit" prenait à parceria les bêtes "du gros"*, E. BILLE, M. CONESA, C. RENDU, S. BOSOM, "L'élevage du moyen âge a l'époque moderne en Cerdagne au prisme des contrats de parceria. Le chantier histoire: retour sur unes expérience originale", *Ceretania. Quaderns d'estudis cerdans*, 4 (2005), pàg.. 273.

CAPÍTOL 11

ELS COMPTES DE PERE MARTÍ (1643-1654), SENYOR ÚTIL DEL MAS MARTÍ DE CASSÀ DE PELRÀS. UN EXEMPLE DE L'ECONOMIA DE MAS

Les anotacions deixades per un senyor útil i propietari de mas,⁸³² vistes en la seva globalitat, permetran una aproximació a les dinàmiques econòmiques del mas i a les decisions econòmiques preses per Pere Martí en el període de deu anys (1643-1654).⁸³³ A través dels assentaments podrem intuir el funcionament del mas, de la família i del patrimoni Martí de Cassà de Pelràs.

No disposem de documentació addicional, a no ser unes poques referències a documentació notarial, i no sabem amb certesa les superfícies del seu patrimoni. Per les anotacions sabem que és un senyor útil i propietari de mas prototípic: disposa d'un mas que gestiona directament, i que, entre d'altres aportacions, li permet acumular per comprar-ne un altre (el 1651 compra el mas Rostoll de Cassà de Pelràs per execució de cort), que el mas es dedica preferentment al conreu de cereals, però disposa també d'oliveres (si bé el trobem comprant una bota d'oli el 23 de desembre de 1643) i vinya (fa fer una tina i una premsa el 1646), i també deuria collir llegums, com faves, que són venudes en quantitats apreciables (20 quarteres es venen el 7 de juliol de 1645), a banda, ja ho veurem, disposa d'un ramat d'ovelles (hi ha dues vendes de llana) i té bestiar col·locat a petits bracers i jornalers a mitges. Tot plegat el porta a ocupar una posició de primer ordre a Cassà de Pelràs i a la batllia de la Pera. Serà jurat (1646), serà obrer (és "entrat basiner de la obra de la isglésia de Cassà de Pelràs" el 26 d'agost de 1646), batlle de la batllia de la Pera "lo present i corrent trienni (anota el 29 de novembre de 1648),

⁸³² ACBE. Fons Martí de Cassà de Pelràs. Llibre de comptes, 1643-1653. Donat que es transcriu el llibre en apèndix i que no està paginat, qualsevol referència es donarà assenyalant el dia, mes i any de l'assentament.

⁸³³ És el cas més general d'una tinença pagesa independent, segons l'esquema d'A. WYCZANSKI, J. TOPOLSKI, "L'economia camperola abans i en la primera etapa de la industrialització. Informe general", *Estudis d'Història Agrària*, 4, (1983), pàg. 15-21. També és de gran utilitat P. PASCUAL, "L'agricultura de finals de l'Antic Règim (1833-1847). Una aproximació de tipus microeconòmic", dins P. PASCUAL, *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic*, Barcelona, Crítica, 1990, pàg. 21-81.

gaudeix del dret de patronat del benefici de Sant Antoni fundat a l'església de Corçà, serà familiar del Sant Ofici (des de 1645) i les dones de la casa disposaran d'escó propi a l'església parroquial (acabat de fer el 15 d'agost de 1646). I el seu mas allotjarà oficials, no pas soldats, els anys 1644, 1645 i 1646, fet que denota una situació de superioritat dins la comunitat rural on està radicat el mas Martí.

Intentarem acostar-nos al funcionament d'aquest mas amb l'estudi aprofundit d'un llibre escrit "per a memòria", un llibre que ha deixat 1056 assentaments, entre novembre de 1643 i gener de 1654, i uns assentaments posteriors, en el marc general d'una conjuntura de guerra i de fiscalitat de guerra molt definida, que ens ha de permetre un acostament a la dinàmica d'aquest patrimoni. No és un llibre de comptes, ni en el sentit fisiocràtic, amb entrades i sortides, ni molt menys s'acosta al sistema comptable modern.⁸³⁴ És, simplement, un llibre de notes per a ser recordades.

No pretenem que la seva situació sigui generalitzable,⁸³⁵ però sí que ha de ser il·lustrativa⁸³⁶ d'una situació més general i que pot ser compartida, si altres estudis ho confirmen, a partir d'altres casos, d'altres masos i d'altres patrimonis. L'estudi d'un cas permet acostar-se al funcionament intern d'un mas. En el benentès que l'acostament es fa a partir de les anotacions que volgudament ha deixat el pagès-escriptor. No es tracta exclusivament d'un llibre de comptes, sinó d'un llibre escrit per a la memòria de Pere Martí i la dels seus. És a dir, anota només allò que ha de recordar, bàsicament ell i, més endavant, els seus. Però, sobretot, és un llibre per a la "seva" pròpia memòria, en alguns moments el podem considerar un llibre de gestió. Els

⁸³⁴ J.C. PERROT, "La comptabilité des entreprises agricoles dans l'économie physiocratique", ..., R. GARRABOU, J. PLANAS, E. SAGUER, *Un capitalisme impossible? ...*, pàg. 63 i ss. , J. PLANAS, E. SAGUER, "Accounting Records of Large Rural ...".

⁸³⁵ "És clar que aquí no es tracta de seguir l'eslògan romànticoide i nostàlgic "el petit és bell", és a dir, de reconstruir una subàrea de la història per després fer-la passar per la història sencera", H. MEDICK, "«Els misioners en la barca de rem?»". Vies de coneixement etnològic com a repte per a la història social", A. COLOMINES, V. S. OLMOS (eds.), *Les raons del passat. Tendències historiogràfiques actuals*, Catarroja-Barcelona, Afers, 1998, pàg. 170. En el capítol 7 hem estudiat el patrimoni Colomer per veure com es concretava el mercat de terres i l'estratègia matrimonial en la formació del patrimoni, ara es tracta d'analitzar una comptabilitat per poder veure com funcionava un mas.

⁸³⁶ Sobre aquestes fonts, G. BÉAUR, J-M. CHEVET, "Introducció", *Histoire et Mesure*, XV, 3/4 (2000), pàg. 193, remarquen el seu caràcter exemplar, enfront a la representativitat de les fonts macroeconòmiques.

assentaments es fan per recordatori en una societat en la que el tracte oral era molt freqüent, per això Pere Martí està molt interessat a deixar clars els seus "negocis". I com que l'oralitat era habitual, deixar-ho escrit era un exercici d'assegurança de compliment del tracte. I encara, més important, en els assentaments en què es tanquen tractes, es passa comptes o es fan deixes de grans o de diners i no es passa pel notari, al qual només se li reserven els principals negocis. Al notari s'hi va, en el cas dels pagaments de dots, per exemple, o quan hi ha una quantitat considerable, el 15 d'octubre de 1645 per la venda de dos bous: la suma puja a 70 lliures, la suma, però, no necessàriament l'hauria portat al notari, és la firma de l'acte de debitori allò que obliga a formalitzar-lo davant notari, igual passa el 13 de desembre de 1649 quan compra dues vaques a l'encant i firma debitori per 124 lliures; d'altres vegades, quan l'acte afecta directament drets de propietat. L'habitual és que només s'anoti la presència de testimonis, els quals validen l'acte. A la vista de les anotacions, apareix un món basat en la confiança en els tractes, bé pel coneixement i la proximitat familiar, bé per la presència de testimonis quan es tracta de persones estranyes. Els testimonis donen fe de l'acte, de la mateixa manera que ho faria un notari. Així, doncs, una part d'aquesta oralitat, la fòrmula més habitual i corrent d'arribar a acords, sortosament, la podem rescatar a partir d'aquest llibre de memòries i de comptes. Una de les úniques fonts, de fet les úniques, que ens possibiliten de fer-ho.⁸³⁷

El llibre comença amb una certa vacil·lació del que acabarà sent, ja que comença per anotar fets de singular importància, protocolitzats, per deixar pas a l'assentament dia a dia dels fets dels quals creu que ha de deixar-ne memòria. El primer assentament, i no és pas una casualitat, comença amb la referència al matrimoni contret per Pere Martí el 15 de novembre de 1643 amb Maria Barrull i la referència als capítols matrimonials fets l'endemà. Referència que és un extracte succint, breu i suficient del que són els capítols matrimonials. Sens dubte, podia ser coneixedor de la manera de fer dels

⁸³⁷ Sobre el món de l'oralitat enfront del món de l'escrit, en el marc de les fires, G. FELIU, "Fires, mercats i món rural a l'edat moderna", E. VICEDO, (ed), *Fires, mercats i món rural. Quartes jornades sobre sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs/Fundació Pública de la Diputació de Lleida, 2004, pàg. 247-248.

llibres mestres, res no hi és sobrer en aquest extracte, però res, tampoc, no hi falta.

“Als 15 de novembre del any 1643 me só casat jo, Pera Martí, pagès del lloch de Sant Martí de Cassà de Pelràs de la ballia de la Pera del bisbat de Gerona, ab Maria Barrulla, filla de Miquel Barrull, quòndam pagès de Santa Margarida, terma y parròchia del castell de Palafrugell, y de Margarida Estanyola y Barrulla, vuy vivint, y férem los capítols als 16 de dit mes, los quals són en poder de mossèn Brugarol, notari real de la vila de Palafrugell; y la dita Margarida Barrull y Francesch, son fill, donà de dot a la dita moler mia set-sentas lliures, so és, a saber, quatre-sentas lliures lo dia present y las restans tres-sentas de vuy a un any; y Anna Martina, ma mara, com eretera del dit quòndam Pera Martí, mon pare y marit seu, me ereta de tots sos béns, presents y esdevenidors, y renuncia o fa difinició de sis-sentas lliures que li avia dexadas de escriu mon pare, y la dita ma mara se atura los fruits de la dita eretat y son dot, que portà en temps de son matrimoni, y me ereta ara per las oras, quant que quant muirà sens fer tastament, salvo que se dexa sent-y-sinquanta lliures per refugi de la sua ànima, y a mos jermans los avem de col·locar segons lo poder de la cassa y a conoguda de mi y de ma mara y de mosèn Fell, rector de Ultramort, y Antoni Serra y Vivas de Cassà, y de Miquel Pujadas de Bordills, y de Antoni Geronès de Corçà, y de Monserrat Gaspart y de Ramon, son fill, del Vilar, terma de la Bisbal, y nosaltres avem de ésser a la damés part.”

Pels capítols matrimonials sabem que Pere Martí era l'hereu del mas Martí de Cassà de Pelràs, a la batllia de la Pera,⁸³⁸ i que Maria Barrull de Palafrugell aportava set-centes lliures en dot, quatre-centes en el moment del contracte i tres-centes més al cap d'un any.⁸³⁹ Pel dot pactat, superior a les cinc-centes

⁸³⁸ La batllia de la Pera és de jurisdicció reial i està formada per la Pera, Sant Andreu de Pedrinyà i Sant Martí de Cassà de Pelràs, segons es pot comprovar a la “Nòmina de las ciutats, vilas y lochs” de L. de PEGUERA, *Pràctica, forma y estil de celebrar Corts Generals en Catalunya, y matèrias incidentes en aquellas*, 1632.

⁸³⁹ AHG. J. Brugarol, Not. Palafrugell, 159 (1643): ff. 267v-271r, i l'època de les 400 lliures a ff. 371v-372r.

lliures, se situa en els estrats superiors de la pagesia de mas. La mare, que l'havia heretat, fa reserva expressa en els béns del patrimoni i li encarrega de col·locar els seus germans convenientment, segons l'estatus de la casa, i a coneguda dels seus parents propers, els quals són ben explicitats. Això és, ni més ni menys, que un acte d'heretament: el pes del patrimoni Martí passa a recaure directament sobre les espatlles de Pere Martí, d'edat de vint-i-dos anys, segons podem saber indirectament per un assentament més endavant. Ser hereu suposa regir el patrimoni, però també col·locar els germans, i rebre i traspassar a la generació següent aquesta herència immaterial que és l'estatus assolit per la casa dins la comunitat rural de la batllia de la Pera, d'aquí la importància de col·locar els germans en matrimoni i d'aquí també l'assessorament dels familiars: Pere Martí era, encara, un hereu jove, l'experiència de la família a l'hora de contractar matrimoni per als seus germans era de summa importància. Immediatament després, apareixen referenciats cinc actes protocolitzats: dos contractes d'arrendament de parcel·les, una procura, una lletra de requesta i una àpoca de dot. A partir de desembre de 1643, el llibre esdevé un dietari d'actes, de tractes i de comptes.

FAMÍLIA I COMPONENTS DEL MAS

Pere Martí vivia al mas Martí de Cassà de Pelràs i, en el moment de començar la redacció del seu llibre, el mas era la part principal del patrimoni Martí. Al mas hi vivia la família Martí. És a dir, una unitat de consum, de producció i reproducció, i també una unitat de treball, si bé aquesta unitat de treball no s'ha de circumscriure únicament a la família propietària, sinó que compta també amb força de treball addicional de forma permanent (els mossos) o estacional (cavadors, podadors, segadors, lligadores, batedors, etc).

La família del mas

Al matrimoni format per Pere Martí i Maria Barrull hi hem d'afegir la mare del primer, i els seus cinc germans. Jerònima, que contracta capítols matrimonials el 29 de juliol de 1646, però que no es casa fins el 4 de març de 1647, en el que podem pensar que els capítols es van fer quan encara era massa jove per casar-se, i mor el 22 d'agost de 1649, sense descendència.

Antoni, que mor el 12 de setembre de 1646 a l'edat de 23 anys. I tres germans menors, Miquel, Isidre i Francesc, que, per les anotacions, sabem que anaven a estudi a Corçà i a Ruplà (anotacions de 24 de novembre de 1643 i del 16 d'octubre de 1645, Isidre encara hi va l'abril de 1646 quan trobem la darrera de les anotacions). En el moment de fer-se càrrec del patrimoni Martí, la família està constituïda de vuit components, dels quals tres o quatre els hem de considerar menors a efectes de treball, si més no, en els assentaments no apareixen directament com a "actius". Com a molt, l'aportació en treball la podem considerar en el cas d'Antoni, que figura com a integrant de la colla de segadors que fan la sega l'any 1646 i en morir apareixen tot un seguit de creditors, petits jornalers de la contrada, i petites quantitats, que molt bé podrien ser el resultat del seu cabalejar. Probablement, alguna peça de terra li era cedida, o de rostoll per a fer-hi llegums, així és com hem de llegir l'ítem de 19 de desembre de 1643, en què Pere Martí compra dues quarteres de faves al rector de Cassà i diu "han servit per en Toni, mon jermà, las ha fetas al prat, a la cua", sinó tampoc no es pot entendre l'ítem de 20 de febrer de 1646 en què s'anota: "vuy dit dia dech a Antoni Martí, mon jermà, tres corteras y tres cortans de favas, las quals me las a dexadas a tornar o al astiu propvinent". En la relació dels seus deutors, tres declaren estar en deute de 16 quartans de faves. En aquest cas hem de pensar en la seva aportació en treball, però també en la possibilitat, dins del mas, de poder tenir el seu propi espai. El mas li ha de pagar la llegítima per poder ser col·locat convenientment en matrimoni, però també li permet fer el seu propi cabal. És també una manera de compensar-lo del seu treball, ja que als mossos també se'ls permet fer una vessana de faves al prat. En altres ocasions, apareixen com a testimonis d'actes, el mateix Antoni i, a la seva mort, el germà Isidre, poques vegades, però.

A mesura que passen els anys, el matrimoni tindrà fills. Sembla que n'hauria tingut quatre durant el període que escriu el llibre, però dels quals només apareix l'assentament específic de dos d'ells. No acostuma a ser habitual aquest fet entre els pagesos memorialistes,⁸⁴⁰ ja que el naixement dels seus

⁸⁴⁰ Vid., per exemple, les anotacions dels naixements dels fills entre els comptes del mas Guàrdia de Corcó, A. PLADEVALL, A. SIMON, *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona, Curial, 1986, pàg. 36-37.

fills és objecte d'atenció, amb tot, però, diu que ha escrit un altre llibre, que no s'ha conservat: “he fet altre llibre larch y astret, y así los asentará los fills nats y naxedors vuy als 1654”. En tenia un el 5 de maig de 1646, quan deixa assentat que el cirurgià de Rupià ha ordenada “una madasina per mon fill”: però sense que hi hagi hagut l'assentament explícit al seu naixement o al seu bateig. El 1648 tindria una filla, quan deixa anotat, el 13 d'agost de 1648, el pagament d'una partida de confitura que havia presa a la botiga de mossèn Vergonyós de Girona, “per un batex de una filla”. De Joan Francesc, nascut el 26 de juny de 1650, diu “és estat servit encomanar-me un *altre* fill” i de Maria Anna, nascuda el 8 de setembre de 1652, “nostro senyor Déu és servit encomanar-me *altra* filla”. De manera que podem conjecturar que, durant el temps de redacció del llibre, va tenir quatre fills.

Una família que segueix clarament el model de la família extensa en el moment que s'escriuen aquestes memòries: a la família nuclear de Pere Martí hi hem d'afegir encara integrants de la generació anterior, la mare, i els germans que encara són joves per ser col·locats en matrimoni. Una de les funcions de l'hereu, tal com hem pogut veure en l'heretament, consistiria en col·locar-los en matrimoni. Serà el cas de la seva germana. Els altres hauran d'esperar i, de moment, la funció de l'hereu queda limitada a alimentar-los, vestir-los i fer-los anar a estudi. Al mas, però, hi vivia més gent: mossos i criades.⁸⁴¹

Mossos i criades

L'aportació del treball assalariat en l'explotació del mas és bàsica, tant si hi ha prou força de treball familiar, com, en el cas que plantegem, és insuficient. De fet, poques vegades els masos devien ser autosuficients en força de treball, potser els masos més petits ho eren; en general, però, en la categoria dels senyors útils i propietaris de masos sempre hi havia necessitat d'aportació de treball externa a la família del mas. No cal esperar el segle XVIII per trobar ben establert el sistema de mas, el qual incloïa com a element indispensable

⁸⁴¹ El debat historiogràfic sobre la presència i la importància dels mossos i criats en les explotacions agràries com a signe de penetració de les relacions de producció capitalistes a l'època contemporània es pot trobar a C. SARASÚA, “Presentación” als “Estudios monográficos: Criados y mozos en la organización histórica del trabajo agrario”, *Historia Agraria*, 35 (2005), pàg. 3-8.

per al seu funcionament l'ús de treball assalariat, ja en el segle XVII estava ben establert: hem vist en el capítol 8 la presència manifesta de cambres destinades a mossos i criades en els masos, ara es tracta de fixar-se en les condicions de treball i la contractació. En el cas que estem tractant, la seva presència en les anotacions de Pere Martí testimonia de manera clara la seva importància per a l'estructura i funcionament del mas.⁸⁴² D'aquesta aportació n'hem de diferenciar dos components: els treballadors fixos, mossos i criades, i també pastors, que fan estada a la casa, i els jornalers, que són llogats per períodes concrets del cicle agrícola (cavadors, dalladors i segadors, sobretot). D'uns i d'altres podem resseguir la seva presència en el mas a partir de les anotacions de Pere Martí. No es tracta d'un veritable llibre de mossos, però sí que hi ha anotacions suficients per poder fer-ne el seguiment.⁸⁴³

Els mossos

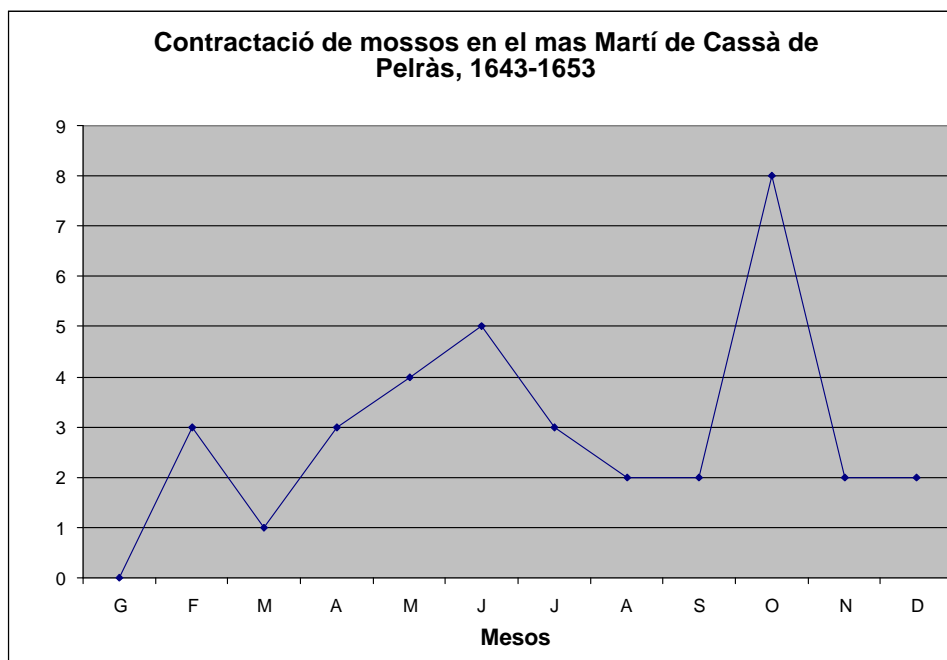
En els poc més de deu anys que abasta el llibre, els mossos se succeeixen en el mas Martí, fins 33 mossos apareixen en els assentaments de Pere Martí. Es lloguen, com a màxim, per un any, tot i que, com veurem, podien ser prorrogables (6 mossos hi estan més d'un any i el que allarga més la seva estada arriba a 43 mesos), n'hi ha, però, que ho fan per menys d'un any (27 mossos en total), per mig any i fins per mesos (són els "mesaders";⁸⁴⁴ els que es lloguen només pels mesos d'hivern, Pere Martí els qualifica d'"hiverners").⁸⁴⁵

⁸⁴² J. PLANAS, E. SAGUER, *Op. cit.*, pàg. 178-181, han assenyalat la importància d'aquesta mena de llibres per a l'estudi del personal assalariat dels masos en el segle XIX.

⁸⁴³ No s'han conservat per aquest període els llibres de compliment pasqual de la parròquia de Cassà de Pelràs que tant servei han fet a P. ROCA, "¿Quién trabajaba en las masías? Criados y criadas en la agricultura catalana", *Historia Agraria*, 35 (2005), pàg. 49-92, ni tampoc els específics llibres de mossos i criades del mas Sanmartí, C. SANMARTÍ, "El treball assalariat en els masos de la Catalunya interior al segle XIX. L'exemple del mas Santmartí (Bages)", *Estudis d'Història Agrària*, 10 (1994), pàg.143-155, les anotacions deixades per Pere Martí ens aportaran, però, una altra informació, la que era necessària per a l'economia i el funcionament del mas.

⁸⁴⁴ Els mesaders de la Segarra no vivien al mas com els mossos, R. GARRABOU, E. SAGUER, "Capitalisme agraire sans prolétarianisation. Les salariés agricoles en Catalogne (XIXe-XXe siècles)", R. HUBSCHER, J-C. FARCY (dir.), *La Moisson des Autres. Les salariés agricoles aux XIXe et XXe siècles*, París, Creaphis, 1996, pàg. 68. No podem saber a partir de les anotacions de Pere Martí si els mesaders del mas Martí dormien al mas o fora del mas.

⁸⁴⁵ Sobre la durada de l'estada dels mossos, M. SANMARTÍ, *Op. cit.*, pàg. 149; P. ROCA, *Op. cit.*, pàg. 68-69.

La contractació de mossos s'allarga durant tot l'any, amb dues puntes manifestes: el juny (5 contractes) i l'octubre (8 contractes), que representen els punts màxims en la contractació de mossos en el mas Martí: abans del període d'intensificació de la feina cerealícola i acabat aquest cicle de treball i de la verema. Durant els mesos d'estiu la contractació baixa: els mossos ja han d'estar contractats.⁸⁴⁶ La punta de la contractació de mossos en el mes d'octubre pot molt ben atribuir-se a la concentració en aquest mes de dues fires: la de Monells, a començament de mes, i la de Peratallada, a final de mes. Veurem més endavant que aquestes fires eren molt freqüentades per Pere Martí.

La contractació es fa per mesos, hi ha, però, uns temps ben marcats: en 14 casos, escampats per tot l'any, es contracta per 12 mesos; en 6 casos, només per un mes. Sens dubte, o es contracta per pocs mesos, de fet d'1 a 6 mesos disposem de 13 contractes, o per 12 mesos, 14 contractes. De set a onze mesos, només disposem de 7 contractes. El fet que en el mas Martí es contracti per períodes llargs de temps l'hem de relacionar amb l'estabilitat que suposa per als propietaris la certesa de tenir la mà d'obra assegurada per als

⁸⁴⁶ Difereix del gràfic que presenta P. ROCA, *Op. cit.*, pàg. 55, on troba la punta màxima de contractes al Vallès Occidental el mes de setembre i una considerable davallada el mes d'octubre.

mesos de major intensitat de treball, tota vegada que a partir de l'octubre hi ha un retrocés de les jornades de treball.⁸⁴⁷ Amb tot, però, el mosso podia marxar abans d'acabar el període contractat, potser per assegurar-se de tenir-lo durant la sega, Pere Martí posa aquesta condició a Blasi, “fadri fransès gaschó”, a qui lloga el 1646 “des de así a Sant Joan de juny [quan habitualment ha acabat la sega] pròxim vinent, de dit temps li dono de soldada vuit lliuras, dich 8 lliures, ab tal y enparò que si no y acaba, que no li tinga de donar ninguna soldada”.

Com en d'altres estudis efectuats, la majoria dels mossos del mas Martí procedeixen de la rodalia: Corçà, Púbol, Rupià, Monells i Sant Martí Vell, fins aquest Pere, porcater de Figueres, se situaria dins del radi dels 30 quilòmetres.⁸⁴⁸ Hi ha també una procedència més allunyada, dos mossos provenen de la Cerdanya, podem suposar que fossin segadors que s'haurien quedat com a mossos, i quatre francesos, reflex encara de la persistència del flux migratori del segle XVI i primera meitat del XVII.

És sabut que si volem acostar-nos al salari real dels mossos hauríem de tenir en compte no sols la remuneració monetària, sinó també l'allotjament, la vida i a vegades la provisió de roba i calçat. En els contractes, però, de l'allotjament i la vida no se'n diu res. L'habitual és que es pacti una soldada que, si inclou els mesos d'estiu, és molt més elevada que si no els inclou. Tot i la dificultat de no saber les categories dels mossos i de ser un període inflacionari excepcional, un mateix mosso llogat només pels mesos d'hivern cobrava una lliura al mes, si s'incloïa els mesos d'estiu podia arribar a ser de dues lliures al mes.⁸⁴⁹ La intensitat en treball comporta un augment de la soldada. En les

⁸⁴⁷ Vid. les jornades de treball a l'Empordà i al mas Pinell (Torroella de Montgrí), R. GARRABOU, E. SAGUER, *Op. cit.*, pàg. 67.

⁸⁴⁸ Pel mas Sanmartí al Bages, M. SANMARTÍ, *Op. cit.*, pàg. 145-147; per Terrassa i el Vallès Occidental, P. ROCA, *Op. cit.*, pàg. 62-64. També, tot i que es tracta d'una explotació que contracta de l'ordre de 8,9 treballadors en règim de jornada completa, la presència de treballadors domèstics propers a l'explotació és majoritària a J-M. MORICEAU, G. POSTEL-VINAY, *Ferme, entreprise, famille. Grande exploitation et changements agricoles. Les Chartier, XVIIe-XIXe siècles*, París, Editions de l'EHESS, 1992, pàg. 245-251, i, en general, als voltants de París, J-M. MORICEAU, *Les fermiers de l'Île-de-France. L'ascension d'un patronat agricole (XVe-XVIIIe siècle)*, París, Fayard, 1994, pàg. 322.

⁸⁴⁹ Les soldades poden ser superiors d'un 25% a un 75% els mesos d'estiu en relació a la mitjana anual, R. GARRABOU, E. SAGUER, *Op. cit.*, pàg. 69. També les reflexions sobre els salaris agrícoles del segle XIX, R. GARRABOU, J. PUJOL, J. COLOMÉ, “Salaris, ús i

anotacions de Pere Martí sol haver-hi el dia que comença i les condicions de la contractació, els dies que el mosso no ha pogut treballar, les despeses efectuades pel mosso (solar sabates, sobretot) i el dia de la sortida, quan es passen comptes. A banda de la soldada, l'habitual és que els mossos obtinguin una part en espècie en forma d'una o, excepcionalment, dues vessanes de faves.⁸⁵⁰ Fixem-nos en qui eren aquests mossos i quines eren les seves condicions a partir de les anotacions corresponents a dos mossos. Comencem pel "contracte" efectuat de desembre de 1643 fins maig de 1644 a Pere Figueras de Corçà, a raó de lliura per mes i una vessana de faves.

"Ítem, he logat jo Pera Martí a Pera Figueras de Corçà, lo qual lo [he] logat per temps de sis mesos, comensa lo temps lo primer del mes present; guanya dels dits sis mesos, que acabarà a la fi de maig, sis lliures, dich 6 lliures, y li tinch de fer una vasana de favas, y no dich més, vuy als 20 del mes de desembre del any 1643."

Després que hagués hagut de marxar per malaltia, els dies són anotats perquè hauran de ser rescabats a la fi del contracte, trobem una nova contractació, ara de maig a setembre de 1644, els mesos d'estiu la paga és doblada, però apareix una altra dada important: podrà anar-se'n a segar pel seu compte, una vegada, però, hagi acabat la sega del mas Martí.

"Ítem, vuy als 12 del mes de maig del any 1644, logat a Pera Figueras, lo qual a estat més a casa mia, com consta ab lo present libra, lo he logat per temps de quatre mesos, comensant lo primer del present mes de maig y acabarà a la fi del mes de setembre propvinent; dels dits quatre mesos li dono vuit lliures, dich 8 lliures, y li tinch de batre las favas que t[é] a Corçà i a Cassà, y lo dit Pera Figueras del temps que y a estat me'n a de satisfer alguns mesos perquè a estat malalt en casa mia, i també a casa de son pare, y lo dit

explotació de la força de treball agrícola (Catalunya 1818-1936)", *Recerques*, 24 (1991), pàg. 25-26.

⁸⁵⁰ En les contractacions del mas Guàrdia de Corcó els mossos, fins 1647, a banda de la soldada, tenen un mes per anar a segar o batre, a partir de 1647, però desapareix aquesta possibilitat de fer jornals fora del mas i en canvi el mosso pot sembrar una quartera de civada i una "poca" grana de cànem a despeses del propietari, A. PLADEVALL, A. SIMON, *Op. cit.*, pàg. 48, 50.

Pera Figueras lo dexaré anar a segar quant jo auré acabat de segar, me'n tornarà de dos dias, tres quant aurà acabat lo temps dalt designat.”

Finalment, el 12 de març de 1645 s'acaba la relació laboral de Pere Figueras amb el mas Martí, “avem pasats comptes ab Pera Figueras de Corçà, y dit Pera Figueras y jo estam cabals fins lo dia present del temps que a-stat en nostra casa”. Hi havia estat quinze mesos. Pere Figueras, però, donava el relleu al seu germà, Miquel Figueras, qui començava el 19 d'abril de 1645 i es llogava ja per un any, però, a banda de poder conrear una vessana de faves, en els pactes disposava també uns dies per anar a treballar-les.

“Ítem, vuy als 19 del mes de abril del any 1645 per absència mia Antoni, mon jermà, a logat a Miquel Figueras, fill de Joan Mascarós y Figueras de Corçà, lo qual lo avem logat per temps de un any, del dit any li donam ab dinés quatorse lliures, dich 14 lliures, y li tinch de fer una vasana de favas, y lo dit Miquel Figueras se a turat que li tenim de dexar anar dos dias per profitar las favas que té y quatre dias per cavar las que jo li tinch de fer, y és, a saber, que no tinch de fer, sinó bastraure lo goret y lo bestiar, y lo dit Miquel lo demés, que és lo gra, y asò fas per memòria.”

Es tornarà a llogar per quatre mesos més d'abril fins a setembre de 1646, i l'octubre de 1646, encara, per un altre any:

“Ítem, vuy al primer del mes de octubra del any 1646 he tornat logar a Miquel Figueras de Corçà per temps de un any, lo qual comença lo dia de dit any, guanya ab dinés divuit lliuras, dich 18 lliures, y també dos vasanas de favas, so és, bastreura lo goret, y dit Miquel Figueras se atura que si acàs se troba ningun dia que'l tornarà y si acàs se'n anava al astiu que no guanya tant com si astava tot lo any, so és, a saber, mes per mes que val més guanyar quinse reals los mesos del ivern que no fa vint los mesos del astiu, y de las ditas favas no me obligo a aprofitar ni aportar-los a casa, si no és que jo o vulla fer per amor de ell.”

El 14 de novembre de 1646, Pere Martí li ven tres quarteres de blat, les quals aniran en descàrrec del guanyat a la soldada d'estiu.

“Ítem, vuy als 12 de desembra del any 1646 he pasats comptas ab Miquel Figueras, moso nostro, del que jo li dech y el me deu, y axí trobam que dit Miquel Figueras me hés tornador quatre lliuras quatre sous, dich 4 lliures 4 sous, los quals diu Miquel Figueras que los me tornarà y aniran en descàrrech de la soldada que el va guayant, y asò fas per memòria.”

En les anotacions, figuren els dies que ha faltat: “a faltat tres dias, los quals era anat a fanguar per son pare, que-ra dimarts y dimecres y dijous, los quals me tornarà quant aurà acabat, y de aquexa manera nos som consertats, y asò fas per memòria vuy als derrer de janer de 1647”; “sis dias [més], los quals són per arrencar favas y batre ditas favas, y asò fas per memòria vuy als 6 de juliol de 1647”. I encara: “me deu an Miquel Figueras, fadrí que està a casa nostra, trenta-y-sis reals, dich 3 lliures 12 sous, los quals són de traginar las garbas que tenia a la mola del farrer de Monells y de batra las ditas garbas, y asò anirà en descàrrech de la soldada que lo dit a guardada y va guanyant en nostra casa, y asò fas per memòria”. Les referències al treball en les possessions familiars són freqüents en els casos de mossos de la rodalia.

El 6 d'octubre de 1647, trobem una nova contractació de Miquel Figueras, altra vegada per temps d'un any. La soldada es pacta a 21 lliures, solar un parell de sabates, permís per fer una vessana de faves i portar-li el blat de Torroella quan l'hagués collit. En acabar aquest altre període, i en arribar l'hora de passar comptes, l'anotació deixada per Pere Martí reflecteix la forma de pagament: en espècie i en diner, i no tot de seguida.

“Ítem, vuy als 4 del mes de octubra 1648 a acabat lo any Miquel Figueras a casa nostra, y dit dia he pasats comptas ab ell del any pasat y del any present, y axí en dits comptas avem trobats que jo li só debitor vint-y-nou lliures y nou sous, dich 19 lliures 9 sous, dit dia li he vanudas tres corteras de blat a coranta reals, dich 4 lliures, per lo stiu, que fan summa de dotze lliures, y dit dia li he donades de

comptes onse lliures, dich 11 lliures, que són summa de 23 lliures, y axí li só restat a deura sis lliures y nou sous, dich 6 lliures 9 sous, los quals la y donaré sempra que ell dit Miquel Figueras las vulla, y asò fas per memòria.”

Aquest, “la y donaré sempra que ell dit Miquel Figueras las vulla” arribarà en dues tandes: el 8 de novembre de 1648 s'emporta les tres quarteres de forment i el 5 de setembre de 1649, les tres lliures. Hi havia encara algun ròssec, perquè Pere Martí anota el pagament de dues quarteres i mitja de faves “ me avia dexadas lo any pasat”.

Les anotacions reflecteixen la relació establerta entre amo i mosso. Una relació laboral, sens dubte, resultat dels pactes a què arriben les dues parts. Un pagament en diner, la soldada pactada, però que també pot ser, parcialment, en espècie i també aquesta vessana o dues per fer faves que permetien al mosso de poder disposar d'un ingrés addicional. A banda, hem vist també com la soldada segueix l'any agrícola,⁸⁵¹ i com, progressivament, aquests dos mossos pacten poder anar a treballar a casa seva alguns dies molt concrets: diu d'anar a fangar per son pare, en el que pot ser un clar reflex d'un treball manual intensiu, i també anar a segar. Som lluny, però, d'aquests 37 i 34 dies que es reservava el mosso del mas Gallardes de Tous els anys 1839-40 i 1842.⁸⁵² Per últim, ens podem preguntar qui eren aquests germans Figueras? A partir de les anotacions, sabem que el seu pare era persona de confiança de Pere Martí: en diferents assentaments figura com a

⁸⁵¹ P. ROCA, *Op. cit.*, pàg. 55, gràfic de la tarifa dels mossos.

⁸⁵² Fet que porta P. PASCUAL, *Op. cit.*, pàg. 64 a dir que aquests mossos no es poden considerar “proletariat en l'acceptació estricta del mot”. Visió que concorda també amb P. ROCA, *Op. cit.*, pàg. 70, quan després de referir-se als dies que els mossos deixen el mas per anar a treballar per ells, posa un exemple de 26 dies, acaba conclouent que no poden considerar-se estrictament proletaris rurals. Si atenem exclusivament al vocabulari, aquests treballadors fixos dels masos difícilment els podem considerar proletariat rural, el fet d'anar a treballar terra de la família originària impedeix considerar-los d'aquesta manera. La gran majoria de mossos, però, són fadrísters que han d'anar a fer de mosso per poder augmentar la llegítima per abandonar el mas, en la millor de les ocasions, altres vegades són fills de petits propietaris que feines tenen per poder pagar dots i llegítimes de 25 lliures. Anar de mosso era una possibilitat, potser una de les úniques, que permetia els fadrísters, fills de masos o de petits propietaris, augmentar la seva dotació matrimonial i, amb aquesta situació de partida, poder abandonar la família originària i poder contractar matrimoni amb l'objectiu de convertir-se en pagès autònom. No en diguem proletariat, però la situació que els portava a anar a fer de mosso sens dubte els proletaritzava, encara que fos temporalment.

procurador de Pere Martí “per a plets y costions” (21 d'octubre de 1644, 10 de febrer de 1645, 15 de juny de 1646), amb el qualificatiu d'escrivà (13 d'abril de 1646) de la batllia de la Pera (?) i en una altra ocasió com a negociant. En d'altres assentaments figura com a comprador d'unes quantes quarteres de blat que, com hem vist, eren pagades a compte de les soldades dels seus fills. Darrere d'aquesta contractació hi poden haver relacions de reciprocitat, el fet, però que els germans Figueras hagin d'anar a treballar a la casa del pare o, simplement, haver d'anar a fer de mosso, i condicionar la contractació a una o dues vessanes de faves que després podien ser comercialitzades, indica que el patrimoni originari no disposava d'excedents monetaris suficients. D'allò que excedia era en mà d'obra. Pel que fa a la part contractant, no podem considerar que Pere Martí tingués uns tractes preferencials en la contractació dels fills del seu procurador, en tot cas s'atenia a la norma de la contractació comunitària.

L'estada en el mas Martí dels mossos en el període 1643-1653 no presenta diferències substancials amb altres casos coneguts per èpoques posteriors, ja hem dit que dels 33 individus que hem pogut comptabilitzar, 27 no passen de l'any d'estada al mas. Mobilitat lligada al cicle de vida, sens dubte. Mobilitat lligada a l'estacionalitat del treball, també. Mobilitat lligada a la possibilitat de millorar les seves condicions de vida i de treball, segur. Analitzada la contractació, els 43 mesos que Miquel Figueras va estar al mas Martí són una excepció. Són el màxim. No deixen de ser l'excepció en relació als altres casos.

PART III: EL MAS: UNITAT D'EXPLOTACIÓ, UNITAT DE TREBALL, UNITAT DE RENDA

Taula 78. Mossos en el mas Martí de Cassà de Peiràs, 1643-1653						
Nom	Qualificació donada per Pere Martí	Període del de contracte	Soldada (en lliures/ mes)	Soldada (en espècie)	Inici	Fi
Pere, francès	treballador					1643/09/29
Asteva, francès	mosso	12 mesos	0,42		1643/02/01	
Pere Figueras, de Corçà	treballador mosso	6 mesos	1,00	una ves. faves	1643/12/01	
Asteva, francès	mosso	12 mesos	0,33		1644/02/01	
Pere Figueras, de Corçà	mosso	4 mesos	2,00	batre faves	1644/05/01	1645/03/12
Jeroni Güell, de Púbol	treballador	1 mes	1,20		1644/10/01	
Jeroni Güell, de Púbol	treballador	1 mes	1,20		1644/11/01	
Miquel Figueras, de Corçà	mosso	12 mesos	1,17	una ves. faves	1645/04/19	
Asteva, francès	mosso	11 mesos	0,64		1645/07/10	
Feliu Asglésias, de Corçà		9 mesos	0,82		1645/08/30	
Miquel Figueras, de Corçà	mosso	4,5 mesos	2,44	solar sabates	1646/04/15	
Joan, francès		2 mesos	1,80		1646/07/06	
Germà Mascarós, de Corçà	treballador	1 mes	1,50		1646/08/21	
Miquel Figueras, de Corçà	mosso	12 mesos	1,50	dues ves. faves	1646/10/01	
Vicenç Solers, de Rupia	fadrí	12 mesos	1,00	un parell sabates	1646/10/21	
Blasi, francès	fadrí	8 mesos	1,00		1646/10/21	
Pere Papi de Corçà	fadrí	12 mesos	1,50		1646/12/25	1647/09/15
Vicenç Solers, de Rupia	fadrí, mosso	4 mesos	3,00		1647/06/06	
Vicenç Solers, de Rupia	fadrí, mosso	8 mesos	1,88		1647/10/06	1648/06/28
Miquel Figueras, de Corçà	mosso	12 mesos	1,75	una ves. faves, solar sabates, portar blat	1647/10/08	1648/11/08
Antoni Freixa, de Corçà					1648/05/17	
Onofre Esglésias de Corçà	fadrí	12 mesos	1,20	dos còps de faves	1648/06/01	1649/05/06
Jaume Mir, de Rupia	fadrí	7,5 mesos	2,00		1648/10/15	1649/05/06
Pastoret		1 mes	2,00	parell espardenyes	1649/06/10	
Francesc Vila, de Cerdanya	boer, mosso	12 mesos	1,45		1649/09/18	1649/10/08
Bertran, de Corçà	mosso	1 mes	3,00		1649/10/25	1649/12/25
Francesc Serdans	fadrí	1 mes	2,00		1649/11/26	
Tomàs Pagès			2,00		1650	
Joan Romani	mosso	12 mesos	2,00		1650/02/11	
Pere, de Figueres	porcater	12 mesos		un vestit	1650/07/09	
Germà Companyó, Corçà	mosso	6 mesos	1,65		1650/09/01	
Antoni Frexa, de Corçà	pastor					1651/02/10
Joan Romani	mosso				1650/10/18	
Pere Vilar, de Monells	pastor, porcater	12 mesos		un vestit, una camisa, unes sabates	1651/02/13	
Jaume Jutglar, St. Martí Vell	pastor mosso	6 mesos	1,25		1651/06/	
Germà Companyó, Corçà	mosso	11 mesos	1,45		1651/06/24	
Joan Romani	mosso				1651/09/	
Pere Joan	pastor		1,20		1651/11/01	
Joan Romani	mosso, boer	5 mesos	2,00	dos còps de faves	1652/03/31	1652/09/18
Pere	pastor	12 mesos		un vestit, una camisa, unes sabates	1652/05/01	
Agustí Fuster	fadrí de soldada	12 mesos	2,00	una ves. de faves	1652/06/17	1653/10/13
Napolità	fadrí				1653	
Pere	porcater	12 mesos		un vestit, una camisa, unes sabates, un barret	1653/05/15	
Miquel, Cassà de la Selva		4 mesos		8 quarteres blat	1653/06/01	
Pere Joan	pastor		2,00		1653/09/01	

Pel que fa a la contractació de mossos, no veiem canvis substancials al llarg d'aquests onze anys. Ni en les condicions de la contractació, ni tampoc en les contractacions de cada any: ens movem en un mínim de dos contractes el 1648 a un màxim de set el 1646. De manera que es troben prou ben escapats al llarg d'aquests anys. Allò que pot semblar més significatiu és la condició dels mossos del mas Martí: fins 1649 els únics que són contractats són mossos, treballadors o fadrins, a partir d'aquest any comencen a aparèixer pastors: en qualitat de boers, porcaters o, simplement, amb el genèric de pastors, els quals coexisteixen amb els fadrins i mossos. Allò que tradueix la contractació d'aquests treballadors no és altra cosa que una certa tendència del mas Martí a l'augment de la presència de la ramaderia en el mas. Més bestiar en el mas, a banda del que pogués ser cedit a mitges a altres explotacions, volia dir més mà d'obra i aquesta era menys especialitzada i més jove. Resultat, boers, porcaters i pastors veuen com la soldada és pactada, majoritàriament en espècie, i encara molt per sota de la consideració que rebien els mossos.

I és que entre els treballadors domèstics del mas Martí hi ha una jerarquització, resultat de l'edat o l'experiència, però que té la seva traducció en la soldada contractada. Si els mossos són els treballadors experimentats del mas, els boers i porcaters corresponen a nois joves, sense que puguem precisar la seva edat, que es contracten per poc més que l'allotjament i la manutenció. Fixem-nos en les anotacions corresponents a aquests contractes, en primer lloc, per soldada: un vestit,

“Ítem, vuy als 24 de juliol 1650 fas memòria com aurà alguns quinse dias que loguí an Pera, porquater, fill de la vila de Figueras, per temps de un any, del dit any li promatí per soldada un vastit.”

Per un altre porcater, l'assentament especifica una mica més,

“Ítem, vuy als 15 de maig 1653 he logat a Pera, porquater, per temps de un any, li dono de soldada de dit any: un vastit de borell, una camisa, unas antiparras, un parell de sabatas soladas y un barret, asò per memòria.”

Per últim, el pacte també en espècie denota un cert paternalisme, tota vegada que Pere Martí pot doblar el convingut si té un bon comportament: “si fa bondat”.

“Ítem, vuy a 13 de febrer 1651 he logat a Pera Vilar, fill d'en Vilar, tixador de li de Monels, per temps de un any, li dono per soldada de dit any un vastit de borell ab antiparras del mateix tros, una camisa, un parell de sabatas soladas, una vagada, y si fa bondat, dos vagadas, y asò per memòria, lo qual lo logo per guardar las anolas y los tosinos si convé a mi.”

Els treballadors domèstic masculins del mas Martí són ben representats en les anotacions deixades pel seu hereu. A la vista de la taula i de la informació, hem pogut veure la seva presència constant en el mas, alhora que també les categories existents: dalt de l'escala, els mossos, amb tota una gradació: des dels “mesaders” als “hiverners” fins els de tot l'any; després, els joves porcaters, els quals poc rebien a canvi del seu treball, els boers, per llaurar i guardar els bous, ja són una categoria superior i, finalment, els pastors, també amb gradacions en la soldada pactada que molt bé podríem venir marcades per l'experiència.

Mosses i criades

El personal domèstic femení no és tant important en nombre d'assentaments, de fet, ve a reflectir la seva presència en relació al personal domèstic masculí. No deu ser gaire diferent de la relació que s'ha pogut establir pels masos del Vallès Occidental d'època moderna on hi ha una relació d'1/4 de mosses i criades per 3/4 de mossos.⁸⁵³ De fet, en el mas Martí en els moments de màxima presència de mossos es devia complir aquesta proporció. De mosses i criades, tal com es pot apreciar a la taula, n'hi havia una de manera permanent. No sempre podem precisar la seva funció específica al mas: treballen exclusivament dins la casa?, treballen també fora? La qualificació de Pere Martí no ajuda a acabar de discernir-ho: tan aviat les qualifica de mosses, com de criades. En els contractes, res no se'ns diu de les feines que efectuaven. D'altra banda, en poques ocasions els contractes diuen si

⁸⁵³ P. ROCA, *Op. cit.*, pàg. 76.

CAPÍTOL 11: ELS COMPTES DE PERE MARTÍ (1643-1654), SENYOR ÚTIL DEL MAS MARTÍ DE CASA DE PELRAS. UN EXEMPLE DE L'ECONOMIA DE MAS

cobrava res més que la roba a què s'havien compromès de proporcionar-li. En tres ocasions disposem, a banda de peces de roba, o amb menys peces de roba, fins una lliura mensual. En un cas s'especifica les peces de roba i "sense sou". Podem considerar que es tractava de noies joves que anaven a servir a les cases i que la que més cobrava era ja d'una edat superior? Probablement, l'edat i l'experiència era l'element definidor en la contractació del personal domèstic femení. Quant a la procedència, el radi queda reduït en relació al personal domèstic masculí, es tracta de poblacions properes o molt properes al mas Martí.

Quant a la durada de l'estada en el mas, no sembla haver estat gaire superior a l'any. En tot cas, no trobem tants assentaments específics de quan abandonaven el mas com trobem en el cas dels mossos. L'explicació l'hem de buscar en el fet que poques vegades s'havien de passar comptes, ja que la soldada era poc significativa en aquesta contractació, o bé perquè la relació criada/mossa-amo passava directament pel personal femení del mas. Amb les dades que disposem no en sabem més.

PART III: EL MAS: UNITAT D'EXPLOTACIÓ, UNITAT DE TREBALL, UNITAT DE RENDA

Taula 79. Criades i mosses en el mas Martí de Cassà de Pelràs, 1643-1653						
Nom	Qualificació donada per Pere Martí	Període del de contracte	Soldada (en lliures/ mes)	Soldada (en espècie)	Inici	Fi
Margarida Climent, de Llofriú						
Anna Rosa, de la Pera	mossa	12 mesos		Un vestit de burell Una camisa Un davantal Un parell sabates	1645/03/05	1645/10/02
Maria Boneta, de la Pera	mossa	12 mesos		Un vestit de burell Dues camises Dos parells sabates Un coset Una toquilla Unes calces	1646/02/14	
Margarida Banyeras, de Candell		6 mesos		Una gonilla de burell Un parell de sabates	1646/05/22	
Caterina Climent, de Sant Martí Vell	mossa	12 mesos	0,67?	Un vestit de burell Dues camises Dos davantals Un parell de sabates Unes mitges Dos cosets	1647/03/04	
Maria Àngela Simon, de Montràs	criada mossa	12 mesos	0,83	Dues camises Dos cosets Dos toquillos Unes sabates Un parell de mitges Un davantal	1648/01/24	1649/05/25
Margarida	criada mossa	12 mesos	1	Una camisa	1649/05/04	1650/05/06
Esperança Oliver, de Sant Sadurní		12 mesos		Un vestit Dues camises Un gipó Dos parells de sabates Un parell de mitges Dos toquillos Dos sous per barret Dues cabesses	1650/05/08	
Anna Tarrés	criada			Un vestit Dos parells de sabates Una camisa Un gipó Unes mitges	1650/11/17	
Margarida Vinyoles	mossa			Un vestit Un parell sabates Una toquilla Un gipó Un tavartol	1651/12/14	
Margarida Sacot, de Sant Sadurní	mossa	12		Un vastit de borell Un gipó de cordellats Dos parells de sabates Unes mitges Una camisa Dos toquillos Un davantal de blauets	1653/10/13	

Jornalers

En els assentaments de Pere Martí trobem la presència de jornalers: amb el nom genèric de treballadors o bracers, es tractava, majoritàriament, de persones que disposaven d'unes poques parcel·les de terra i que havien d'anar a treballar per altres, especialment als masos de la rodalia per poder guanyar un jornal. Generalment, eren persones que estableixen amb Pere Martí una relació de confiança: hi ha un "treballador nostre", per exemple, als quals aquest els pot pagar en diner o, el més sovint, en espècie: quartans o quarteres de blat, però també en llaurades a la seva possessió, fet que ens ofereix un element més per considerar-los simples bracers, sense que disposessin d'animal de tir, però que disposen d'alguna peça de terra.

Taula 80. Els segadors del mas Martí, 1644-1648							
Sega	Inici	Acabament	Segadors	Lligadora	Mossos	Jornals	Pagat
1644	15 juny	23 juny	4	1		7	9,35
1645		23 juny	6				13,85
1646		21 juny	2		2		16,60
1647		26 juny	1		3		4,50
1648		27 juny	3	1			

Les feines que requerien treball addicional al que proporcionaven els mateixos estadants del mas eren a la vinya: feines de cavar i podar; a la closa, dallar; i en els cereals, sobretot segar, i en menor proporció, batre. Mentre en el cas del segar podem trobar colles de segadors, per les altres feines són jornalers individuals els que porten a cap la feina, l'excepció són els que caven la vinya el 1645, "fransesos de Aubèrnia". Fixem-nos doncs que la feina de llaurar, sembrar, birbar correspondria exclusivament als mossos del mas. El que es va a buscar fora són feines intensives en treball manual:⁸⁵⁴ cavar, podar i segar, sobretot, i que han de ser efectuades en períodes curts de temps. Amb una mica més de precisió, sabem del nombre

⁸⁵⁴ Sobre les jornades necessàries per a batre i segar, B. H. SLICHER VAN BATH, "El desenvolupament de la productivitat agrícola", *Estudis d'Història Agrària*, 1 (1978), pàg. 18-19.

de segadors que hi ha a les segues de 1644 fins 1648. Unes segues que acabaven per Sant Joan. El màxim de segadors arriba a ser de sis l'any 1645.

Que desaparegui de les anotacions qualsevol referència a la sega i el batre a partir de 1648 pot tenir diferents explicacions. Podem considerar la reducció de l'oferta de segadors com una possibilitat. Sobretot, però, ens sembla més plausible la substitució que sembla haver-se operat en el mas Martí a partir de la sega de 1647, quan la majoria de segadors eren mossos del mas:

“Ítem, vuy als 26 de juny del any 1647 he acabat de segar, y lo segar del present any me costa coranta-y-sinch reals, dich 4 lliures 10 sous, los ha rabuts Joan Gispert, treballador de la vila de Corçà, no tenia sinó a ell que fos jornaller, los demás eran fadrins de casa, que era Miquel Figueras y Pera Papi y Visens Soler de Rupjà, los altras eran de Corçà, y asò fas per memòria.”

Aquesta substitució podria ser deguda a la dificultat generada per la guerra per poder trobar segadors, fins i tot la competència que podia suposar, fet que ens ho fa pensar l'anotació de 8 d'octubre de 1649 quan es refereix a la marxa d'un mosso del mas: “a 8 de octubra se'n és anat Fransech Vila, boher, y no sé perquè, bé és veritat que ha dit que volia anar a la guerra”. Podem entendre que l'opció d'incrementar el nombre de mossos era una manera d'assegurar-se els segadors, alhora que també permetia reduir despeses, ja que els jornals de segar anaven a l'alça.

Miquel Banyeras, de mosso a bracer i treballador del mas Martí

A partir de vint-i-tres assentaments de Miquel Banyeras, bracer de Candell, terme del castell de Rupjà, podem fer un cert acostament a alguns d'aquests jornalers del mas Martí. Una primera anotació (16/11/1643) en què Pere Martí anota haver pagat sis sous per solar unes sabates ens fa suposar que Miquel Banyeras hagués estat per mosso al mas Martí. Una vegada ha marxat del mas, i s'ha casat (el 23/09/1644 hi ha un pagament a la seva muller), però, hi manté una relació laboral: el març de 1644 figura com a cavador de la vinya de las Argilas i també de les faves, les quals “avia presas a cavar a preu fet”.

Podiem considerar-lo un bracer d'aixada. La forma de pagament d'aquests treballs és en diner i en espècie:

“quatre pesas de cinch reals y un sou, los quals són, y també sis lliures de pa que la mara li avia pagat, y ho avem astimat a vint dinés la lliura, que munta dos reals, los quals dinés són quinse reals per lo compliment de aquellas favas que me avia presas a cavar a preu fet, y los altres que restan vint reals los y he dexats de bon grat, y los me tornarà dins poch temps, y asò fas per memòria.”

A partir de setembre de 1644, figura com a “treballador”, o com a “nostro treballador”. Pot tractar-se d'una variant del “mesader”, en aquest cas jornalier que acut al mas Martí per fer feines puntuals, però sovintejades, en un assentament del novembre del mateix any figura “traballant avuy en casa mia”. El “treballador” Banyeras disposa d'alguna parcel·la de terra, arrendada o establerta, tant li fa, però no té per llaurar. El mas llaura la seva parcel·la i s'ho cobra amb feina:

“Ítem, vuy als ⁸⁵⁵ del mes de octubre 1644 havem pasats comtes ab Miquel Banyeras, trabalador de Candell, y m'és restat a deure dotse rals, los quals són de laurà lo seu camp, y las y donaré a guanyar ab feyna, y no dich més, vuy a dijous passat Sant Luch, que contam ⁸⁵⁶ del present mes y any present.”

Banyeras fa jornals, té alguna parcel·la de terra, i cria tocinos que Pere Martí li compra (2/11/1644). Aquest dia Pere Martí anota la compra de quatre tocinos a Miquel Banyeras, el preu:

“tres corteras de forment, dos y mija de tal qual y una del que jo sembro en ma eretat, y també li dono facultat de lavar deu reals de'n Pagès Socals de Casavels, lo qual an de entrar la maytat del preu dels dits tosinos, y los dits deu reals són per rahó de un sensal que dit Pagès Socals de Casavels me fa de dotse sous y sis dinés quiscun

⁸⁵⁵ Espai en blanc.

⁸⁵⁶ Espai en blanc.

any, axit als 12 de desembre del any 1646 en poder de Galseran Nató, notari regint la notaria de Ropià, y los deu reals que a dit Banyeras he donada facultat de lavar-los a guanyar ab fayena en ma casa, com dich són dotse sous y sis dinés la present pensió, y set sous y sis dinés, la de resto de la pensió pasada son vint sous, tot asò fas per memòria, y no dich més, vuy als ⁸⁵⁷ del mes de novembra 1644. Dit Banyeras no té rabut dit blat.”

Remarquem aquest “a guanyar ab fayena en ma casa” i el pagament amb aquesta quantitat de cereal. El qual vendrà pocs dies més tard. És temps de preparar la terra per a sembrar i es manté la relació mas-treballador, el mas torna a llaurar-li la parcel·la, el treballador es compromet a pagar-ho amb l'única forma que té: amb treball:

Ítem, vuy als 9 del mes present y any present se'n a portada Miquel Banyeras de Candell mija cortera de blat, lo qual era per lo preu dels tosinos, y dit dia li avem lauradas a dit Miquel Banyeras vuyt juntas, las quals muntan vint reals, dich 2 lliures, y ditas dos lliuras las a de guanyar a ma casa treballant, comensa de treballar per guanyar los dits dinés lo endamà de Sant Martí, que [era] disapte, contam 12 del present mes, y dit Miquel Banyeras y jo estam cabals fins lo dia present, salvat las dos lliuras, y asò fas per memòria.

La primavera de 1645 el tornem a trobar cavant faves al mas Martí a canvi d'una quartera de forment. El mateix mes d'abril, però, Miquel Banyeras figura com a deutor de mitja quartera de forment comprada a Pere Martí, sens dubte s'havien acabat les existències. Miquel Banyeras mantenia la seva parcel·la i, per poder sembrar-la. El novembre de 1645 compra una quartera de blat forment per sembrar, el febrer de 1646 una altra. El 13 de maig de 1646 passen comptes: el mas Martí li ha venut dues quarteres de forment, Miquel Banyeras ha efectuat jornals al mas, encara resta deutor Miquel Banyeras de 12 sous. El qual les pagarà, en part, forment part dels segadors del mas. Els crèdits i deutes amb el mas són constants: Miquel Banyeras hi posa treball i

⁸⁵⁷ Espai en blanc.

nodrissos (dos més l'octubre de 1646), però sempre queda debitor al mas. Tornem a tenir diferents assentaments de 1646, però recollirem l'últim, ja de 1650, que ve a resumir la relació treballador-mas:

“Ítem, vuy als 18 de abril 1650 avem pasats comptas jo, Pera Martí, ab Miquel Banyeras de Candell, tant del deuta del any pasat, com dels jornals a fets fins lo present dia y també de mitja cortera de blat que se'n aportà estos dias pasats y una cortera que se'n aporta ara de present, y axí comptant lo pagat ab lo rabut, trobam que dit Miquel Banyeras me és tornador y me és debitor deu lliuras set reals, dich 10 lliures 14 sous, las quals diu me las pagarà per Sant Pera y Sant Faliu del mes de agost pròximvinent las deu lliuras, y los restants set reals ab feyna los primers dias, y asò per memòria.”

Joan Carbó, d'Anyells (Corçà), podador

Joan Carbó de Anyells, figura en setze assentaments, majoritàriament com a podador, però també com a segador i fent feines relacionades amb el cànem. És un altre dels jornalers del mas Martí. Veurem, però, que les relacions no són idèntiques a les establertes amb Miquel Banyeras. Si la primera relació la trobem per la feina de podar l'any 1644, la segona la trobem quan Pere Martí li deixa dos tocinos a mitges, els quals Joan Carbó “ha de gurdar de así a Nadal propvinent, poch més o menos”. Per Tots Sants de 1644, es fa el pagament de les feines efectuades al mas: “ adobar lo cànem, amaran y braganar y altres faynas que lo dit a fetas en ma casa”. La forma de remuneració: en diner i en espècie: “me ha de podar las gragueras de la coromina per preu de dotse sous y un barral de vi”. Com en el cas de Miquel Banyeras, en cas de necessitar forment, el jornalier també acut a Pere Martí (26/03/1645, 18/02/1646, 8/04/1646), qui s'ho cobrarà amb feina de podar (“no lo a pagat, anirem a racabaladuras de podar”). El mas també fa jornals de llaurar per Joan Carbó, alhora que li deixa diner quan en necessita, el 28 d'abril de 1648 “li devia 6 sous per tres jornals de podar gregas, més jo li he fet tres cóps de cànam a la coramina ab mon bastiar, vaia axò per lo podar i axí ell me deuria los deu reals que li he dexat”. Finalment, el jornalier que havíem vist únicament com a podador es converteix en segador el juny de

1648, la forma de remunerar-lo, en espècie i monetàriament: “que li dono las nous de la coromina, las quals li dono per a quatre jornals de segar blat y un jornal de segar sivada, los demás li he pagats ab diners, no obstant que dit Joan Carbó me deu altre partit”. El juny de 1649 repetirà com a segador, abans, però, el mas li havia venut mitja quartera de forment a preu d'amic:

“Ítem, vuy als 11 de juny 1649 he vanuda mitja cortera de forment a he⁸⁵⁸ compare Joan Carbó de Anyells, la y he donada a rahó coranta reals la cortera, la mitja cortera val vint reals, dich 2 lliures, las quals me las pagarà al astiu ab lo segar, li'n he fet barato per que és amyach, perquè a la plasa n'e agut quaranta-y-sinc reals, y asò per memòria.”

Hi ha altres assentaments referits a Joan Carbó. Val la pena, però aturar-se en la relació establerta en aquest preu d'amics. Una cosa és el preu a la plaça i l'altre el preu acordat. Paternalisme? Probablement el que hàgim de llegir en aquest assentament és la necessitat de procurar segadors per al mas. D'altra banda, d'aquesta relació contractual també n'hem de fer una altra lectura, el jornalier pot tenir una certa especialització, en aquest cas, podador, en moments de necessitat, però, als masos els interessa tenir persones disposades a treballar per ells, d'aquí aquesta relació de vendre blat a bon preu o, simplement, vendre blat a canvi de jornals o a pagar més endavant. Una manera de fiar i de mostrar confiança envers l'altre, una manera, però, també d'assegurar-se els jornals quan convenia. Teixir aquestes relacions eren indispensables per cobrir la necessitat de treball al mas.

Un jornalier pluriactiu, Joan Boigas, picapedrer de Corçà, arrendatari i jornalier

Una altra manera d'assegurar la disponibilitat de mà d'obra consisteix en l'arrendament de parcel·les del mas a jornaliers, els quals sens dubte han de complementar els seus ingressos amb jornals al mas Martí i a altres masos. El 3 de gener de 1644 Pere Martí fa arrendament d'un camp de sis vessanes a Joan Boigas, picapedrer de Corçà, per cinc anys, i la boïga d'en Cuc. Els

⁸⁵⁸ Hauria de dir: “al”.

pactes són els habituals: conrear la meitat del camp el primer any i sembrar un any per altre. Aquest contracte figura protocolitzat. Immediatament passen comptes de les feines fetes al mas: Joan Boigas havia començat per treballar en el mas, a partir del seu coneixement esdevé arrendatari. Per començar, el febrer trobem anotat que Pere Martí li deixa quatre lliures i una rella, la qual ha estat deixada a pes per poder treballar un altre camp que li arrenda Pere Martí. És des del coneixement que se li encarrega de fer uns treballs de picapedrer i mestre d'obres al mas Martí, a preu fet, el març de 1644. El mateix any i l'any 1645 trobem Joan Boigas en les anotacions de Pere Martí, com a podador, primer, i com a segador el juny de 1645. No són gaire anotacions, però les suficients per plantejar l'existència d'aquests jornalers, en aquest cas amb ofici, que suposen una oferta de treball important entorn dels masos. Una oferta de treball que des de masos com el de Pere Martí es contribueix a tenir fixats amb la cessió en contracte d'arrendament de parcel·les allunyades del bloc principal del mas o poc productives.⁸⁵⁹ Són persones com Joan Boigas, o com aquests altres que, conjuntament, es fan càrrec de l'arrendament d'una parcel·la de nou vessanes:

Ítem, vuy als 24 del mes de setembra del any 1645 he arrendat a Joan Fornels de Corçà y a Bartomeu Puxnau, també de Corçà, y a Marsal Puxnau, també de Corçà, una pesa de terra anomanada lo Rotacàs, de tinensa de nou vasanas, la qual pesa de terra se la an partida, tres vasanas per cada u, y se són obligats a pagar del modaló tascha lo que farà, y sempra y quant jo volgués posar joher que me l'a pogués pendra, y quant no, la poguesan manar quatre anys, dos de esplet y dos de goret, y asò fas per memòria.

Sens dubte, si havien de dividir entre els tres aquesta parcel·la, és perquè poques possibilitats tenien de poder conrear-la en solitari, en el que demostra que si bé podien disposar d'alguna peça de terra, era molt poca, i encara amb dificultats per a poder treballar-la.

⁸⁵⁹ De monopsoni, monopoli de demanda, qualifica aquesta situació R. GARRABOU, "Salarios y proletarización en la agricultura catalana de mediados del siglo XIX", *Hacienda pública española*, 108/109 (1987), pàg. 356.

La força de treball del mas

Hem vist els components de la unitat familiar i hem vist les anotacions del treball dels mossos i jornalers, no sabem, però, quina va ser la participació de Pere Martí, ni de Maria Barrull, la seva dona, ni tampoc dels seus germans en l'aportació de treball. Sembla apuntar-se la presència del seu germà Antoni al front de les colles de segadors o dels mossos: són molts els jornalers i mossos que tenien contrets deutes amb ell al moment de morir. En general, s'ha dit que el mas era una explotació en què tota la família participava del treball, però de quina manera? agafava l'arada Pere Martí? Aquesta és una dada important que no podem respondre exclusivament amb aquest llibre de memòria. A partir dels "manuals" de l'època, d'un fra Miquel Agustí, per exemple, i de la seva condició social, del seu estatus i la seva honorabilitat, hauríem de pensar que no hi hauria una participació diària, ni general, la seva funció passa per anar a mercat, anar a fires i tancar "negocis", dirigir i supervisar l'explotació. Sempre és ell el que va al mercat, o persona encarregada per ell, el germà Antoni, per exemple, però en cap cas no apareix cap referència a altres components de la família, ni els femenins: les compres a les botigues no sabem qui les feia, però sí qui saldava els comptes. De fet, tots els comptes. No sabem si és una qüestió d'estil literari, però sempre és Pere Martí el que passa comptes o fa tractes, quan qui els tanca és el germà Antoni, amb mossos, o la mare fa lliurament d'alguna quartera de blat, és convenientment anotat. La muller, Maria Barrull, apareix en el moment en què són assentats els capítols matrimonials i quan hi ha l'època de dot, en cap altre moment del text no fa la seva aparició, ni quan anota el naixement de dos dels seus fills.

El que sí que és segur és l'aportació de treball de mossos i jornalers. Els uns portant la feina quotidiana, els altres fent aportacions puntuals, però intensives en treball. En tot cas, el mas Martí funciona amb força de treball assalariada, estem lluny de la idea del mas explotat exclusivament per la força de treball familiar. L'oferta de mà d'obra existia, probablement hi hagi més d'un mercat de treball assalariat: de mossos, de jornalers, i dintre d'aquests, amb variants segons la feina i l'experiència requerida.

LA PRODUCCIÓ DEL MAS

El mas Martí és un mas caracteritzat per la producció de cereals de secà, on el blat, forment sobretot, és la principal producció, però també es conrea cereal de pinso, com la civada, consumit exclusivament al mas, amb una certa presència de llegums, i que, poc a poc, troba en el negoci del bestiar una aportació important, no sols per la llana que se'n deriva, sinó sobretot, perquè es tracta de bestiar comprat per a tornar ser venut. Aquest fet pot apuntar cap a un cert procés d'especialització. En definitiva, un mas policultural que vehicula cap al mercat els seus excedents, en forma de cereals, i que troba en el negoci del bestiar una aportació significativa d'ingressos. Aquesta certa especialització que analitzarem pot semblar una especificitat d'aquest mas, amb tot, però, probablement trobaríem altres exemples en el litoral empordanès, alhora que decantar-se cap un conreu determinat, sigui arròs, sigui vinya, és una possibilitat existent en els masos. L'opció de Pere Martí ve a demostrar l'aprofitament d'una de les possibilitats existents en els masos de mitjan segle XVII que, en aquest cas, passa per una vehiculació cap al mercat.

Cereals

Malauradament, només s'anota allò que representa una despesa o un ingrés. Pere Martí no considera que les collites formessin part de cap d'aquests components, ja que la part més important era consumida al mas i no sabem què collia el mas Martí. L'excepció la tenim en la collita de 1645 quan, acabat el batre l'1 d'agost, anota com ha anat la collita:

“Memorial dels grans que avem colits en nostra eretat lo any 1645 és lo següent:

Primo, 166 corteras de blat forment, acseptat quinse corteras de mastall bell y pur, y ab aquexas sent-sexanta-sis no s'i comprenen lo solatje, y coranta corteras de sivada, vint de favas, y cinch de lobins, y una de lantillas, y una de pèsols, y censa altres grans.”

El que hem dit: cereals, i sobretot blat. Però significativa presència de llegums i ens queda el dubte de saber quins són aquests “altres grans”. A fi d'establir

una comparació, la collita de 1645 de Joan Guàrdia, pagès de Santa Maria de Corcó, va ser de 95 quarteres en un any en què els blats eren clars, quan la mitjana de producció de blat en aquest mas va ser de 80,38 quarteres.⁸⁶⁰ És una simple dada comparativa, però permet mesurar la capacitat productiva del mas Martí. És, però, una sola dada. En definitiva, per aquesta sola dada, indirecta, podem considerar la seva capacitat de producció.

Les vint quarteres de faves i una de pèsols, i la demanda a molts dels contractes amb mossos d'una o dues vessanes per a conrear-ne, fa pensar en una presència molt superior d'aquest conreu de la que els comptes de collites derivats dels terços dels masos fan pensar. Sens dubte, els llegums tenien més presència de la que els contractes de masoveria i el pagament del terç fan suposar. Hi ha també presència d'altres conreus, hem vist que un jornaler havia portat a terme feines relacionades amb el cànem, i el 6 de gener de 1652 es compra un quintar de gransa. Són poques dades, però els cereals no estaven sols.

El llibre, dóna molt poques referències a les feines i a les tècniques agrícoles del mas. Algunes excepcions les trobem en anotacions molt puntuals, com la del 30 d'agost i el 22 de setembre de 1645 quan s'anota que s'ha llaurat un camp en dues tongades:

Laurar lo Padrell ab molt gran fort

Ítem, dit dia avem comensat de llaurar lo Padrell ab molt gran fort, y a la tarda a plojut un poch, no avem dexat de llaurar, no se li aurà ascaldat el rostol de civada, nos som posats a prop del camí a dos o tres saions, dit camp lo llauram de tramontana a mig dia, y asò fas per memòria.

Laurar lo Padrell de Corçà

Ítem, vuy als 22 del mes de setembra del any 1645 aiam acabat de llaurar lo Padrell, que-ran: lo goret, la maytat fangada, y l'altra maytat

⁸⁶⁰ A. PLADEVALL, A. SIMON, Op. cit., pàg. 102; E. SERRA, "Consideracions entorn de la producció i la productivitat agràries de la Catalunya del segle XVII", *Estudis d'Història Agrària*, 1 (1978), pàg. 129.

rostoll de civada, la maytat de dit camp lo avem laurat ab fort, y l'altra maytat ab bona saó, no és fort ni tampir, Déu me do bona vantura, amen.

D'aquesta anotació val la pena remarcar la direcció de la llaurada. Segurament s'anotava per, la propera vegada, fer-la en l'altra direcció. S'havia de llaurar l'agost i el setembre a fi de preparar la terra per a la propera collita, no sempre, però, la terra tenia bona saó: d'aquí aquest llaurat en fort o en bona saó. D'altra banda, és de remarcar també la divisió de la parcel·la en dues parts: una part venia de ser segada, estava en rostoll, i havia estat sembrada de civada, l'altra venia de guaret, d'un guaret que havia estat fangat. Sens dubte, la presència de mossos i jornalers permetia aquest treball més intensiu. Alhora que trobem una clara rotació biennal, el guaret havia estat preparat a consciència: primer fangat,⁸⁶¹ després llaurat a punt per a ser sembrat.

Vinya i olivera

Són poques les referències a la presència de la vinya i l'olivera en el mas Martí. En tot cas, es tracta de produccions destinades al consum en el mas; només disposem de cinc assentaments de vendes de bótes de vi (un de 1646 i quatre de 1649) i només dos assentaments d'oli, una compra el 1643 i una venda de 9 quartans d'oli el 1652. Mentre la vinya genera un nombre important de jornals de cavar i podar, de l'olivera no queda constància en els assentaments de les feines a efectuar, seria feina dels mossos.

Pel que fa a la vinya, sabem que disposava de tres vinyes: una a Púbol i la vinya de les Argiles, una tercera vinya és arrendada el 1643. En l'assentament de 19 de març de 1643, sabem que cavar "las vinyas" hauria suposat 63 jornals.

Quant a la presència de l'olivera, no sabem amb què es compta, el fet, però, que s'anoti la venda de l'olivar que va a Rupjà el 1646, i que no hàgim trobat

⁸⁶¹ Que es faci un treball manual, com el fangar, no ha de ser vist com una actitud contrària a l'ús de l'arada, sinó com una manera de preparar millor la terra de guaret, sobre el fangar, R. CONGOST, *Els propietaris, ...*, pàg. 163-164. La discussió sobre l'immobilisme en l'instrumental agrari, T. PERIS, "El treball agrícola: eines, tècniques i estratègies productives", *Història Agrària dels Països Catalans*, III, ..., pàg. 145-153.

compres d'oli, i una sola venda, ens fa suposar que la producció, com en el cas de vi, estava assegurada per al consum del mas. Una vegada més, en la mentalitat de Pere Martí no hi té cabuda apuntar les olives que s'han collit, ni les olives que s'han fet, no té encara una mentalitat de fisiòcrata.

Bestiar

És habitual en els masos l'associació entre cereals i bestiar de llana. El mas Martí no és una excepció. Hi havia un nombre de caps d'oví, sense que puguem precisar la quantitat, que generarà els seus ingressos de la venda de borrecs, alhora que també de llana, tot i que només disposem de dues referències: una de 1648, amb la venda d'un quintar i mig de llana neta, i un altre de 1652, amb la venda de nou roves i deu lliures de llana. D'altra banda, la presència de pastor a partir de 1651 denota un cert nombre de caps. A banda, és clar, que a més de bestiar de llana, també hi havia altres caps, com porcí d'engreix, amb un porcater inclòs. En el mas Martí, però, a banda d'aquest ramat d'ovelles i d'alguns porcs per engreixar, la pràctica habitual consistirà en deixar a guarda i a mitges el bestiar boví, i també porcí, a masovers i bracers perquè en tinguessin cura: ja el 1644, Pere Martí deixa al joer de la Torre Forçosa vaques, a Pere Mascarós petit: un vedell el 1649 i vint anoles el 1651; al mas Martí d'Albons o d'Empúries, tres bous el 1650 i vaques el 1652. Hi ha una estratègia de reducció de costos de treball tot transferint el bestiar jove o de reproducció fora del mas. Es comercia amb bestiar, però el bestiar no sempre és al mas.

AUTOCONSUM I MERCAT

No sabent la producció del mas, no sabem quina part de la producció era destinada al mercat, però que el mercat era molt present en l'economia del mas en tenim proves més que evidents. Hem de suposar, a menys que se n'hagi de comprar (els mesos de la primavera de 1644 s'haurà de comprar blat, com n'haurà de comprar el conjunt de la universitat de Cassà de Pelràs, sens dubte la collita de 1643 havia estat curta i insuficient),⁸⁶² que la

⁸⁶² La collita de 1643 és l'única que devia ser deficitària en el mas Martí i a la parròquia de Cassà de Pelràs. Comissionat per la universitat anirà al port de Palamós a comprar blat el dos d'abril de 1644; ell mateix haurà de comprar blat a familiars el 14 d'abril i el 16 de maig, i encara el 12 de juny al port de l'Escala.

CAPÍTOL 11: ELS COMPTES DE PERE MARTÍ (1643-1654), SENYOR ÚTIL DEL MAS MARTÍ DE CASA DE PELRAS. UN EXEMPLE DE L'ECONOMIA DE MAS

producció satisfieia les necessitats de consum del mas. Analitzar els assentaments d'aquesta manera ens pot fer pensar que només s'apuntava allò que era objecte de comerç, allò que era negociat, allò que estava pendent de ser cobrat. És un element a tenir en compte, la font, però, no està feta per allò que voldríem, sinó per allò que va ser concebuda.

Pere Martí freqüentava els mercats, el mercat dels divendres de la Bisbal, sens dubte, en devia ser un dels assidus, i sinó feia per maneres de saber a quant anaven els preus, però també el firal de Girona. Ha estat dit que als mercats no sols s'hi anava a comprar o vendre, s'hi anava a fer relacions, s'hi anava a saber les disponibilitats del mercat de treball: no sabem quants dels mossos i jornalers hi van ser contractats, segurament una bona colla.

	G	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
Monells										x		
Peratallada					x					x		
Torroella Montgrí											x	x
Ullastret											x	

El que sabem amb una major precisió és l'assistència a les fires de la contrada. A mesura que el mas es va especialitzant en bestiar, sembla operar-se una major presència a les fires de Pere Martí. Dels assentaments, hem trobat 13 referències a la fira de Monells (que es feia la primera setmana d'octubre), 6 a la fira de Peratallada (una fira es feia el primer de maig i l'altra a final d'octubre), 4 a la fira d'Ullastret, 2 a Torroella de Montgrí, la fira de sant Andreu, però també la de sant Nicolau, "què's la rera fira de Torroella de Montgrí" (l'1 de desembre de 1643). I apareixen actes efectuats també al firal d'Olot (dues ocasions) i el de Corçà (una ocasió) i de Girona (de fet, del camí estant comprarà bestiar porcí). En total hi ha 28 referències explícites a actes efectuats en fires, si tenim present que les anotacions no arriben a cobrir deu anys, l'especialització de la fira, especialitzada en bestiar, la feia atractiva als interessos de Pere Martí. La fira, com el mercat, era també punt de trobada, moment en què s'acaben alguns contractes (l'arrendament de la casa de les

Eres de Corçà vencia a la fira de Monells) i sempre moment de transaccions o de pagaments.

Hem vist les decisions preses per Pere Martí pel que fa al mercat de treball, ara interessa veure quines són les decisions que pren en relació a altres mercats, el de cereals, especialment el del blat, i el de bestiar, dos dels mercats en què la seva participació farà possible el creixement de la renda del mas.

El mercat de grans, sobretot de blat

A partir dels assentaments de les vendes de grans ens podem aproximar a les estratègies de mercat d'aquest pagès de mas. Ho fem amb l'estudi de l'assentament de 90 actes de venda de blat, assentaments que es distribueixen de manera relativament homogènia durant el període, excepte els tres anys darrers, quan les anotacions estan concentrades sobretot en el mercat de treball i semblen haver-se deixat d'anotar. Tenim una altra dificultat a l'hora de fer l'anàlisi dels preus de venda, ja que la inflació del període ens invalida qualsevol anàlisi per la rarefacció de la moneda. En tot cas, ens trobem en un període de creixement dels preus dels grans, en un període de dificultats en les collites, agreujat per la guerra i la fiscalitat de guerra. Un període de crisi, segons W. Abel, és un bon període per a la pagesia que disposa d'excedent per a vendre, encara que disposi de menys quantitats que en anys normals o de bona collita, la pujada dels preus compensa la baixada de la producció.⁸⁶³

Pere Martí, senyor útil i propietari del mas Martí de Cassà de Pelràs, no s'avé del tot amb cap de les categories labroussianes, no és el propietari venedor com el considera Labrousse (la gran propietat eclesiàstica, nobiliària o burgesa), ni és tampoc, excepte en la collita 1643-1644, el propietari comprador, en canvi el podem identificar amb el pagès propietari que disposa

⁸⁶³ W. ABEL, *La agricultura: sus crisis y coyunturas*, Mèxic. FCE, 1986, 1ª edició en alemany de 1966, pàg. 25-31. Sobre les collites d'aquests anys al mas Guàrdia de Corcó, i que en bona mesura coincideixen amb el que es desprèn dels assentaments de Pere Martí, és a dir, una collita dolenta el 1644, anyades suficients el 1645-1649, any de misèria el 1650 i dificultats derivades de problemàtiques externes el 1651, P. GIFRE, "Temps de crisi i de transformacions productives, 1580-1680", *Història Agrària dels Països Catalans*, III, pàg. 45.

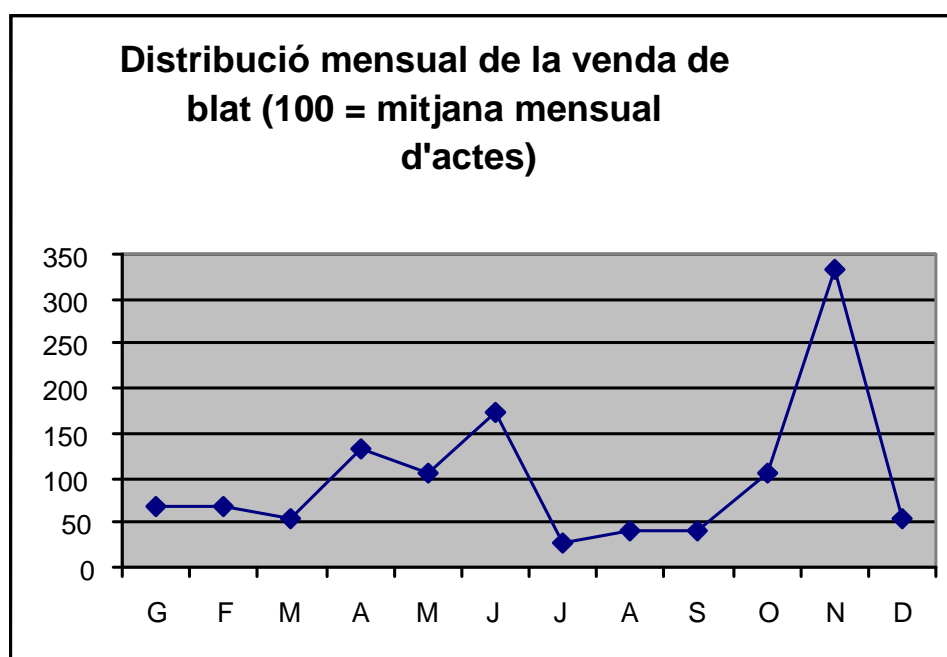
d'excedent.⁸⁶⁴ Un excedent que, amb càlculs molt poc precisos, i en relació a la collita de 1645, que és l'única que ens és possible de conèixer, permet que disposi de 14,18 quarteres de forment anuals per a vendre. Això suposa el 16,11% de la collita de 1645 o, en relació al període 1644-1650, en el que disposem d'assentaments continuats, de 24,18 quarteres anuals, el que suposa disposar d'un 14,57% de la collita per a vendre si atenem la collita de 1645. Sigui un 14,57%, sigui un 16,11% del total de la collita, aquest és el percentatge de què disposa Pere Martí per a vendre de la collita de blat, una vegada pagats delmes, censos, conductes, jornalers, etc., i tots els pagaments en espècie. La part del producte que es pot portar al mercat en aquest període es mou, doncs, del 14,57 al 16,11%. Ara es tracta de veure com es ven, a qui es ven i quan es ven.

Per les anotacions, es ven de casa estant: són els compradors els que acuden al mas Martí a comprar el blat. I es ven als que ho necessiten, especialment als que tenen una relació directa amb el mas, en el que es poden apreciar relacions de reciprocitat de favors, sens dubte, de paternalisme, és clar, però sempre d'assegurar la mà d'obra necessària a les necessitats del mas (molts són els jornalers i no jornalers, pagats amb blat: "comptat lo blat que lo dit se'n a aportat de ma casa y la fayna que lo dit me ha feta", s'apunta el 21 de maig de 1650 en passar comptes amb Miquel, mestre sastre de Celrà, en el que és un assentament habitual). El blat, però, sempre és convenientment monetaritzat, segons "va ara de present a la plasa",⁸⁶⁵ o "lo qual anava divendras en la Bisbal". El preu del mercat de la Bisbal és el que regeix les transaccions. Es tracta d'un propietari venedor, actua, però, segons la lògica labroussiana d'esperar la pujada dels preus per a vendre? La distribució dels 90 actes de venda per mesos no acaba d'apuntar cap a una decisió del propietari en aquest sentit. Sembla vendre en funció de la necessitat del comprador, no sembla ser el venedor qui decideixi en un moment determinat portar el blat al mercat.

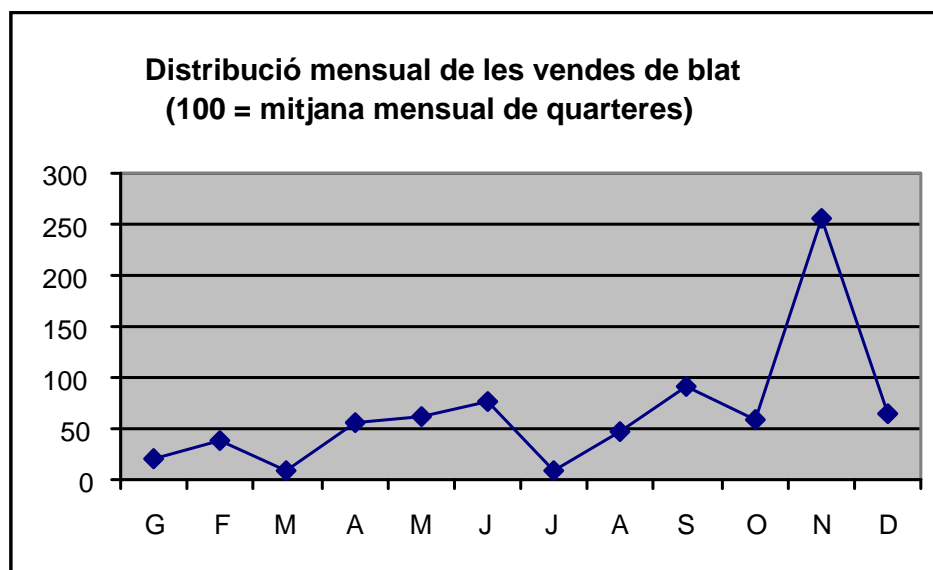
⁸⁶⁴ E. LABROUSSE, *Fluctuaciones económicas e historia social*, Madrid, Tecnos, 1980, pàg. 209-226.

⁸⁶⁵ La plaça apareix citada en 16 ocasions, sovint per referir-se al preu que anava el blat a la plaça, en vuit ocasions explícita que és la plaça de la Bisbal.

El gràfic apunta clarament que els mesos d'abril-juny estan per sobre de la mitjana dels actes de venda, però també apunta cap el novembre com a mes en què es concentren la major part de les vendes en el patrimoni Martí. Estem lluny de la concentració de la venda de blat durant els mesos de la soldadura, mesos en què el preu és més elevat. Pere Martí sabia, perquè ho experimentava any a any, quan el preu era més alt, no és ell, però, qui decideix vendre, sinó que són els compradors, en funció de la necessitat els que ho fan.

Si en lloc de presentar la distribució dels actes de venda, ens fixem en les quantitats venudes, el gràfic no presenta canvis excessius. El mes que concentra les vendes torna a ser el mes de novembre, però els mesos de la soldadura no tenen una presència superior a la mitjana, sí que estan per sobre dels mesos de gener-març, sense que en cap cas puguem deduir una deliberada actuació per part del propietari a l'hora de vendre.

Així, doncs, podria semblar que Pere Martí actués sense coneixement del funcionament del mercat. Passa, però, que G. Béaur acaba de presentar un estudi, prenent com a base els preus del mercat de Chartres, on arriba a la conclusió que el millor mes per a vendre és el mes d'octubre amb una prima del 2,4% en relació a la mitjana de l'any. Esperar els mesos de la soldadura implica un risc que no sempre compensa els venedors. Així, doncs, allò que semblava una actuació estranya de Pere Martí en relació al mercat de grans, tenia molta més lògica de la que en principi podia semblar.⁸⁶⁶

La ramaderia: comprar per vendre

En el llibre es poden veure les compres i les vendes efectuades a la mateixa parròquia de Cassà de Pelràs o a Corçà, a la plaça de la Bisbal en el mercat setmanal, però també a les fires de Peratallada, Monells, Torroella de Montgrí i fins d'Olot comprarà el bestiar jove, que serà engreixat en el mas i serà venut al carnisser de Corçà, però també a altres carnisseros de la Bisbal o de Girona. En poques ocasions les vendes de bestiar, en tractar-se de bestiar de carn, seran destinades a altres pagesos. El llibre de comptes permet fer el seguiment de les activitats de Pere Martí pel que fa al mercat i el negoci de bestiar. Si bé els volums globals de negocis poden ser superiors als anotats (i

⁸⁶⁶ G. BÉAUR, "La <<soudure>> n'est plus ce qu'elle était. Contribution à l'étude du mouvement saisonnier du marché de blé et du marché de la terre d'après le cas de la région de Chartres au XVIIIe siècle", J-F. CHAUVARD, I. LABOULAIS, (eds.), *Les fruits de la récolte. Études offertes à Jean-Michel Boehler*, Estrasbourg, Presses Universitaires de Strasbourg, 2007, pàg. 93-99.

ho és clarament en el cas de les collites, ja que només n'anota una), les tendències apuntades són suficientment demostratives d'una activitat important.⁸⁶⁷

La taula és suficientment clarificadora de la importància que tenia el bestiar per el patrimoni de Pere Martí. Val la pena, però, diferenciar el tipus de bestiar. El bestiar gros hi juga un paper clarament de mercaderia: de les 18 compres de bestiar boví, la majoria són compres de bestiar jove, set vedelles i dos braus, bestiar jove per la reproducció, que és engreixat no directament en el patrimoni, sinó en comanda a mitges⁸⁶⁸ (del resultat de la comanda, però, no sempre se'n fa l'assentament corresponent en el llibre); per contra, les vendes, molt menors en quantitat, són de quatre bous i de dos braus. En canvi, en el cas dels equins, les proporcions entre bestiar comprat i bestiar venut són molt més equilibrades; ens trobem amb dues modalitats: el comprar per vendre, és el cas de les mules, i el comprar per reposar les existències del patrimoni (comprar bestiar jove per substituir el bestiar vell).

En el cas del bestiar menor val la pena comentar la importància que el bestiar porcí té en aquest patrimoni. Pràcticament cada any, l'excepció de 1650 pot deure's a no haver fet l'assentament corresponent, hi ha compres de nodrissos que, al cap d'un any, són venuts (la manca de vendes en alguns anys desdibuixa la tendència i el total final). Pere Martí compra els nodrissos a joers, treballadors o jornalers, sovint les compres les fa al mercat setmanal de la Bisbal, els engreixa en el patrimoni -per això disposa de mossos i fins porcater⁸⁶⁹ i els ven a carnisers de la contrada: de Corçà, de la Bisbal o de Girona, però també, un a un, a particulars.

⁸⁶⁷Sobre les possibilitats i les dificultats de treballar amb comptabilitats agrícoles per estudiar la ramaderia, A.ANTOINE, "Les bovins de la Mayenne (1720-1820). Un modèle économique pour les campagnes de l'Ouest?", *Histoire et Sociétés Rurales*, 4, (1995), pàg. 107-110.

⁸⁶⁸El 26 de gener de 1645 anota que la muller del joer de la Torre Forçosa "me té ella en guardes a mijas" les vaques, i li encomana un vedell; el 1650 té una altra comanda o guarda per tres anys amb el joer del mas Martí d'Albons; el 28 de setembre de 1652 parteix els anyells amb Mascarós petit de Planils, li toquen set anyells i mig.

⁸⁶⁹El 10 de juny de 1649, lloga per un mes un "pastoret", el setembre de 1649 lloga un mosso cerdà per llaurar i guardar els bous, el 24 de juliol de 1650 lloga un porcater, per posar alguns exemples del personal assalariat convenientment anotat en el llibre de comptes.

CAPÍTOL 11: ELS COMPTES DE PERE MARTÍ (1643-1654), SENYOR ÚTIL DEL MAS MARTÍ DE CASA DE PELRAS. UN EXEMPLE DE L'ECONOMIA DE MAS

Taula 82. Moviment anual del bestiar en el mas Martí de Cassà de Pelràs, 1643-1653, en caps de bestiar												
Bestiar	1643	1644	1645	1646	1647	1648	1649	1650	1651	1652	1653	Total
Porcí												
Compres	12	9	13	9	11	10	19	-	7	17	11	118
Vendes	-	8	7	14	-	8	6	16	-	-	8	67
Boví												
Compres	-	2	1	1	-	3	6	-	3	2	-	18
Vendes	-	-	2	-	-	-	-	-	3	1	-	6
Canvis	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Oví												
Compres	-	-	-	-	-	-	-	-	28	64	31	123
Vendes	-	-	14	-	43	8	-	-	21	59	80	225
Canvis	-	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Equí i mulasí												
Compres	-	1	1	-	1	-	2	-	1	2	1	9
Vendes	-	-	1	1	1	-	-	-	2	2	-	7
Euguasí												
Compres	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	2
Vendes	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Asiní												
Compres	-	-	-	-	1	-	-	-	1	1	-	3
Vendes	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	2

Font. AHCLB. Fons patrimonial Martí de Cassà de Pelràs. Llibre de comptes, 1643-1653.

Quant al bestiar oví, la presència s'accentua a partir de 1651 quan es produeix una veritable renovació del bestiar: es venen ovelles velles i moltons i es compren borrecs i anyells. Lògicament, les vendes són superiors a les compres, i ho haurien estat molt més de no trobar-nos en anys de plena renovació del ramat.

La distribució de les compra-vendes per mesos permetrà analitzar la periodicitat de les vendes i també la relació que mantenia Pere Martí amb les fires i els mercats. Pels assentaments, Pere Martí era home de fires i mercats.

Tot i que cal diferenciar el tipus de bestiar, s'aprecia que els mesos de setembre i octubre són els mesos que acumulen més transaccions, són els mesos que posen fi a la temporada ramadera, són els mesos marcats per la fira de Monells i de Peratallada, però també són els mesos que la pagesia disposa de diner procedent de la collita de cereals. Això és així per totes les varietats de bestiar, gros i petit, amb l'excepció del bestiar porcí que segueix un cicle diferent.

Taula 83. Distribució mensual de les transaccions en el mas Martí de Cassà de Pelràs, 1643-1653, en caps de bestiar													
Bestiar	G	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D	Total
Porcí													
Compres	21	13	6	2	17	-	-	8	6	24	9	12	118
Vendes	39	10	5	-	-	-	-	-	-	-	6	7	67
Boví													
Compres	-	-	-	-	1	1	1	2	4	5	1	3	18
Vendes	-	-	-	-	-	-	1	1	2	2	-	-	6
Canvis	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Oví													
Compres	9	4	27	-	4	-	-	-	44	35	-	-	123
Vendes	1	-	-	13	-	-	-	14	90	89	8	-	225
Canvis	-	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Equí i mulasí													
Compres	1	-	-	-	-	-	-	-	2	5	-	1	9
Vendes	-	1	-	-	-	-	-	1	2	-	1	2	7
Eguasí													
Compres	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	2
Vendes	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
Asiní													
Compres	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3
Vendes	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	2

Com que les vendes de bestiar porcí s'efectuen els mesos de tardor-hivern, abans de la Quaresma, les compres de nodrissos s'han d'efectuar amb temps

suficient per poder-los engreixar en aquestes dates, per aquesta raó les compres s'allarguen gairebé tot l'any, però especialment el període de tardor a hivern, fet que suposa vendre al carnisser al cap d'un any. Ens hauria agradat disposar del pes dels nodrissos, així com del pes del porc gras, per entendre millor la relació, però el nostre comptable no ho va creure convenient: anotant nodrís i "tocino" ja en tenia prou, a més és clar, del preu de compra i del de venda.

El calendari ramader en el patrimoni de Pere Martí té un període de manca de moviment, durant el període de primavera-estiu, quan pràcticament no hi ha vendes, i poques compres. Es pot explicar per la importància que els cereals tenien en el patrimoni i que permetien suplir, amb les vendes a la menuda, de quartera en quartera, els ingressos ramaders. No podem oblidar que es tracta d'una explotació agrícola, on la ramaderia hi juga un paper important.

Però també hi ha una altra explicació plausible: la importància de les fires, que s'efectuaven els mesos de setembre-octubre, feia que s'esperés a aquell moment, tant per comprar, com per vendre (el cas del bestiar porcí no s'ha de contemplar perquè tenia un cicle específic). En aquest darrer cas, seria el mercat el que marcaria les pautes de conducta de Pere Martí.⁸⁷⁰ Hi ha encara un altre element a tenir en compte, la raó de les vendes durant les fires de començament de tardor també es pot buscar en la previsió de l'estalvi de menjar per al bestiar que haurà de ser estabulat durant els mesos d'hivern, d'altra banda, la reposició de la cabana ovina es produiria amb el naixement dels anyells durant la primavera. Les fires, estratègicament col·locades en el calendari ramader, possibilitaven d'alleugerir el pes del bestiar en els corrals en previsió de l'hivern.⁸⁷¹

⁸⁷⁰Els ramaders de la Maiena estudiada per A.Antoine semblen obeir a un plantejament diferent: les vendes de bestiar s'efectuen durant tot l'any, un bestiar compensa l'altre, de manera que el moment de vendre l'escullen els venedors. A.ANTOINE, "Les bovins de la Mayenne ...", pàg. 120-121.

⁸⁷¹Vegeu les consideracions de J-M.MORICEAU, *Les fermiers de l'Ile-de-France....*, pàg. 382-383.

Els ingressos del mas Martí

El sistema de mas que es dibuixa a partir de l'estudi dels comptes apunta, tot i coincidir en l'essencial amb l'apuntat per Pere Pascual⁸⁷² per l'Anoia de la primera meitat del segle XIX, cap a una major presència del mercat, especialment en allò que fa referència al mercat de bestiar i, en menor mesura, al blat. P. Pascual ha plantejat, sobretot, les bases de l'autoconsum en el sistema de mas policultural, sense, però, que això suposi, desentendre's del mercat. Pere Martí, però, sembla estar instal·lat en les fires i el mercat. Hem vist que una part important de la producció de cereals era consumida al mas, però hem vist també que el romanent era venut, i que gairebé la totalitat de vi i oli era exclusivament consumit en el mas.

A fi d'acostar-nos als ingressos monetaris, hem procedit a sumar totes les partides, 127 en total, en el benentès que hi ha moltes partides en les quals hi ha un preu fet, però la quantitat no és percebuda en diner, sinó que ho és en treball. Això passa, sobretot, en les vendes de blat. El blat venut no sempre era convertit en diner. Es pacta un preu, el preu de mercat de la Bisbal, però es converteix en jornals a pagar a bracers i jornalers, en conductes de cirurgia o metge, o, en general, a retornar amb feina de jornalers, però també artesans (sastre, sabater, carreter, fuster). ¿Una mostra, encara, de la pervivència d'una economia natural en la qual, però, la moneda esdevé la forma de canvi i de compte?

Taula 84. Ingressos líquids (1643-1653)	
Venda bestiar i llana	63,46
Dots i retorn de dots	15,87
Venda terra	9,20
Venda de blat i oli	5,20
Censals	2,37
Arrendaments	2,10
Diners deixats i tornats	1,74
Total	100,00

⁸⁷² *Op. cit.*, pàg. 43-45.

Tot i tenint present això, hi ha un element indiscutible, el bestiar i la llana, sobretot el bestiar, ja que només hi ha dues partides de llana comptabilitzades, representen el 63,46% dels ingressos líquids del mas Martí, suposa 3.998,85 lliures sobre un total de 6.302,55. El bestiar esdevé un bé de mercat. Sovint, es compra bestiar jove o petit a les fires o al mercat. Els venedors, en el cas del porcí, acostumen a ser joers dels masos de la rodalia, en el que deu ser una aportació extraordinària ja que en els pactes de masoveria d'aquest període no apareix l'obligació de cedir el terç al propietari del mas. Engreixat al mas o cedit en guarda i a mitges a altres petits pagesos, torna a ser venut a carnisers o a Jaume Planas, adroguer, botiguer i carnisser de Corçà, a qui es destinen bona part dels porcs grossos. El boví, comprat a les fires, va directament en guarda a mitges a altres masos. Allà on hi ha més mercadeig és en les mules: fins 18 operacions de compra-venda de mules figuren entre els assentaments, amb preus que van clarament a l'alça durant aquest període. Fixem-nos en el preu d'una mula a la fira de Monells: el 1644 val 9 quarteres de blat, el 1653 en paga per una altra 20 quarteres. Davant d'una pujada del preu de la mula d'aquestes característiques, no és estrany que una persona que anava a les fires no es decantés per aquest "negoci". Però és que hi ha altres mules que van reportar negocis tant o més significatius: l'any 1652 el trobem comprant mules a 137 i 140 lliures, que són venudes a 180 i fins per 410 lliures. Aquesta darrera és la mula comprada pel senyor bisbe, una mula que, en termes de quarteres de blat, de 1652, costava de 24 a 25 quarteres.

La segona partida en importància prové dels dots. Aquí incloem el dot rebut per Pere Martí, el retorn del dot de la seva germana, morta sense descendència, i una definició de llegítima. Una aportació de dots com aquesta només passa quan l'hereu comença a fer-se càrrec de l'herència. És circumstancial, però passa a cada generació. En tot cas, amb aquestes mil lliures procedents de dots i llegítimes es tenia un bon punt de partida que, en bona part, com veurem més endavant, es va dedicar a inversions: l'adquisició d'un nou mas, però també, és de suposar, s'haurà hagut de reservar una part, en allò que P. Pascual considera fons d'amortització, per poder dotar els germans menors de Pere Martí, tal com havia quedat disposat en els capítols

matrimonials, que era el primer dels assentaments del llibre. D'aquesta manera haurà de fer front, en el període considerat, al casament d'una altra germana.

La venda d'una peça de terra és habitual, tal com hem vist en estudiar el mercat de terres, i els patrimonis, fins i tot els que podien no tenir problemes de liquiditat, podien aprofitar situacions favorables. Aquesta venda s'ha de situar en el marc més general d'un plet per aquesta peça de terra, en el qual Pere Martí acaba fent de pont, ja que el plet el portava Jaume Fel d'Ultramort, cosí seu. Pere Martí compra la closa de Sant Iscle a carta de gràcia per 291,8 lliures el 21 de març de 1648 i la ven al cap de dos dies per 500 lliures. Amb la venda hi van inclosos alguns pagaments deguts per Jaume Fel. Hi ha encara una segona venda, la d'un olivar.

Les altres partides veiem que són de poca consideració (blat, arrendaments, censals i retorn de deixes monetàries) al costat d'aquest apartat "altres" que engloba tota mena de pagaments, molt diversos com per poder-los encabir en una sola partida.

Els pagaments del mas Martí

Mentre als assentaments d'entrades eren poc més d'un centenar, els assentaments de pagaments pugen a 484, dels quals vint-i-vuit fan referència a pagaments efectuats en espècies, corresponents a pagaments de censos o conductes. És clar que no es tracta d'un llibre de comptes, ni tan sols es marquen separatament les entrades i les sortides, hi ha però un primer element a considerar: els pagaments en moneda són superiors, de llarg, als cobraments. Mentre la suma dels cobraments puja a 6.302,55, els pagaments efectuats per Pere Martí pugen a 7.766,68 lliures en el mateix període. Es poden fer algunes consideracions relatives als possibles estalvis del mas, però sembla més ajustat pensar que el pagès-escriptor, que no pagès comptable, no ha tingut cura d'assentar la totalitat dels cobraments i, en canvi, sí que assenta amb més fidelitat els pagaments, amb la lògica de no haver de pagar més d'una vegada el que pertoca. Ens queda, encara, al marge els pagaments en espècie. Monetaritzats o monetaritzables, però en

espècie al final. Una darrera consideració, els pagaments es fan i el mas creix, en part aquesta despesa monetària suposa inversió en el mas (canats, tina), increment de terres i també augment de la cabana ramadera.

Taula 85. Sortides de diner	
Bestiar	45,69
Compra de drets sobre terres	11,88
Dots	10,46
Censals	8,65
Compres a botigues	6,25
Diners deixats	5,00
Salari	4,35
Grans, oli	1,85
Reparacions, infraestructura	1,74
Misses i aniversaris	1,17
Conductes	1,33
Censos	0,78
Vestit i calçat	0,61
Fiscalitat	0,24
Total	100,00

Presentades les diferents partides integrants de la despesa monetària del mas Martí venen a dir ben poca cosa. Amb tot, però, la partida destinada a la compra de bestiar, bestiar per criar, bestiar per engreixar, torna a ser la partida més important. És una inversió inicial pensant en la destinació final del producte resultant: el mercat. Hauríem de considerar-lo un input? Es tracta d'una adquisició efectuada fora del mas, tot i que, en part, però no passarà ni pel mas. O hem de considerar-la com una inversió en capital fix, en la seva variant de capital mobiliari viu?

La compra de drets sobre terres és clarament una altra partida d'inversió. En el llibre, però, no se'ns donen dades sobre l'explotació del mas Rostoll comprat a l'encant. A la reproducció familiar i patrimonial estan destinades les aportacions en forma de dots, algunes de les quals, hem vist que retornaven.

Els censals representen una partida significativa, però en aquest període el més important és que alguns dels censals seran lluitats, fins al punt que la

lluïció de dos d'aquests censals portarà al lacònic Pere Martí a deixar, en el que és l'única mostra, aquest advertiment:

“La dal dita memòria fas per los qui vindran que sàpian las lluïcions de aquestos censals y que antas de manllavar censals que pàrian avant lo que faran, que són de bon posar a casa y de mol mal traura quant y són.”

Les compres no sols es feien als mercats, hi ha un seguit de botigues a les quals el mas Martí era assidu client, especialment aquest Francesc Riera, botiguer de la Bisbal, amb qui mantindrà tota mena de relacions de reciprocitat: li vendrà blat, també bestiar, es deixaran diners, i serà a aquesta botiga on comprarà allò que no era produït al mas. Pel que fa a les compres del vestuari, especialment del nuviatge de la germana, s'anirà, però, a un botiguer de Girona, Camps i Bofill. Podríem considerar aquesta com una partida relativa a l'administració domèstica.

Es freqüentaven les botigues, però sastres i sabaters o soladors freqüentaven el mas. Són ells els que feien la roba dels mossos i solaven les sabates. Gairebé estaven conductats al mas, com el cirurgià Mancha, el qual rebia una quartera de forment anual, o el doctor Tarradas de la Bisbal, aquest pagat en diner i en espècie. Sastres i sabaters, però, solien cobrar en diner i en espècie. De fet, aquesta partida l'hauríem pogut afegir a la partida destinada al pagament de salaris, ja que representa una part del que serà detreta del pagament monetari dels mossos. Si es vol, en termes comptables correspondria a una despesa corrent, la dels salaris, no sols els monetaritzats.

Quant a les reparacions de la infraestructura del mas, partida de manteniment, hi ha tot un seguit de pagaments a ferrers, carreters, serradors i fusters, fins 63 assentaments, però, com es pot veure, poc percentatge en el conjunt de la despesa.

Finalment, els pagaments feudals i la fiscalitat. En el benentès que aquí només queda reflectida la part pagada en diner, queda la part pagada en espècie. I hem de tenir en compte, també, que ens trobem en un període

bèl·lic i on no tots els censos eren pagats. Amb tot, hi ha alguns censos efectivament pagats: la quartera de forment al ferrer de Púbol pel dret de fàbrega, el cens al prior de Sant Miquel de Cruïlles consistent en tres quartans i tres quarterons de forment; el cens de mitja quartera de forment al bisbe de Girona, el cens de mitja quartera i set diners al monestir de Sant feliu de Guíxols, el benefici de Sant Salvador i Corpus Cristi de la seu de Girona rep 5 quarteres de forment el setembre de 1644; el monestir de Sant Daniel també percep 10 sous i 1 diner, i encara cal tenir en compte el delme. Hi ha anotats alguns rescats del delme, quan Pere Martí paga en diner l'anyell o anyells que li tocaven pagar.

Pel que fa a la fiscalitat, es tracta d'una fiscalitat de guerra, la talla del batalló, i el redelme que s'imposa la universitat de Cassà per poder fer front als allotjaments de tropes. Allotjaments de tropes que també afectaren el mas Martí, però, per les poques referències que disposem, els soldats varen pagar allò que hi varen consumir.

La partida d'aniversaris i misses tampoc podia faltar, en una època de forta mortalitat: a la mort del pare que precedeix la redacció del llibre, s'afegeix la de dues germanes i un germà. La mort era molt present, la pesta una causa molt directa, d'aquí les despeses en misses i aniversaris, que venien a traduir una mena de capital cerimonial.⁸⁷³

Per últim, com hem trobat en la partida de deixes monetàries. Pere Martí actua també com a petita banca particular. Partides de diners són deixades graciosament, sense que hàgim acabat de seguir totes i cadascuna d'aquestes cessions, sí que són importants les que es fan en motiu de fires a fi de poder efectuar pagaments immediats. També són freqüents amb jornalers i mossos, de fet, es tracta, estrictament d'avançaments de la soldada. Especial tracte rebia en aquest capítol el rector de Cassà de Pelràs.

⁸⁷³ P. WOLF, *Los campesinos*, Barcelona, Labor, 1978, pàg. 16-17, utilitza el concepte "fons cerimonial" per referir-se a les atencions resultants de la relació amb la comunitat.

CONCLUSIÓ

El llibre de Pere Martí, tot i que no ha estat confeccionat com un llibre de comptes, i que ni tan sols diferencia entrades i sortides, ha estat suficientment clarificador per demostrar que el sistema de mas es troba plenament en funcionament a mitjan segle XVII. Un mas policultural, que facilita la subsistència i la reproducció del mas, d'un mas integrat per la família propietària que dirigeix directament l'explotació i que disposa d'una mà d'obra considerable: personal fix, mossos i criades, i personal temporer, jornalers dedicats a feina de braç, però també a la cura del bestiar. Un mas que no sols assegura la seva reproducció, sinó que amplia les seves possessions a través del mercat de terres. A partir d'aquest cas, ens hem pogut adonar que el sistema de mas, tal com el coneixem ben assentat en el segle XVIII, ja a mitjan segle XVII, i potser abans, té totes les seves característiques.

El mas consumeix bona part d'allò que produeix, però el que queda de la producció agrícola és venut segons el preu del mercat. Pere Martí apareix com un coneixedor del mercat i de les fires, on sap captar que, en aquell moment, el guany es troba en la cria de bestiar, de fet l'engreix de bestiar de carn i el creixement de bestiar per llaurar, de manera especial, se centra en els bovins i el mulasí.

Pere Martí apareix com un pagès interessat en el mercat, en el mercat de treball, en el mercat de grans, en el mercat de bestiar, amb tot, però, no acaba de fer el pas per portar una comptabilitat d'entrada i sortida, de fet, probablement tampoc li era necessari. Unes entrades i sortides, però, que analitzades amb detall demostren que si bé el cereal era la part important del treball agrícola, bona part de la seva producció era autoconsumida en el mas, però hi havia possibilitats per al negoci en el sector del bestiar. Assegurat el consum per la pluricultura del mas, el negoci del bestiar es presenta com una possibilitat que, pel que hem pogut veure a través d'aquest llibre i del que apunten els inventaris postmortem sobre la presència de caps de bestiar en els masos, no era el mas Martí una excepció. Tampoc no sabem, però, si el seu cas era generalitzable. En tot cas, el que aquest simple estudi micro assenyala és l'existència de possibilitats per als masos de la vegueria de

CAPÍTOL 11: ELS COMPTES DE PERE MARTÍ (1643-1654), SENYOR ÚTIL DEL MAS MARTÍ DE CASA DE PELRAS. UN EXEMPLE DE L'ECONOMIA DE MAS

Girona dels segles XVI i XVII per poder fer créixer la renda agrària. El negoci del bestiar és l'opció presa per Pere Martí, altres optaran per conreus més especialitzats: l'olivera, la vinya o l'arròs, però també més remuneradors, sense deixar de banda rendes més excepcionals, com podien ser les provinents dels pous de glaç, per exemple. La policultura del mas assegura la subsistència i alguna cosa més, de l'habilitat i/o les possibilitats dels seus propietaris en el mercat (de fet, els mercats) dependrà que facin la viu viu o que puguin prosperar.

QUARTA PART

ELS ESCENARIS DE LA REPRESENTACIÓ: PARRÒQUIA I UNIVERSITAT

INTRODUCCIÓ⁸⁷⁴

L'organització en comunitat de la societat rural de la vegueria de Girona d'època moderna esdevé el darrer àmbit d'estudi per situar els senyors útils i propietaris de masos. La universitat i la parròquia són els marcs generals de les comunitats rurals, insertes en àmbits més generals, senyories (batllies, baronies, etc.), d'una banda, però també demarcacions reials com les vegueries (la vegueria estreta de Girona se'ns ha presentat com una organització supracomunitària en l'intent per abolir la tasca a mitjan segle XVI, durant la segona meitat del XVII la trobarem organitzant la recaptació fiscal), o els ardiaconats, que reagrupen les parròquies en el marc del bisbat. Els senyors útils i propietaris de masos formen part d'aquestes comunitats, d'aquests llocs, d'aquestes universitats i d'aquestes parròquies. La pertinença al lloc és ben evident: en primer terme són senyors útils i propietaris del mas, però el mas està situat en un indret determinat, en primer lloc, la parròquia,⁸⁷⁵ en un segon nivell, la baronia o batllia en la qual el senyor detenta la jurisdicció, i la universitat.

Les comunitats rurals gironines tenen unes característiques determinades, no pas diferents, pel que anem sabent, de les del conjunt de la Catalunya vella. Bàsicament, els dos nivells venen marcats per la parròquia i la universitat, amb profundes imbricacions entre una i altra entitat organitzativa, però també amb manifestes separacions, marcades a partir de la segona meitat del segle XVI, no necessàriament després del concili de Trento,⁸⁷⁶ que evidencien, de manera progressiva, atribucions diferents de cada entitat. Unes entitats que, amb ulls del present, les volem veure representant els poders civil i el religiós. La realitat d'època moderna, però, fa que sigui difícil, en moltes ocasions, de

⁸⁷⁴ Els tres capítols que conformen aquesta quarta part van ser llegits, ara fa uns quants estius, per J. M. Puigvert i, sens dubte, la versió definitiva, s'ha pogut beneficiar de les seves observacions.

⁸⁷⁵ E. MALLORQUÍ, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*, Tesi doctoral, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art de la Universitat de Girona, 2007, remarca la relació mas-parròquia, i es dol que "en la major part de les recerques dedicades als masos, però, aquests vincles no solen ser destacats" (pàg. 218), "en la majoria d'estudis sobre els masos se sol ignorar la seva vinculació amb l'estructura parroquial" (pàg. 231).

⁸⁷⁶ J.M. MARQUÈS, *Una història de la diòcesi de Girona*, Montcada i Reixac, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Bisbat de Girona, 2007, pàg. 115.

mantenir aquesta separació. Les superposicions de les dues entitats són manifestes. En comentarem algunes, tot i que a efectes expositius acabarem per descriure-les separadament. A no poques de les comunitats rurals de la vegueria de Girona hi ha trasvassament d'efectius monetaris de la parròquia cap a la universitat, i no pocs clavaris d'universitats acaben pagant sumes importants en la construcció i reconstrucció d'esglésies, campanars i campanes. En no poques comunitats, els obrers fan funcions relacionades amb la parròquia, però també amb la universitat, de fet, en algunes comunitats l'únic element cohesionador és la parròquia, tota vegada que l'organització institucional i reconeguda per l'autoritat baronial dels veïns del lloc arriba més tardanament. De fet, la universitat, en tant que ens organitzador de la vida comunitària, amb les seves atribucions específiques, sol arribar després de la constitució de la parròquia.⁸⁷⁷ L'entitat parroquial, a redós de la parròquia, ha d'organitzar-se i ha de mantenir el lloc de culte, l'obreria i la fàbrica de l'església poden ser els primers elements de representació comunitària, quan s'han conservat els comptes difícilment es pot discernir què correspon a l'àmbit civil i què, a l'àmbit específic de la parròquia.⁸⁷⁸ Un altre element significatiu, no poques de les assemblees comunitàries dels veïns d'un lloc es fan en espais de la parròquia: dins mateix de l'església, als porxos o al mateix cementiri. Poques són les universitats

⁸⁷⁷ "Les universitats apareixen relativament poc en la documentació estudiada: d'entre les 167 parròquies que constitueixen els ardiaconats de Girona i la Selva, només en coneixem 25 poblacions on existia universitat i, d'aquestes, només 9 –Corçà, la Pera, Pineda, Regencós, Riudellots de la Selva, Sant Feliu de Boada, Sant Miquel d'Amer i Sils- corresponen a llocs on només existia la parròquia" (E. MALLORQUÍ, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona ...*, pàg. 808). Aquest autor assenyala l'eclosió de les universitats catalanes en relació a l'esforç fiscal exigint per la monarquia durant la segona meitat del segle XIV.

⁸⁷⁸ El cas de la Bretanya i la Normandia és del tot manifest, i es remarca la poca dependència senyorial de les comunitats parroquials, vid. A. FOLLAIN, "Les communautés rurales en Normandie sous l'Ancien Régime. Identité communautaire, institutions du gouvernement local et solidarités", *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 45 (1998), pàg. 691-721. Un exemple de la comptabilitat parroquial portada per un capellà que fa de fedatari dels actes de l'assemblea comunitària d'una parròquia normanda, A. FOLLAIN, "Les paysans, la terre et l'impôt à Camembert au XVIIe siècle. Un système fiscal bloqué?", *Enquêtes Rurales*, 8, (1999), pàg. 39-82, i el "raport introductif" "Comptabilités paroissiales et communales. Fiscalité locale du XIIIe au XVIIIe siècle", pàg. 5-49, dins A. FOLLAIN, ed., *L'Argent des Villages du XIIIe au XVIIIe siècle. Actes du Colloque d'Angers (30-31 octobre 1998)*, Rennes, Association d'Histoire des Sociétés Rurales, 2000.

rurals que disposin de casa del comú, l'església parroquial és, a molts llocs, "la casa del poble".⁸⁷⁹

A Catalunya no són abundants els estudis sobre les comunitats rurals. Des de la història del dret s'ha treballat abastament sobre la formació del municipi i les institucions que el regien. Des de la història eclesiàstica han abundat els estudis relacionats amb la parròquia i la seva organització, sovint monografies específiques de parròquies. Recentment, s'ha posat en relació aquests dos àmbits⁸⁸⁰ que, en la realitat dels segles XVI i XVII, eren més properes del que ens pot semblar amb ulls del present. La historiografia francesa, per la seva banda, d'un temps ençà s'ha tornat a fixar en la comunitat rural com a subjecte historiogràfic, tot seguint una trajectòria que arrenca dels estudiosos del segle XIX i que té una base de partida en l'obra de M. Bloch (1931), seguida i concretada, després de la segona guerra mundial, a Borgonya per P. de Saint Jacob (1960), una referència a tenir present,⁸⁸¹ per seguir amb Le Bras (1976) per l'àmbit parroquial. Si la trajectòria d'aquesta línia historiogràfica ha tingut continuïtat en diferents àmbits de la geografia francesa, diferents treballs, col·lectius i en forma de congressos,⁸⁸² han fet incidència a final del segle XX i començament del segle XXI en la diversitat⁸⁸³

⁸⁷⁹ M. BLOCH, *La historia rural francesa*, Barcelona, Crítica, 1978, pàg. 423.

⁸⁸⁰ Una síntesi d'aquests treballs, J. M. PUIGVERT, "Les universitats i les parròquies rurals", *Història agrària dels Països Catalans*, III, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2008, pàg. 585-602.

⁸⁸¹ No és estrany que la primera obra de la *Bibliothèque d'Histoire Rurale* publicada per l'Association d'Histoire des Sociétés Rurales sigui la reimpressió el 1995 d'aquest treball de 1960. P. de Saint Jacob pertany a la segona generació d'historiadors ruralistes, amb J. Meuvret, P. Goubert, R. Baehrel, E. Le Roy Ladurie, que publiquen les seves tesis els anys seixanta del segle XX, en tant que la primera generació ve marcada per l'obra de M. Bloch, vid. J.-M. MORICEAU, "Préface", P. de SAINT JACOB, *Les Paysans de la Bourgogne du nord au dernier siècle de l'Ancien Régime*, Rennes, Association des Sociétés Rurales, 1995, pàg. XXVII. Sobre el lloc de P. de Saint Jacob, C. WOLIKOW, "La communauté villageoise: débats et enjeux. Autour de Pierre de Saint Jacob", *Histoire et Sociétés Rurales*, 5 (1996), pàg. 35-47.

⁸⁸² Vid. per exemple, el *Flaran 4* (1982) dedicat a *Les communautés villageoises en Europe occidentale du Moyen Âge aux Temps Modernes*; el dossier que hi dedica els *Mélanges de la Casa de Velázquez*, XXVIII-2 (1992), XXIX-3 (1993) amb el títol *Modèles de communautés rurales*, o els més específics dedicats a les finances comunitàries: A. FOLLAIN, ed., *L'Argent des Villages du XIIIe au XVIIIe siècle. Actes du Colloque d'Angers (30-31 octobre 1998)*, ..., o la justícia comunitària, F. BRIZAY, A. FOLLAIN, V. SARRAZIN (dirs.), *Les Justices de Village. Administration et justices locales de la fin du Moyen Âge à la Révolution. Actes du colloque d'Angers des 26 et 27 octobre 2001*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2002.

⁸⁸³ "<<Forte>> ou <<faible>>, la communauté était surtout différente et difficilement comparable entre les provinces parce que les structures et les institutions étaient conformes à

de comunitats rurals existents a França, i s'ha replantejat, no poques vegades el concepte mateix de la comunitat rural.⁸⁸⁴ Una altra línia de recerca s'ha centrat en l'estudi del cas, tot donant la veu als seus protagonistes (homes, famílies, pobles), per cercar les manifestacions dels poders a l'interior de les comunitats rurals, tot relacionant-los amb les diferents jerarquies socials pageses.⁸⁸⁵

Tenim present aquesta historiografia, però volem anar més enllà, tota vegada que la comunitat rural no és la finalitat en ella mateixa, sinó que ens ha de permetre situar els senyors útils i propietaris de masos en el seu medi. És a la comunitat on veurem actuar els senyors útils i propietaris de masos: formant-ne part com uns veïns més, actuant de manera conjunta, solidària i cohesionada amb la resta de la comunitat, exercint oficis de direcció de la comunitat, però també, i això ho centrarem sobretot en la segona meitat del segle XVII, període marcat per les guerres i la fiscalitat de guerra a la vegueria de Girona, moment a partir del qual s'apunta, de manera progressiva, la seva diferenciació externa del conjunt de la pagesia, tot maldant per obtenir elements que els caracteritzessin i, finalment, que els atorguessin el privilegi de l'exempció fiscal. L'objectiu de l'exempció fiscal convertirà als que l'obtinguin en estranys a la comunitat de procedència, els diferenciarà del conjunt, els farà diferents.⁸⁸⁶

des conditions provinciales et locales, à des besoins et enfin à un moment de l'évolution", A. FOLLAIN, "Les communautés rurales en France. Définitions et problèmes (XVe au XIXe siècle)", *Histoire et sociétés rurales*, 12, (1999), pàg. 18.

⁸⁸⁴ Una síntesi, C. WOLIKOW, "Communautés territoriales et villageois en France aux XVIIe et XVIIIe siècles", *Bulletin de la Société d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 1-2, (1999), pàg. 34-51.

⁸⁸⁵ M. AYMARD, "L'Europe e i suoi contadini", dins M. AYMARD (coord.), *Storia d'Europa*, 4, Torí, Einaudi, 1995, pàg. 531-535, situa aquest corrent historiogràfic. Es poden trobar les passes d'aquesta recerca en les "premesse" de diferents volums de *Quaderni Storici*: "Villagi: Studi di antropologia storica" a cura de G. Levi, núm. 46 (1981), "Conflicti locali e idiomi politici" a cura de S. Lombardini, O. Ragio, A. Torre, núm. 63 (1986) o "Risorse collettive" a cura de D. Moreno i O. Ragio, núm. 81 (1992). El poder local, per el cas valencià, és presentat per V.S. OLOMOS, "Poder, govern municipal i administració local. El país valencià rural durant l'època moderna", *El Contemporani. Revista d'història*, 3 (1994), pàg. 15-22.

⁸⁸⁶ La historiografia rural francesa no hi ha posat èmfasi en aquest procés de diferenciació, la comunitat és vista com un tot uniforme. L'excepció ve marcada pel capellà i pel senyor, aquest darrer al costat de la comunitat, però no pas dins, A. FOLLAIN, "Les communautés rurales en France ...", pàg. 35-36. Aquest mateix autor, però, en matèria fiscal, admet, però, la diferenciació en la mesura que té més veu a l'assemblea comunitària, aquell qui més paga, admet una mena de "suffragi censatari", *Ibidem*, pàg. 39 i A. FOLLAIN, "La solidarité à

És clar, però, que no tots els senyors útils i propietaris de masos de la vegueria de Girona voldran aconseguir aquesta fita, o no podran, i els trobarem al davant de les universitats, amb encàrrecs derivats de l'assemblea de la universitat, per negociar davant l'Audiència en nom del comú o cercant diner a censal per arribar a composicions amb tropes que eren davant mateix les portes de la universitat per a ser allotjades. De la mateixa manera, aquests senyors útils i propietaris de masos seran elegits obrers parroquials, còsols i jurats de les respectives parròquies i universitats, fet que anotaran en els seus llibres de família per memòria dels seus hereus. Uns buscaran la notorietat, tot i que els suposa l'allunyament de la comunitat, altres la trobaran en la mateixa comunitat. Uns i altres, però, veien reconeguda la trajectòria des del treball, l'explotació i la gestió de les rendes derivades de la possessió de masos.

Arribats a aquest punt ens queda plantejar la relació entre els senyors útils i propietaris de masos i la parròquia i la universitat. Estem davant un control dels "poders" locals per part d'aquest grup pagès? Les realitats són molt diverses. A partir de la documentació estudiada, l'únic que podem aventurar és l'existència d'una varietat de situacions que fan difícil, per als segles XVI i XVII, parlar de control o domini de les universitats i parròquies per part dels senyors útils i propietaris de masos. La repetició de noms en les extraccions de còsols i jurats pot ser un signe en la línia del control de la universitat, com també ho pot ser la relació entre masos i obrieres parroquials. Al mateix temps, però, trobem altres signes que apunten el contrari. Les renovacions anuals en són una, l'altra, el fet que alguns buscaran les maneres per no haver d'assumir aquestes funcions al davant de les institucions comunitàries. Sobretot, però, a la segona meitat del segle XVII, quan la fiscalitat de guerra creix, l'assemblea de la universitat ens apareix amb gran solidesa, unida i enfrontada als exempts, als insolidaris a la contribució. L'assemblea de la universitat és repetidament convocada, allà on ha deixat rastres documentals, per debatre i decidir les qüestions que l'afecten. La unitat de contribuents, això és el que es converteix la universitat, rebutja la presència dels que no

l'épreuve de l'argent dans les villages normands du XVe au XVIIe siècle", dins A. FOLLAIN, ed., L'Argent des Villages du XIIIe au XVIIIe siècle..., pàg. 207.

volen contribuir. Cohesió i solidaritat contributiva, d'una banda, allunyament de la comunitat i reafirmació de la seva condició diferenciada per part d'alguns senyors útils i propietaris de masos, per l'altra; la lògica de la comunitat trencada per la contribució a la fiscalitat de guerra. La universitat, però, en aquests moments de tensió ens apareix amb tota la seva força.

CAPÍTOL 12

LA PARRÒQUIA RURAL (s. XVI-XVII): ORGANITZACIÓ, REPRESENTACIÓ I MANIFESTACIÓ DELS SIGNES PARTICULARS⁸⁸⁷

En bona lògica és a la parròquia on hauríem de trobar la cohesió de la comunitat rural, del grup pagès. Certament, hi ha elements que així ho fan pensar, i institucions que ho facilitaran. La participació a l'obra parroquial, la participació en les confraries o en les diverses administracions parroquials (ciri dels joves, ciri de les dones, ciri dels estrangers, etc.) seran possibilitats obertes.

D'altra banda, però, també podríem fer una lectura exclusivament dirigista i plantejar que aquestes institucions són simples elements en mans del rector per controlar i enquadrar la comunitat, amb el recurs dels senyors útils i propietaris més significatius de cada lloc. És possible que aquesta imatge sigui real en algunes parròquies. Però fa l'efecte, a partir d'anàlisis parcials, localitzades i molt particulars, que són les que aquí es presentaran, que, en els segles XVI i XVII, hi ha una altra realitat. En general, per les petites parròquies, la participació dels laics en l'obra parroquial o en les confraries sol quedar al marge de les "autoritats", o/i amb la permissivitat de l'autoritat immediata, el rector, i només sotmesa a les directrius i manaments efectuats per l'autoritat episcopal que, en el moment de la visita pastoral de rigor, disposa allò que contravé la norma emanada del Concili de Trento o de les disposicions sinodals. De la proliferació de prohibicions i contravencions que deixa escrites el visitador episcopal, sovint n'hem de deduir que no es complien, i que aquestes petites institucions, amb una elevada participació dels veïns del lloc i amb rotacions pràcticament anuals en els càrrecs, gaudien d'un nivell d'independència significatiu respecte dels elements externs, i amb un clar predicament entre el grup.

⁸⁸⁷ Una primera versió d'aquest capítol va ser llegida, corregida i comentada per l'arxiver diocesà de Girona Josep M. Marquès, sobretot em va fer veure que el concili de Trento no suposava un trencament tan important com jo havia suposat. Bona part de les seves encertades observacions s'han incorporat al text.

Això, però, no és cap obstacle perquè sigui en el marc de la parròquia on es produeixi la màxima representació dels signes externs de la situació social assolida pels senyors útils i propietaris de masos. Al contrari, en la mesura que l'església és el punt de reunió setmanal de la comunitat, és allà on els signes externs es mostren al conjunt dels habitants del lloc. És la major congregació, és el punt on s'expressa el màxim nivell de sociabilitat. No podia ser desaprofitat. Són molts els aspectes rellevants, són moltes les manifestacions de la representació, amb diferències a cada lloc, però, amb una sèrie de trets que es repeteixen en les parròquies del bisbat de Girona. Aquests són els que posarem de manifest. Des del lloc que s'ocupa en la missa, a la possessió familiar del banc o escó, a la prelació en el moment de l'ofertori, fins el lloc que s'ocupa en les processons o la ubicació de les sepultures: a l'interior o a l'exterior de la nau parroquial, en el cementiri, sense deixar de banda les misses encomanades al morir o la dotació i la construcció de capelles i altars a la parroquial, però també la presència d'oratoris domèstics ja en els segles XVI i XVII. Es tracta d'ubicació. El lloc que s'ocupa a l'església parroquial reflecteix l'espai que s'ocupa dins el conjunt dels habitants de la parròquia i la universitat en la mesura que aquest lloc és reconegut i ratificat pels altres. La geografia parroquial reflecteix la jerarquia social de la societat rural.

En tractar-se de demostracions externes és on trobarem, també, els conflictes i els enfrontaments entre els que fan acte ostentori del seu estatus i els que defensaran la pluralitat i, sinó, la manifestació que aquests llocs preferents han de ser ocupats per les autoritats emanades de la parròquia, els obrers, o de la universitat, els cònsols i jurats. Tornem a trobar el conflicte. No sols contra els elements externs, també entre els elements interns.

L'OBRA PARROQUIAL

L'obra és la institució en la qual es concreta la participació plural dels laics en l'administració de la parròquia i que, en algunes ocasions, en les petites parròquies, podia esdevenir, com veurem en el cas de Pau, el nucli a través del qual s'articulava la representació de la universitat. Una institució reduïda a poques persones, però que té una funció bàsica: assegurar el culte parroquial, ja que d'aquesta institució en depèn el manteniment de la nau parroquial i també, en

alguns llocs, de les campanes, si és que no s'haurà d'encarregar de dirigir i supervisar les obres de nova construcció de l'església o d'embelliment amb l'encarregament d'altars o retaules d'acord amb el programa de la Contrareforma. És clar que aquesta institució tindrà un migrat pressupost, migrat, però, si ho comparem amb els també migrats ingressos de la universitat, que farà que en moltes ocasions hi hagi trasvassaments de cabals de la universitat a l'obra o al revés.

Fonts documentals

A fi d'intentar de no repetir allò que, de manera general i especialment per al segle XVIII, ja s'ha escrit sobre aquesta institució,⁸⁸⁸ s'ha utilitzat material inèdit per tal de circumscriure l'actuació dels obrers en el marc limitat del període concret de 1500 a 1730. El període és de canvis i, en conseqüència, també, de reticències a les noves imposicions contrareformistes emanades del Concili de Trento. A través de l'obra es poden estudiar aquestes situacions. Les fonts utilitzades per a fer-ho bàsicament són tres:

⁸⁸⁸Des dels plantejaments sociològics de Gabriel Le BRAS, *L'église et le village*, París, Flammarion, 1976, pàg. 155-159, que he conegut gràcies a Joaquim Mª Puigvert, fins els històrics de J. P. GUTTON, *Villages du Lyonnais sous la monarchie (XVI-XVIIIè siècles)*, Presses Universitaires de Lyon, 1978, pàg. 74-80 i *La sociabilité villageoise dans l'ancienne France*, París, Hachette, 1979, pàg. 206-217; o de C. RUSSO, *Chiesa e comunità nella diocesi di Napoli tra cinque e settecento*, Nàpols, Guida editori, 1984, pàg. 221-300. Per Catalunya, els plantejaments generals de A. PLADEVALL, J. Mª PONS GURI, "Particularismes catalans en els costumaris dels segles XIII-XVIII", *II Congrés Litúrgic de Montserrat*, III, Montserrat, 1967, pàg. 134-136, i la recent síntesi de J. BADA, "La xarxa eclesiàstica", E. SERRA, X. TORRES, (drs), *Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII, Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, 4, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997, pàg. 198-212. Pel bisbat de Girona, els treballs de Joaquim Mª PUIGVERT, *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellots de la Selva)*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1986, pàg. 94-99; "Parròquia, rector i comunitat pagesa", *L'Avenç*, 115, (1988), pàg. 44-50; "Parròquia i societat rural a la Catalunya d'antic règim. L'exemple de Riudellots de la Selva", *Recerques*, 20, (1988), pàg. 175-180; *La parròquia rural a Catalunya (segles XVIII-XIX, bisbat de Girona)*, Universitat de Barcelona, Tesi doctoral, inèdita, 1990, pàg. 82-86 i el capítol I: "L'obreria o les bases materials de cohesió"; "Les obreries parroquials i la pagesia benestant. La diòcesi de Girona, segles XVIII-XIX", dins R. CONGOST, L. TO (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, ILCC de la Universitat de Girona-Publicacions de l'abadia de Montserrat, 1999, pàg. 329-364, i *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*, Vic, Eumo, 2001. Són especialment interessants, d'altra banda, les referències que de l'obra parroquial trobem en les monografies de parròquies publicades a la Col·lecció Sant Feliu per Josep Mª MARQUÈS, *La parròquia d'Avinyonet*, Figueres, Ajuntament d'Avinyonet, 1991, pàg. 13-16; *La parròquia de Siurana*, Girona, Col·legi Públic "El Serrat" de Siurana, 1993, pàg. 36-37, *La parròquia de Celrà*, Ajuntament de Celrà, 1993, pàg. 13-36; *L'Església de Navata, parròquia de Sant Pere de Navata*, 1996, pàg. 13-14; *Fornells: L'església i l'Església*, Parròquia de Sant Cugat de Fornells, 1996, pàg. 59-62.

1. Un llibre de les rendes de totes les institucions eclesiàstiques del bisbat de Girona confeccionat el 1444.⁸⁸⁹ Es tracta d'un imponent volum on són presentades totes les rendes del clergat regular i secular, del qual, però, només s'ha fet ús de les rendes de l'obra parroquial: en total disposem de la renda de l'obra de 240 parròquies, no hi són representades totes les parròquies, però la quantitat és suficientment representativa del conjunt del bisbat. Els obrers declararan que l'obra disposa de migrats recursos i descriuran quines són les seves obligacions. La migradesa d'ingressos pot obeir a diferents raons. Perquè la parròquia no en tenia, ja que en aquell moment l'obra parroquial estava totalment deslligada de la sagristia o la mongia, institucions regentades per un eclesiàstic, o perquè, en tractar-se d'un cens efectuat des del bisbat a partir del qual s'havia d'imposar un subsidi, pot portar a ocultacions que no han de ser negligides.

2. La visita pastoral encarregada pel bisbe Arévalo de Zuazo el 1606, la sisena del seu mandat,⁸⁹⁰ la porta a terme Joan González de Arellano.⁸⁹¹ A pràcticament cinquanta anys del Concili de Trento, la visita pastoral pot ser clarament indicativa de per on van les noves directrius, què pretenen i quin és el ressó que han tingut.⁸⁹² En total s'han analitzat els manaments de les visites de 348 parròquies, una vegada agregades les sufragànies a les esglésies parroquials, ja que la majoria de les disposicions de les petites esglésies havien de ser portades a terme pel conjunt de la parròquia, si és que no hi havia una obra específica. Sens dubte

⁸⁸⁹ ADG. 4.2.3. *Liber denuntiationum* (1444). S'hi avaluen, com diu l'arxiver Josep Mª Marquès a l'índex que en va confeccionar, "ingressos i despeses de beneficis, i prebendes de la clerecia regular i secular, així com també de moltes obres parroquials". El llibre conté 898 folis. Agraïm a l'arxiver Josep Mª Marquès que ens donés a conèixer aquest volum i que ens n'hagués facilitat la seva consulta.

⁸⁹⁰ ADG. Visita Pastoral 78 i 79.

⁸⁹¹ A partir dels manuals d'aquests anys sabem que era prevere procedent de Pamplona, llicenciat en drets, procurador general del bisbe el 1600, moment a partir del qual obté diferents beneficis al bisbat de Girona: el benefici de Sant Antoni de Corçà (1600), el de sant Pere Màrtir de Camprodon (1600), el de sant Joan de Peralada (1601), fa procures a Segòvia i Mataró per acceptar col·lacions de beneficis (1601), obté el benefici de la capella del palau episcopal de Girona (1602), recaptador dels comptes de la mitra (1602), el 1605 és cambrer d'Ullà i procurador general de la jurisdicció episcopal. Forma part del seguici d'Arévalo de Zuazo.

⁸⁹² Vid. J. M. PUIGVERT (ed.), L. MONJAS, X. Solà, E. PEREA, *Les visites pastorals. Dels orígens medievals a l'època contemporània*, Girona, CCG edicions/Associació d'Història Rural de les comarques gironines/Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona, 2003, pàg. 32-35.

seria interessant i il·lustratiu de fer un ús més continuat i dinàmic d'aquesta font a fi d'analitzar la difusió de les directius sinodals en relació a l'obra parroquial. L'objectiu, en usar aquesta font, queda limitat a l'anàlisi de l'obra parroquial en aquest moment concret. Sobretot, s'estudien els manaments que el visitador deixa escrits referents a l'obra: així es poden analitzar les directrius sortides de l'autoritat episcopal, el grau de compliment per part dels obrers, les pràctiques habituals i sobretot quines eren les funcions que els eren atribuïdes en l'organigrama parroquial. D'altra banda, aquesta visita coincideix amb l'estampació de la compilació de les constitucions sinodals gironines per manament del bisbe Arévalo de Zuazo; el títol 12 de la qual dedicada a "*De operariis et bacineriis*", amb nou capítols destinats a l'obra, tres de 1603, del sínode presidit pel mateix bisbe Arévalo de Zuazo, a més d'altres disposicions que afecten directament l'obra i els obrers⁸⁹³ (per exemple, els capítols 6 i 7 del títol I). Hi havia, per tant, unes disposicions legals que obligaven els obrers al seu compliment, de l'omissió o l'acceptació se'n poden fer algunes lectures.

3. Els llibres d'obra de diferents parròquies del bisbat de Girona permetran d'obtenir el contrapunt a la visió més general i estàtica que permeten les dues fonts anteriors. S'han buidat exhaustivament pels segles XVI i XVII els llibres d'obra de les parròquies que proporcionaven una sèrie continuada, Calabuig, Corçà, Orfes, Porqueres i Rupjà, i s'han examinat aspectes concrets dels llibres de les obrieres de Cassà de Pelràs, Felines, Madremanya i Sant Vicenç de Camós.⁸⁹⁴

Es corre el risc, però, de veure limitat el camp d'observació. El caràcter reduït i limitat de la font, no generalitzable, amb les particularitats que cada parròquia té, fa difícil de destriar allò que és general del que és particular. No obstant això, atribuïble a tota font micro, la informació que dona permet de constatar no poques continuïtats i canvis, no sempre atribuïbles a visions teleològiques construïdes des

⁸⁹³*Constitutionum synodaliū Gerundensium. Libri quinque. Compilatae aeditae et in ordinem redactae sub Francisco Arevalo de Çuaço episcopo Gerundem de Regio Consilio, anno MNDCVI*, pàgs. 81-85. En la relació de les parròquies del bisbat de Girona dona un total de 350, distribuïdes de la següent manera: 99 a l'ardiaconat de Girona, 108 al de Besalú, 79 al de l'Empordà i 64 al de la Selva, pàgs. 4r-11r.

⁸⁹⁴ADG. 6. Arxius parroquials dipositats.

del present immediat. Bàsicament, l'anàlisi d'aquesta documentació permet estudiar els mecanismes d'elecció, la nòmina dels obrers, la manifestació dels ingressos i despeses anuals, i la definició dels comptes davant els obrers entrants amb, o sense, la presència del rector o sagristà.⁸⁹⁵ Al costat d'aquestes informacions continuades i gairebé seriades, els llibres d'obra també assenten fets significatius i singulars pel devenir de l'obreria i de la parròquia.

A partir d'aquestes fonts heterogènies, hi ha una sèrie de possibles constatacions sobre l'obreria dels segles XVI i XVII: abans i després del Concili de Trento, el qual no va fer res més que institucionalitzar, de manera regulada, la participació dels laics en la vida parroquial.⁸⁹⁶

Les funcions de l'obra

La seva principal funció consistia en proveir d'oli per a les llànties, en especial la llàntia del Santíssim,⁸⁹⁷ i cera per als ciris i les candeles que havien de ser subministrades al poble el dia de la Candelera. Tenir provisions d'oli era bàsic, per aquesta raó bona part dels censos eren pagats en oli. El rector de Fellines, el 1761, deixarà anotat en el llibre de l'obra que "és un gran benefici a la iglésia no haver de comprar lo oli per la llàntia", en un clam per la pèrdua d'aquest ingrés imprescindible per a la parròquia. A més, hi havia altres funcions, entre les quals tenir neta, condreta i ornamentada la nau del temple (després de Trento, sens

⁸⁹⁵ Joaquim Mª Puigvert ha dit, sobre les possibilitats d'aquesta font, que "Els llibres d'obra poden oferir un gran interès per estudiar les relacions dels laics amb la parròquia; permeten veure el sistema d'elecció d'obrers, així com qui era que ocupava aquest càrrec i la seva categoria socio-professional; a través d'ells hom pot també estudiar l'administració de la institució de l'obra, ja que s'esmenten els guanys -i la procedència- i les despeses -especificades- anualment" ("Parròquia i societat rural a la Catalunya de l'Antic Règim"..., pàg. 177, nota 22). No fem res més que estudiar per als segles XVI i XVII algunes de les possibilitats apuntades.

⁸⁹⁶ Aquesta és una diferència significativa en relació a la diòcesi de Nàpols estudiada per C. Russo on les obreries, les "*mastrie*", eren poc habituals abans del concili de Trento i allà on existien eren controlades pel govern municipal, C. RUSSO, *Op. Cit.*, pàgs. 228-229. Pel que es desprèn de l'enquesta de 1444, l'obreria era present en la pràctica totalitat del bisbat de Girona.

⁸⁹⁷ La visita pastoral de 1606-1607 disposarà, a través de diferents manaments, la importància de l'oli per a cremar: mentre en alguns casos el rector procurarà de mantenir la llàntia encesa i si cal cremarà ciris si no disposa d'oli (ADG: VP 78. Molló, 102r), l'habitual és que el visitador requereixi el pagament de censos d'oli (VP 78: Sant Esteve de Llémèna, 181v; VP 79: Llers, 39r i v; Sant Joan les Fonts: 52r) i imposi multes per no pagar-los (VP 79: Puigpardines, 54r) o amenaci de traslladar el Santíssim, fet que suposava deixar de dir missa, a la parroquial (VP 78: Montbó, 175r).

dubte aquesta ornamentació comportarà nous retaules,⁸⁹⁸ nous altars, i, en alguns casos, la pavimentació total o parcial del temple, la supervisió periòdica de la teulada i si cal la reparació) i també l'obligació d'haver de proveir les robes (camises romanes, corporals, casulles, etc) i els llibres imprescindibles per la litúrgia (hi ha diferents manaments, que figuren en la visita pastoral de 1606-1607, referits a la compra d'un missal romà modern a Vilallonga, Corçà, Sant Jordi Desvalls i Sant Pol de Mar).⁸⁹⁹

Segons es desprén dels manaments de la visita de 1606-1607 que afectaven les actuacions dels obrers, molt per sobre de les capelles i altars laterals, trobem les disposicions relatives a actuacions encomanades als obrers sobre l'altar major (58), la majoria dels manaments fan referència a l'ara: canviar-la (4), encastar-la (17), però també a l'obligació de disposar d'un cobertor de cuir (11) o un pàlil de guadamassil (8),⁹⁰⁰ a més de les tovalles (8) o de posar-hi una peanya (8), les altres mencions fan referència a la pintura de l'altar i a la pavimentació del davant. En dues ocasions, a les parròquies de Sant Dalmai i Oliveda, s'encarrega als obrers de canviar de lloc l'altar major.

⁸⁹⁸A l'Alt Empordà de 36 retaules estudiats per E.Serna i J.Serra entre 1620-1700, les obres parroquials figuren com a comitents en set casos entre 1620 i 1650 i en quatre durant la segona meitat del segle. S.SERNA, J.SERRA, "Retaules i retaulistes de l'Alt Empordà (1650-1700)", *AIEE*, 30, (1997), pàgs. 297-333 i "Aproximació a l'estudi d'alguns retaules altempordanesos (1620-1650)", *AIEE*, 32, (1999).

⁸⁹⁹Sobre la cronologia de la introducció del nou missal romà a Catalunya, H.KAMEN, *Cambio cultural en la sociedad del Siglo de Oro. Cataluña y Castilla, siglos XVI-XVII*, Madrid, S.XXI, 1998, pàgs. 86-94. La reticència a la introducció del nou missal a la diòcesi de Girona l'explica, en part, pel fet que s'acabava de fer una recent edició del missal vell. La qual cosa no devia ser certa quan el 30 de juny de 1607, el bisbe adreçava un edicte a totes les parròquies on manava els obrers de comprar el ritual reformat d'acord amb el disposat en el sínode de 1605, especificant que es trobava imprès i relligat a casa de Joan Iglésias, llibreter de Girona, en el termini de dos mesos. L'edicte encarregava als preveres que en el termini dels dos mesos fixats administressin els sagraments "a vostres parrochians ab lo dit ordinari nou y de aquell useu ab tots los demás actes tocants al exercici de cura de ànimas" (ADG. U-313, ff. 105 r-v).

⁹⁰⁰A les parròquies de muntanya, el guadamassil també és mencionat per cobrir les piques i els altars, X. SOLÀ, *La reforma catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals: els bisbats de Girona i Vic (1587-1800)*, tesi doctoral, departament de geografia, història i història de l'art de la Universitat de Girona, 2005, pàg. 215, 232-243. La indústria del cuir artístic proliferà a Catalunya en els anys finals del XVI i principis del XVII, la demanda seria especialment important per part de les parròquies, A.GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid, Alianza Editorial, 1998, pàgs. 170-171.

En general, les principals disposicions encomanades als obrers feien referència a les necessitats derivades del subministrament dels sacraments, refermats després de Trento:⁹⁰¹ en primer lloc, les referències al sagrari (43), sobretot de ser cobert amb un pavellonet i de ser folrat o cobert amb una cortina, sol especificar-se de tafetà; a les fonts baptismals (33), que hauran de ser folrades per un cobertor, sovint s'especifica de cuir, i disposar de pany, però també hauran de ser traslladades a l'interior de la nau (la Bisbal); al confessorari (22), des de l'obligació de construir-ne (10) al, més habitual, de disposar d'una reixa de llautó foradada (12) i, si bé pot afectar diferents sacraments, també hi ha un nombre important de referències a les crismeres (36) que contenen els olis sagrats, els manaments obliguen a comprar-ne, adobar-les o simplement netejar-les.

És clar que, com a obrers, a ells pertocava també el manteniment de la fàbrica del temple, de l'edifici, i també les dependències annexes: el tancament del cementiri apareix com un manament recurrent en les disposicions del visitador episcopal de 1606 (hi ha un total de 52 referències). La tardança en la construcció de la tanca (la "trenta passa") explica, però, també, que aquest era un espai comunitari:⁹⁰² on es celebraven assemblees del comú o es reunien per a nomenar els obrers - Camós, 1520-,⁹⁰³ fins on era estesa la roba -Massanet de Cabrenys, Tortellà, 1606-, fins on anava a pasturar lliurement el bestiar -Molló, Tregurà, per ex., 1606-, si és que les herbes no eren arrendades per la mateixa obreria -Sant Miquel de Campmajor, 1444, a Corçà, durant els segles XVI i XVII apareixen referències en els llibres de comptes de l'obra a petites entrades per les herbes del cementiri- o la universitat. En alguns llocs, els obrers seran els encarregats d'impedir els usos

⁹⁰¹H.KAMEN, *Op. Cit.*, pàgs. 107 i ss.

⁹⁰²Vegeu J.M.PUIGVERT, *La parròquia rural a Catalunya...*, pàgs. 444-450, i especialment quan diu que aquest mur de separació "expressa materialment l'esforç eclesial contrareformista en "desprofanitzar" la parròquia", pàg. 447. A. Torre, referint-se al Piemont, ho ha vist en el procés de delimitació de la jurisdicció parroquial, en un procés d'extensió de la parroquialització que topà amb el caràcter públic del cementiri (*Il consumo di devozioni. Religione e comunità nelle campagne dell'Ancien Régime*, Venècia, Marsilio editori, 1995, pàg. 17). A França, les disposicions sinodals daten dels anys finals del segle XVI, A. CABANTOUS, *Entre fêtes et clochers. Profane et sacré dans l'Europe moderne, XVIIe-XVIIe siècle*, París, Fayard, 2002, pàg. 158.

⁹⁰³ A Monells, en el segle XVIII, el dia de Pasqua els obrers passaven comptes "en lo sementiri del rebut y pagat de lo que ha administrat del obra en tot aquell any" i, una vegada passats comptes, com deixa escrit el rector a la consuetud "al últim de la definició posarà que tal obrer elegeix per obrer del següent any a fulano de tal" (ADG. Consuetud de Monells.f. 25v i 26r).

tradicionals i actuaran en qualitat de bander amb imposició de pena de ban de 5 sous per a l'obra als que estenguin roba o que hi treballin (Tortellà), o als propietaris de bestiar que hi entri (Molló, Tregurà).⁹⁰⁴

En un altre ordre de coses, pertocava a l'obra de proveir de cordes⁹⁰⁵ per les campanes: allà on hi ha sagristà, les cordes toquen a l'obra i les campanes al sagristà (Centenys, 1606).

Però, la construcció de noves campanes, element d'integració de tots els habitants del lloc, era una tasca que era traspassada a l'assemblea dels veïns (Orfes, 1696),⁹⁰⁶ a la universitat, de la mateixa manera que la construcció de noves esglésies o, amb diferències entre les parròquies, en l'encàrrec de retaules,⁹⁰⁷ atès que en això la participació de particulars i de la universitat hi és ben freqüent.⁹⁰⁸ Sovint en la construcció de nous temples, la parròquia aconseguirà llicències episcopals de poder treballar en diumenge (Lloret, 1542; Sant Feliu de Guíxols, 1591; Cadaqués, 1616; Navata, 1638), però també de destinar-hi una part del delme.

⁹⁰⁴ADG. VP. 78 (1606), ff. 76 r-v, 102v i 104v.

⁹⁰⁵El 1444, per posar alguns exemples, els obrers esmenten aquestes obligacions en les parròquies següents: Riudarenes, f. 553v; Mollet, f. 569r; Sant Andreu Salou, f. 589v-590r; Corçà, f. 609v-610r; Bordils, f. 623r i v; Borrassà, f. 625v; Flaçà, 628v; Fonolleres, 630r...

⁹⁰⁶Els obrers anoten que "se ha concordat de fer la campana, tenint ells lo consentiment de tot lo lloch..." (ADG. 6. Arxius incorporats. Orfes, obra, 1635-1730, f. 85r).

⁹⁰⁷J.Mª MARQUÈS, "Comitents i documentació de l'art d'església al bisbat de Girona, s.XVI", J.BOSCH, J.GARRIGA (dir.), *De Flandes a Itàlia. El canvi de model en la pintura catalana del segle XVI: el bisbat de Girona*, Catàleg de l'exposició del Museu d'Art de Girona, 1998, pàg. 23-29. També E.SERNA, J.SERRA, *Op. cit.*

⁹⁰⁸A Porqueres, el 1594 els obrers reben la creu d'argent que havien encarregat "ab voluntat de la major part de la parròquia", la qual és pagada amb diners procedents del ciri dels estrangers, del ciri dels fadrins i de les dones i de l'obra (ADG. 6. Arxius incorporats. Porqueres, obra 1561-1727, ff. 30v-32v). A Calabuig, a més de la participació de la senyora del lloc, Marianna d'Armengol, que el 1631 paga la pintura del retaule de Sant Isidre, són els jurats els que s'encarreguen d'imposar un tall, el 1634, per fer pintar el retaule del Roser, els diners del qual, juntament amb els de l'obra i d'un captiri fet pel rector arriben a les 20 lliures necessàries (ADG. 6. Arxius incorporats. Calabuig, obra 1612-1832). A Corçà, el 1706 intervenen el prevere, el sagristà, els obrers, els cònsols i els consellers a l'hora de concertar la fabricació de la capella dels quatre màrtirs. El 1708, quan donen a preu fet l'escala del cor, hi intervenen el sagristà, el consell estret de la universitat i els obrers (ADG. 6. Arxius incorporats. Corçà, obra 1590-1719). En aquests casos sembla manifestar-se una representació dels "dos comuns", la universitat d'una banda, i l'obra i el rector per l'altra.

L'elecció d'obrers

Anualment⁹⁰⁹ eren elegits dos obrers, seguint les disposicions de la constitució sinodal de 1336 "*Quolibet anno eligantur operarii in ecclesiis parochialibus*", (que siguin un o tres és poc probable en les petites parròquies del bisbat de Girona),⁹¹⁰ els quals es feien càrrec de subministrar el més imprescindible per a la litúrgia i la conservació del temple. L'elecció es fa "davant la més partida de la parròquia" o, en una altra expressió referida al consentiment comunitari, "ab voluntat de la més part de la parròquia", expressions que es repeteixen en el llibre d'obra de Porqueres. En cas que l'elecció es faci per cooptació, que és la fórmula més habitual durant els segles XVI i XVII, i l'obrer sortint no hi sigui present o no proposi a ningú, serà el conjunt de la parròquia l'encarregat d'elegir el nou obrer.⁹¹¹

En acabar el mandat, com es diu a Calabuig, els obrers sortints "demanan perdó a Déu primerament y després a tots vosaltres si no avian ben al·legit y fet lo a ells encomanat lo any passat". Més enllà de les fórmules rituals en l'elecció, aquestes paraules mostren el necessari consentiment de la parròquia en l'elecció dels nous

⁹⁰⁹És poc corrent que l'elecció es faci cada dos anys. El cas de l'obra de Talaixà és l'única en què el visitador episcopal, el 1606, disposa "que de dos en dos anys se fassa electió de obrés y bassinés de ànimes y de altres bassins", només en una altra ocasió, és el cas de Porreres, en el transcurs d'aquesta visita, s'admet la possibilitat que al cap de l'any puguin ser ratificats en el càrrec per ser "pochs los qui pugan administrar dit càrrec de obrer" (ADG. VP. 78, f. 100v i 110r). L'habitual és el que havia disposat el visitador l'any 1604 a Corçà i que deixà apuntat en el llibre de l'obra per evitar els problemes que es donaven en l'elecció dels obrers, ja que "havem vist y entès en moltes isglésies del present bisbat haver-y algunes discencions y controvèrsies acerca de les eleccions de obrers y bassiners y negligència en cobrar les rendes de les isglésies, per tant, desijant obviar semblans inconvenients y provehir de remey oportú, ab tenor del present edicte y manament ordenam y manam que cada any en la present yglésia se fassa electió de obrés y bassiners conformme de antigua y loable consuetut se ha costumet fer..." (ADG. 6. Arxius incorporats. Corçà, obra 1590-1719, f. 27r).

⁹¹⁰A Avinyonet, per acabar amb les diferències entre els dos obrers, el bisbe Taberner va disposar el 1700 que només n'hi hagués un, situació que es va mantenir fins 1704 (J.M. MARQUÈS, *La parròquia d'Avinyonet*, ..., p. 15). Tres obrers figuren, el 1444, a Celrà (J.M. MARQUÈS, *La parròquia de Celrà*, ..., p. 15). Per al Lyonnais, Gutton parla de la varietat d'obrers: "*selon les paroisses et dans une même paroisse, selon les époques, il y a un ou plusieurs marguilliers*", J-P. GUTTON, *Villages du Lyonnais*..., pàg. 75.

⁹¹¹Aquesta situació és documentada a Calabuig en l'elecció de l'obrer segon el 1677 quan Miquel Geli, masover del mas Xicola, refusa d'elegir el successor. En el llibre de l'obra s'anota: "Per absència y no trobar-se así lo dalt dit Geli per elegir obrer segon, ni voler-ne elegir, ni anomenar, se ha anomenat y elegit de consentiment de tots ha Antoni Billoch" (ADG. 6. Arxius incorporats. Calabuig: obra, 1612-1832).

obrers i posen de manifest que és al conjunt de la parròquia, o a través dels seus representants, al qual es deu el càrrec.

En tots els manaments de la visita pastoral de 1606-1607, sempre es fa referència a l'elecció de dos obrers i a l'observació d'aquest costum, i també es farà expressa menció a l'obligació dels obrers a acceptar el càrrec⁹¹² per al qual han estat escollits i, amb les obligacions de recaptar els censos i les almoines de la parròquia. En cas de no fer-ho, el visitador especificarà que els béns dels obrers haurien de fer-se càrrec d'allò no cobrat.⁹¹³ Sovint, el visitador disposarà l'obligació d'anotar les entrades i sortides en el llibre de l'obra, que servia per controlar els obrers i l'encàrrec efectuat, però també per tenir constància documental del cobrament de les rendes per, si era necessari, reclamar-les en cas d'haver deixat de cobrar-les.

Els obrers eren escollits de manera diferent segons les poblacions i les èpoques. En un principi, segons que han plantejat Pladevall i Pons Guri a partir de les traces que aquesta pràctica ha deixat a les consuetes parroquials,⁹¹⁴ la institució de l'obreria, com passa en els primers moments de la universitat, elegeix els obrers amb la fórmula a més veus. Aquesta manera desapareix, sense que de moment se'n pugui precisar la cronologia, per passar, durant els segles XVI i XVII, a ser feta pel sistema de cooptació: l'obrer primer elegeix l'obrer primer, l'obrer segon, l'obrer segon. En el segle XVIII es produiria, segons aquesta hipòtesi, l'intervencionisme en l'elecció dels obrers per part de l'ajuntament de regidors o/i del rector.⁹¹⁵

⁹¹²"Encontinent seran elegits accepten y exercesquen lo ofici de obrer o baciner, sots pena de entredit personal, y mana als curats, sots pena de tres lliures, no'ls admete *in divinis* que primer no hagen hobeït", així figura en el manament als obrers de Verges (ADG. VP. 79, 11r).

⁹¹³Ben taxatiu és el manament fet a Saus: "Ítem, mana y obliga dit senyor visitador als obrés qui vuy són y per temps seran ajau de rebre tots los dinés, oli y demás cosas que pertanyen a la dita obra dins del any de llur administració y que, si no'ls cobraran y llevaran, sia per llur compte tostemps que aparaxarà que no an fetas las degudas diligèntias y assò se observe y guarde sots pena de excomunió y que l'oli se pague conforme la tatxa y llevador de la obra" (ADG. VP 78, f. 147r i v).

⁹¹⁴A.PLADEVALL, J.M.PONS GURI, *Op. cit.*, 135-136.

⁹¹⁵Més complexa és l'elecció dels obrers en parròquies on existeix una comunitat de preveres, com és el cas de Sant Vicenç de Besalú, on durant el segle XVIII l'elecció passa pel consentiment de la comunitat de preveres i la universitat, X. SOLÀ, "<<Convocada y congregada la reverent comunitat

La pràctica en l'elecció dels obrers, durant els segles XVI i XVII, queda ben lluny del que deixarà escrit el rector en la consuetud de Vilarobau durant el segle XVIII, que transcrivim, per mostrar una situació ben diferent a la que trobem en aquestes obres:

"Primo, és costum que lo rector en lo primer dia del any elegeig y anomina pobordres o administradors de las administracions de la iglesia de Vilarobau. No està obligat a publicar y acceptar lo que los pobordres vells volan, si solament aquell o aquells que li apar al rector convenients a la bona servitut de la iglesia. Pere Amer, treballador, era obrer en lo any 1773 y volia que jo, rector, en lo primer dia del any 1774 anomenàs obrer a Salvador Medinyà, pagès del mateix lloch, y jo, rector, no ho volguí perquè no era convenient a los drets de la obra de la iglesia y pupliqué administrador o obrer a Babtista Vilar, treballador"⁹¹⁶

Hi haurà, però, excepcions a aquesta hipòtesi general, a Corçà i a Ruplà, durant els segles XVI i XVII, els obrers seran escollits des del govern de la universitat.⁹¹⁷ L'obra de Ruplà presenta unes característiques concretes, els jurats sortints esdevenen obrers o són nomenats pel consell de la universitat, no es pot saber la fórmula emprada a partir dels llibres de l'obra, amb una excepció durant el període

...>>> Sant Vicenç de Besalú a l'època moderna (ss. XVI-XIX). La parròquia, la comunitat de preveres, les congregacions", dins J. COLOMER *et alii*, *La parròquia de Sant Vicenç, un eix religiós, social i artístic en la història de Besalú*, Olot, Ajuntament de Besalú/Diputació de Girona, 2008, pàg. 163-164.

⁹¹⁶ ADG. 6. Arxius incorporats. Vilarobau: consuetud de Vilarobau i Sant Tomàs, fol. 2. Per a la diòcesi de Nàpols, C. Russo ha constatat un augment de la participació del rector en l'elecció dels obrers entre finals del XVII i començament del XVIII, però també ha trobat que la fórmula habitual d'elecció era la cooptació, que coexistia amb altre maneres, *Op. Cit.*, pàgs. 233-237 i 242. La consuetud de Riudellots, de 1763, apunta en aquesta mateixa línia: l'elecció és feta pels obrers vells, però s'especifica "*ab concurrència y aprobació del sacristà*", J.M.PUIGVERT, *Una parròquia catalana del segle XVIII ...*, p. 94-95 i 219. A Monells, el diumenge de Rams, segons es diu a la consuetud escrita el 1726, "se ajustan los regidors, batlla y rector en la sacristia y ab consentiment de tots" s'elegeixen obrers i baciners (ADG. 6. Arxius incorporats. Monells, consuetud). Vid, pel segle XVIII, J. M. PUIGVERT, *Església, territori i sociabilitat ...*, constata el creixent intervencionisme dels rectors en l'elecció dels obrers, pàg. 153.

⁹¹⁷ L'elecció d'obers era molt variat, a les parròquies de muntanya, "A cap de les nostres parròquies hi intervé per res el govern municipal, però hi ha parròquies on la presentació la disposaven el batlle o regidors, i l'acceptació final el rector", X. SOLÀ, *La reforma catòlica a la muntanya catalana ...*, pàg. 706.

1686-1691. El consell de la universitat disposa el 1686 que els obrers restin dos anys en el càrrec, però amb la renovació anual d'un: de manera que hi hagi continuïtat i que l'obrer vell doni comptes a l'obrer entrant, de manera pública, en accedir al càrrec en presència dels jurats, el rector "y de molts altres"; el 1691, però, a Ruplà, es tornarà als càrrecs anuals.⁹¹⁸

Taula 86. LA PARTICIPACIÓ A L'OBREERIA PARROQUIAL, S. XVI-XVII				
Parròquies	Nombre d'obrers	Persones diferents	Famílies diferents	Focs laics el 1553
Calabuig 1521/1595	116	33	12	10
Calabuig 1612/1659	96	27	18	10
Corçà 1590-1708	199	93	54	47
Orfes 1635/1674	70	30	26	19
Porqueres 1561/1714	283	114	57	21
Ruplà 1579/1613	116	59	36	41
Ruplà 1682/1703	44	27	22	41

Font. ADG. 6. Arxius incorporats. Tot i que només s'escullen dos obrers per any, els nombres imparells de la columna "nombre d'obrers" obeeixen a què per algun any només es troba escrit el nom d'un, atès que no sempre apareix el nomenament, sinó el nom dels obrers que intervenen en la definició dels comptes.

Tot i la cooptació, sistema d'escollir els obrers que ha estat documentat a bastament en els llibres de l'obra de Calabuig, Cassà de Pelràs, Felines, Madremanya i Porqueres, que podia fer pensar en la continuïtat de les mateixes persones, la realitat, però, tal com apareix en aquests llibres ofereix una visió diferent. S'aprecia una renovació anual dels càrrecs, hi ha pagesos de mas, els que més paguen en censos a l'obra, que escullen masovers recent arribats a la parròquia, sense que es puguin apreciar continuïtats que trenquin aquesta imatge

⁹¹⁸ADG. 6. Ruplà: Obra, comptes 1579-1703.

de renovació i de rotació. Imatge que també es manté en els casos de parròquies en què l'elecció dels obrers es fa des de la universitat.

El quadre anterior permet una primera aproximació a la rotació en el càrrec de les persones que integren les respectives parròquies. Mentre de mitjana a Corçà una persona serà escollida obrer en 2,14 ocasions i a Ruplà en 1,97 i 1,63, a Orfes ho serà en 2,33, a Porqueres en 2,48 i a Calabuig, 3,51 i 3,55. S'ha de destacar el fet que a les parròquies més poblades, Corçà i Ruplà, disminueix la relació. El major nombre d'integrants de la parròquia explica aquesta situació, a la qual se li ha d'afegir el fet que en les dues més poblades els obrers siguin escollits per la universitat, mentre a les altres tres són cooptats al càrrec. Més endavant es tornarà a analitzar, amb més detall, aquest aspecte. Però, una primera aportació ja es pot fer: la totalitat dels caps de casa de la parròquia seran obrers, sense que aquest càrrec quedi limitat a unes cases en concret. La rotació és una realitat habitual en aquestes obrieres durant els segles XVI i XVII.

Quant a l'accés de les famílies a l'obreria parroquial, la situació es manté en el cas de Calabuig (1521/1595) en què només 12 famílies es relleven en el càrrec, de 10 que figuren en el fogatge de 1553. Però, la situació queda més limitada en el cas de Ruplà, amb menys famílies que les que figuren en el fogatge de 1553: cada família accediria a l'obreria de dos a tres vegades, mentre a Calabuig s'arriba a 9,67 vegades. Són els dos extrems de la mostra. Amb l'excepció d'Orfes, les dues parròquies més poblades, Corçà i Ruplà, que són les que escullen els obrers des de la universitat, presenten una menor concentració del càrrec per famílies. També hi tornarem.

A partir d'aquestes dades es pot dir que la diferent forma d'elecció dels obrers, sigui pel sistema de cooptació o per l'elecció des de la universitat (que pot ser pel sistema d'insaculació⁹¹⁹ o ser nomenats pels jurats o cònsols, o, el que és més

⁹¹⁹Els llibres d'obra consultats no especifiquen la forma d'elecció i, només en una ocasió, en la visita pastoral de 1606-1607 trobem la referència expressa al fet que el visitador prohibeix l'elecció pel sistema de rodolins dels baciners de les ànimes de Calella. L'argument és que el càrrec pugui recaure en persones poc capacitades: "Ítem, per quant sa senyoria està informat que per traure's a rodolins los baciners de les ànimes de la present isglésia algunes vegades cau la port a algunes persones que no poden administrar ni aportar bé dit bassí, mana que de aquí al devant los dits

habitual, entrar en el càrrec d'obrer en sortir del de jurat o cònsol) no implica diferències significatives en l'accés al càrrec d'obrer. El condicionant que suposarà diferències entre les parròquies prové, a partir d'aquestes dades, del nombre de focs.

Els obrers

Els obrers dels segles XVI i XVII, en les petites parròquies del bisbat de Girona, es relleven en el càrrec anualment, amb algunes excepcions derivades de qüestions internes de la parròquia o de les adversitats provocades, sovint, per fets bèl·lics (hi haurà continuïtat dels mateixos obrers a Porqueres entre 1693 i 1697, 1711-1712).

	Calabuig		Corçà	Orfes	Porqueres	Rupià	
	1521/95	1612/59				1579/1636	1682/1703
1 vegada	10	13	41	12	49	32	16
2 vegades	6	0	23	9	29	11	5
3 vegades	9	4	14	3	10	6	6
4 vegades	2	3	10	2	11	7	0
5 vegades	2	3	3	1	4	2	0
6 vegades	0	0	0	3	5	1	0
7 vegades	0	0	1	0	2	0	0
8 vegades	5	0	1	0	1	0	0
9 vegades	1	0	0	0	1	0	0
10 o més	0	4	0	0	2	0	0
Total	33	27	93	30	114	59	27

baciners de ànimes sien elegits per lo rector, jurats y obrers de la dita isglésia a més veus, axí que no's trague més a rodolins, sots pena de entredit personal" (VP. 79, f. 95r i v). En altres ocasions el manament del visitador fa referència expressa a la presència del rector (VP. 79, ff. 128v-129r: Fontcoberta) en l'elecció dels obrers, en aquest cas hi ha també jurats i obrers. La cooptació era la fórmula habitual, l'estrany, com dirà J.M. Marquès, és l'elecció pel sistema insaculatori que ha documentat a Aiguaviva el 1600, ("Comitents i documentació de l'art...", pàgs. 25 i 29) . Pel segle XVII, en el bisbat de Vic, a partir de l'anàlisi de quatre consuetes s'han trobat dos casos de sorteig, un de cooptació i un de nomenament per part del rector (V.GIRBAU, "Vida parroquial a la Plana de Vic a finals del segle XVII", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67/2, (1994), pàgs. 347-348).

A Corçà, per exemple, els obrers repetiran en el càrrec en vuit ocasions, tot i que hi hagués un mandat exprés del visitador episcopal de l'11 de novembre de 1604 en el qual s'ordenava que "cada any en la present yglésia se fassa electió de obrés y bassiners conforme de antigua y loable consuetut se ha costumad fer"⁹²⁰: havien repetit en el càrrec els anys 1591-92, 1595-96 i ho tornarien a fer els anys 1605-1606, 1609-10, 1611-12, 1621-22, 1641-42 i 1666-67. O potser la repetició en el càrrec, just després que el visitador hagués disposat el contrari, es pugui entendre com una manera de demostrar la independència de la universitat, que és la que elegeix els obrers, de les disposicions exteriors, en aquest cas del bisbe? Caldria disposar de més elements per entendre aquesta decisió.

És important el nombre de persones que hi accedeixen, però també ho és el fet que repeteixin en el càrrec. Sens dubte, hi ha molts condicionants a l'hora d'explicar la situació que porta a algunes persones en les petites parròquies a què hi accedeixin més de cinc o sis vegades: la manca de disponibilitat dels altres, al costat d'una poc habitual llarga longevitat pot explicar-ho. El cas de Calabuig és ben representatiu: cinc noms es repeteixen vuit vegades i un en nou, per un total de 10 focs el 1553. Es tracta de persones de les cases o masos que paguen cens anual d'oli a l'obra. Aquestes persones, com a mínim, varen ser elegides en dues ocasions per decenni, i dues d'elles varen repetir en el càrrec quatre anys seguits, de 1523 a 1526.

No és fàcil esbrinar si únicament entren en la roda dels elegibles aquells que paguen censos a l'obra, sovint els masos: i en això no hi hauria diferència en la possessió, ja siguin els senyors útils o els masovers, així es desprèn de cotejar els censos pagats els anys 1612-15, 1654, 1673 i 1682-89 i les vegades en què han estat nomenats obrers a Porqueres, on s'aprecia com s'accedeix al càrrec d'obrer per cases. En aquesta parròquia, el nomenament d'obrer recau en un 73% en aquestes cases, el 27% restant es tractaria de masovers d'alguna d'aquestes cases, encara que poques vegades es precisi, o de menestrals-artesans del lloc o de petites cases amb poca terra.

⁹²⁰ADG. Arxius incorporats. Corçà, obra 1590-1719, f. 27r.

Taula 88. RELACIÓ DE CASES I OFICI D'OBREER A PORQUERES, 1561/1714		
Cens d'oli	Cases	Total d'obrers de la casa
1 mallal	Argelaguer	10+1
1 mallal	Matamala	4+2
1 mallal	Vialuba	3+4
1 copa o 4 quartons	Llutir	16
1 copa o 4 quartons	Torrentmal	13
1 copa o 4 quartons	Vila	2
1 copa o 4 quartons	Vilademont	5
3 quartons	Matella	4
3 quartons	Torra	5
2 quartons	Brugada	11
2 quartons	Caselles de Serinyà	--
2 quartons	Marquès	3
2 quartons	Montalt	11
2 quartons	Morgat	19+1
2 quartons	Rovira	12
1,5 quartons	Gerga de Pujarnol	--
1 quartó	Bartomeu	16
1 quartó	Ginabreda	16
1 quartó	Llandric	14
1 quartó	Port	26
1 quartó	Vilar	1
0,5 quartons	Prat de Matamós	--

Font. ADG. 6. Arxius incorporats. Porqueres, obra1561-1727. El nombre que segueix el signe + fa referència a masovers de la casa.

A la vista del quadre no s'estableix una relació directa entre les cases que paguen un cens més alt i les cases que tenen més nomenaments d'obrer. A destacar, però, que les cases que paguen un mallal d'oli són les que cediran l'explotació de la terra a masoveria, amb la qual cosa l'estabilitat del masover podria incidir a l'hora de ser elegit; per altra banda, la casa en la que recauran més nomenaments, la casa Port que paga un quartó, tindrà un dels seus descendents en qualitat de masover al castell de Porqueres, un cas de castell-casa forta esdevingut mas

pagès, estant-hi en aquesta condició serà elegit tres vegades pel càrrec. Les cases amb més nomenaments són les que algun dels seus membres serà nomenat en més de cinc ocasions o bé hi haurà quatre persones diferents que seran nomenades: és a dir, longevitat, que pot comportar ascendència sobre la parròquia, i continuïtat generacional masculina a la casa i el lloc.

Un altre element que corrobora que l'accés al càrrec es fa per cases prové del fet que els nous, que en la documentació apareixen amb l'àlies de la casa a la qual han entrat per matrimoni, també entren en la roda dels càrrecs i que, poc a poc, desapareix el cognom per quedar únicament el nom de la casa.

Per casos puntuals d'obreria, sembla que la participació pot ser oberta al conjunt de la població durant els segles XVI i XVII, tot i que hi pugui haver intents de reduir-la als senyors útils de masos, però que no s'aprecia amb les fonts utilitzades. Així, serà freqüent que els càrrecs d'obrer, sobretot en zones d'habitat dispers, un sigui reservat als habitants de la cellera i l'altre als pagesos de mas, encara que aquests darrers siguin els únics que paguen censos a l'obra, (Avinyonet de Puigventós),⁹²¹ o que en nuclis de dos agregats de població hi hagi un repartiment d'obrers (Vilasacra i Palol, Cassà de Pelràs i Planils, Camós: un és de Sant Vicenç i l'altre de Sant Pau i Santa Magdalena, a la parròquia de Borrassà: un és de Borrassà i l'altre de Creixell).⁹²² Una altra realitat l'ofereix l'obreria de Rupit on, de manera gairebé sistemàtica, sense, però, que s'arribi a la paritat, un dels obrers és pagès i l'altre menestral-artesà: la qual cosa tan pot reflectir la composició interna de la universitat, com tractar-se d'un acord existent, tàcit o escrit, però del qual no n'hagi quedat rastre en els llibres d'obra.

Hi haurà conflictes. Els intents de monopolitzar l'obreria per part dels senyors útils de masos també hi seran, però, sembla, que en els segles XVI i XVII aquest

⁹²¹J.M. MARQUÈS, *La parròquia d'Avinyonet*, ..., p. 15. També a Rupit, Sant Feliu de Pallerols, sant Esteve de Bas i Vilanova de Sau, on hi ha un obrer de la vila i un altre de pagès, (X. SOLÀ, *La reforma catòlica a la muntanya catalana*, pàg. 709).

⁹²²La referència de Vila-sacra i Palol a AHG. P.Heras, Not. Castelló, 1554 (1705): 19 d'abril de 1705; la de Cassà de Pelràs i de Camós a ADG. 6. Arxius incorporats: Cassà de Pelràs, obra 1691-1833, i Camós, obra 1483-1675; la de Borrassà, J.M. MARQUÈS, *La parròquia de Borrassà*, Ajuntament de Borrassà, 1989, pàg. 14. El mateix passa a Sant Julià de Vilatorrada, bisbat de Vic (V.GIRBAU, "Op. cit.", pàg. 347).

procés s'hauria pogut aturar, cosa que no passaria en els segle XVIII i XIX, en els quals el control per part d'aquests seria una realitat segons que ha plantejat J.M. Puigvert.⁹²³ La datació d'aquest procés no ha estat feta, amb tot, cal plantejar, a manera d'hipòtesi que els canvis efectuats en el municipi borbònic també podien traslladar-se a l'àmbit de la parròquia, en particular de l'obra. De la mateixa manera que es donarà el control del municipi a aquesta sector de la pagesia, també pot haver-se donat a l'obreria. Al cap i a la fi, els interessos del bisbe i del corregidor acostumaven a coincidir i la base en la qual recolzaven el seu poder local estava en els rectors, d'un a banda, i aquest triava els obrers entre els senyors útils i propietaris de masos, els quals també copaven les regidories i també participaven en l'elecció d'obrers .

Els comptes de l'obra

La principal funció dels obrers consisteix en la recaptació dels censos i les almoines, per això han estat nomenats i, en acabar el càrrec, al cap d'un o dos mesos, hauran de retre comptes als nous obrers en presència, sovint, del rector⁹²⁴ o del sagristà, i en alguna ocasió dels jurats. La comptabilitat havia de ser anotada convenientment, raó per a la qual els obrers havien de disposar d'un llibre exprés, segons "mana les constitucions" es dirà en el manament de la visita pastoral de Sant Pere Pescador el 1606,⁹²⁵ en el qual "assenten las entradas y exides de la obra de dita isglésia, noms y cognoms dels obrés presents y esdevenidors y en aquell assenten las definicions, donant compte dins un mes després auran complit l'any y temps de obrés, sots pena de execució y de 10£ a llocs pios aplicadores".⁹²⁶ Aquest llibre havia de quedar custodiat, juntament amb els actes de les escriptures de l'obra, en un armari o arxiu de l'església parroquial, tancat

⁹²³ *Església, territori i sociabilitat ...*, pàg. 162-164, i també X. SOLÀ, *La reforma catòlica a la muntanya catalana ...*, pàg. 709.

⁹²⁴ La presència del rector en els afers dels laics es produeix, amb diferències segons les parròquies, i amb reticències per part de la població, gelosa de l'autonomia, durant l'època moderna. A Sant Feliu de Lladó, per exemple, el rector no hi assistirà fins després que aconseguís una sentència favorable del vicari general el 26 de setembre de 1664 (Arxiu Parroquial de Lladó. Llibre de testaments de Sant Feliu, 1732-1820, f. 2v).

⁹²⁵ Aquest manament, o semblant, es troba també en la visita de Vilajoan, Olot, Llanars, Setcases, Santa Pau i Castelló d'Empúries (ADG. VP 78: f. 16v, 56v, 99v, 103v; VP. 79: f. 20v).

⁹²⁶ ADG. VP 78, f. 99v. Manament de Llanars.

amb dos o tres panys, quedant una clau pel rector, una pels obrers i, si és el cas, una per alguna confraria, generalment, la del Roser.⁹²⁷ Les escriptures sovint eren reclamades⁹²⁸ per part del visitador episcopal, per haver-se-les endut els obrers a casa seva, per aquesta raó manarà als obrers de fer una caixa i de deixar-la a l'església parroquial. A la caixa, a més del llibre i dels actes, havien de quedar-hi dipositats els diners de l'obra (tal com havia quedat disposat a la constitució sinodal de 1603 del bisbe Arévalo de Zuazo). A Sant Cebrià de Lladó la caixa serà literalment encastada a la paret, una pràctica que no era estranya.⁹²⁹

Les despeses

La resposta donada pels obrers de Capmany el 1444 desgrana quines són les despeses ordinàries de l'obra, que declara uns ingressos de 60 sous anuals:

⁹²⁷ De les dos o tres claus del XVII, passarem a la clau general en mans del rector en el segle XVIII, en un progressiu procés d'intervenció en les finances de l'obra. Sobre la clau única: J.M. PUIGVERT, "Les obreries parroquials i la pagesia benestant. Diòcesi de Girona, segles XVIII-XIX"... El 1661 els jurats i obrers de Sant Martí Vell apel·laran contra la disposició feta en la visita pastoral segons la qual s'havia de fer una caixa amb tres claus: una pel rector i dues pels obrers, amb l'argument que l'administració havia anat sempre a càrrec dels laics, sense interferència del rector i "assent dita consuetut axí en dita administració de dita obra y dit bassí de ànimes lloable y sens frau, y com a tal sie sempre servada, no obstant qualsavols pretesas ordinations en contrari", i seguia dient que el manteniment en mans exclusives dels laics no era contrària "a la dispositió dels sagrats cànon y del segrat Consili de Trento" (AHG. I. Vila, Not. Girona-3, 690 (Diversorum 1654-1662): 17 de març de 1661, f. 140r).

⁹²⁸ De reclamacions d'actes i escriptures a particulars en trobem a diferents llocs: Vilafant, Tregurà, Barroca, Sant Feliu de Buixalleu (ADG. VP 78: 49v, 104v, 185r i 203v). El manament de Tregurà, que no difereix dels altres, disposa que "qualsevol persona que tinga actes tocans a la obra de la present isglésia i'n sàpia qui los tinga ho denuncie al rector dins tres dies de la notificació de aquest manament, sots pena de excomunió major, y aquells posen en la caxa de la obra de la present isglésia...".

⁹²⁹ Ítem, mana que ninguns obrers ni bassiners, tant de la obra com del bassí de les ànimes de la present isglésia, se'n puguen aportar ni traure fora de la present isglésia los diners de dits bassins, sinó que dins dos mesos fassen fer una caxeta ab dos panys y claus diferens, la qual estiga dins lo armari de la plata de la present isglésia y en aquella posen los diners del bassí de la obra, y la una clau tinga lo rector y l'altre los obrers, sots pena de entredit personal", en un altre manament es diu on s'ha de posar "en la paret o en terra ab un pal la caxeta que han feta fer y posar las devocions y caritats dels beneventurats Metges St. Cosme y St. Demià, en lo lloc que aparrà més convenient al rector y obrers, y la una clau tinga lo dit rector y l'altre los obrers" (ADG. VP. 79, f. 82r). Situació semblant ha estat documentada a Fornells de la Selva, J.M. MARQUÈS, *Fornells. L'església i l'Església*, ..., p. 59. L'església, i més encara la biga de l'església, devia ser un lloc segur perquè el consell de la universitat de Vidreres demanarà, i obtindrà llicència del vicari general, per poder disposar d'un caixó "propi dins la caixa o biga de la obra y bacins de la iglésia parrochial de dita vila, en lo qual caxó pugan sempre y quant voldran depositar y traure les pecúnies y diners de dita universitat" (ADG. U-312, f. 100r).

"Primo fa de cens a la capellania de Capmany mig cortó d'oli, que uns anys ab altres val 12s.

Ítem ha a tenir III làntias qui cremen nit e die, despeneu dos cortons d'oli qui a la dita rahó valen 2£ 8s.

Ítem fa al sacristà de la dita sgleya per encendre les ditas lànties VII cortó d'oli, qui a la dita rahó val 6s.

Ítem fa un cens al dit sacristà e al domaher de la dita sgleya en tot en dos mig cortons d'oli, qui a la dita rahó val XIIIs.

Ítem ha a tenir la sgleya condreta de reparacions, libras, vestiments e ornaments e haver la crisma a son cost e totes coses necessàries a la sgleya, axí que no baste al servey".⁹³⁰

Les respostes no són gaire més explícites en allò que fa referència a "totes les coses necessàries a la sgleya". Amb aquest concepte hi hem d'entendre la cera pels altars i la que era repartida el dia de la Candelera, els pagaments a capellans, sagristans, campaners, així com el vestuari necessari per als oficis. Sobre el pagament als capellans hi haurà no poques diferències, tal com es poden deduir de les consuetes o de les visites pastorals, raó per la qual sovint s'establien taxes, com ja hem vist per Corçà en el cas dels enterraments, o a Calabuig on el rector cobrava 5 rals per oficiar la missa del diumenge procedent del bací de les ànimes, segons una concòrdia a què varen arribar el rector i l'obra el 1664.

Les despeses extraordinàries eren una altra cosa i els diners de l'obra, tot i les disposicions sinodals i les continuades prohibicions per part dels visitadors, a vegades havien de ser esmerçades en necessitats de la universitat o de la població en general. Comencem per les obres habituals: la construcció d'una capella, l'encàrrec de retaules, l'escala del cor, una creu, la construcció d'unes campanes, refer la teulada, o construir una nova església, etc. Aquestes actuacions havien de ser sufragades amb diners extres, si és que les rendes de l'obra eren tant escasses com fan pensar els planys dels obrers.

⁹³⁰ADG. 4.2.3. *Liber denuntiationum*, f.481r.

L'obra de Calabuig, el 1629 imposarà un tall als parroquians per pagar el retaule de Sant Isidre, una part dels diners de la mateixa obra havien servit el 1627 per pagar la concòrdia que la universitat havia fet amb el baró del lloc, les quals el síndic de la parròquia promet "tornar de part de tota la parròchia y universitat a dit bací sempre que sian menester dits diners". El 3 d'octubre de 1634, l'operació es tornarà a repetir, la universitat torna a necessitar diners, pocs: quatre lliures i sis rals. I també els prometen tornar "sempre que y seran menester". El 1635 construeixen la capella del Roser. El 1636, els obrers anoten que per pagar el retaule de Sant Isidre han tret vuit lliures i mitja de l'obra i encarreguen un altre retaule per la capella del Roser. En el llibre de l'obra d'Orfes s'anota que el 1696 els obrers han encarregat una campana, "tenint ells lo consentiment de tot lo lloch", i amb participació del poble en les feines de manobra i de portar la llenya necessària "cada hu per son torn".

L'obra de Corçà, per posar un exemple d'entre els molts que podríem posar a partir de les llicències episcopals que figuren en la secció "Lletres" de l'arxiu diocesà, quan necessitava nous ingressos acudia a l'autoritat i obtenia llicència per a destinar diners procedents de ciris o simplement per comprar censals. El 1612 obté llicència per destinar 12 lliures procedents dels ciris del jovent i dels estrangers per pagar el guarniment de plata d'un agnus a un argenter de Girona; el 1613 la venda del ciri de les dones servirà per crear un censal. El 1615 s'obtindrà llicència per a vendre ciris per comprar tres capes. El 1616, amb la venda d'un ciri es pagarà la butlla de la confraria del Roser, que s'erigirà al cap de dos mesos, i el 1626 la nova capella que s'hi destinarà serà sufragada també amb la venda d'un ciri. El 1616, la llicència servirà per comprar una casulla de domàs i un tàlem. En el llibre de l'obra de Corçà, el 1654, els obrers anoten que han tret un partit de sisens que hi havia dins la caixa per pagar l'armada allotjada a la Bisbal. El 1656, la situació de guerra havia empitjorat, i s'obtindrà llicència per a vendre una creu, bordons, encenser i portapeu de plat per poder pagar les contribucions reials de la universitat i poble. Una situació que també trobem repetida a altres llocs (Llagostera, Vulpellac, Celrà, Púbol, Sant Medir, Peratallada, Madremanya, Santa Maria dels Turers de

Banyoles, Cruïlles o Anglès) que obtenen llicències per a vendre ciris o objectes de plata per subvenir les necessitats de la universitat.⁹³¹

Quatre treballadors d'Orfes confessen, el 12 d'abril de 1717, deure 24 lliures i 3 diners, "las quals quantitats havem rebudas graciosament de la obra de la iglésia de Orfans per pagar tallas y prometem tornar las ditas quantitats per tot lo dia de Sant Jaume, dia 25 juliol més propvinent". Anotacions com aquesta són freqüents en els llibres d'obra: particulars que obtenen blat de l'obra a Rupjà (1691) o obrers que diuen que en tornaran quan l'obra ho necessiti. Les quantitats poden ser petites, els perceptors són pagesos o universitats que no poden esperar la propera collita. Fa l'efecte que l'obra parroquial, i les administracions de ciris i confraries, tenien el paper de veritables taules de canvi locals. Que deixaven diners "graciosament" i que es limitaven a assentar la partida en els llibres d'obra. Contra aquesta pràctica aniran les disposicions sinodals d'utilitzar exclusivament per a l'obra i fàbrica de l'església els diners de la caixa,⁹³² i convenientment recordades quan calgui pel visitador episcopal,⁹³³ i també, molt probablement la pretensió de controlar els cabals, fent que el rector disposés de la clau de la caixa o, almenys d'una clau, tenia la mateixa finalitat. La resistència a cedir la clau s'explica per la por a perdre autonomia "financera". Disposar d'una "banca" local facilitava les coses a la població i a la universitat, que, de segur, no pagava els interessos que

⁹³¹Notícies tretes de J.M.MARQUÈS, *Registres de lletres, 1586-1910*, Girona, 1993, exemplar inèdit dipositat a l'ADG.

⁹³²En aquest sentit van les dues constitucions del bisbe Arévalo de Zuazo de 1603: tit. 12, cap. 3 i 4 de les *Constitutionum synodaliū Gerundensium...*, de 1606. En cas de necessitat, podran destinar aquests diners, amb llicència del vicari general. Els jurats d'Hostalric, administradors de l'hospital, obtindran llicència el 16 de desembre de 1605 de comprar 12 quarteres de forment amb els recursos de l'obra "y aquells distribuir[an] en pa cuyt entre els pobres de dita vila, ço és, mitja cortera cada semmana tant quant duraran dites dotze corderes, ab tal emperò que lo servey ordinari de dit hospital per ço no patissen" (ADG. U-311, f. 142r). D'aquesta llicència, una de les moltes que es poden poar de les llicències que figuren en la secció de "Lletres" de l'Arxiu Diocesà de Girona, volem remarcar l'estreta relació entre universitat i obreria.

⁹³³A la Vall d'Aro el visitador manarà "sots pena de excomunicació major, que los obrés, basinés de ànimes, ni altres qualsevol traguen ni despenen dinés ni altra qualsevol renda pertanyent a la obra, ànimes, ni bassins de dita isglésia, si no serà per ornaments y obres necessàries, per caritats y suffragis de les ànimes, y que assò se observe y guarde des del dia de la publicació de aquest manament sots la dita pena, y als contrafactós que los curats los tingan per interdits sots pena de 10£ y no'ls admeten in divinis" (ADG. VP. 78 (1606), f.220v, també Sant Feliu de Buixalleu, f. 203v). A Sant Pol de Mar, els jurats seran requerits perquè tornin els diners que han tret del bací de les dones i a Lloret els obrers seran requerits perquè cessin de deixar diners a censal procedent dels bacins sense decret del bisbe o del vicari general (VP. 79 (1606-1607), f. 94r i 99v).

demanaven els prestamistes, això quan disposaven del crèdit suficient per a obtenir diner a censal. En aquest intent per mantenir la caixa de l'obra independent de l'autoritat eclesiàstica hi ha molt de la reafirmació de la identitat de la parròquia i, també, de la universitat.

La relació obra/universitat no s'ha de veure només en una sola direcció, la universitat també utilitza diners de l'obra quan els necessita. Si prenem el llibre de conclusions de la universitat de Cadaqués veurem com aquestes relacions eren recíproques. El 3 de novembre de 1630, el consell de la universitat de Cadaqués resol que es prenguin diners de l'obra per la subvenció de les tasques al comte d'Empúries, que puja a 500 lliures. El 29 de setembre de 1631, el consell dóna l'ordre de prendre de la caixa de l'obra blat per a la botiga de la vila: l'obra no sols disposa de diners, té blat i, en moments de necessitat, era l'única possibilitat. El 15 d'agost de 1637, quan convé arreglar la muralla, es prenen diners de la caixa de l'obra per comprar la calç. Quan la guerra s'acosta, el 12 de juny de 1639, el consell de la universitat i els obrers acorden amagar la plata i la roba de l'església: interessa a les dues parts, si és que no hi ha una sola part. Operació que repeteixen el 25 de setembre de 1640 quan el consell decideix de posar en lloc segur la plata de l'església i el 8 d'octubre de 1649. El gener de 1641, una altra vegada, diners de l'obra són destinats a fortificar la vila. Sabem, d'altra banda, que el gener de 1644 l'església servia de magatzem de pólvora, que serà treta perquè "donava gran desatent". Fins aquí només hem vist un consell de la universitat que usa diners i gra de l'obra quan li convé, però també es preocupa per la plata i les robes de l'església. Falta una dada important. El 18 de setembre de 1633, el consell de la universitat de Cadaqués havia resolt de desencallar la construcció de la nova església, i donar-la a preu fet, per 4100 lliures; el 7 de gener de 1639, el mateix consell havia decidit de cobrir la nova església amb volta grossa, finalment, seria traslladat el santíssim sagrament a la nova església el 29 de setembre de 1641.⁹³⁴ Els diners per al pagament de l'obra havien de venir de la pesca en dies festius, obtinguda la llicència del bisbe. L'endeutament de la universitat, en part,

⁹³⁴Arxiu municipal de Cadaqués. *Llibre de conclusions del consell de Cadaqués, 1623/1653*. Vegeu també J.GUITERT, J.RAHOLA, *Cadaqués. Su iglesia y su altar mayor*, la Selva del Camp, Mas Catalònia, 1954.

també té relació amb la construcció de la nova església, fet que no sols passa a Cadaqués, sinó també en altres universitats del comtat d'Empúries que construïren noves esglésies durant la segona meitat del segle XVII (Ventalló, Sant Pere Pescador o l'Escala, per exemple) i que hagueren d'imposar redelmes sobre les collites, ja que els seus ingressos eren del tot insuficients per afrontar una magna obra per les poques disponibilitats que tenien tant la universitat com la parròquia.⁹³⁵

Els ingressos

Per avaluar els ingressos de les obrieres parroquials ho farem resseguint les respostes al cens de 1444, per després contrastar la situació en època moderna, moment per al qual disposem dels llibres d'obra i també de les visites pastorals que permeten una primera aproximació, sobretot pel que fa a la procedència de les diferents partides.

No disposant d'una valoració global dels ingressos de les obrieres del bisbat de Girona per l'època moderna, haurem de recórrer al cens de 1444, on els obrers denuncien les rendes de 240 parròquies, en quatre de les quals diuen no disposar d'ingressos fixos, només dels captiris (Begur, Cladells, Grions i Ridaura)⁹³⁶ i en tres no es dóna en diners, la qual cosa no fa comparable la renda declarada (Sant Climent d'Amer, Sant Martí d'Arenys i Vilademí). Per tant, disposem de les rendes de 233 obrieres.

Sens dubte, la major part de les obrieres parroquials del bisbat de Girona se situen en la franja de 26 a 75 sous de renda anual, un 60,09%, mentre el 15,45% està per sota i el 24,46% està per sobre. Una bona part de les obrieres que declaren una

⁹³⁵ Sobre la imbricació universitat-parròquia més enllà de les finances, en un "aiguabarreig d'imbricacions", J.M. PUIGVERT, "Les universitats i les parròquies rurals", dins *Història Agrària dels Països Catalans*, III, Barcelona, Fundació Catalana per a la Recerca, UB, UAB, UdG, UIB, U. Jaume I, UdL, UPF, URV, UV, 2008, pàg. 593-597.

⁹³⁶ A Ridaura, els obrers diran que l'obra "no val res, ni basta als càrrechs", a Begur, els obrers seran més explícits i diran "que la obra de la dita sgleya no ha res de renda, sinó los acaptiris e las lexes que los que moren hi fan; que las dites almoynes e lexes no basten al servey" (ADG. 4.2.3. *Liber denuntiationum* (1444),421r, 597r). Una situació diferent la trobem a Grions i a Cladells, on l'obra no disposa de rendes, perquè les cobra la sagristia, rendes que en altres parròquies les percep l'obra, com mitja lliura de cera per cada cos que mori a la parròquia o per cada casament (*Op. cit.*, f. 705r i 710r).

menor renda pertanyen de manera majoritària a l'ardiaconat de Besalú, demarcació en què es donarà un procés de concentració de parròquies en els anys i segles següents, en total 16 d'aquestes parròquies, de les quals disposem de la renda de l'obra, seran unides, algunes entre si, altres amb d'altres parròquies més grans. La unió no es farà perquè l'obra disposi de poca renda, sinó perquè la dotació del benefici amb cura d'ànimes no permetia que la parròquia fos mantinguda com a independent.⁹³⁷ Tot i la unió, però, algunes d'aquestes obreries podien mantenir la seva independència. En la franja superior (obres amb més de 126 sous de renda anual), per contra, trobem Torroella de Montgrí, Sant Miquel d'Amer, Camprodon, Verges, Anglès, Llagostera, Sant Sadurní, Caldes de Malavella, Santa Coloma de Farners, Riudarenes i Castelló d'Empúries, sens dubte, amb l'excepció de Sant Sadurní, les parròquies més poblades del bisbat. Tot i els elevats ingressos que declaren, els obrers de Castelló d'Empúries manifesten la impossibilitat, amb les rendes declarades, de fer front a les necessitats de la construcció del temple parroquial.

Taula 89. LA RENDA DE LES OBRERIES DEL BISBAT DE GIRONA, 1444	
Renda, en sous	Nombre de parròquies
1-25	36
26-50	79
51-75	61
76-100	35
101-125	11
126-150	4
151-175	1
176-200	2
> 200	4
Total	233

Font: ADG. 4.2.3. *Liber denuntiationum* (1444).

La major part dels ingressos procedeixen dels censos pagats (70 casos), sobretot en ordi i oli, que són pagaments anuals fixos. El cens de 1444 afegeix també uns

⁹³⁷Es tracta de Sant Joan de Balbs que s'unirà a la Pinya (1606), Avellanacorba que s'unirà amb Sant Feliu del Bac, la Cot i Porreres (1568), Boada s'unirà a Fontclara (1586), Santa Maria de Freixe a Mieres (1569), Sant Martí de Talaixà a Oix (1614), Canelles a Romanyà (1582-1594), Sant Feliu de Riu a Sadernes (1508), Ventajol al Torn (1589), Bassegoda a Llorona (1551), Santa Maria d'Entreperes a Sadernes (1476), Llofriu a Palafrugell (en algun moment del XV) i Vilajoan a Ermedàs (1600). Per les annexions i les cronologies vegeu: J. M. MARQUÈS, "Creació i extinció de parròquies al bisbat de Girona", *AIEG*, XXXV, (1995), pàgs. 405-446.

altres ingressos, bàsicament pels enterraments de la parròquia (25 obreries ho faran explícit, però devien ser moltes més) i pels casaments (7 obreries). Els pagaments per enterraments es fan en diner, en cera o en ordi i es diferencia si es tracta de pagesos de mas, homes i dones, cossos i albats. A Bàscara, els cossos de menestral paguen 12 diners, els cossos de pagesos de mas paguen dues mitgeres de blat i els cossos de dones de pagès una mitgera de blat; els albats, acostumen a pagar la meitat, com a Sant Andreu Salou.⁹³⁸ Atès que els drets de sepultura pertanyen al rector, sovint l'obra especificarà que en rep una part,⁹³⁹ que pot ser la meitat (Ultramort, Aiguaviva, Santa Coloma de Farners i Montfullà). Pels casaments, algunes obres reben de mitja lliura a una lliura de cera per cada nuvi que es casi fora de la parròquia (Grions, Arbúcies, Sant iscle de Vallalta i Sant Feliu de Buixalleu), dues obres declaren rebre una quantitat en diners: 2 sous a Sant Andreu Salou i 8 diners a Camprodon. Hi ha altres ingressos procedents d'alguns censos sobre peces de terra (Sant Martí Sapresa i Montagut),⁹⁴⁰ algunes obreries perceben una quantitat anual per cada casa de la parròquia (a Gaserans, que diu tenir 28 cases, a raó de dos diners per casa, a Sant Martí Vell l'obra rep una mitgera dels pagesos i 3 diners dels "joves homes", a Vallcanera paguen diferent segons si els masos són vius o morts, en total de 5 a 15 diners l'any), també hi ha obres que reconeixen rebre algunes quantitats pels batejos (Mieres) o pels naixements, 4 diners per partera a Sant Iscle de Vallalta, i encara a Santa Maria d'Escales els obrers reconeixen tenir un benefici que els dóna una renda anual de 2 lliures i a Sant Miquel de Campmajor arrenden l'herba del cementiri. La varietat de procedències és significativa, però l'habitual és que l'ingrés més important provingui de les almoines als bacins.

Com que disposem d'una documentació comptable, la que ens proporcionen els llibres d'obra dels segles XVI i XVII, és possible analitzar la composició dels

⁹³⁸Totes les referències són a l'ADG. 4.2.3. *Liber denuntiationum*.

⁹³⁹A Cervià, dels morts "hi ha que y lexen VI diners, altres més e altres no res. Per afegir "que cascun cap de casa con mor que sia pagès és tingut pagar una bóta de vi e III quarteres de ordi e de assò a la obra la quarta part" (*Op. cit.*, f. 644r).

⁹⁴⁰L'obra de Montagut "reseb sobre la vila de Castellfollit cascun any per alguns drets que compraran de la dita parròquia" i l'obra de Sant Martí Sapresa rep tasca d'un camp, però aquest, amb la rotació biennal, només se sembra un any de cada dos i encara "a vegades fa més de dos anys que no's sembra" (*Op. cit.*, f. 410r i 631r).

ingressos d'una manera detallada, després, per períodes de temps concrets i a partir dels llibres d'obra, s'estudiarà el pes de cadascun d'aquests components per l'obra de Corçà, que ens servirà d'exemple.

1/ Censos d'oli. És, probablement, la primera de les aportacions que es feia a l'obra parroquial, els censos d'oli ja figuren en els costums de Girona fixats en el segle XIII. Sembla que aquests censos aniran desapareixent durant el segle XVII i, en part, seran substituïts per censos de cereals o deixaran de ser pagats; per evitar-ho, el visitador episcopal el 1606 obligarà els obrers de Vilallonga a fer capbrevar els censos deguts a l'obra i als parroquians a reconèixer-los.⁹⁴¹

En el llibre de l'obra de Porqueres no sembla haver-se experimentat canvis en el pagament dels censos d'oli entre 1612-15, 1654, 1673 i 1682. En conjunt pagaven censos de 19 a 21 cases, d'aquestes dues eren cases de Serinyà i Pujarnol, terratinents de Porqueres. En total pagaven gairebé 9 mallals d'oli anuals, uns 111 litres. A més d'un parell de gallines i 19 diners el 1612-15 que es converteixen en 1 sou i 6 diners el 1654. En aquesta parròquia, no sabem el que passaria més endavant, els censos d'oli es mantindran durant el segle XVII. En els llibres d'obra de Calabuig trobem diferents censos de l'oli que havia de rebre l'obra: el 1521, 10 pagesos havien de pagar 7 mallals i mig; el 1615, 9 pagesos havien de pagar 6 mallals i un cortó i el 1716, 8 pagesos havien de pagar 4 mallals. A Orfes, entre 1645 i 1706, període per al qual disposem dels censos cobrats, l'obra havia de percebre, de 16 pagesos, 9 mallals 1 quartà i 6 quartes d'oli a la mesura de Banyoles. Sens dubte, els censos d'oli minvaren a Calabuig, com també ho faran a Orfes, on es pot explicar pel fet que diferents episodis de freds haurien matat bona part de les oliveres.⁹⁴² El cert és que el 1716 només són dues cases les que

⁹⁴¹ ADG. VP. 78 (1606), f.98r. A Borrassà el visitador disposarà que siguin els cònsols els que facin capbrevar la caritat "attès se va disminuint" (f. 51v.).

⁹⁴² Això és el que deixa anotat Andreu Roart, pagès d'Orfes, en una "*Nota de què ha pasat de mon temps*". Fa referència a diferents fets: "un fret tant fort que matà las oliberas y terongés, que no quedaran oliberas en aquest circuit de terra" que començà el 6 de gener de 1694; el 6 de gener de 1709, una altra vegada, el fred "tornà matar las oliberas y terongés, que no cadaren oliberas, de tal modo que antas no se tornà a cullí oly anà tan car que pujà al preu de 6£ barcelonesas cada mallal de oli" i encara el 1726, a partir del 25 de gener, una altra onada de fred matà oliveres i tarongers "per aquest circuit de terra de Fluvià en ansà d'esta part" (ADG. 6. Arxius parroquials. Orfes: Canals d'escriptures del mas Roart, s.XVII). No és cap exageració el que deixà escrit Andreu

paguen cens d'oli a Calabuig, però en canvi pagaven 24 quartans de blat i 10,5 lliures de cera. A Fellines, els "caps masos", en total 10 cases el 1668 (eren 9 focs laics el 1553), paguen 12 mallals i 10 meitadelles, gairebé 167 litres d'oli anuals; ja ens hem referit a l'important que era l'oli per a cremar la llàntia, i com el rector, el 1761, es queixarà que, tot i haver-hi moltes anotacions del pagament del cens d'oli ("en lo llibre vell hi ha moltas partidas de la dita cobrança") ara ha disminuït i alguns masos han reduït el cens. Els canvis en els censos molt bé podrien correspondre a canvis en la producció o al fet que en deixar de pagar-se durant un període de temps, el temps transcorregut entre tornar a plantar oliveres i llevar, ja no s'haurien pagat més. A partir d'aquestes dades sembla que la disminució dels censos d'oli seria un fenomen del segle XVIII.

2/ Censos de cereals. Els censos de cereals també figuren en els costums de Girona, i efectivament eren pagats segons el cens de 1444. Probablement haurien anat prenent pes en el conjunt de la renda de l'obra.

A Ruplà, segons un arbitratge fet entre els pagesos i obrers el 1587, quedarà estipulat els censos que s'havien de pagar segons una categorització de la població: 23 pagesos hauran de pagar una mitgera d'ordi, 11 pagesos una quartera d'ordi; 2 menestrals també una quartera, 10 pagaran mitja quartera i 13 un quarteró d'ordi. En total, els 59 noms que figuren en l'acte, distribuïts per categories d'acord amb les seves rendes, han de pagar 37 mitgeres i 13 quarterons, sens dubte uns ingressos importants per aquesta obra. A Sant Miquel de Cladells, en assemblea de veïns, i amb llicència del vicari general, el 1704 es va fer un nou repartiment als veïns del blat que tocava a pagar a cada casa, "tot lo qual blat cada any dega cobrar lo obrer qui se trobarà de dita isglésia de Sant Miquel de Cladells y després beneficiar-lo y del que procehirà haja de fer cremar dita llàntia y demás cosas convinga per dita obra de dita isglésia", en total els 20 parroquians paguen 184 mesurons de blat, o 7,67 quarteres, en una distribució que

Roart, al Llenguadoc estudiat per Le Roy Ladurie el fred de 1709 destrueix l'olivar llenguadocià, fins el punt que la represa de la producció no es farà fins els anys 1730-1740, sempre a uns nivells inferiors als existents amb anterioritat a aquest fred de 1709 (E. LE ROY LADURIE, *Les paysans de Languedoc*, París, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1966 (reimpressió de 1985), pàg. 526).

deu tenir a veure amb la superfície de ls masos.⁹⁴³ A Cassà de Pelràs, per una "Nota dels sensos que se fan a la obra de la iglésia" que es paga per Sant Pere i Sant Feliu de l'any 1729, sabem que 15 pagesos paguen, en total, 3 quarteres de forment i un cóp anualment. A això s'hi ha d'afegir els censos d'ordi: 6 quarteres, 2 quartans i 3 cóps; i un sou i 11 diners. Aquests censos en gra eren venuts i els diners obtinguts aplicats a l'obra de l'església. Però l'obra també es podia convertir, en anys d'escassetat, en pallol o graner de la universitat.

3/ Censals. La percepció d'una renda anual i segura és el que buscaven els obrers i que interessava a l'autoritat episcopal. És significatiu que el visitador, el 1606, a la parròquia de Vilafant mani als deutors que paguin el que deuen a l'obra i als obrers els dóna llicència per a què creïn censals "en augment de dita obra, conforme an fets los passats, attento que no y ha necessitat de present en dita isglésia de emplear-los, y lo dit diner se done a censal a persona o persones segures, ab obligació en forma de poder de notari, traent còpia y posant-la en la caixa juntament ab las demás cartas".⁹⁴⁴ A retenir que és una modalitat habitual, només cal que tinguin precaució en guardar els actes corresponents.

Sabem que el 1673 l'obra de Porqueres rep la pensió d'un censal de 50 lliures. És a l'obra de Rupjà on trobem una major presència de censals. Els primers censals que figuren anotats en els llibres de comptes fan referència a 160 lliures que deixà Pere Benet Planas, el 1614 o el 1615, per a ser destinats a la caritat de la prèdica per a la Quaresma. Les pensions generades per aquest censal serviren el 1668 per crear-ne un altre de 100 lliures. En ser lluïts el 1684, tornaran a ser reinvertits els capitals: en un censal de 200 lliures i en un altre de 60 el 1685. L'obra també administrarà una causa pia instituïda el 1677 per Guerau Miquelet, prevere i domer de Rupjà, que estava dotada de 250 lliures de capital, que també serà invertit a censal. I encara disposarà d'un altre censal de 55 lliures creat per Josep Geli, pagès de Palafrugell, a l'obra el 1686, les pensions del qual eren destinades a "comprar atxas per acompanyar lo Santíssim Sagrament". Els diners d'alguns d'aquests censals, per les disposicions dels seus creadors, tenien unes funcions

⁹⁴³ AHG. J.Andreu, Not. Girona-7, 428 (1704): 19 de novembre de 1704.

⁹⁴⁴ ADG. VP. 78, f. 49v.

determinades per al culte i l'obra parroquial, però com que els administradors eren els obrers, una vegada havien servit les funcions pels quals havien estat creats, podien ser usats per altres finalitats. Veurem, però, que una cosa és que figurin entre els components de la renda i l'altra que les pensions siguin pagades de manera puntual cada anualitat.

4/ Captiris. Aquesta és una de les funcions principals dels obrers. Els captiris es podien fer amb funcions determinades i puntuals, per part dels diferents bacins, o, simplement, per a l'obra.

5/ Altres administracions i bacins diversos. Quan l'obra necessitava diners podia acudir als bacins i administracions (ciri del jovent, ciri de les dones, ciri dels estrangers, etc) que existien en les parròquies. En principi, aquestes administracions tenien com a finalitat recaptar diners, sovint els pabordes passaven els bacins a la parròquia, però també podien tenir altres fonts d'ingressos, que eren destinats a la celebració d'una festa el dia del patró.⁹⁴⁵

El 1673, s'anota en el llibre de l'obra de Porqueres "Ítem an cobrat de Salvi Torres, menor, hereu y fill de altre Salvi Torres de Porqueres, dos lliures moneda corrent, pensió vella y nova de un censal fa dit Torres al ciri del jovent de 1£ tots anys", amb tot es diu que encara deu 12 pensions endarrerides. I el 1678 s'anota l'entrada de 7 lliures i 10 sous procedents del ciri del jovent. El 1594, en recollir els diners per pagar una creu d'argent, s'explica la procedència dels diners: 15 lliures procedeixen del ciri dels estrangers, 19 lliures d'un censal que fou lluit al ciri dels fadrins i de les dones, 1 lliura per la venda de dos ciris i l'obra pagarà la part restant, que no sabem en què queda per quant el 1592 s'havia encarregat la creu per 30 lliures.

6/ Les taxes sobre batejos, casaments i enterraments. Ho hem vist ja el 1444. Sabem, però, també de les diferències entre les parròquies i també entre

⁹⁴⁵Sobre la diferència entre confraria i administració, J.M. MARQUÈS, *La parròquia d'Avinyonet*, ...pàg. 16.

parroquians i rectors pel pagament d'aquestes taxes.⁹⁴⁶ L'obra de Corçà, per exemple, rebia diners dels enterraments. Segons una "*taxa funerarium et aliarum rerum*" que figura en el llibre de l'obra, els capellans i els cavallers paguen el doble que els altres, com a resultat d'una sentència en plet a la cúria episcopal instat pels obrers contra el cavaller Vilosa, el 1625. És significatiu que en el llibre d'enterraments de 1511-1730 hi hagi el nom dels obrers, els quals cobraven pel dret de "terratge" i pel dret de torxes i encens, amb diferències si es tractava d'habitants dins la vila o de fora vila: pel dret de "terratge i altres drets acostumats a la obra" pagaven 5 sous i per la torxa i l'encens, podia variar, des d'un sou a cinc sous el 1708

7/ Altres procedències. També hi ha altres ingressos, alguns derivats de deixes pietoses, en forma de béns immobles⁹⁴⁷ o de drets sobre peces i béns que rendien un cens anual. Freqüent és també el fet de trobar assentaments de venda de ciris, l'acumulació de cera, per censos pagats, prèvia obtenció de llicència per part del bisbe, podia servir per obres concretes.⁹⁴⁸ També figura en el llibre de Corçà que l'arrendatari del delme està obligat, per disposició del visitador episcopal de 1610, a pagar una mitgera de blat anualment. A Rupjà els obrers disposaran, per la causa pia fundada per Garau Miquelet, prevere i domer de Rupjà, el 1677, de dos sous diaris "per lo treball" de l'administració. La renda servirà per pagar unes completes tots els dies de l'"octava" del Corpus, a més de deixar 5 lliures anuals

⁹⁴⁶ Coneixem, en el cas de Fornells, un episodi significatiu entorn als enfrontaments entre rector, obra i universitat. Una manera de pressionar el rector per aconseguir que aquest oficiés una tercera missa els diumenges i festius va consistir en posar un cova fora de l'església perquè els parroquians dipositessin les seves almoines, en diners i en pa, destinades al bací de les ànimes, amb aquests ingressos es feien dir misses en altres parròquies. A la concòrdia a què es va arribar, amb diferents ítems, però ara ens interessa destacar aquest, el rector es compromet a "que reste facultatiu als dits parroquians de dita isglésia de Fornells el fer las charitats en dita isglésia y las funeràries en llurs enterros a llur coneguda de dits parrochians y no ab ninguna expressió de obligació". (AHG. F.Puig, Not. Girona-4, 685 (1700): 28 de novembre de 1700). Sobre el marc global d'aquest enfrontament: J.M.MARQUÈS, *Fornells: l'església i l'Església...*, pàgs. 60-61.

⁹⁴⁷ L'obra de Fornells, per exemple, pledejarà amb el rector durant els darrers anys del XVII per la propietat d'una casa i dues vessanes de terra que considerava de la seva propietat. Al final, per la concòrdia de 1700, el rector es comprometrà a pagar 120 lliures per la casa, en forma de creació de censal a favor de l'obra. Una solució que convenia a les dues parts, en cap moment es parla de la propietat reclamada pels obrers i universitat, però també pel rector. Simplement hi ha una transacció.

⁹⁴⁸ És freqüent de trobar vendes de ciris en els llibres de comptes de l'obra. En el de Rupjà, el 1597, s'anota que es cobren 47 lliures i 5 sous dels ciris venuts. El 1677, a Porqueres, també s'anota la venda de ciris per un valor de 20 lliures i 8 sous.

pel llum de l'altar del Santíssim. Les obrieres enginyaven maneres diverses d'obtenir nous ingressos, a Avinyonet, per exemple, es llogaven màscares i disfresses pels balls de carnaval, en altres llocs, pesos i mesures.⁹⁴⁹ També és cert que aquestes i altres modalitats seran perseguides per l'autoritat episcopal. Menys freqüent era que l'obreria gestionés béns comunals, com ho fei al'obra de Sant Privat de Bas, segons una concòrdia de 1619, que feia que fossin els obrers els que regulessis l'accés als vilatans al lloc, tot atorgant llicència per fer artigues i havent de pagar una onzena dels esplets. Així mateix, l'obra també percebia unes quantitats per cap de bestiar que anés a pasturar als comuns.⁹⁵⁰

La recaptació d'allò que figura en els capbreus de les rendes i els censos de les obrieres parroquials no sempre es portava a cap. D'altres vegades, a més, els obrers sortints no definien els comptes fins al cap de temps i podien quedar deutors a l'obra. El deute contret amb l'obra, per raons variades, era important, quan en les visites pastorals de 1606-1607 trobem 114 manaments, que representen un 32,76% del total de les parròquies visitades. D'aquests manaments, en 72 ocasions es disposa que es pagui, sempre amb pena d'entredit personal i exclusió dels oficis divins, en una data assenyalada; en 15 ocasions s'especifica que es pagui en dues dates; en 12, en tres i en 15 es diu que es pagui sense especificar la data: a Fortià es dirà "ab tota la comoditat y prestesa possible", a Sant Pere Pescador es requerirà el seu pagament als quinze dies, a Vilamalla en tres mesos, a la Selva i Taravaus en quatre mesos, a Sant Martí de Llémna en sis mesos; a Setcases, el visitador disposarà el pagament en dos mesos "considerant la pobresa de la gent y parrochians": la diversitat de situacions s'ha d'explicar pel fet que el visitador consultava prèviament als obrers, coneixedors de la situació dels parroquians. El que és freqüent és el reclam als obrers sortints a què passin comptes i tornin a la caixa de l'obra allò que s'han quedat, tal com quedà disposat a Sant Joan les Fonts en què la reclamació es feia

⁹⁴⁹Vid. J.M.MARQUÈS, *La parròquia d'Avinyonet...*, pàgs. 14-15.

⁹⁵⁰ X. SOLÀ, *La reforma catòlica a la muntanya, ...*, pàg. 898-902 i "Els emprius de l'obra de Sant Privat de Bas a l'època moderna: la intervenció del bisbe per al manteniment d'un patrimoni comú", *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 18 (2007), pàg. 19-29. Aquest autor dóna la referència d'una altra obreria, la de Setcases el 1741, que també gestiona béns comunals. Amb tot, convé que és una pràctica pc freqüent.

extensiva als seus familiars, en una mostra més de què el càrrec d'obrer era personal, però que tenia unes implicacions familiars:

"Ítem, mana a tots los qui són estats obrers o bassiners, tant de la obra de les ànimes com altres bassins o ciris de la present isglésia, los quals no an donat compte de llur administració, que dins un mes pròxim donen dits comptes als obrés y bassiners qui vuy són en presència del rector, y, après, dins un altre mes, paguen tot lo que deuran y seran tornadors, sots pena de entredit personal, y lo mateix mana als hereters, que són de alguns defunts, que són estats obrers, paguen tot lo que deuen y donen dits comptes sots dita pena, manant al rector que passats dits terminis, si no hauran cumplit, no'ls admeten, in divinis sots pena de 5£".⁹⁵¹

El saldo

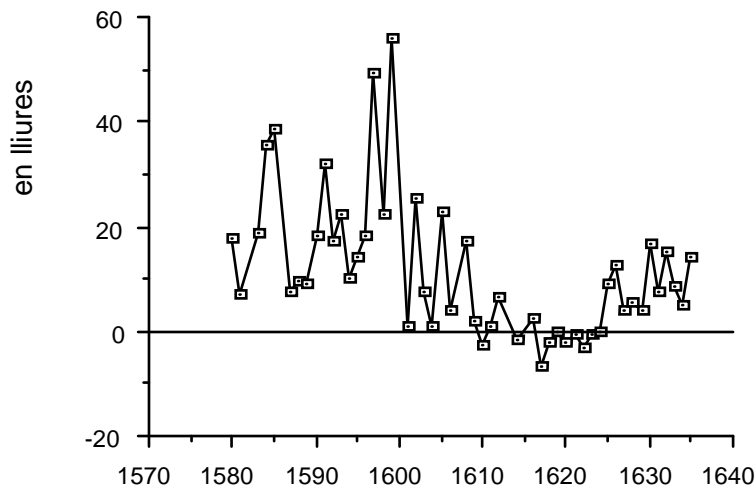
Segons les respostes dels obrers de 1444, les obligacions eren tantes que els ingressos no eren suficients. Les expressions utilitzades pels obrers són ben explícites: "fet lo servey no reste res", "fet lo servey no'y sobre res", "no baste al servey". A Sant Feliu de la Vall del Bac l'expressió encara serà més significativa: "monte més la despesa que la obra no val". Algunes afegeixen "e com hi ha res a fer, han a fer talla tots los parroquians de la dita parròquia". Sens dubte aquesta és una imatge molt negativa de les finances de les obres parroquials. El recurs a una anàlisi detallada de les defincions dels comptes i de les anotacions dels comptes d'època moderna podrà contrastar aquesta visió.

A Rupjà, obra per a la qual disposem d'una sèrie continuada i llarga, on es defineixen els comptes en presència dels jurats, rector "y de molts altres", s'ha pogut confeccionar la sèrie del que resta en caixa una vegada s'han efectuat tots els pagaments, allò que és "tornadó a la dita obra". De fet, són dues sèries, una de 50 anys, que correspon al període 1580-1635, i una altra de 20 anys, del període 1682-1702. La realitat dels comptes d'aquesta obra parroquial dementeix el que es

⁹⁵¹ADG. VP 79, f. 52r. Semblant a les Preses i Sant Iscle de Colltort, f. 53v i 58v.

contestava en el cens de 1444, l'obra de Rupjà, per aquests períodes, és deficitària només en 8 anys en el primer període considerat (8 sobre 50 anys), i encara aquests anys són molt localitzats en el període 1610-1623 i en 2 anys en el segon període (2 sobre 20 anys). I encara, el dèficit és poc considerable, el més alt és el de 1617 amb 6,96 lliures, els altres, pràcticament volten la lliura.⁹⁵²

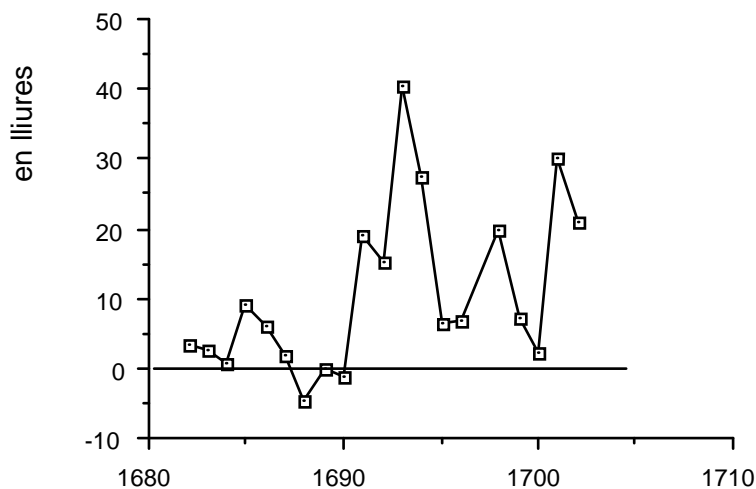
Saldo de l'obra de Rupjà, 1580-1635

El saldo resultant a l'hora de definir els comptes, amb la salvetat del període 1610-1623, mostra una obra amb recursos suficients. És de destacar que l'any 1595 a les 14 lliures i 3 sous resultants s'hi ha d'afegir 47 lliures i 5 sous procedents de la venda de ciris. Veurem que la venda de ciris no és un fet excepcional de Rupjà, a Corçà, el 1598 se'n vendran per valor de 134 lliures i 13 sous. I serà un recurs habitual entre les obres del bisbat de Girona acudir al vicari general en demanda de llicència per poder-ho fer.

⁹⁵²ADG. 6. Rupjà: obra, 1579-1703.

Saldo de l'obra de Rupjà, 1682-1702

En la definició dels comptes els obrers podien acabar essent deutors de l'obra, però la seva missió, si quedaven censos per cobrar, no s'acabava fins que els hagessin cobrat. Així, en definir els comptes de 1686 i 1687, en què havia estat obrer Pere Rupjà, s'anota que "se deuen pensions y sensos", el qual es compromet "en lo temps se cobran dits sensos [que és passat sant Pere i sant Feliu] fer assistència y diligència en cobrar ditas pensions y sensos tot lo que està notat ab lletra de sa mà". En la definició dels comptes de 1691, Pere Rigau, obrer, resta a deure 9 lliures 9 sous i 3 diners, per blat que havia pres de l'obra: l'obra faria en aquest cas de "botiga de blat". Aquesta quantitat la promet pagar "quant los obrers se los oferirà haver de manaster diners". Els obrers vells, una vegada havien definit els comptes, "se obligan a cobrar y fer las diligèncias necesàrias del que se deu a dita obra de llur any han ministrat, tant de sensals, sensos y palma y ensesas, conforme se trobarà devent en lo llibre llarch dels comptas, y si ells no' u cobran y no fan las diligèncias necesàrias, se obligan a pagar del llur si serà rahó y justícia y assò prometan cobrar per tot lo any seran obrers dits anomenats antes que donen compta y deffinitió". És el mateix mecanisme utilitzat entre els arrendataris dels béns de la universitat. De fet, en la mesura que els obrers avançaven quantitats de diner a l'obra,⁹⁵³ també l'obra podia quedar-los deutora.⁹⁵⁴

⁹⁵³ Era un fet habitual. Per Normandia, "Que les trésoriers mêlent au quotidien leur bourse et celle du village pour ne clarifier la situation qu'au moment de rendre compte, j'en suis de plus en plus

L'exemple de la comptabilitat de l'obra de Corçà, segle XVII

Amb la finalitat de concretar per una parròquia la comptabilitat de l'obra, hem optat per escollir Corçà pel fet d'haver conservat llibres de l'obra i també d'algunes administracions de la parròquia. En la mesura, com es veurà, que aquestes administracions aporten numerari a l'obra i satisfan algunes funcions atribuïdes originàriament a l'obra, hem considerat que s'havien d'analitzar com una part del tot. La comptabilitat, només amb el recurs als comptes de l'obra, dóna una visió esbiaixada del seu contingut. D'altra banda, per acabar d'entendre els recursos amb els que es movia la comunitat pagesa de Corçà hauríem de disposar dels comptes de la universitat, cosa que no ha estat possible, només llavors podríem acostar-nos a la realitat. Una realitat que entenia d'entrades i sortides de diners, però amb continuats trasvassaments d'una bossa a l'altra, al cap i a la fi, tot era del comú o tot sortida del comú dels veïns del lloc. Un comú que, a efectes explicatius, hem hagut de diferenciar entre parròquia i universitat, però amb uns límits menys nítids dels que els volem veure amb ulls actuals.⁹⁵⁵

Els comptes segons els llibres d'obra

A partir dels llibres d'obra disponibles hem fet tres cates per períodes de 10 anys, separats entre ells trenta anys, de manera que hem pogut treballar amb les dades dels anys 1590-1598, 1630-1639 i 1671-1679, si bé, per dificultats de la font o per no haver estat anotat en alguna ocasió,⁹⁵⁶ no disposem dels anys de tots els

persuadé. La fonction comporte don peut-être l'éventualité d'une utilisation profitable des fonds "publics" par les comptables, comme elle comporte des risques personnels et financiers", A. FOLLAIN, "La solidarité à l'épreuve de l'argent dans les villages normands du XVe au XVIIe siècle", A. FOLLAIN, (ed.), *L'Argent des Villages du XIIIe au XVIIe siècle. Comptabilités paroissiales et communales. Fiscalité locale. Actes du colloque d'Angers (30-31 octobre 1998)*, Rennes, Association d'Histoire des Sociétés Rurales, 2000, pàg. 196.

⁹⁵⁴ És per aquesta raó que alguns refusaran d'acceptar l'ofici d'obrer?, pàg. X. SOLÀ, *La reforma catòlica a la muntanya ...*, pàg. 711-712.

⁹⁵⁵ Sobre aquesta impossible separació, A. FOLLAIN, "La solidarité à l'épreuve de l'argent dans les villages normands du XVe au XVIIe siècle", ..., pàg. 194-195. De fet, aquesta és una de les conclusions del Col·loqui d'Angers de 1998.

⁹⁵⁶ Aquest és l'assentament que figura en el bienni de 1595-1596: "Per no haver scrites dit Gaspar Alenyà en lo present full totes les rebudes que ell ha fetes en son bienni del bassí de la obra de Corçà y per haver confessat devant nós que la obra no li deu res a ell, ni ell a la obra per lo que ha pagat molt més que rebut, posam assí que quotat la hun comptes ab altre que hauria exegit vint-y-vuyt lliures deu sous y mix més del predit compte, que quotats ço és les susdites 15£ 15s 6d y les

decennis, però disposar de set i vuit anys ens sembla prou indicatiu de les tendències existents. Per altra banda, com que el que ens interessa és, sobretot, analitzar el pes dels diferents components dels ingressos i despeses, hem acabat convertint aquestes quantitats en percentatges a fi de fer comparables els períodes i evitar els possibles efectes derivats de pujades de preus.

D'entrada, la comptabilitat de l'obra parroquial de Corçà ve marcada pel fet que en els anys trenta del segle XVII experimenta una pujada considerable en els ingressos i en les despeses. De les 16,43£ de despesa i dels 19,38 d'ingressos anuals de mitjana dels anys finals del XVI, es passa a una mitjana de 29,62£ i 28,26£ pels anys trenta, per tornar a les xifres anteriors durant el decenni dels anys setanta del XVII amb unes quantitats de 23,50£ i 21,31£. S'ha de considerar també que els dos decennis de la dissetena centúria són deficitaris, mentre el saldo resultant del període 1590-1598 era favorable als ingressos. Podem dir, doncs, que la despesa és la que condiciona la comptabilitat de l'obra de Corçà i no pas la despesa extraordinària, sinó el que en podríem dir despesa corrent, la derivada de les partides habituals relatives a les funcions a què està destinada l'obreria: compra de ciris, torxes i cera (allò que en la terminologia dels assentaments comptables se'n diuen "*menuderias de l'obra*"), compra d'oli i les habituals adquisicions i reparacions.

La despesa queda, bàsicament, concentrada en quatre components: la compra de ciris, torxes i cera, especialment els ciris pel monument, en general aquestes partides eren encarregades a un adroguer de la Bisbal, pràcticament està estabilitzada en els tres decennis; la compra d'oli, que s'acostuma a fer en petites quantitats, l'habitual és que sigui per quartes, i que experimenta un augment durant els tres moments analitzats;⁹⁵⁷ l'apartat d'adquisicions d'objectes d'ús litúrgic (per l'oli de les crismes, per l'encens o la compra d'una capa de morts l'any 1693-1694) i no litúrgic (compra de llibre de comptes i de llibres sacramentals, corda i

28£ 10s 6d farien suma de 44£ 6s" (ADG. Arxius parroquials incorporats. Corçà: obra, 1590-1856, f. 12r).

⁹⁵⁷ Sens dubte, les despeses per il·luminació són les més importants pel que fa la despesa ordinària, prop del 50% si sumem les dues partides: ciris, torxes, cera i oli. El mateix és constatat per J-M. MATZ, "L'argent des fabriques dans l'Anjou et le Maine", dins A. FOLLAIN, (ed.), *L'Argent des Villages du XIIIe au XVIIIe siècle.*, ..., pàg. 104.

estrop per les campanes i les despeses derivades del seu manteniment), i de reparacions (adobar el ciri pasqual, adobar el pany de la caixa o repassar i adobar la teulada i les derivades de l'acondicionament del cementiri) també experimenta un augment; el darrer gran component és el de la despesa extraordinària, variable segons les necessitats o prioritats: el 1598 presenta una despesa considerable pel fet d'haver estat daurada la creu de plata per 53 lliures i 13 sous.

Els altres components són poc significatius en quantitat, però, són constants: el dret de visita, una en cada decenni; la quarta que es paga pel benefici de sant Antoni i sant Sebastià; el pagament per rentar la roba de l'església el dijous sant; els pagaments per processons i a capellans són poc importants, atès que de les processons específiques se n'encarregava una administració determinada, figuren entre els assentaments les despeses per la processó a Santa Llúcia per Cinquagesma o la processó de l'Esperança que consisteixen en el pagament de la refecció, la beguda i el servei; pels anys trenta del XVII, de manera excepcional, hem trobat pagaments a obrers, de fet es tracta de retorn de diners que aquests havien avançat a l'obra i diners que havien deixat a bacins determinats.

Taula 90. COMPOSICIÓ DE LES DEPESES DE L'OBRA DE CORÇÀ (1590/1679), EN %			
Components de la despesa	1590-1598	1630-1639	1671-1679
Ciris, torxes, cera	21,04	26,83	20,52
Oli	18,11	24,35	29,94
Adquisicions i reparacions	15,59	16,01	22,82
Drets de visita	0,48	0,49	0,73
Quarta	3,55	3,66	0,00
Processons i pagaments a capellans	1,57	2,58	2,03
Rentar la roba	38,90	11,35	16,66
Despesa extraordinària	38,90	11,35	16,66
Pagaments a obrers	0,00	1,47	0,00
Deixes als bacins	0,00	12,53	0,00
Total	100,00	100,00	100,00

Font: ADG. Arxius parroquials incorporats. Corçà: obra, 1590-1856.

Excepte pel decenni 1590-1598 que els ingressos compten amb una partida important, la venda de ciris de 25 de gener de 1598 per 134 lliures i 13 sous, que equilibra el pressupost de l'obra, els ingressos van per darrere de les despeses. La principal aportació procedeix dels captiris, sense que, pels assentaments, es pugui destriar els que procedeixen de les caritats o del cobrament dels censos a l'obra, a més de la mitgera de forment que anualment rep l'obra del delme, que eren encantats.

Les oscil·lacions són ben manifestes en els tres períodes analitzats. Si bé, però, el menor pes dels anys 1590-1598, s'ha d'atribuir al fort component de la venda de ciris que trenca la imatge habitual dels ingressos a l'obra de Corçà. A molta distància, el segon component dels ingressos procedeix de les altres administracions, concepte que inclou els diners procedents dels bacins dels Quatre màrtirs, de Nostra Senyora Antiga, i dels ciris del Jovent i del Roser. D'alguna manera, tot i que eren administracions diferenciades, amb uns pabordes distints als de l'obra, i amb un llibre de comptes exprés, habitualment hi ha aportacions, sense que es pugui precisar si es tracta dels residus d'aquests bacins.

Taula 91. COMPOSICIÓ DELS INGRESSOS DE L'OBRA DE CORÇÀ (1590/1679), EN %			
<u>Components dels ingressos</u>	1590-1598	1630-1639	1671-1679
Captiris	39,74	68,79	42,54
Altres administracions	8,78	3,25	27,64
Censals	0,85	0,80	0,00
Taxes funeràries	0,17	5,77	2,18
Arrendament de les herbes del cementiri	0,25	0,15	0,00
Cobrament de deutes	0,35	4,97	6,76
Venda de ciris	47,89	0,00	0,00
Romanents	0,00	14,16	19,67
Altres	1,97	2,11	0,40
Total	100,00	100,00	100,00

Font: ADG. Arxius parroquials incorporats. Corçà: obra, 1590-1856.

El que sí que es pot dir és que es tracta d'aportacions periòdiques que podien tenir finalitats concretes, com la que s'anota el 1677 quan s'apunta el cobrament de 3 lliures procedents de les administracions de Sant Pere, de Nostra Senyora Antiga i del ciri del Jovent, "los quals diners cobrarem per pagar mitja bóta oli havíem compra[da] per la llàntia de dita isglésia" i encara, el mateix any, hi haurà un altre assentament d'una lliura 16 sous i 8 diners del ciri del Jovent que serviren "per ajudar a comprar un mallal oli per la llàntia". De la mateixa manera que l'obra rep diners de les administracions, a vegades aquestes i les confraries en rebien de l'obra.

Un component que apareix d'una manera significativa durant els egle XVII, és el dels deutes, com a resultat de les deixes efectuades per l'obra a particulars o a la mateixa universitat, en una relació constant que ja havíem plantejat anteriorment. El 1671, per exemple, s'anota que l'obra cobra una petita partida de diners procedent de la carnisseria de Corçà "a bon compta del que la vila deu a la obra de la isglésia". La resta de components són gairebé insignificants: les taxes funeràries, els arrendaments de l'herba del cementiri o els censals. Que els romanents figurin amb el 14% i el 19,67% durant el segle XVII no vol dir que el saldo sigui favorable a l'obra, sinó que es tracta dels diners que figuren en la caixa de l'obra en el moment d'efectuar el relleu dels obrers, al començament de l'any, quan els ingressos de la venda del blat encara devien ser gairebé íntegres.

Més enllà del cas concret de la comptabilitat de l'obra de Corçà hem de remarcar alguns aspectes significatius per la seva rellevància ja que poden ser paradigmàtics i generalitzables. En primer lloc, són les despeses les que condicionen els ingressos, un fet lògic si tenim en compte que aquest és l'origen de l'obra i del seu funcionament. En segon lloc, que, entre aquestes despeses, hi té un paper de primer ordre la il·luminació, especialment, la compra d'oli. Sens dubte, aquest és un cas específic de Corçà, i que no passa, per exemple, a Calabuig o a Porqueres, i que es pot generalitzar a les obres que no disposen de censos d'oli. Així, no ens ha d'estranyar que els rectors avisessin en el segle XVIII de l'important que era aquest ingrés per al sosteniment de l'obra parroquial. Una obra que disposés d'una aportació anual en oli podia efectuar obres d'embelliment de

l'església sense haver de recórrer al recurs de vendre ciris, d'imposar talles entre els veïns o demanar diners a la universitat. Aquest és el principal fet diferencial entre l'obra de Calabuig i l'obra de Corçà: una disposarà dels censos d'oli i fins en podrà vendre, l'altra els haurà de comprar i haurà de recórrer als ciris i a les administracions, sense plantejar les possibilitats que tenia una i altra obra a l'hora d'encarregar retaules. Sempre hi havia la possibilitat dels comitents particulars, però pel que coneixem dels comitents de retaules empordanesos, l'habitual és la presència de la universitat o de l'obra.

El trasvassament de cabals de les confraries i administracions a l'obra

Durant el segle XVII proliferen a les parròquies del bisbat de Girona les confraries i administracions de ciris o bacins. Sorgides per unes necessitats específiques, amb estatuts les confraries, sense estatuts les administracions, una vegada aquestes necessitats eren cobertes, els diners recaptats podien ser esmerçats per altres finalitats a les originàriament destinades. Sovint, ho hem vist en analitzar la composició dels ingressos de l'obra de Corçà, els diners eren esmerçats per necessitats de l'obreria parroquial, i és la destinació més habitual, no en va acostumaven a compartir la caixa comuna. Però també, com es veurà, els diners procedents d'aquestes administracions podien servir per cobrir les necessitats de la universitat: el ciri de Sant Isidre anotarà haver deixat diners a la universitat "en temps de apretos" els anys 1641 i el 1650 s'anota el retorn de diners; el 1674 serà la confraria del Roser la que deixarà 26 lliures a la universitat.

La confraria del Roser va ser fundada el 1616, on figura com a paborde major el prevere i sagristà de l'església parroquial de Corçà, dos donzells, el pare i fill Perajoan, i 65 confreres més, d'entre els quals hem comptat un capellà, un notari, pagesos, menestrals i 30 dones. En les ordinacions s'especifiquen les seves obligacions: tenir llibre dels confreres i portar-lo anualment al monestir de predicadors de Girona perquè el prior en confirmi els confreres; celebrar, cada primer diumenge de mes, una processó amb acompanyament de la imatge, així com la festa el primer diumenge d'octubre i celebrar quatre aniversaris per l'ànima dels confreres morts. Per les celebracions s'estipulava el que havia de ser pagat. Els pabordes, elegits pels pabordes sortints, s'encarregaven dels captiris per

l'església i també de replegar el blat de les eres i les pabordesses, mullers dels pabordes, tenien com a funció aplegar ous per les cases. Entre els pabordes, com també ho havíem trobat amb els obrers, pràcticament sempre hi haurà un pagès, algunes vegades serà un donzell o un notari, i un artesà (fuster, teixidor, sastre) o treballador. Fet que torna a repetir la composició de la població i les principals ocupacions de la gent de Corçà.

De la mateixa manera que en el funcionament dels comptes de l'obra, els comptes de la confraria del Roser funcionen igual, quan hi ha necessitat de més numerari del que generalment és recaptat, es busquen maneres alternatives per poder fer front a la despesa: el període 1626-1627, quan s'han de pagar dues terces de la capella del Roser, el mestre de cases ha de cobrar 66£ 13s i 4d, tot i que els captiris han augmentat en relació als anys anteriors i no seria suficient per poder pagar, es ven un ciri per 16 lliures.

Hi ha una altra confraria, la de Santa Cristina,⁹⁵⁸ però amb unes funcions molt delimitades, que es concreten en fer una missa anual per les ànimes dels confreres, vius i morts, a la capella de Santa Cristina, a la qual van en processó. Les despeses i la renda, pel període de finals del segle XVII, no passen de les deu lliures.

Les administracions que han conservat llibres de comptes del segle XVII, permeten apuntar unes altres fonts de renda i de proveïment del culte a Corçà. Deixem de banda l'administració de l'hospital,⁹⁵⁹ amb una petita renda, de 3 a 5 lliures els anys quaranta del XVII, però que té el mateix funcionament que les altres administracions, amb uns baciners elegits pels consellers de la universitat encarregats de recaptar diners. Les altres administracions són les següents:

⁹⁵⁸ADG. 6. Arxius parroquials dipositats. Corçà: confraria de Santa Cristina, comptes 1694-1833.

⁹⁵⁹ADG. 6. Arxius parroquials dipositats. Corçà: administracions, hospital, 1517-1715.

Taula 92. INGRESSOS I DESPESES DE LA CONFRARIA DEL ROSER DE CORÇA, 1617/1679, EN £		
Període	Ingressos	Despeses
1617-1618	33,80	32,90
1618-1619	29,70	14,60
1619-1620	26,88	23,88
1620-1621	22,74	22,87
1621-1622	23,87	16,11
1622-1623	30,11	31,34
1623-1624	16,38	28,80
1624-1625	24,45	13,58
1626-1627	105,04	105,43
1627-1628	26,63	26,73
1628-1629	53,60	46,47
1630-1631	40,64	
1631-1632	127,57	126,18
1634-1635	63,46	61,82
1635-1636	30,00	37,00
1636-1637	63,00	54,53
1641-1642	80,10	52,20
1660-1661	27,55	27,05
1661-1662	27,46	19,19
1662-1663	33,66	33,67
1663-1665	58,45	59,35
1666-1667	40,43	22,65
1667-1668	24,95	18,30
1668-1669	49,25	48,50
1669-1670	23,39	23,30
1670-1671	28,00	21,00
1671-1672	29,90	25,00
1672-1673	39,90	19,40
1673-1674	42,70	18,31
1674-1676	90,46	47,71
1678-1679	43,75	30,75

Font. ADG. 6. Arxius parroquials idipositats. Corça: confraria del Roser, comptes 1617-1681.

- El bací de Sant Pere.⁹⁶⁰ La seva missió consisteix en fer l'ofici el dia del seu patró. Disposa d'unes 5 lliures de renda els anys noranta.
- El ciri de la Santa Espina.⁹⁶¹ S'encarrega de proveir el necessari per la processó de la Santa Espina i de la cera i l'oli. A finals del segle XVII, també tenia una renda al voltant de les cinc lliures.
- El ciri de Sant Isidre.⁹⁶² La seva funció consisteix en cobrir les despeses de l'ofici a Sant Isidre, s'encarrega del manteniment de l'altar que hi té dedicat a l'església parroquial i també s'assenta el pagament d'un predicador durant la Quaresma. Els obrers, que s'encarreguen de captar a l'església i a les eres, són pagesos i masovers. La renda queda situada entre les 20 i 30 lliures durant els anys quaranta.
- El ciri del Jovent.⁹⁶³ És el més important d'entre els que han conservat els llibres de comptes, amb unes rendes que sobrepassen el ciri de Sant Isidre pel mateix període: entre 1635 i 1642, les despeses es mouen entre 7 i 36 lliures i els ingressos entre 18 i 35. La procedència dels seus ingressos presenta diferències en relació a les altres administracions: disposarà durant el segle XVII de quatre censals: un de 20 lliures de capital que feia la casa del mas Esteva d'Anyells, si bé anotarà el paborde dels anys 1627-28 només pagava 15 sous de pensió anual; un altre censal de 42 lliures creat per Antoni Vert de Millàs, vegueria de Girona, el 1615; un de 12 lliures, creat el 1622, per Ponç Juià de Madremanya i, per últim, un de 10 lliures creat el 1631 per Jeroni Alenyà, treballador de Monells. Veient les petites quantitats, sembla clar que es tracta dels diners sobrants que eren invertits a censal. Un altre ingrés procedia del captiri dels Reis. Durant les festes de Nadal un minyó, se suposa que convenientment disfressat i que rebia uns diners a canvi, portava la corona del rei, acompanyat dels joves i dels paborde, acompanyats de música (es troba l'assentament d'un pagament a un tabaler), que recorrien el lloc

⁹⁶⁰ADG. 6. Arxius parroquials dipositats. Corçà: bací de Sant Pere, 1689-1833.

⁹⁶¹ADG. 6. Arxius parroquials dipositats. Corçà: ciri de Santa Espina de Corçà, 1679-1856.

⁹⁶²ADG. 6. Arxius parroquials dipositats. Corçà: ciri de Sant Isidre, 1641-1852.

⁹⁶³ADG. 6. Arxius parroquials dipositats. Corçà: ciri del jovent, 1635-1765.

per "ajustar coques" que, posteriorment, devien ser venudes a l'encant. A més, feien altres captiris, en diners, en blat i en faves.⁹⁶⁴

Per les anotacions dels llibres de comptes de l'obra, sabem que encara hi havia més administracions i bacins, com el bací del Corpus, el bací dels Sant Quatre Màrtirs o el de Nostra Senyora Antiga, documentats a mitjan segle XVII.

Sens dubte, no podem entendre la comptabilitat de l'obra parroquial si no hi afegim els ingressos i despeses d'aquests bacins i d'aquestes administracions. Tenien unes funcions determinades i delimitades, i probablement unes atribucions molt concretes a l'hora de recollir la renda necessària. Si tenim present la totalitat d'aquestes procedències, l'obra parroquial disposava d'uns ingressos suficients a les despeses habituals. I, pel que hem vist, es convertia en prestamista de particulars i de la mateixa universitat que tenia com a únic recurs l'acudir a la parròquia en cas de necessitat. Una parròquia que disposa de més recursos que els estrictes de l'obra, una obra, d'altra banda, que té un paper que sobrepassa les funcions del manteniment del culte parroquial i que té en la caritat i en el préstec monetari en moments de necessitat una altra raó de ser.

LES CONFRARIES. L'EXEMPLE DE LA CONFRARIA DEL ROSER

Les confraries són, amb l'obra parroquial, l'altre pilar de la participació dels laics en l'església. D'alguna manera, com va plantejar G. Le Bras,⁹⁶⁵ sorgiran per controlar el temporal i completar el rol espiritual. Particularment decisives seran després del Concili de Trento en la difusió dels ideals contrareformistes, després de l'amenaça que havien suposat les idees reformistes. Aquí, però, no tractarem dels aspectes relatius a la història de la religiositat popular, sinó que, sobretot, posarem de relleu aquells aspectes que faciliten la cohesió de la comunitat, la confraternització, sense que puguem deixar de banda, però, altres aspectes de la seva actuació que venen a posar en dubte aquesta pretesa "comunitat d'iguals" que voldran instaurar.

⁹⁶⁴Pot tractar-se d'una representació dins el cicle nadalenc que podria sumar-se al repertori de les antigues representacions teatrals a les comarques gironines que ha presentat Pep VILA, "Notes sobre antigues representacions teatrals a les comarques gironines", *AIEG*, XXXV, (1996), pàgs. 239-241.

⁹⁶⁵*L'église et le village*, ..., pàgs. 159-163 i "Les confréries chrétiennes", publicat inicialment els anys 1940-1941 i recollit a *Études de sociologie religieuse*, París, PUF, 1955, I, pàgs. 423-462.

Al mateix temps, ens interessa posar de manifest que les confraries volen reivindicar la seva independència respecte de la parròquia, tot i la tutela a què estan sotmeses per part del rector o del visitador episcopal, en la mateixa mesura que ho intentarà l'obreria parroquial.⁹⁶⁶ Al mateix temps, com ja hem pogut veure en analitzar els comptes de l'obra, les confraries disposen d'unes rendes que, tot i la independència que l'autoritat voldrà imposar-li respecte l'obra o la universitat, sovint servirà per fer front a les necessitats del comú. És clar, però, que les rendes de la confraria del Roser, que ens serveix d'exemple, queden molt lluny de les confraries de penitents de la Provença o del Sant Esperit al Piemont que faran de la distribució de menjar entre els confreres la seva raó de ser, però també l'intent de canalitzar-la per part de l'autoritat, civil i eclesiàstica.⁹⁶⁷

La devoció al Roser és un fet definit clarament amb posterioritat a Trento. Pot semblar una imposició des de fora de la parròquia, ja que les confraries són fundades per dominics.⁹⁶⁸ La realitat, però, apunta una situació diferent, ja que les confraries són precedides per la construcció d'altars i fins de retaules, encarregats, generalment, pels obrers: la devoció al Roser precedeix cronològicament la confraria. El pas posterior serà l'obtenció de la llicència per a l'erecció de la confraria i no sembla, a la vista del nombre de llicències concedides, i a l'espera d'una contrastació empírica del nombre d'altars dedicats al Roser, que totes les parròquies que hi van tenir altar dedicat disposessin de confraria. Una confraria

⁹⁶⁶La confraria es regia per unes pautes de comportament que, a vegades, podien ser estranyes a l'autoritat. El 1716, es prohibeix als pabordes del Sant Crist de Llers de fer, com feien anualment, un dinar, a despeses de la pabordia, entre els pabordes entrants i els pabordes sortints. Aquesta mesura va ser recorreguda per part dels curats i els còsols de Llers amb l'argument que aquesta prohibició faria disminuir els ingressos de la confraria i els mateixos confreres. El mateix any es va haver de permetre el dinar, "mentres que se convoquen, junten y estigan ab tota quietut y modèstia, y que ni antes, ni després de dit dinar, no juguen a ningun joch, singularment a cartas" (ADG. U-274, ff-50v-61r i 78v-79r). És un exemple de la unitat de la parròquia-universitat contra una ingerència exterior al costum.

⁹⁶⁷M.AGULHON, *Pénitents et Francs-Maçons de l'ancienne Provence*, París, 1968; més recent és l'estat de la qüestió de M.VENARD, "Les confréries en France au XVIe siècle et dans la première moitié du XVIIe siècle", *Société, culture, vie religieuse aux XVI et XVIIe siècles*, Association des Historiens Modernistes, PU París-Sorbonne, 1995, pàgs. 45-65. El ritual de la distribució de menjar durant la Pentacosta per part de la confraria de l'Esperit Sant l'estudien G.COMINO, "Sfruttamento e redistribuzione di risorse collettive: il caso delle confrarie dello Spirito Santo nel monregalese dei secoli XIII-XVIII", *Quaderni Storici*, 81, (1992), pàgs. 687-702, l'origen dels recursos prové de deixes testamentàries en forma de béns immobles; i també l'important treball d'A.TORRE, *Il consumo di devozione*, ..., especialment la segona part.

⁹⁶⁸J.M. PUIGVERT, *Església, territori i sociabilitat* ..., pàg. 172-173.

que serà oberta a la participació de tothom, sense fer diferències entre homes i dones, amb un important component festiu i devocional (les processons), però també de solidaritat (la participació dels confreres en les misses d'aniversaris pels difunts). Ens trobem, doncs, amb un altre element de participació i de cohesió de la parròquia, i també, és clar, de sociabilitat pagesa.

El Roser entre les confraries modernes del bisbat de Girona

J.Mª Marquès ha remarcat el canvi que es dona des del concili de Trento, ja que a partir de les directrius emanades del concili dominaran clarament les confraries de caràcter devocional, enfront de les confraries medievals, religioses, professionals o d'oficis que havien destacat sobretot en el segle XIV, segle pel qual documenta la fundació de 99 confraries, per 34 del XV i 15 del XVI.⁹⁶⁹ El mateix J.Mª Marquès havia plantejat la necessitat de comptabilitzar-les; A. Bach les ha comptat per el bisbat de Solsona durant la primera meitat del segle XVI i J.Bada ha fet el mateix per al bisbat de Barcelona entre 1650 i 1702.⁹⁷⁰

Tal com s'aprecia en el quadre efectuat a partir de les lletres de llicència de fundació o d'erecció, el període amb major intensitat de fundació i erecció de noves confraries correspon a la primera meitat del segle XVII, amb una forta disminució durant els anys 1650-1689, per reprendre, encara que en un nivell menor, el ritme de fundacions entre 1690 i 1730.

Destaca, en el quadre anterior, l'important nombre de confraries del Roser, el 43,88% del total de confraries fundades en el període considerat.⁹⁷¹ D'altra banda,

⁹⁶⁹J.M.MARQUÈS, "Confraria", *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, I, Barcelona, Generalitat de Catalunya/Claret, 1998, pàg. 611. Les confraries medievals les ha estudiat a "Confraries medievals del bisbat de Girona", *AIEG*, XXXIV, (1994), pàgs. 335-375, on documenta 148 confraries entre el segle XI i 1502.

⁹⁷⁰Vid. J.Mª MARQUÈS, "La investigació de la història religiosa de Catalunya als arxius", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67/1, (1994), pàg. 27, ponència presentada al primer Congrés d'Història de l'Església Catalana celebrat a Solsona del 20 al 23 de setembre de 1993; on es varen presentar les comunicacions de: A.BACH, "Confraries medievals", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67/1, (1994), pàg. 217 i J.BADA, "La religiositat popular al bisbat de Barcelona en la segona meitat del segle XVII: alguns indicadors", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67/2, (1994), pàgs. 263-264.

⁹⁷¹Que és, com s'aprecia per les dades aportades per J.M. Marquès, el de la seva màxima presència: 15 confraries serien fundades en el segle XVI, 59 en el XVII, 48 en el XVIII i 17 en el

la majoria de les confraries del Roser van ser fundades en la primera meitat del segle XVII: 70 d'un total de 86. Mentre, durant la segona meitat del segle pràcticament desapareixen, ja que només se'n varen fundar tres, fet que concorda plenament amb la dinàmica del bisbat de Barcelona on no se'n va fundar cap. La recuperació s'insinua a partir de 1720.

Taula 93. DINÀMICA DE LA FUNDACIÓ DE CONFRARIES AL BISBAT DE GIRONA, 1588-1730			
Període	Advocacions diverses	Confraria del Roser	Total
1588-1599	1	2	3
1600-1609	6	16	22
1610-1619	11	17	38
1620-1629	23	12	35
1630-1639	9	11	20
1640-1649	8	14	22
1650-1659	3	2	5
1660-1669	3	1	4
1670-1679	1	0	1
1680-1689	6	0	6
1690-1699	11	0	11
1700-1709	12	1	12
1710-1719	7	3	10
1720-1730	9	7	16
Total	110	86	196

Font. J.M.MARQUÈS, *Registre de lletres, 1586-1819*, Girona, 1993.

La cronologia de les fundacions de les altres confraries en la primera meitat del segle XVII va per darrere del nombre de confraries fundades al Roser, amb l'excepció dels anys vint; la recuperació dels anys vuitanta, però, apunta cap a una progressiva aparició de devocions que venen a competir amb la confraria del Roser. Es tracta de les confraries devocionals sorgides de Trento. Destaca la confraria del Santíssim o de la Minerva, amb 24 fundacions en el període estudiat;

segle XIX. J.M. PUIGVERT, *Església, territori i sociabilitat ...*, pàg. 173. X. SOLÀ, *La reforma catòlica ...*, pàg. 734-735.

12 són dedicades a la Puríssima Sang; 10 ho són a oficis diversos (dues a fusters, una a ferrers, quatre a paraires, una a sastres, una a blanquers i l'altra a treballadors de diversos oficis) i dos a estrangers; 8 al Dolors; 8 al Carme; 8 a Sant Isidre; 5 al Nom de Jesús; 4 a Sant Pere i la resta es distribueixen en devocions a diversos sants: tres confraries repeteixen la devoció en tres ocasions; sis en dues i 26 són a devocions diverses.

Aquesta és la dinàmica de la fundació de confraries, fenomen que explica les bases de la devoció popular. Tota una altra cosa seria veure la perdurabilitat d'aquestes confraries. Caldria analitzar-les per separat. Amb tot, hi ha dades que permeten apuntar que en el segle XVIII algunes d'aquestes confraries tenien problemes de supervivència. En el cas de manca de confreres, s'arbitraran diferents mesures. La confraria de Sant Roc dels francesos de Pineda es converteix, el 1707, en la confraria a la qual quedaven adscrits els forasters que anessin a treballar a la parròquia amb obligació de pagar un sou.⁹⁷² A Palau Sardiaca, el 1730, la confraria de Sant Joan es quedarà sense pabordes, i el rector obtindrà llicència per poder cobrar les rendes i regir la confraria.⁹⁷³ L'atracció de confreres, en part, podia ser mitigada amb la concessió de rifes i sortejos.

Les ordinacions de la confraria del Roser

La fundació de les confraries del Roser⁹⁷⁴ depén directament de l'orde de predicadors, a la qual el prior o els pabordes havien de portar anualment, segons queda disposat en les condicions d'erecció de la confraria, un llibre dels confreres per a la seva aprovació. Només per la confraria de Vilobí, d'entre els actes de fundació a què hem tingut accés a l'Arxiu Diocesà de Girona, hi ha una presència

⁹⁷²ADG. U-272, f. 106v.

⁹⁷³ADG. U-276, f. 149r.

⁹⁷⁴A l'ADG, secció 6. Arxius parroquials incorporats, hi ha dipositats llibres de les confraries del Roser de diferents parròquies que disposen de l'acte d'erecció i de les ordinacions, són aquestes parròquies les que ens han servit de base de l'anàlisi: Crespià (5 de gener de 1586), Ullastret (20 de novembre de 1591), Sant Miquel de Fluvià (22 de juny de 1597), Ruplà (23 d'agost de 1598), Sant Martí Vell (26 de novembre de 1606), Vulpellac (2 de setembre de 1607), Vilobí (22 de juny de 1618), Foixà (13 de maig de 1618), Montràs (29 de setembre de 1619), Sant Martí de Toralles (29 de novembre de 1644), Casavells (24 d'agost de 1668), Garrigoles (30 de novembre de 1686); entre parèntesi figura la data de la fundació.

manifesta dels senyors del lloc,⁹⁷⁵ en la resta de casos en què s'ha documentat l'acte d'erecció hi té un paper manifest algun frare dominic de Girona, de Castelló d'Empúries o de Barcelona (és un frare del convent de Santa Caterina que intervé en la fundació de Sant Martí de Toralles el 29 de novembre de 1644). Les condicions per a la fundació de les confraries del Roser es limiten a disposar l'obligació de portar anualment el llibre de confreres al convent de dominics, l'obligació de la confraria d'encarregar els sermons que s'hagin de fer a frares predicadors de l'orde, a traspassar la confraria al convent dels dominics en el cas que se'n construeixi algun d'aquesta orde a la parròquia i a reconèixer en tot moment a aquest orde en qualitat de fundador. Es tracta d'unes condicions que poden anar impreses i que són aplicables a totes les confraries, són escrites indistintament en català, en castellà (Montràs, 1619) o en llatí.

En l'acte fundacional s'acompanyen les ordinacions, en algun cas seran redactades posteriorment, que regulen l'organització i funcionament de la confraria. Aquestes són formulades pel frare fundador, per delegació de l'autoritat del provincial, i acceptades pel rector i el domer, si n'hi ha, i els obrers de la parròquia. Tot i que pugui semblar, a priori, que es tracta d'unes ordinacions estereotipades aplicables per igual a cada parròquia, l'anàlisi d'unes quantes permet trobar diferències, matisos i canvis que fan pensar en una participació directa de la parròquia, més que no pas d'una imposició des de fora.

En primer lloc, hi ha el nomenament del prior que recau en el rector, considerat "cap y principal de dita confraria". En el cas d'existir domer i sagristà s'estableix una alternança anual en el càrrec (Montràs, 1620). A Rupià (1598), correspondrà al sagristà d'assentar les entrades i sortides en el llibre de comptes de la confraria i d'inscriure els nous confreres, així com de beneir cada diumenge els rosari s. Amb tot, les misses i processons són la part substancial del caràcter litúrgic i festiu de la confraria:

⁹⁷⁵Ho comenta, J.Mª PUIGVERT, "Guerra i contrareforma a la Catalunya rural del segle XVII", *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991, pàgs. 122-123. També comenta la presència de Francesc Dalmau de Rocabertí en la fundació del convent del Roser (?) de Peralada el 1578 o el cavaller Albertí el 1588 a Llagostera.

1. La celebració d'una processó cada primer diumenge de mes, "a la hora que en ella se porà trobar la major part del poble", es disposa a Garrigoles (1686), portant la imatge de la Mare de Déu. A Montràs (1620) es dirà que els mesos de maig i d'octubre s'haurà de treure la imatge gran, mentre els altres mesos s'haurà de treure la imatge petita. Per tal d'assegurar la presència, el prior haurà de fer una crida a la participació dels confreres en les processons i a fer públiques les indulgències que es guanyaran. Les ordinacions sempre especifiquen el que s'haurà de pagar als preveres assistents.

2. La celebració de la festa del Roser. Se celebra el primer diumenge d'octubre, arran de la victòria a Lepant (1571) contra el turc el dia del Roser la festa tindrà una major difusió, fet que contribuirà a estendre la seva devoció. A Montràs es farà un diumenge de maig, no s'especifica quin, només que haurà de ser després que l'hagin celebrat a Palafrugell; a Vulpellac (1607), les ordinacions deixaran a la voluntat dels confreres de celebrar la festa l'octubre o el maig. Si la festa està acompanyada de músics, a Toralla (1644), es disposa que puguin pagar la meitat del bací de la confraria i el restant els pabordes el recolliran per les cases, a raó de dos sous per casa.

3. La celebració de misses per aniversaris per les ànimes dels confreres l'endemà de les festes principals de la Mare de Déu. A Toralles (1644) s'obliga a assistir-hi almenys a un confrere per casa, i a dir un rosari per la mort de cada confrere. En les ordinacions o constitucions més tardanes s'especifica que els confreres hauran de dir cada setmana íntegrament el rosari⁹⁷⁶ (Casavells, 1668, Garrigoles, 1686), a Toralles (1644) i a Casavells (1668) es permet la inscripció a la confraria a difunts, però havent de resar un rosari a la setmana.

⁹⁷⁶"Que cada un confrere qui estarà escrit en dita santa confraria hage de passar y dir cada semana lo rosari íntegro, que són quinse paternosters y cent cinquanta avemarias, però si'n deixa de fer no pecarà, sinó que no guanyarà ninguna indulgència ni perdó, ni participarà aquella semana del bé que per tot lo món se fa per los confreres de dita santa confraria" (ADG. 6. Arxius parroquials dipositats. Garrigoles: confraria del Roser, confreres 1686-1844). La manca d'obligacions en les ordinacions i estatuts de confraries, en relació a l'assistència de misses de difunts, havia estat posada de manifest per part de Le Bras en aquests termes ben significatius: "Les messes fréquentes sont célébrés aux intentions de la confrérie, mais fort peu sont d'obligation pour les confrères. La relative rareté des exigences pieuses étonne", ("Les confréries chrétiennes", ..., nota 1, pàg. 443).

L'organització, funcionament i administració de la confraria passava pel prior i els pabordes. El nomenament dels pabordes recau en els pabordes sortints i amb l'autorització del prior. El relleu en l'administració de la confraria es fa el mes de maig o octubre. De la mateixa manera que passarà amb el nomenament d'obrers, també hi haurà diferències en alguna parròquia en el nomenament de pabordes, amb la qual cosa el sorteig substituirà la cooptació.⁹⁷⁷ Són ells els que hauran de tenir cura de l'administració de les rendes. A Montràs i a Vulpellac s'especificarà que s'haurà de tenir una caixa amb tres panys i claus (dues pels pabordes i una pel prior), amb els mateixos advertiments que hem vist fer als obrers: dipositar els diners a la caixa, no treure'ls si no és en cas de necessitar-ho la confraria i portar-ne els comptes en un llibre.⁹⁷⁸ El traspàs i la definició dels comptes es farà en el moment d'entrada dels nous pabordes, al cap de vuit dies (Garrigoles, 1686) o en el termini de dos mesos (Montràs, 1620). Quant hi hagi problemes per manca de diners, els pabordes hauran de buscar maneres per augmentar les aportacions, com pot ser l'establiment de rifes a començament del segle XVIII.⁹⁷⁹

⁹⁷⁷ Així és després del succeït a Porreres, a la Vall del Bac, arran de la visita pastoral de 1747, quan el visitador es troba amb la dificultat per elegir pabordes, "y havent-se dit senyor informat de las dificultats occurens y esperan-se de aquellas seguir-se'n altres de novas y majors" disposa que una setmana abans de la festa del Roser es faci una llista d'individus aptes, d'homes i dones, supervisada pel rector i els pabordes i que s'elegissin a sort de rodolí. (ADG. 6. Arxius parroquials dipositats. Valldelbac: confraria del Roser, comptes, 1698-1758).

⁹⁷⁸ La sisena de les ordinacions de Montràs, 1620, és ben específica: "la qual caixa haja de estar en dita isglésia y en ellas pot posar tot lo que rebrà dita confraria en haver-ho rebut, volent que ningun pabordre pugua retenir-se envers si ningun diner de dita confraria, sinó que encontinent lo hajan rebut, poch o molt sie, lo hajan de posar en dita caixa y de allí no.l pugan trauer si no és per a cosas tocants a dita confraria a coneguda de dits senyors priors y pabordres o la major part de aquells. Volent també que`s porte llibre de tot lo rebut y gastat per dita confraria y que sempre que`s posarà algun diner en dita caixa o`s traurà de ella assente lo senyor prior en dit llibre lo que`s pendrà y gastarà, lo qual llibre ha de estar tancat en dita caixa en lo lloch ahont està lo bací" (ADG. 6. Arxius parroquials dipositats. Montràs. Confraries: Roser, confreres, 1637-1904, f. 4v.) . Menys extens, però amb la mateixa filosofia, és l'ítem 13 de Vulpellac (1607).

⁹⁷⁹ La confraria del Roser de Sant Esteve d'Olot obté llicència, el març de 1700, del vicari general de fer una rifa amb premis de 25 i 50 lliures per un ral d'imposició (ADG. U-271, f. 56 i una altra llicència a f. 196); llicència que també l'obtenen a Blanes, a raó de 25 lliures per un ral . El procediment és explicat pels mateixos confreres: el dia del Roser d'octubre es feia l'extracció de 25 lliures a sort de rodolí "en esta forma, ço és, que pagant qualsevol persona un real de ardits a dita confraria se posaran tots los noms dels quals hauran pagat, cada hun escrit en una membrana o rodolí y tots estos se posan dins de una gerra o altre vas y se extraurà un d'ells per un minyó y aquell que serà extret se li donaran y pagaran vint-y-sinch lliuras barceloneses y lo que restarà, pagadas ditas vint-y-sinch lliuras, se deurà convertir y aplicar per augment de dita confraria, expressament declarant que en dita extracció dega entrevenir lo rector de dita isglésia o altre persona en son nom"(22 de juliol de 1707, ADG. U-272, f. 108r i v).

La confraria del Roser disposarà també de dues pabordesses, les quals havien de tenir cura de fer netejar la roba de l'altar, administrar el ciri de Nostra Senyora i encaminar les noies en la processó (Montràs, 1620); el càrrec podia recaure en les esposes dels pabordes o ser nomenades per les pabordesses sortints; a Garrigoles (1686), en l'acta de constitució de la confraria, són nomenades pabordesses les dues que ho eren de la confraria de Nostra Senyora Antiga, en un clar traspàs de les devocions del culte antic a la mare de Déu al nou culte del Roser.

L'admissió de confreres és tractada en les ordinacions de diverses confraries on es remarca el seu caràcter obert i gratuït.⁹⁸⁰ Els confreres havien de quedar inscrits en un llibre. De l'anàlisi d'aquestes anotacions es poden fer algunes puntualitzacions inicials. El caràcter obert de la confraria és real. Pràcticament a totes les confraries hi devien ser assentats, en un primer moment, tots els pobladors del lloc (a sant Miquel de Fluvià hem comptat 135 confreres el 1597; 51 el 1638 i 60 el 1646). Els quals seguien un ordre jeràrquic començat pel prior i els altres clergues de la parròquia, seguit pels pabordes, i després els senyors i barons del lloc (és el cas de Vulpellac, 1607, Vilobí, el 1614, però també Foixà, 1618), poden seguir els jurats i obrers, i finalment, separats, homes i dones. Encara, en algunes confraries s'aprecia una divisió entre pagesos i menestrals, i entre els primers, els més poderosos de cada parròquia ocupen el primer lloc. Més endavant, la relació dels confreres acostuma a ser feta per cases (Foixà). Les ordinacions de la confraria de la Minerva de Roma actuaran amb caràcter de dret supletori en els altres temes que es puguin plantejar (Garrigoles, 1686). Per això, entre les llicències despatxades pel vicari general, en trobarem un bon nombre que fan referència a la seva agregació a l'església de la Minerva romana.

⁹⁸⁰"Qualsevol persona de qualsevol estat, sexe o condició que sia puga entrar en aquesta santa confraria fent-se escriurer nom y cognom en lo llibre d'ella y més avant fent-se beneyr lo rosari per algun religiós de sant Domingo [...] o per qualsevol altre persona que tinga esta facultat [...] Ab pacte y condició que no ha de obligar a ningú que per les tals cosas aje de pagar algun interès, però si graciosament voldran donar alguna cosa segons la devoció de cada qual, servesca per lo augment de la confraria" (ADG. 6. Arxius parroquials dipositats. Sant Martí de Toralles. Confraria del Roser, confreres, 1644-1735. Primer ítem de les constitucions de 1644). Molt semblant és el tercer ítem de Casavells (1668) o el 5è de Vulpellac (1607).

LA REPRESENTACIÓ SOCIAL. EL LLOC A L'ESGLÉSIA PARROQUIAL

La jerarquia de la societat pagesa queda reflectida en el lloc que s'ocupa a l'església parroquial. Durant la celebració dels oficis religiosos hi ha un ordre intern respectat per tothom. Durant la celebració de la missa hi ha unes ubicacions reservades als homes i unes altres a les dones, i es manté un ordre en el moment de la comunió o de l'ofertori. Algunes famílies disposen d'un lloc determinat, lloc que és acceptat pels altres, i poden disposar de seient propi, en el qual hi poden tenir escrit el seu nom i poden haver-hi pintades o esculpides les armes de la família. Això que de manera general és acceptat, quan hi ha algun nouvingut⁹⁸¹ o quan algun integrant de la parròquia experimenta canvis en l'estatus social, no sempre ho és pel conjunt de la parròquia i pot ser objecte de boicot pels altres. Ho veurem en el cas de Joan Garès, ciutadà honrat de Vilamalla, i carnisser, amb l'escarni de què va ser objecte, el 1647, en ser embrutat el banc que posseïa la seva família a l'església parroquial; en aquest cas es fa evident, també, que l'església parroquial és un dels teatres de la representació dels agravis del comú.

Bancs i escons: una geografia de la jerarquia social pagesa⁹⁸²

La jerarquia social a la parròquia rural ve marcada, en primer lloc, per la situació de preeminència de què disposen els barons, la qual serà traslladada a l'església. Francesc de Vallgornera, senyor d'Albons, obté llicència del bisbe de Girona, el 1652, per disposar de tribuna pròpia. El comte de Solterra obtindrà llicència, el 1723, per poder construir una tribuna al castell de Vullpellac per tenir vista a l'església: en aquest cas la separació és del tot evident en relació als altres. El 1627, Jaume Joan Matas, donzell de Sant Cebrià de Vallalta, obtindrà llicència per poder tenir un banc enlairat. Són tres exemples de la localització diferenciada. Els representants dels barons, els batlles, però també altres oficials, ocuparan el

⁹⁸¹A l'església de Sant Genís de Torroella de Montgrí, el 1702, es produiran diferències entre Joan de Vives, nét i hereu de Genís Alió i Martí, ciutadà honrat de Barcelona, que disposa d'un banc a l'església, però que en no viure a Torroella de Montgrí el banc és ocupat per Marià Pagès, també ciutadà honrat de Barcelona. Un al·legarà els drets sobre el banc per l'herència rebuda, l'altre al·legarà la residència continuada en el lloc. ADG. 2.5.5. Processos moderns. F.Lagrifa, 123.

⁹⁸²La disposició dels bancs a l'interior de l'església reflecteix per Angelo Torre la "geografia del prestigi i de la preeminència social"; constata, però, la manca de recerques existents per conèixer els criteris per col·locar els bancs, *Il consumo di devozioni* ..., pàg. 41.

primer banc a l'església parroquial, en una demostració de què l'"imperi" també tenia el seu trasllat a la parròquia. Després dels barons i els seus representants, en un clar ordre jeràrquic, l'espai immediat era ocupat pels obrers i pels representants del govern de la universitat: la preeminència era reservada explícitament als obrers a Serinyà, 1668, i Campllong, 1671, mentre a Fornells, 1622, i Molló, 1629, era reservada als jurats i cònsols.⁹⁸³ A partir d'aquí, solien ocupar els seus llocs els cavallers, donzells o ciutadans honrats, tot i que tenim constància que en algunes parròquies la relació podia ser al revés i aquests ocupaven el primer dels bancs, davant dels obrers i dels jurats. Sempre es mantindrà, però, l'ordre i la separació per sexes: davant els homes i darrere les dones.⁹⁸⁴

Durant el segle XVII, assistim a la demanda davant el bisbat de la llicència per a poder disposar de banc o escó a l'església parroquial per part de famílies, majoritàriament pageses. De 129 llicències⁹⁸⁵ concedides entre 1600 i 1729, de 83 de les quals sabem la condició dels beneficiaris: 44 són pagesos,⁹⁸⁶ 11 són títols

⁹⁸³Obtenir llicència de disposar de banc immediatament després dels jurats i dels obrers demostrarà la preeminència assolida, com s'especificarà clarament en les llicències de concedides a Miquel Monjo, el 1662, de tenir banc a la parroquial de Monells situat immediatament després dels jurats; o a Pere Alrà, de Vilobí, que obté llicència, el 1663, de tenir banc just darrere del que tenien els obrers.

⁹⁸⁴Aquest fet serà recordat pel bisbe Taverner el 1725 en la *Instrucció pastoral per lo bon govern de las parròquias del bisbat de Gerona [...] en la segona visita general de son bisbat*, quan disposarà, a l'ítem 150, que "no menos tindran singular cuydado [es referix als regidors] en què en la Iglésia los hòmens estigan dividits de las donas, segons la pràctica antiquíssima de la diòcesi, posant-se los hòmens devant y las donas detràs, sens permetrer que a la porta de la Iglésia, ni entre las donas, queden fadrins, o altres hòmens".

⁹⁸⁵Regestades per l'arxiver diocesà J.M.MARQUÈS, *Registre de lletres, 1586-1819*, 1993, exemplar mecanografiat dipositat a l'ADG.

⁹⁸⁶D'entre aquests pagesos que obtindran llicència per a disposar de banc hi trobem noms coneguts i que, hem trobat en la nòmina de ciutadans honrats, familiars del Sant Ofici, i que encara tornarem a trobar quan parlem de llicències de tombes a l'interior de l'església parroquial: com la família Canyà, un passat de la qual va ser síndic remença, que el 1624 obté llicència de banc a la parroquial de la Bisbal; Pere Perramon de Ventalló, el 1627; la família Martí de Viladasens, que seran ciutadans honrats, el 1643; Pere Alrà de Vilobí, el 1663; Miquel Horta del Puig de Brunyola, per raó del seu mas Oller, podrà disposar d'escó a Santa Coloma de Farners, 1665; Rafel Gironès, familiar del Sant Ofici, a Bescanó, 1667; Salvi Ros de Terradelles, 1669; Pere Alsina, pagès de Serinyà, decorat de privilegi militar, el 1669; Mateu Illa de Serinyà, també decorat de privilegi militar, obtindrà llicència per a tenir banc "per a les dones de casa seva" el 1678; el 1701, la llicència l'obtenen cinc cases pageses de Borrassà: la casa Pla, Ballell, Vila i Olivet, Pagès i Casas, sens dubte representatives de l'estament dels propietaris de terres; els Ribot i de Vinyals, ja en condició de donzells, aconseguiran llicència de banc en el lloc on acostumaven seure les dones de la casa, davant l'altar del Roser, 1703; Josep Pagès, ciutadà honrat de Barcelona, d'Ultramort, el 1716; els Almar i els Behí de la Pera, el 1727.

nobiliaris, 10 corresponen a autoritats locals, universitats o obreries, 4 són mercaders o negociants, 4 són artesans i 2 ciutadans honrats. Desconeixem la condició de 35 persones i 11, del total de 46 persones de les quals no en sabem la seva condició, declaren la seva condició de vídues, sense que s'expliciti la condició de llurs marits.

La cronologia de les concessions de llicències de banc s'accentua després de la Guerra de Secessió i, amb alts i baixos, que poden tenir relació amb la conjuntura bèl·lica del bisbat de Girona, experimenta el seu moment més àlgid després de la postguerra de Successió. Distribuïdes les llicències per períodes decennals presenten la cronologia següent: de 1600-1609: 1; de 1610-1619: 4; de 1620-1629: 6; de 1630-1639: 3; de 1640-1649: 6; de 1650-1659: 4; de 1660-1669: 19; de 1670-1679: 13; de 1680-1689: 9; de 1690-1699: 7; de 1700-1709: 19; de 1710-1719: 11; de 1720-1729: 27.

Les disputes per l'ocupació d'un lloc a l'església parroquial, amb diferents orígens i de moltes menes, són una prova de la importància que tenia en els àmbits rurals i també en els nuclis urbans en època moderna l'espai reservat, privilegiat. Els conflictes⁹⁸⁷ entorn del lloc i la ubicació de bancs i escons són freqüents, tal com figuren a la cúria diocesana, l'única que tenia jurisdicció en aquests afers.⁹⁸⁸ Els parroquians i els obrers sovint utilitzaran el costum com a prova davant els canvis d'ubicació decretats per l'autoritat ordinària, el bisbe. La resposta del fiscal eclesiàstic, en un enfrontament a l'església de Sant Pere de Figueres, el 1610, entre el fiscal i un particular, que era remogut del seu lloc, és taxatiu en allò que eren les atribucions del bisbe: "concedir lloch y asiento en las isglésias sols toca al reverendíssim senyor bisbe y a sos vicaris y en assò no se pot adquirir consuetut,

⁹⁸⁷ X. SOLÀ, *La reforma catòlica ...*, pàg. 760-761, a partir de les visites pastorals documenta conflictes per bancs en el segle XVIII. Un interessant estudi de microhistòria a partir del plet de la universitat de Vilassar contra els Desbosc, senyors del lloc, pel banc al presbiteri, B. OLIVA, *El plet de l'escó. Una microhistòria sobre les comunitats locals, el règim senyorial i la Contrareforma a la Catalunya del 1600*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2005.

⁹⁸⁸ Això és el que recull Miquel de Cortiada en les seves *Decisiones*, decis. CLIX, quan, a més de la referència als autors clàssics, presenta una sentència del canceller Rovirola, de 26 de setembre de 1603, en un plet que portava l'abat de Ripoll a la cúria secular de Camprodon, sobre una controvèrsia entre laics pel dret de tenir seient, banc o escó, i que va sentenciar que havia de ser evocat a la cúria eclesiàstica de Girona. *Decisiones Cancellarii et Sacri Regii Senatus Cathaloniae...*, 1714, III, pàgs. 311-315.

títol, ni possessió alguna, sinó que allà ahont lo ordinari concedeix lloch a alguna persona, allí lo deu y pot tenir, sens que alguna altra pugua contradir sens invadir y usurpar la jurisdicció eclesiàstica".⁹⁸⁹ Que fos d'acord al dret, però, no volia dir que fos just i acceptat per tothom. El conflicte encara devia durar el 1615 quan el fiscal eclesiàstic diu que "alguns, maliciosament" han contradit la jurisdicció del bisbe i han tret l'escó del lloc on l'havia disposat i en el seu lloc hi han posat "una creu gran y una caxeta per a recullir almoynes y una porteta ab un Christo gran", i això s'hauria fet "sens orde, llicència o manament de superior algú".⁹⁹⁰ Totes les actuacions contra la disposició de l'autoritat episcopal, considerada una ingerència exterior, es faran, sovint, des de l'anonimat.

Les disputes més corrents no posaven en dubte la jurisdicció del bisbe en la concessió de les llicències, sinó si la llicència qüestionava l'ordre servat fins el moment. Miquel Pou, pagès, instarà plet contra els obrers de Campllong, el 1671, per haver col·locat el banc dels obrers davant del seu, la qual cosa feia que perdés el primer lloc a la banda esquerra de l'església davant de l'Evangelí;⁹⁹¹ els obrers de Campllong diran que el primer banc davant de l'Evangelí "no és, ni pot ser del dit Miquel Pou, ans bé aquell toca als obrers de dita isglésia privative a qualsevol altre". Miquel Pou, per contra, aportà testimonis que asseguraven que feia més de quinze anys o més que la seva família tenia un banc situat davant de tot, "sens que entre dit banch y lo dit altar major hi haja hagut altre banch al mig, de tal manera que davant de dit Pou no y ha hagut banch algú". El vicari general instarà els obrers a treure el seu banc "que sens llicència nostra han posat". L'ordinari no discuteix la preeminència de Pou sobre els obrers, sinó que hi han posat un banc sense haver demanat llicència. És una manera de refermar l'autoritat del bisbe davant l'obra parroquial. A Sant Cebrià de Vallalta seran els administradors de la capella de Sant Cosme i Sant Damià que defensaran els seus drets de seure en els escons contra la pretensió de Jaume Joan Matas, donzell, el 1628.⁹⁹² El conflicte té el seu origen en el fet que els obrers i administradors de la capella de

⁹⁸⁹ADG. 2.5.5. Processos moderns. M. Garau, 36.

⁹⁹⁰ADG. 2.5.5. Processos moderns. M.Garau, 274.

⁹⁹¹ADG. 2.5.5. Processos moderns. R.Durbau, 195 i N.Martorell, 41.

⁹⁹²ADG. 2.5.5. Processos moderns. S.Fàbrega, 4.

Sant Cosme i Damià pretenien seure també en els escons de la capella, mentre Jaume Joan Matas argumentarà que hi té seient "a soles". Els administradors, després d'haver assenyalat que la família de Matas tenia banc a la nau, diran que la capella "és pròpia de dita isglésia y del dit poble de Sant Cebrià y no de Jaume Joan Matas". La situació no es resolía. Els obrers acabaran per posar unes reixes a la capella impedit l'accés. Contra això, Matas lliurarà lletres monitòries al vicari general, el qual, però, no les voldrà rebre, "sinó que las llansà en terra perquè la dita reixa no es llevàs". Aquesta situació assenyala un refús de la patrimonialització particular d'una capella, però també la resistència de la parròquia, que, en aquest cas, disposarà del consentiment de l'autoritat eclesiàstica. A Hostalric, serà la universitat, el 1661, la que defensarà els seus drets, en qualitat d'obers majors que són de l'església, de què el mestre de minyons seguí a la capella de Santa Caterina juntament amb els nens, contra la pretensió d'una dona, vídua del donzell Josep Comelles, que pretenia tenir-hi dret.⁹⁹³ La part d'Isabel Comelles i Palol reivindicarà el dret a seure en el banc a la capella de Santa Caterina, "que sempre la casa de Comellas tingué per seu aquell asiento y la sepultura [en] dita capella". Un testimoni dirà que la capella era compartida pel mestre de minyons i els nens de la vila i la família Comelles. Pel que es dedueix, ens trobem amb un altre cas d'intent de patrimonialització particular d'una capella, que era la situada més aprop de l'altar major, a la mà dreta de l'Evangeli, considerat el lloc principal de l'església, almenys en el segle XVII.⁹⁹⁴ Una situació molt semblant es planteja a la parròquia de Foixà el 1696, quan els obrers i la universitat, en oberta disputa amb Mateu Ribot i Vinyals, donzell, li treuen el banc, que figurava davant de tot, a la dreta de l'Evangeli, i el posen fora, en el cementiri. Davant el requeriment de Ribot, retornen el banc on era, però els obrers colliquen el seu banc just per davant. No es podia qüestionar que li

⁹⁹³ADG. 2.5.5. Processos moderns. F.Morató, 5.

⁹⁹⁴Són particularment interessants els plantejaments que fa M-H. FROESCHLÉ-CHOPARD, *Espace et Sacré en Provence (XVIe-XXe siècle)*, París, Les éditions du Cerf, 1994, pàgs. 164-170 i 219-226, on constata que durant el segle XVI, tradició que perdura de l'Edat Mitjana, els altars principals eren situats a la dreta de l'altar major, es mantindria el seu simbolisme: a la dreta del pare, aquí s'hi situarien les devocions tradicionals, mentre al costat de l'Epístola s'hi situarien les noves devocions. Aquesta preferència pel costat dret quedaria atenuat a finals del segle XVII i durant el segle XVIII quan el costat dret hauria perdut el seu caràcter simbòlic i hi hauria una simetria en la disposició dels altars a l'interior de les esglésies.

haguessin pres el lloc, sinó que el lloc que havia d'ocupar el banc de la casa Ribot havia de ser el primer. Pel que sabem, va seguir el curs habitual i el conflicte anà a parar a la cúria episcopal. Però allò que més ens ha cridat l'atenció és el resultat final, que és la concòrdia a què arriben les parts: obrers, universitat i Mateu Ribot i de Vinyals, on no sols donen la raó a aquest, de poder situar el seu banc davant dels obrers, sinó que hi comprometen el conjunt de la universitat en una futura conclusió del consell general. Fixem-nos-hi: "Ítem, és pactat y los dits obrers y jurats prometan a dit senyor Ribot que dins un mes pròxim cuydaran y faran que la universitat y concell ratificarà y confirmarà la referida concòrdia conforme sobre està pactat y ajustat des de la primera línea fins a la última".⁹⁹⁵ El que no disposem és de l'acord del consell general de la universitat.

Les parts defensaran drets, a vegades difícilment defensables si no disposaven de llicències, atès que l'únic recurs que tenien era la manifestació de la continuïtat d'ocupació de temps immemorial, l'estar "en quieta y pacífica possessió seu quasi del banch o escon de temps immemorial, sens que hi hagi memòria d'hòmens en contrari", amb el recurs de testimonis que ho certifiquessin. Com que l'únic recurs era estar en disposició de llicència, aquesta és la raó de la seva demanda a l'autoritat eclesiàstica, però la concessió d'aquestes llicències podia trencar equilibris existents a l'interior de l'església, reflexe fidel del que passava a l'exterior. La llicència la concedia el bisbe, però hi devia haver una estreta relació amb el rector per evitar els escàndols que se'n podien derivar.

Quan disposaven de la llicència, talment com quan disposaven d'un títol de ciutadà honrat, anotaven la concessió en els seus llibres de comptes i el deixaven ben guardat en el seu arxiu. D'aquesta manera s'anota l'obtenció de la llicència en un llibre de comptes de la casa Adroer de Viladasens el 14 d'agost de 1627:

"Lo Sr. don Bernat de Cardona, ardiaca major de la Ceu de Gerona, portantveus del bisbe, consedí a la casa de Adroer de Viladasens y per ella a Benet Adroer de poder tenir en la Iglésia del dit lloch un

⁹⁹⁵ AHG. J. Andreu, Girona-7, 418 (1696): 18 de desembre de 1696.

escon de fusta per a seura en ell las donas de dita casa, consta en lo vicariat, notari Antoni Martí.”⁹⁹⁶

No els calia res més. Aquesta anotació podia evitar a la casa Adroer no pocs maldecaps.

Les disputes sobre els bancs tenien el mateix caire que les disputes sobre les propietats dels béns immobles. El 1668, a l'església parroquial de Sant Pere de Figueres, es viurà una situació que reflecteix clarament l'interès que tenia, en la societat de l'època, disposar de banc i, sobretot, segons el lloc preeminent que aquest tenia.⁹⁹⁷ El banc en litigi era davant la capella de la Santa Creu i Santa Magdalena, "dita la capella del sant nom de Jesús", la qual "està a la part del evangeli del altar major de dita isglésia". El banc, que havia estat de Francesc Ramera, va ser heretat per la seva néta i aquest banc, finalment, va ser cedit a l'hospital de pobres de Figueres i a l'almoïna dels pobres. El 8 d'octubre de 1666, els administradors de l'hospital de Figueres cediran el banc a Jacint Selva, doctor en drets. Aquí és quan comença el conflicte, ja que Bonaventura Prats i Matas, notari de Figueres, pretindrà tenir drets sobre aquest banc perquè la seva àvia era filla natural de la casa Ramera. Les disputes pels drets sobre el banc varen deixar pas a "escàndol" o "pendència" el dia de l'Ascensió de 1668, quan els preveres varen decidir treure el banc fins que no hi hagués acord entre les parts. Les diferències devien ser greus perquè les dues parts enfrontades busquessin amigables componedors, els quals ratificaran que els bancs fossin trets de la capella i procuraren "que se ajustassen perquè no vinguessen a les mans", en paraules d'un dels amigables componedors. La disputa no versava tant en la possessió del banc, sinó en l'"herència immaterial" que representava el lloc que ocupava el seu possessor a l'església parroquial de Figueres. Els litigants són membres de l'elit municipal, doctors en drets, notaris, com també ho seran els amigables componedors. Són simples mostres de l'important que era la ubicació a l'església parroquial.

⁹⁹⁶ Arxiu patrimonial Adroer (Viladasens). Llibre de comptes 7, f. 155r.

⁹⁹⁷ ADG. 2.5.5. Processos moderns. F.Morató, 42.

Les diferències no només venen pel lloc ocupat a l'església, sinó també pel lloc que s'ocupa en el mateix banc. El 1677,⁹⁹⁸ les diferències entre Jaume Janer, senyor útil i propietari del mas Canyet de Vidreres, i Baldiri Reig i Tió, pagès també del mateix lloc, seran pel lloc a ocupar en el segon banc del presbiteri de l'església parroquial de Vidreres, situat just darrere del banc dels senyors útils i propietaris del mas Bellvehí i del batlle de Vidreres. Jaume Janer dirà que està en possessió de "dos differentes llochs y puestos, ço és, un al cap de l'escorn [...] y l'altri en lo mateix dit escorn y en lo segon lloch y puesto y aciento, propri del senyor útil y propietari y pocessor del mas Canyet". En aquest cas, sabem el desenllaç final, que acaba amb la renúncia de Baldiri Reig a seure en aquest banc. En altres ocasions, podrà arribar-se a compartimentar el banc, amb separacions per cada casa que hi tingués dret.⁹⁹⁹ Aquests no són testimonis excepcionals, n'hi ha d'altres. El 1678, per exemple, Joan Saliner i Esteve, sabater, i Joan Pujades, fuster, es disputaran el lloc a ocupar en un banc de l'església parroquial de Flaçà, que, com en altres casos, estava situat a la part de l'Evangeli: la disputa quedava centrada en qui ocupava el costat dret. En els interrogatoris, els testimonis no es posen d'acord en qui ocupa cada lloc, però tots es posen d'acord que quan no hi ha l'altre seuen a la dreta. L'argument que utilitza Joan Saliner i Esteve per defensar que li pertoca el costat dret consisteix en dir que en el banc hi ha gravats els noms dels dos, però "que lo nom de Antoni Esteve està en primer lloch y axí bé de sobre del nom de la part altre de Joan Pujades" i especificava que en diferents ocasions "la part altre féu y feya lloch a dit Antoni Esteve perquè se assentàs en la mà dreta".¹⁰⁰⁰ Documentem una darrera disputa pel lloc a ocupar en el mateix banc, com no podia ser d'una altra manera torna a tractar-se del primer banc situat davant l'altar major, aquesta vegada a la part de l'Epístola, a l'església parroquial de Calella entre Josep Tomàs Comas i Cassà, pagès de Calella, i Felip

⁹⁹⁸ADG. 2.5.5. Processos moderns. J.Xifra, 102.

⁹⁹⁹El prevere Jaume Avellà d'Arenys de Munt deixà anotat com les diferències pel lloc que havien d'ocupar les dones de tres cases en un mateix banc varen portar a què, primer, el 1686, una d'aquestes cases serrés el banc en tres parts. El 1693, anota el prevere, "ne han tornat fer un de nou, ab divisions per saber quanta part toca per quiscuna casa", transcrit per A.SIMON, *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*, Barcelona, Curial, 1993, pàgs. 27-28.

¹⁰⁰⁰ADG. 2.5.5. Processos moderns. J.Xambó, 44.

Marcó, "aportant dit bastó de batlle", el 1702.¹⁰⁰¹ Els fets comencen quan Josep Tomàs Comas és "turbat" en la possessió del segon lloc d'aquest banc que, quan no hi assisteix el batlle natural, els hereus de la casa de Roger ocupen el primer lloc. La disputa pel lloc del banc es va fer "ab violència y per força" el dia de Pasqua de Resurrecció. Els avalots sempre solen coincidir amb festes assenyalades. Un testimoni explica els fets dient que el conflicte va venir quan Felip Marcó va voler situar en el seu lloc el clavari de la universitat, el qual estava assegut en un banc situat més endarrere. Els arguments donats són indicatius d'on quedava situat el nivell de conflicte: "Joseph Thomàs Comas y Casà [...] li digué que no volia s'i assentàs per no tenir-hi lloch, si no és los de la casa de Roger y en absència de ells lo batlle de dita vila, y que com lo batlle se ere alsat y se'n era anat al banch dels jurats, aquell puesto era seu, com ho era estat de son pare y de son avi". El batlle s'alçà i, amb gran escàndol, va fer seure en el lloc al clavari. És més, amenaçà Josep Tomàs Comas d'empresonar-lo. Aquest vagà pel lloc i quedà refugiat en el convent dels caputxins, des d'on instà lletres citatòries de plet a la cúria episcopal. De fet, serà el fiscal del bisbat el que incoarà plet contra el batlle de Calella: sens dubte, del conflicte pel banc es passava a un conflicte per la jurisdicció. Que necessàriament, però, només podia ser resolt a la cúria eclesiàstica.

Aquest recull de conflictes entorn de la possessió d'un banc, la situació d'aquest banc dins l'església parroquial i del lloc que s'ocupa en el banc, demostren l'existència d'una acusada i reglamentada jerarquia social, pagesa i no pagesa, que trobava en les manifestacions religioses, punt de concurrència de la major part de la parròquia, el lloc més apropiat de la seva representació. La importància del lloc s'ha fet evident. Les maneres d'accedir-hi també. Els "escàndols", "qüestions" i petits "avalots",¹⁰⁰² en paraules dels mateixos protagonistes o dels testimonis dels plets, venen a demostrar les transgressions a una norma comunitària, no escrita, però regulada de manera consuetudinària i acceptada per l'autoritat eclesiàstica,

¹⁰⁰¹ ADG. 2.5.5. Processos moderns. J.Verdalet, 153.

¹⁰⁰² En cap cas, mai s'arribarà a la situació de rebel·lió, com s'ha pogut documentar a França amb la crema del banc del baró, en un clar significat de rebel·lió contra l'autoritat baronial, vid. J. NICOLAS, *La rébellion française. Mouvements populaires et conscience sociale 1661-1789*, París, Seuil, 2002, pàg. 197-199.

que és la que, en darrera instància voldrà controlar l'adjudicació, encara que no sempre ho aconseguirà, ja que la parròquia, representada pels obrers, voldrà, en alguns casos, demostrar la seva independència. No pas per oposició al rector o a la llicència emesa per l'autoritat episcopal, sinó perquè entrava en contradicció amb allò que era la "lleï del lloc", una lleï, sens dubte no escrita, però que tenia més força que si ho hagués estat. Aquest caràcter de lleï acceptada, cohesionadora de la parròquia, era violada per les novetats introduïdes des de fora: batlles que actuen de manera arbitrària, ciutadans honrats que tenen comportaments considerats "poc honrats", nouvinguts que no accepten la normativa comunitària. L'element extern cohesionava, també, la parròquia. D'altra banda, s'ha de subratllar el fet que les diferències i raons que hi ha per la possessió i pel lloc a ocupar en els bancs solen esclatar en dies assenyalats del calendari litúrgic o en dies de festa major. És en moments de massiva concurrència ¹⁰⁰³a l'església quan s'havien de demostrar les diferències jeràrquiques existents en el si de la societat pagesa. Amb tot, aquest ordenament a l'interior de l'església parroquial, ve a demostrar clarament una jerarquitització de la societat rural i pagesa que disposava d'elements externs per a significar-la.

El dret de precedència en els oficis litúrgics

De la mateixa manera que hem vist l'ordre servat en la col·locació dels bancs, en algunes parròquies i en algunes èpoques, durant el segle XVII, almenys, hi havia un ordre en el moment de l'ofertori, en el moment de donar la pau i d'adorar. I en les processons els obrers decidien les persones que havien de portar el tàlem, en general eren els obrers i els jurats, les persones que tenen cura del regiment de la universitat o parròquia, però els obrers es reservaven la potestat de convidar altres persones significades del lloc. Els conflictes que veurem es produiran quan es trenca la jerarquia interna de la societat pagesa i, sovint, per la presència de persones foranes a la universitat i parròquia, fet que comportava haver de fer un reajustament en els costums imperants, situació molt semblant a la que hem apreciat en els conflictes per qüestió dels bancs.

¹⁰⁰³ Un s'ha de fer veure per poder ser vist pels altres, l'església esdevé una mena de "teatre del social", A. CABANTOUS, *Op. cit.*, pàg. 137-142.

Tot i que els costums de cada lloc poden variar, en general, els primers a oferir eren els qui estaven en el cor. A Rupià, el 1618,¹⁰⁰⁴ es dirà, com a cosa habitual, que els capellans que hi havia en el cor anaven a oferir els primers, mentre a Jafre, el 1624,¹⁰⁰⁵ no es farà diferència entre laics i eclesiàstics: "primerament offerian los qui officiavan en lo cor, encara que fossan llaycs". En segon lloc, anaven a oferir primer els obrers, aquest és el cas de Riudellots, el 1630,¹⁰⁰⁶ o de Jafre, el 1624, i després les autoritats de la universitat. Però aquí ja tornem a trobar diferències quan es planteja la preeminència entre els jurats o obrers i les jerarquies nobiliàries. És el cas de Riudellots, el 1630, amb la presència a la parròquia de Salvador Ribot i Vinyals, casat amb la pubilla Ciurana, el qual invocarà el privilegi de cavaller obtingut per la seva família el 1555; però els obrers diran que l'han de precedir ells "per rahó de dit llur ofici", argument que, de manera majoritària, serà exhibit també pels testimonis cridats a declarar, amb uns arguments basats en la pràctica: els obrers són els primers a oferir i els primers en rebre la pau; però, quan no recorden la pràctica habitual, com serà el cas del domer Antoni Valentí, que portava 20 anys a la parròquia de Riudellots, dirà "no'm recordo qui offeria primer, sinó ara de poch ensà des que va la present causa que veig que los obrers ofereixen primer y hi he tingut compte de després, que de abans jo no me'n adonava, ni del que toca a donar pau tampoch no me'n so adonat may, però me apar a mi que és rahó offerescan primers y se'ls do pau també primer que als altres llaychs an els obrers". El paper atorgat als obrers per part dels preveres queda especialment reflectit en el testimoni aportat per Joan Serra i Pastell, pagès de 58 anys, que diu que ha estat cinc o sis vegades nomenat obrer, el qual recorda que en ser nomenat obrer va ser advertit pel sagristà "que havia de anar a offerir primer com ha obrer y també me havian de donar pau a mi y a mos companys primer que als altres, après dels capellans de dita isglésia, y que aquella era la consuetut y que ell sempre ho havia vist usar". Altres testimonis venen a

¹⁰⁰⁴ADG. 2.5.5. Processos moderns. F.Mestre, núm. 62.

¹⁰⁰⁵ADG. 2.5.5. Processos moderns. M.Garau, núm. 32.

¹⁰⁰⁶Quan aquesta preeminència serà disputada per Salvador Ribot i Ciurana, el qual feia dos anys que havia anat a viure a la parròquia de Riudellots en haver casat amb Elisabet Ciurana. Al llarg del procés, en el qual hi ha els testimonis de moltes persones de Riudellots, pràcticament totes consideren que els obrers han de precedir a Salvador Ciurana, les excepcions provenen de masovers i joers de la casa Ciurana. ADG. 2.5.5. Processos moderns. J.Basart, J.Homs, núm. 46.

manifestar el mateix. És una altra mostra de l'acceptació d'aquest ordre intern per part de la pagesia, acceptat i fet valer en el moment que eren entrats en el càrrec d'obrer, i propiciat en aquest cas des de l'autoritat eclesiàstica de la parròquia, en obert enfrontament amb un suposat cavaller, suposat perquè, com li retrauran els obrers, no havia estat cridat a les recents corts generals de 1626.

A Flaçà, el 1708, hi haurà conflicte per la precedència entre Josep Vinyals de Noguera i els obrers i jurats: el primer considerarà que per la seva condició de noble ha de precedir els representants de la parròquia i de la universitat, amb la consideració que "haja estat sempre y estiga de present en la quieta y passífica possessió, seu quasi, de offerir y pendrer o donar-li la pau en la iglésia parroquial y demás iglésias o capelles de dita parròquia, tant ell com sos fills, germans y demás nats en dit mas eo dels senyors de aquell, primer que qualsevol altre, etiam que sia jurat de la universitat ho hober de dita iglésia"; argument que és rebutjat pels jurats de Flaçà dient que si Josep de Vinyals els precedeix en les ofrenes, l'adoració de la creu o en prendre la pau serà "en perjudici de la jurisdicció real de Vostra Magestat".¹⁰⁰⁷

Les diferències també es produiran entre els nou-vinguts a la parròquia, sobretot quan en entrar cavallers en una parròquia els ciutadans honrats havien de deixar-los el primer lloc. Els ciutadans honrats no faran menció al fet que la condició de cavaller era superior en rang a la de ciutadà honrat, sinó al fet que sempre havien anat a oferir primer: el recurs al costum, a la pràctica immemorial, tornarà a ser invocada quan la situació de preeminència era amenaçada. Després d'aquestes jerarquies, sembla que, en general, no hi havia cap ordre a l'hora d'oferir entre pagesos i menestrals, tot i que, també trobarem diferències entre pagesos. El mateix ordre que se servava pels homes, també es mantenia per les dones; ordre que per matrimoni, en el cas de ser efectuat amb ciutadans honrats o cavallers, podia ser canviat. Amb el canvi, solia sorgir el conflicte.

Com el que passà a Rupià, el 20 de juliol de 1618, quan Francesc Reart, burgès de Perpinyà i procurador jurisdiccional del bisbe, que gaudeix de la jurisdicció plena,

¹⁰⁰⁷ADG. 2.5.5. Processos moderns. F.Lagrifa, 219.

civil i criminal, mer i mixt imperi a Rupjà, oferirà primer que Llätzer Jultrú, cavaller domiciliat a Rupjà. De resultes d'això, sortiren les espases en el moment de l'ofertori, per considerar que "li trencave los privilegis". L'episodi es produeix el dia de Santa Margarida, festa major de Rupjà, amb missa solemne i amb presència de tot el poble, en el moment que Francesc Reart, que era assegut en el mateix banc que els jurats, s'alçà del banc per anar a oferir, segons recollim pel testimoni de Guerau Blanc, prevere de Begur, que assistia a l'ofici,

"primer, immediatament després que hagueren alferit tots los capellans, y en aqueix punt també se alsà lo dit Llätzer Jultrú per voler alferir y tot cuytat se'n anà dit Jultrú devant del offertori y, en lo punt que dit Sr. Francisco Reart se volgué agenollar per voler offerir primer, lo dit Jultrú li donà colsada a dit Sr. Reart que se apartàs, demostrant que ell volia offerir primer que dit Sr. Reart, y dit Sr. Reart, no obstant axò, va offerir primer y quant hagué offerit, encontinent, sens algun interval-lo, dit Llätzer Jultrú, ab gran còlera, posà mà a la espasa que portava senyida y, com no pogué tirar de la espasa, encontinent, per estar massa prop del sacerdot qui ministrave lo offertori, dit Jultrú va donar dos o tres passos arrera y tirà de la espasa y volgué tirar estocada a dit senyor Reart, que encara estave devant dit offertori y, encontinent, se mogué gran avalot dins dita isglésia".¹⁰⁰⁸

L'episodi acabarà amb la sortida de l'església de Llätzer Jultrú, el qual clamarà pel trencament dels seus privilegis. Aquest és el nus del conflicte, un conflicte que no estava en l'enfrontament amb el senyor jurisdiccional de Rupjà, el bisbe, sinó en el fet que Llätzer Jultrú era cavaller i Francesc Reart era burgès honrat de Perpinyà.

D'altra banda, el banc dels jurats, on era assegut Francesc Reart, era a la part esquerra mirant a l'altar major, mentre Llätzer Jultrú era a la part dreta. El lloc del banc a l'església tenia correspondència amb la jerarquia. Però a l'hora d'oferir, aquesta jerarquia era trencada. Aquesta és la raó de Llätzer Jultrú, que s'havia de

¹⁰⁰⁸ADG. 5.2.2. Processos moderns. F.Mestre, núm. 62.

posar de manifest davant del poble congregat, al qual precedia la resta dels dies de l'any i que el dia de la festa major era perturbat en el seu "privilegi" per un foraster que, encara que era representant del bisbe, tenia un rang inferior al seu. L'episodi en si, tal com apareix explicat pels diferents testimonis, no deixa de ser un de tants enfrontaments propis d'una època on les espases i els desafiaments eren habituals, cal, però, per entendre'l en el seu context i copsar-ne el significat que això tenia sobre el pes específic que exercia Llätzer Jultrú sobre el poble de Rupjà. No sabem com va acabar el procés, ni tampoc sabem si l'any següent el procurador del bisbe va assistir a la missa el dia de la festa major.

El mateix any 1618, a la parròquia de Fornells, es produiran diferències, a nivell inferior, però que tenen moltes similituds. Les diferències es produeixen per la precedència en l'ofertori i en donar la pau entre les mullers de Jeroni de Raset i Trullàs, ciutadà honrat de Girona, i Oròsia Altimir, vídua deixada de Joan Altimir, mercader de Sant Feliu de Guíxols, i casada amb Pere Morgadella, donzell. La família Raset argumenta que, de temps immemorial, "an estat y estan en pacífica possessió en les offertes a la missa y en lo de donar pau y altres occasions de precedència presehir a tots los habitants de la parròchia de Fornells après del sr. del castell de dit lloch" i que acostumen a seure a l'escó, on tenen les armes esculpides, de la capella del Roser, en la qual són enterrats els de la casa de Raset. El nou estat d'Oròsia Altimir la porta a precedir les dones de la casa de Raset, per quant la condició de cavaller feia canviar l'estatus i, per tant, quedava invalidat l'argument d'haver-la precedit en l'estat anterior, per quant amb el casament "gaudeix de todas las preheminenties, privilegis y prerrogativas del dit son marit cavaller, clar està que encara que dits cònjuges Morgadellas offerescan y prengan pau primer no perturban al dit Raset, ni a la senyora sa muller en la possessió en què estaven, pus dita possessió no la tenia a respecte de cavallers, sinó a respecte de inferiors al stament".¹⁰⁰⁹ Amb anterioritat, es diu que quan a Fornells hi habitava un cavaller, de nom Blanes, la família d'aquest tenia la precedència en els ofertoris. En aquest cas es veu clarament com la precedència podia canviar, però els que estaven acostumats a oferir primer eren reacis a perdre

¹⁰⁰⁹ADG. 5.2.2. Processos moderns. F.Mestre, núm. 225.

aquesta situació privilegiada. La importància del lloc es posa, una vegada més, de manifest en la resistència a perdre la primera posició.

Les diferències no sols es donaven entre persones de condició nobiliària, sinó també entre senyors útils i propietaris de masos. Entre 1624 i 1626, les famílies Saguer i Rich de Jafre es disputaran la preeminència en el moment de l'ofertori, per la qual cosa el fiscal instarà plet contra Antoni Saguer de Jafre, el qual, basat en el costum, pretenia tenir-hi dret.¹⁰¹⁰ Aquest procés és interessant pels testimonis que aporten les parts, ja que el costum al·legat com a prova havia de ser demostrat. Els testimonis aportats pel fiscal, amb alguna excepció, solen avenir-se en el fet que, després de les persones del cor i dels obrers, en el moment d'ofrir el poble no hi havia precedència per part de ningú. L'excepció ve representada per Jeroni Tonyà, clergue de Jafre, el qual dirà que en l'ofertori, després dels obrers oferia primer Antoni Saguer, possessor del mas Saguer, "ans que ningun altre y en lo offerir las donas en dita isglésia [...] he vist offeria primer la muller de dit Saguer". En canvi, un altre testimoni, rector de Jafre durant 33 anys, diu no haver vist que es mantingués cap ordre entre el poble. Estant el plet pendent a la cúria, el gener de 1626 es produeix un "escàndol" en voler oferir primer Elisabet Saguer amb la resistència d'altres dones, entre elles Maria Rich. El procurador fiscal demana del bisbe que hi posi remei per evitar "algun gran escàndol". El bisbe enviarà una lletra, amb l'obligació de ser publicada "en alta y intel·ligible veu", en la qual disposa que les dones de les cases Saguer i Rich de Jafre "après de la publicació de las presents en avant no presumescan alfarir, ni anar alfarir, ni offerescan en dita isglésia, ni en las capellas són dins dita parròchia construhidas, que primer no hajan alferit alguna o algunas de las otras donas se trobaran en dita isglésia o en ditas capellas". Davant d'aquesta prohibició, Antoni Saguer presentarà recurs al fiscal on al·lega que "són estats privilegiats y se'ls ha donat concessions y privilegis, tant dels reys y jurisdicció secular, com dels reverendíssims bisbes y altres personas eclesiàstiques". Mentre la via processal anava endavant, el dia de l'Ascensió es produïren noves diferències, i aquesta vegada les lletres publicades el 22 de maig de 1626, faran referència als homes de

¹⁰¹⁰ADG. 5.2.2. Processos moderns. M.Garau, núm. 32.

les cases Saguer i Rich, els quals havien de deixar la precedència als altres homes. Les diferències a la parròquia de Jafre s'anaven ampliant. Sis pagesos de Jafre, entre els quals Antoni Rich i el batlle del lloc, adreçaren una carta, que figura en el procés, on es mostren d'acord amb la posició del fiscal en el fet que "en la dita parròquia fins ara tots sian estat iguals y entre ells no'y haja majorias, ni precedèncias". L'argument de la igualtat és invocat contra el privilegi invocat per Antoni Saguer, el qual replicarà dient que, de temps immemorial, a la parròquia de Jafre "han offerit, so és, los propietaris los primers que los altres pagesos de dita parròchia y las mullers de aquells també primeras que las altras donas, acceptat en missas de núptias, de sepulturas, novenals y cap d'any, en las quals offerexan los qui són de ditas missas y officis", opinió que compta amb el reconeixement del rector de Jafre. La clivella social a la parròquia de Jafre hi era. Val la pena remarcar dels arguments esgrimits la idea d'igualtat invocada per la part de la família Rich i la idea de diferenciació pagesa invocada per la família Saguer, des d'on arrenca l'argument de què per aquesta raó els propietaris han de tenir un tracte diferencial, i, se suposa, que ells eren considerats els major propietaris, per la qual cosa els havia de ser reservada la preeminència. I en això comptaven amb el recolzament del rector, en oberta contradicció amb el fiscal, el qual replicarà Antoni Saguer, en el moment de disposar que els homes de les dues cases en litigi deixessin la prelació als altres, que ho feia "a efecte de evitar escàndols en la iglésia y que las parts no vingan a las armas, lo que evidentment se pot tembre estan los ànimos irritats".

L'ordre intern és una manifestació de la cohesió de la parròquia pagesa. Un ordre acceptat i propiciat pels rectors i preveres, els quals venien a mantenir l'estructura existent. Els testimonis donats en el plet de Riudellots venen a demostrar l'interès que tenien en mantenir l'obreria com a principal referent laic a la parròquia; potser perquè el cas del "cavaller" Salvador Ribot de Ciurana era poc clar de la seva "noblesa", però la perpetuació de la tradició dels obrers de ser els primers en l'ofertori és un signe clar de la importància donada des de "dalt", però també des de baix: els testimonis de pagesos són coincidents en aquest reconeixement a la preeminència dels obrers. L'altra cara de la moneda ve representada per la situació de Jafre on aquesta unanimitat desapareix. No és un nouvingut el que

obliga a fer un front unitari, no és l'element extern el que cohesiona la pagesia. Sinó que hi ha clarament bàndols manifestos: els Rich i els Saguer, els quals aglutinen al seu voltant altres famílies, pageses i menestrals. La prelación en l'ofertori d'una o altra família venia a demostrar quina tenia més pes en la parròquia i la universitat. El lloc a l'ofertori reflectia el reconeixement explícit del poder. L'actuació del fiscal serà clara en aquest cas, no voldrà que l'església es converteixi en el símbol de la desunió. El rector, en aquest cas, manifestarà l'opinió favorable a una de les parts; era del bàndol dels Saguer? També és interessant de remarcar en aquest cas els termes que apareixen en l'enfrontament: igualtat contra privilegi. Sabem, però, que les dues famílies aconseguiran llicència per a tenir banc a l'església parroquial: Josep Saguer l'obtindrà el 1723 i Maria Rich el 1726; havien oblidat els Rich la idea d'igualtat?, persistien encara els Saguer en la demanda de reconeixement de la seva condició de senyors útils i propietaris de masos, els més importants propietaris del lloc? El que venen a demostrar aquests processos és que s'estan produint canvis en la pagesia i que malden per aflorar, busquen el reconeixement dels altres. La diferenciació passava per fer-ho notar, i l'església parroquial era el pòdium adequat. Hi ha encara altres signes per demostrar-ho.

Les tombes a l'interior de l'església parroquial

Ja hem vist en algun d'aquests episodis d'enfrontament entre pagesos que s'especifica que tenien banc en una determinada capella, en la qual hi tenien la tomba familiar, raó per la qual no podien ser traslladats de lloc i, pràcticament, venien a considerar que no podia haver-hi altres persones compartint el mateix espai. La idea de capella particular dins l'església parroquial apareix de manera nítida. El privilegi de ser enterrat a l'interior de l'església era un altre signe de diferenciació que venia a sumar-se a la possessió de banc, la proximitat del banc a l'altar major, la preeminència en l'ofertori, etc.

Taula 94. CONCESSIÓ DE LLICÈNCIES DE TOMBA A L'INTERIOR DE LES ESGLÉSIES PARROQUIALS DEL BISBAT DE GIRONA PER CATEGORIES SOCIALS, 1589-1729

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	Total
1589-99	1	2			2	1					2	8
1600-09	3				3	2					4	12
1610-19		1		1	4	3					1	10
1620-29	4	3		3	4	20	2	1			2	39
1630-39	6	1	1	1	7	29	1		1	2	6	54
1640-49	4	1			2	14	2		2		5	31
1650-59	1		2	1	2	6					4	16
1660-69	5	2		1	3	8		1			1	21
1670-79	4	1		1	1	11	1	1			3	23
1680-89	3		2	1	3	10	3	1	3		10	36
1690-99	2			2		11		2	2	1	3	23
1700-09	2			2		11	1	1	1	1	10	28
1710-19	4				5	5	2	1	1	1	3	22
1720-29	10			1	1	3	2		1		9	27
Total	49	11	5	14	37	134	14	8	11	4	63	350

I. Eclesiàstics. II. Nobles. III. Ciutadans honorats i familiars del Sant Ofici. IV. Notaris, doctors en drets i doctors en medicina. V. Mercaders i negociants. VI. Pagesos. VII. Botiguers i hostalers. VIII. Pescadors i mariners. IX. Artesans. X. Cirurgians. XI. Altres: casos en què no figura la condició o bé es tracta de peticions formulades per dones de les quals no consta la professió o condició del marit. Font. J.M.MARQUÈS, *Registre de lletres, 1586-1819*, Girona, 1993, exemplar mecanografiat de l'ADG.

Font. ADG. J.M.MARQUÈS, *Registre de lletres, 1586-1819*, 1993, exemplar mecanografiat dipositat a l'ADG.

La mateixa font que ens ha servit per analitzar les llicències de bancs, també ens acosta a les llicències de tombes. L'autorització de disposar de tomba a l'interior de l'església parroquial pertocava al bisbe i totes les diferències que se'n poguessin

derivar havien de ser resoltes per la jurisdicció eclesiàstica.¹⁰¹¹ Disposem de 350 llicències de tomba concedides entre 1589 i 1729, algunes especifiquen el lloc on serà la tomba: 40 són dins o davant la capella del Roser, 22 de les quals són concedides entre 1620 i 1639; 69 llicències en què queda disposat específicament els altars o capelles on quedarà disposada la tomba són a advocacions molt diverses, que corresponen a les esglésies dels llocs poblats de la diòcesi: 12 llicències són a espais concrets de l'església (quatre davant l'altar major, dos al presbiteri, i les altres són a l'entrada, entre les tombes de dues famílies, al costat de les fonts baptismals, a l'ofertori de les dones i sota la trona); 39 són a capelles de diverses advocacions: sis a capelles del Sant Crist, dos al Nom de Jesús, dos a la Pietat, una al sepulcre, dos a les Ànimes, tres a la Mare de Déu (al Carme, a l'Assumpció i a la Mare de Déu Antiga) i 38 a diversos sants: cinc a Sant Antoni, quatre als Sants Cosme i Damià, quatre a Sant Joan, tres a Santa Anna i a Sant Isidre, dos a Sant Bartomeu, Sant Francesc i Sant Joan, i una llicència a Santa Caterina, Sant Eloi, Sant Esteve, Sant Feliu, Santa Justa, Sant Miquel i Sant Isidre, Sant Pere i Sant Sadurní. Dues llicències seran a ermites: els Àngels, a Baldrir Carreras i Llach, i el Sant Esperit de Fornells, a Frederic de Farners, que l'ha feta construir. De les 241 restants només sabem que podran ser enterrats a la parroquial. A banda de les tombes disposades als altars del Roser, fet del tot esperable donada la seva presència i la devoció,¹⁰¹² sobta que no hi hagi altres advocacions que sobresurtin en major nombre.

De la taula s'ha de destacar, en primer lloc, el període 1620-1649, que marca el màxim de concessió de llicències, una cronologia clarament avançada a la de la concessió de les llicències per a tenir banc a l'interior de l'església parroquial que anava ascendint fins a desaparar-se entrat el segle XVIII. Que sigui en aquests anys inicials del segle XVII que hi hagi el màxim nombre de concessions de llicència per a enterrar a l'interior de l'església parroquial té una estreta relació amb la difusió de les noves advocacions contrareformistes, en especial la devoció del Roser, a la

¹⁰¹¹M. CORTIADA, *Op. Cit.*, III, CLX, 1,2 i 3, pàgs. 315-316.

¹⁰¹²H.KAMEN, *Op. Cit.*, pàgs. 138-140.

qual s'hi faran enterrar la majoria de les persones que obtenen llicència durant aquest període.

D'altra banda, l'aturada dels anys cinquanta pot tenir una explicació en les profanacions de les esglésies de Juià, Sant Martí Vell, Vilopriu, Ventalló, Siurana, Santa Llogaia d'Alguema i Mollet de Peralada per part de les tropes franceses l'any 1653, fet que, al costat de les dificultats derivades dels esforços de la guerra, hagués fet rebaixar la demanda de llicències, situació que també es donaria en la dècada dels anys noranta, amb les profanacions i sacrilegis d'esglésies de la sotsvegueria de Besalú (Lligordà, Dosquers, Beuda i Meià).¹⁰¹³ Les campanyes militars haurien actuat d'element dissuassori a l'hora de demanar noves llicències.

Quant a les categories socials, el que ens interessa és destacar la massiva presència de pagesos de mas, coincidint en els seus màxims plenament amb la cronologia general i mantenint-se sempre entorn de la meitat de les concessions dels diferents decennis, als quals, en la majoria dels casos, haurem d'afegir els ciutadans honorats o familiars del Sant Ofici. Sens dubte, es tracta dels mateixos pagesos que hem vist que també disposaran de llicència de banc.

La relació no és exhaustiva, però sí que és representativa dels pagesos que obtindran dret de tomba a l'interior de les seves esglésies parroquials. També hem de remarcar el fet que, molts d'ells, aconseguïen de ser enterrats davant de les capelles de la nova devoció contrareformista. Les devocions podien ser introduïdes des de l'exterior de la parròquia, però aquests pagesos, amb deixes testamentàries, disposició de tombes particulars i participació en les confraries, acabarien per integrar-les dins la parròquia.

¹⁰¹³Sobre els saquejos d'esglésies el 1653: B.C. F.Bon. núm. 2819, "*Lletras publicatòries de la sentència de excomunicació major y censuras feta y promulgada per lo vicari general del bisbe de Gerona a 29 de janer de 1654 contra molts soldats de l'exèrcit de França que en los mesos de juny y desembre pròxims passats invadiren esta província de Cathalunya...*", sobre els de 1695: B.C. F.Bon. núm. 5544, "*Relació de las bàrbaras, sacrílegas e inauditas hostilitats que executaren las tropas francesas lo dia 29 de maig 1695 en los llochs de Lligordà, Dosqués, Meyà y Beuda de la sosvegueria de Besalú, bisbat de Gerona, profanant y robant las iglésias, sacraris, vasos sagrats ...*". Sobre l'església parroquial en temps de la Guerra dels Segadors, J.M.PUIGVERT, "Guerra i contrareforma a la Catalunya rural del segle XVII", E.SERRA i altres, *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991, pàgs. 102-108.

Taula 95. LLICÈNCIES D'ENTERRAMENTS A L'INTERIOR DE L'ESGLÉSIA		
Família	Llicència	Lloc i parròquia
Anglada	1633	Fonteta
Arrufat	1617, 1652	Taravaus
Batlle	1666	Entre l'altar major i el de sant Jaume, Parets
Batlle	1632	Palau Sardiaca
Brascó	1639	Borrassà
Climent	1634	Davant capella de l'Assumpció, Selva de Mar
Feliu	1682	Camallera
Fornaca	1630	Davant capella St. Miquel i Sant Isidre de Blanes
Fort	1652	Sant Esteve de Guialbes
Gironès	1634	Davant capella del Roser de Corçà
Llobet	1646	Vidreres
Martí	1641	Costat tomba de Benet Adroer, Viladasens
Metge	1623	Torroella de Montgrí
Miró	1656	Daavant capella de Mare de Déu Antiga, Navata
Moragas	1641	Navata
Noguer	1646 ¹⁰¹⁴	Segueró
Oliveras i Escofet	1623	Davant capella del Roser, Pontós
Pagès	1633	Davant capella Sant Joan de Vilatenim
Pagès	1683	Arenys d'Empordà
Pedrola	1631	Davant capella del Roser, Albons
Perantoni, els Recs	1628	Capella del Roser, Sant Martí d'Empúries
Perramon i Colomer	1627	Davant capella del Roser, Ventalló
Plandiura	1652	Davant la capella del Nom de Jesús i de la Puríssima Sang
Pol	1686	Montfullà
Pou	1634	Maià de Montcal
Prim	1609	Capella del Roser de Bordils ¹⁰¹⁵
Quintana	1665	Colomers
Ribot Vinyals Ciurana	1667	Riudellots

Font. ADG. J.M.MARQUÈS, *Registre de lletres, 1586-1819*, 1993, exemplar mecanografiat dipositat a l'ADG.

En segon lloc, trobem els eclesiàstics, sovint, persones que demanaran llicència per a ser enterrades en les sepultures de les famílies originàries (tant se val si es tracta de preveres, domers, beneficiats o canonges de la seu) o bé que faran construir capella i demanaran llicència per a ser-hi sepultada la seva família, però també hi haurà rectors que demanaran de ser enterrats a la seva parroquial. Significativa és, també, la presència de mercaders i negociants, sobretot en les

¹⁰¹⁴ Vid. F.VIADER, "La Casa Noguer de Segueró i el seu llinatge", *II Assemblea d'estudis sobre el comtat de Besalú*, Olot, Aubert impressor, 1973, pàg. 290, nota 4 i pàg. 300, nota 24.

¹⁰¹⁵ B. OLIVA, *El plet de l'escó ...*, pàg. 192-194.

poblacions del litoral del Baix Empordà i de la Selva, dedicats al comerç amb Barcelona. En un altre nivell figuren el notaris i doctors, en el mateix nombre que els botiguers, i per sobre dels artesans, d'entre els quals la majoria són paraires. En la categoria d'altres, o bé no hi figura la condició, o bé es tracta de dones vídues sense que hi figuri la condició del marit.

Capelles, ermites i oratoris domèstics

Un altre signe extern del poder és la construcció de capelles o altars, ermites o oratoris particulars.¹⁰¹⁶ Diferenciem les tres formes. Les capelles o altars són construïdes a l'interior de l'església parroquial, en les quals, com hem vist, acostumaran a disposar de banc o escó, i de tomba familiar, sovint situades a prop de l'altar major i seguint les noves vocacions contrareformistes. Les ermites o capelles seran construïdes a prop de les cases o masos de la família que fa la demanda per a construir-la i, és clar, en territori particular. Per últim, la demostració més evident de la diferenciació es produeix amb l'obtenció de l'oratori particular a l'interior de la mateixa casa, amb la qual cosa no s'hauran de traslladar a l'església parroquial, ja que disposaran de capellà particular.¹⁰¹⁷

La font emprada torna a ser les lletres despatxades per l'oficina del bisbat, en aquest cas hem recollit totes les llicències referides a capelles: ja es tracti de llicències de construcció, de llicències de benedicció, llicència de celebrar missa, o de visitar i fins de reconciliar, en total hem comptat 81 mencions entre 1589 i 1729. Algunes, probablement, no es varen arribar a construir mai. La demanda de llicència per a construir-la, per si sola, ja és prou significativa del moviment que portava a aquestes persones a fer la petició.

El ritme de les llicències torna a concentrar-se en el període 1610-1639 i es revifa en els dos darrers decennis del segle XVII, per acabar per ser pràcticament

¹⁰¹⁶ X. Solà interpreta aquestes capelles i oratoris particulars com una doble mostra: "de religiositat privada, alhora, de religiositat privativa. És privada perquè no fa falta exterioritzar-la; és privativa, perquè no és necessari barrejar-se amb la resta de la població", *La reforma catòlica ...*, pàg. 564.

¹⁰¹⁷ Sobre els usos dels oratoris privats, el concili provincial de la Tarraconense celebrat a Girona el 1717 va recordar el decret del papa Climent XI del 15 de desembre de 1703 on regulava l'ús i la pràctica, J.TEJADA, *Colección de cánones y de todos los concilios de la iglesia de España y de América*, Madrid, 1859, IV, pàgs. 153-154.

insignificant en els primers decennis del segle XVIII. No sabem si la cronologia reflecteix algun problema derivat de la font. Tenim constància documental d'altres capelles construïdes durant aquest període. A banda de la cronologia, majoritàriament, les llicències són fetes a pagesos: 33 casos, 11 són nobles, 4 són eclesiàstics, 3 són ciutadans honrats i dos són mercaders; de 28 o no consta explícitament la condició o tenen altres condicions.

Taula 96. LLICÈNCIES PER CONSTRUIR CAPELLES AL BISBAT DE GIRONA, 1589-1729				
Anys	Capella dins la parroquial	Ermita	Oratori	Total
1589-1599	1	0	1	2
1600-1609	2	2	3	7
1610-1619	5	4	4	13
1620-1629	1	2	3	6
1630-1639	7	4	0	11
1640-1649	2	3	2	7
1650-1659	1	3	2	6
1660-1669	2	1	2	5
1670-1679	0	1	1	2
1680-1689	2	4	0	6
1690-1699	6	2	1	9
1700-1709	0	2	0	2
1710-1719	0	2	1	3
1720-1729	0	2	0	2
Total	29	32	20	81

Font. J.M.MARQUÈS, *Registre de lletres, 1586-1819*, Girona, 1993.

Pel que fa a les capelles, les primeres capelles situades dins l'església parroquial, fins pràcticament el segon decenni del segle XVII, es troben en les viles litorals del sud del bisbat de Girona: Palafolls, Calella, Lloret, Sant Feliu de Guíxols, fet que

confirmaria, per una altra banda i amb una visió i actuació ben diferent, els plantejaments efectuats per Albert García Espuche sobre l'expansió d'aquestes viles connectades comercialment amb Barcelona: els beneficiaris són mariners (Pere Vicenç Maig de Lloret, 1614), mercaders (Antoni Aixada de Sant Feliu de Guíxols, 1616), però també pagesos (Joan Palomeras de Sant Genís de Palafolls, 1587). Aquests primers anys contrasten clarament amb els beneficiaris dels oratoris particulars, majoritàriament concedits a donzells, notaris, juristes o doctors en medicina a la ciutat Girona; però també en trobarem a Arenys de Mar (serà beneïda la capella de la casa de Joan Serinyana, 1612) o a Arenys de Munt (la capella de Bernat Sala serà visitada el 1612, i el 1639 Francesc Sala obtindrà llicència per construir ermita). L'habitual és que aquestes capelles, sobretot les que estan situades a l'interior de les esglésies, siguin dedicades al Roser.

Per arribar a les primeres referències a la construcció de capelles per part de senyors útils i propietaris de masos de l'interior del bisbat hem d'esperar a 1620 quan Gaspar Llorens, pagès de Salt, obté llicència per construir la capella de l'Adoració dels Reis, amb tomba familiar inclosa, la qual serà beneïda el 1630. De 1630 data la llicència per construir capella del Roser a Regencós concedida a Antic Bofill; a Anton Prats a Pallarols, el 1631; a Francesc Batlle, la capella del Roser a Palau Sardiaca, el 1635; la família Noguer de Segueró obtindrà diferents llicències: el 1647 per construir capella dedicada a la Puríssima Sang, el 1690, la capella del Sant Crist amb tomba familiar i el 1693, amb doble devoció, al Sant Crist i Sant Isidre; els Martí i Mir a Ullà, 1665 o els Feliu, ciutadans honrats de Barcelona, que obtindran llicència per construir la capella del Sant Crist a Camallera, 1682.

Les ermites solen ser construïdes a prop de masos o en veïnats (Onofre Vilar, pagès, obté llicència per a construir-ne una fora de la vila de Santa Coloma de Farners el 1617; Francesc Brascó de Borrassà obté llicència el 12 de febrer de 1641 de restaurar la capella de Sant Genís de Vilamorell i de vendre les pedres sobrants, el 2 de juny del mateix any obté llicència per construir la capella "posant les seues armes en dita capella nova":¹⁰¹⁸ el cert és que mai no va ser construïda).

¹⁰¹⁸Els cònsols de la universitat de Borrassà protestaran aquesta llicència per considerar que el que ha de fer Brascó és adobar el que ha espatllat, i recorden que la capella no és del dit Brascó, ni en

L'habitual és que la indicació del lloc on s'aixecarà la capella sigui "prop del mas", així ho trobem en la llicència concedida a la família Ros de Cabanelles, el 1602, al mas Renart, a Aiguaviva, 1652, o prop de la casa de Joan Baptista Llorens, jurista de Girona, a Cassà de la Selva, el 1612, o prop de la casa Avinyó de Vilatenim, el 1628 (reconciliada el 1660),¹⁰¹⁹ o al costat del castell dels Sant Miquel a Corçà feta construir per Francesc de Bas, deu tractar-se de la casa coneguda per l'Alberg, beneïda el 1638, o a prop de la casa Falgàs, a Segueró, el 1693, els mateixos anys en què els Noguer construïen capella dins la parroquial, la qual cosa podria ser interpretada com un acte de rivalitat entre les dues famílies, i l'hereu Avinyó de Castelló, el 1701, obtindrà llicència per beneir la capella de Sant Antoni abat, aixecada al costat del cortal Avinyó, al pla de Meciers, que es convertirà en la capella de la confraria de Sant Antoni o dels cortalers.

La darrera referència la deixem pels oratoris privats, els quals comptaven amb algun capellà de la família, encara que no era necessari, per a dir missa, el qual es podia convertir en administrador del patrimoni i preceptor i mestre dels petits de la casa. Aquesta és la situació en què es trobava mossèn Avellà a la casa Sala d'Arenys de Munt.¹⁰²⁰ La mateixa situació la trobem, més ben documentada, per uns anys més tard, en el cas de la família Puig de Vilaür, de la qual sabem que va fer construir un oratori particular el 1760, dient les primeres misses Jaume i Narcís Puig, fills del constructor i hereu Felicià Puig.¹⁰²¹ Més endavant tenim

les seves terres, i ho justificaran dient que hi ha un benefici, pel qual l'obra de Borrassà paga quarta i excusat i que la campana fou traslladada a l'església parroquial de Borrassà, sense que hi hagués fet cap oposició per part de Francesc Brascó. (AHG. B.Oliva, Not. de Siurana, 22 (1638-1641): 30 de juny de 1641).

¹⁰¹⁹Per l'inventari de 1672, sabem que aquesta capella, sota l'advocació de Sant Antoni abat, un quadre del qual la presidia i també una escultura de marbre de la mare de Déu amb el Crist als braços i disposava d'una campana d'un quintar de pes (Arxiu patrimonial Caramany: Inventari dels béns de Pere Avinyó de 27 de febrer de 1672. Pere Avinyó disposava en el moment de la seva mort de 4 cases i heretats a Vilatenim, 6 cases de menestrals al mateix lloc i una casa al carrer Girona de Figueres. En el que deu ser l'exemple prototípic dels que disposaven de capella o oratori particular.

¹⁰²⁰El qual disposarà de temps suficient per escriure les memòries dels anys 1674-1711, on deixarà constància de la visita a la capella de dos bisbes, el 1681 i el 1694, del matrimoni celebrat el 1685 a la capella de la casa d'una filla de l'hereu. Aquest mateix capellà serà presentat al benefici del Roser que la família Sala tenia a l'església de Sant Martí d'Arenys el 1689, una manera de compensar-lo econòmicament, A.SIMON, *Op. Cit.*, pàgs. 26, 27 i 30.

¹⁰²¹Per una nota deixada en el llibre de comptes sabem el que va costar l'oratori de la casa Puig de Vilaür. El despatx de Roma: 38£; el despatx del vicariat 24£l 8s; un quadre 23£ 5s; el marc,

documentada la presència de capellans aliens a la família, ja que aquests dos varen ser dotats amb beneficis en altres llocs. Disposem de tres contractes firmats per Antoni Puig i Padrola i aquests entre 1793 i 1810, en el qual s'especifiquen quines eren les seves obligacions: dir missa diari a l'oratori (per la qual havien de percebre 7 sous i sis diners, que correspon a una pesseta, el jornal habitual d'aquells anys), ensenyar de lletra un noi petit i cada dia la doctrina al servei, a més d'anar a fer els encàrrecs necessaris per l'amo. A més de la caritat, queda estipulat en els contractes que la casa li servirà una presa de xocolata diària, menjarà a la taula dels amos, disposarà de cavalcadura i la casa també farà la vida al sastre quan necessiti fer-se roba nova.¹⁰²² L'oratori particular també podia servir per fundar-hi misses i aniversaris, tal com deixarà disposat Miquel Roca i Sitjar en el seu testament el 1666, segons el qual farà dipositar a la taula de canvis de Girona 312 lliures per una missa setmanera fundada a la capella nova del Roser de la casa Roca de Sant Ponç de Fontajau, a raó de 6 sous per missa, la qual havia de dir el rector de Sant Ponç de Fontajau.¹⁰²³

Ja hem vist que les primeres llicències per a disposar d'oratoris eren concedides a cavallers, juristes i, en general, ciutadans de Girona i també de les parròquies del litoral sud del bisbat. A partir de 1620, trobem les primeres llicències fora d'aquests

graderies i mesa 10£ i 15 s; la feina del mestre de cases 25£ 15 s 6d; un retaule 60£ i el daurat 609 més. En total, l'oratori va costar el 1760: 232£ 3s i 6 d. (ADG. 5.6. Altres arxius incorporats: Puig de Vilaür. *En aquest llibre contindran algunas notas recopiladas del regimen de Miquel Puig y Padrola, Montsserrat Puig, son fill, y d emi Felicià Puig, son visnet, vuy als 20 abril del any 1745*, f. 95r.)

¹⁰²²"Dia 16 de 9bre. de 1793. Ba comensar a dir la santa missa en ma capella eo oratori de ma casa de Vilahur lo rebarent mossèn Pere Vidal [...] estarà en ma casa de Vilahur per capellà per dir y celebrar cada'l dia la santa missa a mon oratori a la mia intenció, donan-li jo de caritat per quiscuna missa 7s 6, franch de silurgià, y fer la vida an'al sastre quant se fasse la roba per ell, compondre-li las mitjas y camisas, y fer-li la vida en ma taula y dexar-li cabalcadura i mosso quant bull hanar fora, donar-li cade'l dia al matí xocolota. Dit reverent mossèn Pere Vidal me ha promès que me diria la santa missa tots los dias del any a la mia intenció y que no ne diria per ningú més, ni aneria an lloch a servir a ningú sens expressa llicència mia, y que passaria tots los dias un noy petit y lo adocaria lo que ceberia, y ensenyaria tots los dias la doctrina an'al servey en lo oratori, y si jo necesitabe fer alguna marxa, me la faria per mi". (ADG. 6.2. Altres arxius dipositats: Puig de Vilaür. *Llibre de comptes de Felicià Puig y Padrola de totas las heretats y demás comptes. 1772*, f. 230r.)

¹⁰²³ L'1 de desembre de 1685, Marianna Roca presenta requeriment al rector de Sant Ponç de Fontajau perquè compleixi amb la missa setmanera a què havia quedat obligat per la disposició testamentària de 1666 (ADG. 5.4. Arxius incorporats: Fundació Roca de la Barca. Escriitures de Roca de la Barca i Joan Montaner, segle XVII). Pel llibre mestre, sabem que l'abril de 1673, el vicariat de Girona va concedir llicència per beneir la capella i el 29 de novembre de 1717 aquesta capella fou reconciliada per causa de la guerra, (*Llibre ahont estan continuats tots los actes del arxiu de casa Roca de la Barca*, f. 23).

indrets: el donzell Miquel Oliver n'obté per construir-lo al castell de Marata a Maçanet de la Selva, Antoni Llach, pagès, però que en alguna documentació figura com a cavaller del comte d'Empúries, a Fortianell, i Guillem Sunyer, ciutadà de Girona, a la torre Guinarda de Corçà: sens dubte, ni per les construccions, ni per les condicions, no podem parlar de concessions a pagesos. Sí que ho seran els Avinyó de Vilatenim, amb llicència de 1628 i que serà reconciliada el 1660, com els Batlle i Risec d'Avinyonet, el 1641, o els masos Serrat de Cogolls, 1664, Graciós de la Pera, i Roquer d'Arbúcies, el 1693; o les cases Crous de Lliors, el 1677, que es construirà perquè la parroquial de Lliors, sufragània d'Arbúcies, amenaçava ruïna: la substitució de la parroquial per l'oratori particular és ben evident en aquest cas, probablement era la manera més segura de tenir-la construïda en poc temps, com també ho és en el cas de la llicència concedida a Josep Jalpí i Trias d'Arenys de Munt de poder celebrar una missa al dia a la seva casa, ja que no es podia recórrer a Roma, per dificultats derivades de guerra, el 1719. En aquests anys, també es mantindran les capelles fetes construir per notaris, com els Sàbat, a Ullà, el 1655 o els Ferrer, a Olot, el 1657.

Els beneficis: el dret de presentació, un estalvi en la dotació dels fills fadristerns, però també una forma de clientelisme?

La construcció de les capelles i ermites suposava una despesa considerable per aquests patrimonis, amb dotació de benefici posterior, però que podia revertir en un estalvi de dots en assegurar la subsistència dels membres religiosos de generacions posteriors.¹⁰²⁴ Al mateix temps, la família que l'havia dotat gaudia del dret de patronat i de presentació del beneficiat. Podia servir per dotar fills varons de la família, però també podia servir per teixir una xarxa clientelar en dotar membres d'altres famílies, les quals devien cedir alguna cosa a canvi. És cert,

¹⁰²⁴Aquest és el plantejament que fan, per al segle XVIII: L.FERRER, en diferents publicacions, de les quals destaquem "L'església com a institució de crèdit: les Quotidianes distribucions de la Seu de Manresa", *Recerques*, 18, (1986), pàgs. 7-46; *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987, pàgs. 630-637; un estudi concret a "Familia, iglesia y matrimonio en el campesinado acomodado catalán (siglos XVIII-XIX)", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, IX-1, (1991), pàgs. 27-64; i E.TELLO, *Cervera i la Segarra al segle XVIII*, Lleida, Pagès editors, 1995, pàgs. 211-213, i l'estudi global relatiu al crèdit i l'endeutament: "La utilització del censal a la Segarra del set-cents: crèdit rural i explotació usurària", *Recerques*, 18, (1986), pàgs. 47-71. Aquests estudis partien dels plantejaments innovadors que havia fet I.TERRADES, *El món històric de les masies*, Barcelona, Curial, 1984, pàgs. 132-155.

també, que hi haurà un nombre considerable de processos derivats del dret de presentació de beneficis, sobretot quan es tracta de beneficis fundats en època medieval, amb les famílies ja extingides. Sovint, el mas serà el beneficiari. Aquesta és la situació, per exemple, de la família Roca i Sitjar, dita també Roca de Fontajau, senyors útils i propietaris de masos, que durant la segona meitat del segle XVII disposarà del dret de presentació de cinc beneficis.

El benefici de Santa Maria fundat a l'església parroquial de Sant Andreu de Terri fundat el 1395, el qual pervé al patrimoni amb l'entrada en la possessió del mas Esteva de Palol de Fargat el 8 de juny de 1665. L'octubre de 1682, Marianna Roca i Sitjar permutarà aquest benefici amb Joan de Ciurana, cabiscol major de la seu de Girona.

La capellania de Santa Maria de Capons al bisbat de Vic, fundada el 1349, de la qual gaudirà del dret de patronat la família Roca de Fontajau. Devia persistir en el patrimoni Roca, per quant els seus hereus, els Aniversaris de Sant Feliu de Girona, presentaran Miquel Ferrussola, el 1768, per a l'obtenció de la capellania.

El benefici de les Onze mil verges fundat el 1343 pel cavaller Guerau de Pals a l'església de Sant Feliu de Boada. Després de diferents transmissions del dret de patronat, arriba a Marianna Sitjar el 20 de juny de 1643, en forma de dos beneficis. Obtindran aquests beneficis alguns membres directes de la família Roca i Sitjar (Francesc Roca i Sitjar des de març de 1649, i a la seva mort un altre Francesc Roca, el qual figura com a prevere i domer de Sant Gregori el 1664) i dos membres de la casa Ciurana de Riudellots, amb la que havien emparentat per casament el 1682 (Joan de Ciurana, cabiscol major i canonge de la seu, que l'obtindrà des de 1681 i Anton de Ciurana, també canonge, serà obtentor del benefici des de 1729) i també altres no vinculats directament a la família, com Alfons Saconomina o Salvi Estanyol i Batlle, però sí a la canongia.

El benefici de Sant Jaume i Sant Quirze de l'església de Verges fundats el 1381 i el 1390. Com que hi havia conflictes per la possessió dels dos beneficis entre les famílies Sitjar de Verges i Negra de la Tallada s'arribà a una concòrdia el 17 de

juliol de 1654,¹⁰²⁵ segons la qual el benefici de Sant Quirze l'obtindria Francesc Roca i l'altre Josep Negre. El 1671, el succeirà un altre Francesc Roca.

El benefici diaconil de les parteres de Sant Feliu de Girona, del qual gaudeix el dret de presentació Joan Montaner, que entroncarà amb la família Roca, per al qui presentarà a Antic Regàs, el 1659, i el 1691 Baltasar Lluch, que el permutarà amb el cabiscol Ciurana.

Amb l'excepció d'aquest darrer, del qual no sabem la data de la seva fundació, tots els altres tenen orígens medievals. Durant el segle XVII, Josep M. Marquès ha constatat una aturada en la fundació de beneficis, fet que contrastarà amb el segle següent, que és el de màxima creació. També ha constatat una poca presència entre els fundadors de beneficis de famílies pageses, a no ser que hagin estat fundats per clergues d'aquestes mateixes famílies.¹⁰²⁶

El cas de la família Roca i Sitjar,¹⁰²⁷ una família amb passats lligats a la paraïreria a mitjan segle XVI, però que acabaran per heretar el patrimoni de Fontajau, el qual obtindrà el privilegi de ciutadà honorat de Girona el 1639, i el patrimoni Sitjar de Verges i el Montaner de Girona, fet que comportarà de nou el privilegi de ciutadà

¹⁰²⁵ En la concòrdia d'establirà clarament la línia successòria a l'obtenció del benefici: "per la primera vacassió del benefici de sant Quirc lo presente la senyora Marianna Roca o los seus a un fill llur, si'n tindran, y en defecte de fill de ell o sos hereus hagen de presnetar a fill de Esteve Negre y de sos hereus, y no tenint-na lo degan presentar a germans de dita Roca y d elos hereus, y en defecte de germans de dita Roca y sos hereus tingan de presentar dit benefici a germans de dit Negre o de sos hereus, no tenint germans uns, ni altres, en aqueix cas dita Roca lo puga presentar a un prevere o clergue de son llinatge, a qui millor los apareixerà, y axí mateix, després de haver presentat dita Roca o sos hereus lo dit benefici, l'altre vacassió immediata tinga lo dit Esteve Negra..." (ADG. 5.4. Arxius incorporats: Fundació Roca de la Barca. Tret del llibre mestre que ens serveix en aquesta relació dels beneficis, *Llibre ahont estan continuats tots olos actes del arxiu de casa Roca de la Barca*, f. 114r).

¹⁰²⁶ J.M.MARQUÈS, "Fundaciones de beneficios en el obispado de Gerona, s. XII-XVIII", *Anthologica Annu*, 36, (1989), pàg. 501-507, on constata la poca presència de la pagesia entre els fundadors, per bé que el gran nombre d'eclesiàstics existents fa preveure també una procedència rural i hi torna amb "Fundacions de causes pies al bisbat de Girona (segles XVI-XIX)", *Actes del Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 8-II, (1988), pàgs. 513-523, on remarca que no necessàriament els fundadors havien d'establir el nexa de causa entre altar i mas, després d'ensenyar que el capital urbà hi era ben present, especialment en les viles menys rurals del bisbat, i el cas de la comarca que concentrarà el major nombre de fundacions, el Baix Empordà, és ben representatiu d'ela seva tesi. Aquests documentats treballs apunten que beneficis i causes pies no eren institucions exclusivament pageses ni rurals i que darrere de la fundació dels beneficis i de les causes pies hi ha una casuística molt variada, que encara s'ha d'estudiar.

¹⁰²⁷ Vid. capítol 8.

honrat de Barcelona el 1679, devia ser l'habitual entre aquests estrats superiors de la pagesia que no havien de fundar nous beneficis, simplement l'acumulació de patrimonis i drets els portava a disposar del dret de patronat o de presentació sense que els suposés cap despesa de capital inicial. En el cas dels dos beneficis de les Onze mil verges fundat a Sant Feliu de Boada seran els successors del cavaller Guillem de Pals que l'havia fundat el 1343, amb l'obligació de fer tres misses de rèquiem per setmana i anunciar cada diumenge a corn d'altar que el fundador havia estat Guillem de Pals. Una manera de perpetuar la memòria del difunt, una manera de recordar la presència familiar. D'aquesta manera venien a coincidir els interessos de l'elit dominant del segle XIV amb la del segle XVII, l'objectiu de la construcció de capelles i la posterior dotació de beneficis té el mateix significat, que a més serveixi per col·locar fills cabalers és una altra possibilitat oberta. D'altra banda, en els obtentors d'aquests beneficis, així com en les estrictes normes a seguir en la seva presentació, hem d'esperar una estret lligam entre les famílies, no sols a nivell de la família allargada, sinó també entre els segons i tercers nivells de parentiu, probablement, a l'hora de negociar dots matrimonials, també devien negociar-se contrapartides com podien ser els beneficis pels preveres de la família. Probablement, per poder analitzar la presència dels senyors útils i propietaris de masos no ens hauríem de fixar en els fundadors dels beneficis, sinó en les famílies que gaudien del dret de patronat o de presentació. Qui disposava del dret de presentació disposava d'un element, un altre, a afegir a la situació diferencial en la societat, rural i no rural.

CONCLUSIÓ

Hem pogut observar algunes de les institucions entorn de les quals s'articula l'organització de la parròquia pagesa en els segles XVI i XVII. Sobretot, però, hem volgut posar l'èmfasi en el fet que els canvis que s'operen a l'interior de la societat pagesa tenen la seva manifestació a la parròquia. Durant els segles XVI i XVII predomina la continuïtat de les estructures parroquials (la continuïtat de l'obreria en pot ser el major exemple: el cens de 1444 és un bon punt de partida de la situació de l'obreria d'època moderna), allò que canvia, sobretot, és la societat rural i pren com a espai de representació d'aquests canvis la parròquia.

L'organització parroquial suposa un element de cohesió d'una societat que viu en espais diferents: hàbitats dispersos, veïnats i masos, celleres i nuclis concentrats. En aquest conjunt d'espais, l'aglutinador és l'espai parroquial. L'església és, setmanalment, el centre de la sociabilitat rural per excel·lència. La parròquia vehicula la participació de la comunitat a través de l'obreria i les confraries. L'obreria és un espai de participació de la comunitat i és, també, un espai de decisió. La caixa de l'obreria és d'una gran importància, tot i la migradesa de recursos. Amb tot, però, hem pogut veure que no es pot fer una anàlisi aïllada del tresor de l'obra de les altres administracions, bacins i confraries, i encara aquestes s'han de posar en relació amb les finances de la universitat. Només si tenim present totes aquestes caixes podem situar de manera correcta el pressupost comunitari. I tenint present totes aquestes caixes allò que ens apareix és una imbricació total, una barreja de comptes, una transferència constant de cabals d'un lloc a l'altra. I no pot ser d'una altra manera: tot sorgeix d'allà mateix, i la comunitat rural, sigui a través de l'assemblea general, sigui a través de clavaris o obrers, no entén de separacions: allò que és de tots, quan convé, quan hi ha la necessitat, és per a tots. D'aquesta manera hem d'entendre les direccions dels cabals comunitaris.

L'anàlisi dels comptes de l'obra de Rupjà ha estat especialment il·lustradora dels diferents components de les despeses i dels ingressos de l'obreria parroquial. La principal despesa ordinària, entorn de la meitat, correspon a la il·luminació del temple. Els ingressos provenen de la contribució per cases, el blat d'oli i els censos graven les cases de la parròquia segons el lloc reconegut a la parròquia, els acptes, però, són imprescindibles. Finalment, la diferència entre ingressos i despeses dona un "saldo" resultant, un romanent, que reflecteix clarament la conjuntura de la societat rural. Aquestes petites comptabilitats també es poden convertir en indicadors de la conjuntura en el món rural.

Les confraries esdevenen un altre element de cohesió de la comunitat rural, són l'espai de sociabilitat, un dels espais vehiculadors de la festa. Tot i que de creació externes, en la seva majoria, es converteixen en un referent de la identitat comunitària.

En la mesura que aquestes petites institucions esdevenen un element de sociabilitat comunitària, l'església parroquial es converteix en l'escenari de la representació de la societat rural (A. Torre) o el "teatre del social" (A. Cabantous). Hem volgut posar de manifest que aquesta comunitat d'iguals trobava a l'església l'espai adequat on mostrar els signes de diferenciació. L'església parroquial esdevé el marc on ha de quedar plasmada la jerarquia social de la comunitat. L'ordre que s'ocupa a la missa és ben significatiu, la possessió de bancs i escons esdevé en el segle XVII un motiu de confrontació i de disputa: per la mateixa possessió, qui en té i qui no en té, i pel lloc que ocupa. Si l'ordre dels bancs és important, també ho és la precedència en l'ofertori: la jerarquia queda remarcada a cada acte. Un altre signe ve representat per l'espai dels morts: la presència de la tomba dins l'església, perceptible pels altres, especialment quan s'enterra davant d'altars de forta vocació religiosa. Un altre signe, aquest ja, a vegades, privatiu i exclusiu ve marcat per la llicència de tenir oratoris i capelles particulars dins el mas. L'exclusivitat és un signe de distinció. Però també trobem capelles, al costat del mas, que poden fer funcions supletòries de l'església parroquial, tot i que no puguin tenir piques baptismals. Finalment, hem volgut mostrar un darrer d'aquests signes, la proliferació de beneficis eclesiàstics en els segles XVII i XVIII s'ha estudiat sobretot com una estratègia per dotar els fills segons cabalers i facilitar la carrera eclesiàstica, aquí, però, hem volgut mostrar un altre signe extern d'aquesta pagesia de mas que pot fundar aquests beneficis i que, en tant que gaudints del dret de patronat, la pagesia de mas pot exercir una influència en la col·locació de fills segons, dels seus, dels de la seva família, però també de veïns de la parròquia o d'altres, en el que es pot arribar a establir una relació clientelar.

La parròquia, vista des de la posició dels senyors útils i propietaris de masos, l'hem d'entendre d'una manera dual: és l'espai de cohesió i de sociabilitat comunitària, sens dubte, però en la mesura que és el punt de reunió de tota la comunitat, és també l'espai on es mostra la jerarquia de la societat rural on ells, els senyors útils i propietaris de masos, han de mostrar els signes de la seva superioritat. Allà on aquests signes no són acceptats pels altres, trobem el conflicte. La parròquia és un d'aquests espais, l'altre, estretament vinculat, com hem vist, és la universitat.

CAPÍTOL 13

LA UNIVERSITAT EN ELS SEGLES XVI I XVII: PRIVILEGIS, AFIRMACIÓ DAVANT DEL BARÓ I CONFLICTES

La universitat, situada en el marc més ampli de la senyoria, és, juntament amb la parròquia, el marc de cohesió i d'enfrontament de la societat rural durant l'Antic Règim. Al llarg dels segles XVI i XVII, la universitat catalana, dotada d'una organització interna, haurà de reafirmar la seva autonomia davant d'institucions i d'organismes superiors, fet que pot ajudar a cohesionar-la. Al mateix temps, sovint, però, els interessos concrets dels "singulars" habitants de la universitat prevaldran als del comú del lloc i provocaran els processos contraris que poden portar a la colisió i l'enfrontament. Qualsevol estudi que es vulgui emprendre de la universitat haurà de partir d'aquesta complexitat: haurà de remarcar les uniformitats, però també les diferències entre els seus components, i sempre haurà de tenir present el caràcter dinàmic i canviant d'una institució que durant els segles XVI i XVII és objecte de continuada renovació com a resultat dels canvis que s'operen en el seu interior.

L'anàlisi de les actuacions de les universitats de la vegueria de Girona durant els segles XVI i XVII, de manera especial el període comprès entre la Guerra de Secessió (tot i que, quan sigui precís es retrocedirà en el temps) i la Guerra de Successió, un període de guerres, de dificultats i de canvis a diferents nivells, permet analitzar les respostes donades a diferents situacions pels que integren les universitats i pels seus representants. De manera especial, l'anàlisi queda centrada en la dialèctica privilegi/conflicte, en el benentès que aquesta no és una situació constant, però sí que és freqüent al llarg d'aquest període i demostra les contradiccions existents en el conjunt de la societat pagesa.

Sens dubte, la segona meitat del segle XVII és un període històric poc estudiat a la vegueria de Girona, la manca de conflictes revolucionaris, de l'envergadura de la Revolta dels Barretines (1688-1694) o de la revolta coneguda com la Segona

Germania valenciana (1693), no ha atret l'atenció dels investigadors més enllà dels fets puntuals derivats d'episodis militars. No obstant aquesta manca d'estudis, un dels motius de la conflictivitat, que va derivar en els dos enfrontaments més coneguts d'aquest període en els Països Catalans, és ben present a la vegueria de Girona. La problemàtica dels exempts es viurà de la mateixa manera, però no desembocarà en un conflicte generalitzat, sinó que es mantindrà en els límits de la universitat. El conflicte, soterrat en alguns casos, obert en altres, canalitzat per la via judicial en la seva majoria, tindrà plena vigència fins ben entrat el segle XVIII i, encara, amb els allotjaments es mantindrà fins el segle XIX. En la mesura que augmenten els privilegiats, exempts a les contribucions, i augmenta la pressió fiscal, la geografia del conflicte també s'estén. La cartografia encara no es pot fer en utilitzar fonts tan heterogènies com són els protocols notariais, en especial els volums anomenats "*diversorum*" on s'anoten les lletres adreçades a l'Audiència per iniciar el plet, o els plets de la cúria eclesiàstica o d'alguna altra cúria baronial, però l'acumulació de conflictes, localitzats i datats, fa que comenci a aparèixer com una dinàmica important i repartida per la geografia de la vegueria.

Els grups que integren la universitat també viuran els canvis del període: socials, que es manifesten sobretot amb l'ascens dels senyors útils i propietaris, i econòmics, la pressió exercida per la guerra i la fiscalitat de guerra faran que la recuperació econòmica, iniciada entorn de 1680 en altres parts del Principat i que l'evolució de la renda de les capellanies de la seu de Girona també confirma, reduís el seu creixement. Tot plegat vindrà a accentuar la diferenciació pagesa. Aquesta s'entreveu només d'analitzar la conflictivitat derivada dels comunals, amb els bans i els intents de privatitzar per part dels més "grossos" de cada lloc. O amb l'intent, per part dels consells de les universitats, d'aconseguir una justícia contributiva, cosa contra la qual els privilegiats oposaran la possessió de privilegis despatxats pel rei (els més habituals seran els títols de ciutadà honrat de Barcelona, sobretot, o de cavallers, però també els títols de "generositat" o els poc precisos títols de "privilegi militar"), per la Diputació del General (nomenaments de tauler del General, per exemple) o pel Tribunal del Sant Ofici (concessió de privilegis de familiars) i fins privilegis de baciners de l'hospital de la Santa Creu i Sant Pau, de Montserrat o d'alguna capella com la del Collell, que eximeixen als

seus detentors de la contribució als mals i càrrecs de la universitat i també als allotjaments.

En el cas dels allotjaments, els cònsols i jurats de la universitat s'enfrontaran al dilema de fer cas a l'exempció derivada del privilegi i l'obligació d'allotjar, segons ordre del tresorer, per servir a les necessitats del rei. Fer complir el privilegi emanat d'una instància superior comportarà l'enfrontament amb el conjunt dels habitants de la universitat, exhausta després de molts anys d'esforços econòmics i d'atropellaments per part dels exèrcits, d'aquí que més d'una vegada la "lògica" contributiva de la universitat ("que pagui qui més tingui" o que es pagui en funció del poder de cadascú) acabarà per imposar-se a la "lògica" del privilegi (basada en l'exempció). I els cònsols i els jurats, designats per la universitat, acabaran per trepitjar els privilegis despatxats per instàncies superiors i actuar d'acord amb els interessos majoritaris del conjunt de la universitat. Al cap i a la fi, els cònsols eren simples delegats de la universitat. El recurs, per part d'aquests privilegiats, a la cúria baronial o eclesiàstica, a l'Audiència o al Tribunal del Sant Ofici amb l'objectiu de retornar a la seva "legalitat", suposarà un enfrontament amb la universitat que pot anar més enllà de la disputa jurídica, encara que no derivi en conflicte generalitzat. En algun moment caldrà estudiar per quines raons la vegueria de Girona no va participar de l'alçament dels Barretines ja que d'arguments, com veurem, no en faltaven.

LA UNIVERSITAT PAGESA¹⁰²⁸

La universitat, en el sentit d'universalitat dels veïns d'un lloc, és l'ens jurídic que aglutina els veïns i que és, al mateix temps, una institució distinta de la representació individualitzada de cadascuna de les persones que la integren. La terminologia de l'època reflectia aquesta dualitat d'una manera ben expressiva quan s'hi referia en els termes d'"universitat i singulars persones" d'un determinat lloc. Els orígens medievals de les universitats catalanes han estat apuntats, a partir de l'estudi dels privilegis de formació¹⁰²⁹ i també el pas de la universitat al municipi. Pels segles XVI i XVII, disposem del marc global, jurídic, però tenim pocs estudis històrics que hagin analitzat l'evolució de la universitat pagesa i del municipi.¹⁰³⁰

¹⁰²⁸ Hem dubtat a l'hora de posar l'adjectiu pagesa, en un altre lloc vàrem optar per "universitat de vassalls", ara es tracta de voler acotar el màxim per referir-nos a què estem tractant amb petites universitats, si bé, quan sigui necessari, també farem l'oportuna comparació amb d'altres de més grans. Es tracta de petites universitats integrades, majoritàriament, per població que viu directa o indirectament del treball de la terra, fet, però, que no és obstacle perquè hi hagi persones dedicades a pràctiques artesanals o manufactureres, o també a la pesca. Vid. P. GIFRE, "Senyors i vassalls", dins E. SERRA, X. TORRES (dirs.), *Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII*, vol. 4, *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997, pàg. 144-161, la "universitat de vassalls" a pàg. 155-161, on es remarca la influència de la tutela senyorial, però també unanimitats i cohesions resultants de l'enfrontament amb els barons. Definitivament, utilitzem el terme a P. GIFRE, "La universitat pagesa", *Revista de Girona*, 202, (setembre-octubre 2000), pàg. 72-75, on remarquem la cohesió, però també els enfrontaments a l'interior mateix de la universitat.

¹⁰²⁹ Cal referir-se als estudis de J.M^aFONT i RIUS, especialment "Orígenes del règim municipal de Catalunya", publicat per primera vegada els anys 1945 i 1946 a *Anuario de Historia del Derecho Español*, ara ha estat reeditat a *Estudis sobre els drets i institucions locals de la Catalunya Medieval, Col·lectànea de treballs del professor Dr. Josep Mª Font i Rius amb motiu de la seva jubilació acadèmica*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 1985, especialment pàg. 402-413, quan data l'aparició del terme "*universitas*" i exposa el seu significat de "*la totalidad, la comunidad de los habitantes de un lugar, hállense o no establecidos en el mismo unos órganos o régimen de gobierno*" (pàg. 409). A partir del cas de Cervera, M. Turull ha establert una cronologia de la formació del municipi baix-medieval català a partir de la recepció del dret comú i, tenint present els plantejaments de Font i Rius formulats a manera d'hipòtesi sobre la formació del municipi català, planteja una cronologia dividida en tres etapes: parla de règim pre-municipal per referir-se a la Cervera de 1182 a 1267 quan encara no s'ha constituït en municipi i la comunitat no actua amb una veu única; la consolidació del règim municipal s'efectua entre 1267 i 1331 quan es passa de la universitas al Consell i, finalment, parla de plenitud del règim municipal amb l'organització i l'actuació institucional a partir de 1331 (M. TURULL, *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Barcelona, Fundació Noguera, 1990, pàg. 93 i ss). Una bona síntesi de la fiscalitat del municipi medieval a M. TURULL, "Fiscalitat a l'època medieval", *Actes del III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Barcelona, 17-18 de novembre de 1995*, Barcelona, l'Avenç, 1996, pàg. 23-55.

¹⁰³⁰ El 1983, J.Mª Torras escrivia: "l'estudi del municipi català dels segles XVI i XVII topa amb la dificultat fonamental de la manca de bibliografia, que, si bé és genèrica a tota la història catalana de

En general, l'estudi d'aquest període ha quedat encaixonat entre l'etapa de formació i els canvis introduïts amb la imposició del nou municipi borbònic. S'han repetit per a l'època moderna els esquemes del municipi baix-medieval i els canvis introduïts amb la insaculació¹⁰³¹ i s'ha donat poca importància a aquests segles. Sembla com si en el municipi modern no hagi passat res des de les reformes ferrandines fins el Decret de Nova Planta. L'anàlisi, ni que sigui superficial, d'algunes petites universitats pageses de la vegueria de Girona durant aquests dos segles planteja tot un llarg camp de treball per recórrer.

L'estudi dels privilegis (i no deu pas ser casualitat que sigui d'aquest període quan daten moltes de les recopilacions i compilacions dels privilegis de les universitats),¹⁰³² és la primera feina a emprendre, i no sols dels grans municipis, sinó també de les petites universitats per les quals, mancades com estan dels seus arxius, caldrà buscar les referències documentals en els protocols notariais que solien fer la funció de llibres d'acords i també en els arxius del baró del lloc d'on arrenquen les concessions dels privilegis, i no pocs conflictes. Al costat d'aquesta anàlisi, imprescindible, caldrà també estudiar els components del poder local: de les relacions entre els consells generals, consells estrets i els mateixos cònsols o jurats, dels seus components i de les presències i absències de les bosses d'insaculació. Per últim, caldrà estudiar, allà on la documentació ho permeti, les actuacions d'aquestes universitats al llarg d'aquest període de reafirmació, però

l'època, en el cas del municipi es veu encara agreujada per l'extrema diversitat que presenta la seva organització arreu, i per l'escassa qualitat de les nombroses històries locals dels diversos pobles de Catalunya" (*Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808. Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*, Barcelona, Curial, 1983, pàg. 47). Des de la síntesi traçada per aquest autor, és ben poc el que podem afegir, a no ser la tasca lloable emesa per la Fundació Noguera d'edició dels privilegis de les universitats catalanes i les tesis doctorals de: J. OLIVARES, *Comunitats rurals en terres de baró. Conflictes camperols i litigiositat a la Real Audiència de Catalunya (1591-1658)*, Tesi doctoral, IUHJV-UPF, juny 1995, publicada amb el títol *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, Lleida, Pagès, 2000; J. Mª BRINGUÉ, *Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà, segles XV-XVIII*, Tesi doctoral, IUHJV-Universitat Pompeu Fabra, 1995 i M. A. SANLLEHY, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tesi doctoral, inèdita, Universitat de Barcelona, curs 1995-96, publicada amb el mateix títol, en dos volums, per l'editorial Garsineu de Tremp, 2007.

¹⁰³¹ Sobre la insaculació, A. PASSOLA, *La historiografía sobre el municipio en la España Moderna*, Lleida, Servei de Publicacions de la Universitat de Lleida, 1997, pàg. 93-118.

¹⁰³² Un exemple, *Llibre de Privilegis del Penó de Rocabertí (1356-1490)*, ed. a cura d'A. COBOS, P. GIFRE, Ajuntament de la Jonquera, Gràfiques Gispert, 2004. En total s'apleguen 11 privilegis compilats entre 1584 i 1585.

també de conflicte quan hagin de fer front als greus problemes derivats del seu finançament. Serà, doncs, en les actuacions de les universitats durant els segles XVI i XVII quan podrem adonar-nos, més enllà dels privilegis constitutius de la seva autonomia enfront del senyor, laic o eclesiàstic, o la mateixa corona, de la concreció que prenia el terme "*universitas*". Una realitat viva, canviant.

L'obtenció i defensa dels privilegis de les universitats en els segles XVI i XVII

La universitat moderna estava estructurada legalment entorn de tres fonts de drets: en primer lloc, els privilegis, gràcies, ordinacions, provisions i concessions que el baró havia atorgat des d'època medieval (sobretot durant els segles XIV i XV) o que la universitat havia aconseguit d'arrencar del senyor després de llargs plets, amb el que això suposava d'enfrontament i d'afrontar les coaccions provinents dels oficials baronials; en segon lloc, les ordinacions, que havia anat promulgant en l'exercici de les atribucions emanades dels privilegis, supervisades i/o consentides pel senyor i, per últim, dels usos i costums de cada lloc.¹⁰³³ D'aquestes tres fonts de drets, per les universitats de la vegueria de Girona només ens ha estat possible estudiar d'una manera sistemàtica la primera, i només parcialment la segona, supervisada pel baró. Potser en les universitats sota jurisdicció reial aquesta potestat va poder ser exercida d'una manera més efectiva. En realitat, el dret de les universitats a regular, amb nous estatuts la vida comunitària, passava necessàriament pel consentiment senyorial, amb la qual cosa els nous privilegis poden ser entesos com a estatuts reguladors de la vida de la universitat.¹⁰³⁴

¹⁰³³ V.FERRO, *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, pàg. 149. Per Font Rius, les ordinacions, definides com el "conjunt de normes emanades de les autoritats populars del municipi, amb l'aprovació o conformitat de l'autoritat superior i destinades a l'ordenació del règim intern de la ciutat o vila", constituïen la darrera categoria en la jerarquia de fonts del dret local, per bé que assenyala, també, un apropament entre aquestes fonts normatives locals (J.M.FONT RIUS, "La potestat normativa del municipi català medieval", J.SOBREQUÉS, S.RIERA (ed.). *Miscel·l'ania Ramon d'Abadal. Estudis d'Història oferts a Ramon d'Abadal i de Vinyals en el centenari del seu naixement*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1994, pàg. 132-133).

¹⁰³⁴ La Vall d'Aran presenta una realitat ben diferent on els "consells" organitzen la vida comunitària a través dels capítols, "acords dels consells amb els quals es reglamentaven tot un seguit de punts que afectaven la vida comunitària" i que no estava condicionada per cap altra institució, M.A.SANLLEHY, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII): ...*, vol. 1, pàg. 69-215, i la cita a pàg.85. Per les "comunitats" italianes els estatuts han estat interpretats com a mostra d'oposició a la centralització de l'estat, si bé s'identifiquen amb els interessos d'una classe concreta, G.TOCCI, "Introduzione" a *Le Comunità negli stati italiani d'Antico Regime*, Bologna, Ed. CLUEB,

A partir de les concessions i confirmacions de privilegis cinc i sis-centistes a diferents petites universitats sota jurisdiccions senyoriales i algunes altres reials, que han estat contrastades amb els privilegis d'universitats més grans, com Torroella de Montgrí, vila reial, o la Bisbal, de la mitra gironina, podem acostar-nos al contingut i la varietat d'aquestes concessions. Les atribucions de les universitats, però, no es limitaven a les que aquí quedaran reflectides. N'hi ha moltes més. En aplicació del "*ius edicendi*", la universitat podia regular normes, usos i costums a cada lloc, supervisades i controlades pels agents baronials. D'aquí arrenca la seva gran heterogeneïtat i la dificultat de plantejar qualsevol generalització.¹⁰³⁵ Els aspectes que relacionem volen ser un recull del més significatiu dels privilegis obtinguts per aquestes petites universitats durant els segles XVI i XVII, fet que reflecteix el dinamisme de les universitats i també, en el cas de les universitats sota jurisdicció senyorial, de la relació que estableixen amb el seu senyor.

1- Si bé la concessió dels privilegis de tenir taverna, fleca i carnisseria són concessions que daten de la baixa edat mitjana, encara en podem trobar en els segles XVI i XVII, com el que atorga el rei Felip III el 1599 a la universitat de Crespià, vegueria de Besalú, de tenir fleca, taverna i carnisseria de destret durant 15 anys. Potser la novetat sigui el destret. En el mateix document s'atorga el privilegi de cobrir un torrent i d'ampliar fins a tres dies la fira de Sant Mateu.¹⁰³⁶ Un altre testimoni, entre les universitats de jurisdicció senyorial, el trobem en el tardà

1989, pàg. 21-27. Un exemple del contingut d'aquests estatuts a O.RAGGIO, "Norme e pratiche. Gli statuti campestri come fonti per una storia locale", *Quaderni Storici*, 88 (1995), pàg. 155-194. La importància dels estatuts com a element d'organització de la vida comunitària a les Landes i al Sud-Oest de França, si bé, a diferència de la Vall d'Aran, han d'estar homologats pel Parlament de Bordeus per poder exercir jurisdicció sobre els homes que configuren la comunitat pagesa, i amb una durada de trenta anys, ha estat mostrada per A.ZINK, *Clochers et troupeaux. Les communautés rurales des landes et du Sud-Ouest avant la Révolution*, Bordeus, Presses Universitaires de Bordeaux, (1997), pàg. 43-85.

¹⁰³⁵ V.FERRO, *Op. Cit.*, pàg. 181-182 es refereix a "els llocs de pagès" on exposa el major intervencionisme senyorial, per bé que el batlle acostuma a ser un integrant de la universitat, però remarca el manteniment de la facultat de publicar crides i de fer-les complir, cosa que no mantenen els grans municipis catalans que han estat objecte de la seva atenció i que han servit com a base als juristes que són la seva font per l'anàlisi. Font Rius quan estableix la periodització de les ordinacions municipals considera que en els segles XVI i XVII es produeix l'"ampliació rural". No en diu res més ja que queden "fora de l'àmbit cronològic acotat". Una vegada més es produeix un tall entre èpoques històriques, tot i la continuïtat remarcada per l'autor (J.M.FONT RIUS, "La potestat normativa del municipi català medieval",..., pàg. 137-138).

¹⁰³⁶ AHCAE. J. Draper, Not. Figueres, 465, f. 248r-250r, que és un trasllat del segle XIX.

privilegi de constitució de la universitat de Pau, "*Privilegi concedit als vassalls del lloch de Pau per a poder-se convocar, extraurer cònsols, batlle, mostesaps y sobreposats*" per Francesc de Rocabertí i de Pau, a canvi de 600 lliures, de 26 d'abril de 1708, que s'acompanya de l'establiment de la fleca, taverna, gavella, carnisseria i hostal, amb entrada de 400 lliures, "pagadoras estas encontinent que hage cessat la present guerra".¹⁰³⁷

2- La defensa de drets comunals és un privilegi habitual, alhora que la seva promulgació sol venir donada com a resultat dels esforços fets per la universitat davant del senyor.¹⁰³⁸

Un dels acords que figura en la concòrdia entre les universitats del comtat d'Empúries i el duc de Cardona, comte d'Empúries, amb el qual mantenien litigi per reversió a la corona, consistirà en el reconeixement senyorial dels comuns, tal com podem llegir en la concòrdia feta amb la universitat de Castelló (1628) o la de Sant Pere Pescador (1631). Aquesta darrera concòrdia serà més explícita en aquest punt quan delimitarà les terres comunals (ja que havien estat objecte de litigi amb la universitat veïna de Vilamacolum), però també mantindrà els drets dels singulars de la universitat de Sant Pere Pescador de poder llenyejar en els aigualleixos, alhora que aquesta facultat, juntament amb la pastura, s'estendrà en estanys concrets; d'altra banda, la concòrdia atorga als veïns la facultat de poder caçar i pescar a qualsevol indret del terme. En un punt que no queda del tot clar si es tracta de terres comunals o de terres particulars, la concòrdia estableix que els singulars i habitants de la universitat de Sant Pere Pescador no podran ser obligats pels oficials del duc a arrencar boscos, closes o prats, atès que es tenen "per sustento de llurs bestiar".¹⁰³⁹

¹⁰³⁷ AHG. Pau 11 (1701-1715), 3 de març de 1708, ff. 50r-57r.

¹⁰³⁸ "És en el marc d'una vida col·lectiva on cal situar l'existència dels comunals, d'origen anterior però cohabitant amb el sistema feudal, en una coexistència no pas sempre paral·lela, sinó articulada i necessària", E. SERRA, "Béns comunals: algunes consideracions", E. BELENGUER, J. DANTÍ, V. GUAL, eds., *Els béns comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, R. Dalmau, ed, 1998, pàg. 14.

¹⁰³⁹ Aquestes dues concòrdies figuren transcrites amb posterioritat a la seva primera redacció a AHG.P.Heras, Not. Castelló, 1562 (1712-1713): 17 i 21 de maig de 1713. Sobre els enfrontaments entre Castelló i la resta de llocs del comtat, especialment amb Sant Pere Pescador, per haver

A Sant Llorenç de la Muga, el 1672, la universitat aconsegueix que el senyor no pugui tallar arbres del lloc sense pagar-los per tractar-se d'un recurs comunal.¹⁰⁴⁰ A l'Armentera, el 1667, la universitat obté els drets per poder pasturar en els aigualleixos i poder trencar "tamarius i salits i trauerer demás llenya trencada per servey de llur casa".¹⁰⁴¹ Aquests drets de pastura, de caça o de llenyejar, a Siurana, però, segons una ordinació de 1657, eren privatis de la universitat i per tant en quedaven exclosos els forasters del lloc, situació que també trobem a la concòrdia de Sant Pere Pescador de 1631.¹⁰⁴² Entrem en la dialèctica habitual entre els de dins i els de fora. Formar part de la universitat atorgava uns drets davant dels forasters. La universitat d'Ordis a la baronia de Navata, el 1666, aconsegueix un privilegi del comte de Peralada pel qual "totas las herbas de dit terme sian comunes als particulars y habitants de dit lloch y terme en conformitat del que se és acostumat fins assí": el costum suposava l'existència de camps oberts? Sembla que era així quan en un altre ítem s'especifica que "quiscú de dit lloch y terme de Ordis sols puga tenir quatre vessanas de closa, per cada parell de bous que tindrà dels que treballan, y aquella tancada y barrada de la manera que-ls apareixerà, açó entenent cultivant y tenint terras en lo dit terme de Ordis y no altrament".¹⁰⁴³

La possibilitat d'imposar bans i de poder nomenar cada any un bander és ratificada a l'Armentera el 1667, mantenint un privilegi que arrenca de 1335. En un principi aquest bander procurava per la defensa dels comunals, però també, i més endavant, i potser també en el cas de l'Armentera, es converteix en un mecanisme

signat la concòrdia, vegeu la visió interessada de Jeroni Pujades al *Dietari*, IV, edició de J.Mª Casas, Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1976, pàg. 160 i ss.

¹⁰⁴⁰ A Sant Llorenç de la Muga, el 27 de juny de 1672, Elisenda de Rocabertí i Rocafull, vescomtessa de Rocabertí i comtessa de Peralada, pren possessió del lloc i, a més de confirmar els privilegis concedits pels seus predecessors, n'atorga de nous. (M. de la R. BAIG ALEU, "San Lorenzo de la Muga. Notas históricas", *AIEE*, (1972-73), pàg. 1401).

¹⁰⁴¹ A l'Armentera, el 1667, 49 persones del lloc presten homenatge a Maria de Xammar i Meca, en qualitat de senyora del lloc, "*omni jurisdictione alta et infima, mero et mixto imperio*" (quan la jurisdicció estava en disputa amb el comte d'Empúries), la qual confirma els privilegis de la universitat i els condona els endarreriatges (AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1447 (1667): 6 de setembre de 1667).

¹⁰⁴² Les ordinacions de la batllia de Siurana el 1657 a A.EGEA, *Aspectes històrics de Siurana d'Empordà (939-1803)*, Col·legi Públic "El Serrat", 1995, pàg. 18-20, ítems 11, 16, 17 i 22.

¹⁰⁴³ AHG. P.Martí, Not. de Peralada, 754 (1665-1667): 20 de juny de 1666.

coercitiu usat per les universitats per regular l'accés a les pastures. Entre les ordinacions de Vilamacolum de 1668, també es regula l'accés a les deveses del lloc, en funció del nombre de parells d'animals de tir de què disposi cada pagès; una manera de mantenir l'equilibri entre població i recursos, una manera, també, de perpetuar les diferències entre els singulars de la universitat. De la mateixa manera apareixen les obligacions, "per lo bé comú de tot lo terme" tot el poble queda obligat a anar als comuns del rec Corredor per netejar-lo dues vegades l'any, el maig i el setembre: redunda en el bé comú, però també del delmador universal del lloc que és qui atorga el privilegi.¹⁰⁴⁴

3- L'exempció de servei d'obres. Els vassalls del lloc de l'Armentera veuen reconegut en els seus privilegis de 1667 l'exempció d'anar a treballar a obs de senyor fora del terme i els de Sant Llorenç de la Muga, el 1672, de no estar obligats a fer jornals a obs de senyor sense ser remunerats.¹⁰⁴⁵ En un altre nivell, el privilegi de no sortir del comtat per efectuar serveis d'armes serà defensat per la universitat de Cadaqués, entre 1637 i 1652, invocant el privilegi concedit a la universitat per "dona Juana, [segons el qual] no púgan ser trets los abitans d'ella per ningun temps fora del comtat", en resposta a la convocatòria per anar a defensar Perpinyà; fins i tot quan se'ls manarà d'anar a Roses o Castelló, el consell de la universitat mostrarà la seva oposició, amb l'argument que han de defensar la plaça de Cadaqués, "clau y deffensa no sols del comtat de Empúries y emperò del Ampurdà y axí bé del Principat", i que, segons el dret natural, primer s'ha de defensar l'interés propi que el dels altres.¹⁰⁴⁶

4- De privilegis relatius al regiment de la universitat en trobem a Ullastret el 1593 quan la universitat obté el privilegi d'insaculació, juntament amb la regulació dels

¹⁰⁴⁴ A Vilamacolum la institució del Ferial de la Seu de Girona, "senyor y baró del lloch de Vilamacolum", promulga unes ordinacions el 28 de novembre de 1668 i unes altres el 5 de març de 1687, Arxiu patrimonial Geli de Vilamacolum: Llibre del comú de Vilamacolum.

¹⁰⁴⁵ M. de la R. BAIG ALEU, "San Lorenzo de la Muga. Notas históricas", ..., pàg. 141.

¹⁰⁴⁶ Arxiu Municipal de Cadaqués. Llibre de conclusions: 15 de juliol de 1637, 6 d'agost de 1637, 27 d'agost de 1647 i 7 de setembre de 1647. I, també, el memorial escrit pel doctor Gay, el 1640, on revesteix de caràcter jurídic el seu dret. La defensa d'aquest dret es mantindrà durant la segona meitat del segle XVII quan el governador de la plaça instarà els cònsols de Cadaqués a què la universitat disposi que vagin a fer guàrdia més enllà del terme, sobre això AMC. Administració General. Correspondència 1552/1694, llig. 49: anys 1640, 1672, 1674.

càrrecs del govern municipal,¹⁰⁴⁷ privilegi que també trobem a Llers el 1634 quan la universitat passa d'elegir els tres cònsols del sistema "a veus" a ser extrets a sort de rodolí.¹⁰⁴⁸ També podem trobar privilegis relatius al protocol, com a Sant Llorenç de la Muga el 1672, quan els cònsols obtenen el privilegi de poder portar insígnies i tenir "porrer o veguer y aportar porra alta".¹⁰⁴⁹ De 1593 data "*Lo Redrés*" o noves ordinacions de la universitat de Lloret, obra del rector i alhora notari del consell Jaume Felip i Gibert,¹⁰⁵⁰ on s'exposen les funcions i les obligacions dels encarregats del regiment de la universitat. La concessió més tardana la trobem a Pau el 1708. Fins llavors, l'única organització comunitària passava pels dos obrers, la parròquia era l'únic element organitzatiu, ja que el batlle senyorial regulava la vida del lloc. En la demanda feta pels singulars del lloc de Pau de constituir-se en univeristat es fa referència a la necessitat de tenir un govern polític i econòmic, per la qual cosa la demanda s'encamina a aconseguir cònsols, mostassaf i sobreposats o estimadors de danys, alhora que també reclamen la facultat de poder-se convocar "per tractar y resoldrer los negocis convenients" i a proposar duena o terna de batlle "prerrogativa de què goçan gran part dels pobles de est Principat".

5- Sens dubte, un dels aspectes més repetit és el privilegi de presentació per part de la universitat d'una terna (algunes vegades duena) de batlle, objectiu perseguit al llarg de l'època moderna a fi de limitar la prerrogativa senyorial en el nomenament d'aquest càrrec. El penó de Rocabertí obté el privilegi de presentar

¹⁰⁴⁷ Les universitats de Siurana i d'Ullastret les quals, juntament amb Monells i Sant Iscle, tornaran a la jurisdicció reial el 1551 després d'un període en què els diferents llocs havien passat a la família dels Senesterra (Sobre Siurana, A. EGEA, *Aspectes històrics de Siurana d'Empordà (939-1803)*, ...); pels quatre llocs, el privilegi de 27 de setembre de 1447 on s'exposa l'articulat dels privilegis aconseguits de la reina Maria, segons un trasllat sis-centista conservat a AHCBE. Arxius municipals: Ullastret, juntament amb els privilegis de 20 d'abril de 1564 de presentació de terna de batlle de les universitats d'Ullastret, Fonolleres, Matajudaica, Castell d'Empordà i Vulpellac i el privilegi d'insaculació d'Ullastret de 18 de març de 1593, també conservats al mateix arxiu).

¹⁰⁴⁸ AHG. J. Novau, Not. Peralada, 660 (1633-1634): 14 d'octubre de 1634.

¹⁰⁴⁹ M. de la R. BAIG ALEU, "San Lorenzo de la Muga. Notas históricas", ..., pàg. 142.

¹⁰⁵⁰ Aquestes ordinacions, segons informació de l'arxiver municipal de Lloret, Joaquim Davant, han estat perdudes a començaments de la guerra de 1936. No obstant això, circulen còpies que han servit a J.Mª PONS GURI, *El llibre de Santa Cristina de Lloret*, p. 32 i a E.FABREGAS, *Lloret de Mar*, pàg.53-54. Agraeixo a Joaquim Davant, arxiver de Lloret, que m'hagi fet conèixer aquests dos treballs.

terna de batlle el 1447, si bé el batlle que ho era en aquell moment es podrà mantenir en el càrrec fins la seva mort.¹⁰⁵¹ El 1493, la vila i vall d'Amer obté del rei Ferran el privilegi de proposar terna de batlle, fet que suposava abandonar la jurisdicció del veguer de Girona.¹⁰⁵² El 1542, aquest privilegi l'obté la universitat de Llagostera, per bé que l'haurà de defensar el 1602 contra el comte de Montcada i Francesc de Lanuza.¹⁰⁵³ El 1564 aquest privilegi l'obté la universitat reial d'Ullastret. El 1599 és la universitat de Viladasens la que obté el privilegi de fer terna de batlle de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona.¹⁰⁵⁴ El 1621, sense que sapiguem des de quan, la universitat de Llançà presenta terna de batlle a l'abat de Sant Pere de Rodes.¹⁰⁵⁵ La universitat de Darnius, formada pels llocs de Darnius, Montroig, Buscarós, la Vajol i els Tors, que juntament formaven la baronia de Darnius, obté el privilegi de presentar terna de batlle en dos lliuraments, ja que la jurisdicció era compartida entre Josep d'Àrdena i Darnius, comte d'Illa, i el comte de Peralada, primerament va ser el comte de Peralada, el 1615, el qual va posar la condició que només fos efectiu en el moment que l'altre cosenyor també el concedís, fet que no es va esdevenir fins 1671.¹⁰⁵⁶ A Sant Llorenç de la Muga, també sota jurisdicció dels Rocabertí, el privilegi va més enllà i la universitat aconseguix el 1672, després de pledejar des de 1567, que el batlle hagi de prendre jurament davant dels cònsols sense haver d'anar a Peralada on hi ha la cort del vescomtat:¹⁰⁵⁷ el batlle surt de la universitat i jura el seu càrrec a la universitat, sens dubte és un avenç important en relació a l'autonomia de la universitat envers el baró.

¹⁰⁵¹ *Els Privilegis del penó de Rocabertí, ...*, pàg. 23.

¹⁰⁵² El privilegi serà recorregut per la ciutat de Girona i el conflicte durarà fins 1512 quan definitivament s'imposà el privilegi de presentar la terna de batlle. Fou ratificat posteriorment per l'infant Felip el 1547. A. PLADEVALL, "Privilegis reials de constitució del règim municipal de la vila i vall d'Amer", *AIEG*, XXXIV (1994), pàg. 57-75. L'estudi es fa a partir d'un manuscrit guardat per un particular.

¹⁰⁵³ J. OLIVARES, "Litigiositat rural i conflictivitat social a la Reial Audiència abans de 1640", *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991, pàg. 146.

¹⁰⁵⁴ Arxiu patrimonial Adroer de Viladasens. Pergamí de 30 de juny de 1599.

¹⁰⁵⁵ Arxiu Municipal de Llançà. Manual d'acords, s. XVII, 6 d'agost de 1621.

¹⁰⁵⁶ AHG. F. de Gayolà, Not. de Figueres, 470, 18 de setembre de 1671, f. 541.

¹⁰⁵⁷ M. de la R. BAIG ALEU, "San Lorenzo de la Muga. Notas históricas", ..., pàg. 131 i 142.

A Vilanant, el 1683, la universitat exposa la queixa contra l'existència del batlle natural¹⁰⁵⁸ i planteja les dificultats que comporta pel fet de no haver de purgar taula, de la qual cosa se'n deriva que "no ha administrat la justícia ab la rectitut que era manester", i suplica que sigui nomenat un batlle per tres anys, a una presentació d'una duena feta per la universitat. El baró, comte de Robres i marquès de Vilanant, s'hi avé i el batlle haurà de jurar el càrrec davant del procurador o del jutge del lloc.¹⁰⁵⁹ Una altra vegada, la universitat aconsegueix augmentar les seves atribucions i, sobretot, converteix el batlle en un oficial obligat a retre comptes de la seva actuació, davant del senyor, però també davant de la universitat.

A Pau, la universitat haurà de fer valer els seus arguments davant del senyor, una branca menor de la casa de Rocabertí, per aconseguir que el batlle no convoqui el consell general, ni intervingui en la constitució, ni en les deliberacions. La facultat de convocar el consell general quedarà en exclusiva per als cònsols, "sens necessitat de la assistència o intervenció del batlle ni de altre official del senyor de dit lloch". En un primer privilegi aquesta concessió no apareixia, ¿què havia passat entre el 18 de març de 1708, quan es va reunir el comú de Pau demanant que el batlle no interferís en els afers de la universitat, i el 26 d'abril de 1708 quan Francesc de Rocabertí va disposar el privilegi pel regiment de la universitat per què canviés de parer? Probablement, les 600 lliures pagadores per la universitat varen fer canviar de parer el senyor de Pau quan, pel que sembla a tenor dels establiments que feia, tenia necessitat de reduir els deutes acumulats en forma de censals. S'aconseguia arribar a una universitat independent, en el govern polític, del baró, alhora que el consell general obtenia la prerrogativa de presentar una duena al càrrec de batlle.

¹⁰⁵⁸ En la majoria de les universitats de les quals hem trobat referències documentals, el batlle és escollit a partir d'una terna o d'una duena presentada per la universitat, però també hi ha casos, com a Navata, cap de la baronia del seu nom sota la casa de Rocabertí, que la batllia natural és regentada per una família, els Moragas. Sobre els batlles naturals, J. LALINDE, *La jurisdicción real inferior en Cataluña. ("Corts, veguers, batlles")*, Barcelona, Museo de Historia de la Ciudad, 1966, pàg. 253-254.

¹⁰⁵⁹ La universitat de Vilanant, el 13 de febrer de 1683, obté un seguit de privilegis concedits pel procurador del comte de Robres i marquès de Vilanant, Bernat Agustí Çalbà, en resposta a la demanda feta per la universitat, AHCAE. Arxius municipals: Vilanant.

La tònica d'aquestes universitats apunta cap a la progressiva cessió per part d'alguns barons de les prerrogatives senyorials en el nomenament de batlle. Aquestes universitats aconseguen aquesta petita victòria. El control senyorial de la universitat, però, es mantenia per altres vies, com podia ser la concessió d'establiments emfitèutics, pràctica que es podia convertir en una arma de control de la universitat i podia servir per establir relacions clientelars entre els veïns del lloc (ho veurem a Cabanes i a Pau). Altres universitats van poder presentar ternes i duenes, però van mantenir la presència del batlle en les assemblees de la universitat. Les situacions són múltiples i variades, obeeixen a les dinàmiques internes de cada universitat i a la situació i la força del baró.

6- Un altre privilegi habitual és el dret d'imposar cises o nous vectigals sobre el pa, vi, carn o altres vitualles venudes a l'interior de la universitat, o d'imposar talls o talles en diner als habitants de la universitat i redelmes sobre les collites (quinzens, divuitens o vintens són els més habituals) a les terres del terme per poder afrontar les seves necessitats econòmiques. Aquestes necessitats, derivades de la fiscalitat reial (allotjaments i bagatges), de la Generalitat (taxa del batalló, donatius) o de l'endeutament de les mateixes universitats (penúries, pestes, serveis a la monarquia, als senyors, etc) s'accentuen des de mitjan segle XVII. Sovint, els privilegis moderns són actualitzacions de privilegis antics. A Castelló aquests privilegis medievals (obtinguts dels comtes d'Empúries el 1248, 1297, 1327, 1383) seran esgrimits per la universitat per defensar els seus drets d'imposar nous vectigals.¹⁰⁶⁰ A Palamós, el 1599, en obtenir privilegi de poder crear imposicions sobre les vitualles es fa referència al privilegi aconseguït el 1394.¹⁰⁶¹ En general, els privilegis de crear noves imposicions tenen el seu origen en situacions puntuals, en la pràctica, tot i la limitació de les imposicions, la seva durada serà superior. Trobem privilegis d'aquesta mena des de mitjan segle XVI. La universitat de Blanes, el 1543, obté el privilegi de poder imposar taxes sobre pa, vi i carn.¹⁰⁶²

¹⁰⁶⁰ Sobre els privilegis, A.COMPTE, "Un inventari de l'arxiu de Castelló d'Empúries de mitjans del segle XVIII", *AIEE*, 20 (1987), pàg. 211, 212, 214 i 216.

¹⁰⁶¹ J.CAMÓS, J.M^aMARQUÈS, "Documents en pergamí de l'arxiu municipal de Palamós", *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 6 (1987), pàg.134.

¹⁰⁶² J.M^aPONS GURI, *Llibre de la universitat de la vila de Blanes*, Blanes, Ajuntament de Blanes, 1969, pàg. 183.

La universitat de Siurana, des del 1550, segons privilegi de l'emperador Carles, pot imposar tributacions extraordinàries, just el moment que la universitat estava lluitant per aconseguir la jurisdicció reial.¹⁰⁶³ La universitat de Torroella de Montgrí, el 1552, obté la facultat de crear censals fins a cinc-centes lliures i imposar redelmes sobre les collites.¹⁰⁶⁴ A la Bisbal, els privilegis daten de 1588 i de 1609.¹⁰⁶⁵ A Anglès, el privilegi és de 1603, i la universitat l'obté sense haver de donar compte a ningú.¹⁰⁶⁶ A Cadaqués, el privilegi data de 1607.¹⁰⁶⁷ Després de 1640, la pràctica de les talles i redelmes esdevindrà la norma, la vindicació d'aquests privilegis antics servirà de justificació jurídica a les necessitats de les universitats.

Les noves imposicions, però, requerien el consentiment del consell general, sempre atenent el criteri que s'imposaven per pública necessitat. Mentre, universitats com Castelló (concòrdia de 1628) havien obtingut del duc la facultat de poder manllevar censals o imposar vintens i talles només amb el coneixement del consell ordinari. En alguna universitat no es podran imposar noves taxes i imposicions per la negativa del consell general. Aquest fet farà que en més d'una universitat es plantegi, des del consell estret, la necessitat de reduir la composició del consell general: vet aquí com la problemàtica financera pot acabar per derivar en un enfrontament a l'interior de la universitat entre els que volen mantenir la potestat del consell general de decidir en afers de suma importància i els que volen retallar les seves atribucions i la seva veu. Universitats sota la mateixa jurisdicció senyorial distaven molt de tenir privilegis uniformes. Aquests processos d'oligarquització també es troben durant aquests anys finals del segle XVII.

7- Els privilegis també poden fer referència a concessions molt concretes, com l'accés a l'arxiu notarial per part dels còsols (Vilanant, 1683),¹⁰⁶⁸ o el dret de

¹⁰⁶³ A. EGEA, *Aspectes històrics de Siurana d'Empordà (939-1803)*,..., pàg.17.

¹⁰⁶⁴ AMTM: *Llibre de privilegis de la universitat de la vila de Torroella de Montgrí*, ff. 93-94v.

¹⁰⁶⁵ AHCBE. Arxiu municipal de la Bisbal: *Llibre de privilegis de la universitat de la vila de la Bisbal del bisbat de Gerona*.

¹⁰⁶⁶ E.RAMS, "Els privilegis d'Anglès", *Quaderns de la Selva*, 8 (1995), pàg. 167.

¹⁰⁶⁷ Arxiu Municipal de Cadaqués. Pergamins.

¹⁰⁶⁸ AHCAE. Arxius municipals: Vilanant. Privilegi de 13 de febrer de 1683.

poder tenir un pou de glaç (Sant Llorenç de la Muga, 1672),¹⁰⁶⁹ o el privilegi de cacera i de pesca, amb excepció del mes de la cria de perdius (Llers, 1715),¹⁰⁷⁰ drets privatis fins aquell moment dels barons respectius. La casuística és tan variada com universitats hi ha.

En altres ocasions, els privilegis poden ser relatius a la facultat dels habitants de la universitat de no ser empresonats en les presons senyoriales, sinó a restar detinguts en les seves pròpies cases. A això s'arriba a Sant Llorenç de la Muga el 1567.¹⁰⁷¹ A Castelló, en la concòrdia de 1628, s'especificarà quins delictes són exclosos d'aquest privilegi, excepte quan la pena provada hagués de comportar la pena de mutilació de membres o de mort. Aquesta facultat no la veu reconeguda la "rebel", el qualificatiu és de Jeroni Pujades, universitat de Sant Pere Pescador en la concòrdia del 1631 signada amb el duc quan pretenia el mateix. En el veí comtat de Peralada la situació estava prevista des de 1246 quan els habitants de Peralada obtenen el privilegi de no poder ser empresonats per la justícia amb l'excepció de set delictes. Els requeriments de la universitat de Peralada i de Cabanes el 1699 contra el jutge i comissari general del comtat de Peralada per l'empresonament d'un veí de Peralada i de dos cònsols de Cabanes fan meditar sobre l'abast d'aquests privilegis.¹⁰⁷²

Amb aquesta simple ullada als privilegis aconseguits per aquestes universitats ens hem pogut adonar que la universitat pagesa experimenta canvis i alguns de gran importància com l'extensió i delimitació dels comunals o, en un altre nivell ben significatiu, la consecució que el batlle sigui proposat per la universitat. En els segles XVI i XVII, la universitat lluitarà per mantenir els privilegis aconseguits i els farà ratificar als seus senyors en cada nova presa de possessió, o, en el cas de canvis en la senyoria, s'afanyarà ràpidament a fer-los reconèixer: allà on s'han conservat les recopilacions de privilegis, al costat de les concessions, hi trobem també les confirmacions de privilegis. D'aquesta manera, cada universitat tindrà el

¹⁰⁶⁹ M. de la R. BAIG, "San Lorenzo de la Muga ...", pàg. 141.

¹⁰⁷⁰ A. EGEA, "Llers. Els homes i els fets", ..., pàg. 314.

¹⁰⁷¹ M. de la R. BAIG ALEU, "San Lorenzo de la Muga. Notas históricas", ..., pàg. 132.

¹⁰⁷² AHG. E.Oliva, Not. Peralada, 808 (1698-1699): 4 de juliol de 1699 i 4 d'agost de 1699.

seu corpus documental de privilegis, que hem vist com podia augmentar al llarg d'aquests anys. En general, en tots els actes de la universitat s'aprecia una cura especial per la salvaguarda i conservació, íntegra, dels privilegis. A la Bisbal, fins i tot quan el 1567 es produeix la primera separació entre la universitat vilatana i la universitat forana, s'acorda que els privilegis quedaran dipositats en un únic lloc, amb una clau per a cadascuna de les universitats a fi de vetllar per la seva conservació. En altres universitats, en moments de guerra o de presència de soldats, els cònsols procediran a amagar en lloc segur la roba, la plata i les escriptures del lloc,¹⁰⁷³ tal era el valor que se li concedia. En general, aquests privilegis eren guardats en una caixa amb diferents panys, que corresponien al nombre de cònsols de la universitat, i, fet que era el més habitual si no hi havia casa del comú, quedaven dipositats a la casa d'un dels cònsols.

La defensa dels privilegis, curosament guardats en els Llibres Verds, Llibres de la Cadena o, simplement, Llibres de Privilegis, és la base argumental de la universitat. La raó de l'actuació de la universitat i dels seus síndics i representants és la defensa dels privilegis (o el seu augment) per ratificar la seva autonomia davant la potestat senyorial o de qui exerceixi la jurisdicció. De la importància de la conservació dels privilegis en tenim una bona prova en totes les preses de possessió dels llocs baronials, laics o eclesiàstics, on els representants de la universitat manifestaran, en una clara repetició del pactisme entre els representants de la terra i el rei, que només reconeixeran el seu senyor si aquest es compromet a respectar els privilegis de la universitat. Al requeriment del senyor fet als seus vassalls de donar-li possessió "real, corporal i actual" del lloc, castell o terme i així mateix de prestar-li jurament de fidelitat, sagrament i homenatge, la resposta de la universitat per boca dels seus representants acostuma a ser sempre la mateixa, els seus habitants "estan promptes y aparellats en donar y lliurar la dita possessió ab tal que-ls llohe, aprobe y guarde tots los privilegis, consuetuts y bons usos tenen y los han concedit los senyors de dit lloch y castell". L'acte protocolari és un exemple de la perdurabilitat dels privilegis constitutius de la universitat i al

¹⁰⁷³ Així es decideix a Cadaqués el 25 de setembre de 1637 i les actes ho tornen a reflectir el 12 de juny de 1639 quan el consell encarrega dues persones que ho portin on sigui més convenient "per lo que pot sucseir", Arxiu Municipal de Cadaqués. Llibre d'Acords del Consell.

temps que reflecteix aquest pactisme entre el senyor i la universitat, demostra la importància que per l'autonomia de la universitat tenen aquests títols. Quantes vegades no hi haurà disputes per qüestió de la jurisdicció dels cònsols i del batlle senyorial, dels sobreposats o del batlle, i sempre la universitat haurà d'acudir als privilegis per provar l'exercici dels seus drets.

Les petites universitats, per bé que no han conservat els seus llibres de privilegis, si mai en varen arribar a tenir (podrem saber alguna vegada la importància dels costums?, només quan esclatava el conflicte s'escripturava?),¹⁰⁷⁴ defensaran els privilegis aconseguits davant dels seus nous (i vells) senyors i maldaran per augmentar-los. A Llers, entre 1547 i 1566, la universitat pledejarà contra Anna de Lanuza en no admetre els privilegis aconseguits el 1350, 1412, 1425 i 1438 dels seus predecessors en la senyoria. La disputa quedava centrada bàsicament en la defensa feta per la universitat dels drets comunals (pasturar en els riberals i comunals, llenyejar, fer calç, caçar i pescar) i dels propis com la taverna i la carnisseria, però també havien quedat qüestionats drets inherents a la universitat com les ordinacions en matèria d'ordre públic.¹⁰⁷⁵ A La Jonquera, el 1638, la universitat defensava davant els oficials del comte de Peralada el dret dels habitants de la universitat a restar en les presons de la Jonquera i no haver de ser traslladats a Peralada.¹⁰⁷⁶ A Sant Esteve de Guialbes, el 1668, en una disputa entre la universitat i Maria de Xammar, vídua deixada de Ramon de Xammar i de

¹⁰⁷⁴ Pel Pallars, J.M^a.Bringué conclou que "la base reguladora de la lògica interna de les comunitats fou el costum i no unes normes escrites. En aquest sentit no he trobat referències a reculls jurídics escrits, excepte quan es regulaven les relacions comunitats/senyors. Aquelles normes escrites solament apareixen quan per desús, oblit o conflictes s'han introduït canvis ..." (J.M^aBRINGUÉ, *Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà, segles XV-XVIII, ...*, pàg. 1049).

¹⁰⁷⁵ Hi haurà una primera sentència favorable a la universitat, a la qual el senyor de Llers recorrerà i hi haurà noves sentències els anys 1616 i 1618. El privilegi de la pesca i de la cacera deuria ser suprimit quan el 1715 el comte de Peralada, nou senyor del lloc, el va concedir arran dels ajuts econòmics rebuts pel seu casament amb la comtessa d'Aranda i l'obtenció del títol de grandesa d'Espanya, A. EGEA, "Llers. Els homes i els fets", ..., pàg. 305-306 i 314.

¹⁰⁷⁶ Els cònsols de la Jonquera i el Consell es presenten davant del jutge ordinari i comissari general del comtat de Peralada al qual requereixen, davant la pretensió d'emportar-se dues persones de les presons de la Jonquera, "*que no se n'aporte ni fasse aportar aquelles [persones] per quant las universitats del Panó de Rocabertí tenen privilegis concedits per los il-lustres vescomtes de dit vescomtat, de digna memòria, que los habitants en dit vescomtat capturats o presos per qualsevol delictes que sie no poden ser extrets de las presons de dit vescomtat hont seran capturats, sinó que estant presos en aquellas se'ls ha de fer la causa; altrament, si cosa tant justa recusarà fer, lo que no-s creu, protestan contra de ell de violatió de dits privilegis y de tot lo demás lícit y permès de protestar*" (AHG. J. Peiró, Not. Peralada, 612, 9 de setembre de 1638).

Foixà, senyor i baró del castell, la universitat reclamarà contra un ban manat publicar per Maria de Xammar pel qual es prohibia "lo port de armes no prohibides y lo tirar d'elles y lo cassar y pescar en los districtes de dit castell sens llicència", per considerar que es tractava de "matèria contrària al dret y als usos, costum i pcessió de dita universitat y sos singulars".¹⁰⁷⁷ Són tres exemples ben diferents de les atribucions de la universitat, des dels comunals, als privilegis d'ordre públic i a les ordinacions emanades de la universitat en exercici del "*ius edicendi*". En els tres casos, la universitat haurà de defensar allò que ha estat aconseguit dels seus senyors.

La "concessió del regiment" de la universitat correspon al senyor del mixt imperi del lloc que és qui atorga el dret d'imposar determinades càrregues fiscals i permet la institucionalització d'uns determinats òrgans de govern, que venen a substituir el vell consell obert medieval. En la majoria dels casos estudiats, els actes de la universitat estan tutelats pel senyor o pels seus agents, si bé, com s'ha vist, el batlle acostuma a ser elegit d'una proposta feta per la universitat. Per poder reunir el consell general de la universitat, integrat per tots els caps de casa en les petites universitats i que s'anirà restringint en les universitats més poblades, reunió que s'efectuava quan calia plantejar afers importants per a la universitat, caldrà disposar del permís senyorial; per poder nomenar síndics, la universitat haurà de demanar l'autorització corresponent al batlle senyorial; per poder manllevar diner a censal, o per imposar talles o redelmes, també haurà de precisar d'aquest permís; i també caldrà precisar del permís senyorial per a poder procedir a l'exsaculació dels càrrecs. Fins i tot en casos d'extrema necessitat, com és el contagi de pesta dels anys cinquanta del segle XVII, trobarem universitats que demanaran l'autorització senyorial per poder crear censals a obs de la universitat per afrontar

¹⁰⁷⁷La crida s'ha de situar en el marc de la disputa pel delme de l'oli, cebes, alls, cols, cànem i herbes, que la universitat recusa de pagar i que porta a l'empresonament del síndic de Sant Esteve de Guialbes, "y lo fa patir ab un sep, sens que haja hagut causa, ni rahó alguna que se sàpie, sinó la mateixa que dit Amer Sala fou enviat a la present ciutat per a tractar de las causas civils contra la noble part altra, la qual no vol cessar de perseguir y vexar a dit Amer Sala, son vessall" (AHG. A.Savarrés, Not. Girona-11, 455 (Diversorum, 1668-1672): la lletra de Maria de Xammar a la universitat per requerir-la a pagar el delme de l'oli i dels nous productes és de 22 de març de 1668, l'apel·lació a la crida de ban és de 6 d'agost de 1668 i la queixa per l'empresonament del síndic, de 25 d'agost de 1668).

el pagament de les despeses.¹⁰⁷⁸ En el cas que la universitat volgués reunir-se per a nomenar síndics per pledejar contra el baró, en aquest cas l'autorització havia de procedir de l'Audiència, de fet el baró havia d'autoritzar les reunions del consell general de la universitat, però no les podia denegar sense una causa justa, segons dictaminà la Reial Audiència del Principat el 1592.¹⁰⁷⁹

La tutela senyorial és ben evident, no obstant això, la universitat, reunida en consell general, també pren determinacions contra el seu senyor. Durant la Guerra de Secessió quan, amb l'exili del comte de Peralada, la jurisdicció de les universitats siguin cedides a altres senyors, algunes universitats aprofitaran l'avinentesa per intentar abandonar la jurisdicció baronial. A la universitat de Cabanes, cedida a Joan Pujolreu, així com el castell de Llers, els cònsols convocaran el consell general, el 1649, a fi de rebre consell sobre l'acceptació del nou senyor del lloc. El consell opta per la dilació, però també per l'abandonament de la jurisdicció baronial, aprofitant la situació creada, i disposa "que-s prenguen parers de hu y molts advocats y si aquells aconsellan que de justícia se puguen defensar de no donar-li dita possessió, que no la donen de ninguna manera y que-s fassen síndichs, los que sien menester, per a defensar dita causa, y que-s prosseguezca per tots los remeis de justícia possibles en què no tingan altre senyor sinó a sa magestat christianíssima del qual vuy són molt feels y lleals vassalls".¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁸ L'excepció la representa el privilegi concedit a Blanes el 1488 on trobem la possibilitat que la universitat es pugui reunir encara que el batlle mostri el seu desacord. La demanda de la universitat era la següent: "com en lo passat se sia seguit que, stant la universitat en alguna differència o dissentió ab lo balle, lo balle recusava donar licència a dita universitat o jurats de aquella de tenir consell general per tractar dels negocis e conservació del bé comú de la dita universitat [...] Per ço supliquen a vostres il·lustres senyories que, de aquí avant, occorrent necessitat a la dita universitat de tenir concell general per tractar del benefici de la república de la dita vila, puxen convocar aquell, demanada licència al dit batlle per obediència de vostres il·lustres senyories, jatsia que dita licència per lo dit balle no fos consentida o atorgada". A la qual cosa respon el vescomte de Cabrera: "Plau als dits senyors no essent presents llurs il·lustres senyories en la vila o son general procurador", J.M^a.PONS GURI, *Llibre de la universitat de la vila de Blanes*, Blanes, Ajuntament de Blanes, 1969, pàg.147. El privilegi obtingut per la universitat de Pau el 1708 pel qual la universitat era convocada sense la presència del batlle senyorial és una altra excepció.

¹⁰⁷⁹ Víctor FERRO, *Op. Cit.*, pàg. 182.

¹⁰⁸⁰ AHG. J.Peiró, Not. Peralada, 625 (1649): 7 de gener de 1649.

Una actitud semblant també la trobem el tres d'agost de 1658 quan la universitat de Sant Llorenç de la Muga decidí, en la disputa que estaven tenint el comte de Peralada i Josep d'Ardena i de Darnius, comte d'Illa, per la possessió del lloc, de reconèixer com a senyor a Josep d'Ardena i de Darnius. La pau dels Pirineus, sens dubte, va trencar aquesta decisió de la universitat de Sant Llorenç de la Muga, ja que el 1660 el procurador del comte de Peralada arrendava els molins, delmes, censos i altres drets de la baronia de Sant Llorenç i el 1672 prenia possessió del lloc la vescomtessa de Rocabertí i senyora de Peralada.¹⁰⁸¹ Hem d'entendre aquesta decisió de l'assemblea de Sant Llorenç de la Muga en el marc més ampli de la disputa per la senyoria que estaven duent a terme des de 1587 els Rocabertí i els Àrdena, i també hi devia tenir alguna cosa a veure el fet que Josep d'Àrdena havia optat pel rei Cristianíssim, mentre els Rocabertí havien pres l'opció del rei catòlic. Era només una qüestió tàctica de la universitat?

La pertinença a la universitat

Les universitats estan integrades pels seus moradors, representats pels caps de casa, que són els que presten jurament de fidelitat als seus senyors en el moment que prenen la possessió del lloc, amb diversitat de categories socio-professionals, segons reconeixen els síndics de petites universitats pageses del comtat d'Empúries: de pagesos i menestrals,¹⁰⁸² parlen a Fortià el 1662, de pagesos i treballadors¹⁰⁸³ es dirà a Ventalló el 1676, o pagesos, treballadors i pobres¹⁰⁸⁴ el 1678. Categories que poden fer-se extensives a la majoria de les universitats rurals, amb la inclusió d'algun paraire i algun altre artesà, que van en augment a mesura que creix en volum la població de les universitats. En les universitats del

¹⁰⁸¹ M. de la R. BAIG ALEU, "San Lorenzo de la Muga. Notas históricas", ..., pàg. 138-140.

¹⁰⁸² Un testimoni parla de la situació el 1653 quan "y havia vint-y-una heretat de pagesos y alguns trenta de menestars y ara de present totes estan reduhidas en setse casas, entre pagesos y menestars" (AHG. J. Pagès, Not. Castelló, 1386 (1662): 25 de març 1662).

¹⁰⁸³ En un memorial adreçat a l'Audiència, per arribar a una concòrdia amb els creditors censalistes, quan es parla de la composició de la universitat es diu que està formada per trenta-tres o trenta-cinc cases, "y de ellas sols n'i ha algunas sis o set de pagesos, que las demás són treballadors". (AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444: 21 de febrer de 1676)

¹⁰⁸⁴ En un altre memorial de Ventalló, es diu que hi ha sis o set pagesos "essent los demás com són treballadors y pobres" (M. Pastell, Not. Castelló, 1467 (1678): 4 de maig de 1678).

litoral, al costat dels pagesos de mas, hi haurem d'afegir també els pescadors¹⁰⁸⁵ i els mariners.

Aquestes diferències en els seus components, tal com es desprèn d'aquestes expressions de les mateixes universitats, no semblen suposar res més que una diferència d'estatus o de categoria professional, sense que suposi una separació entre ells, tots plegats "són del cos" de la universitat. No obstant això, per les dades de què es disposa, no sembla que puguem parlar d'una uniformitat de drets de tots els integrants de la universitat. Hi ha diferències. En primer lloc, entre pagesos i menestrals.

A Santa Eugènia, al Pla de Girona, el 1669, trobem un tracte diferenciat a l'hora de distribuir les butlletes dels allotjaments entre els pagesos i els menestrals que, segons sembla, s'haurien fet en proporció de 4/1: "los pagesos allotjan los tres soldats ab llurs cavalls y los menestrals ne allotjan un ab son cavall".¹⁰⁸⁶ Aquest fet sembla demostrar que el diferent tractament rebut per pagesos i menestrals obeïa a les possibilitats objectives a l'hora de poder afrontar les necessitats de l'allotjament i que no hauria comportat cap altra diferenciació.

En canvi, a Riudellots de la Selva, en un conflicte que aflora els anys 1672 i 1673, la diferenciació arriba a afectar l'organització del consell de la universitat atès que es parla de dos comuns: la "part" dels pagesos i la "part" dels menestrals, i en alguns moments de l'enfrontament els síndics es refereixen als dos "comuns", o a l'"estament" dels pagesos diferenciat de l'"estament" dels menestrals. La part dels menestrals porta un litigi contra la part dels pagesos a la Batllia General per qüestió de l'establiment de la fleca, gabella i taverna a favor del pagès Joan Calderó, ciutadà honrat de Barcelona, i a la Reial Audiència per qüestió de la

¹⁰⁸⁵ A Roses, en el Consell General convocat per establir la manera de fer les tragines per la construcció d'una casa pel consell, s'elegeixen quatre persones, dues pels pagesos i dues pels pescadors, en una divisió que deuria correspondre a la composició real de la universitat "per a en ordre a las traginas, tant de pedra com del demás pertret per dita fàbrica, púgan elegir y anomenar per torn tant als pescadors com als pagesos que segons llurs conscièncias apareixerà" (AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1473 (1683): 31 octubre 1683). A Lloret, en el Nou Redrés de 1593, el consell general de la universitat quedava format per 70 homes de la vila i 15 de pagès, composició que reflecteix una altra divisió existent a les universitats catalanes en funció del seu poblament.

¹⁰⁸⁶ AHG. Savarrés, Not. Girona-11: 455 (Diversorum: 1668-1672), 1 de juny de 1669.

manera d'allotjar. El 1672, en el moment de firmar una concòrdia, ho faran el "jurat del stament dels pagesos", "de consentiment de la demás part dels pagesos", i el "jurat del estament dels manestrals de la matexa universitat", els quals acorden que vagin a la Batllia General, "unànimes i concordés", a buscar l'acta d'establiment de la fleca, taverna i gabella per "obtenir aquell en utilitat y ha obs de dita universitat junta y que ninguna part per si, de pagesos ni manestrals, no pugue anar-lo a cercar ni obtenir per si a soles". El conflicte pels allotjaments acabarà amb una nova distribució, de manera que els menestrals allotjaran els soldats de cavall en relació de 8/1, mentre, en cas de composició, el repartiment seria de l'ordre de 6/1, proporció que es mantenia en el cas de soldats d'infanteria i a l'hora de distribuir els bagatges. Aquesta concòrdia feia aflorar el conflicte i demostra la manca d'"unanimitat",¹⁰⁸⁷ encara que acordada sobre el paper.¹⁰⁸⁸

Del que es desprén fins aquí, difícilment podem parlar de la universitat com un tot uniforme, quan es presenta el problema de la distribució de les butletes d'allotjament, apareix més d'una universitat. Aquestes diferències entre els veïns en la manera de distribuir els mals i càrrecs de la universitat varen portar a situacions com la separació de la universitat de la Bisbal. A Santa Eugènia i a Riudellots de la Selva, la situació va poder ser canalitzada per la via processal i per la via de la concòrdia entre els dos estaments que configuraven la universitat: els pagesos i els menestrals. Els documents no ens informen de la situació de força que es devia viure a la universitat. D'altra banda, tampoc no sabem quina incidència tenia aquesta divisió en les bosses del consell de la universitat, ni tampoc en les convocatòries "conjunes" del consell general de la universitat a

¹⁰⁸⁷ Per l'expressió, vid. M.BLOCH, (1930) *L'individualisme agraire dans la France du XVIIIè siècle*, Paris, A.Colin, 1978, pàg. 521 i ss. Per les "comunitats" italianes, G.Tocci ha parlat de "conflicte immanent", tot ressenyant estudis del grup d'historiadors del Piemont i la Ligúria (Torre, Lombardini, Grendi o Raggio), per posar de manifest les tensions existents en el si de les "comunitats" rurals lluny d'unidireccionalismes i de falses cohesions "comunitàries", G.TOCCI, *Op. Cit.*, pàg. 29-35, amb alguns treballs d'aquests autors recopilats en el mateix volum.

¹⁰⁸⁸ AHG. S.Regordera, Not. Girona-9, 579 (1672): 18 d'abril de 1672; P.Garriga, Not. Girona-10, 513 (Diversorum 1662-76): 30 de gener de 1673; P.Rosselló, Not. Girona-8 (1673): 3 de març de 1673; P.Garriga, Not. Girona-10, 513 (Diversorum: 1662-1676): 8 de desembre de 1673 i 28 de desembre de 1673. El conflicte perdura encara el 1688, tot i que els pagesos van perdre el procés, hi ha una clara diferenciació del consell estret: hi ha els jurats dels pagesos ("*juratus agrorum parrochiae de Ridellots de la Selva*") i els jurats dels menestrals, (AHG. J. Andreu, Not. Girona-7, 410 (1688): 13 de juliol de 16889

l'hora d'imposar noves exaccions, si és que se n'imposaven i si és que ho decidien en consell general. Per ara, només deixem apuntat el conflicte. Més endavant veurem com no tothom, tot i formar part del cos de la universitat, podrà formar part de les bosses d'insaculació i ser nomenats pels mateixos càrrecs de la universitat. Caldrà alguns requisits. Ni tothom tampoc gaudirà dels mateixos drets en l'ús dels recursos comunals.

De la mateixa manera que es produeixen conflictes i canvis en el si de les universitats, en època moderna, es constituïran noves universitats en separar-se d'altres de més grans;¹⁰⁸⁹ les Escaules, a canvi d'un vintè, aconseguí el 1634 el privilegi de constituir-se en universitat independent de Llers, amb facultat de tenir batlle i consell apart del de la universitat de Llers.¹⁰⁹⁰ Altres vegades, quan esclata el conflicte, també trobarem separacions d'universitats. El cas de la Bisbal, sota la jurisdicció del bisbe de Girona, seguirà una trajectòria moguda i contradictòria al llarg de l'època moderna. El 1567 trobem la primera concòrdia de divisió en dues universitats: la universitat de la vila i la universitat forana, la primera formada pels habitants situats intramurs i la segona integrada per la universitat pagesa. Aquesta situació canvia el 1644 quan es produeix una reagrupació de la universitat, la problemàtica financera sembla haver impedit la separació. Novament la manera de distribuir la càrrega fiscal entre els seus components porta, de manera definitiva, el 1704 a una nova i definitiva separació.¹⁰⁹¹ Altres vegades, la separació podia

¹⁰⁸⁹ Al País Valencià, entre 1574 i 1593, es dona un procés de segregació en el reialenc quan llocs de més de dos-cents focs aconseguïxen d'esdevenir "universitats" i separar-se de les viles. Aquest procés comportava un canvi de jurisdicció: les "universitats" obtenien la jurisdicció alfonsina, mentre les viles i ciutats mantenien la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi. En aquesta nova situació les "universitats" valencianes gaudien del privilegi de nomenar jurats, mostassà, clavari, etc., així com de governar-se amb dos consells: el particular i el general. El procés acaba quan, durant la primera meitat del segle XVII, les "universitats" esdevenen viles en comprar el privilegi. Sobre això vegeu el treball de D. BERNABÉ, "Universidades y villas. Notas sobre el proceso de segregación municipal en el realengo valenciano (siglos XVI y XVII)", *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, 6-7 (1986-87), pàg. 11-38.

¹⁰⁹⁰ A. EGEA, "Llers. Els homes i els fets", ..., pàg. 308. De fet, la universitat de les Escaules ja havia obtingut privilegis exclusius amb anterioritat: el 1446 obté el dret de poder emportar-se la llenya arrossegada per les riuades de la Muga i el 1451 el dret a poder elegir sobreposats, BPP. Gregori PALLISSER, *Libre intitulum racionarium primum*, cota topogràfica 93-V, f. 130v-131r.

¹⁰⁹¹ Per seguir aquesta trajectòria, AHCB: Llibre de privilegis de la Bisbal; el llibre de privilegis de la universitat forana l'he consultat gràcies a l'amabilitat de J. Frigola que m'ha facilitat un exemplar particular, així com un memorial de la disputa entre la universitat vilatana i la universitat forana a començaments del segle XVIII (memorial que també figura en el fons patrimonial Amat de Peralada

quedar reduïda a qüestions relatives a la parròquia, com passà entre Vila-sacra i Palol.¹⁰⁹²

Un pas més en la identificació dels integrants de la universitat el trobem quan en algunes universitats s'identifica l'integran de la universitat amb la persona que contribueix als mals i càrrecs de la universitat, amb la qual cosa els privilegiats en queden exclosos,¹⁰⁹³ d'aquí es desprén també que els que poden gaudir dels drets de la universitat també són de manera exclusiva els qui contribueixen.¹⁰⁹⁴ I d'aquesta interpretació arrenquen molts de conflictes. Sobretot amb el gaudi i amb l'ús dels béns comunals de les universitats, en considerar-los privatis de la universitat i, per tant, exclosos als altres. A la concòrdia de Sant Pere Pescador amb el duc, el 1631, trobem un ítem que reflecteix tota aquesta argumentació: "Ítem, attès que los dits comuns foren establerts y concedits a dita universitat y singulars per a què poguessen pasturar y aposentar los bestiar en aquells los que contribuirían en pagar y suportar los mals y càrrechs de dita universitat quiscun any y per ço fou per los predecessors de V.Exa. concedit ban de deu lliuras per aquell qui lo contrari faria, aplicadora al cofre de V.Exa. suplica per ço dita universitat sie de son servey renovar dit ban y pena de deu lliuras y per als pastors imposar de nou pena de trenta dies de presó eo altra pena a V.Exa. ben vista. Plau a sa Exa."

entre els papers de la família Mascort de la Bisbal), que he pogut completar amb un altre memorial del fons patrimonial Bonet de Fonteta dipositat a l'AHCBCE.

¹⁰⁹² La universitat de Vila-sacra, amb presència del batlle del comte d'Empúries i del batlle de l'abat de Sant Pere de Rodes, procedeix a l'elecció, per part del Consell General, dels obrers. A partir d'aquest moment, el dia de "Sincogesma se acostuma de immemorable consuetut que los obrers vells que són de la dita isglésia fan electió de obrers nous" (AHG. J.Pagès, Not. Castelló, 1426 (1682): 19 de maig de 1682). El 1705 esclata un conflicte amb els obrers de Palol per qui havia de portar el tàlem: la visita episcopal havia decidit que els dos batlles portessin dues vares, els dos cònsols dues més, i un obrer de Palol una vara i un obrer de Vilatenim l'altra vara. El Consell de Vila-sacra resol "dividir-se i ceptar-se de dit lloch de Palol de la comunió han tingut fins al present de les coses de la administratió y càrrechs y honors de la isglésia parroquial" (AHG. P. Heras, Not. Castelló, 1554 (1705): 19 d'abril de 1705).

¹⁰⁹³ La universitat de Torroella de Fluvià limita el nombre de caps de bestiar a la terra que tingui "cada propietari o habitant" a raó d'un cap per vessana de terra en el terme i fora del terme, agregades a la seva propietat, amb la condició, però, que pagui i contribueixi "la tal persona en tots los mals o càrrechs comuns de dita universitat". (AHG. P. Heras, Not. Castelló, 1551 (1702): 5 de novembre de 1702).

¹⁰⁹⁴ Per un medi diferent, vegeu: M.A. SANLLEHY, "L'afillament a les comunitats araneses (segles XVII-XIX)", *L'Avenç*, 115 (1988), quan usa l'expressió de "bo i mal", pàg. 32. Ara també a *Comunitats, veïns i arrendataris ...*, vol. 1, pàg. 161-185.

¹⁰⁹⁵ El 1665, la universitat de Camallera presenta un requeriment al comissari de la Inquisició contra Pere Ferrer i Fàbrega, pagès propietari i familiar del Sant Ofici, pretenint que no té drets en l'ús dels comunals del lloc atès que, per la seva condició de familiar de la Inquisició, "no fasse cos de universitat ab los demás singulars de aquella". No obstant haver estat requerit per la universitat, "no sols entén y preté fruir y util[is]ar-se de les utilitats y beneficis comuns de dita universitat, però encara se jacta voler pasturar o fer pasturar los bestiar per medi de sos pastors, o altrament, per les terres, erbes y pastures dels singulars de dit lloch contra la voluntat de aquells".¹⁰⁹⁶ L'argumentació de la universitat és ben clara: no pot tenir dret als comunals ni tampoc a les terres de rostoll dels veïns del lloc aquell qui no es mostri solidari contributivament al conjunt de la universitat. Els drets de pastura són posteriors als deures de contribuir a la comunitat. En tornarem a parlar.

Però, i els terratinents, podem considerar-los integrants de la universitat pel fet d'estar en possessió de terres en el lloc?, contribueixen als mals i càrrecs de la universitat? Quan, a partir dels anys vint del segle XVII, es planteja la necessitat de buscar nous recursos per fer front als problemes de les precàries hisendes de les universitats, aquestes, prèvia consulta al consell general, acaben per imposar redelmes sobre les collites. Atès que els redelmes s'imposen sobre les terres del terme, els terratinents, que hi tenen terres, però que tenen la residència en un altre lloc, aconseguen de tenir un tractament especial: només contribuiran en mig redelme a fi que puguin contribuir també en la universitat de residència; les terres formen part del terme, no així les persones. Quan s'imposin talles en diner, distribuïdes per cases, els terratinents no les pagaran, ho hauran de fer els masovers. Les terres, però, formaven part del terme de la universitat.¹⁰⁹⁷

¹⁰⁹⁵ AHG. P.Heras, Not. Castelló, 1562 (1712-1713): fol. 188v-189r.

¹⁰⁹⁶ AHG. P.Rosselló, Not. Girona-8, 575: 21 d'octubre de 1665.

¹⁰⁹⁷ No a tot arreu els terratinents queden exclosos de la universitat. A França, prop de París, J. Jacquart constata que en són exclosos, en canvi a Anjou en formen part. S'ha intentat buscar-hi una explicació en el predomini de l'arrendament, del *fermage* a l'entorn de París, mentre que a l'Anjou domina el *métayage*, d'aquí que uns es desentenguin de l'explotació i de la vida comunitària, mentre els altres, en tant que associació de béns, s'hi impliquen. Segons aquest raonament, hem de pensar que els terratinents que cedeixen el mas o l'explotació en contracte de masoveria es desenten de l'explotació? No ho sembla pas, potser és que l'explicació passa per

Dues concòrdies d'universitats empordaneses venen a clarificar aquesta qüestió. El 1700, en la concòrdia firmada pel comte de Peralada i la universitat de Cabanes, que havien estat pledejant per qüestió dels comuns del lloc, el comte de Peralada disposa l'establiment de mitja vessana de terra per fer hort "a quiscun habitant de dit lloch y castell de Cabanes, és, a saber, a todas aquellas personas que tindran casa, habitació y família y se trobaran casats y que seran habitants vuy de present en lo dit lloch de Cabanes". N'exclou expressament els forasters, en consideració de què no són habitants del lloc, i especifica en què consisteix un foc o casa.¹⁰⁹⁸

El 1702, qui concordava era la universitat de Viladamat, al comtat d'Empúries, que es troba en possessió de la senyoria directa del lloc per haver-la comprat a la pabordia del monestir de Sant Pere de Rodes, amb els terratinents de la universitat. A la concòrdia s'estableix el valor dels foriscapis deguts a raó d'un sou i sis diners per lliura "per los qui de present habitan y són terratinents, habitants en lo dit lloch y terme de Vilademat, eo que tenen casa en dit terme habitada per llur masover o per altra persona, que pàguia talls y supòrtia allotjaments y los demás mals y càrrechs de dita universitat"¹⁰⁹⁹: la pertinença la confereix el tenir casa, però també la contribució d'ells o dels seus masovers. Més endavant, en una clàusula on s'especifica qui té dret a tenir terra establerta de la universitat es diu que ho sigui

"tantsolament a favor de dits sos habitants o de dits terratinents y en manera alguna a forasters ni a terratinents que no tingan casa habitada per ells o per altres en lo terme de dit lloch, ab declaratió que si lo tal

una altra banda. Vid. E. LEMOINE, "La conduite et le financement d'un procès. L'exemple de Soulaire en Anjou aux XVIIe et XVIIIe siècle", *Histoire et Sociétés Rurales*, 28 (2007), pàg. 93-94.

¹⁰⁹⁸ AHG. E. Oliva, Not. de Peralada, 809 (1700), ff. 755v-756r. M.A.SANLLEHY, "L'afillament a les comunitats..." es refereix a la restricció als estrangers durant la segona meitat del segle XVIII en les universitats d'era Val d'Aran com un mecanisme usat per les universitats per retornar l'equilibri població/recursos (pàg.36). I, a Arties, el 1664, la prohibició a l'afillament es refereix específicament als francesos (pàg. 36); situació que també trobem a la Bisbal d'Empordà quan el 1567 per formar part del consell de la universitat en queden exclosos, feta excepció dels que acreditin deu anys d'estada i la possessió d'una casa. La casa és, igual que a era Val d'Aran o al Pallars, un dels elements constitutius de la universitat, si bé, no hem trobat per la vegueria de Girona la categorització que en aquestes universitats muntanyenques existeix entre cases velles, cases noves i estadants, sobresurtint-ne les cases fortes (Vid. M.A.SANLLEHY, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran ...*, vol. 2, pàg. 337-348).

¹⁰⁹⁹ AHG. F.Vilosa, Not. La Bisbal, 834 (1701-1703): 6 de febrer de 1702.

habitant o axí com restant dit terratinent al qual se li stablirà part de ditas terras mudarà, ell o lo qui habitarà sa casa per ell, la habitació o domicili fora lo dit terme de Viladamat y restarà dita sa casa inhabitada per spay de tres mesos, que en est cas sie dit stabliment o stabliments nul-los..."

La divisòria queda clara entre els que formen part de la universitat i els forasters, entre els que tenen casa i els que no en tenen, independentment de què l'habitin o sigui habitada per altres (la dificultat, en aquest cas, es planteja quan els masovers han de pagar per la part "colònica", cosa habitual, mentre no sempre els propietaris hauran de pagar pel terç rebut dels seus masovers, part, considerada, abusivament, com a "dominical"), entre els que paguen i els que tenen privilegis per a no fer-ho. Tot i l'existència o no de privilegis, les universitats hauran d'arribar al plet, sovint, per fer contribuir els terratinents en el pagament dels censals que ha hagut de crear la universitat per fer front als pagaments imposats per la fiscalitat de guerra durant el segle XVII; els terratinents actuaran, en la majoria de casos, de manera conjunta amb els privilegiats enfront de la universitat. Aquest enfrontament cohesionarà la universitat davant privilegiats i terratinents. Serà un altre motiu de conflicte, però també un element de cohesió.

Si la pertinença queda limitada als que contribueixen als mals i càrrecs de la universitat, l'actuació lògica de la universitat és d'expulsar-ne dels seus òrgans de regiment els que no contribueixen. Talment passa a Sant Pere Pescador, al comtat d'Empúries, el 1693, quan un tauler del General és expulsat del Consell General de la universitat per no haver volgut renunciar al fur que suposava el gaudi d'aquest privilegi.¹¹⁰⁰ No ens ha d'estranyar aquesta mesura quan els militars havien obtingut el 1510 de Ferran II el privilegi pel qual els vassalls que assolissin la categoria de cavallers en el termini d'un any havien de vendre les seves possessions i abandonar les terres de baró, fet que serveix el 1666 al bisbe de Girona, senyor i baró de la vila de Bàscara, per requerir Miquel Vila, ciutadà honorat de Barcelona, en els següents termes: "ignorar no pot VM e com los vassalls de

¹¹⁰⁰ La universitat de Sant Pere Pescador exclou Josep Costous, tauler del General, del Consell de la Universitat perquè no vol desistir del fur de tauler del General i contribuir en els mals i càrrecs de la universitat. (AHG. M.Pastell, Not. Castelló, 1490 (1693): 30 de gener de 1693).

baró, etiam que sia prelat, que alcansan algun privilegi o orde de milítia, estigan obligats dins lo temps de dret municipal statuhit ["un any des del dia que hagi pres el privilegi"] de vendre y alienar tots llurs béns y rendes que tenen situades dins los térmens y jurisdiccions de llur baró sots la pena de dret statuïda".¹¹⁰¹ Certament, és una manera de pressionar els exempts perquè contribueixin en un moment especialment difícil per la universitat provocat per la imposició de redelmes sobre les collites arran de la construcció d'una nova església a Sant Pere Pescador, situació agreujada per les campanyes militars franceses que amb la presència de tropes en el terme haurien agreujat la situació d'endeutament de la universitat. Però vist en conjunt, era una actitud de defensa per part de la universitat per tal d'evitar l'augment dels privilegiats i, disminuir, d'aquesta manera, la càrrega *per capita*. La universitat quedava configurada com una unitat contributiva.¹¹⁰² Els privilegiats, si no contribuïen als mals i càrrecs de la universitat, no formaven part del cos de la universitat. Així, doncs, en les universitats de la vegueria de Girona no trobem mecanismes de control del nombre de veïns per part de les universitats, a l'estil de l'afillament de la Vall d'Aran, però en canvi trobem l'intent de reduir el nombre de privilegiats. Aquí el problema es presenta en la distribució de la càrrega fiscal, allà en l'accés als recursos comunitaris. La distribució de la càrrega fiscal afavoria la cohesió de la mateixa manera que posava les bases del conflicte.

El regiment de la universitat

L'organització del govern de la universitat s'anà concretant en tres nivells: el consell general, el consell ordinari o dit també, en alguns llocs, consell estret, i els oficials o càrrecs anuals de la universitat, encapçalats pels cònsols o jurats, segons la terminologia de cada lloc. Per aquests òrgans de govern eren elegibles els moradors del terme (a Pau el 1708 s'estipularà "que per lo menos age dos anys complerts que tingan domicili en dit lloch") que hi tenien drets (se n'exceptua els estrangers -en algun cas s'especifica "naturals y fills del present Principat de

¹¹⁰¹ AHG. P.Rosselló, Not. Girona-8, 575: 6 de febrer de 1666 i 5 de març de 1667.

¹¹⁰² Per les comunitats pageses de la França del Nord, J-P. GUTTON planteja que la fiscalitat reial defineix la comunitat, la qual és entesa com una comunitat "d'exploitants i de residents solidaris davant l'impost", "Les communautés villageoises de la France septentrionale aux temps modernes", *Les communautés villageoises en Europe occidentale du Moyen Age aux Temps Modernes. Flaran*, 4 (1984), pàg. 166.

Catalunya", i també els que estaven en plet amb la universitat o els deutors a la universitat, mesura que no sabem si sempre es podia aplicar). Al cap d'un any d'haver deixat l'habitació a la universitat, es disposa a Llers el 1634, la persona queda desinsaculada. Els eclesiàstics i els "militars" no entraven en les bosses d'insaculació.

Tot i que els "militars" van ser, progressivament, admesos al govern de les ciutats,¹¹⁰³ no tenim constància que entressin a formar part del regiment de les universitats pageses de la vegueria de Girona:¹¹⁰⁴ el fet diferencial consistia en quedar-ne fora. Hem trobat un cas excepcional quan el 1665 Climent Casadevall és extret cònsol en cap de la universitat de Roses; essent "de privilegi militar decorat" és acceptat en el càrrec, però, el notari farà constar "sens emperò preiudici a son privilegi". No repetirà cap més any en el càrrec. L'excepcionalitat de Roses, tot just restaurat el regiment de la universitat, ho explica.

És més, els eclesiàstics i els "militars" s'organitzaran en algunes poblacions importants, com a Castelló d'Empúries, en braços o comuns. A Castelló, per exemple, trobem tres braços: el braç eclesiàstic, integrat per la important comunitat de preveres i els convents de Sant Domènec, de la Mercè i de Sant Agustí; el braç

¹¹⁰³ No tots, però, van voler entrar-hi. A la ciutat de Girona, per exemple, tot i que van poder entrar-hi des de 1601, hi haurà nobles que refusaran d'entrar-hi, tot i sentències de l'Audiència de 1673 i de 1679 que els confirmaven l'obligatorietat d'entrar en la possessió del càrrec de jurat. En cas de no voler entrar en el regiment de la ciutat, els cavallers estaven obligats, des de 1654, a pagar una multa de 200 lliures. L'acceptació del càrrec els suposava la renúncia als privilegis de la noblesa i l'acceptació dels de la ciutat de Girona, vid. el memorial *Señor. El Brazo Militar del Principado de Cataluña dize que en carta de agosto del corriente año 1682 el prior de la Cofradía de San Jorge de la Ciudad de Gerona le participó copia de un memorial impreso ...* (AHG. Biblioteca Pella i Forgas. I.3.4.2)

¹¹⁰⁴ De fet, el privilegi de 1487 de Castelló d'Empúries ho impedia expressament als oficials de jurisdicció del comte (M. PUJOL, "El Cerimonial dels Còsols de la Universitat de Castelló d'Empúries", *AIEE*, Figueres, 30 (1997), pàg. 230); a Cardona, segons les ordenacions acordades el 1578, "ningú que-s pugue eximir de la jurisdicció del Señor Duch de Cardona y sos officials, pugue ni degue ésser enseculat ni extret per cònsol, ni tenir altre ofici que tingue administració, entesos los inconvenients que se són seguits i seguir se porien", A. GALERA, "Cardona i l'adhesió a la causa austriacista (1700-1705)", *L'aposta catalana a la Guerra de Successió (1705-1707). Congrés internacional. Barcelona, 3-5 de novembre de 2005*, II, en premsa, pàg. 737. la raó al·legada és diferent: a Castelló és la universitat que no vol els militars, a Cardona és el duc que no vol ningú que estigui fora de la seva jurisdicció davant del regiment de la universitat. Una vegada més, dinàmiques diferents.

militar, integrat pels qui gaudien del privilegi militar, sovint oficials del comte, i, finalment, la universitat.¹¹⁰⁵

Els que tenien dret a ser escollits per formar part del govern de la universitat solien ser distribuïts en tres mans, a Ullastret, el 1593, hi ha dues mans reservades als pagesos (la mà major i la mà mitjana) i una mà queda pels menestrals. En les universitats menys poblades no sabem si hi havia una bossa única de la qual se n'extreien els diferents càrrecs o, com a Pau el 1708, dues bosses en funció de la riquesa, mesurada en aquest cas amb el nombre de parells de bestiar de tir, de la qual se n'extreien els diferents càrrecs; en altres llocs seguien els costums o el privilegi atorgat a l'efecte.¹¹⁰⁶ A vegades, hi havia una distribució en funció dels nuclis de poblament que configuraven la universitat: a Llers, en el privilegi d'insaculació de 1634, es disposa que de les tres bosses, la primera, d'on era extret el cònsol en cap, i la tercera eren reservades a veïns de Llers, mentre la segona ho era a veïns del lloc de Molins. Les discussions per la representativitat podien portar a la segregació de la universitat.

Sembla que durant els segles XVI i XVII s'anà passant en l'elecció dels oficials de la universitat del sistema de cooptació i del sistema "a veus" al sistema insaculatori. El consell sortint era el que preparava els rodolins i, si era el cas, proposava al baró els noms de les persones que havien de ser insaculades. Al baró corresponia la potestat d'ascendir de bossa o d'excloure. El control i el seguiment de la universitat era atribuït al batlle senyorial, el qual supervisava les bosses d'insaculació. Per aquesta, i d'altres raons, com hem vist, les universitats, sobretot en petites poblacions i en alguns casos no sense esforç, lluitaran per aconseguir que aquest batlle sigui elegit d'una terna presentada pel consell del

¹¹⁰⁵ Entre 1695 i 1715, període pel qual s'han conservat les conclusions de la universitat, trobem en repetides ocasions referències del consell estret de la universitat als altres comuns, sobretot quan decidien d'imposar redelmes es feien consultes i conferències amb els altres comuns: 26 de juny de 1695, 13 de juny de 1708, 20 de maig de 1709, 7 de setembre de 1709, 28 de gener de 1711, 14 de juny de 1711, 22 de juny de 1711, 15 de juny de 1712 i 29 de setembre de 1712 (Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries. I. 1. Administració General. Manuals d'acords (1695-1715).

¹¹⁰⁶ Que hi devia haver una gran varietat ho veiem en el cas de la vila de Terrassa on les tres bosses obeïen a criteris d'edat: la dels vells, la dels grans i la dels joves, classificació justificada per criteris d'experiència (M.SOLÉ, "El marc institucional i polític de la Terrassa moderna", *Terme*, (novembre de 1989), pàg. 29).

lloc. Tot i amb això, la presència del baró es manté, sobretot en les universitat més poblades, i la desinsaculació o l'ascens de bossa serà una pràctica habitual durant els segles XVI i XVII.

Vegem un exemple d'intervenció senyorial en les bosses d'insaculació. El cas de Castelló d'Empúries, entre 1695 i 1715,¹¹⁰⁷ pot ser significatiu de la intervenció senyorial en el control de les bosses d'insaculació. Certament, el període ve marcat per la Guerra de Successió. Els canvis en les bosses i la intervenció senyorial hi és present, no en va, entre els oficials del comte d'Empúries hi havia els botiflers més significats de l'Empordà, com els Gregori Matas, Salvador Prats o els Pastell.

ELS CANVIS EN LES BOSSES D'INSACULACIÓ DE LA UNIVERSITAT DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES, 1695-1715.

17 de maig de 1698. Rafel Monràs és insaculat a la bossa de cònsol en cap.

6 de juny de 1699. Joan Peya, pagès dels cortals, passa de la bossa quarta a la bossa dels còsols.

29 de maig de 1700. Baldiri Pastell, doctor en drets i notari, ascendeix de la bossa del Consell General a la bossa dels còsols. Emmanuel Castells ascendeix de la bossa del Consell General a la bossa quarta. Jeroni Fàbrega, pagès, ascendeix a la bossa del Consell General.

3 de juny de 1702. Andreu Gabriach ascendeix de la bossa quarta a la tercera.

28 de març de 1711. Eudald Torell és desinsaculat per "disident, enemich y rebelde".

14 de maig de 1712. La bossa de cònsol en cap queda amb dues vacants per no haver-hi "personas [políticament] aptas".

16 de maig de 1712. El Consell General insacula Vicenç Suro, Jaume Sans i Bonaventura Gibert, els quals havien estat insaculats pel "consell de sa magestat".

28 de març de 1713. Revocació de totes les insaculacions i disposició de què es torni a la situació de finals d'abril de 1712 i que siguin trets de les bosses Vicenç Suro, Jaume Sans i Bonaventura Gibert.

3 de juny de 1713. Es procedeix a fer l'extracció de rodolins de les diferents bosses. Hi ha greus dificultats, ja que trets els austriacistes i impossibilitats els que exercien el càrrec aquell any, no queden gaires possibilitats. A la bossa de cònsol en cap, per exemple, hi havia tres rodolins, dels quals un era suspès, només quedaven dos noms: un per ocupar el càrrec de cònsol en cap i l'altre pel d'oïdor; a la bossa segona, només hi havia quatre noms, dels quals dos exercien el càrrec en el moment de l'extracció, amb la qual cosa els altres dos esdevenien automàticament cònsol segon i oïdor; en la bossa tercera, hi havia

¹¹⁰⁷ Sobre els privilegis en què es funda el sistema insaculatori a Castelló i l'estudi d'un cerimonial de 1643-1644, M. PUJOL, "El Cerimonial dels Còsols de la Universitat de Castelló d'Empúries", *AIEE*, ..., pàg. 226-235.

deu noms, dels quals quatre no ho podien ser i a la quarta bossa, de cinc rodolins, dos tampoc no ho podien ser.¹¹⁰⁸

Les desinsaculacions derivades del posicionament polític són evidents entre 1711 i 1713, mentre entre 1698 i 1702 el que apreciem és un ascens de bossa d'algunes persones, probablement per vacants derivades de causes naturals. Els canvis són possibles, però la manipulació de les bosses per part dels agents senyorials és un fet. En aquest cas les motivacions polítiques hi són evidents, en altres ocasions, per episodis menys coneguts, la mà del baró també devia actuar. La xarxa de clienteles a nivell de la universitat tenia un punt de referència en les bosses d'insaculació. En els arxius del baró hi ha d'haver pistes per poder-ho estudiar.

El consell general

El consell general és el principal òrgan de govern de la universitat. Les seves reunions, convocades a so de campana, generalment després de ser acceptades pels agents del baró, eren celebrades una mica per tot arreu: a la plaça major, a la platja, a l'església parroquial o al cementiri, segons tradició de cada lloc. La norma és que cap universitat disposava d'un lloc per a fer les assemblees, excepció feta de les universitats més poblades. Les convocatòries habituals es feien en ocasió de l'elecció dels càrrecs de govern de les universitats a l'església parroquial. Al costat d'aquestes convocatòries, el consell de la universitat era reunit en moltes més ocasions, de fet, no passava any que no fos convocat i durant el període 1640-1720, pràcticament, la majoria de convocatòries al consell general obeeixen a la problemàtica provocada per la difícil situació de les finances de la universitat. Davant qualsevol necessitat de numerari, per pledejar contra el senyor o els delmadors, per afrontar els pagaments derivats de la fiscalitat de guerra o per qualsevol necessitat derivada de males collites o pestes, la universitat convocava el consell general per nomenar síndics que sortissin a cercar diners a censal en nom de la universitat. La convocatòria del consell general, de fet, era la manera d'implicar el conjunt de la universitat en la problemàtica de les seves finances i de

¹¹⁰⁸ Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries. I.1. Administració General. Manual d'Acords 1695-1715.

convertir en fermancers els presents a la convocatòria i a tots els seus descendents. Ens ha semblat interessant remarcar l'acord que figura en una conclusió del consell general de Madremanya, de 1694, quan després d'haver acordat que uns particulars anessin a cercar diner a censal en nom seu, ja que les universitats no tenien crèdit, i que després encarreguessin el censal a la universitat, a fi d'implicar la totalitat dels veïns es fa constar "que tots los qui no són estats presents en lo present Concell hagen de fermar y lloar y aprobar tot lo contengut en ditas deliberacions y per ço se comet als jurats la diligència perquè supliquen al senyor veguer sie servit manar als tals hi firmen conforme de sobre està deliberat y també perquè sie servit decretar, aprobar y lloar tot lo contengut en lo present acte, quedant tantmateix las ditas deliberacions en llur força y valor, encara que per los demás no sien firmades, attès és estat resolt per la major part".¹¹⁰⁹ Tot i la darrera frase, al peu de l'acte hi ha la lloació d'un nombre important de veïns de Madremanya absents del consell general.

Amb l'acumulació de censals, augmentaven les pensions. Els ingressos habituals de la univesitat no hi podien fer front. La solució passava per convocar altra vegada el consell de la universitat qui havia de disposar la imposició de redelmes sobre les collites o talles monetàries sobre els integrants de la universitat o les terres del terme. Per poder fer-ho també calia l'aprovació del consell general de la universitat, i no sempre prosperarà la imposició de noves càrregues financeres, de fet serà la darrera mesura a imposar.¹¹¹⁰ I encara la resolució no serà sempre compartida per tothom.

¹¹⁰⁹ AHG. J.Andreu, Not. Girona-7: 417 (1694): 25 de novembre de 1694.

¹¹¹⁰Contra aquestes atribucions concedides al consell general de Cadaqués, conegut per Consell de Cent, els cònsols dirigiran un memorial al comte d'Empúries el 15 d'agost de 1672 que reflecteix clarament aquesta visió: "*Por particulares privilegios concedidos de sus antepasados de V.E. a esta villa no puede inposar ningún género de inposición sin que primeramente no sea resuelto por el Consejo General de dicha villa y como la experiencia ensenya que en lugar de ser dichos privilegios provechosos a dicha villa por aver de ser todo el pueblo vienen a ser danyosos, que dos anyos ha, por la división de los votos, no se ha podido resolver ningún género de taxa, ni inposición y por tanto los cónsules y Consejo desta su villa, umildemente, suplica a V.Exa. sea de su servicio consedir que los treynta y dos del Consejo Estrecho con diez y ocho personas más o la mayor parte puedan hazer qualquier taxa o inposición sobre los particulares del término de dicha villa*". (Arxiu Municipal de Cadaqués. Administració General. Correspondència 1552/1594, llig. 49).

Les convocatòries del consell general de la universitat de Roses entre 1665, quan va ser restaurada la universitat després de 1640, fins 1693, quan s'acaben les referències notarials, ens pot servir d'exemple de les motivacions i de la composició dels congregats. Val a dir que no es tracta d'una mostra exhaustiva, sinó la que s'ha protocolitzat en un sol notari durant aquests anys. El consell general es reunia en diferents llocs, però sempre "fora los murs de dita vila ahont per altras y semblants actas y negossis a dita universitat concernens se acostuman de convocar y congregar". A destacar la presència del batlle com a primer dels presents en les assemblees generals: era la màxima representació per delegació senyorial, després els tres còsols, el consell ordinari i el consell general (a vegades es dirà, per referir-s'hi, a les persones que no formaven part de la "congregació", els que no eren del consell ordinari), per bé que en alguna ocasió també hi trobarem persones foranes però amb drets de propietat a Roses. Sempre suposaven la majoria, en nombre, "la major e més sana part de la universitat". A la taula 98 s'assenyalen els motius de la convocatòria, es deixa de banda les extraccions de censals i les definicions de comptes que quedaven reduïdes als membres de la "congregació" o consell ordinari.

Han estat tres els punts més repetits en les deliberacions. En primer lloc, en cinc ocasions, el motiu de la convocatòria fa referència a les finances de la universitat i la problemàtica derivada de la pressió fiscal (creació de censals, imposició de redelmes i talles, arrendaments d'herbes, etc). En el mateix nombre d'ocasions, la compra del terme del castell de la Garriga va portar a diferents assemblees, sens dubte la universitat de Roses va considerar que era una bona ocasió per augmentar el terme la compra d'unes terres que esdevindrien comunals de la universitat, per bé que, davant les dificultats per afrontar els pagaments, momentàniament caldrà arrendar aquestes terres; és en una d'aquestes convocatòries on trobarem set pagesos que dissentiran de l'ús que es volia donar a les terres de la Garriga ja que la universitat va decidir impedir-hi l'entrada de bestiar cabrum. El conflicte pels termes amb la universitat de Cadaqués, termes terrestres i accés a l'ermita de Sant Sebastià, però també delimitació de les zones de pesca, conflicte derivat de la pesquera de les cales Jóncols i Pelosa, serà un altre motiu de convocatòria repetit fins a quatre vegades. Les altres convocatòries

obeeixen a motivacions més puntuals: des de la que va ser la primera convocatòria de la universitat restaurada o la decisió d'aixecar una casa pel consell, que no sabem si es va portar a la pràctica, o la delimitació de la pesquera de l'encesa, la defensa del delme o el rescat de dues campanes fins la manifestació contra el governador de la plaça per haver empresonat dos cònsols, a la provisió de llenya al cos de guàrdia de la plaça de Roses. Motivacions variades, que poden ajudar a fer-se una idea de fins on arribaven les atribucions del consell general i quines eren les problemàtiques que podien afectar la universitat, tal com es pot veure en la taula 98.

Mentre l'assistència¹¹¹¹ a l'elecció dels càrrecs de govern de la universitat de Roses no superarà mai les 21 persones que figuraven en les bosses d'insaculació, fet que no passarà en altres universitats, l'assistència al consell general és molt superior, el nombre d'assistents està relacionat clarament amb la temàtica que es tractava. La mitjana gira entorn de la trentena de persones, una mica més de la tercera part de la població si ho relacionem amb el nombre màxim de focs del terme el 1718 i que podria representar una proporció superior si pensem en la situació inicial dels anys seixanta o setanta del sis-cents quan, segons memorials de la universitat, pràcticament no hi vivia ningú.¹¹¹² Sens dubte, els conflictes per qüestió de termes amb la universitat de Cadaqués, conflicte arrossegat de temps, és la convocatòria

¹¹¹¹El nombre màxim d'assistents, segons figura en l'acta notarial, és de 53 el 1680, per una universitat que el 1718 comptava amb 377 persones o, si volem, 94 focs si partim d'un coeficient 4 o de 84 si considerem un coeficient 4,5. La dada només pot ser presa a manera indicativa ja que es fa difícil de comptar quan hi ha una part de la població que viu en masos allunyats i també hi ha mariners i pescadors que poden ser absents de la universitat en el moment de la convocatòria, i sobretot, hem de considerar la possibilitat que, amb les guerres continuades, la població fos inferior a la de 1718.

¹¹¹²La representativitat és superior a la de la regió de París estudiada per J. Jacquard que, després de plantejar diferents problemes metodològics a l'hora de quantificar, arriba a la conclusió que, en general, hi ha una participació minça, amb l'excepció de circumstàncies excepcionals (J.JACQUARD, "Reflexions sur la communauté d'habitants", *Paris et l'Île-de-France au temps des paysans (XVIe-XVIIe siècles)*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1990, pàg. 170-173). Per la zona de Carcassona, Narbona i Beziers a mitjan segle XVIII es parla d'una proporció del 25 al 70% dels contribuents, amb la qual cosa la proporció sobre el total del conjunt dels habitants del municipi queda molt reduïda, BORDES, "Les communautés villageoises des provinces méridionales a l'époque moderne", *Les communautés villageoises en Europe occidentale du Moyen Age aux Temps Modernes. Flaran*, 4 (1984), pàg. 159. J-P. Gutton en traçar el balanç de les comunitats pageses de la França septentrional abunda en la mateixa idea exposada per Jacquard i conclou que la "història de l'assemblea vilatana és sovint el pas de la democràcia directa a una oligarquia", "Les communautés villageoises de la France septentrionale aux temps modernes", *Les communautés villageoises en Europe occidentale du Moyen Age aux Temps Modernes...*, pàg.169.

que atreu més gent: 53 persones el 1680 en el moment que calia ratificar la concòrdia a què havien arribat els síndics i 52 el 1678 quan al costat de la delimitació dels termes també es va tractar i es va resoldre d'imposar un redelme. Un segon moment important serà quan la universitat es mobilitzi contra l'arrendatari del delme que pretén cobrar-lo també del farratge, en la difícil conjuntura de l'any 1688; en la mateixa convocatòria, a la proposta dels cònsols d'imposar un tall per poder afrontar els deutes de la universitat, el consell general s'hi oposarà, com farà en altres ocasions, fins i tot quan el 1685 la universitat decideix comprar el castell de la Garriga, un territori que esdevindrà comunal de la universitat de Roses, però que els rosincs es mostraran reacis a imposar-se nous redelmes. Quan no tindran altres possibilitats se n'hauran d'imposar. L'assistència és major quan afecta les economies particulars (decisió sobre la imposició de taxes o redelmes) i l'ús de béns comunals (la compra i l'ús de les terres del castell de la Garriga) i la fixació dels límits del terme amb Cadaqués (la disputa per la pesquera de les cales Jóncols i Pelosa també la podem entendre com una defensa dels comunals).

PART IV: ELS ESCENARIS DE LA REPRESENTACIÓ: PARRÒQUIA I UNIVERSITAT

TAULA 98 . CONVOCATÒRIES DEL CONSELL GENERAL DE LA UNIVERSITAT DE ROSES, 1664-1693			
Data	Motiu de la convocatòria	Assistents	AHG. Not. Castelló
1664-04-12	Restauració del regiment de la universitat de Roses	21	M. Pastell, 1442
1665-04-19	Resolució de donar notícia al virrei de les vexacions del governador de la plaça	13	M. Pastell, 1442
1667-04-04	Plet contra l'arrendament de les herbes de la universitat	No consta	M. Pastell, 1447
1667-12-30	Pròrroga dels arrendaments per causa de la guerra	14	M. Pastell, 1449
1668-05-15	Negativa de la Comunitat de Preveres de Castelló a signar concòrdia	17	M. Pastell, 1449
1669-09-15	Acord sobre la manera i límits de la pesquera a l'encesa	36	M. Pastell, 1450
1670-07-27	Recuperació de l'heretat de P.P. Romanyac, executada per deutes de la universitat	29	M. Pastell, 1452
1678-06-24	Imposició d'un quinzè per pagar la contribució als ministres de França	52	M. Pastell, 1467
1679-10-09	Acord de fixar els termes amb la universitat de Cadaqués	34	M. Pastell, 1464
1680-06-29	Acord dels termes en disputa amb la universitat de Cadaqués	53	M. Pastell, 1464
1680-11-03	Nomenament de síndics per delimitar els termes amb Cadaqués	38	M. Pastell, 1467
1681-06-16	Negativa de Cadaqués a acceptar la sentència dels límits	38	M. Pastell, 1469
1683-10-31	Construcció de la casa del consell de la universitat i distribució de tragines	27	M. Pastell, 1469
1685-07-15	Acord de compra del castell de la Garriga, vot en contra de set pagesos	40	M. Pastell, 1476
1685-08-26	Nomenament de síndics per la compra del castell de la Garriga	33	M. Pastell, 1476
1685-09-16	Venda de les herbes del terme i imposició de mitja dobla per barcada de sardinals	26	M. Pastell, 1476
1688-07-04	Pretensió de l'arrendatari del delme de cobrar-ne de farratge	50	M. Pastell, 1481
1689-04-23	Creació d'un censal de 550 lliures per la compra del castell de la Garriga	38	M. Pastell, 1483
1689-05-10	El censal de 550 lliures és creat per uns particulars a canvi dels terços de la Garriga	26	M. Pastell, 1483
1689-11-13	Exigència del governador de la plaça de llenya o rabasses per al cos de guàrdia	44	M. Pastell, 1483
1693-08-04	Creació d'un censal de 50 dobles per la recuperació de dues campanes	No consta	M. Pastell, 1490

No sempre les actes protocolitzades d'aquestes convocatòries reflecteixen els enfrontaments i les discussions tingudes en el si del consell general de la universitat. El notari es limita a apuntar, en el cas de Roses, els que dissenteixen, que ja és molt. El mateix hem pogut veure en les actes municipals de Castelló d'Empúries.

A Cabanes, sota senyoria del comte de Peralada, però, es viurà, el 1699, una situació diferent i que ha estat reflectida pel notari en donar compte d'una denúncia presentada per un particular. En aquest testimonial s'explica com el procurador patrimonial del comte de Peralada instava els que formaven part del consell general de Cabanes a revocar el nomenament d'un síndic, el qual havia estat nomenat amb l'encàrrec de proseguir plet a l'Audiència contra el comte de Peralada per la privatització, per la via de l'establiment, de terres comunals. A canvi del vot, els oferia terra en establiment i, en paraules del testimoni, "nos sol·licità molt, a nosaltres, dient que si donàvem lo vot al sr. comte no hauríem de pagar talls y talles y que si no ho fèyam, haurem de pagar talls y talles ab més augment que no en temps de Fransa". L'amença era de consideració. L'actuació del batlle, un veí de la universitat de Cabanes, la família del qual havia estat molt afavorida amb la concessió de terres via establiment emfitèutic, també anava en la mateixa línia del procurador patrimonial del comte i treballava també per cercar els vots a canvi de terra en establiment. Convocat el consell general, el procurador patrimonial i el batlle impedeixen que algunes persones "veyent no se inclinaven a la part del sr. comte, si a la universitat, no volgueren, ni permeteren votar, ni haguessen vot en dit consell general, expellint-los de aquell, sent axí veritat que en altres concells generals havem vist que los tals particulars acistien a aquells eren y foren admesos a votar". Limitació per tant dels assistents, però, per contra, per guanyar la votació feren votar persones que només formaven "una sola casa y habitació" i fins van voler fer votar un francès "que sols ha dos o tres mesos habita en dit castell de Cabanes".¹¹¹³ Tornem a trobar, en boca d'aquest pagès, els

¹¹¹³ AHG. E.Oliva, Not. Peralada, 808 (1698-1699): 26 d'agost de 1699. El marc d'aquest enfrontament es pot veure a M.BOSCH, R.CONGOST, P.GIFRE, "L'assalt als comunals. Tres universitats empordaneses (segles XVII-XVIII)", *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996, pàg. 130 i ss..

requisits per formar part del consell de la universitat: la naturalesa de la terra i formar casa o habitació, a raó d'un cap per casa.

Allò que és més significatiu és la tutela exercida pel baró i els seus agents. El conflicte, una vegada més, apunta la presència de faccions a l'interior de la universitat. No sabem la composició de cada facció, ni el paper que hi podien jugar les relacions de parentiu,¹¹¹⁴ ni tampoc les relacions de classe: pagesos i menestrals poden tenir interessos diferents. Es tracta d'un cas aïllat? No ho sembla. Amb la qual cosa, es fa difícil de pensar en una actuació autònoma del consell general de la universitat quan aquesta estava en terra de baró; sota la jurisdicció reial era possible?¹¹¹⁵ Per altra banda, però, hi ha un aspecte a remarcar i és l'hàbit de reunir els caps de casa per discutir i decidir les qüestions del comú. La reunió en assemblea implicava el conjunt de la universitat en les decisions a prendre i garantia l'execució de l'acordat.

En les universitats més poblades, cosa que no sembla haver estat el cas de Roses o Cabanes, durant els segles XVI i XVII, les universitats reduiran el nombre d'assistents als consells generals. Les raons donades parlen de la major eficàcia en el regiment de la universitat. En la pràctica sembla tractar-se d'un procés d'oligarquització. A la Bisbal, el 1591, el bisbe de Girona concedeix el privilegi de reduir el consell general a trenta-sis persones, amb la qual cosa aquest òrgan es coneix per la trenta-sisena, a raó de 12 persones per cadascun dels tres braços en què era dividida la representació de la universitat. D'aquesta manera, argumenta el privilegi, s'evitaran confusions. Durant el segle XVII, sense que hàgim pogut

¹¹¹⁴ Les relacions de parentiu han estat plantejades com un element de cohesió comunitària, més enllà de les unitats familiars reduïdes als coresidents, vid, G.LEVI, (1985), *La herencia inmaterial*, Madrid, Nerea, 1990, especialment el capítol 2, pàg. 56 i 66-67 on discuteix el concepte, per, en el capítol 3, mostrar les connexions entre "mercat de la terra" i parentiu. Des d'una altra òptica, O.Raggio posa de manifest que el parentiu és a la base de les comunitats rurals a *Faide e parentele. Lo stato genovese visto dalla Fontanabuona*, Torino, Einaudi, 1990.

¹¹¹⁵ Espigolant entre els exemples que dona J.Olivares de plets entre comunitats i els seus senyors, trobem que les intromissions del baró en les atribucions del consell general, i només referits a la vegueria de Girona, són abundants. Així, el 1600, els còsols de Vilanant s'enfrontaran als agents senyorials d'Escipió de Vallgornera perquè no els volia confirmar uns talls fets entre els veïns. L'abat de Sant Pere de Rodes també intervingrà contra les universitats de Cadaqués (1620) i la de Llançà (1623) per impedir-los la imposició de talls. El mateix feia el duc de Sessa i comte de Palamós contra la universitat de Palamós el 1621. Però, el 1630, és la universitat de Gualta contra el procurador reial de la baronia de Torroella de Montgrí la que evoca plet a l'Audiència per la intromissió en la convocatòria del consell general, J.OLIVARES, *Comunitats rurals en terres de baró. ...*, part "Plets a la Reial Audiència a propòsit d'endeutament, fiscalitat i govern comunitari".

determinar des de quan, trobem referències a un consell general format per 24 persones. El 1593, a Ullastret, el consell general era reduït a divuit persones, 12 pagesos, 6 de la mà major i 6 de la mà mitjana, i 6 menestrals.¹¹¹⁶ A Blanes, el 1603, Gastó de Montcada concedeix un privilegi a la universitat pel qual el consell general queda reduït a 40 homes, l'argument donat és que massa gent dificultava la presa de decisions. La universitat de Llançà, el 1614, obté privilegi de l'abat de Sant Pere de Rodes de tenir consell de 30 persones, en el cas, però, de manllevar censals, el privilegi disposa que "hi haian de consentir de tres parts les dues, ço és, que aien de ser per lo manco vint persones de un vot y parer de manllevar".¹¹¹⁷ A la ciutat de Girona, la reducció de vuitanta prohoms a seixanta datarà de 1653.¹¹¹⁸ A Lloret, la reducció de 85 a 35 homes es farà a partir de 1683. Aquests consells especials o reduïts representen tota la universitat, i els actes i accions que deliberen tenen tanta força com si fos acordat per la totalitat de la universitat congregada.¹¹¹⁹ No obstant això, en casos d'afers de gran interès per la universitat, els cònsols solien convocar el consell general de la universitat format per tots els caps de casa que hi tenien dret, com passarà a la Bisbal el 1704 quan la universitat de la vila convocarà més de seixanta persones a fi de saber el parer de la universitat en ordre a una sentència proferida pel bisbe de Girona, Miquel Joan de Taverner, per posar fi a les diferències entre la universitat forana i la universitat de la vila. Atès que la universitat de la vila no s'avingué a la sentència i presentà al·legacions, la universitat forana, que també havia convocat el consell general i havia acatat la sentència, plantejà que aquella havia actuat de manera incorrecta en convocar tanta gent. Vet aquí la seva filosofia, una filosofia que justifica la reducció dels components dels consells generals de les universitats.

"Allà en lo principi que se formaren los pobles entraven a Consell tots los caps de casa, però després que las poblacions ab gran número de

¹¹¹⁶ AHCBE. Arxiu municipal de La Bisbal. Llibre de privilegis: 21 de novembre de 1591 i Arxiu municipal d'Ullastret. Privilegis: privilegi d'insaculació (1593), f. 2.

¹¹¹⁷ AHG. G. Espigoler, Not. de Llançà, 210, Diversorum (1628-1631), doc. Solt. Núm. 43: 17 de setembre de 1614.

¹¹¹⁸ J. BUSQUETS, *La Catalunya del barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Barcelona, Ajuntament de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994, pàg. 328.

¹¹¹⁹ Vid. A.BOSCH, *Sumari, índex o epítome dels admirables i nobilíssims títols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, Perpinyà, 1628, IV, XIII, I (f. 430).

casas cresqueren, fou indispensable política, a ocasió dels inconvenients, reduir lo Consell General a cert número [...] Quant se demana un consell és precís que lo acert que aquell a qui se demana sia més entès y capàs que aquell qui lo demana. No se nega que tots los caps de casa que en dit Consell de la vila assistiren sian persones entesas y de bona censura, però se afirma que no eran capaces y noticiosas de todas las diferèncias en lo procés de dit compromís suscitadas; y no és ofendrer a estas personas, porque no tots los que tenen major obligació de entendre-las, las alcançan. Quant menos, doncs, podian aquells particulars, ab tant breu temps com lo de una reduïda conferència que en dit consell oïren, entre tant tropell de intrincadas pretensions, capacitar-se? Més temps demanava lo acert de cosa de tanta importància [...] Convocar així en lo consell de la vila a estas personas que no tingueren temps per capacitar-se o instruir-se fou lo mateix que exposar-las a votar ab falta de disposició necessària y, en conseqüència, precisar-las a seguir lo vot de aquell o de aquells que tenen en lo Consell major sèquit. Y a los que així votan succeheix lo mateix que a aquells que nadan en un riu y la impetut de las ayguas està vencent llurs forças y apar que ells segueixen las ayguas, però no és així, perquè la veritat és que las ayguas aportan a ells riu avall".¹¹²⁰

El consell estret o consell ordinari

En el segon esglaó de la representació de la universitat s'hi troba el consell estret, conegut també en alguns llocs per consell ordinari, format pels consellers i els cònsols o jurats de cada lloc. És l'òrgan de govern, com diu el privilegi d'Ullastret de 1593, i la seva funció és "determinar, regir y governar las cosas necessàrias per dita universitat" i en cas de discòrdia "hajan de cridar lo consell general per a desidir los duptes o discondànsias que los jurats tindran ab los dits hòmens de

¹¹²⁰ Notícia política de las diferèncias suscitadas entre la universitat de la vila y barris de la Bisbal, bisbat de Gerona y la universitat forana del terme de la mateixa vila..., imprès. Girona, F.Oliva, 1705, 19-22. Exemplar de la col·lecció particular de J.Frigola. Traspua la mateixa filosofia que en el memorial de 1672 que adreçaven els cònsols de Cadaqués al comte d'Empúries per reduir la presència del poble en el Consell General, (Arxiu Municipal de Cadaqués. Administració General. Correspondència 1552/1594, llig. 49), o l'argumentació de Palamós de 16 de juliol de 1703 quan el consell estret demana que s'elegeixi "un cert número de personas per lo Concell General y que dit Concell Stret ab ditas personas elegidas per dit Concell General representian tota la universitat" (Arxiu Municipal de Palamós. Llibre de Conclusiones, f. 187v.)

consell". De fet, "tot lo que per dites persones [les del consell general] serà determinat, los jurats o hajen de seguir y diffinir".¹¹²¹ A Anglès, el 1603, el privilegi de regiment de la universitat prohibeix al consell i els jurats d'alienar res sense consentiment del consell general.¹¹²² Les funcions han quedat clares, la supeditació al consell general és un fet, però és per les bosses del consell estret on hi ha veritables disputes i greus queixes sobre el monopoli, pretès o real, que exerceixen algunes persones. A Ullastret, de tres parts, dues eren reservades als pagesos i l'altra als menestrals. A Verges, el 1602, en un plet a l'Audiència, citat per J.Olivares, uns particulars es queixen pel fet que el consell estret està format exclusivament pels pagesos rics del poble, la resta, els que no formen part del consell, són pobres i menestrals, "que viuen de son diurno treball".¹¹²³ A Pau, el 1708, en la bossa de cònsol primer només podien ser insaculats els pagesos propietaris d'heretats de dos o més parells.

Durant els segles XVI i XVII, trobem alguns intents de reduir el consell estret o consell ordinari. Amb la finalitat, es diu a Castelló d'Empúries el 1699, d'agilitar les reunions es crea la Junta Secreta formada per 8 persones, dues persones per bossa, proposta presentada pels cònsols i acceptada pel consell general.¹¹²⁴ D'aquí l'interès de formar part del consell estret i també el control exercit pels oficials del comte d'Empúries en la insaculació de persones adeptes a la seva causa.

Les diferències entre el consell general i el consell estret es produeixen. Així, mentre el consell general de Cadaqués, que rep el nom de Consell de Cent, el 16 de gener de 1648 resolva que s'allotgessin tropes, el 2 de febrer de 1648, el consell estret resolva de no allotjar-ne. No sabem si va prevaldre l'opinió del consell general o del consell estret. En un altre cas, les diferències varen anar més lluny. A la universitat d'Empúries, el 1698, mentre el consell general estava reunit a l'església parroquial del port de l'Escala, com era costum, el consell estret ho feia en la casa d'un dels cònsols. Les diferències devien ser prou importants quan el

¹¹²¹ AHCBE. Arxius municipals. Ullastret. I.1. Privilegis: privilegi d'insaculació de 1593, f.2.

¹¹²² E.RAMS, "Els privilegis d'Anglès", *Quaderns de la Selva*, 8 (1995), pàg. 165.

¹¹²³ J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors ...*, pàg. 232-233.

¹¹²⁴ Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries. Llibre de conclusions de la universitat (1695-1715): 16 d'agost de 1699.

consell general reclama la presència del consell estret i en fer cas omís, la gent amotinada es dirigeix cap a la platja per cremar la botiga de Josep Sastre, botiguer. Val la pena destacar d'aquest conflicte que els tres cònsols varen actuar de mitjancers entre els dos consells i, de fet, serà el cònsol primer el que haurà d'intentar aturar l'amotinament.¹¹²⁵

Mentre el consell general era l'òrgan de representació del conjunt de la universitat, el consell estret ens apareix, en el cas de Roses pel període 1664-1693, limitat a les 21 persones, 7 per cada braç, que eren les que podien entrar en les bosses d'insaculació. En cap de les extraccions dels oficials de la universitat en aquest període no hi hem trobat més de 21 persones: només hi assistien els que podien ser extrets. Els altres limitaven la seva presència a quan se'ls convocava. Per contra, per les mateixes dates, a Garriguella, que només extreien a dos cònsols, trobem la presència de tantes persones com en els consells generals de Roses. És que a Garriguella hi havia més noms en les bosses d'insaculació? La diferent dinàmica de les universitats només podrà ser entesa a partir d'estudis particularitzats.

Les primeres magistratures de la universitat

Amb el nom de cònsols (sobretot a l'Empordà) i jurats (sobretot a la Selva Marítima, però també a Anglès o Palamós) es coneixen les primeres magistratures de la universitat que configuren el tercer nivell de representació. Elegits per un any, tenien cura del regiment de la universitat, segons el marc que quedava establert entre el consell de la universitat i la supervisió del batlle. En algunes universitats, potser per evitar les excessives repeticions de persones pel fet d'haver-hi pocs noms en la bossa de cònsol en cap, s'introdueixen modificacions, en forma de nou privilegi, pel qual queden fora de les bosses per un període de temps les persones que hagin exercit el càrrec. Un testimoni aportat per la universitat de Celrà, en plet amb Miquel Guinart, exposa "que per lo present y corrent any mil sis-cents noranta-hu és estat altre vegada anomenat per jurat en cap, essent veritat és

¹¹²⁵ El testimonial és del cònsol primer Joan Massas, negociant del port de l'Escala, qui refereix els seus intents per aturar la gent "alborotada" i el "tumulto" provocat per la "gent amotinada" (AHG. P. Heras, Not. Castelló, 1545 (1698): 26 d'octubre de 1698). Certament, el testimoni és part interessada en el conflicte, però, allò que volem destacar és l'existència del conflicte, encara que no en puguem conèixer les raons de fons.

contra disposició del nou real privilegi que disposa que qualsevol que sie estat jurat hage de purgar tres anys per tornar-o a ésser".¹¹²⁶

Les seves funcions varien d'un lloc a l'altre. En les petites universitats pageses, les atribucions dels cònsols podien ser variades i àmplies. La universitat d'Ordis, a la baronia de Navata, sota la jurisdicció de la casa de Rocabertí, aconseguirà el 1631 la confirmació que els dos cònsols entenguin en causes rurals, "termenar camps, vinyas, terras, honors y possessions y stimar taras o malas fetas". En altres llocs hi haurà un oficial nomenat per la universitat amb aquesta funció específica que pot rebre diferents noms: sobreposat, a Castelló d'Empúries, sobreposats de l'horta a Perpinyà, o jutge rustical, o també de "*pròmens que sien apel·lats sobreposats*", com trobem a Vilademuls (en un privilegi atorgat el 15 de setembre de 1418 pel vescomte de Rocabertí a les parròquies de Vilademuls, Galliners, Parets, Vilademí, Orfes, Ollers, Sant Marçal, Vilamarí, Terradelles i Santa Llogaia de Terri, pel qual poden nomenar tres prohoms.¹¹²⁷ Igualment, a Ordis, en cas d'aplec, si el batlle no hi és present, els cònsols podran desarmar la gent.¹¹²⁸ Els cònsols, en les petites universitats, concentraven funcions que en les universitats més grans quedaven distribuïdes entre diferents "oficials" de la universitat: els oïdors de comptes o clavari, encarregats de fiscalitzar la gestió del govern de la universitat, obligats a retre comptes en acabar el seu mandat, els sobreposats i mostassà. I també hi podien haver altres oficis, com els caritaders de Castelló d'Empúries (encarregats de l'hospital de la vila), els obrers i altres oficis de la parròquia (Garriguella).¹¹²⁹ En

¹¹²⁶ AHG. A.Andreu, Not. Girona-7: 413 (1691): 30 de desembre de 1690.

¹¹²⁷, Arxiu Patrimonial Viader de Parets: Patrimoni Martí i Pols de Vilademuls. Ha estat transcrit a M.J.ARNALL, J.Mª PONS GURI, *L'escriptura a les terres gironines*, Diputació de Girona, 1993, I, pàg. 512-514). A la vall d'Aro rep el terme de "pròmen": el 1666, la universitat de la Vall d'Aro esmenta la concessió del privilegi reial de tenir "pròmens" obtingut el 31 d'abril de 1543, amb la funció de "conèxer en los vehins y habitants de les dites parròchias [de la Vall d'Aro] de qüestions de rechs, rasas, motas, vias, tèmens i altres coses rusticals", contra les interferències en l'exercici de la jurisdicció per part del batlle general de l'estació de Girona (AHG. A.Savarrés, Not. Girona-11, 454 (Diversorum 1664-1668): 25 de setembre de 1666).

¹¹²⁸ El privilegi el concedeix Francesc Jofre de Rocabertí, comte de Peralada, en el que sembla una progressiva autonomia de la universitat d'Ordis de la de Navata, amb la qual constitueix baronia, (AHG. Jeroni de Palol, Not. Peralada, 1015, Vescomtat (1627-1631), juliol de 1631). El 21 de novembre de 1666 sabem de l'existència d'un altre privilegi concedit a la universitat d'Ordis quan els cònsols denuncien que un particular té bestiar cabrum, cosa que va contra els privilegis immemorials del lloc, confirmats pel comte de Peralada el 20 de juny de 1666. (AHG. J. Ferrer, Not. de Navata, 7 (1665-1669), ff. 199r i v.)

¹¹²⁹ Pel que ens ha explicat J.Mª PUIGVERT, al bisbat de Girona hi ha diferents casos d'estreta connexió entre la universitat i la parròquia, evident en el cas de l'obreria, *La parròquia rural a Catalunya (segles XVIII-XIX, bisbat de Girona)*, Tesi doctoral, UB, 1990, pàg. 82-86, i capítol IV.I

les universitats que tenien aquests oficials, depenien directament dels cònsols i jurats. En altres universitats, els cònsols sortints assumien el càrrec de sobreposat (Vilamacolum, 1668; Pau, 1708).

El nombre de cònsols o jurats varia de dos en les universitats més petites, a quatre en les universitats més poblades, tal com queda de manifest en la mostra.

Dos: Capmany: 2 cònsols (1606-1613). Espolla: 2 cònsols (des de 1515). Garriguella: 2 cònsols (1628-1650). Lladó: 2 cònsols. Maçanet de Cabrenys: 2 cònsols (1487). Ordis: 2 cònsols (1631). Pau: 2 cònsols (1708). Viladamat: 2 cònsols (s. XVII). Vilafant: 2 cònsols (1696). Vilamalla: 2 cònsols (1447). Vila-sacra: 2 cònsols (ref^a de 1682).

Tres: Anglès: 3 jurats (1603). Blanes: 3 jurats des de 1458 i ratificat el 1477. Empúries: 3 cònsols (1698). Figueres: 3 cònsols (1499). Llers: 3 cònsols (1634, privilegi d'insaculació). Lloret: 3 jurats (1593). Palamós: 3 jurats (1448). Roses: 3 cònsols (1664-1682). Sant Llorenç de la Muga: 3 (1594). Ullastret: 3 jurats (1593).

Quatre: Cadaqués: 4 cònsols (1623). Castelló: 4 cònsols (1402).

L'elecció dels càrrecs de la universitat es feia, majoritàriament, per la via insaculatòria. No obstant això, hi haurà universitats que mantindran, per les mateixes dates, el sistema de cooptació, tal és el cas de Blanes. En el privilegi d'insaculació de Llers de 1634, obtingut de Magdalena de Rocabertí i Safortesa, comtessa de Peralada, la universitat exposa la seva petició atès que el sistema "a veus" comportava que "ordinàriament se causan soborns, rancors, odis y malas

quan conclou que "en el bisbat de Girona, a mitjan segle XIX, en el nomenament d'obres parroquials les autoritats locals -civils i eclesiàstiques- en monopolitzaven l'elecció. I és destacable, especialment, la dependència de l'obreria de la institució municipal", pàg. 544, amb més detall les imbricacions entre universitats i obrieres: "Les obrieres parroquials i la pagesia benestant. La diòcesi de Girona, segles XVII-XIX", R. CONGOST, L. TO (eds), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, ILCC de la UdG/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 348-352. Per la Vall d'Aran. M.A.Sanllehy (*Comunitats, veïns i arrendataris de la Vall d'Aran ...*, vol. 1) ha assenyalat com la comunitat laica assumeix els nivells de la comunitat parroquial: té dret de patronat (pàg. 230-232), el consell de la universitat gestiona les rendes de la fàbrica parroquial (pàg. 239-240), el consell disposa l'ordre dels veïns en els bancs de l'església (pàg. 249-251), fins arrenda esglésies, per concloure que "la prerrogativa de control del patrimoni parroquial i cura de la seva conservació i abastament era una funció del consell fins ben entrat el segle XIX" (pàg. 249). L'estreta relació entre universitat i parròquia també ha estat subratllada en el cas de la Bretanya francesa, no obstant això, la regla general és que la universitat francesa tingui una vida i una administració pròpies (J-P. GUTTON, "Les communautés villageoises...", pàg. 165-166).

voluntats". ¿És un argument real o es tracta d'una expressió per aconseguir del baró la concessió de la nova manera d'elecció? ¿Si tan problemàtic era, per quina raó la universitat de Llers no va demanar, com de fet es feia a Roses, que tots els càrrecs de govern de la universitat fossin extrets a sort de rodolí? La pràctica de la insaculació a Llers només servia per extreure els cònsols, la resta d'oficis eren elegits pel consell de 21 persones "ab vot com per abans y fins vuy se són fets".¹¹³⁰ Està per fer la cronologia de la insaculació a la vegueria de Girona per les petites universitats. Sens dubte, en veure que s'introduïa en les universitats reials s'hauria anat imposant. Per ara, disposem d'una mostra ben petita de la seva introducció: Girona (1457), Sant Feliu de Guíxols (1458), Olot (1488), Castelló (1487), Figueres (1499), Espolla (1515), Ullastret (1593), Sant Llorenç de la Muga (1594), Llers (1634), Roses (restauració del govern de la universitat 1664).

L'atzar intervenia en el moment de l'exsaculació, però el control de les bosses d'insaculació, com hem vist en el cas de Castelló d'Empúries, es mantenia ben viu. D'altra banda, els noms que anaven en les bosses no eren representatius del conjunt de la universitat. Per posar el cas de Figueres, que no deu diferir del d'altres universitats reials, per la bossa de cònsol en cap, el 1499, s'hi introduïen deu noms, així com a la bossa de cònsol segon i tercer, mentre per la bossa de cònsol quart el nombre era de trenta.¹¹³¹

Com a resultat de la limitació a les bosses d'insaculació, que és sens dubte el veritable cavall de batalla de la "política" local ja que, qui proposava els noms no eren altres que els mateixos insaculats, tenim un consell estret o ordinari limitat a unes poques persones. Per comprovar-ho disposem dels noms dels cònsols d'Espolla¹¹³² per un llarg període de temps, si bé discontinuat, des de 1516 a 1701,

¹¹³⁰ L'important ofici de clavari era elegit, segons el privilegi de 1628, "*ha més veus y vots dels cònsols y concellers de dita universitat*", fet que va ser mantingut en el privilegi d'insaculació de 1634. Cfr. AHG. J.de Palol, Not. Peralada, 560 (1628): 5 de maig de 1628 i J.Novau, Not. Peralada, 660 (1633-34): 14 d'octubre de 1634.

¹¹³¹ *Llibre de Privilegis de la vila de Figueres (1267-1585)*, edició a cura d'A. COBOS, Barcelona, Fundació Noguera, 2004, pàg. 169.

¹¹³² La universitat d'Espolla elegia els seus consellers a l'església parroquial el 27 de desembre, dia de Sant Joan Evangelista, segons privilegi atorgat pel comte d'Empúries el 17 de setembre de 1515. Disposem del nom dels cònsols pels següents períodes: 1516-1527, 1530-1544, 1548-1553, 1557-1558, 1560, 1563-1567, 1600-1609, 1614-1620, 1622, 1624-1659, 1661-1663, 1665-1701. AHCAE. Arxius municipals: Espolla. Manual d'Acords d'Espolla, 1516-1712.

amb un total de 135 anys; els noms dels cònsols de Garriguella¹¹³³ afecta un període més petit va de 1662 a 1684 amb la mancança de l'any 1681, total 22 anys i, per últim, la sèrie de cònsols de Roses¹¹³⁴ és més curta, però continuada, des de 1664 a 1682, durant 19 anys.

Taula 99. PERSONES (I/O COGNOMS) QUE REPETEIXEN COM A CÒNSOLS, XVI-XVII			
Consolats	Espolla	Roses	Garriguella
1	24	11	15
2	21	5	3
3	10	8	1
4	9	3	1
5	11	0	2
6	7	0	1
7	1	0	0
8	3	0	0
9	0	0	0
10	1	0	0

Sens dubte la sèrie més llarga d'Espolla ofereix més consistència a les observacions que es puguin fer. En primer lloc, sobre 270 noms possibles, n'apareixen 87. És remarcable, al llarg de dos segles, i amb els buits existents, les 12 persones que han estat cònsols en més de cinc ocasions. Això sense entrar, perquè no és possible a partir d'un llistat de la mena del que treballem, en les famílies i llinatges que repeteixen en més d'una ocasió: 31 Bassegodes i 30 Heres, a la vista dels cognoms. En el cas de Roses, sens dubte, el llistat es limita als 21 noms que figuraven en el moment de la restauració de la universitat el 1664 als

¹¹³³ L'elecció dels oficials de la universitat es fa el 25 d'abril en el pou de la cabanya "extra et propre muros dicti loci de Garriguella". Disposem dels noms dels cònsols pels anys 1662-1680 i 1682-1684. AHG. J.Pagès, Not. Castelló, 1386 (1662), 1389 (1663), 1390 (1664), 1393 (1665), 1394 (1666), 1396 (1667), 1398 (1668), 1401 (1669), 1405 (1672), 1416 (1677), 1417 (1678), 1418 (1679) definició de comptes de 1669-1679 amb relació dels cònsols a 13 d'abril, 1418 (1679), 1421 (1680), 1426 (1682), 1428 (1683) i 1429 (1684).

¹¹³⁴ L'elecció dels càrrecs al consell estret de Roses es feia cada 12 d'abril. AHG. M.Pastell, Not. Castelló, 1442 (1664-1665), 1438 (1666), 1447 (1667), 1449 (1668), 1450 (1669), 1452 (1670), 1455 (1671), 1456 (1672-1673), 1458 (1674-1675), 1460 (1676-1677), 1463 (1678), 1464 (1679), 1467 (1680), 1469 (1681), 1471 (1682).

quals s'han afegit els noms dels que han entrat a substituir-los en haver-hi qualsevol vacant, tot plegat apareixen 27 noms que es repeteixen en els 57 consolats possibles. Per Garriguella, la relació és encara inferior, ja que només hi ha 23 noms sobre 44 de possibles: es deu a la menor presència de noms en les bosses d'insaculació?, la gran assistència de persones en el moment de l'elecció s'explica per l'intent de la universitat de controlar les exsaculacions? Disposem de massa poques dades per poder sortir de dubtes.

A la vista dels diferents processos, sembla que coexisteixen dues tendències, sense que, per la inconsistència de les dades puguem establir conclusions generals. D'una banda, és constatable un cert procés d'oligarquització tant en el control de les bosses d'insaculació (la limitació dels noms insaculats dona com a resultat una repetició de noms en els consolats), com en la reducció dels consells generals, així com en l'intent de reduir els consells estrets de les universitats. Un control per part del batlle i dels oficials del senyor també hi és present. El 2 de febrer de 1626, el procurador del monestir de Sant Pere de Rodes, detentor de la jurisdicció civil i criminal, insta la universitat de Llançà que tregui una persona de les bosses d'insaculació. El consell general s'hi nega amb l'argument "que lo senyor no nos puga manar tal cosa".¹¹³⁵ Devia prosperar la negativa de la universitat de Llançà perquè aquesta mateixa persona serà extreta cònsol l'any 1632. En aquest mateix llibre d'acords trobem altres enfrontaments entre els oficials del monestir i els còsols de Llançà (1610 i 1617). Però, per l'altra, el conjunt general de la universitat, que mantenia la periodicitat de les convocatòries del consell general o que les convocava excepcionalment (en el cas de la demanda per part del consell ordinari de noves impositions, l'excepcionalitat esdevindrà la norma en el període comprès entre 1640 i 1720), mostra el procés contrari. Probablement podien ser manipulades, com hem vist l'intent de Cabanes, però el sol fet de denunciar-ho demostra la fortalesa de la institució. ¿És possible de plantejar que els processos d'oligarquització es donen en les universitats més poblades, mentre les petites universitats pageses mantenen uns nivells de participació més elevats?

¹¹³⁵ Arxiu Municipal de Llançà. Manual d'Acords, s.XVII, f. 55v.

D'altra banda, tot i la presència manifesta i continuada d'una minoria dels homes de cada universitat en els òrgans de govern, no es pot deduir amb això que hi hagi un descontrol de la seva actuació. La universitat exerceix el control dels seus magistrats i oficis, com es pot veure en el cas de Peralada, on sabem de la desinsaculació de dos cònsols, el 1586, per haver actuat amb prevaricació en el moment de procedir a l'arrendament de quatre vintens, la qual cosa contravenia els "privilegis, usos, bons costums, llibertats y prerrogatives de dita universitat". Altres casos, també de Peralada, confirmen aquesta actitud de supervisió de la cosa pública, per part del consell general, com el 1602 quan és destituït i desinsaculat un altre cònsol per haver pegat bastonades i maltractat de paraula el síndic i obrer de l'església parroquial, fet que es repeteix el 1631, en aquest cas en la persona del mostassà i el 1646 en l'arrendatari de la carnisseria.¹¹³⁶ Sense haver d'entrar en casos judicials, anualment el clavari havia de presentar els comptes, que eren definits pel consell ordinari, i, fins, com hem pogut veure en el cas de Vilanant, la universitat demanarà que el batlle hagi de purgar taula com els altres oficials.

I encara queda per plantejar què suposava ser cònsol a les petites universitats pageses. Hi ha diferents notes deixades per pagesos al llarg d'aquests anys del segle XVII que en escriure les seves vivències expliquen l'honor que representava per ells haver estat escollits cònsols o jurats, com havien vestit les gramalles del seu ofici i assistit a processons. Però també hi ha aquelles queixes i advertiments deixades als seus descendents per molts d'aquests que recorden aquella màxima de "qui fa pel comú, no fa per ningú", i acaben per aconsellar als seus descendents de fugir de tot allò que afecti el regiment del comú perquè acaba revertint en perjudici del patrimoni familiar. Potser és per aquí per on hem d'entendre la negativa a entrar en el càrrec de cònsol de Tuïr al Rosselló d'un particular del lloc que havia estat extret el 1566. La universitat l'instarà, amb privilegis a la mà de 1422 i 1549, davant la cúria del governador del comtat del Rosselló i la Cerdanya, tot invocant l'obligatòria acceptació.¹¹³⁷ Una altra cosa és el paper jugat per aquells que no entraven en les bosses d'insaculació, els privilegiats, que sens dubte incidien sobre les decisions que es preniën sense participar-ne directament. Caldrà cercar elements per a poder conèixer què significava ser cònsol, només prestigi i

¹¹³⁶AHG. J.Peiró, Not. Peralada, 626 (1650): 22 de setembre de 1650.

¹¹³⁷ADPO. 3E3/706, f. 86r. No sabem el desenllaç.

ascendència social? Que no seria poc. L'estudi de les actes de les universitats, de les poques que les han conservat, no sembla suficient, caldrà buscar noves fonts per a l'anàlisi.

Les finances de la universitat

Paral·lelament a la concessió del regiment, les universitats obtindran dels seus senyors o del rei la potestat d'imposar talles, cises o redelmes a fi de poder afrontar les necessitats de la vida comunitària i poder contribuir a les necessitats de la corona. La universitat esdevé la primera peça de l'entramat fiscal: les corts decideixen d'atorgar un subsidi al rei, imposen un fogatge que es reparteix entre les universitats; es té necessitat d'allotjar tropes, el tresorer tramet unes butlletes als cònsols i jurats que les reparteixen entre els veïns de les universitats i el mateix passa en qüestió de bagatges; quan s'imposarà el cadastre, les universitats seran també la peça clau en el repartiment i la recaptació. La universitat és viscuda com una unitat contributiva.¹¹³⁸ No és pas estrany que en constituir-se una nova universitat, el baró després de concedir el regiment polític concedeixi el regiment econòmic, això vol dir la potestat de poder tenir uns ingressos determinats per poder fer efectiu el regiment polític.

Les despeses

Durant la segona meitat del segle XVII la partida de despeses està formada, sobretot, pel pagament de pensions de censals i, si les universitats han arribat a una concòrdia amb els seus prestamistes, la lluïció de censals. Aquestes són les partides més importants. Al costat d'aquestes hi ha, sovint, el pagament de les dietes dels notaris, dels procuradors i dels advocats que fan possible els plets que la universitat té a l'Audiència. Altres vegades hi haurà despeses extraordinàries, ja sigui la construcció d'una església (Sant Pere Pescador, Ventalló, l'Escala), i més d'un campanar, davant les dificultats, va quedar inacabat, o alguns retaules pagats

¹¹³⁸Pierre de Saint Jacob, el 1960, va proposar una definició de comunitat pagesa que inclou tres aspectes: comunitat d'explotació, comunitat de residents, però també comunitat d'habitants entesa com una comunitat fiscal estable, rebel a l'individualisme i refractària als forans. Les universitats de la vegueria de Girona entronquen clarament amb aquesta definició. Vegeu: P. de SAINT JACOB, *Les Paysans de la Bourgogne du nord au dernier siècle de l'Ancien Régime*, reeditat per l'Association d'Histoire des Sociétés Rurales i les Éditions Universitaires de Dijon, 1995, pàg. 75-92 i els comentaris de C.WOLIKOW, "La communauté villageoise: débats et enjeux. Autour de Pierre de Saint Jacob", *Histoire et Sociétés Rurales*, 5 (1996), pàg.41.

per la universitat-obreria. La contribució militar i de guerra esdevé habitual durant el període 1630-1720 a la vegueria de Girona, fet que explica el creixement dels pagaments de la universitat.¹¹³⁹

Els efectes que la Guerra de la Lliga d'Augsburg va tenir sobre les universitats empordaneses, especialment sobre Castelló d'Empúries, servirà de mostra de l'augment de les despeses. El 1693, per exemple, la universitat de Fortià va haver de contribuir en 90 quarteres de civada i 7 vaques a les tropes franceses acampades durant el mes de juliol a Sant Pere Pescador.¹¹⁴⁰ El juny de 1694 l'intendent Trobat imposà un repartiment al comtat d'Empúries de 524 dobles d'or o 15.000 francs en compensació d'una lleva de 450 homes. Fet el repartiment, Vilasacra queda tatxada en 9 dobles d'or, Cadaqués, la Selva de Mar i Llançà en 45 cadascuna, universitats per les quals coneixem la imposició. Per poder fer front a aquesta talla, la universitat de Vilajuïga, com era habitual, imposarà un vintè que afectarà "totas y qualsevol personas de qualsevol estament, grau o condició sien, exceptat del sr. rector de dit lloch".¹¹⁴¹ L'hivern de 1694-95, les universitats hauran de fer front a l'allotjament de tropes.

En les conclusions de les universitats es repeteixen els mateixos motius per buscar diner. En el debitori signat a Antoni Baró, pagès, per la universitat de Castelló s'al·leguen els motius: "per a subvenir les necessitats tant urgents que actualment se offerexen per a concervar lo present poble [a] causa del allotjament de dragons del Rey Christianíssim, que de present estan allotjats en la present vila, y per a poder pagar-los lo gra, diner y altres cosas en què se ha ajustat los salaris oficials, plaças vivas y mortas y estat major, com de present no se ha pogut trobar altre expedient"¹¹⁴². L'allotjament de l'estat major i les dues companyies de dragons, d'un total de 57 homes, persistirà fins el darrer dia del mes de març de 1695. L'esforç efectuat per la universitat en forma de creació de censals és important. No

¹¹³⁹ P. GIFRE, "Guerra en terra de frontera: la vegueria de Girona (1640-1713)", *Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions. Segon Congrés Recerques, Lleida, 10-12 abril 2002*, III, Lleida, Recerques/Pagès, 2005, pàg. 17-24.

¹¹⁴⁰ AHG. M.Pastell, Not. Castelló, 1490 (1693): 30 d'octubre de 1693.

¹¹⁴¹ AHG. P.Heras, 1540 (1694-95): 6, 8, 15 i 27 de juny 1694.

¹¹⁴² AHG. P.Heras, Not. Castelló, 1540 (1694-95): 13 de novembre de 1694. La universitat de Castelló havia creat censals per un capital de 500 lliures el 6 d'octubre de 1694 per fer front a les 115 lliures que gastaven les tropes allotjades, atès que gastaven en gra 10 quarteres diàries. L'11 d'octubre creen un altre censal de 100 lliures i el 17, un altre.

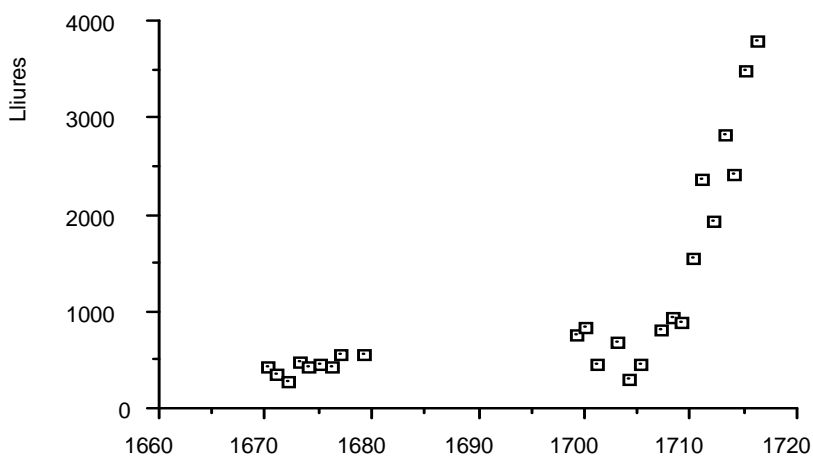
obstant això no serà suficient per satisfer les tropes allotjades i els cònsols hauran de manllevar diferents partides de cereals de particulars, com les 35 quarteres de blat manlevades al monestir de Santa Clara.¹¹⁴³ A Castelló hi havia l'estat major, però, la resta de places estaven escampades arreu del comtat. Aixecat el quarter d'hivern, la guerra continuava. El juny de 1695, l'intendent imposa 3220 lliures, moneda francesa, al comtat d'Empúries per haver pres els miquelets una companyia de dragons a Navata. Tot plegat va portar a la universitat de Castelló, el juny de 1695, a acordar la imposició d'un vintè "ab condició que todas las personas, militares y terratinents, en dit terme entrevíngan al pago de dit vintè y no altrament, y sobre dels qui no tenan [terres] sembradas, sie fet un tall ab diners"¹¹⁴⁴. Mentrestant, la universitat de Castelló es negarà a efectuar tragines a Roses. Comença l'estira i arronsa. El 13 de novembre arriba una ordre de fer portar 150 llits a Figueres "contenint cada hu de ells una màrfega, dos llansols, una flassada" per la guarnició que hi ha allotjada; i a Verges "tots los dies comptadors del primer dels corrents en avant, sexanta lliuras de oli, sexanta lliuras de sal y deu sous moneda de França ab diner". El 20 de desembre la universitat rep un nou requeriment i decideix d'imposar-se una talla per pagar els llits, els diners de l'oli hauran de sortir del vintè atès "que no havent-hi diners al clavariat, carnicerías, ni en altre part, no saban de ahont valer-se", segons ha quedat anotat al llibre de conclusions el 7 de febrer de 1696. Encara el 14 de febrer persistien les dilacions pels llits de Figueres, quan "se tingué notícia que des de Figueres havia de venir un desordre gran de soldats". La pressió feia inevitable el pagament. No eren dilacions, sinó realitats, com queda de manifest quan l'11 de juny de 1696 el consell de la universitat acorda d'imposar una nova talla fins a 2000 lliures. Començava a preparar-se el quarter d'hivern i es torna a requerir la universitat de Castelló de portar, ara a la baixa, 80 llits més a Figueres, i 40 lliures d'oli i 40 de sal, cada dia, a Roses. Encara l'octubre de 1697 hi ha l'amenaça d'un nou allotjament de dotze companyies en el comtat d'Empúries, en total 622 places, comprès l'estat major. Es va compondre a raó de quaranta dos francs per dia, i a Castelló hi restaren dues companyies. El consell resol el 21 d'octubre de 1697 imposar una talla entre els habitants, ja que "al comú, del clavariat, ni receptoria

¹¹⁴³ AMCE. Llibre de conclusions 1695-1715: 21 de maig de 1695.

¹¹⁴⁴ IBIDEM, 26 de juny 1695. A partir d'aquí les referències són totes a aquest volum a partir de la data que es dona en el text.

de las carnicerías, no se troba ningun diner". L'1 de desembre de 1697 arriba la notícia de les paus. Els problemes encara no s'acabaran quan el 27 de gener de 1698 la universitat de Castelló haurà de portar 15 llits guarnits a Roses i haurà d'afrontar del març a l'octubre l'allotjament d'un capità, que hi tenia fixat el seu quarter. Prou que la universitat intentarà de treure-se'l, però l'amenaça de portar-hi soldats casats, amb l'"amohino" que hauria ocasionat a la població, va fer desistir el consell de les seves pretensions i va pagar allò que se li demanava.

Gràfic 1. Pagaments efectuats per la universitat de Garriguella, 1669-1716.

Font. AHG. J.Pagès, Not. Castelló, 1418 (1679) i P.Heras, Not. Castelló, 1584.

Sens dubte, com s'aprecia en el gràfic dels pagaments efectuats per la universitat de Garriguella, la Guerra de Successió no farà res més que augmentar les despeses. Malauradament, la "sèrie" de Garriguella presenta el buit dels anys 1693-97 quan, després de la capitulació de Roses el 9 de juny de 1693, les universitats empordaneses varen haver de patir directament la presència de tropes franceses. Va haver de crear censals i, a ben segur, les despeses varen augmentar. A partir de 1705, ja amb dades reals, l'augment és constant, en bona part com a resultat dels censals creats: només en un notari de Castelló es varen crear 9 censals, entre 1708 i 1714, per un capital de 2204 lliures.¹¹⁴⁵

La guerra és al darrere de l'augment de les despeses de la universitat. Però també hi ha altres elements que venen a afectar les finances comunitàries i,

¹¹⁴⁵AHG.Not. Castelló, 1584.

sobretot, afecten els veïns de la universitat, atès que solen pagar per focs o per cases. La fiscalitat reial és un element que no pot ser menysvalorat, tal com posarem de manifest a partir de l'exemple de la vegueria estreta i batllia forana de Girona.

Els ingressos

Els ingressos de les universitats solen consistir en els arrendaments d'un seguit de serveis com la taverna, la fleca, la carnisseria o la gabella en règim de monopoli. En algunes universitats s'hi afegeixen altres elements, en funció de les seves característiques i de les seves necessitats. Aquests serveis acostumen a ser arrendats en subhasta pública cada any. A vegades, amb l'objectiu d'aconseguir un bon preu en l'arrendament o d'aconseguir un arrendatari que es faci càrrec del servei, la universitat estableix algunes clàusules beneficioses per als arrendataris. En algunes universitats de la baronia de Navata durant la Guerra de Secessió l'arrendatari de la fleca gaudia del privilegi de no allotjar tropes; en altres universitats, i això acostuma a ser una mesura més generalitzada, l'arrendatari de la carnisseria sol gaudir del privilegi d'exclusivitat en algunes pastures del terme o bé s'impedeix la presència de ramats forans i fins i tot la possibilitat dels veïns de tenir bestiar a conlloc, tot amb l'objectiu d'augmentar el preu de l'arrendament, assegurar el proveïment de la universitat, i aconseguir d'aquesta manera una bona entrada en els ingressos del comú. Certament, la universitat vetlla pel proveïment dels veïns, a la manera de l'economia moral thompsoniana, i, no és estrany trobar en alguna universitat que alguns d'aquests serveis acabin sent poc menys que gratuïts pels veïns del lloc.¹¹⁴⁶

Els ingressos ordinaris, tal com es veurà en la taula 100, pel cas de Roses no eren suficients per cobrir les despeses de la universitat. A Roses, entre 1668 i 1693, els emoluments de la universitat representen el 61,58% dels ingressos. D'entre aquests, el més important és el de la taverna, tot i que no disposem de les dades

¹¹⁴⁶Aquest és el cas, documentat a Roses durant alguns anys de la segona meitat del segle XVII, de la gabella de la sal. La sal és gratuïta pels veïns o es ven a preus mòdics, no així pels forasters. La universitat assegura d'aquesta manera la principal manufactura de la població. En l'arrendament de la gabella de la sal per l'any 1674 a Joan Carbonell, es diu "atès que de present hi ha en las presents partidas molta penúria y falta de sal y aquella en preus molt accessos, vós dit Carbonell no tingau obligassió de pagar ningun preu del dit arrendament, ans bé servesca de preu lo preu tant ténuo ab que vos obligau a dar la sal als dits habitants" (AHG.M.Pastell, 1458 (1674-1675): 31 de desembre de 1673).

de 1677 i 1681, amb un 30,18% del total dels ingressos; en segon lloc, la gabella, concepte amb el qual hem englobat dues partides: la imposició de l'oli, l'aiguarent, el tabac, el sabó, la sardina confitada (la gabella, estrictament) i també la gabella dels perdigons i la fruita seca ("ço és: nous, figas, pansas, favas, monjets, monjetas, favols y favolas"), representa el 19,11%; en últim terme, la fleca amb el 3,97%, el dret del vi foraster amb el 3,93%, la carnisseria amb el 3,04% i la gabella de la sal amb l'1,34%.¹¹⁴⁷ Aquestes darreres imposicions són veritables serveis a la universitat. D'aquí el simbolisme dels arrendaments dels anys 1673-1675 o 1686-1689, i qui sap si la manca de referències notariais no suposa una continuïtat dels mateixos arrendataris amb el mateix preu.

Les universitats, atesa la migradesa dels seus ingressos, sovint hauran de buscar altres recursos per fer front a les necessitats del comú. Qualsevol disminució dels ingressos o un augment de les despeses (per problemes d'enfrontaments horitzontals amb altres universitats, per problemes derivats de plets amb alguns integrants de la universitat, per problemes verticals derivats de l'enfrontament amb el baró del lloc o els perceptors de rendes feudals, o per la fiscalitat militar o estatal) comportava la recerca, consensuada entre els integrants de la universitat, d'un ingrés extraordinari. Els ingressos extraordinaris esdevindran ordinaris. L'excepcionalitat de la creació de censals, amb el vist i plau del consell general de la universitat i el consentiment baronial, esdevindrà durant el segle XVII la norma a les universitats de la vegueria de Girona.

¹¹⁴⁷ El percentatge és comparable al de Balaguer pel segle XVII en què els arrendaments representen el 58,75% del total de la recaptació. D'entre aquests: la carnisseria amb el 32,7% i la fleca amb l'11,78% representen les principals partides M.J.VILALTA. "Hisenda municipal i crisi econòmica al segle XVII català. L'exemple d'una ciutat de la Catalunya interior: Balaguer, 1616-1699", *Actes. III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la història*, Barcelona, L'Avenç, 1996, pàg. 297).

Taula 100. ARRENDAMENTS DE LA UNIVERSITAT DE ROSES (1668-1693)									
Anys	Taverna	Gabella	Vi forani	Sal	Fleca	Carnisseria	20è terra	20è mar	TOTAL
1668	164,50	56,00		27,00	18,00		125,00	97,50	488,00
1669	126,00	47,50	10,00	10,00	38,00	29,35	165,00	105,00	530,85
1670	130,00	60,00		80,00	26,00	42,25	180,00	122,00	640,25
1671	170,00	50,00	45,00	25,00	10,00	25,00	173,00	130,00	628,00
1672	140,00	54,00	150,25	20,25		36,00	140,00	145,25	685,75
1673	140,00	100,00	61,00	0,25	21,50	61,00	201,00	135,00	719,75
1674	305,00	100,50		0,00	35,00		275,00	125,00	840,50
1675	240,00	110,00		0,00	6,00	30,00	201,00	153,75	740,75
1676	346,00	150,00		20,00		10,00	180,75	160,00	866,75
1677		219,50			30,00	30,00	140,00	144,00	563,50
1678	420,00	190,00			50,00	20,00	220,50	150,00	1050,50
1679	225,50	239,00			15,00	54,50	370,25	125,00	1029,25
1680	300,50	262,80			28,00	43,00	290,00	30,00	954,30
1681		245,25					319,50	160,00	724,75
1682	350,00	283,50	82,00	40,75	89,00	41,25	240,00	114,00	1240,50
1683	325,00	200,25	50,00	40,75	80,00	200,00	251,50	120,00	1267,50
1684	389,00	199,00	94,50				300,25	114,50	1097,25
1685	400,00	165,25	113,65		60,00		250,00	55,00	1043,90
1686	440,25	450,00		0,50	80,00		270,00	94,50	1335,25
1687	389,00	282,00	55,25	0,50	51,00	40,00	249,00	71,25	1138,00
1688	200,00	150,00	30,25	1,50	10,00		253,00	80,00	724,75
1689	300,00	130,00	34,50		13,00		205,00	80,00	762,50
1690	339,00	154,00	41,75	40,25	38,50	10,00	219,00	89,00	931,50
1691	294,50	216,00	44,50		74,50		200,50	81,00	911,00
1692	389,00		41,75		89,00	10,00	201,75	239,00	970,50
1693	376,60	255,00	44,50		44,50	13,60	241,00		975,20

Font. AHG. M.Pastell, Not. Castelló, 1449 (1668): 22 d'abril i 15 d'abril de 1668; 1450 (1669): 16 de juny de 1669; 1452 (1670): 31 de desembre 1669; 7 de maig de 1670; 1455 (1671): 30 de març i 12 d'abril de 1671; 1456 (1672-73): 3 d'abril i 18 d'abril de 1672; 3 i 8 d'abril de 1673; 1458 (1674-75): 31 de desembre de 1673, 8 d'abril de 1674; 1459 (1675): 16 d'abril i 21 d'abril de 1675; 1460 (1676-77): 12 d'abril de 1676; 1460 (1676-77): 28 de març de 1677; 1463 (1678): 31 de març i 11 d'abril de 1678; 1474 (1679): 3 d'abril i 6 de maig de 1679; 1467 (1680): 25 de març de 1680; 1469 (1681): 17 d'abril de 1681; 1471 (1682): 25 de gener i 30 de març de 1682; 1473 (1683): 28 de març de 1683; 1474 (1684): 9 d'abril de 1684; 1476 (1685): 8 d'abril de 1685; 1477 (1686): 7 d'abril de 1686; 1480 (1687): 16 de març, 6 i 13 d'abril de 1687; 1481 (1688): 20 de març i 4 d'abril de 1688; 1483 (1689): 27 de març i 3 d'abril de 1689; 1383--la numeració anterior era 1483 bis-- (1690): 9 d'abril de 1690; 1486 (1691): 8 d'abril de 1691; 1489 (1692): 8 d'abril de 1692; 1490 (1693): 23 i 29 de març de 1693.

No hi ha universitat que no estigui carregada de censals. Els censals, però, s'han de lluir o bé seguir pagant els interessos anuals al cinc per cent. Això que en moments de normalitat pot ser satisfet per les universitats, així que esclati la Guerra de Secessió entrarà en una espiral imparabile: les pensions no es pagaran, en temps de guerra no era possible, i es crearan nous censals que vindran a augmentar el deute contret. Els censalistes perseguiran les universitats a les cúries baronials i a l'Audiència; però les tropes acampades ho faran per la via del xantatge amb el segrest de veïns de la universitat i tindran allò que voldran. Les universitats crearan nous censals. La bola censalista anirà en augment, els efectes seran imparables.

En el cas de Roses que ens serveix d'exemple, els ingressos extraordinaris, en forma de redelme dels productes de terra i del mar, a raó de 21/1, representen el 38,42% del total dels ingressos pel període 1668-1693. El redelme dels productes agrícoles i ramaders puja al 25,64% i el redelme dels productes de la pesca, el 12,78%. Sens dubte, la fiscalitat per capita va anar en augment, i això que no quantifiquem les talles monetàries.

Tal com s'aprecia en la taula, la universitat de Roses haurà d'imposar redelmes sobre les terres i sobre el mar, pagesos i pescadors es veuran en l'obligació de pagar el vintè de les collites i captures segons acord del consell general de la universitat. I aquests redelmes es convertiran en un ingrés ordinari. Això que és habitual a Roses ho serà també en bona part de les universitats de la vegueria de Girona i sovint serà el resultat d'una concòrdia a la qual hauran arribat les universitats i els creditors censalistes: les universitats convindran a pagar pensions un any de cada dos, l'altre lluien censals, a sort de rodolí, per una determinada quantitat que quedava fixada en la concòrdia, per fer efectiu aquest pagament s'imposaven un redelme sobre la collita del terme.¹¹⁴⁸

La situació de Cadaqués, universitat per la qual hem disposat d'unes bases documentals que abasten pràcticament les tres quartes parts del segle XVII, pot servir d'exemple de les necessitats financeres d'una universitat de la vegueria de

¹¹⁴⁸ Sobre això, P.GIFRE, "Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705", *Recerques*, 33, especialment pàg. 70-74.

Girona durant el segle XVII: de 1623 a 1653 s'imposa 19 quinzens, i 6 talls en diner; entre 1664 i 1701: 28 quinzens.¹¹⁴⁹ Tal com ja ha quedat apuntat, no tothom voldrà pagar aquests redelmes. En especial, l'oposició vindrà dels privilegiats, en considerar que són exempts a aquestes càrregues i també dels terratinents, per considerar que no formen part de la universitat. En el cas dels terratinents, no sense enfrontaments, s'acabarà amb una situació salomònica per la qual hauran de contribuir en mig redelme a la universitat on tinguin les terres i el mig redelme restant en la universitat on tinguin la residència. No sabem si pagaran arreu. El segrest de garbes del camp estant per part dels arrendataris del redelme, amb la presència dels còsols de la universitat, del batlle i del notari que n'aixecarà acta, serà un fet corrent a les universitats on els terratinents tindran les seves possessions. No hem trobat cap rastre documental de coaccions per part d'universitats on tinguin la seva residència. Pel que fa als privilegiats, la situació no sempre tindrà aquesta solució, encara que en més d'una ocasió pugui ser-ho, ja que defensaran el dret a no pagar, talment com eren exempts dels allotjaments i bagatges. La insolidaritat contributiva serà una causa d'enfrontament a les universitats de la vegueria de Girona durant el segle XVII. Amb posterioritat a la Guerra de Successió, les universitats també arribaran a concòrdies amb els seus creditors censalistes i la imposició de redelmes sobre les collites serà també la mesura habitual de les universitats per poder pagar pensions i lluir censals. D'aquesta manera arribaran, pràcticament, fins mitjan segle XVIII, quan es produirà la reducció de les pensions dels censals del 5 al 3 per cent.

Una altra manera d'augmentar els ingressos provindrà de la imposició de talles¹¹⁵⁰ en diner sobre els veïns de la universitat. Sovint serà una mesura complementària

¹¹⁴⁹ *Ibidem*, pàg. 73 i P.GIFRE, "Universitats, fiscalitat de guerra i privilegiats. A propòsit d'algunes universitats empordaneses durant la Guerra de Secessió", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13 (1993), pàg. 569.

¹¹⁵⁰ Mentre a la vegueria de Girona les talles i redelmes seran habituals entre les entrades "extraordinàries" de les universitats durant tot el segle XVII, especialment durant els anys finals, a Granollers, la "tributació extraordinària es fa palès a partir de 1625-30 i culmina entre 1640 i 1660", per mantenir un "cert nivell" durant la dècada de 1670, període que coincideix amb l'etapa de fort endeutament (J.DANTÍ, "La hisenda municipal com a reflex de la conjuntura econòmica. Un exemple de la Catalunya prelitoral: Granollers i el Vallès Oriental als segles XVI i XVII", *Fiscalitat estatal i hisenda local (ss. XVI-XIX). Funcionament i repercussions socials. VI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1988, pàg. 240-241). La situació de les hisendes de les universitats de la vegueria de Girona apunta cap al manteniment d'aquesta etapa crítica pels anys finals del segle XVII, P. GIFRE, "Guerra en terra de frontera: la vegueria de Girona (1640-1713)", ..., pàg. 17-24.

a la dels redelmes. Artesans, jornalers i menestrals pagaran talles. Altres universitats, com a la Jonquera el 1648, imposaran nous vectigals a les mercaderies que surtin de la universitat, "impost de la tretxa", per poder fer front a les necessitats derivades de la taxa del batalló.¹¹⁵¹

En la difícil conjuntura militar iniciada els darrers anys del segle XVII amb la Guerra dels Nou Anys (1689-1697) i la de Successió de començaments del segle XVIII, quan els conflictes pel pagament de talles i redelmes siguin habituals, començarà a plantejar-se la possibilitat de pagar en funció de la terra i no de les collites.

El consell general de la universitat de Madremanya, després que hagués esgotat tots els recursos per fer front a la fiscalitat de guerra, i haver hagut d'acudir a cercar diners a censal per part de particulars de la població, el 1695, proposa una mesura que ja s'havia aplicat al poble de Juià:

“Per quant aserca de la exacció de las tallas y altres gastos se offerexen en la present parròchia de Madremanya no hi ha igualtat entre los particulars qui pagan aquell, perquè uns qui tenen més terras pagan menos que aquells que tenen menos terras y suportan més càrrega, y saria bé per saber qui tenen més y menos terras fer canar aquellas per fer pagar a cada hu segons las terras que posehiran”.

A la qual cosa, “*nemine discrepante*”, el consell general acorda :

“que todas las terras que se llauran y se cavan y també todas las terras de cultiu, com són camps, vinyas, ors, avallanadas, olivars y citis de casa y no altres, sien canadas per dos personas forasteras que sàpian de canar terras [...], y després, juramentats que sien, fassen lo repertiment de haver de pagar las tallas segons lo que cada hu tindrà , y tot ho hagen de assentar en lo llibre de la universitat y després, de tres en tres anys, se haje de mirar altre vegada qui ha augmentat y qui ha disminuït per poder tallar ab igualtat, y finalment se haje de fer y

¹¹⁵¹ AHG. R.Bris, Not. Peralada, 676 (1649): 30 desembre de 1648.

observar axí y de la manera se fa en la parròchia de Juyà, accepto de terras buscúrias”¹¹⁵²

A l'apel·lació de la universitat de Vilademuls, el 1701, al lloctinent general per la dificultat de seguir imposant talles, es respondrà que els veïns han de pagar pel nombre de vessanes. El consell de la universitat, en la seva defensa, dirà que aquesta disposició va contra els privilegis de la universitat, i plantejarà les dificultats per conèixer les superfícies i les qualitats de les terres i "perquè a fer-se los talls y taxas haguda rahó de las vessanas de terra, molts particulars haguda rahó dels mals que patexen vindrien a pagar molt més que altres particulars que no tenian tantes terras, tenen major conveniència de cabals y estan més acomodats o no patexen tant mals de censsos, censals y violaris".¹¹⁵³ El "cadastre" *avant la lettre* no era una solució ben vista a Vilademuls. En canvi a Fortià, amb una composició diferent de la universitat, el consell general convé, el 1703, d'imposar un tall "a tenor de vassanas y fochs, descontant un sou per foch y un diner per quiscuna vessana". I els terratinents, els més afectats, també s'hi avenen.¹¹⁵⁴ Sens dubte, estem davant dinàmiques distintes, ¿o és que quan la solució surt de dins és acceptada i quan ve de fora és rebutjada?

El saldo

El saldo que queda en caixa varia d'uns anys als altres. Les definicions de comptes de Roses que, anualment, el clavari presentava a la universitat el mes d'abril permeten treure algunes conclusions. El diner que queda en caixa oscil·la d'uns anys amb altres. Els saldos negatius són freqüents, sobretot cap al final de la sèrie. No obstant això, cal plantejar que els "balanços" presentats queden lluny de ser reals, tota vegada que no sempre s'han cobrat els arrendaments, queden romanents d'anys anteriors i sempre hi ha la possibilitat de crear censals amb els quals els comptes poden canviar totalment. El gràfic només ha de ser pres com

¹¹⁵² AHG. J. Andreu, Not. Girona-7: 417 (1695): 3 de febrer de 1695. L'acte de canació del lloc de Madremanya el 19 de març de 1696 (AHG. J. Andreu, Girona-7, 418 (1696). La canació explica, en part, la unanimitat dels veïns a l'hora d'acordar aquest sistema, ja que la majoria dels veïns disposen de poques terres de conreu, els boscos ja hem vist que no figuraven a l'hora d'imposar la talla: en cap cas no s'arriba a les 50 vessanes. La "democratització" en l'accés a la terra por explicar la imposició d'una taxació progressiva.

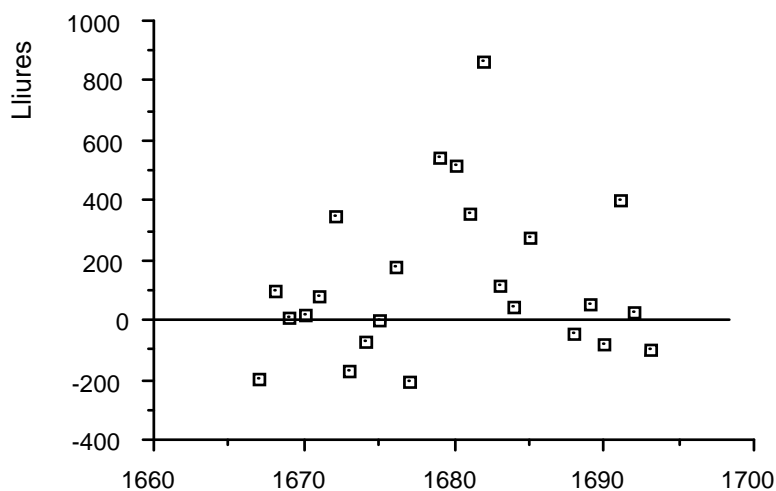
¹¹⁵³ AHG. Not. Peralada, 811 (1701): 10 gener 1701.

¹¹⁵⁴ AHG. P.Heras, Not. Castelló, 1552 (1703): 18 de novembre de 1703.

un indicador general, al costat hauríem de tenir el deute acumulat en forma de censals.¹¹⁵⁵

L'ofici encarregat de les finances de les universitats és el clavari que apareix en les universitats a mesura que el seu volum financer fa aconsellable deslligar aquest ofici del consolar. El clavari, pel que hem pogut veure per les universitats gironines, era un figura clau de les universitats. La seva funció anava més enllà de la definida per A.Bosch de "*rebre, deffinir y enllestir los comptes als deutors y executarlos*" en referència al clavari ordinari de Perpinyà.¹¹⁵⁶ El clavari es podrà convertir en un creditor de la universitat i, fins i tot, pot acabar per "segrestar", amb el consentiment del consell general, els ingressos de la universitat. Fixem-nos, primer, en la seva extracció social.

Gràfic 2. Saldo resultant de la definició de comptes de Roses, 1668-1693

Coneixem els clavaris de la universitat de Roses entre 1667 i 1693, en total cinc persones varen desenvolupar aquest càrrec: Onofre Sastre (1667-1674), pescador;

¹¹⁵⁵Sobre això Jaume Dantí ja havia posat en alerta: "Sembla clar que el seguiment dels resultats quantitatius de la gestió financera, els saldos, aportats pels clavaris, és poc significatiu per les freqüents irregularitats en les anotacions i per la no inclusió d'alguns conceptes, sobretot els deutes", per la qual cosa, conclou, que és més fiable la sèrie dels ingressos, "malgrat que les anotacions siguin més aviat del que estava previst recaptar i no del seu resultat efectiu". J.DANTÍ, "La hisenda municipal a l'època moderna a Catalunya", *Actes. III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la història*, Barcelona, L'Avenç, 1996, pàg.78). Amb precaucions, presentem els pocs resultats de què disposem.

¹¹⁵⁶A.Bosch, *Op. Cit.*, III, XXVI, pàg. 486.

Miquel Capdaigua (1674-1685), negociant, al qual succeeix el seu hereu Miquel Castelló i Capdaigua (1685-1688), també negociant; Josep Coll (1688-1691), pagès, al qual, per mort, succeeix Josep Berta (1691-1693), pagès. No eren elegits per insaculació, com la resta de càrrecs, sinó que eren elegits pel consell ordinari, al qual cada any havien de definir els comptes del seu clavaríat. Els clavaris de Roses rebien 10 lliures de salari fins l'any 1674, quan van passar a rebre un salari de 15 lliures. En més d'una ocasió el clavari quedava creditor de la universitat. Miquel Capdaigua esdevindrà prestamista de la universitat (27/3/1674) i, fins el retorn de les 40 dobles, tindrà la concessió de la gabella de la sal. De fet, bona part dels clavaris, que hem pogut documentar, eren "negociants", en el sentit ample que té el mot en el segle XVII: vivien de la participació en els arrendaments de les universitats o de les rendes feudals, l'ofici de clavari s'ha d'entendre com una varietat d'aquests "negocis". Percebién diners de la universitat, però també afrontaven els pagaments de la universitat, a vegades, amb els seus propis diners. El clavari feia la funció d'una petita taula de canvi local que tenia com a garantia dels seus pagaments els ingressos dels arrendaments de la universitat. Tots els clavaris de Roses formen part de les bosses d'insaculació, han exercit càrrecs en el consell ordinari i participen dels arrendaments de la universitat de Roses, així com en d'altres negocis, com es pot veure per la mostra. Probablement, aquests "negociants" participen també d'altres arrendaments de drets, bolles del General o arrendaments de delmes i de drets feudals.

NEGOCIS DELS CLAVARIS DE ROSES, 1667-1693.1157 UNA MOSTRA

Onofre Sastre: arrenda el vintè del mar (1668 i 1675) i el dret del vi foraster el 1669.

Miquel Capdaigua: arrenda la gabella de la sal (1673, 1674), el vintè del mar (1665, 1669, 1674, 1679) i, el mateix any 1665, figura com a fermancer en l'arrendament del vintè del terra. Figura com a procurador del donzell Jordi Domènech, domiciliat a Sant Feliu de Guíxols, amb masos a Roses i participacions en negocis del mar. El 1660 arrenda l'estany de Castelló per cinc anys i el rearrenda el 1663 per la resta de temps. El 1664 obté en establiment, o ratificació d'establiment, de l'abat de Santa Maria de Roses diferents parcel·les a la platja de mar i una botiga; el 1669 obtindrà dos nous establiments de 10 vessanes i de 7 vessanes, el darrer establiment afronta amb la seva botiga. Al final de la seva vida funda una causa pia per a donzelles maridar amb una deixa testamentària de 200 lliures per perpetuar el seu nom(28/5/1676).

Miquel Castelló i Capdaigua: arrenda la gabella de la sal (1682, 1686, 1688), la carnisseria (1683, 1690, 1692, 1693), la gabella de l'oli i l'aiguardent (1689, 1691), el vintè del mar

¹¹⁵⁷ Les referències a les actuacions d'aquests clavaris han estat extretes del buidatge sistemàtic dels protocols notariais de les notaries de castelló d'Empúries. La participació en els arrendaments de la universitat de Roses es troben referenciades a la font de la taula 100.

(1682, 1684, 1685, 1688, 1689), el vintè del terra (1689, 1691). Participa tant dels negocis marítims (el 1681 compra "una partida de cuiros ab pell y aquells se embotigaren en la casa o botiga de Miquel Capdaygua" de la qual procedeix a vendre'n una partida a blanquers de Besalú), com també de la renda de la terra (compra a carta de gràcia el mas Boscà el 1687 per 2000 lliures i el 1688 arrenda un altre mas al terç i el 1700 arrenda el vintè del lloc de Pau per 3 anys) i aprofita la presència de la guarnició militar a la ciutadella per convertir-se en proveïdor de carn per cinc anys (23/3/1693).

Josep Coll: arrenda el vintè del terra (1667, 1688) i els drets de pastura del bestiar de llana de Tots Sants al mes d'abril de 1668-1669. El 1689 arrendarà el terç i vintè de l'heretat de la Garriga de Roses, del comú, amb encarregament d'un censal de 500 lliures que havien creat diferents particulars de Roses perquè la universitat no trobava qui els volgués fiar.

Josep Berta: arrenda el vintè del terra (1685, 1686).

Els arrendataris dels drets de la universitat

Ja s'ha posat de manifest amb la relació dels clavaris de la universitat de Roses qui eren alguns dels arrendataris. Dos d'ells, els que varen exercir el càrrec durant més de temps, varen ser també arrendataris dels drets de la universitat. S'ha plantejat la necessitat d'estudiar la identitat dels que accedien a aquests arrendaments.¹¹⁵⁸ Tant Miquel Capdaigua, com Miquel Castelló i Capdaigua, varen fer dels arrendaments de Roses una etapa més en les seves inversions, un sumant més dels seus negocis. Allò que és significatiu és que els dos compaginaven aquests arrendaments amb altres inversions i, els dos, tenien una relació directa amb la renda de la terra.

De l'anàlisi dels arrendataris de la universitat de Roses entre 1668 i 1693 es poden veure algunes tendències. Vegem-ho en la taula 101. D'entre els arrendataris destaca la important presència de "negociants", forasters. De fet, amb aquest concepte hem d'entendre les persones dedicades als arrendaments i el proveïment de la guarnició de Roses. Tot i que no figura com a negociant, Joan Cambra, amb el 15,83% del total dels ingressos de la universitat de Roses, és el principal arrendatari. El trobem com a arrendatari dels diversos serveis de la universitat, sempre els de més elevat cost, i també dels redelmes. Aquesta situació contrasta amb la d'Antoni Moní, que únicament arrenda redelmes. Aquests són els principals arrendataris, els de menor presència, són pescadors, ferrers o pagesos que

¹¹⁵⁸ En el III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya, organitzat per l'Avenç, J.Dantí diu que es formarien companyies arrendatàries, però també planteja que "el benefici només era substancial quan es tractava de ciutats grans". El relator de l'època moderna, R.Arnabat, planteja, entre els temes a investigar, la composició social i geogràfica dels arrendataris. Vid. *Actes. III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la història*, Barcelona, L'Avenç, 1996, pàg. 83 i 220. Realment, és un simple problema d'escales.

troben un suplement als seus ingressos. I, a diferència dels negociants, aquests presenten una preferència en els arrendaments: Bartomeu Cordella, de 10 arrendaments, 8 són de la carnisseria; Joan Pagès, de 7, 6 són de la fleca; o Ramon Bonet que de 6, 5 són, també, de la fleca.

Taula 101. Els PRINCIPALS ARRENDATARIS DE LA UNIVERSITAT ROSES, 1668-1693.			
Nom i condició	Nombre arrendaments	Redelmes	Total invertit en lliures
Joan Cambra, mestre de cases, mulater, francès	20	6	3.620,10
Antoni Moní, adroguer i negociant de Roses	0	7	1.735,25
Miquel Castelló Capdaigua, negociant de Roses	10	7	1.495,60
Miquel París, negociant de Selva de Mar	7	1	1.443,30
Joan Carbonell, negociant de Roses	9	2	1.241,55
Ramon Bonet, ferrer de Roses	6	6	1.233,75
Benet Cordella, àlies Rahola, carnisser	10	0	882,50
Joan Pau Gibert, àlies Bonora, mariner de Mataró	4	0	494,60
Joan Pagès, pescador de Roses	7	0	250,50

Font: les mateixes de la taula 100.

Probablement, l'especificitat militar de Roses ha portat aquesta radiografia dels arrendataris.¹¹⁵⁹ Molts d'aquests negociants, però, acabaran per esdevenir senyors útils i propietaris de terres, si és que no partien d'aquest origen. L'exemple seria el clavari Miquel Castelló i Capdaigua, el qual apareix com un dels principals arrendataris de Roses, i que acabarà per comprar terços i masos.

¹¹⁵⁹ La imatge és diferent de la dels arrendataris de Vielha entre 1592 i 1647 en què els arrendaments serveixen als veïns per aconseguir uns beneficis suplementaris. A Roses, només pel que fa al nombre dels arrendaments, 8 persones obtenen el 66,97%. Percentatge que augmentaria si miressim el valor pagat. Pel cas de Vielha, M.A.Sanllehy ha escrit: "No hi havia pas un cercle reduït de veïns que monopolitzessin les adjudicacions, sinó que la majoria hi participava". Més endavant, però, diu que hi ha veïns que són arrendataris fins a 21 anys, si bé no acaparaven una sola adjudicació. M.A.SANLLEHY, *Comunitats, veïns i arrendataris ...*, vol. 2, pàg.87.

BÉNS I USOS COMUNALS. USOS COMUNITARIS I CONFLICTE

Per alguns autors, els usos comunals són l'element cohesionador de la universitat pagesa, però no són l'únic element de solidaritat que apareix entre els integrants d'una universitat.¹¹⁶⁰ Durant els segles XVI i XVII hem trobat diverses referències documentals, per la vegueria de Girona, on les disputes pels usos comunals porten a fer pensar en actuacions que van en una doble direcció: la cohesió comunitària, és clar, però també en el trencament de la cohesió i el triomf de l'individualisme agrari. Al costat de la defensa dels interessos comunitaris per part de la universitat davant pagesos, terratinents, privilegiats o senyors directes, veurem apropiacions per part de la universitat que convertiran en terres privatives de la universitat allò que eren terres d'ús exclusiu dels "singulars" de la universitat, també veurem com alguns senyors útils de masos acabaran per ocupar terres comunals i també veurem com pagesos o terratinents acudirán a instàncies superiors a la universitat i la baronia en demanda de privilegis de ban per privatitzar les seves terres i prohibir l'entrada, una vegada treta la collita, als ramats i bestiar dels seus convilatans. L'individualisme agrari, concepte utilitzat per Marc Bloch per definir el procés d'assalt als comunals francesos durant el segle XVIII, ve a trencar la cohesió comunitària.¹¹⁶¹ No és aquest el moment de plantejar un estudi dels comunals, sinó mostrar diferents aspectes on s'aprecia l'actuació de la universitat.

Les actuacions, a manera d'exemple, afecten a universitats situades en la plana empordanesa on els comunals queden limitats a les terres de pastura de les universitats, sovint terres situades en zones d'aiguamolls o riberals dels rius, en menor mesura trobem la presència del bosc que aquí queda substituït per la mar, i, sobretot, l'ús per a pastures de terres de conreu, de vinyes i d'olivars una vegada treta la collita. La comarca de l'Alt Empordà ha estat considerada per J.Olivares, a

¹¹⁶⁰ Marc Bloch ja ho plantejava en termes ben clars quan deia que en les terres de camps oberts l'organització comunitària entorn dels comunals era el principal element de cohesió de les comunitats pageses, no obstant això, també deia que aquestes solidaritats són ben presents en les terres de bocage; sens dubte, les experiències comunitàries poden passar per altres relacions, M.BLOCH, *La historia rural francesa*, Barcelona, Crítica, 1978, pàg. 452 del suplement al capítol 5. Vid, a manera de síntesi, A.SOBOUL, "Problemas de la comunidad rural (siglos XVIII-XIX)", *Problemas campesinos de la revolución, 1789-1848*, Madrid, Siglo XXI, 1980, pag.53-57. Publicat per primera vegada el 1975.

¹¹⁶¹ Especialment, M. BLOCH, "La lutte pour l'individualisme agraire dans la France du XVIIIe siècle", *La terre et le paysan*, París, A. Colin, 1999, pàg. 257-349. la primera edició d'aquest text data de 1930.

partir dels plets de l'Audiència durant la primera meitat del segle XVII, la primera zona en conflictivitat pels comunals, fet que ha estat atribuït per l'autor, en bona part, a què es tractava d'una zona de pastures d'hivern on acudien els ramats transhumants.¹¹⁶² Probablement hi hagi algun cas, però les universitats, de temps, havien regulat aquesta presència (el cas de Torroella de Montgrí, per la via dels privilegis)¹¹⁶³ i la majoria d'universitats de la muntanya de l'Albera l'havien acabat per regular mitjançant l'arrendament de les herbes sobrants o la prohibició de poder tenir bestiar a conlloc quan es necessitaven les pastures pels bestiaris dels veïns de la universitat. La conflictivitat venia derivada d'altres qüestions, essencialment les que procedien de l'interior mateix de les universitats, unes universitats que es troben immerses en uns importants processos de canvi i, per tant, d'enfrontament per l'accés a uns béns i uns usos d'interès col·lectiu que alguns voldran utilitzar amb exclusivitat,¹¹⁶⁴ i també d'enfrontaments amb altres universitats veïnes per l'aprofitament de les pastures, fet que portarà a l'enfrontament fins la delimitació dels termes.

¹¹⁶² J.OLIVARES, "Els comunals: un conflicte entre viles, camperols i senyors, 1591-1658", J.J.BUSQUETA, E.VICEDO, ed., *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània*, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996, pàg. 194-195. El cert és que en cap dels exemples que posa per conflictes derivats de pastures apareix la presència de ramats transhumants.

¹¹⁶³ La universitat de Torroella de Montgrí obté un privilegi el 2 d'agost de 1502 pel qual els "cabaners i nodriguers" (pastors) no podien pasturar en les terres del pla, només podien fer-ho deu dies del mes de maig per tondre i dues-centes ovelles podien deixar la muntanya des de l'1 de gener fins el 10 de març per poder anyellar, i encara quan baixaven al pla "agen anar per camins o lloch herminis o en possessions lurs pròpies o de aquelles persones de qui hauran licència", si passat el termini encara es trobaven en el pla incorrien en pena de ban de 10 lliures i, per cada cap de bestiar trobat en terres campes o de vinya, havien de pagar un diner de ban. (AHTM. 1.1. Llibre de privilegis, ff. 78r-80r).

¹¹⁶⁴ A aquesta conclusió arriba M.A.Sanllehy per la Val d'Aran quan analitza l'evolució de les concòrdies entre els segles XVI i XVIII i conclou que els intents de regulació dels usos comunals havien arribat al segle XVIII essent ineficaços davant la consolidació de les cases fortes: "Podem dir que la separació que definia ben bé el dins -veïns- i el fora -forasters- s'havia desplaçat a l'interior de la comunitat. La diferenciació entre cases era ja un fet. Els mecanismes d'autoregulació havien esdevingut inefectius ja que havien contradit els fonaments del sistema comunal", "Les concòrdies a la Val d'Aran (s.XVI-XVIII): de la delimitació de territoris a la limitació d'usos comunals", J.J.BUSQUETA, E.VICEDO, ed., *Béns comunals als Països Catalans...*, pàg. 235. En canvi, J.M.Bringué, per les Valls d'Àneu, defensa la importància de les "comunitats" i parla d'una "supeditació dels interessos de les cases particulars a una normativa col·lectiva. Això evidencia un fort grau de cohesió interna i de solidaritat veïnal perquè és dins el marc de la comunitat que aquelles cases particulars adquireixen i amplien el seu patrimoni i el gaudiment de l'explotació dels recursos naturals", encara que, diu, més endavant, "no vol dir tot això que la comunitat sigui un bloc monolític", "La conformació dels drets comunitaris sobre el territori. La Vall d'Àneu, segles XV-XVIII", J.J.BUSQUETA, E.VICEDO, ed., *Béns comunals als Països Catalans...*, pàg.168.

Defensa dels usos comunals de la ingerència senyorial

La defensa per part de les universitats dels usos comunals davant les ingerències senyorials és un tema recurrent en el pledejar dels segles XVI i XVII. Un conflicte repetit és la defensa dels emprius de la pretensió d'establir-los per part del senyor.¹¹⁶⁵ El 18 de juliol de 1567, la universitat de Sant Llorenç de la Muga arriba a una concòrdia amb Francesc Dalmau de Rocabertí "acerca de què la dita universitat a pretès les herbes y pasturas salvatges del dit terme de Sant Llorens de la Muga pertànyer a dita universitat per certa concessió".¹¹⁶⁶ En aquesta concòrdia allò que estava en disputa eren les terres "selvatges", els usos comunals dels rostolls en quedaven al marge, ja que en això no hi entrava la intervenció senyorial, era una atribució dels veïns i del consell de la universitat. En aquest cas, la universitat argumenta la defensa d'uns drets ("certa concessió") que ara no pot documentar (perquè no la té o perquè mai no l'ha tingut per tractar-se d'un hàbit consuetudinari), però que de temps immemorial ha usat. Sovint, el conflicte es presenta en aquests termes: el costum¹¹⁶⁷ és invocat davant la inexistència de proves documentals. Els arguments de la universitat partiran de les declaracions de gent gran que explicarà la pràctica habitual seguida dels seus predecessors. El costum legitimava la pràctica. D'aquí que podia ser usat com a element provatori amb interessos oposats.

Sembla haver estat, a manca d'una investigació pormenoritzada en els papers de l'Audiència pel segle XVI, sobretot en el segle XVII quan aquests conflictes es varen generalitzar. Un exemple, que pot ser clarificador, el trobem quan el 1672 la universitat de Torroella de Fluvià defensa els seus comunals davant la pretensió dels nobles Maria i Ramon de Xammar d'establir-los. La universitat al·lega que el

¹¹⁶⁵ Les agressions senyorials a les universitats en matèria de comunals presenten actuacions molt diverses. Les hem centrat, com veureu més endavant, en els establiments, però som conscients que les estratègies senyorials podien canviar en funció de la naturalesa dels comunals, de l'absentisme senyorial o de la resistència de les universitats. Vegeu una situació il·lustrativa en el cas de Maldà i Maldanell que acaba amb una concòrdia el 1590, per la qual la universitat haurà de vendre a carta de gràcia la meitat de les herbes per pagar 360 lliures imposades com a multa pel baró. (Cfr. E.SERRA, "Maldà: un procés d'eaux, de forets et de paturages au XVIe siècle", *Pays Pyrénéens & Pouvoirs Centraux XVe-XXe s. Actes du Colloque International organisé à Foix les 1,2,3 octobre 1993*, pàg. 131-143).

¹¹⁶⁶ M. de la R. BAIG ALEU, "San Lorenzo de la Muga. Notas históricas", ..., pàg. 131.

¹¹⁶⁷ En la línia del que ha explicat E.P.THOMPSON, *Costumbres en común*, Barcelona, Crítica, 1995, capítols 1 i 3. Aquesta invocació al costum es fa per condemnar l'inèdit, el mai vist, P. BICKLE, *Résistance, representation et communauté*, París, PUF, 1998, pàg. 232-235.

1588 el comte d'Empúries "en emphiteosin donà als cònsols, que eran aleshores y los que seran, y particulars del lloch y universitat de Torroella de Fluvià, tota aquella rippa del riu Fluvià que és envers lo dit lloch de Torroella des de la Creu de Palol fins y devant del lloch de Saldet y camí dit la Carrera del camp Figuera [...], en virtut de la qual concessió los cònsols de dit lloch de Torroella de Fluvià y sos particulars han estat y estan en pacífica pcessió, seu quasi, sens contradicció de persona alguna, de entrar, axir, cultivar, lenyejar, fer pasturar sos bestiar y tot y qualsevol cosa pertanyent a la llibertat total de l'empriu y ús de dita rippa y son districte".¹¹⁶⁸ Ja hem vist, també, que el mateix passava a Cabanes quan el comte de Peralada pretenia establir terres, considerades comunals de la universitat des de temps "immemorial". La sortida al conflicte va arribar en una concòrdia el 1700 quan la universitat de Cabanes va renunciar als drets sobre les terres en litigi i el comte de Peralada va acabar per delimitar les zones de pastura de la universitat.

1169

La via dels establiments senyorials està al darrere també de la privatització a Llers. El procés sembla haver-se accentuat a començament del set-cents i és un procés acabat a mitjan segle XVIII. Ja el 1503, la universitat de Llers havia presentat un requeriment a la senyora del lloc on li recordava les atribucions de la universitat, en el que és una definició dels emprius, amb l'argument d'"ésser usatge en Catalunya que los herbatges y pasquers, posat sien dels senyors dels llochs y territoris llurs, no són emperò de dits senyors en alou, de tal manera que aquells púgan vendre-s o establir, sinó que són pròpiament dels poblats de aquell territori ahont són los herbatges y pasquers".¹¹⁷⁰ La demanda de terres per plantar vinya que va viure el lloc de Llers "lo principi de la centúria de 1700", en especial la zona de la Garriga que era sense conrear i apta per a pastures del bestiar, va comportar no sols la reducció de les pastures i els conflictes amb la universitat d'Avinyonet amb qui compartia l'empriu de la zona, sinó que fins i tot es va acabar amb les "carreradas"

¹¹⁶⁸ AHG. M.Pastell, Not. Castelló, 1444, 25 de novembre de 1672.

¹¹⁶⁹ M.BOSCH, R.CONGOST, P.GIFRE, "L'assalt als comunals. Tres universitats empordaneses (segles XVII-XVIII)" ..., pàg. 130-138.

¹¹⁷⁰ BPP. Gregori PALLISSER, *Libre intitulum rationarium primum*, cota topogràfica 93-V, f. 63v. Escrit a partir de 1704, amb referències fins 1730, l'autor és un pagès de Llers, que va ser regidor del lloc i que va tenir a les seves mans les escriptures de la universitat de Llers, les quals, en alguns casos, presenta en forma de regest, i, en altres casos, les transcriu. No cal dir que l'arxiu municipal de Llers no s'ha conservat, de manera que aquest testimoni ha de suplir la mancança.

i "abeurades", camins i llocs destinats al trànsit del bestiar. El procés l'explica Gregori Pellisser, pagès, però també propietari de ramats, a mitjan segle XVIII, quan exposa que "entorn del poble eo del terme estava circuhit de carreradas per lo dit efecte [per anar a pasturar las herbas comunas] y per anar abeurar dit bestiar en los rius de la Muga, emperò com del principi de la present centúria de 1700 en avant, per rahó dels establiments de terra se ha seguit per lo poch cuydado de cònsols dexar perdre ditas carreradas eo la major part y de aquí ha vingut o arribat que los demás, aunque pagesos, han procurat en trauer-se-las dels entorns de llurs propietats".¹¹⁷¹ Els menestrals, segons Gregori Pallisser, haurien estat els que haurien acabat per privatitzar aquestes carrerades i abeurades. La plantació de vinya s'havia convertit en una manera de subsistència dels menestrals del lloc. El conflicte entre propietaris pagesos i menestrals que es devia viure a Llers només el coneixem de la mà d'un protagonista, interessat, però hi és. De fons, els emprius, les carrerades i les abeurades i un altre conflicte entre pagesos i menestrals.

La privatització dels comunals per part de la universitat: de comunals a propis

La successió de diferents conflictes entorn dels Salats i el Vernar de Castelló d'Empúries, terres situades on antigament hi havia hagut l'estany, permet assenyalar un altre tipus de conflicte on la universitat patrimonialitzarà en benefici propi unes terres considerades d'ús comunal. Sens dubte, les necessitats de la hisenda de la universitat de Castelló devien estar al darrere d'aquest procés. Per aturar-ho sentirem les veus de diferents persones, la majoria de les quals no formaven part del cos de la universitat: terratinents, ciutadans honrats i un arrendatari de la carnisseria de la Comunitat de Preveres.

La primera referència, durant la segona meitat del sis-cents, la trobem en l'execució per pena de ban imposada pel batlle de la universitat de Castelló d'Empúries contra els béns de Narcisa Camprodon "perquè el seu bestiar havia anat a pasturar als Salats, cosa que havia estat prohibida per diferents cridas". Narcisa Camprodon i Santdionís, propietària, domiciliada a Perpinyà, al·lega en la seva defensa que els seus ramats sempre han anat a pasturar a l'indret"que ara li

¹¹⁷¹ *Ibidem*, f. 64r.

volen dir Comuns" quan "sempre y en tot temps ells y sos predecessors en los dits cortals an entrat llur bestiar en la dita partida de terra a pasturar y erbejar": en aquesta ocasió, l'argument "de temps immemorial" és invocat contra la universitat. La universitat de Castelló d'Empúries defensarà els seus drets, basats en la privacitat dels Salats pels habitants del lloc i dels arrendataris de la carnisseria, però privats als terratinents perquè no formen part del cos de la universitat:

"No obstant que los cònsols y universitat de la vila de Castelló de Empúries tingan y pocehescan en lo terme y parròchia de dita vila algunas terras hermas y boscosas que són pròpies de dita universitat per obs y servici de sos habitants y, com a tals, estígan en pcessió, seu quasi, vuy, y de molt temps a esta part, de prohibir y vedar a totes y qualsevols personas de qualsevol grau, stament o condició que sian, tant dels habitans de dita vila y terme com qualsevol altres, lo pasturar sos bestiar de qualsevol género que sien en ditas terras pròpies de dita universitat, fent per dit efecte cridas públicas per los llochs acostumats de dita vila a instància del síndich de dita universitat y per manament del batlle y altres oficials de dita vila per a què, sots las penas en ditas cridas contengudas, ningú se atrevesca entrar son bestiar en ditas terras, exequant los contrafahents per ditas penas, ab tot no dubtan Pere Pau Albert, pagès de dita vila, habitant en los cortals que.s diu ésser dels nobles cònjuges Camprodon y S[an]tdionís y altres en lo acte de citació nomenadors molestar a dita universitat en dita sa pcessió seu quasi, sens títol, ni rahó alguna, en gran dany y perjudici de dita universitat y sos habitans, com tingan ditas terras solament destinadas per llur bestiar y dels qui tenan arrendadas las carnicerías de dita vila en cas se arrendan aquellas" .¹¹⁷²

¹¹⁷² AHG. J. Pagès, Not. Castelló, 1435 (1660-1683): 24 de setembre de 1670, 20 de novembre de 1670 i 30 d'abril de 1671. En l'exemple anterior, entre d'altres conflictes, apareix una qüestió terminològica a tenir present. Durant els segles XVI i XVII, la separació entre comunals i propis, habitual en la terminologia castellana des de la baixa edat mitjana i que acabarà per consolidar-se jurídicament en el segle XIX, és inexistent. El 1683, en un conflicte entre la universitat d'Empúries i els terratinents i censalistes del lloc, quan els terratinents i censalistes presenten la seva demanda fan menció del fet que "la universitat de Empúries té uns comuns propis y que lo lucro que dita universitat ne pot tràurer, uns anys ab altres, seran molt bé cent lliures", (AHG. J.Pagès, Not. Castelló, 1432 (Processos): Joan Perramon i altres contra la universitat d'Empúries, 1683); es tractava d'unes terres que s'arrendaven al terç i que el 1682 havien obtingut més de 100 quarteres d'arròs. Era un propi en el sentit terminològic del dret castellà, d'un "comunal propi" segons els

Amb la documentació a la mà, la universitat de Castelló d'Empúries sembla actuar com a privatitzadora dels comunals que el comte d'Empúries havia establert als singulars i habitants de Castelló. Davant d'aquesta intenció, veurem dos arguments ben diferenciats, d'una banda, Pere Feliu, ciutadà honrat de Barcelona, domiciliat a Camallera i per tant terratinent de la universitat de Castelló, amb terres dins els termes de la universitat, però que per la seva condició de terratinent no gaudiria dels mateixos drets que els veïns de la universitat, presenta el 1680 un requeriment contra la universitat per evitar que aquesta estableixi les terres del Vernar, terres que havia establert el comte d'Empúries "per a què los bestiaris de las carnisserias de dita vila y dels habitans y terratinens de aquella puguessen pasturar o fer pasturar en dita terra y ab condició que no puguessen arrebastar eo reduir a cultura en ningun temps ni stablir-la a ningun particular". Per la qual cosa mostra la seva oposició a què d'aquests "comunals" se'n puguin fer una heretat o dues, per contra acaba el requeriment demanant que les terres en litigi restin ermes i de pastura.¹¹⁷³ ¿Hem de creure que es tracta d'una estratègia d'un terratinent que vol gaudir dels mateixos drets que els veïns o podem pensar en una estratègia de la universitat per augmentar els seus ingressos en moments de dificultats de les seves finances? Sens dubte, les dues qüestions són plausibles. Un altre episodi ocorregut uns quants anys després aporta nous arguments.

El 1685, la universitat de Castelló commina Francesc Bofill, ciutadà honrat de Barcelona, i habitant a la vila, a què tregui el seu ramat d'ovelles del terme, atès que no hi té terres, no és terratinent, ni tampoc arrendatari del lloc. La condició de propietari, tot i tenir privilegi de ciutadà honrat, segons l'argumentació de la universitat, no hauria estat obstacle per tenir drets de pastura (els arguments per a ser considerat part de la universitat varien en funció de les necessitats argumentals de la universitat), ara allò que se li requereix, o se li requereix perquè li manca, és la possessió de terres. Francesc Bofill, en ús de la seva defensa, al·lega que té les ovelles per tallar de la carnisseria de la Comunitat de Preveres i, per aquesta raó, pot pasturar en els comuns del lloc, com hi tenia dret la Comunitat de Preveres. De

demandants en aquesta qüestió. El que queda clar és que es tractava d'unes terres que havien estat d'ús de la universitat i que la universitat voldrà convertir en dues heretats per a poder arrendar.

¹¹⁷³ AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444, 23 d'agost de 1680.

la rèplica de la universitat interessa remarcar sobretot la defensa dels seus drets atès que, diuen els seus representants, són els "verdaders amos y srs. de las herbas dels comuns anomenats Vernar y Salats": la privatització de les herbes comunals és un fet. En un altre escrit aniran més lluny i diran que la universitat és "senyora de todas aquellas partidas de terra anomenadas lo Vernar y Salats, cituadas en lo present terme de dita vila, de tal manera que ninguna persona encara que habitant o terratinent de ella pot entrar pèixer bestiar en ditas dos partidas de terra per ésser pròpies de dita universitat, com ha universitat designadas y termenadas, ab fitas signadas y monidas ab las armas de dita vila en quiscuna de ditas fitas esculpidas", i, per tant, tenen el dret de "prohibir lo pèixer los bestiar en dits comuns y de penyorar als contrafahents" i, encara més, també "de prohibir las pasturas de todas las demás herbas de las demás terras de son terme a todas y qualsevols perçonas que no tingan terras en aquell". Davant d'aquesta argumentació, la Comunitat de Preveres, a la qual se li vol limitar el nombre de caps de bestiar als necessaris pel seu consum, fet, d'altra banda lògic per part de la universitat en la mesura que d'aquesta regulació podia assegurar les pastures al bestiar dels veïns de Castelló, es mantindrà en els mateixos arguments exposats per Pere Feliu el 1680 i per Francesc Bofill, que la universitat no està en possessió privativa de les pastures dels Salats i del Vernar. Per altra banda, la defensa de la Comunitat de Preveres dirà que Bofill no és arrendatari de la Comunitat de Preveres, sinó que és el "provehidor de la carniceria de la reverent Comunitat", amb arguments i jurisprudència que avalaven la seva posició.¹¹⁷⁴

El procés que hem descrit entorn dels Salats i el Vernar de Castelló d'Empúries no és un cas únic. De ser unes terres dels comtes d'Empúries, a ser establertes a favor de la universitat quan les aigües de l'estany comencen a baixar de nivell i, en el seu lloc, deixen pas a unes terres bones en pastures, a ser "privatitzades" per la universitat que les voldrà arrendar a parceria. A Sant Pere Pescador, per aquests mateixos anys, la universitat arrendava terres als "Salats" (es repeteix el mateix topònim) amb la finalitat d'arrencar-les i posar-les en explotació, a Empúries

¹¹⁷⁴AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444, 27 de setembre, 29 de setembre, 10 d'octubre i 16 de novembre de 1685.

s'arrendaven "comuns".¹¹⁷⁵ Les necessitats d'ingressos per les finances de la universitat en un període de creixement dels censals expliquen una bona part de l'actitud d'aquestes universitats. D'altra banda, en les argumentacions de la universitat de Castelló també s'ha fet evident aquesta defensa dels de dins de la universitat contra els forans, en una dialèctica que es repeteix en altres moments històrics i per altres zones geogràfiques.

Regulació de pastures i limitació del contingent ramader

La regulació de les pastures i la limitació dels caps de bestiar ha estat una de les atribucions de la universitat.¹¹⁷⁶ Sovint, la universitat ha acabat per limitar el nombre de caps de bestiar dels propietaris de ramats per tal de no perjudicar els altres en la mesura que les pastures no eren suficients per a un nombre creixent de bestiar. Les actuacions de les universitats poden anar en dues direccions: la defensa d'un accés "igualitari" als usos comunals (ho veurem en l'exemple de Vila-sacra) i la defensa dels interessos particulars, dels propietaris (ho veurem en el cas de Torroella de Fluvià). Els dos exemples són contemporanis en el temps. La diferència rau en la composició de les respectives universitats.

És clar que la limitació dels caps de bestiar es farà en funció dels grups que exerceixin el control del consell de la universitat: la universitat de Torroella de Fluvià, el 1702, limitarà el nombre de caps de bestiar a la terra que tingui "cada propietari o habitant" a raó d'un cap per vessana de terra, amb la qual cosa els

¹¹⁷⁵Per la Vall d'Aran també s'han documentat aquestes pràctiques, en forma de vendes, com a resultat de l'endeutament del comú i, alhora, com a eina per a l'assentament de nous veïns, Vid. M.A.SANLLEHY, "La comunitat aranese (segles XVII-XIX): una aproximació al seu estudi", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, XXIX-2, (1993), pàg. 126-130 i el capítol III.5 de la tesi "La privatització: cessions, vendes, ocupacions i tancaments de terres" de *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran* Per la seva part, J.Mª Bringué conclou que davant l'endeutament, les universitats del Pallars "a la segona meitat del XVIII reaccionen a l'endeutament estructural, a la pressió sobre la terra i al control i fiscalitat de l'estat amb una massiva venda de petits trossos o drets comunals" fet que considera "nou" en relació als segles anteriors (*Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà*,..., pàg. 1024).

¹¹⁷⁶ La via de les ordinacions ha estat la manera com les universitats han procedit a fer-ho, des de les concòrdies de la Val d'Aran estudiada per M.A.SANLLEHY, "Les concòrdies a la Val d'Aran (s.XVI-XVIII): de la delimitació de territoris a la limitació d'usos comunals", J.J.BUSQUETA, E.VICEDO, ed., *Béns comunals als Països Catalans...*, pàg. 219-235, a les ordinacions valencianes analitzades amb detall per M.ARDIT, "Normativa municipal sobre el bestiar al País Valencià modern. La formació d'un peculiar equilibri entre agricultura i ramaderia", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13-II (1993). *Actes 2. Les Institucions Catalanes (segles XV-XVII). Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, pàg. 71-81; J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors, ...*, pàg. 190.

beneficiats seran els que tinguin terra.¹¹⁷⁷ Això mateix havia decidit la universitat de Torroella de Montgrí el 1670¹¹⁷⁸ quan va disposar que el nombre de vessanes mínimes que s'havien de conrear per any havia de ser de 25 per tenir un ramat de 100 caps de llana i 6 vaques, això donava dret a pasturar en les terres del terme i muntanya; la proporció servia pels altres pagesos a raó de 4/1. Es tracta, una vegada més, de limitar l'accés als usos comunals als petits pagesos i menestrals i d'assegurar les pastures als ramats dels propietaris. Una manera de perpetuar la situació de desigualtat existent.¹¹⁷⁹

Davant les disputes pels usos comunals, la universitat de Vila-sacra disposa, el 1706, que per cada parell de bous s'hauran de sembrar quatre vessanes d'ordi, civada o sègol, sense comptar els closos que té cada particular. D'aquestes terres, "cada qual puga fer-se menjar per son bestiar y privar als altres". La resta de terres restaven com a comuns, "com fins ara ho és estat en lo present terme de Vila-sacra".¹¹⁸⁰ Sens dubte, la resolució del consell general de la universitat de Vila-sacra optà per una mesura equilibrada: limitava l'exclusivitat de les pastures en les pròpies terres particulars en funció del nombre de caps de bestiar, la resta de terres quedaven per ús de la totalitat de la universitat. La mesura, ben distinta a la que hem vist per Torroella de Fluvià, sembla obeir a un manteniment de la cohesió de la universitat o, el que és el mateix, a una més gran diversificació de l'accés a

¹¹⁷⁷ AHG. P. Heras, Not. Castelló, 1551 (1702): 5 de novembre de 1702. Aquesta mateixa pràctica és descrita per la Cerdanya del segle XVIII, M. CONESA, "Espaces en partage et partages des espaces. Organisation et acteurs de la transhumance et de l'estivage dans les Pyrénées de l'Est (Cerdagne, XVe-XVIIIe siècle)", P.-Y. LAFFONT, ed., *Transhumance et estivage en Occident. Des origines aux enjeux actuels, Flaran 2004*, Toulouse, Presses Universitaires de Toulouse-Le Mirail, 2006, pàg. 319-320.

¹¹⁷⁸ Coneixem aquesta disposició perquè Joaquim Ferrer, propietari, va presentar aquest acord del consell de Torroella de Montgrí el 1850 com un exemple digne de tenir en compte per combatre "los ataques que continuamente dirige al sagrado de la propiedad rural" que consistien "en el abuso que se hace de la cría de ganados por los que, no teniendo terrenos propio ni arrendados en que proveerse de pastos, han de mantener sus ganados a expensas de los demás", *La Granja*, setembre 1850, pàg. 161-166. El text a AHG. A. Calvet, Not. Torroella de Montgrí, 269: 17 d'octubre de 1670.

¹¹⁷⁹ R. CONGOST, *Tierras, leyes, historia. Estudios sobre "la gran obra de la propiedad"*, Barcelona, Crítica, 2007, pàg. 232-240. En el fons, el que hi ha és un procés de privatització de les terres no conreades; les herbes i les pastures, i no sols els cereals, s'havien convertit en una part important de la renda dels senyors útils i propietaris de masos, d'aquí arrenca l'interès per la seva privatització.

¹¹⁸⁰ AHG. P. Heras, Not. Castelló, 1556 (1706-1707): 8 de desembre de 1706. Una situació semblant es devia donar també a Ordis, segons el privilegi de 1666, on per cada parell de bous només podien tenir quatre vessanes de closa "tancada y barrada" (AHG. P. Martí, Not. Peralada, 754 (1665-1667): 20 de juny de 1666).

la propietat, com es pot comprovar en la resolució presa en el mateix consell general quan la universitat de Vila-sacra decideix sortir en defensa d'un particular i assumeix la pena de ban en què ha incorregut per haver entrat en una terra erma d'un particular, atès que "en lo qual camp no y havia ni hi ha sembrat cosa alguna y és de costum en dit terme de Vilasacra no haver-hi devesas ni girar-ne, sinó de terra que.s trobe sembrada": els usos comunals afectaven les terres ermes, les sembrades només una vegada s'havia aixecat la collita. Però de la decisió presa també n'hem de deduir que amb anterioritat a aquesta data tot el terme de Vila-sacra, una vegada aixecades les collites, era obert al conjunt de la universitat, ara unes terres sortien d'aquesta roda de pastures: s'iniciava el tancament i ho feia el consell de la universitat.

Altres vegades, i això és una mesura prou comuna i repetida, les universitats impedeixen la presència de bestiar forani.¹¹⁸¹ La universitat de Sant Climent Sescebes, el 1704, amb l'oposició d'un particular, acorda "no poder-se colocar o tenir a conloch en lo present lloch y terme gènere algú de bestiar, sots pena de tres lliuras...". No obstant això, es permet tenir bestiar menor, a mitges, per quatre anys, "a mitges llanes", "tant solament conforme sos béns ho poran suportar"; sempre i quan només estigui a la parròquia de Sant Climent de Sant Miquel de setembre fins el primer de juny: és una zona de pastures hivernals i primaverals. La prohibició és total per les eugues. Mentre de vaques se'n podrà tenir per ús exclusiu.¹¹⁸² Però, també trobarem situacions, derivades de l'endeutament de la universitat, en què el consell general decidirà d'arrendar les herbes i privar els veïns del lloc de prendre'n a mitges o a conlloc amb una finalitat totalment contrària a la que hem vist per Sant Climent Sescebes. És el que es decideix a Roses, el 1685, quan per facilitar la presència d'arrendataris i, alhora, limitar les herbes al bestiar de la mateixa universitat, s'amenaça als que contravinguin la decisió ja "que si algú ne prenia de dit bestiar pugua dita universitat fer-li tràurer luego y

¹¹⁸¹ Per la Ligúria, O.Raggio, a partir dels "*statuti campestri*", assenyala prohibicions de bestiar foraster o a conlloc, segons la lògica que els comunals han de beneficiar les cases i famílies dels residents, O.RAGGIO, "Norme e pratische...", pàg. 163, 177-178. El mateix trobem per la regió de les Landes i el Sud-Oest de França, A.ZINK, *Clochers et troupeaux...*, pàg. 54, 55,62, 67-69 i ss., amb especial referència a la prohibició de l'entrada de bestiar porcí. La prohibició del conlloc ("gallarçans") també a la Cerdanya, M. CONESA, "Espaces en partage et partages des espaces ...", pàg. 320.

¹¹⁸² AHG. P. Heras, Not. Castelló, 1553 (1704): 29 de juny de 1704.

absolutament de dita vila y terme de Rosas".¹¹⁸³ En aquest cas el fet d'assegurar el monopoli de les pastures a l'arrendatari forà podia posar en dificultats els ramaders de la universitat, si és que no disposaven de terres suficients. La mesura presa a Roses s'ha d'entendre en el marc de la necessitat de numerari del comú, encara que podia perjudicar els particulars.

En altres ocasions i per altres llocs hem vist la limitació del bestiar cabrum (Roses, 1685) o de truges (Rabós, 1690), en aquests casos la limitació obeeix a la necessitat de preservar les terres de conreu o les vinyes. La universitat d'Ordis, el 1666, amb un privilegi aconseguit del seu senyor, Martí Dalmau de Rocabertí, prohibirà la presència de cabres¹¹⁸⁴ en el terme, amb l'excepció de l'arrendatari de la carnisseria, i també la limitació a les pastures comunals de les truges que quedaven reduïdes als masos del terme. Sovint aquestes prohibicions obeeixen a la preservació dels arbres fruiters o conreus arbustius.

Els bans: de la defensa dels conreus a l'enfrontament en el si de la universitat

En un inici el dret d'imposar pena de ban, en una mostra de l'exercici de la jurisdicció, era una potestat senyorial (com ho proven els bans dels comtes d'Empúries en els segles XIV, XV i XVI)¹¹⁸⁵ o reial (aquest seria l'origen de la sèrie de bans que figuren a la Batllia General de Catalunya), però que, en alguns casos, podia ser transferit a les universitats.¹¹⁸⁶ A partir de les darreries del segle XVI (a partir de 1585) el ban passa de ser un instrument de salvaguarda dels interessos del comú per passar a ser un instrument de privatització particular, amb la connivència de l'autoritat (Batllia General, i més tard la Intendència i l'Audiència ja

¹¹⁸³ AHG. M.Pastell, Not. Castelló, 1476 (1685): 16 de setembre de 1685.

¹¹⁸⁴ El 21 de novembre de 1666 els cònsols d'Ordis denuncien un particular per haver contravengut els privilegis del lloc per tenir un ramat de cabres en el seu mas. Els cònsols, després de comptar les cabres, les condueixen fora del terme (AHG. J.Ferrer, Not. de Navata, 7 (1665-1669): 21 de novembre de 1666, ff. 199r-200v).

¹¹⁸⁵ Cfr. A.BALAGUER, "Ordinacions i bans del comtat d'Empúries", *Revue des Langues Romaines*, I (1879), pàg. 28-36 i P.D. RASICO, "Les *Ordinacions d'Empúries*: estudi lingüístic i reedició del text", *Estudis de Llengua i Literatura catalanes. Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, pàg. 111-143; J.BOTET, "Ordinacions inèdites del condado de Ampurias del siglo XVI", *Revista de Gerona*, VII (1883), on transcriu les ordinacions de 1514, pàg. 283-285.

¹¹⁸⁶ J.OLIVARES, "Litigiositat rural i conflictivitat social a la Reial Audiència abans de 1640", *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991, pàg. 143. Pels Comtats en el segle XVIII, M. BRUNET, *Les pouvoirs au village. Aspects de la vie quotidienne dans le Roussillon du XVIIIe siècle*, Perpinyà, Trabucaire, 1998, pàg. 128-131.

en el segle XVIII).¹¹⁸⁷ Aquí volem plantejar dues situacions en què la denúncia del ban i la pena de ban seran un element de discòrdia i d'enfrontament a començament del segle XVIII entre propietaris i menestrals. Els menestrals defensaran la no intromissió del bestiar dels propietaris en les seves terres, vinyes majoritàriament, fins després de la verema. Els usos comunals s'aniran regulant. Les terres s'aniran tancant, fet que comportarà un veritable conflicte de classe a l'interior de les universitats.

La universitat de Llers viurà una forta polèmica entorn de les multes a imposar per les penes de ban. Les diferents ordinacions de Llers promulgades pel baró a instància de la universitat estaran en l'origen del conflicte. Les ordinacions obeïen a la correlació de forces en el conjunt de la universitat. Les primeres ordinacions de les quals tenim referència daten de 1589 i foren promulgades per Claudi de Lanuza, llavors senyor del lloc, en les quals s'imposa pena de ban a tota bestia que entri en les vinyes, "havent-hi raïms en aquelles", cosa que no impedia l'entrada una vegada feta la verema. Les penes eren de 5 sous en el cas d'una bestia grossa, augmentant la pena a 60 sous si era trobada de nits, de 4 sous si es tractava d'una bestia menuda i 5 sous si era de nits.¹¹⁸⁸ Les multes imposades no difereixen en res de les que per aquests mateixos anys disposava la batllia General de Catalunya en les seves crides, a no ser la penalització pels danys fets de nits per les besties grosses que, generalment, la Batllia General penalitza en el doble de la pena imposada de dia.¹¹⁸⁹ No tenim cap més ordinació durant el segle

¹¹⁸⁷ Sobre els bans, es poden trobar unes primeres hipòtesis a M.BOSCH, R.CONGOST, P. GIFRE, "Els bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya", R. ARNABAT (edr.), *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim. Actes del 1r Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. Lleida, 10 i 11 de novembre de 1994*, Barcelona, Coordinadora de Centres d'estudis de Parla Catalana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pàg. 137-156, i, exemplificat pel cas de Torroella de Montgrí: "Los "bandos". La lucha por el individualismo agrario en Cataluña. Primeras hipótesis (ss. XVII-XIX)", *Noticiero de Historia Agraria*, 13 (1997), pàg. 65-88, en català "Els bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya. Primeres hipòtesis (segles XVII-XIX)", R. CONGOST, L. TO, (coord.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, ILCC de la UdG/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 299-328. M.A.SANLLEHY, "Usos comunals i tancament de terres durant la crisi de l'Antic Règim a la Val d'Aran", *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim*, ..., pàg. 157-170.

¹¹⁸⁸ G. PELLISSER, *Op. Cit.*, ff. 79r-81v.

¹¹⁸⁹ El 1585 i els anys immediats, les penes de ban que figuren inscrites al llibre de crides de la batllia general de Catalunya penalitzen amb 5 sous de dia i 10 sous de nit quan es tracta de bèsties grosses, i 2 i 4 sous quan són bèsties menudes. L'entrada en els sembrats és de 10 sous de dies i 20 sous de nits; tallar arbres es penalitza amb 10 lliures, ACA. Batllia General. Llibre de crides, 971 (1585-1616).

XVII, ja que les de 1683, generals pel comtat de Peralada, no fan referència a canvis en la tarifa de les multes a imposar per pena de ban, però si que diferents articles s'hi refereixen mostrant la seva vigència, com quan es disposa que les condemnes per pena de ban han de tenir "prompta execució" o quan es diu, en una disposició que es pot relacionar amb l'anterior, referint-se als sobreposats, que eren els encarregats d'estimar el dany, que de les seves sentències no se'n podia fer apel·lació.¹¹⁹⁰

El 1715 es publiquen unes noves ordinacions per part del comte de Peralada, que responen a una nova correlació de forces en el consell de la universitat, on les penes per robatoris de camps i vinyes són augmentades a 3 lliures si és de dies i a 6 lliures si és de nits.¹¹⁹¹ Aquí esclatarà el conflicte. La universitat queda dividida en dos bàndols: el "partit" dels propietaris i el "partit" dels menestrals. El partit dels propietaris, segons ha deixat escrit Gregori Pellisser, considera que aquestes ordinacions són "excessivas en matèria de bans" i que venia a trencar el costum "que de temps immemorial sempre és estada la observància y consuetut en lo dit castell de no exigir-se penas algunas excessivas en matèria de bans, sinó moderadas". El partit dels menestrals era partidari de la imposició d'aquestes penes amb la finalitat de preservar les seves collites, sobretot les vinyes. Ja hem vist com s'havia produït una forta extensió de la superfície de vinya i d'olivera amb la concessió d'establiments des de començaments de la divuitena centúria. El 1730, després de l'oposició a les ordinacions de 1715, se'n publiquen unes altres, amb l'acord dels tres regidors propietaris i el desacord dels dos menestrals. En aquestes noves ordinacions s'estableix una tarifa per les penes de ban en funció del tipus de bestiar que entrés en terra "tancada", gros o menut, amb una especificació de cada categoria, i les penes es dupliquen si l'entrada en terres de conreu, vinyes o olivars es fa de nit; de la mateixa manera s'estableix una pena màxima, amb tarifa doble quan es tracta de nits:

¹¹⁹⁰ G. PELLISSER, *Op. Cit.*, ff. 89v i 90r.

¹¹⁹¹ *Ibidem*, f. 74r parla de 10 sous tant si es tractava de bèsties grosses com petites. L'habitual en els bans de la batllia d'aquests anys és de 10 sous de dia i 20 sous de nit per cada cap de bèstia grossa, i de 3 sous de dia i 6 de nit per cada cap de bèstia menuda. Els robatoris són penats amb 3 lliures si és de dia i 6, si és de nit, si no es poden pagar, pena de 30 dies de presó. ACA. Batllia general. Llibre de crides, 979 (1691-1715).

El propietari del bestiar, segons l'ordinació, haurà d'esmenar els danys comesos pel bestiar, segons que fos determinat pels sobreposats. Les ordinacions especifiquen que la denúncia haurà de ser feta en el termini màxim de tres dies. El delicte haurà de ser provat amb un testimoni o amb el jurament del particular, en aquest punt també hi haurà divergències entre propietaris i menestrals ja que els propietaris consideraven que no era necessària l'aportació de testimonis per provar els danys. Aquestes multes queden per sota dels bans que per aquells anys despatxava la Intendència de Catalunya a raó de 10 sous per bestiar major i 5 sous per bestiar menor.¹¹⁹²

Taula 102. PENES DE BAN A LLERS, 1730		
Bestiar penalitzat	Multa a imposar	Màxim
Bestiar major (bous, cavalls, mules..)	5s/10s	3£/6£
Porcs	2s/4s	2£10s/5£
"Vulgo crestats", cabres	1s/2s	2£/4£
Bestiar de llana	6d/1s	1£10s/3£

Els propietaris imposaven les seves "raons" i aconseguien reduir les penes, els menestrals veien rebaixades les seves pretensions. Des de 1589, a Llers, les vinyes eren tancades al bestiar durant una bona part de l'any. Malauradament, no sabem la resposta a aquesta nova ordinació. Les "memòries" de Gregori Pellisser, representant dels propietaris, signatari de l'apel·lació a les ordinacions de 1715 i regidor el 1730, no diuen res més.

¹¹⁹² Vid. M.BOSCH, R.CONGOST, P. GIFRE, "Els bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya"... , pàg. 147. A les comunitats pageses de les Landes i el Sud-oest francès, era habitual que les multes estipulades en els estatuts poguessin arribar a abatre els animals forasters que entressin en terres de la comunitat; en aquest darrer cas, sobretot pel que fa als porcs, el repartiment es feia de la manera següent: la meitat o una quarta part de l'animal pel denunciant i la resta per la comunitat que, reunida en assemblea, es menjava l'animal mort (A.ZINK, *Clochers et troupeaux*,...pàg. 67-68, 79).

Una situació diferent la trobem a Pau on el baró dictarà diferents ordinacions (1620, 1621, 1627, 1631, 1646, 1648, 1651, 1661, 1672 i 1703),¹¹⁹³ algunes de les quals publicades pel nunci en més d'una ocasió, amb pena de ban al bestiar que entrés en les terres del baró o dels habitants del lloc de Pau. En un primer moment, el ban s'adreça al bestiar cabrum i el porcí (1620) pels quals s'imposa pena de 3 lliures per ramat si entren en terres de conreu.¹¹⁹⁴ L'any següent s'especifica la pena i s'aplica per cada cap de bestiar: 5 sous per bestiar gros, 4 diners per bestia menuda i 8 diners per les cabres, de nits la pena a imposar era el doble (1621). En la crida de 1621 s'establí que la pena de ban seria repartida en tres parts iguals: una per al baró, una per al batlle i l'altra per a l'acusador, que ho podia ser qualsevol persona major de catorze anys. La prohibició a l'entrada a les vinyes abans de ser veremades (1627, 1631) comportava unes penes molt superiors: 10 sous per bestia grossa, ban doble per porcs i truges i 6 diners per bestia menuda, de nits era doble. El 1631 la crida de ban fa referència als prats, amb les mateixes penes, però s'especifica que "en les closas emperò que seran tancades no s'i puga entrar en tot lo any" i un altre ítem torna a incidir en la pena de tres lliures aplicada a "qualsevol persona que destaparà orts, camps, vinyas, ni prats y de altres possessions tancadas trahent-ne les stacas". Seria interessant poder saber des de quan i per quines raons eren tancades aquelles terres. El 1646 es mantenen les mateixes penes de ban per l'entrada en qualsevol tipus de terra, 10 sous per bestia grossa, i s'imposa la pena de 3 lliures per ramat de bestiar menut. El 1648 la pena és referida de manera exclusiva als prats, contra els quals prevé la presència de bestiar foraster al qual imposa la pena de 10 lliures per ramat, mentre és de 3 lliures pel bestiar de Pau. El 1651, tots aquests bans, que s'havien anat publicant a mesura que es presentava el problema, són recollits en 17 ítems, amb les penes habituals de 10 sous per bestia grossa, 6 diners per

¹¹⁹³ AHG. Notaria de Pau. 2 (cúria 1619-1637): crida de 1620: fol. 22r-v; crida de 1621: fol. 30v-31r; crida de 1627: fol. 56r iv; crida de 1631: fol. 166v-168r. 3 (cúria 1637-38, 1641-68): crida de 1646: document solt; crida de 1648: fol. 51r; crida de 1651: 90r-94v; crida de 1661: fol. 178r. J.Peiró, 7 (cúria 1668-1671): crida de 1672: 131r-134v. P.Heras, 11 (cúria 1701-1715): crida de 1703.

¹¹⁹⁴ Sens dubte, s'havia avançat molt del que era el costum a la vila de Peralada, almenys fins els darrers anys del segle XV, quan els cònsols demanen al vescomte Felip Dalmau de Rocabertí que els sigui mantingut el costum "que cascun habitador de la dita vila puga matar porcs o truges trobant aquells mal fahent en lus possessions", en la sol·licitud de privilegi afegien "que encara vostra senyoria los vulla consentir que per privilegi special assò puguen fer sens incorriment de pena nenguna, en tot cars que aquells tròpien en lurs possessions", que figura en les primeres pàgines, sense datació, del llibre de la universitat de Peralada (1481-1499), AHG. J. Parés, not. de Peralada, 997.

bestia menuda i ban doble per porcs i truges; 3 lliures als ramats de Pau i 10 lliures als ramats forasters; la pastura en els prats des de Nostra Senyora de març fins que siguin dallats serà castigada amb pena de tres sous per bestia grossa i tres lliures pels ramats de bestiar menut de 10 caps en amunt. El 1661 el ban prohibeix l'entrada a les closes del senyor. Les dues darreres ordinacions daten de 1672, amb 18 ítems, i 1703, amb 35 ítems. Mentre les de 1672 recullen els ítems de 1651, les ordinacions de 1703 incorporen altres ítems relatius a la limitació del nombre de caps de bestiar i l'impediment als menestrals de poder tenir bestiar de llana i cabrum, al mateix temps els prats comuns queden limitats als bous i les vaques d'arada, s'obliga a devesar i apareixen altres obligacions com les d'assistir a consell o tenir escurada la font .

Tota aquesta reglamentació pot fer pensar que no es complia, que eren crides que, per la seva repetició, denoten incompliment. Hem volgut presentar les diferents crides de manera sincrònica a fi de veure la progressiva regulació del procés de tancament de terres. I la prova de què no eren simple crides buides de contingut és que en el que ha quedat en els llibres de la cúria de Pau hi ha denúncies suficients com per dir que la pena de ban era imposada. Tota una altra cosa és l'ús que es podia fer de la denúncia.

Un seguit de denúncies i contradenúncies de dos particulars de Pau l'any 1713 permeten apuntar les diferències existents entre els propietaris, els "*agricola*" de la documentació, i els menestrals, "*laboratori*" en la documentació. Disposem d'un total de 19 denúncies entre 1713 i 1714. En 8 denúncies Carles Macau apareix acusat de pena de ban; en 8 denúncies, Carles Macau és el denunciant. Les malifetes denunciades a Carles Macau consisteixen en entrades d'un ramat de bestiar menut en terres i vinyes d'altri i en una ocasió haver-li trobat els bous pasturant el farratge d'un veí; les que denuncia Carles Macau són per haver trobat bous, en dues ocasions són dos rossins, pasturant en les seves deveses i en dues ocasions les vinyes. Carles Macau és propietari de terres, la documentació diu que és senyor útil i propietari de la casa i terres d'en Macau, i arrendatari de l'heretat del baró de Pau. Com a propietari, segons la crida de 1703, pot tenir bestiar de llana, fet prohibit als menestrals, els quals, a més, es veuen amb la dificultat de no poder devesar més de 10 vessanes per parell. Les entrades en les terres dels

altres dels ramats de Carles Macau poden ser per un descuit del pastor, les denúncies fetes per Carles Macau poden venir derivades de la necessitat dels menestrals davant la limitació de les terres de conreu, més encara quan el baró de Pau ha anat establint les terres per a plantar vinya, a rabassa morta, des de 1627 (la primera ordinació que limita les entrades a les vinyes coincideix amb el primer establiment que tenim documentat), la qual cosa ha limitat les terres de pastura comunals. No en va Carles Macau va ser insaculat en la bossa primera el 1708, en la qual només podien ser insaculats els pagesos que disposaven de més de dos parells de bous, mentre els denunciats per ell, només un, que ho serà en tres ocasions, apareix en les bosses d'insaculació de la universitat de Pau.

En els dos casos analitzats, els bans reflecteixen una progressiva limitació als usos comunals. Tant en una ocasió, com en l'altra, trobem una universitat amb enfrontaments. L'enfrontament entre menestrals i propietaris¹¹⁹⁵ és notori a Llers, s'intueix el mateix enfrontament a Pau, si bé en aquest darrer lloc hi ha un gran beneficiari del procés que és el baró (no ho sabem, però podem suposar que també ho serà a Llers). En un primer moment, les ordinacions de Pau vindran a impedir l'entrada del bestiar dels altres en les terres de l'heretat del baró, més endavant quan decideixi establir les terres per a plantar vinya, a partir de 1627, vetllarà per la limitació dels caps de bestiar, en un primer moment limitant l'accés als usos de les terres comunitàries, especialment les vinyes abans de la verema i als prats des de Nostra Senyora de març al primer dall i, finalment, el 1703, impedint que els menestrals poguessin tenir ramats ovins. De fet, podien tenir fins a 100 caps de bestiar oví per cada heretat de dos parells de bous, el 1756 aquest nombre de caps va quedar reduït a 50, tot i amb això, un propietari de dos masos instava l'Audiència a augmentar les penes a fi de fer creïble la prohibició d'entrar a les seves possessions.¹¹⁹⁶ L'estratègia senyorial pretenia augmentar la renda amb

¹¹⁹⁵ A mitjan segle XVIII aquesta situació d'enfrontament entre menestrals i propietaris també es troba a Torroella de Montgrí quan són els menestrals els que demanen un privilegi de ban per preservar les seves vinyes (Vid. M.BOSCH, R.CONGOST, P.GIFRE, "Los "bandos". La lucha por el individualismo agrario en Cataluña. Primeras hipótesis (ss.XVII-XIX)", *Noticario de Historia Agraria*, ..., pàg. 78-79). És en aquests anys centrals del segle XVIII (1752-1769) quan trobem una problemàtica semblant al Rosselló, amb la posició de la Intendència partidària de la facultat de poder tancar les terres i el Consell Sobirà del Rosselló que s'oposava a aquesta mesura (L.ASSIER-ANDRIEU, *Le peuple et la loi. Anthropologie historique des droits paysans en Catalogne française*, París, Librairie Générale de Droit et Jurisprudence, 1987, pàg. 130-146).

¹¹⁹⁶ R. CONGOST, *Tierras, leyes, historia*, ..., pàg. 237.

l'establiment de terres per a plantar vinya, la qual havia de preservar en una zona on la presència de bestiar transhumant era habitual, tant a les parts baixes de l'estany com a la muntanya de l'Albera. Entre 1627 i 1728, per la via de l'establiment, només per a plantar vinya, el baró de Pau havia establert , en 88 actes, 571,83 vessanes de terra.¹¹⁹⁷ Preservant la vinya de la ramaderia, i aquesta sembla haver estat l'ús del ban a Pau, el baró de Pau defensava i augmentava la renda senyorial, atès que era delmador universal del lloc.

Limitacions a l'aprofitament del bosc: aglanar i llenyejar.

En els dos casos acabats d'analitzar hem vist un enfrontament entre pagesos propietaris i menestrals. En el cas de Llers, la iniciativa del procés anava a càrrec dels menestrals, els quals havien iniciat l'arrencament de terres i la plantació de vinyes, fet que xocava amb les rendes dels propietaris, que, en part, provenien dels ramats de bestiar, o si més no, aprofitaven les pastures pel bestiar de tir. A Pau, els interessos senyorial mouen el procés, del qual se n'aprofiten els senyors útils i propietaris de mas en detriment dels menestrals. Ara anem a tractar una situació diferent, en què el senyor actua d'àrbitre, i el conflicte, entre menestrals i propietaris, queda centrat en l'aprofitament del bosc i els menestrals actuen a remolc.

La sentència arbitral dictada a Agullana el 12 de juny de 1667¹¹⁹⁸ planteja, una vegada més, les divergències entre els dos grups principals de la universitat pagesa: pagesos propietaris i menestrals. El conflicte entre les dues parts radicava en l'accés dels menestrals als glans i la llenya dels boscos dels propietaris. Els primers els consideraven una pràctica comunitària practicada de temps immemorial, els segons els volien prohibir l'entrada. En tota transacció les parts acaben per arribar a una solució de compromís. Agullana no serà cap excepció. Es

¹¹⁹⁷ P. GIFRE, "Béns i usos comunals. Universitats de l'Empordà, segles XVI-XVII", E. BELENGUER, J. DANTÍ, V. GUAL (eds.), *Els béns comunals a la Catalunya Moderna (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, R. Dalmau, ed., 1998, pàg. 137.

¹¹⁹⁸ Arxiu Municipal d'Agullana. Patrimoni. Capsa 183. Hi ha una còpia manuscrita i també una còpia impresa, sense data, de la Imprenta de José Serra de Figueras que porta un títol equivocat: "*Testimonio de un traslado auténtico de sentencia arbitral con la que se declara a favor de los menestrales del lugar y término de Agullana el disfrute de los pastos y bellotas para sus ganados y leñar en las tierras y bosques de los labradores del mismo lugar*", 8 pàg. Sens dubte, l'origen d'aquest imprès s'ha de situar a finals del segle XIX o començament del segle XX, quan el tancament de terres era absolut. Només d'aquesta manera es pot entendre el suposat "triomf" dels menestrals, segons el títol d'aquest trasllat.

procedirà al tancament de terres, però es permetrà que els menestrals aprofitin les llenyes dels boscos particulars.

Pagesos i menestrals, amb l'acord de Martí Dalmau de Rocabertí, baró del lloc, elegeixen per àrbitres arbitradors quatre persones acceptades per les parts a fi de decidir en la qüestió de la pastura, l'aglanar dels bestiar dels menestrals i llenyejar en els boscos dels pagesos del terme. Francesc Gayolà, notari de Figueres, Joan Baptista d'Avinyó, de Peralada, Rafel Brunet i Puig, pagès propietari de Caneres (Darnius), i Joan Miró, pagès de Navata, els tres darrers vassalls del vescomte de Rocabertí, seran les persones encarregades de posar fi a l'enfrontament. Sens dubte, persones lligades als interessos dels propietaris. La resolució que prenen, resumida en els principals ítems, és la següent:

1. Es prohibeix als menestrals d'entrar en els boscos des de Sant Miquel de setembre fins el dotze de gener, "el temps dels aglans". Els glans es converteixen en una collita més. Abandonaven la seva condició comunitària per ser privatitzats.¹¹⁹⁹

2. S'obliga als pagesos a destinar 6, 8 o 10 vessanes a les quintanes dels seus masos per aliment de cada parell de bous. És una pràctica habitual i ha de ser entesa com una mesura per facilitar els menestrals l'accés als comunals, tota vegada que el bestiar de tir tenia limitada la zona de pastura.

3. S'impedeix als menestrals d'entrar durant tot l'any a pasturar en els "prats que estan closos de mota, tanca o paret". Pel que fa als prats, encara que no siguin tancats, la sentència estableix la prohibició de pasturar-hi des de la Mare de Déu de març fins el primer dall, una pràctica habitual en el calendari de les herbes.¹²⁰⁰

Les disposicions no difereixen de les que hem vist a Pau. El tancament presenta

¹¹⁹⁹ A la regió de les Landes i al Sud-oest francès, el període de collita de glans començava l'1 de setembre i podia arribar fins a Sant Martí o a Nadal, en aquest període, els glans quedaven limitats als porcs de la comunitat. La collita es feia de manera proporcional per cada casa o capçal, una manera de mantenir l'estructura de poder (A.ZINK, *Clochers et troupeaux*,..., pàg. 67-68).

¹²⁰⁰ No sabem, però, si passa el mateix que a era Val d'Aran on els veïns de les universitats podien recollir el primer dall de l'herba per les seves necessitats i fins en podien vendre. Per la lletra de la sentència, sembla que el procés suposaria la limitació del primer dall als propietaris. Vid. M.A.SANLLEHY, *Comunitats, veïns i arrendataris ...*, vol. 2, pàg. 91-129, i resum-conclusió de l'apartat a pàg. 129.

les dues modalitats: amb pedres i motes, però, també des del dret que li atorga la sentència.

4. S'impedeix l'entrada a les vinyes durant tot l'any. Mentre en altres llocs es permetia l'entrada una vegada feta la verema, aquí el tancament és total.

5. Per contra, "tots los habitants de dit lloch y terme de Agullana pujan llenyar y prendre llenya en tots los boscos y altres parts de dit lloch y terme y aportar-se'n aquella com sia llenya morta y estepas y assò per lo empriu de sas casas y no més". Aquest ítem, transcrit textualment, i que hem vist per altres llocs de la plana de l'Empordà sense que aixequés polseguera, serà d'interpretació polèmica quan a Agullana s'estenguin els boscos d'alzina surera.

6. A fi de fer complir el disposat, s'imposa pena de ban als contraventors, a raó de 5 sous de dia i el doble de nits per l'entrada de cada ramat o cap de bestiar, en el que és una pena habitual a l'època. La pena, però, només la podran denunciar els propietaris, ben diferent del que es pretenia a Llers. De les penes, com era habitual, se'n fan tres parts: una per l'executor, una altra per l'acusador i la darrera pel vescomte de Rocabertí.

7. Els menestrals podran portar a pasturar el seu bestiar arreu del terme, amb l'excepció de les terres sembrades i aquelles que la sentència havia prohibit. Atesa la naturalesa boscosa del lloc, ben poques terres quedaven obertes a la pastura comunitària.

8. En el cas de prendre bestiar a conlloc a pasturar als boscos, els pagesos i els menestrals d'Agullana tenien reservada la fadiga.

Aquest és l'articulat. El tancament de terres és un fet a Agullana des de 1667.¹²⁰¹ El pes dels propietaris s'havia imposat a la resta de la universitat. Sens dubte, del que hem resumit, s'aprecia clarament les diferències en relació a Llers o a Pau. El tancament de terres és quasi absolut en el conjunt de la universitat. Els menestrals només havien obtingut una concessió: el dret de llenyejar pel seu empriu. Amb el temps, aquest dret també serà disputat. A finals del segle XIX sabem d'un altre

¹²⁰¹ Sobre les diferències posteriors, J. ALVARADO, "Béns i usos comunals a Agullana (segles XVII-XX)", *AIEE*, 34 (2001), pàg. 259-268.

plet, pel qual els propietaris consideraven que els menestrals no podien persistir en la pràctica de cercar la llenya en els seus boscos. El conflicte estava en la primera escorça de l'alzina surera, el pelegrí, que no era apta per a la manufactura surotapera i que els menestrals aprofitaven, primer per llenya i, segons els propietaris, venien per serradures de suro.¹²⁰² Fins les misèries els havien de disputar en nom de la propietat privada!

La regulació de la pesquera: de la solidaritat comunitària a l'enfrontament entre les universitats per disputes de termes

Si bé els boscos i pastures han atret els investigadors dels béns comunals, l'aprofitament del mar i la regulació de la pesca entre universitats és un tema que, a Catalunya, està per encetar.¹²⁰³ Al comtat d'Empúries coneixem des de l'Edat Mitjana els intents per regular aquests usos i per distribuir, a l'interior de les universitats, les zones reservades per a la pesca dels singulars habitants del lloc. Les pesqueres eren "jogades" anualment a Cadaqués cada any, amb una distribució de les cales entre els pescadors. Fet que quedava registrat en les ordinacions de la pesquera, segons la concòrdia de 1542, ratificada el 1570, per la qual s'ordenava la pesca a l'encesa. Les ordinacions, a més d'establir una regulació de la pesca, prelació en les cales, ordinació sobre les arts, disposaven també mesures de solidaritat entre els components d'una companyia. Els que formaven companyia de pescar o de corallar quedaven obligats a fer la part al pescador que queia malalt.¹²⁰⁴ La regulació de la pesca implicava l'acceptació d'unes normes que s'havien donat els habitants de les universitats afectades.

¹²⁰² Fins això, però, els serà disputat en benefici de la propietat privada. Els dictamens dels juristes consultats per l'Ajuntament Constitucional d'Agullana, en els darrers anys del segle XIX i a començament del segle XX, seran favorables als menestrals tal com havia disposat la sentència arbitral de 1667. Però el 29 de febrer de 1908, una sentència del jutjat de Figueres considerarà que els pagesos menestrals només tenien dret a la llenya seca, mentre el pelegrí era dels propietaris; la sentència va ser impresa a Figueres, Impremta de M. Alegret, 1908.

¹²⁰³ Vid. A. GARRIDO, J.L. ALEGRET, "Presentació", i M. PUJOL, "Peix, ormeigs i barques durant l'Edat Moderna, en el marc del Llibre d'ordinacions de la pesquera de Cadaqués", dins E. PRAT, E. SERNA, P. VILA (eds.), *Les ordinacions de la pesquera de Cadaqués (s. XVI-XVIII)*, Palamós, Fundació Promediterrània, 2006, pàg. 5-2, i 70-101.

¹²⁰⁴ Arxiu Parroquial de Cadaqués. *Llibre d'ordinacions de la pesquera de la vila de Cadaqués fetas des de lo any 1542 fins vuy dia del any 1675*. Ara editat, *Les ordinacions de la pesquera de Cadaqués (s. XVI-XVIII)*, E. PRAT, E. SERNA, P. VILA (eds.),

Habitualment, les disputes per les zones de pesquera, a falta d'un estudi detallat en les cúries baronials, acabaren per enfrontar diferents universitats. J.Olivares ha ressenyat aquests conflictes pel comtat d'Empúries durant la primera meitat del segle XVII segons arribaren a l'Audiència. Així ha documentat conflictes entre Cadaqués i la Selva (1600), entre Llançà i la Selva (1603), entre la Selva i Cadaqués (1610), entre Empúries i Roses (1623) i entre Llançà i Cotlliure (1624). En general, les universitats pretenen delimitar els termes per evitar la reducció de les captures, en el cas de la Selva volen impedir la pesca de la tonyina amb almadraves practicada pels pescadors de Llançà per ser "de si prohibides per ésser unes rets o filats molt perniciosos a la república y comers".¹²⁰⁵ Tot i les sentències o concòrdies, durant la segona meitat del sis-cents aquests conflictes, lluny d'haver quedat resoltos, encara es mantenien. Sovint, el conflicte entre universitats no era exclusiu dels termes marítims, sinó que s'hi implicaven altres qüestions, com en el cas del conflicte entre Roses i Cadaqués amb l'accés a l'ermita de Sant Sebastià a la muntanya del Pení. Aquest conflicte pot servir d'exemple d'on arribaven les rivalitats entre universitats.

Les primeres referències a conflictes entre les universitats de Roses i Cadaqués, després del tractat dels Pirineus, les trobem el gener de 1669 quan el síndic de Cadaqués presenta una apel·lació contra el batlle de Roses per l'apressament de 39 bèsties prop de la Grillera (cala propera a la cala Jóncols), al·legant que no hi té jurisdicció.¹²⁰⁶ El fet pot semblar un dels molts apressaments de bestiar que hauria depassat els termes de la universitat, termes imprecisos en aquest cas en tractar-se de pastures compartides entre les dues universitats. La conseqüència immediata hauria estat la imposició d'una pena de ban al pastor o propietari del ramat i el conflicte s'hauria donat per acabat. El fet, però, només apuntava cap a un conflicte que havia de durar més de deu anys, a la cúria de Castelló i a l'Audiència de Barcelona, però que sobretot es jugarà, amb presència de gent armada, en els diferents llocs en disputa: a les cales Jóncols i Pelosa i a l'ermita de Sant Sebastià.

¹²⁰⁵ J. OLIVARES, *Viles, pagesos i senyors ...*, pàg. 171-172 i 191.

¹²⁰⁶ AHG. J. Pagès, Not. Castelló, 1435 (1660-1683), ff. 99r-100r.

El juny de 1672, seran els cònsols de Roses els que presentaran un requeriment als de Cadaqués al·legant el dret immemorial que tenen d'anar en processó a l'ermita de Sant Sebastià.¹²⁰⁷ Un testimoni exposa la crònica dels fets ocorreguts durant la processó que, anualment, feia la universitat de Roses el dia de la festa de Pentecostès. El batlle de Cadaqués cominà al batlle i els cònsols de Roses a deixar la vara i les insígnies si volien entrar a la capella. A aquest requeriment, el batlle de Roses respongué "que de ninguna manera no volia arrimar dita vara, ni dits magnífichs cònsols las insígnias, perquè, de temps immemorial, la dita universitat de Rosas acostuma de anar en dita diada de exa manera". A la qual cosa i per tota resposta, el batlle de Cadaqués, segons un testimoni dels fets,

"prengué la vara que aportava lo dit honorable batlle de Rosas y ne feu tres o quatre trossos, los quals trossos encara quedaran en mans de dit honorable batlle, y després agafà las insígnias, que dits magnífichs cònsols aportavan senyidas, ab la mateixa fúria y las va desenyir aquellas y las tirà per terra, y en lo interim que dit Riera [batlle de Cadaqués] feya lo sobredit veiem que los dits hòmens venian acostant-se envers nosaltres casi corrent, tots armats [un altre testimoni dirà que anaven "ab los arcabussos en las mans y las metjas ensesas, bonas y apunt y fent acció de voler posar metja a la serpentina per a voler tirar"], del que judicarem que venian ocasionats per danyar-nos a tots nosaltres si acàs haguessen trobat ocasió particular en què poder-se fundar".

Davant d'aquest fets, el síndic de Roses presentà una requesta que, "en presència nostra y de testimonis, los fou tirada en terra". La processó tornà a Roses per evitar "un motí y escàndol".¹²⁰⁸ La defensa dels drets de la universitat de Cadaqués comportava la presència de les armes. No és cap novetat, més aviat era un hàbit.

Aquests fets s'han de situar en el marc d'un procés que s'estava portant a l'Audiència de Barcelona: la via processal era una continuïtat del conflicte entre les dues universitats. Coneixem, per la correspondència tramesa pel procurador i l'advocat de la universitat als cònsols de Cadaqués, que el desembre de 1672 el

¹²⁰⁷ AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444: 6 de juny de 1672.

¹²⁰⁸ AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1456 (1672-73): 6 de juny de 1672.

procés havia entrat a l'Audiència: estava en disputa el lliure accés a l'ermita de Sant Sebastià i la pesca a les cales Jóncols i Pelosa, fins llavors compartida per les dues universitats.¹²⁰⁹ La universitat de Roses augmentà la pressió contra la de Cadaqués amb la introducció d'una nova causa sobre els drets del peix pescat pels singulars de Cadaqués i que atravesava pels termes de la universitat de Roses. En aquests moments, des de Barcelona, l'advocat de la universitat de Cadaqués comunicava que el relator de la causa disposava una solució intermitja: "que la cala dels Jóncols fos de la vila de Rosas, y la cala Palosa fos de la universitat, y que la Isglésia de St. Sebastià restàs per la universitat de Rosas".¹²¹⁰ L'estratègia processal de la universitat de Cadaqués, segons el consell de l'advocat i del procurador, consistia en mantenir la pesca en les cales que estaven en discussió a fi de dilatar el procés.¹²¹¹ Sens dubte, devien seguir fidelment allò que els notificaven des de Barcelona, per quant, el 31 de maig de 1673, trobem la presentació de lletres per part del cònsols de Roses perquè deixin de ser molestats en la pesca de la cala Jóncols. El síndic de Roses recorda que hi ha una provisió del 2 de desembre de 1672 per la qual la universitat de Roses ha de ser conservada en la possessió de poder anar en processó a l'ermita de Sant Sebastià i també de poder pescar a la cala Jóncols amb qualsevols ormeigs de pesca. No obstant aquesta provisió, que "està vuy pendent en la Audiència civil, causa de *suplicatis*",

"los particulars y cònsols de Cadaqués resistescan als singulars y universitat de Rosas manu armata en dita possessió, volent impedir ab forza de armas que los singulars de Rosas no pesquen a la cala de Jóncols, lo que és en tant veritat que de alguns dies y mesos d'esta part

¹²⁰⁹ La carta del procurador de la universitat de Cadaqués des de Barcelona als cònsols els comunica que "lo procés de la capella de St. Sebastià y de las calas ja lo té lo sr. jutge y lo Dr. Molins no i vol dir altre cosa perquè, com consta ab dit procés, li apar que Vms. no poden perdre dit pcessori" (Arxiu Municipal de Cadaqués. Administració General. Correspondència 1552/1694, llig. 49: 4 de desembre de 1672).

¹²¹⁰ Arxiu Municipal de Cadaqués. Administració General. Correspondència 1552/1694, llig. 49: 10 de desembre de 1672.

¹²¹¹ És interessant la notificació que es fa des de Barcelona i el que s'entén a Cadaqués: "lo sr. Dr. Molins me diu que mentres V.Ms. pescan en ditas calas que ho entretingan tot lo que pogam". Els cònsols de Cadaqués anoten darrere la carta: "Que nosaltres que continuem a la pesca dels Jóncols y Pelosa per la possessió, que ells se adormiran en la causa mentres que nosaltres pesquem en ditas calas" (Arxiu Municipal de Cadaqués. Administració General. Correspondència 1552/1694, llig. 49: 19 de gener de 1673).

estan ab llehuts, armats de pedres y altres armes, axí de ferro com de foch, per mar y ab molts hòmens armats per terra, impedint lo pas als de Rosas, com en effecte lo impedièn a alguns particulars de Rosas lo die de dotse de maig, o altre més cert die, anant a pescar als Jòncols que-ls digué lo cònsols de Cadaqués, ab somatent alsat y acompanyat de més de trenta hòmens armats, que si los dits particulars de Rosas tractavan de pescar en los Jòncols y Palosa, que seria la última vegada que y pescarien".¹²¹²

No obstant les disposicions judicials favorables a la universitat de Roses, els cònsols i la universitat de Cadaqués persistien en la pretensió de mantenir la pesca mentre no hi hagués una sentència definitiva. Una vegada més queda de manifest com el desenvolupament del procés judicial no sols es portava a l'Audiència. Al cap i a la fi, la resolució havia de ser el resultat de la constància de les dues universitats i de la capacitat per poder mantenir un llarg procés, costós a les finances municipals. D'altra banda, és en aquests moments quan més forta acostuma a ser la cohesió comunitària, com ha quedat de manifest amb la gran aflluència al consell general de la universitat de Roses.

Mentre la universitat de Cadaqués persistia en l'estratègia processal dirigida des de Barcelona, la universitat de Roses contraatacava amb arguments judicials i presentava un important articulat amb diferents testimonis que incidien des de diversos punts, tots ells provatoris del costum dels habitants de Roses d'anar en processó a l'ermita de Sant Sebastià i de pescar en les cales Jòncols i Pelosa. Altrament, s'aporten proves de pertinença a la universitat de Roses dels masos Grillera, Espunya i Rovelloza, l'ermita de Sant Sebastià i les cales Jóncols i la Pelosa, que estaven en disputa. Així, per provar la pertinença d'aquests masos a la universitat de Roses s'aporta la presència dels seus propietaris en les bosses d'insaculació, així com el fet de pagar talls i vintens a la universitat de Roses o el fet d'anar a l'església de Roses "vius o morts", proves considerades definitives de la pertinença a la universitat de Roses. De la mateixa manera, per provar l'exercici de la jurisdicció a les cales Jóncols, Pelosa i Grillera s'aporten proves d'aprensió,

¹²¹² El 6 de juny de 1673, presentació de lletres als cònsols de Cadaqués, amb pena de 500 lliures, perquè deixin de molestar als de Roses. (AHG. M. Pastell, 1444). Una altra referència a AHG. J. Pagès, Not. Castelló, 1435 (1660-1683): 11 de juliol de 1673.

per part del batlle de Roses, de bestiar de particulars de Cadaqués i l'entrada amb vara alta del batlle de Roses a la cala Pelosa. Finalment, també s'aporta com a prova que aquestes cales en disputa pagaven delme a l'abat del monestir de Roses, per tant eren part del delmar de Roses.¹²¹³ Les proves són una demostració de com quedaven delimitats els termes de la universitat: la contribució als mals i càrrecs, la participació en el regiment de la universitat, el reconeixement d'una mateixa autoritat jurisdiccional, el batlle, i el marc parroquial delimitat pel delme i l'assistència als sagraments. Una coincidència entre límits parroquials i límits de la universitat.

Des d'un punt de vista processal, aquesta argumentació era del tot irrecusable, tal com va reconèixer l'advocat de la universitat de Cadaqués.¹²¹⁴ Tenim un hiatus documental fins 1678, probablement provocat per l'aturada del procés a causa de la guerra. El febrer de 1678, encara dura el conflicte, quan la universitat de Cadaqués apel·la contra la crida feta per la universitat de Roses privant de pescar en el seu terme amb pena de 10 lliures.¹²¹⁵ Tot havia de portar a la resolució del conflicte. Abans, però, el consell general de la universitat de Roses s'havia de reunir per acordar els termes de la concòrdia. Així el 29 juny de 1680 la resolució acordada per la universitat de Roses estableix que els límits quedin tal com

"està ja apuntat y descrit ab la minuta de la concòrdia està ja feta per lo magnífich doctor Joseph Llobet, acessor del present comptat, ab privassió que dita universitat de Rosas no puga anar a la capella de

¹²¹³ L'articulat es troba a l'Arxiu Municipal de Castelló d'Empúries. II. Fons Judicial. Processos. Castelló d'Empúries, 1663-1687. Any 1673.

¹²¹⁴ L'1 d'abril de 1674 escriu: "He fet un resumen de tots los testimonis ministrats, tant per part nostre, com per los de Rosas, y vists aquells, encara que és veritat que los nostres testimonis diuen prou bé, emperò los de Rosas diuan molt millor, ab que sempre farà dificultar la matèria, per lo que me só resolt tenir una junta ab lo sr. don Victoriano de Valde, dr. Llampillas y dr. Escuder perquè vejan si seria bé demanar la visura, que és lo últim remey, y així Vms. vejan si.m puch empenyar demanar-la, si acàs dits srs. aconsellen que és convenient, que a mi tot me tindrà prompte". El 18 d'abril, torna a escriure per exposar els resultats de les seves "juntas" "y vist que la nostra prova no era tant rellevant, com la feta per los de Rosas, se resolgué no posar en contingència que en la causa de suplicació no-ns donàs lo jutge sentència en contra, ans bé que.s demanàs la visura per la averiguació de com la capella de St. Sebastià y Sta. Quitèria, las calas dels Jóncols y de la Pelosa estan situadas dins lo terme de Cadaqués y no de Rosas, ab que en venir la ocasió demanaré dita visura, la qual podrà ser serà medi perquè los de Rosas vingan a un bon ajust, que és al que apar se inclinan dits senyors advocats" (Arxiu Municipal de Cadaqués. Administració General. Correspondència 1552/1694, llig. 49).

¹²¹⁵AHG. J. Pagès, 1435 (1660-1683): 27 de febrer de 1678.

Sant Sebastià com acostumave y ab condició emperò, y no altrement, que no y hage comunicassió de ús veynal entre ditas universitats, sinó que cada una se hage de estar a son terme assenyalat, sens allenyar ni pasturar los uns al terme dels altres, sots pena de deu lliuras per quiscuna vegada y que axí mateix, y no altrement, en lo dit cas, en quant al terme de mar se hage de abstenir in totum de pescar dita universitat y particulars de Cadaqués des de la punta dita de la Figuera en avant en vés Rosas, sots la matexa pena de deu lliuras y la xèxia perduda també per quiscuna vegada. Y que acàs que a la dita universitat de Cadaqués no aparega bé la sobredita resolussió, sinó que volguessen entrar a la pesca alt reservada, se ha resolt que en quant als límits de terra se estiga a la mateixa minuta alt referida y feta per lo magnífich doctor Llobet, menos que en eix cas se reserve dita universitat de Rosas ad in perpetuum la matexa llibertat que fins vuy havia tinguda y té de anar a la capella ho ermita de Sant Sebastià y en quant a la pesca y límits del mar sie observada en tot la real centència pocsòria dada a favor de dita universitat de Rosas y ab expressa reserva y acció de passar avant la causa petitòria sobre est fet intentada, sempre que ha dita vila de Rosas aparega y ab pacte que en cas de concòrdia se hage de posar pena de dos-centas lliuras ditas universitats de no poder-se apartar de aquellas adquisidoras a favor de la universitat pacient".¹²¹⁶

La universitat de Roses cedia una part dels termes terrestres, però mantenia la seva pretensió en el caràcter propi de la pesca a les cales. Tot i les transaccions fetes per la universitat de Roses, i la disposició d'anar a l'Audiència, a atermenar les universitats, la universitat de Cadaqués no voldrà avenir-se a la concòrdia (juny de 1681). La pesquera a les cales Jóncols i Pelosa seguia estant en el centre de la disputa. La resposta de la universitat de Roses comminava la de Cadaqués a què "se abstingan y abstenir fassen lo fer pasturar lo llur bestiar y dels singulars en lo districte que offeriren per lo sobredit ajust y de fer qualsevols actes preiudicials a dita universitat de Rosas ab cominassió que sí en assò convindran, los penyoraran

¹²¹⁶ AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1467 (1680).

los bestiaris que seran trobats pasturar en tot lo dit terme de Rosas per la pena instituïda ab las ordinacions del present comptat".¹²¹⁷ El conflicte entra en vies de solució quan, a instàncies de la comtessa d'Empúries, es procedeix a fixar els límits entre Roses i Cadaqués, el febrer de 1682.¹²¹⁸ No obstant això, l'accés a l'ermita de Sant Sebastià encara crearà conflictes a la gent de Roses el maig del mateix any, quan els oficials del comtat els barren el pas per trobar-se dins dels límits del terme de Cadaqués.¹²¹⁹ Els termes no devien ser acceptats per tothom quan el comissari general del comtat haurà de fer tornar a plantar una fita que havia estat arrencada per segona vegada.¹²²⁰

CONCLUSIONS

La universitat pagesa durant els segles XVI i XVII apareix com una realitat viva i canviant, amb elements que propicien la cohesió, sobretot davant el baró, però també es converteix en un escenari del conflicte entre els seus components. Les realitats que poden ser estudiades amb la documentació existents ens porten a reclamar un estudi més aprofundit d'aquesta etapa quan, historiogràficament, l'estudi de la universitat ha quedat reduïda a la seva constitució baixmedieval i fins les reformes de Ferran II per, després d'un silenci de dos segles, arribar a les conseqüències de la imposició del Decret de Nova Planta.

Els privilegis són l'element constitutiu de les universitats. La fórmula d'aquests és semblant a la negociació que es porta a terme en corts entre el rei i els estaments. La sol·licitud per part de la universitat és contestada amb el plau o no plau del baró. Clarament la dinàmica pactista s'estén a la societat i arriba al nivell representatiu més baix. Del recorregut per aquests privilegis, en una primera mostra que ha de tenir continuïtat en la publicació i estudi d'aquests privilegis cinc i sis-centistes, apareixen cronologies diverses pel que fa a la insaculació o la presentació de terna de batlle per part de les universitats davant el baró, així com la preservació o regulació dels béns i usos comunals. Cronologies diverses que obeeixen a dinàmiques diverses: de la universitat, és clar, però també dels barons.

¹²¹⁷ AHG. M. Pastell, 1444: 5 de juliol de 1681.

¹²¹⁸ AHG. J. Pagès, Not. Castelló, 1426 (1682): 61v-71v

¹²¹⁹ AHG. M. Pastell, 1471 (1682): 18 de maig de 1682.

¹²²⁰ AHG. M. Pastell, 1471 (1682): 20 d'agost de 1682.

Dinàmiques internes que han de ser analitzades en detall per poder entendre en la seva complexitat les concessions d'aquests privilegis. El que si que queda clar és que cada nou baró, en prendre possessió de la jurisdicció del lloc, ha de jurar de mantenir els privilegis concedits per els seus predecessors. Es renova el pacte, a la manera del sistema constitucional català. El canvi de baró també pot ser aprofitat per la universitat per demanar/exigir nous privilegis i, com hem vist, pot ser utilitzat tàcticament i fins prendre partit per algun dels pretendents quan hi ha disputes per la successió. Es tracta d'una negociació a la qual les parts volen arribar amb el màxim de força per aconseguir els seus propòsits. Quan no hi ha entesa, la via del plet s'obrirà camí, però aquest, tot i acabar en sentència, haurà de ser aplicat i l'aplicació des de la posició de força no beneficia cap de les parts, d'aquí que s'obri la via de la concòrdia, les concessions dependran de la posició de les parts en cada moment.

La universitat és la garantia de la defensa dels drets comunitaris. Una de les seves raons de ser. I els accessos als béns comunals i la seva regulació es converteixen en una de les prioritats. L'accés als usos comunitaris, però, no es fa de manera igualitària per a tothom, sinó que reproduceix les diferències internes, d'aquí que el conflicte entre menestrals i senyors útils i propietaris de mas sigui una realitat ben viva i canviant segons les universitats. Tot membre de la universitat té drets, però alhora té uns deures que venen marcats per la contribució als mals i càrrecs de la universitat. La universitat és, entre d'altres coses, un cos contributiu, cadascú contribueix segons les seves possibilitats, cadascú, per tant, rep segons el lloc que ocupa dins la comunitat. Aquest és l'argument dels senyors útils i propietaris davant les pretensions dels menestrals, però també dels foranis i encara més davant dels exempts. Els que formen part del cos de la universitat també tenen el deure de formar part de les bosses d'insaculació. Segons categories, a la bossa primera hi entren més persones, posem per cas, que a la bossa quarta, però, i això és important i a les universitats pageses és una realitat ben viva, les decisions importants es prenen en consell general. Ja vindrà el moment, també ho hem vist, que es voldrà reduir aquest òrgan màxim de representació, mentrestant, però, la participació sovintejada al consell general dóna més força a les decisions que s'hagin de prendre. La participació assegura la implicació. A banda de la dinàmica representativa del consell general, és el consell general, amb la presència de

cadascuna de les persones que hi assisteixen, relacionades al final de l'acta que, si no hi ha llibre de conclusions, sol ser protocolitzat per un notari, implica la corresponsabilitat dels assistents i dels no presents.

Aquesta dinàmica voldrà ser tutel·lada pel baró. Hem vist el cas de Cabanes de fins on podien arribar les ingerències. Poc a poc, però, sembla produir-se un distanciament del baró: la progressiva autonomia ve marcada per la presentació de la terna de batlle i el cas més extrem el trobaríem en la dinàmica oberta a Sant Llorenç de la Muga en prendre partit per un dels pretendents a la baronia en disputa.

Ja hem vist que les finances de les universitats tenen un paper important a l'hora d'establir qui forma part del cos de la universitat i qui en queda fora. La unitat contributiva que és la universitat depèn, bàsicament, d'una figura important, el clavari, el responsable dels comptes. No hi ha en aquestes finances que hem pogut estudiar un mínim pressupost, sinó que en funció de les despeses es busquen els ingressos adequats. Hem volgut exemplificar les necessitats de les finances de la universitat centrant-nos en el període de la segona meitat del segle XVII, un període marcat per la guerra i per la fiscalitat de guerra. Les demandes fiscals tenen la seva resposta amb un sobre esforç de les universitats. I aquí també apareixerà el conflicte, bàsicament, entre els contribuents i els no contribuents. Com que l'habitual serà imposar-se redelmes sobre les collites a manera de contribució extraordinària, hi ha una altra figura, a banda del censalista, que tindrà un paper destacat: l'arrendatari de redelmes i imposicions. Negociants i companyies de negociants que havíem vist participant del negoci de la renda feudal, també participen dels arrendaments de les universitats. Per aquesta figura és el mateix, i acostumen a ser persones de la universitat, ho hem vist en el cas de Roses, però que també estableixen diferències entre ells a mesura que els muntants dels arrendaments pugen. El diners acut on hi ha negoci.

Davant l'accés als béns comunals hem vist un seguit de dinàmiques molt diferents. Les casuístiques són, sens dubte, diverses. Sovint, massa vegades, s'ha plantejat la dinàmica entorn la disjuntiva cohesió-individualisme agrari. A la vista dels distints casos que hem pogut analitzar, ens fa l'efecte que no hi ni unanimitats, ni molt menys unanimitats. ¿Individualisme agrari protagonitzat pels interessos dels

senyors útils i propietaris de mas, els quals han de ser considerats els causants del trencament de la cohesió i la unanimitat a l'interior de la universitat? No sembla que les coses fossin tan simples, no semblen haver existit interessos comuns entre els estaments, entre senyors directes, entre senyors útils i entre menestrals, posem per cas. En el fons, el que hi ha són canvis en les relacions socials, canvis en el concepte de propietat. Quan la renda agrària es diversifica, cadascun dels seus components és objecte d'apropiació o, si més no, de defensa pels interessats: el baró de Pau defensa el tancament de terres per incrementar l'expansió de la vinya i els seus ingressos en tant que delmador del lloc de Pau; el senyor útil i propietari de terres de Torroella de Montgrí defensa l'accés a les pastures comunitàries en funció dels caps de bestiar i els vol limitar als que no disposin de terres; el menestral d'Agullana vol mantenir l'accés als boscos amb el dret d'empru de la llenya i del pelegrí, amb els quals obtenir el combustible necessari i, si pot, comercialitzar en forma de taps el que pugui obtenir; els menestrals de Llers que, per la via de l'establiment, han accedit a petites parcel·les de terra on han plantat vinya defensen el dret a tancar les seves terres de les pretensions dels ramaders que fins aquell moment, i la invocació al temps immemorial de què han gaudit d'aquest costum en aquest cas seria cert, havien pasturat sense cap mena de trava. Les dinàmiques són canviants, com canviants són els interessos dels components de la societat pagesa. Plantejat el problema d'aquesta manera, les unanimitats no tenen raó de ser; tot un altre plantejament a fer és si el procés era inevitable.

CAPÍTOL 14

UNIVERSITAT I FISCALITAT: COHESIÓ I DIFERENCIACIÓ

El marc de la universitat ens ha de servir per analitzar el comportament dels exempts, sovint senyors útils i propietaris de masos i de terres que havien aconseguit algun privilegi que els eximia dels mals i càrrecs de les universitats i sobretot dels allotjaments de tropes. Les exempcions podien tenir procedència diversa, en general, però, els senyors útils i propietaris de masos solien aconseguir primer el nomenament de familiar del Sant Ofici, pas previ a una posterior ascensió social que acostumava a venir marcada per l'obtenció del privilegi de ciutadà honrat de Barcelona. Hi ha, també, altres condicions (tauler del General, baciner de l'hospital de Sant Pau o, entre d'altres, del Collell, etc.) i titulacions menors (gaudints de privilegi militar, per exemple) que, en alguns moments, feien la mateixa funció. Per altra banda, però, la consecució de l'exempció comportarà una clara divisòria en les universitats pageses. Més encara quan, entrada la segona meitat del segle XVII, el braç militar, i aquí hi trobaran aixopluc tots els exempts, voldrà traslladar l'exempció en matèria fiscal i militar als seus masovers: el conflicte deixarà de quedar circumscrit a l'àmbit pagès, de la universitat, per tenir també una forta repercussió política.

La contribució als mals i càrrecs de la universitat és un dels signes identificatius dels components de la universitat. Hem vist que n'era membre aquell que hi contribuïa i, en tant que contribuent, podia participar dels usos i dels béns comunals. Durant el segle XVII, a les universitats de la vegueria de Girona, a mesura que la fiscalitat de guerra¹²²¹ esdevé una constant, en un

¹²²¹La guerra i l'augment de la pressió fiscal són elements inherents a l'estat en formació. Sobre la historiografia que treballa sobre els orígens medievals de la fiscalitat ja n'hem parlat en el capítol anterior, una síntesi a A.FURIÓ, "Introducció" al dossier "La gènesi de la fiscalitat municipal (segles XII-XIII)", *Revista d'Història Medieval*, 7 (1996), pàg. 9-20. Per època moderna, val la pena destacar el programa de treball del CNRS sobre la *Genèse de*

fenomen que deu ser extrapolable al conjunt del Principat, s'aprecien fenòmens de trencament de la cohesió comunitària. Aquest trencament es produeix com a conseqüència del fet que els més poderosos de cada lloc, senyors útils i propietaris de masos, cerquen privilegis que comporten l'exempció contributiva. Per contra, la resta de la universitat sol unir-se entorn de jurats i cònsols a fi de fer contribuir tothom. Ens trobem per tant davant d'un trencament de la universitat d'una banda, però també de reagrupament de la cohesió de grup de l'altra.

L'anàlisi d'aquest procés de trencament/cohesió ha de permetre d'acabar de dibuixar el lloc que ocupa aquest sector de la pagesia, just en el moment que, pels seus convilatans, ha deixat de pertànyer al seu grup social originari, en la mesura que no vol participar dels mals i càrrecs del comú. Estem a les portes d'una ascensió social, però també davant del refús de la comunitat originària que, en la mesura que esdevinguin privilegiats, els expulsarà de la universitat.

A la Catalunya de la segona meitat del segle XVII, i probablement en major mesura en zones de frontera, proliferen les peticions d'ennobliment per part de la pagesia rica a fi d'escapar de la constant i creixent pressió fiscal-militar provocada per les guerres.¹²²² Les queixes de les universitats adreçades a la Diputació del General eren habituals i persistents.¹²²³ Els memorials al rei així

l'État Moderne, del qual han aparegut diferents publicacions durant els anys vuitanta, coordinats per J.-Ph. GENET, vegeu, pel que ara interessa: J.-Ph.GENET, M.LE MENÉ, *Genèse de l'état moderne. Prélèvement et redistribution. Actes du Colloque de Fontevraud*, 1984, París, CNRS, 1987; *La ville, la bourgeoisie et la genèse de l'état moderne (XIIe-XVIIIe siècles)*. Bielefeld 1985, París, CNRS, 1988, a remarcar, a més dels treballs recollits en aquests volums, la introducció al primer volum i les conclusions al segon de J-Ph. Genet. I també, el balanç que fa J-Ph. GENET, "L'état moderne: un modèle opératoire?", *Genèse de l'état moderne. Bilans et perspectives*, París 1988, París, CNRS, 1990, pàgs. 261-281, en especial les pàgs. 262-265.

¹²²²Per una síntesi de la incidència militar a Catalunya després de la Guerra de Secessió vegeu: J.ALBAREDA, "Quina fou la incidència econòmica i social de l'exèrcit castellà en la societat catalana de 1653 a 1700?", *Manuscrits*, 15, (1997), pàg. 105-114. A nivell més general, Ch. DESPLAT (ed.), *Les villageois face à la guerre (XIVe-XVIIIe siècle)*, Flaran, XXII, Toulouse, P. U. du Mirail, 2002.

¹²²³Només dels anys 1669 i 1670, hi ha queixes dels excessos de soldats a la Comuna del Camp de Tarragona, a Figueres, al comtat de Prades, a la vila de Falset, Tivissa, lloc d'Aldover, Sant Vicenç dels Horts, Sant Boi de Llobregat, Sant Esteve Cervelló, Santa Coloma de Cervelló, Sant Pere i Sant Pau del Prat, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Santa Maria de Cornellà, Santa Eulàlia de l'Hospitalet, Esplugues, Sant Just Desvern, i altres universitats de la castellania d'Amposta i de la baronia d'Entença. Les queixes presentades

ho reflecteixen, com també ho fan els escrits político-populars de l'època.¹²²⁴ La desigualtat contributiva origina el conflicte. El consell general de la universitat, davant la situació, voldrà fer contribuir tothom. La imposició de contribucions i allotjaments als exempts, per la via de la pressió i la violència, comptarà amb el suport general dels veïns. Apareix una nova línia divisòria a l'interior de la universitat: els exempts i els altres.

La causa d'aquesta fractura social ja era assenyalada per l'historiador F.Carreras Candi a començament del segle XX quan escrivia que "tothom de valiment se procurava títol o càrrech d'exempció". En un primer moment, després de la Guerra dels Segadors, la monarquia voldrà paliar aquesta situació. A partir de 1652, la monarquia de Felip IV, en els despatxos de privilegis militars, consignarà que el privilegi comportava l'obligació d'allotjar. El braç militar, però, va aconseguir de tornar a la situació anterior i va poder mantenir l'exempció.¹²²⁵ Aquesta situació esclatarà durant la revolta dels

pels síndics, que són un reflex fidel de la geografia catalana, eren transmeses per la Diputació als representants del rei, ACA. Consell d'Aragó. Llig. 240: Tret d'una carta memorial presentada a la reina el juliol de 1670 per la Diputació del General, imprès, que comença *Señora. Los diputados y oidores de cuentas del Principado de Cataluña...* i , l'altre imprès, *Sumario de los memoriales que han presentado al Consistorio de la Diputación del Principado de Cataluña los síndicos de varias universidades...*

¹²²⁴Vid, per exemple, *Luz de la verdad* (B.C. F.Bonsoms: 9315 i 2526) quan en referir-se als allotjaments i després de considerar-los injustos, els titlla d'intolerables, "*porque los ricos ya se eximían comprando con dineros un privilegio de militar. Con lo cual la más poderosa y mayor parte de las haciendas de Cataluña venía a ser o de los eclesiásticos o de los militares, y con eso, daba el peso todo sobre los hombros flacos de los pobres... Que haya privilegiados en la república está bien y que éstos sean los que han hecho algún señalado servicio en orden al bien común, es debido. Pero que éstos sean los más y los más poderosos no puede ser, que no ha de venir la carga toda sobre el común compuesto de solos los pobres*" (Citem a partir d' *Escrits polítics del segle XVIII. Tom I*, edició a cura de J.ALBAREDA, I.U.d'H.J. Vicens Vives/Eumo Editorial, 1996, pàg.60 i 61). El pes dels allotjaments i de les contribucions és ben present també en els poemes trobats per E.GIRALT, "Manifestacions literàries en defensa de l'alçament camperol de 1688", *Estudis d'Història Agrària*, 10 (1994), especialment aquell: "Tantas contribuciones/ per sustentar brivons/ y consemblant canalla; lo pays asolat/ y tot lo Prinsipat,/ mes lo pitjor se calla" o aquell altra que diu "No val constitusió/ ni privilegi bo/ perquè tot se trespassa; ...", pàg.173.

¹²²⁵F.CARRERAS CANDI, *Geografia General de Catalunya*, II, pàg. 1046. En un escrit del Consell d'Aragó, de 20 de juliol de 1657, adreçat al rei es demana que les concessions de títol de Ciutadà Honrat de Barcelona siguin fetes amb l'obligació d'allotjar, mentre durés la guerra. L'escrit feia referència a una queixa del virrei, que constatava que després de 1652 "*han acudido con más frecuencia a suplicar a VM por estas gracias*". L'argument del Consell d'Aragó sembla fer cas als planys de les universitats quan escriu "*aunque es justo premiar a los que lo merecen, también es razón aliviar a los demás que llevan la carga de los aloxamientos y que si por estas gracias se eximen de contribuir en ellos los que las consiguen, no es razón que sea en detrimento de los otros, cediendo en ellos la carga de lo que estotros se alivian della y ordinariamente son los hombres más ricos y hacendados*". Com es pot veure, el text difereix ben poc de l'imprès *Luz de la verdad*. Per la qual cosa,

barretines, un dels motius de la qual va ser el malestar provocat per la desigualtat contributiva derivada de l'exempció en matèria d'allotjaments.¹²²⁶

El marc històric en el qual hem centrat l'estudi, el període posterior al tractat dels Pirineus, queda configurat per un braç militar que defensarà l'exempció fiscal davant la monarquia, mentre les universitats insistiran davant la Diputació del General i l'Audiència per reduir el nombre dels privilegiats i exempts, en uns moments en què la pressió militar sobre les poblacions pageses era constant. Abans, però, anem a veure quins privilegis comportaven l'exempció fiscal.

LA CONDICIÓ DE PRIVILEGIAT, L'EXEMPCIÓ CONTRIBUTIVA

Són diferents els motius pels quals s'aconseguia la condició d'exempt. El privilegi comportava la no contribució en matèria fiscal als donatius, talls i tatxes imposats al comú i, sobretot, eximia dels bagatges, trànsits i allotjaments de tropes.

Els eclesiàstics

Els béns d'eclesiàstics són "immunes de tots talls y altres servituts" llegim en processos contra universitats incoats a la cúria eclesiàstica de Girona contra

demana l'escrit, "*en los privilegios de ciudadanos y burgeses que de aquí adelante se concedieren sean con expresa condición de que por ellos no gozen, ni puedan pretender gozar de la exempción de aloxamientos y contribuciones de la guerra hasta que cesse enteramente*". Una vegada acabada la guerra, el 7 d'agost de 1660, el virrei adreçarà una nova missiva al Consell d'Aragó, on defensarà el retorn a la situació inicial. (Totes les referències a ACA. Consell d'Aragó: 241).

¹²²⁶Els historiadors que, modernament, han tractat la revolta dels barretines s'hi han referit com una de les causes directes de l'aixecament pagès: F.CARRERAS CANDI, *Op. cit.*, pàg. 1045-1048; J.DANTÍ, "La revolta dels Gorretes a Catalunya (1687-1689)", *Estudis d'Història Agrària*, 3 (1979), pàg. 87; *Terra i població al Vallès Oriental. Època moderna. El creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII*, Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana, 1988, pàg. 310-311 i 319; *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona, Curial, 1990, pàg. 100-102, 121 i 134; H.KAMEN, "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688", *Recerques*, 9 (1979), pàg. 15; sobre el paper de l'exempció dels familiars del Sant Ofici a Centelles: J.ALBAREDA, "El component antisenyorial en la revolta dels Barretines a Centelles i en l'actitud "botiflera" d'alguns pobles d'Osona", comunicació presentada al II Col·loqui d'Història Agrària, 1986, inèdita, i "Centelles: de la Revolta dels Barretines a la Guerra de Successió (1678-1714)", *Centelles. Festa Major d'Estiu*, 1989, pàg.13. En aquesta mateixa línia d'oposició als exempts esclatà l'avalot dels pobres a Valls el 1694, F.OLIVÉ, "Aportacions a un avalot al Camp de Tarragona: Valls 1694", *Universitas Tarraconensis*, V, (1982-1983), pàgs. 95-104.

autoritats de les universitats que volien fer contribuir persones eclesiàstiques o bé per patrimonis d'eclesiàstics.¹²²⁷

"Las Isglésias, diu la demanda d'un d'aquests processos, y personas eclesiàsticas per las cosas que tenen y posseheixen, axí eclesiàsticas com patrimonials, sien immunes, lliberas y exemptas de todas zizas, gabellas, imposicions y tallas que se imposan per las universitats y personas seculares, de tal manera que los seculares que las imposan o exigeixen aquellas de las Isglésias y personas eclesiàsticas per via directa o indirecta ipso facto incideixen en diferents penas y censuras imposadas per los sagrats cànon, constitucions y butllas apostòlicas y assenyaladament en la Butlla de la Sena del Senyor que tots anys se publica".¹²²⁸

El monitori presentat a instància d'Antoni Plandiura, prevere i rector d'Argelaguer, contra els còsols de la universitat de Tortellà a la sotsvegueria de Besalú, el 1658, refereix clarament l'argumentació: "que las personas y béns quomodo libet adquirits dels eclesiàstichs, no sols són subjectes a VR y present cort [eclesiàstica], privative a qualsevol cort secular, però encara són immunes y exempts de qualsevols mals, talles, collectas, gabellas, impòsits y altres qualsevols mals y càrrechs de las universitats".¹²²⁹ En primer lloc, en el text es reclama per la diferència de jurisdicció, per tant, declara la manca de potestat de la jurisdicció civil o baronial sobre els eclesiàstics i el

¹²²⁷El Concili Provincial de la Tarraconense va reivindicar en una constitució de 1602 que els eclesiàstics fossin exempts de les imposicions municipals. Vid. J.M^aMARQUÉS, *Concilis Provincials Tarraconenses*, Barcelona, Proa, 1994, pàg.36.

¹²²⁸ADG. Processos. J.Verdalet, 163. Núm. 7182 del catàleg. La butlla "*In coena domini*" era llegida el dijous sant amb l'objectiu de reforçar l'autoritat del papa i atemoritzar amb l'excomunicació a qualsevol monarca que intentés usurpar la jurisdicció eclesiàstica. Carles Vè i Felip II s'oposaren a la seva publicació pel fet que restringia el poder dels sobirans en matèria de tributs i, com es veu, era invocat en defensa de la immunitat dels eclesiàstics davant la tributació temporal (J.BADA, *Situació religiosa de Barcelona en el segle XVI*, Barcelona, Balmes, 1970, pàg. 241-251 i R. GARCIA-VILLOSLADA, *Historia de la Iglesia en España. III-2. La iglesia en la España de los siglos XV y XVI*, Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos, 1980, pàgs. 55-56).

¹²²⁹ADG. Processos. J. Verdalet, 351. Núm. 7370 del catàleg. Antoni Plandiura, prevere i rector d'Argelaguer, contra els còsols de Tortellà, sobre el pagament de tallas per una casa i heretat situats a Tortellà en la qual habita el seu cunyat des de fa 12 anys.

pas de qualsevol reclamació a la cúria eclesiàstica. En segon lloc, declara la immunitat total en matèria fiscal.

Atès que els que tenien fur eclesiàstic eren exempts, el conflicte es presenta quan l'exempció es vol fer extensiva a altres familiars o bé en el cas de les persones que prenen els hàbits en edat avançada. En cap moment no hem trobat conflictes derivats de la imposició de talles o allotjaments a capellans amb cura d'ànimes. Això no és objecte de discussió. El que està en discussió són els canvis en les condicions de les persones. Aquest és el cas de Joan Llobera,¹²³⁰ senyor útil del mas Llobera d'Orfes, el qual pren els hàbits de gran, però, segons la universitat, es manté al front de l'explotació del patrimoni familiar, per la qual cosa els jurats no consideren que tingui el fur eclesiàstic i li imposen allotjament de tres soldats i tres cavalls l'agost de 1668. El procurador fiscal patrimonial del comte de Peralada, al qual han acudit el batlle i els jurats de la universitat, es refereix a Joan Llobera com a "pagès que vuy diu ser clergue", el qual "a notorio se veu que hauria pres lo estat clerical in fraudem y sols per escusar-se de concórrer en los mals y càrrechs públichs, serveys reals y personals y de sa magestad", atès que tot i fer "més de quinse anys que se diu haver assumit dit clericat restant-se ab lo mateix estat y exercici rústich que de antes tenia, sens haver-se donat a lletres, ni studi, ni fer servey algú en alguna isglésia ni capella, ans bé exercitar la coltura".

En la rèplica, la defensa de Joan Llobera gira en dues direccions: en primer lloc es refereix a la persona, de la qual diu que està en possessió d'un benefici eclesiàstic des de 1654, sots invocació de Santa Magdalena a la capella del castell de Biure, parròquia de Caixàs, i que després d'haver obtingut el benefici "és anat vestit ab àbits clericals portant capa y sotana a fins a mitja cama públicament" i "ha aportada y aporta corona oberta en son cap", signes externs evidents de la seva condició eclesiàstica, per la qual cosa gaudeix de la immunitat, i, per tant, ha de quedar exempt de la

¹²³⁰ Joan Llobera havia contractat capítols matrimonials amb Magdalena Miró de Navata el 3/11/1621, amb la qual va tenir quatre fills, fins que aquesta morí el 3/4/1639. Obtingué el títol de ciutadà honorat de Barcelona el 1649. *127 genealogies de Fernando Viader. La memòria històrica dels propietaris gironins*, R. GARCIA, P. GIFRE (eds.), Girona, CCG ed./AHR/CRHR secció Vicens Vives de la UdG/ Consell Comarcal del Pla de l'Estany, 2004, pàg. 145.

jurisdicció laica i secular i no pot ser molestat en el pagament de talles, col·lectes, cises, ni gabelles. D'altra banda, es refereix a les seves possessions i reconeix que Joan Llobera és "senyor y pocessor de la casa y mas Llobera", del bestiar i de les eines, i aquests béns també gaudeixen de la immunitat de pagar gabelles y talles. Pel que fa al treball de la terra diu que "és lícit an-als beneficiats y demás personas eclesiàsticas fer y exercir obras rusticals com és llaurar y altres coses tocans an-als pagesos y axí mateix los és lícit de fer altres arts, principalment quant los tals beneficiats o persones ecclesiàsticas no tenen rédditos ecclesiàstichs per poder viurer y sustentar-se y quant llur patrimoni no és tanpoch bastant per poder-lo sustentar si no és treballant y cultivant aquell". Per altra banda, el fiscal eclesiàstic argumenta que tampoc no es pot fer pagar als fills de Joan Llobera, que sí que estant sota la jurisdicció baronial del comte de Peralada, per quant no formen família apart, sinó que viuen amb el seu pare, el qual és senyor major i propietari, i les imposicions recauen sobre el patrimoni.¹²³¹

Hem vist la contraposició de dos arguments ben diferents. Segons la universitat, no es comportava com un eclesiàstic, ans seguia treballant la terra, i per tant havia de participar dels "mals i càrrecs" de la universitat de la mateixa manera que ho feien el conjunt de veïns. Més encara, la pretesa condició d'eclesiàstic era vista per la universitat com un subterfugi per no haver de contribuir. La defensa de Joan Llobera s'articula entorn de la condició de persona eclesiàstica, fet que comportava l'exempció patrimonial i, per tant, havien de quedar exempts dels mals i càrrecs no sols la persona de Joan Llobera, sinó també els familiars que fessin estada en el mas. De l'exempció personal es passava a l'exempció familiar i també patrimonial, de la qual, segons l'argumentació de la defensa de Joan Llobera, tampoc en quedaven deslligats els béns mobles, en forma d'eines i atuell de la llar, els quals els havien estat empenyorats pels jurats de la universitat en esmena de les contribucions no pagades.

¹²³¹ADG. Processos: F.Morató, 15. Núm. 5507 del catàleg. La situació la trobem repetida també en el plet que presenta Joan Gimpera, beneficiat, que viu amb el seu fill al mas Gimpera de Sant Martí Vell, contra els jurats del lloc perquè li han allotjat un soldat, una dona i un cavall essent "ordenat en quatre menors y beneficiat" (ADG.Processos. J. Serradell, 1. Núm. 6267 del catàleg).

Una situació diferent en la composició familiar, però en la mateixa línia, la trobem a Canet de Mar, bisbat de Girona, el 1674, quan la universitat imposa l'allotjament d'un soldat i els jurats segresten diferents béns de Pau Misser, diaca, amb l'argument que volen fer contribuir la seva mare que viu amb ell "com los demás de dita vila". La universitat vol que contribueixi en "lo dret que se ha imposat en lo vi y demás fruits y talls y tatxes fetas y fahedoras a ocasió del contagi y guerra, tant per satisfacer y pagar los gastos dels socorros y de las lletras fetas en dita vila com dels allotjaments y contribució de soldats, per ésser com són càrrechs reals y patrimonials que conserneixen la utilitat pública y comuna, y conformiter haje estat y estiga de molts anys a esta part dita universitat per medi de sos jurats y arrendadors en la pcessió de rebre de dita Maria Misser los dits drets y talls y de allotjar soldats en la casa". Per a la universitat, el canvi en la condició personal de Pau Misser no havia de suposar cap canvi en la condició personal de la seva mare, la qual havia contribuït sempre als mals i càrrecs del comú. Els jurats refusen la recusació feta per Maria Misser, amb la tramesa de lletres monitòries despatxades per la cort eclesiàstica de Girona, segons les quals diu que ha fet donació dels seus béns al seu fill, per la qual cosa la casa gaudeix de la immunitat eclesiàstica. Els jurats diuen que sols es tracta d'una manera d'evitar l'allotjament: "sols ab ànimo de defraudar y escusar-se la dita Maria Misser de pagar los sobredits drets y imposicions". Essent Maria Misser "no obstant dita pretesa donació, tinguda y reputada públicament per senyora y pcessora de dita casa".¹²³² La universitat utilitza l'argument de la contribució immemorial a la utilitat comuna, una contribució que quedava estroncada per un fet estrany i aliè a la norma comunitària establerta.

En una altra ocasió, en l'allotjament fet en la casa que habita el domer de Santa Coloma de Farners, propietat de la família Pou, la qual habita la casa juntament amb el domer Moner, la universitat és condemnada a treure l'allotjament. Tot i l'argument de la universitat que la butlleta és assignada a la casa i no a la persona: "Cessant ésser veritat que dits jurats hagen feta butlleta ninguna al dit domer Moner, sinó en casa d'en Pou y axí a la dita

¹²³²ADG. Processos. J.Verdalet, 421. Núm. 7440 del catàleg.

viuda Pou y Salvador Pou, qui en los noms sobredits són hereus y senyors de dita casa en la qual està allotjat lo dit soldat y cavall, de ahont no creuhen dits jurats haver fet agravi ningú en la exemptió de dit Moner, ni violar de ninguna de las maneras la immunitat ecclesiàstica, ni tala intenció han tinguda, ni tenen, sinó de fer dit allotjament en personas de dita viuda Pou y Salvador Pou, personas seculares qui en est fet estan baix de llur jurisdicció". La base jurídica sembla sòlida i l'allotjament de quatre companyies i mitja de cavalls a la població, una necessitat. La sentència, però, va ser condemnatòria.¹²³³ La cúria eclesiàstica de Girona condemnà el 21 de gener de 1676 als jurats de Santa Coloma de Farners a treure l'allotjament, amb pena d'excomunicació major i amb l'obligació de ser llegida la sentència a l'església parroquial en la missa del diumenge, el lloc apropiat per a donar publicitat a aquests actes a fi de què tingués efectes exemplificadors.

Aquests tres exemples presenten una mateixa situació, la recerca d'arguments per no haver d'allotjar per part d'uns i la defensa, per part de la cúria eclesiàstica, de l'exempció d'allotjament als familiars dels eclesiàstics i, en el cas de Santa Coloma de Farners, fins i tot la casa habitada pel domer. Interessos totalment contraris als de la universitat. En aquesta situació no són d'estranyar els róssecs i els conflictes.

Els militars

L'origen de l'exempció prové tant del dret comú com del dret municipal, diuen els juristes Lluís de València i Carles Costa, el 1677. I amb el terme militar inclouen "*qualquier especie de nobleza o cavallero*".¹²³⁴ Entre les moltes prerrogatives de què gaudien els militars a Catalunya,¹²³⁵ l'exempció en matèria fiscal era reconeguda per constitucions, si bé no hi ha cap explicitació

¹²³³ ADG. Processos. J. Xambó, 48. Núm. 8042 del catàleg.

¹²³⁴ A partir de la distinció feta per Mieres entre militars i gent de peu, són militars "*aquellos que gozan de privilegio Militar, son los Ricoshombres, Barones, Nobles, Cavalleros, hombres de paraje, que de otra suerte se llaman de género, o Ciudadanos Honrados y Burgeses, particularmente los de Barcelona y Villa de Perpiñán*" (Lluís de VALENCIÀ, Carles COSTA. *Municipal discurso en orden a la inmunidad de alojar que el Estamento o Braço Militar del Principado de Cataluña goza por su naturaleza y Real Grandeza*. (B.C. F.Bonsoms: 7936, 304, 8009. Imprès, paràgraf 11).

¹²³⁵ La síntesi a V.FERRO, *El Dret Públic Català. Les Institucions de Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, pàgs.327-328.

referida als allotjaments.¹²³⁶ Per aquest motiu, l'argumentació jurídica de València i Costa arrenca de privilegis concedits per Ferran II, el 1481, on es diu que els privilegis atorgats a particulars es facin extensius al conjunt de l'estament i, amb anterioritat, Ferran I, el 1414, quan va establir que els militars havien de gaudir a Catalunya de més privilegis i prerrogatives que les altres persones.

A Falgons, a la sotsvegueria de Besalú, Grau de Collferrer, el 1664, incoa plet contra els jurats, perquè tot i estar en possessió del privilegi de donzell ("per ser militar y gaudir de privilegi de generositat", diu textualment), i ser per tant exempt de "pagar qualsevols talles imposades per dita universitat y aquellas que pagan los plebeos, allotjaments de soldats y altres càrrechs personals", els jurats volen fer-lo contribuir. Hem recollit aquest text per la seva claredat: de contribucions només en paguen els plebeus, els militars gaudeixen de la consideració de privilegiat i per tant n'han de quedar exclosos del seu pagament.¹²³⁷

De la mateixa manera que en el cas dels eclesiàstics, tampoc en el cas dels militars no serà posada en qüestió la seva condició d'exempts. En canvi, la discussió, durant la segona meitat del segle XVII es traslladarà als masovers dels militars, els quals, segons la universitat, han de contribuir. Serà un debat jurídic, a l'Audiència, però també a l'interior de les universitats. Ho veurem més endavant.

Els ciutadans honorats

Els ciutadans honorats no poden ser considerats militars, en no ser armats, tot i que gaudeixin dels mateixos drets que els militars (privilegi atorgat pel rei Ferran II (1510) i reafirmat en la cort de Barcelona de 1599). No poden

¹²³⁶Vegeu, per exemple, les constitucions incloses en els títols: XIX, "De privilegis e immunitats"; XX, "De Privilegis consedits als Militars"; XXV, "De vectigals, leudas, peatges, gabellas..."; LVIII, "De officio de alcayts, capitans y altra gent de guerra". Utilitzem la numeració dels títols segons la compilació de 1704.

¹²³⁷Els jurats de la universitat de Falgons, però, havien passat per alt aquest privilegi, i en refusar de pagar talles, li han fet penyoraments sobre els seus béns. (AHG. Savarrés, Not. Girona-11, 454 (Diversorum: 1664-1668): 13 de març i 22 d'abril de 1664).

assistir en corts generals integrant el braç militar,¹²³⁸ sinó que ho hauran de fer pel braç reial si és que són elegits síndics per les universitats de residència. Per aquestes raons els hem inclòs en una categoria diferenciada dels militars, tot i que, a l'hora de defensar l'exempció en matèria de talles i allotjaments, faran front comú amb els militars.

Hem recollit totes les concessions del títol de ciutadà honrat a la vegueria de Girona durant el segle XVII, en total són un centenar de nous títols. Amb la categoria de ciutadans honorats englobem diferents titulacions: 84 ciutadans honorats de Barcelona (CHB), 12 ciutadans honorats de Barcelona i Girona (CHB i G), 2 de burgès honrat de Perpinyà (BHP) i 2 de ciutadà honrat de Girona (CHG).¹²³⁹ De la geografia de les concessions s'ha de remarcar el fet que, majoritàriament, s'atorguen a famílies que viuen en petites poblacions: a quaranta llocs només hi ha una sola concessió, la qual cosa no pressuposa que en el segle XVI no n'hi pogués haver o que hi hagués cavallers o nobles. A aquestes quaranta concessions n'hem d'afegir algunes més que figuren entre els llocs amb dues o tres concessions i que s'atorguen a la mateixa família, com a Monfullà, on registrem dues concessions a la família Pol: el 1649 i el 1671, en una pràctica ben habitual d'intentar revalidar la titulació aconseguida dels reis de França; de la mateixa índole són les concessions als Garriga, àlies Suardell, de Juià de 1648 i de 1684, a les quals haurem d'afegir les concessions als germans Batlle i Riusec d'Avinyonet o als

¹²³⁸Talment s'hi referia amb tota claretat Lluís de Peguera quan deia que "encara que segons llurs privilegis de ciutadans sien tinguts per veraders cavallers, no poden entrevenir en Corts generals, ni en aquells ésser convocats y així ho he vist sempre", *Pràctica, forma i stil de celebrar Corts generals en Catalunya i matèries incidents en aquelles*, Barcelona, 1632, pàg. 23. Sobre els drets i prerrogatives del braç militar, B.C. F.Bonsoms: 406. *Señor. Los títulos del Principado de Cataluña ...* (1693). Una bibliografia comentada es pot trobar en la ressenya que N.SALES fa al llibre AAVV, *Hidalgos&Hidalguía dans l'Espagne des XVI-XVIIIè siècles*, a *Ler Història*, 22 (1991), pàgs. 163-173, amb nota bibliogràfica a pàgs. 171-172.

¹²³⁹Tant els ciutadans honorats de Girona com els burgesos honorats de Perpinyà gaudien dels mateixos privilegis que els ciutadans honorats de Barcelona. Els ciutadans honorats de Girona gaudien dels mateixos privilegis que els de Barcelona per un privilegi de Pere el Gran de 1283, confirmat a les corts de Montsó de 1585 (P.NEGRE, "La cofradía de San Jorge y la nobleza gerundense", *AIEG*, VI, (1951), pàgs. 292; "La cofradía de San Jorge...", *AIEG*, VII, (1952), pàg. 10 i "Comentari d'uns documents relatius a la confraria de Sant Jordi", *AIEG*, XXV-II, (1981), pàg. 7); els burgesos honorats de Perpinyà l'havien vist confirmat a les corts de Barcelona de 1599 (A. BOSC, *Summari, Índex o epítome dels admirables i nobilíssims títols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanyà*, Perpinyà, 1628, pàgs. 415-416, reedició facsímil de Curial, 1974; i F.-P.BLANC, "La noblesse municipale de Perpignan. Essai de définition juridique", *100è volume d'études sur le Roussillon*, S.A.S.L., 1992, pàgs. 65-84).

Gelabert de Sant Llorenç de la Muga, amb orígens en la paraireria, veritables burgesos honorats que ben aviat invertiran en terres i masos. La qual cosa ens mostra que un total de quaranta-vuit concessions sobre cent afecten, majoritàriament, pagesos rics, els més rics del lloc, que amb l'obtenció del privilegi de ciutadà honorat veien reconeguda la seva ascensió social.

Taula 103. DISTRIBUCIÓ PER LLOCS DE LES CONCESSIONS DE TÍTOLS CIUTADÀ HONRAT, VEGUERIA DE GIRONA

Llocs per concessions	Nombre de llocs	Total de concessions
1 concessió	40	40
2 concessions	9	18
3 concessions	5	15
4 concessions	2	8
5 concessions	1	5
14 concessions	1	14
Total	57	100

Font: F.J. MORALES ROCA, "Privilegios nobiliarios del Principado de Cataluña. Dinastía de Austria. Reinado de Carlos II (1665-1700)", *Hidalguía*, (1979-1980), 153, pàgs. 177-208; 156, pàgs. 681-696; 157, pàgs. 777-792; 158, pàgs. 17-48; 159, pàgs. 225-244; *Próceres habilitados en las Cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII (1599-1713)*, Madrid, Hidalguía, 1983, 2 vols; "Registros nobiliarios del Brazo Militar del Principado de Cataluña: el "Llibre Vert" del antiguo Brazo Militar", *Hidalguía*, (1987), 201, pàgs. 433-464; 204, pàgs. 849-882.

Quant als llocs amb major nombre de concessions destaca Girona amb catorze; en aquest cas es tracta, principalment, de famílies urbanes (hi ha tres doctors en drets, un notari i també figuren tres matriculats en la mà major), però això no és obstacle perquè tinguin una estreta relació amb la vegueria estreta de Girona, on segurament tenen les seves rendes. Molt menors són les concessions a altres viles de la vegueria gironina. En primer lloc, dues viles reials, a Figueres n'hi haurà cinc, de les quals una és a un doctor en drets, i quatre a Torroella de Montgrí, que exercirà de pol d'atracció de la petita noblesa del Baix Empordà;¹²⁴⁰ Vilobí, amb quatre concessions, les

¹²⁴⁰P.MOLAS, "Notes sobre la petita noblesa del Baix Empordà a l'Edat Moderna", *Estudis del Baix Empordà*, 8, (1989), pàgs. 150-151. Ara recollit a P.MOLAS, *Catalunya i la casa d'Àustria*, Barcelona, Curial, 1996, pàg. 192-193.

quatre del període de la Guerra de Secessió, seria una excepció a la norma general de repartir les concessions entre les petites poblacions.

Pel que fa a la cronologia de les concessions, en la seva majoria són de 1640 a 1700.¹²⁴¹ De Felip III i de Felip IV només disposem de nou concessions, mentre que de Lluís XIII i Lluís XIV n'hi ha cinquanta-sis (sis de les quals seran refermades per Carles II), i de Carles II n'hi ha trenta-dues. Del segle XVIII, anteriors a la Guerra de Successió, només n'hi ha dues. La cronologia apunta clarament que en temps de guerra les concessions van en augment, tant perquè interessa la monarquia com perquè interessa els agraciats. El que s'aprecia és que després de 1652 la monarquia s'hi mirarà a l'hora de concedir noves titulacions, fet que contrasta amb el conjunt general català quan entre 1660 i 1680 s'arriba al màxim nombre.

La posició del Consell d'Aragó en matèria de concessió de noves titulacions adduïa la seva aprensió a la necessitat de distribuir equitativament la càrrega dels allotjaments, *“aunque es justo [deia] premiar a los que lo merecen, también es razón aliviar a los demás que llevan la carga de los alloxamientos”*, per concloure el dictamen amb paraules molt semblants a les expressades per les universitats: *“y que si por estas gracias se eximen de contribuir en ellos los que las consiguen, no es razón que sea detrimento de los otros, cediendo en ellos la carga de lo que estotros se alivian della y ordinariamente son los hombres más ricos y hacendados”*.¹²⁴² Per aquestes raons, algunes de les demandes, sense que puguem precisar-ne el nombre, hauran d'esperar una conjuntura més propícia, la de l'administració borbònica.¹²⁴³

¹²⁴¹Vid. J.S.AMELANG, *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714*, Barcelona, Ariel, 1986, pàgs. 51-57, visualitzat en el gràfic 1, pàg. 53.

¹²⁴²ACA. Consell d'Aragó. 241. Dictamen del Consell d'Aragó adreçat al rei de 20 de juliol de 1657.

¹²⁴³D'aquesta manera, coneixem la resposta negativa a la sol·licitud de Martí Carles de Torroella de Montgrí el 1694 de ser nomenat cavaller, quan la família Carles havia obtingut arran d'una viduitat l'exempció d'allotjar, amb el lacònic escrit del Consell d'Aragó de *“guárdese para quando esté más avierta la puerta a este género de gracias”*. Esperaria fins al 1737 quan seria nomenat successivament cavaller i noble, entre d'altres motius per disposar de *“hacienda de las mejores del Ampurdán”* (ACA.Consell d'Aragó. 242 i P.MOLAS, "Notes sobre la petita noblesa...", pàgs. 153-154; i *Catalunya i la casa d'Àustria ...*, pàg. 197-198).

Els gaudints de privilegi militar

"Personas generosas y ab privilegi militar decoradas" és l'expressió que refereixen els descendents dels pagesos que varen ser condecorats per la reina Maria per haver acudit en el seu ajut i de l'infant Ferran arran de l'assalt a la força de Girona.¹²⁴⁴

Els pagesos que gaudien de la condició de generosos, segons el despatx de la concessió, són els següents:

Privilegi despatxat a Barcelona el 27 de març de 1493: Gaspar Traver de Mieres.

Privilegi despatxat a Barcelona el 30 d'octubre de 1493: Pere Maynau, mercader de Besalú.

Privilegi despatxat a Girona a 19 d'agost de 1496: Franci Coromines i Pere Brugada de Sant Miquel de Campmajor.

Privilegi despatxat a Salamanca el 22 de desembre de 1496: Joan Carreres, Joan Aulina, Bartomeu Bruguera, Bartomeu Vahí, Pere Carbonell, Pere Boades, Bartomeu Mayols, Pere Carreres demont, Andreu Benejam àlies Riera, Pere Guillem Figueres, Antoni Casadevall, Pere Rexach i Pere Albusà de la parròquia de Serinyà; Guillem Raset de Fares; Joan Benejam i Jaume Ferrer de Fontcoberta; Blai de Falgàs, Salvador Mir i Bernat Mir de Sagaró; Joan Terrats i Antoni Terrats de Caixàs; Bartomeu Hors de Beuda; Bartomeu Traver àlies Sunyer de Canet; Joan Traver d'Usall; Bernat Pou i Casadevall de Brugueres de Meià; Jaume Mir àlies Petit d'Argelaguer; i Pere Gayolà de Llavanera.

Privilegi despatxat a Barcelona a 15 de maig de 1503: Miquel Figueres de Fares, Miquel Cases de Sagaró, Tomàs Pujol de Beuda, Joan Portell de Malla i Esteve Pujol de Banyoles.

A la Cort de Monzó de 1510 el rei Ferran disposà diferents capítols referits a aquests homes generosos i de paratge. D'entre els quals el privilegi de portar armes, el tractament de cavallers en les causes criminals juntament amb la seva descendència masculina, la qual cosa comportava no poder-los penyorar béns "per disposició de dret comú" i, allò que ara ens interessa, l'item 6 estableix que "no sien tinguts pagar coronatge, ni maridatge, ni fogatge, ni sien tinguts contribuir en ningunes talles reals, ni paguen lleuda, ni pasatge, ni barra, ni pontatge, ni ningun altre vectigal, ans sien franchs de tot, per ells y cavalcadures y béns llurs y família llur qui ayrà ab ells, axí com los cavallers ne són franchs". A més de tot això, els bestiaris de la seva propietat

¹²⁴⁴ Coneixem diferents trasllats d'aquest privilegi del segle XVII quan els hereus d'aquells pagesos condecorats de privilegi de generositat el demanaren i el presentaren davant dels jurats i cònsols a fi de recordar-los la seva exempció. Utilitzem el trasllat notarial demanat per Narcís Pujol Verdaguer i Ribas que va ser presentat als jurats de Bescanó el 1664 (AHG. P.Garriga, Not. Girona-10, 513, ff. 50r i ss). Altres exemplars es conserven en els respectius arxius patrimonials d'aquestes famílies: a l'Arxiu patrimonial Pou de Meià de Montcal, per exemple.

no podien incórrer en pena de ban, sols havien de pagar pels mals ocasionats. Sens dubte, privilegis que feien d'aquest grup de pagesos de la sotsvegueria de Besalú un grup pagès privilegiat; és clar, però, que aquesta condició, assimilable a la condició militar, els impedia d'entrar en el govern de les viles i llocs, a menys que les ordinacions municipals ho permetessin de manera expressa.¹²⁴⁵

Els familiars del Sant Ofici

La condició de familiar del Sant Ofici de la Inquisició comportava el privilegi de gaudir del fur de la Inquisició, entre d'altres coses significava: primer, entrar en la jurisdicció inquisitorial i per tant substreure's a la jurisdicció ordinària,¹²⁴⁶ fet que comportava que les causes fossin substanciades en els tribunals del Sant Ofici; segon, el gaudir del dret de poder portar armes i, per últim, quedar exempt de les contribucions i allotjaments. Aquests privilegis expliquen, al costat de l'interès polític del tribunal de la Inquisició per a poder controlar l'àmbit rural, essent com eren la peça bàsica pel coneixement de les persones i pel referent en què es constituïen, que la condició de familiar de la Inquisició es convertís en una forma d'eludir la fiscalitat i d'ascens social per als senyors útils i propietaris de terres. De fet, en consideració social, devia estar just per sota de la condició de ciutadà honrat: l'obtenció de la condició de familiar era més barata que la de ciutadà honrat.¹²⁴⁷

L'enfrontament entre la Inquisició i la Diputació del General és un punt de debat polític recurrent en el segle XVI, canalitzat per la Cort general, i que es manté viu durant el segle XVII. Les atribucions del Tribunal del Sant Ofici van

¹²⁴⁵S'hi refereix A.BOSC, *Summari, índex o epítome dels admirables i nobilíssims títols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, ..., III, 13-15, pàgs. 328-330.

¹²⁴⁶L'abandonament de la jurisdicció reial, juntament amb el poder de coacció que suposava l'obtenció de la familiatura inquisitorial, ha estat una de les raons de la mà major mallorquina, assimilable a la rica pagesia gironina, per aspirar a ser familiar del Sant Ofici, segons P.de MONTANER, A.MOREY, "Notas para el estudio de la mano mayor mallorquina durante los siglos XVI y XVII", *Estudis baleàrics*, 34 (1989), pàg. 76.

¹²⁴⁷El 1645 valia 46 lliures: 40 pel dipòsit i 6 pel despatx del títol, segons que explica Pere Martí, pagès de Cassà de Pelràs, el qual acudeix, juntament amb el seu oncle, Pere Barrull de Palafrugell, familiar del Sant Ofici, i mossèn Geronès, notari de la Bisbal, el 26 d'abril "a casa del inquisidor Pla, lo qual estava a Gerona, y axí li he demanada la gràtia de familiar de Sant Offisi y axí el me l-a consedida". Per a fer el dipòsit haurà de manllevar les 46 lliures al seu oncle. (AHCBE. Arxiu patrimonial Martí de Cassà de Pelràs. Llibre de comptes del segle XVII).

començar a ser retallades i limitat el nombre dels familiars amb la concòrdia de 1568.¹²⁴⁸ La Cort general de Montsó de 1585 va anar més lluny i va disposar que els oficials i familiars del Sant Ofici no poguessin ser admesos als càrrecs del govern municipal, fet que va comportar una disminució dels familiars en els nuclis urbans. La Cort general de Barcelona de 1599 va fer un pas més, va disposar la reducció del nombre de familiars de la Inquisició (Cap. XXIII), i va determinar que les execucions les fessin les cúries baronials o eclesiàstiques, sense assistència del tribunal del Sant Ofici (Cap. LI).¹²⁴⁹ Durant el segle XVII es manté l'enfrontament entre el Tribunal del Sant Ofici i les universitats entre d'altres aspectes en matèria d'allotjaments, en considerar aquell que eren persones privilegiades i exemptes d'allotjament.¹²⁵⁰

Serà un constant va i ve, ja que si d'una banda el caràcter privilegiat dels familiars serà acceptat majoritàriament per part de les universitats, quan els allotjaments i la pressió popular aniran en augment, el consell estret de les universitats els voldrà, i ho aconseguirà, fer contribuir. També és cert que, davant la situació, puntualment, trobarem directrius del Tribunal de Barcelona que permeten que els familiars contribueixin als mals i càrrecs de les

¹²⁴⁸Vegeu la síntesi de R.GARCÍA CÁRCEL, *Historia de Cataluña. Siglos XVI-XVII*, Barcelona, Ariel, 1985, pàgs. 371-387 i, amb més detall el terreny del conflicte i la posterior concòrdia de 1568: "El conflicto de la Inquisición y la Generalitat de Cataluña en 1568", *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, 1988, vol. I, pàgs.263-273.

¹²⁴⁹Una visió de tot plegat a J.CONTRERAS, "El Santo Oficio en el Principado: 1568-1640. Papel político y análisis social", *Primer Congreso d'Història Moderna de Catalunya*, 1984, vol. 2, pàgs. 111-124. Sobre la diferència entre els objectius dels familiars de la Corona d'Aragó, que busquen l'exempció i el privilegi, i els de la Corona de Castella, que volen demostrar l'honor i la puresa de sang, s'hi refereix D.MORENO, "Unitat i pluralitat de la Inquisició. Un testimoni: els familiars", *L'Avenç*, 210 (1997), pàgs. 32-35. Un estudi per Aragó, J.E. PASAMAR, *Los familiares del Santo Oficio en el distrito inquisitorial de Aragón*, Saragossa, Institución Fernando el Católico (CSIC), 1999.

¹²⁵⁰Les institucions de la terra s'adreçaran a les autoritats reials i al mateix monarca reclamant la contribució d'aquests familiars. El 3 de gener de 1696, en carta adreçada al rei, s'hi referia en aquests termes el Consell de Cent de Barcelona: "*En realidad, no hallando en los pueblos de Cataluña otro refugio para descargarse de alojamiento y otros servicios que el de ser familiares, la negociación de muchos ha conseguido de los inquisidores esta exempción, siendo ya un sin número los que se hallan, y cuando los bayles y jurados pagan y tienen alojamiento, ellos lo reúsan contra lo que por reales decretos se ha mandado*", *Manual de Novells Ardlits vulgarment apellat Dietari del Antich Consell Barceloní*, XXI (1692-1695), pàg. 325.

universitats.¹²⁵¹ En altres ocasions, el Tribunal del Sant Ofici obligava expressament a un familiar a tenir allotjament sempre que ho fessin el batlle i els jurats del lloc, en una equiparació dels familiars del Sant Ofici a les màximes autoritats de la universitat.¹²⁵²

L'habitual, però, és que la universitat segresti béns de familiars i que posi allotjament en les seves cases davant la negativa a contribuir. Quan aquests denunciïn el cas davant dels tribunals del Sant Ofici ja hi faran front. En alguns casos donaran excuses com el desconeixement de la condició de familiar,¹²⁵³ en d'altres casos es posarà en dubte la pertinença a la

¹²⁵¹ Per posar dos exemples d'un llibre de la Inquisició de Girona de 1626-1630. Del 15 de febrer de 1628 data un manament despatxat per l'inquisidor general de Barcelona a fi que els familiars del Sant Ofici contribueixin en allò que els sigui assignat per cada universitat en la contribució de la fabricació de galeres. Un altre del 23 de gener de 1629, a instància de la vegueria de Girona, obliga els familiars a què "*pagasen y contribuyesen como lo hazen los demás ministros y escrivanos en los bans y drechos que ponen para defender su jurisdicción, por quanto es bien común y provecho de los escrivanos de dicha veguería*" (AHG. M.Savarrés, Not. Girona-6, 662 (1626-1630)).

¹²⁵² Aquesta fórmula l'hem trobat per primera vegada en plena Guerra de Secessió, quan el Tribunal del Sant Ofici de Barcelona ordenà als familiars "que no obstant la exempció tenen de allotjaments, atesa la multitud dels soldats y cavalls se'ls donarà per allotjament, ab que no excedescan al número que en sas casas pendran los batlles y jurats respective, servada proporció y ygualtat de sas haziendas" (B.C. F.Bon. 9975: "*Per quant los reverens...*", 22/XII/1643). Hem tornat a trobar una ordre semblant després de la Guerra quan el tribunal del Sant Ofici de Barcelona requereix Pere Ferrerfàbrega perquè contribueixi als mals i càrrecs de la universitat, de la mateixa manera que ho fan els jurats del lloc: "*Mandamos que luego que las presentes nuestras letras os serán presentadas dexéis de más pretender ni pretendays, ni tingays dichos bienes por exemptos de todas tallas, imposiciones, contribuciones, servitudes y alojamientos por medio y respeto de vuestro privilegio de familiar y que en quanto en los vuestros propios bienes, según que por vuestras facultades tocasse, concurriendo también en los mismos los jurados y baile de dicho lugar de Camallera, tengays alojamiento de soldados, deis bagajes y carretages y agays todos los servicios en la misma conformidad que concurren, dan y hazen los jurados y bayle de Camallera y no de otra manera*". A més a més, se l'obliga a pagar pels "mals" del pare, per raó de la casa que té a la batllia de Verges, pel plet contra el comte de Peralada, ja que el seu pare havia signat abans de ser familiar del Sant Ofici entre els singulars de la universitat. (AHG. P. Rosselló, Girona-8, 576 (Diversorum 1670-73): 18 de març de 1666). Pels mateixos anys 1665 ó 1666, segons es desprèn d'un plet a la cúria eclesiàstica de Girona, Joan Gimpera i Joan Llach, pagesos de Sant Martí Vell, varen ser instats a què "*en sus casas tubiesen alojamientos, pagassen tallas y lo demás que pagan los otros naturales avitantes en dicho lugar en lo casos que los jurados los tienen y paguen*" (ADG. Processos. J. Serradell, 1. Núm. 6267 del catàleg).

¹²⁵³ És el que passava a la Bisbal, on Antoni Vilosa, familiar del Sant Ofici, iniciarà plet contra els jurats perquè el 13 d'agost de 1664 li varen prendre 10 quarteres de blat en refusar de pagar el vintè que havia imposat la universitat. La resposta dels jurats es basa en el desconeixement de què fos familiar del Sant Ofici. De fet, ni Antoni Vilosa ho va poder demostrar. (AHG. F.Viñolas, Girona-2, 884 (Diversorum: 1664-1669): 27 d'agost de 1664 i 9 de setembre de 1664).

universitat.¹²⁵⁴ Al darrera d'aquestes actuacions dels jurats i cònsols hem d'entendre la "lògica comunitària", basada en el concepte que la fiscalitat compartida era menys feixuga, i la pressió exercida contra els seus representants per part del conjunt de la universitat, entesa en aquest cas com una unitat de contribuents. Només coneixem els casos que han arribat al procés judicial, molts d'altres deuen haver quedat en el silenci més absolut de les vivències, intimidacions i violències quotidianes.

En altres ocasions, la condició de familiar del Sant Ofici era esgrimida per no haver de pagar. Aquest és el cas de les dones vídues de familiars. Però la universitat estarà al cas de la línia de descendència familiar per imposar allotjaments. El vuit de gener de 1670 el Tribunal del Sant Ofici intimarà causa contra els jurats de Caldes de Malavella i Franciac a fi que treguin l'allotjament imposat a la vídua Tió de Franciac "per ésser dita Tió del St. Ofici". Els jurats argumenten que "com en dita casa d'en Tió de dita parròchia de Franciach y haze avuy dos víduas, la una nomenada Paula Tió y Farrera, viuda dexada de Francech Tió, pagès de dita parròchia, familiar que fou del St. Ofici de la Inquisició, y Anna Tió y Vilar, viuda dexada de altre Francesch Tió, qº pagès de dit lloch, qui no era familiar del St. Offici, y vuy en dia, y des de la mort de dit Francesch, menor, governa y regesca dita casa la dita Anna Tió y Vilar, y no la dita Paula Tió y Ferrer, per no ésser dita Paula usufructuària, tenutària, ni hipotecària de la universal heretat y béns de dit qº Francesch, menor, son marit". El vint-i-dos de gener, els jurats argumenten que "*no obstante fuese vidua de familiar habría de pagar dichas contribuciones y tener soldados por no tener exemption de ellas*". Hem de veure-hi la forta pressió de la universitat per voler fer contribuir tothom, alhora

¹²⁵⁴A Santa Coloma de Farners, després que el Tribunal del Sant Ofici de Barcelona hagués expedit manaments perquè no s'allotgés en les cases de familiars, el 25 de juliol de 1628 s'apostaren quatre soldats a la casa de Miquel Llirinós, pagès, durant quatre dies. La resposta del batlle, que ho és pel vescomte de Joc, diu que és familiar d'una altra estació, per la qual cosa "no pot gaudir de la familiatura en dita vila, sinó en lo lloch de ont és familiar". És més, el vescomte de Joc farà costat al seu batlle i comminarà Llirinós a abandonar la vila. La Inquisició recorda que fa set anys que hi viu. (AHG. M.Savarrés, Not. Girona-6, 662 (1626-1630): 14 de juliol, 8 d'agost, 29 d'agost i 20 de setembre de 1628).

que, sembla, els Tió, senyors útils i propietaris de masos, volien, de manera poc legal, escapar de l'allotjament.¹²⁵⁵

El nombre de familiars del Sant Ofici variarà en el temps. Segons papers de la Inquisició, que permeten un cert acostament a la radiografia dels familiars del Sant Ofici, el 1600 hi havia 212 familiars a la diòcesi de Girona distribuïts per 127 parròquies (sembla que en aquells moments hi hauria més de 300 parròquies¹²⁵⁶ en el conjunt del bisbat).¹²⁵⁷ No s'arriba al familiar per parròquia, en la mateixa proporció que trobem al bisbat de Barcelona, però molt per sota de l'arquebisbat de Tarragona i de Solsona on hi ha de mitjana un familiar per parròquia. Com era d'esperar, la ciutat de Girona concentra el màxim nombre de familiars, Olot i la Bisbal en tenen sis, Calella, Canet del Maresme, Castelló i Palafrugell en tenen cinc. De la resta, hem de destacar la major presència a les universitats litorals (amb quatre a: Torroella de Montgrí, Sant Feliu de Guíxols, Tossa, Blanes, Lloret de Mar i Pineda; i tres a: Tordera, Palamós, Cadaqués i la Vall d'Aro), fet que probablement s'hagi d'interpretar per la concentració de la presència d'immigració francesa. Amb dos i un familiar trobem llocs escampats per tota la geografia parroquial de la diòcesi.

Sens dubte, els familiars estaven escampats arreu, sobretot en les petites poblacions. Amb una població inferior a 100 focs declarats en el fogatge de 1553, trobem que hi ha un sol familiar en 81 llocs, en 13 n'hi ha dos, en tres n'hi ha tres (Camprodon, amb 81 focs; Cadaqués, amb 87; Vall d'Aro, amb 96), en un n'hi ha quatre (Lloret de Mar, amb 88 focs) i en dos n'hi ha cinc

¹²⁵⁵ AHG. P.Garriga, Girona-10, 513 (Diversorum 1662-1676), fol. 129v: 8 de gener de 1670 i fol. 132r: 22 de gener de 1670.

¹²⁵⁶ J.M. PUIGVERT, *Església, territori i sociabilitat* (s. XVII-XIX), Vic, eumo, 2000, en compta 348 a començament de segle XVII, pàg. 25. Sobre el nombre de parròquies, J.M. MARQUÈS, "Notes històriques sobre la diòcesi de Girona i les seves parròquies", *Butlletí de l'església de Girona. Annex guia*, 1996, pàg. 134.

¹²⁵⁷ Vid. J.BLAZQUEZ, *La Inquisición en Cataluña. El Tribunal del Santo Oficio de Barcelona (1487-1820)*, Toledo, 1990, pàgs. 114-115, segons dades procedents del fons Inquisició, leg. 2155 (2), de l'Archivo Histórico Nacional de Madrid. A partir de la distribució per llocs de les pàgs. 114-115 dona un total de 204 familiars, mentre el quadre de la pàg.119 en presenta 215. D.MORENO, "Inquisició i poder local. El Sant Ofici a Terrassa", *Terme*, 13, (1998), pàg. 55, en compta 176 el 1567; 216 el 1600, un més que Blázquez; 12 el 1654 i 54 el 1683. Nosaltres hem procedit a tornar a analitzar aquest mateix document, d'aquí les nostres dades.

(Canet, amb 75 focs i Calella, amb 93 focs). A remarcar, la situació de 46 llocs, amb menys de 25 focs, que tenen un familiar. No sabem si els termes parroquials coincideixen en tots els casos amb la demarcació de les viles i llocs fogatjats, ni tampoc si el radi d'actuació dels familiars depassava l'àmbit estricte dels llocs on tenien fixada la residència; tot i amb això, és de subratllar situacions extremes on amb deu o menys focs hi ha un familiar, el qual, sens dubte, és un senyor útil i propietari de masos: Terradelles, una població amb cinc focs, pot ser l'exemple paradigmàtic.

Llocs per nombre de familiars	Nombre de llocs	Total de familiars
1 familiar	88	88
2 familiars	19	38
3 familiars	7	21
4 familiars	6	24
5 familiars	4	20
6 familiars	2	12
9 familiars	1	9
Total	127	212

Font. AHN. Inquisición, 2155².

Pel que fa a les professions, 130 són pagesos (61,32%) i 82 (38,68%) tenen altres ocupacions, alguns dels quals també exerceixen professions en àmbits rurals. El conjunt és molt semblant al calculat per Catalunya, on el 63,40% són pagesos. Ser pagès, però, volia dir ben poc. Més interessant és la consideració econòmica que es desprèn del cens: del total, 57 presenten unes bones condicions (*labrador rico, buena hacienda*). El conjunt se situa en edats compreses entre 30 i 60 anys, majoritari el tram de ls quaranta anys, amb un total de 91.

Amb fonts inquisitorials diferents i amb altres dades, pels anys centrals del XVII, hem identificat 141¹²⁵⁸ familiars del Sant Ofici. Reduïts només als anys 1626-1630, a partir d'un registre de la cúria del Sant Ofici a Girona d'on agafem els noms dels familiars immersos en denúncies o com a part actuant en processos del tribunal de la Inquisició a Girona, identifiquem 118 familiars, repartits de manera molt desigual per la geografia de la diòcesi: en el llistat pràcticament no hi ha cap referència a familiars de l'Alt Empordà (tampoc apareixen en el cens de 1600 familiars a Peralada amb 212 focs el 1553 o Figueres, 183 focs), i una absència molt significativa, en general, per terres de la sotsvegueria de Besalú, en canvi predominen al Pla de Girona, i a les actuals comarques de la Selva i del Baix Empordà, formant una mena de corones d'influència a partir de Girona, la Bisbal, Santa Coloma de Farners i Banyoles, amb tres i quatre familiars a cada ciutat, a remarcar també els tres familiars a Sant Gregori, Bescanó, llocs propers a Girona, i el petit lloc de Viladasens. A destacar que només en un lloc (la Bisbal) hem identificat quatre familiars, i encara tres de la mateixa família Noalguer; de sis llocs n'apareixen tres (Sant Gregori, Banyoles, Bescanó, Girona, Santa Coloma de Farners i Viladasens); catorze llocs en tenen dos (Aiguaviva, Anglès, Caldes de Malavella, Corçà, Estanyol, Fontcoberta, La Celler, Llagostera, Llorà, Palafrugell, Riudarenes, Riudellots, Rupià i Torroella de Montgrí) i quaranta set llocs tenen un sol familiar, el qual era pagès, sovint, en els casos que ho hem pogut precisar, senyor útil i propietari de mas o de masos.

En aquesta mostra, el percentatge de senyors útils i propietaris de masos i de pagesos superaria de llarg els 61,32 pel cens de 1600.¹²⁵⁹ Quant al nombre de familiars, sens dubte, la pressió dels particulars i els interessos de la

¹²⁵⁸Molt per sobre dels 12 que compta D.Moreno pel 1654 o els 54 de 1683. Vid. D.MORENO, "Inquisició i poder local. El Sant Ofici a Terrassa", *Terme*, 13, (1998), p. 55.

¹²⁵⁹J.M. BLÁZQUEZ, *Op. cit.*, pàg. 119 presenta un quadre de professions i categories socials, segons el qual al bisbat de Girona hi hauria un 60,93% de familiars amb la condició de "labradors" i "pageses", el més significatiu és el 19,07% de comerciants que identifica. Sens dubte, deuen ser aquests familiars de les universitats litorals, que amb prou feines apareixen en la nostra mostra, que fan pujar el percentatge de comerciants en detriment de les categories pageses. Estem per sobre del 44,2 % de llauradors que troba R.García Càrcel a València el 1567, on, en canvi, hi ha una elevada proporció d'artesans (R.GARCÍA CÁRCEL, "Número y sociología de los familiares de la Inquisición valenciana", a PÉREZ VILLANUEVA (dir.), *La Inquisición Española. Nueva visión, nuevos horizontes*, Madrid, 1980, pàgs. 271-282).

institució havien fet possible que el capítol XXIII de la cort de Barcelona de 1599, segons el qual "en los altres llochs menors de dos-cents focs: a rahó de un familiar per cada centenar de cases, de manera que ajustant molts llochs o cases separades no hi puga haver més de un familiar per cada centenar", quedés del tot superat.¹²⁶⁰

Finalment, la cort general de 1705/6, cosa que no havia fet la de 1701/2, disposarà l'obligació dels familiars del Sant Ofici a tenir allotjament de tropes. Tot i que aquesta legislació, amb el Decret de Nova Planta, no s'aplicarà, a partir de 1700 es produeix el declivi de la figura del familiar del Sant Ofici que, en part, s'ha d'atribuir a la pèrdua dels seus privilegis, especialment els privilegis fiscals i d'exempció d'allotjar tropes. Els censos de la mateixa institució inquisitorial assenyalen la seva progressiva disminució. A Catalunya, segons els recomptes del Sant Ofici, els familiars passen de 832 el 1600 a 135 el 1748.¹²⁶¹

Els oficials de la Diputació del General: els taulers

La Diputació del General defensarà l'exempció d'allotjaments dels taulers del General equiparant-los als oficials reials, els quals gaudien de l'exempció.¹²⁶² Contra aquesta pretensió, després de 1652, el Consell d'Aragó disposarà l'obligació d'allotjar, tot referint que els taulers del General no disposaven de privilegis especials que els n'eximissin.¹²⁶³ La realitat, però, tal com apareix

¹²⁶⁰ Estaríem lluny del confinament que, a partir de les disposicions legals, dedueix Víctor Ferro quan sosté que "hom arribà, però, amb aquestes i d'altres mesures a confinar l'activitat del tribunal a les causes estrictament relacionades amb la fe; a restringir el for de la Inquisició als oficials efectius a sou i a llurs mullers; (...); a obligar-los a pagar els impostos generals i locals; a limitar el nombre dels familiars ... (*El Dret Públic Català...* pàg.135). Una cosa eren les disposicions jurídiques i l'altra la pràctica social, i mentre la familiatura del Sant Ofici comporti privilegis, aquests es mantindran, amb retallades, però no tan significatives com haurien volgut les Corts, ni tampoc el conjunt general de les universitats.

¹²⁶¹ G. CERRILLO, "Los familiares de la Inquisición en la época borbónica", *Revista de la Inquisición*, 4 (1995), pàg. 199.

¹²⁶² Sobre la defensa del privilegi dels oficials del General i les topades amb els oficials reials durant la segona meitat del segle XVI, a Roses, per exemple, M. PÉREZ LATRE, *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II. Política, administració i territori*, Catarroja-Barcelona, Afers, 2004, pàg. 158-160 i *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Vic, Eumo, 2003, pàg. 62-63.

¹²⁶³ Això és el que diu el Consell d'Aragó, en lletra de 22 d'agost de 1673, a uns memorials presentats per la Diputació del General en demanda del manteniment de l'exempció dels taulers. L'argumentació del Consell d'Aragó és aquesta: "...la obligación de alojar a los soldados es cargo real y patrimonial de la qual nayde puede escusarse sin ser especialmente

documentada a Castelló d'Empúries el 1672 o a Sant Pere Pescador el 1693, era que els taulers del General eren considerats exempts per les universitats, encara que, en situacions de necessitat, els volguessin fer contribuir.

A Castelló, Joan Compte, tauler del General de Castelló, exposa el juliol de 1672 que té concedida "franquesa de portatjes, barcatjes e barres e altres immunitat, prerogativas y gràtias com de son privilegi consta", per la qual cosa refusa d'allotjar tropes a la seva casa. La universitat de Castelló al·lega que a la vila hi ha una companyia de soldats de cavalls valons que passen de vuitanta per allotjar i que "a ocasió de la qual necessitat y occurència és forsós que los íncolas y habitans de dita universitat suporten los càrrechs que se offerexen en servey de Sa Magestat y en esta conformitat [...] se ha observat y observa en la present vila que semblant oficials y altres ministres de la Generalitat han allotjat y allotjan en tot cas de allotjament de soldats en aquella, com axí de present allotja lo mateix diputat local". El caràcter excepcional és remarcat quan el requeriment acaba dient que els allotjaments no són contra els privilegis del General, sinó "per dar compliment y subvenir al servey de Sa Magestat". En el procés hi ha inclosa una lletra dels diputats del General de Catalunya de 16 de juny de 1668 on es recorda la immunitat dels taulers. Però la universitat es manté en no treure l'allotjament al tauler i oferint-se en guardar els llibres i objectes de l'ofici de tauler, argument utilitzat per aquest en considerar que els llibres podrien ser malbaratats.¹²⁶⁴

A Sant Pere Pescador, el gener de 1693, el consell estret de la universitat actuarà contra el tauler del General Josep Costous. Amb la pretensió de fer-lo contribuir als mals i càrecs de la universitat voldrà fer-lo desistir del fur de

privilegiado, de tal suerte que en la concesión general de inmunidades no está comprendida la exempción y inmunidad de alojar, con que no teniendo privilegio especial los tablageros y receptores de los derechos del General de Cataluña quedan comprendidos baxo la regla general de la obligación de alojar". Per tal d'obviar els canvis efectuats després de 1652, refereix que "*en esta conformidad se halla observado desde el año de 1652 hasta ahora de alojar soldados en las casas de los tablageros y receptores de los derechos del General, pero si alojaban o no antes del año 1640 no tiene la junta individual noticia*". I, és clar, calia mantenir "*esta observanzia*", perquè el Consell d'Aragó era ben conscient que "*siendo en Cathaluña tantos estos tablageros y receptores de los derechos del General y tantos los exemptos que sólo los pobres tendrían el cargo de alojar*". (ACA.Consell d'Aragó. 239).

¹²⁶⁴AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1444 (cúria: 1660-1685): 24 de juliol de 1672.

tauler del General comminant-lo a què, si no desisteix del fur, serà exclòs del consell de la universitat. Optarà per la segona opció. El fur i la condició d'exempt van pesar més.¹²⁶⁵

La cort general de 1701/2 (cap. XV) i la cort de 1705/6 (cap. VIII) acabarà amb l'exempció dels taulers, notaris, receptors, exactors i guardes dels drets del General i de Guerra, així com dels tinents de la Batllia General i els col·lectors de la capitania General, els quals passaran a ser subjectes a la jurisdicció ordinària. Amb aquesta disposició els taulers quedaven obligats a pagar talls, tatxes, aposentaments i trànsits de soldats i altres drets imposats per les universitats, tota vegada que "molts de dits oficials sols obtenen dits respective officis per gosar de dita exempció y franquesa, no obstant que tenen bones propietats y patrimoni, tot lo que resulta en notori dany y perjudici de las universitats y particulars de aquellas y pública utilitat". En aquest aspecte, els tres braços en corts recollien clarament els clams de les universitats.

Els baciners de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona

Per diferents causes, sabem que també gaudien de l'exempció contributiva els baciners de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau de Barcelona, contra els quals les universitats pretendran que paguin talls, tatxes, imposicions, contribucions, col·lectes, drets de pontatges, barcatges i que allotgin soldats. El 1664, serà la vegueria estreta de Girona, en representació de les universitats que la componen, la que iniciarà lletra de plet.¹²⁶⁶ La situació processal no impedia que mentrestant les universitats distribuïssin allotjaments en cases de baciners, tal com manifesta la protesta de Montserrat Amich, senyor útil i propietari del mas Amic de Fornells, baciner de l'hospital de la Santa Creu de Barcelona, el qual requereix els jurats de Fornells per haver-li allotjat un soldat, una dona i un cavall. En la defensa de l'exempció, presenta una deliberació del Consell General del Principat, d'1 d'agost de 1664, segons la qual els baciners de l'hospital de la Santa Creu gaudeixen de l'exempció de l'allotjament, amb pena de 100 florins als

¹²⁶⁵AHG. M.Pastell, Not. Castelló, 1490 (1693): 30 de gener de 1693.

¹²⁶⁶AHG. A.Savarrés, Girona-11: 454 (Diversorum: 1664-1668): 22 de setembre de 1664.

contrafactors. Els jurats argumenten que l'allotjament ha estat ordenat perquè no havia volgut "acceptar y suportar los càrrechs de la dita universitat".¹²⁶⁷ En aquesta dinàmica, la imposició de l'allotjament s'ha de veure com una estratègia del consell estret de la universitat per a forçar el pagament de tallés. Més endavant veurem que era una pràctica molt general.

Aquests bassiners passaran a la jurisdicció ordinària i, per tant, obligats a pagar els tallés i tatxes imposats per les universitats i a tenir allotjament de tropes, segons quedà disposat a les corts generals de 1701/2 (cap. XV) i de 1705/6 (cap. VIII).

Els baciners de Santa Maria del Collell¹²⁶⁸

El privilegi de baciner atorgat a Salvi Sabater, pagès de Llambilles, el 1663, permet veure l'origen de les prerrogatives que comporta. Els privilegis i gràcies arrenquen de Ferran II i de Felip II, la concessió d'aquest darrer va ser atorgada a Montsó el 4 d'octubre de 1563, i la de Felip III, a Barcelona, el 13 de juliol de 1599, pel qual es confirma a "tots los procuradors, bassiners, acaptadors, servidors, ministres de dita capella y casa y qualsevol companyes [...] són posats y constituïts sots protectió y salvaguarda y guiatge spetial del sr. rey e són franchs de pagar pontatges, barra, barcha y encara són privilegiats de portar totes armes en defensa de ses persones, encara que sien prohibides, així de dies com de nit. Y no poden ésser marcats, ni penyorats per alguns deutes estranys, ni ésser presos, detinguts, molestats, nafrats ni injuriats de paraules, ni de fets, palesament o amagada, directament o indirecta, per si ni per interposada persona, en qualsevol manera empatxats ni forsats de tenir algun ofici en la ciutat, vila o lloch de hont seran y que en llurs cases y habitacions puguen posar y tenir penons de salvaguarda real en senyal de la dita salvaguarda".¹²⁶⁹

¹²⁶⁷AHG. I.Vila, Girona-3 (Diversorum 1662-1668): 10 de desembre 1664.

¹²⁶⁸Vid. les diferències entre "aplegadors" de les almoines i els baciners a L.G.CONSTANS, *Historia de Santa María del Collell*, Ediciones Centenario, 1954, pàgs. 115-118 i 329-330, 332-334.

¹²⁶⁹Privilegi de baciner de Santa Maria del Collell a favor de Salvi Sabater, pagès de Llambilles. (AHG. P. Rosselló, Girona-8, 575: 10 de gener de 1663).

Els cavallers del comte d'Empúries

Els cavallers creats pel comte d'Empúries durant el segle XVII també manifestaran la seva condició de ser exempts a les contribucions de les universitats.¹²⁷⁰ El juny de 1669, Carles Prats i Verdaguer, cavaller del comte d'Empúries, refusarà pagar talls i taxes i tampoc no voldrà allotjar soldats, segons butlleta distribuïda per la universitat de Cadaqués, tot al·legant la seva condició d'exempt. La universitat, però, respondrà que en el privilegi no es declara expressament l'exempció a coses de la universitat, sinó "a cosas jurisdictionals, impositions y drets tocants a dit molt il·lustre duch de Cardona".¹²⁷¹

Els exempts per tenir llarga descendència

D'aquesta condició gaudia Miquel Guinart, pagès del veïnat d'Orriols a Celrà, el qual el 1700 obté sentència condemnatòria contra la universitat de Celrà contra la qual havia instat procés a la cúria reial de Girona "sobre la exempció de las tallas y allotjaments per tenir dotze fills".¹²⁷² El procés havia començat anys enrera, com a mínim des del desembre de 1691, quan s'enfronta amb els nous jurats sortits de la universitat de Celrà, els quals, tot i aportar una sentència "en què lo declaren exempt per rahó de tenir dotze fills", li tenen allotjat un soldat a casa seva.¹²⁷³ El llistó dels dotze fills pels quals s'aconseguia l'exempció fiscal a Catalunya prové del dret romà.¹²⁷⁴

¹²⁷⁰ Aquests cavallers no eren admesos en corts en el braç militar, raó per la qual el comte d'Empúries expressava la seva protesta de manera sistemàtica en cada convocatòria de corts (V.FERRO, *Op. cit.*, pàg. 194, nota 24).

¹²⁷¹ AHG. J. Pagès, Not. Castelló, 1435, 12 de juny de 1669. En altres llocs també trobem oficials baronials exempts de les contribucions. Així, a Centelles, sota la jurisdicció del comte Francesc de Blanes i Carrós, el comú es queixava el 1687, en un extens memorial, entre d'altres coses, de què els "oficials ministres de justícia" (article 14) fossin exempts a les contribucions (J.ALBAREDA, "El component antisenyorial en la revolta dels Barretines a Centelles...").

¹²⁷² Segons l'època que li signa Ignasi Déu, doctor en drets i ciutadà honrat de Girona, de 13 dobles pels salaris i conductes, AHG. J.Andreu, Not. Girona-7: 423 (1700): 11 de setembre de 1700. Aquesta família accedirà a la condició de ciutadà honrat de Barcelona el 1774 (F.MORALES, "Privilegios nobiliarios del Principado de Cataluña. Dinastía de Borbón (1700-1838)", *Hidalguía*, (1975), pàg.619)

¹²⁷³ AHG. J. Andreu, Not. Girona-7: 414 (1692): 8 de gener de 1692.

¹²⁷⁴ R.I. de DOU, *Instituciones del Derecho Público General de España, con noticia del particular de Cataluña y de las principales reglas de gobierno de qualquier estado*, Madrid, 1801, Llibre II, tít. VIII, Capàg. VII, sec. II, 15, pàg. 96-97.

L'exempció d'alguns oficials o arrendataris de la universitat

En algunes universitats els cònsols i jurats seran exempts d'allotjaments, però en cas de forta presència de tropes acabaran per allotjar. En altres llocs, l'exempció s'estenia a arrendataris de serveis imprescindibles, com és ara l'arrendatari de la fleca o la carnisseria, o també a altres persones, com el porrer. És significatiu, en aquest darrer cas, que la universitat forana de la Bisbal, que és on hem localitzat aquesta exempció, deixi constància, en l'acta de reunió del consell general, que l'exempció ha estat decidida per acord de l'assemblea. Calia renovar l'acord anualment.¹²⁷⁵ No es tractava d'una mesura general, sinó graciable, segons disposés el consell general de la universitat i que sovint obeïa a la necessitat de trobar arrendataris davant conjuntures difícils.

L'EXEMPCIÓ PATRIMONIAL DELS PRIVILEGIATS: MASOVERS DE MILITARS I ALLOTJAMENTS

Durant el darrer quart del segle XVII, davant la presència constant de les tropes i dels allotjaments,¹²⁷⁶ va aflorar un altre conflicte quan les universitats van posar allotjaments en els masos dels exempts i van obligar a fer contribuir els masovers en els mals i càrrecs de les universitats.¹²⁷⁷ El braç militar s'hi va oposar, en negar que els seus masovers estessin obligats a contribuir als talls i tatxes imposats per les universitats, ni tampoc a tenir

¹²⁷⁵AHG. F.Vilosa, Not. la Bisbal, 833 (1700): 11 de juliol de 1700. El consell general disposa que el porrer sigui franc de talles i d'allotjaments "com fins assí ha fet".

¹²⁷⁶Vegeu: A.ESPINO, "Ejército y sociedad en la Cataluña del Antiguo Régimen: el problema de los alojamientos (1653-1689)", *Historia Social*, 7, (1990), pàgs. 19-38. Sobre la resistència a l'allotjament de soldats, vist com una confrontació de dos codis de valors, el nòmada del soldat i el sedentari de l'home del poble: Y-M. BERCÉ, *Histoire des Croquants*, París, Seuil, 1986, pàg. 205-223.

¹²⁷⁷Amb anterioritat durant la Guerra de Secessió, els masovers de militars, almenys els de la vegueria i batllia forana de Girona, havien estat eximits d'allotjaments pel comte de Santa Coloma. Amb les paus, el 1659, la confraria de Sant Jordi de Girona resol de demanar a la lloctinència que torni a ser restablert aquest privilegi. La resolució del 5 de març de 1659 diu que "ha resolt que-s donàs una suplicatió a Sa. Exa. fos servit concedir als confreres d'esta confraria que ells en ses cases y de sos masovers, atès los serveys han fet les persones militars a sa Magestat (Déu lo guarde) y lo que han patit y patexen per son real servey, fossen exempts de tots allotjaments y contributions conforme los enfranquí ja lo sr. compte de Santa Coloma en lo temps ere virrey (...) Lo que serà VM servit guiar de la millor manera li aparega, bé té VM notítia tant los seus masovers com los nostres los treballs que patexen y com nos impossibilitan de trobar masover per nostres heretats". (AHMG. IV.1.1. Ordinacions de la confraria de Sant Jordi (1643-1709).

allotjaments en els seus masos, ni per la part colònica ni, molt menys, per la part dominical, en la mesura que la contribució dels seus masovers els afectava en la renda a percebre, cosa que suposava un atemptat contra el privilegi militar. Si bé serà el braç militar el que portarà la defensa dels interessos dels privilegiats, els arguments jurídics en defensa de l'exempció recullen també, en bona part, les raons al·legades per l'estament eclesiàstic. Que, com veurem, també s'hi va veure implicat. Els privilegiats, en una clara actuació de classe en defensa dels seus interessos, feien front comú enfront dels plebeus.

Arguments i disputes jurídiques (1677-1700)

Una vegada estudiada la disputa jurídica, estudiarem la pràctica dels arrendaments a masoveria a la vegueria de Girona, a partir de l'estudi dels contractes escriturats a les diferents notaries de la ciutat de Girona en els anys 1660, 1680, 1700 i 1720, fent especial menció a les clàusules sobre talles i allotjaments. Alhora que uns quants conflictes palesaran que allò que s'estava debatent a l'Audiència era un problema quotidià en les universitats gironines i, per les queixes conegudes, extensible a les catalanes.

El memorial dels juristes Valencià i Costa (1677) i el del braç militar (1684)

Les primeres referències les trobem els anys 1677 i 1684 en dos memorials impresos, on el braç militar defensa l'exempció en matèria de talles i d'allotjaments imposats per les universitats tant per ells com per als seus masovers.¹²⁷⁸ La base jurídica parteix de l'exempció atorgada a l'estament militar, segons les Constitucions, però també per l'observància demostrada amb l'atorgament de privilegis en què queda reconeguda l'exempció per part

¹²⁷⁸B.C. F.Bonsoms: 7936 (també 304 i 8009). Lluís de VALENCIÀ, Carles COSTA. *Municipal discurso en orden a la inmunidad de alojar que el Estamento o Braço Militar del Principado de Cataluña goza por su naturaleza y real grandeza*, Barcelona, J.Andreu, 1677, 10 fols. L'altre imprès porta per títol: *Representació per la prerrogativa de no allotjar en las casas de militares del Principat de Cathalunya feta al excelentíssim senyor duch y príncep de Bourbonville, comte de Ennin, Baró de Caumon &c. del insigne Orde del Tuson, del Consell de Sa Magestat (que Déu guardi) en lo Supremo de Guerra, virrey y Capità General en lo present Principat de Cathalunya, Comtats de Rosselló, Cerdanya, &c., per lo molt il·lustre Bras Militar del Principat de Cathalunya als 24 de mars 1684*. Estampa de R.Figueró. (IUHJVV. Vol. Diputació i Catalunya. Imprès).

de l'autoritat reial, tal com ho proven 20 despatxos de cancelleria expedits a demandes de militars (datats entre 1591 i 1680) i tres sentències del Reial Consell (1672, 1679 i 1681), documents que s'adjunten en el memorial. Davant d'aquestes raons, segons coincideixen els dos memorials, els cònsols i jurats de les universitats, les úniques persones capacitades per imposar els allotjaments, no podien tenir jurisdicció en casos de militars i, per tant, no els podien ser distribuïdes les butlletes d'allotjament.

Quant a l'exempció de l'allotjament en els masos de militars cedits en arrendament a masovers, parteixen de la doctrina que l'allotjament és una càrrega real o patrimonial. Segons això, la casa, que és el concepte pel qual es distribueixen els allotjaments, no és dels masovers, sinó dels militars i, per tant, si aquests són exempts també ho són els seus béns. Tal com diuen els juristes Valencià¹²⁷⁹ i Costa "*los parceros o quinteros no tienen obligación de alojar respeto de la persona ni de otros bienes que la casa, luego, si la casa no es propia ni alquilada, sino del exempto, el alojamiento recae sobre el eclesiástico o caballero y no en el parceros*".¹²⁸⁰ Argument que també es troba repetit en el memorial de 1684 quan exposa que no es pot allotjar als masovers per la part colònica: "perquè los masovers no són senyors de la casa, sinó que habitan en ella per a conresar las terras, y la habitació de la casa és comuna ab lo amo, y lo càrrech de allotjar no és respecte de la persona ni altres béns, sinó respecte de la casa, la qual és del amo, y lo més que podria dir-se és que lo masover és sòcio ab lo amo ,y en tot cas lo colono, com a sòcio del militar, té la mateixa porrogativa de no allotjar, la qual

¹²⁷⁹Es tracta de Lluís de Valencià Franquesa i Gavàs, fill del cavaller de Piera d'Àger Lluís de Valencià Franquesa i Ximenis, el qual havia estat oïdor militar i catedràtic de Vespres a la facultat de Lleis de Barcelona, va obtenir el privilegi de noblesa el 1689. Doctor en drets, obtingué càtedra a la universitat de Barcelona i va ser assessor jurídic del Braç Militar. Brocà el qualifica d"*eximio profesor*" i "*notabilísimo escritor*" (G.Mª de BROCÀ, *Historia del Derecho de Cataluña especialmente del Civil y exposición de las instituciones del Derecho Civil del mismo territorio en relación con el código civil de España y la jurisprudencia*, Barcelona, 1918 (reeditat pel Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, 1985), pàg.418). Va participar en les corts de 1701 i les de 1705. Significat austriacista. (Vid. F.J.MORALES, *Próceres habilitados en las Cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII (1599-1713)*, Madrid, Hidalguía, 1983, vol. II, pàgs. 128-129; i Diccionari biogràfic Albertí, IV, pàgs. 410-411).

¹²⁸⁰Lluís de VALENCIÀ, Carles COSTA. *Municipal discurso en orden a la inmunidad de alojar que el Estamento o Braço Militar del Principado de Cataluña goza ...*, 24.

porrogativa resta ab tota firmesa establerta ab los reals despaxts, los quals tots parlan de casas de militars habitadas per masovers".¹²⁸¹

Els dos memorials difereixen, però, a l'hora de fixar si els masovers han de contribuir per la part colònica, ja es tracti de talls en diners o de redelmes sobre les collites. Mentre els doctors Valencià i Costa consideren que ho han de fer, el memorial de 1684 s'hi mostra del tot contrari, en considerar que les contribucions es paguen per la casa i, aquesta, n'és exempta:

"Ni-s pot recórrer a dir-se que los talls per respecte del allotjament o guerra los deurian pagar los masovers ab diners, perquè com lo allotjament sie sols per rahó de la casa y esta reste provat no ser del masover y la exempció de allotjar en casa dels militars y gaudints los competeix en virtut de constitucions y consuetuts en força de contracte y en est cas estigan compresas las imposicions y talls per ocasió de la guerra, se veu no tenir lloch lo haver-se de pagar los talls y tatxas, lo que expressament queda declarat en dits reals despaxts, dient-se en ells que los masovers dels militars no paguen talls ni tatxes".¹²⁸²

D'altra banda, els dos textos es rebel·len contra la doctrina de Càncer (*Variarum* 3, cap. 5, 73), i altres doctors,¹²⁸³ segons la qual l'allotjament en cases de militars i d'exempts es podia imposar en casos de necessitat.¹²⁸⁴ Diuen que la necessitat derivada de la guerra no és una raó suficient ja que sempre que hi ha allotjaments és perquè hi ha guerra. I la prova és que, en

¹²⁸¹ *Representació per la prerrogativa de no allotjar en las casas de militars del Principat de Cathalunya ...*, 4.

¹²⁸² *Op. cit.*, 7.

¹²⁸³ Aquest debat entre els juristes del tombant de segle XVII, "gens sospitosos, per altra banda, de simpaties absolutistes" dirà Víctor Ferro, quedava centrat entorn de la utilitat pública, si podia el príncep derogar les lleis en situació de necessitat. Refereix opinions de Peguera, Fontanella, Xammar, Ripoll, etc. (*Op. cit.*, pàg. 309-310, nota 73.)

¹²⁸⁴ Ramon Llätzer de Dou, referint-se al segle XVIII, dirà que l'exempció de l'allotjament, que en la seva terminologia serà una "*carga concegil real*", ha de cesar en cas de necessitat, sense que entri a discernir quan comença la necessitat, situació en la qual s'haurà d'allotjar en cases d'"hidalgos", primer, i després d'eclesiàstics i recull una carta d'Ustàriz, de 1740, adreçada al capità general de Catalunya, on estableix tota una jerarquia a seguir en cas de cesar l'exempció (*Op. cit.*, Llib. II, Tít. VIII, capàg. VIII, sec. V "*De bagages, alojamientos y utensilios*", 5, pàgs. 110-111 del vol. II)

temps de guerra, es varen obtenir despatxos de l'Audiència o de la Lloctinència on es reconeixia el manteniment d'aquest privilegi. La realitat, però, era una altra. Els allotjaments sobre el Principat es mantindran tant en temps de guerra com en temps de pau, raó per la qual les universitats i la Diputació del General demanaran, durant els anys en què es tenia aquesta disputa jurídica, una relaxació d'aquesta presència.

Si les conclusions exposades pels juriconsults Valencià i Costa deixaven una porta oberta a la contribució en talls i tatxes, la representació del Braç Militar no admetia cap escletxa quan deia que "són exempts los Militars gaudints y sos masovers de allotjaments, talls y tatxes, encara que sie en temps de guerra per expressas y literals Constitucions de Cathalunya concedidas a favor de dit Estament, sens haver de menester alguna interpretació".¹²⁸⁵

La consulta de l'Audiència de 1685

El virrei, marquès de Leganès, trasllada el problema a l'Audiència, la qual, reunides les tres sales, en presència de quinze doctors presidits pel regent Taverner, emet una primera consulta entorn de 1685.¹²⁸⁶ El text planteja tres qüestions o problemes i acaba per constatar "*la diversidad de opiniones*" existent entre els doctors de l'Audiència.

En primer lloc, deixa clar que els militars han de quedar exempts d'allotjaments i també de contribuir en diner. D'altra banda, el fet que hi hagi un gran nombre de privilegiats, i aquesta és una de les queixes més repetides per part de les universitats, no és raó suficient per reduir l'exempció, atès que els privilegis els tenen per remuneració de serveis.¹²⁸⁷

En segon lloc, planteja les limitacions a l'exempció en cas d'allotjament. El tema de la situació en cas de necessitat es torna a presentar, així com el

¹²⁸⁵Op. cit., 8.

¹²⁸⁶Coneixem la consulta per una còpia que l'Audiència adreçarà al virrei el 28 de maig de 1698, amb un escrit on es diu que hi ha alguns punts "*claros y fuera de toda duda, otros son disputables*". Els primers: l'exempció dels militars, els segons: l'allotjament en els masos habitats per masovers. ACA. C.A. 238.

¹²⁸⁷Op. cit., pàg. 23.

dubte a l'hora de precisar quan es pot considerar la necessitat. Davant la diversitat d'opinions (amb els referents de Mieres, Càncer i del memorial del braç militar de 1684), l'Audiència conclou que no es pot establir una doctrina general, sinó que fins en les guerres s'hauran de considerar les circumstàncies.¹²⁸⁸

En tercer lloc, es planteja el tema central de la contribució dels masovers en els allotjaments. L'escrit comença per analitzar les diferències entre els doctors a l'hora d'interpretar les distintes modalitats dels contractes d'arrendament.

"El effeto de esta controversia es importante porque si se supiesse que este contrato es de sociedad sería preciso averiguar si el socio comunica sus privilegios al consocio y, en nuestro caso, qué regla debe seguirse, y si se asentasse que es contrato de locación y de conducción, se entraría en la investigación si el conductor de bienes de exempto en su parte peculiar goza de las exenciones del locator; y en quanto a las casas se habría de estar a la proposición que las casas alquiladas no conservan las inmunidades que les competían por sus dueños, bien que en el caso occurrente hay mucha especialidad, porque los cavalleros en Cattaluña pactan las partes que les han de tomar los frutos que se cogen en sus propiedades porque los colonos puedan recoger en las casas dellos todos los frutos y tener allí su habitación y también que puedan habitarlas los mismos dueños sin designar la parte de la casa que toca a uno ni a otro, de calidad que los dueños pueden escoger siempre la que más les agradare, con que, en todo caso, pretenden que no se sugetan al rigor de locatores verdaderos, principalmente respeto de las casas".¹²⁸⁹

¹²⁸⁸"En las exepciones que provienen de la necesidad, por ser esta tan varia según los casos, no se puede constituir regla cierta, sino que se ha de estatuhir y seguir lo que las ocurrencias de los negocios persuadieren, o sea, caso de hambre o de peste o de guerra [...] Del que podría deducirse, según esta opinión, que no por qualquier conflicto de guerra se ha de limitar la exemption de alojar, sino que deben considerarse las circunstancias y aprietos de la necesidad" . *Ibidem*, pàg. 32-33.

¹²⁸⁹*Ibidem*, pàg. 41.

L'Audiència no entra a plantejar la modalitat de la masoveria, habitual a la vegueria de Girona, en què el propietari no participa de les despeses de l'explotació;¹²⁹⁰ en aquest cas, difícilment es pot considerar contracte de societat i, per tant, segons el raonament de l'Audiència, els masovers de militars tampoc podrien ser considerats exempts d'allotjament, a no ser que tinguessin feta reserva d'habitació en els masos, fet que trobem en algunes clàusules dels contractes de masoveria d'aquests anys on s'especifica l'habitació reservada als propietaris.

Atès que la literatura jurídica ha tractat sobretot la situació dels masovers d'eclesiàstics i que pot servir de punt de comparació, l'escrit s'atura a contemplar les diferents situacions i possibilitats. Diferents autors són de l'opinió que els masovers d'eclesiàstics han de ser exempts d'allotjament i de contribució atès que es tracta de contractes de societat.¹²⁹¹ Encara en referència als masovers d'eclesiàstics, considera que s'ha de dilucidar si l'allotjament és una càrrega patrimonial, personal o real, fet, d'altra banda, extensible als masovers de militars. Hi ha "*contrariedad notable*" en les interpretacions que fan els doctors. En el cas que sigui personal, llavors cal considerar el contracte d'arrendament: si és de societat, i el propietari gaudeix d'immunitat, la transfereix al seu masover; fet que no passa en els altres casos.

"En la disputa pues si los colonos de ecclesiásticos están obligados a collectas y gabelas por su parte colónica o sean parcionarios o arrendatarios en dinero, sintieron que deben contribuir 26 doctores citados por Menochio, a más de los quales refiere 24 Spada a quiénes se añaden otros. Fúndanse dichos doctores en que el privilegio de los ecclesiásticos no es real, sinó

¹²⁹⁰Vid. R.CONGOST, P.GIFRE, E.SAGUER, X.TORRES, "L'evolució del contracte de masoveria. La regió de Girona, ss. XV-XVIII", R. CONGOST, L. TO (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-Est (segles XI-XX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 269-297.

¹²⁹¹"*Los ecclesiásticos y sus colonos parciarios contrahen sociedad, pues el ecclesiástico pone las propiedades y el colono el trabajo, granos y demás necesario para la labranza y cultura a fin de que se dividan los frutos conforme se huviesse pactado y prosiguen su argumento con la regla que la inmunidad concedida al uno de los socios se comunica al consocio*" , *Op. cit.* pàg. 44.

personal, y assí mismo se mueven de que los frutos son en verdadero y pleno dominio de los colonos respeto de su parte colónica quando están separados del campo y a lo que se opone que contribuyendo los colonos se haría daño a la Iglesia, responden que no se puede seguir lezi3n a los eclesiásticos de la paga de los colonos, sin3 que se impide algun beneficio o lucro y este secundario y por consecuencias y de costumbre immemorial que hayan pagado los colonos de los eclesiásticos por su parte colónica atestigua Fontanella (Decis. 307, núm. 26), del Piamonte Gaspar Antonio Thesauro".¹²⁹²

Si aix3 és el que planteja la doctrina del dret, la pràctica catalana és una altra:

"En Cattauña, contra la observancia que assigura Fontanella, podrían referirse algunos casos en que los colonos no han pagado imposiciones y collectas por su parte colónica y que se han otorgado despachos de Chancillería que lo han mandado assí y van impressos en el Memorial del Brazo, pero lo más frecuente y común observancia ha sido que han contribuído no sólo por materias de alojamiento, sin3 generalmente por qualesquiera".¹²⁹³

Quant a l'exempció dels masovers de militars, "se reconoze la diversidad y encuentro de opiniones". En primer lloc, es planteja el dubte de si les cases en què no viuen els exempts han de ser considerades exemptes d'allotjar. Pels masovers d'eclesiàstics diu que no hi ha referències de que hagin d'allotjar. Quant a la contribució en diner "hay tantas instancias que hazen muy dificultoso este punto para libiar a los colonos de exemptos de que contribuyan. La observancia de haver alojado los colonos y haver contribuydo por la parte colónica ha sido más común y con mayor frecuencia recibida y aunque en esta dificultad se ha hecho la mayor fuerza arguyéndola de lo que han escrito los doctores en términos de colonos eclesiásticos, pero viene a ser una misma la questió con la de los colonos de militares, porque

¹²⁹² *Op. Cit*, pàg. 53.

¹²⁹³ *Ibidem*, pàg. 55.

comúnmente los autores admiten el argumento de unos a otros".¹²⁹⁴ Total, l'Audiència acaba per assenyalar la identitat de situacions entre masovers d'eclesiàstics i de militars, però també constata que no hi ha cap doctrina general i que la realitat ha portat els masovers a contribuir. No perquè el dret ho disposés d'aquesta manera, i menys quan la força i les institucions estaven de la banda dels exempts. Però quan la pressió fiscal anirà en augment, les universitats, de facto, faran contribuir els masovers i, en alguns casos, els exempts.

L'original d'aquest text va ser escrit pels volts de 1685, la realitat dels fets dels anys 1687, 1688 i 1689, quan l'alçament dels Barretines va coincidir amb la declaració de guerra, va paralitzar aquesta via i va demostrar que la problemàtica dels exempts estava darrere dels conflictes. Acabada la guerra dels Nou Anys, i firmades les paus de Ryswick, el plet entorn de la contribució dels masovers de militars es tornarà a reprendre quan Felicià de Cordelles, Carles de Fivaller i Francesc de Fluvià exposen la seva queixa davant del braç militar en haver estat els masovers dels seus masos obligats a allotjar tropes per ordre dels jurats de les universitats de Tiana, Cerdanyola, Granollers i Palau-tordera.¹²⁹⁵ La conjuntura política havia canviat, Jordi de Darmstadt havia estat nomenat lloctinent del Principat i farà els possibles per buscar una sortida a la situació. En primera instància, el 9 de juliol de 1698, disposarà que els masovers de militars hagin d'allotjar per la part colònica, la resposta del braç militar serà immediata i enviarà una representació al rei,¹²⁹⁶

¹²⁹⁴ *Ibidem*, pàg. 60.

¹²⁹⁵ Les universitats i el mateix Consell de Cent, en plena guerra, tornaran a queixar-se de l'augment del nombre d'exempts. Si bé per als familiars del Sant Ofici el marc de disputa queda evidenciat en l'escrit del Consell de Cent de Barcelona, del 3 de gener de 1696, al rei queixant-se de l'exempció dels familiars del Sant Ofici i dels seus masovers on es diu que els comissaris i oficials de la Inquisició no sols volen mantenir l'exempció, sinó que "ocasio[na]n en los pueblos disturbios y alborotos por querer extender la exempción" (*DACB*, XXI, pàg.325).

¹²⁹⁶ Es tracta de la *Representación en orden a la prerrogativa gozan los colonos parciarios que respeto de la cultura y recogimiento de frutos habitan las casas o torres de los cavalleros para no admitir alojamiento. Al rey nuestro señor por el estamento militar del Principado de Cataluña*. (ACA. C.A. 238: imprès a plec 5). La mateixa representació impresa a BC.F.Bonsoms: 2735 que comença *Señor. El Braço Militar del Principado de Cataluña dize...* A més de la novetat d'utilitzar Cortiada com a autoritat en defensa dels seus arguments, el braç militar introdueix una raó econòmica. L'allotjament repercuteix en negatiu en la renda rebuda dels masovers i si han d'allotjar el "mercat dels masovers" es reduirà i en sortiran

tornant, altra vegada, a repetir els mateixos arguments. Vista la situació, Darmstadt buscarà solució en una conferència entre representants de l'Audiència (el canceller Miquel Calderó i Pere d'Amigant) i del braç militar (Galceran de Pinós, protector del braç militar, i Josep de Torre, baró de Canyelles).¹²⁹⁷ No es posaran d'acord, entre d'altres raons perquè els representants del braç militar manifestaran que la possible solució passava per corts generals. Finalment, Darmstadt demanarà l'opinió de l'Audiència, en primer lloc de Cristófor Potau i després de les tres sales, abans de prendre cap determinació.

La consulta de Cristófor Potau, oïdor de la Reial Audiència (1699)

La consulta¹²⁹⁸ de Potau¹²⁹⁹ s'ha de situar en el moment que el braç militar havia mostrat la negativa a qualsevol mena de negociació. La consulta no aporta grans novetats en matèria de dret, manté allò que havia quedat establert en els documents anteriors i que venien a recollir el parer dels doctors, que és l'exempció del braç militar en matèria d'allotjaments, privilegi que fa extensiu als masos en què hi hagués un contracte de parceria, és a dir, amb participació del militar en les despeses i guanys de l'explotació, però,

greument perjudicats ja que l'exempció d'allotjar augmenta l'oferta de masovers pels seus masos.

¹²⁹⁷Queda reflectit a *Excelentísimo Señor. Sirvióse V.E. continuando las honrras con que favorece el Braço Militar de Cataluña participarle el Real Orden de su Magestad (Dios le guarde) disponiendo la Conferencia del medio que se podría tomar en orden a alojar por la parte colónica en las casas de los cavalleros en que viven sus colonos parciarios sin que los dueños las habiten, ni las tengan alojadas por su vivienda.* (ACA. CA. 238. Imprès, plec 5).

¹²⁹⁸Exemplar manuscrit de 31 de maig de 1699 adreçat al virrei, sense paginació. ACA. CA. 238.

¹²⁹⁹Cristòfor de Potau i Oller (1647-1706), senyor de Sarral, de Cabra (la comprà al marquès d'Olias el 1698) i de la quadra de Conill. Fill d'un assessor de la batllia general de Catalunya i conseller reial. Catedràtic de la universitat i magistrat a l'Audiència. Col·laborà en la lluita antifrancesa durant la guerra de la lliga d'Augsburg i va participar en les corts de 1701 (F.J.MORALES, *Próceres habilitados en las Cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII (1599-1713)*, Madrid, Hidalguía, 1983, vol. II, pàg. 48). Austracista, tot i el títol de comte de Vallcabra que li atorgà Felip Vè el 1703. Va ser empresonat per oposar-se a què les deliberacions del Consell de Cent deixessin de ser secretes (GEC, tom 18; l'Albertí és més precís en les seves actuacions, però no precisa ni la data de naixement ni la de la seva mort; J.ALBAREDA, *Els catalans i Felip Vè*, Barcelona, Vicens-Vives, 1993, el situa en el bàndol austracista: pàg. 120, 139, 147, 159, 194, 337; i P.MOLAS, *Catalunya i la casa d'Àustria, ...*, pàgs. 137-138, situa els Potau en el marc del procés d'ennobliment a l'Audiència durant el regnat de Carles II). L'accés i la seva trajectòria a l'Audiència a M.a. MARTÍNEZ, *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006, pàg. 122, 127-129, 131, 133, 147, 149-151.

per contra, per què no hi ha unanimitat entre els doctors, proposa que la resta de masovers contribueixin en matèria d'allotjaments i contribucions com el comú de la universitat, només però per la part "colònica", essent la part de renda a pagar als militars exempta de qualsevol contribució.

La consulta comença amb un plantejament polític on exposa la importància de la noblesa per a la monarquia i recorda que de 1684 a 1690 *"en que con el dorado pretexto de aliviar a los pueblos de Cataluña de la carga de el alojamiento se les dió la mano para gravar a las casas de los cavalleros y a sus colonos de alojamientos, han sucedido tres o quatro disturbios populares sobre materias de alojamientos, con grave dispendio de el bien público, que los pueblos se persuaden que en pudiendo contra la nobleza, también pueden contra el estado, y mientras la nobleza está atendida de el príncipe y les es respetuosa a los pueblos, está el príncipe respetuoso, siendo el respeto que los pueblos tienen a la nobleza antemural de el estado y de el respeto que se le deve al soberano"*. L'opinió anava en la línia defensada pel braç militar, però també s'havia adonat que els avalots provocats pels allotjaments tenien una base en les exempcions i els privilegis. Aquest és l'equilibri sobre el qual haurà de basar el contingut de la consulta.

Conscient del terreny que trepitjava proposa *"que por aora no se ponga en práctica ni execusión el referido medio de permitirse alojar por la parte colónica en las casas de los cavalleros que tienen viviendas separadas y no están alajadas. Antes bien, que por aora se sirva V.Alteza, con parecer del Real Concejo, conceder a los tres o quatro cavalleros que dieron la queja al Brazo Militar, y motivo al Brazo para las referidas representaciones, despachos por Cancillería con la generalidad de la exempción de el alojamiento de que gozan las casas de los cavalleros de Cataluña y sus colonos parciarios ...teniéndose inteligencia y gran probabilidad que por este medio tan suave, fácil, y que asta oy se ha practicado, cessarán y se templarán en gran parte los desconsuelos de la nobleza expressados en las referidas representaciones"*. És a dir, una mesura política, la concessió de despatxos als que havien aixecat altra vegada el problema, sense entrar a solucionar el fons de la qüestió. El despatx, encara que concedit a un

cavaller, era motiu suficient per a satisfer al braç militar ja que s'esperava que es convertís en un argument dissuassori per a les altres universitats, al temps que sentaria jurisprudència. En lloc de promulgar una norma general que hauria presentat disputes jurídiques, els despatxos només havien de ser concedits als cavallers que els demanessin davant la pressió exercida per les universitats, però que tindria la mateixa força:

"También parece y soi de sentir que Vuestra Alteza, canciller, regente y Real Concejo se reserven la facultad y arbitrio de conceder y otorgar a los cavalleros, conforme la urgencia y buena política pidiere, los despachos de Cancillería sobre la inmunidad de alojamientos con la generalidad de la exempción referida sin la distinción, limitación, ni moderación de la parte colónica parciaria.

Reduciéndose mi parecer y sentir a que no se haga novedad alguna en materia de la exempción de los cavalleros y de sus colonos parciarios in quota acerca de los alojamientos por la parte colónica, ni en orden a la formación de los despachos de cancillería, ni en orden a la concessión de dichos despachos".

Proposava de mantenir l'allotjament en els casos d'arrendament a preu acotat: *"Y solamente parece que se podrían negar despachos de Cancillería a las casas de campo de los cavalleros que tienen cómoda división y no están alajadas, sino alquiladas en dinero o otra merced (s'inclouria en aquesta modalitat l'arrendament a masoveria?) cierta a sus colonos y arrendadores; aunque me persuado que no vendrá el caso de la denegación de semejantes despachos porque creo que los cavalleros no los pedirán a Vuestra Alteza y Real Concejo por semejantes colonos o arrendadores".*

Finalment, però, també té present les queixes de les universitats i, en no haver-hi raonament jurídic en contrari, proposa que els masovers haguessin de contribuir en la part "colònica" en els allotjaments de les universitats, sobretot en els casos de composició:

"Últimamente, dezeando el mayor alivio de los pueblos en la carga de los alojamientos de los soldados con el que están sirviendo de

presente a Su Magestad en atención a que los provinciales de Cataluña están en la comprehención que tienen obligación de dar a los soldados alojados graciosamente según su posibilidad: sal, vinagre, fuego, cama, mesa y el servicio de ella y que graves auctores son de parecer que los colonos parciarios in quota deven contribuir a la carga de el alojamiento de los soldados pagando en dinero a los pueblos que tienen el alojamiento la parte correspondiente a los frutos que son propios de dichos colonos parciarios con la devida moderación y que assí se practica y observa en otros reynos y que algunos pueblos de Cataluña voluntariamente redimen el alojamiento pagando y contribuyendo en dinero al soldado el importe de la sal, vinagre, fuego, cama, mesa y servicio de ella.

Pareze, y soi de sentir, que en este caso se dé la mano a los pueblos para que en la contribución que voluntariamente pagaren a los soldados por el referido importe hagan contribuir a los colonos parciarios en quota de las casas de campo de los cavalleros por la parte colónica en dinero, havida razón al valor de los frutos que dichos colonos perciben para sí de las heredades de los cavalleros que cultivan con una taxa y moderación proporcionada a la parte colónica y a lo que pagan los demás del pueblo. Y comprehendo que si este medio se pone en práctica, muchos colonos parciarios in quota elegirán sufrir el alojamiento actual por no contribuir en dinero por la parte colónica a los pueblos y dicimulando dichos colonos es contingente que los cavalleros, sus dueños, también lo toleren y dicimulen, no dándose por entendidos".

L'escrit acaba tal com havia començat: "Aunque en la gravedad de este assumpto no es fácil encontrar con expediente que tenga universal aplauso". Ho deixava a mans de la lloctinència i del Consell d'Aragó.

Posició de l'Audiència i proposició de Darmstadt (1700)

Si bé el virrei Darmstadt assumirà els plantejaments de Potau i el 13 d'octubre de 1699, tot fent-se ressó d'una reial ordre del 10 d'octubre, trametrà un escrit a l'Audiència on ordenarà el lliurament de despatxos als cavallers que ho sol·licitin per eximir els seus masovers, l'Audiència no acceptarà de ple l'escrit de l'oïdor Potau i, ajuntades les tres sales i amb la presència de disset doctors, d'entre els quals no hi serà Potau, emetrà alguns "reparos".

L'Audiència, de manera col·legiada, plantejarà quatre aspectes a tenir present: en primer lloc, no veu clar com es podrà diferenciar els cavallers que són exempts dels que han d'allotjar; en segon lloc, si els despatxos només s'han de lliurar als militars que se'n queixin, quan l'allotjament duri tot l'any, com era el cas, no seria una mesura dissuasòria; en tercer lloc, exposa que el problema de la pagesia no són els allotjaments, sinó les contribucions en diner, de manera que en quedar-ne eximits els masovers de militars, farà encara més feixuga la càrrega; per últim, vol aclarir la disposició de 7 de juliol de 1698, segons la qual es podia allotjar per la part colònica en les cases que no estessin habitades directament per militars, mentre que en la darrera disposició en no fer-se aquest aclariment no se sap amb certesa si l'exempció es fa extensiva a tots els masos i torres de militars o només els no habitats per aquests.¹³⁰⁰

En un altre acord de l'Audiència, del mateix sis de maig de 1700, apareixen diferents interpretacions sobre la doctrina en matèria d'allotjament en cases de militars. L'acord és unànim entre els doctors en la concessió de despatxos als cavallers que ho sol·licitin en les cases que habiten ells mateixos; però, en les habitades exclusivament pels seus masovers desapareix la unanimitat. Prima la posició política segons la qual no s'han de concedir més despatxos "*hasta que su magestad se digne tomar su suprema deliberación sobre las posturas propuestas*" (en referència als quatre "reparos") i hi ha el vot particular de dos magistrats. El doctor Joan Colomer, advocat fiscal

¹³⁰⁰Consulta de l'Audiència de 6 de maig de 1700 (ACA. C.A. 238).

patrimonial,¹³⁰¹ és del parer que es donin els despatxos als cavallers, però que hagin d'allotjar els masovers per la part colònica. Mentre Cristòfor Potau expressa l'opinió que només es concedeixin els despatxos en els casos que quedi clara l'exempció (en reconeixement al "*reparo*" de les tres sales de l'Audiència), però amb l'afegit, en clara continuïtat amb la tesi defensada amb anterioritat, "*exceptuando sólo quando pudiesse suceder algún peligro evidente*".¹³⁰² Despatxos sí, però no a discreció. D'altra banda, com es podia mesurar el "*peligro evidente*"?

La posició de l'Audiència s'acabaria per imposar quan l'11 de setembre de 1700, Darmstadt acabava per canviar d'opinió i trametia al Consell d'Aragó el seu parer en la matèria de conflicte:

"por punto general no parece conveniente se dezida el que se les conzeda exempción de alojamiento a las cassas de campo de la nobleza deste Principado que residen sus colonos o parzeros por el motibo general de queja que se les seguiría a los paysanos y por consecuencia deservicio de VM, ni tampoco zerrar totalmente la puerta a esta exempción (pues los que havitan personalmente los cavalleros deven gozarla) se omitiesses el dar cartillas o despachos de Chanzillería particulares si no es en caso de prezisión y se prosiguiesse en la forma que hasta hoy, esto es, que las casas que por parte colónica hubieren alojado de tiempo a esta parte lo continúen y a las que estubieren en posesión de no alojar, se les tolere, escusando desta suerte novedades, que siempre traen consequenzias perniziosas, pero encargando para este fin a la Real Audiencia deste Principado, en común, y en

¹³⁰¹El doctor Joan de Colomer disposava d'un important patrimoni que era arrendat al terç i el masover quedava obligat a pagar dos terços dels allotjaments i les talles, el terç restant n'era franc per ser "*mas de militar*" (arrendament del mas Casadellà de Serinyà, AHG. S.Regordera, Notaria de Girona-9, 592 (1685): 10 de febrer de 1685), clàusula idèntica que també figura en els arrendaments dels masos fets pel seu germà Jeroni Colomer, com l'efectuat pel mas Riera de Salitja on es diu que el masover pagarà dos terços de les talles i allotjaments, però que el terç restant "no-s deu pagar, perquè ne só franch y en cas se quitàs algú o alguns censals de dit lloch no los tingau de pagar per ser la casa franca per éser de militar, ara y en temps pasat" (AHG. S.Regordera, Not. Girona-9, 592 (1685): 6 de gener de 1685). Sobre la família Colomer, vid. capítol 7.

¹³⁰²ACA. C.A. 238.

particular al chanzeller y regente, que por su autoridad y ministerio tomen la mano en este punto, para que en caso de quejas del brazo militar y de algunos cavalleros particulares las suavizen y templen, como se ha practicado hasta aquí..."¹³⁰³

Sens dubte, no hi havia una doctrina única. El conflicte no tenia una solució final, en la mesura que depenia del costum de cada lloc i de la força de les universitats davant la continuïtat de l'exempció dels masovers de militars, sempre en el benentès que calia evitar "*novedades*". El problema existia, però, entre les pressions del braç militar i la manca d'una doctrina explícita, acabava amb una mesura política, que sens dubte no acontentava cap de les parts, partidàries com eren de l'exempció en totes les cases, torres i masos els militars i de la total contribució les universitats. Les corts generals de 1701/2 i 1705/6 varen tractar dels allotjaments, però no varen entrar a resoldre aquest debat: hi havia possibilitat d'entesa?

La pràctica de la masoveria a la vegueria de Girona

La defensa de l'exempció dels masovers per part dels exempts serà una constant durant els anys finals del segle XVII. Coneixem aquesta situació pels casos que hi ha constància escrita, fet que s'ha d'inscriure en el marc d'un procés a la cúria baronial, eclesiàstica o a l'Audiència. Moltes de les queixes i possibles conflictes no han deixat cap rastre. Es fa difícil d'analitzar-ho, no obstant això hi ha pistes més que suficients per resseguir aquest episodi, tal com quedarà de manifest en els exemples que posarem. No hem volgut acumular casos ni situacions, sinó, sobretot, analitzar els arguments de les universitats i dels exempts.

Argumentacions de les parts

La primera situació que volem comentar fa referència a la pretesa exempció a les talles de la universitat dels masovers d'un familiar del Sant Ofici. Felicià Noguer, senyor útil de masos, domiciliat a Sagaró, i familiar del Sant Ofici,

¹³⁰³ *Ibidem*. Estem lluny de la solució del problema dels allotjaments com pensa J.RAGON, "La formació del partit austriacista a Catalunya abans de la Guerra de Successió", *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Barcelona del 17 al 21 de desembre de 1984. Actes*, vol. 2, pàg. 229.

instarà lletra citatòria de plet, el desembre de 1665, contra el sotsveguer i clavari de Besalú acusant-lo de fer pagar les talles als seus masovers. El sotsveguer i el veguer argumenten que les talles les cobren els jurats "segons lo compartiment que és fet y toca a cada universitat" i diu que la talla s'ha fet "in capita en los singulars y no per masos ni heretats, les quals talles se són fetes per la assistència al servey voluntari que se fa a Sa Magestat" . De la resposta dels oficials reials es dedueix que l'exempció dels masovers no ha estat tocada, però que les talles són personals i, per tant, l'exempció del senyor útil del mas no té raó de ser. Les talles, segons això, les haurien de pagar tots els integrants de la universitat, siguessin exempts o no.¹³⁰⁴

Un altre conflicte entre universitats i masovers de privilegiats, en aquest cas d'eclesiàstic, es presenta el 1669 quan els jurats de Sant Esteve çà l'Ull, al vescomtat de Bas, reben una lletra citatòria de la cúria eclesiàstica de Girona, perquè no allotgin soldats al mas Brugada, ni exigeixin talls, ni tatxes a Jacint Garganta "per quant lo dit mas Brugada ere propri de Sagimon Garganta, prevere y beneficiat de dita parròchia com ha obtenint lo dit benefici sots invocació de Sta. Margarida en la capella de Santa Margarida de la iglésia parrochial de dit lloch, del qual havie fet majordom seu a dit Hiacinto Garganta, son nabot, pagès de dita parròchia, los quals majordoms, en via de dret, gaudian dels matexos privilegis y immunitat que gaudien los principals y, en via de dret, las heretats y terras de las personas eclesiàsticas són líberas y immunes de qualsevols talls y taxas y de allotjaments de soldats". Val la pena aturar-se en l'argumentació: és un majordom, per tant, no pot ser molest per la universitat ja que aquest contracte no implica repartiment de fruits i, en considerar que l'allotjament és una càrrega real, afecta el patrimoni del privilegiat en la mesura que és ocupada la seva casa, no té raó de ser. La resposta de la universitat en el recurs al monitori dirà que es tracta d'un masover i no pas d'un majordom, negarà per tant la premissa major: "e com la real veritat sia que dit Hyacinto Garganta no és majordom de dit mas Brugada, sinó solament masover y, com ha tal, cultiva aquell y en cas que de algun pretès acta de majordomia pogués constar (lo que-s nega) aquell seria

¹³⁰⁴AHG. I.Vila, Girona-3, 691 (Diversorum 1662-1668): 24 de desembre de 1665.

cauthelós y solament a efecte de eximir-se de pagar talls y taxes y de allotjaments de soldats en frau de dita universitat y, per consegüent, la dita pretesa majordomia, per ser fraudulenta y cauthelosa, no podia eximir a dit Hyacinto Garganta de pagar los talls y taxas y allotjaments de soldats pro parte colònica", amb la qual cosa demanen l'evocació del plet a l'Audiència.¹³⁰⁵ A la necessitat de clarificar el règim contractual s'hi referirà el doctor Potau el 1699 quan establirà que, en cas que hi hagi pagament de lloguer, sigui en diner o en fruits, els masovers estaran obligats a contribuir en la part colònica.

Una altra situació es presenta quan els Aniversaris presbiterials de la seu de Girona i els dominics de Girona insten plet contra els jurats de Bordils per haver imposat allotjaments i talles als seus masovers en els masos Salom, Saló i la torre Monera el 1687.¹³⁰⁶ El plet no tindria major transcendència si al darrera de la universitat de Bordils no hi hagués la vegueria i batllia forana de Girona, convenientment estructurada en quatre braços i organitzada en un consell general i un consell estret, per defensar els drets de Bordils en la mesura que defensava els interessos de 54 llocs situats al voltant de Girona.¹³⁰⁷ El procés comença arran de la denúncia contra els jurats de la universitat de Bordils per haver imposat allotjament de soldats en els masos dels Aniversaris i del convent de dominics perquè els seus masovers, obeïnt ordres donades pels propietaris, s'haurien negat a pagar talles.

¹³⁰⁵AHG. P.Garriga, Girona-10, 513 (Diversorum 1662-1676): 25 de juny de 1669. Tornarem a trobar el recurs a la majordomia per no haver de contribuir a la universitat en el cas d'un moliner del priorat de Lladó a El Far el 1677.

¹³⁰⁶ADG. Processos. J.Verdalet, 86.

¹³⁰⁷La vegueria i batllia forana de Girona s'organitzà en quatre braços -de l'Empordà, de la Selva, de Rocacorba i de la batllia-, en els quals s'integraven les poblacions que configuraven la batllia. Cada braç nomenava un síndic i dos adjunts, de manera que disposava d'un consell general integrat pels quatre síndics, un per braç, i per tots els jurats dels llocs, i d'un consell estret o ordinari format pels quatre síndics i els vuit adjunts que tenien facultat per a imposar talles i tatxes per a la defensa de la ciutat de Girona. L'organització no sols fou una unitat fiscal, sinó, com podem veure, va esdevenir una institució en defensa dels interessos de les universitats davant les pretensions fiscals i militars i també davant dels exempts. Vid. P. GIFRE, "Guerra en terra de frontera: la vegueria de Girona (1640-1713)", *Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions. Segon Congrés Recerques. Lleida, 10-12 d'abril 2002*, III, Associació Recerques-Pagès editors, 2005, pàg. 19-20.

Els arguments de les institucions eclesiàstiques són els mateixos de sempre: els eclesiàstics són exempts d'allotjar soldats i, per tant, també ho són les seves propietats; quant a les talles, els masovers només poden ser tallats per la part colònica, mai per la part dominical. La novetat de l'argumentació l'aporta la part de Bordils i de la batllia forana de Girona. Comença per plantejar que estan en la quieta i pacífica possessió (referència al dret i el costum) "de allotjar soldats pro parte colònica en las casas y masos de ecclesiàstichs¹³⁰⁸ y de exhigir dels masovers de aquella los talls y tatxas que ditas universitats imposan y specialment en las tallas se fan per rahó de pallas per subventió axí de la ciutat de Gerona y presidi de aquella, com altrament per lo sustento dels cavalls que se allótjian en la dita parròquia de Bordils, sens limitar-se a la tercera part, per quant, segons lo estil en dita parròquia y demás de la vegaria, és tota del masover y lo mateix en orde als talls de la llenya, bagatges y altres de semblant gènere", és a dir, la pràctica dels contractes de masoveria a la regió de Girona, segons la qual la palla i el farratge és del masover i no del propietari,¹³⁰⁹ per tant no està afectada per l'exempció. D'altra banda, l'argumentació segueix dient que la batllia forana de Girona "té facultat y poder de fer talls y tatxes, tenint exprés orde de sa Excel·lència y del sr. thesorer, així en orde a pallas, farratjes, llenyas, estaques, allotjaments, bagatges, donatius, coronatjes, faxinas, tragines, terrellons, somatants y altres de semblant gènere y naturalesa del servey del Rey Nostre Senyor", en aquest cas les talles havien estat imposades per contribuir a la guarnició de Girona i els masovers no havien de contribuir en funció del terç, sinó en relació al repartiment efectuat pels jurats, "segons las forsas y possibilitats de dits naturals".

¹³⁰⁸En l'articulat, encara serà més contundent quan es parlarà de l'obligació d'allotjar en els masos Saló, Salom i torre Monera, "no limitant-se a la tercera part, sinó a las facultats y possibilitats de dits masovers y segons lo tall fahedor per dits síndichs y Concell Estret o General".

¹³⁰⁹En l'articulat, la defensa de la universitat de Bordils dirà: "... en orde de ditas pallas y farratjes, com en lo demás, és fundada dita demanda perquè en lo Empurdà y demás llochs dels brassos de la Selva, Rocacorba y Batllia és pràctica y conseutut observada inconcussament, no sols vuy y lo die de 3 de 9bre. 1689 que se reintroduhí la present causa, però encara de molt antes y vuy en die, que los masovers dels exempts, ara sien ecclesiàstichs, com seculars, no pagan ters de la palla y farratjes als srs. dels masos, heretats y casas, ans és tota la dita palla y farratjes dels masovers".

Els diferents juristes i doctors de l'Audiència havien plantejat les diferències en els tipus d'arrendaments. La universitat de Bordils i la batllia forana de Girona aportaven un altre element a tenir present. No sabem com va acabar el plet, però sí que sabem que els anys noranta i primers anys del segle XVIII, la vegueria i batllia forana de Girona haurà d'imposar moltes talles per contribuir a la guarnició i presidi de Girona.¹³¹⁰ No sabem si els masovers d'eclesiàstics van contribuir segons les seves forces? Sabem, pel cas de Fornells, universitat integrada en el braç de la Selva, i per tant membre de la vegueria i batllia forana de Girona, que en consell general, el novembre de 1700, acordà imposar un trentè a propietaris i masovers "igualmente, sens detracció de ters",¹³¹¹ és a dir, sense diferenciar part dominical o renda i part colònica, del modaló estant.

No tenim la sentència o la concòrdia per saber com va acabar el procés de Bordils. Però, pels mateixos anys, els Aniversaris presbiterials de la seu també estaven en plet contra el batlle i els jurats de la universitat de Maçanet de la Selva i era pels mateixos motius.¹³¹² En aquesta ocasió, els fets arrenquen de 1692, arran de l'execució efectuada en els béns del masover del mas Abat per part del batlle i jurats del lloc en haver-se negat a pagar la talla imposada sobre el terç que tocava als Aniversaris. El masover hauria acudit en dues ocasions davant del clavari del lloc per pagar-li dos terços de les talles, la que afecta la part colònica, però els jurats comminaren el clavari que no acceptés la paga fins que no hi fos en la seva totalitat. Finalment, el 1700, els Aniversaris i la universitat de Maçanet arribaren a una concòrdia¹³¹³ que posà fi a les diferències. Segons l'acordat, la universitat renunciava a cobrar res referent a la part dominical i a respectar-ho mentre aquest mas estigués en possessió dels Aniversaris o de qualsevol altre que gaudís de la immunitat eclesiàstica, a més de renunciar a pujar el tall en aquell moment imposat al masover del mas Abat, per contra la universitat s'assegurava que el masover contribuiria per la part colònica. En aquesta ocasió, com veurem

¹³¹⁰ P. GIFRE, "Guerra en terra de frontera ...", pàg. 20-24.

¹³¹¹ AHG. F.Puig, Not. Girona-4: 685 (1700): 28 de novembre de 1700.

¹³¹² ADG. Processos. J.Verdalet, 163.

¹³¹³ AHG. R.Vila, Not. Girona-3, 716 (1700): 12 de juliol de 1700.

que s'anava imposant en la lletra de les clàusules dels contractes de masoveria, la universitat mantenia la potestat d'imposar talls i tatxes en els masos dels exempts, però aquestes només podien ser pagades en dues terceres parts, la part reservada al masover, el terç restant, que anava als propietaris, en quedava eximida.

La concreció. Talles i allotjaments en les clàusules dels contractes de masoveria 1660, 1680, 1700 i 1720

A fi d'analitzar les clàusules referides a la fiscalitat que apareixen en els contractes de masoveria hem buidat els manuals de les notaries de Girona pels anys 1660, 1680, 1700 i 1720. Hem escollit períodes de 20 anys a fi de poder analitzar l'evolució que experimenten les clàusules específiques de les contribucions relacionades amb el trànsit de tropes (bagatges, carruatges i tragines) i subministrament de tropes (aportacions de palla i llenya a la guarnició de Girona per servei del rei, per bé que també pot ser de farratge a les tropes de pas), les talles (imposades per les universitats per subvenir als mals i càrrecs o per altres instàncies, com la vegueria de Girona, i també talles per quitament de censals), els allotjaments i, el 1720, el cadastre.

El fet d'agafar com a mostra la totalitat de les onze notaries de Girona té com a finalitat analitzar la pràctica notarial de diferents escrivans i evitar, d'aquesta manera, les possibles fòrmules estereotipades que ens podríem trobar d'analitzar una sola notaria. Encara que no s'hagin conservat tots els manuals de cada notaria, potser perquè alguns no es varen arribar a escriure mai, la mostra és suficientment representativa del que devia ser la pràctica de l'arrendament a masoveria ja que ens dóna set manuals per 1660 (de fet n'hi ha un altre, el 423, però el volum presenta greus problemes que impedeixen la lectura de moltes parts), vuit manuals per 1680, encara que en un no apareix cap contracte de masoveria, també vuit manuals per 1700 i nou manuals per 1720, i afecta un territori molt ample: certament, en primer lloc, el territori immediat de Girona, la batllia i vegueria estreta de Girona, però

també trobem masos de la vegueria de Besalú, de l'Empordà o de la Selva.¹³¹⁴

En total, s'ha buidat els contractes de masoveria de 32 protocols notariais. Amb 62 contractes per 1660, 57 per 1680, 59 per 1700 i 44 per 1720. Hem de remarcar el buit existent a les notaries Girona-6 i Girona-9, que només han conservat un protocol per algun d'aquests quatre anys; d'altra banda, cal posar de manifest el fet que en cada manual notarial hi ha de tot, sense que pugui parlar-se ni d'especialització espacial, ni tampoc social o econòmica en funció de la notaria. Quant al nombre de contractes, 222, l'hem de considerar suficient per fer una aproximació a les clàusules de la fiscalitat dels contractes de masoveria.

Pel que fa als anys escollits en la mostra tenen en comú ser anys en què no hi ha guerra declarada a la vegueria de Girona. No obstant això, la presència de tropes és una constant des de 1635/40, amb la consegüent imposició de talles i d'allotjaments a les universitats.

1. L'any 1660 és l'any de les paus amb França, és l'any en què s'inicia l'arrencada de terres ermes, l'inici de la posada en explotació de les terres dels masos després de la guerra. Per aquesta raó, el propietari ofereix clàusules favorables als masovers: la part de collita que el masover ha de pagar de les terres arrencades sol ser del quart o quint de la producció per les primeres o segones collites i pot arribar a ser franc el primer any; tampoc és rar de trobar cessions de bous o de bestiar de llana per part del propietari. De fet, és que les paus eren molt recents. En dues ocasions, per contractes escripturats el 10 de gener, trobem que el masover haurà de pagar el terç si s'han publicat les paus o 2/7 parts si encara no s'han publicat.¹³¹⁵ És

¹³¹⁴ AHG. Girona-1: 1069 (1700), 1097 (1720). Girona-2: 859 (1660), 894 (1680), 934 (1700), 967 (1720). Girona-3: 647 (1660), 683 (1680), 716 (1700), 736 (1720). Girona-4: 631 (1660), 663 (1680), 685 (1700), 720 (1720). Girona-5: 972 (1660), 1011 (1700). Girona-6: 811 (1720). Girona-7: 388 (1660), 404 (1680), 423 (1700), 440 (1720). Girona-8: 489 (1660), 509 (1680), 530 (1700), 602 (1720). Girona-9: 587 (1680). Girona-10: 489 (1660), 534 (1680), 584 (1720). Girona-11: 462 (1680), 488 (1700), 505 (1720).

¹³¹⁵"En cas que les paus sien aleshores publicades [pagaria un terç], que en cas no-u sien hajau de pagar lo segon any de set dos" es pacta en el contracte del mas Piferrer de Sant Andreu Salou fet per Gabriel Masdéu, ciutadà honrat de Girona (AHG.R.Monràs, Not. Girona-5, 972 (1660): 10 de gener de 1660) i també apareix la mateixa clàusula en l'arrendament del

significatiu en aquest intent d'aconseguir masovers pels masos que, en 26 contractes d'un total de 62, les parts de collita pactades pels cereals sigui en percentatges inferiors al terç (l'habitual és el quart, però també 2/7 o el quint).

Pel que fa a les talles imposades per la universitat en els anys en què correrà l'arrendament, però, les clàusules mostren una realitat diferent. Certament, hi ha 22 contractes en els quals no hi ha cap referència explícita a qui pertoca pagar les talles. Haurem de pensar que es pagaven del modoló abans de partir. En els que hi figuren les clàusules, en 22 contractes la totalitat de les talles van a càrrec dels masovers i només en una les pagarà el propietari,¹³¹⁶ sense que puguem parlar de diferències socials entre els arrendadors, ja que clàusules semblants les trobem en contractes efectuats per institucions eclesiàstiques, nobles, ciutadans honrats o pagesos. L'habitual hauria estat que el masover pagués en relació proporcional al que havia de cedir de parts de collita, com trobem en les 14 clàusules en què paga 2/3 de les talles i en els dos contractes en què paga 3/4, però només en cinc ocasions el propietari contribueix en el terç restant. La resta de contractes fan referència a propietaris exempts, però no trobem, com trobarem en anys posteriors, la referència explícita a la seva exempció perquè encara no s'havia posat en dubte. A destacar, tal com figura en el quadre-resum, que hi hagi 22 contractes en què no hi ha referència explícita a les talles. Atès que sabem que de talles n'hi havia d'imposades a la majoria de les universitats, podem suposar que es pagaven del modoló abans de partir, això suposava una franca participació dels propietaris en el pagament dels mals de les universitats. La situació canviarà.

mas Estrader de Salt fet per Maria Viader Batlle i Estradet, muller de Miquel Viader, pagès de Bescanó, malalt, i el seu fill (AHG. P.Roselló, Not. Girona-8, 489 (1660): 10 de gener de 1660). El set de febrer es va decidir no fer balls de Carnestoltes per ser Girona "plaça d'armes" "y haver-i molta milícia", segons refereix el cronista Jeroni de Real. Les paus es varen publicar a Barcelona el 21 de febrer i a Girona el 4 de març (J.BUSQUETS, *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, vol. II, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Ajuntament de Girona, 1994, pàgs. 372-373).

¹³¹⁶Es tracta del contracte d'arrendament del mas Cavalleria de Fellines fet per Pere Roca, sabater de Girona, en què es pacta que Miquel Millorat, pagès, "hage de bestràurer tot lo que se haurà de pagar per tallas tocant a pagar a dit mas y finit lo present arrendament li hage aquellas de pagar dit Rocha" (AGH. I.Vila, Not. Girona-3, 647 (1660): 17 de març de 1660).

Taula 105. PAGAMENT DE LES TALLEs, 1660					
	Sense ref ^a	Propietari		Masover	
			Tot	1	Tot
		1/3	5	2/3	14
		1/4	2	3/4	2
		1/2	1	1/2	1
Total	22		9		39

Un altre tipus de talles mereixen una explicació a part. Són els talls o talles per quitaments de censals i de mals de les universitats o de la vegueria estreta de Girona, en algun cas se'ls nomena "talls vells". En aquesta ocasió només disposem de nou referències. En sis ocasions el propietari se'n fa càrrec, és lògic, atès que es tracta del resultat d'un endeutament anterior al contracte.¹³¹⁷ En un cas el masover haurà de pagar el terç. En altres ocasions, els talles imposats per la vegueria, tant poden pertocar a l'arrendatari, com quedar a parts.¹³¹⁸

Quant als allotjaments, només surten citats en dues clàusules: en una ocasió tocarà al masover¹³¹⁹ i en l'altra el repartiment de les despeses es fa com si es tractés de talles.¹³²⁰

¹³¹⁷D'aquesta manera queda explicat en el contracte fet pel procurador de Jeroni Saconomina, donzell, de la torre Malla de Palau Sacosta en què disposa que "los mals vells fets fins vuy die present no siau obligats pagar-los a la vegaria ni jurats, sinó los mals que se imposaran del dia present en avant durant lo present arrendament" (AHG. R.Monràs, Not. Girona-5, 972 (1660): 21 d'abril de 1660). En el contracte fet per Anna Torrent, vídua deixada d'Antoni Torrent, pagès de Raset (Cervià), del mas Torrent a Raset, l'arrendadora disposa que de les talles fetes amb anterioritat a l'arrendament "no.n hajau de pagar ninguna cosa, antes bé jo los prometo pagar y si acàs per forsa vos los feyan pagar, jo prometo restituir-vos-ho" (AHG. R.Monràs, Not. Girona-5, 972 (1660):15 de juliol de 1660). La pràctica no difereix per la condició social dels arrendadors.

¹³¹⁸Magdalena Pla, vídua d'Antoni Pla, pagès, arrenda el mas Pla de Riudellots amb la condició de pagar la meitat de les talles "que en dit temps los síndichs faran", i promet pagar fogatges i maridatges (AHG. N.Roig, Not. Girona-4, 631 (1660): 21 de desembre de 1660). En el cas de les talles per quitacions, en l'arrendament del mas Padró de Domeny es convé allò que era l'habitual en les talles, que el joer en pagui dues terceres parts i la resta el propietari (AHG. P.Casadevall, Not. Girona-10, 489 (1660): 30 de maig de 1660).

¹³¹⁹Aquesta és la clàusula que apareix en el contracte fet per Pere Prim del mas Prim de Bordils en què traspasa totes les despeses al masover: "Ítem que vós hajau de supportar los allotjaments si n.i haurà y los gastos per aqueix respecte poden obvenir y també los sometents y tragines resten tot a vostron càrrech" (AHG. P.Roselló, Not. Girona-8, 489 (1660): 10 de juliol de 1660).

2. El 1680 en plena recuperació de l'explotació dels masos, trobem clàusules per les quals el masover és obligat a treballar amb dos parells de bous tot l'any i amb tres en el moment de la saó, i penalitzacions per superfície de terra no sembrada, clàusula que no tornarem a trobar de manera generalitzada fins l'expansió del segle XVIII.¹³²¹ Si el 1660 les clàusules dels contractes de masoveria presenten facilitats per al masover, ara la novetat de les clàusules rau en la presència constant de l'adjutori, un pagament en diners¹³²² a què queda obligat el masover a més de l'obligació d'engreixar anualment un porc .

Augmenta, en relació a 1660, el nombre total de referències al pagament de les talles, majoritàriament aquestes són repartides en relació 2/3 pel masover i 1/3 o res pel propietari, atès que aquest és persona exempta. I encara apareixen referències explícites a "serveis del rei", poques en relació a 1720: en dues ocasions es parla de l'obligació del masover de fer bagatges, dues de portar llenya a la tropa, set de fer carruatges i en una ocasió es diu que els carruatges que pertoqui fer al mas seran repartits entre propietari (1/3) i masover (2/3).¹³²³

¹³²⁰De fet, no es tracta expressament d'allotjaments sinó "de las contribucions dels soldats" (AHG. P.Casadevall, Not. Girona-10, 489 (1660): 30 de maig de 1660).

¹³²¹R.CONGOST, *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo, 1990, pàgs. 153-154 i R.CONGOST, P.GIFRE, E.SAGUER, LI.TO, X.TORRES, "La evolució del contrato de masovería (Girona, ss. XV-XVIII)", *Preactes del VIII Congreso de Historia Agraria. Salamanca 28-30 de maig de 1997*, Salamanca, Universidad de Salamanca/SEHA, pàg.287, i R. CONGOST, P. GIFRE, E. SAGUER, X. TORRES, "L'evolució del contracte de masoveria (Girona, s. XV-XVIII)", ..., pàg. 288.

¹³²²Que arriba a 50 lliures anuals en l'arrendament de la torre Rafela de Palau Sacosta "per lo que podrieu tràurer dels ferratjes y anglans y demás ternarias de dita torra" (AHG. I.Vila, Not. Girona-3, 683 (1680), fol. 35r.) . L'habitual, però, són quantitats situades entre les 10 i les 20 lliures anuals; en alguns contractes s'especificarà que és a canvi del porc d'engreix. Pel segle XVIII, R.CONGOST, *Op. cit.*, pàg.154.

¹³²³El propietari, Josep Suardell, pagès de Juià, especifica la seva participació en un terç de les talles, "emperò ajau de thenir tots los allotjaments y carruatges i si serà trànsit jo vos ajudaré en lo trànsit y no més" (AHG. S.Regordera, Not. Girona-9, 587 (1680): 25 de juny de 1680).

Taula 106. PAGAMENT DE LES TALLEES, 1680					
	Sense ref ^a	Propietari		Masover	
		Tot	--	Tot	15
		1/3	6	2/3	22
		1/4	--	3/4	--
		1/2	--	1/2	--
				5/7	1
Total	19		6		38

Quant a les talles per quitament de censals es manté la proporció existent el 1660, amb poques referències (7 sobre 57, això sí, el propietari se les encarrega en sis ocasions¹³²⁴ i en una altra va a mitges), la qual cosa fa suposar que aquestes serien incloses en el concepte general de talles i assumides, en part o en la seva totalitat, pel masover.

La clàusula específica dels allotjaments també augmenta en relació a 1660: trobem 16 referències. En quinze pertoca exclusivament al masover, sovint especificat per part del propietari "sens haver jo de pagar cosa dels allotjaments", com fa Joan Saló i Vinyes, pagès de Sant Martí Vell, en arrendar el mas Alouis de Rupjà.¹³²⁵ Només en una ocasió es diu que el masover sols ha de contribuir en 2/3 de les despeses ocasionades per l'allotjament de soldats, el terç restant n'és franc el propietari per ser persona exempta

3. El 1700 torna a ser un any de recuperació després de la pau de Ryswick (1697), però en no ser d'immediat, no trobem les clàusules existents el 1660 quan el propietari facilitava l'arrencada de terres ermes i la reconstrucció dels masos. Per contra, el que trobem és el trasllat definitiu de les talles al

¹³²⁴El contracte d'arrendament de la casa, terra i horts a Salitja que fa Eulàlia Quintana, vídua deixada de Jaume Quintana, treballador de Salitja, especifica que les talles per quitaments no les hagi de pagar el masover, però introdueix un punt a tenir present: "si ja no fos que los demás masovers los pagassen, que en aqueix cas tingau també obligació en pagar-los" (AHG.J.Nató, Not. Girona-2, 894 (1680): 1 de febrer de 1680).

¹³²⁵AHG.J.Nató, Not. Girona-2, 894 (1680): 11 de juliol de 1680.

masover: en 36 contractes les ha d'assumir plenament,¹³²⁶ en 11 en 2/3, però és que el propietari només ha de contribuir en una ocasió,¹³²⁷ perquè en els altres contractes presenta la condició d'exempt (tant es pot tractar d'institucions eclesiàstiques, nobles o ciutadans honrats "per rahó de ésser militar").

Taula 107. PAGAMENT DE LES TALLEES, 1700					
	Sense ref ^a	Propietari		Masover	
		Tot	--	Tot	36
		1/3	1	2/3	11
		1/4	--	3/4	--
		1/2	1	1/2	1
Total	8		2		48

És molt significatiu, en aquest punt d'arribada que representa el 1700, en el moment del debat més àlgid a l'Audiència, que els propietaris traslladessin el pes de la fiscalitat als masovers. D'aquesta manera no veien la renda disminuïda en res, en la mesura que el seu pagament pertocava exclusivament al masover: era la part colònica¹³²⁸ la que pagava. La transferència era una realitat. A la vegueria de Girona, als senyors útils i propietaris de masos, no els calia esperar res d'allò que els doctors de l'Audiència consideraven amb tants de miraments, la pràctica quotidiana s'avançava a qualsevol decisió jurídica o política.

¹³²⁶Les clàusules són clares pel que fa a les obligacions dels masovers: "que hajau de pagar tots los talls i talles y aportar llenya y palla per al rei ... íntegrament a vostres gastos sens que jo vos hage de correspondre cosa alguna", "que hajau de pagar y suportar tots los talles y talles tocants a dit mas...", "que hajau de suportar tots los talls y talles, tant de diner, palla, llenya, bagatges ...", "que hajau de pagar y suportar tots los talls y talles, allotjaments y carroatges, axí reals com personals..."etc. Quedava clar que el propietari no participava i, per si quedava algun dubte, el tots, tan habitual en les clàusules, permetia que les possibles innovacions en matèria fiscal també fossin pagades pel masover.

¹³²⁷Es tracta de l'arrendament efectuat per Jaume Casanovas, notari de la cúria eclesiàstica de Girona, del mas Regordera a Palau-saverdera, però, en canvi, obliga el masover a què pagui la totalitat de les talles que es facin per allotjaments i carruatges. (AHG. F.Puig, Not. Girona-4, 685 (1700): 25 de maig de 1700).

¹³²⁸L'expressió, tan habitual en els papers de l'Audiència, només l'hem trobat en el contracte d'arrendament del mas Abat de Massanet de la Selva, AHG. R.Vila, Not. Girona-3, 716 (1700): 12 de juliol de 1700.

Les talles per quitaments, especificant si els fa la universitat o la vegueria, apareixen en tretze ocasions, de les quals onze són pagades exclusivament pel propietari i dues queden a mitges.

Els allotjaments figuren explícitats en dinou contractes, és clar, en disset van a càrrec del masover; en un la càrrega queda repartida a mitges i, en l'altre, 2/3 pel masover i 1/3 pel propietari.

4. El 1720 la novetat la trobem en el pagament del cadastre i, com diuen alguns contractes, "talls tant exorbitants que vuy se pagan". La imposició de l'administració borbònica s'ha vist alterada l'estiu del 1719 per l'aixecament dels carrasclets i a les zones del Nord del Principat per l'ocupació de miquelets catalans procedents del Rosselló als quals s'han afegit grups d'austriacistes que han portat altra vegada les armes a la vegueria de Girona, l'Alt Empordà i zones de la Garrotxa han estat ocupades.¹³²⁹ La repressió posterior fou dura, l'exili fins el 1723 freqüent.¹³³⁰ En aquest marc, les universitats i els patrimonis foren carregats de contribucions. Entre la caiguda de Girona el 1711 i la caiguda de Barcelona el 1714 pagaren l'*estansilla*, a més de les contribucions de palla i llenya habituals a les tropes i de la plaga de miquelets que feia que "contínuament la taula sempre estabe perada" com deixarà escrit un pagès de Fonteta en les seves memòries;¹³³¹ entre 1714 i 1716, durant 14 mesos, cada quinze dies s'hagué de pagar una dobla, fet que va provocar que en el llenguatge popular es conegués l'any 1715 com "lo an de las quincenas";¹³³² a partir de 1716, el cadastre. Pel patrimoni Anglada

¹³²⁹Vid. J.Mª TORRAS RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808*, Barcelona, Curial, 1983, pàgs.293-297 i J.ALBAREDA, "L'alçament dels Carrasclets contra Felip V", R.ARNABAT (ed.), *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pàgs. 63-79.

¹³³⁰Aquesta situació queda explicada per les vivències del pare de Sebastià Casanovas. Aquest pagès empordanès refereix la repressió dels carrasclets, també l'exili al Rosselló, el segrest dels béns i el retorn després del perdó general de 1723. S.CASANOVAS, *El manuscrit de Palau-saverdera. Memòries d'un pagès empordanès del segle XVIII*, edició a cura de J.GELI, M.À.ANGLADA, Figueres, Vallès editor, 1986, pàgs. 75-77.

¹³³¹Es pot veure a *Memòries d'una família pagesa: els Anglada de Fonteta (segles XVII-XVIII)*, estudi i transcripció S.SOLER, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1994, pàg.80 i 82.

¹³³²L'expressió és del comerciant de Calella Pere Màrtir Coll, A.SIMON, *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*, Barcelona, Curial, 1993, pàg.215. També s'hi refereixen les memòries de la família Anglada de Fonteta, *Memòries d'una família pagesa...*, pàgs.80, 93.

de Fonteta el cadastre suposava unes cent lliures anuals, "que entre la paga del rei y mals de la casa nos fem 120£ cada any, que no se pot biura de ninguna menera" es queixava l'escrivà pagès Francesc Anglada.¹³³³ I el mateix referia a l'altre cap del bisbat de Girona, Francesc Gelat, pagès de Santa Susanna, castell de Palafolls, quan comptava haver pagat cent lliures en deu mesos. Amb el perill afegit que si s'endarrerien en el pagament ja tenien soldats per les cases "a menjar i bèurar a són gust", "soldats que.n díhan a discreció", en definitiva, "la gent estan atordits" i "la terra arruïnada".¹³³⁴

Els senyors útils i propietaris de masos, però, varen tendir a traslladar el pagament de les velles i les noves contribucions als masovers.¹³³⁵ El trasllat de les talles als masovers confirma la tendència de 1700, de fet ara tenim la ratificació definitiva en la mesura que només un contracte de 44 no hi fa referència explícita. És cert que alguns senyors útils i propietaris de masos contribueixen en proporció al que reben molt més que no ho feien en els anys anteriors, però és que ara a les talles i els allotjaments el masover hi haurà d'afegir el cadastre. A més de les talles, en 16 contractes apareixen referències a bagatges, tragines de palla i de llenya i altres serveis al rei, serveis que, pel que sabem, s'acabaran per portar a terme en el marc de les universitats (en els protocols trobem referències a obres en les fortificacions de Girona, Roses i Hostalric, que sens dubte les universitats haurien

¹³³³ *Op. cit.*, pàg. 81.

¹³³⁴ A.SIMON, *Op. cit.*, pàgs. 94-97, 280-284. Quant a repercussions sobre les universitats això és el que al·legava la universitat de Torroella de Fluvià, amb l'acord de l'abat de Sant Pere de Galligants, quan disposà el repartiment dels censals entre els propietaris del lloc per no tenir diners per fer front al pagament de les pensions censals que pujaven a 2780 lliures i 10 sous (AHG. A.Ferrer, Not. Girona-6, 811 (1720): 19 de març de 1720).

¹³³⁵ En general, la lletra de les clàusules, sinó tan desenvolupada, contenia en essència el que figura en la clàusula d'aquest contracte del mas Cavaller de Vilobí efectuat per Esteve Metge i Cavaller, pagès, a Pere i Agustí Llinàs de Salitja: "que hajau de pagar tots los talls y tallas que tant per rahó del real, paga de pencions censals, com altrament per qualsevols altres motius y dependències durant lo present arrendament se fassen en dita parròquia de Vilobí, si per rahó de justícia me obligavan a pagar alguna cosa perque hi haje terras fora de dita parròquia també vull que vós ho pagaeu per rahó de dit mon mas o terras y axí mateix fer y aportar todas las servituts personals y reals de traginas, palla, llenya, bagatges, allotjaments y altres qualsevols cosas que tocan a fer y suportar a dit mon mas y terras, sens que vós me'n hajau de demanar ninguna cosa per rahó de dit mon mas y terras de qualsevol parròquia que sien y que espectian a dit mon mas Cavaller de dita parròquia de Vilobí". (AHG.R.Vila, Not. Girona-3, 736 (1720): 14 de novembre de 1720).

contribuït a fer en forma de bagatges de càrregues de terra per fer terraplens o excavacions en els fossats: les universitats reclamaran el seu pagament, una altra cosa és que fossin satisfetes en les seves demandes).

Taula 108. PAGAMENT DE LES TALLEs, 1720					
	Sense ref ^a	Propietari		Masover	
		Tot	--	Tot	29
		1/3	10	2/3	11 ¹³³⁶
		1/4	--	3/4	--
		1/2	2	1/2	2
Total	1		12		43

Persisteixen, de fet ara es tornaran a accentuar, les talles per quitaments de censals. Hi ha 13 referències, amb la novetat que en dues ocasions el seu pagament pertoca exclusivament al masover,¹³³⁷ fet que no havíem trobat en els anys anteriors. Les referències als allotjaments apareixen en set contractes, tots de manera exclusiva atribuïts als masovers. Una altra ratificació.

La novetat rau en el pagament del cadastre. Sobre 44 contractes, hi ha 38 clàusules referides expressament al cadastre. On no hi ha referències no vol dir que el masover no l'acabés pagant, simplement aquesta paga quedava assumida en els talls i talles i demés servituts al rei. El masover l'assumeix explícitament en la seva totalitat en 21 ocasions i en 17 participa en el pagament del cadastre en la meitat (dos casos) i 2/3 (quinze casos, dels quals els propietaris reconeixen en dues ocasions que són francs de la tercera part).¹³³⁸ És a dir, hi ha un nou pagament, les obligacions dels

¹³³⁶ Són 11, i no 10, perquè en un cas el propietari del mas diu tenir el 1/3 franc.

¹³³⁷ Es tracta dels contractes del mas Cavaller de Vilobí citat en la nota anterior i el mas Jaume de Pont Xammar (vall de Cornellà) efectuat per Esteve Tomàs Andreu, mercader de Girona (AHG. J.Andreu, Not. Girona-7, 440 (1720): 30 de desembre de 1719).

¹³³⁸ En una ocasió, però, el masover haurà d'esmenar al propietari el Col·legi de Sant Martí Sacosta en 25 lliures anuals "en recompensa de la tercera part franca del cathastro" (AHG. R.Vila, Not. Girona-3, 736 (1720):7 de setembre de 1700).

masovers són moltes, però els propietaris no per això s'avenen a participar, majoritàriament, de les despeses, sinó que les traspassen als masovers.¹³³⁹ És més, pensant que el pagament del cadastre podia ser puntual, els propietaris s'asseguren que si es deixa de pagar seran recompensats per aquest fet pels masovers, en quantitats que van de les 2 a les 8 dobles anuals d'adjutori.¹³⁴⁰ No és estrany que en aquesta situació alguns masovers no poguessin fer front als pagaments i fossin desnonats.¹³⁴¹

UNIVERSITAT I EXEMPTS

El consell general de la universitat decidirà fer contribuir tothom. D'aquesta manera suposava que la càrrega podia ser més suportable. Els jurats i cònsols, en tant que delegats del consell general de la universitat, amb la presència del batlle, intentaran portar-ho a la pràctica. Toparan, però, amb els exempts, els quals refusaran de pagar. Davant d'aquesta negativa intentaran persuadir-los per a què contribueixin. Hem vist algunes maneres: la prohibició als exempts a usar els béns comunals (cas de la universitat de Camallera el 1665 en impedir l'accés a Ferrerfàbrega, familiar del Sant Ofici, i també ho veurem en el cas de la universitat de Vilamalla el 1646 en impedir la pastura

¹³³⁹El traspàs del pagament del cadastre als masovers és confirmat per la segona meitat del segle XVIII a la regió de Girona per R.CONGOST, *Els propietaris...*, pàg.155; també pel Pla de Barcelona, per institucions eclesiàstiques, s'aprecia el procés de traspàs de la situació inicial de contribució a mitges al pagament total del masover, E.BADOSA, *Explotació agrícola i contractes de conreu (1670-1840). Les finques del clergat de Barcelona*, Barcelona, Col·legi Notarial de Barcelona, 1985, pàgs. 308-309 i 328, i també per les masoveries de Sentmenat, E.SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII...*, pàgs.390-391. Amb tot, el pes del cadastre no era pas el mateix el 1720 que durant la segona meitat del segle XVIII.

¹³⁴⁰Una dobla suposava cinc lliures el 1716. La lletra de les clàusules era d'aquest ordre: "en cas que se disminuesca lo pagament de las tallas personals", "en cas no se paguen las tallas en rahó de catastro", "en cas que cessàs de pagar-se los talls tant exorbitants que vuy se *pagan*" etc. En aquesta tesitura no hi trobem només institucions eclesiàstiques i nobles, sinó rics pagesos com els Traver de Meià, els Vehí de la Pera o el notari Lagrifa de Girona que posava la més alta quantitat, 8 dobles.

¹³⁴¹Els masovers del mas Prats de Tialà varen ser desnonats del mas per no pagar els adjutoris i, el 1720, arribaren a un acord amb el propietari, Pere Caneras de Cartellà, pel qual aquest els comprava un bou per refer-se dels adjutoris i agressos endarrerits. (AHG. A.Ferrer, Not. Girona-6, 811 (1720): 3 de març de 1720). Només és una referència trobada en els protocols de l'any 1720, potser no seria una mala recerca fer un buidatge posterior pels anys següents i veure'n la realitat de la pressió fiscal exercida sobre els masovers, d'aquesta manera podríem confirmar allò que Eva Serra ha plantejat sobre el masover del segle XVII: "jurídicament vulnerable, econòmicament sotmès al risc del desnonament, o bé incapacitat econòmicament per a sotmetre's als possibles canvis d'unes noves condicions econòmiques contractuals i més pesades de la masoveria" (*Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII...*, pàg.377).

en el terme al bestiar de Joan Garés, ciutadà honrat de Barcelona i arrendatari de la carnisseria) o la comminació a escollir entre l'abandonament del fur de tauler del General i la pertinença al consell de la universitat (Sant Pere Pescador, 1693). Quan l'objectiu era que tothom, inclosos els exempts, paguessin les talles imposades al conjunt de la universitat, els cònsols i jurats amenaçaven els particulars amb la imposició de l'allotjament de soldats. Sens dubte, la mesura era suficientment dissuasòria. La situació que es plantejava davant d'aquesta disjuntiva no devia diferir gaire d'aquest breu i sintètic testimoniatge de l'actuació dels jurats de la vall de Sant Daniel, a la parròquia de Sant Feliu de Girona, el 3 de juliol de 1716, quan "digueren al dit Pere Negrell [masover del mas Pi, propietat de Josep Vergés, beneficiat] que pagàs quatre lliures dos sous barcelonesos que tocaven a pagar tant per la part colònica, com per la part dominical de dita casa y terras, altrement que li farian anar soldats a casa a viurer a discreció, y per librar-se de dita discreció los donà y pagà dita quantitat després de haver fet molta repugnància per dirlos que esta reverent part no volia que pagàs la part dominical a ell espectant".¹³⁴² Acaba pagant, fins i tot contravenint el parer del senyor útil. La presència dels soldats l'havia de patir el masover, amb el que suposava l'amenaça de tenir soldats a "viure a discreció". Sobre com s'imposava l'allotjament en parlarem més endavant.

La comminació a pagar. El segrest i penyorament de béns

La mesura més ràpida i expeditiva consistia en el segrest i penyorament de béns de particulars per part dels jurats i cònsols, amb la presència del batlle, i, també, sobretot en els casos de segrest de garbes o de grans de l'era estant, del notari que aixecava acte. En algunes ocasions, és de suposar quan existís un fort conflicte entre el conjunt de la universitat i algun particular exempt, en l'acte de segrest hi prendran part altres persones del consell o del conjunt de la universitat. Els béns segrestats podien servir de penyora per forçar el pagament o bé, ho hem verificat en un cas, ser venuts a l'encant

¹³⁴²ADG. Processos. F.Vilalba, 293. Núm. 7901 del catàleg. Situació semblant també la trobem a la Bisbal el juny de 1700 quan els jurats imposen a Francesc Bou, aromatare, allotjament en haver-se negat a pagar la talla imposada (AHG. A.Parès, Not. la Bisbal, 780 (1700): 15 de juny de 1700).

públic. Es tractava de petites quantitats de grans, però també d'objectes domèstics o de parament de llit i de taula.

L'habitual era el segrest de grans de l'era estant. Els jurats de Vilobí s'emporten el 1658 dues quarteres i tres quartans dels terços del mas Onyar de Vilobí, "ab pretext que dita heretat devia talla a dita parròchia". El mas era propietat dels Aniversaris de Sant Feliu de Girona, els quals instaren plet contra els jurats.¹³⁴³ D'Antoni Vilosa, familiar del Sant Ofici de la Bisbal, el 1664, els jurats se'n varen emportar deu quarteres de blat en refusar de pagar el vintè imposat per la universitat.¹³⁴⁴ El 1672, els jurats de Peralada i el col·lector del redelme s'emporten de "la era del pont dit d'en Botinyà de dita vila, ahont se batien les garbes que havien prossehit de la heretat que fou del mateix Carol, situada en lo veynat de Olivas de la parròchia de la mateixa vila, que vuy són pròpies de la reverent comunitat de la isglésia parochial" diferents quantitats de blat i d'altres grans "que tocaven a dita reverent comunitat per las parts dominicals" tota vegada que el mas havia de contribuir al quitament dels censals de la universitat en la part que havia estat taxada abans que el mas fos adquirit per la comunitat de preveres.¹³⁴⁵ A Cadaqués, el 1679, la universitat penyora cinc samals d'olives a Francesc Bofill, ciutadà honrat de Barcelona, el qual s'oposa al pagament d'un quinzè.¹³⁴⁶ A Monells, el 1687, els jurats, acompanyats de "la major part dels hòmens del poble de dita vila", s'emporten tres quarteres de faves de l'era de Joan Fàbrega, ciutadà honrat de Barcelona, per negar-se a pagar el vintè imposat per la universitat.¹³⁴⁷ En una altra conjuntura fiscal, els regidors de Torroella de Montgrí, el 1722, "no han dubtat en fer aprehenció dels mateixos fruyts y grans anant carregats sobre una carreta (...) per cobrar y pagar-se de ells del contingent del cadastro que per la part dominical pretenen y volen cobrar" del mas Pujades de Sobrestany, en total la carreta portava set quarteres tres

¹³⁴³ADG. Processos. B.Gaubert-J.Pons. Núm. 3306 del catàleg.

¹³⁴⁴AHG. F.Viñolas, Girona-2: 884 (Diversorum: 1664-1669): 27 d'agost de 1664 i 9 de setembre de 1664.

¹³⁴⁵ADG. Processos. F.Morató, 30. Núm. 5522 del catàleg.

¹³⁴⁶AHG. J.Pagès, Not. Castelló, 1418 (1679): 25 de gener de 1679.

¹³⁴⁷Segons el testimoni de Joan Jacas, pagès de Monells, i de Pau Pagès, familiar del Sant Ofici de Monells, AHG. I.Ponach, Not. La Bisbal, 690 (1687): 27 de juny de 1687.

quartans i tres còps.¹³⁴⁸ En altres ocasions, les fonts utilitzades no especifiquen l'objecte de l'empenyorament, així, de l'any 1658, sabem que els cònsols de Tortellà i el batlle del lloc es varen emportar "penyoras per las tallas se són fetes en dit lloch y baronia" de la casa Plandiura, propietat del rector d'Argelaguer, però habitada per un cunyat seu, el que és significatiu d'aquest cas és que la porta era tancada i varen amenaçar els ocupants "que si no obrien la espatllarien".

Menys habitual era el segrest de roba, encara que a Domeny, el 1663, els jurats se n'emporten de la casa de Josep Sunyer en haver-se negat a pagar tallis i tatxes, al·legant la seva condició de persona generosa i militar.¹³⁴⁹ A Montcal, a la batllia forana de Girona, el 1671, el sotsveguer de Girona, amb la presència dels jurats del lloc, inventaria la casa de Joan Sunyer, persona generosa i de privilegi militar decorat, i se n'emporta "quatre llansols de cànem y borras y mitja màrfega", que queden dipositats a la casa d'un dels jurats, mentre no contribueixi "en los tallis y tatxes y demás servituts plebeas".¹³⁵⁰

A Orfes, el 1668, es fa "aprehensió o penyoriu de una carreta y una arada de la hera o porxo" del mas Llobera, en haver-se negat el propietari del mas Llobera a pagar les talles en què havia estat tallat.¹³⁵¹

El batlle de Maçanet de la Selva s'emporta, el 1692, "un parol de aram gran y una cassa" del masover del mas Abat, propietat dels Aniversaris presbiterials de la Seu de Girona, en recompensa pel terç de la part colònica en què havia estat tallat el mas.¹³⁵² El 1724, el batlle de Verges esbotza amb una destrala la porta de la casa gran del mas Garriga a Bellcaire d'on se n'emporta "un parol de aram, un farrat de aram, un llansol, una flassada y un cànter de aram" a fi de cobrar set lliures que estava devent el masover.¹³⁵³

¹³⁴⁸ADG. Processos. F.Lagrifa I, 329. Núm. 4210 del catàleg.

¹³⁴⁹AHG. P.Rosselló, Not. Girona-8: 574 (Diversorum: 1658-1665): 16 d'octubre de 1663.

¹³⁵⁰AHG. P.Rosselló, Not. Girona-8, 576 (Diversorum: 1670-1673): 18 d'agost de 1671.

¹³⁵¹ADG. Processos. F.Morató, 15. Núm. 5507 del catàleg.

¹³⁵²ADG. Processos. J.Verdalet, 163. Núm. 7182 del catàleg.

¹³⁵³ADG. Processos. F.Lagrifa I, 353. Núm. 4234 del catàleg.

A Canet de Mar el 1674 els fets van més enllà del simple segrest de béns, en aquest cas mobles. Trobem la presència del consell de la universitat i també del saig o nunci, el qual encantarà els béns segrestats, que seran comprats per la mateixa universitat.

"Los dits jurats y batlle y la demás part de las personas del Consell de la universitat de dita vila (...) se conferiren en la dita casa pròpia de dit Rnt. Pau Misser y (...) de la entrada y cuyna de aquella y aposiento del seller prengueren mols mobles y, no contens de axò, ajustant mal a mal, despenyaren la porta de la scala de dita casa que estava tancada en clau y pujant-se'n dalt en dita casa lo dit batlla y nuncio de dita vila, restant baix la demás gent, prengueren dos caixas y altres mobles y se'ls ne aportaren y dit nuncio encantà aquells en la plaça pública de dita vila (...) y comprà dits mobles lo cos de dita vila".¹³⁵⁴

L'ús de la força, insinuat en altres casos, aquí és una realitat, però, sobretot s'ha de remarcar el caràcter públic que pren l'acte, en un clar intent de servir de cas exemplificador als contradictors a la norma comunitària.

També en la mateixa línia trobem un altre fet singular, el que es va produir el 26 d'agost de 1677, arran del penyorament efectuat al moliner de la Torre d'El Far, propietat del priorat de Santa Maria de Lladó. Per un testimoni dels fets sabem que

"varen arribar allí, en dit molí, y casi en lo mitg del die, los cònsols de dit lloch de Alfar y junt ab ells també F[rancesch] Suro, batlle de dit lloch, ab moltas altrás personas que anavan ab ells y en arribant en dit molí varen demanar a Salvi Mitjà, moliner, habitant en dit molí, y topant-lo li demanaren si volia pagar [les talles imposades per la universitat] y lo tal Mitjà, moliner predit, leshores los va respondre que ell no entenia pagar-los ninguna talla enderrerida, ni del temps que lo molí havia estat inhabitat que primer no hagués dat part y rahó al senyor prior de Lledó com a

¹³⁵⁴ADG. Processos. J.Verdalet, 421. Núm. 7440 del catàleg.

amo de dit molí y en açò, aleshores, los dits batlle y cònsols respongueren de què ells no se curaven de demanar las tallas al dit senyor prior, sinó que las demanaven a ell com a arrendador que.s trobave en dit molí y leshores dit Mitjà, moliner predit, los respongué que ell no era arrendador de dit molí, sinó que ell habitava allí com a majordom de dit senyor prior y, tingudas estas rahons, lo dit batlle, ab un altre home, se'n pujaren dalt en la sala al cap de mont de la escala de dit molí y de allí se'n varen aportar un sach ab alguns sis cortans de blat que hi havia dintre, lo qual sach varen destapar y varen ensenyar tot lo blat que era dintre de dit sach als demés qui eren allí presents y luego varen fer aprehensió també de una burra de pèl ros".¹³⁵⁵

A banda de la consideració que podem fer sobre la condició d'arrendatari o majordom del moliner, volem destacar la presència de "moltas altras personas" que acompanyaven els oficials de la universitat¹³⁵⁶ i la publicitat que es dóna en el moment de destapar el sac de blat "als demés qui eren allí presents", en prova evident de l'escrupulositat amb què actuava tota la universitat, si bé allà només hi era representada una part. En altres ocasions serà un notari qui aixecarà acta de la cosa empenyorada. D'altra banda, es demostra, una vegada més l'actuació conjunta de la major part de la universitat enfront als qui volen escapar al pagament de les talles.

¹³⁵⁵ADG. Processos, J.Verdalet, 289. Núm. 7308 del catàleg.

¹³⁵⁶En casos de conflicte els oficials de la universitat no actuen mai sols, sempre van acompanyats per una bona part del consell o, com dirà un testimoni de l'aprehensió de tres quarteres de faves de l'era de Joan Fàbrega, ciutadà honrat de Barcelona, domiciliat a Monells, els jurats hi anaren amb la majoria dels homes del poble "en tant que al que judico y tinch vist eran la major part dels hòmens del poble de dita vila" (AHG. I.Ponach, Not. la Bisbal, 690 (1687): 27 de juny de 1687). No era una qüestió d'unes persones, era una qüestió de la universitat. De la presència de tanta gent es queixarà Josep Pagès, ciutadà honrat de Barcelona, domiciliat a Ultramort, quan l'1 d'agost de 1700 els jurats, acompanyats d'un nombrós grup d'homes: "los quals fan lo major número dels hòmens y singulars personas del concell de la universitat", per considerar que hi havien anat "ab motí y tumulto alsat" (AHG. A.Bosch, Not. la Bisbal, 826 (1700): 6 d'agost de 1700).

La universitat allotja per la força. Privilegi individual, corresponsabilitat col·lectiva

Davant la negativa dels exempts a allotjar soldats, els cònsols i jurats acostumaran a imposar-los l'allotjament per la força, no obstant sovint hi hagués causa pendent a l'Audiència.¹³⁵⁷ Tot i trobar-se les portes tancades, a Joan Llobera d'Orfes li allotjaren l'any 1668 tres soldats, "muntant per una finestra per ser tancadas las portas en dita casa, en la qual, assí allotjats, estigueren (...) fent-se en tot (...) fer los gastos per dit Llobera",¹³⁵⁸ a més de tres cavalls. La universitat de Cadaqués, l'any 1676, davant la negativa d'allotjar un capità d'infanteria, "y trobant la porta de dita sa casa tancada [de la vídua Godó, vídua d'un ciutadà honrat de Barcelona], feren aportar dits cònsols una escala per muntar per la finestra y ningú hi volgué pujar", finalment, però, diu el testimoni, "viu que feren aportar un parpal de ferro y feren desbutar la dita porta de la casa y uberta y allotjaren dit capità en dita casa, no havent-hi ningú, com de present encara en lo die de vuy està en aquella".¹³⁵⁹

Ja coneixem la situació de Montcal, a la batllia de Girona, quan el sotsveguer, el 18 d'agost, inventarià la casa de Joan Sunyer, per obligar-lo a pagar els talls i tatxes, i se n'emportà quatre llansols i una màrfega. Mentrestant hi havia causa pendent, la universitat li allotjarà un soldat el 15 de setembre. El 25 de gener de 1672 li allotjarà un altre soldat, aquesta vegada els jurats compten "ab la major part del lloch, tots armats ab differents armes", a fi d'allotjar "de potència en casa del dit Joan Sunyer y Tosca un soldat de cavall y sa muller (...) enderrocant ab violència, com li enderrocaren y espatllaren la paret del portal y portas de dita casa, quasi ab motí, y en perjudici de dita causa pendent y de dites reals lletres y de llur generositat".¹³⁶⁰ Les apreciacions són del denunciant Josep Sunyer. És de notar la presència, per

¹³⁵⁷El 3 de juny de 1669, pendent la causa, el sotsveguer de Girona i els jurats de Canet obliguen Martirí Sunyer a obrir la porta per aposentar-li dos soldats de cavall. (AHG. Savarrés, Girona-11: 455 (Diversorum 1668-1672): 3 juny 1669).

¹³⁵⁸ADG. Processos. F.Morató, 15. Núm. 5507 del catàleg.

¹³⁵⁹AHG. J. Pagès, Not. Castelló, 1413 (1676): 28 de març 1676.

¹³⁶⁰AHG. P.Rosselló, Girona-8, 576 (Diversorum 1670-1673: 15 de setembre de 1671 i 26 de gener de 1672).

primera vegada en els casos que hem anat descrivint, d'un bon nombre de persones armades. La presència de població al costat dels oficials de la universitat ja l'havíem fet notar en el moment de segrestar béns, així com la presència del sotsveguer, la novetat rau en el fet que les armes fan la seva presència per intimidar un altre component de la universitat. ¿O és que per al conjunt de la universitat havia deixat de formar-ne part i havien estat cridats a somatent com aquell qui persegueix soldats o malfactors? Sinó, ¿quina raó de ser té la presència de les armes, a no ser que es volgués intimidar Josep Sunyer a fi que cancelés el procés que es duïa a la cúria? Sabem que els plets no sols es portaven per la via processal. El plet quotidià tenia més importància en poblacions petites on la coincidència en els llocs i les celebracions és constant, molt més en casos com aquests en què és una persona que escapa d'allò que fa el conjunt de la universitat. La singularitat és perseguida, no la possible notorietat que atorgava el privilegi.

Volem posar encara dos exemples més que tenen en comú l'allotjament amb violència en casos d'eclesiàstics, però que la universitat considera que la casa és propietat de familiars seus i, per tant, sotmesa a les mateixes càrregues que el comú de cada lloc. Les similituds hi són, la resistència hi és, la violència també. El 14 de març 1674, a Canet de Mar; "los jurats de dita vila y lo honorable batlle eo portantveus de batlle se conferiren en la dita casa pròpia de dit Pau Misser a efecte que la dita sa mare obrís las portas de dita casa per a allotjar un soldat del tersio que dit dia se trobave en dita vila y no volent obrir dita sa mare las portas de dita casa, donaren ordre que lo núncio de la cort de dita vila las obrís ab un magall de ferro, com de fet donant alguns colps a ditas portas ne feu saltar algunas estellas; y, vehent assò, lo dit Pau Misser [diaca], perque no acabassen de espatllar ditas portas, obrí aquellas, y Jaume Antoni Cirers, regint dita batllia, en presència dels jurats de dita vila allotjà lo dit soldat a la dita casa de dit Rt. Pau Misser...".¹³⁶¹ El 5 de setembre de 1722 els regidors de Blanes varen allotjar un tinent coronel a la casa de Pere Passi, prevere de Blanes: "introduin-se en la dita casa per una porta falsa de aquella y entrant en aquella ab gran violència". Al cap de pocs

¹³⁶¹ADG. Processos. J.Verdalet, 421. Núm. 7440 del catàleg.

dies, "no han dubtat los dits regidors en lo die 10 del mateix mes de 7bre. introduir-se dins de la dita casa allotjant a dit senyor thinent coronel en lo mateix aposiento que dita esta part del rt. Pere Passi tenia sa pròpia habitació y actualment se trobava dins lo llit tenint la porta del dit aposiento tencada, la qual feran obrir per las moltas instànsias feran a la criada del dit rt. Pere Passi, la qual després de haver-los replicat diffarents vegades, fou precisada en haver de obrir aquella, sent axís que lo quarto principal de la dita casa y al que mira a la part del carrer ample de la dita vila de Blanes se troba de molt temps a esta part ocupat per los dits regidors, havent-hi posat allotjament en aquell".¹³⁶² Sens dubte, en els dos casos, l'allotjament era un càstig per no haver volgut contribuir.

La universitat de Vilamalla contra Joan Garés (1646-1647)

L'episodi, un dels molts que es poden posar, està situat en el marc de la Guerra de Secessió, quan la Junta de Braços, el 20 de desembre de 1641, havia imposat la taxa del batalló a les universitats a fi de finançar la guerra.¹³⁶³ Davant d'aquesta circumstància, la universitat de Vilamalla, a la batllia de Siurana, voldrà aplicar la contribució del batalló a totes les cases de la universitat, fins i tot a Joan Garés, que diu haver obtingut el títol de ciutadà honrat de Barcelona, però que a ulls de la universitat segueix amb el seu ofici de tallar carn. La universitat es valdrà de les armes legals per a fer-lo contribuir, però en el fons allò que apareix és la vella lògica immemorial que "qui té més asienda y poder deu sustentar y fer major servey".

Les diferències comencen per l'oposició de Joan Garés a pagar els tres sous i sis diners cada mes en què havia estat taxat per la contribució al batalló repartida entre la població de Vilamalla. Davant la situació creada, es tracta el tema en el consell de la universitat (1-XI-1646), el qual acorda "que se fasse

¹³⁶²ADG. Processos. F.Lagrifa I, 224. Núm. 4105 del catàleg.

¹³⁶³Sobre el batalló, E.SERRA, "Entre la ruptura i la continuïtat. Algunes consideracions a propòsit de la capacitat institucional de Catalunya durant la Guerra dels Segadors", *Les Corts a Catalunya*, Barcelona, Departament de Cultura-Generalitat de Catalunya, 1991, pàgs. 161-164. Sobre la pressió fiscal a les universitats empordaneses durant la guerra, P.GIFRE, "Universitats, fiscalitat de guerra i privilegiats. A propòsit d'algunes universitats empordaneses durant la Guerra de Secessió", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna* 13 (1993). *Actes 1. Les institucions catalanes (segles XV-XVII). Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, pàgs. 561-572.

tot allò que fer se puga per istència contra lo magnífich Joan Garés ”, i per tal de pressionar-lo decideix que “haja de tràurer lo bastiar de nostre terme”.¹³⁶⁴ Una vegada més, la universitat considera que no pot tenir accés als béns i usos comunitaris aquell qui no contribueix als mals i càrrecs. La mesura acordada era summament important, ja que Joan Garés tenia arrendada la carnisseria del lloc, fet que comportava l'exclusivitat de les pastures dels comunals del terme. Veient la pressió a què era sotmès, Joan Garés proposa al jurat Vicenç Ferrer “si vol anar en ma companyia per a parlar ab lo sr. Burgués per lo tall del batalló, que lo dit Garés diu que no vol pagar tot allò que no sia rahó”. La resposta del jurat era clara: “No vol anar que lo consell de dit lloch no lo hi mània”;¹³⁶⁵ es posava en dubte la potestat que tenia la universitat de repartir els talls, quan aquesta era una facultat que tenia i exercia de temps “immemorial”. Enfront d'aquesta circumstància, el 17 de gener de 1647, davant la necessitat d'allotjar un “tercio ” i de mantenir la pressió per comminar-lo a pagar, els jurats donen una butlleta per allotjar un capità en la casa de Joan Garés. Amb la butlleta a la mà, “constituït que só [explica el capità] en casa del magnífich Joan Garés per allotjar-me en virtut de aquesta bulleta que diu: "Joan Garés, lo senyor capità", la qual se és feta per ordre dels senyors jurats de dit lloch de Vilamalla y per mans del notari infrascrit”. Sabedors com eren de la negativa de Garés a allotjar, en ser persona privilegiada, la universitat havia buscat el recolzament legal que havia obtingut en forma d'una lletra escrita pel regent Josep Fontanella i que el mateix capità portava en el moment de picar a la porta.

“Al batlla y jurats de Vilamalla,

Assí se ha representat a sa alteza que algú de aqueix terme se voldria exhimir de tenir soldat per alguna cartilla que tindria feta en altra temps, que no és de sa altesa, y sa altesa me ha ordenat los scrigués que no dexasen per axò de allotjar en dita casa fins veien ordre seu en contrari. Y Déu los guarde. De Barcelona y janer als catorza de mil sis-cents coranta-set, lo dr. Joseph Fontanella”.

¹³⁶⁴ AHG. E.Oliva, G.Pagès, Not. Siurana, 23 (1646-1647): 1 de novembre de 1646.

¹³⁶⁵ *Ibidem*, 20 de novembre de 1646.

La porta era tancada i amb ordres de Garés de no obrir-la. Tot i amb això, l'allotjament acabaria per produir-se. Havia calgut, però, una segona lletra del regent Fontanella, de 24 de gener de 1647, que comminà Joan Garés a allotjar: “no obstant és Ciutadà Honrat de Barcelona, se accontentarà voluntàriament de tenir soldats ”; els jurats havien de tenir cura “que no se'ls fassa vexació alguna”. L'allotjament durava encara el 3 de febrer, quan Joan Garés presenta un requeriment als jurats de Vilamalla perquè desallotgin la seva casa; al·lega que fa massa temps que dura l'allotjament. El mateix dia els jurats de Vilamalla decideixen de presentar una lletra citatòria a la Reial Audiència perquè resolgui el conflicte creat i perquè obligui Joan Garés a contribuir (el 24 de febrer hi haurà un nou requeriment per forçar Joan Garés a satisfer el tall de guerra imposat l'any 1646 per pagar el batalló); l'argumentació està basada en l'objectiu de fer prevaler els drets de la universitat enfront d'un privilegi que, als ulls dels convilatans, queda desvirtuat per l'actuació de Joan Garés.

El requeriment comença per fer un recordatori dels drets de la universitat:

“Exm. senyor: la universitat del lloch de Vilamalla, bisbat de Gerona, està en possessió quieta y passífica de fer talls, vintens y altres impocisions per lo subcidi del batalló y altres mals y càrrechs de dita universitat y de fer contribuir en aquells y exigir-los de Joan Garés, pagès del dit lloch, y en las occasions de allotjamens de soldats tantbé tenen possessió quieta y passífica de posar-ne en casa de dit Garés, fins aquí els drets, lo qual ara novament se vol eximir de dites coses ab motiu que té exemptió per aver obtingut privilegi de Ciutadà Honrrat de Barcelona, lo qual no.s pot excusar de dits càrrechs per quant dit Garés fa públicament offici de carnisser y altres actes vils per los quals ha perdut lo dit pretès privilegi, de hont [...] supplica que admesa la dita ferma de dret la dita universitat sia mantenguda y conservada en dita sa pocessió de les dalt ditas coses y lo dit Garés conpellit en cessar de les

dites perturbacions y molèsties los causa en dita possessió ab condemniació de danys y despeses “. ¹³⁶⁶

Val la pena retenir la “lògica de la universitat”: el privilegi diferencial no el conforma la titulació, sinó l’actuació de les persones, i Joan Garés ha trencat la imatge que la universitat té del comportament d’un privilegiat el qual no ha d’exercir “actes vils” i “oficis mecànics”, en definitiva actuacions plebees. Les diferències duraran temps; així, el 2 de març de 1647 queda documentada una discussió entre Joan Garés i alguns vilatans sobre la licitud de tallar carn per part d’un ciutadà honrat. ¹³⁶⁷ L’enfrontament no fou sols de paraula: quan la muller de Joan Garés va voler ocupar el seu escó o banc a l’església parroquial, i aquest és un altre signe de notorietat davant la comunitat, es trobarà que “és estat brut de morcadas y no se és poguda servir de dit per ser brut “. L’enfrontament havia arribat a l’escarni: la universitat, des de l’anonimat, ¹³⁶⁸ mostrava les enormes diferències que la separaven d’aquell que havia transgredit les normes establertes, que havia trencat la solidaritat i la cohesió de la universitat i ho mostrava en un lloc públic, la parròquia, perquè fos vist per tothom. L’argumentació de la universitat queda clarament reflectida en la resposta que aquesta donarà a un requeriment de Joan Garés, on es queixa del tracte rebut i on es veu quina és la visió de la fiscalitat per part de la universitat.

Primerament, l’escrit repeteix l’argument que no podia ser considerat ciutadà honrat pel fet d’haver exercit oficis vils i mecànics:

“Com aurían aquell pardut [el privilegi de ciutadà honrat] sens speransa de poder gosar de ell per aver públicament en la carnisseria pública del present lloch de Vilamalla de denprés de dit

¹³⁶⁶AHG. E.Oliva, Not. Vilamalla, 4 (1646-1647), pàgs. 24r i v.

¹³⁶⁷*Ibidem*, pàgs. 49r-50v.

¹³⁶⁸Adreçar cartes amenaçadores, com ha explicat E.P.Thompson, és propi d’una societat alfabetitzada. Embrutar de morcades el banc s’hauria de situar més aviat en una societat poc alfabetitzada, més en la línia dels “charivari”, on es qüestionava tot allò que se separava del que era el comportament comú. Sobre l’anonimat i les consideracions generals que hi fa en el marc de la transgressió dels usos comunitaris, per un altre context, E.P.THOMPSON, “El delito del anonimato”, *Tradición, revuelta y consciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial*, Barcelona, Crítica, 1979, pàgs. 173 i *passim*; i també *Costumbres en común*, Barcelona, Crítica, 1995, pàgs. 520 i ss.

asert privilegi y poch fa exercit lo officí de carnisser, tallant y venent carn a molts y differentes persones [...], quant més que la carta del senyor regent en dita scriptura, per dit senyor Garés mencionada, diu que dit Garés tindrà soldats y axí mateix diuen que qui té més asienda y poder deu sustentar y fer major servey, y que essent com és dit Garés lo més rich de tots los de dit lloch y terres de aquell, deu també suportar major càrrach y fer major servey; y que lo intent de dits cònsols no és ni és estat de que se done dany alguno a dit Garés, ans bé d'evitar-lo en quant los sie possible, sinó que-s fassa lo servey de sa magestat (que Déu garde) en allotjar los soldats com és obligatió, y no saben ni los consta se hàjan fets accessos contra ell, y estan en possessió de allotjar-n.i y de dit Garés de acceptar y tenir los allotjamens de gent de guerra de sa magestat “.¹³⁶⁹

Només cal retenir el concepte de fiscalitat de la universitat i la visió que del dret d'imposar allotjament i talles té la universitat. Vegem-ho per un altre cas i en un altre marc en què la fiscalitat de guerra, en forma de talles i d'allotjaments torna a pressionar les universitats de la vegueria de Girona.

El sabotatge com a resposta. La crema del mas Adroher de Corçà (1687) i el motí de la Bisbal

La primera referència impresa a aquest fet l'hem trobat a l'historiador F.Carreras Candi quan refereix diverses violacions de les exempcions i acaba amb la següent frase: "A Corçà per alegar exempció fou cremada la casa d'un militar (6 maig 1687)".¹³⁷⁰ El "militar" de qui parlava Carreras Candi era Josep Adroher i Gironès, senyor útil i propietari de masos a Corçà, la família del qual havia obtingut la concessió del privilegi de ciutadà honrat de Barcelona el 10/1/1686.¹³⁷¹ La persistència en la negativa a allotjar tropes i a

¹³⁶⁹AHG. E.Oliva, G.Pagès, 26 (1646-1647): 24 de febrer de 1647.

¹³⁷⁰*Geografia General de Catalunya*, II, pàg.1046, nota 359. Malauradament, no dona cap referència documental.

¹³⁷¹F.MORALES, "Privilegios nobiliarios del Principado de Cataluña. Dinastía de Austria. Reinado de Carlos II (1665-1700)", *Hidalguía*, 153 (1979), pàg.201. Encara que cita el nom de Salvador Adroher i Gironès, el qual podria tractar-se del pare de Josep Adroher.

pagar els mals de la universitat, una vegada aconseguit el títol, l'hauria portat a un fort enfrontament amb els jurats i la universitat de Corçà. Res de diferent en relació al cas de Joan Garés i als altres casos que hem fet esment, si no fos que aquí va acabar amb la crema d'un dels masos del patrimoni de l'exempt.

Amb algunes dades podrem situar el patrimoni Adroher en el marc de la universitat de Corçà. Sabem que Josep Adroher i Gironès era senyor útil i propietari dels masos Adroher, Matas i Gironès de Corçà. També tenim constància que el 1682 arrendava el redelme de la universitat de Corçà, per cinc anys, per un muntant global de 1150 lliures, amb l'encarregament de censals. És a dir, que obtenia la titulació de ciutadà honrat quan encara era l'arrendatari del redelme de la universitat. El receptor del redelme, amb la titulació, voldrà deixar de contribuir als mals i càrrecs de la universitat. A més, a finals de l'any 1688 arrendava la carnisseria del lloc de Corçà,¹³⁷² pràctica que deuria repetir per quant el 1696 tenia carnisseria al mas Matas i venia "molta carn ... en particular als francesos".¹³⁷³ I encara, com a propietari del mas Gironès, era patró del benefici eclesiàstic sots invocació de Santa Elisabet instituït a la seu de Girona, un element més de notorietat.¹³⁷⁴ Tot plegat feia que el patrimoni de Josep Adroher i Gironès consistís, com reconeixeren uns testimonis, en "una part molt considerable del terme", però que després de 1686, amb l'obtenció del títol de ciutadà honrat, refusava de contribuir a la universitat. La universitat interpretava que l'actitud de la família Adroher de no voler participar en els mals i càrrecs de la universitat havia estat el resultat d'una estratègia preconcebuda: "per eximir-se de pagar los talls li tocavan, se feu familiar del Sant Ofici y perseguí a dita universitat

¹³⁷²AHG. I.Ponach, Not. la Bisbal, 690 (1687): 19 de desembre de 1688.

¹³⁷³Segons testimoni del masover del mas Matas, AHG.I.Ponach, Not. la Bisbal, 706 (1700): 8 de gener de 1700. La pràctica de vendre als francesos és explicada amb més detall per un mosso el qual ens diu que "en lo any que la armada francesa en esta última guerra se trobave acampada en la vila de Anglès del present bisbat de Gerona y parts a ella vehinas anà dit Adroher y Geronès en companyia mia en dita armada francesa en dita vila de Anglès aportan-hi sinch tossinos y mitg y quatre sachs de sebas dolças y viu jo testimoni que dit Adroher y Geronès vené als francesos de dita armada a aquells que ne volian comprar tota la dita carn de tossino a lliuras y mitjas lliuras y axí bé hi vengué dos sachs de ditas sebas dolças dels quatre sachs", AHG. I.Ponach, Not. la Bisbal, 706 (1700): 29 de gener de 1700.

¹³⁷⁴El 28 de juny de 1700, en trobar-se vacant, presenta Jaume Dalmau, prevere de Corçà, AHG. I.Ponach, Not. la Bisbal, 706 (1700).

instant excomunicacions, captures y altres procehiments y per la deffensa agué dita universitat de manllevar molts censals; no aprofitant-li la familiatura, assentà plaça de soldat de cavall; no aprofitant-li, obtingué lo privilegi de ciutadà, perseguint sempre a la universitat fins a que la ha tinguda en una total ruïna". Sens dubte, el punt de vista de la universitat és exagerat, però en el fons, l'actitud i les actuacions de Josep Adroher portaven a la conclusió que els habitants de Corçà eren "los més pobres que hi ha en Cathalunya", mentre "dit Adroher està opulentísim y té la major y millor part del terme de Corçà".¹³⁷⁵ Es repeteixen, amb quaranta anys de diferència, els arguments en relació a la universitat de Vilamallà i a Joan Garés.

Algunes altres dades, escadusseres, ens informen dels fets ocorreguts i del significat que prenia la crema del mas. En el marc del debat que es portava a l'Audiència en matèria d'allotjaments en masos d'exempts, un escrit, datat el 28 de març de 1698,¹³⁷⁶ fa referència a la situació que es viu a l'Empordà on els atemorits (?) exempts havien cessat en les reclamacions a l'Audiència i acceptat l'allotjament de tropes per por a què no els passés el mateix:

"Y últimamente se han adquirido noticias por quejas que han dado los interesados al Consejo Criminal de que en algunos lugares del Empurdán¹³⁷⁷ han alojado en casas de propria habitación de ciudadanos honrados y que estos, amedrentados y por violencia, han admitido el alojamiento, cessando en las representaciones, recelando no pongan en obra las amenazas de executar con ellos y sus casas las insolencias que han sucedido en Corçá y otros lugares, particularmente con la noticia que se ha dado que la

¹³⁷⁵ Coneixem una part de l'enfrontament entre Josep Adroer i Gironès i la universitat de Corçà per uns esborranys de 1699 en què les parts intentaven arribar a un ajust o concòrdia (AHG. Cúria de Corçà. Papers sense classificar. Agraïm a J.Matas que ens hagi facilitat aquesta documentació). El plet, tot i saber que va ser evocat a l'Audiència, no l'hem pogut localitzar a l'inventari general existent a l'ACA.

¹³⁷⁶ ACA. Consell d'Aragó: 238.

¹³⁷⁷ A la Bisbal, les tropes franceses eren allotjades a l'interior dels murs de la ciutat els anys 1695 i 1696, en no haver-hi prou cases s'allotjaren en cases d'eclesiàstics i de militars, fins en la casa del jurat en cap, segons que explica Ignasi Ponach, notari i jurat en cap el 1695, amb el qual coincideixen altres testimonis (AHG. J.Romaguera, Not. la Bisbal, 758 (1700), 6 de juliol de 1700 i 3 d'agost de 1700).

vegaría estrecha de Gerona, que se compone de muchos lugares, se quería interesar".

L'escrit de l'Audiència apuntava un element rellevant quan deia que la vegueria estreta de Girona, de la qual hem vist l'organització i la composició, s'hi volia interessar. La revolta dels Barretines era molt present. L'escrit, però, no para aquí, sinó que acaba d'explicar els fets; parla de "*pueblos mancomunados*", d'un motí per alliberar un pres acusat de la crema del mas i de la connivència dels cavallers de la Bisbal en l'alliberament, alhora que el senyor jurisdiccional del lloc, el bisbe de Girona, hauria acabat per girar cua.

"Se ha desvelado el Consejo en el castigo de los excessos acontecidos en estos lugares, pero se han frustrado sus operaciones por haberse mancomunado muchos pueblos y entrado en recelo algunos señores virreyes de inquietud y perturbación universal, pues habiéndose preso en años passados a un reo culpado en el incendio y tumulto de la casa de Adroer de Corçá, y puesto en las cárceles de la Bisbal (sedes de las más pobladas del Empurdán), en medio del día, tumultuosamente, algunos 80 hombres se coadiuvaron para sacarle de las cárceles y fue tanta la comoción que causó en la Bisbal que los mismos cavalleros moradores della facilitaron la libertad del preso y habiendo el obispo de Gerona (cuya es la jurisdicción de la villa) conferídose en ella para castigar este exceso, se alborotaron, perdiendo el respeto y tubo por bien retirarse".

A banda de si hem de considerar aquests fets com un motí (80 homes alliberen un pres) o una revolta¹³⁷⁸ (el poble de Corçà en pes contra un

¹³⁷⁸Sobre el concepte de revoltes populars, J.NICOLAS (ed), *Mouvements populaires et conscience sociale. XVIe-XIX siècles*, París, Maloine ed, 1985, on, a partir d'un plantejament inicial, pàgs. 13-20, d'una intervenció per precisar el concepte, pàg.75, proposa una enquesta sobre avalots i revoltes populars a França, pàgs.761-767. Un primer resultat provisional d'aquesta enquesta es troba a J.NICOLAS, "Pouvoir et contestation populaire à l'époque du second absolutisme. (Bilan provisoire d'une enquête)", J-Ph. GENET, *Genèse de l'état moderne. Bilans et perspectives, Paris 1988*, París, CNRS, 1990, pàgs. 185-198. Una crítica a aquests plantejaments i a d'altres definicions de revolta pagesa a H.NEVEUX, *Les révoltes paysannes en Europe (XIVe-XVII siècle)*, París, A.Michel, 1997, especialment pàgs. 35-70. Interessant, d'altra banda, són els plantejaments de P. BLICKLE, *Résistance, representation et communauté*, París, PUF, 1998

exempt, però també l'aquiescència o pragmatisme dels cavallers de la Bisbal, potser perquè no tenien més remei, però després enfrontant-se al senyor jurisdiccional del lloc) i, de fons, el possible "interès" de la vegueria estreta de Girona, la qual cosa faria depassar el marc estricte de la universitat de Corçà, volem remarcar, en la situació més àmplia de revolta que vivia el Principat, la clivella produïda a l'interior de la universitat. La universitat de Corçà i la crema del mas Adroher no són fets casuals, ni aïllats, obeeixen a una lògica d'actuació. Aquest episodi permet veure on havien arribat les diferències entre exempts i el conjunt general de la universitat. I permet passar del cas puntual a la categoria.

Com a resultat de la crema del mas, Josep Adroher i Gironès instarà plet contra la universitat en esmena dels danys causats per la crema, així com per les imposicions i segrestos de collites efectuats en anys posteriors. Si bé en un primer moment instà causa a la sala del criminal, el 1690 hi renuncià i fou traspassada en la sala del civil. La universitat respondrà a aquestes pretensions que no es pot pretendre que la universitat sigui responsable de la crema del mas tota vegada que "may podrà constar que la dita crema se fos seguida de orde, fet o intervenció de la universitat de la vila". Mentre Josep Adroher reclama ser indemnitzat pels segrestos de grans, la universitat plantejarà que aquests segrestos efectuats entre 1687 i 1697 eren la part tocant al patrimoni Adroher i Gironès "per pagar y satisfacer las pencions dels censals que se devian y que eren estats manllevats antes de obtenir dit Adroher privilegi de ciutadà honrrat de Barcelona, en los quals havian firmat los antecessors possessors del béns que posseheix dit Adroher". Parem-nos-hi un moment: la creació de censals es fa amb el consentiment exprés de la totalitat de la universitat i tota n'és hipotecària; en la mesura que la família Adroher figurava entre els presents en el moment de crear els censals, hi ha de contribuir. L'obtenció d'un títol de privilegi no els eximia de fer front als compromisos contrets amb anterioritat. A més, la universitat reclamava d'Adroher que pagués les pensions dels censals que s'havia encarregat arran de l'arrendament del redelme de Corçà efectuat el 1682 per cinc anys. D'altra banda, la universitat al·legava en la seva defensa que els censals carregats ho eren com a resultat de composicions i pagaments fets a l'exèrcit francès,

dels quals també se n'hauria beneficiat el patrimoni Adroher. No sabem com va acabar l'afer, tampoc és, en aquest cas el més important. És molt significatiu, en canvi, que mentre Adroher prosseguirà plet a l'Audiència contra la universitat, aquesta, reunida en consell general l'1 d'agost de 1700, acordi, i el notari ho escriurà en el llibre de dades i rebudes de la universitat, "anar a cercar lo redelme de casa de Adroher que ha fet la vila per quitar los mals se manlevaren en temps de las tropas de França"¹³⁷⁹ atès que era l'únic militar que havia refusat de pagar-lo. Era una manera de legitimar els actes, en la mesura que hi havia el consentiment de la universitat en ple. El quatre d'agost de 1700, de l'era estant, "molta gent de la vila de Corçà" -a judici d'un jornal¹³⁸⁰ "hi havia quinse o setse hòmens, casi tots ab bastons a las mans"-, "umplian sachs que ells aportaven de blat de un modaló que n.i havia en dita era de dit senyor Adroher, sens mesurar-lo, posant-ne en dits sachs tant com n.i cabia y aquell que primer era a la pila, aquell umplia, sens tenir mira quant blat posaven als dits sachs". Josep Adroher, tot i intentar-ho, no podrà impedir que s'emportessin el blat. Blat que, convenientment mesurat,¹³⁸¹ és dipositat a la casa del sagristà. L'acció intimidatòria, amb presència de gent amb bastons a les mans, s'ha d'entendre en relació al que havia passat el setembre de 1698 quan l'arrendatari del redelme, una vegada mesurat el redelme tocant a pagar a Josep Adroher pel mas Gironès, va veure com aquest havia manat de buidar quatre sacs dels deu que li tocaven pagar.¹³⁸²

CONCLUSIÓ

Hem vist, clarament, que la universitat manté la seva organització i la seva consistència en moments de dificultat. Les armes que té són l'acord conjunt

¹³⁷⁹AHG. I.Ponach, Not. la Bisbal, 706 (1700): 7 d'agost de 1700.

¹³⁸⁰Agafem el testimoniatge de Joan Hom, jove treballador de Montnegre, que no difereix del que donarà Francesc Casas o Miquel Teixidor, només discrepen en els sacs que s'emportaren: dos coincidiran en quaranta sacs i un, Miquel Teixidor, dirà que eren dinou(AHG. A.Bosch, Not. la Bisbal, 826 (1700): 6 d'agost de 1700).

¹³⁸¹El testimoni de Josep Roure, teixidor de lli, i de Pere Vadell, ambdós de Corçà, coincideix en el fet que eren set quarteres de blat, net, pagat el redelme i la primícia (AHG. I.Ponach, Not. la Bisbal, 706 (1700): 7 d'agost de 1700).

¹³⁸²Aquest és el testimoni, coincident, entre Pere Joan Maimir, paraire i abaixador de la Bisbal, l'any 1698 arrendatari del redelme de Corçà, i el mosso del mas Gironès, Ricart (AHG.I.Ponach, Not. la Bisbal: 1 de gener de 1700).

efectuat de manera assembleària en consell general i l'actuació unitària. D'aquí arrenca la seva força. Però també hem vist que durant el segle XVII augmenten les concessions de privilegis de ciutadà honrat i, com a mínim, es manté el nombre de familiars del Sant Ofici, en la mateixa mesura que augmentava la fiscalitat. I els obtentors són les persones més poderoses dels llocs, Joan Garés ha estat un clar exemple, com també ho és Josep Adroher i Gironès, i podríem posar molts més exemples només de fixar-nos en els llistats de ciutadans honorats o de familiars del Sant Ofici. Aquests senyors útils i propietaris que han pagat familiatures del Sant Ofici o privilegis de ciutadà honrat han vingut a trencar la solidaritat interna de la universitat, basada en una "ètica social viscuda col·lectivament",¹³⁸³ posant els interessos individuals per sobre dels col·lectius.

Ben aviat, però, la universitat ha respost, de manera majoritària, fent front comú. El trencament de la universitat ha comportat una recomposició, en la qual no hi han figurat els exempts, els contraventors a les normes comunitàries. A partir de la Guerra de Secessió la universitat, a la vegueria de Girona, ha afrontat aquesta separació dels elements que ocupaven els estrats superiors de la pagesia cohesionant els altres. L'element exterior, la guerra i la fiscalitat de guerra, hi ha ajudat, en la mesura que la universitat, sobretot en aquests anys, ha esdevingut una unitat contributiva, fiscal. Fet que ha comportat la transformació de la universitat en una comunitat d'iguals davant el fisc, en forma de talles, donatius o d'allotjaments, però també en forma dels mals i càrrecs de la universitat, sobretot censals i redelmes. Mentre la càrrega es voldrà repartir de manera equitativa, els propietaris de masos, exempts o no, traslladaran talles, serveis al rei, contribucions i cadastres als masovers. Aquesta és una de les grans diferències entre els components de la universitat. Aquesta unitat de la universitat davant el fisc, no voldrà dir, però, homogeneïtat; la màxima de contribuir segons les forces

¹³⁸³ Expressió d'un treball clàssic, L. ACCATI, <<Vive le roi sans taille et sans gabelle>>: una discussione sulle rivolte contadine", *Quaderni Storici*, 21 (1972), pàg. 1074. En d'altres paraules, "la visió que tenien els pagesos del món, de la vida i de la seva pròpia societat, estava modelada, remodelada i preservada per les pràctiques quotidianes que eren les del treball i de les relacions socials" les quals tenien en la Justícia el valor suprem de la seva existència, res no s'havia de fer que no fos just, P. BLICKLE, *Op. cit.*, pàg. 217-254. En aquest cas la justícia comunitària, partidària de la igualtat contributiva, xocava amb el dret emanat del rei, en tant que concedia els privilegis d'exempció, i de l'Audiència

de cadascú, d'aquí arrenquen els talls i talles repartits, o els redelmes, és ben present en la mentalitat dels qui dirigiran la universitat, però no sempre es podrà imposar.

Quant a les actuacions de les universitats, hem vist que partien dels acords en consell general, això legitimava als magistrats de les universitats en les seves actuacions en l'àmbit local i quotidià i també davant instàncies superiors, els quals podien i solien comptar sovint amb el suport del batlle. Quan es presentaran els problemes, que sovint provindran de la negativa dels exempts i terratinents a contribuir, les mesures emprades aniran des de la disuassió a l'ús de la força: ja sigui amb presència de grups nombrosos de gent, fins i tot armada, per imposar allotjaments o per cobrar redelmes, sempre amb constància notarial, significant no pas un motí, com sovint voldran presentar els exempts, sinó una demostració de la unitat de la universitat que no deixa sola als cònsols i jurats, sinó que vol significar que és un afer de tots els integrants de la universitat. Els que no contribueixin, en la mesura que la universitat ha quedat configurada com una unitat contributiva, en queden fora. Aquest és el gran procés que s'està vivint durant el període 1630/40-1720/30. Ascens social d'una minoria, que encara que tindrà la seva residència en els pobles, deixarà de pertànyer al cos de la universitat. Això, gràficament, quedarà demostrat quan algunes universitats impediran l'accés als comunals als exempts. O la contribució fiscal o l'exclusió, aquesta és la disjuntiva que s'estava dirimint en el si de les universitats de la vegueria de Girona. L'allunyament físic de la universitat serà posterior quan aquests senyors útils i propietaris de masos fixin la residència a Figueres, la Bisbal o Girona. Urbanització d'una part de l'estrat superior de la pagesia, però també, i potser perquè en primer lloc han estat exclosos de fet de la universitat. L'exclusió de dret haurà de venir sancionada d'instàncies externes a la universitat, però segons el "dret" de la universitat havien deixat de pertànyer-hi des del moment que l'havien conculcat. La fiscalitat de guerra ha vingut a accelerar aquest procés. El dret, la norma comunitària, com a resultat de l'experiència quotidiana compartida, pretenia la igualtat, uns optaven pel fet diferencial, pel privilegi i l'exempció fiscal. L'enfrontament era inevitable. Les traces d'aquest enfrontament, però, només quan en quedava constància

escrita poden ser estudiats, en cap cas, però, no estem en condicions de saber sobre el seu abast i la seva importància.

APÈNDIX AL CAPÍTOL 14

APÈNDIX 1

CONCESSIONS DE TÍTOLS DE CIUTADÀ HONRAT, VEGUERIA DE GIRONA, SEGLE XVII.¹³⁸⁴

<u>Nom i cognoms</u>	<u>Residència</u>	<u>títol</u>	<u>inscripció</u>	
<u>jurament</u>				
Abrell, Pere	Castelló d'Empúries	CHB		1632
Adroer, Benet	Viladasens	CHB	1638	
Adroher Gironès, Salvador	Corçà	CHB		1686
Alba, Andreu	Girona	CHB	1648,1660	
Alió i Martí, Genís	Montagut	CHB	1675	
Almar ,Francesc	Sant Pere Pescador	CHB		1651
Almar i Noguer, Pere	Púbol	CHB	1680	1680
Alrà, Pere	Vilobí	CHB i G		1649
Arrufat, Josep	Taravaus	CHB		1638
Bahí, Antoni	La Pera	CHB	1649	
Balle i Feliu, Salvi	Camallera	CHB	1649	
Balle i Riusech, Jaume	Avinyonet	CHB i G		1650
Balle i Riusech, Joan	Avinyonet	CHB i G		1649
Barraquer, Joan	Vall d'Aro	CHB		1649
Battle, Salvi	Saus	CHB	1668	
Boer, Josep, menor	Girona	CHB	1701	
Bofill, Francesc	Bellcaire	CHB	1648	
Bofill, Miquel, capità infant.	Torroella de Montgrí	CHB	1670	
Bosch Imbert, Raimon	Figueres	CHB	1680	
Bosch, Miquel	Cervià	CHB	1688	
Bou, Francesc	Ullastret	CHB	1670	
Bover, Francesc	Sant Llorenç de la Muga	CHB	1681	1681
Bruguera, Antoni	La Bisbal d'Empordà	CHB	1648	

¹³⁸⁴Per tal d'identificar els privilegis de ciutadà honrat de la vegueria de Girona utilitzem els treballs de Morales Roca, veritables catàlegs, on consta la data d'inscripció en el *Llibre vert* de registres nobiliaris i la data del jurament : "Privilegios nobiliarios del Principado de Cataluña. Dinastía de Austria. Reinado de Carlos II (1665-1700)", *Hidalguía*, (1979-1980), 153, pàgs. 177-208; 156, pàgs. 681-696; 157, pàgs. 777-792; 158, pàgs. 17-48; 159, pàgs. 225-244; *Próceres habilitados en las Cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII (1599-1713)*, Madrid, Hidalguía, 1983, 2 vols; "Registros nobiliarios del Brazo Militar del Principado de Cataluña: el "Llibre Vert" del antiguo Brazo Militar", *Hidalguía*, (1987), 201, pàgs. 433-464; 204, pàgs. 849-882. El present llistat pot ampliar-se amb el creuament d'altres fonts, així hi hem afegit: Benet Adroer, Joan Garés, Josep Arrufat, Francesc Roca de la Barca i Jaume Vives. Es tracta, per tant, d'una primera aproximació a les concessions de títols de ciutadà honrat de persones domiciliades a la vegueria de Girona.

PART IV: ELS ESCENARIS DE LA REPRESENTACIÓ: PARRÒQUIA I UNIVERSITAT

Burgués, Ponç	Estanyol	CHB i G		1644
Calderó, Joan	Riudellots de la Selva	CHB	1638,1699	
Campmany, Joan Rafel	Campdorà, senyor de	CHB	1602	
Camps i Amat, Narcís de	Girona, doctor en drets	CHB	1668	
Caserres, Pere Màrtir	Castelló d'Empúries	CHB	1642	
Cendra, Pere	Estanyol	CHB i G		1649
Collferrer, Pere	Porqueres	CHB	1649	
Coversí, Salvi	Vilobí	CHB	1649	
Déu i Mercader, Miquel	Anglès	CHB	1649	
Déu, Pere Ignasi	Girona, matriculat de mà major	CHG	1693	
Domènech, Pere	Roses	CHB	1634	
Dou, Esteve	Sant Esteve Salull	CHB	1675	
Duran i del Mas, Joan	Avinyonet	CHB	1649	
Duran, Josep de	Girona, matriculat de mà major	CHB i G	1644 i 93	
Esponellà, Baldiri	Bordils	CHB	1649	
Estanyol, Francesc	Monells	CHB	1671	
Estrabau, Bernat	Goresques (Cruïlles)	CHB	1700 ¹³⁸⁵	
Fàbrega, Joan ¹³⁸⁶	Monells, familiar del Sant Ofici	CHB	1668	
Farrerons, Jeroni	Sant Pere Pescador	CHB i G		1649
Fel, Paulí	Ultramort	CHB	1699	
Ferrer, Miquel	Vilabertran	CHB	1668	
Figueres àlies Molí, Josep	Arbúcies	CHB	1707	
Font, Jaume	Sant Julià de Ramis	CHB i G		1649
Garriga Suardell, Jaume	Juià	CHB	1648	
Garrofa, Salvi	Vilobí	CHB	1640	
Garés, Joan	Vilamalla	CHB		1646?
Gelabert, Jacint	Sant Llorenç de la Muga	BHP		1648
Gilabert, Onofre	Sant Llorenç de la Muga	CHB	1656	
Ginesta, Josep	Girona, matriculat de mà major	CHB	1693	
Gironès, Rafel	Bescanó	CHB	1649	
Gispert, Ramon	La Bisbal d'Empordà	CHB	1649	1680,1699
Goyto, Francesc	Caçà de la Selva	CHB	1648	

¹³⁸⁵El 21 d'abril de 1700 presenta un requeriment contra l'allotjament de tres soldats al mas Estrabau de Goresques, "*en la qual casa, diu, fas jo ma habitació*" essent, com era, ciutadà honrat de Barcelona (AHG. F.Vilosa, Not. La Bisbal, 833 (1700). No figura, però, en els llistats de Morales Roca, per la qual cosa no sabem la data en què va aconseguir el privilegi.

¹³⁸⁶La seva família s'estableix a Monells com a ferrers procedents de Terrades, tot i que participaran en diferents activitats, sobretot destacaran en el préstec de diners a censal i violari. Arran de la concessió del privilegi de ciutadà honrat abandona l'activitat mecànica i viurà de les rendes i inversions. Vid. J.M.PUIG, *De remences a rendistes: els Salellas (1322-1935)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, pàgs.190-191.

CAPÍTOL 14: UNIVERSITAT I FISCALITAT: COHESIÓ I DIFERENCIACIÓ

Guàrdia, Amer	Anglès	CHB	1649	
Güell Padró, Jacint	Rupià	CHB	1649	
Hereu i Piquer, Josep	Vilobí	CHB	1648	
Imbert, Marc Antoni	Cadaqués	CHB	1649	
Junquer, Miquel	Les Planes d'Hostoles	CHB	1649	
Lledó i Fontana, Josep	Girona	CHB	1640	
Llobera, Joan major	Orfes de Besalú	CHB	1649	
Llobet i Roure, Marc	Maçanet de la Selva	CHB	1649	
Llobet, Mateu	Vidreres	CHB	1649	
Marcó, Josep	Palol d'Onyar	CHB	1649	
Mascaró, Miquel	Arenys de Girona	CHB	1649	
Massó, Bernat	Mollet	CHB i G		1648
Melcior Prim, Pere	Bordils	CHB	1676?	1649
Metge i Real, Francesc	Torroella de Montgrí	CHB	1679	1679
Micalet i Alió, Salvi	Parlavà	CHB	1649	
Mir i Pujades, Jaume	Figueres	CHB	1670	
Montaner, Joan	Girona	CHB	1678	1679
Muntada, Pere	Figueres	CHB	1650	
Noguer i Cases, Felicià	Sagaró, llinatge de gaudints	CHB	1674	
Padern, Antoni, major	Figueres	BHP		1650
Pagès, Josep	Ultramort	CHB	1699	
Pellicer i Baniers, Joan	La Bisbal	CHB	1668	
Perpinyà, Joan Pau	Girona	CHB	1640	
Planes, Salvador	Anglès	CHB	1649	
Pol, Montserrat	Monfullà	CHB	1649	
Pol, Dalmau de	Monfullà	CHG	1671	
Pou i Comes, Joan	Campllonc	CHB	1649	
Puig, Esteve	Albons	CHB	1649	
Puig i Morer, Mateu	Viladasens	CHB	1648	
Puigferrer, Joan	Santa Llogaia d'Alguema	CHB i G		1649
Quintana, Francesc	Torroella de Montgrí	CHB	1648	
Quintana, Salvador de	Torroella de Montgrí	CHB	1699	
Regordera, Salvi, notari	Girona	CHB	1679	
Rich, Martí	Jafre	CHB	1699	
Roca de la Barca, Francesc Fontajau		CHB		1639
Ros del Torrent, Jeroni	Juià	CHB	1649	
Roure, Fèlix	Blanes	CHB	1687	
Saló, Benet, doctor en drets	Figueres	CHB	1684	
Saló, Miquel	Bordils	CHB i G		1648
Simon de Munt, Joan	Sant Gregori	CHB	1649	

Solana, Aniol	Roses	CHB	1660
Suardell, Salvador	Juià	CHB	1684
Valencàs, Bernat de	Girona	CHB	1640
Vilar, Josep, doctor en drets	Girona	CHB	1683
Vives, Jaume, doctor drets	Girona, matriculat de mà major	CHB i G	1614

APÈNDIX 2

RELACIÓ DE FAMILIARS DEL SANT OFICI DE LA VEGUERIA I BISBAT DE GIRONA, segle XVII.¹³⁸⁷

Adroer, Miquel, pagès	Pujals dels Pagesos	1627-09-11
Agustí, Pere, mercader	Hostalric	1627-07-24
Albertí, Pere, pagès ¹³⁸⁸	Calonge	1586-10-23
Alrà, Pere, pagès	Vilobí	1626-08-18
Anglada, Pere, mossèn, apotecari	Banyoles	1626-12-23
Anglada, ¹³⁸⁹ Bartomeu, pagès	Vilert	1636-05-08
Arnau, S., pagès	Sta. M ^a de Camós	1627-03-26
Artau, Sagimon, pagès	Caldes de Malavella	1628-10-03
Avinyó i Gifre, Antoni, pagès	Camallera	1630-05-31
Balla, Antoni, pagès	Palol de Vila-sacra	1628-10-03
Balla, Pere, pagès	St. Jordi Desvalls	1627-01-09
Balla, Sebastià	Llampaies	1626-12-12
Balla, Anna, vídua de Sebastià Balla	Llampaies	1627-05-20
Bartomeu, Narcís, pagès	Llambilles	1628-11-25
Barraca, Narcís, pagès	Lligordà	1627-12-01
Barrull, Pere ¹³⁹⁰	Palafrugell	1645
Batlle, Jaume, pagès	Estanyol	1629-05-15
Bayés, Jeroni, pagès	La Cellera	1627-01-08
Bellvehí, Jaume, pagès	Anglès	1630-06-01

¹³⁸⁷Totes les referències del període 1626-1630, quan no es diu el contrari, estan extretes d'un llibre de la cùria del Tribunal del Sant Ofici a Girona per on passaven totes les denúncies o requeriments en els quals intervenien familiars del Sant Ofici, en aquest cas la data que figura en la darrera columna es refereix a la primera aparició d'aquests familiars en el citat volum. La referència documental és: AHG. J.M. Savarrés, Girona-6: 662, Sant Ofici (1626-1630). Sobre la sèrie de registres de la Inquisició a Girona i dels tipus documentals, G.JULIOL, "La Inquisició a la ciutat de Girona: la seva documentació a l'Arxiu Històric Provincial", *AIEG*, XXVII (1984), pàgs. 229-247.

¹³⁸⁸És l'acta de nomenament de familiar, Arxiu patrimonial del mas Oliver de la Serra, Calonge: pergamins.

¹³⁸⁹A. FERRER ANGLADA, *Mas Anglada de Vilert (1590-1750). Un exemple d'història relacional*, 1993, treball inèdit. Data de l'obtenció del privilegi.

¹³⁹⁰AHCBE. Arxiu patrimonial Martí de Cassà de Pelràs. Llibre de comptes del segle XVII.

CAPÍTOL 14: UNIVERSITAT I FISCALITAT: COHESIÓ I DIFERENCIACIÓ

Bosch, Martirià, agrícola i hostaler	Cervià	1629-03-13
Burgués ¹³⁹¹ , Ponç, pagès, CHB (1644)	Estanyol	1622-02-16
Carles ¹³⁹² , Joan	Torroella de Montgrí	1591
Campllonch, Pere, pagès	Llorà	1629-05-
Campllong i Pujol, Pere	Bordils	1627-10-27
Cargol, Antoni, pagès	Ventalló	1630-05-25
Casademont, Miquel, pagès	Cartellà	1629-05-15
Casadevall, Miquel, pagès, privilegi militar ¹³⁹³	Vilanant	1676-04-13
Clarni, Pons	Llagostera	1627-07-31
Climent, Rafel, pagès ¹³⁹⁴	Llançà	1619-08-27
Clotas, Miquel, pagès ¹³⁹⁵	Cistella	1666-05-20
Coll ¹³⁹⁶ , Ponç	Pau	1619-09-28
Coll, Francesc, pagès ¹³⁹⁷	Capmany	1614-04-08
Comas, Rafel, pagès del Brugar	Vulpellac	1626-12-07
Comas i Pou de la Palanca, Joan, pagès	Campllong	1629-05-15
Comas, Narcís, pagès ¹³⁹⁸	Castelló	
Compte, Vicenç, pagès ¹³⁹⁹	Llançà	1619-08-27
Cornell, Antoni, pagès	Corçà	1627-04-15
Correu, Pere, pagès	Merola	1627-10-26
Draper, Joan, pagès, sr. útil del mas Moner de Sils	Gaserans (Sils)	1626-10-31

¹³⁹¹Narcís Burgués, canonge, va ser nomenat també FSOI el 10 de maig de 1640 i el 16 de març de 1650 va ser nomenat consultor del Sant Ofici. Jaume Burgués, doctor i canonge, serà nomenat comissari del Sant Ofici de la Inquisició l'11 de desembre de 1643 i vicari general per les causes del Tribunal del Sant Ofici al bisbat de Girona des de 20 de setembre de 1648. D'altra banda, altres familiars i famílies entroncades amb els Burgués d'Estanyol també varen ser familiars de la Inquisició, com Tomàs Geronès d'Estanyol, sogre de Ponç Burgués, o Francesc Burgués, mercader de Girona, o Joan Pau Pasqual casat amb Àngela, filla de Ponç i Baldíria, Burgués. (AHMG. IV. 5. Llig. 1: *Llibre d'albarans de Ponç Burgués, pagès d'Estanyol* (1556). Una semblança als canonges i el patrimoni, J. ANTÓN, *La sociabilitat epistolar de la família Burgués de Girona (1799-1803)*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 2005, pàg. 27-31.

¹³⁹²AHG. A.Batlle, Not. Torroella de Montgrí, 155 (1601-1614). El 13 de maig de 1606 hi ha una lletra citatòria del tribunal del Sant Ofici a Joan Carles del qual es diu que "*leshores [el 1591] familiar del St. Ofici*".

¹³⁹³Casarà amb la pubilla Caterina Puig i Coll de Cabanes (CM: del 5 de setembre de 1646) i testarà el 24 d'abril de 1689 (*127 genealogies de Fernando Viader, ..., pàg. 76*)

¹³⁹⁴AHG. J.Mercader, Not. Castelló, 1220 (1618-19): 27 d'agost de 1619.

¹³⁹⁵AHG. J. Ferrer, Not. Navata, 7 (1665-1669), fol. 143v.

¹³⁹⁶AHG. Not. Pau, 2 (cúria: 1619-1637).

¹³⁹⁷AHG. J. de Palol, Not. Peralada, 536 (1613-14), f. 55v-56v.

¹³⁹⁸Genealogies Viader.

¹³⁹⁹AHG. J.Mercader, Not. Castelló, 1220 (1618-19): 27 d'agost de 1619. Apareix mencionat entre 1612 i 1627, AHCF. Manual d'Acords de Llançà, s. XVII, f. 15 i 60.

PART IV: ELS ESCENARIS DE LA REPRESENTACIÓ: PARRÒQUIA I UNIVERSITAT

Fàbrega, Joan, agricultor ¹⁴⁰⁰	Monells	1639-04-08
Felip, Salvi, fuster	Bescanó	1629-05-17
Feliu, Pere ¹⁴⁰¹	Viladamat	1599-07-21
Ferran, Pere, pagès ¹⁴⁰²	Parets	1613-08-10
Ferrer, Salvi, pagès	Millàs (Madremanya)	1627-09-22
Ferrer Fàbrega, Pere, pagès ¹⁴⁰³	Camallera	1665-10-21
Fina i Plana, Ramon, pagès ¹⁴⁰⁴	Ermedàs (Palafrugell)	1651-11-26
Fina, Pere, mercader ¹⁴⁰⁵	Palamós	1680-02-26
Fogueres, Guerau, pagès	Arbúcies	1626-12-03
Font, Francesc, carnisser	Girona	1628-09-25
Font, Jaume, pagès	Bescanó	1627-08-23
Font i Coll, Joan, pagès	Montjuïc	1629-05-15
Fortià, Francesc, domer	Montagut	1626-11-17
Freser, Joan, pagès	Aiguaviva	1628-05-12
Frigoler, Antoni, agrícola ¹⁴⁰⁶	Vilarroja (St.Feliu,Girona)	1671-02-19
Galceran, Joan, pagès	Llagostera	1630-04-16
Galí, Joan, pagès	Rabós	1626-09-18
Garriga, Rafel, agrícola ¹⁴⁰⁷	Peralada	1671-02-14
Gelabert, Pere, pagès ¹⁴⁰⁸	Sant Andreu Salou	1689-10-02
Geli, Joan, àlies Boschdemont, pagès	Adri	1629-04-07
Geli Bassa i Picó, Pere, cultor ¹⁴⁰⁹	Riuràs (La Pera)	1645-03-05
Gifre Trobat, Joan, pagès de Noves ¹⁴¹⁰	Garriguella	1679-03-18

¹⁴⁰⁰Es tracta del nomenament de familiar del Sant Ofici. J.M.PUIG, *De remences a rendistes: els Salellas (1322-1935)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996,pàg.188.

¹⁴⁰¹ AHG. J. Fina, Not. la Bisbal, 243 (cúria, 1599-1605). F. 5v-6r.

¹⁴⁰²AHG. J.de Palol, Not. Peralada, 534 (1612-13), f. 150.

¹⁴⁰³AHG. P. Rosselló, Not. de Girona-8, 575 (Diversorum: 1665-1670).

¹⁴⁰⁴Arxiu Municipal de Palafrugell. Fons Patrimonial Fina. Capítols matrimonials entre Damià Caixa i Narcisa Fina, filla de Ramon Fina i Plana, pagès i familiar del Sant Ofici d'Ermedàs, castell de Palafrugell.

¹⁴⁰⁵Arxiu Municipal de Palafrugell. Fons Patrimonial Fina. Capítols matrimonials entre Pere Pau Fina, pagès d'Ermedàs, castell de Palafrugell, i Caterina Fina, filla de Pere Fina, la qual és dotada pel seu pare amb mil lliures de dot, dues caixes de noguer i dos vestits.

¹⁴⁰⁶AHG. I.Vila, Not. Girona-3, 692 (Diversorum: 1669-73)

¹⁴⁰⁷AHG. J.Payró, Not. Peralada, 767 (1669-71).

¹⁴⁰⁸ AHG. J. Andreu, Girona-7, 411(1689). Es tracta de l'acte en què fa capítols matrimonials amb Caterina Massaneda, vídua de Vallors, la qual aporta un dot de 400 lliures.

¹⁴⁰⁹ Testimonial dels jurats per la negativa a allotjar, (AHG. G. Sentinyà, Not. Corçà, 184 (1645-1646): 5 de març de 1645).

CAPÍTOL 14: UNIVERSITAT I FISCALITAT: COHESIÓ I DIFERENCIACIÓ

Gimpera, Joan, pagès ¹⁴¹¹	Sant Martí Vell	1665-1666
Ginestar, Miquel, pagès	Merlan	1626-11-19
Gironès, Rafael ¹⁴¹²	Bescanó	1667-04-09
Gispert i Estanyol, Antoni ¹⁴¹³		1548
Gispert i Cantarell, Ramon ¹⁴¹⁴		1647-08-07
Godelnar, Joan, pagès	Batet	1627-05-21
Godó, Joan ¹⁴¹⁵	Selva de Mar	1667-04-13
Goy, Antic ¹⁴¹⁶	Fornells	1669-05-25
Guàrdia, Joan, pagès	Rupià	1626-10-25
Gubella	Besalú	1628-04-01
Güell i Pujades, Miquel, pagès	Vilanant	1626-12-15
Guilla, Joan, pagès ¹⁴¹⁷	Sant Julià de Ramis	1662-11-08
Jalpí, Guerau	Tossa	1628-07-22
Llirinós, Miquel, pagès ¹⁴¹⁸	Sta. Coloma de Farners	1628-07-25
Llach, Joan, pagès ¹⁴¹⁹	Sant Martí Vell	1665-1666
Llobet, àlies Roure, Marc, pagès ¹⁴²⁰	Maçanet de la Selva	

¹⁴¹⁰AHG. J. Pagès, Not. Castelló: 1418 (1679). El 18 de maig de 1691 encara figura amb la condició de familiar del Sant Ofici(AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1498c (Testaments, 1er llibre: 1662-1689).

¹⁴¹¹ADG. Processos. J.Serradell, 1. Núm. 6267 del catàleg. Referència a què el Tribunal del Sant Ofici l'obliga a contribuir en allò que ho facin els jurats del lloc. En quedar vidu serà ordenat en ordes menors i beneficiat, obtenint el benefici sots invocació de Sant Joan Baptista a l'església parroquial de Sant Martí Vell.

¹⁴¹²ADG. Registre de Lletres. U. 261, núm. 3051.

¹⁴¹³Figura com a familiar del Sant Ofici en el moment de pactar capítols matrimonials amb Jerònima Valls de Medinyà. En segones núpries casarà amb Maria Cortey de Pals. (*127 genealogies de Fernando Viader, ...*, pàg.60).

¹⁴¹⁴Obtindrà el privilegi de ciutadà honrat de Barcelona el 29 de desembre de 1649. I morirà el 1677. De la família Gispert del Vilar que ha entroncat, per via matrimonial, amb els Cortey de Pals i ell, per part de mare, amb els Cantarell de Besalú. (*127 genealogies de Fernando Viader, ...*, pàg.60).

¹⁴¹⁵AHG. M. Pastell, Not. de Castelló: 1447 (1667).

¹⁴¹⁶AHG. A. Savarrés, Not. Girona-11: 455 (Diversorum 1668-1669): 25 de maig de 1669.

¹⁴¹⁷Nomenament fet pel Tribunal del Sant Ofici "*por concurrir en vos y en Cathalina Font, vuestra mujer, las partes de limpieza necessaria y ser. como soys, persona de toda confianza*" (AHG. A. Savarrés. Not. Girona-11: 453 (Diversorum: 1661-1664).

¹⁴¹⁸El batlle del vescomte de Joc, senyor de Santa Coloma de Farners, diu que ha fet allotjar en la casa de Llirinós per ser familiar del Sant Ofici "*de altra estatió y no per la dita vila de Sta. Coloma*". La Inquisició recordarà que fa set anys que viu a Santa Coloma.

¹⁴¹⁹ADG. Processos. J.Serradell, 1. Núm. 6267 del catàleg. Referència a què el Tribunal del Sant Ofici l'obliga a contribuir en allò que ho facin els jurats del lloc.

¹⁴²⁰Pactarà capítols matrimonials el 1635. Obtindrà la condició de ciutadà honrat de Barcelona el 30 de desembre de 1649. (Genealogies Viader: procedència de S. de Llobet?).

PART IV: ELS ESCENARIS DE LA REPRESENTACIÓ: PARRÒQUIA I UNIVERSITAT

Llobet, Mateu, pagès ¹⁴²¹	Vidreres	1665-03-28
Llogaya, Guerau, "labrador"	Les Olives	1626-10-13
Llorens, Gaspar, pagès	Salt	1627-12-09
Mallol i Ramis, Baldiri, pagès ¹⁴²²	El Far	1641-06-22
Manresa i Coversí, Joan Pau ¹⁴²³	Riudarenes	1627-01-16
March, Esteve, pagès ¹⁴²⁴	Vilaür	1623-04-05
Marcó, Joan, pagès	Viladasens	1627-11-06
Martí, Antoni, pagès de la Mora	Viladasens	1627-04-13
Martí, Pere, pagès	Cassà de Pelràs	1629-06-18
Martí, Pere, pagès ¹⁴²⁵	Cassà de Pelràs	1645-04-26
Martí, Sadurní i Fuser, pagès	Pla de Girona	1628-11-23
Mascaró i Vilar, Rafel, pagès		1628-01-22
Mascort, Pere, pagès	Palol d'Onyar	1629-10-15
Matamala, Pere Joan, pagès	Vilavenut	1629-11-27
Mestres i Cubias, Salvador ¹⁴²⁶	Sta Coloma de Farners	1683-09-01
Mir i Casadevall, Miquel, pagès ¹⁴²⁷	Cabanes	1676-04-13
Morell, Pere, sr. útil del mas Morell de Franciac	Riudarenes	1627-07-29
Morer, Pere, pagès	Sta Coloma de Farners	1629-07-11
Narós, Baldiri, pagès	St. Martí de Llàmena	1629-09-10
Noalguer i Balla, Pere, pagès	La Bisbal	1627-11-06
Noalguer i Balla, Joan	La Bisbal	1627-11-19
Noalguer i Riera, Joan, botiguer de draps	La Bisbal	1629-03-03
Noguer, Felicià ¹⁴²⁸	Sagaró	1665-12-24

¹⁴²¹AHG. I. Vila, Not. de Girona-3, 691 (Diversorum: 1662-68).

¹⁴²²AHG. R. Bris, Not. de Peralada, 671 (1637-42).

¹⁴²³El 1614 ja figura com a familiar del Sant Ofici en un acte de l'Arxiu patrimonial Caramany (Corçà): 176.52.

¹⁴²⁴És tracta del privilegi de familiar del Sant Ofici, on queden confirmats els privilegis i les exempcions que li pertocquen per dret i també la facultat de poder portar armes, de dia i de nit, visibles i amagades.

¹⁴²⁵ És el fill de l'anterior. En el seu llibre de notes deixa assentat el dia que va obtenir el privilegi i el que va pagar en dipòsit, 23 lliures. "Avuy, als 26 del mes de abril del any 1645 som anat jo, Pera Martí, a Gerona, juntament ab l'uncla Pera Barrull de Palafrugell y mossèn Jeronès, notari de la Bisbal, y dit dia som anats a casa del inquisidor Pla, lo qual estava a Gerona, y axí li he damanada la gràtia de familiar de Sant Offisi, y axí el me l'à confiada, juntament ab l'uncla Pera Barrull, també familiar del Sant Offisi". (AHCBE. *Llibre de memòries de Pere Martí, pagès del mas Martí de Cassà de Perlas*, s.p.).

¹⁴²⁶ AHG. J. Andreu, Not. de Girona-7, 405 (1683).

¹⁴²⁷Casarà amb la pubilla Caterina Puig i Coll de Cabanes. Procedeix de la família Mir de Segueró, pagesos de privilegi militar decorats el 1481.

¹⁴²⁸AHG. I.Vila, Not. Girona-3, 691 (Diversorum: 1662-68).

CAPÍTOL 14: UNIVERSITAT I FISCALITAT: COHESIÓ I DIFERENCIACIÓ

Padrell, Anna, vídua de Vicenç Padrell, notari	Rupià	1628-08-23
Pagès, Andreu, pagès	St. Miquel de Fluvià	1628-05-30
Pagès, Joan, boter	Girona	1628-03-20
Pagès, Miquel, pagès ¹⁴²⁹	Arenys d'Empordà	1679-10-15
Pagès, Pau, pagès ¹⁴³⁰	Monells	1686-07-20
Pagès, Sebastià, pagès	Vilatenim	1628-11-13
Pallisser, Garau, pagès ¹⁴³¹	Cervià	1663-05-10
Pallisser, Montserrat, pagès	Llers	1630-04-10
Parer àlies Valentí, pagès	St. Gregori	1627-04-16
Pareta, Jeroni, pagès	Fonalleres	1627-01-12
Perpinyà, Jeroni, notari, ¹⁴³²	Ullà	1626-08-17
Perramon i Colomar, Antoni, pagès ¹⁴³³	Ventalló	1665-01-03
Pi, Pere, pagès	Foixà	1627-10-30
Pixarrelles, Antic, pagès	Anglès	1626-10-12
Pla, Antic, pagès	Caldes de Malavella	1627-10-19
Ponç, Antiga, vídua de Benet Ponç	Aiguaviva	1628-07-24
Pou, Francesc, pagès ¹⁴³⁴	Vilamalla	1601-03-27
Pou, Rafel ¹⁴³⁵	Llançà	1627
Popuplana, Joan, negociant ¹⁴³⁶	Palafrugell	1643-07-15
Prats i Bataller, Miquel, pagès	Fontcoberta	1626-11-23
Prats, J., pagès	Fontcoberta	1626-08-27
Puig, Jeroni, pagès propietari ¹⁴³⁷	Sant Pere Pescador	1681-11-26
Puig de la Bellacasa, Miquel, pagès	Banyoles	1627-01-23
Puig Padrola, Pere, pagès	Albons	1629-03-03
Puig, Antoni, pagès	Pals	1628-03-27
Puig, Antoni, pagès	Santa Llogaia de Terri	1629-05-25
Pujades àlies Rusalleda, Antoni	Vidreres	1626-12-07

¹⁴²⁹ Arxiu patrimonial Pagès d'Arenys d'Empordà. A6.

¹⁴³⁰ AHG. J.Andreu , Girona-7, 408(1686).

¹⁴³¹ AHG. O. Angelet, Not. Girona-1, 1026 (1663): 10 maig 1663; A. Savarrés, Not. Girona-11, 454 (Diversorum 1664-1668): 3 de juny de 1664.

¹⁴³² Batlle de sac dels senyors Cors i Camós a Ullà (Arxiu patrimonial Ros de les Olives).

¹⁴³³ AHG. M. Pastell, Not. de Castelló: 1498c (Testaments, 1er. llibre: 1662-1689).

¹⁴³⁴ A.EGEA, M.ROIG, J.SERRA, *Vilamalla. Mil anys d'història, 974-1975*, Figueres, Ajuntament de Vilamalla, 1999, pàg. 78.

¹⁴³⁵ AHCF. Manual d'Acords de Llançà, s. XVII, f. 60.

¹⁴³⁶ Negativa a pagar el vintè del castell de Palafrugell, AHG. J. Brugarol, Not. Palafrugell, 159 (1643): 15 de juliol de 1643.

¹⁴³⁷ AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1469 (1681).

PART IV: ELS ESCENARIS DE LA REPRESENTACIÓ: PARRÒQUIA I UNIVERSITAT

Pujades, Miquel, pagès	Bordils	1627-11-13
Pujol àlies Pons, Antic, pagès	l'Esparra	1627-03-06
Quera i Pujol, Llorenç ¹⁴³⁸	Talaixà	1689-09-13
Quintana, Josep, ¹⁴³⁹ mercader	Torroella de Montgrí	1627-11-06
Rechmilans i Viader, Esteve	Bescanó	1628-04-05
Renart i Masgrau, Joan, pagès	Riudellots	1626-11-07
Renovau i Bordas, Joan ¹⁴⁴⁰	l'Armentera	1672-07-24
Riembau, Salvi, moliner, pagès ¹⁴⁴¹	Castell d'Aro	1645-07-25
Roart, Silvestre, pagès ¹⁴⁴²	Orfes	1669-1690
Roig, Antoni	Pineda	1627-07-19
Romaguera, Pere, pagès ¹⁴⁴³	Pont de Molins	1628-07-19
Roqueta, Onofre, pagès, domiciliat a Girona	Vilablareix	1626-12-17
Rossell, Antic, pagès	Sant Gregori	1627-12-09
Rosselló, Francesc, hostaler del Pont Major	Sarrià	1626-12-14
Roura, Bartomeu, pagès	Sta Coloma de Farners	1626-11-23
Sàbat, Miquel, pagès ¹⁴⁴⁴	Vilamarí	1627-10-20
Saguer i Horta de vall, Baldiri, pagès	Brunyola	1627-07-13

¹⁴³⁸Sabem la seva condició pels capítols matrimonials que signà amb Maria Rosa Vilar de Monars, *127 genealogies de Fernando Viader, ...*, pàg. 99.

¹⁴³⁹El 12 de setembre de 1611, un Josep Quintana, major, rep una lletra citatòria del Tribunal del Sant Ofici en la seva qualitat de familiar del Sant Ofici, AHG. A.Batlle, Not. Torroella de Montgrí, 155 (1601-1614).

¹⁴⁴⁰AHG. M. Pastell, Not. Castelló, 1456 (1672-73).

¹⁴⁴¹Salvi Riembau era moliner del veïnat de Crota al castell d'Aro i propietari d'un mas, rebut en herència, i d'un altre comprat el 1670. Figura amb aquesta condició en altres documents encara el 1673. Arxiu patrimonial Riembau de la Vall d'Aro (dipositat a l'ACLB). *Llibre de notas d'Esteve Riembau* (1791).

¹⁴⁴²Pagès, propietari del mas Roart del veïnat de Batipalms d'Orfes, la família del qual entroncarà per la via matrimonial amb altres pagesos de mas com els Gommà de Casamort (1642) als quals aportarà un dot de 250 lliures, amb els Casals d'Ordis (1650), amb un dot de 360 lliures, o amb els Compte de Bàscara (1661), amb un dot de 260 lliures. Una filla de Silvestre Roart serà casada amb Joan Sabater, pare d'Avinyonet, amb un dot de 260 lliures el 1688, quan el germà de Silvestre reconeixerà haver rebut una llegítima de 250 lliures el 1679. Totes les referències han estat extretes de l'ADG. 6. Arxius parroquials dipositats. Orfes: *Canalars d'escriptures del mas Roart, s.XVII*.

¹⁴⁴³El nomenament de familiar del Sant Ofici el va rebre el 1614, "por ser como soys persona de toda confiansa y en quien concurren las calidades que se requieren", segons consta en l'acta de "presentació" davant les autoritats del vescomtat de Peralada, ja que en aquells moments vivia a les Costes de Peralada, AHG. J. de Palol, Not. Peralada, 536 (1613-14), 6 de setembre de 1614, f. 212r.

¹⁴⁴⁴Casarà amb la pubilla Riuró de Vilamarí on es traslladarà a viure procedent de Celrà. Comprarà el mas Moxarnau d'Espasens el 1660. *127 genealogies de Fernando Viader, ...*, pàg. 105.

CAPÍTOL 14: UNIVERSITAT I FISCALITAT: COHESIÓ I DIFERENCIACIÓ

Salellas, Joan, pagès ¹⁴⁴⁵	Cruïlles	1671
Serra, Jeroni, mercader	Empúries	1628-08-13
Serra i Riera, Salvador, pagès	Riudellots	1628-02-08
Sibils, Pere ¹⁴⁴⁶	Fornells	1669-05-25
Simon, Pere, pagès	Sant Gregori?	1629-05-15
Sobirà, Sebastià	Santa Creu (Osor?)	1630-05-11
Suís Balader, Esteve, sabater, pagès	La Cellera/Anglès	1626-11-10
Terrades, Miquel, apotecari	Girona	1626-11-07
Tomàs i Roca, Jeroni, pagès	Llorà	1629-05-15
Torrent, Guerau, pagès, difunt	Raset	1629-09-17
Torrent i Oliveres, Guerau, pagès	Salitja	1627-08-28
Trobat, Sebastià, pagès	Canet d'Adri	1628-09-28
Trull i Marcó, Pere, sr útil del mas Marcó de la Mora	Viladasens	1627-07-21
Vallosella, Joan, botiguer de draps	Banyoles	1626-11-19
Vergonyós, Joan, barriler	Palafrugell	1629-06-20
Viader i Soler, Jaume, pagès ¹⁴⁴⁷	Montiró	1641-1681
Vidal, Josep, pagès	Quart	1627-01-18
Vidal, Damià, pagès	Corçà	1627-09-22
Vilar, Pere, difunt ¹⁴⁴⁸	Pont Major	1629-05-12
Vilossa, Jacint, pagès ¹⁴⁴⁹	La Bisbal	1626-10-15
Vilossa, Antoni ¹⁴⁵⁰	La Bisbal	1664-08-27
Vinyes, Joan, pagès	Aiguaviva	1626-09-20

¹⁴⁴⁵Pagès propietari de tres masos: el mas Basset de Sant Sadurní i el mas Barb o Salellas de Cruïlles i del mas Ribot a Aiguaviva. El 1659 figura com a batlle de Cruïlles. J.M.PUIG, *De remences a rendistes: els Salellas (1322-1935)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996, pàg. 188.

¹⁴⁴⁶AHG. A. Savarrés, Not. Girona-11: 455 (Diversorum 1668-1669): 25 de maig de 1669.

¹⁴⁴⁷Hereu de la casa Viader de Montiró. Casà el 1641 amb Maria Feliu de de Camallera, la qual aportà 600 lliures de dot, i en segones núpcies amb Anna Suardell de Juià, vídua de Bernat Ros, la qual aportà 500 lliures de dot. Va comprar els masos Refart, Pinyes i Carbó i les closes d'en Eres i les de Pelacalç. Va morir el 1681, *127 genealogies de Fernando Viader, ...*, pàg. 122.

¹⁴⁴⁸En aquest cas gaudia del privilegi la vídua.

¹⁴⁴⁹Jacint Vilossa de la Viladevall figura com a ciutadà honorat de Girona i de Barcelona, el qual havia heretat de la seva mare el mas Roig, veí del mas Vilossa, al seu torn emparentarà, per casament, amb la família Perramon de Ventalló. (J.FRIGOLA, "Característiques principals d'una família típica de terratinents bisbalencs: els Vilossa Marimon", *VII Marxa de l'Arboç*, La Bisbal, 1985 on presenta la genealogia del s Vilossa-Marimon de la Bisbal).

¹⁴⁵⁰AHG. F.Viñolas, Not. Girona-2: 884 (Diversorum: 1664-69). Antoni Vilossa heretarà de la seva mare el mas Batlle de Palau-sardiaca, fet que comportarà un augment del seu patrimoni i que facilitarà que el seu fill, Bernat de Vilossa d'Hortal de Queixàs-Climent sigui creat cavaller el 1677. (Vid. referències a la nota anterior).

CONCLUSIONS GENERALS

Aquest treball ha pretès dibuixar el lloc, el pes i la presència dels senyors útils i propietaris de masos a la vegueria de Girona durant els segles XVI i XVII, per a fer-ho possible, però, les individualitats s'han hagut de posar en relació al conjunt de les comunitats rurals. L'ascens i la projecció dels senyors útils i propietaris de masos gironins es podria limitar a l'episodi de l'enfrontament entre el domini directe i el domini útil durant els segles XVI i XVII. És una lectura possible. De fet, també la considerem. Però hem d'anar més enllà i tenir present que aquest procés històric, de formació, no sols és un combat entre els dos dominis, sinó que és també un combat que té la seva translació entre tots els sectors que conviuen a la societat rural. Un enfrontament entre el domini directe i el domini útil, però també entre els diferents posseïdos de dominis útils i també entre els qui no tenen més drets de propietat que la força dels seus braços, tot i amb això, però, tenen present que l'esforç del seu treball els pot atorgar drets sobre alguns dominis útils. A la disputa entre el domini directe i el domini útil, i hem d'afegir l'enfrontament entre la col·lectivitat, parroquial o universitària, i els que se'n volen diferenciar, un enfrontament que dóna pas a l'emergència de l'individualisme agrari, però també a la plasmació visible de les jerarquies en el món rural gironí dels segles XVI i XVII. En ser un període de canvis, les manifestacions de la diferència no són acceptats per la totalitat, aquí hi ha la base del conflicte.

A la vegueria de Girona i a Catalunya, durant el segle XVI, es viu la continuïtat de l'enfrontament entre el domini directe i el domini útil, ara l'enfrontament no és per la via armada, ho és, sobretot, per la via processal i legislativa. El domini directe utilitza la força del Dret i la legislació per tal de refermar allò que la sentència arbitral de Guadalupe va disposar. El veritable enfrontament no es va acabar el 1486, sinó que, d'una altra manera, continuarà fins 1599. El segle XVI és vital en el decantament en l'enfrontament entre el domini directe i el domini útil, molt més del que ho varen ser les guerres pageses baixmedievals i la sentència arbitral de Guadalupe. Aquesta, la sentència, havia establert un seguit de disposicions,

CONCLUSIONS GENERALS

la lletra de la sentència, però, s'havia de complir. Les interpretacions, a banda de la reial de Saragossa, passaven per les cúries i per l'Audiència, i en aquest enfrontament processal hi havia també uns components externs que es dirimien, a nivell de les comunitats rurals, però també en l'interior de les economies dels senyors directes. L'enfrontament, vist d'aquesta manera, no té una sola resolució que tradueixi la correlació de forces entre domini directe i domini útil; en general, però, l'enfrontament es porta a terme a tres nivells: en el del pagament de les prestacions proporcionals a la collita (tasca i delme, sobretot), en el del pagament del lluïsmen en les transaccions del domini útil i en el de la demostració dels drets, del domini directe i del domini útil.

El pagament de les prestacions proporcionals a la collita va ser un dels principals cavalls de batalla en l'enfrontament entre el domini directe i el domini útil. En corts, fins 1599, no es va resoldre el delme en garba, i encara sense la unanimitat dels braços. A les cúries baronials i a l'Audiència, la doctrina dels doctors, favorable als interessos del domini directe, no es va acabar d'imposar. I, de fet, no es va imposar perquè, més que les sentències taxatives, allò que va portar a la convivència vilatana van ser les concòrdies, que no es van acabar el 1599, sinó que van perdurar en el sis-cents. El pagament de les rendes proporcionals a la collita va viure, però, dos episodis diferents: el delme, en ser un pagament universal, va ser més fàcil de defensar per part dels senyors delmadors, en canvi la tasca, que no afectava el conjunt del territori va ser més difícil de defensar per part dels senyors directes. La varietat de dominis dificultava la imposició de quotes generals i sobretot de recaptacions generals. El fet que el delme es mantingués es devia, en bona mesura, al menor nombre de senyors delmadors existents, tot i ser diversos per cada parròquia i, sobretot, amb una quota única per a tot un decimar, en canvi, els senyors directes perceptors de la renda tascal eren molts, diversos i amb quotes diferents. L'estratègia defensiva del domini útil era molt més efectiva davant els perceptors de la tasca, que davant els perceptors del delme. Arribar a acords amb els senyors tascadors, particulars, limitats i precisos, era molt més fàcil que arribar a acords amb senyors delmadors, menors en nombre, que percebien una mateixa quota per al conjunt d'una parròquia. A falta d'un estudi que pugui quantificar les

commutacions dels pagaments proporcionals a la collita per pagaments fixos de les taxes, sembla que es va imposar la lògica de l'Almoïna del pa de la seu de Girona, tal com trobem escrit en un capbreu de Brunyola de 1761, quan deia que valia més cobrar una quantitat fixa que haver d'estar amb la "incertesa" de cobrar: posició de debilitat del domini directe?, probablement; pragmatisme de l'Almoïna, també, segur. Amb tot, però, un mateix senyor directe no actua de la mateixa manera arreu del seu domini, com s'ha d'entendre? S'ha d'entendre des de la banda de la força i l'organització del domini útil, però també des de la força que pogués exercir el senyor directe sobre una parròquia. La situació a Sant Pere Pescador, amb el manteniment de la tasca a bona part de la parròquia, contrasta amb altres parròquies on el domini directe estava molt més dividit. A manca d'un estudi aprofundit, l'exemple de la proliferació de senyors directes a Castelló d'Empúries (71 el 1545) sens dubte deu haver afavorit el domini útil en aquest procés de commutació dels pagaments proporcionals a la collita molt més que no ho va ser a Sant Pere Pescador on la família Caramany tenia el domini directe d'una bona part del terme. S'ha de comprovar amb una anàlisi empírica, però les coses podrien haver anat en aquesta línia.

El segon focus d'enfrontament el trobem en el pagament del lluïisme de tota transacció del domini útil. Sens dubte, el gran nombre de senyors directes facilitava la confusió i el seguiment de les transaccions. La sortida habitual del domini útil, tot i l'intent durant tot el segle XVI per regular en corts les transaccions i no fer-les efectives sense la signatura per raó de senyoria, acabarà sent la fórmula del "salvat el domini directe per a qui demostrï la senyoria". Desconeixement del detentor del domini directe? En el segle XVI, segurament que no, quan les causes generals de capbreu varen ser moltes i escampades arreu. Allà on, però, no es van engegar causes generals de capbreu, els va ser molt difícil fer el seguiment de les transaccions als senyors directes, més encara si hi afegim que el mercat de la terra era molt obert i amb transaccions constants. Aquesta amnèsia col·lectiva dels senyors útils, ben estudiada a partir de les transaccions del registre d'hipoteques en el segle XVIII, no sabem quan va començar. El que sí que hem pogut documentar per al segle XVII és l'intent per part de senyors directes de

CONCLUSIONS GENERALS

controlar el moviment de les transaccions de drets sobre terres (fenomen que hem pogut analitzar pel marquès d'Aitona a Caldes i Llagostera, i per eclesiàstics, en el cas de les pabordies de la seu de Girona), l'intent passa per conèixer-les i, per això, volia dir tenir accés a les escriptures notariales, sobretot, però també per tenir agents a cada parròquia que en tinguessin coneixement. La figura per excel·lència són els batlles de sac i els col·lectors i arrendataris de drets. Sovint, però, aquests darrers no són veïns de la comunitat, raó per la qual procuren "acollir" en el contracte d'arrendament a particulars del terme. El coneixement de la transacció es pot arribar a saber, tot una altra cosa és imposar una taxa única en el cobrament del lluïsmes. La multiplicat de senyories directes ho dificultava, la via de l'acord entre les parts, segons era costum, es dirà en alguna ocasió, en el que el costum tenia equivalències ben diverses, segons de la part que era invocat, portava una negociació entre les parts en qüestió.

El tercer dels àmbits de disputa estava en la demostració dels drets. Tot senyor, directe, útil o jurisdiccional, ha de demostrar els drets sobre qualsevol bé. Deixem de banda les disputes jurisdiccionals, que també hi van ser i importants, i centrem-nos en les disputes pel domini útil. El capbreu esdevé la forma habitual de demostrar els drets, tant per al senyor directe com per l'útil. Allò que figura en el capbreu atorga drets a uns i obligacions a l'altre. La lletra del capbreu pot ser interpretada de moltes maneres, però quan convindrà els senyors directes, durant el segle XVI, com ho havien fet en èpoques anteriors, esgrimiran la lletra del capbreu per percebre drets impagats i fora de tota mena d'ús. Tenien el dret a percebre allò que deia el capbreu i si calia la força per aplicar-ho. D'altra banda, el domini útil també disposarà del capbreu per defensar fins on havien d'arribar les seves obligacions, les arbitrietats s'acaben allà on queda provada l'obligació. Vist d'aquesta manera no és estrany que senyors directes i senyors útils fessin de la guarda i custòdia dels capbreus una veritable qüestió. És la raó de ser del domini. És la màxima font de drets sobre un bé. D'aquí que fos conservat per uns i per altres.

La renda feudal al bisbat de Girona durant els segles XVI i XVII presenta una tendència general al creixement. Un creixement que té moltes explicacions, algunes relacionades amb aquest enfrontament entre el domini directe i el

domini útil. Sembla que no podem deixar de banda que el creixement de la renda real de les capellanies de la seu de Girona, que és l'indicador utilitzat, té una relació directa amb la persecució del frau portat a terme per aquesta institució per la via dels processos judicials (les sentències són mostrades com a prova, com també ho són les concòrdies, per obligar els vassalls a pagar). El dret està al seu costat. Al mateix temps que es persegueix el frau, l'augment del preu dels arrendaments tradueix un augment de la producció. El procés es fa difícil de seguir, però hem vist indicis d'expansió de l'olivera, d'una banda, i de presència de conreus restauradors del sòl, diferents varietats de llegums són obligades a delmar, alhora que també s'han apreciat indicis raonables de posada en conreu de noves terres (i la consegüent obligació de pagar delme de novals). No disposem de millors indicadors per analitzar la tendència de la renda feudal que, en part, tradueix també el creixement de la producció. La producció creix i la renda creix. Fins a quin punt la renda de les capellanies de la seu de Girona tradueix l'increment de la producció? Aquesta és una qüestió que ha de quedar sense resoldre. L'intent dels senyors directes i els senyors delmadors per poder percebre allò que consideren els pertoca no és, ho hem pogut analitzar, mai el cent per cent. Aventurar percentatges, però, no portaria enlloc. La dinàmica del domini útil d'erosió de la renda sembla anar per davant, però, el domini directe no queda parat i fa els possibles per evitar-ho. Arrendar la percepció de la renda és la primera mesura, cedir la recaptació als batlles de sac n'és una altra. I en aquestes dues mesures hi tenen molt a veure els senyors útils i propietaris de masos. Són detentors de dominis útils, sobretot, però també els hem pogut veure participant del negoci de l'arrendament de drets i rendes feudals i, com a batlles de sac, perceptors d'una part de la renda. És clar que han de pagar delmes, tasques allà on no les han commutat, censos diversos i lluïsmes en el cas de comprar o vendre parcel·les i masos, això els iguala al conjunt de la comunitat rural. Però no per això deixen d'aprofitar les possibilitats que dona la participació en la percepció de la renda feudal per augmentar els seus ingressos.

Uns senyors útils i propietaris de masos, els protagonistes d'aquest treball, que durant els segles XVI i XVII consolidaran les seves posicions, a partir de

CONCLUSIONS GENERALS

la propietat i l'explotació dels masos, fins a convertir-se en els referents de la comunitat rural. Allò que hem volgut mostrar, però, ha estat el moviment de la societat rural i pagesa durant aquests segles XVI i XVII. Sens dubte, la historiografia agrària (i no agrària) catalana sembla haver passat per sobre d'aquests dos segles. Els segles XVI i XVII semblen encaixonats entre la sentència arbitral de Guadalupe, que és el punt d'arribada de la societat medieval, i un segle XVIII marcat pel canvi i la transformació que porta cap a la societat liberal. Bona part del dinamisme del segle XVIII, P. Vilar ja havia apuntat que començava cap a 1680, el podem trobar molt abans. No qualificarem aquests dos segles com a "decisius", tot i que tots els períodes ho són, però sí que hem volgut remarcar la seva importància en la conformació dels senyors útils i propietaris de masos i el mateix sistema de mas que es troba en la base de la seva força com a grup. Anem per parts.

Una bona part dels masos dels segles XVI i XVII tenen un passat medieval, altres, però, sorgiran de nou. Tinguin precedents antics, tinguin la condició d'homes propis i paguin els tres sous cada 21 d'abril, o els tinguin més nous, no els diferencia en excés en el seu comportament i la seva actuació. Els masos i els patrimonis agraris de senyors útils i propietaris de masos són el resultat de diferents processos d'acumulació/disgregació que han de ser analitzats en perspectiva històrica per poder ser ben entesos. En aquests processos hi intervenen molts factors, aquí ens hem centrat en dos: les dinàmiques familiars i les dinàmiques relacionades amb el mercat de la terra. Les dinàmiques familiars tenen una relació directa amb el patrimoni resultant, tota vegada que les generacions se succeeixen en els masos, però han de tenir cura de facilitar la seva reproducció. Les estratègies familiars són prou ben conegudes: estratègies conservadores, marcades per l'heretament únic i l'exclusió, previ pagament de la llegítima dels fills segons, de l'herència del mas. La concentració de l'herència en un únic fill assegura la pervivència del mas, però la família del mas a més d'assegurar la continuïtat del mas i de la seva explotació, ha d'assegurar també la col·locació dels fills cabalers segons el nivell i estatus de la casa, de manera que, generació rere generació, haurà d'establir les aliances oportunes perquè es mantingui el patrimoni i creixi l'ascendència damunt la comunitat. Les estratègies són diverses i manifestes,

el pagament de dots i llegítimes es troben al bell mig d'aquestes estratègies familiars, que no es poden entendre si no es posen en relació amb la renda agrària acumulada durant una generació. Pere Pascual considera que aquest estalvi de renda és un fons d'amortització que cada generació s'hi veu abocada per tal de fer possible la seva reproducció. El mas perviurà si és capaç de superar aquesta prova generacional. D'altra banda, l'aspecte relacional és de gran importància en una societat rural en la que els senyors útils i propietaris de masos ocupen l'estrat superior de la seva societat i volen mantenir-s'hi. Estalvis de dots en conjuntures adverses, segur. Relacions de sang quan calgui, també. Relacions exclusives dins un grup limitat de senyors útils i propietaris de masos, sempre. No és una reproducció mimètica de la generació anterior, les conjuntures agràries porten a què els hereus hagin de fer front a situacions ben diferenciades que no troben en els llibres de memòries, ni en les anotacions deixades pels seus predecessors les pautes a seguir. Han de llegir els temps que els han tocat, amb la càrrega addicional de ser considerats una simple anella de la cadena patrimonial, a cada moment li correspondrà la possible estratègia. Entre 1590/1600 i 1620/30 entrem en un període d'aturada del creixement de la renda, aquesta aturada comportarà una resposta en les estratègies familiars de senyors útils i propietaris de masos. A bona part de les genealogies hem pogut veure com comencen a tenir una presència destacada les entrades en religió. Sens dubte, la caiguda de la renda hi deu ajudar, l'entrada en funcionament dels seminaris postridentins també, la religiositat manifesta també, l'estalvi en la sortida de numerari en forma de pagament de llegítimes encara més. Tot i que caldrà valorar el que ha suposat la institució de beneficis i personats per als patrimonis agraris. A cada generació s'ha de mantenir l'equilibri entre l'entrada del dot percebut per l'hereu/pubilla i les sortides de dots i llegítimes, compensat si és el cas, que ho acostuma a ser, per l'estalvi acumulat durant una generació.

Les estratègies expansives, l'acumulació de masos com a resultat d'estratègies matrimonials, les hem considerat poc importants com a estratègies a curt termini. El fet que hi hagi una relació endogàmica en les contractacions matrimonials entre els senyors útils i propietaris de masos

CONCLUSIONS GENERALS

facilita que, com a resultat de contingències, d'atzars o de morts (no podem deixar de banda l'elevada mortalitat existent en la societat rural gironina del segle XVI i XVII) es puguin produir ampliacions patrimonials. De casaments heureu-pubilla n'hi havia pocs, de casaments hereu-cabalera esdevinguda pubilla n'hi havia més. I encara, amb mesures sovint tendents a evitar l'agregació dels dos patrimonis. La raó de ser de cada mas i de cada patrimoni era la seva reproducció i la seva pervivència independent: amb el nom, la casa i les armes diferenciades. Tot i les mesures de precaució, però, pràcticament en totes les genealogies de senyors útils i propietaris de masos trobem ampliacions patrimonials com a resultat de les relacions matrimonials.

Hi ha patrimonis que creixen ràpidament i d'altres que es veuen abocats a desprendre's d'una part dels seus béns i fins de la seva totalitat. El mercat de terres, un mercat forçat sens dubte per les necessitats punyents derivades del crèdit i l'endeutament, explica una part substancial de l'ascens d'uns patrimonis i la disgregació d'altres. En terres de masos, amb un sistema d'herència que prima la continuïtat i evita la dispersió i la disgregació de terres, existeix un actiu mercat de drets sobre parcel·les i sobre masos sencers. Hem posat exemples de trajectòries de patrimonis durant els segles XVI i XVII que han demostrat les estratègies d'uns i les estratègies dels altres. Les raons de la venda tenen a veure amb contingències familiars, patrimonials i fins l'extinció biològica, d'una banda, i de l'altra les conjuntures adverses. Hi ha episodis en què l'endeutament aboca no pocs patrimonis a l'execució de cort. Les conjuntures desfavorables, però, no ho són per a tots. Hi ha patrimonis agraris que, com a resultat d'estratègies familiars estalviadores, o de diversificació de rendes, poden situar-se en qualitat de compradors. En altres conjuntures, les tornes poden canviar. Amb tot, sembla evidenciar-se l'existència d'un mercat de terres i de masos dominat pels senyors útils i propietaris de masos amb anterioritat a 1640; a partir d'aquest moment i fins 1660/70, el mercat, sobretot de masos, hauria estat dominat pel capital urbà, que ja no desapareixeria, tot i que a partir de 1670 sembla tornar la presència dels senyors útils i propietaris de masos entre els compradors. La fiscalitat de guerra i els episodis bèl·lics de 1640-1652, a banda de contingències familiars diverses (en què l'episodi de pesta hi té un paper

important), semblen portar una caiguda de la renda dels masos que els aboquen a desprendre's d'una part del patrimoni, primer en forma de vendes a carta de gràcia de parcel·les i fins de masos que, amb el temps, acabaran esdevenint vendes perpètuas. Estar en condicions de comprar, d'incrementar el patrimoni en una conjuntura determinada, no suposa mantenir el patrimoni acumulat de manera estable. Els pagesos Roca de la barca de Fontajau, els mercaders Ginesta del mercadal de Girona o els paraires ennoblits Colomer són una mostra significativa dels patrimonis importants del bisbat de Girona durant el segle XVII. Al seu costat, però, hi ha també masos, com el Vendrell, venuts parcel·la a parcel·la.

El mas de la vegueria de Girona durant els segles XVI i XVII és un mas en creixement, de fet, fins pràcticament mitjan segle XVIII es va ampliant, moment a partir del qual comença un procés de subestabliments que redueix les seves dimensions. De masos n'hi ha de moltes superfícies, podem considerar la proporció menor la que està formada per un parell de bous com a bestiar de tir, això suposa que anualment es treballen unes deu vessanes de terra de sembradura que en un sistema de rotació biennal vol dir disposar del doble de la superfície de conreu, afegim-hi altres superfícies de conreu: erms, prats i boscos i arribem a una superfície mínima de cinquanta vessanes o unes onze hectàrees. A partir d'aquesta superfície hi haurà masos menors, però també n'hi haurà de superiors, entre les deu i les vint hectàrees se situen la majoria dels masos de la vegueria de Girona, amb un, dos i tres parells de bous. Les dimensions superiors es donen en terres del litoral o en terres que tenen una dimensió considerable de superfície boscosa. El mas manté un equilibri entre la família que l'explota, sigui propietària, sigui masovera, i les dimensions de l'explotació. En termes comparatius, es tracta de petites dimensions fins i tot a nivell mediterrani. Si la superfície del mas es troba en un procés d'expansió, les seves edificacions també experimenten un creixement significatiu, alhora que es configuren dos grans espais distribuïdors, ja des de final del segle XVI, que són l'entrada i la sala.

Els senyors útils i propietaris de masos es caracteritzen per l'acumulació de la propietat de masos. Sens dubte, a nivell de les comunitats rurals, els masos es mesuren pels parells de bestiar de llaurar. Els senyors útils i propietaris de

CONCLUSIONS GENERALS

masos, pel nombre de masos de què disposen. No és el mas el que dóna la força i el lloc en la jerarquia de la societat pagesa, sinó la seva acumulació. I com a resultat de l'acumulació de masos, la cessió de l'explotació en contracte de masoveria és la conseqüència immediata, ja que la manera més efectiva de conrear el mas i aprofitar al màxim la força de treball dels seus estadants és cedir la seva explotació a una família. El mas esdevé una explotació familiar, els que l'exploten no necessàriament han de ser-ne els propietaris. Tot i l'equilibri entre capacitat de treball de la família que fa estada en el mas i la superfície del mas, existeix una demanda, en moments puntuals del cicle agrícola, de jornalers, alhora que els masos més grossos necessiten també personal assalariat permanent durant tot l'any.

El sistema de mas ja està plenament establert entre final del segle XVI i començament del XVII. La cessió dels masos a masoveria sembla, però, que podria haver-se establert abans d'aquest període, però no pas amb anterioritat al començament del segle XVI. Caldrà una enquesta que acabi de concretar l'inici generalitzat del contracte de masoveria: seria a partir de mitjan del cinc-cents, just en el moment que s'accentua el creixement de la renda? S'haurà de comprovar.

Aquest mas policultural, en res comparable a la gran explotació que pressuposava R. Brenner i que la feia assimilable al model anglès, ni tampoc comparable amb altres explotacions de dimensions semblants que optaren per l'especialització i l'ús intensiu del treball, destinarà bona part de la superfície de conreu als grans d'aresta i, d'entre aquests, la producció de blat serà la principal. Unes rotacions biennals, adaptades al règim de pluviositat mediterrani, en què el blat és el principal conreu, i el guaret una necessitat, no han de suposar l'existència d'un sistema rutinari de conreu. De fet, els explotadors del mas eren capaços de mantenir l'equilibri entre la producció i la reproducció de la unitat de producció, raó per la qual a banda del blat, modalitat de forment, destinen també la superfície necessària al conreu de cereals per a pinso, i també, encara que no sempre aparegui en les comptabilitats conegudes a través de la part dels propietaris de masos, en el que és un recompte dels terços de collita percebut pels propietaris, no de la producció, disposaven de superfície per a conrear llegums, a l'horta del mas,

de la qual no se n'havia de donar compte al propietari, però també en terres de rostoll i de guaret. Encara queden superfícies destinades a la vinya i l'olivar, ja sigui en parcel·les, on sigui aquest el conreu únic, ja sigui, com és el cas de l'olivera, plantada en mig de terres de conreu. I encara hauríem de tenir en compte els arbres fruiters escampats per les parcel·les del mas.

El mas produeix de tot, això, però no suposa que el mas sigui una unitat autàrquica. El mas, el propietari del mas, i el masover, van al mercat, de fet, als mercats, uns mercats ben establerts setmanalment i també freqüenten les fires i les botigues. Els excedents són portats al mercat, i les possibilitats del mercat són tingudes en compte per propietaris de masos i masovers. Hem posat l'exemple del mas Martí de Cassà de Pelràs, però probablement en podríem posar d'altres. En funció de les possibilitats i les característiques de cada mas existia la possibilitat de buscar petites especialitzacions que permetien incrementar la renda del mas. El bestiar que apareix en els inventaris postmortem, pel seu nombre, no és exclusivament per a ús de les feines de llaura i reproducció de l'explotació. Hi ha un bestiar per a ser engreixat i venut. Hi ha un negoci de llana, hi ha un negoci de bestiar de carn, com també hi ha un negoci de bestiar de tir. Els masos de la vegueria de Girona, del litoral i de la muntanya, especialment, però no sols d'aquestes zones, semblen apuntar cap a una certa, incipient o mínima, especialització en la cria de bestiar amb anterioritat a 1640. Era, si més no, una possibilitat d'especialització. N'hi havia d'altres. El que volem posar de manifest és que el sistema de mas era prou receptiu a les possibilitats del mercat i prou versàtil en la seva composició per a concretar-ho. Alhora, aquest sistema de mas disposa de mà d'obra flotant que conforma el mercat de treball, un mercat de treball jerarquitzat, segons l'edat i el coneixement, i que podia entrar en relació amb els masos de moltes maneres. A banda que era una oferta estable de treball, aquesta població de treballadors i bracers, sobretot en els estadis inicials del cicle de vida laboral, podien ser els destinataris d'uns pocs caps de bestiar cedits a guarda i a mitges que, amb el temps, podien esdevenir els receptors de ramats d'ovins o, en menor mesura, bovins, també en contractes de comanda o gazalla, sempre amb repartiments a mitges, o

CONCLUSIONS GENERALS

esdevenir uns bons masovers en comptar amb el bestiar de tir suficient per posar-se al davant d'una explotació.

Volem evitar qualificatius a l'hora de definir aquest sistema de mas que sembla imposar-se en el període que estem estudiant. Un sistema de mas que perdurarà en el temps, però sobretot, entendre que aquest sistema s'acabà implantant perquè era el que a la vegueria de Girona oferia unes millors possibilitats de producció. De fet, les millors per aquesta zona, amb la tècnica coneguda, l'experiència acumulada i en aquest període. Quan arribarem al segle XIX hi haurà intents per introduir altres modalitats i altres formes d'explotació de la terra provinents d'altres latituds, el seu fracàs demostrarà, en bona mesura, la vigència d'aquell sistema resultat de l'experiència, el coneixement i l'adaptació al medi.

En terra de masos, els propietaris de masos esdevenen els referents de les comunitats rurals. L'acumulació de masos o dels millors masos atorga aquest paper de preeminència en la comunitat. En relació amb la comunitat, els propietaris de masos estableixen relacions de moltes menes, hi ha un seguit de relacions familiars (Pere Martí sovint compra i ven a familiars seus), també de grup (el mercat matrimonial se circumscriu al grup de propietaris de masos), però també de treball, amb sistemes de pagament que conjuguen el monetari i en espècies, amb el que es poden establir unes relacions clientelars més o menys puntuals i conjunturals, però que existeixen al cap i a la fi. Aquestes relacions també s'estenen als organismes parroquials i de la universitat. En relació a la parròquia, els senyors útils i propietaris de masos troben en l'edifici parroquial el punt on manifestar el poder, la preeminència i l'ascendència sobre la comunitat. De teatre de la manifestació de la diferència i la jerarquia podem considerar l'església parroquial, en la mesura que el lloc és freqüentat per la totalitat de la comunitat. En presència de tots és on s'han de manifestar les diferències d'uns pocs. Xoquen dos conceptes: la diferenciació d'uns, l'igualitarisme dels altres. Amb tot, l'església dels segles XVI i XVII promou aquesta diferenciació a l'hora d'establir la ubicació de cada persona, ja sigui a la missa setmanal, ja sigui en la cerimònia del funeral amb la presència d'un determinat nombre de preveres, o en el lloc després de la mort; i encara hauríem de considerar la disposició testamentària de misses i

aniversaris, una mostra de deixar constància de la presència dels morts, però també de la importància dels vius, i una manera també de contribuir amb el seu pagament a la subsistència dels capellans i rectors. La relació de Pere Martí amb el rector de Cassà de Pelràs no és només de rector i feligrès, hi ha unes relacions de confiança que es tradueixen a partir dels lacònics assentaments del llibre de memòries, és, en definitiva, la relació entre l'autoritat religiosa i l'autoritat, reconeguda a nivell de la comunitat, del que està en disposició del mas principal del lloc. Aquest enfrontament entre la defensa de l'igualitarisme i de la necessitat del reconeixement de la diferenciació externa tindrà episodis d'enfrontament i de disputa, però no farà res més que augmentar el pes dels senyors útils i propietaris. En la mesura que els altres han visualitzat el caràcter diferencial, s'ha concretat la seva posició a nivell de la comunitat. Visualització, però, no sempre vol dir acceptació. Així, l'escarni en embrutar el banc de la família Garés de Vilamalla suposa un signe evident de la no acceptació del ciutadà honrat carnisser, i fer-ho visible a l'església parroquial en el moment de la missa, fer-ho visible a tots, és també una mostra que hi ha unes normes consuetudinàries que no poden ser sobrepassades. El poder que dóna un títol, obtingut de mala manera a parer de la comunitat, no dóna la preeminència volguda. La preeminència ha de ser acceptada, sinó la l'enfrontament a través de la burla. La transgressió a la norma comunitària podia tenir aquestes conseqüències.

Hi ha moltes altres manifestacions, l'àmbit de la universitat és el darrer dels considerats. En un principi, els senyors útils i propietaris participen de manera significativa de les decisions de la universitat, les quals queden definides en l'assemblea general a la qual assisteixen. En un segon nivell, els senyors útils i propietaris formen part de les bosses d'insaculació, en el primer tall o bossa major, fet que els porta a les primeres magistratures del govern comunitari. Sens dubte, els senyors útils i propietaris de masos exerceixen l'autoritat que els imprimeix el càrrec amb tot honor. Amb tot, però, en moments en què la fiscalitat de guerra va en augment, sobretot a partir de 1635-1640, a la vegueria de Girona augmenta l'intent d'aquests senyors útils i propietaris de masos per aconseguir l'exempció fiscal. Aquest fet els portarà a

CONCLUSIONS GENERALS

l'enfrontament amb el conjunt de la universitat i a la progressiva separació. Esdevenir exempt era una salvaguarda per al patrimoni, era, però, una manera de diferenciar-se, en una conjuntura totalment adversa on les solidaritats intracomunitàries eren la norma habitual de conducta, aquest fet comportava el foragitament definitiu, no sols dels òrgans de govern de la universitat, sinó també dels usos col·lectius. L'individualisme agrari troba en aquest procés una manifestació del trencament de la uniformitat comunitària. Quines seran les reaccions? Diverses a a cada universitat, en funció del nombre d'exempts que hi pogués haver, però que en moments de radicalització podia portar al sabotatge i la crema d'un mas com passarà el 1688 en el mas Adroer de Corçà. És un cas, un exemple del que podia arribar a comportar l'exempció per al conjunt de la universitat en una conjuntura militar marcada per la forta fiscalitat i la presència de tropes i allotjaments sobre el territori. El sabotatge en si no s'allunya gaire de la reacció de les persones de Vilamalla en l'afer Joan Garés, allò que demostra la definitiva clivella a nivell de la universitat és l'amotinament a la Bisbal fins aconseguir la sortida de les persones considerades culpables del sabotatge, amb el beneplàcit de les autoritats episcopals. És un episodi, és una manifestació de la separació entre alguns senyors útils i propietaris de masos i el conjunt de la comunitat. No eren acceptats per la comunitat, volien ser reconeguts per la noblesa. No seran admesos al braç militar en corts, però en canvi seran rebuts com a nobles a la confraria de sant Jordi. Aquest fet rubrica l'ascens social d'aquest sector de senyors útils i propietaris de masos. Un ascens que, en el segle XVIII, es veurà reproduït i ampliat. L'opció havia estat clara: entre fer front comú amb el conjunt de la universitat i la parròquia, una part important dels senyors útils i propietaris de masos gironins opten pel patrimoni particular. Vist des del costat d'aquests senyors útils i propietaris, de l'elit de la societat pagesa, l'individualisme agrari triomfa. Si ho mirem, però, des de la majoria de la societat rural, no deixen de ser una minoria la que es vol diferenciar dels altres. Una minoria d'homes propis de masos, que paguen els tres sous pels mals usos tot recordant el passat remença dels orígens del mas, però també arrendataris de drets feudals; jurats, cònsols i obrers que es posen al capdavant de les comunitats respectives; però sobretot, allò que els acaba diferenciant dels altres: familiars del Sant Ofici, ciutadans honrats i,

alguns, nobles. En la conjuntura bèl·lica de 1640-1720, l'exempció acaba per ser una estratègia d'assegurança i salvaguarda del patrimoni. El patrimoni prima sobre la comunitat. Aquí hi ha la culminació de la diferenciació i la separació.

APÈNDIXS GENERALS

APÈNDIX 1

ELS ARRENDAMENTS DE LES CAPELLANIES DE LA SEU DE GIRONA

INTRODUCCIÓ

L'estudi de la renda senyorial a la Catalunya moderna s'ha fet a partir de l'anàlisi dels arrendaments de drets senyorials.¹⁴⁵¹ Per a la vegueria i bisbat de Girona, només disposavem fins ara de les dades provinents del reial patrimoni, estudiades per P. Vilar¹⁴⁵² per el XVIII i per M. Duran¹⁴⁵³ per el període 1500-1800, que afectaven Bellcaire, Pals i Torroella de Montgrí. Més recentment, s'han afegit les provinents de les pabordies de la seu de Girona, presentades de manera agregada, fet que impedeix acostar-se a les possibles diferències en les dinàmiques geogràfiques.¹⁴⁵⁴ I també les de la casa de Medinaceli de 1770 a 1835, és a dir, els agregats del comtat d'Empúries, el vescomtat de Cabrera i Bas i les baronies de Caldes i Llagostera,¹⁴⁵⁵ dades limitades a un període que s'escapava a l'interès d'aquesta investigació.

¹⁴⁵¹ P.VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, III, ..., pàg. 485 i ss.; E. SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII...*; M. CAMINAL, E. CANALES, A. SOLÀ, J. TORRAS, "Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835), *Recerques*, 8 (1978), pàg. 51-72; M. DURAN, "L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)", ...; una anàlisi d'aquestes sèries i d'altres, especialment per la darrera etapa de l'antic règim, E. TELLO, "Renta señorial y renta de la tierra en la última etapa del antiguo régimen en Cataluña", *Noticiario de Historia Agraria*, 4, (1992), pàg. 283-314. A partir d'aquests treballs n'hi ha d'altres que afecten espais més reduïts: J. DANTÍ, *Terra i població al Vallès Oriental, època moderna*, Santa Eulàlia de Ronçana, Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana, 1988, p. 211-237; G.FELIU, *El funcionament del règim senyorial a l'Edat Moderna...*, cap. V; E. VICEDO, *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents. Producció, propietat i renda*, Barcelona, Crítica, 1991, pàg. 179-194.

¹⁴⁵² P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, III, ..., Bellcaire, Pals, pàg. 520-522.

¹⁴⁵³ També a M. DURAN, "L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)", ..., pàg. 30-36, només dona el preu nominal dels arrendaments de Pals. A la tesi, M. DURAN, *Renda i producció agrària (s. XVI-XVIII) a Catalunya...*, aporta també Torroella de Montgrí, i de Verges només les dades de 1600-1640, pel XVIII utilitza les sèries estudiades per P. Vilar de Bellcaire i Pals.

¹⁴⁵⁴ N. de PUIG, *L'armari de les pabordies de la seu de Girona durant l'edat moderna...*, a l'apèndix 2 presenta els ingressos nominals de l'Armari de Pabordies de 1631/1839.

¹⁴⁵⁵ M. CAMINAL, E. CANALES, A. SOLÀ, J. TORRAS, "Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835)", ..., pàg. 67-72.

A fi de poder concretar l'evolució de la renda senyorial entre 1500 i 1700, hem fet indagacions en diferents fons, al final hem acabat per treballar les rendes que les capellanies de la seu de Girona percebien en 81 parròquies del bisbat de Girona perquè oferien una seqüència cronològica continuada que cap més altra sèrie, de les que en el moment de fer les indagacions eren susceptibles de ser treballades segons els inventaris arxivístics existents, ens podia oferir per als segles XVI i XVII. L'objectiu era aconseguir una sèrie continuada de 1500 a 1700, especialment per al cinc-cents, ja que del bisbat i la vegueria de Girona només teniem la sèrie de Pals.

Hem deixat de banda, per exemple, les sèries dels llibres de comptes de la Pia almoïna del pa de la seu de Girona perquè hi havia massa llacunes, al final es podia aventurar l'evolució de la renda, però hi havia massa buits.¹⁴⁵⁶

Els llibres de comptes de les pabordies de la seu de Girona presentaven una altra problemàtica: no permetien, en el moment que vam fer la consulta, un seguiment per al segle XVI, tot just la sèrie es podia establir a partir de la segona meitat del segle XVII.¹⁴⁵⁷ D'altra banda, però, aquests fons els hem utilitzat, parcialment, per estudiar la participació del mercader Esteve Andreu entre els arrendataris i partíceps dels drets feudals (vid. capítol 4). Així, doncs, hem acabat per treballar les sèries de capellanies, unes sèries que no suposen volums importants de renda (de fet, tampoc ho és la sèrie del castell i terme de Pals publicada per Montserrat Duran si tenim en compte que inclou rendes provinents d'un total de 22 parròquies),¹⁴⁵⁸ sens dubte, moltes de les sèries de les pabordies són molt més elevades i també ho són algunes de la

¹⁴⁵⁶ Els manuals de comptes del paborde conservats són: 17 del segle XVI, 13 del XVII, en canvi són molt ben representats pel XVIII, només pel període 1700/01-1725-27 n'hi ha 14 (AHG. Reial Hospici. Manuals de comptes del paborde). Per al segle XVII, la primera meitat del segle, amb sèries millors que d'altres, es pot resseguir correctament, en canvi els buits són massa acusats durant la segona meitat: de 1654 fins 1679 no s'ha conservat cap manual, ni tampoc de 1683 fins 1699. De moment, les sèries dels drets que l'Almoïna del pa de la seu de Girona percebia a 25 parròquies i les dels drets procedents del mas Daró i dels molins de Gaüses queden al calaix.

¹⁴⁵⁷ ACG. 11, c. 2. Pabordies en general. Comptes de 1661-1700. Per altra banda, utilitzades amb encert per N. de PUIG, *L'armari de les pabordies de la seu de Girona durant l'edat moderna. Un exemple de comptabilitat senyorial, ...*

¹⁴⁵⁸ "L'arrendament inclou les poblacions de Castell de Pals, Begur, Esclanyà, Corçà, Caçà de Pelràs, Colomers, Garrigoles, Sant Jordi Desvalls, Monells, les Olives, Peralta, Palau-sator, la Pera, Peratallada, Regencós, Sant Sadurní de l'Heura, Sants [?], Torrent, Torrentí, Tortellada [?], Ullastret, la Bisbal", M. DURAN, "L'evolució de l'ingrés senyorial a Catalunya (1500-1799)", ..., pàg. 30, nota 1.

Pia almoïna, però les que ens proporcionaven els llibres de capellanies tenien en el seu favor la continuïtat.

A banda de la seva continuïtat, les rendes que les capellanies de la seu de Girona obtenien de 81 parròquies, presenten un element diferencial: eren petites quantitats, però eren la base dels ingressos dels canonges de la seu, els quals en feien un seguiment continuat i puntual i n'annotaven les incidències fil per randa. No es tracta només de l' anotació del preu a què era concertat l'arrendament cada any, que ho feien, tal com el podríem obtenir fent un buidatge exhaustiu dels protocols notariais, sinó que és un veritable llibre de rendes, ja que recull la realitat de la renda de les capellanies, les quals eren arrendades cada tres anys,¹⁴⁵⁹ o cada dos, hi ha dinàmiques diferents a cada capellania, però encara hi ha la possibilitat que aquestes rendes siguin col·lectades directament i, de fet, en aplicar-se la clàusula de guerra,¹⁴⁶⁰ cada vegada més freqüent durant la segona meitat del segle XVII, trobem la corresponent anotació de la renúncia dels arrendataris i en el seu lloc l'assentament del que havia resultat de la col·lecta de la capellania. En els anys "normals", els pagaments dels arrendaments es feien per terces, i s'anota en el llibre de comptes si s'han efectuat, si s'han efectuat amb retard o bé si s'han enviat requeriments als arrendataris. A vegades, també, en les capellanies que aportaven molt poca renda trobem arrendataris ben allunyats

¹⁴⁵⁹ A la catedral de València els arrendaments es feien cada quatre anys, aquest fet, lluny de ser considerat un obstacle, ho seria si el que es vol estudiar és la producció, és considerat un avantatge en els estudis de la renda per M. Ardit quan escriu: "Personalment tinc la impressió que als cicles pròpiament agraris se superposa un cicle que podríem anomenar "de negocis". Els increments i decrements que sovint experimenten els preus d'arrendament, en desenes de lliures exactes, o en quantitats simbòliques de 10 sous, fan sospitar que darrere de les subhastes es negociaven pactes i compromisos. A més el seu caràcter quadriennal introdueix un lapsus temporal entre el fenomen agrari i el seu reflex decimal: en algunes sèries, l'expulsió dels moriscos s'hi manifesta quatre anys més tard. Així i tot, opine que aquests factors poden revestir alguna importància en les sèries individuals, però no en les agregades, on tendeixen a contrarestar-se", "Expulsió dels moriscos i creixement agrari al País Valencià", *Afers*, 5/6, (1987), pàg. 293.

¹⁴⁶⁰ En els contractes d'arrendament figura una clàusula per la qua els arrendataris podien renunciar a l'arrendament en el cas que hi hagués guerra declarada. Situació prou diferent a la que figura en les clàusules de les tabes dels arrendaments de la catedral de Barcelona on, després de la Guerra dels Segadors, la catedral no volia saber res de les situacions exteriors a la vida rural: "E sàpia lo arrendador que dit molt llustre capítol no vol estar-hi de evicció alguna per qualsevol cas, ni dany que succehesca, axí per rahó de pesta, com de guerra, siti, devastació, tant per amichs, com per enemichs, ni fer relax algú del preu" (E. SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. ...*, pàg. 285). Sens dubte, la correlació de forces entre arrendadors i arrendataris era diferent a Barcelona i a Girona.

del que és la imatge habitual d'aquests arrendataris de drets feudals: un traginer i un sabater eren els arrendataris de la capellania de Curçovell el 1686 per sis lliures i deu sous, la mort del principal va fer impossible també el cobrament de l'altra, que era fermança, "per ésser estat molt pobres"; un altre que rep el qualificatiu de "desdixat", amb el que vulgui dir el mot, va ser l'arrendatari de Pelacalç i Montiró el 1687, que no el va col·lectar; només són dues simples anotacions, però donen a entendre un món nou pel que respecta als interessats en el cobrament de la renda feudal.

La font que ens ha permès establir aquesta llarga seqüència procedeix de quatre volums de l'Arxiu de la catedral de Girona: Llibres de comptes de capellanies: 1/ 1493-1494, 1503-1556; 2/ 1556-1615; 3/ 1615-1675 (amb el buit dels anys 1652-1662); 4/ 1675-1706. Unes sèries suficientment llargues i lògiques, que només troben buits en fets relacionats amb la guerra.

En primer lloc, tenim el buit de 1652-1662, un buit que també trobem en altres llibres de comptes de la catedral. Durant el període de domini francès, durant la Guerra de Secessió, la continuïtat de les sèries està assegurada, el retorn del govern de Felip IV implica una reorganització del cobrament de les rendes, una adaptació a la nova situació i la persistència de les campanyes militars, això darrer però no hauria estat causa suficient, ja que es va mantenir durant la segona meitat del segle XVII, sigui com sigui, aquest hiatus de deu anys existeix.

Durant les posteriors guerres amb França, els llibres de comptes de capellanies anoten les campanyes militars dels dos exèrcits, especialment important va ser la campanya de 1684 i la Guerra dels nou anys (1689-1697), sobretot des de 1694, amb la presa de Girona i fins 1697. Finalment, la Guerra de Successió vindrà a trasvalsar aquesta dinàmica del cobrament de les rendes, sobretot, l'any 1711 marca un punt que impossibilita el seguiment de la renda quan de 31 capellanies no es cobra res i de les altres, de moltes s'ha de col·lectar directament o no es cobren totes les terces, la dinàmica de guerra trenca del tot la possibilitat de confeccionar qualsevol sèrie. Però la situació empitjoraria encara més els anys 1712 i 1713 quan deixaren de

cobrar-se definitivament les terces.¹⁴⁶¹ A les dificultats derivades de l'ocupació militar, s'afegeix la dificultat del seguiment del cobrament de les rendes. El sistema de la subhasta pública, sistema habitual fins llavors, serà revisat a partir de 1716 quan alguns arrendataris aprofitaren la situació per no pagar la darrera terça al capítol de la catedral.¹⁴⁶² Una manera directa i efectiva d'enfrontar-se a la renda feudal. Per aquestes raons, hem tancat les sèries el 1705. Poder aportar unes sèries des de 1503 fins 1705, en el que remarquem el valor de la seva continuïtat, és el que ens ha fet decidir per treballar-les.

La presentació de les sèries de les rendes de capellanies les hem agrupat segons la geografia eclesiàstica, és a dir, per ardiaconats. Ens ha semblat la millor manera, ja que en tot el treball ens hem cenyit a les demarcacions pròpies dels segles XVI i XVII: bisbat i vegueria, ara quan del que es tracta és de tenir present la geografia del bisbat, hem optat per la geografia diocesana, tot i les dificultats que això suposa,¹⁴⁶³ per aquesta raó hem agrupat les

¹⁴⁶¹ “Se nota que la causa de no haver-se cobrat les tersas y demás rendas de diferents capellanies se troban continuadas en lo presnet codern és estat que la presnet ciutat de Gerona fou bloquesada de las tropas enemigas den del mes de abril del any 1712 fins lo mes de janer del any 1713 y los ministros de ditas tropas cobraren dels arrendadors las tersas y demás fruits tocantsa dit il-lustre capítol, com és estat públich y notori”, (ACG. Llibres de comptes de capellanies, 1707-1715). El 1712 només es cobraren 872 lliures 13 sous i 6 diners.

¹⁴⁶² En el llibre de comptes hi ha un assentament prou clar de quina era la situació en els anys de la Guerra de Successió: “Se nota que lo die 17 abril 1716 dos expedients se discorregueren per haver experimentat en los anys antecedents molt enganyo en los arrendaments, pues los arrendadors simulavan ser homes de convenièncias y después se encontrava no tenian res, y si bé per los dos primers anys de l'arrendament encara no se descubria la poca seguretat dels arrendadors, però a las últimas terças después que havian col·lectats los fruits, aleshoras se trobava la imposibilitat dels arrendadors, quant ja no y havia medi algun per recobrar los fruits ni embargar aquells, posat pues lo temps ja ab aquella tranquil·litat que públicament se desitjava en dit any 1716 foren dos los medis resolué pèndrer lo molt il-lustre capítol: de allí en havant lo molt il-lustre capítol lo primer, que ningú fos admès als arrendaments que no fos conegut o aprovat per los dos comissaris que de allí en havant se destinarian; lo segon, que vehent los administradors que no pagan los arrendadors, procurassen fer-los embargar los fruits” (ACG. Llibres de comptes de capellanies, 1707-1715).

¹⁴⁶³ La divisió de la diòcesi en ardiaconats es va mantenir fins el concordat de 1851. Utilitzem a l'hora d'atribuir les parròquies als diferents ardiaconats el mapa de la distribució de les conferències morals del bisbat de Girona de 1718 de J.M. PUIGVERT, *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*, ..., pàg. 28-29, aquest autor, preocupat per la distribució territorial de les parròquies, fa referència a les dificultats d'establir la cartografia parroquial per a l'època moderna, p. 30-31, nota 23; utilitzem així mateix el mapa de J.M. MARQUÈS, *Per les esglésies*, Girona, Diputació de Girona, 2000, pàg. 4. Com a font bàsica, els nomenclàtors del segle XIV estudiats per J.M. PONS GURI, “Nomenclàtors sinodals del bisbat de Girona al segle XIV”, *AIEG*, XVII (1965), pàg. 5-73, recollits a J.M. PONS GURI, *Reculls d'estudis d'història jurídica catalana*, III, ..., pàg. 8-79. També, E. MALLORQUÍ, *Parròquia i societat*

rendes de les parròquies segons els ardiaconats. La distribució queda d'aquesta manera:

Ardiaconat de Besalú (29): Agullana, Argelaguer, Beget, Begudà, Beuda i Lligordà, Cistella, Corsavell, Darnius, Les Escaules, Fontcoberta, Llers, Maçanet de Cabrenys, Montagut, Navata, Ordis, Orfes i Ollers, Porqueres, Queixàs, Segueró, Serinyà, Sant Llorenç de la Muga, Sant Esteve çà l'Ull, Sant Pere Espuig, Santa Pau, Taravaus, Terrades, Vilallonga, Llanars i Setcases, Vilanant, Vilarig.

Ardiaconat de l'Empordà (22): Albons, l'Armentera, El Far, Empúries, Fonolleres, Garriguella, Jafre, Pau i Palau, Pedret i Marzà, Pelacalç i Montiró, Peralada, Saus i Vilopriu, Siurana, Sant Feliu de la Garriga, Sant Pere Pescador, Torroella de Montgrí, Ullastret i Sant Iscle, Verges, Vila-sacra, Vilamalla, Vilanova de la Muga.

Ardiaconat Major (24): Begur, Bordils, Borgonyà, Fitor, Flaçà, Llorà, Madremanya, Medinyà, Palol de Revardit, Pals, Peratallada, Riudellots de la Creu, Sords i Cornellà, Sant Jordi Desvalls, Sant Esteve de Guialbes i Vilamarí, Sant Climent d'Amer, Sant Feliu de Boada, Sant Gregori, Sant Martí Vell, Sant Sadurní, Sant Vicenç de Camós, Terradelles, Viladasens, Vilanna.

Ardiaconat de la Selva (7): Arenys del Maresme, Maçanet de la Selva, Palafolls, Romanyà-Llagostera i Caldes de Malavella, Sils i Riudarenes, Sant Pere de Pineda, Vidreres.

De la relació de capellanies clarament s'aprecia que, amb l'excepció de l'ardiaconat de la Selva, que només aporta set capellanies, en els altres tres ardiaconats les capellanies són prou representatives de la geografia parroquial de la diòcesi.

La unió de les capellanies a la seu de Girona va ser feta el 1372, segons butlla apostòlica del papa Gregori, per la qual noranta-tres capellanies passaven a formar part de les rendes de la catedral, a la pràctica nosaltres hem treballat amb les rendes procedents de 81 capellanies, ja que en el període estudiat algunes apareixen unides en el moment de

rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV, ..., pàg. 160-167, on presenta les parròquies dels ardiaconats de Girona i la Selva.

l'arrendament.¹⁴⁶⁴ Els estatuts conseqüents expliquen la distribució de la renda de les capellanies, però només hi ha un ítem destinat a la recollida de les rendes.¹⁴⁶⁵ Probablement, el sistema de la cessió en subhasta dels arrendaments seria posterior. El que interessava més als beneficiats era com es feia el repartiment de la renda, cosa que ara no és el que aquí volem presentar.¹⁴⁶⁶

¹⁴⁶⁴ Les rendes que apareixen unides són: Beuda i Lligordà; Pau i Palau; Romanyà, Llagostera i Caldes; Saus i Vilopriu; Orfes i Ollers; Sant Esteve de Guialbes i Vilamarí; Sils i Riudarenes; Sords i Cornellà; Vilallonga, Llanars i Setcases. E. MALLORQUÍ, *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*, ..., pàg. 677, diu que la seu de Girona va acabar controlant les capellanies d'unes 144 parròquies, després de la incorporació de les 93 a la seu en queden 46, "que tot i la dependència envers de la seu gironina el 1364, no sabem quin va ser el seu destí posterior".

¹⁴⁶⁵ "Ítem, statuhiren y ordenaren que dos, tres o més personas en capítol general elegidoras, mudadoras quiscun any, o de bienni en bienni, aparexerà ésser més convenient, sian constituïts procuradors, llevadors y congregadors dels fruits y rèdditus de ditas prestimonias", els estatuts, com esveu, no especifiquen més (ACG. Repertori general de capellanies, f. 3v).

¹⁴⁶⁶ Sobre aquests estatuts i les distribucions, a partir del Repertori general de capellanies, M. JIMÉNEZ, "Una part de la gestació del poder i el patrimoni. L'adquisició de capellanies a la seu de Girona durant l'època medieval", *AIEG*, XXXVIII, (1996), pàg. 1555-1568.

RENDES DE LES CAPELLANIES DE L'ARDIACONAT DE BESALÚ

anys	Agullana	Argelaguer	Beget	Begudà	Beuda i Lligordà	Cistella	Corsavell	Darnius	Les Escaules
1503	11,65	11,50	2,45	11,50	32,30	10,50	2,35	4,00	2,10
1504	11,65	12,50	2,45	12,60	40,00	10,50	2,35	4,00	2,50
1505	10,50	12,50	2,50	12,60	40,00	10,00	2,55	4,00	2,50
1506	10,50	12,50	2,50	12,60	40,00	10,00	2,55	3,50	2,50
1507	10,50	12,50	2,50	11,00	42,00	10,00	2,55	3,50	2,50
1508	10,50	12,50	2,00	11,00	42,00	10,00	2,05	3,50	2,80
1509	10,50	12,50	2,00	11,00	42,00	10,00	2,55	3,50	2,80
1510	10,00	10,40	2,00	11,00	42,00	10,00	2,55	3,50	2,80
1511	10,00	9,00	2,00	10,00	36,00	10,00	2,55	3,50	2,50
1512	10,00	9,00	2,00	10,00	36,00	10,70	2,55	3,50	2,50
1513	8,00	9,00	2,00	10,00	36,00	10,70	2,55	3,50	2,50
1514	8,00	9,00	2,00	13,00	31,00	10,70	2,55	3,00	3,00
1515	8,00	9,00	2,20	13,00	31,00	10,70	1,80	3,00	3,00
1516	6,00	9,00	2,20	13,00	31,00	10,70	1,80	3,00	3,00
1517	6,00	8,00	2,20	11,75	38,00	10,70	1,80	3,00	3,00
1518	6,00	8,00	2,60	11,75	38,00	10,70	1,80	3,00	3,00
1519	5,50	8,00	2,60	11,75	38,00	10,70	1,80	3,00	3,00
1520	5,50	9,50	2,60	10,00	38,00	10,70	1,80	4,00	3,00
1521	5,50	9,50	2,60	10,00	38,00	9,70	1,90	4,00	3,00
1522	8,50	9,50	2,60	10,00	38,00	9,70	1,90	4,00	3,00
1523	8,50	9,50	2,60	9,50	40,75	9,70	1,90	3,00	3,00
1524	8,50	9,50	2,25	9,50	40,75	9,70	1,90	3,00	3,00
1525	6,00	9,50	2,25	9,50	40,75	9,70	3,45	3,00	3,00
1526	6,00	9,50	2,25	8,00	41,00	9,70	3,45	4,75	3,00
1527	6,00	9,50	2,25	8,00	41,00	13,50	3,45	4,75	3,00
1528	4,15	9,50	2,25	8,00	41,00	13,50	3,80	4,75	3,00
1529	4,15	10,50	2,25	15,00	44,00	13,50	3,80	4,00	3,50
1530	4,15	10,50	1,50	15,00	44,00	13,00	3,80	4,00	3,50
1531	4,20	10,50	1,50	15,00	44,00	13,00	3,70	4,00	3,50
1532	4,20	12,50	1,50	15,25	45,50	13,00	3,70	3,00	3,00
1533	4,20	12,50	1,50	15,25	45,50	9,50	3,70	3,00	3,00
1534	4,20	12,50	1,50	15,25	45,50	9,50	5,00	3,00	3,00
1535	4,20	12,75	1,50	10,75	39,00	9,50	5,00	2,50	2,50
1536	4,20	12,75	1,50	10,75	39,00	9,50	5,00	2,50	2,50
1537	4,20	12,75	1,50	10,75	39,00	9,50	3,50	2,50	2,50
1538	4,20	16,00	1,50	14,55	58,00	9,50	3,50	4,00	2,50
1539	4,20	16,00	1,50	14,55	66,00	14,50	3,50	4,00	2,50
1540	15,55	16,00	1,50	14,55	66,00	14,50	5,10	4,00	2,50
1541	15,55	16,50	1,50	18,50	66,00	14,50	5,10	8,00	5,00
1542	15,55	16,50	1,50	18,50	50,00	15,75	5,10	8,00	5,00
1543	18,55	16,50	1,85	18,50	50,00	15,75	4,30	8,00	5,00
1544	18,55	13,00	1,85	15,15	40,00	15,75	4,30	11,10	3,05

anys	Agullana	Argelaguer	Beget	Begudà	Beuda i Lligordà	Cistella	Corsavell	Darnius	Les Escaules
1545	18,55	13,00	1,85	15,15	40,00	18,00	4,30	11,10	3,05
1546	19,00	13,00	1,50	15,15	40,00	18,00	6,00	11,10	3,05
1547	19,00	21,50	1,50	19,25	51,05	18,00	6,00	10,10	4,30
1548	19,00	21,50	1,50	19,25	51,05	17,00	6,00	10,10	4,30
1549	15,00	21,50	1,50	19,25	51,05	17,00	5,05	10,10	4,30
1550	15,00	20,00	1,50	20,20	52,95	17,00	5,05	7,55	4,95
1551	15,00	20,00	1,50	20,20	52,95	15,00	5,05	7,55	4,95
1552	25,55	20,00	3,00	20,20	52,95	15,00	7,75	7,55	4,95
1553	25,55	23,60	3,00	28,50	53,00	15,00	7,75	12,80	5,05
1554	25,55	23,60	3,00	28,50	53,00	21,00	7,75	12,80	5,05
1555	30,00	23,60	3,00	28,50	53,00	21,00	7,40	12,80	5,05
1556	30,00	22,00	3,00	25,50	53,00	21,00	7,40	11,60	5,25
1557	30,00	22,00	3,00	25,50	53,00	21,00	7,40	11,60	5,25
1558	26,50	22,00	3,00	25,50	53,00	21,00	7,20	11,60	5,25
1559	26,50	22,00	3,00	22,50	63,25	21,00	7,20	9,75	3,50
1560	26,50	22,00	3,00	22,50	63,25	21,50	7,20	9,75	3,50
1561	24,10	22,00	3,00	22,50	63,25	21,50	6,50	9,75	3,50
1562	24,10	20,00	3,00	28,00	57,25	21,50	6,50	8,50	5,50
1563	24,10	20,00	3,00	28,00	57,25	21,50	6,50	8,50	5,50
1564	20,00	20,00	3,00	28,00	57,25	21,50	8,00	8,50	5,50
1565	20,00	18,00	3,00	30,00	57,25	21,50	8,00	10,25	8,00
1566	20,00	18,00	3,00	30,00	57,25	24,00	8,00	10,25	8,00
1567	22,00	18,00	15,00	30,00	57,25	24,00	5,00	10,25	8,00
1568	22,00	20,00	15,00	31,00	65,25	24,00	5,00	10,50	6,30
1569	22,00	20,00	15,00	31,00	65,25	20,00	5,00	10,50	6,30
1570	22,00	20,00	14,50	31,00	65,25	20,00	7,00	10,50	6,30
1571	22,00	26,00	14,50	40,15	130,00	20,00	7,00	15,75	7,50
1572	22,00	26,00	14,50	40,15	130,00	30,50	7,00	15,75	7,50
1573	25,00	26,00	10,10	40,15	130,00	30,50	7,00	15,75	7,50
1574	25,00	31,75	10,10	38,00	94,00	30,50	7,00	30,25	8,25
1575	25,00	31,75	10,10	38,00	94,00	30,00	7,00	30,25	8,25
1576	34,00	31,75	15,00	38,00	94,00	30,00	5,25	30,25	8,25
1577	34,00	32,75	15,00	51,00	107,00	30,00	5,25	25,50	6,75
1578	34,00	32,75	15,00	51,00	107,00	30,00	5,25	25,50	6,75
1579	34,00	32,75	16,00	51,00	107,00	30,00	5,25	25,50	6,75
1580	34,00	37,50	16,00	53,00	107,50	30,00	5,25	45,50	11,00
1581	34,00	37,50	16,00	53,00	107,50	32,00	5,25	45,50	11,00
1582	34,00	37,50	20,25	53,00	107,50	32,00	5,50	45,50	11,00
1583	34,00	42,50	20,25	46,50	120,50	32,00	5,50	35,00	13,00
1584	34,00	42,50	20,25	46,50	120,50	32,25	5,50	35,00	13,00
1585	31,00	42,50	20,25	46,50	120,50	32,25	6,00	35,00	13,00
1586	31,00	38,00	20,25	53,00	100,00	32,25	6,00	30,00	10,00
1587	31,00	38,00	20,25	53,00	100,00	29,25	6,00	30,00	10,00
1588	41,00	38,00	13,00	53,00	100,00	29,25	4,00	30,00	10,00
1589	41,00	40,00	13,00	56,00	132,00	29,25	4,00	30,00	8,75

APÈNDIXS GENERALS

anys	Aguilana	Argelaguer	Beget	Begudà	Beuda i Lligordà	Cistella	Corsavell	Darnius	Les Escaules
1590	41,00	40,00	13,00	56,00	132,00	28,00	4,00	30,00	8,75
1591	40,00	40,00	13,00	56,00	132,00	28,00	6,00	30,00	8,75
1592	40,00	45,50	13,00	57,00	159,50	28,00	6,00	39,00	9,00
1593	40,00	45,50	13,00	57,00	159,50	31,00	6,00	39,00	9,00
1594	39,50	45,50	22,00	57,00	159,50	31,00	6,00	39,00	9,00
1595	39,50	41,00	22,00	53,50	130,00	31,00	6,00	40,00	6,00
1596	39,50	41,00	22,00	53,50	130,00	26,75	6,00	40,00	6,00
1597	51,00	41,00	24,00	53,50	130,00	26,75	6,75	40,00	6,00
1598	51,00	59,00	24,00	45,00	145,00	26,75	6,75	41,00	7,00
1599	51,00	59,00	24,00	45,00	145,00	38,25	6,75	41,00	7,00
1600	52,00	59,00	18,00	45,00	145,00	38,25	6,75	41,00	7,00
1601	52,00	50,50	18,00	41,60	125,00	38,25	6,75	30,25	11,00
1602	52,00	50,50	18,00	41,50	125,00	38,00	6,75	30,25	11,00
1603	45,00	50,50	18,00	41,50	125,00	38,00	6,00	30,25	11,00
1604	45,00	60,75	18,00	64,00	143,00	38,00	6,00	31,00	12,00
1605	45,00	60,75	18,00	64,00	143,00	50,00	6,00	31,00	12,00
1606	40,00	60,75	20,00	64,00	143,00	50,00	6,25	31,00	12,00
1607	40,00	50,00	20,00	67,00	143,00	50,00	6,25	28,00	11,00
1608	40,00	50,00	20,00	67,00	143,00	47,25	6,25	28,00	11,00
1609	25,00	50,00	16,00	67,00	143,00	47,25	4,50	28,00	11,00
1610	25,00	46,50	16,00	43,50	112,00	47,25	4,50	19,00	7,50
1611	25,00	46,50	16,00	43,50	112,00	38,25	4,50	19,00	7,50
1612	34,00	46,50	16,25	43,50	112,00	38,25	5,00	19,00	7,50
1613	34,00	52,25	16,25	50,00	130,00	38,25	5,00	28,00	6,75
1614	34,00	52,25	16,25	50,00	130,00	36,00	5,00	28,00	6,75
1615	30,00	52,25	13,25	50,00	130,00	36,00	5,00	28,00	6,75
1616	30,00	41,00	13,25	50,00	110,00	36,00	5,00	30,00	6,00
1617	30,00	41,00	13,25	50,00	110,00	37,00	5,00	30,00	6,00
1618	26,00	41,00	13,25	50,00	110,00	37,00	4,25	30,00	6,00
1619	26,00	52,75	13,25	56,50	125,50	37,00	4,25	27,50	6,00
1620	26,00	52,75	13,25	56,50	125,50	40,00	4,25	27,50	6,00
1621	38,50	52,75	13,25	56,50	125,50	40,00	5,00	27,50	6,00
1622	38,50	49,25	13,25	50,00	122,50	40,00	5,00	35,50	6,00
1623	38,50	49,25	13,25	50,00	122,50	42,00	5,75	35,50	6,00
1624	38,50	49,25	18,00	50,00	122,50	42,00	5,75	35,50	6,00
1625	38,50	49,25	18,00	52,15	130,25	42,00	5,75	30,00	6,00
1626	38,50	49,25	18,00	52,15	130,25	43,00	5,75	30,00	6,00
1627	46,50	49,25	24,25	52,15	130,25	43,00	5,75	30,00	6,00
1628	46,50	48,25	24,25	56,00	128,25	43,00	5,75	50,00	7,75
1629	46,50	48,25	24,25	56,00	128,25	48,25	7,25	50,00	7,75
1630	48,25	48,25	24,25	56,00	128,25	48,25	7,25	50,00	7,75
1631	48,25	61,00	24,25	80,25	166,00	48,25	7,25	77,25	10,50
1632	48,25	61,00	24,25	80,25	166,00	56,00	7,25	77,25	10,50
1633	50,00	61,00	31,25	80,25	166,00	56,00	7,25	77,25	10,50
1634	50,00	59,00	31,25	80,25	159,25	56,00	7,25	40,00	7,00

anys	Aguilana	Argelaguer	Beget	Begudà	Beuda i Lligordà	Cistella	Corsavell	Darnius	Les Escaules
1635	50,00	59,00	31,25	80,25	150,25	45,00	8,25	40,00	7,00
1636	50,75	59,00	44,25	80,25	150,25	45,00	8,25	40,00	7,00
1637	50,75	63,00	44,25	76,75	148,50	45,00	8,25	52,50	5,00
1638	50,75	63,00	44,25	76,75	148,50	40,00	9,00	52,50	5,00
1639	43,50	63,00	35,00	76,75	148,50	40,00	9,00	52,50	5,00
1640	43,50	60,00	35,00	70,00	150,00	40,00	9,00	40,00	5,00
1641	43,50	60,00	52,50	70,00	150,00	40,50	7,00	40,00	5,00
1642	57,00	60,00	52,50	70,00	150,00	40,50	7,00	40,00	5,00
1643	57,00	63,75	52,50	84,00	161,50	40,50	7,00	50,00	8,00
1644	57,00	63,75	57,50	84,00	161,50	70,25	10,00	50,00	8,00
1645	67,75	63,75	57,50	84,00	161,50	70,25	10,00	50,00	8,00
1646	67,75	80,00	57,50	104,00	187,75	70,25	10,00	70,25	8,00
1647	67,75	80,00	87,50	104,00	187,75	72,00	11,00	70,25	8,00
1648	102,00	80,00	87,50	104,00	187,75	72,00	11,00	70,25	8,00
1649	102,00	132,00	87,50	200,00	235,75	72,00	11,00	100,00	27,25
1650	102,00	132,00	87,50	200,00	235,75	120,00	19,00	100,00	27,25
1651	205,00	132,00	123,00	200,00	235,75	120,00	10,00	100,00	27,25
1652- 1661									
1662 ¹⁴⁶⁷	72,00		45,00	75,00		48,00	7,88	66,00	6,00
1663	54,00	37,50	55,00	75,00		48,00	7,88	51,75	6,00
1664	54,00	37,50	55,00	75,00		34,00	7,88	51,75	6,00
1665 ¹⁴⁶⁸	54,00	37,50	55,00	54,75	38,10	34,00	4,85	51,75	6,00
1666	87,00	37,50	63,30	54,75	35,00	34,00	8,00	63,75	6,00
1667	87,00	37,50	63,30	54,75	90,00	52,50	8,00	63,75	6,00
1668	87,00	37,50	63,30	67,50	90,00	52,50	8,00	63,75	6,00
1669	86,30	42,00	72,35	67,50	90,00	52,50	6,00	84,00	9,00
1670	86,30	42,00	72,35	67,50	90,75	50,10	6,00	84,00	9,00
1671	86,30	42,00	72,35	82,50	90,75	50,10	6,00	84,00	9,00
1672	63,00	49,85	75,75	82,50	90,75	50,10	6,50	90,50	7,10
1673	63,00	49,85	75,75	82,50	96,00	46,00	6,50	90,50	7,10
1674	63,00	49,85	75,75	82,50	96,00	46,00	6,50	90,50	7,10
1675	30,00	55,50	100,00	82,50	96,00	46,00	7,25	50,00	8,10
1676	30,00	55,50	100,00	82,50	149,25	44,40	7,25	40,00	8,10
1677	30,00	55,50	100,00	123,25	149,25		7,25	40,00	8,10

¹⁴⁶⁷ Els arrendaments efectuats el 1662 van ser fets en plata, a fi d'unificar tots els preus en rals d'ardit, hem procedit a multiplicar per 1,5 el valor nominal dels preus dels arrendaments efectuats aquest any. Les conversions són les mateixes que apareixen anotades en una altra administració de la catedral de Girona, les pabordies, N. de PUIG, *L'armari de les pabordies de la seu de Girona durant l'edat moderna. Un exemple de comptabilitat senyorial, ...*, pàg. 73-74.

¹⁴⁶⁸ Moltes de les capellanies no van ser arrendades ni l'any 1666 ni el 1667, s'anota: "las capellanas no arrendadas, pagats los gastos de recullir, traginar y fetas, han valgut ...", ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1615/1675, f. 572. Per tant, són ingressos nets, "deduïts tots los gastos".

APÈNDIXS GENERALS

anys	Aguilana	Argelaguer	Beget	Begudà	Beuda i Lligordà	Cistella	Corsavell	Darnius	Les Escaules
1678	60,00	100,50	148,00	123,25	149,25	43,00	7,25	70,00	8,25
1679	60,00	100,50	148,00	123,25	122,00	43,00	7,25	70,00	8,25
1680	60,00	100,50	148,00	110,50	122,00	35,00	7,25	70,00	8,25
1681	61,00	68,75	140,00	110,50	122,00	35,00	6,00	64,00	8,75
1682	61,00	68,75	140,00	110,50	122,00	35,00	6,00	64,00	8,75
1683	60,00	68,75	140,00	104,25	122,00	50,00	6,00	58,50	8,75
1684	60,00	66,25	140,00	104,25	122,00	30,95	6,50	58,50	5,25
1685	60,00	66,25	140,00	104,25	122,00	62,00	2,15	58,50	8,00
1686	80,25	66,25	140,00	90,00	102,00	62,00	0,00 ¹⁴⁶⁹	55,25	8,00
1687	80,25	63,50	134,50	90,00	102,00	62,00	6,00	55,25	8,00
1688	80,25	63,50	134,50	90,00	102,00	46,50	6,00	55,25	6,50
1689	111,00	63,50	110,00	96,50	97,50	46,50	6,00	50,00	3,50
1690	90,00	63,50	104,50	42,15	97,50	46,50	5,00	50,00	7,25
1691	90,00	63,50	104,50	103,25	97,50	49,25	5,00	50,00	7,25
1692	90,00	68,50	104,50	103,25	123,25	49,25	5,00	33,00	7,25
1693	44,00	68,50	151,00	103,25	123,25	49,25	7,25	¹⁴⁷⁰	7,25
1694	65,50	68,50	151,00	87,50	123,25		7,25	60,00	7,25
1695	65,50	8,85 ¹⁴⁷¹	151,00	87,50	¹⁴⁷²	62,25	7,25	60,00	7,25
1696	65,50		90,00	87,50		80,00	7,50	60,00	14,25
1697	157,00	45,30	90,00	70,65	69,30	82,50	5,00	131,00	10,25
1698	108,00	76,25	90,00	84,00	137,00	66,50	6,25	91,00	9,00
1699	100,75	100,00	139,25	102,25	137,00	64,75	6,25	82,00	9,00
1700	100,75	100,00	139,25	102,25	137,00	64,75	6,00	82,00	9,00
1701	100,75	100,00	139,25	102,25	134,00	64,75	6,00	82,00	9,50
1702	100,50	86,00	70,00	93,25	134,00	56,50	6,00	77,25	9,50
1703	100,50	86,00	70,00	93,25	134,00	56,50	6,00	77,25	9,50
1704	100,50	86,00	70,00	93,25	93,25	56,50	6,00	77,25	
1705			127,00		93,25		6,00	22,00	

¹⁴⁶⁹ “Estava arrendat a Llätzer Paulí, traginer de la parròchia de Sanct Miquel de la Pera, y a Miquel Vila, sabater de Baget, per preu de sis lliuras deu sous, y per haver mort dit Paulí no se ha pogut cobrar cosa, ni tampoch de dit Vila, que era fermança, per ésser estat molt pobres”, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 104v.

¹⁴⁷⁰ “Foren la major part devastats”, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 149v. Diu que del que queda se n’han fet dues enquestes als arrendataris.

¹⁴⁷¹ Renunciada pels arrendataris i col·lectada. ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705.

¹⁴⁷² No s’ha rebut res. S’anota que les rendes se les han quedat els canonges “que han restat en la part d’Espanya”, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 179r.

anys	Fontcoberta	Liers	Maçanet de Cabrenys	Montagut	Navata	Orfes i Ollers	Ordis	Porqueres	Queixàs	Segueró
1503	20,60	23,05	9,20	30,00	8,50	21,30	40,25	12,05	3,50	8,60
1504	20,60	23,05	9,20	35,10	8,50	21,30 ¹⁴⁷³	40,25	12,05	3,50	8,60
1505	20,50	24,25	9,50	35,10	9,75	20,00	52,00	12,05	4,55	9,50
1506	20,50	24,25	9,50	35,10	9,75	20,00	52,00	16,00	4,55	9,50
1507	20,50	24,25	8,50	35,00	9,75	20,00	52,00	16,00	4,55	9,50
1508	25,00	24,25	8,50	35,00	9,75	20,30	52,00	16,00	3,50	9,50
1509	25,00	23,00	9,50	35,00	8,75	20,30	52,00	18,00	3,50	9,15
1510	25,00	23,00	9,15	35,00	8,75	20,30	54,60	18,00	3,50	9,15
1511	29,50	23,00	9,15	35,00	8,75	20,25	54,60	18,00	4,05	9,15
1512	23,00	23,00	9,15	35,00	10,10	20,25	54,60	14,00	4,05	10,50
1513	18,55	23,00	10,25	38,00	10,10	20,25	58,00	14,00	4,05	10,50
1514	18,55	23,00	10,25	38,00	10,10	18,00	58,00	14,00	4,05	10,50
1515	18,55	22,00	10,25	38,00	8,00	18,00	58,00	18,05	4,05	10,25
1516	23,00	22,00	8,00	34,35	8,00	18,00	57,55	18,05	4,05	10,25
1517	23,00	22,00	8,00	34,35	8,00	20,50	57,55	18,05	4,05	10,25
1518	23,00	22,00	8,00	34,35	8,20	20,50	57,55	18,10	4,05	10,25
1519	25,75	22,00	8,50	37,00	8,20	20,50	54,55	18,10	4,05	10,50
1520	25,75	22,00	8,50	37,00	8,20	22,00	54,55	18,10	4,05	10,50
1521	25,75	22,00	8,50	37,00	10,20	22,00	54,55	18,65	4,05	10,50
1522	26,30	22,00	5,20	30,00	10,20	22,00	75,50	18,65	5,00	15,00
1523	26,30	22,00	5,20	30,00	10,20	23,50	75,50	18,65	5,00	15,00
1524	26,30	22,00	5,20	30,00	13,10	23,50	75,50	20,00	5,00	15,00
1525	26,30	22,00	6,40	34,26	13,10	23,50	75,50	20,00	5,30	12,10
1526	26,30	22,00	6,40	34,26	13,10	20,25	75,50	20,00	5,30	12,10
1527	26,30	22,00	6,40	34,26	12,55	20,25	75,50	23,60	5,30	12,10
1528	26,30	22,00	10,50	43,00	12,55	20,25	81,00	23,60	6,00	14,00
1529	26,30	22,00	10,50	43,00	12,55	21,75	81,00	23,60	6,00	14,00
1530	26,30	22,00	10,50	43,00	10,00	21,75	81,00	24,50	6,00	14,00
1531	26,30	22,00	6,00	42,00	10,00	21,75	81,00	24,50	5,50	10,00
1532	26,30	22,00	6,00	42,00	10,00	25,60	81,00	24,50	5,50	10,00
1533	26,30	22,00	6,00	38,00	10,65	25,60	81,00	20,25	5,50	10,00
1534	27,00	21,00	9,00	38,00	10,65	25,60	81,00	20,25	3,60	15,00
1535	27,00	21,00	9,00	38,00	10,65	22,00	81,00	20,25	3,60	15,00
1536	27,00	20,00	9,00	40,00	9,00	22,00	81,00	20,00	3,85	15,00
1537	22,70	20,00	7,00	40,00	9,00	22,00	75,00	20,00	3,85	13,00
1538	22,70	20,00	7,00	40,00	9,00	22,25	75,00	20,00	4,00	13,00
1539	22,70	19,00	7,00	40,00	12,75	22,25	75,00	22,00	4,00	13,00
1540	34,25	19,00	14,00	40,00	12,75	22,25	88,00	22,00	5,35	17,00
1541	34,25	19,00	14,00	50,00	12,75	23,30	88,00	22,00	5,35	17,00
1542	34,25	19,00	14,00	50,00	12,75	23,30	88,00	27,05	5,35	17,00
1543	28,50	19,00	20,15	50,00	12,75	23,30	78,00	27,05	5,35	16,50
1544	28,50	19,00	20,15	44,00	12,75	20,15	78,00	27,05	5,35	16,50

¹⁴⁷³ "Se són abatuts e són pobres", ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1493/4, 1503-1556.

APÈNDIXS GENERALS

anys	Fontcoberta	Liers	Maçanet de Cabrenys	Montagut	Navata	Orfes i Ollers	Ordis	Porqueres	Queixàs	Segueró
1545	28,50	30,25	20,15	44,00	16,85	20,15	78,00	33,00	5,35	16,50
1546	37,50	30,25	19,50	44,00	16,85	20,15	99,00	33,00	7,30	18,00
1547	37,50	30,25	19,50	55,00	16,85	25,10	99,00	33,00	7,30	18,00
1548	37,50	24,50	19,50	55,00	15,75	25,10	99,00	33,10	7,30	18,00
1549	27,00	24,50	12,50	55,00	15,75	25,10	75,00	33,10	5,50	14,00
1550	27,00	24,50	16,00	56,00	15,75	25,15	75,00	33,10	5,50	14,00
1551	27,00	20,00	16,00	56,00	15,40	25,15	75,00	36,50	5,50	14,00
1552	37,00	20,00	26,65	56,00	15,40	25,15	85,00	36,50	7,20	15,50
1553	37,00	20,00	26,65	68,50	15,40	30,25	85,00	36,50	7,20	15,50
1554	37,00	18,00	26,65	68,50	15,40	30,25	85,00	42,50	7,20	15,50
1555	40,00	18,00	40,00	68,50	15,40	30,25	120,00	42,50	4,00	22,00
1556	40,00	18,00	40,00	63,00	15,40	38,50	120,00	42,50	4,00	22,00
1557	40,00	20,00	40,00	63,00	15,90	38,50	120,00	41,25	4,00	22,00
1558	38,50	20,00	33,00	63,00	15,90	38,50	121,00	41,25	4,05	18,15
1559	38,50	20,00	33,00	53,25	15,90	34,50	121,00	41,25	4,05	18,15
1560	38,50	21,00	33,00	53,25	22,00	34,50	121,00	37,50	4,05	18,15
1561	40,00	21,00	32,10	53,25	22,00	34,50	137,55	37,50	7,60	19,95
1562	40,00	21,00	32,10	55,00	22,00	38,00	137,55	37,50	7,60	19,95
1563	40,00	21,00	32,10	55,00	23,50	38,00	137,55	41,00	7,60	19,95
1564	41,50	21,00	37,50	55,00	23,50	38,00	141,25	41,00	8,25	19,25
1565	41,50	21,00	37,50	60,00	23,50	37,50	141,25	41,00	8,25	19,25
1566	41,50	21,00	37,50	60,00	31,00	37,50	141,25	42,00	8,25	19,25
1567	48,50	21,00	53,00	60,00	31,00	37,50	161,00	42,00	9,00	27,00
1568	48,50	21,00	53,00	118,00	31,00	44,00	161,00	42,00	9,00	27,00
1569	48,50	29,50	53,00	118,00	28,10	44,00	161,00	46,25	9,00	27,00
1570	45,50	29,50	33,00	118,00	28,10	44,00	155,00	46,25	9,25	23,00
1571	45,50	29,50	33,00	72,00	28,10	56,50	155,00	46,25	9,25	23,00
1572	45,50	55,00	33,00	72,00	34,00	56,50	155,00	105,00	9,25	23,00
1573	50,50	55,00	33,25	72,00	34,00	56,50	113,10	16,00	24,00	
1574	50,50	55,00	33,25	89,00	34,00	58,60	113,10	105,00	16,00	24,00
1575	50,50	46,50	33,25	89,00	30,00	58,60	113,10	55,25	16,00	24,00
1576	56,50	46,50	40,50	89,00	30,00	58,60	176,00	55,25	17,00	24,00
1577	56,50	46,50	40,50	87,00	30,00	55,50	176,00	55,25	17,00	24,00
1578	56,50	48,00	40,50	87,00	42,75	55,50	176,00	58,50	17,00	24,00
1579	56,75	48,00	45,00	87,00	42,75	55,50	176,60	58,50	15,01	26,50
1580	56,75	48,00	45,00	93,00	42,75	65,50	176,60	58,50	15,01	26,50
1581	56,75	48,00	45,00	93,00	45,00	65,50	176,60	67,75	15,01	26,50
1582	59,00	48,00	44,00	93,00	45,00	65,50	178,00	67,75	16,50	27,50
1583	59,00	48,00	44,00	100,00	45,00	70,00	178,00	67,75	16,50	27,50
1584	59,00	48,50	44,00	100,00	36,00	70,00	178,00	62,50	16,50	27,50
1585	57,50	48,50	56,00	100,00	36,00	70,00	178,50	62,50	19,50	35,50
1586	57,50	48,50	56,00	95,00	36,00	63,25	178,50	62,50	19,50	35,50
1587	57,50	41,25	56,00	95,00	30,00	63,25	178,50	55,00	19,50	35,50
1588	64,00	41,25	50,00	95,00	30,00	63,25	174,00	55,00	16,25	34,50

APÈNDIX 1

anys	Fontcoberta	Liers	Maçanet de Cabrenys	Montagut	Navata	Orfes i Ollers	Ordis	Porqueres	Queixàs	Segueró
1589	64,00	41,25	50,00	100,00	30,00	73,50	174,00	55,00	16,25	34,50
1590	64,00	61,25	50,00	100,00	29,25	73,50	174,00	58,00	16,25	34,50
1591	64,00	61,25	54,00	100,00	29,25	73,50	170,00	58,00	18,50	36,50
1592	64,00	61,25	54,00	123,00	29,25	73,50	170,00	58,00	18,50	36,50
1593	64,00	50,25	54,00	123,00	29,75	73,50	170,00	60,00	18,50	36,50
1594	56,50	50,25	41,50	123,00	29,75	73,50	238,00	60,00	21,00	39,75
1595	56,50	50,25	41,50	112,00	29,75	55,00	238,00	60,00	21,00	39,75
1596	56,50	53,00	41,50	112,00	37,00	55,00	255,00	54,00	21,00	39,75
1597	59,95	53,00	50,00	112,00	37,00	55,00	255,00	54,00	22,00	35,50
1598	59,95	53,00	50,00	133,00	37,00	70,50	269,00	54,00	22,00	35,50
1599	59,95	90,50	50,00	133,00	40,00	70,50	269,00	56,00	22,00	35,50
1600	65,50	90,50	62,00	133,00	40,00	70,50	284,00	56,00	26,50	46,50
1601	65,50	90,50	62,00	115,50	40,00	67,50	284,00	56,00	26,50	46,50
1602	65,50	121,25	62,00	115,50	37,25	67,50	256,00	50,00	26,50	46,50
1603	56,00	121,25	51,50	115,50	37,25	67,50	256,00	50,00	25,00	33,00
1604	56,00	121,25	51,50	138,75	37,25	72,50	280,50	50,00	25,00	33,00
1605	56,00	120,00	51,50	138,75	46,00	72,50	280,50	57,50	25,00	33,00
1606	62,00	120,00	54,00	138,75	46,00	72,50	280,50	57,50	27,00	40,75
1607	62,00	120,00	54,00	139,50	46,00	74,00	280,50	57,50	27,00	40,75
1608	62,00	120,00	54,00	139,50	40,00	74,00	280,50	57,50	27,00	40,75
1609	49,50	100,00	40,00	139,50	40,00	74,00	280,50	57,50	16,25	31,00
1610	49,50	100,00	40,00	110,00	40,00	52,50	188,50	57,50	16,25	31,00
1611	49,50	100,00	40,00	110,00	33,50	52,50	188,50	50,25	16,25	31,00
1612	40,00	103,50	50,00	110,00	33,50	52,50	152,00	50,25	16,50	22,50
1613	40,00	103,50	50,00	131,00	33,50	63,00	152,00	50,25	16,50	22,50
1614	40,00	103,50	50,00	131,00	32,00	63,00	159,00	48,00	16,50	22,50
1615	36,25	114,95	51,50	131,00	32,00	63,00	159,00	48,00	12,00	20,00
1616	36,25	114,95	51,50	120,00	32,00	51,00	130,00	48,00	12,00	20,00
1617	36,25	114,95	51,50	120,00	40,00	51,00	130,00	42,00	12,00	20,00
1618	32,00	106,00	50,50	120,00	40,00	51,00	103,50	42,00	11,00	20,00
1619	32,00	106,00	50,50	141,50	40,00	54,00	103,50	42,00	11,00	20,00
1620	32,00	106,00	50,50	141,50	40,25	54,00	190,00	47,50	11,00	20,00
1621	32,00	116,25	57,00	141,50	40,25	54,00	190,00	47,50	11,00	20,00
1622	32,00	116,25	57,00	141,50	40,25	52,00	190,00	47,50	11,00	20,00
1623	32,00	116,25	57,00	141,50	44,75	52,00	190,00	50,75	11,00	20,00
1624	43,00	117,00	60,25	141,50	44,75	52,00	202,00	50,75	13,50	21,50
1625	43,00	117,00	60,25	137,50	44,75	55,25	202,00	50,75	13,50	21,50
1626	43,00	117,00	60,25	137,50	46,50	55,25	205,00	57,03	13,50	21,50
1627	43,00	140,50	60,75	137,50	46,50	55,25	205,00	57,03	13,50	21,50
1628	43,00	140,50	60,75	135,75	46,50	54,50	230,50	57,03	13,50	21,50
1629	43,00	140,50	60,75	135,75	45,50	54,50	230,50	60,00	13,50	21,50
1630	48,75	173,00	71,00	135,75	45,50	54,50	250,25	60,00	12,50	23,50
1631	48,75	173,00	71,00	160,25	45,50	70,50	250,25	60,00	12,50	23,50
1632	48,75	173,00	71,00	160,25	49,00	70,50	254,00	71,50	12,50	23,50

APÈNDIXS GENERALS

anys	Fontcoberta	Liers	Maçanet de Cabrenys	Montagut	Navata	Orfes i Ollers	Ordis	Porqueres	Queixàs	Segueró
1633	52,25	200,25	71,00	160,25	49,00	70,50	254,00	71,50	18,25	30,75
1634	52,25	200,25	71,00	140,00	49,00	60,00	232,00	71,50	18,25	30,75
1635	52,25	200,25	71,00	140,00	49,00	60,00	232,00	65,25	18,25	30,75
1636	40,00	166,25	60,50	140,00	49,00	60,00	227,50	65,25	13,75	25,25
1637	40,00	166,25	60,50	135,25	49,00	64,75	227,50	65,25	13,75	25,25
1638	40,00	166,25	60,50	135,25	51,50	64,75	236,25	65,25	13,75	25,25
1639	36,25	200,25	53,00	135,25	51,50	64,75	236,25	65,25	11,50	26,15
1640	36,25	200,25	53,00	123,00	51,50	57,75	243,75	65,25	11,50	26,15
1641	36,25	200,25	53,00	123,00	51,00	57,75	243,75	60,00	11,50	26,15
1642	44,50	230,25	56,50	123,00	51,00	57,75	308,00	60,00	20,25	30,50
1643	44,50	230,25	56,50	151,50	51,00	71,00	308,00	60,00	20,25	30,50
1644	44,50	230,25	56,50	151,50	90,50	71,00	390,00	80,00	20,25	30,50
1645	50,25	250,00	70,00	151,50	90,50	71,00	390,00	80,00	21,00	36,50
1646	50,25	250,00	70,00	171,50	90,50	84,00	401,50	80,00	21,00	36,50
1647	50,25	250,00	70,00	171,50	93,00	84,00	401,50	100,25	21,00	36,50
1648	135,00	323,50	100,00	171,50	93,00	84,00	640,00	100,25	36,00	63,75
1649	135,00	323,50	100,00	300,00	93,00	140,00	640,00	100,25	36,00	63,75
1650	135,00	323,50	100,00	300,00	141,50	140,00	808,00	138,75	36,00	63,75
1651	164,40	533,40	205,00	300,00	141,50	140,00	808,00	138,75	41,00	100,65
1652-1661										
1662	45,00	176,25	62,25		57,00	60,00	189,00		20,63	28,50
1663	45,00	176,25	48,75	112,50	57,00	52,50	189,00		20,63	28,50
1664	30,00	176,25	48,75	112,50	42,00	52,50	189,00		20,63	28,50
1665	30,00	150,00	48,75	112,50	42,00	52,50	150,00	20,70	7,00	16,60
1666	30,00	150,00	54,75	109,50	42,00	51,75	150,00	20,00	7,00	20,00
1667	33,00	150,00	54,75	109,50	46,50	51,75	249,35	35,00	5,50	15,00
1668	33,00	150,75	54,75	109,50	46,50	51,75	249,25	35,00	5,50	15,00
1669	33,00	150,75	55,50	145,65	46,50	58,85	264,00	35,00	5,50	15,00
1670	47,00	150,75	55,50	145,65	46,00	58,85	264,00	40,50	7,80	21,00
1671	47,00	225,00	55,50	145,65	46,00	58,85	272,00	40,50	7,80	21,00
1672	47,00	225,00	84,00	160,50	46,00	65,25	272,00	40,50	7,80	21,00
1673	47,00	225,00	84,00	160,50	48,00	65,25	250,00	71,50	7,00	23,50
1674	47,00	217,50	84,00	160,50	48,00	65,25	250,00	71,50	7,00	23,50
1675	47,00	217,50	65,00	180,00	48,00	63,50	250,00	71,50	7,00	23,50
1676	26,85	54,80	50,00	201,00	48,00	60,00	139,50	65,00	11,50	28,00
1677	64,00	194,50	50,00	201,00	48,00	65,50	200,00	65,00	8,25	28,00
1678	64,00	140,50	83,00	201,00	48,00	65,50	190,00 ¹⁴⁷⁴	65,00	8,25	28,00
1679	64,00	200,00	83,00	256,50	50,00	65,50	285,00	66,00	8,25	37,50

¹⁴⁷⁴ La capellania d'Ordis havia estat arrendada el 1677 per dos anys per 213 lliures anuals, però "lo primer any la armada de Fransa y donà dany y los arrendadors volian renunsiar, y perquè no renunciassen lo capítol los rellevà per dita any 23 lliures per lo dany avian donat en dita capellania los francesos, així que se a rebut cent y noranta lliuras", ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 21.

anys	Fontcoberta	Liers	Maçanet de Cabrenys	Montagut	Navata	Orfes i Ollers	Ordís	Porqueres	Queixàs	Segueró
1680	57,25	200,00	83,00	256,50	50,00	80,00	285,00	66,00	8,00	37,50
1681	57,25	200,00	78,00	256,50	50,00	80,00	250,00	66,00	8,00	37,50
1682	57,25	247,25	78,00	175,00	35,00	80,00	250,00	51,50	8,00	31,00
1683	51,75	247,25	78,00	175,00	35,00	66,50	281,00	51,50	9,00	31,00
1684	51,75	60,60	78,00	175,00	35,00	66,50	146,00	51,50	9,00	31,00
1685	51,75	250,00	78,00	164,00	40,00	48,30	325,00	61,75	9,00	32,50
1686	44,00	250,00	78,00	164,00	30,50	63,00	325,00	61,75	9,00	32,50
1687	44,00	250,00	70,00	164,00	30,50	63,00	300,00	61,75	9,00	32,50
1688	44,00	180,00	70,00	162,00	39,00	63,00	300,00	65,25	9,00	33,00
1689	53,50	180,00	70,00	162,00	39,00	67,50	262,75	65,25	10,25	33,00
1690	53,50	180,00	81,50	162,00	39,00	67,50	262,75	65,25	10,25	33,00
1691	53,50	209,95	81,50	173,75	39,00	67,50	280,25	75,25	10,25	37,25
1692	63,00	209,95	81,50	173,75	39,00	70,25	280,25	75,25	12,00	37,25
1693	63,00	209,95	64,30	173,75	39,00	70,25	210,00	75,25	12,00	37,25
1694	63,00	200,00	64,30	200,00	19,25 ¹⁴⁷⁵	70,25	63,10	46,60	12,00	28,00
1695	63,00	230,00	60,00	200,00	31,00	90,00	297,55 ¹⁴⁷⁶	60,75	13,75	28,00
1696	24,50	350,00	130,00	200,00	51,00	100,95	342,50	0,00 ¹⁴⁷⁷	10,00	28,00
1697	112,00	383,00	130,00	146,65	60,00	142,25	430,00	62,00	15,25	17,30
1698	66,50	205,00	83,00	239,00	49,00	100,00	338,00	72,50	29,50	38,50
1699	66,50	205,00	101,00	239,00	49,00	100,00	338,00	94,00	22,25	40,00
1700	66,50	225,00	101,00	201,25	45,00	87,00	360,25	94,00	22,25	32,00
1701	76,25	225,00	101,00	201,25	45,00	87,00	360,25	94,00	22,25	32,00
1702	76,25	225,00	80,00	201,25	45,00	87,00	325,00	71,50	14,00	32,00
1703	76,25	225,00	80,00	206,75	46,00	83,00	325,00	71,50	14,00	45,00
1704		225,00	80,00	206,75	46,00	83,00	411,00	71,50	14,00	45,00
1705	66,00	225,00		206,75		83,00	411,00			45,00

¹⁴⁷⁵ Va ser "devastat".

¹⁴⁷⁶ Renunciada pels arrendataris i col·lectada. ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705.

¹⁴⁷⁷ Renunciat, no s'ha cobrat res. ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 186v.

APÈNDIXS GENERALS

anys	Serinyà	St. Llorenç de la Muga	St. Esteve ça l'Ull	St. Pere Espuig	Santa Pau	Taravaus	Terrades	Vilallonga, Llanars i Setcases	Vilanant	Vilariig
1503	25,00	5,00	27,00	9,05	12,75	4,00	13,00	40,00	17,75	2,60
1504	25,00	6,50	27,00	9,05	12,75	4,00	13,00	51,50	17,75	5,00
1505	27,00	6,50	27,00	12,00	8,55	4,75	13,00	51,50	19,15	5,00
1506	27,00	6,50	25,00	12,00	8,55	4,75	13,00	51,50	19,15	5,00
1507	27,00	6,50	25,00	12,00	8,55	4,75	13,00	50,00	19,15	5,00
1508	30,00	6,50	25,00	12,00	14,25	4,75	13,00	50,00	19,15	4,00
1509	30,00	6,50	26,00	12,00	14,25	4,65	13,00	50,00	21,15	4,00
1510	30,00	7,50	26,00	13,50	14,25	4,65	13,00	44,00	21,15	4,00
1511	22,50	7,50	26,00	13,50	7,90	4,65	22,50	44,00	21,15	4,00
1512	22,50	7,50	23,00	13,50	8,00	4,65	22,50	44,00	19,20	4,00
1513	22,50	7,50	23,00	12,00	8,00	4,65	22,50	56,00	19,20	4,00
1514	25,50	7,50	23,00	12,00	8,00	4,65	12,75	56,00	19,20	4,00
1515	25,50	7,50	27,50	12,00	9,00	4,65	12,75	56,00	19,20	4,00
1516	25,50	7,50	27,50	13,00	9,00	4,65	12,75	50,00	19,20	4,00
1517	26,00	7,50	27,50	13,00	9,00	4,65	12,00	50,00	19,20	4,00
1518	26,00	7,50	26,50	13,00	7,00	5,00	12,00	50,00	17,00	4,00
1519	26,00	7,00	26,50	13,00	7,00	5,00	12,00	68,95	17,00	4,00
1520	22,50	7,00	26,50	13,00	7,00	5,00	12,00	68,95	17,00	3,00
1521	22,50	7,00	27,00	13,00	7,00	6,50	12,00	68,95	24,00	3,00
1522	22,50	6,00	27,00	21,50	7,00	6,50	12,00	55,00	24,00	3,00
1523	25,00	6,00	27,00	21,50	7,00	6,50	12,00	55,00	24,00	4,00
1524	25,00	6,00	26,00	21,50	7,00	7,00	12,00	55,00	20,00	4,00
1525	25,00	6,10	26,00	17,50	7,00	7,00	12,00	55,00	20,00	4,00
1526	30,00	6,10	26,00	17,50	7,00	7,00	13,25	55,00	20,00	4,00
1527	30,00	6,10	28,00	17,50	9,25	7,55	13,25	55,00	22,00	4,00
1528	30,00	8,00	28,00	17,50	9,25	7,55	13,25	55,00	22,00	4,00
1529	34,75	8,00	28,00	17,50	9,30	7,55	10,00	55,00	22,00	4,00
1530	34,75	8,00	30,00	17,50	9,50	5,00	10,00	55,00	20,00	4,00
1531	34,75	6,50	30,00	24,00	9,50	5,00	10,00	55,00	20,00	4,00
1532	35,50	6,50	30,00	24,00	9,50	5,00	10,00	55,00	20,00	4,05
1533	35,50	6,50	38,50	24,00	14,25	4,50	10,00	55,00	20,25	4,05
1534	35,50	6,50	38,50	30,00	14,25	4,50	10,00	55,00	20,25	4,05
1535	26,00	6,50	38,50	30,00	14,25	4,50	8,00	55,00	20,25	3,00
1536	26,00	6,50	25,00	30,00	9,00	4,50	8,00	55,00	20,25	4,00
1537	26,00	6,50	25,00	22,00	9,00	4,50	8,00	55,00	20,25	4,00
1538	26,00	6,50	25,00	22,00	9,00	4,50	8,00	80,00	20,25	4,00
1539	26,00	6,50	25,00	22,00	8,50	4,50	8,00	80,00	20,50	4,00
1540	26,00	5,85	25,00	28,25	8,50	4,50	8,00	80,00	20,50	4,00
1541	39,75	5,85	25,00	28,25	8,50	4,50	10,55	89,95	20,50	4,50
1542	39,75	5,85	48,50	28,25	9,30	5,50	10,55	89,95	20,50	4,50
1543	39,75	5,20	48,50	25,50	9,30	5,50	10,55	89,95	16,60	4,50
1544	38,05	5,20	48,50	25,50	9,30	5,50	9,00	63,75	16,60	4,55
1545	38,05	5,20	48,00	25,50	12,00	9,10	9,00	63,75	16,60	4,55
1546	38,05	5,20	48,00	36,00	12,00	9,10	9,00	63,75	23,50	4,55
1547	38,15	5,20	48,00	36,00	12,00	9,10	10,50	60,00	23,50	4,00

anys	Serinyà	St. Llorenç de la Muga	St. Esteve çà l'Ull	St. Pere Espuig	Santa Pau	Taravaus	Terrades	Vilallonga, Llanars i Setcases	Vilanant	Vilariig
1548	38,15	5,20	47,50	36,00	11,00	9,10	10,50	60,00	23,50	4,00
1549	38,15	5,50	19,00	25,00	11,00	8,00	10,50	60,00	16,50	4,00
1550	38,00	5,50	47,50	25,00	11,00	8,00	11,50	80,05	16,50	4,00
1551	38,00	5,50	52,50	25,00	18,50	8,00	11,50	80,05	16,50	4,00
1552	38,00	7,30	52,50	40,00	18,50	7,50	11,50	80,05	24,00	4,00
1553	50,00	7,30	52,50	40,00	18,50	7,50	9,00	106,00	24,00	6,50
1554	50,00	7,30	35,25	40,00	15,50	7,50	9,00	106,00	24,00	6,50
1555	50,00	6,00	35,25	38,00	15,50	8,75	9,00	106,00	24,00	6,50
1556	51,00	6,00	35,25	38,00	15,50	8,75	10,00	121,00	24,00	6,25
1557	51,00	6,00	53,00	38,00	15,00	8,75	10,00	121,00	24,00	6,25
1558	51,00	6,00	53,00	36,00	15,00	9,50	10,00	121,00	23,00	6,25
1559	47,25	6,00	53,00	36,00	15,00	9,50	9,00	100,00	23,00	5,00
1560	47,25	6,00	60,00	36,00	13,00	9,50	9,00	100,00	23,00	5,00
1561	47,25	6,00	60,00	33,00	13,00	9,50	9,00	100,00	25,25	5,00
1562	54,50	6,00	60,00	33,00	13,00	9,50	15,10	97,50	25,25	7,10
1563	54,50	6,00	60,00	33,00	19,55	10,25	15,10	97,50	25,25	7,10
1564	54,50	6,00	60,00	40,00	19,55	10,25	15,10	97,50	24,00	7,10
1565	53,50	6,00	60,00	40,00	19,55	10,25	15,10	87,50	24,00	7,25
1566	53,50	6,00	91,50	40,00	19,00	14,00	15,10	87,50	24,00	7,25
1567	53,50	6,60	91,50	64,00	19,00	14,00	15,10	87,50	28,50	7,25
1568	66,00	6,60	91,50	64,00	19,00	14,00	15,10	130,00	28,50	8,25
1569	66,00	6,60	90,00	64,00	21,25	13,10	15,10	130,00	28,50	8,25
1570	66,00	6,60	90,00	64,50	21,25	13,10	15,10	130,00	26,00	8,25
1571	111,25	6,60	90,00	64,50	21,25	13,10	20,20	120,50	26,00	11,05
1572	111,25	6,60	91,00	64,50	27,00	13,10	20,20	120,50	26,00	11,05
1573	111,25	6,60	91,00	57,00	27,00	13,10	20,20	120,50	30,00	11,05
1574	113,50	6,60	91,00	57,00	27,00	13,10	30,00	109,00	30,00	10,00
1575	113,50	6,60	101,75	57,00	29,00	14,65	30,00	109,00	30,00	10,00
1576	113,50	6,00	101,75	54,50	29,00	14,65	30,00	109,00	30,50	10,00
1577	67,50	6,00	101,75	54,50	29,00	14,65	21,00	128,00	30,50	11,25
1578	67,50	6,00	103,00	54,50	34,50	21,25	21,00	128,00	30,50	11,25
1579	67,50	6,50	103,00	57,00	34,50	21,25	21,00	128,00	37,75	11,25
1580	74,00	6,50	103,00	57,00	34,50	21,25	36,50	128,00	37,75	21,00
1581	74,00	6,50	101,50	57,00	45,60	18,50	36,50	128,00	37,75	21,00
1582	74,00	6,50	101,50	50,00	45,60	18,50	36,50	127,00	39,00	21,00
1583	76,00	6,50	101,50	50,00	45,60	18,50	30,00	127,00	39,00	16,00
1584	76,00	6,50	101,50	50,00	33,25	16,75	30,00	127,00	39,00	16,00
1585	76,00	6,00	101,50	62,00	33,25	16,75	30,00	148,00	45,50	16,00
1586	83,00	6,00	101,50	62,00	33,25	16,75	26,00	148,00	45,50	15,00
1587	83,00	6,00	90,25	62,00	28,00	14,00	26,00	148,00	45,50	15,00
1588	83,00	6,00	90,25	53,00	28,00	14,00	26,00	125,00	40,00	15,00
1589	90,50	6,00	90,25	53,00	28,00	14,00	22,75	125,00	40,00	15,50
1590	90,50	6,00	107,75	53,00	35,25	14,00	22,75	125,00	40,00	15,50
1591	90,50	9,00	107,75	57,00	35,25	14,00	22,75	161,00	46,00	15,50
1592	101,00	9,00	107,75	57,00	35,25	14,00	24,00	161,00	46,00	23,00

APÈNDIXS GENERALS

anys	Serinyà	St. Llorenç de la Muga	St. Esteve ça l'Ull	St. Pere Espuig	Santa Pau	Taravaus	Terrades	Vilallonga, Llanars i Setcases	Vilanant	Vilariig
1593	101,00	9,00	116,00	57,00	45,00	14,00	24,00	161,00	46,00	23,00
1594	101,00	12,00	116,00	41,25	45,00	14,00	24,00	162,00	51,50	23,00
1595	82,00	12,00	116,00	41,25	45,00	14,00	20,00	162,00	51,50	13,00
1596	82,00	12,00	124,00	41,25	41,00	14,00	20,00	162,00	51,50	13,00
1597	82,00	13,00	124,00	41,50	41,00	14,00	20,00	185,00	50,00	13,00
1598	95,50	13,00	124,00	41,50	41,00	14,00	25,50	185,00	50,00	22,00
1599	95,50	13,00	125,00	41,50	53,50	20,25	25,50	185,00	50,00	22,00
1600	95,50	22,00	125,00	71,00	53,50	20,25	25,50	220,00	61,00	22,00
1601	82,00	22,00	125,00	71,00	53,50	20,25	28,00	220,00	61,00	18,00
1602	82,00	22,00	101,00	71,00	40,50	22,50	28,00	220,00	61,00	18,00
1603	82,00	24,50	101,00	55,00	40,50	22,50	28,00	171,00	70,00	18,00
1604	87,00	24,50	101,00	55,00	40,50	20,00	28,00	171,00	70,00	15,50
1605	87,00	24,50	124,50	55,00	43,25	20,00	28,00	171,00	55,00	15,50
1606	87,00	16,75	124,50	60,00	43,25	20,00	28,00	170,00	81,00	15,50
1607	100,00	16,75	124,50	60,00	43,25	15,00	44,25	170,00	73,50	17,50
1608	100,00	16,75	95,00	60,00	44,00	15,00	44,25	170,00	73,50	17,50
1609	100,00	16,50	95,00	45,00	44,00	15,00	44,25	182,00	73,50	17,50
1610	66,50	16,50	95,00	45,00	44,00	16,00	40,00	182,00	35,00	13,00
1611	66,50	15,50	111,50	45,00	48,75	16,00		182,00	35,00	13,00
1612	66,50	14,00	111,50	50,00	48,75	16,00	40,00	253,00	35,00	13,00
1613	73,50	14,00	111,50	50,00	48,75	13,00	38,00	253,00	31,00	15,00
1614	73,50	14,00	121,00	50,00	46,00	13,00	38,00	253,00	31,00	15,00
1615	73,50	27,25	121,00	51,00	46,00	13,00	38,00	237,25	40,00	15,00
1616	66,00	27,25	121,00	51,00	46,00	18,25	39,00	237,25	40,00	15,75
1617	66,00	27,25	120,00	51,00	46,00	18,25	39,00	237,25	33,50	15,75
1618	66,00	22,25	120,00	51,00	46,00	18,25	39,00	225,00	33,50	15,75
1619	79,50	22,25	120,00	51,00	46,00	20,00	38,00	225,00	55,50	14,00
1620	79,50	22,25	132,00	51,00	45,25	20,00	38,00	225,00	55,50	14,00
1621	79,50	15,00	132,00	60,00	45,25	20,00	38,00	247,00	74,95	14,00
1622	76,50	15,00	132,00	60,00	45,25	17,50	38,00	247,00	74,95	13,00
1623	76,50	15,00	112,00	60,00	47,00	17,50	38,00	247,00	70,00	13,00
1624	76,50	16,00	112,00	63,75	47,00	17,50	38,00	252,00	70,00	13,00
1625	84,00	16,00	112,00	63,75	47,00	22,00	38,00	252,00	70,00	15,25
1626	84,00	16,00	120,00	63,75	46,50	22,00	38,00	252,00	70,00	15,25
1627	84,00	16,00	120,00	56,25	46,50	22,00	38,00	222,00	50,00	15,25
1628	84,00	16,00	120,00	56,25	46,50	22,00	46,00	222,00	50,00	17,50
1629	84,00	16,00	122,00	56,25	55,75	22,00	46,00	222,00	50,25	17,50
1630	84,00	16,00	122,00	63,00	55,75	22,00	46,00	251,00	50,25	17,50
1631	96,00	16,00	122,00	63,00	55,75	23,50	61,50	251,00	63,50	26,25
1632	96,00	16,00	128,00	63,00	48,50	23,50	61,50	251,00	63,50	26,25
1633	96,00	16,00	128,00	74,50	48,50	23,50	61,50	260,00	70,50	26,25
1634	81,50	16,00	128,00	74,50	48,50	19,00	40,00	260,00	70,50	18,00
1635	81,50	16,00	140,00	74,50	60,00	19,00	40,00	260,00	64,00	18,00
1636	81,50	16,00	140,00	88,25	60,00	19,00	40,00	276,00	64,00	18,00
1637	80,75	16,00	140,00	88,25	60,00	19,00	42,75	276,00	50,00	17,00

anys	Serinyà	St. Llorenç de la Muga	St. Esteve çà l'Ull	St. Pere Espuig	Santa Pau	Taravaus	Terrades	Vilallonga, Llanars i Setcases	Vilanant	Vilariig
1638	80,75	16,00	11,50	88,25	54,00	19,00	42,75	276,00	50,00	17,00
1639	80,75	16,00	111,50	61,25	54,00	19,00	42,75	225,00	48,50	17,00
1640	66,00	16,00	111,50	61,25	54,00	19,00	40,00	225,00	48,50	16,25
1641	66,00	16,00	121,50	61,25	57,00	19,00	40,00	225,00	43,50	16,25
1642	66,00	15,50	121,50	81,50	57,00	19,00	40,00	281,00	43,50	16,25
1643	85,50	15,50	121,50	81,50	57,00	32,25	45,00	281,00	62,50	18,00
1644	85,50	15,50	174,50	81,50	78,50	32,25	45,00	281,00	62,50	18,00
1645	85,50	15,50	174,50	90,25	78,50	32,25	45,00	289,00	90,75	18,00
1646	100,25	15,50	174,50	90,25	78,50	32,35	69,00	289,00	90,75	20,25
1647	100,25	15,50	190,25	90,25	100,25	32,35	69,00	289,00	101,75	20,25
1648	100,25	18,00	190,25	145,25	100,25	32,35	69,00	418,25	101,75	20,25
1649	203,75	18,00	190,25	145,25	100,25	40,00	90,00	418,25	160,00	25,00
1650	203,75	18,00	300,00	145,25	169,00	40,00	90,00	418,25	160,00	25,00
1651	203,75	20,50	300,00	369,00	169,00	40,00	90,00	861,46	180,25	25,00
1652-1661										
1662	66,00	246,00	150,00	72,00	75,00	18,00	37,50	202,50	46,50	15,00
1663	66,00	24,00	150,00	72,00	75,00	18,00	42,00	202,50	46,50	18,00
1664	57,00	24,00	100,00	48,00	60,00	16,00	42,00	180,00	26,00	18,00
1665	57,00	24,00	100,00	48,00	60,00	16,00	42,00	180,00	75,75	18,00
1666	57,00	24,00	100,00	48,00	60,00	16,00	50,25	180,00	45,75	13,50
1667	50,75	24,00	100,00	72,75	48,75	12,00	50,25	172,50	67,75	13,50
1668	50,75	24,00	100,00	72,75	48,75	12,00	50,25	172,50	67,75	13,50
1669	50,75	24,00	100,00	72,75	48,75	12,00	46,50	172,50	50,25	18,00
1670	81,00	24,00	100,00	100,00	68,25	13,25	46,50	322,50	50,25	18,00
1671	81,00	24,00	100,00	100,00	68,25	13,25	46,50	322,50	63,00	18,00
1672	81,00	24,00	100,00	100,00	68,25	13,25	62,25	322,50	63,00	28,00
1673	75,50	24,00	100,00	113,00	67,00	13,35	62,25	300,55	62,00	28,00
1674	75,50	24,00	100,00	113,00	67,00	13,35	62,25	300,55	62,00	28,00
1675	75,50	24,00	100,00	113,00	67,00	13,35	61,25	300,55	69,00	14,85
1676	80,00	24,00	100,00	114,50	73,00	10,00	61,25	301,00	22,00	8,00
1677	80,00	24,00	100,00	114,50	73,00	0,00 ¹⁴⁷⁸	61,25	301,00	27,50 ¹⁴⁷⁹	23,00
1678	80,00	26,50	100,00	114,50	73,00	0,00	55,25	301,00	74,25	18,50
1679	107,00	26,50	152,50	132,25	100,00	21,50	77,25	336,00	79,50	18,50
1680	107,00	26,50	152,50	132,25	100,00	21,50	77,25	336,00	79,50	18,50
1681	107,00	24,00	152,50	132,25	100,00	21,50	64,75	336,00	60,00	20,00
1682	109,00	24,00	133,25	106,00	75,00	12,00	64,75	351,00	60,00	20,00
1683	109,00	24,00	133,35	106,00	75,00	12,00	67,00	351,00	55,00	20,00
1684	109,00	24,00	133,25	106,00	75,00	8,90	67,00	351,00	40,00	15,00

¹⁴⁷⁸ "No se ha col·lectat ninguna cosa", ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 17.

¹⁴⁷⁹ "Fou renunciada per aver los francesos destruïts los fruits y després fou tornada arrendar per medi del senyor canonge Miralles a Joan Pujades, pagès de dit lloch", ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 16.

APÈNDIXS GENERALS

anys	Serinyà	St. Llorenç de la Muga	St. Esteve ça l'Ull	St. Pere Espuig	Santa Pau	Taravaus	Terrades	Vilallonga, Llanars i Setcases	Vilanant	Vilariig
1685	92,25	24,00	130,50	116,00	90,25	10,00	51,75	320,25	56,50	15,00
1686	92,25	24,00	130,50	116,00	90,25	10,00	51,75	320,00	56,50	15,00
1687	92,25	12,45 ¹⁴⁸⁰	130,50	116,00	90,25	10,00	51,75	320,25	67,50	12,00
1688	100,00	30,00	150,00	118,50	83,75	10,00	40,50	360,50	67,50	12,00
1689	100,00	30,00	150,00	118,50	83,75	4,50	40,50	200,25	38,50	12,00
1690	100,00	26,00	135,00	118,50	83,75	15,25	40,50	185,00	38,50	13,00
1691	100,00	26,00	129,50	90,00	94,50	15,25	54,50	185,00	49,50	13,00
1692	117,75	26,00	129,50	90,00	94,50	15,25	54,50	185,00	49,50	20,50
1693	117,75	26,00	129,50	90,00	94,50	26,25	54,50	268,50	0,00 ¹⁴⁸¹	20,50
1694	117,75	26,00	113,30	47,30	105,00	26,25	67,00	268,50	20,00	16,50
1695	58,45 ¹⁴⁸²	26,00	113,30	47,30	105,00	8,65 ¹⁴⁸³	67,00	268,50	42,50	16,50
1696	105,00	30,00	113,30	47,30	105,00	20,00	67,00	263,00	50,00	20,50
1697	114,00	30,00	114,50	104,50	74,00	14,00	90,50	263,00	65,25	40,00
1698	115,00	24,00	165,00	140,00	100,00	25,00	68,25	310,00	70,25	26,25
1699	121,00	24,00	196,00	155,00	100,00	25,00	66,00	310,00	70,25	26,25
1700	121,00	24,00	196,00	155,00	100,00	24,00	66,00	310,00	68,00	23,00
1701	121,00	30,00	196,00	155,00	76,50	24,00	66,00	341,00	68,00	23,00
1702	100,00	30,00	151,00	158,00	76,50	24,00	50,00	341,00	63,00	23,00
1703	100,00	39,00	151,00	158,00	76,50	24,00	50,00	341,00	63,00	22,00
1704	100,00		151,00	158,00	101,00	24,00	50,00	332,25	65,50	22,00
1705			211,00	152,00	101,00	24,00		332,25	65,50	22,00

¹⁴⁸⁰ Havia estat arrendat per 30 lliures, explica que només se n'han cobrat 12,45 perquè "dita capellania consisteix lo més en las ofertas portan a la iglesia los feligresos, i de tot aquell any no-n volgueran portar", ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 83v.

¹⁴⁸¹ L'arrendament fou renunciat "íntegrament, quedà tots los fruits devastats", ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 149v.

¹⁴⁸² Renunciada pels arrendataris i col·lectada. ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705.

¹⁴⁸³ Col·lectat.

RENDES DE LES CAPELLANIES DE L'ARDIACONAT DE L'EMPORDÀ

anys	Albons	Armentera	El Far	Empúries	Fonoleres	Garriguella	Jafre	Pau i Palau	Pedret i Marzà
1503	17,50	11,00	7,00	16,00	60,50	26,00	8,00	20,00	18,00
1504	17,50	14,00	7,00	16,00	60,50	26,00	8,00	20,00	18,00
1505	26,70	14,02	10,05	18,00	60,50	21,00	9,55	20,50	26,05
1506	26,70	14,02	10,05	18,00	60,50	21,00	9,55	20,50	26,05
1507	26,70	14,02	10,05	18,00	60,50	21,00	9,55	20,50	26,60
1508	30,00	16,25	10,05	18,00	60,50	28,75	9,30	22,00	26,05
1509	30,00	16,25	10,05	18,00	60,50	28,75	9,30	22,30	26,60
1510	30,00	16,25	11,00	18,50	68,65	28,75	9,30	22,30	26,60
1511	30,50	13,00	11,00	18,50	68,65	24,10	7,35	28,75	26,60
1512	30,50	13,00	11,00	18,50	68,65	24,10	7,35	28,75	15,00
1513	30,50	13,00	12,00	18,00	80,00	24,10	7,35	28,75	15,00
1514	31,50	15,50	12,00	18,00	80,00	25,50	7,55	26,50	15,00
1515	31,50	15,50	12,00	18,00	80,00	25,50	7,55	26,50	26,75
1516	31,50	15,50	13,00	22,50	79,00	25,50	7,55	26,50	26,75
1517	31,60	15,50	13,00	22,50	79,00	27,50	8,20	33,50	26,75
1518	31,60	15,50	13,00	22,50	79,00	27,50	8,20	33,50	27,50
1519	31,60	15,50	9,14	22,25	80,00	27,50	8,20	33,50	27,50
1520	40,50	13,30	9,14	22,25	80,00	26,50	8,10	23,25	27,50
1521	40,50	13,30	9,14	22,25	80,00	26,50	8,10	23,25	24,50
1522	40,50	13,30	13,30	30,50	102,00	41,35	8,10	23,25	24,50
1523	36,00	15,00	13,30	30,50	102,00	31,00	7,00	35,50	24,50
1524	36,00	15,00	13,30	30,50	102,00	31,00	7,00	35,50	28,00
1525	36,00	15,00	14,05	28,05	80,10	29,00	7,00	35,50	28,00
1526	30,20	16,10	14,05	28,05	80,10	29,00	7,00	33,75	28,00
1527	30,20	16,10	14,05	28,05	80,10	29,00	7,00	33,75	35,00
1528	30,20	16,10	17,05	26,00	70,00	34,50	7,00	33,75	35,00
1529	30,20	15,05	17,05	26,00	70,00	34,50	10,00	34,00	35,00
1530	30,20	15,05	17,05	26,00	70,00	34,50	10,00	34,00	28,00
1531	30,20	15,05	17,00	33,00	88,00	34,00	10,00	34,00	28,00
1532	45,00	15,50	17,00	33,00	88,00	34,00	10,00	38,00	28,00
1533	45,00	15,50	17,00	33,00	88,00	34,00	10,00	38,00	30,00
1534	45,00	15,50	15,00	36,75	99,50	33,50	10,00	38,00	30,00
1535	45,00	11,50	15,00	36,75	99,50	33,50	8,00	39,00	30,00
1536	45,00	11,50	15,00	36,75	99,50	33,50	8,00	39,00	27,00
1537	45,00	11,50	12,10	35,00	83,50	28,00	8,00	39,00	27,00
1538	40,50	15,50	12,10	35,00	83,50	28,00	8,00	40,00	27,00
1539	40,50	15,50	12,10	35,00	83,50	28,00	8,00	40,00	32,50
1540	40,50	15,50	18,00	39,00	98,50	36,75	8,00	40,00	32,50
1541	50,00	27,00	18,00	39,00	98,50	36,75	11,80	56,00	32,50
1542	50,00	27,00	18,00	39,00	98,50	36,75	11,80	56,00	43,50
1543	50,00	27,00	10,00	33,00	100,20	40,25	11,80	56,00	43,50
1544	41,00	18,00	10,00	33,00	100,20	40,25	9,00	40,00	43,50
1545	41,00	18,00	10,00	33,00	100,20	40,25	9,00	40,00	45,25
1546	41,00	18,00	14,55	41,00	110,00	51,50	9,00	40,00	45,25

APÈNDIXS GENERALS

anys	Albons	Armentera	El Far	Empúries	Fonoleres	Garriguella	Jafre	Pau i Palau	Pedret i Marzà
1547	57,00	17,50	14,55	41,00	110,00	51,50	11,70	52,00	45,25
1548	57,00	17,50	14,55	41,00	110,00	51,50	11,70	52,00	45,25
1549	57,00	17,50	12,00	18,30	88,00	37,00	11,70	52,00	40,50
1550	39,00	18,50	12,00	27,50	88,00	37,00	10,75	47,50	40,50
1551	39,00	18,50	12,00	27,50	88,00	37,00	10,75	47,50	40,50
1552	39,00	18,50	0,00 ¹⁴⁸⁴	27,50	108,00	26,00	10,75	47,50	28,00
1553	35,00	20,00	10,25	35,00	108,00	26,00	10,60	50,00	28,00
1554	35,00	20,00	10,25	35,00	108,00	26,00	10,60	50,00	28,00
1555	35,00	20,00	10,25	35,00	120,00	50,25	10,60	50,00	32,00
1556	43,00	21,00	17,25	33,00	120,00	50,25	14,00	46,50	32,00
1557	43,00	21,00	17,25	33,00	120,00	50,25	14,00	46,50	32,00
1558	43,00	21,00	17,25	33,00	120,00	37,00	14,00	46,50	27,00
1559	40,00	16,50	11,00	28,00	120,00	37,00	11,50	37,25	27,00
1560	40,00	16,50	11,00	28,00	81,00	37,00	11,50	37,25	27,00
1561	40,00	16,50	11,00	28,00	81,00	40,00	11,50	37,25	32,00
1562	38,55	20,50	16,00	34,00	81,00	40,00	11,65	53,50	32,00
1563	38,55	20,50	16,00	34,00	95,00	40,00	11,65	53,50	32,00
1564	38,55	20,50	16,00	34,00	95,00	48,10	11,65	53,50	32,00
1565	39,00	23,00	17,00	36,00	95,00	48,10	13,00	67,95	32,00
1566	39,00	23,00	17,00	36,00	100,00	48,10	13,00	67,95	32,00
1567	39,00	23,00	17,00	36,00	100,00	65,50	13,00	67,95	39,00
1568	107,00	29,00	18,00	35,50	100,00	65,50	13,80	85,50	39,00
1569	107,00	29,00	18,00	35,50	108,35	65,50	13,80	85,50	39,00
1570	107,00	29,00	18,00	35,50	108,35	48,00	13,80	85,50	41,50
1571	107,00	30,50	16,80	40,25	108,35	48,00	14,50	20,00	41,50
1572	107,00	30,50	16,80	40,25	124,50	48,00	14,50	20,00	41,50
1573	107,00	30,50	16,80	40,25	124,50	54,00	14,50	20,00	44,00
1574	66,00	34,00	13,50	38,50	124,50	54,00	15,00	130,00	44,00
1575	66,00	34,00	13,50	38,50	110,00	54,00	15,00	130,00	44,00
1576	66,00	34,00	13,50	38,50	110,00	52,00	15,00	130,00	45,50
1577	83,50	46,00	16,25	40,50	110,00	52,00	18,00	69,50	45,50
1578	83,50	46,00	16,25	40,50	134,00	52,00	18,00	69,50	45,50
1579	83,50	46,00	16,25	40,50	134,00	60,00	18,00	69,50	55,50
1580	103,00	66,50	27,50	50,00	134,00	60,00	22,00	83,50	55,50
1581	103,00	66,50	27,50	50,00	150,50	60,00	22,00	83,50	55,50
1582	103,00	66,50	27,50	50,00	150,50	62,50	22,00	83,50	54,50
1583	103,00	55,00	31,00	54,50	150,50	62,50	22,00	90,00	54,50
1584	103,00	55,00	31,00	54,50	146,50	62,50	22,00	90,00	54,50
1585	103,00	55,00	31,00	54,50	146,50	61,00	22,00	90,00	67,00
1586	81,50	50,00	28,00	56,00	146,50	61,00	15,00	65,00	67,00
1587	81,50	50,00	28,00	56,00	137,00	61,00	15,00	65,00	67,00
1588	81,50	50,00	28,00	56,00	137,00	60,50	15,00	65,00	57,00
1589	82,50	60,50	33,50	56,50	137,00	60,50	20,00	84,00	57,00
1590	82,50	60,50	33,50	56,50	140,50	60,50	20,00	84,00	57,00

¹⁴⁸⁴ No es cobra res, s'executen les fermances, però no diu en quina quantitat, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1493/4, 1503-1556, f. 217v.

anys	Albons	Armentera	El Far	Empúries	Fonoleres	Garriguella	Jafre	Pau i Palau	Pedret i Marzà
1591	82,50	60,50	33,50	56,50	140,50	78,50	20,00	84,00	87,00
1592	100,00	93,00	56,50	83,00	140,50	78,50	22,50	133,00	87,00
1593	100,00	93,00	56,50	83,00	152,50	78,50	22,50	133,00	87,00
1594	100,00	93,00	56,50	83,00	152,50	55,00	22,50	133,00	60,00
1595	82,50 ¹⁴⁸⁵	81,00	27,00	65,00	152,50	55,00	18,50	110,00	60,00
1596	82,50	81,00	27,00	65,00	153,00	55,00	18,50	110,00	60,00
1597	82,50	81,00	27,00	65,00	153,00	71,25	18,50	110,00	71,50
1598	101,00	80,50	30,25	74,50	153,00	71,25	21,75	120,00	71,50
1599	101,00	80,50	30,25	74,50	181,00	71,25	21,75	120,00	71,50
1600	101,00	80,50	30,25	74,50	181,00	84,00	21,75	120,00	75,00
1601	91,50	63,00	25,00	70,00	181,00	84,00	16,50	111,50	75,00
1602	91,50	63,00	25,00	70,00	150,00	84,00	16,50	111,50	75,00
1603	91,50	63,00	25,00	70,00	150,00	77,50	16,50	111,50	67,00
1604	86,00	65,50	29,00	87,00	150,00	77,50	23,50	131,00	67,00
1605	86,00	65,50	29,00	87,00	180,00	77,50	23,50	131,00	67,00
1606	86,00	65,50	29,00	87,00	180,00	80,50	23,50	131,00	74,50
1607	102,00	69,00	30,00	70,00	180,00	80,50	30,50	125,00	74,50
1608	102,00	69,00	30,00	70,00	160,00	80,50	30,50	125,00	74,50
1609	102,00	69,00	30,00	70,00	160,00	70,00	30,50	125,00	64,75
1610	85,00	60,00	27,00	57,25	160,00	70,00	26,25	89,00	64,75
1611	85,00	60,00	27,00	57,25	161,00	70,00	26,25	89,00	64,75
1612	85,00	60,00	27,00	57,25	161,00		26,25	89,00	
1613	99,25	58,00	22,00	100,25	161,00	62,50	27,00	107,25	53,75
1614	99,25	58,00	22,00	100,25	161,00	62,50	27,00	107,25	53,75
1615	99,25	58,00	22,00	100,25	161,00	62,50	27,00	107,25	53,75
1616	90,00	47,00	21,50	85,00	161,00	59,00	27,50	99,50	37,50
1617	90,00	47,00	21,50	85,00	166,25	59,00	27,50	99,50	37,50
1618	90,00	47,00	21,50	85,00	166,25	59,00	27,50	99,50	37,50
1619	78,45	39,00	17,25	74,50	166,25	58,50	25,25	97,75	37,50
1620	78,45	39,00	17,25	74,50	150,00	58,50	25,25	97,75	37,50
1621	78,45	39,00	17,25	74,50	150,00	58,50	25,25	97,75	37,50
1622	91,50	38,00	19,00	75,00	150,00	54,25	23,00	112,50	40,00
1623	91,50	38,00	19,00	75,00	172,25	54,25	23,00	112,50	40,00
1624	91,50	38,00	19,00	75,00	172,25	54,25	23,00	112,50	40,00
1625	100,00	38,50	25,25	76,50	172,25	64,00	23,00	109,00	50,00
1626	100,00	38,50	25,25	76,50	150,00	64,00	23,00	109,00	50,00
1627	100,00	38,50	25,25	76,50	150,00	64,00	23,00	109,00	50,00
1628	133,00	40,00	28,00	80,00	150,00	72,00	23,00	120,00	62,75
1629	133,00	40,00	28,00	80,00	170,50	72,00	23,00	120,00	62,75
1630	133,00	40,00	28,00	80,00	170,50	72,00	23,00	120,00	62,75
1631	126,25	55,00	36,00	90,25	170,50	110,00	34,50	170,00	90,00
1632	126,25	55,00	36,00	90,25	179,00	110,00	34,50	170,00	90,00
1633	126,25	55,00	36,00	90,25	179,00	110,00	34,50	170,00	90,00
1634	124,00	53,00	27,00	80,00	179,00	80,00	31,00	112,00	44,00

¹⁴⁸⁵ Els arrendataris renuncien a l'arrendament. Es col·lecta.

APÈNDIXS GENERALS

anys	Albons	Armentera	El Far	Empúries	Fonoleres	Garriguella	Jafre	Pau i Palau	Pedret i Marzà
1635	124,00	53,00	27,00	80,00	171,50	80,00	31,00	112,00	50,00
1636	124,00	53,00	27,00	80,00	171,50	80,00	31,00	112,00	50,00
1637	140,00	61,50	25,50	80,00	171,50	80,15	33,25	125,25	50,00
1638	140,00	61,50	25,50	80,00	180,00	80,15	33,25	125,25	58,50
1639	140,00	61,50	25,50	80,00	180,00	80,15	33,25	125,25	58,50
1640	125,50	60,00	23,00	80,25	180,00	79,00	30,00	115,00	58,50
1641	125,50	60,00	23,00	80,25	200,00	79,00	30,00	115,00	47,25
1642	125,50	60,00	23,00	80,25	200,00	79,00	30,00	115,00	47,25
1643	186,25	72,25	27,25	80,00	200,00	61,00	39,00	¹⁴⁸⁶	47,25
1644	186,25	72,25	27,25	80,00	252,00	61,00	39,00		
1645	186,25	72,25	27,25	80,00	252,00	61,00	39,00		
1646	195,00	103,00	50,25	131,50	252,00	93,00	46,00	35,00 ¹⁴⁸⁷	
1647	195,00	103,00	50,25	131,50	290,25	93,00	46,00	155,00	83,00
1648	195,00	103,00	50,25	131,50	290,25	93,00	46,00	155,00	83,00
1649	300,00	200,00	75,00	154,50	290,25	190,00	73,50	155,00	83,00
1650	300,00	200,00	75,00	154,50	424,00	190,00	73,50	250,00	161,00
1651	300,00	200,00	75,00	154,50	424,00	190,00	73,50	250,00	161,00
1652-1661									
1662	150,00	51,00	26,25	45,00	232,50	90,00	40,50		
1663	150,00	51,00	26,25	76,50	232,50	90,00	40,50		54,00
1664	150,00	51,00	26,25	76,50	232,50	64,50	40,50	63,25	54,00
1665	142,00	48,60	21,45	76,50	160,00	64,50	26,00	63,25	54,00
1666	142,00	64,50	22,50	82,50	160,00	64,50	26,00	63,25	54,00
1667	142,00	64,50	22,50	82,50	160,00	69,00	26,00	63,00	54,00
1668	123,10	64,50	22,50	82,50	160,00	69,00	24,00	63,00	54,00
1669	115,00	72,35	30,00	99,75	160,00	69,00	24,00	63,00	63,00
1670	115,00	72,35	30,00	99,75	160,00	94,00	24,00	78,50	63,00
1671	115,00	72,35	30,00	99,75	221,00	94,00	30,00	78,50	63,00
1672	134,75	89,00	37,50	123,50	221,00	94,00	30,00	78,50	86,00
1673	134,75	89,00	37,50	123,50	221,00	110,00	30,00	84,00	86,00
1674	134,75	89,00	37,50	123,50	204,00	110,00	28,50	84,00	86,00
1675	13,20	44,70	37,65	114,90	204,00	110,00	28,55	84,00	70,00
1676	92,10		37,65	111,00	204,00	70,00	29,75		70,00
1677	100,00	72,30	16,50	111,00	240,00	70,00	30,00		
1678	27,00	6,90	30,00 ¹⁴⁸⁸	111,00	240,00	70,00	9,80	70,00	34,85
1679	161,00	74,50	34,00	161,50	240,00	70,00	42,50	117,25	75,00
1680	161,00	74,50	34,00	161,50	224,00	70,00	42,50	117,25	75,00
1681	161,00	74,50	34,00	161,50	224,00	102,25	42,50	117,25	75,00
1682	140,00	70,25	28,25	125,25	224,00	102,25	36,00	105,50	73,00

¹⁴⁸⁶ “Pau y Palau que no estan arrendats racione belli”, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1615/1675, f. 376v.

¹⁴⁸⁷ Comprén Pau i Palau i Pedret, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1615/1675.

¹⁴⁸⁸ “Dit any [1677] la armada de Fransa y donà dany, y perquè dits arrendadors no renunciassen, lo capítol los rellevà de dit arrendament 5 lliures [...], no obstant ha cobradas ditas 30 lliuras” ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 21.

anys	Albons	Armentera	El Far	Empúries	Fonoleres	Garriguella	Jafre	Pau i Palau	Pedret i Marzà
1683	140,00	70,25	28,25	125,25	253,50	102,25	36,00	105,50	73,00
1684	140,00	26,90	7,55	126,00	253,50	50,00	36,00	64,10	73,00
1685	164,00	54,75	41,25	162,00	253,50	136,00	36,00	100,00	91,00
1686	164,00	54,75	41,25	162,00	260,00	136,00	36,00	100,00	91,00
1687	164,00	54,75	41,25	162,00	260,00	136,00	36,00	100,00	91,00
1688	131,00	54,50	33,75	199,00	260,00	80,00	30,00	91,00	75,00
1689	131,00	54,00	8,00	199,00	260,00	80,00	30,00	91,00	75,00
1690	131,00	54,00	27,00	199,00	260,00	80,00	30,00	91,00	75,00
1691	131,00	54,00	27,00	145,00	260,00	121,00	30,00	101,25	70,25
1692	131,00	54,50	27,00	145,00	289,00	121,00	30,00	101,25	70,25
1693	131,00	54,50	¹⁴⁸⁹	142,25	289,00	121,00	30,00	101,25	70,25
1694	100,00	54,50	20,00	142,25	289,00	125,00	54,00	118,75	34,95
1695	244,80	100,25	20,00	142,25	330,00	106,25	54,00	118,75	60,00
1696	400,25	130,00	40,00	171,00	330,00	206,00	54,00	161,00 ¹⁴⁹⁰	102,25
1697	250,00	179,00	54,50	176,00	412,00	205,00	61,25	168,50	136,00
1698	170,00	144,00	85,00	140,00	322,00	269,00	27,00	142,00	109,00
1699	170,00	144,00	85,00	167,00	322,00	168,50	27,00	142,00	109,00
1700	170,00	144,00	85,00	167,00	322,00	168,50	27,00	142,00	109,00
1701	175,00	121,00	55,00	167,00	299,00	168,50	46,00	161,00	104,00
1702	175,00	121,00	55,00	160,00	299,00	160,00	46,00	161,00	104,00
1703	175,00	121,00	55,00	160,00	299,00	160,00	46,00	161,00	104,00
1704	180,00	154,25	50,00	160,00	244,00	160,00	47,50	182,50	100,00
1705	180,00	154,25	50,00		244,00		47,50	182,50	100,00

¹⁴⁸⁹ "Devastat per los francesos". Però en no haver estat renunciat pels arrendataris, s'envien lletres de requesta. ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 150r.

¹⁴⁹⁰ Col·lectat.

APÈNDIXS GENERALS

anys	Pelalcalç i Montiró	Peralada	St. Feliu de la Garriga	Sant Pere Pescador	Saus i Vilopriu	Siurana	Torroella de Montgrí	Ullastret i St. Iscle	Verges	Vila-sacra	Vilamalla	Vilanova de la Muga
1503	33,60	61,00	7,50	52,55	7,50	14,80	53,00	40,00	62,20	13,00	7,80	32,00
1504	31,00	61,00	8,25	52,55	7,50	14,80	53,00	40,00	62,20	13,00	7,80	32,00
1505	31,00	73,00	8,25	52,55	7,50	16,55	56,00	36,75	80,00	15,05	11,25	32,00
1506	31,00	73,00	8,25	50,55	7,50	16,55	56,00	36,75	80,00	15,05	11,25	32,00
1507	31,00	73,00	8,25	50,55	7,50	16,55	56,00	36,75	80,00	15,05	11,25	32,00
1508	43,00	73,00	10,00	50,55	7,55	16,55	56,00	45,00	90,00	15,05	11,25	42,50
1509	43,00	73,00	10,00	50,55	7,55	17,50	60,00	45,00	90,00	15,05	11,60	42,50
1510	43,00	79,00	10,00	51,00	7,55	17,50	60,00	45,00	85,50	13,00	11,60	42,50
1511	38,00	79,00	12,50	51,00	7,00	17,50	60,00	42,00	85,50	13,00	11,60	32,00
1512	38,00	79,00	12,50	51,00	7,00	14,50	78,00	42,00	85,50	13,00	9,20	32,00
1513	38,00	70,00	12,50	55,00	7,00	14,50	78,00	42,00	90,00	14,00	9,20	32,00
1514	37,00	70,00	12,80	55,00	7,00	14,50	78,00	41,60	90,00	14,00	9,20	40,00
1515	37,00	70,00	12,80	55,00	7,00	14,65	78,00	41,60	90,00	14,00	11,00	40,00
1516	37,00	70,00	12,80	60,00	7,00	14,65	48,00	41,60	90,00	16,15	11,00	40,00
1517	36,00	70,00	11,75	60,00	7,00	14,65	48,00	43,50	90,00	16,15	11,00	36,00
1518	36,00	70,00	11,75	60,00	7,00	14,60	48,00	43,50	90,00	16,15	9,00	36,00
1519	36,00	70,00	11,75	56,25	7,00	14,60	48,00	43,50	95,00	14,00	9,00	36,00
1520	23,00	70,00	9,00	56,25	7,00	14,60	48,00	43,50	95,00	14,00	9,00	30,10
1521	26,65	70,00	9,00	56,25	7,00	13,70	48,00	43,50	95,00	14,00	9,75	30,10
1522	26,65	99,00	9,00	70,50	7,00	13,70	86,00	43,50	113,50	18,00	9,75	24,25
1523	26,65	99,00	9,50	70,50	7,00	13,70	86,00	46,05	113,50	18,00	9,75	32,00
1524	26,00	99,00	9,50	70,50	7,00	13,20	86,00	46,05	113,50	18,00	9,75	32,00
1525	26,00	86,05	9,50	65,25	7,00	13,20	70,00	46,05	108,00	16,05	9,75	32,00
1526	26,00	86,05	10,00	65,25	7,00	13,20	70,00	47,05	108,00	16,05	9,75	31,00
1527	36,20	86,05	10,00	65,25	7,00	17,00	70,00	47,05	108,00	16,05	13,25	31,00
1528	36,20	86,30	10,00	60,00	7,00	17,00	60,00	47,05	100,00	18,60	13,25	31,00
1529	36,20	86,30	14,00	60,00	15,10	17,00	60,00	50,25	100,00	18,60	13,25	31,00
1530	36,20	86,30	14,00	60,00	15,10	17,10	60,00	50,25	100,00	18,60	13,25	31,00
1531	36,20	82,00	14,00	61,00	15,10	17,10	75,00	50,25	126,00	22,00	13,25	31,00
1532	36,20	82,00	18,00	61,00	12,05	17,10	75,00	52,50	126,00	22,00	13,25	43,25
1533	39,00	82,00	18,00	61,00	12,05	14,00	75,00	52,50	126,00	22,00	13,50	43,25
1534	39,00	90,05	18,00	67,00	12,05	14,00	96,00	52,50	132,25	22,00	13,50	46,25
1535	39,00	90,05	16,25	67,00	10,00	14,00	96,00	46,25	132,25	22,00	13,50	46,25
1536	31,50	90,05	16,25	67,00	10,00	11,25	96,00	46,25	132,25	22,00	10,25	46,25
1537	31,50	70,25	16,25	61,00	10,00	11,25	80,00	46,25	127,50	15,15	10,25	44,00
1538	31,50	70,25	21,00	61,00	10,60	11,25	80,00	40,75	127,50	15,15	10,25	44,00
1539	39,00	70,25	21,00	61,00	10,60	15,00	80,00	40,75	127,50	15,15	10,50	44,00
1540	39,00	90,00	21,00	80,10	10,60	15,00	92,00	40,75	134,50	20,00	10,50	52,50
1541	39,00	90,00	41,50	80,10	18,10	15,00	92,00	61,00	134,50	20,00	10,50	52,50
1542	43,50	90,00	41,50	80,10	18,10	20,40	92,00	61,00	134,50	20,00	15,25	52,50
1543	43,50	85,00	41,50	65,00	18,10	20,40	97,00	61,00	128,00	17,50	15,25	51,00
1544	43,50	85,00	26,00	65,00	14,00	20,40	97,00	46,50	128,00	17,50	15,25	51,00
1545	45,25	85,00	26,00	65,00	14,00	10,00	97,00	46,50	128,00	17,50	18,50	51,00

anys	Pelacalç i Montiró	Peralada	St. Feliu de la Garriga	Sant Pere Pescador	Saus i Vilopriu	Sjurana	Torroella de Montgrí	Ullastret i St. Iscle	Verges	Vila-sacra	Vilamalla	Vilanova de la Muga
1546	45,25	101,00	26,00	83,50	18,00	10,00	101,00	46,50	152,00	29,05	18,50	82,50
1547	45,25	101,00	26,00	83,50	15,00	10,00	101,00	45,00	152,00	29,05	18,50	82,50
1548	39,00	101,00	26,00	83,50	15,00	20,00	101,00	45,00	152,00 ¹⁴⁹¹	29,05	16,60	82,50
1549	39,00	81,00	26,00	60,95	15,00	20,00	100,50	45,00	140,50	17,50	16,60	50,50
1550	39,00	81,00	18,00	60,95	12,35	20,00	100,50	45,00	140,50	17,50	16,60	50,50
1551	40,00	81,00	18,00	60,95	12,35	26,50	100,50	45,00	140,50	17,50	17,50	50,50
1552	40,00	100,00	18,00	66,50	12,35	26,50	140,00	45,00	146,00	20,25	17,50	62,00
1553	40,00	100,00	22,50	66,50	14,00	26,50	140,00	56,00	146,00	20,25	17,50	62,00
1554	36,50	100,00	22,50	66,50	14,00	26,00	140,00	56,00	146,00	20,25	15,00	62,00
1555	36,50	135,00	22,50	72,50	14,00	26,00	120,00	56,00	160,00	19,25	15,00	63,00
1556	36,50	135,00	21,50	72,50	17,00	26,00	120,00	63,00	160,00	19,25	15,00	79,50
1557	34,00	135,00	21,50	72,50	17,00	29,50	120,00	63,00	160,00	19,25	23,00	79,50
1558	34,00	150,00	21,50	68,00	17,00	29,50	140,00	63,00	141,00	20,00	23,00	79,50
1559	34,00	150,00	18,50	68,00	15,00	29,50	140,00	55,25	141,00	20,00	23,00	59,00
1560	29,00	150,00	18,50	68,00	15,00	21,00	140,00	55,25	141,00	20,00	18,85	59,00
1561	29,00	135,00	18,50	80,00	15,00	21,00	146,00	55,25	148,00	20,25	18,85	59,00
1562	29,00	135,00	21,50	80,00	17,50	21,00	146,00	58,50	148,00	20,25	18,85	69,00
1563	29,00	135,00	21,50	80,00	17,50	22,00	146,00	58,50	148,00	20,25	19,00	69,00
1564	29,00	134,00	21,50	71,00	17,50	22,00	110,00	58,50	167,00	23,00	19,00	69,00
1565	29,00	134,00	21,12	71,00	16,50	22,00	110,00	60,30	167,00	23,00	19,00	83,50
1566	41,00	134,00	21,12	71,00	16,50	23,00	110,00	60,30	167,00	23,00	28,00	83,50
1567	41,00	151,00	21,12	66,50	16,50	23,00	122,00	60,30	186,00	30,50	28,00	83,50
1568	41,00	151,00	16,00	66,50	19,00	23,00	122,00	59,25	186,00	30,50	28,00	87,00
1569	35,75	151,00	16,00	66,50	19,00	16,75	122,00	59,25	186,00	30,50	25,50	87,00
1570	35,75	145,00	16,00	67,00	19,00	16,75	125,50	59,25	189,50	26,30	25,50	87,00
1571	35,75	145,00	16,50	67,00	21,50	16,75	125,50	63,00	189,50	26,30	25,50	132,50
1572	40,20	145,00	16,50	67,00	21,50	31,00	125,50	63,00	189,50	26,30	25,25	132,50
1573	40,20	189,00	16,50	30,50	21,50	31,00	133,00	63,00	121,00	30,50	25,25	132,50
1574	40,20	189,00	17,50	30,50	27,50	31,00	133,00	57,50	121,00	30,50	25,25	139,25
1575	51,00	189,00	17,50	30,50	27,50	28,50	133,00	57,50	121,00	30,50	29,00	139,25
1576	51,00	171,00	17,50	86,50	27,50	28,50	143,00	57,50	250,00	36,50	29,00	139,25
1577	51,00	171,00	20,00	86,50	31,50	28,50	143,00	85,50	250,00	36,50	29,00	80,75
1578	58,50	171,00	20,00	86,50	31,50	30,50	143,00	85,50	250,00	36,50	34,25	80,75
1579	58,50	194,00	20,00	101,00	31,50	30,50	160,00	85,50	256,50	40,00	34,25	80,75
1580	58,50	194,00	32,50	101,00	31,50	30,50	160,00	105,00	256,50	40,00	34,25	102,00
1581	54,00	194,00	32,50	101,00	31,50	38,00	160,00	105,00	256,50	40,00	28,00	102,00
1582	54,00	171,00	32,50	100,00	31,50	38,00	161,00	105,00	286,50	40,00	28,00	102,00
1583	54,00	171,00	28,00	100,00	33,00	38,00	161,00	108,00	286,50	40,00	28,00	107,00

¹⁴⁹¹ Juntament amb la capellania de Verges hi avien inclosos drets de la Tallada, el 16 de gener de 1549, els arrendataris de la capellania de Verges i la Tallada són condemnats "en cridar lo battle de sach com denran partir lo blat a la hera y que haian a pagar delme de vintè y de tot gra, sens tenir solatjes, baleixs, semens, ni ningun altre dret, sinó que han a pagar de tot grans sens deductió alguna", ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1493/4, 1503-1556, f. 286r.

APÈNDIXS GENERALS

anys	Pelacalç i Montiró	Peralada	St. Feliu de la Garriga	Sant Pere Pescador	Saus i Vilopriu	Sjurana	Torroella de Montgrí	Ullastret i St. Iscle	Verges	Vila-sacra	Vilamalla	Vilanova de la Muga
1584	51,25	171,00	28,00	100,00	33,00	27,50	161,00	108,00	286,50	40,00	28,00	107,00
1585	51,25	195,50	28,00	106,00	33,00	27,50	173,00	108,00	277,00	55,50	28,00	107,00
1586	51,25	195,50	28,50	106,00	23,00	27,50	173,00	100,00	277,00	55,50	28,00	130,00
1587	44,00	195,50	28,50	106,00	23,00	27,75	173,00	100,00	277,00	55,50	24,00	130,00
1588	44,00	187,00	28,50	108,50	23,00	27,75	172,00	100,00	278,00	49,50	24,00	130,00
1589	44,00	187,00	29,00	108,50	23,50	27,75	172,00	100,00	278,00	49,50	24,00	120,00
1590	42,75	187,00	29,00	108,50	23,50	28,50	172,00	100,00	278,00	49,50	38,50	120,00
1591	42,75	210,00	29,00	122,00	23,50	28,50	256,00	100,00	371,50	56,00	38,50	120,00
1592	42,75	210,00	40,00	122,00	23,50	28,50	256,00	120,00	371,50	56,00	38,50	141,75
1593	57,50	210,00	40,00	122,00	23,50	37,50	256,00	120,00	371,50	56,00	41,00	141,75
1594	57,50	210,00	40,00	116,00	23,50	37,50	223,00	120,00	285,00	51,50	41,00	141,75
1595	57,50	210,00	40,00	116,00	14,00	37,50	223,00	101,00	285,00	51,50	41,00	127,50
1596	60,00	210,00	40,00	116,00	14,00	30,00	223,00	101,00	285,00	51,50	42,50	127,50
1597	60,00	232,00	40,00	130,00	14,00	30,00	210,00	101,00	290,50	50,00	42,50	127,50
1598	60,00	232,00	46,00	130,00	27,00	30,00	210,00	107,00	290,50	50,00	42,50	135,00
1599	79,50	232,00	46,00	130,00	27,00	32,00	210,00	107,00	290,50	50,00	41,50	135,00
1600	79,50	233,00	46,00	120,00	27,00	32,00	211,00	107,00	240,00	61,00	41,50	135,00
1601	79,50	233,00	41,00	120,00	24,50	32,00	211,00	77,00	240,00	61,00	41,50	103,00
1602	67,25	233,00	41,00	120,00	24,50	32,00	211,00	77,00	240,00	61,00	38,00	103,00
1603	67,25	215,00	41,00	92,00	24,50	26,00	191,00	77,00	225,00	45,50	38,00	103,00
1604	67,25	215,00	42,50	92,00	35,25	26,00	191,00	80,00	225,00	45,50	38,00	132,00
1605	91,00	215,00	42,50	92,00	35,25	26,00	191,00	80,00	225,00	45,50	41,50	132,00
1606	91,00	228,00	42,50	120,00	35,25	26,00	240,50	80,00	230,00	58,50	41,50	132,00
1607	91,00	228,00	54,00	120,00	35,25	34,00	240,50	90,50	230,00	58,50	41,50	142,00
1608	65,00	228,00	54,00	120,00	35,25	34,00	240,50	90,50	230,00	58,50	30,00	142,00
1609	65,00		54,00	100,75	35,25	34,00	206,00	90,50	224,25	52,00	30,00	142,00
1610	65,00	219,35 ₁₄₉₂	46,50	100,75	25,50	26,00	206,00	80,50	224,25	52,00	30,00	112,25
1611	79,75	1493	46,50	100,75	25,50	26,00	206,00	80,50	224,25	52,00	25,50	112,25
1612	79,75	247,50 ₁₄₉₄	46,50	83,00	25,50	26,00		80,50	200,25		25,50	112,25
1613	79,75	213,32	51,25	83,00	24,00	20,00	221,25	94,00	200,25	52,00	25,50	100,25
1614	80,00	105,20	51,25	83,00	24,00	20,00	221,25	94,00	200,25	52,00	28,00	100,25
1615	80,00	105,20	51,25	100,00	24,00	20,00	226,50	94,00	220,00	52,00	28,00	100,25
1616	80,00	150,00	41,00	100,00	25,50	18,50	226,50	82,00	220,00	36,25	28,00	72,50
1617	77,25	150,00	41,00	100,00	25,50	18,50	226,50	82,00	220,00	36,25	29,00	72,50
1618	77,25	150,00	41,00	118,00	25,50	18,50	127,25	82,00	170,00	36,25	29,00	72,50
1619	77,25	150,00	41,75	118,00	24,25	17,50	152,85	82,50	170,00	31,25	29,00	68,50
1620	66,50	150,00	41,75	118,00	24,25	17,50	180,00	82,50	170,00	31,25	24,25	68,50

¹⁴⁹² No s'arrenda, és el resultat de col·lectar-ho directament juntament amb Peratallada, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1556-1615.

¹⁴⁹³ No s'arrenda.

¹⁴⁹⁴ És el col·lectat procedent de Peralada, Vila-sacra, Garriguella, Pedret i Marzà, Sant Jordi Desvalls i Torroella de Montgrí, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1556-1615.

APÈNDIX 1

anys	Pelacalç i Montiró	Peralada	St. Feliu de la Garriga	Sant Pere Pescador	Saus i Vilopriu	Sjurana	Torroella de Montgrí	Ullastret i St. Iscle	Verges	Vila-sacra	Vilamalla	Vilanova de la Muga
1621	66,50	160,75	41,75	115,50	24,25	17,50	180,00	82,50	202,00	31,25	24,25	68,50
1622	66,50	160,75	42,00	115,50	25,00	17,75	121,50	94,00	202,00	45,00	24,25	80,00
1623	66,25	160,75	42,00	115,50	25,00	17,75	180,00	94,00	202,00	45,00	27,25	80,00
1624	66,25	162,00	42,00	141,00	25,00	17,75	180,00	94,00	199,15	45,00	27,25	80,00
1625	66,25	162,00	46,00	141,00	20,00	15,25	180,00	100,50	190,00	45,75	27,25	80,00
1626	67,00	162,00	46,00	141,00	20,00	15,25	201,00	100,50	190,00	45,75	31,00	80,00
1627	67,00	178,00	46,00	141,50	20,00	15,25	201,00	100,50	190,00	45,75	31,00	80,00
1628	67,00	178,00	45,50	141,50	20,50	19,75	201,00	103,25	186,00	56,25	31,00	104,00
1629	92,00	178,00	45,50	141,50	20,50	19,75	201,00	103,25	186,00	56,25	41,00	104,00
1630	92,00	211,00	45,50	169,00	20,50	19,75	201,00	103,25	186,00	56,25	41,00	104,00
1631	92,00	211,00	61,00	169,00	31,25	30,25	201,00	125,50	230,50	80,00	41,00	147,00
1632	100,00	211,00	61,00	169,00	31,25	30,25	188,25	125,50	230,50	80,00	37,00	147,00
1633	100,00	216,00	61,00	164,00	31,25	30,25	188,25	125,50	230,50	80,00	37,00	147,00
1634	100,00	216,00	36,00	164,00	29,00	31,25	188,25	114,00	208,25	50,00	37,00	122,00
1635	81,00	216,00	38,00	164,00	29,00	31,25	99,80	114,00	208,25	50,00	30,00	122,00
1636	81,00	180,00	38,00	159,00	29,00	31,25	172,00	114,00	208,25	50,00	30,00	122,00
1637	81,00	180,00	38,00	159,00	24,25	32,00	172,00	113,75	208,25	45,25	30,00	110,50
1638	84,00	180,00	54,75	159,00	24,25	32,00	172,00	113,75	208,25	45,25	32,25	110,50
1639	84,00	165,00	54,75	135,00	24,25	32,00	200,00	113,75	208,25	45,25	32,25	110,50
1640	84,00	165,00	54,75	135,00	24,00	30,50	200,00	112,00	193,75	40,75	32,25	111,75
1641	85,00	165,00	46,25	135,00	24,00	30,50	200,00	112,00	193,75	40,75	30,25	111,75
1642	85,00	160,25	46,25	210,50	24,00	30,50	173,95	112,00	193,75	40,75	30,25	111,75
1643	85,00	160,25	46,25	210,50	27,00	60,25	193,00	135,50	188,50	47,25	30,25	100,25
1644	159,00	160,25	70,50	210,50	27,00	60,25	193,00	135,50	188,50	47,25	59,25	100,25
1645	159,00	230,25	70,50	303,50	27,00	60,25	193,00	135,50	188,50	47,25	59,25	100,25
1646	159,00	230,25	70,50	303,50	33,25	71,25	300,00	156,00	271,00	64,50	59,25	174,50
1647	164,25	230,25	80,00	303,50	33,25	71,25	300,00	156,00	271,00	64,50	57,50	174,50
1648	164,25	270,00	80,00	603,00	33,25	71,25	300,00	156,00	271,00	64,50	57,50	174,50
1649	164,25	270,00	80,00	603,00	51,75	100,00	631,00	235,75	391,00	121,00	57,50	313,75
1650	240,00	270,00	111,00	603,00	51,75	100,00	631,00	235,75	391,00	121,00	111,00	313,75
1651	240,00	100,00	111,00	710,65	51,75	100,00	631,00	235,75	391,00	121,00	111,00	313,75
1652-1661												
1662	99,98	147,00	60,00	181,50	24,00		225,00		180,75		33,98	
1663	99,98	147,00	60,00	165,00	24,00		225,00		180,75	43,00	33,98	
1664	99,98	147,00	60,00	165,00	24,00		150,00		180,75	42,00	33,98	
1665	76,50	155,00	28,00	165,00	24,00	29,00	150,00	87,75	180,00	42,00	29,00	90,00
1666	76,50	155,00	28,00	211,00	24,00	29,00	150,00	100,00	180,00	30,25	29,00	90,00
1667	76,50	155,00	28,00	211,00	24,00	29,00	180,00	100,00	180,00	36,00	29,00	90,00
1668	90,00	136,95	30,50	211,00	24,00	30,00	180,00	100,00	180,00	36,00	41,50	117,00
1669	90,00	177,00	30,50	211,00	24,00	30,00	180,00	100,00	180,00	36,00	41,50	112,50
1670	90,00	177,00	30,50	211,00	24,00	30,00	201,00	100,00	180,00	45,60	41,50	112,50
1671	120,00	177,00	50,25	211,00	24,00	35,00	201,00	100,00	220,00	45,60	45,00	112,50
1672	120,00	230,00	50,25	270,00	26,00	35,00	201,00	120,00	220,00	45,60	45,00	123,50
1673	120,00	230,00	50,25	270,00	26,00	35,00	261,00	120,00	220,00	45,55	45,00	123,50

APÈNDIXS GENERALS

anys	Pelacalç i Montiró	Peralada	St. Feliu de la Garriga	Sant Pere Pescador	Saus i Vilopriu	Sjurana	Torroella de Montgrí	Ullastret i St. Iscle	Verges	Vila-sacra	Vilamalla	Vilanova de la Muga
1674	85,25	230,00	36,50	270,00	26,00	33,00	261,00	120,00	205,00	45,55	45,00	123,50
1675	85,25	201,30	36,50	190,50	25,00	33,00	261,00	110,00	348,00	45,55	47,95	115,00
1676	44,00	201,30	7,95	51,00	25,00	33,00	165,80	110,00	135,70		15,30	115,00
1677	101,00	27,50	24,50	143,20	25,00	11,00	136,45	110,00	215,00	19,50	2,75	115,00 ₁₄₉₅
1678	22,25	82,00	13,45	50,20	32,70	11,55	201,00	170,00	22,40	36,15	10,00	
1679	110,00	201,00	43,50	265,00	34,00	55,50	201,00	180,00	200,00	56,00	45,00	50,00
1680	110,00	201,00	43,50	265,00	34,00	55,50	225,00	180,00	200,00	56,00	45,00	144,50
1681	110,00	201,00	43,50	265,00	34,00	55,50	225,00	180,00	200,00	56,00	35,00	144,50
1682	107,25	199,00	44,00	251,00	30,25	33,00	225,00	126,00	225,00	44,50	35,00	140,25
1683	107,25	199,00	44,00	251,00	30,25	33,00	261,00	126,00	225,00	44,50	22,00	140,25
1684	26,95	169,00 ₁₄₉₆	44,00	107,35	19,75	14,05	261,00	126,00	225,00	16,50	22,00	76,65
1685	83,50	210,50	55,25	210,50	30,75	33,00	261,00	137,50	250,00	60,00	33,75	150,25
1686	0,00 ₁₄₉₇	210,50	55,25	210,50	30,75	33,00	248,00	137,50	250,00	60,00	33,75	150,25
1687	85,00 ₁₄₉₈	210,50	55,25	210,50	30,75	33,00	248,00	137,50	250,00	60,00	33,75	150,25
1688	90,00	221,00	44,00	242,50	25,00	33,00	248,00	151,00	260,00	47,00	30,00	152,50
1689	90,00	221,00	44,00	242,50	25,00	33,00	260,00	151,00	260,00	15,20	17,50	152,50
1690	90,00	196,25	44,00	242,50	25,00	33,00	260,00	151,00	260,00	40,00	25,00	125,25
1691	90,00	196,25	45,25	249,00	25,00	30,00	260,00	136,00	267,50	40,00	25,00	125,25
1692	90,00	196,25	45,25	249,00	25,00	30,00	280,00	136,00	267,50	40,00	25,00	125,25
1693	90,00	24,00	45,25	249,00	25,00	30,00	280,00	136,00	267,50	0,00 ₁₄₉₉	30,00	28,00
1694	100,00	18,00	40,00	102,35	7,90		280,00	115,00	190,00	40,00	0,00	90,00
1695	100,75	225,00	53,50	233,00	7,90	25,75 ₁₅₀₀	417,80 ₁₅₀₁	155,00	408,90 ₁₅₀₂	40,00	25,00	130,00
1696	130,00	269,50	145,50	361,00	37,00	33,25	379,25	185,00	350,00	40,00	28,25	211,00
1697	150,00	352,25	154,00	413,00	51,25	25,00	430,00	225,00	374,00	66,00	50,50	327,00
1698	138,00	228,00	66,50	342,00	20,00	29,00	275,00	190,00	240,00	44,25	40,00	250,25

¹⁴⁹⁵ “Vilanova de la Muga, Pau, Palau, Pedret y Marzá col·lectat per Jaume Peiró, notari de Peralada, en total net per les capellanies: 64 lliures 4 sous 6 diners”, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705.

¹⁴⁹⁶ “Se arrendà en 199 lliuras y per lo que se havia pagat als fransesos que havian secrestat los fruits consertaren los senyors comissaris se'n rellevassen 30 lliuras”, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 67v).

¹⁴⁹⁷ No es cobra res, “perquè hi ha plet en la cort de Calonge, y se fan véndrer los béns dels qui tenen lo arrendament”, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 105r.

¹⁴⁹⁸ S'havia arrendat per 125,25 lliures, però “lo arrendador fou un desdixat”; va acabar per ser col·lectat per Jaume Viader de Montiró, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 83r.

¹⁴⁹⁹ Capellania renunciada pels arrendataris.

¹⁵⁰⁰ Renunciada pels arrendataris i col·lectada. ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705.

¹⁵⁰¹ Renunciada pels arrendataris i col·lectada. ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705.

¹⁵⁰² Renunciada pels arrendataris i col·lectada. ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705.

anys	Pelacalç i Montiró	Peralada	St. Feliu de la Garriga	Sant Pere Pescador	Saus i Vilopriu	Siurana	Torroella de Montgrí	Ullastret i St. Iscle	Verges	Vila-sacra	Vilamallà	Vilanova de la Muga
1699	138,00	228,00	66,50	342,00	20,00	29,00	399,00	201,00	400,00	44,25	40,00	250,25
1700	141,00	228,00	66,50	342,00	30,50	28,00	399,00	201,00	400,00	46,00	46,00	227,50
1701	141,00	302,50	71,50	303,00	30,50	28,00	399,00	201,00	400,00	46,00	46,00	227,50
1702	141,00	302,50	71,50	303,00	30,50	28,00	330,00	165,00	350,00	46,00	46,00	227,50
1703	105,00	302,50	71,50	303,00	26,25	23,25	330,00	165,00	350,00	50,75	41,50	236,75
1704	105,00	265,00	75,00	310,00	26,25	23,25	330,00	165,00	350,00	50,75	41,50	236,75
1705	105,00	265,00	75,00	310,00	26,25	23,25	371,00	194,00	425,50	50,75	41,50	236,75

RENDES DE LES CAPELLANIES DE L'ARDIACONAT MAJOR

Anys	Begur	Bordils	Borgonyà	Fitor	Flaçà	Llorà	Madremanya	Medinyà	Palol de Revardit	Pals	Peratallada	Riudellots de la Creu
1503	33,00	46,00	21,50		16,50	11,55	39,00	7,00	11,00	24,25	3,55	6,15
1504	33,00	55,00	24,00		16,50	11,55	39,00	7,00	11,00	24,25	3,55	7,00
1505	28,25	55,00	24,00	3,00	20,00	11,55	36,00	8,00 ¹⁵⁰³	12,05	22,00	4,05	7,00
1506	28,25	55,00	24,00	3,00	10,00	11,55	36,00	8,00	12,05	22,00	4,05	7,00
1507	28,25	56,00	24,00	3,00	10,00	11,55	36,00	12,00	12,05	22,00	4,05	7,00
1508	24,50	56,00	24,00	3,00	10,00	12,75	37,95	12,00	11,30	22,00	4,75	7,00
1509	24,50	56,00	24,00	3,00	20,00	12,75	37,95	8,00	11,30	22,00	4,75	7,00
1510	24,50	50,00	28,00	3,00	20,00	12,75	37,95	7,55	11,30	27,55	4,75	9,35
1511	21,75	50,00	28,00	3,00	20,00	11,15	32,00	7,55	7,50	27,55	4,75	9,35
1512	21,75	65,70	28,00	3,00	17,00	11,15	32,00	7,55	7,50	27,55	4,75	9,35
1513	21,75	65,70	29,25	4,25	17,00	11,15	32,00	7,55	7,50	33,05	4,75	8,50
1514	22,00	65,70	29,25	4,25	17,00	11,10	35,95	7,00	8,50	33,05	4,50	8,50
1515	22,00	53,00	29,25	4,25	16,55	11,10	35,95	7,00	8,50	33,05	4,50	8,50
1516	22,00	53,00	30,50	3,25	16,55	11,10	35,95	7,00	8,50	39,50	4,50	10,00
1517	30,50	53,00	30,50	3,25	16,55	11,10	33,00	7,00	10,00	39,50	5,00	10,00
1518	30,50	57,00	30,50	3,25	17,05	11,10	33,00	6,80	10,00	39,50	5,00	10,00
1519	30,50	57,00	25,50	3,25	17,05	11,10	33,00	6,80	10,00	37,00	5,00	9,00
1520	27,00	57,00	25,50	3,25	17,05	10,60	28,40	6,80	9,00	37,00	4,30	9,00
1521	27,00	53,00	25,50	3,25	16,50	10,60	28,40	6,50	9,00	37,00	4,30	9,00
1522	27,00	53,00	27,00	3,50	16,50	10,60	28,40	6,50	9,00	44,00	4,30	10,50
1523	27,00	53,00	27,00	3,50	16,50	12,50	35,00	6,50	10,00	44,00	5,25	10,50
1524	27,00	60,75	27,00	3,50	15,00	12,50	35,00	9,05	10,00	44,00	5,25	10,50
1525	27,00	60,75	31,00	3,85	15,00	12,50	35,00	9,05	10,00	30,50	5,25	12,00
1526	32,50	60,75	31,00	3,85	15,00	13,40	31,00	9,05	12,00	30,50	5,25	12,00
1527	32,50	70,65	31,00	3,85	15,00	13,40	31,00	8,50	12,00	30,50	5,25	12,00
1528	32,50	70,65	35,00	5,30	15,00	13,40	33,65	8,50	12,00	30,50	5,25	14,00
1529	25,00	70,65	35,00	5,30	15,00	15,60	33,65	8,50	12,00	30,50	5,25	14,00
1530	25,00	60,00	35,00	5,30	15,00	15,60	33,65	7,00	12,00	30,50	5,25	14,00
1531	25,00	60,00	37,00	5,30	15,00	15,60	36,00	7,00	12,00	30,50	5,25	12,00
1532	37,00	60,00	37,00	5,30	15,00	17,10	36,00	7,00	12,25	30,50	5,25	12,00
1533	37,00	66,50	37,00	5,30	15,50	17,10	36,00	7,00	12,25	30,50	5,25	12,00
1534	37,00	66,50	41,50	6,50	15,50	17,10	26,05	7,00	12,25	41,00	5,25	11,00
1535	32,25	66,50	41,50	6,50	15,50	12,00	26,05	7,00	11,00	41,00	5,50	11,00
1536	32,25	58,00	41,50	6,50	10,00	12,00	26,05	6,00	11,00	41,00	5,50	11,00
1537	32,25	58,00	32,50	5,00	10,00	12,00	26,05	6,00	11,00	41,00	5,50	8,50
1538	26,00	58,00	32,50	5,00	10,00	12,00	26,05	6,00	11,00	41,00	2,40 ¹⁵⁰⁴	8,50
1539	26,00	66,00	32,50	5,00	17,50	12,00	26,00	6,05	11,00	41,00	2,40	8,50
1540	26,00	66,00	34,50	6,30	17,50	12,00	26,00	6,05	11,00	106,4	2,40	13,25

¹⁵⁰³ "Està arrendada XII lliures, per gràcia VIII lliures", ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1493/4, 1503-1556, f. 18r.

¹⁵⁰⁴ Existència de plet a Peratallada, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1493/4, 1503-1556, f. 205v.

APÈNDIX 1

Anys	Begur	Bordils	Borgonyà	Fitor	Flaçà	Llorà	Madremanya	Medinyà	Palol de Revardit	Pals	Peratallada	Riudellots de la Creu
										5		
1541	43,00	66,00	34,50	6,30	17,50	15,00	26,00	6,05	15,25	119,95	2,40	13,25
1542	43,00	80,75	34,50	6,30	18,15	15,00	36,00	8,60	15,25	180,00	2,40	13,25
1543	43,00	80,75	35,10	4,65	18,15	15,00	36,00	8,60	19,35	180,00	4,45	11,00
1544	33,00	80,75	35,10	4,65	18,15	17,25	36,00	8,60	12,00	39,75	4,60	11,00
1545	33,00	90,00	35,10	4,65	18,50	17,25	40,50	9,00	12,00	140,00	6,50	11,00
1546	33,00	90,00	42,00	3,65	18,50	17,25	40,50	9,00	12,00	140,00	6,00	14,00
1547	30,00	90,00	42,00	3,65	18,50	20,50	40,50	9,00	15,00	90,00	6,00	14,00
1548	30,00	92,00	42,00	3,65	18,50	20,50	35,10	6,55	15,00	60,00	6,00	14,00
1549	30,00	92,00	36,00	3,50	18,50	20,50	35,10	6,55	15,00	60,00	3,60	11,00
1550	42,00	92,00	36,00	3,50	18,50	20,50	35,10	6,55	15,25	60,00	3,60	11,00
1551	42,00	92,50	36,00	3,50	18,70	20,50	40,00	7,40	15,25	70,25	3,60	11,00
1552	42,00	92,50	43,25	4,00	18,70	20,50	40,00	7,40	15,25	70,25	5,50	20,50
1553	44,00	92,50	43,25	4,00	18,70	24,00	40,00	7,40	19,50	70,25	5,50	20,50
1554	44,00	95,00	43,25	4,00	20,75	24,00	40,00	8,00	19,50	72,00	5,50	20,50
1555	44,00	95,00	52,00	4,00	20,75	24,00	40,00	8,00	19,50	72,00	4,55	22,25
1556	36,00	95,00	52,00	4,00	20,75	31,50	40,00	8,00	20,50	72,00	4,55	22,25
1557	36,00	107,50	52,00	4,00	23,50	31,50	45,00	11,05	20,50	100,00	4,55	22,25
1558	36,00	107,50	50,00	4,05	23,50	31,50	45,00	11,05	20,50	100,00	8,10	18,00
1559	33,00	107,50	50,00	4,05	23,50	26,00	45,00	11,05	16,00	100,00	8,10	18,00
1560	33,00	89,00	50,00	4,05	24,00	26,00	40,00	10,10	16,00	80,00	8,10	18,00
1561	33,00	89,00	53,00	6,00	24,00	26,00	40,00	10,10	16,00	80,00	7,50	19,25
1562	42,00	89,00	53,00	6,00	24,00	24,50	40,00	10,10	24,00	80,00	7,50	19,25
1563	42,00	90,00	53,00	6,00	32,00	24,50	40,00	9,10	24,00	92,00	7,50	19,25
1564	42,00	90,00	54,00	4,00	32,00	24,50	40,00	9,10	24,00	92,00	7,00	19,75
1565	51,00	90,00	54,00	4,00	32,00	25,90	40,00	9,10	21,50	92,00	7,00	19,75
1566	51,00	100,50	54,00	4,00	31,00	25,90	50,00	10,00	21,50	115,00	7,00	19,75
1567	51,00	100,50	66,00	7,20	31,00	25,90	50,00	10,00	21,50	115,00	10,00	26,00
1568	46,25	100,50	66,00	7,20	31,00	29,25	50,00	10,00	20,50	115,00	10,00	26,00
1569	46,25	115,25	66,00	7,20	33,75	29,25	46,25	11,90	20,50	115,00	10,00	26,00
1570	46,25	115,25	62,00	7,00	33,75	29,25	46,25	11,90	20,50	115,00	10,00	26,00
1571	46,50	115,25	62,00	7,00	33,75	36,00	46,25	11,90	21,00	115,00	10,00	26,00
1572	46,50	137,00	62,00	7,00	37,60	36,00		12,00	21,00	141,00	10,00	26,00
1573	46,50	137,00	70,00	7,60	37,60	36,00		12,00	21,00	141,00	10,00	31,00
1574	65,00	137,00	70,00	7,60	37,60	36,00		12,00	22,00	141,00	10,00	31,00
1575	65,00	130,00	70,00	7,60	38,50	36,00	67,50	12,00	22,00	120,50	10,00	31,00
1576	65,00	130,00	78,50	12,25	38,50	36,00	67,50	12,00	22,00	120,50	6,50	36,50
1577	86,00	130,00	78,50	12,25	38,50	36,00	67,50	12,00	25,75	120,50	6,50	36,50
1578	86,00	150,00	78,50	12,25	38,50	36,50	70,50	13,00	25,75	160,00	6,50	36,50
1579	86,00	150,00	62,00	17,00	38,50	36,50	70,50	13,00	25,75	160,00	10,00	35,00
1580	85,00	150,00	62,00	17,00	38,50	36,50	70,50	13,00	41,25	160,00	10,00	35,00
1581	85,00	146,00	62,00	17,00	42,00	42,00	76,50	15,75	41,25	122,00	10,00	35,00
1582	85,00	146,00	83,50	8,50	42,00	42,00	76,50	15,75	41,25	122,00	11,00	36,50
1583	97,00	146,00	83,50	8,50	42,00	42,00	76,50	15,75	42,00	122,00	11,00	36,50
1584	97,00	158,00	83,50	8,50	52,25	50,00	83,50	15,75	42,00	160,00	11,00	36,50

APÈNDIXS GENERALS

Anys	Begur	Bordils	Borgonyà	Fitor	Flaçà	Llorà	Madremanya	Medinyà	Palol de Revardit	Pals	Peratallada	Riudellots de la Creu
1585	97,00	158,00	76,00	16,50	52,25	50,00	83,50	15,75	42,00	160,00	15,00	42,00
1586	75,00	158,00	76,00	16,50	52,25	50,00	83,50	15,75	34,25	160,00	15,00	42,00
1587	75,00	141,50	76,00	16,50	44,00	45,00	74,00	14,00	34,25	134,00	15,00	42,00
1588	75,00	141,50	70,00	14,25	44,00	45,00	74,00	14,00	34,25	134,00	11,15	34,00
1589	70,00	141,50	70,00	14,25	44,00	45,00	74,00	14,00	28,50	134,00	11,15	34,00
1590	70,00	162,00	70,00	14,25	57,00	44,00	83,00	18,50	28,50	133,00	11,15	34,00
1591	70,00	162,00	71,50	20,00	57,00	44,00	83,00	18,50	28,50	133,00	20,75	45,00
1592	105,00	162,00	71,50	20,00	57,00	44,00	83,00	18,50	35,50	133,00	20,75	45,00
1593	105,00	172,00	71,50	20,00	54,00	55,75	88,75	18,50	35,50	165,50	20,75	45,00
1594	105,00	172,00	63,00	15,50	54,00	55,75	88,75	18,50	35,50	165,50	51,50	46,00
1595	80,00	172,00	63,00	15,50	54,00	55,75	88,75	18,50	31,50	165,50	51,50	46,00
1596	80,00	173,50	63,00	15,50	60,00	50,00	86,00	23,50	31,50	166,00	51,50	46,00
1597	80,00	173,50	70,00	20,00	60,00	50,00	86,00	23,50	31,50	166,00	54,00	42,25
1598	102,00	173,50	70,00	20,00	60,00	50,00	86,00	23,50	44,50	166,00	54,00	42,25
1599	102,00	197,00	70,00	20,00	70,00	57,50	87,00	27,50	44,50	160,00	54,00	42,25
1600	102,00	197,00	70,50	26,50	70,00	57,50	87,00	27,50	44,50	160,00	20,00	45,00
1601	106,00	197,00	70,50	26,50	70,00	56,50	87,00	27,50	35,50	160,00	20,00	45,00
1602	106,00	175,00	70,50	26,50	52,50	56,50	88,50	23,50	35,50	160,00	20,00	45,00
1603	106,00	175,00	68,00	10,50	52,50	56,50	88,50	23,50	35,50	160,00	15,75	36,50
1604	115,00	175,00	68,00	10,50	52,50	67,25	88,50	23,50	37,50	160,00	15,75	36,50
1605	115,00	200,50	68,00	10,50	70,00	67,25	101,00	24,00	37,50	162,00	15,75	36,50
1606	115,00	200,50	68,00	21,00	70,00	67,25	101,00	24,00	37,50	162,00	18,00	40,50
1607	120,50	200,50	68,00	21,00	70,00	70,00	101,00	24,00	40,00	162,00	18,00	40,50
1608	120,50	192,00	68,00	21,00	69,00	70,00	102,00	26,75	40,00	150,00	18,00	40,50
1609	120,50	192,00	43,00	12,00	69,00	70,00	102,00	26,75	40,00	150,00	8,55	34,00
1610	90,00	192,00	43,00	12,00	69,00	62,03	102,00	26,75	27,00	150,00	13,83	34,00
1611	90,00	173,00	43,00	12,00	55,00	62,03	97,50	22,00	27,00	125,00	12,00	34,00
1612	90,00	173,00	53,75	13,50	55,00	62,03	97,50	22,00	27,00	125,00	12,00	27,50
1613	115,00	173,00	53,75	13,50	55,00	59,25	97,50	22,00	26,00	125,00	12,00	27,50
1614	115,00	183,00	53,75	13,50	55,00	59,25	91,00	22,00	26,00	141,00	11,00	27,50
1615	115,00	183,00	44,25	11,25	55,00	59,25	91,00	22,00	26,00	141,00	13,00	29,00
1616	83,50	183,00	44,25	11,25	55,00	49,00	91,00	22,00	22,00	141,00	13,00	29,00
1617	83,50	173,30	44,25	11,25	47,00	49,00	89,25	19,00	22,00	135,25	13,00	29,00
1618	83,50	155,25	56,00	10,00	47,00	49,00	89,25	19,00	22,00	135,25	10,00	27,00
1619	126,50	155,25	56,00	10,00	47,00	55,75	89,25	19,00	18,25	135,25	10,00	27,00
1620	126,50	155,25	56,00	10,00	60,00	55,75	80,00	19,00	18,25		10,00	27,00
1621	126,50	162,00	46,00	9,00	60,00	55,75	90,00	19,00	18,25	100,00	10,60	30,50
1622	110,25	162,00	46,00	9,00	60,00	57,25	80,00	19,00	15,25	100,00	10,60	30,50
1623	110,25	162,00	46,00	9,00	50,00	57,25	83,00	19,00	15,25	100,00	11,00 ¹⁵⁰⁵	30,50
1624	110,25	153,00	46,50	9,00	50,00	57,25	83,00	19,00	15,25	100,00	9,00	24,00

¹⁵⁰⁵ Si bé en un primer moment s'anota: "Peratallada: no he cobrat, ni rebut cosa alguna, que lo reverent capítol ordena que no-s venesen los fruits est any, atès que no valien tant barato y eran poca cosa". L'any següent s'anota el valor de la venda, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1493/4, 1503-1556, f. 104, 105 i 121.

APÈNDIX 1

Anys	Begur	Bordils	Borgonya	Fitor	Flaçà	Llorà	Madremanya	Medinyà	Palol de Revardit	Pals	Peratallada	Riudellots de la Creu
1625	100,00	153,00	46,50	9,00	50,00	55,00	83,00	19,00	22,75	100,00	9,00	24,00
1626	100,00	153,00	46,50	9,00	56,00	55,00	78,50	19,00	20,00	100,00	9,00	24,00
1627	100,00	150,00	50,00	9,00	56,00	55,00	78,50	19,00	20,00	113,00	8,75	24,00
1628	134,25	150,00	50,00	9,00	56,00	65,25	78,50	19,00	20,00	113,00	8,75	24,00
1629	134,25	150,00	50,00	9,00	61,75	65,25	88,75	21,00	27,25	113,00	8,75	24,00
1630	134,25	152,25	63,00	12,25	61,75	65,25	88,75	21,00	27,25	140,25	15,50	29,75
1631	137,50	152,25	63,00	12,25	61,75	83,25	88,75	21,00	27,25	140,25	15,50	29,75
1632	137,50	152,25	63,00	12,25	65,75	83,25	100,25	25,25	35,00	140,25	15,50	29,75
1633	137,50	165,25	70,00	17,25	65,75	83,25	100,25	25,25	35,00	152,50	11,50	26,50
1634	110,00	165,25	70,00	17,25	65,75	80,25	100,25	25,25	35,00	152,50	11,50	26,50
1635	110,00	165,25	70,00	17,25	50,00	80,25	90,25	20,25	27,25	152,50	11,50	26,50
1636	110,00	154,75	66,25	14,00	50,00	80,25	90,25	20,25	27,25	132,00	8,25	28,25
1637	125,75	154,75	66,25	14,00	50,00	76,25	90,25	20,25	27,25	132,00	8,25	28,25
1638	125,75	154,75	66,25	14,00	50,00	76,25	90,25	21,25	29,25	132,00	8,25	28,25
1639	125,75	140,00	64,50	14,00	50,00	76,25	90,25	21,25	29,25	130,75	14,75	29,25
1640	110,00	140,00	64,50	14,00	50,00	74,50	90,25	21,25	29,25	130,75	14,75	29,25
1641	110,00	140,00	64,50	14,00	48,25	74,50	92,00	19,25	26,25	130,75	14,75	29,25
1642	110,00	140,00	63,25	15,00	48,25	74,50	92,00	19,25	26,25	135,50	13,25	36,00
1643	132,75	140,00	63,25	15,00	48,25	81,00	92,00	19,25	26,25	135,50	13,25	36,00
1644	132,75	140,00	63,25	15,00	60,25	81,00	110,50	30,75	40,50	135,50	13,25	36,00
1645	132,75	161,00	70,50	24,25	60,25	81,00	110,50	30,75	40,50	164,50	16,75	50,00
1646	150,00	161,00	70,50	24,25	60,25	90,00	110,50	30,75	40,50	164,50	16,75	50,00
1647	150,00	161,00	70,50	24,25	103,50	90,00	150,50	40,50	43,50	164,50	16,75	50,00
1648	150,00	310,00	191,00	40,00	103,50	90,00	150,50	40,50	43,50	300,00	23,25	80,00
1649	250,00	310,00	191,00	40,00	103,50	121,50	150,50	40,50	43,50	300,00	23,25	80,00
1650	250,00	310,00	191,00	40,00	154,25	121,50	279,00	57,50	75,50	300,00	23,25	80,00
1651	250,00	642,30	272,70	57,45	154,25	121,50	279,00	57,50	75,50	574,00	31,50	133,60
1652-1661												
1662	120,00	180,00	57,00	23,40	64,50	60,00	127,50	30,00		112,50		42,00
1663	120,00	180,00	578,00	23,40	57,00	60,00	142,50	24,00		112,50		37,50
1664	120,00	135,00	54,00	23,40	57,00	60,00	142,50	24,00		112,50		37,50
1665	112,50	135,00	54,00	5,50	57,00	49,15	142,50	24,00	13,60	112,50	18,10	37,50
1666	112,50	135,00	54,00	6,00	49,50	49,00	131,00	25,00	15,00	112,50	15,00	35,00
1667	112,50	137,25	65,00	9,00	49,50	49,00	131,00	12,05	14,00	112,50	8,00	35,00
1668	135,00	137,25	65,00	9,00	49,50	50,00	131,00	12,05	14,00	205,00	8,00	35,00
1669	135,00	137,25	65,00	9,00	45,00	50,00	133,00	12,05	14,00	205,00	8,00	33,00
1670	135,00	150,00	72,00	15,00	45,00	50,00	133,00	22,00	17,50	205,00	22,00	33,00
1671	164,00	150,00	72,00	15,00	45,00	50,00	133,00	22,00	17,50	206,00	22,00	33,00
1672	164,00	150,00	72,00	15,00	56,00	50,00	140,00	22,00	17,50	206,00	22,00	38,50
1673	164,00	150,25	101,00	15,50	56,00	50,00	140,00	28,50	26,25	206,00	12,00	38,50
1674	242,50	150,25	101,00	15,50	56,00	50,00	140,00	28,50	26,25	206,00	12,00	38,50
1675	242,50	163,90	101,00	15,50	48,00	55,00	146,25	28,50	26,25	206,00	12,00	35,50
1676	242,50	30,70	36,20	15,00	40,25	55,00	146,25	27,00	13,50	206,00	12,00	35,50
1677	300,00	171,75	121,25	15,00	40,25	55,00	146,25	27,00	28,25	206,00	12,00	35,50
1678	300,00	171,75	121,25	15,00	40,25	91,00	214,00	27,00	28,25	206,00	12,00	53,50

APÈNDIXS GENERALS

Anys	Begur	Bordils	Borgonya	Fitor	Flaçà	Llorà	Madremanya	Medinyà	Palol de Revardit	Pals	Peratallada	Riudellots de la Creu
1679	300,00	171,75	121,25	24,00	85,00	91,00	214,00	42,50	28,25	206,00	14,25	53,50
1680	230,00	199,00	101,00	24,00	85,00	91,00	214,00	42,50	25,00	271,50	14,25	53,50
1681	230,00	199,00	101,00	24,00	85,00	70,25	189,00	42,50	25,00	271,50	14,25	52,00
1682	230,00	199,00	101,00	18,00	52,00	70,25	189,00	27,50	25,00	271,50	17,75	52,00
1683	145,00	187,00	106,50	18,00	52,00	70,25	189,00	27,50	27,75	221,00	17,75	52,00
1684	145,00	187,00	106,50	18,00	52,00	71,50	182,00	27,50	10,15	221,00	17,75	52,00
1685	145,00	187,00	106,50	19,50	71,50	71,50	182,00	25,00	26,00	221,00	9,00	52,00
1686	145,00	301,45	100,50	19,50	71,50	71,50	182,00	25,00	26,00	271,00	9,00	52,00
1687	145,00	153,75	100,50	19,50	71,50	70,50	150,25	25,00	26,00	271,00	9,00	53,00
1688	145,00	153,75	100,50	17,50	75,00	70,50	150,25	25,50	28,00	271,00	17,25	53,00
1689	160,25	153,75	113,00	17,50	75,00	70,50	150,25	25,50	28,00	260,50	17,25	53,00
1690	160,25	130,00	113,00	17,50	75,00	60,00	150,25	25,50	28,00	260,50	17,25	52,00
1691	107,90	130,00	113,00	18,25	70,00	60,00	150,25	20,00	28,00	184,75	15,00	52,00
1692	180,00	130,00	120,50	18,25	70,00	60,00	150,25	20,00	28,00	270,00	15,00	52,00
1693	180,00	127,00	120,50	18,25	70,00	71,00	174,00	20,00	28,00	270,00	15,00	
1694	180,00	127,00	120,50	15,00	90,00	71,00	174,00	14,00	24,00	270,00	14,70	57,25
1695	202,00 ¹⁵⁰⁶	127,00	24,10 ¹⁵⁰⁷	15,00	110,00	71,00	174,00	14,00	22,45	291,00	14,70	57,25
1696	154,00	152,50	154,00	15,00	100,75	6,60 ¹⁵⁰⁸	236,00	14,00	36,00	250,00	14,70	55,15
1697	365,00	207,00	180,00	42,00	132,00	40,00	320,00	22,75	52,50	191,00	31,00	82,00
1698	154,50	145,50	131,00	31,00	122,25	70,00	223,00	27,50	37,00	260,00	28,00	65,50
1699	154,50	145,50	150,00	30,00	122,25	70,00	223,00	42,00	37,00	260,00	28,00	68,50
1700	154,50	145,50	150,00	30,00	100,25	66,75	216,00	42,00	36,00	260,00	28,00	68,50
1701	155,00	145,00	150,00	30,00	100,25	66,75	216,00	42,00	36,00	240,00	25,50	68,50
1702	155,00	145,00	110,50	26,00	100,25	66,75	216,00	33,00	36,00	240,00	25,50	72,00
1703	155,00	145,00	110,50	26,00	104,00	69,50	200,00	33,00	26,50	240,00	25,50	72,00
1704	240,00	144,00	110,50	26,00	104,00	69,50	200,00	33,00	26,50	263,00	24,00	72,00
1705	240,00	144,00		44,00	104,00	69,50	200,00		26,50	263,00	24,00	

¹⁵⁰⁶ L'arrendament havia estat fet per 310 lliures.

¹⁵⁰⁷ Renunciada pels arrendataris i col·lectada. ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705.

¹⁵⁰⁸ Renunciat, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 187r.

APÈNDIX 1

Anys	St. Esteve de Guialbes i Vilamarí	St. Climent d'Amer	St. Feliu de Boada	St. Gregori	St. Jordi Desvalls	St. Martí Vell	St. Sadurní	St. Vicenç de Camós	Sords i Cornella	Terradelles	Viladasens	Vilanna
1503	10,25	8,00	14,00	18,00	21,50	22,50	5,00	4,00	16,00	3,75	7,00	8,60
1504	10,70	8,00	14,00	18,00	21,50	22,50	5,00	4,20	16,00	3,75	7,00	8,60
1505	10,70	9,50	13,50	18,05	20,00	28,50	5,00	4,20	16,00	3,75	7,00	8,60
1506	10,70	9,50	13,50	18,05	20,00	28,50	5,25	4,20	4,30	4,55	7,15	9,00
1507	10,70	9,50	13,50	18,00	20,00	28,50	5,25	4,20	4,30	4,55	7,15	9,00
1508	10,70	8,50	13,50	18,00	20,00	28,50	5,25	4,20	4,30	4,55	10,00	9,00
1509	10,70	8,50	13,50	19,00	20,00	28,50	10,05	4,20	4,60	7,50	10,00	9,00
1510	10,70	8,50	14,55	19,00	20,05	28,50	10,05	4,20	4,60	7,50	10,00	8,00
1511	10,70	8,50	14,55	19,00	20,05	28,50	7,50	4,20	4,60	7,50	6,00	8,00
1512	10,70	8,75	14,55	19,00	20,05	28,50	7,50	4,20	5,30	5,50	6,00	8,00
1513	10,70	8,75	18,50	19,00	25,00	32,00	7,50	4,00	5,30	5,50	6,00	8,50
1514	10,70	8,75	18,50	19,00	25,00	32,00	10,00	4,00	5,30	5,50	7,75	8,50
1515	10,70	9,00	18,50	18,95	25,00	32,00	10,00	4,00	5,00	6,30	7,75	8,50
1516	10,70	9,00	19,75	18,95	26,00	30,50	10,00	4,50	5,00	6,30	7,75	9,50
1517	10,70	9,00	19,75	18,95	26,00	30,50	10,00	4,50	5,00	6,30	8,75	9,50
1518	10,70	8,00	19,75	19,25	26,00	30,50	10,00	4,50	5,00	6,30	8,75	9,50
1519	10,70	8,00	19,25	19,25	27,75	28,00	10,00	4,00	5,00	6,30	8,75	5,00
1520	10,70	8,00	19,25	19,25	27,75	28,00	3,00	4,00	5,00	6,30		5,00
1521	10,70	8,00	19,25	20,20	27,75	28,00	3,00	4,00	6,90	6,30		5,00
1522	11,25	8,00	32,00	20,20	34,00	36,25	3,00	3,00	6,90	6,30		11,10
1523	11,15	8,00	32,00	20,20	34,00	36,25	8,00	3,00	6,90	6,30	7,50	11,10
1524	11,25	8,00	32,00	20,50	34,00	36,25	8,00	3,00	7,00	7,00	7,50	11,00
1525	11,25	8,00	25,60	20,50	28,00	30,00	8,00	6,00	7,00	7,00	7,50	9,25
1526	11,25	8,00	25,60	20,50	28,00	30,00	8,05	6,00	7,00	7,00		9,25
1527	11,25	8,50	25,60	28,50	28,00	30,00	8,05	6,00	8,00	7,15	8,00	9,25
1528	12,10	8,50	30,05	28,50	35,50	33,50	8,05	4,50	8,00	7,15	8,00	13,00
1529	12,10	8,50	30,05	28,50	35,50	33,50	8,50	4,50	8,00	7,15	8,00	13,00
1530	12,10	8,50	30,05	30,25	35,50	33,50	8,50	4,50	8,00	7,15	7,00	13,00
1531	12,10	8,50	32,00	30,25	22,00	27,00	8,50	3,00	8,00	7,15	7,00	12,75
1532	12,10	8,50	32,00	30,25	22,00	27,00	5,50	3,00	8,00	7,15	7,00	12,75
1533	12,10	9,50	32,00	25,25	22,00	27,00	5,50	3,00	5,45	8,50	6,00	12,75
1534	19,00	9,50	38,50	25,25	36,00	29,50	5,50	3,50	5,45	8,50	6,00	16,00
1535	19,00	9,50	38,50	25,25	36,00	29,50	8,00	3,50	5,45	8,50	6,00	16,00
1536	19,00	7,50	38,50	20,05	36,00	29,50	8,00	3,50	5,45	6,00	8,00	16,00
1537	12,00	7,50	27,00	20,05	36,00	29,50	8,00	3,00	5,45	6,00	8,00	5,00
1538	12,00	7,50	27,00	20,05	36,00	29,50	8,00	3,00	5,45	6,00	8,00	5,00
1539	12,00	7,00	27,00	26,00	36,00	29,50	8,00	3,00	4,55	6,00	9,20	5,00
1540	18,50	7,00	29,00	26,00	39,00	36,00	8,00	3,00	5,15	6,00	9,20	13,00
1541	18,50	7,00	29,00	26,00	39,00	36,00	10,00	3,00	3,55	6,00	9,20	13,00
1542	18,50	10,05	29,00	31,00	39,00	36,00	10,00	3,00	3,95	10,00	11,40	13,00
1543	16,00	10,05	27,50	31,00	33,00	36,75	10,00	3,50	4,30	10,00	11,40	13,75

APÈNDIXS GENERALS

Anys	St. Esteve de Guialbes i Vilamarí	St. Climent d'Amer	St. Feliu de Boada	St. Gregori	St. Jordi Desvalls	St. Martí Vell	St. Sadurní	St. Vicenç de Camós	Sords i Cornella	Terradelles	Viladasens	Vilanna
1544	16,00	10,05	27,50	31,00	33,00	36,75	8,50	3,50	4,65	10,00	11,40	13,75
1545	16,00	10,10	27,50	31,00	33,00	36,75	8,50	3,50	5,60	11,00	12,50	13,75
1546	20,05	10,10	30,00	31,50	42,00	41,50	8,50	5,60	5,60	11,00	12,50	16,55
1547	20,05	10,10	30,00	31,50	42,00	41,50	7,50	5,60	5,60	11,00	12,50	16,55
1548	20,05	10,00	30,00	31,50	42,00	41,50	7,50	5,60	5,85	12,00	7,00	16,55
1549	13,55	10,00	21,00	31,50	37,50	45,00	7,50	3,00	5,85	12,00	7,00	12,50
1550	13,55	10,00	21,00	31,50	37,50	45,00	6,00	3,00	5,50	12,00	7,00	12,50
1551	13,55	12,10	21,00	31,50	37,50	45,00	6,00	3,00	5,15	15,00	11,00	12,50
1552	18,50	12,10	30,00	34,82	38,00	50,00	6,00	5,60	5,75	15,00	11,00	18,50
1553	18,50	12,10	30,00	38,75	38,00	50,00	10,75	5,60	5,30	15,00	11,00	18,50
1554	18,50	10,00	30,00	38,75	38,00	50,00	10,75	5,60	5,30	15,00	11,00	18,50
1555	23,75	10,00	32,25	38,75	53,20	50,00	10,75	6,25		15,00	11,00	18,50
1556	23,75	10,00	32,25	34,00	53,20	50,00	7,00	6,25		15,00	11,00	18,50
1557	23,75	12,00	32,25	34,00	53,20	50,00	7,00	6,25		17,00	14,00	18,50
1558	21,50	12,00	30,00	34,00	49,00	54,50	7,00	6,75		17,00	14,00	16,00
1559	21,50	12,00	30,00	30,00	49,00	54,50	6,00	6,75		17,00	14,00	16,00
1560	21,50	12,00	30,00	30,00	49,00	54,50	6,00	6,75		19,00	10,00	16,00
1561	30,00	12,00	30,00	30,00	48,50	55,00	6,00	10,50		19,00	10,00	19,95
1562	30,00	12,00	30,00	33,00	48,50	55,00	6,00	10,50		19,00	10,00	19,95
1563	30,00	12,00	30,00	33,00	48,50	55,00	6,00	10,50		20,00	10,00	19,95
1564	30,00	12,00	25,00	33,00	48,00	61,00	6,00	7,00		20,00	10,00	21,50
1565	30,00	12,00	25,00	37,50	48,00	61,00	6,00	7,00		20,00	10,00	21,50
1566	30,00	15,25	25,00	37,50	48,00	61,00	6,00	7,00		25,50	20,00	21,50
1567	33,50	15,25	40,00	37,50	67,00	75,50	6,00	6,50		25,50	20,00	30,60
1568	33,50	15,25	40,00	37,50	67,00	75,50	11,50	6,50		25,50	20,00	30,60
1569	33,50	12,35	40,00	41,00	67,00	75,50	11,50	6,50		24,50	14,00	30,60
1570	35,00	12,35	33,60	41,00	53,50	92,00	11,50	7,00		24,50	14,00	27,00
1571	35,00	12,35	33,60	50,25	53,50	92,00	13,30	7,00		24,50	14,00	27,00
1572	35,00	21,00	41,00	50,25	53,50	92,00	13,30	7,00		26,50	14,00	27,00
1573	41,00	21,00	41,00	50,25	81,00	110,00	13,30	7,00		26,50	14,00	28,00
1574	41,00	21,00	41,00	50,75	81,00	110,00	17,25	7,00		26,05	14,00	28,00
1575	41,00	26,00	37,50	50,75	81,00	110,00	17,25	7,00		26,00	15,19	28,00
1576	38,00	26,00	37,50	50,75	76,00	117,00	17,25	7,50		26,00	15,19	24,00
1577	38,00	26,00	37,50	57,00	76,00	117,00	21,50	7,50		26,00	15,19	24,00
1578	38,00	26,00	38,50	57,00	76,00	117,00	21,50	7,50		30,00	16,00	24,00
1579	42,00	26,00	38,50	57,00	77,00		21,50	10,00		30,00	16,00	33,05
1580	42,00	26,00	38,50	80,50	77,00		21,00	10,00		30,00	16,00	33,05
1581	42,00	26,50	41,00	80,50	77,00		21,00	10,00		30,00	14,50	33,05
1582	40,00	26,50	41,00	80,50	80,00	120,00	21,00	13,50		30,00	14,50	40,00
1583	40,00	26,50	41,00	77,50	80,00	120,00	18,00	13,50		30,00	14,50	40,00
1584	40,00	22,00	48,00	77,50	80,00	120,00	18,00	13,50		32,50	18,50	40,00
1585	47,00	22,00	48,00	77,50	82,50	130,25	18,00	18,00		32,15	18,50	42,50
1586	47,00	22,00	48,00	85,00	82,50	130,25	16,00	18,00		32,15	18,50	42,50

APÈNDIX 1

Anys	St. Esteve de Guialbes i Vilamarí	St. Climent d'Amer	St. Feliu de Boada	St. Gregori	St. Jordi Desvalls	St. Martí Vell	St. Sadurní	St. Vicenç de Camós	Sords i Cornella	Terradelles	Viladasens	Vilanna
1587	47,00	18,50	50,50	85,00	82,50	130,25	16,00	18,00		28,50	13,00	42,50
1588	36,50	18,50	50,50	85,00	80,00	127,00	16,00	12,00		28,50	13,00	38,50
1589	36,50	18,50	50,50	90,00	80,00	127,00	18,50	12,00		28,50	13,00	38,50
1590	36,50	32,50	54,25	90,00	80,00	127,00	18,50	12,00		31,00	17,00	38,50
1591	44,50	32,50	54,25	90,00	80,00	151,50	18,50	13,00		31,00	17,00	47,25
1592	44,50	32,50	54,25	96,00	80,00	151,50	23,50	13,00		31,00	17,00	47,25
1593	44,50	30,00	65,50	96,00	80,00	151,50	23,50	13,00		31,00	17,50	47,25
1594	35,00	30,00	65,50	96,00	73,00	150,00	23,50	10,50		31,00	17,50	43,00
1595	35,00	30,00	65,50	81,00	73,00	150,00	15,00	10,50		31,00	17,50	43,00
1596	35,00	30,00	66,00	81,00	73,00	150,00	15,00	10,50		33,00	18,00	43,00
1597	35,00	30,00	66,00	81,00	81,00	154,50	15,00	10,75		33,00	18,00	46,00
1598	35,00	30,00	66,00	101,00	81,00	154,50	24,50	10,75		33,00	18,00	46,00
1599	35,00	30,00	60,25	101,00	81,00	154,50	24,50	10,75		36,50	29,00	46,00
1600	42,50	30,00	60,25	101,00	81,15	165,00	24,50	12,00		36,50	29,00	48,50
1601	42,50	30,00	60,25	100,50	81,15	165,00	25,00	12,00		36,50	29,00	48,50
1602	42,50	26,00	50,00	100,50	81,15	165,00	25,00	12,00		28,00	18,00	48,50
1603	37,25	26,00	50,00	100,50	71,25	148,50	25,00	9,55		28,00	18,00	42,50
1604	37,25	26,00	50,00	100,00	71,25	148,50	20,00	9,55		28,00	18,00	42,50
1605	37,25	30,25	70,00	100,00	71,25	148,50	20,00	9,55		30,50	25,00	42,50
1606	40,00	30,25	70,00	100,00	80,00	125,00	20,00	9,55		30,50	25,00	48,50
1607	40,00	30,25	70,00	124,00	80,00	125,00	18,50	9,55		30,50	25,00	48,50
1608	40,00	28,25	63,00	124,00	80,00	125,00	18,50	9,55		26,00	24,75	48,50
1609	37,00	28,25	63,00	124,00	76,00	143,50	18,50	7,50		26,00	24,75	40,50
1610	37,00	28,25	63,00	120,00	76,00	143,50	15,00	7,50		26,00	24,75	40,50
1611	37,00	26,50	57,50	120,00	76,00	143,50	15,00	7,50		23,00	18,00	40,50
1612	30,00	26,50	57,50	120,00		130,00	15,00	5,25		23,00	18,00	55,00
1613	30,00	26,50	57,50	130,50	80,00	130,00	12,00	5,25		23,00	18,00	55,00
1614	30,00	28,00	58,00	130,50	80,00	130,00	12,00	5,25		23,00	19,00	55,00
1615	30,25	28,00	58,00	130,50	80,00	120,00	12,00	4,00		23,00	19,00	46,50
1616	30,25	28,00	58,00	101,00	73,50	120,00	16,25	4,00		23,00	19,00	46,50
1617	30,25	22,00	55,00	101,00	73,50	120,00	16,25	4,00		20,50	22,00	46,50
1618	49,50	22,00	55,00	101,00	73,50	125,00	16,25	5,55		20,50	22,00	41,50
1619	49,50	22,00	55,00	114,50	65,00	125,00	12,00	5,55		20,50	22,00	41,50
1620	49,50	20,00	50,00	114,40	65,00	125,00	12,00	5,55		23,00	22,25	41,50
1621	43,75	20,00	50,00	114,50	65,00	120,00	12,00	5,00		23,00	22,25	37,00
1622	43,75	20,00	50,00	121,00	70,00	120,00	15,00	5,00		23,00	22,25	37,00
1623	43,75	20,00	56,25	121,00	70,00	120,00	15,00	5,00		24,00	26,00	37,00
1624	38,25	20,00	56,25	121,00	70,00	120,00	15,00	7,25		24,00	26,00	40,50
1625	38,25	20,00	56,25	100,50	67,00	120,00	13,00	7,25		24,00	26,00	40,50
1626	38,25	20,50	48,25	100,50	67,00	120,00	13,00	7,25	7,75	20,00	22,00	40,50
1627	36,75	20,50	48,25	100,50	67,00	120,00	13,00	7,00	7,75	20,00	20,00	43,50
1628	36,75	20,50	48,25	118,25	75,00	120,00	17,00	7,00	8,40	20,00	20,00	43,50
1629	36,75	20,75	61,00	118,25	75,00	120,00	17,00	7,00	8,40	21,50	20,00	43,50

APÈNDIXS GENERALS

Anys	St. Esteve de Guialbes i Vilamarí	St. Climent d'Amer	St. Feliu de Boada	St. Gregori	St. Jordi Desvalls	St. Martí Vell	St. Sadurní	St. Vicenç de Camós	Sords i Cornella	Terradelles	Viladasens	Vilanna
1630	38,25	20,75	61,00	118,25	75,00	142,25	17,00	7,00	8,40	21,50	22,00	50,00
1631	38,25	20,75	61,00	133,00	110,50	142,25	20,25	7,00	7,90	21,50	22,00	50,00
1632	38,25	24,25	61,25	133,00	110,50	142,25	20,25	7,00	8,40	22,00	22,00	50,00
1633	38,00	24,25	61,25	133,00	110,50	162,00	20,25	10,25	8,40	22,00	25,00	50,00
1634	38,00	24,25	61,25	135,00	96,75	162,00	18,25	10,25	8,25	22,00	25,00	50,00
1635	38,00	25,75	55,25	135,00	96,75	162,00	18,25	10,25	8,45	19,00	25,00	50,00
1636	39,50	25,75	55,25	135,00	96,75	158,50	18,25	6,50	8,15	19,00	25,25	40,00
1637	39,50	25,75	55,25	135,25	81,25	158,50	20,00	6,50	8,05	19,00	25,25	40,00
1638	39,50	24,75	61,50	135,25	81,25	158,50	20,00	6,50	7,85	20,00	25,25	40,00
1639	35,00	24,75	61,50	135,25	81,25	180,25	20,00	6,00	7,05	20,00	31,25	36,75
1640	35,00	24,75	61,50	135,25	75,00	180,25	20,00	6,00	8,25	20,00	31,25	36,75
1641	35,00	28,25	56,25	135,25	75,00	180,25	20,00	6,00	8,25	20,00	31,25	36,75
1642	41,00	28,25	56,25	135,25	75,00	182,25	20,00	6,00	8,35	20,00	20,00	38,00
1643	41,00	28,25	56,25	148,25	90,00	182,25	22,00	6,00	8,35	20,00	20,00	38,00
1644	41,00	37,25	100,25	148,25	90,00	182,25	22,00	6,00		23,25	20,00	38,00
1645	54,50	37,25	100,25	148,25	90,00	230,00	22,00	8,50		23,25	40,00	51,25
1646	54,50	37,25	100,25	160,00	101,25	230,00	29,00	8,50	12,00	23,25	40,00	51,25
1647	54,50	46,50	110,00	160,00	101,25	230,00	29,00	8,50	12,00	24,25	40,00	51,25
1648	101,00	46,50	110,00	160,00	101,25	351,00	29,00	10,25	8,35	24,25	55,00	83,00
1649	101,00	46,50	110,00	302,00	181,00	351,00	29,25	10,25	11,15	24,25	55,00	83,00
1650	101,00	53,00	260,00	302,00	181,00	351,00	29,25	10,25	11,15		55,00	83,00
1651	123,00	53,00	260,00	302,00	181,00	555,65	29,25		22,75		61,50	138,25
1652-1661												
1662	45,75			157,50	86,25	195,00	18,00			22,88		50,25
1663	45,75			157,50	86,25	195,00	18,00			22,88		47,25
1664	32,00			157,50	86,25	142,00	18,00			17,00		47,25
1665	32,00	9,15	26,20	115,75	61,05	142,00	9,25	19,65	1,00	17,00	11,50	45,15
1666	32,00	10,25	39,75	114,00	53,00	142,00	10,00	10,00	1,00	17,00	10,00	42,00
1667	30,00	19,35	39,75	114,00	53,00	160,50	13,00	3,60	7,25	30,00	7,60	42,00
1668	30,00	21,60	39,75	114,00	53,00	160,50	13,00	3,60	3,50	30,00		42,00
1669	30,00	18,50	41,25	136,00	70,50	160,50	13,00	3,60	9,15	30,00	2,00 ¹⁵⁰⁹	47,00
1670	37,55	18,50	41,25	136,00	70,50	213,50	12,00	10,00	7,10	31,00	2,40	47,00
1671	37,55	18,50	41,25	136,00	70,50	213,50	12,00	10,00	8,35	31,00	10,00	47,00
1672	37,55	18,00	56,50	160,00	75,25	213,50	12,00	10,00	8,35	31,00	9,00	62,00
1673	40,00	18,00	56,50	160,00	75,25	226,00	16,00		8,20	32,00	9,00	62,00
1674	40,00	18,00	56,50	160,00	75,25	226,00	16,00		8,20	32,00	9,00	62,00
1675	40,00	18,00	34,10	165,50	114,00	226,00	16,00	3,60	8,85	32,00	0,00 ¹⁵¹⁰	59,00

¹⁵⁰⁹ "Capellania de Viladasens: lo present any no és estada arrendada per aver-hi tocat la pedra. Sols se ha col·lectat una quartera de blat brut", ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1615/1675, f. 617.

Anys	St. Esteve de Guialbes i Vilamarí	St. Climent d'Amer	St. Feliu de Boada	St. Gregori	St. Jordi Desvalls	St. Martí Vell	St. Sadurní	St. Vicenç de Camós	Sords i Cornella	Terradelles	Viladasens	Vilanna
1676	34,25	18,00	37,20	165,50	79,45	233,00	12,00			36,00		59,00
1677	34,25	18,00	51,25	165,50	100,00	233,00	12,00	5,20	8,85	36,00	12,50	59,00
1678	34,25	39,00	51,25	237,00	30,65	233,00	12,00	1,00	8,40	36,00	0,00	100,25
1679	56,00	39,00	51,25	237,00	123,00	270,00	20,50		11,85	45,25		100,25
1680	56,00	39,00	81,00	237,00	123,00	270,00	20,50	5,50	4,65	45,25	10,00	100,25
1681	56,00	30,25	81,00	210,25	123,00	270,00	20,50		9,95	45,25	10,00	80,00
1682	45,25	30,25	81,00	210,25	110,25	237,00	22,00		9,05		9,00	80,00
1683	45,25	30,25	71,00	210,25	110,25	237,00	22,00	1,80	7,19	34,75	9,00	80,00
1684		26,25	71,00	165,20	110,25	237,00	22,00	0,90	5,19	50,00	9,00	85,50
1685	50,00	26,25	71,00	211,25	116,50	199,00	14,50	0,65	8,85	45,00	6,55	85,50
1686	50,00	26,25	68,25	211,25	116,50	199,00	14,50	0,65	4,75	45,00	1,05	85,50
1687	50,00	30,00	68,25	211,25	116,50	199,00	14,50		7,60	45,00	2,65	80,50
1688	46,50	30,00	68,25	200,00	100,00	201,00	20,50		7,60	37,50	2,90	80,50
1689	46,50	30,00	68,25	200,00	100,00	201,00	20,50		7,60	37,50	5,70	80,50
1690	46,50	23,00	68,25	200,00	100,00	201,00	20,50		7,40	37,50	2,70	68,00
1691	46,50	23,00	68,25	250,00	120,50	241,00	19,00		7,60	39,00	9,10	68,00
1692	46,50	23,00	79,00	250,00	120,50	241,00	19,00		6,40	39,00		68,00
1693	46,50	27,50	79,00	250,00	120,50	241,00	19,00		4,50	39,00		85,00
1694	56,75	27,50	79,00	0,00	103,00	272,00	25,00		3,50	39,75	5,00	85,00
1695	56,75	27,50	103,00	251,00	135,00	272,00	25,00		9,80	39,75	5,00	91,00
1696	107,00		103,00	302,25	135,00	272,00	25,00		8,80	56,50	4,00	38,15 ¹⁵¹¹
1697	100,00	11,30	103,00	373,00	171,25	369,00	30,00		6,20	64,25	4,00	100,00
1698	41,00	29,00	150,00	300,00	109,25	331,00	27,00		4,20	50,00	4,00	85,50
1699	41,00	29,00	80,00	282,00	109,25	331,00	27,00		5,70	50,00	9,50	85,50
1700	62,00	29,00	80,00	282,00	112,00	331,00	25,25		7,20	50,00	5,90	85,50
1701	62,00	31,00	83,25	282,00	112,00	300,00	25,25		6,40	47,00	5,90	71,50
1702	62,00	31,00	83,25	220,50	112,00	300,00	25,25		9,45	47,00	5,90	71,50
1703	72,50	31,00	83,25	220,50	118,00	300,00	24,00		8,50	47,00	0,75	71,50
1704	72,50	32,25	90,00	220,50	118,00	273,00	24,00		6,90	46,25		70,00
1705	72,50	32,25	90,00		118,00	273,0	24,00			46,25		70,00

¹⁵¹⁰ "No y ha res", ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 3.

¹⁵¹¹ Renunciat, ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 187r.

RENDES DE LES CAPELLANIES DE L'ARDIACONAT DE LA SELVA

Anys	Arenys del Maresme	Maçanet de la Selva	Palafolls	Romanyà, Liagostera i Caldes	Sils i Riudarenes	St. Pere de Pineda	Vidres
1503	10,00	23,00	44,00	39,00	19,00	15,05	12,50
1504	10,00	21,00	44,00	39,00	19,00	15,05	12,50
1505	12,55	21,00	45,00	42,00	20,05	15,05	12,20
1506	12,55	21,00	45,00	42,00	20,05	15,05	12,20
1507	12,55	25,00	45,00	42,00	20,05	15,05	12,20
1508	12,55	25,00	45,00	42,00	20,05	15,05	12,20
1509	12,55	25,00	42,00	38,00	20,50	15,05	12,20
1510	12,00	22,50	42,00	38,00	20,50	15,05	12,50
1511	12,00	22,50	42,00	38,00	20,50	15,05	12,50
1512	12,00	22,50	43,50	37,05	17,75	15,05	12,50
1513	12,00	24,00	43,50	37,05	17,75	15,05	12,50
1514	12,00	24,00	43,50	37,05	11,05	15,05	12,50
1515	12,00	24,00	55,00	41,50	18,00	15,05	12,50
1516	12,00	23,00	55,00	41,50	18,00	15,05	12,80
1517	12,00	23,00	55,00	41,50	18,00	15,05	12,80
1518	12,00	23,00	48,00	42,00	21,00	15,05	12,80
1519	12,00	23,00	48,00	42,00	21,00	15,05	9,45
1520	12,00	23,00	48,00	42,00	21,00	15,05	7,75
1521	12,00	23,00	46,25	42,00	21,50	15,05	7,75
1522	12,00	23,00	46,25	42,00	21,50	15,05	10,00
1523	12,00	23,00	46,25	42,00	21,50	15,05	10,00
1524	12,00	23,00	46,00	43,00	17,95	15,05	10,00
1525	12,00	23,00	46,00	43,00	17,95	15,05	10,00
1526	12,00	25,00	46,00	43,00	17,95	15,05	10,00
1527	12,00	25,00	52,20	48,20	18,00	15,05	12,00
1528	12,00	25,00	52,20	48,20	18,00	15,00	12,00
1529	12,00	22,00	52,20	48,20	18,00	15,00	12,00
1530	12,00	22,00	50,00	65,50	18,00	15,00	12,00
1531	12,00	22,00	50,00	65,50	18,00	15,00	12,00
1532	12,00	24,05	50,00	65,50	18,00	18,00	12,00
1533	12,00	24,05	66,50	55,00	20,00	18,00	15,00
1534	12,00	24,05	66,50	55,00	29,00	16,00	17,50
1535	12,00	26,00	66,50	55,00	29,00	16,00	17,50
1536	12,00	26,00	50,00	47,00	29,00	16,00	17,50
1537	19,00	26,00	50,00	47,00	25,50	15,00	17,75
1538	19,00	26,00	50,00	47,00	25,50	15,00	17,75
1539	19,00	26,00	86,00	47,00	25,50	15,00	17,75
1540	19,00	26,00	86,00	47,00	34,60	18,10	18,00
1541	19,00	45,00	86,00	47,00	34,60	18,10	18,00

Anys	Arenys del Maresme	Maçanet de la Selva	Palafolls	Romanyà, Llagostera i Caldes	Sils i Riudarenes	St. Pere de Pineda	Vidreres
1542	19,00	45,00	80,00	56,50	34,60	18,10	18,00
1543	27,00	45,00	80,00	56,50	29,00	15,00	15,25
1544	27,00	35,50	80,00	56,50	29,00	15,00	15,25
1545	27,00	35,50	70,50	60,00	29,00	15,00	15,25
1546	39,75	35,50	70,50	60,00	34,75	20,00	16,95
1547	39,75	42,50	70,50	60,00	34,75	20,00	16,95
1548	39,75	42,50	60,00	65,00	34,75	20,00	16,95
1549	34,00	16,00	60,00	65,00	24,50	18,50	19,00
1550	34,00	45,00	60,00	65,00	29,50	18,50	19,00
1551	34,00	45,00	62,00	76,00	24,50	18,50	19,00
1552	40,00	45,00	62,00	76,00	26,60	20,05	21,00
1553	40,00	46,25	62,00	76,00	26,60	20,05	21,00
1554	40,00	46,25	53,50	89,25	26,60	20,05	21,00
1555	46,05	46,25	53,50	89,25	28,00	18,00	18,50
1556	46,05	53,50	53,50	89,25	28,00	18,00	18,50
1557	46,05	53,50	72,50	101,00	28,00	18,00	18,50
1558	51,00	53,50	72,50	101,00	30,00	18,00	20,00
1559	51,00	47,50	72,50	101,00	30,00	18,00	20,00
1560	51,00	47,50	70,00	101,50	30,00	18,00	20,00
1561	52,00	47,50	70,00	101,50	37,50	24,50	23,25
1562	52,00	50,00	70,00	101,50	37,50	24,50	23,25
1563	52,00	50,00	70,00	107,25	37,50	24,50	23,25
1564	52,00	50,00	70,00	107,25	34,00	21,00	24,00
1565	52,00	66,50	70,00	107,25	34,00	21,00	24,00
1566	52,00	66,50	72,00	140,50	34,00	21,00	24,00
1567	57,00	66,50	72,00	140,50	50,00	21,00	31,50
1568	57,00	65,50	72,00	140,50	50,00	21,00	31,50
1569	57,00	65,50	91,00	130,00	50,00	21,00	31,50
1570	107,00	65,50	91,00	130,00	55,50	36,50	32,50
1571	107,00	80,00	91,00	130,00	55,50	36,50	32,50
1572	107,00	80,00	150,00	160,00	55,50	36,50	32,50
1573	110,00	80,00	150,00	160,00	51,00	31,00	30,95
1574	110,00	86,00	150,00	160,00	51,00	31,00	30,95
1575	110,00	86,00	135,00	151,00	51,00	31,00	30,95
1576	91,50	86,00	135,00	151,00	54,50	37,00	36,50
1577	91,50	100,50	135,00	151,00	54,50	37,00	36,50
1578	91,50	100,50	71,00	165,50	54,50	37,00	36,50
1579	59,00	100,50	71,00	165,50	60,00	39,00	36,50
1580	59,00	125,00	71,00	165,50	60,00	39,00	36,50
1581	59,00	125,00	106,00	168,00	60,00	39,00	36,50
1582	11,50	125,00	106,00	168,00	52,00	40,00	33,50
1583	11,50	123,00	106,00	168,00	52,00	40,00	33,50
1584	11,50	123,00	133,00	161,00	52,00	40,00	33,50

APÈNDIXS GENERALS

Anys	Arenys del Maresme	Maçanet de la Selva	Palafolls	Romanyà, Llagostera i Caldes	Sils i Riudarenes	St. Pere de Pineda	Vidreres
1585	100,00	123,00	133,00	161,00	55,50	44,50	35,00
1586	100,00	100,00	133,00	161,00	55,50	44,50	35,00
1587	100,00	100,00	118,00	152,00	55,50	44,50	35,00
1588	90,50	100,00	118,00	152,00	52,50	40,00	31,00
1589	90,50	93,50	118,00	152,00	52,50	40,00	31,00
1590	90,50	93,50	170,00	166,00	52,50	40,00	31,00
1591	121,00	93,50	170,00	166,00	70,00	40,50	37,50
1592	121,00	94,00	170,00	166,00	70,00	40,50	37,50
1593	121,00	94,00	164,75	225,00	70,00	40,50	37,50
1594	121,00	94,00	164,75	225,00	60,00	41,00	29,00
1595	121,00	80,50	164,75	225,00	60,00	41,00	29,00
1596	121,00	80,50	188,50	234,50	60,00	41,00	29,00
1597	107,00	80,50	188,50	234,50	53,00	44,50	29,00
1598	107,00	130,00	188,50	234,50	53,00	44,50	29,00
1599	107,00	130,00	201,00	239,00	53,00	44,50	29,00
1600	140,00	130,00	201,00	239,00	51,50	44,50	35,00
1601	140,00	91,50	201,00	239,00	51,50	44,50	35,00
1602	140,00	91,50	200,00	181,00	51,50	44,50	35,00
1603	144,00	91,50	200,00	181,00	37,00	47,00	29,25
1604	144,00	78,00	200,00	181,00	37,00	47,00	29,25
1605	144,00	78,00	180,00	181,00	37,00	47,00	29,25
1606	142,00	78,00	180,00	181,00	41,50	50,00	30,60
1607	142,00	61,50	180,00	181,00	41,50	50,00	30,60
1608	142,00	61,50	180,00	190,00	41,50	50,00	30,60
1609	100,00	61,50	180,00	190,00	40,00	41,50	27,00
1610	100,00	50,00	180,00	190,00	40,00	41,50	27,00
1611	100,00	50,00	194,00	170,25	40,00	41,50	27,00
1612	140,00	50,00	194,00	170,25	41,75	45,50	38,00
1613	140,00	68,75	194,00	170,25	41,75	45,50	38,00
1614	140,00	68,75	221,00	180,00	41,75	45,50	38,00
1615	160,00	68,75	221,00	180,00	37,00	37,00	31,50
1616	160,00	55,00	221,00	180,00	37,00	37,00	31,50
1617	160,00	55,00	200,00	180,00	37,00	37,00	31,50
1618	157,00	55,00	200,00	180,00	30,00	37,00	27,50
1619	157,00	57,00	200,00	180,00	30,00	37,00	27,50
1620	157,00	57,00	185,00	174,75	30,00	37,00	27,50
1621	130,00	57,00	185,00	174,75	37,00	34,00	27,00
1622	130,00	63,25	185,00	174,75	37,00	34,00	27,00
1623	130,00	63,25	185,00	174,75	37,00	34,00	27,00
1624	125,00	63,25	185,00	174,75	33,50	34,00	29,50
1625	125,00	50,00	185,00	174,75	33,50	34,00	29,50
1626	125,00	50,00	180,00	160,00	33,50	34,00	29,50
1627	125,00	50,00	180,00	160,00	30,00	34,00	23,80

Anys	Arenys del Maresme	Maçanet de la Selva	Palafolls	Romanyà, Llagostera i Caldes	Sils i Riudarenes	St. Pere de Pineda	Vidreres
1628	125,00	67,25	180,00	160,00	30,00	34,00	29,50
1629	125,00	67,25	215,00	170,50	30,00	34,00	29,50
1630	160,00	67,25	215,00	170,50	32,25	34,00	29,50
1631	160,00	82,00	215,00	170,50	32,25	34,00	40,00
1632	160,00	82,00	260,00	171,25	32,25	34,00	40,00
1633	168,00	82,00	260,00	171,25	32,25	40,50	40,00
1634	168,00	68,00	260,00	171,25	32,25	40,50	37,50
1635	168,00	68,00	250,00	172,00	32,25	40,50	37,50
1636	160,00	68,00	250,00	172,00	30,00	46,25	37,50
1637	160,00	40,00	250,00	172,00	30,00	46,25	45,25
1638	160,00	40,00	240,00	173,25	30,00	46,25	45,25
1639	190,25	40,00	240,00	173,25	30,75	42,00	45,25
1640	190,25	65,00	240,00	173,25	30,75	42,00	40,00
1641	190,25	65,00	203,00	183,00	30,75	42,00	40,00
1642	190,00	65,00	203,00	183,00	30,75	40,00	40,00
1643	190,00	72,25	203,00	183,00	30,75	40,00	39,25
1644	190,00	72,25	325,25	245,75	30,75	40,00	39,25
1645	242,75	72,25	325,25	245,75	36,75	75,25	39,25
1646	242,75	100,50	325,25	245,75	36,75	75,25	46,25
1647	242,75	100,50	439,25	300,00	36,75	75,25	46,25
1648	220,00	100,50	439,25	300,00	70,00	75,00	46,25
1649	220,00	151,00	439,25	300,00	70,00	75,00	62,00
1650	220,00	151,00	753,00	490,00	70,00	75,00	62,00
1651	341,65	151,00	753,00	490,00	178,45	109,75	62,00
1652-1661							
1662	180,00	75,00	250,95	70,28		49,95	
1663	170,00	75,00	250,95	70,28		49,95	
1664	170,00	75,00	250,95	150,00		49,95	
1665	170,00	45,00	245,00	150,00	28,55	50,00	28,20
1666	118,00	45,00	245,00	150,00	33,00	50,00	29,75
1667	125,00	45,00	245,00	150,00	31,65	50,00	30,00
1668	125,00	45,00	250,00	150,00	26,00	50,00	30,00
1669	125,00	45,00	250,00	150,00	26,00	50,00	30,00
1670	200,00	59,50	250,00	215,25	26,00	50,00	35,00
1671	200,00	59,50	260,25	215,25	34,00	50,00	35,00
1672	200,00	7,00	260,25	215,25	34,00	50,00	35,00
1673	167,75	75,50	260,25	251,00	34,00	50,00	66,00
1674	167,75	75,50	259,50	251,00	34,00	50,00	66,00
1675	167,75	75,50	259,50	251,00	34,00	50,00	38,70
1676	204,00	100,00	259,50	240,10	34,00	50,00	41,00
1677	204,00	100,00	320,00	274,00	40,50	70,00	41,00
1678	204,00	100,00	320,00	274,00	40,50	70,00	41,00
1679	207,00	103,50	320,00	274,00	40,50	70,00	50,25

APÈNDIXS GENERALS

Anys	Arenys del Maresme	Maçanet de la Selva	Palafolls	Romanyà, Llagostera i Caldes	Sils i Riudarenes	St. Pere de Pineda	Vidreres
1680	207,00	103,50	335,00	320,00	50,00	74,00	50,25
1681	207,00	103,50	335,00	320,00	50,00	74,00	50,25
1682	165,00	104,00	335,00	320,00	50,00	74,00	36,00
1683	165,00	104,00	362,00	327,00	41,50	79,25	36,00
1684	165,00	104,00	362,00	327,00	41,50	79,25	36,00
1685	125,45	111,25	362,00	327,00	41,50	79,25	27,50
1686	0,00 ¹⁵¹²	111,25	350,00	300,00	35,00	60,00	27,50
1687	113,00 ¹⁵¹³	111,25	350,00	300,00	35,00	60,00	27,50
1688	110,00	121,00	350,00	300,00	35,00	60,00	28,00
1689	100,00	121,00	344,00	278,00	34,75	30,00	28,00
1690	100,00	121,00	344,00	278,00	34,75	30,00	28,00
1691	100,00	114,25	344,00	278,00	34,75	30,00	40,50
1692	139,50	114,25	305,00	300,00	50,00	30,00	40,50
1693	139,50	114,25	305,00	300,00	50,00	30,00	40,50
1694	139,50	121,75		300,00	50,00	30,00	70,00
1695	111,30	121,75		116,65 ¹⁵¹⁴	39,00 ¹⁵¹⁵	66,80	0,00 ¹⁵¹⁶
1696	111,30	121,75		288,00	39,00	66,80	39,60
1697	111,30	5,70	70,00	381,00	39,00	60,00	39,60
1698	110,00	30,00	401,00	364,00	16,50	60,00	39,60
1699	110,00	136,00	422,00	390,00	20,00	60,00	35,00
1700	110,00	136,00	422,00	390,00	48,50	60,00	35,00
1701	110,00	136,00	422,00	390,00	48,50	60,00	35,00
1702	100,00	90,00	410,00	300,00	43,25	60,00	42,00
1703	100,00	90,00	410,00	300,00	43,25	60,00	42,00
1704	100,00	90,00	410,00	300,00	43,25	60,00	42,00
1705				405,00		60,00	

¹⁵¹² No es cobra res, hi ha plet a l'Audiència.

¹⁵¹³ S'havia arrendat per 143 liures l'any, però "que perquè no-s donava la satisfacció deguda y havia de pledexar ab lo arrendador, se llevà lo arrendament y se feu col·lectar", ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 83r.

¹⁵¹⁴ Es deixen de cobrar dues terces a causa de la guerra.

¹⁵¹⁵ Renunciat l'arrendament i col·lectat.

¹⁵¹⁶ "Fou renunciada, y no he cobrat cosa de aquellas per causa que las dos armadas de Espanya y de Fransa campanyaren en aquell terme y devastaren tots los fruyts", ACG. Llibre de comptes de capellanies, 1675-1705, f. 179v.

APÈNDIX 2

EL BESTIAR EN ELS INVENTARIS POSTMORTEM DELS MASOVERS

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví ¹⁵¹⁷				Cab	Caprí			Cavallí			Asiní			Boví			Porcí	Ref ^a
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T		
J.Armengol, agr, joer del mas Cantalosella d'Aiguaviva 04/03/1647					9	2					4	1	1	2		4		Gi3:637	
J.Arugo, ag, joer de la casassa Barrera, St.Joan Sescloses 06/04/1611	116	67		3	6+2	2			1		6	8		2	3			Ca:2009	
A.Bahí, cultor, Banya Madremanya:18/12/1594							1				2	1		1		2	7	Gi7:352	
J.Bertran, mas, mas Barrera (St. J. Sescloses): 30/01/1642						2	2				8			1				Ca:2069	
J.Busquets, joer a l'heretat de F.Mercader a Campllong: 23/11/1595	7	3			1	2			1	1	4			1		1	8	Gi7:352	
F.Cadevall, ag. de Vilajuïga, masover del mas Vidal, Vilafreser:9/02/1588		10			1+1				1	1	2		1			4		Gi9:417	

¹⁵¹⁷Oví: O=ovelles, Bs=borrecs, s'inclouen també anyells i primals, Mo=moltos, M=marrans. Caprí: C=cabres, en el cas de cabrits s'assenyala el seu nombre després del signe +. Cavallí: E=eugues, M=mules i matxos, S=seguit, poltres, pollins i rossins. Asiní: Bo=burros, Ba=burra i S=seguit. Boví: B=bous, V=vaques, Bu=brau, Ba=brava, S=seguit, vedells de llet, de mesos. Porcí: T=truges, P=porcs, sense diferenciar l'edat, ja que no sempre hi és explicitada, en general es tracta de nodrissos o porcs d'engreix.

APÈNDIXS GENERALS

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví ¹⁵¹⁸				Cab	Caprí			Cavallí			Asiní			Boví			Porcí	Ref ^a
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T		
J.Casademont, joer, mas Ferrer,58 ¹⁵¹⁹ Pla de Girona, 23/05/1644				6		1	1		1	1	1		6	1	1			Gi2:838	
J.Carles, joer, mas Rexach, Campllong, 27/02/1639		16	16			1	2						4	1	2	2	3	Gi2:838	
J.Carrera, arrendatari mas Bosc del Pla de Llorà: 02/08/1605	26	16			29		2						4	2				Gi7:352	
D.Cesat, ag, joer del mas Agulla de Salitja:04/03/1633						2			1				2	2	1		2	Gi2:839	
R.Clapés, joer del mas Subirà de Fornells: 29/11/1634	15	5				1	2	2					7				1 14	Gi9:565	
J.Comalada, joer a St. Gregori de C.Margarit: 22/12/1600	8	6				1	2						3	3			1 7	Gi7:352	
J.Comelles, ag, de Quart 10/06/1640									2				2				1	Gi9: 566	
J.Espolla, ag, casa Vidal de Vilamacolum: 27/10/1629	94	76	123	1					1	1					1	1		Ca:1285	

¹⁵¹⁸Oví: O=ovelles, Bs=borrecs, s'inclouen també anyells i primals, Mo=moltos, M=marrans. Caprí: C=cabres, en el cas de cabrits s'assenyala el seu nombre després del signe +. Cavallí: E=eugues, M=mules i matxos, S=seguit, poltres, pollins i rossins. Asiní: Bo=burros, Ba=burra i S=seguit. Boví: B=bous, V=vaques, Bu=brau, Ba=brava, S=seguit, vedells de llet, de mesos. Porcí: T=truges, P=porcs, sense diferenciar l'edat, ja que no sempre hi és explicitada, en general es tracta de nodrissos o porcs d'engreix.

¹⁵¹⁹Té 15 ovelles "a parts en casa d'en Domènech del Pla, joher de la Torre dels Jueus" i 16 "a parts" a casa d'en Franciac.

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví ¹⁵²⁰				Cab	Caprí			Cavallí			Asiní			Boví			Porcí	Ref ^a		
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T			P	
B.Fageda, àlies Costa, al mas Jordi de Sarrià: 25/11/1603	18		5											1	2	1	1	1		3	Gi4:518
M.Frigola, ag, mas Juscafressa de Montbó, Montcal, 18/08/1644	24							2			1				3	1		1		19	Gi9: 566
F.Fuster, cortaler, Castelló 08/03/1640	60						7		7						2 ¹⁵²¹						Ca:1376
F.Giberta, joer mas Saurí, Riudellots de la Selva: 13/02/1639	2	2								3					4					9	Gi2:838
J.Gorgot, cortaler, al c. Raset 07/01/1637	15	20	16								1	1		5		1					Ca:1375
F.Gorja, cortaler, Castelló 24/06/1634							12		6					8	40 ¹⁵²²						Ca:2069
M.Gros, masover del castell de Pau: 12/03/1620	86	90	2	2				2			1			4	6	2	2	2			Ca:1232

¹⁵²⁰Oví: O=ovelles, Bs=borrecs, s'inclouen també anyells i primals, Mo=moltos, M=marrans. Caprí: C=cabres, en el cas de cabrits s'assenyala el seu nombre després del signe +. Cavallí: E=eugues, M=mules i matxos, S=seguit, poltres, pollins i rossins. Asiní: Bo=burros, Ba=burra i S=seguit. Boví: B=bous, V=vaques, Bu=brau, Ba=brava, S=seguit, vedells de llet, de mesos. Porcí: T=truges, P=porcs, sense diferenciar l'edat, ja que no sempre hi és explicitada, en general es tracta de nodrissos o porcs d'engreix.

¹⁵²¹Un bou es deu a Casanovas, cortaler.

¹⁵²²Les 40 són "entre vaques de ventre, bravas y braus, jóvens y velles".

APÈNDIXS GENERALS

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví ¹⁵²³				Cab	Caprí			Cavallí			Asiní			Boví			Porcí	Ref ^a		
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T			P	
M.Güell, joeria del Bisbe, Domeny, 06/04/1594	48	30	2		2+2	4	1							6	3	2	1	5	Gi11: 273		
M.Illa, ag., m. Ginastret de St Martí Vell: 11/01/1637	38	17	9		2+3			1	1					5	1				116 ¹⁵²⁴	Gi2:838	
J.Julià, masover mas Llach de 66 ¹⁵²⁵ Garriguella (s.d) ¹⁵²⁶			9		2+2					2				4	2	1	1	2	1	Pe:505	
S.Llorens, cortaler al c. Savarrés de Castelló: 12/05/1627	1				1		1		1					8	2				2	Ca:1300	
N.Llorens, ag, joer del mas Salamanya de Salitja: 22/09/1613	42	12					2	1	1	1	1			4	1	3	1		2	16	Gi4:518
M.Mateu, ag de Vilobí, masover del mas Bohil de Riudellots de la Selva: 11/01/1587		10	5					2						2					1	16	Gi9:417

¹⁵²³Oví: O=ovelles, Bs=borrecs, s'inclouen també anyells i primals, Mo=moltons, M=marrans. Caprí: C=cabres, en el cas de cabrits s'assenyala el seu nombre després del signe +. Cavallí: E=eugues, M=mules i matxos, S=seguit, poltres, pollins i rossins. Asiní: Bo=burros, Ba=burra i S=seguit. Boví: B=bous, V=vaques, Bu=brau, Ba=brava, S=seguit, vedells de llet, de mesos. Porcí: T=truges, P=porcs, sense diferenciar l'edat, ja que no sempre hi és explicitada, en general es tracta de nodrissos o porcs d'engreix.

¹⁵²⁴Cinc són porcells, 11 són d'engreix. Encara hi ha un berro.

¹⁵²⁵Cinquanta són de la vídua Llach de Garriguella, "lo qual lo bestiar lo dit Juan Julià, q^o, tenia ha mitja llana y mig anyells dels dits, per lo que no se pot saber lo valor o guany que y pot haver per dit Julià fins al St. Miquel de setembre propinent".

¹⁵²⁶En el llibre d'inventaris figura entre dos inventaris de 1619 i 1626, ff. 91-94.

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví ¹⁵²⁷					Caprí			Cavallí			Asiní			Boví			Porcí	Ref ^a
	O	Bs	Mo	M	Cab	E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T		
J.Mir, joer de la torre nova de F.Roca de Fontajau:5/11/1634	35	35		1	1	1	2					8		2			10		Gi9:565
A. Morell, joer de la torre de R.Grimosachs, Campllong 05/02/1640	11							2		1		3	2				3		Gi9:566
J.Oliver, ag, joer, del m. Rodes de Fornells: 03/02/1645	4		2			3	3		1	1		6	4		2		25 ¹⁵²⁸		Gi2:838
A.Pagès, joer, casa J.Bagur, Fontanilles, 14/04/1616						1						2	4	3	3		2		TM:177
P.Peferrer, mas. torre Gorgot de Bellcaire: 25/01/1637	38	31	48			12	3					4	11		1				Ca:2069
M.Puig, cortaler, Castelló 15/10/1631									1			1	3		1		1		Ca:1285
J.Puiglobet, cortaler de Castelló, 22/04/1630 ¹⁵²⁹	40											4	2						Ca:1285

¹⁵²⁷Oví: O=ovelles, Bs=borrecs, s'inclouen també anyells i primals, Mo=moltons, M=marrans. Caprí: C=cabres, en el cas de cabrits s'assenyala el seu nombre després del signe +. Cavallí: E=eugues, M=mules i matxos, S=seguit, poltres, pollins i rossins. Asiní: Bo=burros, Ba=burra i S=seguit. Boví: B=bous, V=vaques, Bu=brau, Ba=brava, S=seguit, vedells de llet, de mesos. Porcí: T=truges, P=porcs, sense diferenciar l'edat, ja que no sempre hi és explicitada, en general es tracta de nodrissos o porcs d'engreix.

¹⁵²⁸S'han d'afegir quatre tocinos de greix que té en comanda Miquel Sunyer de Rafart.

¹⁵²⁹Els 40 anyells procedeixen de les ovelles que tenia a mitges de Joan Casanova, cortaler de Castelló.

APÈNDIXS GENERALS

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví ¹⁵³⁰				Cab	Caprí			Cavallí			Asiní			Boví			Porcí	Ref ^a
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T		
D.Renart, ag, joer del mas Renart d'Aiguaviva: 31/01/1635						3	2				4							Gi9:565	
M.Ribes, joer del mas Daniel de23 ¹⁵³¹ Salitja: 14/01/1601								3			5	1				1	11	Gi7:352	
J.Roca, laborator, Castelló 26/12/1639											4	2				1		Ca:1376	
J.Roget, ag de Llançà, mas Molló de St. Silvestre: 22/03/1614								1			1	2	2	2				Ca:2009	
G.Rovira, ag, casa Alió de T.Montgrí: 02/06/1608	230		100			5	4				4							TM:177	
M.Salip, joer, mas Puig de Palol d'Onyar: 21/03/1640										1	2	1	1	1	1	8		Gi9: 566	
M.Salvador, cultor d'Albons, masover a Montiró: 10/11/1636										1	4	1		1		1		Ca:1375	
J.Salvatella, ag, joer del mas Ferrer de Palol de Revardit, 15/10/1636										1	2					7		Gi9:565	

¹⁵³⁰Oví: O=ovelles, Bs=borrecs, s'inclouen també anyells i primals, Mo=moltons, M=marrans. Caprí: C=cabres, en el cas de cabrits s'assenyala el seu nombre després del signe +. Cavallí: E=eugues, M=mules i matxos, S=seguit, poltres, pollins i rossins. Asiní: Bo=burros, Ba=burra i S=seguit. Boví: B=bous, V=vaques, Bu=brau, Ba=brava, S=seguit, vedells de llet, de mesos. Porcí: T=truges, P=porcs, sense diferenciar l'edat, ja que no sempre hi és explicitada, en general es tracta de nodrissos o porcs d'engreix.

¹⁵³¹17 ovelles estan en comanda.

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví ¹⁵³²				Cab	Caprí			Cavallí			Asiní			Boví			Porcí	Ref ^a	
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T			P
J.Salvatella, joer, mas Gelats d'Aiguaviva, 02/04/1640	28	26	4				2			1			5	1				1	4	Gi9: 566
G.Soler, ag, joer de l'heretat Farners (Pla de Girona): 15/06/1635										1	1	1		2		3				Gi9:565
J.Suro, joer, mas Ricard de Vilablareix, 23/09/1640	16	1	1							1	1		4	3				12		Gi9: 566
A.Torrent, joer del mas Massià de Fornells: 10/11/1587 (ó 1588?)							2	1		1			2	1	1			1		Gi:352
A.Torrents, joer del mas Tomàs de Fornells: 23/11/1603	18						1	3	1				3	1	1	1		10		Gi7:352
A.Verdaguer, ag, joer del mas Ribas de la Torre de Bordils, 29/02/1647	25	18					¹⁵³³ 1	2		1			3	1	1			1	9	Gi3:637

¹⁵³²Oví: O=ovelles, Bs=borrecs, s'inclouen també anyells i primals, Mo=moltos, M=marrans. Caprí: C=cabres, en el cas de cabrits s'assenyala el seu nombre després del signe +. Cavallí: E=eugues, M=mules i matxos, S=seguit, poltres, pollins i rossins. Asiní: Bo=burros, Ba=burra i S=seguit. Boví: B=bous, V=vaques, Bu=brau, Ba=brava, S=seguit, vedells de llet, de mesos. Porcí: T=truges, P=porcs, sense diferenciar l'edat, ja que no sempre hi és explicitada, en general es tracta de nodrissos o porcs d'engreix.

¹⁵³³1 un cavall de tres anys.

APÈNDIX 3

EL BESTIAR EN ELS INVENTARIS POSTMORTEM DELS SENYORS ÚTILS I PROPIETARIS DE MASOS

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví ¹⁵³⁴				Caprí	Cavallí			Asiní			Boví					Porcí		Referència
	O	Bs	Mo	M	Cab	E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T	P	
J.Adelat, ag. Fortià, 18/04/1642												5	5	1		3			Ca:2069
F.Agustí, ag, Bordils 18/10/1643	42	9				1	1	¹⁵³⁵				6		4					Gi9:566
Albert, mas de St.Gregori, 08/05/1606								1				2				1	1	13	Gi7:352
Alech, M. ag. del Vilar, Terradelles: 12/10/1604	22		8		10+2		1		3			4	1		1				Gi4:518
Amich, J. ag, mas Amich, Fornells, 15/03/1593	17	12					1		1			4				3	1	7	Gi1:984
Azemar, F. ag, Vilanova de la Muga: 05/06/1604							3		1	2		4	5	2	2	1			Pe:469
Badia, P. ag, mas Badia de St. Medir: 9/11/1636							2					3		1			1	12	Gi9:565

¹⁵³⁴Oví: O=ovelles, Bs=borrecs, s'inclouen també anyells i primals, Mo=moltons, M=marrans. Caprí: C=cabres, en el cas de cabrits s'assenyala el seu nombre després del signe +. Cavallí: E=eugues, M=mules i matxos, S=seguit, poltres, pollins i rossins. Asiní: Bo=burros, Ba=burra i S=seguit. Boví: B=bous, V=vaques, Bu=brau, Ba=brava, S=seguit, vedells de llet, de mesos. Porcí: T=truges, P=porcs, sense diferenciar l'edat, ja que no sempre hi és explicitada, en general es tracta de nodrissos o porcs d'engreix.

¹⁵³⁵1 dos cavalls.

APÈNDIXS GENERALS

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví				Caprí Cab	Cavallí			Asiní			Boví			Porcí		Ref ^a	
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S		T
Ballell, J. Balell, ag, les Olives (St.56 ¹⁵³⁶ Esteve Guialbes): 5/09/1590						1						3				2		Gi9:417
Barrera, P. ag, mas Barrera Callabot (St. Pere Pescador) 20/10/1639		140				5	2					2						Ca:2069
Battle, S. ag, Camallera mas Feliu, 19/02/1616				114			2					2				5		Fi:263
Berengaret, P., ag, mas Berengaret de St Jordi Desvalls: 6/07/1588	30	19					2		1			2		1		2		Gi9:417
Bonet, J. ag, de Flaça 26/04/1638							2					2				1 13		Gi9:565
Bonet i Massot, P. cultor, Roses 16/11/1637						5 ¹⁵³⁷	14	5	1	2		4						Ca:1376
Boix, M. ag, Vilortolí 16/09/1618									1	1		3	1	3				Ca:2069
Bota, M. ag, St. A. Salou, 10/03/1610										2		3	1			2 5		Gi1:985

¹⁵³⁶ És el total de caps de bestiar de llana.

¹⁵³⁷ L'inventari comprén dos espais diferents: la casa on vivia a Roses i el mas Torroella a Palau Saverdera, i encara d'aquestes bèsties: 10 eugues, 3 pollins i un burro eugasser són a casa de mossèn Güell de Gualta, el seguit és mitger. Les 5 cabres les "té a guarda en fillol de Vilajuhiga".

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví				Caprí Cab	Cavallí			Asiní			Boví				Porcí		Ref ^a
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T	
Brugat, M. agr, Rocabertí 02/11/1614									1			1	4	2				Pe:569
Busquets, A. ag, mas Busquets de Fornells: 20/10/1591	14	7					3		1			4						Gi7:352
Cabanas, G. ag. Cunyà (Serra) 04/12/1622										1		3		21 ¹⁵³⁸		2	4	Mone:134
Candell, J.P., donzell de Girona, mas Candell (Vall d'Aro): 27/11/1590)								1		1	1	1						Gi7:352
Candell, M. ag, del mas Candell de Cervià: 03/10/1604	3	10					1					2	1	1	1		7	Gi4:518
Casadevall, M. ag, del mas	33						3					3					6	Gi4:518
Carreras, G. ag, Fortià: 06/05/1633							2			1		1	4	2				Ca:1375
Carrió, R., ag, del mas Carrió de Domeny: 02/11/1590	32	10		1			1	2				4	1					Gi11:384
Casadevall (Sta. Llogaia T) 03/08/1611																		

¹⁵³⁸ "la mitat del vadell del honorable Pera Mas de Monells; la mitat de una vadella que és del senyor Çanonomina".

APÈNDIXS GENERALS

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví				Caprí Cab	Cavallí			Asiní			Boví					Porcí		Ref ^a
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T	P	
Castelló, A. cultor, St. Quirze ¹⁵³⁹ 31/08/1631	100		145		87				2	1		9	17	4	9			Ca:1375	
Ciurana, J. ag, Riudellots Selva 19/04/1606	21	19				5			1			6	1	5	1	1	7	Gi1:985	
Compta, M. prop. del mas Compte de Vilobí: 03/01/1638									1	1		4	1		1		1 12	Gi9: 565	
Colomer, A. ag, Ventalló 28/08/1629						1			1			2						Ca:1232	
Concas, Q. ag, Viladamat 12/02/1627						3	2		1			4						Ca:1300	
Corçà, M. ag, Montiró, ¹⁵⁴⁰ 23/04/1627	60	13	39									6	1	3				Ca:1300	
Dalmau, R. ag, mas Dalmau Vilablareix, 8/09/1591	22	15			1	1	3		1			5					4	Gi1:984	
Damont, M. la Garriga (Roses) 23/11/1627	74	9	8	2														Ca:1300	
Daviu, M. cultor, Vilortolí 30/08/1620	43	2	88		35				1	1		5	2	1				Pe:569	

¹⁵³⁹Les vaques i vedells s'han de partir amb Miquel Nouvilas.

¹⁵⁴⁰Les ovelles i les vaques són mitgeres, ell les dona a Salvador Miquel per 5 anys.

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví				Caprí Cab	Cavallí			Asiní			Boví				Porcí		Ref ^a
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T	
Donadiu, M. ag, Ravós 25/06/1624	125	36	49		24	1		1			5	3	1	6		1		Pe:569
Esteva, J. mas Esteva, Ferrerres, Flaçà, 30/01/1640			12		4	1					2	1		1		8		Gi9:566
Fàbrega, J. sr. u. mas Fàbrega, Palol Revar:13/06/1638	20	16							2		1	1	1	1		3		Gi1:838
Fayart, P. ag, les Olives ¹⁵⁴¹ (Peralada): 30-07/1632									1	1	2	4	2	2	3			Pe:592
Feliu, P. cultor, Marzà 19/10/1639											2	2	2	3				Ca:1376
Ferrer, B. not., Peralada ¹⁵⁴² 20/10/1614	155	13	77	4	94+11				1		2							Pe:569
Font, J. sastre, St.Climent Ses. 23/02/1603									1			3		1		5	4	Pe:469
Frigola, A. <i>agricola</i> , Fortià 27/07/1631	100	50			3	1		1			8	2	1			2		Ca:1285
Garau, N., ag, Pau 27/02/1641						2						6		3				Ca:2069

¹⁵⁴¹Tot el bestiar és a l'estable del pubill Puig de Cabanes.

¹⁵⁴²Una part del bestiar el té a gazalla a mig guany. J.Boera, carnisser de Peralada, té 8 borrecs i 4 borregues; 2 borrecs i una borrega les té J.Castelló de Cantallops, 57 cabres, 6 cabrits i 6 primals són a casa Azemar de la Jonquera i 37cabres, 5 cabrits i 5 primals a casa d'en Resta d'Agullana.

APÈNDIXS GENERALS

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví				Caprí Cab	Cavallí			Asiní			Boví				Porcí		Ref ^a
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T	
Geroní, N. ag, mas Geroní de Medinyà: 30/06/1633	18	13		1		1	1				2			1		3		Gi9:565
Gommar, M., ag, mas Sitjar de Rabós: 01/09/1640	120				25				1	4	2	4	1	4				Ca:2069
Gordey, A., ag, mas Gordey Montcal, 15/09/1590	39				1	2		4										Gi1:984
Guàrdies, M., vda. J.ag, Estanyol (St. J.Sescloses): 27/04/1630						3	1				4	2	1	1		2		Ca:1285
Guilana, M., ag, m. Guilana Sarrià, 13/03/1590		8							1		2	1			2	7		Gi1:984
Guillem, P. cultor, mas Esteve Cornellà (Vilasacra): 10/03/163)									1	1	2							Ca:1375
Homs, M., ag, Marzà 27/10/1641	120	73				4	3				5	11	2	3	4			Ca:2069
Isern, J. ag, d'Aiguaviva 17/11/1638	16	13	1	1		1			1		3					1	6	Gi9: 565
Jordà, J. agrícola, St. Gregori 07/12/1636	11					2	2 ¹⁵⁴³				4			2		2		Gi2:839

¹⁵⁴³Una mula de dos anys , valorada en 18 lliures i 8 sous, la té "a preu llevat" amb en Fàbrega de Domeny.

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví				Caprí Cab	Cavallí			Asiní			Boví				Porcí		Ref ^a
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T	
Julià, M., ag. Raset (Cervià) 12/03/1648	18	9	6					1			3	2	2	1		6		Gi3:637
Juny, J. ag, del mas Juny Pla de Girona: 23/03/1607							1	3		1	1	4						Gi4:518
Maler, S. ag, Peralada 24/05/1627	195	19	54	1														Pe:592
Marial, B. ag, Puigbarutell 20/10/1615									1	1	4					1		Pe:569
Martí, M., prop. mas Martí de Medinyà, 6/01/1591		2				1			2		1	1	1		1			Gi8:416
Martinet, J. ag, Espolla 09/03/1632	109	18	14	3	27+6													Pe:592
Masó, B., ag de Pedrinyà, mas Vidal de Madremanya 22/11/1588	20		3				3									3		Gi1:984
Mateu, M., ag. Aiguaviva 24/01/1590									1		2							Gi1:984
Morat, P., ag, mas Ferrer de Riudellots Selva: 03/03/1646	20 ¹⁵⁴⁴			1			1	1	2		2							Gi3:637

¹⁵⁴⁴"A mitges" amb el joer.

APÈNDIXS GENERALS

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví				Caprí Cab	Cavallí			Asiní			Boví			Porcí		Ref ^a	
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S		T
Morató, J. àlies Samsó, ag, la Jonquera, 1606 ¹⁵⁴⁵						1					9	13	2	5		2		Pe:469
Morer, M. ag, Bellcaire 13/12/1613											2	4	3					TM:177
Motgera, C. prop, mas Motger de Cartellà, 14/09/1596				15		1			1		4	1				8		Gi1:984
Muntada i Daviu, ag, Vilortolí 03/10/1631		19							2		2	2	1					Ca:1285
Musqueras, E. ag, de Celrà 16/04/1637	28	22	4			5					6					6		Gi9:565
Negra i Deulonder, A. propiet. del mas Deulonder de Fornells, 10/07/1594	29	19				3					4	1	1			1 16		Gi7:352
Negra, J., agr, mas Negra de Campllong: 6/08/1585	14					1		2	3		7					1 8		Gi9:417
Negre Regí, P., cult, Corçà, mas Regí (Sobrestany): 26/04/1642											35	218	¹⁵⁴⁶					Corç:176

¹⁵⁴⁵Té els bous "a lloguer a Rosselló, Cantallops y casa d'en Brugat del mas", pels quals rep quaranta mitgeres de blat i, al mateix temps, té a gazalla vaques de mn. Cuberta, per les quals rep 12 lliures.

¹⁵⁴⁶L'inventari especifica que una part es tenia en comanda, per la qual cosa s'ha de partir amb el joer, entre les vaques s'hi comprenen tres braus a partir i també els 16 vedells; de fet, la part del propietari s'hauria de rebaixar a 33 vaques i 8 vedells, AHG. P.Castelló, not. Corçà, 176 (1642-1643): 26 de març de 1642.

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví				Caprí Cab	Cavallí			Asiní			Boví				Porcí		Ref ^a
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T	
Noguer, C., ag St. Martí de Llèmena, 10/09/1589	12				3	1					4					14		Gi1:984
Palahí, J., ag, Palausacosta, 12/12/1588	26		1			2			1		4	1	2			2 14		Gi9:417
Pla, M., ag, prop. del mas Pla de Llambilles: 09/12/1586	16		8						1 1 2		1 1					1 2		Gi7:352
Pont, Q. prev, Cabanes ¹⁵⁴⁷ 02/10/1608	154	15		1	331+3	1					13 69 27 11 16					1		Pe:469
Pou, J. àlies Pefarrer, mas Pefarrer de Campllong, 29/04/1591	10	7	3			3					3 1 1					6		Gi11:384
Poudemont, N. ag, Campdorà 11/03/1640	20	16				1					2 2					4		Gi9: 566
Puig, A.M., pub. St. Quirze de Colera: 03/11/1641	4				20				2		2 3 1 2 2							Ca:1376
Puig, M.A., pub, Cinc-claus 19/11/1641						2					3 4					2		Ca:1376

¹⁵⁴⁷Hi ha diferències entre l'inventari i l'encant en espècies concretes, mentre l'inventari dóna un total de 170 caps de llana, l'encant en dóna 192; per 334 de bestiar cabrum, l'encant en dóna 278; pel bestiar boví, tot i les diferències, el recompte final de caps és pràcticament el mateix: 136 l'inventari per 134 l'encant.

APÈNDIXS GENERALS

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví				Caprí Cab	Cavallí			Asiní			Boví			Porcí		Ref ^a	
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S		T
Ramada, D., ag. Cervià 28/01/1590			2						1			2			1	1	3	Gi1:984
Ribas, A., ag. mas Ribas, sant Sadurní, 18/01/1591	19	9					1					2				4		Gi1:984
Ribas, E., mas Ribas de Bordils, 17/09/1585	59		10	1			3		1			4				4		Gi9:417
Romanyac, A. cultor, Roses 05/11/1633	50								1			2						Ca:1375
Rossell, E., ag, mas Rossell de Vilobí: 25/01/1641	8	6	1				2					2	1	4	2	2		Gi9: 566
Rovirola, M., ag. mas Rovirola, Riudellots Selva: 31/12/1645										1	1		4					Gi3:637
Salvanya, M., ag, mas Salvanya d' Aiguaviva: 15/06/1586							1		1			1				6		Gi9:417
Sallés, M. s.útil, mas Sallés, St.Gregori, 19/03/1610							1					4 ¹⁵⁴⁸				5		Gi1:985
Saurí, M. ag, mas Saurí Riudellots Selva, 26/07/1594	11						1		1	1		4	2					Gi1:984
Segalàs, G. ag, mas Segalàs de St. Gregori: 31/01/1601	20	4					1					3	2			1	4	Gi7:352

¹⁵⁴⁸Els quatre braus i el rossí es tenen "a preu llevat", són d'altres persones.

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví				Caprí Cab	Cavallí			Asiní			Boví					Porcí		Ref ^a
	O	Bs	Mo	M		E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T	P	
Selló, S. ag, Sobrestany 03/10/1604						4	2					4	14	3	6		2	TM:177	
Serinyana, S. merc, Cadaqués ¹⁵⁴⁹ 09/05/1636								1										Ca:1375	
Serrats, R. ag, la Mota 15/04/1640	36	24					2	1				2	2		2		2	Gi9:566	
Simon, J. cultor, Oliva (El Far) 12/10/1631										1		3	2	1			2	Ca:1375	
Surell, A. cultor, Torroella Fluvià 27/04/1637	114	73						2				2	3	1		2		Ca:1376	
Tallada, B. agr, St Martí de Llémena: 07/04/1604	24	12			2+1		1	1				4	1	1		10		Gi7:352	
Tasquet, P. ag, Vilanova de la Muga: 24/12/1606										2		7	1			1		Pe:469	
Teixidor, mas Teixidor de Martís, Esponellà, 25/10/1596	12	12		1				2		1	1			2				Gi1:984	
Trobat, J. ag, Garriguella 06/09/1614	97	86	4	4	44		1											Ca:2009	

¹⁵⁴⁹No especifica què són , només es diu que són bèsties de llana.

APÈNDIXS GENERALS

Persona inventariada i data d'inici de l'inventari	Oví				Caprí	Cavallí			Asiní			Boví				Porcí		Ref ^a	
	O	Bs	Mo	M	Cab	E	M	S	Bo	Ba	S	B	V	Bu	Ba	S	T		P
Valls, A., ag, del mas Valls de Celrà: 31/07/1588	15	12										4					1	13	Gi11:384
Vidal de la Vila, A. ag., Madremanya: 05/05/1638	13	12	8		2		1					3	1		1				Gi1:838
Vila, P. ag, Riumors 15/11/1627												1	2		2				Ca:1300
Xicola, M., agrícola, Castelló 13/06/1640									1				3	1	1				Ca:2069

APÈNDIX 4

LLIBRE “PER MEMÒRIA” DE PERE MARTÍ, PAGÈS DEL MAS MARTÍ DE CASSÀ DE PELRÀS

JUSTIFICACIÓ

La primera intenció havia estat fer la transcripció d'un llibre mestre, hem acabat descartant aquesta opció perquè el llibre mestre recull, només, els actes constitutius d'un patrimoni, és a dir, només aquella documentació que atorga drets al patrimoni, els actes protocolitzats. El llibre mestre és clarament un document exclusiu dels patrimonis agraris de senyors útils i propietaris de mas, però no és suficientment representatiu de la globalitat del que hem anat exposant. Hem escollit per a l'apèndix aquest text, un llibre de comptes des de 1643 fins 1653, un llibre escrit “per a memòria” de l'hereu i del mas Martí de Cassà de Pelràs a la batllia de la Pera (vegueria de Girona),¹⁵⁵⁰ un dietari, perquè reflecteix clarament els diferents apartats d'aquest treball i, sobretot, perquè fa la síntesi entre el llibre mestre, ja que recull a mena de regist més o menys extens els actes protocolitzats per l'autor, i el llibre de comptes, ja que anota tots els assentaments “comptables” del patrimoni.

És un text que no té elements destacables,¹⁵⁵¹ no recull fets importants de la universitat o la parròquia, ni tampoc del territori,¹⁵⁵² no és pròpiament un llibre de

¹⁵⁵⁰ La batllia de la Pera és de jurisdicció reial i està formada per la Pera, Sant Andreu de Pedrinyà i Sant Martí de Cassà de Pelràs, L. de PEGUERA, *Pràctica, forma y estil de celebrar Corts Generals en Cathalunya, y matèrias incidents en aquellas*.

¹⁵⁵¹ Hi ha llibres autobiogràfics que recullen fets excepcionals, trajectòries vitals lligades a fets trascendentals, no és el cas del text que hem decidit transcriure. A l'autor li ha interessat transcriure allò que era imprescindible per al regiment del patrimoni, allò extern només apareix quan hi té alguna incidència i com que n'hi tenia poca o nul·la, no mereix l'atenció del pagès escriptor del mas Martí de Cassà de Pelràs.

¹⁵⁵² Tot i que devia tenir incidència, la Guerra de Secessió només apareix de referència: els pagaments de la taxa del batalló, els allotjaments o la presència de Margarit. Quant a la pesta, fet d'una transcendència important, no hi ha cap mena de menció: de les morts del germà i de la germana no se'n diu la causa, només s'anota les funeràries i el que costà l'enterrament. L'única referència a la pesta apareix, molt indirectament, quan escriu, en un assentament del 3 de mars 1654, que “me donadas na Comadira de Corça divuyt lliuras, dich 18 lliures, y són dotze lliures per una anyada de la casa que té arrendada y tres lliures per la mitja anyada que corra. També me a encomanat vint reals y dos agnus que li guardàs perquè ella està abarracada a Santa Cristina”. Ben

memòries, ni, pròpiament, un llibre de família de pagesos de mas,¹⁵⁵³ però sí que va ser escrit “per a memòria de l'autor” del text i dels seus descendents.

Per contra, és un exemplar que tradueix elements dels quatre apartats amb què hem dividit aquest text: apareixen, és clar, assentaments referits a actes de capbreu i al pagament dels censos, puntualment, així com a qui eren pagats aquests censos: els arrendataris dels drets feudals hi són ben presents.¹⁵⁵⁴ La família, per descomptat, té una presència continuada en el text, que comença, com es veurà, amb la signatura dels capítols matrimonials de l'hereu Martí de Cassà de Pelràs, un hereu que té molt present que és el continuador d'un patrimoni, una anella més: el cinquè dels Peres Martí que l'han regit dirà, en una anotació de final de text. Amb aquest casament i el dot pactat comença el text, però al llarg dels anys anirà anotant els pagaments d'aquest dot, així com els casaments de la seva germana, el dot pactat i, a la seva mort, les funeràries i el retorn del dot. També els germans de l'autor i hereu, des de l'anada a estudi, fins la mort del germà, amb les funeràries i els aniversaris. Clarament, matrimoni, família, dots i llegítimes, herència i mort són ben presents a través de les anotacions de l'autor. És clar que al costat de les relacions familiars, apareixen també les estrictament patrimonials: des de vendes de terres fins a la compra d'un mas. El mercat de la terra apareix ben anotat quan hi és. A banda del mercat de la terra apareixen també les anotacions referides al crèdit, un crèdit formal, però sobretot aquell crèdit informal tan difícil de poder trobar en la documentació notarial: des de deixes gracioses fins a tractes que amaguen la presència d'un crèdit basat en la confiança entre membres d'una mateixa comunitat o d'una mateixa família. Cunyats, cosins, el capellà de la parròquia apareixen entre aquests interlocutors del mas Martí de Cassà de Pelràs. Les relacions de reciprocitat i confiança estant a la base

poca cosa d'un episodi singular i veritablement catastròfic. I cap més referència. Només s'anota allò que incideix directament en el mas.

¹⁵⁵³ O potser sí, tota vegada que allò que interessa a Pere Martí és deixar constància del regiment de la casa, la terra, la casa i la família són els nuclis centrals de les seves anotacions. X. TORRES, *Els llibres de família de pagès. Memòries de pagès, memòries de mas (segles XVI-XVIII)*, Girona, CCG edicions, Associació d'Història Rural de les comarques gironines, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, 2000, pàg. 63-81.

¹⁵⁵⁴ Són referències, però, purament comptables. Xavier Torres ho explica clarament: “potser perquè, comptat i debatut, el feudalisme no els fa gaire nosa ni els amoïna excessivament”, “Memòries de pagès, memòries de mas”, dins *Història Agrària dels Països Catalans*, III, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2008, pàg. 621.

d'aquests tractes no passats pel notari. El mercat dels productes agraris també apareix ben viu: la venda a la menuda de grans, generalment blats, de casa estant, però també faves, interessant són les anotacions en què es pacta amb els mossos el deixar-los fer unes quantes quarteres de faves en terres pròpies, una forma de pagament que d'una altra manera no hauríem vist. Especial presència hi té la compra i la venda de bestiar, sovint comprat a les fires del voltant, i venut al cap d'un temps: nodrissos engreixats, però també bestiar boví que es dóna a mitges a joers o a joves pagesos perquè els facin créixer i vendre a la menuda el seguici, una forma de poder cabalejar. Finalment, en aquests diferents àmbits del mercat, hi té una especial significació el mercat del treball: els mossos hi són ben presents, s'anota el dia d'arribada i els tractes, s'anoten puntualment les despeses fetes per ells, ja siguin les soles de sabates o també quan se'n van a segar pel seu compte o quan se'n van per estar malalts o el que costa la visita del cirurgià, o les sabates i la roba que per ells ha hagut de fer el sabater i el sastre, i el mateix s'anota de les criades. Sens dubte, a pocs documents més podríem trobar informacions relatives al mercat del treball, però és que hi ha altres anotacions, referides a les colles de segadors o a les colles que han de cavar la vinya, però també els arrendataris de parcel·les de terra, els tractes tinguts i la seva fi. Els mercats apareixen amb tota nitidesa entre aquests senzills apuntaments, a vegades de poques ratlles, les precises per servir de recordatori. La universitat i la parròquia i el paper de Pere Martí, en tant que representant del mas Martí, en aquests àmbits també apareix: no s'està d'anotar, el seu nomenament de batlle, així com els nomenaments anuals de jurats i consellers de la batllia de la Pera; també la parròquia: en qualitat d'obrer, els pagaments que ha efectuat, però també les relacions amb el rector de Cassà de Pelràs. Ell, Pere Martí, forma part del primer tall o tall major de la universitat, és clarament un propietari important, condició a la qual afegeix la compra de la familiatura del Sant Ofici. En qualitat de síndic de la universitat acudirà, en els anys difícils, a comprar blat per la universitat al port de Palamós i en aquests anys difícils de guerra i d'allotjaments, també referirà els allotjaments tinguts en el mas, sense més aclariments, i també el pagament de la taxa del batalló, així com les talles imposades per la universitat. Ben poca cosa d'aquests anys difícils de guerra apareixen mencionats en el text, n'hauríem volgut més, el text, però, s'escriu "per a memòria" de la casa i del mas, hem de pensar que la guerra no hi hauria tingut més transcendència, si més no, no tanta com perquè ho

deixés escrit. És també aquesta monotonia de la vida de mas que ens ha interessat destacar.

INTRODUCCIÓ AL TEXT

És un llibre sense paginar, tamany foli, de 21x 29,5 cm, escrit per les dues cares, i sense enquadernar. Si bé en els primers fulls tot sembla escrit a posteriori, sense que es tingui en compte la successió temporal, probablement escrit de memòria o com a resultat de passar a net un seguit de fulls volants o anotacions, a partir del desembre de 1643 la successió temporal és seguida i clarament té el format de dietari.

Taula. DISTRIBUCIÓ ANUAL DELS ASSENTAMENTS	
Any	Assentaments
1643	40
1644	158
1645	139
1646	117
1647	87
1648	92
1649	120
1650	74
1651	69
1652	88
1653	44
1654	15
1655	5
1656	8
Total	1056

Llibre de comptes, llibre de memòries, dietari

El manuscrit no porta títol, és per aquesta raó que cal un aclariment al que li hem posat. Hem optat per *Llibre “per memòria”* en lloc de llibre de comptes, que és el nom que més li escauria, ja que, de fet, és un llibre de comptes, sobretot. L’opció presa té a veure, però amb la raó d’aquest llibre, el llibre es fa “per a memòria de” Pere Martí, en primer lloc, i després per als seus descendents, els futurs hereus del mas Martí. El gener de 1652 deixa anotat, en el que és una raresa en tot el text,

“La dal dita memòria fas per los qui vindran que sàpian las lluïcions de aquestos sensals y que antas de manllavar sensals que pàrian avant lo que faran, que són de bon posar a casa y de mol mal traura quant y són”.

Les referències a actes efectuats anteriorment i que figuren assentats en el llibre són constants al llarg del text, la memòria del mas és una constant: tradició, si es vol, però, sobretot, continuïtat. Les anotacions són fetes per a memòria, en el moment que es fa un contracte o es tanca un contracte, oral, amb presència de testimonis, en el moment que els deutes són cancel·lats, trobem l'assentament i la referència a la data en què es va fer el primer assentament. Però també per memòria apareixen actes protocolitzats, convenientment datats per si es perd l'exemplar obtingut del notari, al costat d'actes exclusivament de la família (mort del germà, per exemple, amb la relació de les misses i del que han suposat les funeràries: el ritual davant la comunitat és important, reflecteix la situació jeràrquica de la família, l'hereu és una simple peça en la cadena) o de la presència de la família dins la comunitat (són referenciades les extraccions dels oficis de la universitat, però també l'obtenció de la familiatura del Sant Ofici: com un pagament, és clar, però també com alguna cosa més). El terme “per memòria” apareix 461 vegades, generalment “asò fas per memòria”, però també “per paga y memòria” o “per memòria i paga”, en total el mot memòria fa la seva aparició en el text fins a 465 vegades sobre un total de 1056 assentaments, en el que suposa una presència del 44,03% de tots els assentaments.

Pere Martí, pagès, senyor útil del mas Martí de Cassà de Pelràs, comença el seu llibre després del seu casament, són els seus actes els que apunta per a la seva pròpia “memòria”, de fet, la majoria dels apuntaments obeeixen a actes puntuals, contractes de paraula en els quals hi ha presència de testimonis i que anota per a la seva memòria, però també com a valor provatori del contracte; d'altra banda, hi ha també actes que poden tenir una vida més llarga i, conscient que la seva vida i la data de la seva mort és incerta, com es diu ritualment en els testaments, prefereix deixar-ne constància escrita, amb la referència notarial si cal, i, sempre, amb la citació dels testimonis presents en efectuar-se l'acte. És, per tant un llibre de memòries de Pere Martí, però és, també, i potser sobretot, un llibre de

memòries del mas Martí de Cassà de Pelràs, del qual ell és una simple peça: “el cinquè Pera Martí”.

Formalment, però, hauríem de considerar-lo un dietari. Les anotacions figuren anotades per ordre cronològic, sempre amb la referència del mes al damunt del full, com si d'un dietari es tractés. Realment, les anotacions obeeixen a una disciplina diària del pagès escrivà, però també a una necessitat: la manera més fàcil per a poder ordenar els seus assentaments és la cronològica. El sentit pràctic el porta a escriure d'aquesta manera, amb les referències al marge i els assentaments ordenats cronològicament, clarament, per una qüestió pràctica, és la millor manera d'arribar a trobar la dada que interessa a un mateix o a un futur lector. Al marge anota el nom de la persona de l'acte sobre el qual fa l'assentament i, a vegades, fa una petita referència al seu contingut.

L'edició

En l'edició del text hem partit de les normes bàsiques en aquesta mena de treballs. Hem optat per presentar un text llegidor i àgil, tot respectant les normes bàsiques: normalització de noms propis, puntuació per fer llegible el text, ús de punts volats per desaglutinar, accentuació segons normativa, regularització de: i/j, u/v, desenvolupament de les abreviacions: 8bra = octubra, 9bra = novembre, etc. S'han desenvolupat també les abreviatures de les monedes de compte, lliures, sous i diners.

LLIBRE “PER MEMÒRIA” DE PERE MARTÍ, PAGÈS DEL MAS MARTÍ DE CASSÀ DE PELRÀS

Novembre 1643

Als 15 de novembre del any 1643 me só casat jo, Pera Martí, pagès del lloch de Sant Martí de Cassà de Pelràs de la ballia de la Pera del bisbat de Gerona, ab Maria Barrulla, filla de Miquel Barrull, quòndam pagès de Santa Margarida, terma y parròchia del castell de Palafrugell, y de Margarida Estanyola y Barrulla, vuy vivint, y férem los capítols als 16 de dit mes, los quals són en poder de mossèn Brugarol, notari real de la vila de Palafrugell; y la dita Margarida Barrull y Francesch, son fill, donà de dot a la dita moler mia set-sentas lliures, so és, a saber, quatre-sentas lliures lo dia present y las restans tres-sentas de vuy a un any; y Anna Martina, ma mara, com eretera del dit quòndam Pera Martí, mon pare y marit seu, me ereta de tots sos béns, presents y esdevenidors, y renuncia o fa difinició de sis-sentas lliures que li avia dexadas de escreix mon pare, y la dita ma mara se atura los fruits de la dita eretat y son dot, que portà en temps de son matrimoni, y me ereta ara per las oras, quant que quant muyrà sens fer tastament, salvo que se dexa sent-y-sinquanta lliures per refugi de la sua ànima, y a mos jermans los avem de col·locar segons lo poder de la cassa y a conoguda de mi y de ma mara y de mosèn Fell, rector de Ultramort, y Antoni Serra y Vivas de Cassà, y de Miquel Pujadas de Bordills, y de Antoni Geronès de Corçà, y de Monserrat Gaspart y de Ramon, son fill, del Vilar, terma de la Bisbal, y nosaltres avem de ésser a la damés part.¹⁵⁵⁵

// Arrendament de Joan Font de Monells de una vinya

Ítem, vuy als 12 del mes de novembre del any 1643, en poder de mossèn Feliu Estanyol, batlle, notari real de la vila de Corçà,¹⁵⁵⁶ he fet arrendament de una vinya anomanada Molera, de tinença de tres vesanas y mitja,¹⁵⁵⁷ a Joan Font, braser de Monells, per temps de cinch anys, lo qual me'n a donat de comtans nou lliures vuit reals; y vint-i-dos reals he girats [a] Antoni Moner, fuster de Corçà, per a

¹⁵⁵⁵ Els capítols matrimonials foren signats al mas Barrull del veïnat de Santa Margarida de la parròquia de Sant Martí del castell de Palafrugell, essent testimonis: Paulí Fel, prevere d'Ultramort, Llorenç Serra, ferrer, i Martí Serra, subdiaca de Palafrugell. Paulí Fel serà també persona de confiança per casar la resta de fills de Pere Martí i Anna Estanyol (AHG. J. Brugarol, Not. Palafrugell, 159 (1643): ff. 267v-271r, i l'època de les 400 lliures a ff. 371v-372r).

¹⁵⁵⁶ Aquest acte no apareix en el volum conservat d'aquest notari (AHG. F. Estanyol, Not. Corçà, 169 (1642-1644)).

¹⁵⁵⁷ Una vessana de rei o corrent, que és la mesura usada habitualment a la Bisbal, dins la zona d'influència de la qual se situa Cassà de Pelràs, equival a 2.187,432 m² (C. ALSINA, G. FELIU, L. MARQUET, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona, Curial, 1990, pàg. 242).

compliment de dotze lliures que ha de dit arrendament, de las quals li'n he farmada àpochà dit dia.

Astudians Asidro y Miquel

Ítem, vuy als 24 del mes de novembre del any 1643 an comensat de anar a estudi los minyons que són Asidro y Miquel, lo qual són anats ab mossèn Miquel Carreras de Corçà, y asò fas per memòria.

Arrendament de Santamaria

Ítem, a 1 del mes de agost del any 1643 fiu arrendament a Damià Santamaria del clos d'en May, per temps de quatre anys, en poder de mosèn Geronès, notaria real de la vila de la Bisbal, per preu de vint lliures ab las pagas al dit arrendament continguts.

Procura

Ítem, a X del mes de mars del any 1643 me ha feta procura ma mara per tots plets y costions y per poder-la sastutuir, la qual és en poder de mossèn Jasinto Nató, notari ral de la vila de Ropià.

Letra de requesta

Ítem, als 1 de febrer del any 1643, a instància mia, són anadas unas letres de requesta contra los jurats de la vila de Palamós per la pensió de sis lliures y sous, y la dita letra de requesta en la notaria de Ropià, era procurador Miquel Sagrera de la Pera.

Pera Fransès

Ítem, vuy als 29 del mes de setembre del any 1643 està content y satisfet Pera Fransès, trebalador meu del temps que és stat a casa nostra, asò fas per memòria.

// ¹⁵⁵⁸Dot de ma muler

Ítem, vuy als 29 del mes de novembre del any 1643, lo dia de Sant Sadurní, tinch resebudes de Francesh Barrull, pagès de Santa Margarida, terma de Palafrugell, ab bon comte, dos-sentes y sinquantà lliures, de las quatre-sentes lliures de las

¹⁵⁵⁸ En començar la pàgina, dalt, hi ha: 9bre. 1643

quals li tinch fermada àpoch a en poder de mossèn Broguorol, notari real de Palafrugell, dia y any, primera carta designada, y asò fas per memòria.

[Desembre 1643]

Rector de Cassà

Ítem, vuy als primer del mes de desembre del any 1643 he donadas a don Banet, rector de Casà de Pelràs, vuyt lliures, dich 8 lliures, las quals las y devia de aniversaris que fas a la iglésia de Casà, y li resto a deure dos lliures quinse sous, y asò fas per memòria.

Jaume Planas de Corçà

Ítem, vuy als 2 del mes de desembre del any 1643 he donadas a Jauma Planas de Corçà deu lliures, dich 10 lliures, las quals li devia de estamenya que li avia comprada a la sua botiga, y li resto a deure dos lliures, dich 2 lliures.

Antoni Serra y Vivas de Canapost, conyat meu

Ítem, vuy als 2 del mes de desembre del any 1643 he donadas a Antoni Serra y Vivas, pagès de Canapost, conyat meu, cinquanta lliuras, dich 50 lliuras, las quals li devia de pensions de sensal que li fas, y estam iguals fins lo dia present, acceptat trenta sinch reals, que li só estat debitor, que hi a fet alberà firmat.

Compra dels tosinos de t. Miró

Ítem, vuy als 3 del mes de desembre del any 1643 he comprat tal Miró, joper de don Joan,¹⁵⁵⁹ lo qual està a Enpordà, sis tosinos, de los quals ne ha pagat trenta-y-una lliuras, dich 31 lliuras, y asò fas per memòria.

Antoni Serra y Vivas, conyat meu, de Canapost

Ítem, vuy als 4 del mes de desembre del any 1643 he donat a Antoni Serra y Vivas, conyat meu, trenta y sinch reals, dich 1 lliura y 15 sous, y estam iguals fins lo dia després de tots comptes.

// ¹⁵⁶⁰Talla del Sant Ofici

¹⁵⁵⁹ Podria tractar-se de don Joan de Sarriera, senyor de Vulpellac, cavaller, qui va ser convocat a les corts de 1626, vid. P. MOLAS, *Catalunya i la casa d'Àustria*, Barcelona, Curial, 1996, pàg. 194-195.

¹⁵⁶⁰ En començar la pàgina, dalt, hi ha: Desembre 1643. Fet que repeteix en l'encapçalament de cada pàgina, de manera que a la capçalera hi figura mes i any.

Ítem, vuy als 4 del mes de desembre del any 1643 en la Bisbal he donats a Josep Pi, comisari del Sant Ofici, sinch reals, dich 10 sous, los quals són per rahó de una talla que an feta los comisaris del Sant Ofici per refermà lo privilegi, y asò fas per memòria.

Toni Farreras, marxant de Bordils

Ítem, vuy als 4 del mes de desembre del any 1643 ha donat la mara a Toni Carreras, marxant de telas de Bordils, sis lliures, dich 6 lliures, las quals eren per tela que ella li avia comprada.

Salt

Ítem, vuy als 4 del mes present he comprada una quarta de sal a Palafrugell, n'e pagat dotse sous, dich 12 sous la quarta, pagada.

Miquel Otjer, farrer de Corçà

Ítem, vuy als 5 del mes de desembre del any present he donats a Miquel Otjer, farrer de Corçà, sinch reals, dich 10 sous, de los quals ne tinch rebuda una lliura de carn de tosino, lo demás serà en descàrrech de lo que li dech.

Pera Figueres

Ítem, vuy als 5 del mes de desembre del any 1643 he donats a Pera Figueras, treballador nostro, deu reals, dich 1 lliura. Los quals són en descàrrech de lo que li dech de soldada del temps pasat, y asò fas per memòria.

Nodrisos, 6

Ítem, vuy als 1 del mes de desembre del any 1643, lo dia de Sant Nicolau, què's la rera fira de Torrella de Mongrí, he comprats a un joher de Torrent, lo qual se diu Castal[ló], sis nodrisos, quatre famellas y dos mascles, n'e pagat vint-y-dos lliures, dich 22 lliures, que ve a trenta-y-set reals la pesa, y asò fas per memòria.

// Dot de ma muler

Ítem, vuy als 6 de desembre del any 1643 tinch resebudas de Francesch Barrull, pagès de Santa Margarida, terma de Palafrugell, conyat meu, sent-y-sinquanta lliuras, dich CL lliuras, las quals són a compliment de las quatre-sentas lliuras que jo avia fermada àpocha lo dia que jo me casí ab Maria Barrulla, en poder de mosèn

Brogarol, notari real de la vila de Palafrugell, dia y any atràs designat, y asò fas per memòria.

Senyor rector de Cassà

Ítem, vuy als 9 del mes de desembre del any present he donats a mossèn Tou Banet, prevere y rector de Cassà de Pelràs, vint-y-set reals y mig, dich 2 lliures 15 sous, los quals són per a compliment de tots comptes aja tinguts entre el[] y jo fins lo dia present, y los dits dinés són per rahó de aniversaris que fas a la isglésia de Cassà de Pelràs per mos passats, y asò fas per memòria.

Josep Paliser, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy als 11 del mes de desembre del any 1643 he donats a mossèn Josep Paliser, botiguer de la Bisbal, set lliures dos sous y onse, dich 7 lliures 2 sous 11 dinés, los quals són per roba que li avia comprada a la sua botiga y de las quals n'e cobrada clarísia, y asò fas per memòria.

Sensal de la Bisbal

Ítem, vuy als 11 del mes de desembre del any 1643 he donadas a mossèn Antoni Riera, tirater de la Bisbal, sinch lliures, dich 5 lliures, las quals són per rahó de una pensió de sensal, lo qual matllavà mon pare a la obra de la isglésia de la Bisbal, de la causa pia de t. Bataller, en poder de mossèn Geronès, notari de la Bisbal, als 2 de juliol del any 1636.

// Prats de Selrrà

Ítem, vuy als 12 del mes de desembre del any 1643 he donadas a Miquel Prats del Pux, pagès de Selrrà, per mans de Antoni Martí, mon jermà, quatorse lliures quatre reals, dich 14 lliures 8 sous, los quals són ab bon comte del deute que li devia mon pare, santa glòria aya, y asò fas per memòria.

Miquel Otjer, farrer de Corçà

Ítem, vuy als 15 del mes de novembre¹⁵⁶¹ del any 1643 he donats a Miquel Otjer, farrer de Corçà, cinquanta reals, dich 5 lliures, los quals són en descàrrech de lo que li devem de treballar,¹⁵⁶² y asò fas per memòria.

¹⁵⁶¹ Probablement: per desembre.

¹⁵⁶² Ratllat: a casa nostra, i també ratllat a sobre: mosso.

Asteva, moso nostro

Ítem, vuy als 16 del mes de desembre del any 1643 he pagats per en Asteva, moso nostro, dos reals, dich 4 sous, los quals són per unas sabatas que ha soladas en Pujol, solador de la Bisbal, y asò fas per memòria.

Banyeras de Candell

Ítem, vuy als 16 del mes de desembre del any 1643 he pagats per en Banyeras de Ruplà sis sous, dich 6 sous, los quals són astats per unas solas de sabatas que li a assoladas en Pujol, solador de la Bisbal, y asò fas per memòria.

Campa, argenter de la Bisbal

Ítem, vuy als 18 del mes desembre del any present he donat a mossèn Campa, argenter de la Bisbal, deu reals, dich 1 lliura, y estam iguals fins lo dia present, y asò fas per memòria.

Badia, sabater de la Bisbal

Ítem, dit dia he donats a mossèn Badia, sabater de la Bisbal, onse sous, dich 11 sous, y estam iguals fins lo dia present, y asò fas per memòria.

Senyor rector, favas de Toni, mon jermà

Ítem, vuy als 19 desembre del any present he compradas dos corteras de favas al senyor rector de Cassà, n'e pagat de dos corteras sis lliures, a trenta rals cortera, los quals los hi he donats vuy dia present, las quals han servit per en Toni, mon jermà, las ha fet al prat, a la cua.

// Pera Figueras de Corçà

Ítem, he logat jo Pera Martí a Pera Figueras de Corçà, lo qual lo [he] logat per temps de sis mesos, comensa lo temps lo primer del mes present; guanya dels dits sis mesos, que acabarà a la fi de maig, sis lliures, dich 6 lliures, y li tinch de fer una vasana de favas, y no dich més, vuy als 20 del mes de desembre del any 1643.

Tala del batalló

Ítem, vuy als 20 del mes de desembre del any present he donats a Pera Mascarós patit, jurat de la Pera y de Cassà, vint-y-set sous y nou, dich 21 sous 9 dinés, los

quals són vint-y-un sou per lo batalló,¹⁵⁶³ y he pagat per dos mijos pasats, y los altres sis sous y nou són per una talla que an feta los jurats per comprar civada per los soldats de Corçà, y asò fas per memòria.

Oli que he comprat

Ítem, vuy als 23 del mes de desembre del any 1643 he comprada una bóta¹⁵⁶⁴ de oli al cosí Garigola de Garigolas, lo qual n'e pagat de la dita bóta de deu lliuras, dich 10 lliures, los quals los he pagat vuy dia present, lo qual lo [ha] anat cercar en Toni, mon jermà, y asò fas per memòria.

Pera Figueras de Corçà

Ítem, vuy als 23 del mes de desembre del any 1643 he fetas las favas a Pera Figueras, lo qual me era obligat a fer, com consta dalt dit, las quals las y he fetas al prat una vasana, y asò fas per memòria.

Pera Figueras

Ítem, vuy als 26 del mes de janer¹⁵⁶⁵ del any 1643, lo endamà de Nadal, he donats a Pera Figueras de Corçà, moso meu, tretse rals menos tres dinés, los quals són: deu reals a compliment de la soldada que a guanyada a casa nostra lo temps pasat y las altres són que avia pagat per mi.

Senyor rector de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 27 del mes de desembre del any 1643 he donat a la senyora Barrulla, sogra mia, tretse sous y sis dinés, dich 13 sous i 6, los quals són que m'o avia manat lo senyor rector de Cassà, los quals los y devia, que los avia pagats per el per rahó de un ximalot¹⁵⁶⁶ que li avia comprat a Palafrugell, las quals me deu lo senyor rector a mi vuy dia present, y asò fas per memòria.

Antoni Moner, fuster de Corçà

¹⁵⁶³ La talla del batalló és el repartiment de la despesa del batalló creat el 24 de maig de 1641, era una talla o tatxa mensual "per ajuda y sustento de aquell", el batalló. Vid. V. ESTANYOL, *El pactisme en guerra. (L'organització militar catalana als inicis de la guerra de separació, 1640-1642)*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1999, pàg. 211, que transcriu l'acta de creació de la junta del batalló i en l'article 23 estableix el repartiment de la talla.

¹⁵⁶⁴ La bóta d'oli de Garrigoles equival a 59,138 litres (C. ALSINA, G. FELIU, L. MARQUET, *Op. cit.*, pàg. 305).

¹⁵⁶⁵ Podem conjecturar que es tracti d'un error, devia ser desembre.

¹⁵⁶⁶ Per xamellot, teixit fort, de llana.

Ítem, vuy als 24 del mes de desembre del any 1643 he fetas a Antoni Moner de Corçà una vesana de favas, de las ditas favas me'n a promès de donar dotse reals, los quals seran en descàrrech de lo que li dech de sesclar, las quals li he fetas al prat.

Antigó de Ropià

Ítem, dit dia he fetas a en Antigó de Ropià mitja cortera, a-n-al dit camp, no me n'a donat ninguna cosa per ancora, y asò fas per memòria.

Jerònim Güell de Púbol

Ítem, dech a Jerònim Güell, treballador de Púbol, mitja cortera de blat, lo qual li ha dexada la mara, la qual li avia promès de tornar-li lo més prest poria.

Lobins què comprats

Ítem, he comprat a Juan Alenyà de Corçà dos cortans de lobins, de las quals n'e pagat vint reals, deu reals per cortera, y los he pagats lo dia present.

Comensa lo any 1644

// **Janer 1644**

Favas

Ítem, vuy als 2 del mes de janer del any 1644 he comprada una cortera de favas a-n-al senyor rector de Cassà, n'e pagat trenta reals, dich 3 lliures, las quals las hi he donadas dintra de la isglésia vuy dia present, y asò fas per memòria.

Senyor rector de Cassà de Pelràs

Ítem, dit dia me ha donats lo senyor rector tretse sous y sis, dich 13 sous 6, los quals són per altres tants l'n avia pagats per ell a Palafrogell, com consta tras fulla, de los quals me'n dirà lo senyor rector set misas per las ànimas que tinch més obligació, y asò fas per memòria.

Arrendament que he fet a Joan Boygas de Corçà

Ítem, vuy als 3 del mes de janer del any 1644 he fet un arrendament a Joan Boygues, pichapadrer de la vil·la de Corçà, de un camp de tinensa de sis vasanas, poch més o menos, per temps de cinch anys, y me ha de coltivar la maytat aquest any, y sembrar de un ab un any, y lo altre maytat lo any que ve, y també li he fet

arrendament de lo boych d'en Cuch, lo qual me'n a de tenir condreta la riera, y fer lo rech, y lo dit arrendament és fet en poder de mossèn Isidro Batlla, com sastatuit de mossèn Faliu Astanyol, batlla, notari real de la vil·la de Corçà, vuy, dia present y alt ascrit, y asò fas per memòria.

Joan Boygas de Corçà

Ítem, dit dia he pasat comtes ab dit Joan Boygas de tota la fayena qui aquest any ha feta a casa nostra, lo qual li he donats deu reals, dich 1 lliura, y està igual fins lo dia present, y asò fas per memòria.

// Miquel Carreras, mestre de Corçà

Ítem, vuy als 7 del mes de janer del any 1644 he donat a mossèn Miquel Carreras, mestre de Corçà, cinch reals, dich 10 sous, los quals són, só és, per dos mesadas y las restants per las que vindran, asò fas per memòria.

Jaume Planas de Corçà

Ítem, vuy als 9 del mes de janer del any 1644 he vanut a Jauma Planas, marcader de la vila de Corçà, tres tosinos per preu, só és, vint-y-quatre lliures, dich 24 lliures, los quals tenia vuy en son poder, y de las quals no n'e resebut cosa per encara, y asò fas per memòria.

Senyor governador de Catallunya, mossèn Josep de Margarit

Ítem, vuy als 11 del mes de janer del any 1644 só anat cassà conills per lo senyor don Josep, governador de Catallunya,¹⁵⁶⁷ al rodeló de Pals li agafarem sent conils, juntament ab altres, y asò fas per memòria.

Mestre Martí, sastre de Madremanya

Ítem, vuy als 14 del mes de janer del any 1644 he pasat comtes a en Faliu Martí, sastre de Madramanya, de la faÿna que ha feta quant jo me casí, y té resebut de mi deu lliures menos dos reals, dich 10 lliures menos quatre sous, y està content y satisfet de tots comtes fins lo dia present, y asò fas per memòria.

Asteve, moso nostro y gavax

¹⁵⁶⁷ Josep de Margarit i de Biure, governador del Principat durant la regència francesa, era senyor de Castell d'Empordà, ben aprop de Cassà de Pelràs.

Ítem, vuy dia present he pagat a Faliu Martí per na Asteva, fadrí meu, sis sous, los quals són per rahó de un vastit que feu lo dit Asteva a casa nostra, y jo li he pagat lo preu del vastit y la vida del sastre.

// Talla de sivada dels soldats de Corçà de 6 sous 9

Ítem, vuy als 15 del mes de [janer]¹⁵⁶⁸ y any present he donat a los senyors jurats de la Pera per una talla que feien per sivada per los soldats que astavan a la vila de Corçà sis sous y nou, dich 6 sous 9, los quals los he donats a n'en Bahí patit de la Pera, a la plasa de la Bisbal, dels tosinos, y asò fas per memòria.

Maurisi, beneficiat de la seu de Gerona

Ítem, vuy als 23 de janer de 1644 he donat a mossèn Guillem Maurisi sinch lliures, dich 5 lliures, las quals són per una pensió de sensal que fas a las monges de Sant Daniel de Gerona.

Bahí, barreter de Gerona

Ítem, dit dia he donat a tal Bahí, barater de Gerona, setse reals, dich 1 lliura 12 sous, las quals las hi devia de dos barrets que li avia presos en dies passats, asò fas per memòria.

Calsada, polvorera de Gerona

Ítem, dit dia he donat a na Calsada de Gerona quinse sous, dich 15 sous, los quals són per tres lliures de pòlvora que li avia comprada y no pagada.

Ramon Carbó, parayre de Rupjà

Ítem, vuy als ¹⁵⁶⁹ del mes de janer del any 1644 he donat a Ramon Carbó de Rupjà deu lliures, dich 10 lliures, los quals són ab bon comte de las que li devia.

[Febrer 1644]

Joan Boygas de Corçà

Ítem, vuy als primer del mes de fabrer del any 1644 he dexat a Joan Boygas de Corçà quaranta reals, dich 4 lliures, los quals me ha promès de tornar-los a la fi de aquest mes, per memòria.

¹⁵⁶⁸ Escriu: de present.

¹⁵⁶⁹ Espai en blanc.

Jauma Planas, batlle de Corçà

Ítem, vuy dit dia me ha donadas Jauma Planas de Corçà vint-y-quatre lliures, dich 24 lliures, los quals me davia de los tosinos que me avia comprat, y me a donat vint-y-dos lliures, y las dos lliures són per altres tantes li'n devia de comte de la botiga y estam iguals fins lo dia present y no dich més.

// Asteva, moso nostro lo any present

Ítem, vuy al primer de fabrer del any 1644 ha acabat lo any en Asteva, moso nostro, y lo avem tornat logar altre any, y li dono del present any quaranta reals, dich quatre lliures, 4 lliures, y lo avem pagat del temps que avia estat, acceptat vint-y-sis reals y mig que devem a son jermà, y al dit Asteva donàrem diumenge pasat sis reals y desavuit dinés de la soldada pasada per fer lo compliment dels cinquanta reals que guanyava lo any pasat, y asò fas per memòria.

Reals de vuit

Ítem, lo dia de Nostra Senyora de fabrer que contam 2 de dit mes he cambiadas a Joan Moner de la Pera deu reals de vuit, li'n he donat deu ducats, que són dotze lliures, y asò fas per memòria, y me'n [ha] donat lo dia present un real de ganància.

Torró, fuster de la Bisbal

Ítem, vuy als 5 del mes de fabrer del any 1644 he donats a mestre Torró, fuster de la Bisbal, vint reals, dich 2 lliures, los [quals] són ab bon comte de lo que li devia y li resto a deure del sensal de la Bisbal.

Ascopeta ensegada

Ítem, dit dia he fet ensegar una ascopeta a n'en Torró de la Bisbal, lo qual n'e pagat dotze sous, dich 12 sous.

Mestre Ginestar, sarraler de la Bisbal

Ítem, dit dia que la dita ascopeta he donat a mestre Ginestar, foster de la Bisbal, deu reals per un pany coltella, lo qual és en dita ascopeta, y altre pany de tornes, asò fas per memòria.

Galart, sabater

Ítem, dit dia he donat a mestre Galart, sabater de la Bisbal, sinch sous, dich 5 sous, los quals són per sabates li avia preses a la sua botiga.

Èpocha fermada a Antoni Ros de Peratallada

Ítem, vuy als 5 del mes de febrer del any 1644, en poder de mossèn Geronès, notari real de la vila de la Bisbal, he fermada èpocha Antoni Ros de la Broguera, terma de Peratallada, de alguns diner que mon pare avia rebut del dit Antoni Ros o girats ab altres lo dit mon pare.

// Joan Alenyà, lobins comprat de Corça

Ítem, vuy als 10 del mes present he comprat a Joan Alenyà de Corça quatre corteras de lobins, n'e pagat quaranta reals, dich 4 lliures, los quals tinch jo resebuts, y lo dit Joan té los dinés, asò fas per memòria.

Antoni Moner, fuster de Corça

Ítem, vuy als 13 del mes de febrer del any 1644 he donats a Antoni Moner, fuster de la vila de Corça, vint reals, dich 2 lliures, los quals són per rahó de feyna que ha feta a casa nostra lo any present, y los quals los hi ha donats en Asidro, mon jermà, que los y avia donats de ma mà, y asò fas per memòria.

Procura a favor de Monserrat Pifarrer de Barselona

Ítem, vuy als 16 del mes de febrer del any 1644 he feta procura a Monserrat Pifarrer de la ciutat de Barselona, la qual procura és per un plet que tinch contra de Pera Martí de Viladasens, lo qual és en la Inquisició, lo que és dita procura en poder de mossèn Josep Brugarol, notari real de la vila de Palafrugell, y lo advocat de aquesta causa és miser Carreras de Barselona, y dit dia he donats a Pera Barrull de Palafrugell trenta reals, dich 3 lliures, los quals són per la mitja anyada de dit procurador y advocat.

Batal[li]ó

Ítem, vuy als 15 de febrer del any present he donat a lo lavador de la talla de lo batalló vint-y-un sou y sis dinés, dich 21 sous 6, y asò jo fas per memòria.

Asteva, moso meu

Ítem, vuy als 19 del mes de febrer del any 1644 he comprada a la Bisbal unas sabatas per n'Asteva, moso nostro, n'e pagat de ditas sabatas set sous, dich 7 sous, en descàrrech de la soldada.

// Asteva, moso meu, y Joan, son germà

Ítem, vuy als 21 del mes de febrer del present any he donats a Joan, jermà de'n Asteva, moso nostro, vint y sis reals mig, dich 1 lliura 13 sous, los quals los y devia, com consta tras fulla de la soldada de'n Asteva, asò fas per memòria.

Joan Carbó de Anyells, podar

Ítem, vuy als 21 del present mes y any he donat al compare Carbó de Anyells sis sous, los quals són ab bon conte de lo podar del any present, los quals los hi he donats a la isglésia per comprà pa, asò fas per memòria.

Joan Boigas, picapadrer de Corçà, y la rella que li he dexada dia present

Ítem, vuy als 21 del mes de febrer del any 1644 he dexada una rella a Joan Boygas, picapadrer de Corçà, la qual li he dexada a pes, y ha de pesar la dita rela lo que pesa ara, y [si] pesa més jo la y tinch de satisfacer, y si pesa menos jo la y tinch de tornar, y la dita rela me la tindrà de así que me dèxia lo meu camp de las Rieras, que me té arrendadas ab arrendament en poder de mosèn Batlla de Corsà, y la dita rella era de pes de deseset lliures netas, y asò fas per memòria.

Dit Joan Boigas

Ítem, dit dia se'n a portadas dos sacas de palla dit Joan Boigas, las quals no sé si ma las tornaria, no ne avem fet ningun desija, y asò fas per memòria.

// Tosinos que té Joan Carbó de Anyels

Ítem, vuy als 26 de dit mes y any he comprat a la plassa de la Bisbal dos tosinos, los quals los he dexats a mitjas a Joan Carbó de Anyells, ço hés, que dels dits tosinos n'e pagat vint-y-quatre reals de la pesa, y los avem estimats a setse reals la pesa, que lo demás me ha de tornar quant partirem los tosinos, que importa vint reals la pesa, lo que tinch de cobrar, y las ha de gurdar de así a Nadal propinent, poch més o menos, y asò fas per memòria.

Mossèn Jeronès de la Bisbal, notari

Ítem, vuy dit dia he donat a mossèn Pera Jeronès, notari real de la vila de la Bisbal, tres lliures sis sous y vuit, dich 3 lliures 6, los quals són per rahó de lo prosés de la causa que porto contra de Pera Martí de Viladasens del violari de casa d'en Masó de Padrinyà, del qual s'és apalat a Barselona, a la Inquisició, y los té ab lo comte, que encara li'n dech més.

[Març 1644]

Soldats de caval, lo bagaje del capità ab lo comisari

Ítem, vuy als primer del mes de mars del any 1644 són vinguts los soldats a casa nostra, lo qual és vingut lo comisari del capità ab set cavals y vuit òmens, y me han donat per ajudant Pera Amatler de Cassà y Joan Ospital y Tomàs, aquí tenim una partida de cavals, y asò fas per memòria.

Pera Figueras, moso nostro

Ítem, vuy als primer del dit mes de mars del any 1644 és tornat a casa nostra en Pera Figueras, lo qual [ha] astat malalt més de un mes de dolor de un peu, asò fas per memòria.

Ramon Carbó

Ítem, vuy als 6 del mes de mars del any 1644 he donadas a Ramon Carbó de Ropià deu lliures, dich 10 lliures, los quals són ab bon comte, y no li dech gayre, los més són quinse o setse reals.

// Sindicat de la vila de la Pera per sent lliures

Ítem, vuy als 7 de mars del any 1644 havem firmat un sindicat de sent lliures, las quals las volen matlevar per comprar sivada per los cavalls dels soldats, las ditas sent lliures las an o volen matlevar a Antoni Bahí de la Pera, lo dit sindicat lo ha tochat mossèn Puix, domer del castell de la Pera, per mossèn Fontdevila, notari de Gerona, com a sestatuit seu, asò fas per memòria.¹⁵⁷⁰

Preu fet que he donat a Joan Boigas, picapadrer de la vila de Corçà

Ítem, vuy als 9 de mars del any 1644 he donat un preu fet a Joan Boigas de Corçà, picapadrer, que m'a de fer un ambà de rajolas al mig del graner, lo qual a de ser ben fet, y també me ha de donar una veta de guix al graner de baix, y me a de anrajolar algun tros que me ha de desenrajolar, y també me a de fer una porta de rajola al graner de bax, al mig de la paret, y me ha de adobar pus lo sòl del dits graners si y a algun furat, y al dit anbant me ha de fer una porta del dits de rajols a la mà dreta entrant y l'altra a de ser a la mà esquerra entrant al altre graner, y dels dits adobs y enbant li'n dono sinquanta reals, dich 5 lliures, ab consert de què me ha de pendre en comte quaranta reals que li dexí en dias pasats, lo que consta en lo present libre, y li'n faré rabuda en lo present llibre quant aurà feta la feyna o preu

¹⁵⁷⁰ Afegeix: Romagera, batlle, y Tomàs, jurat.

fet dalt dit, y no dich més, vuy als 9 de mars del any 1644, Pera Martí, lo donadó del dit preu fet.

// Cabbreu de la closa de Corçà fa per Sant Pera y Sant Faliu tres cortans y tres corterons de forment tots anys a dit senyor

Ítem, vuy als 9 de mars del any 1644 he cabbrevat [per] tenir una peça de terra en lo terma y parròchia de Corçà nomanada mas d'en Pla y dita pesa de terra pradosa de tinensa de vuit vasanas y deu sayons, demunt de dita pesa de terra a tramuntana de la dita pesa de terra també pradosa per lo senyor prior de Sant Miquel de Cruïles, y la dita cabbrevatió la tinc feta en poder de mossèn Jasinto Nató, notari real del castell de Ropià, dia y any sobre dit, y la qual pesa de terra afronta a sol ixent, part ab Joan Alenyà de Corçà, closa també, y part ab Joan Posàs de la Bisbal, a migx dia ab Joan Cornell de la vila, migensant rech madral, a ponent, part ab lo senyor don Guillem de la Torra Guinarda y part ab lo pobil Ginesta de la Bisbal, de la eretat que té a Corçà, a tramontana ab Joan Alenyà de Corçà y viaró migensant, y de la dita pesa de terra ne dono per Sant Pera y Sant Faliu tres cortarons, tres cortarons que sis fan cortà.

Cabbreu de una vesana a las Comas, fa de sensos per Nadal dotze dinés, dich 1 sou

Ítem, dit dia he cabbrevada al dit senyor una vesana de terra cultiva, loch anomanada las Comas d'en Perarnau y vuy d'en Martí, la qual afronta a sol ixent y a migx dia y ab dit Martí, y a ponent ab Joan Amatller, y a tramontana ab dit Martí, y de la qual pesa de terra ne fas per Nadal un sou de sensos a dit senyor, y la qual vesana fonch astablida a dit Pera Arnau en la notaria de Cruïllas als 2 del mes de mars del any 1544, no he mirat lo dit manual, sinó ab lo cabbreu convé que se mire per altres per mi, tot asò per memòria.

// Sensos que e pagats al senyor abat de Sant Pera de Galigans y prior de Sant Miquel de Cruïles

Ítem, vuy als 11 del mes de mars del any 1644 en la Bisbal he donat al senyor abat de Sant Pera de Galigans y prior de Sant Miquel de Cruïles set reals, dich 4 sous, los quals són a compliment de totas las anyadas fins lo dia present, y me ha fet alberà, y lo qual me ha fet mossèn Josep Brugarol, notari real de la vila de Palafrugell, y sota escrit de la mà del dit senyor abat, y los dits dinés los hi he donats en presència de Pera Barrull, y de lo senyor camarer de Sant Pera de Rodas y de dit Brugarol, y anava de cuita, que me lo a sotaescrit de caval en fora,

y los dits sensos fas per las Comas que foren d'en Pera Arnau y ara de Pera Martí, tras fulla trobareu lo dia y any que cabbrevà en la notaria de Rupià, en poder de Jasinto Nató, notari de dita vila, als 9 de dit mes y any, y asò fas per memòria.

Tosino què vanut al senyor comisari

Ítem, vuy als 13 del mes de mars del any 1644 he vanut un tosino a senyor comisari de lo senyor capità, lo qual li he vanut a pes, li he donat a dos sous nou la lliura, dich 2 sous 9 dinés, a pesat coranta y set lliures, munta sis lliures y sis sous y mig, dich 6 lliures 6 sous 6, lo qual me ha pagat tot, y no-m deu ninguna cosa de dit tosino.

Soldat comisari

Ítem, me ha donat dit dia trenta-y-quatre reals, dich 3 lliures 8 sous, los quals los he presos ab bon comte de lo pa que li he pagat fins lo dia present.

// Cavadas de preu fet de la vinya de Púvol per preu de 5 lliures 10 sous

Ítem, vuy als 13 de dit mes del any present han acabat de cavar la vinya de Púvol, la qual la avia donada a preu fet a en Alsina y a n'en Bartomeu Puxnau y a n'en Luís Cases y a n'en Toni Rostey, tots de Corçà, els mateixos se feyan la vida, los n'e donat de la vinya de Púvol cinquanta-sinch reals, dich 5 lliures 10 sous, las quals los he donadas vuy dia present de comtat.

Jaume Guitart, botiguer de Gerona, y Says

Ítem, vuy als 17 de mars del any 1644 he pagat a mossèn Jauma Guitart, botiguer de Gerona, y a mossèn Says, també botiguer, onse lliures dos sous, dich 11 lliures 2 sous, los quals los hi devia de roba que jo avia comprada en la sua botiga en dias pasats, lo qual estan iguals fins lo dia present de tots comtes, lo qual me ha fet alberà per mans de un seu fadrí, asò fas per memòria.

Prats de Selrrà

Ítem, vuy als 18 del mes de mars del any 1644 he donadas a Miquel Prats del Pux de Selrrà sinch lliures y dotze sous, dich 5 lliures 12 sous, los quals són a compliment de aquelas vint lliuras que mon pare li davia per rahó de una venda de una mula, y de las quals me n'a fet fer de voluntat sua un alberà per mans de Llorens Serra, farrer de Palafrugell, y estam iguals fins lo dia present.

Planas de Corçà, Guilem Farrer de Corçà, tosinos vanuts y jo comprat a dit Guillem

Ítem, vuy als 26 de mars del any 1644 havem vanut a mossèn Jauma Planas, carniser de la vila de Corçà lo any present, tres tosinos per preu de vint lliures, dich 20 lliures, y dit dia he vanut a Guilem Farrer de Corçà, joher meu y de lo senyor Terradas, altre tosino, del qual y n'e pres tres tosinos nodrisos mascles, li'n dono set lliures y miga y lo dit tosino, los quals dinés los y he girats a mossèn Jauma Planas, que los y donàs a comte meu y lo dit mossèn Jaume Planas que deu dotze lliuras y mija, dich 12 lliures 10 sous.

// Podar lo any present

Ítem, vuy als 26 de mars del any present havem acabat de podar la vinya de la Pera, la qual eran los podadors Joan Carbó de Anyells y Joan Boigas, picapadrer de la vila de Corçà, y los he pagats, y no dech res, asò fas per memòria.

Mestra mossèn Carreras de Corçà

Ítem, vuy als 27 del mes de mars del any present he donat al senyor mestre de Corçà per masadas que li devia de en Asidro y Miquel, mos jermans, quatre reals, dich 8 sous, los quals està content y satisfet fins lo dia present, y a plagat per las festas de Pascha, asò fas per memòria.

Joan Fornels de Corçà

Ítem, vuy als 29 de mars del any 1644 me ha donat en Joan Fornels, estant y abitant en la mia casa de las eras de Corçà, desaset reals per la miga anyada de la casa, y tres reals que a pagat per claus que a fetas algunas portas, fa compliment a las dos lliures, n'e corant rals lo any, 2 lliures.

Planas de Corçà

Ítem, vuy als 29 de mars del any present a de aver que tinch rabut de Jaume Planas de Corçà sis lliures y miga, dich 6 lliures 10 sous, ab bon comte de los tosinos que li vaní, me deu ara sis lliures.

Jerònim Güell

Ítem, avuy als 30 de mars del any 1644 he donat a Jerònim Güell de Púvol vint-y-set reals, dich 2 lliures 14 sous, los quals són per la maytat del preu de lo preu fet de la vinya de la Pera.

Banyeras de Ropià

Ítem, vuy als 30 del mes de mars del any 1644 he donat a Miquel Banyeras de Ropià dotze reals, dich 1 lliura 4 sous, los quals són per lo compliment de cavar la vinya de las Argilas.

// **Abril 1644**

Planas de Corçà, Antoni Castelló de la Bisbal, adroguer

Ítem, vuy als primer del mes de abril del any 1644 he giradas a mossèn Jauma Planas de Corçà tres lliures sis sous, dich 3 lliures 6 sous, que lo dit Planas los donàs a mossèn Antoni Castelló, adroguer de la Bisbal, las quals són de marcadaria que en sa botiga li avia comprada en dias passats, las quals los me devia dit Planas per tosinos que me avia comprat, y ara me deu vint-y-set reals, dich 2 lliures 14 sous de resto, asò fas per memòria.

Blat de lo port de Palamós: vuit corteras a cinquanta rals cortera, deu sous de drets, tres dinés de pors, munta 42 lliures 4 sous

Ítem, vuy als 2 de abril del any 1644 só anat jo juntament ab lo senyor rector de Cassà a la vila de Palamós per comprà blat per la parròchia de Cassà, jo com alegit síndich de dit loch. Ne avem compradas vuit corteras ras ab una bascha, ne avem pagat de la cortera cinquanta-dos reals, ab los drets ne avem pagat cinquanta-tres reals menos sis diners, lo dit blat lo avem posat a casa d'en Pau Baulida, si los de Casà lo volen nos tornaran los dinés y lo aniran cercar alí, a pagat lo dit senyor rector la maytat dels dinés y jo lo altre maytat, y asò fas per memòria.

Pera Carbó y Miquel Farrer y Pagès, vanut blat que aviam comprat a Palamós

Ítem, vuy als 6 del mes de abril del any 1644 tench resebut de Pera Carbó y Miquel Farrer y Pagès, tots de Cassà, dinés del blat que aviam pagat de quatre corteras, las quals las són anadas cercar a lo port de Palamós, conforma lo aviam comprat nosaltres y lo aviam posat a casa d'en Pau Baulida, y los dits dinés los tenim la maytat lo dit rector de Cassà y los altres tinch jo, y són per cada hu, deu lliures dotze sous, dich 10 lliures 12 sous.

Jerònim Güell que ha cavada la vinya de la Pera a preu fet

Ítem, vuy als 7 del mes de abril del any present he donat a Jerònim Güel y Varneda de Púvol per fer lo compliment a lo que li avia promès de donar per cavar la vinya

de la Pera, y el me l'a cavada ab altres a preu fet, que li'n donava de cavà cinquanta-y-quatre reals, los quals té resebuts y està content fins lo dia present.

Blat de Palamós que jo he comprat, lo tinch rabut en ma casa

Ítem, als 6 de dit mes y any present tinch rabut dos corteras de blat del que compràrem a Palamós en dias pasats lo senyor rector y jo, de los quals no té resebut ninguna cosa lo senyor, és la veritat que encara n'i tenim dos corteras alí a casa d'en Pau Baulida, lo dit blat se'n a portat en Toni, mon jermà.

Antigó de Ropià

Ítem, vuy als 10 de lo mes present y any present he donat a en Antigó de Ropià quatorse reals, dich 1 lliura 8 sous, los quals són per unas favas que nos avia presas a preu fet a cavar, y està content y satisfet fins lo dia present, y asò fas per memòria.

Planas de Corçà, seda venuda: 2 onsas un argent

Ítem, vuy als 8 del mes de abril del any 1644 he presa a la botiga de mossèn Jauma Planas de Corçà dos unsas un argent de seda verda, la qual no li he pagada, estam ab comte el y jo, asò fas per memòria.

Pera Figueras, fill de la villa Corçà, moso nostro lo dia present

Ítem, vuy als 11 del mes de abril del any 1644 és tornat Pera Figueras de Corçà a casa nostra, lo qual se'n anà en dias pasats per una desgana que tingué de un peu, lo qual tenia dolor, y no podia treballar, ni fer cosa, y lo dit Per[e] Figueras era logat per tot lo mes de maig ab lo preu designat.

// Miquel Banyeras de Ropià¹⁵⁷¹

Ítem, vuy als 13 del mes present y any present he donat a Miquel Banyeras, braser de Candell, terme del castell de Rupjà, quatre pesas de cinch reals y un sou, los quals són, y també sis lliures de pa que la mara li avia pagat, y ho avem astimat a vint dinés la lliura, que munta dos reals, los quals dinés són quinse reals per lo compliment de aquellas favas que me avia presas a cavar a preu fet, y los altres que restan vint reals los y he dexats de bon grat, y los me tornarà dins poch temps, y asò fas per memòria.

¹⁵⁷¹ Més avall aclareix: "li avia donat quinse reals en dies passats, està donat fins lo dia present trenta reals que li donam".

Arbonés de Ullà, conyat meu

Ítem, vuy als 14 del mes present y del any present avem pasat comtes en Arbonés de Ullà i jo del blat que me dexà en temps pasat, que eren de dotse corteras garballat y comalit, lo avem astimat a cinquanta reals la cortera, y los corentims¹⁵⁷² los avem astimat a cinch lliures, munta sexanta-cinch lliures, dich 65 lliures, los quals li he promès de pagar la maytat demà divendres a la Bisbal, la altra maytat per lo astiu, y axí som restats a casa del jermà Vivas de Canapost.

Joan Boygas de Corçà

Ítem, 13 del mes present y any present he dexat a Joan Boygas, picapadrer de la vila de Corçà, quinse sous, dich 15 sous, los quals eren una pesa de cinch y altre de cinch sous, asò fas per memòria.

Pera Arbonés, pagès de Ullà, conyat meu

Ítem, vuy als 15 del mes de abril del any 1644 he donadas a Pera Arbonés, conyat meu, pagès de Ullà, trenta-y-dos lliures deu sous, dich 32 lliures 10 sous, los quals són ab bon comte de las que li dech del blat que astimarem a la casa d'en Vivas de Canapost estos dias, com consta dalt.

// Ramon Carbó de Ropià, reals que li he cambiat

Als 15 del mes present y any present he donadas a Ramon Carbó, parayre de Rupià, setse lliures de rals, los quals los y he cambiats ab sisens, quant li tornaré los sisens el me tornarà los reals, asò per memòria.

Soldats de caval

Ítem, vuy als 18 del mes de abril del any 1644 se'n és anada la companya de soldats que¹⁵⁷³ astavan en la Pera y Casà, lo qual estava a casa mia lo bagatge del capità, y quant se'n és anat me ha pagat tot lo que me ha gastat, lo pa me l'a pagat a vint dinés la lliura, me'n a manjat, ab set semmanas que y a estat, sis-sentas lliures.¹⁵⁷⁴

Blat de Palamós

¹⁵⁷² Quarentim, un quarantè.

¹⁵⁷³ Repeteix: que.

¹⁵⁷⁴ Si va cobrar 500 rals, que correspon a vint diners la lliura de pa, suposa un total de 50 lliures en moneda de compte.

Ítem, vuy als 19 de abril del any 1644 he compradas dos corteras de blat a Palamós, lo qual n'e pagat de dos corteras, onse lliures y quatorze sous y sis dinés, dich 11 lliures 14 sous 6, y pagadas, lo qual era dit blat a mar, asò fas per memòria.

Joan Boigas de Corça

Ítem, vuy als 22 del mes de abril del any 1644 he dexat a Joan Boigas, picapadrer de la vila de Corça, dos reals, dich 4 sous, los quals eren a la Bisbal, prop de la pascataria, asò fas per memòria.

[Maig 1644]

Blat de Palafrugell de la mar, Pera Barrull

Ítem, vuy als 2 de maig del any 1644 he compradas a mossèn Pera Barrull de Palafrugell quatre corteras de blat de mar, lo qual lo tinch rabut, so és, dos corteras a casa mia, y altres dos corteras a casa de mon conyat, Francesch Barrull, y lo dit blat no sé què'n pagaré, que no l'e pagat encara, ni fet lo preu de aquel, lo ha vanut a vint-y-quatre, el me ha promès de donar-lo a vint-y-tres.

// Antoni Serra y Vivas de Canapost, conyat meu, cambiada plata ab altre plata.

Ítem, vuy als 3 de dit mes y any he cambiadas a-n-al jermà Vivas de Canapost vint-y-tres lliures, las quals eran de reals, y el me donadas pesas de cinch, y los quals van a cobrar quant jo vulla y m'o dia.

Jauma Planas de Corça

Ítem, tinch en comta de lo que me deu mossèn Jauma Planas, adroguer de Corça, dos sous y sinch, los quals són de carn de anyell li he presa a 4 de maig de 1644, lo que me deu són de tosinos que a mi me avia comprat.

Antoni Muner, fuster de Corça

Ítem, me compra Antoni Moner, fuster de Corça, dos cayrats de albra blanch en preu de vuit reals, ço és, quatre reals per cayrat, no me ha donat cab diner, jo li devia alguns reals, no pas tants com costan los cayrats, los quals eran en presència de Joan Boigas.

Concòrdia entre Pera Arbonés, mon conyat, y jo en rahó de la sobrevivència com de las funaràrias de ma jermana, que Déu la tinga en la glòria

Ítem, vuy als 7 de maig del any 1644 avem pasats comtes lo jermà Arbonés y jo a casa de mon conyat en Vivas de Canapost de tots los comptes de la sobrevivència de mon nabot, com de colsavols altres tractes ajam tinguts, y el aya pagat per las funeràrias de ma jermana y moler sua y del resto de blat que li avia comprat en dias passats, y axí li n'e firmat acta en poder de mossèn Pera Jeronès, notari de la Bisbal, de sent-noranta lliuras, dich 109 lliures,¹⁵⁷⁵ los quals li tinch de pagar de así al dia o festa de Nostra Senyora de agost qui ve a un any, que serà lo any 1645, y los quals li tinch de pagà tots de comptats y tots juns, y no ab pagas, y tant tinch rabut de dit Arbonés, conyat meu, las robas que avia portadas en sa casa ma jermana, accepto alguns partits, com costa en dit acta li doní al dit Arbonés, los porta prest com a promès devant de dit Jeronès y los testimonis que eran mossèn Antoni Alió, rectó de Palau, y mon cunyat.

// Pera Figueras, moso nostro

Ítem, me deix Pera Figueras, moso nostro, dotse dinés, dich 1 sou, lo qual és de jugar ab billas, lo qual jogavan a la nostra palisa, y m'e racabalat de un a sisè que me avia dextat en dias pasats.

Sorra que he traginada per la obra de Cassà, deuen onse sous, dich 11 sous

Ítem, vuy als 10 de dit mes present y any present he portadas dos caratadas de sorra per la obra del present loch de Cassà de Pelràs, lo qual me an feta portar los obrés de Cassà, Pera Mascarós patit y lo senyor retor, me n'an promès de donar sinch sous per caratada, dos caratadas munta onse sous, los quals me deuan vuy a dia present.

Josep Paliser, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy als 13 del present mes he pres a la botiga de Josep Paliser, botiguer de la Bisbal, una cana y mija de cordallats blaus, n'e pagat quatorse reals de la cana, munta vint-y-un real, dich, 2 lliures 2 sous, los quals li dech avuy dia, per memòria.

Jauma Planas de Corçà

Ítem, vuy disapte als 14 del mes de maig del any 1644 he pasat comtes ab mossèn Jauma Planas de Corçà de tots comtes ayam tinguts el y jo lo any present, tant de tosinos me aya comprat, com de marcandisa de la sua botiga, y estam iguals fins lo dia present y no dich més, vuy dia y any sus dit.

¹⁵⁷⁵ Són 190 o 109?

Pera Barrull de Palafrugell

Ítem, vuy als 16 del mes de maig del any 1644 he donadas a Pera Barrull, uncla meu, vint-y-una lliura y quatre sous, dich 21 lliura 4 sous, los quals són per altras tantas li'n devia de blat que li avia comprat y rabut en mon poder, lo qual eran quatre corteras de blat, vant a sinc y sis sous la ditas corteras, dich 5 lliures 6 sous, y lo dit y jo astam quitis y cabals fins lo dia present de tots comtes, y asò fas per memòria.

// Pera Figueras, moso nostro

Ítem, vuy al dia antas dels sants quatre màrtirs, que són vint-y-dos de lo present mes, he donat a Pera Figueras, moso meu, vuit reals, dich 16 sous, los quals són ab bon comta de la soldada, y asò fas per memòria.

Joan Boigas, picapadrer de la villa de Corçà, preu fet acabat

Ítem, vuy als 25 del mes present y any present he pasat comptes ab Joan Boigas, picapadrer de la vila de Corçà, tot la feyna que me ha feta a casa nostra del preu fet que me avia pres per preu de cinquanta reals, lo qual me ha fet y jo li he pasat en compte los corant reals que li dexí en dias pasats com consta ab aquex llibre present, y també quinse sous que li dexí altre ocasió, y quatre sous que li dexí ab altre ocasió com consta ab lo present llibre, tot asò va fer summa de cinch lliuras menos un sou, y li he donat vuy dia present onse sous, dich 11 sous, los quals són per rahó de quatre samals de cals que li avia comprada y per lo resto del preu fet y per un jornal que ja fet vuy dia present la vagíllia de Corpus, lo que era de recora las teuladas y per enborocara la escala, y astam iguals fins lo dia present de tots comptes aja tinguts.

Josep Paliser, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy als 27 de maig del any 1644 he donat a mossèn Josep Paliser, botiguer de la Bisbal, coranta y dos sous, dich 2 lliures 2 sous, los quals los y devia de una cana de cordellats li avia comprat als 13 del present mes, com consta al altra full del present llibre, y astam iguals fins lo dia present, los quals li he donats en presència de Anton Clos, pagès de Verges, y asò fas per mamòria.

Asquelas y colàs de Gerona

Ítem, vuy als 28 de maig del any 1644 he compradas a Gerona quatre asquellas y quatre colars a la botiga de ¹⁵⁷⁶, que astà a Padret, n'e pagat de ditas setse reals y mig, dich 1 lliura 13 sous, los quals li he donats de contans desaset sous, y li resto a deure setse sous, los quals li pagaré quant aniré a Gerona, y asò fas per memòria.

// Asteve, moso meu, sabatas soladas y jo pagadas

Ítem, vuy als 30 del mes present y any present ha soladas las sabatas en Asteva, moso meu, lo qual las ha soladas lo solador de Corçà, en Coderch, jo las he pagadas en descàrrech de la soldada, n'e pagadas dos reals, dich 4 sous.

Pera Barrull de Palafrugell

Ítem, vuy als 30 del mes present y any present és anat Pera Figueras a Palafrugell a sercar dos corteras de blat de Pera Barrull,¹⁵⁷⁷ oncla de la mia dona, del qual no sé què'n pagaré, no avem fet preu, asò fas per memòria.

[Juny 1644]

Asquellas las he pagadas en Gerona

Ítem, vuy als 7 del mes de juny del any 1644 só anat a Gerona y he pagat vuit reals, dich 16 sous, los quals los devia a un ascaler que està a Padret, los he donats a sa moler en presència de l'uncla Bahí de la Pera, y asò fas per memòria.

Blat del port de la Ascala de Enpúrias

Ítem, vuy als 12 del mes present y any present he comprat dos corteras de blat a la Ascala, n'e pagat de dit blat nou lliuras quatre reals, dich 9 lliures 8 sous, los quals los he pagat ab plata, pesas de sinch, porque ne volian tres sous de cambi, y asò fas per memòria.

Pera Figueras de Corçà estant en casa mia com a logat per temps de quatre mesos

¹⁵⁷⁶ En blanc a l'original.

¹⁵⁷⁷ Aquest Pere Barrull figura com a *agricola* del castell de Palafrugell el 1643, intervé en negocis diversos: com a factor d'un mercader de Barcelona en la compra de corall i com a arrendatari del vintè de Palafrugell el mateix any (referències a AHG. J. Brugarol, not. Palafrugell, 159 (1643): ff. 23r i v, 158v, 159r, 160r i v).

Ítem, vuy als 12 del mes de maig del any 1644, logat a Pera Figueras, lo qual a estat més a casa mia, com consta ab lo present libra, lo he logat per temps de quatre mesos, comensant lo primer del present mes de maig y acabarà a la fi del mes de setembre propvinent; dels dits quatre mesos li dono vuit lliures, dich 8 lliures, y li tinch de batre las favas que t[é] a Corçà i a Cassà, y lo dit Pera Figueras del temps que y a estat me'n a de satisfacer alguns mesos perquè a estat malalt en casa mia, de¹⁵⁷⁸ també a casa de son pare, y lo dit Pera Figueras lo dexarér anar a seguar quant jo auré acabat de seguar, me'n tornarà de dos dias, tres quant aurà acabat lo temps dalt designat.

// Difinisió de casa d'en Pujadas de Bordils de tot lo dret que y tinch, en poder de Ramon Garau, notari de Gerona, a 14 de juny 1644

Ítem, vuy als 14 del present mes de maig y any 1644 he fermada difinisió a Miquel Pujadas, oncle meu, de tot lo dret que jo tinch en lo mas Pujadas de Bordils per rahó de legítima, y de lo dit Miquel Pujadas n'e agudas y rabudas vuy dia present de comtans cinquanta lliures, y altres cinquanta que mon pare ne auria rabudas ab serts comtes, y la dita difinisió és en poder de Ramon Garau, notari públich de Gerona, vuy dia present, y asò fas per memòria.

Antoni Bahí, pagès del castell de la Pera

Ítem, dit dia he donadas a Antoni Bahí, pagès de la Pera, uncla meu, vint lliuras y migia, dich 20 lliures 10 sous, los quals són, so és, vuyt lliuras per altres tantas li avia dexadas a mon pare y las restans 12 lliures 10 sous són per cinch pensions de aquel sensals que Pera Martí, quòndam, pare meu, avia creat a la causa pia de Antoni Bahí, de cinquanta sous quiscun any als 15 del mes de janer del any 1636, en poder de Riurans, notari públich de Gerona, y del dit sensal no n'e auria rabut dit Antoni Bahí ninguna pensió, y axí li'n resto a deura tres pensions de cinquanta sous, que venen fer comta de set lliuras deu sous, dich 7 lliures 10 sous.

S[e]gar lo any 1644

Ítem, vuy als 15 del present mes y any present he comensat de segar, dono sinch sous, són los sagadós Solà de Rupià y Sadorní de dit loch y Pera Amatller de dit loch y Lohis Mir de Ropià.

// Segar del any 1644 a 23 de juny

¹⁵⁷⁸ Per: i.

Ítem, vuy als 23 del mes present y any present he acabat de segar la nostra eretat ab lo qual eran los segadors Miquel Soler de Rupià y Sadorní de dit loch, y Luís Mir de dit loch, y Pera Amatller de dit loch, an gonyat de tota nostra eretat de Casà y los Padrels de Corsà, an segat quatre dias a sinch sous, y tres dias a set sous, munta, ab na Alofa que lligava, nou lliuras set sous, dich 9 lliures 7 sous.

Senyor rector

Ítem, vuy als 21 del mes de juny del 1644 he comensat de batre y he dexada al senyor rector mija cortera de blat corrent, y asò fas per memòria.

Figueras de Corçà, blat dexat

Ítem, a 28 de dit mes he dexat a en Figueras de Corçà mitja cortera de forment corrent, la qual se'n-a-la portada Joan Figueras, son fill.

Pagès de Cassà, blat dexat

Ítem, vuy als 28 de dit mes y any present he dexat a Miquel Farrer y Pagès, pagès de Casà, sinch cortans de forment, lo qual na Pagesa lo a vist masorar, asò fas per memòria.

Gimperera de Sant Martí

Ítem, vuy als 29 de juny de 1644 havent dexat a Miquel Gimpera de Sant Martí Vell un cortà de blat corrent, asò fas per memòria.

Pera Figueras de Corçà

Ítem, a esta[t] Pera Figueras fora casa segant des del dia de Sant Joan al dia de Sant Pera, me a de tornar de dos dias, tres sous.

// Climent de Candell, terma de Ropià, blat

Ítem, vuy als 29 del mes de juny del any present havent dexada a-n-al para maior Climent de Candell, terma de Ropià, mitja cortera corrent de forment, la qual la tornarà quant ne aurà colit, no dich més.

Senyor rector de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 30 de juny del any 1644 ha donat la mara al senyor rector de Cassà quinse reals, dich 1 lliura 10 sous, los quals té rebut lo senyor rector ab bon comte dels aniversaris que fem a la sglésia de Cassà.

Ramon Carbó de Rupjà

Ítem, vuy als 30 de juny del any present he comprat a Ramon Carbó, parayre de Rupjà, quatre canas de drap, so és, tres canas de telas blanquínos y una cana de tanat, lo he pagat o pagaré, lo blanchínos a vint-y-dos reals y mig la cana, y lo tanat penso que lo pagaré al matex preu, munta quatre canas nou lliuras, dich.

[Juliol 1644]

Jauma Planas, ad[r]oguer de Corsà

Ítem, vuy als quatre de juliol del any present he pres a la botiga de mossèn Jauma Planas, y jo he pagat lo següent: primo, tres onses de pebra, una lliura de canyellas de seu, dos onsas de solfa, una lliura de pinyons, una unsa de canyella, un sou de clavell, un parell de jogas de cartas, sinch lliuras de aros, lo dit comte li dech.

Vadella de Sant Martí

Ítem, vuy als 3 de juliol del any present he comprada una vadella, juntament ab en Mascaró de Planils, la avem comprada t. Pujol de Gualta, ne avem pagat coranta rals, a pesat la carn vint-y-sis lliuras, sensa lo cuyro y cap y peus, ni feja.

// Senyor rector de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 5 del dit mes y any me a tornada la mígia cortera de blat que jo avia dexada al senyor rector de Cassà, la qual nos som recabalats ab la premícia, y asò fas per memòria.

Mossèn Jauma Planas de Corçà, adroguer

Ítem, vuy als 8 de juliol del any 1644 he pres en la botiga de mossèn Jauma Planas de Corçà lo següent: primo, una unsa de fil blau, dos argents de seda negra, sinch argents de filadís blau, dos palms de bocaran blau, lo dit comte lo pres a fiar, y asò fas per memòria.

Pera Figueras

Ítem, vuy als 19 de juliol del any 1644 he donat a Pera Figueras de Corçà, moso nostro, deu rals, dich 1 lliura.

Mossèn Jauma Frigola de Corçà

Ítem, vuy als 24 del mes de juliol del any 1644 he pagat a mossèn Jauma Frigola, banafisiat de la isglésia de Corçà, un cortà de forment, lo qual era en presència de mossèn Batle, notari de Corçà, no me a fet alberà.

Mossèn Damià Alanyà de Corçà

Ítem, dit dia he pagat a mossèn Damià Alanyà de Corçà tres cortans y tres cortarons de forment, com a batlle de sach de l'abat de Sant Miquel de Cruïlles, no me ha fet alberà, y era mossèn Batlle, notari, en presència quant la y donava.

Sensos del senyor bisba reb en lo terma de Corçà

Ítem, dit dia he donada a Pera Alanyà de Corçà com a arrendador de las rendas del senyor bisba reb en lo terma de Corçà mija cortera de forment, lo qual a donada facultat a mossèn Faliu Estanyol, batlle, notari de Corçà, de fer alberà.

// Jurat de la Pera

Ítem, tinch rabut de los senyors jurats y batlle de la Pera dotse lliures, dich 12 lliures, los quals són per altres tans ne avia pagat de tals que me avian fets en temps pasats per lo Sant Ofisi, los quals me só jo obligat a pagar vintè tres anys, comensant lo any 1644 y acabant en lo any 1647.

Guilem Farrer, joher de Corçà

Ítem, vuy lo dia y festa de Sant Abdon y Senen, que contam, del present mes de juliol, 30 de 1644, en Toni, mon jermà, y Pera Figueras, moso neu, an tornada una cortera de blat forment a Guilem Farrer, joher meu y de la senyora Tarradas de Corçà, lo qual me la avia dexada en dias pasats per segar los meus blats, y asò fas per memòria.

[Agost 1644]

Santamaria de Corçà

Ítem, a 1 del mes de agost del any 1643 en poder de mossèn Pera Geronès, notari real de la vila de la Bisbal, he fet arrendament a en Santamaria de Corçà de una pesa de terra situada en la paròchia de Corçà, nomanat clos demont, de tinensa de quatre vesanas, poch més o manco, y del dit camp per temps de quatre anys, so és, dos anys de esplet y dos anys de goret, y dóna de dit camp dit Santamaria vint lliuras, dich 20 lliuras, so és, cinquanta reals quiscun any, y de dit Santamaria ne

tinch rabuda la anyada entrant, y deu altra anyada li faré a fi de agost prop vinent, vuy als 31 de juliol del any 1644.

// Mossèn Mancha de Ropià, salurgià y aconduptat de casa nostra

Ítem, vuy als 2 del present mes de agost del any 1644, lo endemà de Sant Pera y Sant Feliu, se ne a portada mossèn Manca, salurgià de la vila de Ropià, una cortera de blat forment, los a per rahó de la condupta, y dita cortera se la n'á portada en Reix, marxant de dita vila de Ropià, y asò fas per memòria.

Sensos que fas al monastir y convent de Sant Faliu de Guíxols, arrendador Nicolau Mir, notari de la Bisbal

Ítem, vuy als 3 del mes present y any present he donada mija cortera de forment y set sous ab dinés a mossèn Nicolau Mir, notari de la Bisbal, lo qual són per tantas ne fas de sensos al monastir y convent de Sant Faliu de Guíxols tots anys per rahó de una pesa de terra qui fou de Gabriel Joan de Corçà, nomanada la Coramina, afronta a sol ixent ab lo camí públich qui va de Gerona a la Bisbal, a mixdia ab lo camí qui va al molí Nou, y a ponent ab lo rech del molí Nou y ab la basa de dit molí, y a tramontana ab lo camí qui va a la riera, y dita pesa de terra està cituada en lo terma de Corçà.

Ramon Carbó de Ropià, parayre

Ítem, pasats tots comptes ab Ramon Carbó, parayre de Ropià, ajam tinguts entra el y jo colsevol temps, estam iguals, ab tal que me aja donat dos lliuras quinse sous, dich 2 lliures 15 sous, los quals són de resto de aquel quintà y mig de lana que dit Ramon Carbó me avia comprada en dies pasats, y també li tinch pagat lo drap que li comprí en dias pasats, y com dich me deu dos lliuras quinsa sous, dich 2 lliures 15 sous, vuy als 3 de agost del any 1644.

// Mestra Martí, sastre

Ítem, vuy als 21 del mes de agost del any present, pasat comtas ab Faliu Martí, sastra de Madramanya, lo qual li he donat dos lliures vuit sous, dich 2 lliures 8 sous, y estam iguals fins lo present, y estam iguals de tots comptes.

Dal[]à la closa de Corçà

Ítem, lo dia de Nostra Senyora doní a Lorens, dallador de la Bisbal, quinse reals, dich 1 lliura 10 sous, los quals li he donat per rahó de dal[]à la closa de Corsà, y li tinch donat ab altre compte deu reals.

Farrer de Púvol

Ítem, he donat lo present any los sensos de ordi al farrer de Púvol, los quals són de fàbraga,¹⁵⁷⁹ lo ordi se l'anportà lo jermà en Narsís.

Ramon Carbó, parayre de Ropià

Ítem, vuy als 24 de agost del any 1644 he vanudas a Ramon Carbó, parayre de Ropià, cinch corteras de blat, del qual me n'à donat trenta-e-set reals, dich 3 lliures 14 sous, y los me a donat ab plata reals castellans, y també me a pagat lo resto de la lana que me avia comprat en dias pasats.

Calvó, tavné de Corçà

Ítem, vuy als 25 de agost del any 1644 he donats a Calvó, taverne de Corçà, sis reals, dich 12 sous, los quals los y devia del batre de dos batudas, a tres reals la batuda el ab la bestia, y asò fas per memòria, los quals los y he donats de sota lo¹⁵⁸⁰ d'en Pagès de Casavells lo dia de Sant Janís.

// Tomàs de Cassà de Pelràs, blat comprat

Ítem, vuy als 26 del present mes y any present he vanut a Joan Aspital y Tomàs, pagès del present loch de Cassà, cinch corteras de forment, del qual ne paga dit Tomàs trenta-set reals, dich 3 lliures 14 sous, munta al tot divuit lliuras deu sous, dich 18 lliures 10 sous, los quals devia jo a dit Tomàs per rahó de una girada que Pera Barrull me avia feta de desenou lliuras onse sous, qui deu desenou lliuras y onse sous, y paga devuit y deu sous, resta cobrador dit Tomàs vint-y-un sou, dich 1 lliura 1 sou, y asò fas per memòria.

Hièronim Coloma de Sant Iscla

Ítem, me deu Jerònim Coloma de Sant Iscla quinse sous, los quals li he pagats jo per ell, Pera Barrull de Palafrugell, perquè los y devia de resto de blat que li avia pres en lo any pasat al juin, y asò fas per memòria, y també li he donat a Pera Barrull divuit lliuras que me donà dit Coloma, que les donat a dit Barrull vuy als 26 de agost del any 1644.

Talla del batalló y talla dels soldats de Castelló

¹⁵⁷⁹ Dret de "fàbraga".

¹⁵⁸⁰ Segueix una paraula que no es llegeix.

Ítem, vuy als 28 del mes de agost del any 1644 he donat al senyor batlle de la Pera setse reals menos sis dinés, dich 30 sous 6, los quals són vint-y-un sous, per la talla del batalló, y deu sous y sis dinés per rahó de una talla que an feta los soldats de Castelló, y asò fas per memòria.

Anton Vilosa del Pont y Ortal de la Bisbal

Ítem, vuy als 28 del mes de agost del any 1644 se'n a portadas en Toni Ortal, fill de la cosina Vilosa del Pont, dos corteras de civada, la qual no avem fet preu, la an vanuda a quatorse reals la cortera per aquí un particular, en Mascaró de Ulestret, conyat meu, la qual Vilosa y jo estam ab comptes, que jo li devia de temps a, y la dita civada val vint-y-vuit reals, dich 2 lliures 16 sous, y asò fas per memòria.

Farrer de Monels, Fàbrega

Ítem, devia jo Pera Martí a Lorens Fàbraga, farrer de Monels, sis lliuras sis sous de resto de la botiga, per los quals li he donat set cortans de blat balex per las sis lliuras y sis sous, que ve fer compte de a trenta-sis reals la cortera, y lo dit farre [i] jo som cabals fins lo dia present, y no dich més, vuy als 29 de agost de 1644.

// Senyor rector de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 30 del present mes y any present he donat a Tou Banet, prevere y rector de la isglésia de Cassà de Pelràs, quatre lliuras y mija, dich 4 lliures 10 sous, las quals li he donat a compliment de sis lliuras que quiscun any fas a dita isglésia de anniversaris y luminàrias, y quinse rals li he donat ab altre partit, com consta ab lo present llibra a 30 del mes de juny del any present, y los dits aniversaris ixen al maix de quiscun any.

[Setembre 1644]

Joan Aspital y Tomàs de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 8 del mes de setembre del any present, lo dia de Nostra Senyora, he donat a Joan Spital y Tomàs de Cassà de Pelràs tot lo que li devia del compte de Pera Barrull, y Pera Barrull y jo estam iguals, y ab en Tomàs també fins lo dia present, y no dich més, asò fas per memòria.

Damià Santamaria, braser de la vila de Corçà

Ítem, vuy als 9 del mes de setembre del any present me ha donat Damia Santamaria, braser de Corçà, cinquanta reals, dich 5 lliures, las quals són y los me

paga per rahó del arrendament del camp clos d'en May, lo qual li'n tinch fet arrendament en poder de mossèn Pera Jeronès, notari real de la vila de la Bisbal, lo dia y any continuat en lo present llibra, asò fas per memòria.

Mossèn Jauma Planas de Corçà

Ítem, dit dia he donat a mossèn Jauma Planas, adroguer de la vila de Corçà, deu reals, dich 1 lliura, los quals són ab bon comte de lo que li dech de la botiga.

Miquel Otjer, farrer

Ítem, dit dia he donat a Miquel Otjer, farrer de la vila de Corçà, vint reals, dich 2 lliures, los quals són ab bon comte de lo que li dech de la ferreria del any present.

Miquel Banyeras de Candell

Ítem, vuy als 12 del mes de setembre del any present he pasat comptes ab Miquel Banyeras, treballador de Ropià, y estam iguals fins lo dia present de lo que el me davia, com consta al present llibra, y de vuy en allà contarem lo que dit guanyarà m'enprés de pagar al siri de Nostra Senyora quatre sous, los quals y devia de Banyeras.

// La obra de la isglésia de Cassà de Pelràs

Ítem, com tinch rabut de la obra de Cassà de Pelràs onse sous, los quals són per sorra que jo avia traginada per la dita obra y las he pagat a Joan Amatller, com obrer, prenent-me en loch dels sensos que jo fas a la isglésia de Casà, y estam iguals y no dech res de Cassà.

Miquel Ferrer Pagès, pagès de Cassà de Pelràs, blat tornat

Ítem, vuy 19 del mes de setembre del any 1644 he rabut de Miquel Ferre y Pagès, pagès del loch de Cassà de Pelràs, sinch corteras corrents de forment, las quals los y avia jo dexat al batre del present any, com consta en lo present libra.

Sensos de mossèn Jauma Planas de Corçà

Ítem, dit dia he donat a mossèn Jauma Planas de Corçà lo blat dalt dit, los quals són per altrats tants ne fan de sensos al benefisi de Sant Salvador y Corpus Cristi, fundat en la seu de Gerona, y dit Jaume Planas los rep com arrendador de dits sensos, los quals los y donat en presència de Miquel Ferrer y Pagès, y en

presència de Joan Ospital y Tomàs de Cassà, y del qual no me a fet alberà, asò fas per memòria.

Banyeras de Candell, nostro treballador

Ítem, vuy als 23 del mes de setembre del any 1644 ha portat una cortera de blat a la Bisbal en Pera Figueras, moso nostro, del qual n'agut trenta-sinch reals, dich 2 lliures 10 sous, los quals ha mija cortera de mastall, n'à pagat quinse rals, y a donat sis reals a la dona d'en Miquel Banyeras de Candell, estam iguals fins lo dia present.

// Octubre 1644

Hierònim Goell, àlies Verneda de Púvol

Ítem, vuy al primer del mes de octubre 1644 he logat a Jerònim Güell, treballador de Púvol, lo present mes, lo qual li dono del dit mes dotse reals, dich 1 lliura 4 sous, y asò fas per memòria vuy dia present.

Mula comprada a Jerònim Coloma de Sant Iscla

Ítem, vuy als 9 del mes de octubre, lo dia de la fira de Monells¹⁵⁸¹ del any 1644, he comprada a Jerònim Coloma, pagès de Sant Iscle, una mula latona, n'è pagat nou corteras de blat forment, lo blat anava a trenta-y-sinch reals la cortera, munta trenta-una lliura deu sous, dich 31 lliures 10 sous, y lo dit blat no lo és vingut sercar encara y jo la mula tampoch, asò fas per memòria.

Vadell de las mias vacas de la torra Forsosa

Ítem, dit dia he comprat un vadell, lo qual era de las mias vachas, las quals las té a mijas na Padrella de la torra Forsosa, an pagat de la mia part sinquanta reals, dich 5 lliures, y lo dit vadell està encara ab las ditas vachas, y asò fas per memòria.

Fransesch Barrull, conyat meu, y ma sogra

Ítem, vuy als 16 del present mes del any 1644 devem a la senyora Barrulla de Palafrugell, sogra mia, coranta-y-nou reals, dich 4 lliures 18 sous, los quals són per una pesa de cotonina nos ha comprada o feta venir de Fransa, y de aquexos coranta-y-nou reals n'è tornats dos reals, dich 4 sous, los quals són per un parell

¹⁵⁸¹ La fira de Monells, tot i que sabem de la seva importància, no apareix referenciada al llibre d'A. CARRERAS, L. TORRA, *Història Econòmica de les fires a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de Comerç, Turisme i Consum, 2004, pàg. 109.

de sabatas que jo li compradas a la Bisbal per na Margarida, sa filla y conyada mia.

Ítem, me deu Fransesch Barrull, mon conyat, trenta reals, los quals 3 lliures són per rahó de una fura li he comprada a casa d'en Illa de Santa Logaya de Esterri en presència de Pera Massanas, pagès de Planils.

Ítem, li dech jo, Pera Martí, a Fransesch Barrull, conyat meu, quinse reals, dich 1 lliura 10 sous, los quals són per rahó de mija cortera de veses que me an pagat a t. Caxa de Armadàs, y tot asò fas per memòria.

//Jerònim Coloma, mula tinch rabuda

Ítem, vuy als 17 del mes de octubre 1644 he manada la mula que tenia comprada a Jerònim Coloma de Sant Iscla, lo qual dit Jerònim Coloma no se'n a portat lo blat que li dech per la dita mula, asò fas per memòria.

Miquel Banyeras de Candell

Ítem, vuy als ¹⁵⁸² del mes de octubre 1644 havem pasats comtes ab Miquel Banyeras, treballador de Candell, y m'és restat a deure dotse rals, los quals són de laurà lo seu camp, y las y donaré a guanyar ab feyna, y no dich més, vuy a dijous passat Sant Luch, que contam ¹⁵⁸³ del present mes y any present.

Comisari Pi de la Bisbal, talla què pagada de vuit lliures, dich 8 lliures

Ítem, vuy als 21 del present mes del any 1644 en la Bisbal, he donat a mossèn Josep Pi, prevere y benafisiat de la iglésia de la Bisbal, comisari del Sant Ofici, coranta reals, dich 4 lliures, en presència de Joan Carbó de Anyells, los quals són a compliment de la talla de vuit lliures, dich 8 lliures, que dit comisari nos auran tallat a la mara, com a obtenint lo privilegi de Sant Ofisi, los altres coranta reals los té rabuts per mans de Joan Mascarós y Figueras, procurador meu, y de las vuit lliuras ne tinch de cobrar alberà del dit comisari.

Antoni Muner, fuster de Corçà

Ítem, ab Toni Muner, fuster de Corçà, he pasat comtes de tot lo que el aja fet ni¹⁵⁸⁴ treballat de son offisi en ma casa, y li he donat quinse rals, y estam cabals fins lo

¹⁵⁸² Espai en blanc.

¹⁵⁸³ Espai en blanc.

¹⁵⁸⁴ Per: y.

dia present de tots comtes ajam tinguts entre el y jo, y no dich més, a Cassà de Pelràs, y octubre, lo endemà de Sant Narcís del any 1644, Pera Martí de Cassà de Pelràs.

// Novembre 1644

Tosinos que jo he comprat a Miquel Banyeras de Candell, terma del castell de Rupià

Ítem, vuy als ¹⁵⁸⁵ de novembre del any present, lo endemà de Tots Sants, he comprat a Miquel Banyeras de Candell, terma de Ropià, treballant avuy en casa mia, com dich li he comprat quatre tosinos, dos mascles y dos famelas, és lo preu, ço és, tres corteras de forment, dos y mija de tal qual y una del que jo sembro en ma eretat, y també li dono facultat de lavar deu reals de'n Pagès Socals de Casavels, lo qual an de entrar la maytat del preu dels dits tosinos, y los dits deu reals són per rahó de un sensal que dit Pagès Socals de Casavels me fa de dotse sous y sis dinés quiscun any, axit als 12 de desembre del any 1546 en poder de Galseran Nató, notari regint la notaria de Ropià, y los deu reals que a dit Banyeras he donada facultat de lavar-los a guanyar ab fayena en ma casa, com dich són dotse sous y sis dinés la present pensió, y set sous y sis dinés, la de resto de la pensió pasada son vint sous, tot asò fas per memòria, y no dich més, vuy als ¹⁵⁸⁶ del mes de novembra 1644. Dit Banyeras no té rabut dit blat.

Joan Carbó de Anyels

Ítem, vuy dia de Tots Sants que contam ¹⁵⁸⁷ del dalt dit mes he donat a Joan Carbó de Anyels sis sous, los quals li he donat en la isglésia, que los volia per compra[r] pa, y los dits sis sous són en descàrrech de los que li devem de adobar lo cànem, amamar y braganar y altres faynas que lo dit a fetas en ma casa y no dich més, asò fas per memòria.

Miquel Banyeras de Candell, terma de Ropià

Ítem, vuy als 6 del mes present se'n a portat o fet portar Miquel Banyeras tres corteras de blat, lo qual són per lo preu dels tosinos que li devia jo, com consta tras full en lo present llibra, y li dech dos cortans de blat per tot lo preu dels dits tosinos,

¹⁵⁸⁵ Espai en blanc.

¹⁵⁸⁶ Espai en blanc.

¹⁵⁸⁷ Espai en blanc.

y asò fas per memòria vuy als 6 de novembre del any 44. Pera Martí li dech dos cortans, com està dalt dit.

Las ditas tres corteras las a vanudas a Josep Vals de Ropià y las té rabudas en ma casa.

// Miquel Banyeras de Candell, terma de Ropià

Ítem, vuy als 9 del mes present y any present se'n a portada Miquel Banyeras de Candell mija cortera de blat, lo qual era per lo preu dels tosinos, y dit dia li avem lauradas a dit Miquel Banyeras vuyt juntas, las quals muntan vint reals, dich 2 lliures, y ditas dos lliuras las a de guanyar a ma casa treballant, comensa de treballar per guanyar los dits dinés lo endamà de Sant Martí, que [era] disapte, contam 12 del present mes, y dit Miquel Banyeras y jo estam cabals fins lo dia present, salvat las dos lliuras, y asò fas per memòria.

Pera Barrull de Palafrugell

Ítem, vuy als 11 del present mes y any present he dexadas a Pera Barrull, uncla meu, sis lliuras de plata, so és, de pesas de sinch, y dit Pera Barrull me volia donar pesas de vuit y jo no las he volgudas, y asò fas per memòria.

Joan Fornels de Corçà

Ítem, vuy als 12 del present mes y any present he vanudas a Joan Fornells, estant y abitant en casa mia, a Corçà, lo qual li tinch arrendada, com dich li he arrendada mija cortera de forment, a preu de la plasa, del qual n'e jo a la plasa trenta-y-nou reals y trenta-vuit, y dita mija cortera no l'a pagada, y dit Joan Fornels me ha donada la mija anyada de la casa, que són vint reals, dich 2 lliures, asò fas per memòria.

Jerònim Güell

Ítem, a Jerònim Goell devem una masada, la del mes de octubre, que són dotze reals, dich 1 lliura 4 sous, de la qual té rabut un pa, asò fas per memòria vuy als 12 del present y any.

Jerònim Güell, treballador de Púvol

Ítem, vuy als 12 del present mes y any present se'n a portada Jerònim Güell miga cortera de forment, la qual té rabuda ab bon comte de las dos mesadas quant aja acabat lo temps, lo de dalt també està ab bon comte, lo blat no y a, per memòria.

Josep Goell, botiguer de Gerona

Ítem, vuy als 10 del present mes y any present he donadas a mossèn Josep Goell, botiguer de Gerona, juntament a mossèn Perpinyà, son company, li tinch donadas desavuit lliuras, dich 18 lliures, las quals són ab bon comte de las que jo li dech de robas que en sa botiga tenim compradas en dias pasats.

Pera Figueras de Corçà

Ítem, vuy als 15 del mes present y any present és vingut en ma casa Joan Figueras y Mascarós de Corçà, lo qual me ha compradas dos corteras de blat forment, y me n'ha promès de la cortera trenta-set reals, muntan dos corteras set lliuras vuit sous, dich 7 lliures 8 sous, y lo dit blat lo és vingut a rebre en ma casa dit dia Pera Figueras, son fill, lo qual ditas set lliuras vuit sous són en descàrrech de la soldada que té guanyada dit Pera Figueras a nostra casa, si bé és veritat que la soldada no monta tant quant val lo dit blat, sinó que pasarem comptes, en lo present llibra se troba lo que li devem y lo que té rabut. Li devem de dos vegadas que se és logat, que may no lo avem acabat de pagar.

Jerònim Güell de Púvol

Ítem, vuy als 18 del mes de novembre del any 1644 se'n a portat en Gerònim Güell, trab[a]llador de Púvol, un cortà de blat, lo qual me ha dit que me'l tornaria o me'l pagaria, lo dit cortà era corent del blat que se'n portà la altre vegada, com consta en lo present llibra tras fulla, asò fas per memòria.

// **[Desembre 1644]**

Lo senyor rector de Cassà de Pelràs

En lo mes de setembre del any present arrendí de paraula a mosèn Tou Banet, prevere y rector de Casà de Pelràs, un ort, lo qual està prop de la sua casa, per temps de cinch anys, comensant de córrer en lo mes de setembra, quant comensam de fer cols, lo qual a comensat ell de fer-na a dit mes y any, y acabarà lo dit arrendament lo cab de los dits cinch anys. Y de dit ort en dóna dit senyor rector o donarà, so és, vint reals quiscun any, y també un parel de capons, lo qual fa dit ort de sensos al benefisi de Sant Salvador y de Corpus Cristi de la seu de Gerona, y dits capons los té de pagar al benefasiat o a son arrendador, los té de donar los primers que axiran, so és del primer any y de aquí al devant fins que aja acabat son arrendament, y també és obligat que si venen gastos per dits capons, que vayan a son comte, y també m'e aturat que no pogués tallar las forcas de un

Iodaner que jo tinch en dit ort, y no dich més, de Cassà de y desembra als 20 de 1644.

Sensos que fas a la abadesa de Sant Daniel de Gerona

Ítem, vuy als 30 del mes de desembra del any 1644 en la Bisbal he donats a Miquel Sarralta de dita vila y a-n'a Toni Geronès de Corçà onse reals, dich 1 lliura 2 sous, los quals són per dos anyadas de sensos de lo Padrell, lo qual los a rebuts com arrendador de la abadesa de Sant Daniel de Gerona, y són axidas per Sant Pera y Sant Faliu proppasat, y del qual ne tinch alberà de mà de dit Miquel Sarralta, y asò fas per memòria.

// Janer 1645

Al primer del mes de janer del any 1645, dia de ninou, trauan los jurats a la batllia de la Pera, y per so lo any present fonch anomanat jurat major a la Pera Antoni Blanch, pagès del tal migà, lo que no auria de fer lo qui lo alegí, que era Josep Font, batlla de dita batllia, y jurat del any pasat, y lo altre jurat patit fonch t. Ramell, pagès de dita batllia, lo altre qui lo elegí fonch Pegauma, jurat lo any pasat, y jurat de Cassà fonch Pera Mascarós, pagès del veynat de Planils, de la batllia de la Pera, fonch ellegit per Joan Ospital y Tomàs de Cassà; y jurat de Padrinya fonch Martorià Savarí, joher de casa d'en Masó, tots los dits an jurat, sinó Pera Mascarós, perquè lo jurat major no avia alagit per son tall, y los que foren de consell són los següents: los de la Pera, Antoni Negra, de Mijars,¹⁵⁸⁸ y t. Bahí patit, Pera Farrer y Cristòfol Solés; de Cassà fonch Joan Amatller y Pera Martí, Pera Mascarós, patit. An jurat als 29 de janer de 1645.

Tosinos que he vanuts

Ítem, vuy als 13 del mes de janer del any 1645 en la Bisbal he vanut a un carniser de Gerona set tosinos, de los quals n'e aguts nou lliuras y miga, la maytat plata, la maytat sisens, ha fet de bo Jasinto Gouell de Ropià, los dinés me han promès de pagar de aquí a vuit dias, en presència y era Joan Pareta de Fonaleras y Joan Fell de Oltramort y altres, lo oma que los a comprat se diu Gabriell, y asò fas per memòria.

Joan Tapis de la Pera, blat que li he vanut

¹⁵⁸⁸ Per Millars.

Ítem, vuy als 17 del mes de janer del any 1645 ha vanuda la mara una miga cortera de forment a Joan Tapis, palafanguer¹⁵⁸⁹ de la vila de la Pera, en preu de coranta reals la cortera, val vint rals la dita mija cortera, los quals ha promès de pagar de así a Carnastoltas propvinent, y asò fas per memòria.

Tosinos nodrisos que he comprats a Pera Cabanyes de Raset

Ítem, vuy als 24 del mes de janer del any 1645 en Gerona o per lo camí he comprats a Pera Cabanyes, pagès del veynat de Raset del terma de Gerona, quatre tosinos nodrisos, dels quals n'e pagat desaset lliures y deu sous, dich 17 lliures 10 sous, que venan fer quatre lliures y set sous y sis dinés la pesa, y los dits desaset lliures y deu sous li tinch promès de donar-los divendres propvinent quan astarem del present mes 27, so és, a saber, que li tinch de donar ab lo dit preu sis lliures de plata i reals de cinch.

Blat dexat a Pera Martorell, sastre del lloch de Parlavà, a tornar al astiu propvinent

Ítem, vuy als 24 del mes de janer del any 1645 he dexats a Pera Martorell, sastre de Parlavà, una cortera de forment, la qual me ha promès de tornar-la tant bé com la y he dexat, so és, a saber, en lo astiu propvinent, perquè dit Pera Martorell la avia manaster y molt manester porque no ne tenia ab aquella ocasió, perquè ell m'o a dit en lo loch de Parlavà lo dia dels Tres Reys, en lo loch de Parlavà, que jo m'i trobava aquex dia perquè y avia mosichs, y eren quant ell me ne enprà detràs del portal del senyor Rocha de Parlavà¹⁵⁹⁰ y me posà a mà conoguda que si volia me'l pagaria a l'astiu o me'l tornaria en casa, que va ja a coranta reals la cortera, y la y he volgut dexar perquè som parents, és veritat que me ha promès o prometé aleshores que què me'n faria un alberà per la mort y per la vida. Quant vingué sercar lo dit blat, jo no y era, y la mara lo y donà en presència de altres, y só fas jo Pera Martí de Cassà per memòria.

Nodrís he comprat

Ítem, vuy als 26 del mes de janer del any 45 he comprat en la Bisbal un tosino famella, lo he comprat en la plasa de la Bisbal, n'e pagat o pagaré coranta reals, dich 4 lliures, los quals he promès de pagar de así a divendres propvinent, li he

¹⁵⁸⁹ Que treballa amb la palafanga; sobre la palafanga, T. PERIS, "El treball agrícola: eines, tècniques i estratègies productives", *Història Agrària dels Països Catalans*, III, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2008, pàg. 148.

¹⁵⁹⁰ Roca de Parlabà, llibre mestre ANC

donat deu reals de paga y senyal, lo he comprat a Pere Farrer, pagès de Sant Sadorní.

// Paderella de la torra Forsosa

Ítem, vuy als 26 de janer del any 1645 en la Bisbal he donat a na Padrella, johera de la torra Forsosa, com dich li he donat onse reals, dich 1 lliura 2 sous, los quals són per rahó de una cura de las vachas, lo qual me té ella en guarda o a mijas, y las ditas vachas tenien mal sols, y ell paga lo manascal, y dita Padrella me n'a enviada una ab un vadell que jo li comprí en la fira de Monells, y ne pagam del dit vadell cinch lliuras de ma part, y asò fas per memòria.

Pera Cabanyes de Raset, tosinos que ha comprat

Ítem, vuy als 26 del dit mes de janer del any 1645 he donats a Pera Cabanyes de Raset onse lliures deu sous, dich 11 lliures 10 sous, los quals són per rahó de quatre tosinos que li he comprat en dias pasats, y a dit Cabanyes li resto a deure sis lliures de plata, la qual li he promès de donar l'andemà disapte o enviar a donar algú per ell, que el m'o ha dit, que la y donàs a na Vinyals de Flassà o al ma[so]ver de na Vinyals, que ell la cobraria d'ella.

// Barrulla de Palafrugell

Ítem, vuy als 27 del mes de janer del any 1645 me ha dexadas la meua sogra Barrulla de Palafrugell cinquanta lliuras, dich 50 lliuras, las quals són de sisens, ella me ha dit que las quals serian ab bon compte del dot de ma moler, la qual me deu tres-sentes lliures, y ara me'n deuen dos-centas cinquanta, y asò fas per memòria.

Josep Güell, botiguer de Gerona, tosinos pagats

Ítem, vuy als 27 del mes de janer del any present me ha donada mossèn Josep Güell, botiguer de Gerona, xanta-sis lliures deu sous, dich 66 lliures 10 sous, los quals són per lo preu de set tosinos de grex que me avia comprat Gabriell, carnisser de Gerona, a son compte, y dit Gouell se ha aturadas onse lliures y sous per tot lo compliment de tots comptes aja tinguts entra ell y jo fins lo dia present, y asò fas per memòria.

Camps, botiguer de Gerona

Ítem, dit dia he donat a la botiga de Camps trenta-y-sinch lliures y sous, dich 35 lliures, ab bon compte del que li dech, resto ara a deure 34 lliures en dita botiga, y asò fas per memòria.

Villar y Saonès, botiguer de Gerona

Ítem, vuy dit dia he donadas a la botiga de mossèn Vilar y Sahonès 9 lliures 3 sous 3, los quals los y devia de robas que li avia presas en sa botiga, astam per iguals fins lo dia present vuy als 28 de janer de 1645.

// Senyor rector de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 29 del mes present y any present he donadas a lo senyor rector de Cassà de Pelràs set lliures deu sous, dich 7 lliures 10 sous, las quals són de plata, y el me las avia dexadas sobra de una dobbleta y de tres pesas de vuit, las quals me las ha tornadas vuy dia present, asò fas per memòria.

Talla del batalló de què he pagat jo vuy dia present

Ítem, vuy als 29 del mes de janer del any 1645 he donadas als jurats de la Pera dos lliures dotse sous y sis dinés, dich 2 lliures 2 sous 6, los quals són per tot lo batalló pagat fins tot lo present mes de janer, y asò fas per memòria.

[Febrer 1645]

Pera Cabanyes de Raset, lo qual li he pagats los tosinos

Ítem, vuy al primer del mes de febrer del any 1645 he donats a la senyora Vinyals de Flasa sis lliures de plata, las quals los y a portadas en Banyeres de Candell que anava al molí, y ditas sis lliures són del resto dels tosinos d'en Pera Cabanyes, lo qual dit Pera Cabanyes me avia donat recado de que las donàs a dita Vinyals, astam iguals.

Benafisi de Sant Antoni de Corçà

Ítem, vuy als 2 del mes de febrer del any 1645 he donadas al sacristà de Corçà deu lliuras, dich 10 lliures, los quals són per lo sensal que fas al benafisi de Sant Antoni de Corçà, astam iguals fins lo dia present, és avuy lo benafisiat lo senyor doctor Batlla de Corçà.

// Lletres de raquesta contra dels jurats de Palamós de altres

Ítem, vuy als 10 del present mes y any, en poder de mossèn Pera Salvi Micalet y Alió, notari de Palau-sator, he fetas unas letras de raquesta a instància de Joan Mascarós y Figueras, com a procurador meu, so és, una contra de los jurats de Palamós per una pensió de set lliures y tretse sous y quatre, una altre lletra de requesta a Joan Bosquets, braser que està a Casavels, y asò fas per memòria, y també perquè pugam provar la posesió.

Miquel Banyeras de Candell

Ítem, vuy als 10 de dit mes y any se'n a portada en Banyeras de Candell miga cortera de blat bo, forment, lo que n'à promès de pagar coranta sous de dita miga cortera, dich 8 lliures, y dit Miquel Banyeras me deu vuit reals de altra part, y asò fas per memòria.

Vinyals de Flasà

Ítem, vuy als 17 del mes de febrer del any 1645 en la Bisbal he dexada a-n'a Vinyals de Flasà, tia de la meva dona, deu reals, dich 1 lliura, lo qual eren dos pesas de cinc, que los volia per pagar una pensió de sensal que fa al capallà major de la Bisbal, y di[t]a pensió la prangué mossèn Geronès de la Bisbal, notari.

Joan Carbó de Anyels

Ítem, vuy als 20 del mes present y any present he donat a Joan Carbó de Anyels sinch sous, los quals són de podar de dos jornals, y ha podat tres jornals, los altres són perquè los me devia de lo preu de dos tosinos, y asò fas per memòria, stam iguals ab Joan Carbó de Anyels de tots comptes fins lo dia present, y no dich més.

// Comte que avem donat ab lo basí de Nostra Senyora

Ítem, vuy als 26 del mes de febrer del any 1645 he donat compte al siri de Nostra Senyora, lo qual era pavordresa la mara y na Font de Planils, lo qual lo avem donat a Pera Carbó de Calanya¹⁵⁹¹ per l'òbit de Planils, estam iguals fins lo dia present de tots comptes ajam tinguts ab lo siri de Nostra Senyora.

Joan Carbó de Anyels

Ítem, vuy als 26 de febrer del any 1645 me deu Joan Carbó de Anyels quatre sous y deu dinés, dich 4 sous deu dinés, los quals li he pagat jo per lo basí de Nostra Senyora, los quals los i devia de lo que avia comprat, y axí los he pagats per el, y

¹⁵⁹¹ Per Esclanya?

dit Joan Carbó me ha de podar las gragueras¹⁵⁹² de la coromina per preu de dotse sous y un barral de vi, y li hauré pagat en descàrrech del dit preu aquexos quatre sous y deu dinés, asò fas per memòria.

[Març 1645]

Jauma Planas, botiguer de la vila de Corçà

Ítem, vuy als 4 del mes de mars del any 1645 en la botiga del senyor Jauma Planas, botiguer de Corçà, he donat tot lo que jo y devia, y dit Jauma Planas y jo astam iguals fins lo dia present, y era en presència quant lo pagava jo a dit Jauma Planas Joan Mascarós y Figueras de Corçà, y asò fas per memòria.

Anna Rosa, filla de na Rosa de la Pera

Ítem, vuy al primer diumenje de Coresma que contam sinch del mes de mars del any mil sis-sents coranta sinch avem logada Anna Rosa, filla de na Rosa de la Pera, per temps de un any, y de dit any li donam lo següent:

Primo, tot un vastit de borell.

Ítem, una camisa.

Ítem, un davantal de fil o de comprà.

Ítem, un parell de sabatas soladas.

Tot lo dit compte li tenim de donar si astà tot lo dit any, asò fas per memòria.

// Pera Figueras de Corçà

Ítem, vuy als 12 del mes de mars del any 1645 avem pasats comptes ab Pera Figueras de Corçà, y dit Pera Figueras y jo estam cabals fins lo dia present del temps que a-stat en nostra casa, acseptat son para, que-m deu quatorse reals, que me deu de blat que me a comprat, com consta ab lo present libra.

Cavà lo any 1645

Ítem, vuy als 19 del mes present y any present he pagats los cavadors que m'an cavadas las vinyas, los quals són set, y an posat de jornals nou tots set, a dos sous y sis lo jornal, que munta set lliuras desaset sous y sis, dich 7 lliures 17 sous

¹⁵⁹² Per gredera? Per la part de nord-est (de gregal?).

6, los quals los he pagats com tinch dit, y astam iguals, y dits cavadós són francesos de Aubèrnia, asò fas per memòria.

Cambi he fet jo Pera Martí ab Pera Mascarós gros, borrechs ab anola ab anyels

Ítem, vuy als 20 del mes de mars del any 1645 he baratat ab lo compare Mascarós gros de Planils vint borrechs ab vuyt anolas ab son anyel, de los dits vint anyels y ha sis mascles, y a dit Pera Mascarós li tinch de donar de tornas dotse reals, que són tres sous per cada anola, y perquè lo delma no's paga fins lo Divendres Sant en esta parròchia me he aturat de què dit Pera Mascarós aja y tinga de pagar lo delma de tots los vint anyels que el me a venuts a cambi.

Joan Carbó de Anyels

Ítem, vuy als 26 del mes de mars del any 1645 he vanut a Joan Carbó de Anyels un cortà de blat forment a rahó de trenta-sis reals la cortera, val dit cortà nou reals, dich 18 sous, los quals me deu, acceptat set sous y dos que li tinch de donar per lo preu de podar las grogueres de la coromina, y quatre sous y deu que li pagí per el que devia al basí de Nostra Senyora y lo dit Joan Carbó me deu 11 sous menos dos dinés.

// Pera Mascarós gros, pagès de Planils, de la parròchia de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 26 del mes de mars del any 1645 he donats a Pera Mascarós gros, pagès de Planils, onse sous y cinch, dich 11 sous 5, los quals són dels borrechs que jo he baratats ab las suas ovellas, com consta tras fulla, y lo dit Pera Mascarós me devia alguns reals de altres comptes que¹⁵⁹³ ell y jo, y axí lo dit Pera Mascarós y jo astam iguals de tots comptes ajam tinguts entre ell y jo fins lo dia present, y asò fas per memòria.

[Abril 1645]

Soldats de caval lo senyor tinent, lo qual a estat en ma casa

Ítem, vuy als primer del mes de mars¹⁵⁹⁴ del any 1645 se n'és anat lo senyor tinent mosur de Margimon de la companya de lo capità Moler, lo qual ha astat en ma casa alojat des de als quinse de mars fins avuy dia present, me ha pagat tot lo que a mi me devia del gasto de ma casa, y asò fas per memòria.

¹⁵⁹³ Per: entre.

¹⁵⁹⁴ Ha de ser abril, és un lapsus.

Miquel Banyeras de Candell de Rupjà

Ítem, vuy als 2 del mes de abril del any 1645 he donat a Miquel Banyeras de Candell, terma de Rupjà, una cortera de forment, la qual la y avia promesa per cavar-me las favas de las Comas, juntament ab miga cortera que-m devia, la qual jo la avia aportada en dias pasats, y dit Miquel Banyeras y jo estam iguals fins lo dia present de tots comptes ab tal que-m cavàs las ditas favas de las Comas, que y són la mijia part, asò fas per memòria y paga.

// Compte que los jurats de la Pera an donat

Ítem, vuy als 9 del mes de abril del any 1645 Josep Font y Romaguera, y Joan Pigauma, y Joan Ospital y Tomàs, y Jauma Casadeval, tots jurats de la batllia de la Pera lo any 1644, an donat bo y leal compte als jurats del any present y a tot lo consell estret, y són los jurats: Antoni Blanch, y Bartomeu Ramell, y Pera Mascarós y Martorià Savarí, tots jurats de la dita batllia de la Pera, y dadas ab rasabudas, són estats tornadós dits jurats vells, vint-y-quatre lliuras y dotse sous, dich 24 lliures 12 sous, de las quals ne an donadas de comptants quatre lliuras, y ab altre partit ne an donadas deu lliuras a dits jurats, y la summa de quatorse lliuras; y restan a deura los dits jurats vells, so és, Joan Pigauma y Josep Romaguera, deu lliuras, los quals an promès pagar de así a la festa de Sant Joan de juny propvinent, y de la qual difinició ne an feta rabuda en lo llibre de la vila y l'a feta Pera Martí, conseller lo any present, ab voluntat dels dits jurats y consellers de dita batllia, y asò fas per memòria jo, Pera Martí, de Cassà de Pelràs, de¹⁵⁹⁵ la batllia de la Pera, y dita rabuda y difinició la an sotaescrita los jurats de dita batllia.

Miquel Figueras de Corçà

Ítem, vuy als 19 del mes de abril del any 1645 per absència mia Antoni, mon jermà, a logat a Miquel Figueras, fill de Joan Mascarós y Figueras de Corçà, lo qual lo avem logat per temps de un any, del dit any li donam ab dinés quatorse lliures, dich 14 lliures, y li tinch de fer una vasana de favas, y lo dit Miquel Figueras se a turat que li tenim de dexar anar dos dias per profitar las favas que té y quatre dias per cavar las que jo li tinch de fer, y és, a saber, que no tinch de fer, sinó bastraure lo goret y lo bestiar, y lo dit Miquel lo demés que és lo gra, y asò fas per memòria.

// Àpocha de sensal fermada per lo sensal de deu lliuras, las quals paga Pareta de Fonalleras y Manescal de Ullastret

¹⁵⁹⁵ Repeteix: de.

Ítem, vuy als 21 del mes de abril del any 1645 he fermada àpocha en poder de mossèn Pera Geronès, notari real de la vila de la Bisbal, del sensal de pensió de deu lliuras que paga y me fan a mi de pensió Fransesch Manescal de Ullestret, y Joan Pareta de Fonalleras y tal Auguet de Fonalleras, y dit dia ha pagada a Franses[c]h Manascal de Ullestret cinch lliures, los quals los y devia del ¹⁵⁹⁶.

Miquel Banyeras de Candell

Ítem, vuy als 23 del mes present y any present he vanuda a Miquel Banyeras de Candell, terma de Rupia, mitja cortera de blat forment, del qual me n'à promès trenta-y-vuyt reals de la cortera, que val dita miga cortera desenou reals, los quals me deu, y de altres comptes estam iguals fins lo dia present, acseptat los dits desenou reals, y asò fas per memòria.

Vintè de anyels, lo qual he pagat

Ítem, a 25 del mes de abril del any 1645 he donats a part a Carbó de Cassà sinch sous y vuit, dich 5 sous 8, los quals són per rahó del vintè dels anyells, lo qual lo levà per tal Carreras, daguer de Gerona, arrendador del vintè de la Pera y sa batllia, y són dits dinés per rahó de desset anyels que tinch en ma casa lo present any.

// La gràtia del privilegi del Sant Offisi

Avuy, als 26 del mes de abril del any 1645 som anat jo, Pera Martí, a Gerona, juntament ab l'uncla Pera Barrull de Palafrugell y mossèn Jeronès, notari de la Bisbal, y dit dia som anats a casa del inquisidor Pla, lo qual estava a Gerona, y axí li he damanada la gràtia de familiar de Sant Offisi, y axí el me l'a confiada, juntament ab l'uncla Pera Barrull, també familiar del Sant Offisi.

Depòsit dels dinés del privilegi del Sant Offisi, los ha pagats Pera Barrull

Ítem, vuy als 27 del dit mes de abril del any 1645 avem fet lo depòsit dels dinés de lo dalt dit privilegi en mà y poder del secretari del dit Sant Offisi y són estadas deposadas coranta-y-sis lliuras, dich 46 lliures, las quals són de Pera Barrull, que dit Pera Barrull me las ha donadas la maytat, que fan la summa de vint-y-tres, las

¹⁵⁹⁶ Segueix una paraula ratllada, il·legible.

quals li dech jo Pera Martí, y ditas coranta sis lliuras són, so és, coranta per dit depòsit y las sis per lo despaxs.¹⁵⁹⁷

Pera Barrull

Ítem, dit dia a donadas en ma casa Pera Barrull de Palafrugell cent lliures de sisens, dich C lliures, las quals an de servir per comprar-li lana.

[Maig, 1645]

Piffarrer, procurador

Ítem, vuy als 11 del mes de maig del any 1645 he donats a Monserrat Piffarrer, causídich de Barsezona, procurador meu y de ma mara, tres lliuras, dich 3 lliures, las quals són per los salaris de condupta, y asò fas per memòria.

Monserrat Piffarrer, causídich

Ítem, als 12 del mes de maig 1645 he feta procura a dit Monserrat Piffarrer, en poder de tal Colomer, notari de la sala de Barsezona, y dita procura és *ab lites*.

Miser Solers, advocat meu

Ítem, als 12 de maig del any 1645 he conduit a miser Solers de Barsezona y dit dia li he donat de salari de la condupta que són quinse reals.

// Fransech Barrull

Ítem, vuy als 10 del mes de maig del any 1645 me ha dexadas Fransech Barrull, conyat meu, tres dobles, que fan la summa de tretse lliuras y mitja, las quals eren a Sant Saloni, que jo anava a Barsezona, y dit Fransech Barrull se'n tornava de alí estant.

Pera Mascarós de Pelanils

Ítem, vuy als 17 de maig del any 1645 he donats a Pera Mascarós gros, pagès de Planils, divuit reals, dich 1 lliura 16 sous, los quals són per lo delma dels anyels que li avia rescata[t]s en Toni, jermà meu, per compte meu.

Joan Fel de Ultramort

¹⁵⁹⁷ Francesc Joan Lleopart de Vilalleons, pagès de la plana de Vic, pagà pel privilegi de familiar del Sant Ofici 45 lliures i 3 sous, en la línia del que pagà Pere Martí, vid. R. GINEBRA, (ed.), *Guerra, pau i vida quotidiana en primera persona*, Vic, Patronat d'Estudis Osonencs, 2005, pàg. 88.

Ítem, vuy als 19 de maig 1645 en la Bisbal he donats a Joan Fel de Ultramort, cosí meu, quatorse reals, dich 1 lliura 8 sous, los quals són per tant li'n devia de una migera de sèguel que li avia conprada en dias pasats a la Bisbal, asò fas per memòria.

Fransesch Riera, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy als 26 de maig del any 1645 he donadas a Fransech Riera, botiguer de la Bisbal, quatre lliuras tres sous y tres, dich 4 lliures 3 sous 3, los quals són per tants li'n devia a la sua botiga, y dit Riera y jo stam iguals fins lo dia present de tots comptes ajam tinguts entre el y jo fins lo dia present, vuy dia y any susdit.

Josep Paliser y tal Pou, botiguer de la Bisbal

Ítem, dit dia he donadas a Joseph Paliser, botiguer de la Bisbal y a mossèn Pou, també botiguer de la Bisbal, companys, una lliura vuit sous, dich 1 lliura 8 sous, los quals són per altres tantas li'n devia per una cana de bayeta que li avia conprada en dias pasats, y dits botiguers y jo estam iguals fins lo dia present.¹⁵⁹⁸

[Juny 1645]

//¹⁵⁹⁹ Jauma Planas de Corçà

Ítem, vuy als 16 del mes de juny del any 1645 he donats a mossèn Jauma Planas, negociant de Corçà, desenou sous y dos dinés, dich 19 sous 2, los quals són deseuit sous per deseuit reals que li dech de tela, y un sou y dos de tonyina que li avia presa en dias pasats, y ara li dech deseuit reals de la dita tella.

Segar del any 1645

Ítem, vuy als 23 del mes de juny del any 1645, la vigília del gloriós Sant Joan, avem acabat de segar, y he pagat los sagadós lo dia Sant Joan, me costa la sega de lo present any tretse lliuras desaset sous, dich 13 lliures 17 sous, acseptat los segadós y ligadoras que ja tenia de Cassà, eran los segadós que jo tenia: Sadorní Padrós, y Joan Boigas, y Miquel Otjer, Joan Carbó, y Cadaneta, y Bordas, n'i avia tres de Ropià y tres de Corçà, y no dich més, de Cassà de Pelràs y Púbol, als 24 de 1645, Pera Martí.

Fransech Riera, botiguer de la Bisbal

¹⁵⁹⁸ Ve una pàgina que ha estat arrencada.

¹⁵⁹⁹ Falta una pàgina que ha estat arrencada.

Ítem, vuy als 27 del mes de juny del any 1645 he presa [de] la botiga de mosèn Fransech Riera, botiguer de la Bisbal, sis palms de alafaya loanada ascura y una dotzena de botons de cap de moro y dos argensos de seda boanada y e anviat na Asidro, mon jermà, y també a pres dit Asidro deu palms de borell tanat y ab dits no he fet prou, jo pagaré lo que valdrà.

Franssech Riera, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy als 28 del mes de juny del any 1645 és vingut en ma casa lo dalt dit Franssech Riera de la Bisbal y li he dexada una dobla, que val nou lliuras, dich 9 lliures, los quals deia que los avia manat per un pagament de dobblas que avia de fer avuy.

// Vadella que he conprada a Labià

Ítem, vuy als 30 del mes de juny del any 1645 he comprada jo Pera Martí de Cassà de Pelràs una vadella, la qual la he comprada a un joher de mosèn Joan Batlla de Flasa, que està a la vila o loch de Labià, lo qual era un minyó, sense pare ni mare, y era juntament ab el an Pera Rabiol, parayre de Peratallada, que li era parent. De la dita vadella n'è pagat de comptans lo dia present cinch lliuras cinch sous, dich 5 lliures 5 sous, los quals los he pagats als comuns de Labià, y los he donats a-n-al minyó, y lo minyó los ha donats a dit Rabiol, que los y guardàs y li'n fes un vastit a sa jarmana y a ell, y he promès de anar a cercar dit vadella la vagília de Sant Martí, que serà dilluns més propvinent, y asò fas per memòria.

[Juliol, 1645]

Joan Fornels de Corçà

Ítem, vuy lo dia de Sant Martí, que contam 4 del mes de juliol del any 1645 he rebuts de Joan Fornels de Corçà trenta-set sous, dich 37 sous, los [quals] són per lo preu de mitja cortera de forment li avia vanuda en dias pasats, y asò fas per memòria.

// Gaspar, sabater de la vila de Corçà

Ítem, vuy als 6 del dalt dit mes y any me ha fetas en Gaspar, sabater de Corçà, nou parels de sabatas, las quals eran de un cuyro de vadella que Antoni Vilosa o Ortal de la Bisbal me avia adobat, y lo dit Gaspar a portadas vuit lliuras de sola per las solas de las ditas sabatas, y de las ditas vuit lliuras de solas n'è pagat vint-y-quatre reals, dich 2 lliures 8 sous, y també he pagat de fer las ditas sabatas un ral

de cada parell, que són nou reals de nou parels, que venan fer tot lo preu de dites sabatas trenta-y-tres reals, dich 3 lliures 6 sous, y aquexos [he] pagat lo dia present, y també li he feta la vida, y asò fas per memòria.

Vadella de Sant Martí, què comprada

Ítem, tinch la vadella comprí, com consta tras fulla, la qual la anà cercar en Toni, mon jermà, la vagília de Sant Martí, y asò fas per memòria.

Ramon Carbó, parayre de Ropià

Ítem, vuy als 8 del mes de juliol del any 1645 he donadas a Ramon Carbó, parayre de Ropià, deu lliuras, dich 10 lliures, las quals las y devia per rahó de quatre canas de borell li avia conpradas en dias pasats, y lo dit Carbó y jo astam iguals fins lo dia present de los comptes ajam tinguts entre ell y jo.

// Favas vanudas a t. Casanyas de Gerona

Ítem, vuy als 7 de juliol del any 1645 en la Bisbal he vanudas a tal Casanyas de Gerona, en presència de mosèn Antoni Sants y de Joan Mascarós y Figueras de Corçà, vint corteras de favas, en preu y cantitat de coranta-y-vuit lliuras, dich 48 lliuras, las me ha de donar la maytat plata y la altra maytat sisens, so és, la plata, reals de cinch de pes y bonas, y me ha de donar la maytat de la moneda ara o quant la voldrie, y las favas li tinch de donar quant seran coladas.

Ramon Carbó, parayre de Ropià

Ítem, vuy als 8 de juliol del any present he promès a Ramon Carbó, parayre de Ropià, y jo li he promès, tant perdre com a guanyar, de dexar-li entrà ab la dita venda, y el me ha promès de entrar-y.

Dallar la closa de Corçà

Ítem, vuy als 12 del mes present y any present he donat a Joan Pera, patit, fransès, trenta-y-vuit reals, dich 3 lliures 16 sous, los quals són per rahó de dallar la sivada del Pradell y de la dels clos de Costa, y també de dalar la closa de Corçà, y asò fas per memòria.

Gelart, sabatrer¹⁶⁰⁰

¹⁶⁰⁰ Per: sabater.

Ítem, vuy als 14 de juliol del any 1645 en la Bisbal he donats a tal Gelart, sabater¹⁶⁰¹ de dita vila, vuit sous, dich 8 sous, los quals són per fi de comptas aja tinguts entra el y jo fins lo dia present, y asò fas per memòria.

// Pera Mascaró, patit, de Planils

Ítem, vuy digous, que contam 27 del mes de juliol del any 1645, Pera Mascarós, pagès de Planils, de la parròchia de Cassà de Pelràs de la batllia de la Pera, se'n a portat de ma casa cinch cayrats de vint-y-un palm y vint-y-dos de llargària, los quals volia dit Pera Mascarós per cobrir lo seu porxu, y dels dits cayrats no avem fet ningun preu, sinó que lo dit Pera Mascarós a promès pagar lo que valdran o bé tornar-los, y ab axò y era en presència Pera Camps, mestra de casas de Corçà, que los triava y també li feya lo dit porxu, y axí me a posat, en mà conaguda, que si los volia los me tornaria o los me pagaria, y asò fas per memòria.

[Agost, 1645]

Sadorní Padrós de Rupià

Ítem, vuy lo dia de Sant Pera y Sant Falliu, que és lo primer del mes de agost del any present, he acabat de batre, y dit die o lo endamà he donat a Sadorní Padrós, braser de Ropià, vint reals, dich 2 lliures, los quals són de batre, a tres sous per quiscun dia, y astam iguals fins lo dia present.

La colita del any 1645

Memorial dels grans que avem colits en nostra eretat lo any 1645 és lo següent:

Primo, 166 corteras de blat forment, acseptat quinse corteras de mastall bell y pur, y ab aquexas sent-sexanta-sis no s'i comprenen lo solatje, y coranta corteras de sivada, vint de favas, y cinch de lobins, y una de lantillas, y una de pèsols, y censa altres grans.

// Salari de la condupta que pago a mosèn Man[c]ha de Rupià

Ítem, vuy als 6 del mes de agost del any 1645 se'n a aportat un fadrí de mossèn Mancha, silurgià de Rupià, una cortera de forment, y se dija lo dit fadrí Pera Pau, que és casat ab una filla de na Jofra, y dita cortera la y paguí per lo present any, la qual li dono per la condupta, y asò fas per memòria.

¹⁶⁰¹ Per: sabater.

Pera Barrull

Ítem, vuy als 11 del mes de agost del any present he cobrat de dit Pera sis lliuras, dich 6 lliures, las quals tenia jo asentadas en aquest llibra, y asò fas per memòria.

Monserrat Piffarrer, causídich de Barselona

Ítem, vuy als 11 del mes de agost del any 1645 he donats a Sadorní Piffarrer, pagès de Sant Llorens de las Erenas, vint reals, dich 2 lliures, los quals li he donats a casa de Ropiana, en presència de Pera Barrull y de Josep Cros y Farrer, los quals li he donats perquè los donàs a Monserrat Piffarrer, son uncla y procurador meu, y dit Piffarrer, son uncla, los ha de donar a lo notari de la causa que lo porto contra Martí de Viladasens, per fer lo prosés.

Mossèn Antoni Castelló, adroguer

Ítem, dit dia he donat a mossèn Antoni Castelló, adroguer de la Bisbal, vint-y-un reals y set dinés, dich, 2 lliures 3 sous 4, los quals són per tantas l'in devia de espésias li havia presa en la sua botiga, y astam iguals fins los dia present.

// Talla del batalló de la Pera

Ítem, vuy als 13 del mes de agost del any 1645 he donats a Antoni Blanch, jurat major de la Pera, dos lliuras set sous, dich 2 lliures 7 sous, las quals las y pago per talla del batalló, y ab aquexas dos lliuras set sous s'i comprenen los gastos que an fet a la vila de la Pera per cobransa de dit batalló, y jo tinch pagat per tot lo mes de mayg proppassat, y dech de ací en avant, com deuen los altres, què-s juny y joliol y lo que va discorrent lo agost.

Canats

Ítem, vuy als 19 del mes de agost del any 1645 he donats a Pera Boygas y Vilar de Flasà quinse sous, dich 15 sous, los quals són per rahó de tres canats me ha fets en ma casa a sinch sous cada canat, y asò fas per memòria.

Pera Alanyà, carrater de Corçà

Ítem, vuy als 20 del dit mes de agost y any 1645 he donats a Pera Alanyar, carater de Corçà, deu sous, en presència de Miquel Otjer, farrer de dit loch, los quals són a compliment de tots comptes ajam tinguts entra el y jo fins lo dia present, y no dich més.

Mestra Martí, sastra de Madramanya

Ítem, vuy als 21 del mes de agost del any 1645 he donat a mestra Martí, sastre de Madramanya, trenta y un real, dich 3 lliures 2 sous, los quals són de la fayena que ha feta aquest any pasat en nostra casa de colir raba, y asò fas per memòria.

// Sensos que fas al monastir de Sant Faliu de Guíxols

Ítem, vuy als 22 del mes de agost de l'any present he pagat a mosèn Nicolau Mir, notari de la Bisbal, de una part dos migeras de ordi, y del dit li he donat una migera de forment, y de altra part li he donat set sous, dich 7 sous, los quals fas de sensos juntament ab dit ordi al monasti de Sant Faliu de Guíxols, axit lo ordi per Sant Pera y Sant Faliu proppassat, y lo set sous per lo Nadal proppassat, lo dit Nicolau Mir és arrendador de ditas rendas.

Sensos que fas al prior de Sant Miquel de Cruïlas

Ítem, vuy als 23 de agost del any present se'n a aportat un fadrí de Allanyà de Corçà per comta de mossèn Damià Alanyà, com a batlla de sach de las rendas reb lo prior de Sant Miquel de Cruyllas en lo terma de Corçà, tres cortans y tres cortarons de forment, los quals fem de la closa de Corçà a dit prior de Sant Miquel de Cruylas tots anys, axit lo dia de Sant Pera y Sant Faliu proppassat.

Santamaria de Corçà

Ítem, vuy als 28 del mes de agost del any 1645 a de aver que tinch rabut de Damià Santamaria de Corçà cinch lliures, dich 5 lliures, los quals són per rahó de un arrendament de un camp nomanat clos d'en May, y són per la paga cayguda als 1 de agost proppassat del qual li-n tinch fet arrendament en poder de mossèn Jeronès, notari real de la Bisbal, als 1 de agost del any 1643.

// Cambi de un bou ab un altre, lo he fet ab Andreu Solà de Ropià

Ítem, vuy als 27 de agost del any 1645 he baratat un brau de quatre anys ab un altra de vuit anys, lo qual tenia Andreu Solà de Candell, que lo avia conprat a Jasinto Goell, pagès de Ropià, juntament ab un altre, y dels quals li-n té fermat un debitori en poder de'n Nató, notari de Ropià, per preu de cinquanta lliuras, ab ses pagas de deu en deu lliuras, y jo li he fet de tornas deu lliuras, las quals he donadas a Jasinto Goell, y me'n a fet un alberà que diu lo següent:

Fas fe jo Jasinto Goell y Padró, pagès de Rupià, com tinch rabut de mossèn Pera Martí, pagès de Cassà de Pelràs, deu lliuras, dich 10 lliures, les quals me las paga

en descàrrech del que me deu Andreu Solà de Rupjà, y ditas deu lliuras só[n] en descàrrech de un parell de bous me té conprats dit Solà, dels quals me té fermat dit Solà un debitori en poder de mossèn Nató, notari de Rupjà, y per ser axí la veritat ne fas lo present alberà de mà pròpia vuy als 28 de agost del any 1645.

Y lo dalt dit alberà li tinch de donar a lo dit Solà, y lo dit Solà me'n a de fer un altre, per lo que lo dit bou està obligat a dit Goell per ditas cinquanta lliuras, las quals las y a de pagar de deu en deu per Nostra Senyora de agost y las ditas deu lliuras que li tinch donadas són per la primera paga.

// Faliu Esglésias, fill de Corçà

Ítem, vuy a 30 del mes de agost del any 1645 he logat a Faliu Esglésias de Corçà per tot lo mes de maig, que són nou mesos, del dit temps li dono onse lliuras, dich 11 lliuras, y asò fas per memòria.

Laurar lo Padrell ab molt gran fort

Ítem, dit dia avem comensat de llaurar lo Padrell ab molt gran fort, y a la tarda a plogut un poch, no avem dexat de llaurar, no se li aurà ascaldat el rostol de civada, nos som posats a prop del camí a dos o tres saions, dit camp lo llauram de tramontana a mig dia, y asò fas per memòria.

Nodrisos que he conprats

Ítem, vuy als 30 del mes de agost del any 1645 he conprats a Pera Alofra, johner de Miquel Sarralta de la Bisbal, del mas Mir de la vila de Corçà, vuit nodrisos per lo any que ve, cinch masclas y tres famelas, de los quals n'e pagat setse lliuras y miga, que fan la pesa vint reals y nou dinés, los quals no los y he donats dit dia, li he promès de donar-los diumenje que ve sens falta, y era per terser Joan Fornels, braser de Corçà, no dich més, sinó que Déu me'n do goig.

// [Setembre, 1645]

Jasinto Güell de Rupjà, li he vanuts borrechs

A 28 de agost proppassat vaní a Jasinto Goell, pagès de Rupjà, quatorse borrechs en preu de vint reals la pesa, dels quals fan summa de vint-y-vuyt lliuras, dich 28 lliuras, las quals me deu dit Güell, y no dich més, vuy als 3 de setembra de 1645.

Pera Barrull de Palafrugell

Ítem, vuy als 3 de setembra de 1645 he dexadas a Pera Barrull de Palafrugell quatre lliures, dich 4 lliures, las quals las volia per na Vinyals de Flasà, y eren en casa de dit Vinyals, y el estava de mala gana.

Planas de Corçà y Alofra, y nodrisos pagats

Ítem, vuy als 4 del mes de setembra de 1645 me a dexadas Jauma Planas de Corçà setse lliuras y miga, dich 16 lliures 10 sous de sisens, y jo li he dexadas setse lliures y miga de pesas de vuit, las quals las tinch de tornar cobrar, y ditas setse lliuras de sisens las he donadas en paga dels nodrisos d'en Alofra de Corçà, y dit Alofra y jo estam iguals fins lo dia present.

Miquel Otjer, farrer de Corçà

Ítem, dit dia he donats a Miquel Otjer, farrer de Corçà, tot lo que li devia de treballar del any pasat, comprenent-y dos pensions del sensal de tres lliuras que fa quiscun any, axidas al mes de juliol proppassat, y astam iguals fins lo dia present.

Sensos que fas al puvil Gros de la Bisbal

Ítem, vuy als 9 de setembra del any 1645 he donadas a Joan Mas, notari real de la vila de la Bisbal, de una part, tres migeras de forment, y de altra part, un cortà de civada, y ditas tres migeras de forment són per tres corteras de ordi que tots anys fas al puvil Gros de la Bisbal de sensos a Sant Pera y Sant Faliu, y asò per memòria.

// Jasinto Goell de Rupjà

Ítem, vuy als 10 de setembra de 1645 a de aver que tinch rabut de Jasinto Güell y Padró, pagès de Rupjà, vint-y-vuit lliuras, dich 28 lliuras, las quals són per altres tantas me devia per rahó de quatorse borrechs me avia comprats a vint reals la pesa, y dit Jasinto Gouell y jo estam iguals fins lo dia present, dia y any susdit.

Alsina de Corçà

Ítem, vuy als 15 de setembra de 1645 he donat a Alsina, que astà per majordona per mossèn Planas de Corçà, quatre reals, dich 8 sous, los quals los y devia de una bacona que li avia conprada en dias pasats.

Antoni Muner, fuster de Corçà

Ítem, vuy als 16 de setembra del any 1645 he donadas a Antoni Moner setse lliuras, dich 16 lliuras, las quals eran de sisens, y ell me'n a donadas altres tantas de rals de vuit que ell me'n tania, de mà de Jauma Planas y Antoni, mon jermà, y jo los he tornats cobrà, y asò fas per memòria.

Laurar lo Padrell de Corçà

Ítem, vuy als 22 del mes de setembra del any 1645 aiam acabat de laurar lo Padrell, que-ran: lo goret, la maytat fangada, y l'altra maytat rostoll de civada, la maytat de dit camp lo avem laurat ab fort, y l'altra maytat ab bona saó, no és fort ni tampir, Déu me do bona vantura, amen.

// Mula de dos anys conprada a Miquel y Antoni Serralta, carniser de la Bisbal

Ítem, vuy als 22 del mes de setembra del any susdit he conprada una mula a Miquel y Antoni Serralta, carniser de la Bisbal, com a tudor del puvill Alanyà de Corçà, y dita mula era de Joan Allanyà, n'e pagat de dita mula coranta-y-nou lliuras, dich 49 lliuras, las quals las tinch de pagar de así a la fira de Ulastret més propvinent, és a saber, vint lliuras de or o plata ab lo preu que se cor[r]ja y vint-y-nou ab sisens. La mula té dos anys y ne corra tres, que los farà al maig que ve, és de set palms y mig quart, lo pèl negra, y té pèl barajat blanch, lo¹⁶⁰² del dit pèl, Déu y la mara de Déu y Sant Antoni me'n do goig y alegria.

Pera Alenyà, carrater de Corçà, li he vanuda una euga

Ítem, vuy als 24 del mes de setembra del any 1645 he vanuda una euga roja a Pera Alenyà, carrater de Corçà, ab la albarda y la brida, de la qual n'e agut vint-y-quatre lliures, dich 24 lliures, las quals me ha de pagar, so és, a saber, dotse lliures a la fira de Peratallada¹⁶⁰³ y las altras dotze lliures per tot lo mes de janer més propvinent, y de dit preu me'n té fernet un alberà en presència de Antoni Geronès de Corçà y de Josep Frigoler de Sant Sadurní, y aquexas serviran de terses, y asò fas per memòria.

¹⁶⁰² Segueix una paraula que no llegim.

¹⁶⁰³ La fira de Peratallada no apareix referenciada al llibre d'A. CARRERAS, L. TORRA, *Història Econòmica de les fires a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de Comerç, Turisme i Consum, 2004, pàg. 109. La fira de Peratallada va ser autoritzada per Jaume II a Bernat de Cruïlles el 1301, vid. V. FARÍAS, "Franqueses i altres cartes atorgades pel rei Jaume II a les viles de Pals i Peratallada (Baix Empordà)", J. M. DELGADO, J. IBÁÑEZ, J. PICH, L. RIUDOR, (eds.), *Antoni Saumell i Soler. Miscel·lània in memoriam*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2007, pàg. 291-292.

// Arrendament de Joan Fornels y de Bartomeu Puxnau y de Marsal Puxnau, tots de Corçà, del Rotacàs

Ítem, vuy als 24 del mes de setembra del any 1645 he arrendat a Joan Fornels de Corçà y a Bartomeu Puxnau, també de Corçà, y a Marsal Puxnau, també de Corçà, una pesa de terra anomanada lo Rotacàs, de tinensa de nou vasanas, la qual pesa de terra se la an partida, tres vasanas per cada u, y se són obligats a pagar del modaló tascha lo que farà, y sempra y quant jo volgués posar joher que me l'a pogués pendra, y quant no, la poguesan manar quatre anys, dos de esplet y dos de goret, y asò fas per memòria.

[Octubre, 1645]

Anna Rosa era la nostra mosa

Ítem, vuy als 2 del mes de octubra del any 1645 se'n és anada Anna Rosa de la Pera, que és la nostra mosa, la qual se'n és anada per rahó de un mal que li auria vingut ab un peu, auria cinch o sis dias que no podia fer ninguna cosa, asò fas per memòria.

Vadell que volia rescatar a la torra Forsosa

Ítem, vuy als 4 del mes de octubre del any 1645 só anat jo Pera Martí de Cassà de Pelràs, juntament ab en Geronès de Corsà, a la torra Forsosa per rescatà un vadell que y tinch, ne an volgut quatorse docats, y jo los ne donava dotse, y som restats que los manàs a la fira de Monels disapte que ve.

// Vadell què conprat a la torra Forsosa

Ítem, vuy als 7 del mes de octubra del any 1645 he conprat un vadell, lo qual és de una vacha mia, y la maytat del vadell és també meu, y de la altre maytat n'e pagat sis ducats y mig, que ve fer set lliuras y desavuyt sous, dich 7 lliures 18 sous, los quals he pagats a la fira de Monells, en presència de Antoni Geronès de Corçà y de Pera Alanyà de Enpordà, y asò fas per memòria.

Lit què conprat ab un encant a Corçà

Ítem, vuy als 8 del mes de octubra del any 1645 he conprat a un encant que feyan a mossèn Batlla, notari de Corçà, quòndam, un llit de fusta ab travesas de ferro, que se pot gornir, y del qual n'e pagat coranta-y-un sous, dich 2 lliures, y asò fas per memòria.

Sensos de vi que fas al farrer de Púvol

Ítem, vuy als ¹⁶⁰⁴ del mes de octubra del any 1645 a fra Joan del orde de Sant Fransisco¹⁶⁰⁵ de Paulo, per compte del farrer de Púvol y ab carta de dit farrer, una bota de vi de la tina, y dita bota de vi són de censos, só és, una bota de un any y miga lo altra any, en dit any li'n doní una bota, y aquest any una altre, y era perquè lo dit fra Joan lo vingué sercar ab dita carta que deia lo següent:

Còpia de una carta del farrer de Púvol

Aquí va fra Joan, del orde de Sant Fransisco de Paulo, per a sercar lo vi, me fareu pler de donar-lo, que jo tindré per rabut, no dich més, de Púvol octubra als 7 del any 1645.

Franscech Farrer

// Planas de Candell y Fransesch Barrull de Palafrugell

Ítem, vuy als 10 del mes de octubra del any 1645 he donats a Jasinto Planas de Candell del terme de Ropià miga dobla, que val coranta y sinch sous, dich 2 lliures 5 sous, y són trenta-y-sis sous y vuit dinés, per una pensió de sensal que Fransech Barrull de Palafrugell li fa quiscun any, y los restants 8 sous 4 los me a de donar dit Planas, perquè quant li doní dita dobla no portava dit Planas lo demés, y el me digué que los me tornaria prest.

Mossèn Riera, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy als 13 del mes de octubra del any 1645 he pres a la botiga de mossèn Fransesch Riera, botiguer de la Bisbal, lo següent:

Onze palms de pèl de rata a trenta-vuyt rals la cana.

Ítem, una cana de cordelats blau a quinse rals la cana.

Ítem, set palms de bayeta parda a quatorse rals la cana.

¹⁶⁰⁴ Espai en blanc.

¹⁶⁰⁵ Com es pot comprovar tots els Francescs (amb les variants Francesch, Fransech, etc) apareguts en el text són Francescs d'Assís, només apareix Francisco quan és Francisco de Paula, en aquest cas és referit al convent de Sant Francisco de Paula: Francesc i Francisco són dos noms diferents. En el cas del text, l'autor Pere Martí identifica tots els Francescs amb el sant Francesc d'Assís, molt semblant a la situació dels noms d'Igualada en els registres parroquials de la primera meitat i mitjan segle XVII, vid. J-L. MARFANY, *La llengua maltractada. El castellà i el català a Catalunya del segle XVI al segle XIX*, Barcelona, Empúries, 2001, pàg. 39-56 i la taula 1, pàg. 52.

Ítem, onse palms de ranisos a vint reals la cana

Ítem, un palm de taffatà pardo a sis sous al palm.

Ítem, tres dotsenas de botons cap de moro a ral la dotsena.

Ítem, dos onsas de fil blau a sou la onsa.

Ítem, un quart de seda parda.

Munta tot lo dalt dit compte deu lliuras, dich 10 lliures, las quals las dech a dit mossèn Riera, dit dia me a dexats deu reals dit Riera a la Bisbal.

// Debitori té fermat Joan Basó, pagès de Parlavà, per rahó de un parell de bous, és lo preu 70 lliuras

Ítem, vuy als 15 del mes de octubra del any 1645 he vanuts a Joan Basó, pagès del loch de Parlavà, de la jurisdicció de Rupjà, un parell de bous, lo hu de pèl mascart y l'altre de pèl roix, de temps de tres anys, dels quals n'e agut satanta lliuras, dich 70 lliuras, los quals me'n a fermat dit Basó un debitori en poder de Jasinto Nató, notari públich del castell de Rupjà, vuy dit dia, a pagar, só és, a saber, la tersa part, que són vint-y-tres lliuras sis sous y vuit, per Nadal més propvinent, y las restans coranta-y-sis lliures tretze sous y quatre a Sant Miquel del mes de setembre més propvinent, testimonis són Sadorní Padrós de Rupjà y Antoni Peraarnau, candaler, tanbé de Rupjà, y asò fas per memòria.

Astudians

Ítem, vuy als 16 del mes de octubra del any 1645 an comensat de anar a astudi Fransech y Asidro ab mossèn ¹⁶⁰⁶que té astudi al astudi de Rupjà, y asò fas per memòria.

Senyor rector de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 17 de octubra del any 1645 he pasats comptes ab lo senyor rector de Cassà de Pelràs dels aniversaris y lluminàrias y misas de astacha, y lo he pagat, y me a fet un alberà difinitiu al llibra que asenta los alberans dels sensos que pago de casa.

// Senyor rector de Cassà

¹⁶⁰⁶ Espai en blanc.

Ítem, vuy als 17 de octubra del any 1645 me ha pagat lo senyor rector de Cassà de Pelràs vint reals, dich 2 lliures, los quals són del arrendament del ort que li tinch arrendat, com consta al present llibra, y dits vint reals són de la primera paga cayguda al setembra proppassat, y assò fas per memòria.

Tapis de la Pera

Ítem, vuy als 20 del mes de octubra del any 1645 e donat a la mara na Tapis de la Pera 14 reals, dich 1 lliura 8 sous, los quals són en descàrrech del que me deu en Tapis de la Pera, y asò fas per [memòria].

Encant de Alenyà de Corçà¹⁶⁰⁷

Ítem, vuy als 22 del mes de octubra del any 1645 he conprat al encant de Alenyà de Corçà un libant de cànem, y unas astanalas de ferro y una faus busquera, n'è pagat de lo libant deseuit sous y nou dinés, dich 18 sous 9, de las astanalas, dos sous y onse, dich 2 sous 11, de la faus busquera, vuit sous, dich 8 sous.

Cànem què conprat al encant d'en Alenyà de Corçà

Ítem, dit dia he conprat en dit enquant vint flats de cànem, n'e pagat, sense amarà, negra, n'e pagat de dit cànam coranta-y-tres reals, dich, 4 lliures 6 sous, las quals dech al tudor o manimasor del puvil Alenyà, què's Miquel Sarralta y Antoni Sarralta.

Joan Fornels, joher meu de la casa de las Eras

Ítem, dit dia me ha donats Joan Fornels de Corçà vint reals, dich 2 lliures, los quals són per la miga anyada cayguda la fira de Monels de la casa de las Eras, que li tinch arrendada.

// Sensos que fas a la camarera o abadesa de lo monastir de Sant Daniel de Gerona

Ítem, vuy als 24 del mes de octubra del any 1645 he donats a Miquel Sarralta y a Antoni Geronès de Corçà, com ha arrendadós de las rendas reb la senyora camarera o abadesa del monastir de Sant Daniel de Gerona, onse sous, dich 11

¹⁶⁰⁷ El 4 de juliol de 1645 va començar l'inventari dels béns del mas Alenyà de Corçà, un mas considerable si tenim en compte que disposava de tres parells de bous, una mula i una eugua, i dos jous de bous i un jou de bou i mula, a més de 6 arades (AHG. G. Sentinyà, Not. Corçà, 184 (1645-1646)).

sous, los quals són per la anyada cayguda a Sant Pera y Sant Faliu proppassat, y dels quals no me'n a fet alberà, y són dits sensos per lo Padrell de Corçà.

[Novembre 1645]

Blat que he vanut a tal Euguet de Pals, joher de mossèn Miquel, fadrí de mossèn Fransech Riera, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy als 13 del mes de novembra del any 1645 he presos ab bon compte setse lliuras, dich 16 lliuras, las quals me ha donadas mossèn Miquel Arbonès, que està per fadrí a la botiga de mossèn Fransech Riera de la Bisbal, y ditas setse lliuras són de blat que jo [he] vanut a-n-al seu joher, que està a Pals, nou corteras, que fan la summa de trenta-y-tres lliuras y sis sous, dich 33 lliuras 6 sous, las quals tinch jo encara en mon poder ditas nou corteras, y me'n dóna de la cortera trenta-y-set reals, dich 3 lliures 14 sous, so és, vint lliures me dóna ara y sis sous, y las restans lo aguardo al estiu, que són tretse lliures, dich 13 lliures.

Antoni Geronès de Corçà, dinés dexats

Ítem, vuy dit dia he dexats a Antoni Geronès, cosí meu, deu reals, dich 1 lliura, la qual eran a la Bisbal a casa d'en Toni Ortal del pont de la Bisbal, que conprava cuyro.

//Comte del basí de la Candela, lo he acseptat

Ítem, vuy als 15 del mes de novembra a donat compte Joan Ospital y Tomàs, pagès de Cassà, del siri de la Candela, lo qual lo ha donat dit Tomàs a mi, Pera Martí de dit loch, y an resabudas en dit basí vuit lliuras y dos sous sis, dich 8 lliuras 2 sous 6, y asò fas per memòria.

Tarrarol de Palafrugell

Ítem, vuy als 10 del mes de novembra del any 1645 me a donat en Tarrarol de Palafrugell vint-y-set reals, dich 2 lliures 14 sous, los quals són per rahó de dos pensions de sensal me fa, axidas als 13 de abril proppassat, y asò fas per memòria.

Mossèn Josep Viladecans

Ítem, vuy als 9 del mes de novembre del any 1645 se'n a aportat tal Torogue, traginer de Rupjà, un cortà ab blat forment corrent, lo qual era per mossèn Josep

Viladecans, y del dit blat me'n dirà misas per las ànimas d'esta casa, y asò fas per memòria.

Sensos que fem a la causa pia de mossèn Astanyol

Ítem, vuy als 9 del mes de novembra del any 1645 se'n a aportat Joan Torroella, blanqué de la Bisbal, una cortera de forment, la qual era de sensos que fas a la causa pia de mossèn Astanyol de Castelló de Empúrias, y asò fas per memòria, y dits sensos són caiguts a Sant Pera y Sant Faliu proppassat, ja tinch alberà de dit Tarroella.

Sadorní Padrós de Ruplà

Ítem, vuy als 12 del mes de novembra del any 1645 he donats a Sadorní Padrós, braser de Ruplà, coranta-y-nou reals, dich 4 lliuras 18 sous, los quals són de jornals ha fets aquest any a casa nostra, ab los quals a presos en compte quatra juntas que li avem fetas, que muntan dotse rals¹⁶⁰⁸ y estam iguals fins lo dia present.

// Senyor batalla de la Pera

Ítem, vuy als 9 del mes de novembra del any 1645 se'n a aportada lo senyor batalla de la Pera una cortera de blat o forment, no l'a pagada, a dit que-m pagaria lo que jo n'e dels altras, jo n'e trenta-y-sis y trenta-y-set, y no dich més.

Talla de batalló

Ítem, vuy als 14 del mes de novembra del any 1645 he donat a Bartomeu Valmajou y Ramell dos lliures y dos sous, dich 2 lliures 2 sous, las quals són per quatre mesos de batalló que jo y devia, y són per lo mes de juny y juliol y agost y per tot setembra, y del setembra a fins lo present dia dich jo que són dos mesos a la fi de aquest mes.

Senyor batalla de la Pera

Ítem, vuy als 10 del mes de novembra del any 1645 se'n a aportada lo batalla de la Pera altre cortera de blat, no l'a pagat.

Mossèn Riera, botiguer de la Bisbal

¹⁶⁰⁸ Després ve una paraula taxada.

Ítem, vuy als 15 del mes de novembra del any 1645 se'n a aportada mossèn Fransech Riera, batlle de la Bisbal, dos corteras de blat, no l'a pagat, a promès de pagar conforma aniria.

Antoni Muner de Corçà

Ítem, vuy als 15 del mes de novembra del any 1645 se'n a aportada Antoni Muner, fuster de Corçà, dos corteras de blat, no l'a pagat, lo pagarà conforma va, jo n'e agut trenta-sis y trenta-y-set.

Ítem, vuy als 15 de dit mes y any se'n a aportada lo senyor batlla de la Pera o oma per ell miga cortera de forment, no l'a pagada, ara me'n deu dos corteras y miga a trenta y sis rals, val 9 lliures.

// Miquel Sarralta de la Bisbal

Ítem, vuy als 17 del mes de novembra del any 1645 he donadas a Fransech Riera, botiguer de la Bisbal, sinquanta-y-tres lliuras, sis sous, dich 53 lliuras 6 sous, los quals los ha de donar a Miquel Sarralta de la Bisbal, só és, coranta-y-nou lliures per lo preu de una mula li avia jo conprada en dias pasat, y los restans coranta-y-tres rals per altres tans li'n devia per un cànem que jo avia conprat al mas Alenyà al encant, y dit Miquel Saralta y jo estam iguals fins lo present dia, y asò fas per memòria.

Antoni Geronès de Corçà

Ítem, dit dia me ha donat Antoni Geronès de Corçà deu reals, dich 1 lliura, lo qual era per altres tans li'n avia jo dexats a la Bisbal, com consta al libra present.

Mestre Martí, sastre de Madra[ma]nya

Ítem, dit dia se'n a aportada Faliu Martí, sastre de Madramanya, una cortera de forment, la qual la y a donada Antoni Martí, mon jermà, no l'a pagat, la pagarà conforma me pagaran lo demés, y asò fas per memòria.

Auguet de Pals, blat vanut

Ítem, vuy als 23 del mes de novembra del any 1645 se'n a aportat tal Auguet de Pals onse cortans de blat, lo qual és ab bon compte del que jo li he vanut, y asò fas per memòria.

Antoni Martí, mon jermà

Ítem, vuy als 24 del dit mes y any he donadas Antoni Martí, mon jermà, vuit lliures, dich 8 lliures de plata, a pacta que las pogués cobrà ab sisens, las quals las y devia de una sivada que el avia vanut.

// Fransesch Barrull, dot de ma muler, sa jermana

Ítem, vuy als 23 del mes de novembra del any 1645 a de aver que tinch rabudas de Fransesch Barrull, pagès de Santa Margarida del terma de Palafrugell, conyat meu, sent-y-sinquanta lliures, dich 105 lliures,¹⁶⁰⁹ las quals són a fi y afecta de las tres-sentas lliures del dot de ma muller, las quals jo promet firmar-ne àpocha ahont dit Fransech Barrull voldrà, y asò fas per memòria.

Àpocha fermada per mi Pere Martí a Fransech Barrull, pagès de Palafrugell, de lo dot de ma muler

Ítem, vuy als 24 del mes de novembre del any 1645 he fermada àpocha de tres-sentas lliuras, dich 300 lliuras, las quals són a compliment del dot de ma muler, la qual àpocha la he fermada a Fransech Barrull, conyat meu, y dita àpocha és en poder de mossèn Pera Jeronès, notari real de la notaria de la Bisbal, dia y any sus dit.

Antoni Serra y Vivas de Canapost

Ítem, dit dia he donadas a Antoni Serra y Vivas, pagès de Canapost, conyat meu, vint-y-sinch lliures, dich 25 lliures, las quals són per dos pensions dels sensals que jo li fas.

Miquel Banyeras

Ítem, vuy als 25 del mes de novembre del any 1645 he vanut a Miquel Banyeras de Candel, terme de Ruplà, una cortera de blat forment semental, del qual me'n donarà trenta-y-sinch reals, dich, 3 lliures 10 sous, las quals me deu.

// **[Desembre 1645]**

Pera Camps, mestra de cases de Corça

Ítem, vuy als 3 del mes de desembra del any 1645 he vanudas a Pera Camps, mestre de casses de la vila de Corça, dos corteras de blat forment, no me l'a

¹⁶⁰⁹ Les dues quantitats no concorden.

pagat, ni fet ninguna promesa, sinó que m'a dit que me'l pagaria conforma vendria l'altre, y asò fas per memòria.

Auguet de Pals

Ítem, vuy als 5 del mes de desembra del any 1645 se'n a aportat un jermà d'en Auguet de Pals, juntament ab un fadrí, sinch corteras de blat de las que jo he vanudas a Joan Auguet de Pals, las quals són ab bon compte, y are se'n a aporta cinch cortans per tenir las ditas nou corteras.

Mossèn Miquel Arbonès, botiguer de la Bisbal, y Auguet de Pals

Ítem, vuy en la Bisbal me¹⁶¹⁰ ha fermanat mossèn Miquel Arbonès, fadrí de mossèn Riera, botiguer, un alberà marcantívol de tretse lliuras, las quals me té de donar dit Miquel Arbonès o son joher, que és Joan Auguet, y ditas tretse lliures me las ha de donar lo dia de Nostra Senyora de agost més propvinent, y asò fas per memòria vuy als 7 del mes de desembra del any 1645.

// Pera Fornels de Corçà, mula conprada

Pera Fornels de Corçà me ha conprada una mula roja, bòrnia de un ull, de la qual me'n dóna vint-y-sis lliures y miga, dich 26 lliures, tot a pagar per tot lo mes de janer propvinent, de la qual té facultat lo senyor rector de Cassà de fer-ne un alberà perquè dit Pera Fornels no sap de escriure, y lo dit Pera Fornels se'n manà la mula lo dia de Sant Andreu proppasat en presència de lo senyor rector, y vuy als 12 de desembra del any 1645 lo dia de santa Llúcia me ha donat en paga de la mula Pera Fornels de Corçà dotze lliures, dich 12 lliures, ab bon compte de la dita mula, y asò fas per memòria.

Ítem, dit dia li he conprada un canó y caxa de ascupeta en preu de vint-y-quatre rals, dich 2 lliures 8 sous, los quals són també en descàrrech de lo preu de la mula, y asò per memòria.

Miquel Figueras, moso meu

Ítem, vuy als 12 del mes de desembra del any 1645 he donats a Miquel Figueras, fadrí meu, trenta reals, dich 3 lliures, las quals són en descàrrech de la soldada que va guanyant en ma casa, y asò fas per memòria.

Farrer de Púvol

¹⁶¹⁰ Repeteix: me.

Ítem, dit dia he donats a Francesch Farrer, farrer de Púvol, deu reals, dich 1 lliura, los quals són de comptes que en temps pasat aviam tingut de ferrar las mulas, dels quals me'n a fet alberà.

// Senyor rector de Cassà

Ítem, vuy als 22 del dit mes y any sobradit me a dexats lo senyor rector de Casà vuit lliuras, dich 8 lliuras de sisens, jo li dono plata y no n'a volguda, y asò fas per memòria.

Senyor batlla de la Pera

Ítem, dit dia me ha donadas lo senyor batlla de la Pera que és Josep Font y Romaguera vuit lliuras quinse sous, dich 8 lliuras 15 sous, las quals són per lo preu de dos corteras y mija de forment li avia jo vanudas en dias pasats, y astam iguals fins lo dia present.

Pera Alenyà, carreter de Corçà

Ítem, dit dia me ha donadas la moler de Pera Alenyà, carreter de Corçà, sinc lliures deu sous, dich 5 lliures 10 sous, los quals són a bon compte de lo que Pera Alenyà, son marit, me deu de la eugua li avia venuda en dias pasats en preu de vint-y-quatre lliuras, y ara me deu desavuit lliures deu sous, dich 18 lliures 10 sous.

Mossèn Camps, botiguer

Ítem, vuy als 23 de desembra del any 1645 he donadas a la botiga de mossèn Camps y Bofill, botiguer de Gerona, trenta-y-quatre lliures, dich 34 lliures, y són a compliment de tots comptes entre el y jo, las quals las té rabudas per mans de Antoni, mon jermà.

Miquel Figueras

Dit dia Toni a portat un barret a Miquel Figueras, n'a pagats deu reals, dich 1 lliura, y són en descàrrech de la soldada guanya a casa mia.

// **Janer 1646**

Comensa lo any 1646 lo dia de ninou, per só lo dit dia trauen los jurats de la batllia de la Pera. Lo any present són los jurats y consellers de la Pera, Padrinyà y Cassà de Pelràs los següents:

Primo, Antoni Negra, pagès de Riuràs, del terme de la Pera, jurat major, y tal Balaguer, jurat patit de la Pera.

Ítem, Damià Savarí, jurat de Padrinyà.

Ítem, Pera Martí, jurat de Cassà de Pelràs.

Consellers són los següents:

Primo, Bahí, patit, conseller de la Pera.

Ítem, Fransech Ponsatí, conseller de la Pera.

Ítem, Andreu Bahí, menor, conseller de la Pera.

Ítem, Garau Almar, conseller de la Pera.

Ítem, Salvi Casadeval, conseller de Padrinyà.

Ítem, Pera Mascarós de Planils, conseller de Cassà.

Ítem, Joan Ospital y Tomàs, conseller de Cassà.

Los dalt dits són asentats ab altre llibra per mans de Narsís Farrer, rector de la Pera, ab testimonis que són Andreu Bahí, major de dias, y tal Colomer, parayre de la Pera, los quals són asentats ab consentiment de tot lo consell de la Pera.

// Senyor tinent, soldat

Ítem, vuy als 3 del mes de janer del present any se'n és anat mosur de Vilarasa, tinent de una bandera, lo qual se'n és anat a casa de Pou de Parlavà. A estat en ma casa des de vint-y-vuyt de novembra fins lo dia present, que són un mes y sis dias, y asò fas per memòria.

Mossèn Josep Viladecans y Tolaguer, tots de Rupjà, blat vanut

Ítem, vuy als 6 de janer del any 1646 se'n a aportada en Tolaguer de Rupjà, que astà ab mossèn Josep Viladecans de Rupjà, tres cortans de blat. No me'l an pagat. Ara forment bel val la cortera trenta-sinch reals, dich 3 lliures 10 sous. N'i auria miga cortera de mossèn Josep y un cortà per en Tolaguer.

Miquel Arbonès, botiguer, y Juan Noguera, jover de Pals

Ítem, a de aver als 12 del mes de janer del any 1646 que tinch rabut a mossèn Miquel Arbonès, botiguer de la Bisbal, estant ab mossèn Fransech Riera, botiguer de dita vila, trenta-y-tres sous, dich 3 lliures 6 sous, y un jaró de mel de deu lliures, que val un real la lliura, que són al tot quranta-y-tres reals per lo preu del blat, que lo joher de dit Miquel me avia conprat, lo qual se'n a de aportar sinch cortans encara.

Mestra Joan, sarrador

Ítem, vuy als 12 de janer del any 1646 a acabat de serrar la fusta mestre Joan, sarrador, a guanyat set lliures quatre sous, dich 7 lliures 4 sous, las quals li dech, acceptat dos lliuras que li doní estos dias quant anava a Monserrat.

// Tosinos que he vanuts Joan Pareta de Fonaleres

Ítem, vuy als 16 del mes de janer del any 1646 he vanuts a Joan Pareta, pagès de Fonalleras, set tosinos, quatre mascles y tres famellas, me'n dóna dels dits set tosinos vuytanta-y-set lliuras deu sous, dich 87 lliures 10 sous, de las quals me'n a donat vuy dia present sis dobbles, a quaranta-y-set reals la dobla, que fan la summa de vint-y-vuit lliuras quatre sous, dich 28 lliures 4 sous, y dit Pareta me deu las restans fins a las ditas 87 lliures 10 sous, que és lo preu de dits tosinos, a dotse lliuras y miga, dich 12 lliures 10 sous, y ab lo dit tracta y era en tot y per tot Joan Fel, pagès de Ultramort, cosí meu, a promès de pagar quant vuldrà.

Miquel Figueras

Ítem, vuy als 17 de janer del any 1646 he donats a Miquel Figueras, moso meu, deu reals, dich 1 lliura, los quals són en descàrrech a la soldada, y asò fas per mamòria.

Fransech Riera, botiguer

Ítem, vuy als 26 de janer de 1646 he dexadas a mossèn Fransech Riera, botiguer de la Bisbal, 4 dobbletas, las quals ditas quatre dobbletas me ha de tornar en espèsia.

Fransech Riera, botiguer

Ítem, a 24 de janer dóna lo dalt dit Fransech Riera, botiguer, a Antoni Ortal, blanquer de la Bisbal, trenta-y-quatre reals, los hi pagats en descàrrech de altre compte que-m deu y avuy me ha dexat un real, que són 3 lliures 8 sous.

[Febrer 1646]

// Joan Bosquets de Casavells

Ítem, vuy als 8 de febrer de l'any 1646 me ha donats la comara Fornels, moler de Joan Fornels de Corçà, trenta reals, dich 3 lliures, los quals són per una pensió de sensal me fa Joan Bosquets de Casavells per una venda de una vinya en poder de la notaria de Corsà, als 18 del mes de desembra del any 1642. Faliu Astanyol, batlla, era lo notari.

Antoni Riera, tirater de la Bisbal

Ítem, a 9 de febrer del any 1646 he donats a Antoni Riera, tirater de la Bisbal, cinch lliures, dich 5 lliures, los quals són per rahó de una pensió de sensal que jo fas a la causa pia de la obra de la Bisbal.

Maria Boneta, la nostra mosa, filla de la Pera

Ítem, vuy als 14 del¹⁶¹¹ mes de febrer del any 1646 avem logada a na Maria, filla de na Boneta de la Pera, per temps de un any, guanya en soldada: primerament, cos y mànagas de borell, y faldillas també de borell, y dos camisas, y dos parells de sabatas, un parell asoladas y l'altra no, y un coset, y una tuquilla, y també unas calsas de agulla, y no dich més, de Cassà de Pelràs vuy lo dia de Carnastoltas, y comença lo primer dia de Coresma. Que nostre Senyor nos ne la vulla donar bona.

// Lluïsió de un viulari que feya Salvador Botó de Casavells a Pera Martí

Ítem, vuy als 13 del mes de febrer del any 1646 en poder de mosèn Jermà Sentenya, notari públich de la vila de Corçà, he fermada lluísió a Salvador Botó, pagès de Casavells, de un viulari de propietat de quatorse lliures, dich 14 lliures, lo qual lo avia mallavat son para de dit Salvador Botó a mossèn Antoni Martí, ab acta rabut en la dita notaria de Corçà als 26 de janer del any 1645, y per só fas la present per memòria.

Talla del batalló

Ítem, vuy als 14 del mes de febrer del any 1646 avem pagats dos mesos de batalló a-n-al jurat de la Pera, jo com ha jurat de Cassà, y he pagat per lo mes de octubra y novembra proppassat, y los he donats los dinés en presència de Joan Ospital y

¹⁶¹¹ Any, ratllat.

Tomàs y en presència de Pera Mascarós, patit, tots consellers lo any present, y era jurat Antoni Negra, que rabia los dinés de tots los de Cassà y Planils.

Miquel Banyeras de Candell

Ítem, vuy als 17 del mes de febrer del any 1646 se'n a portada Miquel Banyeras de Candell una cortera de bon forment o bon mastall garballat, no avem fet preu, ne pagarà trenta reals, dich 3 lliures, ja me deu altre cortera que se'n aportà en lo sament, era ab altre preu.

//Joan Carbó de Corçà

Ítem, vuy als 18 febrer del any 1646 se n'a aportat lo compare Carbó de Anyells un cortà de blat, no lo a pagat, anirem a racabaladuras de podar, ne pagarà de dit cortà a rahó de tres lliuras la cortera, que valdrà dit cortà quinse sous, dich 15 sous.

Mossèn Francesch Riera, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy als 20 del mes de febrer del any 1646 a de aver que me ha tornadós mosèn Fransech Riera, botiguer de la Bisbal, los doblas,¹⁶¹² quals las y avia dexadas als 26 del mes de janer proppassat, y asò per memòria.

Antoni Martí de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy dit dia dech a Antoni Martí, mon jermà, tres corteras y tres cortans de favas, las quals me las a dexadas a tornar o al astiu propvinent, y asò fas per memòria, vuy als 20 de febrer del any 1646.

Pera Carbó de Cassà

Ítem, vuy als 26 del mes de febrer del any 1646 he donats a Pera Carbó de Cassà quinse reals, dich 1 lliura 10 sous, són per una cortera de ordi que li avia conprat en dias pasats, conpranent-y un cortà de lobins que dit Carbó me devia.

[Març 1646]

Joan Pareta de Fonleras

Ítem, vuy als 2 del mes de mars del any 1646 a de aver que a la Bisbal me a donadas Joan Pareta de Fonleras cinch doblas en descàrrech del preu dels

¹⁶¹² Li havia deixat "quatre dobletas".

tosinos que-m comprà, y las doblas fant vint-y-quatre lliures deu sous, dich 24 lliures 10 sous, que és quranta-y-nou reals la dobla, y ara ne tinch onse sous sis a quranta-y-set y aquestas sinch a quaranta-y-nou.

// Pera Fornels de Corçà

Ítem, vuy als 3 del mes de mars del any 1646 a de aver que tinch rabudas de Pera Fornels de Corçà sis lliures y quatre sous, dich 6 lliures 4 sous, los quals són en descàrrech del preu de la mula que-n dies pasats li vaní, las quals tinch rabudas ab bon compte, los m'a donadas la moler de dit Fornels, y asò fas per paga y memòria.

Fransech, manascal de Ullastret

Ítem, vuy als 9 de mars del any 1646 he donats a Fransech, manascal de Ullestret, sinch lliures, dich 5 lliures, los quals són per rahó de una pensió o sens que quiscun any li fas per lo dot de na Mascarona, ma germana, y és per lo any 1646 proppassat.

Pera Alenyà, carrater

Ítem, vuy als 10 del mes de mars del any 1646 he rabut de Pera Alanyà, carrater de Corçà, sinch lliures y quatre sous ab dinés, los quals són ab bon compte de la euga que en dias pasats me avia comprada, y dit dia me ha donada una carta, que la donàs a n'Amatller de Cassà, que donàs coranta reals, dich 4 lliures, y avent pasats comptes de lo que jo li devia de feyna que havia presa y, entra una cosa y altra, me ha restats a deura set lliures y tres sous, dich 7 lliures 3 sous, y asò fas per memòria.

Joan Pareta

Ítem, vuy als 10 del mes de mars del any 1646 me ha donadas Joan Pareta, pagès de Fonalleras, trenta-y-quatre lliures y deu sous y sis, dich 34 lliures 10 sous 6, los quals són per lo preu dels tosinos que-m comprà en dias pasats per preu de vuitanta-y-set lliures deu sous, dich 87 lliures 10 sous, y ne sóch rabudas ab tres partits, so és, 28 lliures 4 sous de una part, y 24 lliures 10 sous de altre part y ara aquestas 34 lliures 10 sous 6 diners que fan suma de 87 lliures 4 sous 6 diners.

// Ramon Carbó de Rupjà

Ítem, vuy als 12 del mes de mars del any 1646 he donadas a Ramon Carbó, parayre de Rupia, vuyt lliures y quatre sous, dich 8 lliures 4 sous, los quals són de borell havia conprat en dias pasats, y astam iguals fins lo dia present.

Mossèn Tió, notari real de la vila de la Bisbal

Ítem, vuy al 13 de mars del any 1646 he donats a mossèn Pau Tió, notari de la Bisbal, vint-y-sinch sous, dich 1 lliura 5 sous, lo qual és per lo mig salari del testament que feu lo còndam Pera Martí, mon pare, en poder de mossèn Villosa, còndam, notari real de la vila de la Bisbal als 21 del mes de abril del any mil sis-sents trenta-y-sis.

Sargeta he conprada

Ítem, vuy als 13 de mars del any 1646 he conprada a un marxant de sargeta quatre canas de sargeta, a dotse reals la cana, que munta quatre lliuras y setse sous, dich 4 lliures 16 sous, los quals he pagats de comptans en presència del senyor rector de Cassà y de Joan Fell de Ultramort y de mossèn Calsa, canpaner de la vila de Aulot.

Dia y any de un encaragament de un sensal de pensió de trenta sous

A 2 de desembra del any 1644 s'encaragà Miquel Font, farrer de Cassavells, un sensal de pensió annual de trenta sous, de propietat de trenta lliures, lo qual feya na Agnès Casanovas, viuda de Ultramort, que se l'avia encaragat, y lo principal era y és lo ereu de la casa d'en Bató de Casavells, y lo dit acta se és tachat en poder de mosèn Salvador Font, notari regint a la notaria de la Bisbal, als dos del mes de desembra del any mil sis-sents coranta-y-quatre, dich 1644.

// Sensos que fas al banafisi de Santa Anna y Santa Elisabet fundat en la isglésia de Púvol

Ítem, vuy als 18 del mes de mars del any 1646 he donats a mosèn Farrer, sacristà de la isglésia del castell de la Pera, dotse sous, dich 12 sous, los quals són per vuyt anyadas o sensos de desavuit dinés cada any que fas al banafisi de Santa Anna y Santa Elisabet, fundat a la isglésia de Púvol, y dit sacristà los rabia com a manimador de Jauma Farrer, quòndam, banafisiat de dit banafisi, y són per las anyadas de 1638, 1639, 1640, 1641, 1642, 1643, 1644 y per lo any 1645 a fins a Nadal proppasat, y ara pagaré dits sensos al senyor del castell de Púvol que obté dit banafisi, y asò fas per memòria, y del dit sacristà ne tinch alberà, lo ha fet en presència de Fransech Farrer, farrer de Púvol, y de Martí Morató, també de Púvol.

Dia y any de un acta que és de las Comas qui foran d'en Pera Arnau de Rupjà

Ítem, vuy als 23 del mes de mars del any 1646 he donats a mosèn Joan Mas, notari real de la vila de la Bisbal, vint-y-sinch reals, dich 2 lliures 10 sous, los quals són per un acta de venda a totas pasadas de las Comas qui foran d'en Pera Arnau, pagès de Rupjà, lo qual era en poder de mosèn Fina, quòndam, notari de la vila de la Bisbal, als 21 de agost del any 1610, y li he restat a deura quinze sous.

[Abril, 1646]

Mestra Joan, sarrador

Ítem, vuy als 3 del mes de abril del any 1646 he pasats comptes ab mosèn Joan, sarrador, de la feyna que me ha serrada en nostra casa, y li he donada una pesa de vuyt en lo preu que se corra que són quatorse reals, y dit Joan y jo som restats iguals fins lo dia present, y asò, per memòria y paga.

// Tosinos, nodrisos

Ítem, vuy als 5 de abril del any 1646 a Palafrugell, en lo veynat de Vilaseca, a casa de na Prats, viuda, he conprats dos tosinos, mascla y famella, n'e pagats deu lliuras y vuit reals, dich 10 lliures 16 sous, los quals los he pagats de present, en presència de Rafell Andreu de dit lloch, y ab dobbles, só és, dos dobbles y vuit reals, y asò fas per memòria.

Notari mosèn Mas de la Bisbal

Ítem, vuy a 6 de abril del any 1646 he donats a mosèn Joan Mas, notari de la Bisbal, quinze rals, dich 1 lliura 10 sous, los quals he restats a deura de una acta de las Comas d'en Perranau¹⁶¹³ que foran, y és lo acta a totas en poder de mosèn Fina, quòndam, notari real de la vila de la Bisbal, als 27 de agost del any 1610, té las escripturas mosèn Joan Mas, notari de la Bisbal.

Lloch y sesió donada per Antoni Serra y Vivas de un sensal a Miquel Riera de Fonteta

Ítem, dit dia ha donat lloch y sasió Antoni Serra y Vivas de Canapost, conyat meu, de un sensal de pensió de sent-y-sinquanta sous que mon para li mallavava, y dit sensal lo a sesionat a Miquel Riera de Fonteta, gendra de dit Vivas, per rahó de son dot, en poder de mosèn Farrer, notari, regint la notaria de Peratallada, als 6 de

¹⁶¹³ Per Perarnau.

abril 1646. I dit Farrer a tocadas las nubcials de dit Miquel Riera y de Taresa, molers, filla de dit Vivas de Canapost.

// Mossèn Miró, banafasiat de Palafrugell

Ítem, vuy als 5 de abril del any 1646 he conprada a mossèn Ramon Miró, banafasiat de Palafrugell, nou canas de tella, a deu reals la cana, que munta dita tella nou lliuras, dich 9 lliures, y las quals li dech ab confiansa de què li vanés blat.

Mossèn Ramon Miró, tella conprada y blat vanut

Ítem, vuy als 6 de abril del any 1646 se a na aportadas lo caldaré, jarmà de mossèn Miró, dos corteras de forment bell, las quals las y avia portadas a la Bisbal, y dit blat és en descàrrech de la tella que jo li avia conprada aïr en Palafrugell, y dit blat valia, conforma va a la plasa de la Bisbal, sis lliures setse sous, que són trenta-y-quatre reals la cortera, y axí lo té rabut ab bon compte, y asò fas per memòria.

Joan Carbó de Anyells

Ítem, vuy als 8 de abril, lo dia de Pasquetas, se'n a aportat Joan Carbó de Anyells un cortà de blat forment, no lo a pagat, ja me'n deu altra cortà, y lo blat va a trenta-y-quatre reals la cortera, val lo cortà vuyt rals y setse, dich 17 sous 4, jo la y donaré a rahó de trenta-y-dos rals quiscun, 16 sous lo cortà, dich 16 sous.

Sensos que fas al senyor de Púvol. Dos galinas per la Pasqua de quiscun any

Ítem, vuy a l'endemà de Pasqua del any 1646, que contam de abril 2 se'n a aportadas lo batlla de Púvol dos galinas, las quals fem de sens tots anys al senyor de Púvol, y són axidas lo dia de Pasqua, y li'n avem restat a deura un altra parell, y de las dos galinas no me'n a fet alberà, y eran present an Mascarós gros y an Pagès y un altra, que se las n'aportava, que era traginer de galinas.

// Astudiant que va a estudi a Rupjà

Ítem, vuy als 9 del mes de abril del any 1646 he donats al senyor mestra de Rupjà, los quals té rabuts per mans d'en Asidre, deu reals, dich 1 lliura, los quals són ab bon compta de las mesadas d'en Asidro que va a estudi, y asò fas per memòria, en presència de Sabastià Antigó, astudiant.

Juan Carbó de Anyels

Ítem, dit dia he pasats comptas jo Pera Martí ab Juan Carbó de Anyells, y, comptat los jornals y lo blat que se'n a aportat, m'és restat debitor dit Carbó onse reals, dich 1 lliura 2 sous, y asò fas per memòria.

Tascha que fas a la camarera de Sant Daniell

Ítem, vuy als 11 del mes de abril del any 1646 he donats a mossèn Rafell Olivera, prevere y banafasiat de la seu de Gerona, deu reals y mig, dich 1 lliura 1 sou, los quals són per tres anyadas de tascha de una vesana de terra que tinch al Padrell, lo qual reb dit Oliveras com a procurador de la camarera de Sant Daniell de Gerona, y dits dinés li he donats en presència d'en Sarralta de la Bisbal y d'en Geronès de Corçà y d'en Carreras, daguer de Gerona.

Y aquest any a arrendats ditas tasquas y sensos Antoni Geronès y en Miquel Sarralta, en presència de dit Carreras y de mi Pera Martí. Ne pagan deu lliures cada any, sensa los dinés que y a.

Conducta de miser Pujol y Pons

Ítem, vuy als 13 de abril del any 1646 he acondubtat a miser Pujol y Pons de la Bisbal per una causa que jo porto contra los tudós del puvil Figueras de Ruplà y jo, los quals són Jauma Poch y lo rector de Vilafant, y dit dia he donat per lo sellari de la conducta vint sous, dich 1 lliura, per la miga anyada, los quals li he donats en presència de Joan Mascarós y Figueras, ascrivà de dita causa.

// Figueras de Corçà

Ítem, vuy als 14 del mes de abril del any present he donat per compta d'en Figueras de Corçà a Pera Mascarós gros de Planils vint-y-sinch sous, dich 1 lliura 5 sous, los quals me digué dit Figueras aïr a la Bisbal que los y donàs, y dits dinés los té rabuts dit Figueras per una causa que el és ascrivà, y fou per la commisió del procés, y asò fas per memòria.

Miquel Figueras logat quatre mesos y mig

Ítem, vuy als diumenja als 15 del mes de abril del any 1646 ha tornat logar Antoni, mon jermà, an Miquel Figueras per de así a Sant Miquel de satembra pròxim vinent, li donam de aquex temps onse lliures, dich 11 lliures, y li tenim de fer solar un parell de sabatas, y asò fas per memòria.

Mula vanuda

Ítem, vuy als 16 de abril del any 1646 he vanuda una mula de edat de quinse anys, la qual l'e vanuda a un nabot del sacristà Salou, n'e agut quranta lliures, dich 40 lliures, las quals són astadas de contans, y asò fas per memòria.

Antoni Muner de Corçà

Ítem, dit dia se'n a aportat Antoni Muner, fuster de Corçà, una cortera y miga de blat, no l'a pagat a la plasa, era a trenta-y-quatre reals, dich 3 lliures 8 sous.

Pau Baulida de Palamós

Ítem, vuy als 20 del mes de abril del any 1646 he donat a Pau Baulida de Palamós deu reals, dich 1 lliura, eram a la Bisbal que dit dia me pagà una pesa de quatre lliures y sous y summa dits deu reals.

// Mossèn Fransech Riera, botiguer de la vila de la Bisbal

Ítem, vuy als 22 del mes de abril del any 1646 ab carta de mossèn Fransech Riera, botiguer de la Bisbal, li he dexadas de comtans xanta-y-una lliuras, so és, ab dobbblas y trantins li he dexadas deu dobbblas y dos trantins, los quals me a promès de tornar-los en espèsia, y las ha vingudas a sercar Miquel Arbonès, fadrí seu, ab la carta no demana sinó sinquanta lliuras, sinó que divendras pasat me'n demanà xanta, y dit Miquel Arbonès las ha contadas de sobra del meu llit, y asò fas per memòria vuy als 22 de abril de 1646.

[Maig 1646]

Joan Mascarós Figueras de la vila de Corçà

Ítem, vuy als 4 del mes de maig del any 1646 he donats a Joan Mascarós y Figueras, ascrivà de la Pera, de una part tres sous per lo compliment de vint-y-vuit sous de la comunacasió de lo prosés de la causa quantra Jauma Poch de la Pera, manifasó del puvill Figueras de Rupjà, y dit Joan Mascarós y Figueras té rabuts de altra part deseuvit dinés per la obblata, y en altra ocasió li he donats vint-y-sinch sous o a Pera Mascarós per compta seu, y consta en lo present llibra tras fulla.

Mossèn Faliu, apotacari de la Bisbal

Ítem, a 5 de maig del any 1646 a ordenada mosèn Mancha, sirurgià de Rupjà, una madasina per mon fill, lo qual avem presa a casa de mossèn Faliu, apotacari de la Bisbal, y aquexa és la primera, la qual era per cuchs y per fer-lo anar del cos.

// Nodrisos

Ítem, vuy als 11 del mes de maig del any 1646 he conprats a n'en Dalmau de Corçà, joher d'en Geronès, sinch tosinos nodrisos per lo any que ve, so és, de carnestolta a un any, n'è pagats de la pesa quatorse reals, dich 1 lliura 8 sous, que muntan set lliures, dich 7 lliures, los quals li he donadas lo dia present en presència de Miquel Otger, farrer de Corçà, y de Antoni Muner de dit loch, y jo també tinch los tosinos, y tres mascles y dos famellas.

Segnar las mulas en Guil de Sant Miquel

Ítem, vuy als 12 de maig de 1646 he sengradas las mullas, una de dos anys y un altra de tres, las ha segnadas en Guil de Sant Miquel de Cruïllas, n'e pagat tres reals, dich 6 sous, ab un paladà que a tret a la de dos anys.

Miquel Banyeras de Candell

Ítem, vuy als 13 del mes de maig del any present de 1646 pasats tots comptas entra Miquel Banyeras y tant dels jornals que li devia y lo blat que se'n a portat, més resta deutor dit Banyeras trenta-sis reals, dich 12 sous, y asò fas per memòria.

Margarida Banyeras de Candell

Ítem, vuy a la derrera festa de cinquagesma que contam 22 del mes de maig del any 1646 havem logada a Margarida Banyeras, filla de Miquel Banyeras de Candell, per temps de sis mesos, que vindrà acabar als 22 del mes de novembra de dit any, li donam de dit temps per soldada una gonilla de borell y un parell de sabatas, sensa sou, y asò fas per memòria.

// Venda del olivar que va a Rupià a Miquel Solà a sensal per preu de vint lliures

Ítem, vuy als 27 del mes de maig del any 1646 he vanut a sensal a Miquel Solà, braser¹⁶¹⁴ de Rupià, lo olivar de Rupià, que conté una vesana de terra poch més o mancho, afronta a sol ixent ab en Pujadas de Rupià, a mig dia ab en Carbó de Casà, part y part ab dit Solà a ponent, y a tramuntana ab lo camí públich, y lo he vanut, so és, a saber, per preu de vint lliuras moneda barselesona, so és, que de ditas vint lliuras dit Solà me'n a de donar sou per lliura, que-s a rahó de sensal y asò trobaran en la notaria de Rupià dia y any susdit, testimonis foran Miquel

¹⁶¹⁴ El terme bracer és la traducció de "laboratori", vid. AHG. J. Nató, not. de Rupià, 304 (1646).

Parayre, gendra d'en Toni Perarnau, candaler de Rupjà, y Pera Soler, sastre de dit loch.

[Juny 1646]

Procura m'a feta Joan Fell, pagès de Ulltramort

Ítem, vuy als 10 del mes de juny del any 1646 me ha feta Joan Fell, pagès de Ultramort, procura per a plets y per poder sostatuir, lo qual és en poder de Jasinto Nató, notari públich de Rupjà, dia y any susdit.

Ítem, dit dia he fet jo en poder de dit notari un acta a Joan Fell de estar a d'avicció en la causa que aportam o aporta Antoni contra Joan Fell per rahó de la closa de Sant Iscla, y jo la y aporto en nom seu, que per axò m'à feta ell procura perquè no-m aja sitat a la causa perquè y àuria molts gastos de la sitasió.¹⁶¹⁵

// Pera Alenyà, carreter de Corça

Ítem, vuy als 13 del mes de juny del any 1646 se'n a aportada Pera Alenyà, carreter de Corça, miga cortera de blat corrent, la qual a dit que me'l tornaria o ayria en compta de miga cortera que fas de sensos al bisba y el és arrendador lo any present, y asò fas per memòria.

Pera Alenyà, carrater

Ítem, vuy als 20 de juny del any 1646 a de aver que tinch rabut de Pera Alenyà, carrater de Corça, sinch lliuras y vuit sous, dich 5 lliures 8 sous, los quals són tres lliures ab dinés y dos lliures quinse sous de fer un parell de rodas.

Procurador Joan Mascarós Figueras de Corça

Ítem, vuy als 15 del mes de juny del any 1646 he sostutuït procurador meu a Joan Mascarós y Figueras de Corça per a plets, y dita sostutusió és en poder de mossèn Jasinto Nató, notari públich de la vila de Rupjà, dia y any susdit.

Arrendament fa lo senyor sacristà de Corça a mossèn Josep Viladecans de la doma de dit loch

A 22 de juny del any 1646 en poder de mossèn Sentenya, notari de la vila de Corça, a fet arrendament lo senyor sacristà de Corça a mosèn Josep Viladecans,

¹⁶¹⁵ La closa de Sant Iscle é suna peça de vuit vessanes. El plet es porta a la cúria de Peratallada (AHG. J. Nató, not. de Rupjà, 304 (1646).

natural de Aulot, residint en Corçà, de la doma per temps de dos anys, comensa a corra al primer del present juny, en lo qual y entravingué lo senyor Pera Colobret, sacristà de Rupjà, y jo Pera Martí, en lo qual li dóna tot lo que especta a la doma, y los pactas són que lo senyor sacristà aja de pagar los tersos del qual té arrendat al senyor offisial, y que puga tirar los grans, acseptat los raïms que se raserva lo senyor Josep Viladecans, y se an de partir las taronjas del toranjer de la doma.

// Segar del any 1646: 16 lliures 12 sous

Ítem, vuy als 21 de juny del any 1646 havem acabat de segar. Me costa lo segar setse lliuras dotse sous, dich 16 lliures 12 sous, pagadas. Eran los segadós en Sadó y en Banyeras de Rupjà, y los que tania a casa que eran en Toni y en Miquel Figueras.

Miquel Banyeras de Candell

Ítem, dit dia me ha donats Miquel Banyeras de Candell vint reals, dich 2 lliures, los quals són en descàrrech del que ell me deu, y ara me deu setse reals, dich 1 lliura 12 sous, y asò fas per memòria.

[Juliol 1646]

Joan, fransès, logat per temps de dos mesos

Ítem, vuy als 6 de juliol del any 1646 he logat a Joan, fransès de Fransa, lo he logat per temps de dos mesos, comensan a corra demà que-n tindrem set de juliol y acabarà als set de setembra de dit any. De dit temps li dono de soldada trenta-y-sis reals, dich 3 lliures 12 sous, y asò en presència de lo senyor rector y de Miquel Figueras, moso nostro.

Vinyals de Flasà y Pera Barull

Ítem, vuy als 8 del mes de juliol del any 1646 me ha donadas Joan Ruych, joher d'en Vinyals de Flasà, cinquanta y dos reals y una cortera de sivada corrent, los quals són quatre lliuras que jo avia dexadas a Pera Barrull y en dias pasats, com consta en lo present llibra, y dotse reals que jo he dexats en dias pasats, y una cortera de sivada que jo li avia dexada, y ara estam cabals tant per na Vinyals com per en Pera Barrull, y asò fas per memòria.

// Doctor Tarradas de la Bisbal

Ítem, vuy als 9 de juliol del any 1646 se'n a aportadas un fadrí del doctor Tarradas de la Bisbal dos corteras de forment garballat, las quals se'n són anadas al molí de ací estant, que un moso de mossèn Soliu se'n a aportadas, y dit blat és en paga de las vasitas que dit senyor doctor a fetas en nostra casa.

Pera Camps, mestra de casas

Ítem, la vagília de Sant Martí de juliol proppassat me'n aportí de casa de Pera Camps, mestra de casas de Corçà, una bóta y un cortarola de vi claret, lo qual anirà en descàrech del blat que dit Pera Camps me deu, y asò per memòria.

Asteva, moso meu

Ítem, vuy als 10 de juliol del any 1646 he logat a en Asteva, fadrí fransès, lo he logat per de así a Sant Joan de mes de juny més propinent, que y a onze mesos y alguns dias, li dono de soldada set lliuras, dich 7 lliures, y si acàs se'n va de aquí a dos mesos o a un mes, no li donaré res, y si'm dexà al últim qui ve abans de acabar lo temps, no li donaré sinó a rahó de quatre lliuras, y en asò y és estat ab los tractas lo senyor rector de Cassà.

Mestre Flor, tinayre de Ridalots

Ítem, vuy als 20 del mes de juliol del any 1646 he donada la tina a fer a preu fet a mestre Flor, tinayre de la vila de Ridalots, y ab axò s'i enclou fer o adobar la prempsa, y ne pagaré onse lliuras y deu sous, dich 11 lliures 10 sous.

// Capítols matrimonials entra Antoni Vivas de Canapost y de Hierònima Martina

Ítem, vuy als 29 del mes de juliol del any 1646 avem fets capítols matrimonials entre Antoni Vivas,¹⁶¹⁶ fill de Antoni Serra y Vivas, y de Maria Vivas, quòndam, y ab Jerònima Martina, filla de Pera Martí, quòndam, y de Anna Gispert y Martí, vuy vivint, y són en poder de mossèn Hisinto Nató, notari públich del castell de Rupjà, y de mossèn Pera Farrer, notari regint la notaria de Peratallada, y la dot sis-sentas lliuras, dich 600 lliures,¹⁶¹⁷ so és, que se an de pagar en esta forma: lo dia de las

¹⁶¹⁶ Antoni Vivas era pagès del terme de Canapost (Peratallada). És hereu de la seva mare, Maria Vivas Paralat i Matas, la qual en fer testament havia disposat que el seu marit nomenés hereu. Era, per tant, l'hereu Vivas de Canapost. (ACBE. Fons Martí de Cassà de Pelràs, núm. 1: capítols matrimonials).

¹⁶¹⁷ En el dot s'inclouen els drets que pugués tenir en la causa pia instituida pel clergue Antoni Martí, quòndam, "per donselas a maridar del llinatge de la casa de Martí de Cassà de Pelràs" (Figura inscrit al protocol J. Nató, not. de Rupjà, 304 (1646), hi ha una còpia també a ACBE. Fons Martí de Cassà de Pelràs, caixa 1: capítols matrimonials).

esposallas dos-sentas lliuras, y al cap de un any altres dosentas lliuras, y al cap del altre any altres dos-sentas lliuras, y asò fas per memòria. Testes Miquel Figueras, fill de Joan Mascarós y Figueras, estant en casa mia, y Josep Farrer, escrivà de mosèn Nató, fill d'en Farrer, solador de Ruplà.

[Agost 1646]

Damià Santamaria de Corçà

Vuy als 3 del mes de agost, lo dia de Sant Asteva del any 1646, a de aver que tinch rabut de Damià Santamaria de Corçà sinch lliuras, dich 5 lliures, los quals són per la tersera paga del arrendament li tinch fet en poder de mossèn Geronès, notari de la Bisbal, del clos d'en Maig.

Mestra Pux, fuster de Púvol

Ítem, vuy als 5 del mes de agost del any 1646 he dexats a n'en Pux, fuster de Púvol, quinse reals, dich 1 lliura 10 sous, los quals li he dexats graciosament, me ha dit que avia conprada fusta y que los traginés vindrian algun dia d'esta semmana y que no tania dinés.

// Tina y las premsas

Ítem, vuy als 15 del mes de agost del any 1646 lo dia de Nostra Senyora de agost he pagat a mestra Flor, fuster de la vila de Ridalots de la Selva, so és, a saber, onse lliuras deu sous, set de pesas de sinch y los restans sisens, y són per la fàbrica de una tina y unas premsas, los quals m'a acabat aïr, la vagília de Nostra Senyora, y també me ha fet un ascorn per seura las donas de casa nostra a la isglésia, y asò fas per memòria.

Miquel Arbonès, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy als 24 del mes de agost 1646 a de aver que tinch rabut de Miquel Arbonès, fadrí de mosèn Francesch Riera, botiguer de la Bisbal, en descàrrech y a bon compte del que me deu, coranta rals, dich 4 lliuras, y asò fas per memòria.

Antoni Serra y Vivas, pagès de Canapost

Ítem, vuy als 24 del mes de agost del any 1646 ha de aver que tinch donadas a Antoni Serra y Vivas, conyat meu, dotse lliuras y deu sous, dich 12 lliures 10 sous, los quals li dono per rahó de una pensió que li só debitor, y las ditas dotse lliuras

deu sous los hi he giradas al botiguer de mossèn Riera, botiguer de la Bisbal, dit dia, so és de paraula, y asò fas per memòria.

Obrer de la obra de la isglésia de Cassà: Pera Martí y Pera Mascarós

Ítem, vuy diumenge que contam vint-y-sis del mes de agost del any 1646 só entrat basiner de la obra de la isglésia de Cassà de Pelràs, juntament ab Pera Mascarós gros, pagès de Planils, lo qual és entrat basiner de las entorxas; y a a dit basí de la obra ab dinés, so és, quinsa vigatans, sis o set rals, al tot y a vuit lliures, dich 8 lliures, y los quals són restadas a la caixa de la obra per pagar lo nesesari que avia manster a dita isglésia, y asò fas per memòria.

// Mossèn Mancha, salurgia de Rupia

Ítem, vuy al darrer del mes de agost del any 1646 se'n a aportada mossèn Mancha, sirurgia de Rupia, una cortera de forment corrent, la qual li fas de condupta cada any, y dita cortera és per lo any proppasat, y la dita cortera se l'avia aportada una fadrina que astà ab mossèn Mancha, la qual és filla d'en Simon de Rupia, y asò fas per memòria.

Germà Mascarós

Ítem, vuy als 21 del mes de agost del any 1646 he logat a Germà Mascarós, treballador de Corça, per temps de un mes, lo qual guanya del dit mes quinse rals, dich 1 lliura 10 sous, y no dich més.

[Setembre 1646]

Pera Matas de la Pera

Ítem, vuy als 2 del mes de setembra del any 1646 se'n a aportada Pera Matas de la Pera una cortera de blat forment, lo qual la volia per la confraria de la Pera, y dita cortera de blat no l'à pagada, y era en Joan Moner quant se l'an aporta, y dit blat la y he donat a trenta-y-vuit reals la cortera, dich 3 lliures 16 sous, a bé que a la plasa nava a corant rals, a promès de pagar la dita cortera de avuy a vuyt dias, que serà diumenja.

Antoni Asglésias, carniser de Corça

Ítem, vuy als 5 del mes de setembra del any 1646 a de àver que tinch rabut de Antoni Asglésias, carniser de la vila de Corça, cinquanta-y-un ral, dich 5 lliures 2

sous, los quals me devia de una anola y un anyell que ell me avia comprat en dias pasats, com consta en lo present llibera als¹⁶¹⁸, y asò fas per memòria.

// Miquel Arbonès y Antoni Noguet

Ítem, vuy als 7 de setembra del any 1646 a de aver que tinch rabut de Miquel Arbonès, fadrí de mossèn Riera, botiguer de la Bisbal, y de Antoni Noguet, joher de dit Miquel, estant en Pals, so és, a saber, de una part quatre lliuras, de a l'altra, nou lliures, que fan la summa de 13 lliures, los quals són per altres tantas me'n devien de blat que li avia vanut lo any pasat, com consta en lo present llibra als 3 de novembra del any 1645, y astam iguals fins lo dia present de tots comptas, y asò fas per memòria.

Pera Matas de la Pera

Ítem, vuy als 9 del mes de setembra del any 1646 a de àver que tinch rabut de Pera Matas de la Pera trenta-y-vuyt reals, dich 3 lliures 16 sous, los quals són per un cortera de forment que jo li avia vanut en dias pasats, com consta tras fulla, y asò fas per memòria.

Mort y sapultura de mon germà Antoni

Ítem, vuy als 12 del mes de setembra del any 1646 Déu és estat servit de aportar-se'n la ànima de mon germà Antoni Martí, germà meu, fill lilegítim y natural de Pera Martí, y còndam, nostron pare, y de Anna Martina, viuda, vuy vivint, y dit Antoni, mon germà, era de edat de vint-y-tres anys y dos dias, lo qual a rabuts los sacraments, so és, confesió y tots los altres sacraments, lliurats per mossèn Tou Banet, prevere y rector de la isglésia de Cassà de Pelràs, lo avem entarrat als 13 de dit mes, y avia quatorsa capellans, li avem feta la exida als 15 de dit mes y avia quinse capellans, los he donats de cada offisis sinch sous, dich 5 sous, me'n e fets entre tots dos dies 8 lliures, dich 8 lliures, so és, dels capellans.

// Senyor rector de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 16 del mes de setembra del any 1646 he donats al senyor rector de Cassà tretse sous, dich 13 sous, los quals són per tots los dies de la sapultura y de administrar los sacraments, y asò fas per memòria.

Mossèn Camps, botiguer de Gerona

¹⁶¹⁸ Espai en blanc.

Ítem, vuy als 18 del mes de setembra del any 1646 he conprat a Gerona a casa de mossèn Camps y Bofill, botiguer de Gerona, nou canas de bahieta negra, cinch de flacha y quatre de la forta, la flacha n'e pagats quinse reals y la forta n'e pagats vint-y-dos reals, que fan la summa de setse lliures sis sous, dich 16 lliures 6 sous, los quals he pagadas de comtans lo dit dia.

Senyor rector de Cassà de Pelràs

Ítem, als 17 de setembra del dit any he cambiadas a-n'al senyor rector de Cassà de Pelràs vint-y-dos lliuras, so és, jo li donadas vint-y-dos lliuras de pesas de sinch y ell me n'a donadas altres tantas de sisens de Gerona, las quals puch jo cobrar donant-li la matexa moneda.

Franscesch Farrer, farrer de Púvol

Ítem, vuy als 26 del mes de setembra del any 1645 he donats a Franscesch Farrer, farrer de Púvol, dotse sous, dich 12 sous, los quals són per un cortà de ordi que li he rascatat de la mija cortera que quiscun any li'n fas de fàbrega, lo altra quartà se'n aporta son germà an Narsís Farrer y de la dita migera no n'e cobrat alberà, que és lo cortà que li he rascatat, y lo cortà que se'n aporta son germà, y dita fàbrega és per lo any present, axida lo dia de Sant Pera y Sant Faliu proppasat, y asò fas per memòria.

Carreras, daguer de Gerona

Ítem, vuy als 26 del mes de setembra del any 1646 he donats a en Carreras, daguer de Gerona, deu reals, dich 1 lliura, los quals són per lo rescat de un anyell de vintè que dit Carreras té arrendat y és per lo any present, se rascata lo Divendras Sant.

Pera Castelló, notari real de la Bisbal

Ítem, vuy als 28 de setembra del any 1646 en presència de Antoni Geronès y de Franscesch Gispert, he donats a Pera Castaló, notari real de la Bisbal, vint reals, dich, 2 lliures, los quals són a compliment de tots comptes ajam tinguts entra ell y jo y mon pare y ma mare, y me a fet alberà. Finit.

[Octubre 1646]

// Miquel Figueras de Corçà, logat per temps de un any

Ítem, vuy al primer del mes de octubra del any 1646 he tornat logar a Miquel Figueras de Corçà per temps de un any, lo qual comença lo dia de dit any, guanya ab dinés divuit lliuras, dich 18 lliures, y també dos vasanas de favas, so és, bastreura lo goret, y dit Miquel Figueras se atura que si acàs se troba ningun dia que'l tornarà y si acàs se'n anava al astiu que no guanya tant com si astava tot lo any, so és, a saber, mes per mes que val més guanyar quinse reals los mesos del ivern que no fa vint los mesos del astiu, y de las ditas favas no me obligo a aprofitar ni aportar-los a casa, si no és que jo o vulla fer per amor de ell.

Deutors de Antoni, mon germà

Compte del que a demersat Antoni mon germà en sa última malaltia, en presència del senyor rector de Cassà, y mia, y de Sabastià Antigó y Germà Mascarós de Corçà, és lo següent:

Primo, Pera Figueras, fill de Joan Mascarós y Figueras de Corçà a denunsiat que li avia dexadas de comptans 3 lliures.

Ítem, a denunsiat que avia dexat a mossèn Joan Font 2 lliures.

Ítem, a denunsiat que avia dexat a Miquel Otjer de Corçà 1 lliura 16 sous.

Ítem, a denunsiat que a dexat a Pera Fornils de Corçà 1 lliura 6 sous.

Ítem, a denunsiat que a dexat a Joan Carbó de Corçà 1 lliura 2 sous.

Ítem, a denunsiat que a dexat a Miquel Banyeras de Ruplà 2 lliures.

Ítem, a denunsiat que a dexat a dit Banyeras de Ruplà una dobla.

Ítem, a denunsiat que a dexat a Antoni Pagès quatre pesas de vuit.

Ítem, a denunsiat que a dexat dit Antoni Pagès de Casà sis cortans favas.

Ítem, a denunsiat que a dexat a Joan Fornells de Corçà dos cortans favas.

Ítem, a denunsiat que a dexat a Sabastià Barrull y Agustí vuit cortans favas.

// Actas que té mossèn Franscesch Gispert, los quals són en poder de Pera Castelló

Ítem, vuy als 7 de octubra del any 1646 se'n anava Fransesch Gispert del Vilar a Barselona y se'n a aportat, per provar un plet que jo aporto contra d'en Martí de Viladasens, uns actes que són los següents:

Primo, lo testament de mon pare, que és als 28 de maig del any 1646.

Ítem, a 25 de juliol del any 1618 los nupsials de ma mare y la difinisió que fa a Monserrat Gispert.

Ítem, a 5 de setembra del any 1641 lo inventari de ma mare.

Los quals actes són en poder de Pera Castelló, notaria real de la vila de la Bisbal, o de son pare y de son germà, y dit Pera Casteló té los actes, y asò fas per memòria.

Joan Fornels de Corçà

Ítem, vuy als 8 de octubra del any 1646 a de aver que tinch rabudas de Joan Fornels de Corçà coranta reals, dich 4 lliures, los quals són per la anyada pasada de la casa que té arrendada, cayguda en lo dia de la fira de Monels, y asò fas per memòria.

Comptas pasats ab Antoni Muner, fuster de la vila de Corçà, vuy als devuit de octubra del any mil sis-sents quaranta-sis

Ítem, vuy als 8 octubra del any 1646 he pasats comptas ab Antoni Muner, fuster de Corçà, tant de selari de fer qualsevol feinya com del diner del arrendament de la vinya de Monels, la tenia arrendada a son germà Joan Font, o casat ab sa germana, y del blat que dit Antoni Muner me avia conprat en dias pasats, y axí trobam que dadas ab rasabudas li so jo astat tornador una lliura y desaset sous y sinch dinés, dich 1 lliura 17 sous, los quals li donaré sempre y quant ell vulla, y donant-li dits dinés astarem iguals fins lo present dia, y asò fas jo per memòria y difinisió.

Nodrisos he comprats a Miquel Banyeras de Candell

Ítem, vuy als 8 de octubra del any 1646 he comprats a Miquel Banyeras de Candell dos nodrisos, un mascla y una famella prenys, n'e pagats sis lliuras deu sous, dich 6 lliures 10 sous, de tots dos, que són 3 lliures 5 sous la pesa, los li tinch donadas en esta forma: que li prenc en compta lo que davia a mon germà Antoni, perdó li Déu, lo qual li devia set lliuras, y ara ne deu deu sous, y asò fas per memòria.

// Joan Carbó de Corçà

Ítem, vuy als 12 de octubra del any 1646 he pasats comptas ab Joan Carbó de Anyells, y pasats tots comptas som restats iguals fins lo dia present, y del que devia a Antoni, mon germà, perdó li Déu, lo y he donat per lo treball que dit Joan Carbó y avia pres en sa malaltia, y axí astam iguals fins lo dia present, vuy divendras dia y any sus dit.

Pera Camps, mestra de casas de la vila de Corçà

Ítem, vuy als 18 de octubra del any 1646 he pasats comptas ab Pera Camps, mestra de casas de Corçà, de qualsevol feyna aja feta tant en la casa de Corçà com en la nostra de Casà, y també de dos corderas de blat li avem vanudas en dias pasats, y axí trobam que dadas ab rabudas restam iguals fins lo dia present, y asò fas per memòria.

Miquel Banyeras

Ítem, vuy als 18 octubre del any 1646 astam iguals ab Miquel Banyeras de Candell de tots comptas ajam tinguts fins lo dia present any dia¹⁶¹⁹ sus dit.

Visens Solers, fadrí, logat des de así a la fi de maig pròxim vinent

Ítem, vuy diumenja a la tarda que contam 21 de octubra del any 1646, en presència de Antoni Vivas, pagès de Canapost, manor de dias, he logat a Visens Solers, fadrí, fill natural de Rupjà, per temps de set mesos y lo compliment del corent de octubra, que serà de así a la fi de lo mes de maig, li dono del dit temps per soldada deu ducats, sich 12 lliures, y també un parell de sabatas primas. Dit Visens Soler volia tretse lliuras, y se és abaxat dotse y un parell de sabatas, y asò fas per memòria.

Blasi, fadrí fransès gaschó, logat des de así a Sant Joan de juny, li dono de soldada vuit lliuras, dich 8 lliures

Ítem, dit dia en presència de Miquel Banyeras de Candell y de Miquel Figueras de Corçà, moso meu, y de Hierònim Vert de Madramanya y de altrás, he logat jo Pera Martí a Blasi, fransès gaschó, des de así a Sant Joan de juny pròxim vinent, de dit temps li dono de soldada vuit lliuras, dich 8 lliures, ab tal y enparò que si no y acaba, que no li tinga de donar ninguna soldada, y axí se'n és concertat dit Blasi en presència dels dalt dit mencionats.

¹⁶¹⁹ Confusió en la fórmula final.

// Antoni Vilosa domisilliat de Sant Faliu de Guíxols

Ítem, vuy als 26 de octubra del any 1646 he vanut a mossèn Antoni Vilosa, domisilliat estant vuy a Sant Faliu de Guíxols, lo goret del camp de Navert del terma de Casavells de la batllia de Ullestret, ab tal y enparò que dit Villosa aja de batra las garbas allí aont jo voldré, y jo tinga de colir lo ters que desendirà de las garbas, y que la palla sia mia, y no me só obligat a llaurar lo camp quant sembrarà, ni a aportar-li las garbas, y asò és astat per inoportunació de dit Vilosa, y de mosèn Josep Viladecans y de Antoni Geronès de Corsà, y de dit goret no n'e fet ningun preu, ell ne donarà lo que a ell ben vist li serà, és veritat que avuy me ha donat una dobbleta de or, no he dit a com los pendria, y asò fas per memòria.

[Novembre 1646]

Visens Solers, fadrí y moso meu

Ítem, vuy divendras a las vespras, que contam 2 del mes corrent de novembra del any 1646, se'n és anat Visens Soler, fadrí que està a casa mia, per un mal que a pres ab un dit, y és tornat vuy diumenja a las onse o dotse oras que contam 4 del dit mes, a faltat dos dias, y asò fas per memòria.

Conpare Pareta de Fonalleras

Ítem, estos dias pasats vaní a Joan Pareta, pagès de Fonalleras, deu corteras de blat, de las quals me'n dóna coranta-y-una lliura, dich 41 lliures, aquexos pagadas de comtans, so és, a saber, ab pesas de sinch, y dit Joan Pareta té rabudas las ditas deu corteras de blat ras y corrent, com se acostuma per aquestas nos pars, y de las ditas coranta-y-una lliura no n'e tinch rabuda ninguna, de dit Joan Pareta tinch rabudas dos corteras de mill de las quals li tinch de donar una cortera de blat, que axí nos som consertats, y asò fas per memòria, vuy als 11 de novembra 1646, Pera Martí de Cassà de Pelràs.

Vadell conprat a la fira de Ulastret, ne pagaré

Ítem, vuy als 12 de novembra del any 1646 a la fira de Ulestret he conprat un vadell, lo qual té un any, al farà per Sant Andreu, és de pèl mascart un poch, lo he conprat al conpare Joan Pigem de Parlavà, n'e promès vint-y-un ducat y mig, dich 25 lliures 16 sous, los quals no los he pagades, y encara té lo vadell y no le regonegut, lo aniré a ragonexer de así alguns dias, y són restans.

// Miquel Figueras de Corçà, moso nostro lo any present

A Miquel Figueras y a Joan Figueras, germans, he vanudas tres corteras de blat, de las quals n'e agut coranta-y-quatre reals la cortera, que val tretze lliuras quatre sous, dich 13 lliures 4 sous, y dit Miquel Figueras té rabut lo blat ab dos partits, so és, el se'n a aportat sis cortans y sa mara altrás sis cortans, y dit blat és en descàrech de las dotse lliuras que dit Miquel Figueras guanyà lo astiu pasat, y també li he llaurat un camp que és la Mola d'en Joan Pera, qui ara és del farrer de Monells, de la qual me dóna trenta reals, dich 3 lliures, y axí al tot me deu 16 lliures 16 sous, y jo li dech dotse lliuras de la soldada pasada, el me serà tornador quatre lliuras setse sous, dich 4 lliures 16 sous, los quals me tornarà o donarà Joan Figueras o dit Miquel Figueras, y no dich més, vuy als 14 de novembra 1646.

Sensos que fas a mossèn Joan Prim, rector de Vilafraser

Ítem, vuy als 18 novembra del any 1646 he donadas t. Badia de Bordils dos migeras de forment, los quals y és vingut en nom de Pera Prim, pagès de Bordils, com a procurador de mossèn Joan Prim, rector de Vilafraser, obtanint lo banafisi del diaconil de Nostra Senyora de la església de Corçà, y dita cortera de blat és per dos anyadas de sensos, so és, una migera quiscun any, y de la dita migera ne paga Jauma Planas de Corçà, estant en la Bisbal, un cortà y jo altre cortà, y de dit Pera Prim ne tinch alberà, y són ditas dos migeras per lo any 1645, y per lo any 1646, caygudas lo dia de Sant Pera y Sant Feliu proppasat.

Procura feta a Joan Mascarós Figueras

Ítem, vuy als 25 del mes de novembre del any 1646 en la notaria de Ruplà, en poder de mossèn Jasinto Nató, notari de dita notaria, he feta procura a Joan Mascarós y Figueras, negociant de Corçà, és per a plets y costions,¹⁶²⁰ la qual és tant en mon nom, com a sups[ti]tusió com a procurador de ma mara, la qual té dit negociant.

// Joan Pareta de Fonolles

Ítem, vuy als 26 de novembre del any 1646 a de aver que de Joan Pareta de Fonolles he rabudas de comptes cinquanta lliures, las quals són per lo preu de dotse cortans de forment li he vanudas, y el dit Joan Pareta té rabudas en son poder y estam contans, y só fas lo dia present.

Intima de una partida de taula

¹⁶²⁰ La procura es fa per intervenir en el plet que es segueix per la causa pia per a donzelles maridar instituïda per Antoni Martí (AHG. J. Nató, not. de Ruplà, 304 (1646).

Ítem, vuy als primer del mes de novembra del any 1646 me an intimada una partida de taula Jerònim Allenyà, com a procurador de Martí Llach y Gich, pagès de Millàs, y dita partida era per un sensal que casa d'en Gich de Millàs me fa de vint-y-un sou de pensió y propietat de 21 lliures, y jo no la he tinguda per intimada, y dit procurador n'à fet lavar acta, és la partida en poder de mossèn Fontdevila, notari de Gerona, digous proppasat que tenim de novembra 29, y la dita intima és en poder de Germà Sentenya, notari de Corçà, dia y any sus dit, testimonis són mestra Pagès, sastra de Madramanyà, y Miquel Ginpera de Sant Martí Vell.

Asteva, fransès

[Desembre 1646]

Ítem, vuy als 2 de desembra del any 1646 se'n a aportada Miquel Banyeras de Candell del terma de Rupjà una cortera de blat forment, la qual pagarà axí com anirà divendras a la Bisbal, y asò fas per memòria, y dit Miquel Banyeras deu de altra part sinch reals, dich 10 sous.

// Joan Pigem, pagès de Parlavà, vadel conprat y pagat

Ítem, vuy als 2 del mes de desembra del any 1646 ha rabut de Joan Pigem, pagès de Parlavà, lo vadell que li comprí lo dia de la fira de Ullestret, y també té el dit vanador los dinés, so és, lo preu del vadel, que són vint-y-sinch lliuras setse sous, dich 25 lliures 16 sous, los quals té rabudas en esta forma: deu pesas de vuit que fan la summa de quatorse lliuras, a quatorse reals la pesa, y també té rabuda una dobla de or que val sinquanta-y-dos reals, y també té rabudas sis lliuras de pesas de sinch que valan sis lliures dotse sous, tot asò són la dita summa de vint-y-sinch lliuras setse sous, los quals he rabudas de comptants en aquexa fira. Lo dit vadel té un any, com tinch dit tras fulla, y asò fas per memòria vuy dia y any sus dit.

Mestra Pujol, sabater de la Bisbal

Ítem, vuy als 8 de desembra del any 1646 he donats a t. Pujol, sabater de la Bisbal, trenta-y-un real, dich 3 lliures 2 sous, los quals són per altres tans li devia de sabatas que li avia presas en sa botiga en dias pasats, y també un parel de borsaguins que li avia conprats, y axí astam iguals fins lo present dia.

Margarida Climenta de Llufríu

Ítem, dit dia he aportat a la Bisbal un vastit de tanot, so és, gonella y gipó y mànagas, los quals deviam de soldada a Margarida Climenta, casada ab tal Payró

de Llufriu, y dita roba la he dexada a casa de mestra Fransesch, barrater de la Bisbal, a la moler del jove Barrot.

Comptes pasats ab Miquel Figueras

Ítem, vuy als 12 de desembra del any 1646 he pasats comptas ab Miquel Figueras, moso nostro, del que jo li dech y el me deu, y axí trobam que dit Miquel Figueras me hés tornador quatre lliuras quatre sous, dich 4 lliures 4 sous, los quals diu Miquel Figueras que los me tornarà y aniran en descàrrech de la soldada que el va guarnint, y asò fas per memòria.

Tosinos vanuts y rabujats a mosèn Jauma Planas de la Bisbal

Ítem, vuy als 15 del mes de desembra del any 1646 he vanuts a mossèn Jauma Planas, nagosiant de la vila de la Bisbal, set tosinos, sis masclas y una famella, y dels quals n'e aguts o ne auré deu lliuras deu sous, dich 10 lliures 10 sous, que fan la summa de setanta-y-tres lliuras y deu sous, dich 73 lliures 10 sous, los quals me los pagarà quant jo vulla o el me los donarà de comtans o los me los donarà a casa de mossèn Paliser de la Bisbal o a casa de mossèn Camps de Gerona, so és, ab moneda barselonesa.

// Tosinos manats alí aont eran restats Jauma Planes y jo que'ls manàs

Ítem, vuy als 17 de desembra del any 1646 he manats los tosinos a las palanchas de Monels, axí com eran restas ab Jauma Planas, y los a presos en Real de Casavels, y de alí se los n'a manats a Barselona o alí a ont li paraxerà, y asò fas per memòria.

Pera Papi de Corçà logat per temps de un any

Ítem, vuy lo dia de nostra senyora de Asparansa, que contam del mes de desembra 18 del any 1646, he logat a Pera Papi Farrer, fadrí, per temps de un any, comensant a corra lo dia y festa de Nadal pròxim vinent a fins lo dia de Nadal del altra any, y del dit any li dono de soldada deseuit lliuras, dich 18 lliures. Y dit Pera Papi Farrer se atura una semmana per anar a cavar ab son germà, y també un dia o dos per segar lo seu blat. Y del dit temps que se atura no me'n té de tornar ningun dia. Y ab lo present tracta y era son uncla, mossèn Damià Allenyà, y fra Gaspar del orda de Sant Fransischo de Paulo y son germà en Hierònim, y asò fas per memòria, vuy dia y any sus dit. De aquest temps a fins a Nadal no li tinch de donar ninguna cosa que va per aquels dies que se a de tornar.

Domànech de Púvol

Ítem, vuy als 30 del mes de desembra del any 1646 a de aver que tinch rabut de t. Domànech de Púvol deu reals, dich 1 lliura, a bon compte, y are me deu dit Domànech altres deu reals, y asò fas per memòria.

// **Janer 1647**

Comensa lo any 1647 en dimars, en tal dia com aquest en la present batllia de la Pera trauan los jurats, són los del present: primerament, Salvador Bahí y Rafel Colomer, jurats de la Pera, Savarí de Padrinyà, johan d'en Masó, jurat de Pedrinyà, Joan Ospital y Tomàs, jurat de Casà; són los consellers dit any: Antoni Negre, Bartomeu Valmajor y Ramell, y Pera Almar del camí ral y Mateu Pux, consellers de la Pera, Banet Ponsatí y Demià Savarí, consellers de Pedrinyà, Pere Mascarós, pagès de Planils, y Pera Martí, pagès de Cassà de Pelràs, consellers de Cassà de Pelràs, y asò fas per memòria vuy als primer de janer del any 1647.

Jauma Planas de Corça

Ítem, vuy als 4 del mes de janer del any 1647 a de aver que tinch rabudas a bon compte de Jauma Planas de la Bisbal cinquanta lliuras, dich 50 lliures, los quals són dels tosinos que dit Jauma Planas me avia conprats, y ara dit Planas me deu vint-y-tres lliuras deu sous, dich 23 lliures 10 sous, y asò fas per memòria.

Mossèn Damià Alenyà

Ítem, dit dia he donats a mossèn Demià Alenyà, benefisiat de Corça, sis lliuras, dich 6 lliures, los quals són per lo preu de dos corteras de favas havia conpradas en dias pasats, y astam iguals fins lo dia present, vuy als 4 de janer de 1647.

Mossèn Faliu, apotecari de la Bisbal

Ítem, dit dia he donats a mossèn Faliu, apotecari de la Bisbal, sis lliuras deu sous, dich 6 lliures 10 sous, y són a compliment de tots comptas y madasinas que li ajam peresas en sa botiga, y astam iguals fins lo present dia, y asò fas per memòria, jo ne tinch alberà.

Pensions de un sensal de Sant Antoni y lo benafisiat lo doctor Batlla

Ítem, dit dia he donat a Isidro Batlla, germà del senyor doctor Batlla, com a procurador del dit senyor doctor, vint-y-sinch real y mig, dich 2 lliures 11 sous, los quals són per dos pensions de sensal, la una de dos lliures y la altra de onse sous,

y ne tinch alberà fins lo present dia, las pensions ixan la una al 8 de juny y l'altra als 20 de octubra, y ab lo alberà sita la procura a una notaria de Aulot.

// Mossèn Antoni Castelló, apotecari

Ítem, vuy als 4 de janer del any 1647 he donats a mossèn Antoni Castelló, adroguer de la Bisbal, dos lliures sinch sous y quatre, dich 2 lliures 5 sous 4, los quals són per tot lo que li devia a la sua botiga de aspèsias que se li avia presos o altres en nom meu.

Tou Banet, prevere y rector de Sant Martí de Cassà

Ítem, vuy als 6 de janer, lo dia dels reys, del any 1647 he donats a mossèn Banet, prevere y rector de Cassà de Pelràs, coranta reals, dich 4 lliures, los quals són per los aniversaris, y misas de estacha y lluminàries al qual li fas sis lliuras, y dit rector a pagat dos lliures per lo arrendament del ort en desconte de los dits aniversaris, y dita pensió és per lo any pasat, caiguda al maig, y astam contents y satisfets fins a dia present, y jo també astich content fins lo dia present del qual ne tinch alberà, y ell també de mi.

Novena de Antoni Martí

Ítem, dit dia li he donats nou reals y nou sisens, que són 13 sous 6, per la novena que ha selebrada de mon germà, que Déu lo tinga en la glòria, y asò fas per memòria.

Pesas de sinch enpanyadas

Ítem, dit dia he donadas al dit Tou Banet vint-y-dos lliures, dich 22 lliures, de sisens, y lo dit me'n a tornadas altres tantas de pesas de sinch, que el me'n tenia enpanyadas.

Terna de la Pera lo any 1647

Ítem, vuy lo dia de reys del any 1647, que són als 6 de janer, se a alegida terna de batalla a la batllia de la Pera, y és en terna de batalla lo dit any Antoni Negra, pagès de Riuràs, y Garau Almar de la Pera, y Pera Martí, pagès de Cassà de Pelràs, no ab gust meu m'i an posat, y asò fas per memòria. A mi m'i a posat Salvador Bahí, a Antoni Negra en Martorià Savarí, joher de casa d'en Masó de Padrinyà, y a Garau Almar, en Rafel Colomer, parayre de la Pera.

Brau mort

Ítem, vuy als 9 del mes de janer del any 1647 me ha mort un brau, lo qual lo avia jo conprat a Joan Pigem, pagès de Parlavà, no avia molt, lo vespra quant anava a la cort era bo, y lo matí fonch mort, Déu me milor las sorts.

// Joan Basó, pagès de Parlavà, debitori pagat

Ítem, vuy als 12 de janer del any 1647 a de aver que tinch rabut de Joan Basó, pagès de Parlavà, setanta lliuras, dich 70 lliures, los quals són per lo preu de un debitori me tenia dit Basó firmat en poder de mossèn Nató, notari públic del castell de Rupjà, als 15 de octubra del any 1645, lo qual era per un parell de braus, y axí vull que dit debitori sia ascansellat, pagant dit Basó lo sellari del acta, y asò fas per memòria.

Josep Vals, marrà li he vanut

Ítem, dit dia a de àver que tinch rabut de Josep Vals, carniser del castell de Rupjà, coranta-y-sis reals, dich 4 lliures 12 sous, los quals són per lo preu de un marrà li he vanut, y dit Josep Vals té rabut, y asò fas per memòria vuy als 12 de janer del any 1647.

Novenal y cap d'any de Antoni Martí, jermà

Ítem, vuy als 15 del mes de janer del any 1647 en dimarts, antas de Sant Antoni, he fetas las onrras, so és, novenal y cap d'any, de Antoni, mon jermà, que Déu lo tinga en la glòria, a los qual y an entravingut quinse preveres, an-als quals los he donats de caritat deu sous, dich 10 sous, y un pa, y los que an dita misa per dit defunt los he donats tres sous, y asò fas per memòria.

Jauma Planas de la Bisbal, sensos que he pagats a dit Jauma Planas

Ítem, vuy als 18 de janer del any 1647 a de àver que tinch rabut de Jauma Planas, adroguer de la Bisbal, vint-y-dos lliuras, dich 22 lliures, los quals són a compliment del preu dels tosinos que me comprà en dias pasats per preu de setanta-tres lliures deu sous, dich 73 lliures 10 sous, y dit Jauma Planas se ha aturats per lo refiat de un parell de capons y un parell de galinas, los quals fas de sensos al banafisi de Sant Salvador y de Corpus Cristi, y dit Jauma Planas és arrendador lo present any, y ditas són per dos anys, so és, un capó y una galina quiscun any axit.

Joan Basó, pagès de Parlavà

Ítem, dit dia he tornadas a Joan Basó, pagès de Parlavà, set lliuras de pesas de sinch, el me avia donadas juntament ab altrás, y las ditas són ¹⁶²¹, y ara dit Joan Basó me deu set lliures set reals, dich 7 lliures 14 sous, per lo preu de ditas set lliuras, y asò fas per memòria vuy als desanou de janer del any mil sis-sents coranta-set.

// Miquel Otjer, farrer de Corçà

Ítem, vuy als 18 del mes de janer del any 1647 he donats a bon compta a Miquel Otjer, farrer de Corçà, sis lliuras, dich 6 lliures, los quals són per feyna que m'a feta en sa botiga lo any pasat y any present, y ara li dech tres lliuras, dich 3 lliures, los quals las donaré sempre y quant ell los vulla, y asò fas per memòria.

Mossèn Camps y Bofill, botiguer de draps de Gerona, noviatge

Ítem, vuy als 31 del mes de janer del any 1647 he pres lo noviatge de na Hierònima a la botiga de mossèn Camps y Bofill, botiguer de Gerona, lo qual era de raxa, y de la dita raxa n'e pagat sis lliures de la cana, y en dita botiga he pres tot lo demès an-als quals dech jo Pera Martí xanta-y-sinch lliures set sous y dos dinés, dich 65 lliures 7 sous 2.

Miquel Figueras, moso nostro

Ítem, Miquel Figueras, fadrí nostro, a faltat tres dias, los quals era anat a fanguar per son pare, que-ra dimarts y dimecres y dijous, los quals me tornarà quant aurà acabat, y de aquexa manera nos som consertats, y asò fas per memòria vuy als derrer de janer de 1647.

[Febrer 1647]

Juan Basó, pagès de Parlavà

Ítem, a de aver que avuy al primer de febrer del any 1647 he rabuts de Joan Basó, pagès de Parlavà, set lliuras quatorsa sous, dich 7 lliures 14 sous, los quals són a compliment de tot lo deuta que dit Basó me devia, y jo astich content i satisfet fins lo present dia, y asò fas per memòria y per paga de dit.

Fransesch Manascal de Ulestret

¹⁶²¹ Segeuxien dues paraules il·legibles.

Ítem, dit dia he donat a Fransesch Manascal, pagès de Ulestret, sinquanta reals, dich 5 lliures, los quals són per una pensió de sensal que jo li fas, y dit me-n a de donar deu lliures per una pensió que ell me fa juntament ab altres.

Caxas de na Hierònima, ma jermana

Ítem, vuy als 4 de febrer del any 1647 donadas a fer las caxas de na Hierònima, ma jermana, a un fuster de Palafrugell, que-s diu Baldiri Deulofeu, dels quals li dono divuit lliures, dich 18 lliures, los quals en esta forma, que me'n a de pendra fusta a la quantra de noguer y de albre blanch, lo noguer a dotse rals y lo albra blanch a deu reals la cana, y també a de pendra sinch pilars de noguer en preu de coranta reals, y asò fas per memòria.

// Camps, botiguer de Gerona

Ítem, vuy als 5 del mes de fabrer del any 1647 he tornada la raxa que en dias pasats comprí a la botiga de mossèn Camps y Bofill, y he pres xamalot molat per las faldillas en preu de trenta-y-dos reals la cana, n'e presas sinch canas, que montan setse lliures, y també un palm y mig de nolut negra en preu de vint reals lo palm, munta tres lliures, y al tot desenou lliures, y en asò prenc onse palms de raxa a sis lliures la cana, y tot asò li devem.

Lana he vanuda a Miquel Guinar de Corçà, 13 lliures 15 sous

Ítem, vuy als 11 del mes de fabrer del any 1647 he vanuda a Miquel Guinar, parayre de la vila de Corçà, dos robas y set lliuras de lana neta, a vint-y-quatre lliuras lo quintà, que summa dita lana tretse lliures set reals y mig, dich 13 lliures 15 sous, los quals he aguts y rabuts lo dia present de comptans.

Miquel Figueras, moso nostro

Ítem, vuy als 24 de fabrer del any 1647, lo dia de Sant Pera y Sant Masià, que-ra en diumenja, he donadas a Miquel Figueras, moso nostro, dotze reals, dich 1 lliura 4 sous, los quals volia per comprar unas sabatas, y los quals són en descàrrech de la soldada, y asò fas per memòria.

Catarina Climenta

Ítem, vuy als 21 de fabrer del any 1647 avem logada na Catarina, jerma[na] de Joan Climent, estant en Sant Martí Vell, la qual avem logada per temps de un any, y de dit any guanya primerament un vastit de borell, dos camisas, un devantal de blavets y un altre de li, a de compra dos toquillos, una de li i altre de tela, y unas

mitjas de agulla y dos cosets, un de tella y un de lli, una balona un parell de sabats y solar un altre parell, y asò fas per memòria, y la dalt dita Catarina no y ve encara de alguns dias.

[Març 1647]

Ítem, vuy als 4 de mars del any 1647 és vinguda a casa nostra per astar na Catarina Climenta, jermana de Joan Climent de Sant Martí Vell, y és per astar per mosa, y dit dia era lo dilluns de Carnastoltas, y asò fas per memòria.

// Casament de Antoni Vivas ab Jerònima Martina, ma jermana

Ítem, vuy als 3 del mes de mars que era lo diumenja de Carnastoltas avem afactuat lo casament de Antoni Vivas ab Jerònima, ma jermana, los quals a casats mossèn Paulí Fell, prevere y rector de la isglésia de Ultramort, fill de cosí jermà meu, ab lisènsia de Tou Banet, prevere y rector de Casà de Pelràs, y dit dia he donat a Antoni Vivas y Antoni Serra y Vivas, conyats meus, dos-sentas lliuras, dich 200 lliures, los quals són per la primera paga del dot de sis-sentas lliuras que jo he promès a dita Jerònima, ma jermana, de los quals he jo donadas de comptans en presència de dit mossèn Paulí Fell y de dit mossèn Tou Banet y de tots los demés convidats, y dits conyats me an promès de firmar-me'n àpocha en poder de mossèn Jasinto Nató, notari de Rupià, y dit Nató y era present quant jo doní los dinés que ja me'n aguera fermada, sinó que así no podia tochar actas, y asò fas per memòria.

Auditor de las ànimas

Ítem, vuy als 23 del mes de mars del any 1647 he donats a mossèn Simon Miquel, auditor de las ànimas, coranta-y-quatre reals, dich 4 lliures 8 sous, que eran vint pesas de sinch, los quals són a bon compte de la administrasió, y asò fas per memòria.

Mestra Martí, sastre de Madremanya

Ítem, vuy als 24 de mars del any 1647 he donat a mestre Faliu Martí, sastre de Madramanya, un trantí per preu de sis lliuras, dich 6 lliures, los quals són a bon compte de la roba que me a fet, so és, de nuviatge y de altres robas.

// Àpocha fermada per dot, Antoni Serra y Vivas

Ítem, vuy als 29 de mars del any 1647 en poder de Jasinto Nató, notari públich de Rupià, me ha fermada àpocha Antoni Serra y Vivas, conyat meu, de dos-sentas

lliuras que ell y son fill tenen rabudas per la primera paga de lo dot de na Jerònima, sa nora, y ara falta a fermar son fill Antoni y també conyat meu, y asò fas per memòria.

[Abril 1647]

Borequets he vanuts

Ítem, vuy als 12 de abril 1647 he vanuts a Pera Peraarnau de Anyels, batlla de Corçà, tretze borequets, en preu de trenta-y-set reals la pesa, accepta que de u no n'è agut trenta reals, y dita quantitat no me ha pagada encara.

Visents Soler de Ruplà

Ítem, vuy als 14 de abril de dit any he donats a Visens Soler, fadrí nostro, tres sous, los quals volia per pagar lo solar de unas sabatas y dits van en descàrech de la soldada, y asò fas per memòria.

Alsina de Corçà

Ítem, vuy als 15 de abril de dit any he donats a na Alsina de Corçà tot lo que li devia, y asò fas per memòria.

Pera Papi

Ítem, vuy als 12 de abril del any 1647 se'n és anat an Pera Papi de Corçà a Corçà, al qual astava malalt, y asò fas per memòria.

Lo preu dels moltons

Ítem, vuy als 16 de abril he rabuts de Pera Peraarnau, batlle de Corçà, coranta-y-set lliures quatra sous, dich 47 lliures 4 sous, y són per lo preu de los moltons que dit me avia conprat.

Joan Mascarós y Figueras de Corçà

Ítem, vuy als 18 abril del any 1647 he dexada una cortera de blat forment bell a Joan Mascarós y Figueras de Corçà, la qual me ha promès tornar-la si'l tinch manaster antas de la colita, o sinó quant ne aurem colit, y asò fas per memòria.

Rescatar lo delma

Ítem, vuy als 19 de abril del any 1647 he pagat de quatre anyels de rescatar a-n'al delma y premíssia trenta reals, dich 3 lliures, los quals he pagadas de comtans a n'al dalmer o a oma per els.

// Mula vanuda a Fransech Riera, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy als 24 del mes de abril del any 1647 he vanuda a Fransesch Riera, botiguer de la Bisbal, una mula de quatre anys de pèl astornell, n'e agut de la dita mula sent lliuras, dich 100 lliures, los quals no me las ha pagadas, sinó que los pagarà sempra que jo vulla, y a promès de pagar-los ab la moneda que jo tornaré comprar, y asò fas per memòria, en presència de Antoni Geronès de Corçà y de mossèn Viladecans, domer de Corçà, y eran ab lo tracta.

Compta de Faliu Martí

Ítem, vuy als 25 de abril del any 1647 Faliu Martí, sastra de Madramanya, y jo avem pasats comptas de la feyna que ell a feta fins lo dia present, y axí trobam que dadas ab rabudas so jo tornador a dit Faliu Martí cinquanta reals, los quals los y pagaré quant vulla, y axí fas la present per memòria.

Faliu Martí

Ítem, dit dia he donats a Faliu Martí trenta reals, dich 3 lliures, a bon compta dels dits cinquanta rals, y asò fas per memòria dia y any sus dit.

Pera Papi

Ítem, vuy diumenja que contam 28 de abril del any 1647 és tordat Pera Papi, fadrí que astà a casa nostra o treballa, lo qual a faltat de 12 de abril fins a 28, que-s lo dia que torna, que era diumenja, com tinch dit, vingué a la tarda, y asò fas per memòria.

// **[Maig 1647]**

Tosinos què conprats a Palalafrugell¹⁶²²

Ítem, vuy als primer del mes de maig del any 1647 he conprat a la fira de Peratalada sis tosinos, dos masclas y quatre famellas, a Jauma Caxa de Palafrugell, de las quals n'e pagat vint-y-set lliures deu sous, dich 27 lliures 10

¹⁶²² Per Palafrugell.

sous, que ve la pesa coranta-y-sinch reals y alguns poch més, y dita cantitat he pagada de comptans dit dia, y asò fas per memòria.

Faliu Martí

Ítem, vuy als 5 de maig 1647 he donada a Faliu Martí, sastre de Madramanya, mitja cortera de blat y és per tot lo compta que jo devia a Faliu Martí de la roba que-l avia feta en nostra casa, y dit Faliu Martí y jo astam iguals fins lo dia present, y asò fas per memòria.

Mula què conprada a tal Cornell de Corçà

Ítem, vuy lo dia de Sant Miquel que contam vuyt del mes de maig del any 1647 he conprada jo Pera Martí una mula de edat de tres anys, de pèl negra a tal Cornell, pagès de Corçà, la qual a fet lo preu Rafell Cornell y ... de Ropià, y de dita mula n'è pagat noranta-y-tres lliuras, dich 93 lliures, y en presència y era Antoni Geronès de Corçà ab lo tracta, y la qual me la manaran diumenja més propvinent, y asò fas per memòria.

Girada a Fransesch Riera, botiguer de la Bisbal a tal Cornell de Corçà de una mula

Ítem, vuy divendras que contam 10 de maig del any 1647 he feta girada a la botiga de mossèn Fransesch Riera, botiguer de la Bisbal, de noranta-y-tres lliures, dich 93 lliures, a tal Cornell de Corçà per lo preu de la mula que li he conprada, com dalt astà dit, y dit Cornell a acceptada la girada a son germà Rafell per ell, y dit Riera a també promès de donar dits dinés de así a vuyt dias, que-s aquex lo tracta, y asò fas per memòria.

// Mula que ma l'an manada

Ítem, vuy als 12 de maig del any 1647 me han manada la mula que estos dias pasats conprí a tal Cornell, pagès de Corçà, la qual me mana un seu fadrí; la dita mula la tenia a Jafra a la illa o a casa de son jermà an Tixador, y asò fas per memòria, y Nostre Sanyor me'n do bon succés.

Visens Soler, tornat logar quatre mesos

Ítem, vuy als 6 de juny del any 1647 he tornat logar a Vissens Soler, fadrí de Rupià, per temps de quatre mesos, comansant a corra al primer del present mes de juny a fins a Sant Miquel de setembra propvinent, li dono del dit temps dotse lliuras, dich 12 lliures, y asò fas per memòria.

Pera Papi, fadrí nostro

Ítem, vuy als ¹⁶²³ del mes de juny del any 1647, lo dia dels sants quatre màrtirs, he donats a Pera Papi, fadrí que està a casa mia, vint-y-sis reals, dich 2 lliures 12 sous, los quals són en descàrech de la soldada que guanya a casa mia. Aquestos són los primers dinés que te rasabuts de la soldada que guanya a casa mia, y asò fas per memòria.

Segar lo any present de 1647

Ítem, vuy als 26 de juny del any 1647 he acabat de segar, y lo segar del present any me costa coranta-y-sinch reals, dich 4 lliures 10 sous, los ha rabuts Joan Gispert, treballador de la vila de Corçà, no tenia sinó a ell que fos jornaller, los demás eran fadrins de casa, que era Miquel Figueras y Pera Papi y Visens Soler de Rupjà, los altrás eran de Corçà, y asò fas per memòria.

// Juliol, 1647

Miquel Figueras, fadrí

Ítem, a faltat en Miquel Figueras, fadrí que està a casa nostra, sis dias, los quals són per arrencar favas y batre ditas favas, y asò fas per memòria vuy als 6 de juliol de 1647.

Dit Miquel Figueras

Ítem, vuy als 14 de juliol del any 1647 he pagats tres sous a Miquel Figueras, fadrí que està a casa nostra, y dels quals li he conprat mitja lliura de costellas que el avia guanyadas, y asò fas per memòria.

Mossèn Jauma Planas de la Bisbal

Ítem, vuy als 23 de juliol del any 1647 he donada a Jauma Planas o a son fill, ab carta sua, una cortera de blat ras y corrent, lo qual és a bon compta dels sinch cortans de sensos que jo li fas y ell los reb com arrendador de Sant Salvador y de Corpus Cristi, y encara no són fora, y asò fas jo per memòria.

[Agost 1647]

Damià Santamaria

¹⁶²³ En blanc.

Ítem, vuy als 4 de agost 1647 a de aver que de Demià Santamaria de Corçà tinch rabudas sinch lliures, dich 5 lliures, per la última paga del arrendament del clos de na May, y asò fas per memòria.

Burra pulina he conprada a Palafrugell

Ítem, vuy als 3 del mes de agost, lo dia de Sant Asteva, del any 1647, me ha conprada Fransech Barrull, conyat meu, una burra a un corder de Palafrugell, del qual n'è pagat per mi dit mon conyat set lliuras, dich 7 lliures, y dita burra és de edat de un any, la qual la feu lo dia de Sant Tou proppasat, y és de pèl negra, los vals y morro blanch, Nostra Senyor me'n do bona ganànsia.

Salari de la condubta pagat a mossèn Mancha de Rupjà

Ítem, vuy als 12 de agost del any 1647 he donada a mossèn Dimas Pux, fillastre de mossèn Nicolau Mancha, sirúrgia del castell de Rupjà, una cortera de forment corrent, la qual la y he donada per lo sellari de la condupta, y asò en presència de Visens Solés, fadrí que està en nostra casa, y asò fas per memòria.

Joan Tixer, nunci de Corçà y de la Pera

Ítem, vuy, als 12 de agost del any 1647, Joan Tixer, nunci de Corçà, me ha conprat blat per trenta-y-sis real, dich 3 lliures 12 sous, y era present Joan Mascarós y Figueras de Corçà, y no avem apuntat quant me los pagaria, y asò fas per memòria.

// Pera Camps, mestre de casas de la vila de Corçà

Ítem, vuy als 30 de agost del any 1647 Pera Camps, mestra de casas de la vila de Corçà, se'n a aportadas dos corteras de blat forment en preu, so és, a saber, que jo ne volia y ne vull coranta reals de la cortera, y ell no me'n volia donar sinó trenta-y-vuit, y jo no la y he volgut donar, sinó que mira-sa'm a com aniria a la plasa de la Bisbal, y axí lo matex dia, que-s divendras, Pera Noguer y Almar pasant per devant de la mia porta parlant ab ell jo li demaní a com anava lo blat a la plasa, me digué que a 4 lliures 10 sous se hera vanut, y lo matex me ha dit lo senyor rector, y lo seu cunyat, en Masó de Púvol, ne avia conprat a 4 lliures 4 sous la cortera, y axí bé valdria lo meu quatre lliuras. Y de altre part devia jo a dit Pera Camps sis lliuras, los quals són sinquanta-y-sis reals de tres mitgeres de cals, y los quatre reals a compliment de sis lliuras de dos jornals que lo seu fadrí me avia fets, y axí lo dit Pera Camps, dadas ab rebudas, me és debitor vint reals, dich 2 lliures.

[Setembre 1647]

Antoni Geronès, pagès de Corçà

Ítem, vuy als 6 del mes de setembra del any 1647 he vanudas a Antoni Geronès, pagès de Corçà, cosí germà meu, dotze anolas, de las quals n'e agut trenta-y-vuyt lliuras y vuit sous, dich 38 lliures 8 sous, los quals me deu, y los me pagarà sempre que jo los vulla, y asò en presència de mossèn Josep Viladecans de Corçà, domer, y de Antoni Vilosa, y de son fill, y de las anolas ne agué trenta-y-dos reals de la pesa, y asò fas per memòria.

Miquel Figueras de Corçà

Ítem, me deu an Miquel Figueras, fadrí que està a casa nostra, trenta-y-sis reals, dich 3 lliures 12 sous, los quals són de traginar las garbas que tenia a la mola del farrer de Monells y de batra las ditas garbas, y asò anirà en descàrech de la soldada que lo dit a guardada y va guanyant en nostra casa, y asò fas per memòria.

// Mestra Martí, sastra

Ítem, vuy als 10 de setembra del any 1647 he fetas unas calsas de ala de corp y adobar un capot, y asò a fet mestra Martí, sastre de Madramanya, y aquest és lo primer partit de la feyna que farà lo present any, y asò fas per memòria.

Pera Alenyà, joher de Enpordà me ha comprats borechs

Ítem, vuy als 15 de setembra he vanuts a Pera Alenyà, joher de casa d'en Romaguera de Enpordà, desaset borechs, dels quals n'e agut cinquanta lliuras, dich 50 lliures, que són trenta reals de la pesa y vint de hu que n'i avia de patit, y ditas cinquanta lliuras me deu, y a promès de donar-me-las de avuy diumenja a vuyt dias sens falta y ab la moneda següent: vint-y-sinch o trenta lliures de or o plata en lo preu que se corra y los demás sisens.

Pera Papi

Ítem, vuy als 15 de setembra 1647 se'n és anat Pera Papi, fadrí que estava a casa nostra, lo qual se'n és anat, que se vol posar per parayre, y en dit Pera Papi li dech, contat y rabatut, 8 lliures, los quals li donaré sempre que ell los vulla.

Pera Alenyà

Ítem, vuy als 22 de setembra del any 1647 ha de aver que he rabuts de Pera Allenyà, joher de Enpordà, cinquanta lliuras, dich 50 lliures, y són per lo preu dels moltos o borechs li avia venuts, y asò fas per memòria.

Pera Papi

Ítem, vuy als 23 de setembra 1647 he donats cinquanta reals a Pera Papi, dich 5 lliures, los quals són a bon compta de la soldada que a guanyada a casa nostra, y ara li resto a deura quaranta reals, dich 4 lliures, y asò fas per memòria.

[Octubre 1647]

Miquel Figueras, logat per temps de un any

Ítem, vuy als 6 de octubra del any 1647 a acabat Miquel Figueras, fill de Joan Mascarós y Figueras, de corra lo any pasat, y dit dia lo he tornat llogar un altre any, comansant a corra lo dit any als 8 de octubra propvinent, y de dit any li dono per soldada vint-y-una lliura, dich 21 lliura, y li tinch de solar un parell de sabatas, y li tinch de fer una vesana de favas a las Argilas, y li tinch de aportar lo blat de Torroella quant lo aurà culit.

// Antoni Geronès de Corçà

Ítem, vuy als 4 de octubra del any 1647 a de aver que tinch rabut de Antoni Geronès, pagès de Corçà, trenta-y-vuit lliuras vuit sous, dich 38 lliures 8 sous, los quals són per lo preu de las anolas, dotze que-n comprí en dias pasats, y asò fas per memòria.

Visents Soler, fadrí nostro

Ítem, vuy als 6 de octubra del any 1647 he tornat logar a Visents Soler, fadrí, per temps de 8 mesos, comansant a corra lo primer del present y corrent.

Ítem, de octubra y a la fi de maig propvinent y de dits vuit mesos li dono per soldada quinsa lliuras, dich 15 lliures, y asò fas per memòria.

Pera Papi

Ítem, vuy als 12 de octubra del ay 1647 he donats a Pera Papi, fadrí de Corçà, quatre lliures, dich 4 lliures, los quals són per tot lo que li devia de la soldada que lo dit avia guanyada del temps que j'avia astat, y dit Pera Papi y jo astam iguals fins lo dia present, y asò fas per memòria.

Mossèn Francesch Riera, botiguer

Ítem, vuy als 28 del mes de octubra del any 1647 he donadas de comptans a Fransech Riera, botiguer de la Bisbal, los quals són a bon compta dels que ell me avia dexats, y ara li tinch de donar vuit lliuras per fer lo compliment del deuta, y asò fas per memòria.

Mossèn Francesch Riera, botiguer

Ítem, vuy als 30 de octubra del any 1647 se'n a aportat mossèn Riera, botiguer de la Bisbal, dos corteras de blat forment, no y avem fet preu, lo que sí puch dir que aurà quatra o sinch dias que jo ne vaní que ne aguí quaranta-y-sinch reals y mig de la cortera, y a plasa va en aquex preu, y axí dos corteras valdrian 9 lliures 2 sous.

Antoni Baró, carniser de la Pera

Ítem, dit dia se a aportadas Antoni Baró, carniser de la Pera, dos corteras de forment, no y avem fet preu, a dit que no nos desvindriam, va a coranta-y-sinch y coranta sis a la plasa, y asò fas per memòria.

// Senyor rector de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 31 de octubra del any 1647 he dexats a mossèn Tou Banet, rector de Cassà, trenta reals, dich 3 lliures, las quals li he dexadas grasiosament, y me ha promès de tornar-las-na quant jo las vulla, y ell me volia donar una dobla de or, sinó que jo no la he volguda.

[Novembre 1647]

Mestra Martí, sastra de Madramanya

Ítem, vuy al dia de Tots Sants, que contam lo primer de novembra del any 1647, se n'a aportada mestra Faliu Martí, sastra de Madramanya, mitja cortera de blat bell, lo qual no la ha pagat ni fet ningun preu, bé-s veritat que va a coranta-sinch y coranta-sis la cortera.

Joan Fornels de Corçà

Ítem, vuy als 5 de novembra del any 1647 a de aver que tinch rabudas del conpare Joan Fornells, estant en casa mia de Corçà, quatre lliuras, dich 4 lliures, las quals són a compliment de tots comptas, y són per la anyada cayguda per Sant Miquel

de setembra proppasat, y de ditas quatre lliuras se'n a aturat dotse reals per gastos que ell a fets a la casa.

Frexa, farrer de Corçà

Ítem, vuy 8 de novembra del any 1647 se n'a aportat en Frexa, farrer de Corçà, mitja cortera de forment bell, no l'a pagat, del qual me'n a promès de donar coranta-y-sinch sous de la mitgera, dich 2 lliures 5 sous, y asò a de a ser ab feyna, és la primera feyna cobrir un tràmach, lo rascla ja lo he pagat aurà alguns dias, los paguí ab dinés y ab un cortà de blat.

Antoni Muner, fuster

Ítem, vuy als 10 de novembra del any 1647 se n'a aportada Antoni Muner, sastra de Corçà, tres corteras de blat forment bell, no-y avem fet ningun preu, lo que se agué se ven a coranta-sis y a coranta-sinch y mig, y asò fas per memòria, lo dit Antoni Muner y jo astam ab comptas.

// Fransech Barrull

Ítem, vuy als 11 de novembra del any 1647 se'n a aportadas mon conyat o oma per ell, que era Joan Poch, fadrí seu, dos corteras de favas, las pagarà conforma van.

Visents Soler

Ítem, vuy als 25 de novembra del any 1647 he donats a bon compta de la soldada que jo dech a Visens Soler, fadrí que astà a casa nostra, vint reals, dich 2 lliures, y asò fas per memòria, las volia per solar las sabatas.

Bernat Baró de la Pera

Ítem, vuy als 25 de novembra del any 1647 avem pasats comptas Bernat Baró y jo, y axí astam fins lo present dia, y asò fas per memòria.

Consentiment de un benefisi; Fransech Gispert

Ítem, vuy als 25 de novembra del any 1647 he donat lo consantiment del benefisi de Sant Antoni, fundat en la isglésia de Corçà, del qual so jo patronat, y asò és per mossèn Andreu Batlla, y asò trobaran en poder de mossèn Joan Mas, notari de la Bisbal. Dit dia ha feta ma mara donasió a mosèn Fransech Gispert de una causa pia en poder del dit notari, és a saber, de la part tochan a ma mara.

Selari de una sentència

Dit dia he donats a dit mossèn Fransech Gispert, cosí germà meu, vint reals, dich 2 lliures, los quals són per lo sellari de la sentència de una causa jo aporto en la Inquisició contra d'en Martí de Viladasens, y asò fas per memòria, és condemnat altra vegada.

Mossèn Faliu, apotecari de la Bisbal

Ítem, vuy als 29 de novembra del any 1647 he donats a mossèn Faliu, apotecari de la Bisbal, sinquanta-y-tres reals, dich 5 lliures 6 sous, los quals són per altrás tans li'n devia [de] confitura que jo li avia conprada en dias pasats, y ab dit Faliu as[t]am iguals fins lo present dia.

// Nodrisos

Ítem, vuy als 30 de novembra del any 1647 a Tarroella de Mongrí a la fira he conprats a Joan Coll del mas Sabrià sinch nodrisos, quatre famellas y un mascla, dels quals n'e pagadas vuit lliuras deu sous, dich 8 lliures 10 sous, que són de set reals de la pesa, y asò pagats, y no dich més.

[Desembre 1647]

Visens Solers

Ítem, vuy als 14 de desembra de 1647 he donats en descàrrech de la soldada a Visens Solers, fadrí que astà a cassa nostra, trenta reals, dich 3 lliures, y asò fas per memòria.

Garau Geli y Almar de la Pera

Ítem, vuy als 22 de desembra del any 1647 a de aver que de Garau Geli y Almar, bracer de la Pera, he rabudas vuyt lliuras, dich 8 lliures, las quals són per lo gasto que Joan Almar, son fill, ha fet a la presó per temps de setanta dias que y a astat, y asò fas per memòria.

Serar la fusta de alsina, mestra Joan, sarrador

Ítem, vuy lo dia de Nadal del any 1647 avem pasats comptas ab mestra Joan, sarrador, de la fusta que ell m'a serrada de alsina, que són estadas trenta-y-dos canas y sis palms, can[a]das per mestra Antoni Muner, fuster de la vila de Corçà, y de la dita fusta li'n dono per cada cana sis sous, dich 6 sous, que munta la dita

fusta nou lliuras y setze sous, dich 9 lliures 16 sous, de las quals ne té rabuts dit Joan deu reals, a bon compta, dich 1 lliura, resto a deura 8 lliures 16 sous, y asò fas per memòria.

[Gener 1648]

Miquel Figueras

Ítem, vuy lo dia de Sant Julià del mes de janer he donat a Miquel Figueras, fadrí que astà a casa nostra, deu reals, dich 1 lliura, y són nou sous per altres tans ne avia ell pagats per mi, ab molts pactes, y los restans onse sous a bon compta de la soldada que a guanyada en casa nostra lo any pesat, y asò per memòria.

Senyor rector de Cassà

Ítem, dit dia lo senyor rector de Cassà m'a donat deu reals, dich 1 lliura, la qual és a compliment de las tres lliuras que li dexí en dias pasats, y asò fas per memòria.

// Janer 1648

Avuy al primer de janer del any 1648, lo dia de ninou, com se acostuma traure los jurats y consellers los han trets y són los següents:

Rafell Grasiós, jurat major de la Pera

Mateu Pux, jurat patit de la Pera

Damià Savarí, jurat de Padrinyà

Pera Mascarós, jurat de Cassà

Consellers de la vila y batllia de la Pera són los següents: Josep Font y Romaguera, conseller de la Pera, Francesch Ponsatí, conseller de la Pera, Rafel Colomer, conseller de la Pera, Andreu Bahí, manor de dias, conseller de la Pera.

Consellers de Padrinyà són los següents: Fransech Casadevall, conseller de Pedrinyà, Martorià Savarí, conseller de Pedrinyà.

Consellers de Cassà de Pelràs són los següents: Joan Amatller de cassaller¹⁶²⁴ de Cassà, Antoni Pagès, consaller de Cassà.

¹⁶²⁴ Per consaller.

Aquestos són los jurats y consellers de la vila y batllia de la Pera l'any present y corent de 1648, los quals astan continuats en un llibra de la vila per mans de mossèn Narsís Farrer, prevera y sacristà de la isglésia de la Pera, testimonis són Joan Pigauma, major de dias, y Miquel Saguera, causídich de la Pera, y Bernat Saguera, pagès de Rupjà.

// Fransech Farrer, farrer de Púvol

Ítem, vuy als 10 de janer del any 1648 se'n a aportada un frara de Sant Francischo de Paulo mitja bota de vi y és per la fàbraga del farrer de Púvol, y axí la dita mitja bóta de vi és per lo any proppasat. En altra ocasió se'n aportà en Pera Mascarós, o oma per ell, mitja cortera de ordi, que també fem de fàbraga a dit farrer, y la dita és per lo dit any cayguda lo dia de Sant Pera y Sant Faliu proppasat.

Nodrisos que he comprats, resebuts 3

Ítem, vuy als 16 de janer del any 1648 he comprats a Arnau Farrer, treballador de la vila de Corçà, tres nodrisos, dos masclas y una famella, y dels quals n'e pagats trenta-y-nou reals y mig, dich 3 lliures 19 sous de la pesa, que entra tots fan summa de de¹⁶²⁵ onse lliuras deseset sous, dich 11 lliures 17 sous, los quals té resebudas de comptans, y jo tembé tinch resebuts los dits tosinos, Nostre Senyor me'n dònia bona ventura y los quart de malamen.

Frexa, farrer de Corçà

Ítem, dit dia se'n a aportat en Frexa, farrer de Corçà, un cortà de blat mastall, no l'a pagat, ni tampoch [n]o li avem fet preu, lo pagarà conforma va a la plasa, y nos rascabalarem ab feyna.

Nodrisos que he comprats

Ítem, vuy als 17 de janer del any 1648 en la plasa de la Bisbal he comprats tres tosinos nodrisos a Fransech Ponsatí, joher del mas Pont de la Pera, dels quals n'e pagat quinse lliuras, dich 15 lliures, que són cinquanta reals de la pesa, dich 5 lliures, y los quals són tots masclas, y dits tosinos tinch jo resebuts, y ell també té rasebuts los dinés, y asò fas per memòria, y Déu me'n do sort y bona ventura.

Joan, sarrador

¹⁶²⁵ Repeteix de.

Ítem, vuy als 19 de janer de 1648 ha donats la mara a mestra Johan, sarrador, sis lliuras, dich 6 lliures, los quals són a bon compta de la feyna que dit Joan, sarrador, me ha feta en ma casa, so és, de serrar fulla de alsina.

// Partida de taula de la causa pia

Ítem, vuy divendras en la Bisbal me han intimada una partida de taula, en poder de mossèn Pera Geronès, notari de la Bisbal, y dita partida és de un sensal me fa la universitat de Verges de la causa pia fundada per mossèn Antoni Martí, quòndam, y també me han pagada la porata que son a coranta-y-set reals y mig, dich 4 lliures 15 sous, los quals me ha pagats dit Pera Geronès, y asò fas per memòria, vuy dia 24 de janer de 1648.

Maria Àngella Simona, llogada per mossa

Ítem, vuy als 24 de janer del any 1648 he logada a Maria Àngela Simona de Monràs per temps de un any, del dit any li dono de soldada lo següent:

Primo, deu lliures, dich 10 lliures.

Ítem, dos camisas.

Ítem, dos cosets.

Ítem, dos toquillos.

Ítem, un parell de sabatas grosas.

Ítem, un parell de mitjas de cordellas.

Ítem, un davantal de blauets o de conpàs

Y aquets pactas avem fets en presencia de mossèn Fransech Barrull y de mossèn Fransech Riera, botiguer, y de Garau .. , y de la mia sogra, y de la mara de dita fadrina, y asò fas per memòria.

Pera Fornels, carniser de Corçà

Ítem, vuy als 5 de fabrer del any 1648 he vanuts jo Pera Martí, pagès de Cassà de Pelràs, vuit tosinos: sinch masclas y tres famelas, a Pera Fornels, carniser de Corçà, dels quals n'e aguts sent-y-tretze lliuras, dich 113 lliures, pagadoras en esta forma: la maytat or y la altra maytat sisens, y dita quantitat me ha de pagar dit Pera Fornels als 23 del corrent mes de fabrer, y en asò y era present lo senyor

rector de Cassà, y de dita quantitat ne tinch alberà de mà de dit rector, y també asò pal compare Mascarós y en Toni Pagès per a los a dit Pera Fornés, vuy o dia mateix.

// Pera Figueras de Monels

Ítem, vuy als 9 de febrer del any 1647¹⁶²⁶ he comprats a Pera Figueras de Monels dos corderas de lobins, dels quals n'e pagats vint-y-quatre reals, dich 2 lliures 8 sous, que són dotze reals per cordera, y dits diners he pagats en esta forma, que són en descàrech del que dit Pera Figueras devia a mon jermà Antoni, que Déu lo tinga en la glòria, que són trenta reals, dich 3 lliures, de tres lliuras qui-s levan dos y vuit sous, n'i restan dotze sous, dich 12 sous, los quals me és debitor dit Pera Figueras.

Mestra Joan, sarrador

Ítem, a 3 de març del any 1648 he donats a mestra Joan, sarrador, en bona so (?), vint-y-vuyt reals, dich 2 lliures 16 sous, los quals són a compliment de tot lo preu de la fusta que lo dit mestra me ha serrada de alsina, y asò en presència del senyor rector de Cassà y de Narcís Pla de Corçà.

Antoni Ros y Sendra, pagès de Peratallada

Ítem, vuy als 6 del mes de març del any 1648 he donats y pagadas a Antoni Ros, pagès de Peratallada, xanta lliuras de una part, y de altre part vint de gastos del procés, y de ditas xanta lliuras me n'a fermada àpocha y sesió, los quals he pagadas jo, Pera Martí, com a d'evicció de Joan Fell, pagès de Ultramort, com a tenint y posahint a carta de gràcia la closa de Sant Iscla, que fou de casa d'en Pagès de la Sala, y dit Ros demana per esta dita closa d'evicció a ell, per uns sensals pagà per casa d'en pagès de la Sala com a fermansa per casa d'en Sendra de Ullestret, y dita àpocha és en poder de mossèn Pera Geronès, notari real de la vila de la Bisbal, dia y any sobradit, y asò fas per memòria.

Antoni Baró, carniser

Ítem, dit dia a de aver que he rabuts de Antoni Baró, carniser de la Pera, coranta-y-sis reals, dich 4 lliures 12 sous, los quals són per lo preu de dos anolas li he vanudas en dias pasats en preu de sis lliuras, y los restans he rabuts de carn de la sua carnisaria, y dit Baró y jo astam iguals fins lo present dia de tots comptes.

¹⁶²⁶ Ha de ser 1648.

// Frexa, farrer de Corçà

Ítem, vuy als 12 de març 1648 avem pasats comptas en Figa, farrer de Corçà, y jo, y axí som restats iguals fins lo present dia de tots comptas ajam tinguts entre ell y jo, tant de blat que se'n a aportat, com de feyna que el m'a feta, y asò fas per memòria.

Antoni Muner, fuster de la vila de Corçà

Ítem, a de aver que ab Antoni Muner, fuster de Corçà, avem pasats comptas y estam iguals fins la present jornada, tant de feyna que lo dit me haja feta, com de blat que jo li aja vanut, y asò fas per memòria vuy als 19 de mars 1648, Pera Martí.

Frexa, farrer de Corçà

Ítem, dit dia se'n a aportat en Frexa, farrer de Corçà, o sa moler per ell, un cortà de blat forment bell, no l'a pagat, me'n donarà a rahó de cinquanta reals la cortera, que serà vint-y-sinch sous lo quartà, que axí va a la plasa de la Bisbal y encara a més, y asò per memòria.

Pera Fornels de Corçà

Ab dos partits he rabudas de Pera Fornels de Corçà sent lliuras, dich 100 lliures, los quals són a bon compta del preu dels tosinos me avia conprats en dias pasats, y lo dit Pera Fornels me deu tretze lliuras, dich 13 lliures, fet avuy als 20 de mars 1648.

Sanyor rector de Cassà

Ítem, vuy als 21 de mars 1648 me ha dexadas de préstech graciós lo senyor rector de Casà de Pelràs trenta-y-set lliuras de sisens de Barselona, no avem apactat quant los-y tornaria, y asò fas [per memòria]

Quitasió de la closa de Sant Iscla¹⁶²⁷ a Joan Fell, pagès de Ultramort

Ítem, vuy als 21 de mars 1648 he donadas a Joan Fell, pagès de Ulltramort, de una part, setanta-y-sich lliuras, dich 75 lliures, per un debitori que jo li'n tenia firmat en poder de mossèn Nató, notari de Rupjà, a 7 de dit mes y ara dit debitori me l'a ascansellat en poder de dit notari de present, y de altra part li he donadas dos-sentas y setse lliures y setse sous, so és, dos-sentas lliuras per la carta de gràcia

¹⁶²⁷ "Petiam terrae pradosam" de vuit vessanes dita la closa Canes i Raset.

de la closa de Sant Iscla y las restans setse lliuras y setse sous per salaris de actas y per tals devia, y axí dit Joan Fell me'n a feta una venda en poder de dit mossèn Nató, notari de Rupjà, avui en sa casa de Joan Fel.

// Ítem, vuy als 23 del mes de mars del any 1648 en poder de mossèn Jasinto Nató, notari de la vila de Rupjà, he feta jo Pera Martí, pagès de Cassà de Pelràs, venda a totas pasadas de la closa de Sant Iscla, de la qual venda n'e agudas y rasabudas de comptants sinch-sentas lliuras, dich 500 lliures, y aquesta venda he feta a Joan Fell, pagès de Ultramort, fill de Miquel Martí y Fell, son pare y oncle meu, y dita venda he feta, és a saber, de contractas propis, so és, que jo no li astich ab avicció, sinó de contractas propis y també, si acàs en dita pesa de terra s'i trobaven sensos o luïsmas atrasats, jo no li astich ab avacsió, y també és pactat que si acàs jo tinch manaster algun favor per la cobransa de que jo tinch de fer per uns dinés que jo he pagat a Antoni Ros de Peratallada, que lo dit Fel me l'a de fer, y asò fas per memòria.¹⁶²⁸ Testimonis són mossèn Pera Colobret, sacristà de Rupjà, y Ramon Carbó, parayre de dit castell de Rupjà.

Senyor rector de Cassà

Ítem, vuy als 25 de mars 1648 he tornadas al senyor rector de Cassà de Pelràs trenta-y-set lliuras, dich 37 lliures, los quals me avia dexadas als 21 del dit mes de mars, y asò fas per memòria.

[Abril 1648]

Antoni Serra y Vivas y Antoni, son fill, àpocha de dot

Ítem, vuy als 7 de abril del any 1648 he donadas y pagadas de comtans dos-sentas lliuras, dich 200 lliures, a Antoni Serra y Vivas y Antoni, son fill, las quals són per la segona paga del dot de na Hierònima, sa moler del dit fill, y jermana mia, y las quals són caygudas a 3 de mars proppasat, y de las ditas dos-sentas lliuras me n'a fermada àpocha los dits Serra y Vivas en poder de mosèn Jasinto Nató, notari públich de la vila de Rupjà,¹⁶²⁹ vuy dia y any susdit, lo dit fill no la ferma perquè no y era, mes després firmarà en poder del dit notari.

// Mossèn Francesch Riera

¹⁶²⁸ D'aquesta peça es portava plet a la cúria de Peratallada. La venda a carta de gràcia d'aquesta peça va ser feta per Pere Martí i la seva muller Anna a Pere Geronès, notari de la Bisbal l'1 de juny de 1638 per 200 lliures. AHG. J. Nató, not. de Rupjà, 536 (1647-1648).

¹⁶²⁹ L'àpocha a ACBE. Fons Martí de Cassà de Pelràs, núm. 1.

Ítem, vuy als 3 del mes de abril 1648 he donadas a mossèn Fransech Riera, botiguer de la Bisbal, set lliuras y quatre sous, dich 7 lliures 4 sous, a bon compta, li he restadas a deura una lliura tretze sous, dich 1 lliura 13 sous. Y, de altre part, dit dia li he conprat deu palms de borell en preu de coranta reals la cana que fan summa de sinch lliures, dich 5 lliures, los quals li dech també, y asò fas per memòria.

Miquel Riera de Fonteta

Ítem, dit dia he donadas a Miquel Riera de Fonteta set lliures deu sous, dich 7 lliures 10 sous, per altres tantes li'n devia.

Palamós

Ítem, dit dia me ha donada Josep Asteva, mestre de axa de Palamós, a bon compta de la pensió, sis lliures y sous, dich 6 lliures 13 sous, una dobla de or en presència de mossèn Antoni Sants, salurgià de dita vila, y eram al mig del pastoret de la Bisbal, asò fas per memòria.

Mosèn Camps, botiguer de Gerona, li he pagat a bon compte 52 lliures 6 sous

Ítem, vuy lo dia del següent dimecras que contam del mes de abril 22 del any 1648 he donadas a mossèn Camps, botiguer de Gerona, sinquanta-dos lliuras y un sou y sis, dich 52 lliures 1 sou 6, a bon compta de la roba del noviatge de ma germana y són a bon compta. Li he restat a deura vint-y-sis lliuras, dich 26 lliures.

Ítem, dit dia he conprat en dita botiga de una part una cana de bayeta blava y tres palms de cordellats blaus, los he pagats de comptans, asò fas per memòria. Li he donadas en dit compta sinch dobblas de or, las hi he donadas a sinquanta-y-set la dobla, que fan summa de vint-y-vuit lliures y deu sous, lo demés sisens.

Joan Carbó de Anyels

Ítem, vuy als 28 del mes de abril del any 1648 he donats a Joan Carbó de Anyels deu reals, dich 1 lliura, los quals són de préstech, és veritat que a dit Joan Carbó li devia 6 sous per tres jornals de podar gregas, més jo li he fet tres cóps¹⁶³⁰ de cànam a la coramina ab mon bastiar, vaia axò per lo podar i axí ell me deuria los deu reals que li he dexat.

// [Maig 1648]

¹⁶³⁰ Equival a la superfície sembrada amb tres cóps de cànem. Un cóp equival a 1/24è de quartera.

Compra de un bou per preu de 61 lliures 4 sous a Montrràs

Ítem, vuy als 4¹⁶³¹ del mes de maig 1648 he conprat un bou de quatre anys de pèl blanch a Joan Riera, pagès de las Vidalas de la parròchia de Montrràs del terma de Palafrugell, del qual n'e pagat y pagaré sinquanta-y-un ducat, dich 61 lliures 4 sous, de las quals n'e pagadas avuy a dit Joan Riera vint-y-nou lliures, dich 29 lliures, de dobblas, en preu de sinquanta y nou reals la dobbla, y li só restat a deura trenta-y-dos lliures y quatre sous, dich 32 lliures 4 sous, las quals li tinch de donar de sisens sempre que ell las vulla, y asò he fet en presència de Antoni Geronès de Corçà, cosí germà meu, y de Llorens Serra y Codina, farrer de Palafrugell, y de Joan Masot, pagès de Montrràs. Nostre Senyor me'n vulla donar bon profit y lo gloriós Sant Antoni.

Joan Riera, pagès de Montrràs, li he pagat lo preu del bou

Ítem, vuy als 8 del mes de maig 1648 en la Bisbal, en casa de mossèn Fransech Riera he donadas a Joan Riera, pagès de las Vidalas de la parròquia de Montrràs del terma de Palafrugell, y en presència de Antoni Geronès de Corçà y de Joan Pareta de Foneleras, trenta-y-dos lliures y quatre sous, dich 32 lliures 4 sous, per tot lo compliment de les 61 lliures 4 sous del preu del bou que jo li conprí en sa casa dilluns propasat, y asò fas per memòria.

Caretas, Pera Alenyà, carrater

A 13 de maig de 1648 me ha fetas Pera Alenyà, carrater de Corçà, dos parels de rodas de carreta, unas de burderas y las altras saradas, y una escala, ell me ha vanut los coster y tirador, ne paguí vint reals de sis deu, que són trenta, me ha feta una camisa de arada y altras cosas de servey de casa.

// Comptas pasats ab Pera Alenyà, carrater de la vila de Corçà

Avuy als 13 del mes de maig 1648 avem pasats comptas jo Pera Martí, pagès de Casà de Pelràs, y Pera Alenyà, carrater de Corçà, de colsevol deutas que lo dit Pera Alenyà me degués y de qualsevol feyna que dit Alenyà me haja feta, so és, de carretas y aradas y altras cosas, y axí en dits comptas trobam que jo li so tornador a dit Alenyà dotze lliuras y dotze sous, dich 12 lliures 12 sous, de las quals las y donaré sempre y quant el dit Pera Alenyà las voldrà, y asò fas per memòria.

¹⁶³¹ Amb taca a l'original, no es veu ben bé el dia.

Pera Alenyà, girada

Ítem, vuy als 14 de maig del any 1648 he donats a Joan Pera de Casà dotze sous, dich 12 sous, los quals los y he donats per compte de Pera Alenyà, carrater de Corçà, perquè ell me feu aïr girada.

Hierònim Frexa, farrer

Ítem, vuy als 17 de maig 1648 avem pasats comptas en Hierònim Frexa, farrer de Corçà, y jo, y ara som restats iguals fins lo present dia de tots comptas avem tinguts entre ell y jo, y asò fas per memòria.

Procura a Pera Collel de Gerona

Ítem, vuy als 10 del mes de maig 1648 Anna Gispert y Martí, ma mara, y jo, Pera Martí, y Maria Barrull y Martí, ma moler, avem feta procura per a plets a Pera Collel, causídich de la ciutat de Gerona, y per poder suplantar, la qual avem feta en poder de mossèn Jasinto Nató, notari de la vila de Rupjà.

Antoni Frexa

Ítem, vuy diumenja que contam 17 de maig 1648 en Hierònim Frexa, farrer de Corçà a man[a]t a Antoni, son fill, a casa nostra per astar, si-ns agrada, no avem fet ningun preu, y asò fas per memòria.

// Franscesch Riera, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy als 23 de maig 1648 en la botiga de mossèn Riera, botiguer de la Bisbal, lo dit Fransech Riera li he conprat lo següent:

Primo, sis palms de pèl de camell per fer-ma unas mànagas en preu de quatre sous y sis dinés lo palm.

Ítem, nou palms de sergeta parda, de la sergeta n'e pagat vint reals de la cana y sinch sous del palm.

Ítem, deu palms de tella crua per folrras, n'e pagat deu reals, que és un real del palm.

Ítem, tres dotzenas de botons de cap de moro, n'e pagat dos sous y sis de la dotzena.

Ítem, sinch argensos de seda parda a setse dinés lo argent, summa al tot lo demunt dit compta sinch lliures sis sous y dos, dich 5 lliures 6 sous 2, los quals li he pagadas de comptas a dit Fransech Riera.

Ítem, dit dia li he pres a dit Fransech Riera, botiguer, una cana y mitja de astamenya negra, n'e pagat o pagaré sinquanta reals la cana, munta set lliuras deu sous, dich 7 lliures 10 sous, las quals li dech perquè no las he pagadas.

Miquel Griver, parayre de Corçà

Ítem, vuy als 26 del mes de maig 1648 he conprat a Miquel Griver, parayre de la vila de Corçà, dos canas y mitja de borell, de las quals n'e pagat trenta-y-sis reals la cana, que al tot fa summa de nou lliuras, dich 9 lliures, de las quals li n'he donadas de comptans sis lliures, dich 6 lliures, so és, que li he donada una dobla de or en preu de 6 lliures, si la pot aviar, quant no, jo la y cobraré, li resto a deura 3 lliures.

Pera Alenyà, carreter de Corçà

Ítem, dit dia he donadas a Pera Alenyà, carrater de Corçà, dos dobblas de or en preu de sis lliuras per dobla, que són dotze lliures, las quals són per altras tantas li'n devia de feyna que lo dit m'a feta, y astam iguals fins lo present dia, y asò fas per memòria.

// Nofra Esglésias de Corçà

Ítem, vuy als 30 de maig 1648 he logat a Nofra Asteva, fill de na Astevana, viuda de Corçà, per temps de un any. Comensa lo any demà, lo dia sinquagesma, que serà al primer del mes de juny. Y del dit any li dono per soldada quatorze lliures, deu sous, dich 14 lliures 10 sous, y li faré dos cóps de favas, bastravent lo gra sa mara, y asò fas per memòria. Y ab aquestos tractas y eran mossèn Damià Alenyà y Antoni Geronès, tots de Corçà.

[Juny 1648]

Visens Soler de Sant Faliu de Buada

Ítem, vuy als 28 del mes de juny del any 1648 avem pasats comptas ab Visens Solers de Sant Faliu de Buada, y en dit comptas avem trobat que li só estat tornador vint-y-sis lliures, dich 26 lliures, y de ditas vint-y-sis lliures li'n he donadas de comptants dotse lliures, dich 12 lliures, li só restat a deura quatorse lliures, dich 14 lliures, las quals las y donaré sempre que ell las vulla, y asò fas per memòria.

Senyor rector de Cassà

Ítem, vuy als 4 de juny del any 1648 me ha dexadas lo senyor rector de Cassà de Pelràs graciosament sinch lliuras, dich 5 lliures, de sisens, per memòria fas la present.

Mossèn Fransech Riera, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy disapte que contam 13 del mes de juny del any 1648 he dexadas a mossèn Fransech Riera, botiguer de la vila de la Bisbal, oncla meu, set dobblas de or, las quals las hi he dexadas graciosament, las quals me ha promès de tornar-me-las en aspècia sempre que las vulla, y asò fas per memòria Pera Martí.

// Joan Figueras, segador

Ítem, vuy als 27 de juny 1648 avem acabat de segar. A Joan Figueras he donadas de comptans set lliuras setze sous, dich 7 lliures 16 sous, y són per lo preu de segar y també de alguns jornals que lo dit me avia [fet] en dias pasats y axí astam iguals fins lo present dia de tots comptas ajam tinguts entre ell y jo, y asò fas per memòria.

Joan Tixer, lligador

Ítem, a Joan Tixer de Corçà he donats desavuit reals, dich 1 lliura 16 sous, per altres tants ne avia ell guonyats lligant en ma casa. Ab altre compte me deu dit Tixer un partit de trenta y tants reals de blat, no me ne a volgut restar ningun diner.

Hierònim Güell, segador

Ítem, a Jerònim Güell, yvernedor¹⁶³² de Púvol, he donats de comptans quatre lliures, dich 4 lliures, per tot lo preu de segar, que són astats vuyt jornals a deu sous per jornal.

Joan Carbó de Anyels, segador

Ítem, a Joan Carbó de Anyells he pagat los jornals de segar, so és, d'esta forma: que li dono las nous de la coromina, las quals li dono per a quatre jornals de segar blat y un jornal de segar sivada, los demás li he pagats ab diners, no obstant que dit Joan Carbó me deu altre partit, y asò fas per memòria.

Nofra Esglésias, fadri

¹⁶³² D'hiverner, mosso que es lloga solament els mesos d'hivern.

Ítem, vuy als 28 de juny 1648 en presència de Miquel Figueras de Corçà y de Hierònim Güell y Verneda de Púvol he donats en descàrrech de la soldada a Nofra Esglésias de Corçà, moso nostro, deu reals, dich 1 lliura, las quals volia per comprar unas sabatas, y asò per memòria.

[Juliol 1648]

Mossèn Francesch Riera, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy als 10 de juliol del any 1648 me ha dexats mosèn Fransech Riera, botiguer de la Bisbal, vint reals, dich 2 lliures, de sisens, perquè los he aguts manaster a la Bisbal, y asò fas per memòria.

Joan Carbó de Anyels

Ítem, vuy als 20 de juliol de 1648 me ha tornats Joan Carbó de Anyels deu reals, dich 1 lliura, los quals los y avia dexats de préstech als 28 de abril proppasat, y asò fas per memòria.

// Mossèn Mancha, per Visens Soler

Ítem, vuy als 24 del mes de juliol del any 1648 en la Bisbal he donats a mossèn Nicolau Mancha, sirurgià de la vila de Ruplà, deu sous, dich 10 sous, los quals són per altrás tans me'n avia girats divendras pasat Visens Soler, dels que jo li dech de la soldada.

[Agost 1648]

Arrendament a Demià Santamaria de Corçà

Ítem, vuy als 7 de agost del any 1648 he arrendat a Demià Santamaria, braser de la vila de Corçà, lo clos de'n May per temps de dos anys, comansant a córrer lo dia de Sant Pera y Sant Faliu proppasat, y de dits dos anys me'n dóna deseset lliuras, dich 17 lliures, en esta forma: que ara de present me'n dóna vuit y mitja y las restants de del dia present a un any, y asò fas per memòria.

Antoni Bordas, pagat lo batre

Ítem, vuy als 9 de agost del any 1648 he donats a Antoni Bordas de Ruplà tres lliures de segar, so és, 3 lliures 12 sous, los quals són de batre, y astam iguals fins lo dia present de tots comptas, y asò fas per memòria.

Vergonyós, adroguer de Gerona

Ítem, vuy als 13 de agost del any 1648 en Gerona he donats y pagats a mossèn Vergonyós, adroguer de Gerona, trenta reals, un sou y sis diners, dich 3 lliures 1 sou 6, per altres tants li'n devia de confitura que li avia presa en sa botiga per un batex de una filla que Déu me ha encomanada, y asò fas per memòria.

Pera Alenyà, carrater de Corçà

Ítem, vuy als 26 de agost del any 1648 he donats a Pera Alenyà, carrater de Corçà, tres lliuras, dich 3 lliures, las quals són dotze reals per un parell de jous de bous y vuit reals per una camisa de arada, y deu reals per dits cofres de carreta que m'a mudats a cada carreta de las vellas, y astam iguals fins lo dia present, y asò fas per memòria.

// Senyor rector de Cassà

Ítem, vuy als 30 de agost 1648 he donats a mossèn Tou Banet, rector de Cassà de Pelràs, sinch lliuras, dich 5 lliures, los quals són per altres tans me'n avia el dexadas graciosament als 4 de juny proppasat.

Ítem, dit dia li he pagada la pensió dels aniversaris li fas de ma casa cayguts al últim de maig proppasat.

Ítem, dit dia me ha donats dit rector 2 lliures per lo arrendament del ort qui caurà per Sant Miquel de setembre propvinent.

[Setembre 1648]

Sensos del farrer de Púvol

Ítem, vuy als 2 del mes de setembra 1648 he donats al farrer de Púvol mitja cortera de ordi, la qual la y fas de sensos quiscun any lo dia de Sant Pera y Sant Faliu, y la dita mitja cortera se'n a aportat lo jermà del farrer que se diu Narsís Farrer, y asò fas per memòria.

Miquel Griver, parayre de Corçà, llana vanuda 42 lliures

Ítem, vuy als 3 de setembra 1648 he vanut a Miquel Griver, parayre de Corçà, un quintar y mig de llana neta a vint-y-una lliures lo quintar, que fan la summa de quoranta-y-dos lliures, dich 42 lliures, las quals tinch rabudas, y pasats tots comptas entra dit Miquel Griver y ara astam iguals fins lo present dia, y asò fas per memòria.

Salvador Masó de Púvol, carreta

Ítem, vuy als 5 de setembra 1648 a de aver que tinch rabut de Salvador Masó, pagès de Púvol, quatre lliures, dich 4 lliures, las quals són a compliment de la carreta que lo dit me avia conprada en dias pasats, y astam iguals fins lo present dia, y asò fas per memòria.

Sensal de la obra de la Bisbal

Ítem, vuy als 5 de setembra 1648 en la Bisbal he donadas a mossèn Antoni Riera, tirater de la Bisbal, deu lliuras, dich 10 lliures, las quals las y devia de com a obrer de la isglésia de la Bisbal y administrador de la causa pia de'n Bataller, quòndam, a la qual fas jo sinch lliuras de sensal quiscun any, y dits deu sous per dos pensions, la última de ellas és cayguda als 2 de juliol proppasat, de les quals ne tinch cobrat alberà de mà de dit Riera als 8 de juliol 1648.

// Joan Climent

Ítem, vuy als 11 de setembra del any 1648 en la Bisbal, en casa de mossèn Fransech Riera, botiguer de la Bisbal, he donats a Joan Climent de Sant Martí Vell sinch lliuras, dich 5 lliures, las quals són a bon compta de vuit lliures, dich 8 lliures, que jo dech de soldada a sa jermana Catarina, y ara li dech tres lliuras, dich 3 lliures, y asò fas per memòria.

Baldiri Deulofeu de Palafrugell, Pera Rabiol de Peratallada

Ítem, vuy als 19 de setembra 1648 tinch rabudas de Baldiri Deulofeu, fuster de Palafrugell, dotse lliuras, dich 12 lliures, las quals tinch rabudas per mans de Pera Rabiol, parayre de Peratallada, que las paga per dit Deulofeu, y dit Deulofeu y jo astam iguals de tots comptas ajam tinguts entra ell y jo fins lo dia present, y asò fas per memòria.

Joan Pareta de Fonalleres

Ítem, vuy als 26 de setembra 1648 he vanudas a Joan Pareta de Fonalleras dotze corteras de blat forment a coranta-y-sinch reals la cortera, que fa summa de cinquanta-y-quatre lliures, dich 54 lliures, las quals tinch jo rabudas de comptans, y lo dit té rabut lo blat a ses voluntats, y asò fas per memòria.

Vadell

[Octubre 1648]

Ítem, vuy als 4 del mes de octubra, lo dia de la fira de Monells, del any 1648, en dita fira de Monells he comprat un vadell de pèl mascardet, lo manaba na Padrella de la Torra Forsosa, las vachas eran d'en Fàbraga, farrer de Monells, n'e pagat de comptans setse duchats y tres reals, dich 19 lliures 10 sous, Nostre Senyor me'n do profit.

Vadell

Ítem, dit dia he comprat altre vadell casi bé del matex pèl a Antoni Bou de Serra, joher de mossèn Batlle de Flasà, del dit vadell en¹⁶³³ pagats vint duchats y mig, dich 24 lliures 12 sous, los quals li'n he feta girada a mossèn Riera, botiguer de la Bisbal dit dia. Lo vadell lo he donat ab las vachas alguns dies.

// Miquel Figueras de Corçà

Ítem, vuy als 4 del mes de octubra 1648 a acabat lo any Miquel Figueras a casa nostra, y dit dia he pasats comptas ab ell del any pasat y del any present, y axí en dits comptas avem trobats que jo li só debitor vint-y-nou lliures y nou sous, dich 29 lliures 9 sous, dit dia li he vanudas tres corteras de blat a coranta reals, dich 4 lliures, per lo stiu, que fan summa de dotze lliures, y dit dia li he donades de comptes onse lliures, dich 11 lliures, que són summa de 23 lliures, y axí li só restat a deura sis lliures y nou sous, dich 6 lliures 9 sous, los quals la y donaré sempre que ell dit Miquel Figueras las vulla, y asò fas per memòria.

Joan Climent de Sant Martí Vell

Ítem, vuy als 4 del mes de octubra 1648 he donats a Joan Climent de Sant Martí Vell vint reals, dich 2 lliures, las quals són a bon compta de las vuyt lliures que astam conserts de sa jermana del temps que astige en casa nostra, y ara li dech deu reals, dich 1 lliura, la qual tinch de donar a mosèn Marisch de Rupjà per dos vasitas que li feu quant astava mala, y asò fas per memòria.

Jauma Mir de Rupjà

Ítem, vuy als 15 de octubra 1648 he logat a Jauma Mir, fill de Lluís Mir de Rupjà, des de así a la fi del mes de maig propvinent, que y a set mesos y mig, comansant a corra lo dia present, y de dit set mesos y mig guanya quinse lliuras, dich 15 lliures, y asò fas per memòria.

Condupta de mosèn Mancha de Rupjà

¹⁶³³ Per n'e.

Ítem, dit dia se'n a aportat Pera Boher de Rupjà una cortera de blat per compta de mosèn Mancha per la condupta del any pasat, y lo dit blat lo y a masurat Jauma Mir, perquè s'i trobava present quant dit Boher és vingut, y asò fas per memòria.

// Nofra Asteva

Ítem, vuy als 19 de octubra he donats a Pera Soler, sabater y solador de Corçà, en presència de Nofra Asteva, fadrí que astà a casa mia, nou sous, dich 9 sous, los quals són per un parell de sabatas que li a soladas dit Pera Soler, y dit Nofra los té rabuts en descàrech de la soldada que va guanyant, y asò fas per memòria.

Mestra Martí, comptas pasats

Ítem, vuy als 25 de octubre 1648 avem pasats comptas ab mestra Faliu Martí, sastre de Madramanya, y en dits comptes avem trobat que jo li só astat tornador deu reals, los quals no·ls y he donats, y lo y dech, y asò fas per memòria.

Bordas de Rupjà

Ítem, vuy dit dia de 25 de octubra 1648 se'n a aportadas dos migeras de blat en Bordas de Rupjà, y de dit blat me'n a donat o donarà coranta reals, dich 4 lliures, y dit dia avem pasats comptas de tots los jornals que ell y sa moler an fets a casa nostra fins lo dia present, y axí trobam que contat los jornals que·ls dech y lo blat que se'n a aportat ara y altre ocasió, trobam que solament me és tornador vint-y-sis reals, dich 2 lliures 12 sous, los quals se rescabalarà ab feyna o los me pagarà ab diners, y asò fas per memòria.

Quatre nodrisos

Ítem, vuy dia de la fira de Peratallada, que contam 28 de octubra 1648, he comprats a tal Isern de Monrràs quatre nodrisos, tres masclas y una famella, dels dits n'e pagat trenta reals de la pesa, dich 3 lliures, que fan summa de dotse lliures, dich 12 lliures, las quals no las he pagadas perquè no m'a volgudas dobbles per a tornas, y Rafel Condreu de Palafrugell a dit que·l pagaria y jo los tornaré los dinés, Nostre senyor me'n do goix y alagria.

Vadell rabut

Ítem, als 29 de dit mes y any som anat a serchar lo vadell que conprí a Antoni Bou de Serra lo dia de la fira de Monells. Ja astà pagat, perquè jo li fiu girada a mossèn Riera, botiguer de la Bisbal, de 24 lliures; lo vadell muntava dotse sous més, jo los doní a dit Riera, y asò fas per memòria, Nostre Senyor me'n do goig.

// [Novembre 1648]

Anolas¹⁶³⁴ velas he vanudas a Antoni Serralta

Ítem, vuy als 3 de novembra 1648 he vanudas a Antoni Serralta de la Bisbal vuit anolas vellas, de las quals me'n dóna o donarà vint-y-vuit reals de la pesa, que fan summa de vint-y-dos lliuras vuit sous, dich 22 lliures 7 (sic!) sous, los quals me ha promès de donar-las de divendras a vuit dias, que contarem del present mes 13, y asò en presència de Antoni Geronès y de Antoni Vilosa, tots de Corçà, y asò fas per memòria, ja té rabudas las anolas.

Mosèn Riera, botiguer de la Bisbal

Ítem, vuy als 8 de novembra 1648 se'n a aportadas mossèn Riera, botiguer de la Bisbal, dos corteras de blat forment, o oma per el, que el lo y enviava, y asò era a tornar o pagar, y asò fas per memòria.

Faliu Martí, sastre de Madramanya

Ítem, dit dia he donats deu reals, dich 1 lliura, a Faliu Martí, sastre de Madramanya, per altres tans li'n devia de resto de comptas, y astam iguals fins lo dia present de tots comptas ajam tinguts entra ell y jo de feyna que lo dit me aja feta y de blat ell me aja conprat. Y lo dit Faliu no treballa a casa mia, sinó Miquel Multa de Selva.

Miquel Figueras de Corçà

Ítem, dit dia de 8 de novembra 1648 se'n a aportadas Miquel Figueras de Corçà tres corteras de forment que jo li he vanudas a quatre lliures per cortera, dich 4 lliures, que fan summa de dotze lliures, dich 12 lliures, y a dit Miquel Figueras no li dech sinó sis lliures y nou sous, dich 6 lliures 9 sous, de tota la soldada que a guanyada a casa mia, y asò fas per memòria.

Garbellar blat de sement

Ítem, dit dia he donats a tal Llamta y a Pere Bota de Cassà de la Selva, garbaladors, setse reals, dich 1 lliura 12 sous, los quals són per quatre jornals de garbellar a vuyt sous per jornal, y los dits me an garbellat blat per sement.

// Miser Pujol de Gerona

¹⁶³⁴ Per anolles, vedell/a d'un a dos anys.

Ítem, vuy als 14 de novembra 1648 he donat al senyor doctor miser Fransech Pujol de Gerona quatra lliuras, dich 4 lliures, las quals són per selaris de condubtas, los y he donadas a bon compta perquè a tant de mars 1645 lo acondubté a dos lliures per any, li doní de present quant lo acondubté una lliura, dich 1 lliura, ara li he restat a deura deu reals de la anyada pasada y deu reals per la present mitja anyada que corra del mars ensà, y asò fas per memòria.

Mossèn Maurisi de Gerona

Dit dia he donats a mossèn Maurisi Vert de la seu de Gerona sinch lliures, dich 5 lliures, los quals són per una pensió de sensal.

Joan Mascarós y Figueras de Corçà

Ítem, vuy als 17 del mes de novembra 1648 he dexats una cortera de forment a Joan Mascarós y Figueras de Corçà, la qual era corrent, y la dita volia per sembrar a un camp que amena de Fransech Astanyol de Monells. Ja me'n deu sis cortans ab dos partits, so és, una cortera li dexí lo any pasat y mija altre any, tot corrent. Y asò fas per memòria, la qual me a promès tornar en aspèsia o pagar-lo com som avuy.

Antoni Muner de Corçà

Ítem, als set del dit any doní a Antoni Muner, sastra de Corçà, coranta reals, dich 4 lliures, per lo ... del present any, y astam iguals fins lo present dia.

Sensos a Pera Seval

Ítem, vuy als 16 de novembra 1648 he donats los sensos de ordi a Pera Seval, com a procurador del senyor doctor Vergés, tudor de don Lluís, senyor de Púvol, a-n-al qual li fas sis mitjeras de ordi, y per ditas sis migeres de ordi li he donadas tres mitgeres de blat. No tinch alberà.

Sensos a Pera Seval

Ítem, als 17 de dit mes y any he donadas dos mitjeres de blat al dalt dit Seval per compta del dit Vergés per a las tans ne fas de sensos, no-n tinch alberà.

// Visens Soler, lo pagat 12 lliures

Ítem, vuy divendras als 20 de novembra 1648 en la Bisbal he giradas a Visents Soler de Sant Faliu de Buada que prengué de Pera Rabiol de Peratallada dotze

lliures, dich 12 lliures, per a altres tantas ne dech jo Pera Martí a dit Visents y dit Visents a acceptada la girada de dit Rabiol.

Sensos del prior de Sant Miquel y del senyor bisbe

Ítem, vuy als 25 de novembra 1648 se'n a aportat na Sasoneta, viuda, majordoma de mossèn Demià Alenyà, una cortera y tres copes de blat, so és, tres cortans y tres copes per tans ne fas al prior de Sant Miquel, y lo cortà y altre cortà que dit mossèn Demià tenia rebut per mitja cortera que fas al senyor bisba, y lo dit és arrendador ab miser Antoni Vilosa, y lo dit blat són de sensos per lo any pasat, caygut a Sant Pera y Sant Faliu proppasat.

Pera Fornels de Corçà

Ítem, vuy als 29 de novembra 1648 he pasats comptas ab Pera Fornells, carniser de Corçà, de tot lo preu dels tosinos que jo li vaní lo any pasat, y axí dit Pera Fornells me a acabadas de pagar sent tretze lliuras, dich 113 lliures, y asò fas per memòria y per paga jo Pera Martí, batlla de la batllia de la Pera lo present y corrent trienni.

[Desembre 1648]

Tastament de Antoni Geronès de Corçà.¹⁶³⁵ Nota

Ítem, vuy als 14 de desembra 1648 ha fet tastament Antoni Geronès de Corçà y en dit tastament a dexats manifasós los següents: sa moler, mossèn Joan, son germà,¹⁶³⁶ a mi Pera Martí, y a Salvador Adroer, son conyat,¹⁶³⁷ y a miser Vinyavella.¹⁶³⁸ Fa areu la jermana na Adroera, ab sers condicions: que aja de ser un fill seu areu de la aretat de Corçà y aja de sostentar lo nom de Geronès y, altrament no u vulla fer, la priva de dos mil lliuras, pagadoras a Pera Martí o a lo ereu de dit Martí, las quals aja de distribuir en casar donellas, los més propparentas, donant-los tres-sentas lliuras a cada una de ellas fins sian ditas dos mil lliuras. Lo testament és en poder de Jaume Serianya, notari de Corçà.

// Pera Torras de Palafrugell

¹⁶³⁵ Hi ha dibuixada una mà al marge de l'assentament. Antoni Geronès, pagès de Corçà, era fill de Miquel Geronès, pagès de Corçà, i de Maria Gispert, ambdós difunts en el moment de fer el testament. El testament es troba a ACBE. Fons Martí de Cassà de Pelràs, núm. 1.

¹⁶³⁶ Joan Geronès era prevere i beneficiat de la seu de Girona.

¹⁶³⁷ Salvador Adroer, pagès, de Montcal.

¹⁶³⁸ Jeroni Perpinyà i Vinyabella de la Bisbal.

Ítem, vuy als 18 de desembra 1648 he donadas a Pera Torras de Palafrugell dotze lliures, dich 12 lliures, las quals són per altres tantas me'n avia dit Torras pagadas per mi a la fira de Peratallada per lo preu de quatre nodrisos, stam iguals fins lo present dia.

Luitió de un censal de 15 lliures

Ítem, vuy als 31 de desembre de 1648 en poder de mossèn Josep Masaguer, notari real de la vila de la Bisbal, he feta lluisió de un censal de 15 lliures de propietat a ...¹⁶³⁹ Pou de Sant Sadorní, las quals me feya la casa d'en Seval de Sant Sadorní, y asò per memòria. Y sens ninguna amició dit dia he vanuts a Miquel Sarralta de la Bisbal quatre tosinos, tres masclas y una famella, me'n a donats o donarà tretze lliuras, dich 13 lliures la pesa, que fan summa de cinquanta-y-dos lliuras, dich 52 lliures, me'ls pagarà quant jo los vulla, segons me'ls an promès.

¹⁶⁴⁰ // **Janer 1649**

Avuy, lo dia de cap de any se acostuma de traure los jurats a la batllia de la Pera, y consellers, com de fet se són trets y se són ellegits los següents:

Jurats de la Pera, Padrinyà i Casà de Pelràs: Pera Saval, Jauma Poch, Martorià Savarí, Antoni Pagès.

Cònsuls de la Pera: Antoni Negra, Rafel Gratiós, Miquel Almar, Miquel Blanch.

Cònsuls de Padrinyà: Nicolau Presas, Faliu Casadeval.

Cònsuls de Cassà: Pera Llobet, manor, Pera Mascarós.

// Miquel Sarralta de la Bisbal

Ítem, vuy als 16 de janer 1649 a de aver que he rabut de mossèn Miquel Sarralta de la Bisbal cinquanta-y-dos lliuras, dich 52 lliures, las quals són per lo preu de quatre tosinos li he manats en preu de tretze lliuras la pesa que fan dita summa, y astam iguals fins lo dia present, y asò fas per memòria.

Nofra Asteva de Corçà

Ítem, vuy als 18 de janer 1649 he donats a la cosina Geronesa de Corçà vint-y-sis reals, dich 2 lliures 12 sous perquè los quals donats a na Astevana, viuda de

¹⁶³⁹ Els punts suspensius figuren a l'original.

¹⁶⁴⁰ Segueix un ítem ratllat.

Corçà, mara de Nofra Asteva, per a bon compta de la soldada que dit va guanyant en ma casa, perquè dita Astevana me avia dit los y donàs, y no la y he trobada, y asò per memòria.

Dit Nofra Asglésias de Corçà

Ítem, al dit he fetas tres cóps¹⁶⁴¹ de favas al camp de Púvol per compta de la soldada, los quals he bastretas jo, que dita Estevana me ha de tornar los dits 3 cops de favas, y asò per memòria.

Bataló pagat

Ítem, vuy als 24 de janer 1649 he aportat a Mateu Pux de la Pera, jurat lo any pasat, dos lliuras dos sous, dich 2 lliures 2 sous, los quals són a compliment de tot lo batalló del any pasat, y asò per memòria.

Frexa, farrer de Corçà

Ítem, dit dia he pagat a Hierònim Frexa, farrer de Corçà, tot lo que li devia de feyna que me avia feta en sa botiga, y asò fas per memòria.

Pera Soler de Corçà

Ítem, dit dia he donats a Pera Soler de Corçà onse reals, dich 1 lliura 2 sous, per feyna que el me avia feta de fer sabates y adobs de sabatas, y asò fas per memòria.

// **Fabrer 1649**

Camps, botiguer de Gerona

Ítem, vuy al primer de febrer de 1649 he pagadas a la botiga de mossèn Camps de Gerona vint-y-sis lliures, dich 26 lliures, los quals són a compliment de tot lo que jo li devia y he degut fins lo present dia, del qual n'e cobrat alberà, y asò fas per memòria.

Jauma Mir, fadrí

Ítem, vuy als 7 del mes de febrer del any 1649 he dexats a Jauma Mir, fadrí, que està a casa mia, sinch lliures, dich 5 lliures, las quals són en descàrrech de la soldada, y asò per memòria.

¹⁶⁴¹ 1/24 de quartera.

Perpinyà i Vinyavella, miser

Ítem, vuy als 12 de febrer del any 1649 he donats a miser Perpinyà y Vinyavella de la Bisbal, quoranta reals, dich 4 lliures, los quals són per altres tans me'n avia donats en dies pasats la senyora na Vinyavella, y asò per memòria.

Antoni Serra Vivas

Dit dia he donats Antoni Vivas, conyat meu, cinquanta reals, dich 5 lliures, per una pensió de sinch lliures que jo li fas y és per la derrera pensió, no li'n dech més, y asò per memòria.

Rafell Gratiós, tosino vanut

Ítem, vuy als 13 de febrer del any present he vanut a Rafell Gratiós, pagès de la Pera, un tosino en preu de nou lliuras, las quals me ha pagades de comptans, y asò per memòria.

Montserrat Garriga, tosino jo he vanut

Ítem, a 14 de dit mes y any he vanut un altra a Montserrat Garriga, fuster de Púvol, en preu de vuyt lliuras, dich 8 lliures, les quals me ha pagades per ell lo senyor rector de Cassà, so és, sis lliures, y las restans dos lliures li devia jo a dit Garriga per lo preu de una bota li avia jo comprada dies pasats.

Frexa, farrer de Corçà

Ítem, vuy als 25 de febrer del any 1649 he vanuda a Hierònim Frexa, farrer de la vila de Corçà, mitja cortera de forment a rahó de cinquanta reals la cortera, munta vint-y-sinch reals, dich 2 lliures 10 sous, los quals no me ha pagat, nos rescabalarem ab feyna que-m farà y m'a feta, y asò per memòria.

Nofra esglésias, fadrí

Ítem, a 26 de febrer del any 1649 he pagats a la mare de dit Nofra Esglésias de Corçà, fadrí que està en casa mia, quatre reals, dich 8 sous, per la soldada en descàrrech de l'ha que a guanyada y aia guanyat, y asò per memòria. Dit Nofra me deu tres corterons de favas li he dexadas.

//Jauma Mir de Rupjà

Ítem, vuy als 20 de mars de dit any he donats a Jauma Mir, fadrí que està en casa nostra, deu reals, dich 1 lliura, en descàrrech de la soldada que va guanyant, dit

dia li he guanyat nou reals, no-ls me ha pagats, e asò en presència de Pera Tomàs y Solia, parayre, que també gugava en companya nostra, y asò per memòria.

Frexa, farer de Corçà

Ítem, vuy als 20 de dit mes y any he vanuda mitja cortera de forment a Hierònim Frexa, farrer de Corçà, a cinquanta sous la migera, me'n a pagats vint-y-sinch sous, dich 1 lliura 5 sous, me'n a restat a deura altres 25 sous, per memòria.

[Abril 1649]

Antoni Bordas de Rupjà

Ítem, vuy als 11 de abril 1649 he vanut a Antoni Bordas de Rupjà mitja cortera de forment a rahó de cinquanta reals la cortera, munta 2 lliures 10 sous, las quals no m'a pagat.

Ítem, me deu, de altre part, mitja bota de vi claret, no me ha pagat.

Antoni Fedevella

Ítem, als 19 de abril de 1649 he vanut a Antoni Fedevella, abitant en casa de Tomàs, mitja cortera de forment en preu de viny-y-sinch reals, dich 2 lliures 10 sous, no l'a pagat y me a dit que me'l pagarà prest, y asò fas per memòria.

Bordas

Ítem, a 18 de dit mes que era aïr, se'n aporta en Bordas de Rupjà una masura de vi a 2 sous 3 la presa, que axí la paga Joan Carla de Rupjà.

Frexa, farrer de Corçà

Ítem, als 25 de abril 1649 se n'a aportat na Frexa de Corçà un cortà de blat corrent, no-l a pagat, val vint-y-sinch sous, dich 1 lliura 5 sous.

// [Maig 1649]

Antoni Serra y Vivas, pagès de Canapost

Ítem, vuy als 4 de maig 1649 he donadas a mosèn Jauma Guitart, botiguer de Gerona, dos-sentas lliuras, dich 200 lliures, per compta de Antoni Serra y Vivas de Canapost, conyat seu, y són per la última paga del dot de na Hierònima, ma

jermana, de la qual me'n firma'n àpocha en poder de misser Nató, notari de Rupjà, y asò per memòria.

Alfariu plet Gerona

Dit dia he dexadas a miser Pujol de Gerona nou lliuras, dich 9 lliures, per lo selari de la sentència de la causa apporto contra de Llobet de Planils per lo Alfariu, li an faltat deu reals, miser Pujol las pagarà.

Margarida, criada

Ítem, vuy als 4 de maig del any 1649 havem llogada a Margarida per criada per temps de un any, comensa lo dit any lo dia present 3 de dit any, li donaré per soldada dotze lliures, dich dotze lliures y una camisa.

Causa pia, censal mallavan

Ítem, vuy als 7 de maig 1649 en poder de misser Geronès, notari real de la vila de la Bisbal, he fet un acta a Joan Mascarós y Figueras de Corçà, que aquel censal que matllavà y jo com a fermansa a mi matex, com a administrador de la causa pia de mossèn Antoni Martí, quòndam, fundada ab acta rabé al dit misser Jeronès als ¹⁶⁴² de abril proppasat de preu de sent-vint lliuras, dich 120 lliures, an servit per mi matex al que he promès de lavar-lo indemna de dintras de cinc anys del dia present en avant, y asò per memòria.

Joan Alofra de Rupjà

Ítem, vuy als 9 de maig 1649 deu Joan Alofra, pagès de Rupjà, deseuit reals, dich 1 lliura 16 sous, y són per una bota de vi que m'a comprat y rabut a sas voluntats, los quals me ha promès pagar aquels de así lo dia de Nostra Senyora de agost propvinent.

// Miquel, mestra sastra de Sellrà

Ítem, vuy als nou de maig del any 1649 se'n a aportat Miquel, mestra sastra de Sellrà, una cortera de blat forment bell, y la dita se'n a aportada un apranent, fill de Barnat Baró del camiral de la Pera, a la qual no avem fet ningun preu, la veritat és que jo n'e sinquanta reals de la cortera.

Miquel Candel y Ros de Riuràs

¹⁶⁴² Espai en blanc.

Ítem, vuy als 14 de maig 1649 he vanuda una cortera de forment a Miquel Candell y Ros, braser del veinat de Riuràs de la paròchia de la Pera, en preu de cinquanta reals, dich 5 lliures, pagadoras en quatre del mes de juliol pròximvinent, que és lo dia de la translació del gloriós Sant Martí, festa major del present loch.

Antoni Bordas, comptes pasats

Ítem, vuy als 19 de maig 1649 se'n a aportat Antoni Bordas, mon compare, un cortà de forment y una masura de vi claret, lo blat li dono a dotze reals lo cortà, dich 1 lliura 4 sous, y lo vi li dono a dos reals la masura, y lo dit no-l ha pagat.

Y axí avem pasats comptas dit dia ab dit de tot lo blat y vi y altres cosas me degué dit compare Bordas de altrás comptas pasats y també dels jornals de podar y de abragnar y altres feinas, y comptant lo que dit me deu de blat y vi y altres cosas, y tenint esguart als jornals que al dit a fets, trobam que m'és debitor trenta-y-sinch reals, dich 3 lliures 10 sous, los quals los me pagarà al astiu propvinent, y asò per memòria.

Pera Arnau de Corçà

Ítem, vuy als 21 de maig 1649 he donats a Pera Perarnau de Corçà vuyt lliures, dich 8 lliures, per altrás tantas me'n avia donadas dit Pera Arnau de comptants, y asò fas per memòria.

// Miquel Banyeras de Candell

Ítem, vuy als 22 de maig del any 1649 se'n a portat Miquel Banyeras de Candell del terme de Rupjà dos bótas de vi pransat y deu masuras a desavuit reals la bóta que munta entre las dos bótas y deu masuras tres lliures deseset sous, dich 3 lliures 17 sous, las quals las pagarà al astiu pròximvinent, y axò m'o ha promès, y asò per memòria.

Jauma Mir, fadrí de Rupjà

Ítem, vuy als 23 de maig 1649 lo dia cinquagesma he donats y pagats a Jauma Mir, fadrí que astà en ma casa, trenta reals, dich 3 lliures y són en descàrrech de la soldada, y asò per memòria.

Maria Àngella Simont

Ítem, vuy als 25 de maig 1649 se'n és anada na Maria Àngella Simont, criada nostra, la qual ha estat un any y quatre mesos y un dia, y asò per memòria.

Miser Tió de la Bisbal, blat dexat

Divendras proppasat en la Bisbal me digué miser Tió en lo seu astudi si li volia dexar una cortera y mitja de blat que el me'l tornaria, jo li diguí que sí, que jo lo y dexaria a tornar al astiu propvinent, y el me digué que lo enviaria a serchar per Joan Tixer, nunci de Corçà.

Y axí vuy que contam 26 de maig 1649, dimecres, és vingut Joan Tixer, nunci de Corçà a serca lo del blat y axí la y he masurat dits sis cortans, dos rasas y tres correns, en presència de Hierònim Frexa, farrer de Corçà, lo qual dit blat era per compta de dit senyor Tió, y asò per memòria.

Hierònim Frexa, farrer de Corçà

Dit dia se'n a portat lo dit Hierònim Frexa, farrer de Corçà, un cortà de blat, y avem pasats comptas y axí, comptant lo blat que lo dit me devia y descomptant la feyna que m'a feta, trobam que és debitor 16 sous, y asò en presència de Joan Tixer.

// Alofra de Rupjà

Ítem, vuy als 26 de maig 1649, se'n a aportada en Alofra de Rupjà una bóta de vi pransat, la qual la y he vanut a preu de divuit reals la bóta, dich 1 lliura 16 sous, lo dit la pagarà tant la present bóta com la que se'n aportà a 9 del present y corrent mes de maig per lo dia de Nostra Senyora de agost pròximvinent, que serà summa de trenta-e-sis reals, dich 3 lliures 12 sous.

Nofra Asteva

Ítem, vuy als 28 de maig 1649 he pagat una lliura quatre sous, dich 1 lliura 4 sous, per Nofra Asteva, en descàrrech de la soldada, asò ho fas per memòria.

Jauma Serra y Parals de Monrràs

Divendras feu vuyt dias en la Bisbal me digué Jauma Serra y Parals, pagès de Monrràs, que li vanés dos corteras de blat, y axí jo li diguí que sí, y nos avinguerem de preu, y fonch a coranta-sis reals cortera, dich 4 lliures 12 sous, conforma ell me'l paga en la plasa dit dia y me'l pagaria dintra de un mes.

Y axí vuy als 30 de maig 1649 me ha escrit Jauma Serra y Parals que donàs tres corteras de forment a Garau Parals, son fill, y axí los y he donadas, y astam conserts ab dit Parals a coranta-y-sis reals la cortera, que suman las ditas tres corteras de tretze lliures setse sous, dich 13 lliures 16 sous, ab dit Garau Parals

eram Joan Parals, jarmà del dit Garau, fill del dit Jauma Serra y Parals, y ditas pagadoras dintra de un mes.

Antiga de Rupjà

Ítem, vuy als 30 de maig 1649 he vanut a Antiga de Rupjà un cortà de blat corrent, forment bell, del qual me'n a promès un duchat, dich 2 lliures 4 sous, a pagar a la fi del mes de juny propvinent, y asò per memòria.

Antoni Fontdevella

Ítem, vuy als 6 de maig 1649 he vanuda a Antoni Fontdevella de Cassà mitja cortera de forment, divendras lo vaní a coranta-y-sinch reals la cortera, la mitja cortera valdrà coranta-y-sinch rals, y lo dit me deu de altra part una cortarola¹⁶⁴³ de vi varmell, en preu de nou sous cortarola, y de altre part 4 sous li doní essos dias.

// Antoni Fontdevella

Ítem, vuy diumenja als sis del dit mes té Antoni Fontdevella quatorse jornals de treballà en descàrrech de las ditas dos mitjeras de blat y de la cortarola de vi y dich 4 sous.

Jauma Mir de Rupjà

Ítem, vuy als 6 de maig 1649 a acabat y se'n és anat en Jauma Mir lo temps que era logat en ma casa y lo dit dia li he donadas de comptants sinch lliures y un real, dich 5 lliures 2 sous a compliment de la soldada que li avia promès que eran quinse lliures de set mesos y mig faltava alguns dias perquè tenia cafer y los me ha tornats, y asò per memòria.

Nofra de Corçà

Ítem, vuy als 6 de maig 1649 ha acabat en Nofra y se'n és anat y li he donat ab orda de sa mara coranta reals, dich 4 lliures, en descàrrech de la soldada, y després pasats comptas ab sa mara, y asò per memòria.

[Juny 1649]

Pastoret

¹⁶⁴³ La quarterola de Girona equivalia a 14,25 litres per a vi (C. ALSINA, G. FELIU, L. MARQUET, *Op. cit.*, pàg. 220)

Ítem, vuy als 10 de juny 1649 he logat a en Pastoret per temps de un mes, del dit mes li dono per soldada vint reals, dich 2 lliures, y li tinch de comprar un parell de aspardenyas, y asò per memòria.

Pera Carbó de Cassà

Ítem, vuy als 9 de juny 1649 he vanudas o dexadas a Pera Carbó, pagès de Cassà, dos corteras de forment bell, si cas me paga las me pagarà al astiu, y me'n dóna nou lliures, dich 9 lliures, de ditas dos corteras, o sinó las tornarà al astiu, y asò per memòria.

Joan Carbó de Anyells a la parròchia de Corçà

Ítem, vuy als 11 de juny 1649 he vanuda mitja cortera de forment a he¹⁶⁴⁴ conpare Joan Carbó de Anyells, la y he donada a rahó coranta reals la cortera, la mitja cortera val vint reals, dich 2 lliures, las quals me las pagarà al astiu ab lo segar, li'n he fet barato per que és amyech, perquè a la plasa n'e agut quaranta-y-sinc reals, y asò per memòria.

// Auditor de las ànimas

Ítem, vuy als 17 de juny del any 1649 he donats al auditor de las ànimas quoranta reals, dich 4 lliures, a bon compta de la administrasió que se li toca, y asò per memòria.

Antoni Fontdevella de Cassà, comptas pasats

Ítem, vuy als 19 de juny del any 1649 he vanuda Antoni Fontdevella de Cassà una cortera de forment en preu de coranta-y-sinch reals, dich 4 lliures 10 sous, pagant als astiu pròximvinent. Y ab lo dit avem pasats comptas que'm deu comptat lo gastat ab lo rabut, resta debitor sis lliures desaset sous, dich 6 lliures 17 sous, y asò per memòria.

Martí de Rupjà, joher del mas Vals¹⁶⁴⁵

Ítem, vuy als 20 de juny del any 1649 he vanuda a tal Martí, de sobranom Solallat, joher del mas Vals de Rupjà, una bóta de vi al punt en preu de desavuyt reals, dich 1 lliura 16 sous, pagadora per Nostra Senyora de agost pròximvinent, en presència de Antoni Bordas de dita vila de Rupjà, y asò per memòria.

¹⁶⁴⁴ Hauria de dir: "al".

¹⁶⁴⁵ Per: Valls.

Mascarós patit de Planils

Ítem, vuy als 23 de juny, la vigília de Sant Joan, se'n a aportat Martí Mascarós per compta de Pera Mascarós patit, pagès de Planils, sinch cortans de forment, y disapta proppasat se'n aporta altres sinch cortans lo dit Martí per dit Mascarós que al tot fan deu cortans corrents, y asò per memòria, que me los ha promès tornar al astiu pròximvinent.

Miser Tió, notari de la Bisbal

Ítem, vuy als 30 de juny 1649 se'n a portada miser Tió de la Bisbal una cortera de blat forment bell a tornar al astiu que ve y asò en presència de mossèn Nató de Ruplà y del senyor rector de Cassà.

// **[Juliol 1649]**

Martí Mascarós

Ítem, vuy als 3 de juliol 1649 he vanuda a Martí Mascarós, braser, abitant en Corçà, una cortera de blat forment a coranta-sinch reals la cortera, dels quals me'n a donats coranta-sinch sous, y resta a deura coranta sinch sous, dich 2 lliures 5 sous, los quals a promès pagar de así a Sant Miquel de setembra pròximvinent, y asò per memòria.

Pera Carbó, pagès de Casà

Ítem, vuy diumenje que contam 18 de juliol del any 1649 he dexada una dobla de or lluisa¹⁶⁴⁶ a Pera Carbó, pagès de Cassà, a tornar quant vandrà los moltons, la qual volia per pagar un fadrí que tenia en sa casa que se'n anava en Fransa, y asò per memòria.

Joan Carbó de Anyells

Ítem, vuy als 19 de juliol 1649 avem pasats comptas ab compare Joan Carbó y axí som restats iguals fins lo present.

[Agost, 1649]

Antoni Bordas de Ruplà

¹⁶⁴⁶ Sobre els lluisos i la desaparició de la moneda descentralitzada a Catalunya a partir de 1642 vegeu la interpretació de M. CRUSAFONT, *Història de la moneda de la Guerra dels Segadors (Primera República Catalana), 1640-1652*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 2001, pàg. 54-64.

Ítem, vuy als 16 de agost de 1649 he pasats comptas ab Antoni Bordas de Rupjà de tot lo que jo li devia y ell me devia, y som restats iguals fins lo dia present de tots dits comptes.

Ítem, vuy als 22 de agost 1649 avem pasats comptas ab lo compare Jerònim Güell y Verneda de Púvol de tot quant ell me devia y jo li devia a ell, tant de segar y batre com de colsevol feyna aja feta en ma casa fins lo dia present, y axí trobam que li so restotuidor y és ell cobrador.

Antigó de Rupjà

Ítem, als 29 de agost 1649 he rabut de Antigó de Rupjà dotze reals, dich 1 lliura 4 sous, per altrats tants me'n devia de un cortà de forment li avia jo vanut y astam [iguals] quant fins lo present dia, per memòria.

// Sepultura de Hierònima Vivas y Martina, moler de Antoni Vivas, pagès de Canapost del terma de Peratallada, és morta intestada

A 22 de agost 1649, Déu és estat servit de aportar-se'n la ànima de Hierònima Vivas y Martí, moler de Antoni Vivas, pagès de Canapost, jermana mia, Nostra Senyor la tinga en la glòria selestial de paradís, amén.

Als 23 del dit mes, lo endemà de la sua mort, la avem entarrada en lo sementiri de dit lloch de Canapost an-al qual y an antravingut dotze preveres, los he donat de caritat deu sous, y al sacristà doble, y la dita és morta sens fill, ni filla, y sensa fer testament, an-als quals Vivas tinch donadas de comptants sis-sentas lliuras, dich 600 lliures, de las quals ne tinch àpoca de quatre sentas, dich 400 lliures, en poder de mossèn Nató, notari de Rupjà, de las restants no ne tinch àpoca, sinó que las he donadas a mossèn Jauma Guitart per compta de dits Vivas.

A 30 de dit mes de agost se li ha feta la exida, a la qual han entravinguts quatorse preveres, los he donada la matexa caritat.

A 31 de dit mes se li són selabradas lo novenal y cap de any en dita isglésia, ab intervenció de quatorse preveres, ab la matexa caritat de deu sous.

Dit dia he pagat al dit sacristà deu sous per lo dret de sepultura.

Dit dia he donat al dit sacristà deu sous per lo dret de las antorxas de la obra, y al dit he donats deu reals per los manuts de las candellas, qual tot fan summa de 33 lliures, compranent-i nou reals de tres misas per los ofisis.

Ítem, dit dia he donadas al senyor Vivas vuit lliuras dotze sous, dich 8 lliures 12 sous, per la carn que ha conprat per lo gasto dels convidats, sinquanta reals, y las restants 3 lliures té per la caixa de la dita difunta y mans del scultor (?)

// [Setembre 1649]

Jauma Serra y Parals de Monràs

Ítem, a de aver que a 3 de setembre de 1649 he rebut de un fill de Jauma Serra y Parals, pagès de Monràs, tretze lliures y setze sous, dich 13 lliures 16 sous, les quals les paga per compta de son pare, los me devia per lo valor de tres corteras de forment me avia ell dit Parals conprat en dias pasats, y asò per memòria.

Hierònim Güell de Púvol

Ítem, vuy als 3 de setembre 1649 havem pasats comptas ab Hierònim Güell y Varneda de Púvol y axí som restat tot lo que ell me devia de blat y de altres cosas, lo de segar y del batre, y axí com dich estam iguals.

Sensos que fas al senyor de Púvol

Ítem, vuy als 4 de setembre 1649 he pagats tots los sensos que fas al senyor de Púvol, los quals los he pagats a Pera Saval com a procurador de lo doctor Vingut de Girona. Los sensos són dos migeras de blat y sis migeras de ordi y una cortera de sivada que és un cortà, dels dits lo senyor no n'a cobrat alberà y dels del any pasat los que los rebé lo dit Seval, y asò per memòria.

Miquel Figueras

Ítem, a 5 de setembra 1649 he donats a Miquel Figueras de Corçà 3 lliures a bon compta de lo que li devia, li só debitor tres lliures, dich 3 lliures.

Comptas pasats ab Antoni Fontdevella

Ítem, als 12 de setembra 1649 he tornats pasar comptas ab Antoni Fontdevella de Cassà de tot lo batre y altrás feynas y, comptant lo guanyat ab lo rabut y lo que me devia quant pasarem comptas als 19 de juny proppasat, trobant en dits comptas que lo dit m'és tornador dos lliures quatre sous, dich 2 lliures 4 sous, los quals a promès lo dit pagar, y asò fas per memòria.

// Mulas he vanudas a Pera Vardalet de Castelló

A 11 de setembra he vanudas jo Pera Martí, pagès de Cassà de Pelràs, dos mulas a Pera Vardalet, mercader de la vila de Castelló de Empúrias, de edat de sinch anys, la una de pèl castany, l'altra de pèl negra, y de ellas n'e agut o ne auré quatre-sentas lliuras, dich 400 lliures, pagadoras en esta forma: que me donaran de comtans dos-sentas lliuras de sisens y a 15 de octubre propvinent me donarà vint-y-sinch dobbles de or en espèsia, de las quals me'n té fet un alberà firmat de sa mà pròpria, y las ditas las he vanudas en presència de Antoni Geronès y de Ramon Gispert, y de Fransesch Gispert, y de mossèn Faliu, apotachari de la Bisbal, y de un ascrivent de misser Mas, notari de la Bisbal y de altras. Nostre Senyor li do profit de las ditas mulas y a mi dels dinés.

Ros y Candell de Riuràs

Vuy als 15 de setembra 1649 a de aver que he rabut d'en Candell y Ros de Riuràs de la paròchia de la Pera sinch lliures, dich 5 lliures, per altras tantas me'n devia per una cortera de blat me avia ell comprada en lo juny pasat.

Bou he conprat

Ítem, vuy als 16 de setembra 1649 he conprat a tal Jeronès, joher de la casa d'en Ramon de Torentí, un brau de sinch anys, de pèl negra, corbo, del qual n'e pagat o pagaré xanta ducats, dich 12 lliures, de las quals n'e pagadas de comptas vuit lliures, dich 8 lliures, las restans li donaré sempre que lo dit los vulla. Nostre senyor me'n do profit y lo gloriós Sant Antoni abat.

// Bou he conprat

Ítem, vuy als 11 de setembra de 1649 he conprat a tal Pujol, johé de la casa d'en Comas de Empurdà, un bou de edat de sinch anys, de pèl mascart, en preu de sinquanta-y-tres docats, dich 63 lliures 12 sous, los quals los pagaré sempre que lo dit los vulla. Nostre Senyor me'n doni bon profit y lo gloriós Sant Antoni y Sant Martí, mon patró, y asò per memòria.

Francesch Vila, boher, moso nostro

Ítem, vuy als 18 de setembra disapta al matí he llogat a Francesch Vila de Serdanya per temps de un any, comensant a corra dit any lo dia present de dit any, li dono per soldada desaset lliures y vuit sous, dich 17 lliures 8 sous, lo qual lo he logat per llaurar y guardar los bous, y asò per memòria.

Nofra Asteva de Corçà, pagat

Ítem, vuy als 18 de setembra 1649 se'n a aportat en Nofra Asteva de Corçà una cortera de forment, la qual la y he donada en preu de 4 lliures, la qual la té rabuda en descàrech de la soldada, dit dia li he donat nou sous y sis per a compliment de quatorse lliures y deu sous, dich 14 lliures 10 sous, de la soldada que lo dit a guanyada en ma casa lo any pasat, y asò per memòria.

Frexa, farer de Corçà

Ítem, vuy als 20 de setembra 1649 nos són recabalats ab Hierònim Freixa, farrer de Ruplà, y astam iguals fins lo present dia de tots comptas entre ell y jo, y asò per memòria.

Pera Vardalet, mulas pagadas o mig pagades

Ítem, a 24 de setembra 1649 a de aver que he rabudas de mossèn Pera Vardalet per mans de mossèn Faliu, apotecari de la Bisbal, dos-sentas lliures, dich 200 lliures, en esta forma: que me ha donadas de comptans sent-y-deu lliuras, dich 110 lliures, y una pòlisa de noranta lliuras de misser Jauma Guitart, botiguer de Gerona, las ditas són per la primera paga del preu de las mulas li vaní.

// Ítem, vuy als 26 de setembra 1649 he donadas a Miquel Figueras de Corçà tres lliuras, dich 3 lliures, a compliment de la soldada li devia, lo matex dia li he pagadas dos corderas y mitja de favas me avia dexadas lo any pasat, y asò per memòria, y astam iguals fins lo present dia de tots comptas ajam tinguts.

Bou he pagat a tal Pujol del Castell de Enpordà

Ítem, vuy als 23 de setembra 1649 he donadas y pagadas de comptans a tal Pujol, joher del mas Comas de Enpordà, xanta-y-tres lliuras dotze sous, dich 63 lliures 12 sous, las quals són per tot lo preu del bou li conprí estos dias pasats, las ditas li he aportadas a casa de Pera Perarnau de Corçà que axí eram restats en la Bisbal. Nostre senyor me'n do goig y alegria, y asò per memòria.

[Octubre 1649]

Vadell he conprat

Ítem, vuy als 2 de octubra 1649 lo dia de la fira de Monells he conprat un vadell de pèl mascart a los vachés de la Torra Forsosa de na Padrella, la vaca que era fill és d'en Cornell del mas de Corçà, del qual n'e pagat quinze ducats, dich 18 sous. Nostre Senyor me'n goyg y al gloriós Sant Antoni.

Tosinos de engraxar

Dit dia he conprats sis tosinos de¹⁶⁴⁷ grosos, tres masclas y tres famellas, a Pera Garriga de Palau, dels quals n'e pagat sis lliures de la pesa de 4, dich 6 lliures, que fan summa de 36 lliures, las quals no las he pagadas, las pagaré sempre que lo dit los vulla.

Nodrisos

Dit dia li he conprat quatre nodrisos, dos mascles y dos famellas, en preu de 8 lliures 16 sous, los quals són dels minyons, no'ls he pagats.

Geronès de Torentí, bou pagant

Dit dia he donadas a tal Geronès de Torentí vint-y-set lliures, dich 27 lliures, a bon compta del preu del bou li conprí com consta tras fulla, y asò per memòria.

// Pera Carbó

Ítem, dit dia me ha tornada una dobbla de or Pera Carbó, la qual la y avia dexada en dias pasats y també me ha donats deu reals de sisens, los quals entench que aniran a bon compta de lo que'm devia del blat que se'n aportà de la casa mia, que eran dos corteras.

Fransech Vila, boher

Ítem, a 8 de octubra se'n és anat Fransech Vila, boher, y no sé perquè, bé és veritat que ha dit que volia anar a la guerra, no me a demanat ningun diner, ni tampoch jo donats.

Mula de un any

Ítem, vuy als 10 de octubra 1649 he conprada una mula de un any a Antoni Geronès, cosí germà meu, de pèl negra, n'e pagat sent-y-deu lliuras, dich 110 lliures, lo Nostre Senyor me'n do goig y alegria, plàsia a Sant Antoni.

Mula de dos anys

Ítem, vuy als 14 de octubra 1649 he conprada a Pera Riera de Bordils una mula de edat de dos anys de pèl negra, de la qual n'e pagats o pagaré sent coranta lliures, dich 140 lliures, de las quals ne té rabudas dit Riera noranta lliuras ab una pòlisa li

¹⁶⁴⁷ Ratllat: greyg, grex.

he donada d'en Jauma Guitart, botiguer de Gerona. Nostre Senyor me'n do bon profit y lo gloriós Sant Antoni y Sant Martí.

Mossèn Pera Vardalet de Enpúrias

Ítem, vuy als 15 de octubra 1649 he rabudas de mossèn Pera Vardalet de Enpúrias per mans de Fransech Romaguera, pagès del Vilar, vint-y-sinch dobblas en or, de las quals n'i ha dos de curtas y sis mitg dobblas, també curtas, en tornar-me-las astaré content de tot lo preu de las mulas li vaní en dias pasats, y asò per memòria.

Mascarós patit de Planils

Ítem, vuy als 11 de octubra 1649 he dexadas a Pera Mascarós patit de Planils deu lliures, dich 10 lliures, las quals las hi dexadas en esta forma: una dobbla en or y vuit reals de sisens, los tornarà per Nadal més propvinent.

// Ros de Riuràs, terma de la Pera

Ítem, dit dia he vanut a tal Ros de Riuràs, mitja cortera de forment a coranta-vuit reals la cortera, de la dita me'n donarà dos lliures y vuit sous, dich 2 lliures 8 sous, pagadoras per Nadal propvinent.

Pera Garriga

Ítem, dit dia he donat a Pera Garriga de Palau sis lliuras, dich 6 lliures, a bon compta de los tosinos li tinch conprats, ja té rabudas de altra part vint lliuras li doni en casa de Antoni Geronès, li dech ara divuit lliures y setse sous, dich 18 lliures 16 sous.

Procura Adroera de Montcalt

Ítem, vuy al 19 del mes de octubra 1649 ha feta procura Catarina Adroera de Moncalt y son marit a Pera Martí, en poder de mossèn Nató, notari de Rupjà, la qual és per pendre, posahir de las suas eretats y per fer qualsevol arrendament de sos béns.

Joan Figueras de Corçà

Ítem, als 20 de octubra de dit any, en lo mas Matas d'en Jeronès de Corçà he dexats deu reals a Joan Figueras de Corçà de prèstich graciós a tornar prest.

Pera Soler, sabater

Ítem, dit dia he dexats a Pera Soler, sabater de dit lloch, vuit reals, dich 16 sous de préstich graciós en dita casa.

Antoni Pagès de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 27 de octubra 1649 he conpradas a Antoni Pagès de Cassà deu corteras de favas a vint-y-vuit reals la cortera que fan summa de vint-y-vuit lliures, dich 28 lliures, las quals li he donadas de comptans, y les favas no las he rebudas encara, y asò fas per memòria.

Mort de Antoni Geronès de Corçà

A 25 de octubra 1649 és mort Antoni Geronès de Corçà, cosí germà meu, al qual a fet testament en poder de mossèn Garau, notari públich de Gerona, aurà alguns vuit dias o deu a-n-al qual so jo manumissor ab misser Vinyavella y ab Adroher de Montcalt y absent Joan Jerònim, jarmà del testador.

// Geronès de Torrentí

Ítem, vuy als 28 de octubra 1649 he donadas y pagadas a tal Geronès de Torrentí, pagès del mas Ramon, trenta-y-set lliuras, dich 37 lliures, las quals són a compliment de las setanta-y-dos lliures del bou que li conprí en dias pasats, y asò per memòria.

Gariga de Palausator

Ítem, dit dia he donadas a un fadrí de Gariga de Palausator deseuit lliures setse sous, dich 18 lliures 16 sous, a compliment dels tosinos que li conprí, astam iguals fins lo present dia, y asò per memòria.

Nodrisos

Ítem, dit dia he conprats nou tosinos, sis famellas y tres masclas, dels quals n'e pagat vint-y-una lliuras y quatorse sous, dich 21 lliures 14 sous, los quals són astats de Palafrugell.

Vadel he manat

Ítem, dit dia he manat lo vadel que conprí a na Padrella de la Torra Forsosa, Nostre Senyor me'n do goig y alegria.

Bertran, fill de Arnau de Corçà

Ítem, tinch logat a Bertran per temps de un mes, comensa lo mes a 25 de octubra, acabarà a 25 de novembra del dit mes, li dono per soldada xanta sous, dich 3 lliures.

Ítem, a 28 de dit mes he donat a dit Bertran vint-y-quatre sous, dich 1 lliura 4 sous, a bon compta de la soldada que va guanyant, asò era lo dia de la fira de Peratallada.

Antoni Muné, fuster de Corçà

Ítem, vuy al primer de novembra 1649 he donats a Antoni Muner, fuster de Corçà, cinquanta reals, dich 5 lliures per lo sesclar las botas y ... als del present any, y astam iguals fins lo present dia.

Obrés de la obra

Ítem, dit dia he donat compta de la obra juntament ab Pera Mascarós gros. Són entrats basins Pera Carbó y Bernat Pons a-na-ls quals avem dexats en lur poder al armari de la obra quoranta-y-dos lliures onse sous, dich 42 lliures 11 sous, comptat y sinch lliures quinse sous y devia Pera Carbó, y quoranta reals lo senyor rector de Cassà, las demés ja eran a dins de lo aramari ab lo del present y corrent any.

// **[Novembre 1649]**

Miser Portas de la Bisbal

Ítem, vuy al primer de novembre 1649 deu miser Portas de la Bisbal desenou lliuras quatre sous, dich 19 lliures 4 sous, per quatre corteras de forment li he vanudas y dit las té rebudes o un seu fadrí, y asò per memòria.

Andreu de la Pera

Ítem, vuy als 4 de novembre de dit any me deu en Andreu Joandó de la Pera per set cortans de blat de sements me ha conprat vuyt lliures y quinse sous, dich 8 lliures 15 sous, a rahó de 5 lliures per cortera.

Miser Portas

Dit dia he rebudas de miser Portas de la Bisbal 19 lliures 4 sous per altrás tantas me'n devia de blat.

Bartran

Ítem, vuy als 7 de novembra 1649 he donats y pagats a Bartran, moso nostro, deseuyt reals, dich 1 lliure 16 sous, a compliment de la soldada guanya de un mes y encara y al altar perquè li he bastreta.

Pagès joher d'en Vinyals de Flasà, Pera Riera de Bordils. Mula pagada

Ítem, vuy als 5 de novembra 1649 he donadas y pagadas a tal Pagès, joher d'en Vinyals de Flasà, cinquanta lliures, dich 50 lliures, de dobles, las quals són a compliment del preu de la mula conprí a Pera Riera de Burdils, y ditas las y a giradas dit Riera ab una pòlisa, y astam iguals fins lo present dia.

Miquel, mestra sastra de Selrà

Ítem, vuy als 21 de novembra 1649 se'n a aportadas Miquel, mestra sastra de Selrà, sinch cortans de forment en preu de coranta-y-vuyt reals, so era que al tot val sis lliuras, dich 6 lliures, las quals recabalarem ab feyna, asò per memòria.

Pera Camps de Corçà

Ítem, dit dia he donat a Pera Camps, mestra de casas de Corçà, setse sous, dich 16 sous, per altrats tant li'n devian, y ara astam iguals.

Pera Mascarós patit de Planils

Ítem, als 22 de novembra 1649 he rabut de Pera Mascarós patit de Planils deu cortans de forment li avia jo dexat al 23 de juny propposat, los quals li avia jo dexat correns y los he rabut correns.

// Francesch Riera, botiguer

Ítem, als 18 de novembra 1649 se'n a aportats Fransech Riera, botiguer de a Bisbal, dos corteras de blat corrent, no y avem fet preu, lo que li he dit que del munt matex n'e aguts senquanta reals a molts que me'n an conprat.

Ribas de Sant Martí

Ítem, vuy als 26 de novembra 1649 he vanudas a Pera Ribas, jermà d'en Ribas de Sant Martí Vell, dos corteras de forment, en preu de 5 lliures per cortera val 10 lliures, de les quals li'n dech 1 lliura, resta debitor a mi ell 3 lliures.

Dit Ribas de Sant Martí

Ítem, al dit se'n a aportadas de altra part dos corteras de blat valan deu lliures, dich 10 lliures, y tres del dalt dit blat fan summa de tretse lliuras, dich 13 lliures, les quals me deu lo dit.

Fransech, moso nostro

Ítem, vuy als 26 de novembre 1649 he logat a Fransech Serdans, fadrí, per temps de un mes, li dono per la soldada de dit mes vint reals, dich 2 lliures, y asò per memòria.

Margarida, la mosa

Ítem, lo dit dia de Sant Andreu he donada una lliura, dich una lliura, a la nostra mosa per un parell de sabatas, las quals les hi a conpradas Pera Carbó, y dita lliura és en descarrèch de la soldada que va guanyant.

[Desembre 1649]

Andreu de la Pera

Ítem, a de aver que als 6 de desembra de dit any he rabudas de Fransech Andreu, major de dias, de la Pera vuit lliures quinse sous, dich 8 lliures 15 sous, las quals són per altrás tantas me'n devia de blat me avia conprat y rabut, y astam iguals fins lo dia present.

Montserrat Piffarrer, causídich de Barselona

Ítem, vuy als 13 de desembra 1649 he donats a Piffarrer, pagès de Sant Llorens de las Arenas, sis lliures, dich 6 lliures, y són per compta de mossèn Montserrat Piffarrer, causídich de Barselona, y són per sellari de condupta, y asò per memòria.

Joan Carbó de Anyels, comptas pasats

Dit dia he pasats comptas ab lo conpare Joan Carbó de Anyels de tots comptas ajam tinguts entre ell y jo fins lo dia present, som restats iguals fins lo dit dia de 13 de desembra 1649.

// Vacas he dexadas a mitjas a Ribot de Conyà

Ítem, vuy diumenja que comptam 13 de desembra del any 1649 he dexadas a tal Ribot, joher de la casa del senyor Corominas del veynat de Conyà de la parròchia de Serra, terma de Ulastret, dos vachas, la una d'ellas de edat de sinch anys, de pèl mascart, y la altra de pèl no tant mascart com la altra, de edat de tres anys,

totas dos prenys, las quals las y he dexadas a mitjas, tant com a ell y a mi li apareixerà, y lo dit Ribot me ha promès de donar-me la fadiga dels llatons, no obstant la tinga dit Ribot, y ab los presents tractas y a entravingut Pera Carbó de Cassà, lo dia de Santa Eulària, en lo loch de sa casa de dit Ribot.

Vacas compradas al encant de Martí a la Torra Forsosa

Las dalt ditas dos vachas he compradas a Pera Carbó per mi al encant de la Torra Forsosa a tal Martí de Sant Jordi, de las ditas ne pagaré sent y vint-y-quatre lliures, dich 124 lliures, a Sant Miquel de setembra pròximvinent, de las quals ne tinch de firmar debitori en poder de miser Geronès, notari de la Bisbal, sinó que no m'i trobí lo dia del dit encant, Nostre Senyor i Sant Antoni me'n dónian bon profit.

Vadell a mitjas a Pera Mascarós patit

Ítem, vuy lo dia de santa Llúcia que contam 14 de desembra de 1649 he conprat un vadell de pèl mascart a Sobraastany a Pera Mascarós patit, la qual dit Mascarós la guardarà a mitjas en esta forma, que quant serà de tres anys lo vendrem y jo pendré setse ducats, dich 19 lliures 4 sous que costa dit vadell, y lo restant nos partirem lo dit Mascarós y jo, y en aquest tracta y ha restat en tot y per tot Pera Carbó, los diners he donats a dit Pera Mascarós que anàs a cercar dit vadell, so és, dos mitjas doblas un trantí, que valan 17 lliures, y de altra part vint, 20 reals, de sisens.

// Ramon Carbó

Ítem, vuy als 20 de desembra 1649 he donada y pagada a Ramon Carbó de Rupjà mitja dobla en preu de 4 lliures, de las quals no li'n devem sinó dos lliures y quinse sous, dich 2 lliures 15 sous, per drap li avia jo conprat sinch palms a rahó de coranta-y-quatre reals la cana, restan debitor dit Ramon Carbó vint-y-sinch sous, dich 2 lliures 5 sous, perquè no ha trobat sisens per tornar-me, y donant-me dits 25 sous estam iguals fins lo present dia.

Frexa, farrer de Corçà

Ítem, vuy lo dia de Sant Tomàs, que contam 21 de desembra 1649, he pasat comptas a Jerònim Frexa, farrer de Corçà, som restats iguals de tots comptas de blat se'n aja aportat. Dit dia li he donats 2 lliures a bon compta de son fill Antoni, no li donats altras diners may per compta de dit fill, so és, ne té rabuts dites 2 lliures del compte de la farraria, stam iguals.

Antoni Pagès

Tinch rabudas las favas de Antoni Pagès que són deu corteras, las quals las y avia conpradas en dias pasats, y asò per memòria.

Bertran, moso

Ítem, vuy als 25 de desembra 1649 he donats a Bertran, fill d'en Arnau de Corça, moso nostro, tres lliures, dich 3 lliures, y són per altras tantas ne a guanyadas lo mes pasat en ma casa de soldada, y asò per memòria.

// **Janer 1650**

Avuy lo dia de ninou se acostuma de ellegir los jurats de la vila y batllia de la Pera, com de fet se són ellegits y an jurat, y jo les he pres lo jurament, y són los següents:

Jurats de la Pera

Primo, Antoni Negra, jurat major

Ítem, Pera Bahí y Bertran, jurat patit

Padrinya

Jurat de Padrinya: Demià Savarí

Cassà

Jurat de Cassà: Pera Mascarós

Consellers de la Pera: Pera Saval, Salvador Bahí, Garau Geli y Almar, Rafell Colomer

Consellers de Pedrinya: Martorià Savarí, Fransech Casadeval

Consellers de Cassà: Antoni Pagès, Joan Amatller

// Bou de Ulestret

Ítem, vuy als 14 janer 1650 me ha .. Francesch Bou, pagès de Ulestret, manor de dies, lo sensal que jo feia a na Manescala de Ullastret que-l feya al dit Francesch Bou, en poder de mossèn Pera Farrer, notari de Peratallada.

Ribas de Sant Martí Vell

Dit dia he rabudes sis lliures, dich 6 lliures, de Pera Ribas de Sant Martí Vell, a bon compta de les que lo dit me devia de blat y lo dit me deu set, dich 7 lliures.

Adroher, pagès de Moncalt

Vuy als 15 de janer de dit any he vanuts a Salvador Adroher, pagès de Montcalt, sis bacons en preu de dotze lliures la pesa, que fan summa de setanta-dos lliures, dich 72 lliures, las quals me deu dit Adroher.

Ribas

Del dit Ribas he rabut set lliuras, dich 7 lliures, a compliment de tots comptas ajam tinguts entra ell y jo fins lo dia present, y asò per memòria vuy als 21 de janer 1650.

Doctor Tarradas

Ítem, vuy als 21 de janer 1650 he vanut un tosino al senyor doctor Tarradas de la Bisbal en preu de 16 lliures, al qual té rabut dit doctor, y los diners tinch jo de cobrar de Salvador Adroher perquè al dit se li deuen de vasitas feu a Antoni Geronès.

Martí de Carreras

Ítem, dit dia he vanuts a Martí de Carreras dos tosinos en preu de desenou lliuras la pesa que fan summa de 38 lliures, té rabuts dits tosinos, y los diners ha promès pagar quant los vulla, y asò per memòria.

Geronesa

Dit dia he vanut a la cosina Geronesa de Corçà un tosino en preu de setse lliures, dich 16 lliures, los quals tinch de rebra de dit Salvador Adroher lo hu dotze lliures y las restants quatre lliures de la dita Geronesa.

[Febrer 1650]

Compare Fornells

Ítem, vuy als 14 de febrer 1650 avem pasts comptas ab lo compare Joan Fornells de Corçà y jo, y en dits comptas avem trobat que me està tornador setse sous, los

quals he rebut, y astam iguals del lloguer de la casa que està fins a Sant Miquel de setembra proppasat, y asò fas per memòria.

Ítem, asent Sant Miquel de satembra propvinent del any 1650 me aurà dit compare de donar quatre lliures, dich 4 lliures, que-s lo preu de la casa.

// Joan, moso nostro

Ítem, vuy als 11 de febrer 1650 he logat a Joan Romaní per temps de un any, de dit any li dono per soldada vint reals cada mes, dich 2 lliures, que fan summa de vint-y-quatre lliuras, dich 24 lliures, y si se'n va al astiu no li donaré tant quada mes, que axí o avem tatxat, y asò fas per memòria.

[Febrer 1650]

Arbonès de Ullà, conyat meu

Ítem, vuy als 1¹⁶⁴⁸ del mes de febrer 1650 he donada y pagadas a Pera Arbonès, pagès de Ullà, conyat meu, sent noranta lliuras, dich 190 lliures, las quals a rabudas per mans de Salvador Adroher, pagès de Montcalt, de las quals no me'n a fermada àpoch, las quals las y pago per altrs tantas li'n devia ab un debitori en poder de mossèn Geronès, notari de la Bisbal, als set de maig 1644, y asò per memòria.

Geronesa

Ítem, a de aver que he rebut de la cosina Geronesa de Corçà dotze lliures, dich 12 lliures, resta a deura 4 lliures, las ditas són del tosino que'm conrà estos dias pasats.

Martí de Farreras

Ítem, a de aver que de'n Martí de Farrera he rabudas trenta-y-vuyt lliures, dich 38 lliures, del preu de dos tosinos me avia conrats y rabuts, vuy als 17 de febrer 1650.

Doctor Tarradas de la Bisbal

Ítem, del senyor doctor Tarradas he rabuts los diners del tosino que-m conrà estos dias pasats.

¹⁶⁴⁸ Taca de tinta, no es llegeix.

Adroher de Montcalt

Ítem, de les sent noranta lliures que paga Salvador Adroher de Montcalt a Pera Arbonès, pagès de Ullà, li'n dech sent, dich 100 lliures, que las restans noranta las me devia ell de tosinos que me avia conprat y de las del doctor Tarradas y li'n devia Geronesa de Corçà, y asò per memòria.

// Lo rector de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 26 de febrer de 1650 he dexadas jo Pera Martí deu lliuras, dich 10 lliures, de préstich grasiós a tornar sempre que jo los vulla, y asò per memòria.

[Març 1650]

Frexa, farrer

Ítem, vuy als 10 de mars 1650 he donats a Hierònim Frexa, farrer de Corçà, quoranta reals, dich 4 lliures, los quals són en descàrrech de la soldada de'n Antoni Frexa, son fill. Té rabuts sis lliuras, dich 6 lliures, perquè ab altra ocasió li doní dos lliuras. Dit dia he pasats comptas ab dit Frexa de la feyna que m'a feta de la farraria, som estat iguals, ab deu reals que li he donats y una cortera de mastall que se'n aporta altra dia, estam iguals fins lo dia present.

Senyor rector de Cassà

Ítem, vuy als 11 de dit mes he rabudas del dalt dit deu lliures, dich deu lliures, que són las que li dexí a 26 de febrer de dit any, lo dit és lo senyor rector de Cassà de Pelràs, per memòria.

Talla del batalló

Ítem, vuy als 13 de mars 1650 he pagat a en Colomer de la Pera tot lo batalló del any 1649.

Antoni Baró de la Pera

Ítem, vuy als 14 mars 1650 he pasats comptas ab Antoni Baró de la Pera y som restats iguals fins lo present dia, y asò per memòria.

Frexa, farrer de Corçà

Ítem, vuy als 18 mars 1650 he donats a Frexa, farrer de Corçà, en la Bisbal deu reals, dich 1 lliura, a bon compta de la soldada de son fill que va guanyant, no li tinch de donar sinó vint reals quant aja acabat lo any, y asò per memòria.

Miquel Banyeras de Candell

Ítem, vuy als 22 de mars 1650 se'n a aportada Miquel Banyeras de Candell mitja cortera de forment bell, no y avem fet preu, lo pagarà com jo vendré lo altra, també se'n a aportada altre mitja cortera per en Suro o per sa moler, per aver-me ella corat un minyó del ull que teniem.

// Franscesch Bou de Ulestret

Ítem, vuy als 27 de mars 1650 ha donadas y pagadas comptans Joan Mascarós y Figueras de Corçà de diners meus propis deu lliures, dich 10 lliures, a Franscesch Bou, pagès de Ulastret, las quals són per dos pensions del censal li fa la casa d'en Martí de sinch lliures, lo últim d'ellas cayguda al novembra proppasat, y asò per memòria.

[Abril 1650]

Miquel Riera, pagès de Negalops

Ítem, al primer de abril he donadas jo mateix a Miquel Riera, pagès de Negalops quinse lliures, dich 15 lliures, y són per dos pensions del censal fa la casa d'en Martí, la última d'ellas cayguda als 30 de desembra proppasat, y asò per memòria.

Margarida, mosa

Ítem, vuy als 5 de abril 1650 he pagats per la mosa sinch reals de solar unas sabatas a Pera Soler, solador de Corçà, dich 10 sous.

Joan, moso nostro

Ítem, dit dia he pagat a Pera Soler dos reals per uns adobs de sabater de Joan, moso nostro, los quals són en descàrech de la soldada, dich 4 sous.

Joan Carbó me deu tres lliures

Ítem, dit dia he vanuda a Joan Carbó de Anyels una sotana de dol bayeta negra en preu de trenta reals, dich 3 lliures, y dos jornals de podar y regar a la coromina lo present any, asò per memòria. Los dits trenta reals no me'n a donat ningun, sinó que los me deu.

Joan, moso nostro

Ítem, vuy lo dia de Dijous Sant he donat al dit Joan, moso nostro, vuyt reals, dich 16 sous, a bon compta de la soldada, y asò per memòria. Té rabuts ab dos partits deu reals, dich 1 lliura.

// Miquel Banyeras de Candell

Ítem, vuy als 18 de abril 1650 avem pasats comptas jo, Pera Martí, ab Miquel Banyeras de Candell, tant del deuta del any pasat, com dels jornals a fets fins lo present dia y també de mitja cortera de blat que se'n aportà estos dias pasats y una cortera que se'n aporta ara de present, y axí comptant lo pagat ab lo rabut, trobam que dit Miquel Banyeras me és tornador y me és debitor deu lliuras set reals, dich 10 lliures 14 sous, las quals diu me las pagarà per Sant Pera y Sant Faliu del mes de agost pròximvinent las deu lliuras, y los restants set reals ab feyna los primers dias, y asò per memòria.

Joan Tixer de Corçà

Ítem, vuy als 26 de abril 1650 se'n a aportada Joan Tixer, sistaller de Corçà, mitja cortera de forment a pagar al astiu pròximvinent, de la qual ne pagarà conforma jo vendré, lo altra divendras propasat ne aguí en la Bisbal quoranta-y-vuyt reals y mig de la cortera, dich 4 lliures 17 sous, val la mitja cortera 2 lliures 13 sous 6.

Camps y Bufill, botiguer de Gerona

Ítem, vuy als 27 de abril 1650 he donadas a mossèn Bufill, botiguer de Gerona, 9 lliures 6 sous, dich nou lliures setse sous per tot lo que li devia de roba bayeta li avia presa en sa botiga los y he donadas en presència de Antoni Vilosa de Corçà y de Salvador Adroher, pagès de Montcalt.

// **[Maig 1650]**

Mosa, acabat lo any y pagada

Ítem, vuy als 6 de maig 1650 he donada a Margarida, mosa, que se'n va ara de present de ma casa nou lliures, dich 9 lliures, y són a compliment de la soldada que ha guanyada en ma casa, y asò per memòria.

Frexa, farrer de Corçà

Ítem, vuy als 7 de maig 1650 he donats a Hierònim Frexa, farrer de Corçà, lo següent: primerament, vint reals per a compliment de la soldada que son fill guanya en casa nostra, de altra part, quatorse reals per tot lo compta de la botiga de farraria, y de altra part, quatre lliuras, dich 4 lliures, que li he donadas per comprar ferro per fer-ma claus de carreta, lo qual lo anà a comprar al farrer de Ruplà, y asò per memòria.

Conpare Carbó

Ítem, vuy als 8 de maig 1650 avem pasats comptas ab lo conpare Carbó de Anyels y axí, comptat lo que ell me deu ab lo que te rabut y me deu, trobam que lo dit m'és tornador tres lliures set sous, dich 3 lliures 7 sous, los quals a promès pagar aquellas per Sant Martí del mes de juliol, que serà 4 de dit mes de juliol, y asò per memòria.

Asparansa Alivera de Sant Sadorní, la nostra criada

Ítem, vuy als 8 de maig 1650 he llogada a Asparansa, filla de Oliver de Sant Sadorní, per temps de un any, comensa lo dit any lo dia present, li dono per soldada lo següent:

Primo, un vastit de borell de pagas.

Ítem, dos camisas de drap de casa.

Ítem, un gipó de cordellats perquè aporta cos alt.

Ítem, dos parells de sabatas y un parell de mitjas de cordellats.

Ítem, dos toquillos: una de tella y altre de drap de casa.

Ítem, deu sous en dos reals per comprar un barret.

Ítem, dos cabezas, lo hu de bolastrilla y altre de tella.

// Miser Tió, notari de la Bisbal

Ítem, vuy als 18 de maig 1650 he rabut de miser Tió de la Bisbal deu lliuras, dich 10 lliures, y són per lo blat me avia conprat en dias, y stam iguals fins lo dia present, y asò per memòria.

Ítem, vuy als 20 del mes de mayg 1650 he donadas a mossèn Faliu, apotacari de la Bisbal, quatre lliuras deu sous, dich 4 lliures 10 sous, y són per tots comptas ajam tinguts entra ell y jo fins lo dia present, y asò per memòria.

Miquel, mestra sastre de Selrà

Ítem, vuy als 21 del mes de maig 1650 he pasats comptas ab Miquel Mestre, sastre de Selrà, y comptat lo blat que lo dit se'n a aportat de ma casa y la fayna que lo dit me ha feta fins lo dia present, trobam que lo dit me resta a deura sinch lliures, dich 5 lliures, en los quals comptas és present dit Miquel Mestra, y ditas promès pagar des de así al dia de Nadal pròximvinent.

[Juny 1650]

Pera Alenyà, carrater de Corçà

Ítem, vuy als 3 del mes de juny de 1650 he pasats comptas ab Pera Alenyà, carrater de Corçà, de tota la feyna que lo dit me ha feta en ma casa y axí munta la dita feyna desaset lliuras, dich 17 lliures, de las quals ne té rabudas de comptans deu lliuras, dich 10 lliures, las restans li donaré sempre que ell ben vist li serà, y no dich més.

Asperansa Alivera, criada

Ítem, vuy als 9 nou de juny 1650 he conprada a Asperansa Alivera de Sant Sadorní, mosa nostra, un parell de sabatas a bon compta de las que li tinch de comprar de la soldada, y asò per memòria.

Pera Alenyà, carreter de Corçà

Ítem, vuy als 20 del mes de juny 1650 he donadas y pagadas a Pera Alenyà, car[re]ter de Corçà, set lliuras, dich 7 lliures, y ditas són a compliment de tots comptes de la feyna me feu de las carretas, y asò per memòria.

// Joan Carbó

Ítem, vuy als 26 de juny 1650 avem pasats comptas ab lo compare Carbó de Anyels y son restats iguals fins lo present dia, y asò per memòria.

Joan, boher, moso nostro

Ítem, a 24 juny a Joan, boher, li he donadas a bon compta de la soldada vint reals, dich 2 lliures, las volia per comprar una sabates, y asò per memòria.

[Juliol 1650]

Joan, boher

Ítem, vuy als 20 de juliol he pagats per Joan, moso nostro, deseset sous, dich 17 sous, a Pera Soler, solador de Corçà, per sas sabatas.

Asparansa

Dit dia he pagats per la mosa dotse sous, dich 12 sous, per solar unas sabatas li ha soladas Pera Soler.

Antoni Frexa

Ítem, vuy als 11 de juliol, lo dia de Sant Tou, he fet lo preu ab en Frexa, sanor del minyó que astà en ma casa. Lo he logat per temps de un any, li dono dit any nou lliuras, dich 9 lliures, y lo tinch de manar calsat de sabatas, y asò per memòria.

Cosina Geronesa de Corçà, viuda

Ítem, a 16 juliol 1650 he rabut de la cosina Geronesa de Corçà quatre lliuras, dich 4 lliures, y astam iguals fins lo dia present de tots comptas entre ella y jo tinguts, y asò per memòria.

[Agost 1650]

Sensos del farrer de Púvol

Ítem, vuy als 8 de agost 1650 he donada o pagada una cortera de forment a Fransech, farrer de Púvol, la dita és per los sensos de ordi li fas, que és mitja cortera de hordi, no me ha fet alberà.

Antoni Fontdevella

Ítem, vuy als 19 de agost 1650 he pasats comptas ab Antoni Fontdevella, abitant en casa d'en Tomàs de Cassà, de tots los altres comptas y del bolat¹⁶⁴⁹ que lo dit me ha conprat ara de present, que són rerabalex, y axí en dits comptas trobam que lo dit me hés tornador quatre lliuras, dich 4 lliures, las quals me ha promès pagar aquellas del dia present a dos mesos, y asò per memòria.

// Lo senyor rector de Casà

¹⁶⁴⁹ Per blat.

Ítem, vuy als 19 de agost he rebut del senyor rector de Cassà totes las anyadas del arrendamnet del ort fins a Sant Miquel de satembra pròximvinent, que són dos lliuras per quiscun any, y un parell de capons a donar al banafisi de Corpus Cristi de sensos fa dit ort.

Ítem, dit dia he donadas totes las anyadas de aniversaris fas a la isglésia al dit senyor rector caygudas als últims de maig proppasat.

Mossèn Mancha de Ruplà, sirurgia

Ítem, vuy als 19 de agost 1650 he pagada una cortera de blat a mossèn Mancha, la qual eran de condupta per lo any pasat, y la dita se'n a aportada mossèn Dimas, son fillastra.

Hierònim Frexa, farrer de Corçà

Ítem, vuy als 20 de agost 1650 he pasats comptas ab Hierònim Frexa, farrer de Corçà, y comptat lo que jo li devia ab lo que ell me deu, trobam que lo dit me hés tornadó deseuyt reals y mig, dich 1 lliura 17 sous, los quals nos recabarem ab feyna.

Pera, porquater, fill de Figueras

Ítem, vuy als 24 de juliol 1650 fas memòria com aurà alguns quinse dias que loguí an Pera, porquater, fill de la vila de Figueras, per temps de un any, del dit any li promatí per soldada un vastit.

Jermà Companyó, moso nostro

Ítem, he logat a Jermà Companyó, fill de la vila de Corçà, per tems de sis mesos, comensant a corra lo primer de setembre pròximvinent y acabarà a la fi de febrer pròximvinent, del dit temps li dono per soldada deu liures, dich 10 lliures, per cada mes 1 lliura 13 sous.

[Setembre 1650]

Antoni Baró y Monserrat Garriga

Ítem, vuy als 23 setembra 1650 he donadas de comptants graciosament a Antoni Baró, carniser de la Pera, y a Monserrat Garriga, fuster de Púvol, dotse lliures de las quals me'n an fet un alberà a pagar per lo dia de Pasqua pròxim vinent.

// Pera Ribot y Rigau de Empordà, debitori fernet 48 lliures 15 sous

Ítem, vuy als 30 de setembra 1650 Pera Ribot y Rigau y sa moler, sanyor del mas Rigau de Enpordà, an fermat debitori a Pera Martí, pagès de Cassà de Pelràs, de quoranta-y-vuyt lliuras quinse sous, dich 48 lliures 15 sous, pagadores per lo dia de Pasqua pròximvinent ab espesials obligació de una closa que lo dit té en lo terma de Enpordà, la qual quità a Fransech Astanyol, pagès de Monels, en lo any 1648, en poder del notari bayx escrit, y las ditas 48 lliures 15 sous de pensions se fan del sensal de XXV sous que lo dit mas Rigau me està obligat, juntament ab altrás, com a farmansa, y lo dit debitori és en poder de miser Joan Pau Tió, notari real de la vila de la Bisbal, dia y any susdit.

[Octubre 1650]

Mossèn Antoni Serra y Vivas de Canapost

Ítem, vuy als 9 de octubra 1650 a de aver que de mossèn Antoni Serra y Vivas, prevere de Canapost, he agudas y rabudas de comptans dos-sentas lliuras, dich 200 lliures, las quals són per la primera paga del dot de la còndam Hierònima Martí y Vivas, germana mia y nora sua, y asò per memòria.

Braus he manats al mas Martí de la parròchia de Albons

Dit dia y any he manats tres braus al mas de la paròchia de Albons, al qual y astà per joher Lorens Marquès de Palafrugell, los quals li he dexats a guarda per temps de vuit mesos, comensant a correr lo primer de dit mes y caban al fi de maig, de dit temps l'n dono sinch cortans de forment bell, y asò per memòria.

Companyó

Ítem, vuy als 16 de octubra 1650 he donadas vint reals, dich 2 lliures, las quals són en descàrech de la soldada que la dit va guanyant, y asò per memòria.

Fransech Barrull

Ítem, vuy als 17 de octubra 1650 he vanudas a Fransech Barrull, conyat meu, vint-y-sinch corteras de forment, de las quals me'n donarà set lliures de la cortera, qui fan summa de sent setanta-y-sinch lliuras, dich 175 lliures, las quals me deu lo dit.

// Frexa, farrer

Ítem, vuy als 17 de octubra 1650 se'n a a aportada Frexa, farrer de Corçà, mitja cortera de blat, no l'a pagat, no fiu preu, asò per memòria.

Joan Romaní, moso nostru

Ítem, vuy lo dia de Sant Lluch que contam 18 de octubre és tornat Joan Romaní, moso nostru, en ma casa per estar, no avem fet ningun preu, lo Tomàs Pagès guanyava vint reals cada mes.

Ribot de Conyà

Ítem, vuy als 28 octubra 1650 avem astimadas los letons que tinch a casa d'en Ribot de Conyà que són: un vadell y una vadella, de la qual n'e pagat de ma part quinse lliures, dich 15 lliures, las quals las he pagadas al senyor rector de Cassà en esta forma: que lo dit me devia 14 lliures que me avia giradas miser Miró de Palafrugell y deu reals, que jo li he donats de comptans, y astam iguals fins lo dia present ab dit Ribot y ab dit rector, y las vachas las ne trech de casa de dit Ribot.

Pera Marquès de mas Martí de Albons, vachas li he manades

Dit dia he manadas dos vachas ab un vadell y una vadella a casa de Llorens Marquès, johner del mas Martí de la parròchia de Albons, las quals las y he dexadas a mitjas, so és, las vachas y la vadella la avem astimada a deu lliuras, y lo que guanyarà nos partirem quant serà de edat de llavar, axí o aviam consertat ab lo compare Pera Carbó, lo vadell me tindrà per un ¹⁶⁵⁰perquè jo no ne tinch faratja, li'n donaré lo que dirà.

// Miquel Serra y Mascaró de Ullestret, conyat meu

Ítem, vuy, la vigília de Tots Sants, que contam 31 de octubra 1650 he enviadas a Miquel Serra y Mascaró, pagès de Ullestret, conyat meu, quatre corteras de forment bel, ros y corrent, la quals me las pagarà o tornarà a la colita que ve, si acàs me'l vol pagar, lo preu és 9 lliures 6 sous ne agut ací en ma casa.

Y també li he enviat un sach de farina que n'i an set robas netas perquè l'a pasat, y asò per memòria.

[Novembre 1650]

Miquel Pigem de Camós

Ítem, vuy als 3 de novembra 1650 he vanuts a Miquel Pigem, pagès de Sant Vicenç de Camós, sis tosinos. Tres mascles y tres famelas, dels quals n'e agut o

¹⁶⁵⁰ Segueix una paraula que no llegim.

no¹⁶⁵¹ auré deu lliuras de la pesa que fan summa de xanta lliures, dich 60 lliures, las quals me té de pagar per lo dia de Carnastoltas més propvinent sens falta, y asò per memòria.

Pedrell de Rupjà

Ítem, lo dit dia he donadas y pagadas de comptans a en Padrell, pagès de Rupjà, cinquanta lliuras, dich 50 lliures, las quals li he donadas a bon compta de las vachas que li conprí en dias pasats al encant, o oma per mi.

Germà Companyó, fadrí

Ítem, vuy als 15 de novembra 1650 he donats y pagats a Jermà Companyó, fadrí que està en ma casa, deu reals, dich 1 lliura, a bon compta de la soldada que lo dit va guanyar en ma casa, asò per memòria.

La mosa s'anà

Dit dia se'n és anada la nostra criada malalta, la dita no ha acabat encara, se auria de proratajar la soldada lo rabut ab lo deuta.

Anna Tarrés, la nostra criada logada

Ítem, vuy als 17 de novembra 1650 avem logada a Anna Tarés per criada per temps de un any, li donam per soldada dit any un vastit de borell, dos parells de sabatas, una camisa, un gipó, unas mitjas de cordellats, sa tia pagarà la maytat.

// Joan Pigem de Parlavà

Ítem, vuy als 20 de novembra 1650 he donadas deu lliures, dich 10 lliures, a Joan Pigem de Parlavà, las quals a presas Antoni Bou de Serra en presència de Pera Carbó de Cassà.

Jermà Companyó, fadrí que astà en ma casa

Ítem, vuy als 27 de novembra 1650 he donats y pagats a Jermà Companyó, fadrí de casa mia, vint reals, dich 2 lliures, a bon compta de la soldada que lo dit va guanyant.

[Desembre 1650]

¹⁶⁵¹ Per n'he.

Hierònim Frexa, farrer

Ítem, vuy als 5 de desembra 1650 nos som igualats de tots comptas Hierònim Frexa, farrer de Corçà, y asò fas per memòria.

// Janer 1651

Misa de devoció de las ànimas difuntas de la casa d'en Martí de Cassà de Pelràs

Avuy lo primer del mes de janer del any 1651 nos som concertats ab lo senyor Tou Banet, prevere y rector de la isglésia de Sant Martí de Cassà de Pelràs, en què me haja de selebrar per las ànimas difuntas de casa d'en Martí de Cassà de Pelràs una misa tots los disaptas del any y de caritat li dono lo present any nou lliuras, dich 9 lliures, y de aquest any en avant vuyt lliuras, dich 8 lliures, asò és durant lo benaplàsit del hu y del altra, Nostro Senyor no m'o vulla tenir en retret y me vulla acceptar las mias oracions y offertas, amén.

Jermà Companyó

Ítem, Bernat Peraarnau de Anyels me a girats deu sous me devia, las quals me paga Jermà Companyó, y lo dit Companyó me ha dit los me retingués de la soldada, dich 10 lliures.

Ítem, a-n-al dit Companyó he donats quatre sous y és dich 4 sous.

Ítem, he pagats deu reals per compta sua a Pera Soler, dich 1 lliura.

Joan Pigem de Parlavà

Ítem, vuy als 28 janer 1651 de Joan Pigem, pagès de Parlavà, he rabudas deu lliuras, dich 10 lliures, las quals li avia jo dexadas de préstich y graciós.

[Febrer 1651]

Jermà Companyó, fadrí

Ítem, als 4 febrer 1651 a Garau Ribera, sastra, he donats quatre reals, dich 8 sous, per compta d'en Companyó, per feyna que lo dit Garau avia feta a dit Companyó.

Padrell de Rupjà

Ítem, vuy als 5 de febrer 1651 he donadas y pagadas a en Padrell de Rupjà sis trantins en preu de dotse lliuras lo trantí, que fan summa de setant-y-dos lliures,

dich 72 lliures, resto a deure a dit Padrell dos lliures per lo compliment de sent y vint-y-quatre lliuras de las vaches que jo conprí al encant de son padrastra, y asò per memòria. A promès de firmar-me àpocha.

Nodrisos

Ítem, al cavaller Vilosa de Corçà he comprats sinch nodrisos masclas, n'e pagat de comptans trenta lliuras, dich 30 lliures.

Nodrisos

Ítem, a Jerònim Masot de Moncalt he comprat dos nodrisos masclas, n'e pagat de comptans dotse lliuras, dich 12 lliures.

//Jermà Companyó

Ítem, vuy als 12 de febrer 1651 he donats y pagats a Jermà Companyó deu reals, dich 1 lliura, a bon compta de la soldada.

Antoni Fexa, pastor

Ítem, vuy als 10 de febrer 1651 se'n és anat Antoni Fexa de Corçà antes de acabar lo any, y asò per memòria.

Pera Vilar de Monels, pastor de casa mia

Ítem, vuy a 13 de febrer 1651 he logat a Pera Vilar, fill d'en Vilar, tixador de li de Monels, per temps de un any, li dono per soldada de dit any un vastit de borell ab antiparras del mateix tros, una camisa, un parell de sabatas soladas, una vagada, y si fa bondat, dos vagadas, y asò per memòria, lo qual lo logo per guardar las anolas y los tosinos si convé a mi.

[Març 1651]

Àpocha fermada per t. Padrell de Rupjà

Ítem, vuy als 12 del mes de mars de 1651 he donadas y pagadas realment y de fet a en Padrell, pagès de Rupjà, setanta-y-quatre lliures, dich 74 lliures per lo compliment del preu de dos vaches que en son encant avia jo compradas en preu de 124 lliures, de las quals me'n a fermadas àpocha en poder de Jasinto Nató, notari de Rupjà, dit dia y any, Déu me'n do goyg.

Ramon Carbó de Rupjà

Dit dia he manllavadas a Ramon Carbó, parayre de Rupjà, y ell dexadas setanta lliuras, dich 70 lliures, las quals li he promès tornar per lo dia de Pasqua pròxim vinent.

Lo doctor Tarradas

Ítem, vuy al 13 de dit mes he donadas al senyor doctor Tarradas de la Bisbal vuyt lliuras setse sous, dich 8 lliures 16 sous, y són per las visitas que feu a la còndam Hierònima Vivas y Martí, jermana mia, que Déu la tinga en la glòria.

// Rajols què comprat y pagats

Ítem, vuy als 15 de mars 1651 he comprats y pagats sent-y-sinquanta rajols de dos palms a tot cayre a n'al rajoler que està al forn de miser Vinyavella de Fonteta, los quals vuy per lo sostra de dalt de la quadra, y dels dits n'e pagats deseuyt diners per pesa, que fan summa de onze lliures y sinch sous, dich 11 lliures 5 sous, los quals he pagadas en presència de miser Vinyavella y de dit joher que te ... y lo altre de Fontanillas que s'i trobavan alí presents.

Miquel Pigem de Camós

Ítem, vuy als 22 de mars 1651 he rabudas de Miquel Pigem, pagès de Camós, xanta lliures, dich 60 lliures, las quals són per altras tantas me'n devia, y astam iguals fins lo dia present.

Jauma, pastó

Ítem, dit dia he donats quatre sous, dich 4 sous, a Jauma, pastó, per uns asclops li he comprats, los quals són en descàrrech de la soldada que va guanyant.

Fremansa feta als cònyuges Tarradas

Ítem, vuy als 31 de mars 1651 en la notaria de Rupjà per mossèn Jasinto Nató, notari de dita notaria, a manllevat un sensal mossèn Bernat Bertran y Tarradas y sa moller se logra al senyor Francesch Astanyol de Monells dos sensals de tres-sentas lliuras, dich 600 lliures, y jo Pera Martí y Rafell Astrabau som fermansas ab promesa de llavar indempna dins un any del dia present.

[Abril 1651]

Joan Romaní, moso nostro

Ítem, vuy als 22 de abril 1651 he donats a bon compta de la soldada a Joan Romaní, moso nostro, deu reals, 1 lliura.

Dit Joan Romaní

Ítem, a 24 de dit mes de abril al dalt dit Joan Romaní he donats de comptans sis lliuras, dich 6 lliures, a bon compta de la soldada.

Senyor rector

Ítem, dit dia he manllevadas sis lliuras, dich 6 lliures, al senyor rector de Cassà de Pelràs, las quals me ha dexadas graciosament.

// Juny 1651

Jermà Companyó

Ítem, vuy lo dia de Sant Joan del mes de juny 1651 he tornat llogar a Jermà Companyó, fadrí, per temps de onse mesos y alguns dias, que vindrà a acabar a la fi del mes de maig pròxim vinent, y li dono de soldada setse lliures, dich 16 lliures, y asò per memòria.

Jauma Jutglar, pastor

Ítem, dit dia he logat a Jauma Jutglar, fill de Sant Martí Vell, per temps de sis mesos, que-s de así a Nadal pròxim vinent, li dono de soldada set lliuras deu sous, dich 7 lliures 10 sous, lo qual lo vull per guardar lo bestiar que li encomanaré, y asò fas per memòria.

Bou he vanut a Pera Mascarós y a Joan Bolastrer en preu de 12 lliures

Ítem, vuy als 28 de juny 1651 he vanut a Pera Mascarós patit, pagès del veynat de Planils de la parròchia de Cassà de Pelràs del terma de la Pera, y a Joan Bolaster, pagès de Farreras de la parròchia de Flasa de la vagaria de Gerona, un bou de pèl negra en preu de sexanta docats, dich 72 lliures, a pagar en dos iguals pagas, la primera per Sant Miquel de setembre y la última per Tots Sants, de las quals me'n a fermat un alberà marquantívol en presència de Pera Carbó, pagès de Cassà de Pelràs.

[Juliol 1651]

Joan Romaní, moso

Ítem, a 14 de juliol he pagats a Joan Romaní setse reals, dich 1 lliura 12 sous, per un parell de sabatas.

Jermà Companyó, moso

Ítem, a Jermà Companyó, fadrí de casa mia, setse sous, dich 16 sous, a bon compta de la soldada.

Pera Perarnau de Corçà, bou comprat

Ítem, vuy als 15 de juliol 1651 he vanut un brau de tres anys a Pera Perarnau, pagès del veynat de Anyels de la parròchia de Corçà, de pèl royg en preu de sinquanta ducats, dich 60 lliures pagadoras.

Miquel, mestra sastra de Salrrà

Ítem, vuy als 25 de juliol 1651 avem pasats comptas ab Miquel, mestra sastra de Salrrà, y som restats iguals fins lo dia present de tots comptas ajam tinguts entre ell y jo, y asò per memòria.

// Mossèn Mancha, sirurgia de Rupjà

Ítem, vuy als 28 juliol 1651 en presència del senyor rector de Cassà de Pelràs y de Joan Fornals, braser de Corçà, he donada y pagada a mossèn Mancha, sirurgia de Rupjà, una cortera de blat forment, la qual és per lo selari de la condupta del present any, y la dita cortera se'n a aportada mossèn Dimas Pux, filastre dit mossèn Mancha.

Jermà Companyó

Ítem, vuy als 6 de agost he donats a Jermà Companyó, fadrí de ma casa, setse sous, dich 16 sous, y són a bon compte de la soldada.

Agost,¹⁶⁵² 1651

Venda per exacusió de cort feta per la batllia de Corçà a Pera Martí de Cassà de Pelràs del mas Rostoll y dos codrons y una closa contiguous a dita casa.

A 27 del mes de juliol de 1651 en la vila de Corçà per exacusió de cort se és vanut lo mas Rostol de la present vila, juntament ab dos codrons y una closa, tot junt a la casa, en preu de dos-sentas noranta-y-una lliura y sinch sous, dich 291 lliures 5

¹⁶⁵² Tot i que encara està a juliol.

sous, la qual a comprada Joan Pareta, pagès del loch de Fonoleras, per mi Pera Martí y de diners meus propis, falta la agnisió de bona fe y fer lo dipòsit y la posesió. Nostre Senyor me'n do goig y alegria.

Ítem, dit dia a presa posesió dit Juan Pareta del dit mas y terras, testimoni Pera Perarnau de Corçà y Jerònim Frexa, farrer de dit loch.

Dit dia en poder del dit notari de Corçà me a feta dit Joan Pareta acta de agnisió de bona fe y com a pagat de diners meus propis ab dits testimonis, Déu me'n do goyg y alegria.

// Jermà Companyó, fadrí de casa

Ítem, ab jermà Companyó astam iguals fins lo dia present de tots comptas ajam tinguts fins lo dia present, vuy als 20 de agost del any susdit.

Mula vanuda y no pagada

Ítem, vuy als 19 de agost 1651 he vanuda una mula de pèl negra a Jauma Planas, botiguer de la Bisbal, en preu de sent vuytanta lliuras, dich 180 lliures, pagadoras de comptans. Nostre Senyor li'n do goig y a mi diners.

No l'a pagada encara, a promès de pagar-la diluns que ve.

Joan Romaní

Ítem, he donats a Joan Romaní, moso nostro, vuyt sous, dich 8 sous, a bon compta de la soldada.

Bou he comprat y pagat

Ítem, vuy als 24 del mes de agost de 1651 he comprat a Pera Alofra, joher del mas Asteva de Anyels, que avuy lo posahiya don Francisco¹⁶⁵³ Bas de Corçà, un bou corbo de edat de sinch anys, poch més o menos, del qual n'e pagat sexanta ducats, dich 72 lliures, de comptans. Nostre Senyor y Sant Antoni me'n do goyg y alegria.

[Setembre 1651]

¹⁶⁵³ Francisco: per Sant Francesc de Paula? O per noble? Francisco de Bas era donzell, domiciliat a Girona i possessor del castell de l'Alberg de Corçà, en el qual els Bas havien succeït els Sant Miquel (P. GIFRE, S. SOLER, *Patrimoni i Arxiu. Inventari del fons patrimonial Caramany de Corçà. Segles XIII-XX*, La Bisbal, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1996, pàg. 67-68, 71).

Èpocha fermada per lo senyor batlla del foriscapi de la venda del mas Rostol

Ítem, vuy als primer del mes de setembre 1651 me a fermada èpocha lo senyor don Visens de Margarit, bisba alet de Barselona, secrastador de las rendas del bisbat de Gerona, del foriscapi de la venda feta per exacusió de cort del mas Rostol de sinquanta lliuras, dich 50 lliures, en poder de miser Joan Pausió, notari regint la notaria del Castell de Empordà. Dit dia he firmada una obligació a dit senyor bisba que en cas lo resional no vula est ab aquexa gràcia, que jo li tinga de pagar lo diner fins lo foriscapi rigorós.

Antoni Serra y Vivas de Canapost, dot pagat

Ítem, dit dia me ha donadas Antoni Serra y Vivas, prevere de Canapost, dos sentas lliuras, dich 200 lliures, las quals són per la primera paga del dot de la quòndam Hierònima Martí y Vivas de Canapost, de la qual no n'e fet sinó un albarà.

// Joan Esglésias, carniser de la vila de Corçà

Ítem, vuy als 6 del mes de setembra 1651 he vanudas a Joan Esglésias, carniser de la vila de Corçà, vint-y-una bestia, so és, quatorze anyelas y set anolas velas, de las quals me'n dóna o donarà per Sant Martí que serà als 11 de novembre pròxim vinent trenta-y-vuyt lliures y deu sous, dich 31 lliures 10 sous, y dit bestiar té rabut Joan Esglésias a ses voluntats, y asò per memòria.

Bou he vanut a Pons de Planils, part fiat y part pagat

Ítem, vuy als 9 de setembre 1651 he vanut a Bernat y Antoni Pons, pagesos de Planils, un brau de tres anys, de pèl mascart, y los dits rabut en preu de sinquanta-y-quatre lliuras, dich 54 lliures, pagadoras en esta forma: que de contans vint-y-set lliures, dich 27 lliures, las restans 27 lliures per lo dia de Carnastoltas pròxim vinent, del qual me'n ha fet un alberà marquantívol per mà del senyor rector de Cassà dit dia.

Senyor rector de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 10 de setembra 1651 he dexadas de comptans graciosament al senyor rector de Cassà nou lliures, dich 9 lliures.

Joan Romaní

Ítem, dit dia he donadas de comptans a Joan Romaní, boher de ma casa, sinch lliures, dich 5 lliures, en descàrach de la soldada.

Borechs

Ítem, he comprat dit dia a Pera Alofra de Corçà quatre borechs, n'e pagats de comptans dotse lliures, dich 12 lliures.

Borechs

Ítem, a Antich Alenyà de Monels li he comprats sis borechs, n'e pagats vint-y.nou reals, que fan summa de 17 lliures 8 sous.

Bou he comprat a Miquel Serra de Juyà, lo he pagat

Ítem, vuy als 14 de setembra 1651 he comprat a Miquel Serra, pagès del loch de Juyà de la vegaria de Gerona, un bou de pèl royg, un tant corbo, de temps de quatre anys, del qual n'e pagat de comptans setanta-y-dos lliures, dich 72 lliures. Nostre Senyor y Sant Antoni me'n dónia bona ganànsia, amén. Y asò per memòria.

// Joan Romaní, moso nostro

Ítem, als 14 de setembre 1651 he donadas de comptans a Joan Romaní, fadrí boher de ma casa, cinch lliures, dich 5 lliures, las quals són dos lliures a compliment de la soldada que ha guanyada fins lo dia present, las restans tres lliures las y dexadas graciosament en presència de Joan Fornals de Corçà, y asò per memòria.

Jauma Jutglar, moso

Ítem, vuy als 17 de setembra 1651 he donats y pagats de comptans a Jauma Jutglar o son jermà quatre lliuras, dich 4 lliures, a bon compta de la soldada.

Lo senyor rector

Ítem, a de aver que lo senyor rector de Cassà me ha tornadas nou lliures, dich 9 lliures, que jo li avia dexadas y és ver.

Garriga de Púbol

Ítem, vuy als 23 de setembra 1651 a de aver què rabut de Monserrat Garriga, fuster de Púbol, dotze lliuras, dich 12 lliures, per altrás tantas me'n devia ab un alberà y és ver.

Joan Romaní

Dit dia és vingut Joan Romaní en ma casa per estar.

[Octubre 1651]

Ítem, he dexat a dit Joan Romaní vuy als primer de octubra sinquanta reals, dich 5 lliures, me deu lo dit vuyt lliures, las quals se rescabalaran ab feyna.

Madrenys de la Pera

Ítem, vuy als primer de dit mes he donadas a Pera Madrenys de la Pera deu lliures setze sous, dich 10 lliures 16 sous, per una peça de drap me ha feta.

Moltos

Ítem, vuy als 3 de octubra 1651 he comprats a Jerònim Vilosa de Corçà sis borechs, dels quals n'e pagat trenta-y-un real que fan summa de divuit lliures y dotse sous, dich 18 lliures 12 sous.

Vadell

Ítem, vuy als 7 de octubra 1651 en la fira de Monells he comprats dos latons, so és, un vadell y una euga pulina, las he comprats de un cortaler de Castelló, n'e pagat del vadell quinse docats y mig, que són devuyt lliures, y de la polina n'e pagat setse lliures deu sous, que al tot fan summa de 35 lliures 2 sous.

// Borrechs

Ítem, vuy als 14 de octubre 1651 he comprats a Albert, joher de casa d'en Pagès de Casavels, dotze borrechs, dels quals n'e pagat de comptans coranta-y-dos lliures deu sous, dich 42 lliures 10 sous. Nostre Senyor y Sant Antoni me'n do goyg, y asò per memòria.

Frexa, farre

Ítem, vuy als primer de novembra 1651 he donats a Frexa de Corçà setse reals, dich 1 lliura 12 sous, a compliment de tot lo que li devia, y asò per memòria.

Mascarós y Balasters, tots pagesos

Ítem, vuy als 15 de novembre 1651 he dexadas a sensal a Pera Mascarós patit, pagès¹⁶⁵⁴ de Planils, y a Joan Bolaster y a sa moler y son fill, cent lliures, dich 100

¹⁶⁵⁴ En aquest acte, Pere Mascarós és "*dominus utilis et possessor mansi Mascaros*", en canvi Pere Martí és "*honorabile*" i "*cultor*" (J. Nató, not. de Ruplà, 310 (1650-1651))

lliures, y són setanta-y-dos per lo preu de un bou li havia jo vanut, y las restans 28 lliures las y he donadas y pagadas en esta forma, so hés, que lo dit Mascarós me'n devia de resto de comptas quatre lliures, y tres lliures per lo selari del acta que fou fet, y vint-y-una lliura a compliment li he donadas de comptans a dit Bolaster, y asò per memòria.

Jermà Jutglar

Ítem, vuy als 19 de novembra 1651 he donats a Pera Soler, sabater de Corçà, quatorze sous, dich 14 sous, y són per un parell de sabatas a soladas a Jauma Jutglar, moso nostro, y dits pago per compta de la soldada.

Anolas a mitjas, Pera Mascarós patit de Planils

Ítem, vuy als 20 de novembre 1651 he dexadas a mitjas a Pera Mascarós patit, pagès de Planils, vint anolas de ventra,¹⁶⁵⁵ jóvans, en presència de Pera Carbó y de Jauma Jutglar, las quals me a de guardar fins a Sant Miquel de setembre pròxim vinent, y que aquel dia ajam de partir y no abans los anyels, la lana avent-la lavada. Nostre Senyor y Sant Antoni nos ne vulla donar bona ganànsia.

Pastor dels moltons

Ítem, vuy als primer de novembra 1651 he logat a Pera Joan, pastor, del bastiar manat, li dono de soldada dotze reals cada mes, dich 1 lliura 4 sous, y asò per memòria.

Mula vanuda an Fuster de Tarroella

Ítem, vuy als 11 de desembre 1651 he vanuda una mula negra de edat de tres anys a Fuster de Tarroella de Montgrí en preu de sent vuytanta lliures, dich 180 lliures, y un quintar de arròs, las quals no he rabut encara.

// Bernat Bertran

Ítem, vuy als 12 de octubra 1651 he rabudas de mossèn Bertran y Tarradas de Corçà quinse lliures, dich 15 lliures, y són a compliment de tots comptas ajam tinguts entra ell y jo fins lo dia present.

Joan Esglésias de Corçà

¹⁶⁵⁵ Al costat anota: Són vint-y-quatre anolas perquè n'i afagí quatre de prenyas.

Ítem, dit dia he rabudas de Joan Esglésias de Corçà deseset lliures quatorse sous, dich 17 lliures 14 sous, y són a compliment de tots comptas fins lo dia present, y asò per memòria.

La mosa què logada per un any

Ítem, vuy als 14 de desembre 1651 avem logada a Margarida Vinyolas per temps de un any, li donam per soldada de dit any lo següent: primo, cos y mànagas y faldillas de borell, un parell de sabatas soladas, una camisa, una toquilla o capell, un gipó de lli, un tavartol de lli.

Mula he comprada de dos anys y mig

Ítem, vuy als 19 de dit mes de desembra 1651 he comprada una mula roja de edat de dos anys y mig a tal Rafart de Bordils de la qual ne pago sent y sexanta lliuras, dich 160 lliures, la pagaré sempre que lo dit vulla. Nostre Senyor y Sant Antoni me'n do goyg y alegria. Amén.

Joan Romaní, moso

Ítem, vuy als 21 de desembra de dit any he donats a Joan Romaní, moso nostro, deu reals, dich 1 lliura, a bon compta de la soldada va guanyant.

Fuster de Tarrohella de Montgrí

Ítem, a 24 desembre de dit any he rabudas a Nicolau Fuster, pagès de Tarrohella de Montgrí, sent y sinquanta lliuras, dich 150 lliures, y són a bon compta del preu de la mula li vané estos dias, y asò per memòria.

Rafart de Bordils

Ítem, vuy als 26 de dit mes [i] any he donadas de comptans a Rafart, pagès de Bordils, a bon compta de la mula li comprí estos dias.

Joan, mestra sastra de Selrrà

A feta feyna Joan, mestra sastra de Selrrà, que puja sis lliuras dotse sous, dich 6 lliures 12 sous, y se'n a aportada mitja cordera de blat en preu de set lliures, a bé que ne ague més en casa y en la Bisbal.

// Pujadas de Burdils

Ítem, vuy als 28 de sembra 1651 se'n a aportadas un fadrí que astà ab en Guinart de Uriols quatre corderas de forment per lo unclà Pujadas de Burdils, me a ascrit dit Pujadas que me'l pagaria axí com jo diria, lo he vanut ara de present a 14 lliures y a 15 lliures.

Rafart de Burdils

Ítem, vuy als 30 de desembre 1651 he donadas a en Basó, pagès de Parlavà, vint-y-quatre lliures, dich 24 lliures, y són per comptas d'en Rafart de Burdils per lo preu de la mula li comprí, las quals diu dit Basó que dit Rafart li a giradas.

// **Janer 1652**

Jurats y consalers 1652

Avuy lo primer de janer 1652 se an tret los jurats y consalers de la vila y batllia de la Pera y són los següents:

Jurats de la Pera: Antoni Negra y Mateu Puig.

Jurats de Padrinyà: Martorià Savarí.

Jurats de Cassà de Pelràs: Joan Amatller.

Consalers de la Pera: Pera Saval, Rafel Basa, Antoni Madrenys, Rafel Colomer.

Consalers de Padrinyà: Francesch Casadeval y Salvi Casadeval.

Consalers de Cassà de Pelràs: Antoni Pagès y Pera Martí.

Fuster de Tarrohella de Mongrí

Ítem, vuy als 6 de janer 1652 ha de aver que he rabut d'en Fuster de Tarrohella de Montgrí trenta lliures, dich 30 lliures, y són a compliment del preu de la mula li vaní lo mes pasat y també he rabut lo quintar de gransa.

Joan Pera, pastor

Ítem, vuy als 7 de janer 1652 he donats a Joan Pera, pastor, vint reals, dich 2 lliures, a bon compta de la soldada que va guanyant, y asò per memòria.

Àpocha he firmada a mossèn Antoni Vivas, prevere de Canapost

Ítem, vuy als 12 de janer 1652 he fermada àpocha de sis-sentas lliures, dich 600 lliures, a mossèn Antoni Serra y Vivas, prevere de Canapost, las quals són per la restitució del dot de la còndam Jerònima, ma jermana, y nora sua, la dita àpocha és en poder de Dionís Lliura, regint la notaria de Peratallada, dia y any sus dit.¹⁶⁵⁶

Nodrisos

Dit dia he comprats en la Bisbal tres nodrisos a tal Areu de Cruylles, n'e pagat deu lliures per pesa, y a dos famellas y un mascla.

Anna Tarrés, criada

Ítem, a 15 de janer de dit any he tornada logar a Anna Tarrés per un any, li dono per soldada lo següent ¹⁶⁵⁷

// Lluisió de cent lliures

A 16 janer 1652 he loït un sensal de sent lliures, dich 100 lliures, a mossèn Antoni Serra y Vivas, prevere de Canapost, conyat meu, a el com a pare y legítim administrador de Roch y Margarida y Catarina Vivas, al qual li creà mon pare a compliment de sis-sentas lliuras del dot de ma jermana y moler sua a 14 janer ¹⁶⁵⁸ en la notaria de Peratallada, la dita luysió és en poder de mossèn Jasinto Nató, notari públich de Ruplà, dit dia y any sus dit.

Llusió de cent lliures, 100 lliures

Dit dia me a fermada llusió pare y fill Bous de Ullestret de sent lliures, dich 100 lliures, per un sensal li feya jo a Miquel Serra y Mascarós, conyat meu, lo qual li avia jo creat juntament ab mon pare, a compliment del dot de sa moler, dit sensal lo dit Miquel Serra y Mascarós cedí a na Manascala de Ullestret, y dita Manascala lo cedí a dit Bou ab capítols matrimonials en poder de Parí de Pals, la creasió és a 8 novembra 1637, en poder de Pera Geronès, notari de la Bisbal; la dita llusió és en poder de dit Jasinto Nató, notari de Ruplà dit dia.

La dal dita memòria fas per los qui vindran que sàpian las llusions de aquestos sensals y que antas de manllavar sensals que pàrian avant lo que faran, que són de bon posar a casa y de mol mal traura quant y són.

¹⁶⁵⁶ L'àpocha de 200 lliures, davant el notari Jacint Nató de Ruplà, a ACBE. Fons Martí de Cassà de Pelràs, núm. 1.

¹⁶⁵⁷ Espai en blanc.

¹⁶⁵⁸ Espai en blanc.

// Rafart de Burdils, 36 lliures

Ítem, vuy als 19 janer 1652 he donadas a Rafart de Burdils trenta-y-sis lliures, dich 36 lliures, y són a compliment de sent sexanta lliures per lo preu de la mula li conprí, Nostre Senyor y Sant Antoni me'n do goyg y alegria.

Borechs, 10 lliures 4 sous

Ítem, vuy als 29 janer 1652 he comprats a Salvi Fabrellas y Castelló de Sant Cosma y Sant Damià tres borechs, dels quals n'e pagat deu lliures y dos reals, dich 10 lliures 4 sous.

Borech, 4 lliures 8 sous¹⁶⁵⁹

Borechs 25 lliures

Dit dia he comprat un borech a Antich Alenyà de Monels, n'e pagat trenta-y-quatre reals, dich 3 lliures 8 sous, dit dia he comprat al puvill Sendre, pagès del Vilar, cinch borechs y un marrà, dels quals n'e pagat dels borechs 4 lliures y del marrà 5 lliures, que al tot fan summa de vint-y-sinch lliures, dich 25 lliures. Déu y Sant Antoni me'n donin bon profit.

Mort de la dona de Francesch Barrull

Ítem, a 18 fabrer 1652 és morta Anastàsia Vinals y Barrull, moler de Francesch Barrull, pagès de Palafrugell, conyat meu, asò per memòria.

Miquel Serra y Mascaró, conyat meu

Ítem, a 20 de fabrer 1652 he vanut a Miquel Serra y Mascaró, pagès de Ullestret, conyat meu, sinch cortans de forment, no-l a pagat, lo blat va ara de present en la plasa a 17 y 18 lliures la cortera, y asò per memòria.

Moltos

Ítem, vuy als 16 de fabrer 1652 he comprats a Jasinto Planas de Rupjà quatre borechs, dels quals n'e pagat una cortera de blat, que segons se judicha val setse lliures, dich 16 lliures. Nostro Senyor y Sant Antoni me'n do goyg.

// **Mars 1652**

¹⁶⁵⁹ Sense que hi hagi cap assentament que hi faci referència.

Miquel Riera de Fonteta

Ítem, vuy al primer del mes de mars 1652 he donadas comptans a Miquel Riera, pagès de Negalops de Fonteta, quinse lliures, dich 15 lliures, y són per dos pensions del sensal, la última d'ellas cayguda en lo mes de desembra proppasat, no-m a fet alberà.

Miquel Serra y Mascaró, conyat meu

Ítem, vuy als 16 de mars 1652 se'n a aportat Miquel Serra y Mascaró, conyat meu, o ome per ell, sinch cortans forment, no y avem fet preu, lo que puch dir que aïr a la Bisbal en presència sua ne aguí quinse lliuras deu sous, y asò per memòria.

Lo rector de Cassà de Pelràs

Ítem, als 15 de dit mes y avuy he donadas comptans al senyor rector de Cassà de Pelràs, estant malalt en lo lit, nou lliures, dich 9 lliures, y són per altrás tantas li'n devia per las misas de devosió li fas dir, las quals són caygudas en lo Nadal proppasat, y asò per memòria, en presència de son conyat de present.

Pera Joan, pastor, moltons

Ítem, vuy als 17 mars he donats a Joan Pera, pastor, quatre reals, dich 8 sous a compta de la soldada.

Joan Romaní

Ítem, vuy als 21 mars 1652 he donadas comptans a Joan Romaní, boher de casa, quatre lliures, dich 4 lliures, y són a compliment del que a guanyat en ma casa fins lo dia present, tanint atendència amb las vuyt lliures li dexí al primer de octubre proppasat, y axí astam iguals fins lo dia present. Comensa la mesada als 23 del present mes.

Nodrisos

Ítem, vuy als 22 de mars en la plasa de la Bisbal he comprats dos tosinos per angraxar, n'e pagat de tots dos vint-y-sinch lliures quinse sous, dich 25 lliures 15 sous a un oma de Palafrugell. Nostre Senyor y Sant Antoni me'n do goig.

Miquel Serra y Mascaró, conyat

Ítem, vuy a 26 de mars se'n a portat mon conyat de Ullastret una cortera de forment, també me'l dóna ara a setse lliures.

Frexa, farer

Ítem, vuy als 27 mars 1652 som igualats ab Jerònim Frexa, farrer de Corçà, de tots comptas fins lo dia present.

//Joan Romaní, boher nostro

Ítem, vuy lo dia de Pasqua que comptam 31 de mars del present y corrent any, he pagat a Joan Romaní, boher nostro, y dit dia lo he logat per temps de sinch mesos, que's fins lo darrer de agost, del dit temps guanya per soldada deu lliures, ab diners, y li tinch de fer a mos gastos dos cóps de favols, bastrahent jo la sament, y també li tinch de pagar la maytat de unas solas de sabatas.

[Abril 1652]

Bartomeu Roquer de Rupjà

Més vuy als 16 de abril 1652 he conduït a Bartomeu Roquer de Rupjà per afaytar, a-n'al qual dono cada any un cortà de forment, al qual li tinch de pagar al astiu pròxim vinent, asò en presència de mossèn Jasinto Güell, ciutadà onrrat en Rupjà populat, lo qui-l a promès que-m afaytaria sempre que jo y vaya.

Noguer y Almar, ciutadà de la Pera

Ítem, vuy als 24 abril 1652 deu Pera Noguer y Almar, ciutadà onrrat de la Pera, sis cortans forment al qual a promès tornar-lo antas del astiu, si-m apar, o sinó pagar-lo. Va ara de present a la plasa a quinse y a setse lliures la cortera. Se la va aportar Pi de Madramanya per compta de dit Noguer.

Pons de Planils

Ítem, vuy als 28 abril 1652 a de aver que he rabut de Bernat Antoni Pons de Planils vint-y-set lliures, dich 27 lliures, a compliment del preu del bou me deu.

Pera Perantoni de Corçà

Ítem, vuy als primer de maig 1652 a de aver que he rabudas de comptans cinquanta lliures, dich 50 lliures, de Pera Perarnau, pagès de Corçà, a bon compta del preu del bou me comprà en dias pasats, resta a deura deu lliures, dich 10 lliures, per comta del preu del bou.

Joan Pera, pastor dels moltons

Ítem, vuy als dos de maig 1652 he donats a Joan Pera, pastor dels moltons, vint sous, dich 2 lliures, a bon compta de la soldada.

// Maig 1652

Pera, pastor

Ítem, vuy als primer del mes de maig 1652 he logat a Pera, pastor, per guardar lo bestia per temps de un any, li dono per soldada un vastit antiparras y sabatas soladas, una camisa, asò per memòria.

Francesch Barrull

Ítem, als 4 de maig 1652 se'n a portat lo fadrí de Francesch Barrull Almar dos corteras de blat ab compta de dit Barrull, asò per memòria.

Nodrisos

Ítem, vuy als 8 maig 1652 en la plasa de la vila de Banyolas he comprats sis tosinos, dels quals n'e pagat dotze lliuras de la pesa, que al tot fan summa de setanta-y-sinch lliures, dich 75 lliures, y a quatre mascles y dos famellas. Déu y Sant Antoni me'n do goyg y alegria.

Frexa, farrer

Ítem, vuy als 17 de maig 1652 he donats a Jerònim Frexa, farrer de Corçà, sis lliuras quatorze sous, dich 6 lliures 14 sous, per claus de carreta, y astam iguals fins lo dia present de tots comptas.

Joan, mestra sastre

Dit dia he donats a Joan, mestra sastre de Sellrà, sinch lliures, dich 5 lliures, per tota la feyna feta en ma casa fins lo dia present.

Joan Basó de Corçà

Dit dia he donats a Joan Basó, carrater de Corçà, trenta-y-sis reals, dich 3 lliures 12 sous, per lo adob de unas rodas y dos fochs, dos torns y dos corbas a modadas a altrs rodas, y asò per memòria.

[Juny 1652]

Pera Noguer y Almar de la Pera

Ítem, vuy als 8 juny 1652 he rabut de Pera Noguer y Almar de la Pera divuit lliures, dich 18 lliures, las quals són per los set cortans de blat se'n aporta tras fulla consta, y me ha fet molt dolent pagament, si no-m dóna més del que-m a donats ara de present, asò per memòria.

Joan Pera, pastor

Ítem, vuy a 9 juny he donats a Joan Pera, pastor dels moltons, vuyt sous, dich 8 sous, a bon comte de la soldada.

Batalló

Ítem, vuy als 10 de juny de 1652 he pagat tot lo batalló del any 1651, dech lo any present.

Rafell Graciós, batlla

He rabuda de Rafell Graciós de la Pera vint-y-vuyt lliuras, dich 28 lliures, per dos corteras de blat li avia vanut en dias pasats, vuy als 17 de juny 1652.

Pera Arnau de Anyels

Dit dia se'n a portadas Bernat Peraarnau de Anyels per compta de son jermà mitja cortera de blat corrent forment a tornar en la matexa espècia, asò per memòria.

// Agustí Fuster, fadrí, de soldada

Avuy dilluns, que contam als deseset del mes de juny del any 1652, ja tart, he logat a Agustí Fuster per temps de un any per leurar y guardar, del dit any li dono per soldada vint-y-quatre lliures, dich 24 lliures, y li tinch de fer una vasana de favas, so és, bestraure lo goret al Padrell, asò fas per memòria.

Joan Pera, pastor

Ítem, vuy als 19 de juny he donat a Joan Pera, pastor, sis sous, dich 6 sous, per pagar uns asclops a Pera, fransès.

Lo senyor rector de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 26 de juny 1652 me ha dexadas lo senyor Tou Banet, prevere y rector de Casà de Pelràs, quinse lliuras, dich 15 lliures, graciosament.

Rosí comprat a Pera Alenyà de Corça

Ítem, vuy als 4 juliol 1652 he comprat a Pera, carrater de Corçà, un rosí negra de edat de vuyt anys, del qual n'e pagat cinquanta-sinch lliures, dich 55 lliures, pagadoras en esta forma que al enquantra me ha pres quatre moltons, tres en preu de nou lliures la pesa que fan summa de 27 lliures, lo altra en preu de tres lliures, restan vint-y-cinch lliures, las quals li donaré sempre que ell vulla. Nostre Senyor y Sant Antoni me'n do goig y alegria.

Ítem, vuy als 12 de juliol 1652 he donadas comptans a Pera Alenyà, carrater de Corçà, vint-y-sinch lliures, dich 25 lliures, y són a compliment del preu del rosí que jo, en dias pasats, comprí.

Jermà Alenyà de Corçà

Ítem, vuy als 29 de juliol 1652 he rabudas de Jermà Alenyà, parayre de la vila de Corçà, cinquanta-y-quatre lliures, dich 54 lliures, y són per nou robas de llana y deu lliures li he vanuda y ell a rabuda a rahó de vint-y-tres lliures quinsa, asò per memòria.

// **Agost 1652**

Joan Romaní, boher

Ítem, als 4 agost del dit any he donadas a Pera Soler de Corçà deu reals per un parell de solas per unas sabatas de Joan Romaní, las quals avian de pagar tant lo hu com l'altre, y axí he pagats deu sous per ell.

Mancha de Rupjà

Ítem, vuy als 11 del mes de agost 1652 he donada y pagada a mossèn Dimas Puig, y rector de Quart, una cortera forment per lo selari de la condupta de son padraastre per lo any pasat, cayguda lo dia present.

Joan Romaní

Ítem, lo dia de Nostra Senyora de agost he donats a bon compta a Joan Romaní deu sous, dich 10 sous.

Francesch Barrull

Deu Francesch Barrull a mi Pera Martí nou cortans de oli que se'n a aportadas lo seu fadrí per mossèn Riera de Palafrugell, al qual va a vuyt y a nou reals la quarta a plasa, asò per memòria.

Vachas que tinch a lo mas Martí i letons

Ítem, vuy als 28 agost 1652 he a manada al mas Martí de Empúrias a Lorens, joher de Pera Vardallet, una vacha, la qual he comprada a Pera Perarnau de Corçà en preu de 21 lliures 15 sous, la qual poso ell comforma y tinch las demás a mitjas lo fruyt que trauran.

Dit dia ab dit Lorens avem astimadas las bravas jo li amaní ab las vachas de la qual li he donat deu lliures, dich 10 lliures. Dit dia avem astimadas dos vadellas que y a a las vachas de las quals n'e pagat dotze lliures, dich 12 lliures, las quals restan a mon poder, pagant-li jo guarda o astimant cas al temps que sian de emprenys, asò per memòria.

// **Setembre 1652**

Borechs

Ítem, vuy al primer del mes de setembre 1652 he comprats a Jauma Farrer, joher de la casa d'en Mestre de Parlavà, sis borrechs, dels quals n'e pagats cinch lliures de la pesa y al tot sinch reals en cap que fan summa de 30 lliures. Sant Antoni me'n do goyg y alegria.

Moltos vanuts a Tixador de Jafra, 400 lliures

Ítem, vuy als 7 de setembre 1652 he vanuts a Pera Corney y Tixador de Jafra cinquanta primals en preu de vuyt lliures la pesa, dich 8 lliures, que fan summa de 400 lliures, las quals tinch de rebre en aquesta forma, que ara de comptans me ha donadas vuyt dobbls en preu de 16 lliures per dobbla, que fan summa de 128 lliures, las restans 272 lliures ab sisens, pagadoras quant jo vulla.

Moltos Corney comprats, 82 lliures 6 sous

Ítem, vuy als 7 de setembra 1652 he comprats a Pera Ribas y Farrer, pagès de Sant Sadorní, quinse moltos, so és, nou borregues y las primals, dels quals n'e pagat cinquanta-y-cinch reals per pesa, que al tot fan summa de 82 lliures 6 sous, pagadoras de comtans.

Bou he vanut a Coll de Sant Jordi

Dit dia he vanut un bou a tal Col, joher de una eretat que té mossèn Simon Miquel de Gerona a Sant Jordi, del qual n'e agut sent-y-quinse lliures, dich 115 lliures, las

quals me a promès pagar aquellas Salvador Viladevall, pagès de dit loch, quant jo las vulla.

Mula vanuda

Ítem, vuy als 7 de setembre 1652 he vanuda una mula, la qual era de Francesch Barrull, me la avia dexada per batre y me donà orda que la vanés, y que si ne aviam més de dos-sentas lliuras nos o partiriam, y ara jo la he vanuda a Jauma Farrer, pagès de Tarrohella, en preu de dos-sentas coranta-y-dos lliuras deu sous, dich 242 lliures 10 sous, pagadoras de comptans sent y coranta-y-dos lliures, las restants sent lliures a Carnastoltas propinent, a fet un alberà per mà del senyor rector Farnés en Sala de Rupjà.

// Moltons primals pagats

Ítem, vuy als 15 de setembre 1652 a de aver que he rabut per Corney y Tixador, pagès de Jafra, dos-sentas setanta-y-dos lliures, dich 272 lliures, a compliment de las 400 lliures per lo preu dels moltons li vaní en dias pasats, asò per memòria.

Bou pagat

Dit dia a de aver que he rabut de Salvador Viladevall, pagès de Sant Jordi, sent y quinse lliures, dich 115 lliures, las quals són per lo preu de un bou vaní a tal Coll, joher de Sant Jordi, y lo dit Viladeval lo feu bo lo preu.

Joan Romaní, boher

Ítem, vuy als 18 de setembre 1652 he donadas y pagadas a Joan Romaní, fadrí boher, deu lliures, dich 10 lliures, las quals són a compliment de tots comptans fins lo dia present. Dit dia se'n va a la sua terra, y de altra part li he dexadas comptans sis lliures, dich 6 lliures, las quals a promès tornar-las, asò per memòria.

Borechs, 25 lliures

Ítem, vuy als 18 de setembre de dit any he comprats a en Tixador de Madramanya cinch borechs, dels quals n'e pagats cinquanta reals la pesa, que fan summa de 25 lliures, las pagaré sempre que las vula.

Mossèn Joan Paliser

APÈNDIXS GENERALS

Ítem, vuy als 20 de setembre 1652 per Isidro he enviada a mossèn Joan Paliser, botiguer de la Bisbal, trenta lliures, dich 30 lliures, a compliment de tots comptas fins lo dia present entra ell y jo tinguts, asò per memòria.

Tixador

Dit dia he donadas comptans a Tixador de Madramanya 25 lliures per lo preu de cinch borrechs.

Borechs comprats, 25 lliures

Dit dia he comprats y pagats cinch borechs a Miquel Pons, joher del mas Pont de la Pera, dels quals n'e pagat cinquanta reals la pesa, fan summa de 25 lliures.

Borrechs comprats, 9 lliures 10 sous

Dit dia a en Saguera de Ruplà dos borrechs y pagats en preu de nou lliures deu sous, dich 9 lliures 10 sous, que ne a 4 lliures 15 sous per pesa.

// Lo senyor rector de Cassà de Pelràs

Ítem, vuy als 24 setembre 1652 he donadas comptans al senyor rector de Cassà de Pelràs 29 lliures 10 sous, las quals són 15 lliures per altrás tantas me'n avia dexadas graciosament, 4 lliures per la anyada dels aniversaris cayguda al maig proppasat, 7 lliures per dos anyels li comprí de la premísia, y 3 lliures 10 sous per altrás tantas que me a donat orda Sabastià Farre de Corçà per mig quintà de cànem li he comprat y rabut, y axí lo dit senyor rector y jo stam iguals fins lo dia present.

Jauma Farrer mula pagat

Ítem, vuy als 25 setembra 1652 he rabuda d'en Sala de la Sala 142 lliures 10 sous, las quals paga per la compta de Jauma Farrer de Tarrohella per la primera paga de la mula li vaní, la qual era de comptans, y ara per las oras me las a donat.

Borechs avem partits

Ítem, vuy als 28 setembre 1652 avem partit en Mascarós patit y jo los anyels, per mi n'i a aguts set y mig, jo me'n he manats vuyt, y per ell y an restadas set anyelas entra lo mig anyel y lo que valian més que los anyelas, li he donats comptans trenta y tres reals.

Borechs: un, 5 lliures

Dit dia n'e comprat un a en Dalmau de Planils, n'e pagat comptans cinquanta reals, dich 5 lliures.

Nodrisos: 6, 36 lliures

Ítem, vuy als dia de la fira de Monels he comprat a Miquel Farran, joher de Gualta, los nodrisos: dos masclas y quatre famellas, dels quals n'e pagats comptans trenta-sis lliures, dich 36 lliures.

// **Octubre 1652**

Joan Fell

Ítem, a 11 de octubre 1652 he rabudas de Joan Fel, pagès de Ultramort, sexanta lliuras, dich 60 lliures, y són per las que jo avia pagadas a Antoni Ros de Peratallada, com consta en poder de mossèn Pera Geronès, notari de la Bisbal, dia y any en lo present libre continuat.

Mula, 137 lliures 16 sous

A 18 octubre 1652 he comprat en lo firal de Olot una mula de pèl negra de edat de dos anys, de la qual n'e pagat comptans sent y trenta-y-set lliures setse sous, dich 137 lliures 16 sous. Déu y Sant Antoni me'n do goyg y alegria.

Mula, 140 lliures

A 19 de dit mes y any en dit firal he comprat una mula de pèl negra, n'e pagat comptans sent y coranta lliures, dich 140 lliures. Nostre senyor me'n do goyg y alegria y Sant Antoni.

Moltons, borregues

Ítem, vuy als 26 de octubre 1652 he comprat a Joan Romaguera de Ruyràs deseset moltons, so és, tretze borregues y tres primals y una anyella en preu de tres lliures deu sous per bestia, que fan la summa de 112 lliures, pagadas ab los que li tinch de donar nou corteras forment. Sant Antoni me'n do goyg y alegria.

Pera Alenyà y Pardàs, carniser de la vila de Corçà

A 29 de octubre 1652 deuen en Pera Alenyà y en Pardàs, carnisers de la vila de Corçà, a mi, Pera Martí, trenta-y-nou lliures, dich 39 lliures, so és, dotze lliures de tres moltons a tolats a mon compta a la carniseria, y los restans per sis anolas me

ha compradas y rabudas en preu de 4 lliures 10 sous per anola, que fan summa de 27 lliures, las quals me ha promès pagar a quilos quan jo vulla.

Lo dormidor, rosí vanut, 80 lliures

Ítem, vuy als 29 de octubre 1652 he vanut al doctor Julià Vidal, abitant en la vila de Corçà, un rosí de pèl negre de edat incògnita, en preu de vuytanta lliuras, dich 80 lliures, pagadoras per lo dia de Nadal o de así a Nadal pròxim vinent.

// **[Novembre 1652]**

Ítem, vuy lo dia de Tots Sants de 1652 he donadas y pagadas a bon compta a Joan Pera, pastor, sinquanta reals, dich 5 lliures, los quals volia per comprar drap per fer camisas.

Miquel Serra Mascarós de Ulastret, 224 lliures

Ítem, deu Miquel Serra y Mascarós, pagès del castell de Ulestret, conyat meu, a mi, Pera Martí, pagès de Cassà de Pelràs, y als meus, dos-sentas y vint-y-quatre lliuras, dich 224 lliures, las quals són per setze corteras forment li he vanut y ell rabut a ses voluntats en preu de quatorse lliures la cortera; y ditas se'n a aportadas en esta forma: quatre corteras y dos sachs de farina, que al tot n'i avia sis corteras y mitja a 31 de octubre any 1650, tres corteras y mitja se'n aporta a 20 de febrer propasat, y sis corteras se'n a aportadas vuy dia present, que al tot n'i a 16 corteras, lo avem astimat a quatorse lliuras la cortera que fan la dita summa de 224 lliures, pagadores al astiu que ve. Fet vuy en la Bisbal dintre de casa de mossèn Pera Deulofeu, apotecari, a 16 novembre 1652.

Arnau Farrer de Corçà

Ítem, vuy als 10 de novembre 1652 a de aver que he rabut de Arnau Farrer de Corçà vuyt lliuras, dich 8 lliures, las quals són per lo loguer de la casa del firal de la vila de Corçà, la qual caygué lo dia de Sant Miquel de setembre propasat y del dia de Sant Miquel ensà corra altre loguer, y asò per memòria.

Lo doctor Josep Tarradas de la Bisbal, 180 lliures

Ítem, deu lo doctor Josep Tarradas de la Bisbal sent y vuytanta lliures, dich 180 lliures, per lo preu de una mula negra de dos anys li he vanuda y ell rabuda a ses voluntats, las quals a promès pagar aquellas quant jo las vulla, en presència de Ramon Gispert del Vilar, y de Bernat Bertran y Tarradas de Corçà, vuy als 16 de novembre 1652.

// Joan Fornels

A 24 de novembre 1652 se'n a aportats lo compare Joan Fornels tres cortans de mastal corrent bo, aquel me'l tornarà al astiu y de tots altras comptas astam iguals fins lo dia present.

Antoni Amatller

Ítem, deu Antoni Amatller de Cassà trenta lliuras, dich 30 lliures, per dos corteras forment li he vanudas y ell rabudas vuy als 24 de novembra 1652, pagadoras a Carnastoltas pròxim vinent.

Lo doctor Julià Vidal, 80 lliures

Ítem, als 26 novembre 1652 he rabut del doctor Julià Vidal vuytanta lliuras, dich 80 lliures, per lo preu de un rosí li avia vanut.

Tarradas, 180 lliures

Ítem, vuy als 29 de novembre 1652 he rabut del senyor doctor Joseph Tarradas de la Bisbal sent vuytanta lliuras, dich 180 lliures, y són per altras tantas me'n devia per lo preu de una mula negra me avia comprada, asò per memòria.

Brau, 80 lliures

Ítem, vuy als 30 de novembre 1652 he comprat en Tarrohella de Montgrí brau de pèl vermell de edat de dos anys a en Salla de Vilajuïga, n'e pagat vuytanta lliuras setze sous, dich 80 lliures 16 sous. Nostre Senyor y Sant Antoni me'n do goig.

Francesch Barrull

Ítem, vuy als primer de desembre 1652 he donadas comptans a Francecsh Barrull 142 lliures, las quals se'n a aportadas un seu fadrí ab carta sua, las quals eran per altras tantas ne avia agudas comptans de Jauma Farrer de Tarrohella per la mula li vaní.

Mula vanuda al senyor bisba de Gerona, 410 lliures

Íte, vuy als 15 de desembre 1652 he vanuda a mossèn Simon Miquel de Gerona y al senyor ardiacha Pijoan, official del senyor bisba, una mula roja de edat de 3 anys, de la qual n'e agut comptans quatre-sentas y deu lliuras, dich 410 lliures.

Euga comprada a Delmau de Cartalà

Dit dia he comprada una euga a tal Dalmau de Cartalà de la vagaria de Gerona de edat de tres anys, negra, ab una estrella al front y un peu de darrera blanch, n'e pagat comptans sent setanta-y-nou lliures, dich 179 lliures ab una brida. Nostre Senyor y Sant Antoni me'n do goig y alegria.

// Uncla Pujadas de Burdils

Ítem, vuy 18 de desembre 1652 me ha enviadas l'uncla Pujadas de Bordils quatre corderas de forment per altrás tantas se'n avia aportadas un fadrí d'en Guinart per ell, y así astam iguals fins lo dia present, y asò per memòria.

// **Janer 1653**

Tosinos vanuts

Ítem, vuy a la Bisbal que contam 17 janer 1653 he vanut a Cristòfol y a Joan Sarralta, carniser de Gerona y Tarrohella, vuyt tosinos en preu de coranta-y-quatre lliures per pesa que fan summa de tres-sentas y cinquanta-y-dos lliures, dich 352 lliures, de les quals n'e rabudas comptans sexanta-y-dos, dich 62 lliures, restant a deura 290 lliures, pagadoras quant jo las vula.

Nodrisos comprats, 61 lliures 10 sous

Ítem, dit dia he comprats tres nodrisos a Corrador de Palafrugell, n'e pagat vint lliures deu sous per pesa, que fan summa de 62 lliures 10 sous, de comptans.

Tosinos comprats, 150 lliures

Dit dia he comprat a Pera Mascarós gros de Planils quatra tosinos de greig, n'e pagat sen cinquanta lliures, dich 150 lliures, li he donadas 100 lliures, restan a deure cinquanta lliures pagadoras quant las vulla. Déu y Sant Antoni m'en do goig.

Pera Camps de Corçà

Astam iguals ab Pera Camps de Corçà fins lo present dia de tots comptas vuy als 18 janer 1653.

Tosinos pagats

Ítem, vuy als 29 janer 1653 he donadas comptans a Pera Mascarós de Planils cinquanta lliuras, dich 50 lliures, a compliment de 150 lliures li'n devia dels tosinos.

Tosinos pagats

Dit dia a de aver que he rabut dels Sarraltas per mans de Antoni Vilosa de Corçà lo preu dels tosinos me avian comprats a 17 de janer porppasat, y asò per memòria.

[Febrer, 1653]

Nodrisos 4, 80 lliures

Als 2 febrer 1653 he comprats a Salvador Delmau, joher de Pera Mascarós del veynat de Planils, quatre nodrisos, tres masclas y una famella, n'e pagadas vuytanta lliures, dich 80 lliures.

La casa devant lo portal de Nostra Senyora en Corçà

Ítem, vuy als 2 febrer 1653 en poder de mossèn Jasinto Nató, notari de Rupjà, he quitada la casa Jauma Planas de la Bisbal en al qual he donadas comptas tres-sentas coranta lliures, dich 340 lliures, al dit Jauma Planas y lo dit me ha feta donasió del ort que comprà al cavaller Pera Joan de Corçà contigo de dita casa.

Luisió de un sensal de Miquel Riera de Negalops

Ítem, vuy als 14 febrer 1653 he luhit y quitat a Miquel Riera, pagès de Negalops, terma de la Bisbal, un sensal de pensió annual de sent y cinquanta sous, preu de sent y cinquanta lliures, vanut y creat per Pera Martí, quòndam, mon pare, a Antoni Serra y Vivas, pagès del veynat de Canapost, terma de Peratallada, ab acta rabut en la notaria de Peratallada als 30 de desembre 1639, al qual pertanya y espectava a dit Riera per sesió li'n fia dit Vivas en temps de núpcias, quant casà ab la filla de dit Vivas, com consta en dita notaria de Peratallada, a ¹⁶⁶⁰, regint aquella mossèn Pera Farrer, notari, y dita lluisió consta en poder de mossèn Jasinto Nató, notari públich de Rupjà, dia y any sus dit. Y també li he donadas de comptans de una part set lliures per una pensió cayguda als 30 de desembre porpapsat y també una lliura per la porrata descoraguda de un mes y mig, que al tot fan summa de 158 lliures.

[Març 1653]

Jauma Farrer, pagès de Tarroella de Montgrí, 100 lliures

¹⁶⁶⁰ Espai en blanc.

Ítem, vuy als 3 de mars 1653 a de aver que he rabut de Jauma Farrer, pagès de Tarrohella de Mongrí, sent lliures, dich 100 lliures, a compliment del preu de la mula me comprà en dias pasats, astam iguals fins lo dia present, asò per memòria.

Jauma Comadira de Corçà, 20 lliures

A 9 mars 1653 he arrendada de paraula a Jauma Comadira de Corçà la casa devant lo portal de Nostra Senyora de la vila de Corçà, de la qual me'n a promès donar per lo any vint lliures, dich 20 lliures, y també los fempes que li faran, donant-li jo palla, la qual li he arrendada per temps de un any.

Frexa, farrer

Ítem, vuy als 11 de mars 1653 he pasats comptas ab Hierònim Frexa, farrer de Ruplà, y avem trobat que li só debitor de dotze lliures y deu sous, dich 12 lliures 10 sous, los quals li donaré sempre que vulla.

// Joan Pera, pastor

Ítem, deu Joan Pera, pastor, avuy als 12 mars 1653, lo següent: primo, dotze palms borell li he comprat a 9 lliures cana, val tretze lliures deu sous, dich 13 lliures 10 sous, del qual se'n a fet uns balons y un guarda cos y unas antiparras; he donat al sastra de fer tretze rals, dich 1 lliura 6 sous, més, he donada una pesa de dos per la caritat de una bulla que val deu reals, summa al tot quinse lliures setse sous, dich 15 lliures 16 sous.

Borechs he comprats a Pera Perarnau, 32 lliures

Ítem, vuy als 19 mars 1653 he comprat a Pera Peraarnau de Anyels de la parròchia de Corçà vint-y-set borechs en preu de 12 lliures la pesa, dich 324 lliures, los la y dech y los pagaré sempre que lo dit los vulla. Nostre Senyor y Sant Antoni me'n do goig y alegria, amén.

Agustí Fuster, 7 lliures

Dit dia he donadas a Gaspar Bosch de Ruplà set lliures, dic 7 lliures, per compta d'en Agustí Fuster per un parell de sabatas, las quals són a bon compta de la soldada, per memòria.

Dit Agustí

Ítem, de altre part avia donadas a dit Gaspar vint-y-tres reals, dich 2 lliures 6 sous, per solar unas sabatas de dit Agustí.

Burra he comprada

Ítem, vuy als 26 del mes de mars 1653 he comprada una burra de pèl negra a Gaspar Bosch, sabater de Ruplà, de adat de un any y mig, ne farà dos al juny que ve, de la qual ne dóna trenta y vuyt lliures, dich 38 lliures, pagadoras quant las vulla. Sant Antoni me'n do goig.

[Abril 1653]

Gaspar Bosch de Ruplà

Avuy als 2 abril 1653 he donadas comptans a Gaspar Bosch de Ruplà trenta-y-vuyt lliures, dich 38 lliures, per lo preu de una burra li comprí a 26 de mars proppasat, aquexa és la veritat.

Pera Perarnau de Corçà, 32¹⁶⁶¹ lliures

Ítem, he donadas y pagadas comptans a Pera Perarnau de Corçà tres-sentas y vint-y-quatre lliures, dich 324 lliures, per preu de vint-y-set moltons, asò per memòria.

Hierònim Frexa, farrer

Ítem, he donadas comptans a Jerònim Frexa de Ruplà dotze lliures deu sous, dich 12 lliures 10 sous, per altras tantas li'n devia de feyna me auria feta, astam iguals vuy als 13 de abril 1653.

// Maig 1653

Pera, pastor, porquater

Ítem, vuy als 15 de maig 1653 he logat a Pera, porquater, per temps de un any, li dono de soldada de dit any: un vastit de borell, una camisa, unas antiparras, un parell de sabatas soladas y un barret, asò per memòria.

Joan Pera, pastor

¹⁶⁶¹ Falta un 4, ha de dir, 324.

Ítem, vuy als 24 de maig 1653 he comprat a Joan Pera, pastor, uns asclops, n'e pagats quatre sous de ardots.

Y també he pagat a un silurgià que astà a Rupjà deu sous de ardots per dos sangrias que ha fetas a dit pastor, al tot he pagat catorse sous, dich 14 sous.

Anyells, Delmau

Ítem, vuy als 27 maig 1653 he comprat a Salvador Delmau, pagès de Planils, quatre anyels, n'e pagat quinsa reals la pesa, dich 30 sous, qual tot fan summa de 6 lliures.

[Juny 1653]

Burra vanuda

Ítem, vuy als 10 juny de 1653 he vanuda una burra a Antoni Madrenas de la Pera, en preu de deseset lliures, dich 17 lliures, las quals ha pagadas comptans, asò per memòria.

Joan Pera, pastor

Ítem, vuy als 14 de juny 1653 he donat a Joan Pera, pastor, de una part un real de ardots y de altra part quatre reals de plata y un de ardots, que són sinch reals, un parell de aspardenyas, n'e pagat sinch sous, que al tot fan deseset sous, dich 17 sous.

Agustí Fuster

Ítem, dit dia he compradas a Agustí Fuster, fadrí, unas aspardenyas, n'e pagat sinch sous, dich 5 sous.

Francesch Barrull

Ítem, vuy als 23 de juny 1653 se'n a aportadas Antoni Puyg de Palafrugell ab carta de Francesch Barrull dos corteras forment per compta de dit Barrull, a dit que me'l pagarà conforma jo diria.

Agustí Fuster

Ítem, a Agustí li he compradas un altra parell de aspardenyas, sensa las que li comprí estos dias.

Miquel de Cassà de la Selva

Ítem, a he logat a Miquel de Cassà de la Selva per espay de quatra mesos, comensant a corra lo primer de juny y acabant per Sant Miquel de satembra, guanya vuyt corteras blat, deu rals, deu 4 sous, per un parell de aspardenyas.

// En poder de mossèn ¹⁶⁶², notari de Tarrohella de Montgrí, als 8 de juny 1653 se són fetas las cartas nubsials de Anna Tarrés ab Joan Corragger, abitant en dita vila, y la donació li feu dit Corragger a sa moler ¹⁶⁶³

[Juliol 1653]

Sensos del farrer de Púvol

Ítem, vuy als 21 juliol 1653 he pagat al farrer de Púvol o al qui sarvia la botiga un cortà blat forment per mitja cortera de ordi li fas de sensos y són per lo Sant Pera y Sant Faliu pròxim vinent, asò per memòria.

[Setembre 1653]

Senyor Tou Banet, rector de Cassà

Ítem, vuy als 14 de setembre 1653 he donadas al senyor rector de Cassà de una part una dobbla en aspésia que me avia dexada, y de altra part quatre lliuras, dich 4 lliures, per los aniversaris cayguts al maig pròxim pasat, astam iguals dels dits aniversaris.

Joan Pareta de Fonalleras

Ítem, vuy als 26 setembre 1653 he vanuts jo Pera Martí a Joan Pareta de Fonalleras vuytanta moltos en preu de setanta dobblas, pagadoras en esta forma: de comptans me n'a donadas trenta, resta'm a deura coranta, pagadoras per la festa de Nadal pròxim vinent, ja té rabuts los dits moltos, per memòria.

Dit dia li he comprada una mula de edat de tres anys en preu de vint corteras forment, las quals no a rabudas, ni jo tampoch la mula, ni regonaguda.

Dobblas dexadas

¹⁶⁶² Espai en blanc.

¹⁶⁶³ L'assentament no està acabat.

Ítem, vuy als 28 setembra 1653 he dexadas a Pera Mascarós gros y a Pera Lobet, lo povill Ballaster, Benet Pons, Salvador Dalmau, pagesos de Planils, trenta dobbles en or a tornar sempra que jo las vulla.

Damià Santamaria de Corçà

A pagat Damià Santamaria de Corçà la anyada del arrendament del camp May sinch lliures, dich 5 lliures, per lo any 1653, finirà lo dia de Sant Pera y Sant Faliu pròxim vinent, vuy als 25 agost 1653.

// Joan Pera, pastor

Al últim de agost 1653 pasí comptas a Joan Pera, pastor, y ab nostros comptas avem trobat que li so estat tornador sis lliuras, dich 6 lliures, las quals las y dech, y de aquí al devant guanya vint reals de ardots cada mes, comensa al mes de setembra, asò per memòria.

Joan Pera, pastor

A 5 de octubre he donat en descàrech de la soldada a Joan Pera, pastor, quatre reals, dich 8 sous.

Agustí Fuster, se'n és anat acabat

He donadas a Agustí Fuster de una part auria alguns dias una dobla, y ara de present que se'n és anat, altra dobla, vuy als 13 de octubre 1653.

Margarida Sacot, mosa logada

Ítem, vuy als 13 de octubre 1653 he logada a Margarida Sacot, filla d'en Sacot de Sant Sadorní, per temps de un any, li dono per soldada de dit any lo sagüent: primo, un vastit de borell, un gipó de cordellats, dos parells de sabatas primas y grosas, soladas, unas mijas de cordellats, una camisa y dos toquillos, un devantal de blauets.

Antoni Bahí de la Pera

A Antoni Bahí, pagès de la Pera, he donadas set lliures deu sous, dich 7 liures 10 sous, per tres pensions de 2 lliures 10 sous li fa la casa d'en Martí, y són per totas las pensions fins lo dia present caygudas, vuy als 27 de setembra 1653.

Napolità

Al dia dels morts he donats a bon compta de la soldada a Antoni, fadrí que astà en ma casa, dos reals, dich 4 sous.

Lo senyor doctor Peras de Cassà de Pelràs

A 10 de novembre, la vagília de Sant Martí, he dexadas al senyor doctor Peras de Cassà de Pelràs tres corteras forment corrent, a tornar al astiu que ve, las quals se las n'a a portadas Pera Joan Pera, son jermà, asò fas per memòria.

Mascarona de Ulastret

Ítem, vuy als 25 de novembre 1653 he dexadas a na Mascarona de Ulestret, jermana mia, quatre corteras de blat a tornar, lo qual se'l n'a aportats dos fadrins que estan a la casa, asò per memòria.

// **Janer 1654**

Joan Pera

Ítem, vuy als 17 janer 1654 he donats al mestre per compta de Joan Pera vint reals, dich 2 lliures, las quals són per dos camisas li a compradas dit Joan Pera.

Dit Joan Pera

Ítem, a dit Joan Pera he donats vuy als 24 febrer 1654 quatre sous, dich 4 sous, a bon compta de la soldada.

Francesch Barrull

Al primer del mes de mars 1654 he pasats comptas ab Francesch Barrul, tant del que jo li deuré, com del que ell me deu, y axí avem trobat que lo dit me és astat restituidor tretze doblas y miga, las quals me donarà sempre que jo vulla, y asò per memòria.

Francesc Barrull fas fer lo dalt dit¹⁶⁶⁴

Comadira

Ítem, a 3 de mars 1654 me donadas na Comadira de Corçà divuyt lliuras, dich 18 lliures, y són dotze lliures per una anyada de la casa que té arrendada y tres lliures

¹⁶⁶⁴ En una altra lletra.

per la mitja anyada que corra. També me a encomanat vint reals y dos agnus que li guardàs perquè ella està abarracada a Santa Cristina.

Joan Pera

Ítem, vuy lo dia de la fira de maig que's lo primer del mes he donadas a Joan Pera, pastor, deu reals, dich 1 lliura, en descàrech de la soldada.

Dit Joan Pera

Ítem, de altre part a ja dias li vaní unas sabatas de vaquetas bonas, que lo avia fetas fer per mi, ne pagarà lo que dirà un sabater.

Dit Joan Pera

Ítem, a un dia de estos li solà unas sabatas Pera Soler de Corçà de cuyro que era meu, lo sabater dirà lo que valdran.

Dit Joan Pera

Ítem, de altra part he pagats dos reals per dit Joan Pera per una bulla li pranguí.

Dit Joan Pera

Ítem, he pagat a mossèn Palahí de la Bisbal dotsa rals, dich 1 lliure 4 sous, per mitja cana de bah???

Ítem, de altre part a mestre Rocha, sastra de Rupjà, 16 sous per compta de dit Joan Pera per las mans de un vastit.

Ítem, de altra part, per seda y botons a Hierònim Buada 13 sous per la d'en Joan.

// Joan Pera

Ítem, a 19 juliol 1654 deu reals, dich 1 lliura, a Joan Pera, pastor, donats de comptans.

Joan Pera

Ítem, a dit Joan Pera dit dia deu reals, dich 1 lliura, per un parell de sabatas li he compradas a Antoni Vidal.

Joan Pera

Ítem, dit Joan Pera he donats dos reals vuy als 18 de octubre 1654 de plata, deya que volia fer dir una missa, estos dias li doní tres sous plata per mitja lliura de carn de anyell astan malalt alguns dias y també no avent fet cosa tant com avem astat en lo castell de Púbol.

Dit Joan Pera

Ítem, vuy als 7 de novembre 1654 he donada a Miquel Guinart, parayre de Corçà, per compta de Joan Pera una dobla y una pesa de quatre per compta de drap li devia dit Joan Pera.

Joan Pera, pastor de bous

Ítem, vuy als 3 janer 1655 he donat a Miquel Gironès de Corçà per compta de Joan Pera una pesa de vuyt y una pesa de quatre a compliment del drap que lo dit Joan Pera li avia comprat.

Dit Joan Pera, pastor dels bous

Ítem, vuy als 12 de mars 1655 he comprat a dit Joan Pera, de una part, un barret en preu de 16 sous y de altre part un rosaris, n'e pagat dos sous, que al tot són 18 sous.

Dit Joan Pera, pastor

Ítem, a dit Joan Pera li he fets fer unas antiparras, he bastret lo drap, n'e pagat del drap 14 sous de dos pesas, y lo fer al sastra sis sous, qual tot són vint sous, dich 1 lliura.

Dit Joan Pera

Li he donats en descàrech de la soldada dich 1 lliura.

Ítem, lo dia de la fira de Monels del any 1654 he donats a Joan Pera quinse reals, dich 1 lliura 10 sous.

Dit Joan Pera

Ítem, a gastat de una part dotze reals per un parell de sabates y quatre reals de solar, astam parells en lo mes de desembre 1655, los salaris, los altres jo las avia compradas.

// Joan Pera

Ítem, lo Dijous Sant de l'any 1656 en lo clos dels Anyels que la istava he donat a Joan Pera una pesa de set sous, dich 7 sous.

Joan Pera

Ítem, una cana y mija de drap blanquinós en preu de divuyt reals la cana, munta vint-y-set reals, dich 2 lliures 14 sous.

Joan Pera

Ítem, de fer la roba lo sastra jo li he feta la vida no sé quant.

Joan Pera

Ítem, deseuyt reals de dos parells de sabatas he pagadas per el a Jauma Codina: 1 lliura 16 sous.

Ítem, a gastat quatre reals de solar un parel de sabatas: 8 sous.¹⁶⁶⁵

// ¹⁶⁶⁶ Memorial del tals de la batllia de la Pera són los següents lo present dia.

Tal maior: Antoni Bahí, Salvador Bahí, Rafel Grasiós, Asteva Romaguera, Antoni Negra, Pera Geli y Basa,¹⁶⁶⁷ Pera Saval,¹⁶⁶⁸ lo mas Pont, lo mas Masó de Pedrinyà,¹⁶⁶⁹ Fransesch Casadeval, Pera Martí, Joan d'Amatller, Pera Lobet, Antoni Pagès.

Tal segon: Antoni Blanch, casa d'en Ramel, casa d'en Almar, casa d'en Sagrera de Riuràs, casa d'en Pux de Pedrinyà, casa d'en Tomàs de Casà, Pera Mascarós, Pera Ros y Dorant, mossèn Pera Ponsatí.

¹⁶⁶⁵ A partir d'aquí s'acaba el dietari i comencen unes anotacions que havien començat per la part de darrere del llibre, de manera que quan s'arriba a les anotacions, s'acaba el dietari.

¹⁶⁶⁶ Amb aquest assentament s'acaba el llibre de memòries, a partir d'aquí hi ha nou cares de foli, començades per la part de darrere, en ordre invers, que podem conceptuar com a anotacions. Hem transcrit la dels tres primers fulls. La resta fa referència a diferents anotacions i actes de les Comas.

¹⁶⁶⁷ Pere Geli Bassa i Picó de Riuràs, *cultor*, és familiar del Sant Ofici, i el març de 1645 es negà a allotjar tropes tot al·legant que era exempt. Els jurats de la Pera argumenten amb un memorial donat pel Tribunal del Sant Ofici a requeriment del duc de Cardona de 21 de desembre de 1643 l'obligació dels familiars a contribuir per alleugerir la pagesia de la càrrega dels allotjaments (AHG. G. Sentinya, Not. Corçà, 184 (1645-1646): 5 de març de 1645).

¹⁶⁶⁸ Pere Savall, "*agricola de Piru*", AHG. J. Nató, Not. de Rupjà, 303 (1644-1645): 8 de maig de 1645.

¹⁶⁶⁹ El 26 de març de 1645 el mas està habitat pel masover Martirià Savarí, "*agricola, inquilinus mansi*" Masó de Pedrinyà, AHG. J. Nató, Not. de Rupjà, 303 (1644-1645).

Tal terçer: Pera Balaguer, Andreu Asquert y Vilar, Andreu Andreu, Miquel Blanch, Jauma Poch, Cristófol Soler, Joan Pigauma, Mateu Pux, Garau Almar, Antoni Madrenas, Joan Muner, Pera Baró y Lenas, Antoni Baró, Miquel Almar, ferrer, Pera Pau Bertran, Joan Curt, Andreu Bahí, Benet Baró, Pera Almar, Rafel Colomer.

Tal quart: Isidro Flor, Asteva Baró, Garau la Granja, Monserrat Badet, Pera Ponsatí, Pera Madrenas, Pera Matas, Pera Baró y Dalort, Miquel Candell, Miquel Sagrera, Joana Vilella.

Tal quint: Miquel Soler, Bernat Paliser, Salvador Costa, Salvador Alsina, Steva Bahí, Ramon Bonosia, Demià Savarí,¹⁶⁷⁰ Joan Viladevall y Berga, Joan Vilella, Soler de Pedrinyà, Salvi Casadeval, na Bonany.

Aquestos tals tots desminueran per lo ters, tots de grau en grau, fet avuy als 4 de desembra del any de la nativitat del senyor de 1646.

Pera Martí, mayor de edat, de 25 anys, fets a 25 del mes de mayg proppasat y a aguts sinch Peras Martirs antas que jo o sis, si no me enganyo.

// Còpia de la rogalia del terma de la Pera

Primo, comensa al col de Rupjà, y del col de al col de Sant Martí Vell y del col de Sant Martí al col de Molet y de Flasà, y del col de Molit y de Flasà a la riera de Aspontí, y de la riera de Aspontí al Mont Orriol, y del Mont Orriol fins al pux de Moncusquí, y del pux de Moncusquín fins al pux Caralp, y del pux de Caralp fins al col de Millàs, y del col de Millàs fins al prat de Vilalonga, y del prat de Vilalonga fins a la plana de Púvol, y de la plana de Púvol fins al col de Valdesias, y del col de Valdesias fins al col de Monels, y del col de Monels fins al col de Anys, y del col de Anys fins a la coma de Candell de la parròchia de Rupjà, y de la coma del Candell fins al pux d'en Artau, y del pux d'en Artau fins al loch de Sadoll, y del loch de sadoll fins a la bruguera de Púvol y de Casà.

Los dalt dits cols astan continuats en lo privilegi de la batllia del castell de la Pera en lo llibra de la rogalia de dit terma.

// Hiasinto Joan Fransech

A 26 de juny de 1650 és estat servit encomanar-me un altre fill, fonch batajat per Tou Benet, prevere y rector de la present iglésia de Cassà de Pelràs, fonch-li

¹⁶⁷⁰ Apareix com a "laborator" de Pedrinyà, AHG. J. Nató, Not. de Rupjà 303 (1644-1645): 22 de març de 1645.

inposat nom Hiasinto Joan Fransech, foren padrins mossèn Hiasinto Nató, notari públich de la vila de Rupjà, y padrina la senyora Hierònima Vinavella, viuda de la Bisbal, tia mia. So jo de edat de vint-y-nous anys fets a vint-y-sinch de maig proppasat. Nostre Sanyor lo fasa bon crestià, plàsia a la mara de Déu, y asò fas per memòria.

Maria Anna, filla de Pera Martí y de Maria, sa moler

A 8 del mes de setembre 1652 nostro senyor Déu és estat servit encomanar-me altre filla, que sia per més servir-lo, la qual avem batajada, se li a inposats Maria Anna, foran sos padrins Isidro Martí y Anna Martí y Mascarona de Ullestret, jermans meus y oncles de dita batajada, asò per memòria.

He fet altre llibre larch y astret, y así los asentaré los fills nats y naxedors vuy als 1654.¹⁶⁷¹

¹⁶⁷¹ Aquest llibre no s'ha conservat entre la docuemntació dipositada a l'ACBE.

FONTS IMPRESES I ARXIUS

FONTS IMPRESES

AGUSTÍ, M., *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica y pastoril*, 1617.

BOSCH, A., *Sumari, Índex o epítome dels admirables i nobilíssims títols d'honor de Catalunya, Rosselló i Cerdanya*, Perpinyà, 1628.

CANCER, J., *Variarum Resolutionum Iuris Caesarei, Pontifici et Municipalis Principatus Cathalauniae*, 1635 (segona edició).

COMES, P., *Viridiarium artis Notariatus, sive tabellionum viretum ex odoriferis doctorum et hujusce Artis auctorum floribus quibusque aptioribus compactum, sacraeque Romanae Rotae utriusque Senatus affluentibus aquis perutiliter faecundatam*, Girona, impremta de Francesc Oliva, 1704.

Constitucions, Capítols y Actes de Cort. En la Primera Cort, celebrà als Cathalans en la Ciutat de Barcelona en lo Monastir de S.Francesch en lo any 1599, Barcelona, Estampa de G.Graells i G. Dotil, 1603.

Constitutiones Synodales Vicenses, 1591.

Constitutionum synodalium Gerundensium. Libri quinque. Compilatae aeditae et in ordinem redactae sub Francisco Arevalo de Çuaço episcopo Gerundem de Regio Consilio, anno MNDCVI.

CORTIADA, M. De, *Decisiones Cancellarii et Sacri Regii Senatus Cathaloniae...*, 1714, III.

Dietaris de la Generalitat de Catalunya, III, Anys 1578-1611, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1996.

Dietaris de la Generalitat de Catalunya, VII, anys 1656 a 1674, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2002.

FONTANELLA, J.P., *De Pactis nuptialibus*, Barcelona, tipografia de Ll. Déu, 1617.

GIBERT, V., *Theorica artis Notariae*, 1772.

Instrucció pastoral per lo bon govern de las parròquias del bisbat de Gerona [...] en la segona visita general de son bisbat, 1725

PEGUERA, L. de, *Pràctica, forma y estil de celebrar Corts Generals en Catalunya, y matèrias incidents en aquellas*, 1632.

Señor. El Brazo Militar del Principado de Cataluña dize que en carta de agosto del corriente año 1682 el prior de la Cofradía de San Jorge de la Ciudad de Gerona le participó copia de un memorial impresso ... (AHG. Biblioteca Pella i Forgas. I.3.4.2)

TOS, J., *Tratado de la cabrevación según el derecho y estilo del Principado de Cataluña*, Barcelona, Ramon Martí, 1784.

Tratado teórico práctico del arte de Notaría, Barcelona, Imp. de J.Mayol y Cía., 1826, 2 vols.

ARXIU CONSULTATS

La documentació consultada és variada, perquè variada és la trajectòria dels senyors útils i propietaris de masos durant l'època moderna. Segons la temàtica estudiada i la problemàtica plantejada, hem recorregut a unes fonts determinades. A la primera part de l'estudi, les fonts principals procedeixen d'un arxiu senyorial, el de l'Almoina del Pa de la seu de Girona, ara al fons de l'Hospici de Girona, que s'ha completat, per l'estudi de la renda i la conflictivitat derivada del delme i la tasca, amb el fons conservat per una altra institució senyorial, el capítol de la catedral de Girona, en especial el fons de capellanies i de pabordies. Sempre, és clar, s'ha comptat amb el recurs als protocols notariais. De fet, els protocols notariais han estat la font principal per a l'estudi de la família pagesa, els drets de propietat sobre la terra i la contractació agrària, conscients, com deia Marc Bloch en el curs de Fontenay el 1938, que "no hi ha res més útil per a conèixer la vida íntima de les antigues societats rurals"¹⁶⁷² que el recurs als arxius notariais.¹⁶⁷³ És clar, però, que també hem pogut disposar de documentació patrimonial (tant la dipositada en arxius particulars, com la dipositada en arxius públics), especialment vàlida ha estat per al seguiment de trajectòries pageses, de com han actuat les estratègies familiars i patrimonials en la formació i disgregació de patrimonis agraris. Finalment, en el darrer apartat, s'ha recorregut a les fonts que són pròpies per a l'estudi de la comunitat: els arxius parroquials i els arxius municipals. Malauradament, però, les fonts municipals per als segles XVI i XVII, per a les petites poblacions rurals, no s'han conservat tant com hauríem desitjat. El recurs ha estat l'arxiu de protocols. Bona part de la documentació de les universitats pageses passava pel notari. La diferenciació pagesa, en el que afecta als aspectes externs, i la conflictivitat que ha generat, ha pogut ser estudiada a partir del buidatge dels manuals notariais que porten el nom de "*diversorum*", manuals que deixaven constància de conflictes abans de ser evocats a l'Audiència o en el

¹⁶⁷² La cita procedeix dels apunts presos per una estudiant assistent al curs, ara recollit a M. BLOCH, *La terre et le paysan. Agriculture et vie rurale aux 17e et 18e siècles*, París, Armand Colin, 1999, pàg. 204.

¹⁶⁷³ L'ús de la documentació notarial per a l'estudi de la societat pagesa gironina d'època moderna l'hem recollit a P. GIFRE, "La història de la societat pagesa a través dels fons notariais, s. XVI-XVII. Una experiència des del districte notarial de Girona", *Documentació notarial i arxius. Els fons notariais com a eina per a la recerca històrica. Jornades celebrades els dies 5 i 6 d'octubre de 2006 a l'Arxiu Històric de Girona*, Girona, Generalitat de Catalunya-Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació, 2007, pàg. 71-88.

moment de ser-ho, simples requeriments, testificacions ... De gran valor ha estat l'anàlisi d'arxius de cúries, segons els manuals de cúria que s'han conservat dins de l'arxiu de protocols, i encara de més vàlua ha estat la col·lecció de processos judicials conservats a l'arxiu diocesà de Girona. La cúria eclesiàstica entenia de molts temes, és clar, els que afectaven als eclesiàstics, però també de vassalls situats en terres sota la seva jurisdicció.

Només el creuament de fonts (senyorial, patrimonial, notarial, municipal, parroquial, judicial, etc.), en funció de les preguntes que ens hem fet, permet acostar-se, ni que sigui de lluny, a la trajectòria dels senyors útils i propietaris de masos durant l'època moderna. En el benentès que la imatge que nosaltres n'hem acabat obtenint, pugui variar d'aprofundir en altres fonts i, sobretot, partir d'altres preguntes.

Arxiu Històric de Girona. (AHG)

No s'ha fet un buidatge exhaustiu de cadascun dels protocols del fons notarial de Girona que aquí s'enumeren.¹⁶⁷⁴ L'objectiu ha estat selectiu. Però, una vegada feta la selecció hem estat exhaustius en el buidatge dels actes. De les notaries del districte de la Bisbal, de Figueres i de Girona hem buscat entre 1590 i 1640 tots els inventaris de béns. En els protocols de la notaria de Peralada i del vescomtat, així com a les notaries de Navata i Siurana, pels anys 1630-1660, i a les de Castelló d'Empúries dels notaris J. Pagès, M. Pastell, P. Heras i J. Verdalet, pel període 1660-1705, hem buidat tot allò que feia referència a actes emesos per les universitats. En els protocols de la notaria de Figueres, de Castelló, de Peralada i Girona-3 de 1610-1620 hi hem buscat els actes referits a la contractació matrimonial i també els contractes d'arrendament de terres i de bestiar. En les notaries del districte de Girona pels anys 1660, 1680 i 1700 s'hi ha anat a cercar, sobretot, informació sobre contractes d'arrendament a masoveria i qualsevol informació relativa a universitats i parròquies. En aquest buidatge també s'hi han

¹⁶⁷⁴ A fi de poder treure l'entrellat dels notaris i les notaries ha estat d'una gran utilitat la publicació dels catàlegs de la Fundació Noguera. D'haver estat publicats en el moment de començar la investigació ens hauríem estalviat molts maldecaps i pèrdues innecessàries de temps. Hem utilitzat sobretot: M.A. ADROER, J.M.T. GRAU, J. MATAS, *Catàleg dels protocols del districte de Girona (I)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996; J.FORT, E.SERNA, S.SOLER, *Catàleg dels protocols del districte de Figueres (I)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001 (en realitat, 2002), i M.A. ADROER, E. SERNA, S. SOLER, *Catàleg dels protocols del districte de Figueres (II)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2004.

d'afegir notícies de persones o famílies concretes i també d'universitats o parròquies, actes que venien a complementar notícies o informacions que teníem per altres bandes. De manera que s'és selectiu (i exhaustiu en el buidatge dels actes de la selecció efectuada) i discriminatiu (s'ha deixat de banda molta informació) en relació als actes que foren escripturats davant notari. D'altra banda, quan hem acudit a un notari amb una referència concreta, aquesta indagació no apareix referenciada en la relació de protocols mencionats, n'hi haurà prou de figurar en la nota a peu de pàgina. Així, doncs, dels protocols notariais només apareixen els que han estat buidats en la seva totalitat a la recerca d'actes concrets.

a) Fons notarial.

1. Districte de Figueres.

Notaria de Castelló d'Empúries.

P. Ves: 1158 (1610-11), 1161 (1613), 1163 (1613-14), 1165 (1614-15), 1166 (1615-16), 1168 (1616-17), 1172 (1617-18), 1173 (1618-19), 1176 (1620-21), 2009 (inv. 1610-1616).

J. Mercader: 1213 (1615-22), 1215 (1616-17), 1218 (1617-18), 1219 (1618-19), 1220 (1618-19), 1221 (1619-20), 1232 (inv. 1618-1619).

J.Graner: 2069 (inv. 1617-1644), 1285 (inv. 1626-1644).

M.Moner: 1300 (inv. 1626-1628).

V.Falcó: 1375 (inv. 1630-1637), 1376 (1637-1642).

J. Pagès: 1386 (1662), 1389 (1663), 1390 (1664), 1393 (1665), 1394 (1666), 1396 (1667), 1398 (1669), 1401 (1669), 1402 (1670), 1404 (1671), 1405 (1672), 1408 (1673), 1409 (1674), 1412 (1675), 1414 (1676), 1416 (1677), 1417 (1678), 1418 (1679), 1421 (1680), 1424 (1681), 1426 (1682), 1427 (1683), 1429 (1684), 1431 (1661-1684), 1432-3 (processos:1670-1683), 1435 (diversorum, 1660-1683).

M. Pastell: 1438 (1666), 1439 (1662-63), 1442 (1664-5), 1444 (cúria: 1660-1685), 1447 (1667), 1449 (1668), 1450 (1669), 1452 (1670), 1455 (1671), 1456 (1672-73), 1458 (1674-75), 1459 (1675), 1460 (1676-77), 1463 (1678), 1464 (1679), 1467 (1680), 1469 (1681), 1471 (1682), 1473 (1683), 1474 (1684), 1476 (1685), 1477 (1686), 1480 (1687), 1481 (1688), 1483 (1689), 1483bis (1690), 1486 (1691), 1489 (1692), 1490 (1693), 1492 (1694), 1494 (1695), 1495 (1695), 1496 (1696).

P. Heras: 1533 (1690), 1534 (1691), 1535 (160-91), 1537 (1692-93), 1538 (1693), 1540 (1694-95), 1543 (1696-97), 1545 (1698), 1546 (1698), 1548 (1699), 1549 (1700), 1550 (1701), 1551 (1702), 1552 (1703), 1553 (1704), 1554 (1705), 1556 (1706-1707), 1557 (1708), 1558 (1709), 1584 (llibre de comptes), 1585 (llibre de comptes), 1586 (llibre de comptes).

I. Verdalet: 1589 (1699), 1590 (1700), 1593 (1701), 1594 (1702), 1601 (1705).

Notaria de Figueres.

N. Bassedes: 890 (1609), 258 (1610), 260 (1614), 262 (1614-1615), 263 (1616), 265 (1616-1617), 266 (1618), 267 (1620).

M.G. Casamitjana: 204 (1609-1610), 206 (1610-1611), 209 (1612-1613), 210 (1613-1614), 212 (1614-1615), 213 (1615-1616), 215 (1616-1617), 217 (1617-1618), 218 (1619), 220 (1619-1620).

Notaria de Navata.

J. Ferrer: 5 (1650-53), 6 (1654), 7 (1665-1669), 8 (1657), 9 (1657), 10 (1658).

Notaria de Peralada.

M.Castera: 592 (inv. 1605-1632).

B.Ferrer: 469 (inv. 1603-1621).

M.Garau: 505 (inv. 1609-1620).

Vescomtat: J. de Palol, 1015 (1627-1631); P. Martí, 1016 (1668-1670).

J. Cellers: 511 (1610), 512 (1611-1612), 513 (1612-1613), 514 (1614), 515 (1614-1615), 516 (1615-1618), 518 (1618-1619), 519 (1620).

J. de Palol: 530 (1609-1610), 531 (1610-1611), 533 (1611-1612), 534 (1612-1613), 536 (1613-1614), 538 (1614-1615), 540 (1615-1616), 542 (1616-1617), 545 (1618-1619), 546 (1619-1620), 548 (1620-1621), 569 (inv. 1609-1626), 1343 (inv. 1619-1620).

J. Peiró: 597 (1631), 599 (1632), 600 (1633), 601 (1634), 602 (1634), 603 (1634-35), 605 (1635), 606 (1636), 612 (1638), 613 (1638), 614 (1639), 615 (1640), 616 (1641), 617 (1645-46), 618 (1645-46), 623 (1648), 624 (1649), 625 (1649), 626 (1650), 630 (1651), 631 (1652), 633 (1653), 634 (1653-1660).

J. Ferrer: 651 (1659).

R. Bris: 671 (1637-1646), 673 (1643-45), 675 (1646-48), 676 (1649).

J. Grau: 696 (1647).

P. Martí: 754 (1665-1667).

R. Albareda: 792 (llibre de comptes: 1686-1696), 785 (1686-87), 786 (1688), 787 (1689), 788 (1689-90), 789 (1690-91).

A. Julià: 753 (1693-1703), 795 (1698), 808 (1698-99), 811 (1701).

E. Oliva: 823 (llibre de comptes: 1698-1703). J. Boher: 1017 (1683-1693), 1019 (1698-1700).

Universitat: 998 (1494-1704).

Notaria de Siurana.

B. Oliva: 22 (1638-41).

B. Oliva, G. Pagès: 23 (1646-47).

N. Oliva: 24 (1648-51).

J. Terrauba: 27 (1657-60).

M. Ferrer: 28 (1662-64).

F. de Gayolà: 30 (1679-83).

Notaria de Vilamalla.

E. Oliva: 3 (1634-35), 4 (1646-1647), 5 (1651-56), 6 (1663).

2. Districte de Girona.

Caldes de Malavella-Llagostera.

Notari no identificat: 389-bis (llibre de canalars d'actes de 1559-1599 i 1600-1659).

Girona ciutat.

Girona-1. 762 (inv. 1553). 859 (inv. 1571-1588). 833 (inv. 1572-1587). P.Galí: 984 (inv. 1588-1596), 985 (inv. 1603-1614). J.Silvestre: 1069 (1700), 1097 (1720).

Girona-2. P.Viñolas: 838 (inv. 1632-1645), 839 (inv. 1630-1638), 890 (inv. 1651-1659). F. Viñolas: 690 (Diversorum: 1654-62), 859 (1660), 884 (Diversorum: 1664-69). J.Nató: 894 (1680). R.Albareda: 934 (1700). F.Lagrifa: 967 (1720-21).

Girona-3. J. Subirà: 318 (inv. 1518-1574). B. Reig: 375 (inv. 1574-1581), 376 (inv. 1582-1589). P. Mir: 488 (inv. 1588-1594), 489 (inv. 1595-1601). J.Riurans: 497 (1609-10), 499 (1610), 500 (1610-11), 502 (1611-12), 504 (1612), 505 (1612), 507 (1612-13), 508 (1613), 510 (1613-14), 512 (1614), 515 (1615), 514 (1615), 517 (1615-16), 519 (1616), 521 (1616-17), 523 (1617), 524 (1617-18), 529 (1618), 528 (1618), 530 (1618-19), 533 (1619), 532 (1619), 531 (1619), 536 (1620), 538 (1620-21). F.Fontdevila: 637 (inv. 1643). I. Vila: 647 (1660), 683 (1680), 691 (Diversorum: 1662-1668). R.Vila: 716 (1700), 736 (1720).

Girona-4. M.Vila: 518 (inv. 1601-1613). N. Roig: 631 (1660), 644 (2º Diversorum: 1661-1665). D.Puig: 663 (1680). F.Puig: 685 (1700), 720 (1720).

Girona-5. R. Monràs: 592 (4º Diversorum: 1659-1669), 972 (1660). F.Padrés: 1011 (1700).

Girona-6. J.M. Savarrés: 662 (Sant Ofici, 1626). A.Ferrer: 811 (1720).

Girona-7. S.Solà: 352 (inv. 1587-1615). R.Franch: 388 (1660). J.Andreu: 404 (1680-82), 423 (1700), 440 (1720).

Girona-8. 373 (inv. 1572-1584). F.Barrera: 416 (inv. 1591-1597). P. Rosselló: 489 (1660), 509 (1680), 530 (1700), 574 (Diversorum: 1658-1665), 575 (Diversorum: 1665-1670), 576 (Diversorum: 1670-73). F.Dedeu: 602 (1720).

Girona-9. 283 (inv. 1561-1574). P.Canals: 417 (inv. 1584-1589). P.Casadevall: 565 (inv. 1632-1638), 566 (inv. 1639-1644). S.Regordera: 587 (1680).

Girona-10. R.Albert: 384 (inv. 1588-1591). P.Casadevall: 489 (1660). P. Garriga: 513 (Diversorum: 1662-1676). F.Garriga: 534 (1680), 584 (1720)

Girona-11. J.Xifra: 273 (inv. 1587-1601). A. Savarrés: 423 (1660), 453 (Diversorum: 1661-664). D.Bosch: 462 (1680). I.Roig: 488 (1700).

3. Districte de la Bisbal.

La Bisbal

I.Ponach: 706 (1700). A.Caymó: 740 (1700), 741 (1701). J.Romaguera: 758 (1700). A.Parés: 780 (1700). A.Bosch, menor: 826 (1700). F.Vilosa: 833 (1700).

Corçà

P.Castelló: 176 (1642-1643).

Monells

J.Blanch: 134 (1616-1639)

Torroella de Montgrí

B.Guilló: 177 (inv. 1604-1616).

b) Arxiu del Reial Hospici de Girona.

La consulta d'aquest fons ha estat efectuada amb anterioritat a l'arxivació actual, de manera que es mantenen les cotes arxivístiques existents en el moment que vam consultar aquest fons. En la mesura que acostumem a donar els títols dels volums, no serà massa difícil establir les equivalències amb les cotes actuals.

c) Hospital de Santa Caterina

141/719.

Arxiu de la Corona d'Aragó. (ACA)

Consell d'Aragó: 211, 218, 230, 232, 233, 238, 239, 240, 241, 242, 281, 285.

Generalitat. Dietari: 83 (1687-88).

Reial Patrimoni: 2609.

Reial Audiència. Plets civils: 1218, 2782, 3477, 5338

Arxiu Diocesà de Girona. (ADG)

1.2. Visites Pastorals. 78 (1606), 79 (1606-1607).

1.3. Registres de lletres episcopals. S'ha utilitzat abastament l'eshaustiu i imprescindible inventari *Registre de lletres, 1588-1819*, efectuat per l'arxiver J. Mª Marquès. A partir de l'índex s'han consultat volums específics: U-229, U-235, U-238, U-241, U-258, U-262, U-269, U-272, U-273, U-274, U-276, U-310, U-311, U-312, U-313, U-314, U-315 i U-316.

2.5.5. Processos moderns. Basart, Joan i Homs, Josep: 46. Brusi, Fèlix i Curús, Bernat: 32. Durbau, Rafel: 179, 195. Fàbrega, Narcís: 6. Garau, Miquel: 32, 36, 274. Gilabert, Francesc: 87. Lagrifa, Francesc: 123, 219, 224, 336, 353. Lagrifa II, Francesc: 209, 216. Llauro, Isidre et alii, 23. Martorell, Narcís: 41, 51. Mestre, Francesc: 62, 113, 225. Morató, Francesc: 5, 15, 30, 42. Serradell, Joan: 1. Verdalet, Joan: 86, 153, 163, 289, 351, 421. Vilalba, Francesc: 43, 293. Xambó, Josep: 44, 48. Xifra, Jeroni: 102, 183.

4.2. Taxes de beneficis. 3. *Liber denuntiationum* de les rendes de beneficis, monestirs i obres parroquials en vista al subsidi, 1444.

5. Arxius incorporats: 5.2. Arxiu de casa Carles. 5.4. Fundació Roca de la Barca.

6. Arxius parroquials dipositats. Calabuig, obra, 1521-1594, 1612-1832. Camallera: llibre de les rendes i Aniversaris (1724). Camós, Sant Vicenç: obra, 1483-1675. Cassà de Pelràs: obra, 1771-1833. Celrà: papers del domer i consuetas (s. XVIII). Corçà: obra, 1590-1719; confraria del Roser, comptes, 1617-1681, confreres 1616-1697; confraria de Santa Cristina, comptes 1694-1833; Administracions: Hospital, 1517-1715; bací de Sant Pere, 1689-1833; ciri del Jovent, 1635-1765; ciri de Sant Isidre 1642-1852. Fellines: obra, 1576-1677, 1686-1788. Figueres: consuetas (1722). Garrigoles: fundacions i consuetas (s. XVIII). Llavià: consuetas (1727). Madremanya: obra, 1691-1863. Monells: consuetas i miscel·lània de Monells (s. XVIII). Montiró: consuetas (s. XVIII). Orfes, obra, 1635-1730; Canalars d'escriptures del mas Roart, s. XVII. La Pera: llibre de canalars d'actes, censals i misses de la Pera i Pedrinyà (1711). Porqueres: obra, 1561-1727. Ruplà: obra, 1444-1732, 1579-1703. Sant Tomàs de Fluvià: consuetas de Sant Tomàs de Fluvià i Vilarobau (s. XVIII). Vilamacolum: consuetas (1753). Vilamarí: llibre de notes de la rectoria (1763).

També s'han consultat els catàlegs d'arxiu que l'arxiver Josep Mª Marquès posa a disposició dels investigadors: els inventaris dels processos, registres de lletres i de causes pies. Eines bàsiques de descripció de l'arxiu.

Arxiu de la Catedral de Girona. (ACG)

37 a.c. Relacions de dècimes 1703-1817.

11, c, 2. Pabordies en general. Comptes de 1661-1700.

Comptes de capellanies: vol. 5 (?): 1493/94, 1503-1556; vol. 6: 1556-1615; vol. 7: 1615-1651/1663-1675; vol. 8: 1675-1706; vol. 9: 1707-1715.

Repertoris i llibres d'arxivació de les pabordies de: Juliol o d'Aro (3 vols), Setembre-October dita de Cassà (1 vol), Novembre o de Lloret, Desembre.

Repertori general de capellanies (2 vols).

Repertori S. Pontich (3 vols).

Poblacions: capsels sense numeració. Fornells, Sant Gregori

Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà. (ACAE)

Arxius municipals: Cadaqués (en el període que va estar dipositat a l'ACAE), Espolla, La Selva i Viladamat.

Manual d'Acords de Llançà, s. XVII.

Arxiu Comarcal del Baix Empordà. (AHBE)

Fons patrimonials: Fons Martí de Cassà de Pelràs: llibre de comptes (1643-1653). Fons Teixidor de Madremanya: patrimoni Bohigas de Banyeres (llibres mestres 5 i 6).

Municipals: La Bisbal: Llibre de privilegis de la Bisbal, llibre de censals universitat forana. Manual d'Acords de Palamós (consultat quan era dipositat en aquest arxiu, ara traslladat a l'Arxiu Municipal de Palamós).

Arxiu Comarcal de la Selva. (ACS)

Fons patrimonials: Joan Amalric. Llibre de comptes del mas Tomàs de Fornells (1690-1702).

Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals (ADPO)

1E501.

1J81

3J270, 3J271, 3J274, 3J468, 3J521, 3J522, 3J523, 3J552, 3J639, 3J640, 3J651, 3J674

Arxiu Històric de la ciutat de Girona. (AHCG)

Manuais d'Acords de 1585, 1599, 1626.

XXI.I.Núm. 14. *Mètode per capbrevar.*

Patrimonials: llibre Burgués.

Arxiu Històric de la ciutat de Barcelona. (AHB)

Ms. B42. *Llibre de notícies relatives a la casa del doctor Francisco Salvà, recullidas, arregladas y manadas copiar per ell mateix*, escrit en el darrer decenni del segle XVIII .

Archivo Histórico Nacional. (AHN)

Inquisición, 2155².

Arxiu Nacional de Catalunya. (ANC)

Fons Castellidosrius

Arxius patrimonials privats.

Arxiu Adroer de Viladasens (exemplar microfilm a l'AHG).

Arxiu Bonal de Borrassà

Arxiu Caramany de Corçà.

Arxiu Ciurana de Riudellots de la Selva.

Arxiu Cruïlles-Peratallada a Aiguablava (ara dipositat a l'ANC).

Arxiu Geli de Vilamacolum.

Arxiu Pagès d'Arenys d'Empordà.

Arxiu Ros de les Olives.

Arxiu Viader de Parets i genealogies de F.Viader, en part publicades a *127 genealogies de Fernando Viader. La memòria familiar dels propietaris gironins*, ed. a cura de R. GARCIA, P. GIFRE, Girona, CCG edicions/Associació d'Història Rural de les comarques gironines/Centre de Recerca d'Història Rural (UdG), 2004.

Biblioteca de Catalunya.

Fulletts Bonsoms: 54, 68 (=2833), 108, 150,164, 304 (=7936 i 8009), 406, 2396, 2531, 2588, 2753, 2858, 4869, 5171, 5172, 5658, 6845ter, 7037, 7263, 7705, 7707, 9975, 9976, 9989.

Manuscrits: 313.

Biblioteca del Palau de Peralada. (BPP)

Biblioteca. Manuscrits:

Llibre de títols, actes y rebudes que se han de mirar antes de pagar a diferents, com consta en los plechs del abecedari, papers volants, ... Fet dit llibre per Iosehp Ginesta, ciutadà honrat de Girona. Any 1686. 92-V.

Llibre de notas ahont estaran continuats los actes que són de la heretat anomenada lo mas Iglésias de Valveralla que vuy posseheix lo honorable Jaume Miró de la vila de Navata (1759). 95 A-V.

Recull de documents i notes de la família Domènech, (s.XVII). 95 B-I.

Arxiu

Sèrie G Reg. 528: *Memorial de lo que se ha de haber concell sobre las capbreuacions dins Obra composta per Geroni Vert, causídich de la vila de la Bisbal, treta de altres llibres y notas verídicas y compost ab las constitucions den Santavila qe. si tròban y de las constitucions del bisbat de Gerona y altres notas de executiones, com se pot vèurer en ella.*

Biblioteca Pública de Girona. (BPG)

Ms. 153.

Biblioteca de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives (UPF). (IUHJV)

Volum Diputació i Catalunya: Representació per la prerrogativa de no allotjar soldats en les cases dels militars (1684); Memorials al rei (dels diputats i consellers de Barcelona,1690; i dels diputats, 1692).

BIBLIOGRAFIA

AA.VV., *Els Castells catalans*, II i III, Barcelona, 1967 i 1971.

ABEL,W., *La agricultura: sus crisis y coyunturas*, Mèxic. FCE, 1986, 1ª edició 1966.

ACCATI, L., <<Vive le roi sans taille et sans gabelle>>: una discussione sulle rivolte contadine", *Quaderni Storici*, 21 (1972), pàg. 1071-1103.

ADROER, M.A., MATAS, J., "Sobre la propietat i la regència de les notaries a la demarcació de Girona", *Actes del I Congrés d'Història del Notariat Català. Barcelona, 11, 12 i 13 de novembre de 1993*, Barcelona, Fundació Noguera, 1994, pàg. 493-514.

AGULHON, M., *Pénitents et Francs-Maçons de l'ancienne Provence*, París, 1968.

ALVARADO, J., "Béns i usos comunals a Agullana (segles XVII-XX)", *AIEE*, 34 (2001), pàg. 259-268.

ALBAREDA, J. "El component antisenyorial en la revolta dels Barretines a Centelles i en l'actitud "botiflera" d'alguns pobles d'Osona", comunicació presentada al II Col·loqui d'Història Agrària, 1986, inèdit.

ALBAREDA, J., "Centelles: de la Revolta dels Barretines a la Guerra de Successió (1678-1714)", *Centelles. Festa Major d'Estiu*, 1989, pàg. 9-19.

ALBAREDA, J., *Els catalans i Felip V. De la conspiració a la revolta (1700-1705)*, Barcelona, Vicens Vives, 1993.

ALBAREDA, J., "L'alçament dels Carrasquets contra Felip V", R.ARNABAT (ed.), *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pàgs. 63-79.

ALBAREDA, J., "Quina fou la incidència econòmica i social de l'exèrcit castellà en la societat catalana de 1653 a 1700?", *Manuscrits*, 15, (1997), pàg. 105-114.

ALBERCH, R., "La rifa per a maridar donzelles", *Revista de Girona*, 126, (1988), pàg. 92-93.

ALMAZÁN, I., "Introducció", J. TORRUELLA (coord.), *Inventaris i catàlegs dels fons de l'administració reial i senyorial: corts del batlle de Sabadell, comarca i foranes (1347-1795)*, Sabadell, Arxiu Històric de Sabadell, 2002, pàg. 13-25.

AMELANG, J.S., *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714*, Barcelona, Ariel, 1986.

ANDERSON, M., *Aproximaciones a la historia de la familia occidental (1500-1914)*, Madrid, Siglo XXI, 1988 (1^a ed. de 1980).

ANES, G., "El sector agrario en la España moderna", *Cultivos, cosechas y pastoreo en la España Moderna*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1999, pàg. 24-30. (1a ed. 1984)

ANGUERA de SOJO, O, "Dret especial de la comarca de Vic", *Conferències sobre varietats comarcals del dret civil català*, Barcelona, Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, 1934, pàg. 273-340.

BIBLIOGRAFIA

- ANTOINE, A., "Les bovins de la Mayenne (1720-1820). Un modèle économique pour les campagnes de l'Ouest?", *Histoire et Sociétés Rurales*, 4, (1995), pàg. 105-136.
- ANTOINE, A., "L'élevage en France, XVIIe-XVIIIe siècles", *La terre et les paysans. Production et exploitations agricoles aux XVIIe et XVIIIe siècles en France et en Angleterres. Actes du Colloque de 1998 (Aix-en-Provence)*, *Bulletin de l'Association des Historiens Modernistes des Universités*, 24, (1999), pàg. 7-60.
- ANTOINE, A., (dir.), *Campagnes de l'Ouest. Stratigraphie et relations sociales dans l'histoire*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 1999.
- ANTOINE, A., "Entre macro et micro. Les comptabilités agricoles du XVIIIe siècle", *Histoire & Mesure*, XV, núm. 3/4 (2000), pàg. 247-270.
- ANTÓN, J., *La sociabilitat epistolar de la família Burgués de Girona (1799-1803)*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 2005.
- ARDIT, M., "Expulsió dels moriscos i creixement agrari al País Valencià", *Afers*, 5/6 (1987), pàg. 273-316.
- ARDIT, M., *Els homes i la terra al País Valencià (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, Curial, 1993, 2 vols.
- ARDIT, M., "Normativa municipal sobre el bestiar al País Valencià modern. La formació d'un peculiar equilibri entre agricultura i ramaderia", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13-II (1993), pàg. 71-82.
- ARDIT, M., *Creixement econòmic i conflicte social. La foia de Llombai entre els segles XIII i XIX*, Catarroja, Afers, 2004.
- ARNALL, M.J., "La "praxis" en un formulari notarial barcelonès del segle XVI (Ms. 994 de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona)", *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Barcelona, 1984, II, pàg. 101-110.
- ARNALL, M.J., PONS GURI, J.M., *L'escriptura a les terres gironines*, Girona, Diputació de Girona, 1993, II vols..
- ASSIER-ANDRIEU, L., *Le peuple et la loi. Anthropologie historique des droits paysans en Catalogne française*, París, Librairie Générale de Droit et Jurisprudence, 1987.
- AUGUSTINS, G., *Comment se perpétuer? Devenir des lignées et destins des patrimoines dans les paysanneries européennes*, Nanterre, Société d'ethnologie, 1989.
- AUGUSTINS, G., "Du système à maison au système à parentèle", D. COMAS, J-F.SOULET (eds.), *La família als Pirineus*, Conselleria d'Educació, Cultura i Joventut del Govern d'Andorra, 1993, pàg. 124-136.
- AVENTÍN, M., *La societat rural a Catalunya en temps feudals. Vallès Oriental, segles XIII-XVI*, Barcelona, Columna, 1996.
- AYMAR, J., "Els Vallmanya, batlles de sac del castell de Calonge", *Estudis del Baix Empordà*, 8 (1989), pàg. 139-148.
- AYMARD, M., "Rendements et productivité agricole dans l'Italie moderne", *Annales. E.S.C.*, (març-abril 1973), pàg. 475-497.

- AYMARD, M., "Per una storia della produzione agricola in età moderna", *Quaderni Storici*, 25 (1974), pàg. 264-277.
- AYMARD, M., "Production et productivité agricoles: l'Italie du Sud à l'époque moderne", J. GOY, E. LE ROY LADURIE, (eds.) *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, Paris, Mouton, 1982, pàg. 146-163.
- AYMARD, M., "Autoconsommation et marchés: Chayanov, Labrousse ou Le Roy ladurie?", *Annales. E.S.C.*, (nov-des. 1983), pàg. 1392-1410.
- AYMARD, M., "Mercats i economies camperoles a l'Europa mediterrània (segles XIV-XVIII)", *Els espais del mercat. 2on col·loqui internacional d'història local*, València, Diputació de València, 1993, pàg. 101-110.
- AYMARD, M., "L'Europe e i suoi contadini", dins M. AYMARD (coord.), *Storia d'Europa*, 4, Torí, Einaudi, 1995, pàg. 529-564.
- BACH, A., "Confraries medievals", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67/1, (1994), pàg. 215-231.
- BADA, J., *Situació religiosa de Barcelona en el segle XVI*, Barcelona, Balmes, 1970.
- BADA, J., "La religiositat popular al bisbat de Barcelona en la segona meitat del segle XVII: alguns indicadors", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67/2, (1994), pàgs. 259-269.
- BADA, J., "La xarxa eclesiàstica", E.SERRA, X.TORRES, (drs), *Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII, Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, 4, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997, pàg. 198-212.
- BADOSA, E., *Explotació agrícola i contractes de conreu (1670-1840). Les finques del clergat de Barcelona*, Barcelona, Col·legi Notarial de Barcelona, 1985.
- BADOSA, E., "Un señorío en Cataluña durante los siglos XVI y XVII. Sant Martí de Tous", E.SARASA, E.SERRANO, eds., *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica*, I, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1993, pàg. 477-486.
- BAIG ALEU, M. de la R., "San Lorenzo de la Muga. Notas históricas", *AIEE*, (1972-73), pàg. 79-176.
- BAIXAULI, I. A., "Els dots i l'aixovar domèstic a la València del segle XVII", *Afers*, 46 (2003), pàg. 663-692.
- BALAGUER, A., "Ordinacions i bans del comtat d'Empúries", *Revue des Langues Romaines*, I (1879), pàg. 28-36.
- BARBAZA, Y., *Le paysage humain de la Costa Brava*, Paris, A. Colin, 1966.
- BARBAZZA, M-C., *La société paysanne en Nouvelle-Castille. Famille, mariage et transmission des biens à Pozuelo de Aravaca (1580-1640)*, Madrid, Casa de Velázquez, 2000.
- BARRERA, A., *Casa, herencia y familia en la Cataluña rural*, Madrid, Alianza Editorial, 1990.

BIBLIOGRAFIA

BÉAUR, G., *Le marché foncier a la veille de la Révolution. Les mouvements de propriété beaucerons dans les régions de Maintenon et de Janville de 1761 à 1790*, Paris, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1984.

BÉAUR, G., "Prezzo de la terra, congiuntura e soicetà alla fine del XVIII secolo: l'exempio di un mercato della Beauce", *Quaderni Storici*, 65 (1987), pàg. 529-533.

BÉAUR, G., "Le marché foncier éclaté. Les modes de transmission du patrimoine sous l'Ancien Régime", *Annales. Economies, Sociétés, Civilisations*, 1 (1991), pàg. 189-203.

BÉAUR, G., "Le fonctionnement du "marché-père": la circulation des propriétés dans le bocage normand au XVIIIè siècle", R.BONNAIN, G.BOUCHARD, J.GOY, (ed.), *Transmettre, héritier, succéder. La reproduction familiale en milieu rural, France-Quebec (XVIIIe-XXe siècles)*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon, 1992, pàg. 77-90.

BÉAUR, G., "Foncier et crédit dans les sociétés préindustrielles. Des liens solides ou des chaînes fragiles?", *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 6 (novembre-décembre 1994), pàg. 1411-1428.

BÉAUR, G., "La transmission des exploitations: logiques et stratégies. Quelques réflexions sur un processus obscur", *Mélanges de l'École Française de Rome*, 110-1 (1998), pàg. 109-116.

BÉAUR, G., "La question foncière en France et en Angleterre (Vers 1600-vers 1800)", *Bulletin de la Société d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 1-2, (1999), pàg. 3-14.

BÉAUR, G., "Les catégories sociales à la campagne: repenser un instrument d'analyse", *Annales de Bretagne et des Pays de l'Ouest*, 106, (1999), pàg. 159-176.

BÉAUR, G., "Stratigraphier le monde rural. Les catégories sociales en question", A. ANTOINE, (ed.), *Campagnes de l'Ouest. Stratigraphie et relations sociales dans l'histoire. Colloque de Rennes, 24-26 mars 1999*, Presses Universitaires de Rennes, 1999, pàg. 17-20.

BÉAUR, G., *Histoire agraire de la France au XVIIIè siècle*, Paris, SEDES, 2000.

BÉAUR, G., "La <<soudure>> n'est plus ce qu'elle était. Contribution à l'étude du mouvement saisonnier du marché de blé et du marché de la terre d'après le cas de la région de Chartres au XVIIIè siècle", J-F. CHAUVARD, I. LABOULAIS, (eds.), *Les fruits de la récolte. Études offertes à Jean-Michel Boehler*, Strasbourg, Presses Universitaires de Strasbourg, 2007, pàg. 93-99.

BÉAUR, G., ARNOUX, M., VARET-VITU, A. (coord.), *Exploiter la Terre. Les contrats agraires de l'Antiquité à nos jours. Actes du colloque international tenu à Caen du 10 au 13 septembre 1997*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes/Association d'Histoire des Sociétés Rurales, 2003.

BÉAUR, G., DESSURREAUT, Ch., GOY, J., *Familles, Terre, Marchés. Logiques économiques et stratégies dans les milieux ruraux (XVIIe-XXe siècles)*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2004.

BÉAUR, G., CHEVET, J-M., "Introduction", *Histoire & Mesure*, XV, núm. 3/4 (2000), pàg. 192-194.

- BELENGUER, E., "Pròleg: la Generalitat en la cruïlla dels conflictes jurisdiccionals (1578-1611)", *Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. III, anys 1578 a 1611*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1996, pàg. IX-XLVI.
- BELENGUER, E., *La corona de Aragón en la monarquía hispánica. Del apogeo del siglo XV a la crisis del XVII*, Barcelona, 2001.
- BELENGUER, E., DANTÍ, J., GUAL, V. (eds.), *Els béns comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, R. Dalmau, ed, 1998.
- BERCÉ, Y-M., *Histoire des Croquants*, París, Seuil, 1986.
- BERNABÉ, D., "Universidades y villas. Notas sobre el proceso de segregación municipal en el realengo valenciano (siglos XVI y XVII)", *Revista de Historia Moderna. Anales de la Universidad de Alicante*, 6-7 (1986-87), pàg. 11-38.
- BETRÁN, J.L., "Pobreza y marginación en la Barcelona de los siglos XVI y XVII", *Historia Social*, 8, (1990), pàg. 101-122.
- BILLE, E., CONESA, M., RENDU, Ch., BOSOM, S., "L'élevage du Moyen Âge à l'époque moderne en Cerdagne au prisme des contrats de parceria. Le chantier histoire: retour sur une expérience originale", *Ceretania*, 4 (2005), pàg. 265-277.
- BLANC, F.-P., "La noblesse municipale de Perpignan. Essai de définition juridique", *100è volume d'études sur le Roussillon*, S.A.S.L., 1992, pàgs. 65-84.
- BLANCO, J., "Masos grassos a la vall d'Amer (segles XIV-XVI): masos "ad benevisum" i estructures senyorials", M. BARCELÓ, G. FELIU, A. FURIÓ, M. MIQUEL, J. SOBREQÜÉS (eds.), *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València, 2003, pàg. 403-439.
- BLANCO, J., "Masos i masos grassos a la vall d'Amer (segles XIV-XVI)", *AIEG*, XLIII (2002), pàg. 29-105.
- BLAZQUEZ, J., *La Inquisición en Cataluña. El Tribunal del Santo Oficio de Barcelona (1487-1820)*, Toledo, 1990.
- BLICKLE, P., *Résistance, représentation et communauté*, París, PUF, 1998.
- BLOCH, M., (1930) *L'individualisme agraire dans la France du XVIIIè siècle*, París, A. Colin, 1978. També a M. BLOCH, *La terre et le paysan*, París, A. Colin, 1999, pàg. 257-349.
- BLOCH, M., (1931), *La historia rural francesa*, Barcelona, Crítica, 1978.
- BLOCH, M., *La terre et le paysan. Agriculture et vie rurale aux 17e et 18e siècles*, París, A. Colin, 1999.
- BOADAS, J., "Població, ramaderia, conreus, rendiments i accés a la terra al Pla de Girona, a principis del segle XVIII", *Quaderns de la Selva*, núm. 1 (1984), pàg. 107-120.
- BOEHLER, J-M., *Une société rurale en milieu rhenan: la paysannerie de la plaine d'Alsace (1648-1789)*, Presses Universitaires d'Strasbourg, 1995.
- BOEHLER, J-M., "Quels critères pour l'identification des élites rurales d'Ancien Régime? L'exemple des campagnes de l'espace rhénan et germanique aux XVIIè et XVIIIè siècles", dins J-M. BOEHLER, C. LEBEU, B. VOGLES, *Les élites régionales (XVIIè-XXè siècles)*.

BIBLIOGRAFIA

- Construction de soi-même et service de l'autre*, Presses Universitaires de Strasbourg, 2002, pàg. 83-99.
- BOEHLER, J-M., "La guerre au quotidien dans les villages du Saint-Empire au XVIIIe siècle", *Flaran*, XXII, (2002), pàg. 83-88.
- BOEHLER, J-M., *La terre, le ciel et les hommes à l'époque moderne*, Estrasbourg, Publications de la Société Savante d'Alsace, 2004.
- BOIS, J-P., "Les villageois et la guerre en France à l'époque moderne", *Flaran*, XXII, (2002), pàg. 196-200.
- BOLÓS, J. de, *El mas, el pagès i el senyor. Paisatge i societat en una parròquia de la Garrotxa a l'edat mitjana*, Barcelona, Curial, 1995.
- BOLUFER, M., "Entre Historia Social e Historia Cultural: la historiografía sobre pobreza y caridad en la época Moderna", *Historia Social*, 43, (2002), pàg. 105-127.
- BONNASSIE, P., *Catalunya, mil anys enrera*, Barcelona, Eds. 62, 1981.
- BORDES, "Les communautés villageoises des provinces méridionales a l'époque moderne", *Les communautés villageoises en Europe occidentale du Moyen Age aux Temps Modernes. Flaran*, 4 (1984), pàg. 143-164.
- BORRELL, M., *Pobresa i marginació a la Catalunya il·lustrada. Dides, expòsits i hospicians*, Cabrera de Mar, Centre d'Estudis Selvatans/Galerada, 2002.
- BOSCH, M., CONGOST, R., GIFRE, P., "L'assalt als comunals. Tres universitats empordaneses (segles XVII-XVIII)", dins J.J. BUSQUETA, E. VICEDO (curadors), *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996, pàg. 123-147.
- BOSCH, M., CONGOST, R., GIFRE, P., "Els bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya", R. ARNABAT (edr.), *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim. Actes del 1r Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. Lleida, 10 i 11 de novembre de 1994*, Barcelona, Coordinadora de Centres d'estudis de Parla Catalana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pàg. 137-156.
- BOSCH, M., CONGOST, R., GIFRE, P., "Los "bandos". La lucha por el individualismo agrario en Cataluña. Primeras hipótesis (ss. XVII-XIX)", *Noticario de Historia Agraria*, 13 (1997), pàg. 65-88.
- BOSCH, M., CONGOST, R., GIFRE, P., "Els bans. La lluita per l'individualisme agrari a Catalunya. Primeres hipòtesis (segles XVII-XIX)", R. CONGOST, L. TO, (coord.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, ILCC de la UdG/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 299-328.
- BOSCH, M., CONGOST, R., SANTALÓ, J., "Vessana a vessana. Reflexions sobre la pràctica dels establiments emfitèutics a la regió de Girona (segles XVIII-XIX)", *Estudis d'Història Agrària*, 11 (1997), pàg. 11-35.
- BOSCH, M., FERRER, L., "Genealogia, família i patrimoni: els Heras d'Adri", *Biografia o explicació del arbre genealògic de la descendència de casa Heras de Adri (1350-1850) de Miquel Heras de Puig*, Girona, AHRG/CRHR-UdG/CCG edicions, 2001, pàg. 7-74.

- BOSCH, M., GIFRE, P., "Els llibres mestres dels arxius patrimonials. Una font per a l'estudi de les estratègies patrimonials", *Estudis d'Història Agrària*, 12, (1998), pàg. 155-182.
- BOTET, J., "Ordinaciones inéditas del condado de Ampurias del siglo XVI", *Revista de Gerona*, VII (1883), pàg. 278-288, 297-303 i 366-374.
- BRINGUÉ, J., *Comunitats i béns comunals al Pallars Sobirà, segles XV-XVIII*, Tesi doctoral, IUHJVV-UPF, 1995.
- BRINGUÉ, J.M., "La conformació dels drets comunitaris sobre el territori. La Vall d'Àneu, segles XV-XVIII", J.J.BUSQUETA, E.VICEDO, ed., *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània*, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996, pàg.151-171.
- BRIZAY, F., FOLLAIN, A., SARRAZIN, V. (dirs.), *Les Justices de Village. Administration et justices locales de la fin du Moyen Âge à la Revolution. Actes du colloque d'Angers des 26 et 27 octobre 2001*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2002.
- BROCÀ, G.M. de, *Historia del Derecho de Cataluña, especialmente del civil y Exposición de las instituciones del Derecho Civil del mismo territorio en relación con el código civil de España y la jurisprudencia*, (1918), Barcelona, Generalitat de Catalunya/Departament de Justícia, 1985.
- BRUNET, M., *Les pouvoirs au village. Aspects de la vie quotidienne dans le Roussillon du XVIIIe siècle*, Perpinyà, Trabucaire, 1998.
- BUSQUETA, J.J., *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu del Palomar als segles XIII-XIV*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1991.
- BUSQUETS, J., *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, 2 vols., Barcelona, Ajuntament de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.
- BUYREU, J., *Institucions i conflictes a la Catalunya Moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, ed., 2005.
- CABANTOUS, A., *Entre fêtes et clochers. Profane et sacré dans l'Europe moderne, XVIIe-XVIIe siècle*, Paris, Fayard, 2002.
- CAMIÀDE, M., *La casa en la comunitat andorrana del segle XVII al segle XIX. Solidaritats, estratègies d'aliances i de poder*, Andorra la Vella, Ed. Andorra, 2001.
- CAMIÀDE, M., "Un mas stratégique de l'Albera, le mas del Pou du Vilar (XVe-XXIe siècle)", dins M. CAMIÀDE (dir.), *L'Albera. Terre de passage, de mémoires et d'identités*, Presses Universitaires de Perpinyà, 2006, pàg. 77-96
- CAMINAL, M., CANALES, E., SOLÀ, A., TORRAS, J.M.,: "Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835). Els arrendaments de la casa Medinaceli", *Recerques*, 8 (1978), pàg. 71-72.
- CAMINAL, M., CANALES, E., TORRAS, J., "Sobre la renta señorial en Cataluña en el último tercio del siglo XVIII", *II Simposio sobre el padre Feijoo y su siglo*, II, Oviedo, Centro de Estudios del S.XVIII/Cátedra Feijoo, 1983, pàg. 270-278
- CAMÓS, J., MARQUÈS, J.M., "Documents en pergami de l'arxiu municipal de Palamós", *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 6 (1987), pàg.119-135.

BIBLIOGRAFIA

- CAMPS, L., *Els castells i masos de Celrà*, Girona, Taller d'Història de Celrà, 200.
- CANALES, E., "Los diezmos en su etapa final", dins G. ANES, (ed.), *La economía española al final del Antiguo Régimen. I. Agricultura*, Madrid, Alianza Universidad, 1982, pàg. 103-187.
- CAPDEFERRO, J., "La participació de Girona a la cort general de Catalunya de 1599", *XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, Barcelona-Poblet-Lleida, 2000*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2003, III, pàg. 109-132.
- CARBONELL, M., "Las mujeres pobres en el Setecientos", *Historia Social*, 8, (1990), pàg. 123-134.
- CARBONELL, M., *Sobreviure a Barcelona. Dones, pobresa i assistència al segle XVIII*, Vic, Eumo, 1997.
- CARRERAS CANDI, F., *Geografia General de Catalunya*, II, Barcelona, A. Martín, s.d.
- CASALS, A., *L'Emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)*, Granollers, ed. Granollers, 2000.
- CASANOVA, C., *La famiglia italiana in età moderna, Ricerche e modelli*, Roma, Carocci, 2000 (1^a ed. 1997).
- CASANOVAS, S., *El manuscrit de Palau-saverdera. Memòries d'un pagès empordanès del segle XVIII*, edició a cura de J.GELI, M.À.ANGLADA, Figueres, Vallès editor, 1986.
- CASEY, J., *El Regne de València al segle XVII*. Barcelona, Curial, 1981.
- CASEY, J., *Historia de la familia*, Madrid, Espasa Calpe, 1990 (1^a ed. 1989).
- CASEY, J., "Familia y comunidad: perspectivas sobre Cataluña y Europa", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 18-1 (1998), pàg. 215-226.
- CASTILLO, M.J., *Argentona i Vilassar a cavall de dues èpoques*, Argentona, l'Aixernador, 1990.
- CAUCANAS,S., "À propos des baux à cheptel. Gasailles et arègues en pays d'Aude (XVe-XVIIIe siècle)", *Histoire et Sociétés Rurales*, 23 (2005), pàg. 205-216.
- CAZALÉ, C., KLAPISCH-ZUBER, C., "Mémoire de soi et des autres dans les livres de famille italiens", *Annales HSS*, 4 (juliol-agost 2004), pàg. 805-826.
- CERRILLO, G., "Los familiares de la Inquisición en la época borbónica", *Revista de la Inquisición*, 4 (1995), pàg. 177-204.
- CERRILLO, G., *Los familiares de la Inquisición española*, Valladolid, Junta de Castilla y León, 2000.
- CIAPPELLI, G., "I libri di famiglia a Firenze. Stato delle ricerche e iniziative in corso", dins R. MORDENTI, *I libri di famiglia in Italia. II. Geografia e storia, ...*, pàg. 131-139.
- CODINA,J., *Delta del Llobregat. La gent del fang. El Prat: 965-1965*, Granollers, Montblanc, 1966.

CODINA, J., *Els pagesos de Provençana (984-1807). Societat i economia a l'Hospitalet pre-industrial*, I, Barcelona, Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.

CODINA, J., FERNÁNDEZ TRABAL, J., "Una baronia feudal en l'Edat Moderna. Corbera de Llobregat, 1566-1734", *Estudis d'Història de Corbera de Llobregat*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pàg. 21-189.

COLLOMP, A., *La maison du père. Famille et village en Haute-Provence aux XVIIe et XVIIIe siècles*, París, PUF, 1983.

COLLS, J., *D'artesans a pagesos: l'evolució del treball en una vila de la Catalunya moderna (Castelló d'Empúries, segles XV-XVII)*, Treball de recerca, Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-Jaume Vicens Vives)-Universitat de Girona, 2002.

COLLS, J., "Domini directe i estratègies d'informació senyorial: el comtat d'Empúries a inicis de l'època moderna", en premsa.

COMINO, G., "Sfruttamento e redistribuzione di risorse collettive: il caso delle confrarie dello Spirito Santo nel monregalese dei secoli XIII-XVIII", *Quaderni Storici*, 81, (1992), pàgs. 687-702.

COMPTE, A., "El Alto Ampurdán", *Pirineos*, 67-74, (1963-1964). COMPTE, A., "Un inventari de l'arxiu de Castelló d'Empúries de mitjans del segle XVIII", *AIEE*, 20 (1987), pàg. 173-228.

COMPTE, A., "Cabanès al segle XVIII: un exemple d'expansió de les terres de cultiu per mitjà d'establiments i roturacions d'aigualleixos i garrigues", *AIEE*, 29 (1996), pàg. 191-239.

COMPTE, A., "Una visió de la Jonquera i els jonquerencs en els anys immediatament anteriors al tractat dels Pirineus (primera meitat segle XVII)", *AIEE*, 19 (1986), pàg. 39-88.

CONESA, M., "L'herbe et la terre. Communautés rurales de Cerdagne française au XVIIIe siècle et accès aux estives: un lieu structurant", A. CATAFAU (ed.), *Les ressources naturelles des Pyrénées du Moyen Âge à l'époque moderne. Exploitation, gestion, appropriation*, Perpinyà, Presses Universitaires de Perpignan, 2005, pàg. 205-219.

CONESA, M., "Espaces en partage et partages des espaces. Organisation et acteurs de la transhumance et de l'estivage dans les Pyrénées de l'Est (Cerdagne, XVe-XVIIIe siècle)", P.-Y. LAFFONT, ed., *Transhumance et estivage en Occident. Des origines aux enjeux actuels, Flaran 2004*, Toulouse, Presses Universitaires de Toulouse-Le Mirail, 2006, pàg. 307-326.

CONESA, M., LE COVÉDIC, M., CALASTRENC, C., BILLE, E., "Essai de modélisation spatiale d'une source notariale. Les contrats de parcerias et leur dynamique (Cerdagne, Pyrénées de l'est, XIIIe-XVIIIe siècle)", *RTP MoDyS Rencontre de Doctorants*, Lyon 8-9 novembre 2006 (http://www.univ-tours.fr/isa/modys/download/rd06_conesa.pdf), pàg- 93-99, publicat també a *Ceretania*, 5 (2007), pàg. 89-100.

CONGOST, R., *Els propietaris i els altres*, Vic, Eumo, 1990.

CONGOST, R., *Notes de societat (la Selva, 1768-1862)*, Santa Coloma de Farners, Consell Comarcal de la Selva, 1992.

BIBLIOGRAFIA

- CONGOST, R., "Property rights and historical analysis: what rights? what history", *Past & Present*, 181 (2003), pàg. 73-106.
- CONGOST, R., *Tierras, leyes, historia. Estudios sobre "la gran obra de la propiedad"*, Barcelona, Crítica, 2007.
- CONGOST, R., "Estudi introductor", a J. TOS, *Tratado de la cabrevación*, Girona, Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-Secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona i Documenta Universitària, 2007, pàg. 7-41.
- CONGOST, R., FERRER, L., GIFRE, P., LLUCH, R., MALLORQUÍ, E., SAGUER, E., "Els masos de la Catalunya Vella". Dins R. CONGOST, G. JOVER, G. BIAGIOLI (eds.), *L'organització de l'espai rural a l'Europa Mediterrània. Masos, possessions, poderi*. Girona, CCG edicions, Associació d'Història Rural de les comarques gironines, Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-secció Vicens Vives) de la universitat de Girona, 2003, pàg. 19-123.
- CONGOST, R., GIFRE, P., "Des paysans remences aux propriétaires rentiers. Les transformations agraires de la Catalogne moderne", *Domitia*, 3 (2002), pàg. 27-47.
- CONGOST, R., GIFRE, P., "Els problemes derivats de la manca d'informació en la construcció de l'estat liberal. La temptació dels batlles de sac", en premsa.
- CONGOST, R., GIFRE, P., SAGUER, E., TORRES, X., "L'evolució del contracte de masoveria (Girona, s.XV-XVIII)", R. CONGOST, L. TO (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, ILLCC de la Universitat de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 269-297.
- CONGOST, R., JOVER, B., "<<Que presentin els títols ...>> Una relectura de les reivindicacions remences i de la sentència arbitral de Guadalupe", en premsa.
- CONGOST, R., TO, L., (coords), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- CONSTANS, L.G., *Historia de Santa María del Collell*, Ediciones Centenario, 1954.
- CONTRERAS, J., "El Santo Oficio en el Principado: 1568-1640. Papel político y análisis social", *Primer Congreso d'Història Moderna de Catalunya*, 1984, vol. 2, pàg. 111-124.
- CORVISIER, A., JACQUART, J., (dirs.), *De la guerre à l'ancienne à la guerre réglée. I. Les malheurs de la guerre*, París, Éditions du Comité des travaux historiques et scientifiques, 1996
- CRUZ, N., "El cadastre de Cabanes de 1779. Consideracions sobre la font per a l'estudi històric", *AIEE*, 29 (1996), pàg. 241-257.
- CUADRADA, C., *El Maresme Medieval: les jurisdiccions baronals de Mataró i Sant Vicenç/Vilassar (hàbitat, economia i societat, segles X-XIV)*, Barcelona, Caixa d'Estalvis Laietana-R.Dalmau, ed., 1988.
- CUADRADA, C., "Sobre el mer i mixt imperi als senyorius de la Catalunya Vella (segle XIV)", *Mayurqa*, 22, I, (1989), pàg. 199-211.

CUADRADA, C., "La pagesia medieval, una classe homogènia? (anàlisi de la condició social dels camperols del Maresme, segles XII-XIV)", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, V (1994), pàg. 67-80.

CHAGNIOT, J., *Guerre et société à l'époque moderne*, Paris, PUF, 2001.

CHAYANOV, A.V., *La organización de la unidad económica campesina*, Buenos Aires, Ediciones Nueva Visión, 1974.

CHIA, J. de, *Inundaciones de Gerona*, Girona, Imprenta y Librería de Paciano Torres, 1861.

DANTÍ, J., "La revolta dels Gorretes a Catalunya (1687-1689)", *Estudis d'Història Agrària*, 3 (1979), pàg. 79-99.

DANTÍ, J., "Granollers i comarca als segles XVI i XVII: Evolució demogràfica i econòmica", *Revista Catalana de Geografia*, 18 (1982).

DANTÍ, J., *Terra i població al Vallès Oriental. Època moderna. El creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII*, Ajuntament de Santa Eulàlia de Ronçana, 1988.

DANTÍ, J., "La hisenda municipal com a reflex de la conjuntura econòmica. Un exemple de la Catalunya prelitoral: Granollers i el Vallès Oriental als segles XVI i XVII", *Fiscalitat estatal i hisenda local (ss. XVI-XIX). Funcionament i repercussions socials. VI Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Baleàrics, 1988, pàg. 233-244.

DANTÍ, J., *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona, Curial, 1990.

DANTÍ, J., "Pagesos, menestrals i drets senyorials al segle XVIII. El capbreu del marquès de Rupit", *Estudis d'Història Agrària*, 17, (2004), pàg. 349-358.

DANTÍ, J., "Barcelona i la xarxa urbana catalana als segles XVI-XVII", dins J. DANTÍ (coord.), *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya moderna*, Barcelona, R. Dalmau, editor, 2005, pàg. 30-37.

DAVIS, N. Z., "Assistance, humanisme et hérésie: le cas de Lyon", *Les cultures du peuple. Rituels, savoirs et résistances au 16e siècle*, Paris, Aubier, 1979, pàg. 40-112.

DELHOUME, J-P., "L'élevage bovin en Limousin au XVIIIe siècle", *Historie et Sociétés Rurales*, 22 (2004), pàg. 65-101.

DELILLE, G., *Famille et propriété dans les Royaume de Naples (XVe-XIXe siècle)*, Roma-Paris, École Française de Rome/Éditions de l'Écoles des Hautes Études en Sciences Sociales, 1985.

DEROUET, B., "Pratiques successorales et rapport a la terre: les sociétés paysannes d'Ancien Régime", *Annales ESC*, 1, (1989), pàg. 173-206.

DEROUET, B., "Transmettre la terre. Origines et inflexions récentes d'une problématique de la différence", *Historie et Sociétés Rurales*, 2, (1994), pàg. 42-46.

DEROUET, B., "La transmission égalitaire du patrimoine dans la France rurale (XVIe-XIXe siècles): nouvelles perspectives de recherche", F.CHACÓN, LI.FERRER, (eds.), *Familia*,

BIBLIOGRAFIA

casa y trabajo. Historia de la familia. Una nueva perspectiva sobre la sociedad europea, Murcia, Universidad de Murcia, 1997, pàg. 73-92.

DEROUET, B., "Introduction. Nécessités économiques et pratiques juridiques: problèmes de la transmission des exploitations agricoles, XVIII-XXe siècles", J.GOY, A-L. HEAD-KÖNIG (eds.), *Mélanges de l'École Française de Rome*, 110-1, (1998), pàg. 7-11.

DEROUET, B., "Parenté et marché foncier à l'époque moderne: une reinterprétation", *Annales HSS*, 2 (2001), pàg. 337-368.

DÉROUET, B., GOY, J., "Transmettre la terre. Les inflexions d'une problématique de la différence", *Mélanges de l'École Française de Rome*, 110-1, (1998). Pàg. 117-153.

DESAIVE, J-P-, "Comptes rendus des séances et débats", J. GOY, E. LE ROY LADURIE, (eds.) *Prestations paysannes, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque préindustrielle*, Paris, Mouton, 1982, pàg. 781-795.

DESPLAT, Ch. (ed.), *Les villageois face à la guerre (XIVe-XVIIIe siècle)*, Flaran, XXII, Toulouse, P. U. du Mirail, 2002.

DIEZ, F., "Estructura social y sistema benéfico-asistencial en la ciudad preindustrial", *Historia Social*, 13, (1992), pàg. 101-121.

DOMÈNECH, F., *Treballs y desdixas que àn succeït en lo present principat de Chatalunya y en particular a nostre bisbat de Gerona (1674-1700) de Fèlix Domènech*, ed. a cura de P. GIFRE, X. TORRES, Girona, CCG edicions/AHRCG/Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, 2001.

DOMÈNECH, G., "Artistes i artesans a Girona (segles XVI-XVII): una aproximació sociològica", *AIEG*, XL, (1999), pàg. 95-121.

DONAT, L., LLUCH, R., MALLORQUÍ, E., SOLDEVILA, X., TO, L., "Usos i abusos del concepte de mas: el cas de la regió de Girona (segles XIII-XIV)". Dins M.T.FERRER, J.MUTGÉ, M.RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*, Barcelona, CSIC-Institució Milà i Fontanals-Departament d'Estudis Medievals, 2001, pàg. 125-158.

DOU, R.I. de, *Instituciones del Derecho Público General de España, con noticia del particular de Cataluña y de las principales reglas de gobierno de qualquier estado*, Madrid, 1801.

DURAN i CANYAMERAS, F., "Catalunya sota el govern dels reis absoluts de la casa de Borbó", *Revista Jurídica de Catalunya*, XXXX, (1934), pàg. 195-283.

DURAN, M., *Evolució de la propietat i dedicació agràries a la Pabordia i Camareria del Penedès (s. XVI-XVIII)*, Tesi de llicenciatura, UAB-Lletres, 1977.

DURAN, M., *Renda i producció agrària (s. XVI-XVIII) a Catalunya: l'Alt Urgell, el Tarragonès, la Conca de Barcerà, el Baix Empordà*, Tesi doctoral, UAB-Lletres, 1984.

DURAN, M., "El règim senyorial català a l'època moderna: continuïtat i decadència", *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*, 1, (1985), pàg. 29-37.

- DURAN, M., "Producció i renda agrària a la Catalunya del segle XVI", dins SALES, N., et alii, *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, Crítica, 1986, pàg. 186-213.
- DURAN, M., "El règim senyorial a Catalunya en el segle XVIII: un estat de la qüestió", *Catalunya a l'època de Carles III. Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, Pedralbes, 8-1, I, (1988), pàg. 593-598.
- DURAN, M., "La llarga davallada de la renda feudal a Catalunya: un exemple", *Homenatge a Jordi Nadal*, I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1999, pàg. 412-421.
- DURAN, M., "Cataluña bajo el reinado de Felipe II: una economía en transformación", dins RIBOT, L.A., (ed.), *La monarquía de Felipe II a debate*, Madrid, Sociedad Estatal para la conmemoración de los centenarios de Felipe II y Carlos V, 2000, pàg. 289-312.
- EGEA, A., *Aspectes històrics de Siurana d'Empordà (939-1803)*, Col·legi Públic "El Serrat", 1995.
- EGEA, A., *Figueres als segles XVI i XVII*, Figueres, Ajuntament de Figueres-Diputació de Girona, 1999.
- EGEA, A., ROIG, M., SERRA, J., *Vilamalla. Mil anys d'història, 974-1975*, Figueres, Ajuntament de Vilamalla, 1999.
- ESPINO, A., "Ejército y sociedad en la Cataluña del Antiguo Régimen: el problema de los alojamientos (1653-1689)", *Historia Social*, 7, (1990), pàgs. 19-38.
- ESPUNY, M.J., "L'assistència a la Cort general de Catalunya d'una vila reial: el cas de Sabadell", dins AA.VV., *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, pàg. 198-207.
- FAUS, J., "Els capítols matrimonials a la comarca de Guissona (Catalunya segriana)", *Revista Jurídica de Catalunya*, 1902.
- FELIU, G., "El negocio de los arrendamientos de rentas señoriales. Examen de un libro de cuentas", *Revista de Historia Económica*, any III, I, (1985), pàg. 31-54.
- FELIU, G., *El funcionament del règim senyorial a l'Edat Moderna. L'exemple del Pla de l'Urgell*, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1990.
- FELIU, G., "El règim senyorial català als segles XVI i XVII", *Pedralbes*, 16, (1996), pàg. 31-45.
- FELIU, G., *Precios y salarios en la Cataluña Moderna*, I, Madrid, Banco de España-Servicio de Estudios, Estudios de Historia Económica, 1991.
- FELIU, G., "Aspectes de la formació del feudalisme a Catalunya", *Recerques*, 41, (2001), pàg. 179-203.
- FELIU, G., "Els antecedents de la remença i els mals usos", *Quaderns de la Selva*, 13-2, (2001), pàg. 209-228.
- FELIU, G., "Fires, mercats i món rural a l'edat moderna", E. VICEDO (edr.), *Fires, mercats i món rural. Quartes jornades sobre sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Lleida, IEI/Fundació Pública de la Diputació de Lleida, 2004, pàg. 247-266.

BIBLIOGRAFIA

FELLER, L., WICKAM, C., (dir.), *Le marché de la terre au Moyen Âge*, École Française de Rome, 2005.

FÉRAL, P., "Arrentements perpétuels, baux de métayage et a cheptel en Gascogne du XVIe au XVIIIe siècle", *Les revenus de la terre, complant, champart, métyage, en Europe occidentale (IXe-XVIIIe siècles)*. *Flaran*, 7 (1985), pàg. 144-181.

FERNÁNDEZ TRABAL, J., *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*, Barcelona, Ajuntament de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995

FERNANDEZ TRABAL, J., "El conflicte remença a la Catalunya del segle XV (1388-1486)", *Afers*, 42/43 (2002), pàg. 587-624.

FERNANDEZ TRABAL, J. i J., *Un aspecte desconegut de la crisi agrària del segle XVII: la pèrdua de la propietat pagesa. Cornellà de Llobregat 1580-1665*, treball inèdit.

FERRER ANGLADA, A., *Mas Anglada de Vilert (1590-1750). Un exemple d'història relacional*, 1993, treball inèdit.

FERRER, L., "Censals, vendes a carta de gràcia i endeutament pagès al Bages (s. XVIII)", *Estudis d'Història Agrària*, 4 (1983), pàg. 101-128.

FERRER, L., "L'església com a institució de crèdit: les Quotidianes distribucions de la Seu de Manresa", *Recerques*, 18, (1986), pàgs. 7-46.

FERRER, L., *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya central (s.XVIII-XIX)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.

FERRER, L., "Familia y grupos sociales en Cataluña en los siglos XVIII y XIX, F.CHACÓN, J.HERNÁNDEZ, A.PEÑA-FIEL, (eds.), *Familia, grupos sociales y mujer en España* (s. XV-XIX), Universidad de Murcia, 1991, pàg. 119-135.

FERRER, L., "Familia, Iglesia y matrimonio en el campesinado acomodado catalán (siglos XVIII-XIX). El mas Vila del Soler", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, IX-1, (1991), pàg. 27-64.

FERRER, L., "Familia, iglesia y matrimonio en el campesinado acomodado catalán (siglos XVIII-XIX)", *Boletín de la Asociación de Demografía Histórica*, IX-1, (1991), pàgs. 27-64

FERRER, L., "Fratelli al celibato, sorelle al matrimonio. La parte dei cadetti nella riproduzione sociale dei gruppi agiati in Catalogna (secoli XVIII-XIX)", *Quaderni Storici*, 83, (1993), pàg. 527-554.

FERRER, L., "Sistema hereditario y reproducción social en Cataluña", *Melanges de l'École Française de Rome*, 110, (1998), I, pàg. 53-57.

FERRER, L., "Fills a l'Església. Una estratègia de reproducció de la petita noblesa a la Catalunya central (segles XVII-XVIII)", *Església, societat i poder a les terres de parla catalana, Actes del IV Congrés de la CCEPC. Vic, 20 i 21 de febrer de 2004*, Valls, Cossetània, 2005, pàg. 449-472.

FERRER, L., "Comment se perpétuer? Systèmes successoraux et transmission patrimoniale dans l'Espagne du XVIIIe siècle", *Histoire et Sociétés Rurales*, 27, (2007), pàg. 37-70.

- FERRER, M.T., "El patrimoni reial i la recuperació dels senyorius jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV" *Anuario de Estudios Medievales*, 7, (1970-1971), pàg. 351-491.
- FERRER, M.T., "L'instrument notarial (segles XI-XV)", *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, pàg. 29-87.
- FERRO, V., *El Dret Públic català. Les institucions a Catalunya fins el Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987.
- FERRO, V., *El Dret Públic Català. Les Institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987.
- FOLLAIN, A., "Les communautés rurales en Normandie sous l'Ancien Régime. Identité communautaire, institutions du gouvernement local et solidarités", *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 45 (1998), pàg. 691-721.
- FOLLAIN, A., "Les paysans, la terre et l'impôt à Camembert au XVIIe siècle. Un système fiscal bloqué?", *Enquêtes Rurales*, 8, (1999), pàg. 39-82.
- FOLLAIN, A., "Les communautés rurales en France. Définitions et problèmes (XVe au XIXe siècle)", *Histoire et sociétés rurales*, 12, (1999), pàg. 11-62.
- FOLLAIN, A., ed., *L'Argent des Villages du XIIIe au XVIIIe siècle. Actes du Colloque d'Angers (30-31 octobre 1998)*, Rennes, Association d'Histoire des Sociétés Rurales, 2000.
- FOLLAIN, A., "Raport introductif" "Comptabilités paroissiales et communales. Fiscalité locale du XIIIe au XVIIIe siècle", dins A. FOLLAIN, ed., *L'Argent des Villages du XIIIe au XVIIIe siècle.*, ..., pàg. 5-49.
- FOLLAIN, A., "La solidarité à l'épreuve de l'argent dans les villages normands du XVe au XVIIe siècle", dins A. FOLLAIN, ed., *L'Argent des Villages du XIIIe au XVIIIe siècle...*, pàg. 185-238.
- FONT RIUS, J.M., *Col·lectànea de treballs del professor Dr. Josep Mª Font i Rius amb motiu de la seva jubilació acadèmica*, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 1985.
- FONT RIUS, J.M., "La potestat normativa del municipi català medieval", J.SOBREQUÉS, S.RIERA (ed.). *Miscel·l'ania Ramon d'Abadal. Estudis d'Història oferts a Ramon d'Abadal i de Vinyals en el centenari del seu naixement*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1994, pàg. 131-164.
- FREEDMAN, P.H., *Assaig d'història de la pagesia catalana (segles XI-XV)*, Barcelona, Eds. 62,1988.
- FREEDMAN, P.H., *Els orígens de la servitud pagesa a la Catalunya medieval*, Vic, Eumo, 1993.
- FREEDMAN, P.H., "Dues guerres pageses: remences catalans i camperols alemanys", *Pedralbes*, 14 (1994), pàg. 39-59.
- FREEDMAN, P.H., "La servidumbre catalana y el problema de la revolución feudal", *Hispania*, 193 (1996), pàg. 425-446.

BIBLIOGRAFIA

- FRIGOLA, J., "Característiques principals d'una família típica de terratinents bisbalencs: els Villosa Marimon", *VII Marxa de l'Arboç*, La Bisbal, 1985.
- FROESCHLÉ-CHOPARD, M-H., *Espace et Sacré en Provence (XVIe-XXe siècle)*, París, Les éditions du Cerf, 1994.
- FUBINI, M., "Condurre a onore". *Famiglia, matrimonio e assistenza dotale a Firenze in Età Moderna*, Firenze, L.Olschki ed., 1999.
- FURIÓ, A., "Introducció" al dossier "La gènesi de la fiscalitat municipal (segles XII-XIII)", *Revista d'Història Medieval*, 7 (1996), pàg. 9-20.
- GALERA, A., "Cardona i l'adhesió a la causa austriacista (1600-1705)", *L'aposta catalana a la Guerra de Successió (1705-1707). Actes del Congrés celebrat a Barcelona del 3 al 5 de novembre de 2005*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació i Centre d'Història Conmtemporània, 2007, pàg. 467-488.
- GARCÍA CÁRCEL, R., "Número y sociología de los familiares de la Inquisición valenciana", a PÉREZ VILLANUEVA (dir.), *La Inquisición Española. Nueva visión, nuevos horizontes*, Madrid, 1980, pàgs. 271-282.
- GARCÍA CÁRCEL, R., *Historia de Cataluña. Siglos XVI-XVII*, Barcelona, Ariel, 1985.
- GARCÍA CÁRCEL, R., "El conflicto de la Inquisición y la Generalitat de Cataluña en 1568", *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència de la Generalitat Valenciana, 1988, vol. I, pàg. 263-273.
- GARCIA ESPUCHE, A., *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Madrid, Alianza editorial, 1998.
- GARCIA ESPUCHE, A., "Del territorio a la casa. Sobre la decisiva transformación de Cataluña en los siglos XVI y XVII", *Historia Social*, 58 (2007), pàg. 71-95.
- GARCIA-VILLOSLADA, R., *Historia de la Iglesia en España. III-2. La iglesia en la España de los siglos XV y XVI*, Madrid, Bibiloteca de Autores Cristianos, 1980.
- GARRABOU, R., "La burguesia agrària gironina durant el segle XIX", *Revista de Girona*, 112 (1985), pàg. 9-14.
- GARRABOU, R. "Salarios y proletarización en la agricultura catalana de mediados del siglo XIX", *Hacienda pública española*, 108/109 (1987), pàg. 343-359.
- GARRABOU, R., PUJOL, J., COLOMÉ, J., "Salaris, ús i explotació de la força de treball agrícola (Catalunya 1818-1936)", *Recerques*, 24 (1991), pàg. 23-51.
- GARRABOU, R., SAGUER, E., "Capitalisme agraire sans prolétarisation. Les salariés agricoles en Catalogne (XIXe-XXe siècles)", R. HUBSCHER, J-C. FARCY (dir.), *La Moisson des Autres. Les salariés agricoles aux XIXe et XXe siècles*, París, Creaphis, 1996, pàg. 57-75.
- GARRABOU, R., PLANAS, J., SAGUER, E., *Un capitalisme impossible? La gestió de la gran propietat a la Catalunya contemporània*, Vic, Eumo, 2000;
- GARRIDO, A., ALEGRET, J.L., "Presentació", E. PRAT, E. SERNA, P. VILA (eds.), *Les ordinacions de la pesquera de Cadaqués (s. XVI-XVIII)*, Palamós, Fundació Promediterrània, 2006, pàg. 5-12.

GENET, J.-Ph., *Genèse de l'état moderne. Bilans et perspectives*, París 1988, París, CNRS, 1990.

GENET, J.-Ph., LE MENÉ, M., *Genèse de l'état moderne. Prélèvement et redistribution. Actes du Colloque de Fontevraud*, 1984, París, CNRS, 1987.

GENET, J.-Ph., LE MENÉ, M., *La ville, la bourgeoisie et la genèse de l'état moderne (XIIe-XVIIIe siècles)*. Bielefeld 1985, París, CNRS, 1988.

GEREMECK, B., *La piedad y la horca*, Madrid, Alianza Universidad, 1989

GIFRE, P., *Propietat i explotació agrària. El patrimoni Puig a l'Empordà dels s. XVII i XVIII: un cas de diferenciació en el si de la comunitat pagesa*, tesi de llicenciatura, UAB-Facultat de Lletres, Dept. d'Història Moderna i Contemporània, 1987.

GIFRE, P., "Una aportació a la prehistòria dels hisendats gironins: la família i el patrimoni Puig (segles XVII i XVIII)", *Estudis sobre el Baix Empordà*, 9 (1990), pàg. 187-212.

GIFRE, P., "Universitats, fiscalitat de guerra i privilegiats. A propòsit d'algunes universitats empordaneses durant la Guerra de Secessió", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13 (1993). *Actes 1. Les institucions catalanes (segles XV-XVII). Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, pàgs. 561-572.

GIFRE, P., "Servituds i prestacions pageses a l'època moderna. L'exemple del domini de l'Almoina del pa de la seu de Girona (1486-1776)", *Recerques*, 30, (1994), pàg. 7-26.

GIFRE, P., "Universitats endeutades i fiscalitat comunitària. Les universitats del comtat d'Empúries, 1659-1705", *Recerques*, 33, (1996), pàg. 53-75.

GIFRE, P., "Senyors i vassalls", dins E. SERRA, X. TORRES (dirs.), *Crisi institucional i canvi social. Segles XVI i XVII*, vol. 4, *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997, pàg. 144-161.

GIFRE, P., "Béns i usos comunals. Universitats de l'Empordà, segles XVI-XVII", E. BELENGUER, J. DANTÍ, V. GUAL (eds.), *Els béns comunals a la Catalunya Moderna (segles XVI-XVIII)*, Barcelona, R. Dalmau, ed., 1998, pàg. 121-139.

GIFRE, P., "La universitat pagesa", *Revista de Girona*, 202, (setembre-octubre 2000), pàg. 72-75.

GIFRE, P., "Introducció", *Cort general de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç militar*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de Justícia, 2003, pàg. I-XVI.

GIFRE, P., "La consolidació d'un grup pagès: els senyors útils i propietaris de masos (1486-1730)", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 23 (2003), pàg. 513-536.

GIFRE, P., "Mercaders a la terra. La trajectòria d'Esteve Andreu, botiguer de teles, mercader i senyor (Girona, 1680-1706)", *Estudis d'Història Agrària*, núm. 17, (2004), Homenatge al Dr. Emili Giralt i Raventós, p. 513-532.

GIFRE, P., "La muntanya a la plana empordanesa: el penó de Rocabertí (s. XV-XVII)", *Estudis d'Història Agrària*, 18 (2005), pàg. 111-129.

BIBLIOGRAFIA

- GIFRE, P., "Guerra en terra de frontera: la vegueria de Girona (1640-1713)", dins *Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions. Segon congrés Recerques, Lleida, 10-12 d'abril 2002*, III, Lleida, Recerques/Pagès ed., 2005, pàg. 11-26.
- GIFRE, P., "La història de la societat pagesa a través dels fons notariaus, s. XVI-XVII. Una experiència des del districte notarial de Girona", *Documentació notarial i arxius, Jornades celebrades els dies 5 i 6 d'octubre de 2006 a l'Arxiu Històric de Girona*, Girona, Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya, 2007, pàg. 71-88.
- GIFRE, P., "Temps de crisi i de transformacions productives, 1580-1680", *Història Agrària dels Països Catalans*, III, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2008, pàg. 31-53.
- GIFRE, P., LLUCH, R., "Continuïtat del mas català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe (segles XV-XVI)", dins FERRER, M.T., MUTGÉ, J., RIU, M., (eds.), *El mas català durant l'Edat Mitjana i la Moderna (segles IX-XVIII)*, Barcelona, CSIC, 2001, pàg. 593-610.
- GIFRE, P., MATAS, J., SOLER, S., *Els arxius patrimonials*, Girona, AHRG/CCG, 2002.
- GIFRE, P., SOLER, S., *Els Farners: vassalls de senyors i senyors de pagesos. Catàleg documental de l'Arxiu Farners*, Santa Coloma de Farners, Consell Comarcal de la Selva/Centre d'Estudis Selvatans, 1996.
- GIFRE, P., SOLER, S., *Patrimoni i Arxiu. Inventari del fons patrimonial Caramany de Corçà. Segles XIII-XX*, La Bisbal d'Empordà, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1996.
- GIRALT, E., "Los estudios de historia agraria en España desde 1940 a 1961. Orientaciones bibliográficas", *Índice Histórico Español*, 24 (1959-1962).
- GIRALT, E., "Manifestacions literàries en defensa de l'alçament camperol de 1688", *Estudis d'Història Agrària*, 10 (1994), pàg.157-174.
- GIRBAL, E.C., *El castillo de Bruñola. Memoria histórica*, Girona, 1885.
- GIRBAU, V., "Vida parroquial a la Plana de Vic a finals del segle XVII", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67/2, (1994), pàgs. 345-356.
- GOLOBARDES, M., *Els remences dins el quadre de la pagesia catalana fins el segle XV*, Edicions de la Biblioteca del Palau de Peralada, 1970 i 1973.
- GOUBERT, P., *100.000 provinciaux au XVIIe siècle*, Paris, Flammarion, 1968.
- GOUBERT, P., "Remarques sur le vocabulaire social de l'Ancien Régime", dins P. GOUBERT, *Clio parmi les hommes*, Paris-La Haye, Mouton-EHESS, 1976, pàg. 287-292.
- GOY, J., LE ROY LADURIE, E., (eds.), *Les fluctuations du produit de la dîme. Conjoncture décimale et domaniale de la fin du Moyen Âge au XVIIIe siècle*, Paris-L'Haya, Mouton, 1972.
- GOY, J., LE ROY LADURIE, E. "Prestaciones campesinas, diezmos y tendencias de la producción agrícola en las sociedades preindustriales", J. TOPOLSKI, et alii, *Historia económica. Nuevos enfoques y nuevos problemas*, Barcelona, Crítica, 1981, pàg. 153-174.

GOY, J., LE ROY LADURIE, E., (eds.), *Prestations paysanne, dîmes, rente foncière et mouvement de la production agricole à l'époque preindustrielle*, Paris-L'Haya-Nova York, EEHESC-Mouton, 1982.

GRÀCIA, E., *Estructura agrària de la Plana de Vic al segle XIV*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1989.

GUITERT, J., RAHOLA, J., *Cadaqués. Su iglesia y su altar mayor*, la Selva del Camp, Mas Catalònia, 1954.

GUNZBERG, J., "L'instrument notarial a l'època moderna (segles XVI i XVII)", *Actes del II Congrés d'Història del Notariat Català*, Barcelona, Fundació Noguera, 2000, pàg. 313-342.

GUTTON, J.P., *La Société et les Pauvres. L'exemple de la généralité de Lyon, 1534-1789*, Paris, PUF, 1971.

GUTTON, J.P., *La société et les pauvres en Europe (XVIe-XVIII siècles)*, Paris, PUF, 1974.

GUTTON, J-P., *Villages du Lyonnais sous la monarchie (XVI-XVIIIè siècles)*, Presses Universitaires de Lyon, 1978.

GUTTON, J-P., *La sociabilité villageoise dans l'ancienne France*, Paris, Hachette, 1979.

GUTTON, J-P., "Les communautés villageoises de la France septentrionale aux temps modernes", *Les communautés villageoises en Europe occidentale du Moyen Age aux Temps Modernes. Flaran*, 4 (1984), pàg. 165-184.

HÉMARDINQUER, J-J., "Faut-il "démythifier" le porc familial d'Ancien Régime?", *Annales. E.S.C.*, 6, (1970), pàg. 1745-1759.

HINOJOSA, E. de, "Origen y vicisitudes de la pagesia de remensa en Cataluña", *Discursos leídos en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en la recepción pública de ...*, i resposta de Carreras Candi, Barcelona, Imp. de la Casa Provincial de Caridad, 1902, pàg. 3-28.

HINOJOSA, E. de, (1905), *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*, Pamplona, Urgoiti editores, 2003. Edició de M. Peset.

HOFFMAN, Ph. T., POSTEL-VINAY, G., ROSENTHAL, J-L., *Des marchés sans prix. Une économie politique du crédit à Paris, 1660-1870*, Paris, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 2001.

IBÁÑEZ, S., *El pan de Dios y el pan de los hombres. Diezmos, primicias y rentas en la diócesis de Calahorra (ss. XVI-XVIII)*, Logroño, Universidad de la Rioja, 1999.

JACQUARD, J., *La crise rurale en Ile-de-France, 1550-1670*, Paris, A. Colin, 1974.

JACQUARD, J., "Reflexions sur la communauté d'habitants", *Paris et l'Ile-de-France au temps des paysans (XVIe-XVIIe siècles)*, Paris, Publications de la Sorbonne, 1990, pàg. 157-181.

JIMÉNEZ, M., "Una part de la gestació del poder i el patrimoni. L'adquisició de capellanies a la seu de Girona durant l'època medieval", *AIEG*, XXXVIII, (1996-1997), pàg. 1555-1568.

BIBLIOGRAFIA

- JOVER, B., *Societat rural i desenvolupament econòmic a Mallorca. Feudalisme, latifundi i pagesia, 1500-1800*, tesi doctoral, UB (Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresarials, 1997.
- JOVER, B., "Ingresos y estrategias patrimoniales de la nobleza durante la crisis de seiscientos. Mallorca, 1600-1750", H. CASADO, R. ROBLEDO (eds.), *Fortuna y negocios: formación y gestión de los grandes patrimonios (siglos XVI-XX)*, Valladolid, Secretariado de Publicaciones e intercambio editorial-Universidad de Valladolid, 2002, pàg. 99-130.
- JUAN, J., "La evolución de la producción agrícola en Mallorca durante la Edad Moderna. Fuentes y problemas de su estudio", *Moneda y Crédito*, 145, (1978), pàg. 67-99.
- JUAN, J., "La distribución de los cultivos en la Mallorca del siglo XVI", *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, 45, (1989), pàg. 165-175.
- JULIOL, G., "La Inquisició a la ciutat de Girona: la seva documentació a l'Arxiu Històric Provincial", *AIEG*, XXVII (1984), pàgs. 229-247.
- KAMEN, H., "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688", *Recerques*, 9 (1979), pàg. 11-28.
- KAMEN, H., *Cambio cultural en la sociedad del Siglo de Oro. Cataluña y Castilla, siglos XVI-XVII*, Madrid, S.XXI, 1998.
- LABROUSSE, E., *Fluctuaciones económicas e historia social*, Madrid, Tecnos, 1980.
- LALINDE, J., "Los pactos matrimoniales catalanes", *Anuario de Historia del Derecho Español*, XXXIII (1963), pàg. 133-266.
- LALINDE, J., *La jurisdicción real inferior en Cataluña. ("Corts, veguers, batlles")*, Barcelona, Museo de Historia de la Ciudad, 1966.
- LATORRE, J.M., "La producción agraria en el sur de Aragón (1660-1827)", *Historia Agraria*, 41, (2007), pàg. 3-30.
- LE BRAS, G., *Études de sociologie religieuse*, París, PUF, 1955.
- LE BRAS, G., *L'église et le village*, París, Flammarion, 1976.
- LE ROY LADURIE, E., *Les paysans de Languedoc*, París, Éditions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1966 (reimpressió de 1985).
- LEMOINE, E., "La conduite et le financement d'un procès. L'exemple de Soulaire en Anjou aux XVIIe et XVIIIe siècle", *Histoire et Sociétés Rurales*, 28 (2007), pàg. 89-121.
- LEVI, G., "El mercat de la terra; Anglaterra, Amèrica colonial, Índia i un poble del Piemont en el segle XVII", *L'espai viscut. Col.loqui Internacional d'Història Local. València*, 7,8, 9 i 10, novembre, 1988, Diputació de València, 1989, pàg. 243-254.
- LEVI, G., *La herencia inmaterial*, Madrid, Nerea, 1990, (1^a ed. italiana: 1985).
- LEVI, G., "La transformació de la terra en mercaderia: el caso piemontés (1680-1717)", *Hispania*, LV/3, 191 (1995), pàg. 821-844.
- LÓPEZ, E., PERUGA, J., TUDEL, C., *L'Andorra del segle XIX*, Andorra, Conselleria de Cultura, 1988.

LORENZETTI, L., "Endettement paysan, demande foncière, spéculation. Les vallées tessinoises au XIXe siècle", G. BÉAUR, CH. DESSUREAULT, J. GOY, (dirs.), *Familles, Terre, Marchés. Logiques économiques et stratégies dans les milieux ruraux (XVIIe-XXe siècles)*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2004, pàg. 185-198.

Luz de la verdad (B.C. F.Bonsoms: 9315 i 2526). *Escrits polítics del segle XVIII. Tom I*, edició a cura de J.ALBAREDA, I.U.d'H.J. Vicens Vives/Eumo Editorial, 1996.

Llibre de Privilegis de la vila de Figueres (1267-1585), edició a cura d'A. COBOS, Barcelona, Fundació Noguera, 2004.

Llibre de Privilegis del Penó de Rocabertí (1356-1490), ed. a cura d'A. COBOS, P. GIFRE, Ajuntament de la Jonquera, Gràfiques Gispert, 2004.

LLOBET, S. de, "Les famílies pairals del bisbat de Girona. Un segle d'evolució (1830-1930)", S.PONCE, L.FERRER (coord.), *Família i canvi social a la Catalunya contemporània*, Vic, Eumo, 1994, pàg. 45-72.

LLOBET, S. de, *El matrimoni infantil a Catalunya i Europa*, Barcelona, Fundació Noguera, 2005.

LLUCH, E., "La revolució industrial a la Garrotxa (1777-1822)", *AIEG*, XXV-II, (1981), pàg. 193-230.

LLUCH, R., "L'Almoina del Pa de la Seu de Girona", dins *Història del Gironès*, Girona, Diputació de Girona, 2002, pàg. 372-376..

LLUCH, R., "L'impacte de les guerres remences: què en diu el paborde de l'Almoina de Girona?", *Segon Congrés Recerques. Enfrontaments civils: postguerres i reconstruccions*, Lleida, 10-12 d'abril de 2002, I, Lleida, Associació Recerques, 2002, pàg. 48-57.

LLUCH, R., "1457: supressió dels mals usos?", *Estudis d'Història Agrària*, 16 (2003), pàg. 131-146.

LLUCH, R., *Els remences de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona (segles XIV i XV)*, Tesi doctoral. Girona, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art i Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-Secció Jaume Vicens Vives) – Universitat de Girona, 2003, 2 vols.

LLUCH, R., *Els remences. La senyoria de l'almoina de Girona als segles XIV i XV*, Girona, Associació d'Història Rural de les comarques gironines,/Documenta Universitària, 2005.

MADURELL, J. M., "Derechos enfitéuticos en la diócesis gerundense", *AIEG*, (1963), pàg. 25-26.

MADURELL, J.M., "Formulario notarial del siglo XVI", *Estudios históricos y documentos de los Archivos de protocolos*, IV, (1974), pàg. 9-27.

MALANIMA, P., *L'economia italiana. Dalla crescita medievale alla crescita contemporanea*, Bolònia, Il Mulino, 2002.

MALLORQUÍ,E., "Homes, viles i masos (Cruïlles, 1319)", R.CONGOST, L.TO (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Girona, ILCC de la UdG/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 42-89.

BIBLIOGRAFIA

MALLORQUÍ, E., "La vila de Monells, del segle IX al XII", *Estudis del Baix Empordà*, 18 (1999), pàg. 35-54. MALLORQUÍ, E., *Les Gavarres a l'Edat Mitjana. Poblament i societat d'un massís del Nord-Est català*, Girona, CCG edicions/AHR/ILCC, 2000.

MALLORQUÍ, E., *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*, tesi doctoral, Departament de Geografia, Història i Història de l'Art, Universitat de Girona, 2007.

MARCÓ, X., *Homes, dones i masos de la vall d'Aro a la segona meitat del segle XV. Aproximació prosopogràfica a una comunitat rural en temps de guerra i de revolta*, Treball de recerca, Departament de Geografia, Història i Art, Universitat de Girona, 2007.

MARCOS MARTÍN, A., *España en los siglos XVI, XVII y XVIII. Economía y sociedad*, Barcelona, Crítica/Caja Duero, 2000.

MARQUÈS, J.M., "Fundacions de causes pies al bisbat de Girona (segles XVI-XIX)", *Actes del Segon Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 8-II, (1988), pàgs. 513-523.

MARQUÈS, J.M., *La parròquia de Borrassà*, Ajuntament de Borrassà, 1989.

MARQUÈS, J.M., "Fundaciones de beneficios en el obispado de Gerona, s. XII-XVIII", *Anthologica Anua*, 36, (1989), pàg. 501-507.

MARQUÈS, J.M., *La parròquia d'Avinyonet*, Figueres, Ajuntament d'Avinyonet, 1991.

MARQUÈS, J.M., J.M., *La parròquia de Celrà*, Ajuntament de Celrà, 1993

MARQUÈS, J.M., *La parròquia de Siurana*, Girona, Col·legi Públic "El Serrat" de Siurana, 1993.

MARQUÈS, J.M., "La investigació de la història religiosa de Catalunya als arxius", *Analecta Sacra Tarraconensia*, 67/1, (1994), pàg. 9-28.

MARQUÈS, J.M., *Concilis Provincials Tarraconenses*, Barcelona, Proa, 1994.

MARQUÈS, J.M., "Confraries medievals del bisbat de Girona", *AIEG*, XXXIV, (1994), pàgs. 335-375.

MARQUÈS, J. M., "Creació i extinció de parròquies al bisbat de Girona", *AIEG*, XXXV, (1995), pàgs. 405-446.

MARQUÈS, J.M., *L'Església de Navata, parròquia de Sant Pere de Navata*, 1996.

MARQUÈS, J.M., "Notes històriques sobre la diòcesi de Girona i les seves parròquies", *Butlletí de l'església de Girona. Annex guia*, 1996, pàg. 91-134.

MARQUÈS, J.M., *Fornells: L'església i l'Església*, Parròquia de Sant Cugat de Fornells, 1996.

MARQUÈS, J.M., "Comitents i documentació de l'art d'església al bisbat de Girona, s.XVI", J.BOSCH, J.GARRIGA (dir.), *De Flandes a Itàlia. El canvi de model en la pintura catalana del segle XVI: el bisbat de Girona*, Catàleg de l'exposició del Museu d'Art de Girona, 1998, pàg. 23-29.

- MARQUÈS, J.M., "Confraria", *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, I, Barcelona, Generalitat de Catalunya/Claret, 1998, pàg. 611.
- MARQUÈS, J.M., "Els personats i permutes de beneficis al bisbat de Girona (s. XVI-XVIII)", *AIEG*, XL, (1999), pàg. 145-183.
- MARQUÈS, J.M., "Tomàs de Lorenzana, bisbe de Girona, un funcionari benefactor (1775-1796)", J.M. PUIGVERT (ed), *Bisbes, Il·lustració i jansenisme a la Catalunya del segle XVIII*, Vic, Eumo/UdG/UV, 2000, pàg. 11-63.
- MARQUÈS, J.M., *Una història de la diòcesi de Girona*, Montcada i Reixac, Publicacions de l'Abadia de Montserrat-Bisbat de Girona, 2007.
- MARTÍNEZ, M.A., *Els magistrats de la Reial Audiència de Catalunya a la segona meitat del segle XVII*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006.
- MASIÀ, A., "Derechos señoriales y dominicales en la comarca de Gerona", *Anuario de Historia del Derecho Español*, 19, (1948-49), pàg. 547-556.
- MASPONS, F., *Nostre dret familiar segons els autors clàssics y les sentències del antich Suprem tribunal de Catalunya*, Barcelona, Llibreria d'A. Verdaguer, 1907.
- MASPONS, F., *La llei de la família catalana*, Barcelona, Barcino, 1935.
- MASPONS, F., *Derecho catalán familiar*, Barcelona, Ed. Bosch, 1956.
- MATZ, J-M., "L'argent des fabriques dans l'Anjou et le Maine", dins A. FOLLAIN, (ed.), *L'Argent des Villages du XIIIe au XVIIIe siècle., ...*, pàg. 97-118.
- MEDICK, H., "«Els misioners en la barca de rem?»". Vies de coneixement etnològic com a reptes per a la història social", A. COLOMINES, V. S. OLMOS (eds.), *Les raons del passat. Tendències historiogràfiques actuals*, Catarroja-Barcelona, Afers, 1998, pàg. 147-181.
- MÉLIET, J-J., ROUCH, PH., "La "gazailhe", indicateur socio-économique en région d'élevage: l'exemple de la Ballongue (Ariège) de 1661 à 1690", *Annales de Midi*, 165 (1984), pàg. 5-30.
- Memòries d'una família pagesa: els Anglada de Fonteta (segles XVII-XVIII)*, estudi i transcripció S.SOLER, Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1994.
- MENANT, F., "Comment le marché de la terre est devenu un thème de recherche pour les historiens du Moyen Âge", L. FELLER, C. WICKAM, (dir.), *Le marché de la terre au Moyen Âge, ...*, pàg. 206-210.
- MEUVRET, J., *Le problème des subsistances à l'époque Louis XIV II. La production de céréales et la société rurale*, Paris, éditions de l'EHESS, 1987.
- MIERES, T., *Costums de Girona*, ed. crítica i traducció d'A. Cobos, Girona, CCG edicions/Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines/Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, 2001.
- MIRAMBELL, E., *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, Girona, IEG, 1988.
- MOLAS, P., *Catalunya i la casa d'Àustria*, Barcelona, Curial, 1996.

BIBLIOGRAFIA

- MOLINÉ, E., "Les constitucions sinodals d'Àger i Meià", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 13-II (1993), pàg. 163-169.
- MONER,J., "L'estructura tipològica del mas: els precedents medievals", *Quaderns. Centre d'Estudis comarcals de Banyoles*, 19 (1998), pàg. 131-139.
- MONER,J., "La "sala" com a eix vertebrador de l'evolució tipològica del mas". Dins M.T.FERRER, J. MUTGÉ, M.RIU (eds.), *El mas català durant l'edat mitjana i la moderna (segles IX-XVIII)*, ..., pàg. 263-278.
- MONER,J., "La masia: una arquitectura singular". Dins CONGOST,R., GIFRE,P., GONZÁLEZ,A., LLUCH,E., MALLORQUÍ,E., MONER,J., RIPOLL,R., SAGUER, E., *La masia catalana. Evolució, arquitectura i restauració*. Figueres, Brau, 2005, pàg. 76-86.
- MONTANARI,M., *El hambre y la abundancia. Historia y cultura de la alimentación en Europa*, Barcelona, Crítica, 1993.
- MONTANER, P.de, MOREY, A., "Notas para el estudio de la mano mayor mallorquina durante los siglos XVI y XVII", *Estudis baleàrics*, 34 (1989), pàg. 76.
- MORALES ROCA, F., "Privilegios nobiliarios del principado de Cataluña. Dinastía de Austria. Reinado de Carlos II (1665-1700)", *Hidalguía*, 153 (1979), pàg. 177-203.
- MORALES ROCA, F., "Privilegios nobiliarios del principado de Cataluña. Dinastía de Austria. Reinado de Carlos II (1665-1700)", *Hidalguía*, 156 (1979), pàg. 681-696.
- MORALES ROCA, F., "Privilegios nobiliarios del principado de Cataluña. Dinastía de Austria. Reinado de Carlos II (1665-1700)", *Hidalguía*, 157 (1979), pàg. 777-792.
- MORALES ROCA, F., "Privilegios nobiliarios del principado de Cataluña. Dinastía de Austria. Reinado de Carlos II (1665-1700)", *Hidalguía*, 158 (1980), pàg. 17-48
- MORALES ROCA, F., "Privilegios nobiliarios del principado de Cataluña. Dinastía de Austria. Reinado de Carlos II (1665-1700)", *Hidalguía*, 159 (1980), pàg. 225-244
- MORALES ROCA, F., *Próceres habilitados en las Cortes del Principado de Cataluña, siglo XVII (1599-1713)*, Madrid, Hidalguía, 1983.
- MORALES ROCA, F., "Registros nobiliarios del brazo militar del principado de Cataluña: el <<Llibre vert>> del antiguo brazo militar", *Hidalguía*, 201 (1987), pàg. 433-464.
- MORALES ROCA, F., "Registros nobiliarios del brazo militar del principado de Cataluña: el <<Llibre vert>> del antiguo brazo militar", *Hidalguía*, 204 (1987), pàg. 849-882.
- MORALES ROCA, F., *Ciudadanos y burgueses honrados habilitados como síndicos del Brazo Real en las Cortes del Principado de Cataluña. Dinastías de Trastámara y de Austria. Siglos XV y XVI (1410-1599)*, Madrid, Hidalguía, 1995.
- MORALES ROCA, F., *Ciudadanos y burgueses honrados habilitados como síndicos del brazo real en las cortes del Principado de Cataluña. Dinastías de Trastámara y de Austria. Siglos XV y XVI (1410-1599)*, Madrid, Hidalguía, 1995.
- MORDENTI, R., *I libri di famiglia in Italia. II. Geografia e storia*, Roma, Edizioni di Storia e letteratura, 2001

- MORDENTI, R., "Les livres de famille en Italie", *Annales HSS*, 4 (juliol-agost 2004), pàg. 793-799.
- MORENO, A. ZABALZA, A., *El origen histórico de un sistema de heredero único. El Prepirineo navarro, 1540-1739*, Madrid, Rialp/Instituto de Ciencias para la familia-Universidad de Navarra, 1999.
- MORENO, D., "Unitat i pluralitat de la Inquisició. Un testimoni: els familiars", *L'Avenç*, 210 (1997), pàgs. 32-35.
- MORENO, D., "Inquisició i poder local. El Sant Ofici a Terrassa", *Terme*, 13, (1998), pàg. 55.
- MORENO, B., *La contractació agrària a l'Alt Penedès durant el segle XVIII. El contracte de rabassa morta i l'expansió de la vinya*, Barcelona, Fundació Noguera, 1995.
- MORENO, B., "La ramaderia, el bestiar de treball i de transport en les economies familiars pageses. El Penedès (1670-1690)", *Estudis d'Història Agrària*, 14 (2000-2001), pàg. 131-142.
- MORICEAU, J-M., *Les fermiers de l'Île-de-France. L'ascension d'un patronat agricole (XVe-XVIIIe siècle)*, París, Fayard, 1994.
- MORICEAU, J-M., *La Terre et les Paysans aux XVIIe et XVIIIe siècles (France et Grande-Bretagne). Guide d'histoire agraire*, Rennes, AHSR-Bibliothèque d'histoire rurale, 1999.
- MORICEAU, J-M., *L'Élevage sous l'Ancien Régime (XVIe-XVIIIe siècles)*, París, Sedes, 1999.
- MORICEAU, J-M., *Terres mouvantes. Les campagnes françaises du féodalisme à la mondialisation, XIIe-XIXe siècle*, París, Fayard, 2002.
- MORICEAU, J-M., POSTEL-VINAY, G., *Ferme, entreprise, famille. Grande exploitation et changements agricoles. Les Chartiers XVIIe-XIXe siècles*, París, Eds. de l'EHESS, 1992.
- MORINEAU, M., *Les faux-semblants d'un démarrage économique: agriculture et démographie en France au XVIIIe siècle*, París, Cahiers des Annales-A. Colin, 1970.
- MULLIEZ, J., "Du blé, 'mal nécessaire'. Réflexions sur le progrès de l'agriculture de 1750 à 1850", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, XXVI (gener-març 1979), pàg. 3-47.
- MUSI, A., *Il feudalesimo nell'Europa moderna*, Bolònia, il Mulino, 2007.
- NADAL, J., E. GIRALT, E., *La population Catalane de 1553 à 1717. L'immigration française*, París, SEVPEN, 1960.
- NEGRE, P., "La cofradía de San Jorge y la nobleza gerundense", *AIEG*, VI, (1951), pàgs. 271-322.
- NEGRE, P., "La cofradía de San Jorge y la nobleza gerundense", *AIEG*, VII, (1952), pàg. 7-59.
- NEGRE, P., "Comentari d'uns documents relatius a la confraria de Sant Jordi", *AIEG*, XXV-II, (1981), pàg. 11-27.

BIBLIOGRAFIA

- NEGRE, P., E. MIRAMBELL, E., "Sentencia arbitral dictada por los magníficos Celedonio Valencás y Bernardo Alzina, doctores en Derechos y ciudadanos de Gerona, para dirimir las cuestiones pendientes entre el lltre. Sr. Montserrat de Palol, señor del castillo de Arenys (de Ampurdán), de una parte y de la otra varios labradores de la citada parroquia. Gerona, 3 de marzo de 1576", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, V, (1950), pàg.237-263.
- NEVEUX, H., *Les révoltes paysannes en Europe (XIVe-XVII siècle)*, París, A.Michel, 1997,
- NICOLAS (ed), J., *Mouvements populaires et conscience sociale. XVIe-XIX siècles*, París, Maloine ed, 1985.
- NICOLAS, J., "Pouvoir et contestation populaire à l'époque du second absolutisme. (Bilan provisoire d'une enquête)", J-Ph. GENET, *Genèse de l'état moderne. Bilans et perspectives, Paris 1988*, París, CNRS, 1990, pàgs. 185-198.
- NICOLAS, J. *La rébellion française. Mouvements populaires et conscience sociale, 1661-1789*, París, Seuil, 2002.
- OLIVA, B., *El plet de l'escó. Una microhistòria sobre les comunitats locals, el règim senyorial i la Contrareforma a la Catalunya del 1600*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 2005.
- OLIVARES, J., "Litigiositat rural i conflictivitat social a la Reial Audiència abans de 1640", *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991, pàg. 133-164.
- OLIVARES, J., *Comunitats rurals en terres de baró. Conflictes camperols i litigiositat a la Real Audiència de Catalunya (1591-1658)*, Tesi doctoral, IUHJVV-UPF, juny 1995.
- OLIVARES, J., "Plets i endeutament comunal en la immediata postguerra dels Segadors", *Recerques*, 33, pàg. 33-52.
- OLIVARES, J., "Els comunals: un conflicte entre viles, camperols i senyors, 1591-1658", J.J.BUSQUETA, E.VICEDO, ed., *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània*, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996, pàg. 191-217.
- OLIVARES, J., *Viles, pagesos i senyors a la Catalunya dels Àustria*, Lleida, Pagès editors, 2000.
- OLIVÉ, "Aportacions a un avalot al Camp de Tarragona: Valls 1694", *Universitas Tarraconensis*, V, (1982-1983), pàgs. 95-104.
- OLMOS, V.S., "Poder, govern municipal i administració local. El país valencià rural durant l'època moderna", *El Contemporani. Revista d'història*, 3 (1994), pàg. 15-22.
- PALOS, J.L., *Catalunya a l'imperi dels Àustria. La pràctica del govern (segles XVI i XVII)*, Lleida, Pagès editors, 1994.
- PALOS, J.L., *Els juristes i la defensa de les Constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Vic, Eumo, 1997.
- PARTE, I. de la, MAS, D., *La casa a Andorra. Dues històries de família*, Barcelona, Alta Fulla, 2000.
- PASAMAR, J.E., *Los familiares del Santo Oficio en el distrito inquisitorial de Aragón*, Saragossa, Institución Fernando el Católico (CSIC), 1999.

- PASCUAL,P., "L'agricultura de finals de l'Antic Règim (1833-1847). Una aproximació de tipus microeconòmic", dins P. PASCUAL, *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic*, Barcelona, Crítica, 1990, pàg. 21-81.
- PASSOLA, A. , *La historiografía sobre el municipio en la España Moderna*, Lleida, Servei de Publicacions de la Universitat de Lleida, 1997.
- PEITAVÍ, J., *La família nord-catalana. Matrimonis i patrimonis (segles XVI-XVIII)*, Perpinyà, El Trabucaire, 1996.
- PELLA y FORGAS,J., *Historia del Ampurdán*, Barcelona, 1883.
- PÉREZ LATRE, M., *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI*, Eumo, Vic, 2003.
- PÉREZ LATRE, M., "Sercar, ordenar y fer inventari y índex". Sobre arxius i institucions a Catalunya (segles XVI-XVII)", *Lligall. Revista Catalana d'Arxivística*, 22, (2004), pàg. 73-120.
- PÉREZ LATRE, M., *La Generalitat de Catalunya en temps de Felip II. Política, administració i territori*, Catarroja-Barcelona, Afers, 2004.
- PERIS, T., "El treball agrícola: eines, tècniques i estratègies productives", *Història Agrària dels Països Catalans*, III, ..., pàg. 145-153.
- PINTO,A., *Commerce et draperie dans le comté d'Empúries de 1260 à 1497*. Thèse de Doctorat, Université de Savoie, 2002.
- PISKORSKI, W., *El problema de la significación de los seis "malos usos" en Cataluña*, Barcelona, L.B. de J. Bosch, 1929.
- PLADEVALL, A., "Privilegis reials de constitució del règim municipal de la vila i vall d'Amer", *AIEG*, XXXIV (1994), pàg. 57-75.
- PLADEVALL,A., SIMON,A., *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona, Curial, 1986.
- PLANAS,J., SAGUER,E., "Accounting Records of Large Rural Estates and the Dynamics of Agricultures in Catalonia (Spain), 1850-1950", *Accounting, Bussiness & Financial History*, 15, núm. 12, (2005), pàg. 171-185.
- PLANES, R., "La comunitat pagesa: alevament i diferenciació social (s. XVI-XVIII)", *L'Avenç*, 115, (maig 1988), pàg. 22-30.
- POITRINEAU,A., "Le lait et la production fromagère dans les montagnes d'Auvergne au XVIIIe siècle", dins *L'élevage et la vie pastorale dans les montagnes de l'Europe au moyen age et à l'époque moderne, Colloque International*, Clermont-Ferrand, Institut d'Études du Massif Central, 1984, pàg. 249-262.
- PONCE,S., FERRER,L., (coord.), *Família i canvi social a la Catalunya contemporània*, Vic, Eumo, 1994.
- PONS GURI, J.M., *Llibre de la universitat de la vila de Blanes*, Blanes, Ajuntament de Blanes, 1969.

BIBLIOGRAFIA

- PONS GURI, J.M., *Recull d'estudis d'Història jurídica Catalana*, Barcelona, Fundació Noguera, 1989. 3 vols.
- PORTELLA, J., SANZ, A.L., "Reacció senyorial i resistència pagesa al domini de la catedral de Girona (segle XVIII). Notes per a una recerca", *Recerques*, 17, (1985), pàgs. 141-151.
- PORTELLA, J., SANZ, A.L., BRUGADA, T., "El cas de la Vall d'Aro (1486): un pacte de senyors enmig de pagesos miserables?", *Revista de Girona*, 119, (1986), pàg. 44-49.
- POSTEL-VINAY, G., "Les relations de crédit dans les campagnes en France et en Angleterre, 1600-1800", dins J.MARSEILLE, (dr.), *La terre et les paysans en France (1600-1800)*, París, Association pour les développement de l'histoire économique, 1998, pàg. 142-160.
- POSTEL-VINAY, G., *La terre et l'argent. L'agriculture et le crédit en France du XVIIIe au début du XXe siècle*, París, A.Michel, 1998
- PUIG SALELLAS, J.M., *De remences a rendistes: els Salellas (1322-1935)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1996.
- PUIG, I., *Una visita pastoral al Baix Empordà als anys 1420-1423*, Barcelona, Fundació Noguera, 2006,
- PUIG, N. de, *L'armari i les pabordies de la seu de Girona durant l'edat moderna. Un exemple de comptabilitat senyorial*, Treball de recerca, Universitat de Girona, 2003.
- PUIGVERT, J.M., *Una parròquia catalana del segle XVIII a través de la seva consuetud (Riudellots de la Selva)*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, 1986.
- PUIGVERT, J.M., "Parròquia, rector i comunitat pagesa", *L'Avenç*, 115, (1988), pàg. 44-50.
- PUIGVERT, J.M., "Parròquia i societat rural a la Catalunya d'antic règim. L'exemple de Riudellots de la Selva", *Recerques*, 20, (1988), pàg. 171-196.
- PUIGVERT, J.M., *La parròquia rural a Catalunya (bisbat de Girona, segles XVIII-XIX)*, tesi doctoral, UB, 1990.
- PUIGVERT, J.M., "Guerra i contrareforma a la Catalunya rural del segle XVII", *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991, pàgs. 99-132.
- PUIGVERT, J.M., "Les obreries parroquials i la pagesia benestant. La diòcesi de Girona, segles XVIII-XIX", dins R. CONGOST, L. TO (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del Nord-est (segles XI-XX)*, Barcelona, ILCC de la Universitat de Girona-Publicacions de l'abadia de Montserrat, 1999, pàg. 329-364.
- PUIGVERT, J.M., *Església, territori i sociabilitat (s. XVII-XIX)*, Vic, Eumo, 2001.
- PUIGVERT, J. M., "Les universitats i les parròquies rurals", *Història agrària dels Països Catalans*, III, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2008, pàg. 585-602.
- PUIGVERT, J. M., "Pròleg", L. MONJAS, *La reforma eclesiàstica i religiosa de la província eclesiàstica tarraconense al llarg de la baixa edat mitjana a través dels qüestionaris de visita pastoral*, Barcelona, Fundació Noguera, 2008, pàg. 18-20.

PUIGVERT, J. M., (ed.), MONJAS, L., SOLÀ, X., PEREA, E., *Les visites pastorals. Dels orígens medievals a l'època contemporània*, Girona, CCG edicions/Associació d'Història Rural de les comarques gironines/Centre de Recerca d'Història Rural (ILCC-secció Vicens Vives) de la Universitat de Girona, 2003

PUJOL, M., "El Cerimonial dels Cònsols de la Universitat de Castelló d'Empúries", *AIEE*, Figueres, 30 (1997), pàg. 205-272.

PUJOL, M., "Peix, ormeigs i barques durant l'Edat Moderna, en el marc del Llibre d'ordinacions de la pesquera de Cadaqués", dins E. PRAT, E. SERNA, P. VILA (eds.), *Les ordinacions de la pesquera de Cadaqués (s. XVI-XVIII)*, Palamós, Fundació Promediterrània, 2006, pàg. 70-101.

RAGGIO, O., *Faide e parentele. Lo stato genovese visto dalla Fontanabuona*, Torino, Einaudi, 1990.

RAGGIO, O., "Norme e pratiche. Gli statuti campestri come fonti per una storia locale", *Quaderni Storici*, 88 (1995), pàg. 155-193.

RAGON, J., "La formació del partit austriacista a Catalunya abans de la Guerra de Successió", *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Barcelona del 17 al 21 de desembre de 1984. Actes*, vol. 2, pàg. 225-231.

RAMS, E., "Els privilegis d'Anglès", *Quaderns de la Selva*, 8 (1995), pàg. 157-172.

RASICO, P.D., "Les Ordinacions d'Empúries: estudi lingüístic i reedició del text", *Estudis de Llengua i Literatura catalanes. Miscel·lània Antoni M. Badia i Margarit*, 2, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, pàg. 111-143.

RICHOU, M., *Aproximació a la història d'Argentona*, Ajuntament d'Argentona, 1987.

RIMONT, M., "Prólogo" a la tercera edició en castellà de V. GIBERT, *Teórica del arte de notaría*, Barcelona, M.Saurí y E.Puig, editores, 1875.

ROCA i SASTRE, R.M., "L'heretament fiduciari al Pallars Sobirà", *Conferències sobre varietats comarcals del Dret Civil català*, Barcelona, Acadèmia de Jurisprudència i Legislació de Catalunya, 1934, pàg. 101-160.

ROCA, P., "¿Quién trabajaba en las masías? Criados y criadas en la agricultura catalana", *Historia Agraria*, 35 (2005), pàg. 49-92.

RUSSO, C., *Chiesa e comunità nella diocesi di Napoli tra cinque e settecento*, Nàpols, Guida editori, 1984.

RUSSO, S., SALVEMINI, B., *Ragion pastorale, ragion di Stato. Spazi dell'allevamento e spazi dei poteri nell'Italia di età moderna*, Roma, Viella, 2007.

SABATÉ, F., "Ejes vertebradores de la oligarquía urbana en Cataluña", *Revista d'Història Medieval*, 9, (1998), pàg. 127-149.

SABATER, R. de, "Cultivo alterno (Práctica de Gerona)", *Revista de agricultura práctica, economía rural, horticultura y jardinería publicada por el Instituto Agrícola Catalán de San Isidro*, 9, 11 (1853), pàg. 197-200 i 247-250.

BIBLIOGRAFIA

- SAGUER, E., "Els Negre i Pastell: notes sobre els orígens d'un gran patrimoni agrari", R.JULIÀ, M.ROIG (eds.), *Gent de Castelló. La seva vida i la seva obra (segles XVI-XIX)*, Ajuntament de Castelló d'Empúries, 2001, pàg. 163-172.
- SAGUER; E. (coord.), *Els últims hereus. Història social dels propietaris rurals gironins, 1930-2000*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 2005.
- SAINT JACOB, P. de, *Les Paysans de la Bourgogne du nord au dernier siècle de l'Ancien Régime*, reeditat per l'Association d'Histoire des Sociétés Rurales i les Éditions Universitaires de Dijon, 1995.
- SALES, N., *Senyors bandolers, miquelets i botiflers. Estudis sobre la Catalunya dels segles XVI al XVIII*, Barcelona, Empúries, 1984.
- SALES,N., "Inventaris post-mortem", *L'Avenç*, núm. 92, (abril 1986), pàg. 54-57.
- SALES, N., "Guadalupe 1486. ¿Triomf del mas sobre el castell?", *Revista de Catalunya*, 13, (1987), pàg. 53-63.
- SALES, N., *Els segles de la Decadència. Segles XVI-XVII, Història de Catalunya* dirigida per Pierre Vilar, Barcelona, Eds. 62, 1989.
- SALES,N., "La mula en el vell i el nou món. Mules del Poitou i ramblers de Santa Coloma de Queralt", *Mules, ramblers i fires (s. XVIII-XIX)*, Reus, Edicions del Centre de Lectura de Reus, 1991, pàg. 17-42.
- SALES, N., "Guadalupe. Un cop d'ull a uns quants malentesos", *De Tuïr a Catarroja. Estudis sobre institucions catalanes i de la Corona d'Aragó (segles XV-XVII)*, Catarroja, Afers, 2002, pàg. 55-81.
- SALRACH, J.M., "Esclavitud, llibertat, servitud. L'evolució social del camp català", *L'Avenç*, 93, (1986), pàg. 36-45.
- SANLLEHY, M.A., "L'afillament a les comunitats araneses (segles XVII-XIX)", *L'Avenç*, 115 (1988), pàg. 32-37.
- SANLLEHY, M.A., "La comunitat aranesa (segles XVII-XIX): una aproximació al seu estudi", *Mélanges de la Casa de Velázquez*, XXIX-2, (1993), pàg. 126-130.
- SANLLEHY, M.A., *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tesi doctoral, inèdita, Universitat de Barcelona, curs 1995-96
- SANLLEHY, M. A., "Les concòrdies a la Val d'Aran (s.XVI-XVIII): de la delimitació de territoris a la limitació d'usos comunals", J.J.BUSQUETA, E.VICEDO, ed., *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània*, Institut d'Estudis Ilerdencs, 1996, pàg. 219-235.
- SANLLEHY, M.A., "Usos comunals i tancament de terres durant la crisi de l'Antic Règim a la Val d'Aran", R. ARNABAT (edr.), *Moviments de protesta i resistència a la fi de l'Antic Règim. Actes del 1r Congrés de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana. Lleida, 10 i 11 de novembre de 1994*, Barcelona, Coordinadora de Centres d'estudis de Parla Catalana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997, pàg. 157-170.

SANLLEHY, M.A., *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s.XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, Tremp, Garsineu, 2007.

SANMARTÍ, C., "El treball assalariat en els masos de la Catalunya interior al segle XIX. L'exemple del mas Santmartí (Bages)", *Estudis d'Història Agrària*, 10 (1994), pàg. 143-155.

SANZ, A.L., "La pabordia d'Aro de la catedral de Girona, 1180-1343", dins PORTELLA, J. (ed. a cura de), *La formació i expansió del feudalisme català. Actes del col·loqui organitzat pel Col·legi Universitari de Girona (8-11 de gener de 1985), Estudi General*, 5-6, (1985), pàg. 419-436.

SARASÚA, C., "Presentación" als "Estudios monográficos: Criados y mozos en la organización histórica del trabajo agrario", *Historia Agraria*, 35 (2005), pàg. 3-8.

SERNA, E., SERRA, J., "Retaules i retaulistes de l'Alt Empordà (1650-1700)", *AIEE*, 30, (1997), pàgs. 297-333.

SERNA, S., SERRA, J., "Aproximació a l'estudi d'alguns retaules altempordanesos (1620-1650)", *AIEEE*, 32, (1999), 266-299.

SERRA i CLOTA, A., *La comunitat rural a la Catalunya Medieval: Collsacabra (s. XIII-XIV)*, Vic, Eumo, 1990.

SERRA RÀFOLS, E., *Fernando el Católico y los payeses de remensa. La solución del pleito agrario de Cataluña*, Lleida, Tipografía Mariana, 1925.

SERRA, E., "Consideracions entorn de la producció i la productivitat agràries de la Catalunya del segle XVII", *Estudis d'Història Agrària*, 1, (1978), pàg. 120-153.

SERRA, E., "El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe", *Recerques*, 10, (1980), pàg. 17-32.

SERRA, E., "El règim senyorial: recomposició del sistema feudal", *L'Avenç*, 26, (1980), pàg. 34-41.

SERRA, E., "Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII", dins SALES, N., et alii, *Terra, treball i propietat. Classes agràries i règim senyorial als Països Catalans*, Barcelona, Crítica, 1986, pàg. 214-246.

SERRA, E., "Remences: una ocasió per tornar-hi a pensar", *L'Avenç*, 93, (1986), pàg. 46-52.

SERRA, E., *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1729*, Barcelona, Crítica, 1988.

SERRA, E., "Entre la ruptura i la continuïtat. Algunes consideracions a propòsit de la capacitat institucional de Catalunya durant la Guerra dels Segadors", *Les Corts a Catalunya*, Barcelona, Departament de Cultura-Generalitat de Catalunya, 1991, pàgs. 161-164.

SERRA, E., "Maldà: un procès d'eaux, de forets et de paturages au XVIe siècle", *Pays Pyrénéens & Pouvoirs Centraux XVe-XXe s. Actes du Colloque International organisé à Foix les 1,2,3 octobre 1993*, pàg. 131-143.

BIBLIOGRAFIA

- SERRA, E., "Perpinyà a les corts catalanes del 1599", dins L.ASSIER ANDRIEU, R.SALA (dirs.), *La ciutat i els poders. Actes del Col·loqui del 8è Centenari de la Carta de Perpinyà. 23/27 d'octubre 1997*, Perpinyà, ICRES, 2000, pàg. 333-345.
- SERRA, E., "Perpinyà, una vila a Corts catalanes (Montsó, 1585)", *Afers*, 28, (1997), pàg. 573-626.
- SERRA, E., "Introducció", *Cort general de Montsó (1585). Montsó-Binèfar. Procés familiar del braç reial*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Departament de Justícia, 2001, pàg. I-LI.
- SERRA, E., "Constitucions i Redreç: Corts de Montsó-Barcelona (1563-1564) i Corts de Montsó (1585)", dins E. BELENGUER (coord.), *Felipe II y el Mediterráneo. Barcelona 23/27 noviembre 1998*, IV, Madrid, Sociedad Estatal para la Conmemoración de los Centenarios de Felipe II y Carlos V, 1999, pàg. 167-173.
- SERRA, E., *Les corts catalanes, una bona font d'informació històrica. Discurs de recepció com a membre numerària de la Secció Històrico-Arqueològica, llegit el dia 27 de novembre de 2003*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2003.
- SERRA, E., "Constitucions perdudes (1547-1552). Algunes reflexions", *Josep Fontana. Història i projecte social. Reconeixement a una trajectòria*, vol. 1, Barcelona, Crítica, 2004, pàg. 407-423.
- SERRA, E., "El món urbà en l'espai històric català. Incidència territorial i legislativa", dins J. DANTÍ (coord.), *Ciutats, viles i pobles a la xarxa urbana de la Catalunya moderna*, Barcelona, R. Dalmau, editor, 2005, pàg. 41-93.
- SERRA, E., "El braç militar, un estament no homogeni. Una mirada a la cort de Montsó de 1552", J.M. DELGADO, J. IBÁÑEZ, J. PICH, L. RIUDOR, (eds.), *Antoni Saumell i Soler. Miscel·lània in memoriam*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2007, pàg. 297-311.
- SERRA, E., "La representació dels municipis rurals a les corts", *Història agrària dels Països Catalans*, III, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2008, pàg. 607-611.
- SERRA, E., TORRES, X., "Catalunya vella i Catalunya nova a l'època Moderna. El règim feudal català a través de les baronies de Plegamans i Ciutadilla (segles XV-XVII)", dins E. SARASA, E. SERRANO, (eds.), *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica*, I, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1993, pàg. 347-349.
- SERVAIS, P., "La productivité agricole au XVIIIè siècle en région mosane (Belgique)", *Histoire & Mesure*, XV, núm. 3/4 (2000), pàg. 203-216.
- SICARD, G. et M., "Redevances a part de fruits et métayage dans le Sud-Ouest de la France au moyen age", *Les revenus de la terre, complant, champart, métyage, en Europe occidentale (IXe-XVIIIe siècles). Flaran*, 7 (1985), pàg. 43-73.
- SIMON, A., "La familia catalana en el Antiguo Régimen", J.CASEY *et alii*, *La familia en España Mediterránea (siglos XV-XIX)*, Barcelona, Crítica, 1987, pàg. 63-93.
- SIMON, A., "Pesos i mesures de l'Empordà en el segle XVI", dins *Jornades d'Història de l'Empordà. Homenatge a J. Pella i Forgas*, Girona, Patronat Francesc Eiximenis, 1987, pàg. 189-207.

SIMON, A., *Pagesos, capellans i industrials de la Marina de la Selva*, Barcelona, Curial, 1993.

SLICHER VAN BATH, B.H., "La productivité agricole. Les problemes fondamentaux de la société pré-industrielle en Europe Occidentale (une orientation et un programme)", *Troisième Conférence Internationale d'Histoire Économique*, II, Paris-L'Haya, Mouton, 1968, pàg. 23-30.

SLICHER VAN BATH, B.H., "El desenvolupament de la productivitat agrícola", *Estudis d'Història Agrària*, 1 (1978), pàg. 11-26.

SLICHER VAN BATH, B.H., *Historia agraria de Europa Occidental (500-1850)*, Barcelona, Península, 1978 (1ª ed. 1959).

SOBOUL, A., "La quema de los títulos feudales", *Problemas campesinos de la revolución, 1789-1848*, Madrid, S. XXI, 1980, pàg. 34-44.

SOBREQUÉS, J., FELIU, G., "Pervivència a les comarques gironines del règim senyorial d'arrel medieval a l'Edat Moderna", dins PORTELLA, J. (ed. a cura de), *La formació i expansió del feudalisme català*, Girona, Universitat de Girona, 1985, pàg. 511-519.

SOBREQUÉS, S., *Història de la producció del Dret català fins al Decret de Nova Planta*, Girona, CUG, 1978.

SOLÀ, X., *La reforma catòlica a la muntanya catalana a través de les visites pastorals: els bisbats de Girona i Vic (1587-1800)*, tesi doctoral, departament de geografia, història i història de l'art de la Universitat de Girona, 2005.

SOLÀ, X., "Els empius de l'obra de Sant Privat de Bas a l'època moderna: la intervenció del bisbe per al manteniment d'un patrimoni comú", *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 18 (2007), pàg. 19-29.

SOLÀ, X., "<<Convocada y congregada la reverent comunitat ...>> Sant Vicenç de Besalú a l'època moderna (ss. XVI-XIX). La parròquia, la comunitat de preveres, les congregacions", J. COLOMER et alii, *La parròquia de Sant Vicenç, un eix religiós, social i artístic en la història de Besalú*, Olot, Ajuntament de Besalú/Diputació de Girona, 2008, pàg. 119-172.

SOLÉ SABARÍS, L., (dir.), *Geografia de Catalunya*, I, Barcelona, Aedos, 1958.

SOLÉ, M., "El marc institucional i polític de la Terrassa moderna", *Terme*, (novembre de 1989), pàg. 26-42.

SOLÉ, S., "La llengua dels documents notariais catalans en el període de la Decadència", *Recerques*, 12, (1982), pàg. 39-56.

SOLER, S., "Els capbreus de Vilajoan (1482-1566). Aproximació a l'estudi d'un petit senyoriu empordanès", *AIEE*, 21, (1988), pàg. 37-56.

TELLO, E., "La utilització del censal a la Segarra del set-cents: crèdit rural i explotació usurària", *Recerques*, 18 (1986), pàg. 47-71

TELLO, E., "Renta señorial y renta de la tierra en la última etapa del antiguo régimen en Cataluña", *Noticiario de Historia Agraria*, 4, (1992), p. 283-314.

BIBLIOGRAFIA

- TELLO, E., "El papel del crédito rural en la agricultura del Antiguo Régimen: desarrollo y crisis de las modalidades crediticias (1600-1850)", *Noticiario de Historia Agraria*, 7 (1994), pàg. 9-37.
- TELLO, E., *Cervera i la Segarra al segle XVIII*, Lleida, Pagès editors, 1995.
- TERRADES, I., *El món històric de les masies*, Barcelona, Curial, 1984.
- TERRADES, I., *El Cavaller de Vidrà. De l'ordre i el desordre conservadors a la muntanya catalana*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1987.
- THOMPSON, E.P., *Tradición, revuelta y consciencia de clase. Estudios sobre la crisis de la sociedad preindustrial*, Barcelona, Crítica, 1979.
- THOMPSON, E.P., *Costumbres en común*, Barcelona, Crítica, 1995.
- TO, L., "Servitude et mobilité paysanne: les origines de la "remença" catalane (XIIe-XIIIe siècle)", *Mélanges de l'École Française de Rome*, 112-2 (2000), pàg. 827-865.
- TO, L., "Estrategias familiares y demografía: una aproximación a partir de las fuentes catalanas", *Aragón en la Edad Media. Demografía y sociedad en la España Bajomedieval. Sesiones de Trabajo. Seminario de Historia Medieval*, Saragossa, Universitat de Saragossa, 2002, pàg. 129-156.
- TO, L., "La diferenciació pagesa a la diòcesi de Girona (segle XIV): una nota metodològica", dins BARCELÓ, M., FELIU, G., FURIÓ, A., MIQUEL, M., SOBREQÜÉS, J., (eds.), *El feudalisme comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, Universitat de València, 2003, pàg. 441-463.
- TO, L., "L'historiographie du marché de la terre en Catalogne", L. FELLER, C. WICKAM, (dir.), *Le marché de la terre au Moyen Âge*, École Française de Rome, 2005, pàg. 161-180.
- TO, L., "Le marché de la terre et la seigneurie dans la Catalogne Médiévale", L. FELLER, C. WICKHAM (dirs.), *Le marché de la terre au Moyen Âge*, École Française de Rome, 2005, pàg. 479-542.
- TOCCI, G., (ed.), *Le Comunità negli stati italiani d'Antico Regime*, Bologna, Ed. CLUEB, 1989.
- TORRAS, J., "Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII", *Revista de Historia Económica*, any II, 3, (1984), pàg. 113-127.
- TORRAS, J., DURAN, M., TORRA, L., "El ajuar de la novia. El consumo de tejidos en los contratos matrimoniales de una localidad catalana, 1600-1800", J. TORRAS, B. YUN (dirs.), *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, siglos XVII-XIX*, Junta de Castilla y León, 1999, pàg. 61-88.
- TORRAS, J.M., *Els municipis catalans de l'Antic Règim, 1453-1808. Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants*, Barcelona, Curial, 1983.
- TORRE, A., *Il consumo di devozioni. Religione e comunità nelle campagne dell'Antic Règim*, Venècia, Marsilio editori, 1995.
- TORRES, X., "De senyors del drap a senyors de la terra: draperia i masoveria en la regió de Girona als segles XVI i XVII", R. CONGOST, L. TO, (eds.), *Homes, masos, història. La*

Catalunya del Nord-est (segles XI-XX), Barcelona, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona/Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999, pàg. 228-268.

TORRES, X., "Pagesos que han vist el mar ...: la pagesia i la política (o "control social i vida quotidiana") en la societat rural catalana de l'època moderna", *Terceres Jornades sobre Sistemes agraris, organització social i poder local als Països Catalans*, Alguaire, 1999.

TORRES, X., *Els llibres de família de pagès. Memòries de pagès, memòries de mas (segles XVI-XVIII)*, Girona, CCG edicions, Associació d'Història Rural de les comarques gironines, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, 2000.

TORRES, X., "Memòries de pagès, memòries de mas", dins *Història Agrària dels Països Catalans*, III, Barcelona, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2008, pàg. 615-630.

TORRUELLA, J., (coord.), *Inventaris i catàlegs dels fons de l'administració reial i senyorial: corts del batlle de Sabadell, comarca i foranes (1347-1795)*, Sabadell, Arxiu Històric de Sabadell, 2002.

TREMOLEDA, J., (coord.), *Història del Pla de l'Estany*, Girona, Diputació de Girona, 2000.

TRICARD, J., *Les campagnes Limousines du XIVe au XVIe siècle. Originalité et limites d'une reconstruction rurale*, París, Publications de la Sorbonne, 1996.

TURULL, M., *La configuració jurídica del municipi baix-medieval. Règim municipal i fiscalitat a Cervera entre 1182-1430*, Barcelona, Fundació Noguera, 1990.

TURULL, M., "Fiscalitat a l'època medieval", *Actes del III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Barcelona, 17-18 de novembre de 1995*, Barcelona, l'Avenç, 1996, pàg. 23-55.

VALLS, F., "Creixement agrari i diferenciació social pagesa a la comarca d'Anoia entre començaments del segle XVI i mitjans del XVII", *Pedralbes*, 10 (1990), pàg. 99-136.

VAYREDA, P., *El priorat de Lladó i les seves filials*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1930.

VELA, S., *Diplomatari de la vall d'Andorra. Segle XV*, IV, Andorra, Govern d'Andorra, 2002.

VENARD, M., "Les confréries en France au XVIe siècle et dans la première moitié du XVIIe siècle", *Société, culture, vie religieuse aux XVI et XVIIe siècles*, Association des Historiens Modernistes, PU Paris-Sorbonne, 1995, pàgs. 45-65.

VIADER, F., "La Casa Noguer de Segueró i el seu llinatge", *II Assemblea d'estudis sobre el comtat de Besalú*, Olot, Aubert impressor, 1973, p. 281-331.

VIADER, F., *127 genealogies de Fernando Viader. La memòria familiar dels propietaris gironins*, ed. a cura de R. GARCIA, P. GIFRE, Girona, CCG edicions/AHR/CRHR de la UdG, 2004.

VICEDO, E., "Las condiciones de reproducción de la unidad familiar campesina en la Catalunya Nova: les "Terres de Lleida", *Noticiario de Historia Agraria*, 5, (1993), pàg. 43-66.

BIBLIOGRAFIA

- VICENS, J., (1945), *Historia de los remensas (en el siglo XV)*, Barcelona, Eds. Vicens-Vives, 1978.
- VICENS, J., *El gran sindicato remensa (1488-1508)*, Madrid, CSIC, 1954.
- VILA, P., "Notes sobre antigues representacions teatrals a les comarques gironines", *AIEG*, XXXV, (1996), pàgs. 239-241.
- VILALTA, M.J., "Hisenda municipal i crisi econòmica al segle XVII català. L'exemple d'una ciutat de la Catalunya interior: Balaguer, 1616-1699", *Actes. III Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya. Funcionament de les finances locals al llarg de la història*, Barcelona, L'Avenç, 1996, pàg. 297.
- VILAR, P., *Catalunya dins l'Espanya Moderna*, Barcelona, Eds. 62, 1986 (6 ed.).
- VILAR, P., *Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII*, Barcelona, Curial, 1979.
- VILAR, P., *Crecimiento y desarrollo*, Barcelona, Ariel, 1980, 4 edició.
- VILAR, P., *Iniciación al vocabulario del análisis histórico*, Barcelona, Crítica, 1980.
- VILAR, P., *Economía, Derecho, Historia*, Barcelona, Ariel, 1983.
- VILAR, P., "Autour de 1680. conjoncture générale et cas espagnol", *La France d'Ancien Régime. Études réunies en l'honneur de Pierre Goubert*, II, Toulouse, Privat, 1984, pàg. 695-702.
- VILLAR, J., "La Pia Almoína del Pan de la Seo de Girona", *Memoria Ecclesiae*, XI, (1997), pàg. 243-260.
- VIVES i CEBRIÀ, P.N., (1864), *Los usages y demás derechos de Cataluña que no están derogados o no son notarialmente inútiles*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1989.
- WOLF, P., *Los campesinos*, Barcelona, Labor, 1978.
- WOLF, S., *Los pobres en la Europa Moderna*, Barcelona, Crítica, 1989.
- WOLIKOW, C., "La communauté villageoise: débats et enjeux. Autour de Pierre de Saint Jacob", *Histoire et Sociétés Rurales*, 5 (1996), pàg. 35-47.
- WOLIKOW, C., "Communautés territoires et villageois en France aux XVIIe et XVIIIe siècles", *Bulletin de la Société d'Histoire Moderne et Contemporaine*, 1-2, (1999), pàg. 34-51.
- WYCZANSKI, A., TOPOLSKI, J., "L'economia camperola abans i en la primera etapa de la industrialització. Informe general", *Estudis d'Història Agrària*, 4, (1983), pàg. 7-35.
- YUN, B., "Transacción mercantil y formas de transmisión de la propiedad territorial (Informe sobre el mercado de la tierra en la España moderna)", *Hispania*, 191 (1995), pàg. 846-885.
- YUN, B. *La gestión del poder. Corona y economías aristocráticas en Castilla (siglos XVI-XVIII)*, Madrid, Akal, 2002.
- ZABALZA, A., *Aldeas y campesinos en la Navarra prepirenaica (1550-1817)*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 1994.

ZINK, A., *L'héritier de la maison. Géographie coutumière du Sud-Ouest de la France sous l'Ancien Régime*, Paris, Eds. de l'École des hautes études en sciences sociales, 1993.

ZINK, A., *Clochiers et troupeaux. Les communautés rurales des landes et du Sud-Ouest avant la Révolution*, Bordeaux, Presses Universitaires de Bordeaux, 1997.